UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

R. P. Adami Contzen E Societate Iesv, SS. Theol. Doct. Commentaria In Qvatvor Sancta Iesv Christi Evangelia

Contzen, Adam

Coloniæ Agrippinæ, M.DC.XXVI

[Commentarii In Sacrosanctvm Domini Nostri Iesv Christi Evangelivm Secvndvm Ioannem.]

urn:nbn:de:hbz:466:1-83011

Visual Library

COMMENTARII IN SACROSANCTVM DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM.

CAPVT PRIMVM.

IN principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. 2. Hoc erat in principio apud Deum 3. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factū est. 4. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum: 5. Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non cōprehenderunt. 6. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. 7. Hic venit in testimonium vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. 8. Non erat ille lux sed vt testimonium perhiberet de lumine. 9. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. 10. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. 11. In propria venit, & sui eum nō receperunt. 12. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine eius. 13. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. 14 Et verbum caro factū est, & habitauit in nobis & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre plenum gratiæ, & veritatis. 15. Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: Hic erat: quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat. 16. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. 17. Quia lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est. 18. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. 19. Et hoc est in testimonium Ioannis quando miserunt Iudæi ab Ierosolymis sacerdotes & Leuitas ad eum vt interrogarent eum: Tu quis es? 20. Et confessus est & non negauit: & confessus est: Quia nō sum ego Christus: 21. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. 22. Dixerunt ergo ei: Quis es vt responsum demus his, qui miserunt nos: quid dicis te ipso? 23. Ait: Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta. 24. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. 25. Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta: 26. Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. 27. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est, cuius ego non sum dignus vt solutā eius corrigiam calceamenti. 28 Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem vbi erat Ioannes baptizans. 29. Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. Hic est, de quo dixi. Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat. 31. Et ego nesciebā eum, sed vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. 32. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum. 33. Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu Sancto. 34. Et ego vidi, & testimonium perhibui quia hic est Filius Dei. 35. Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. 36. Et respiciens Iesum ambulantem, dixit: Ecce agnus Dei. 37. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. 38. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei; Rabbi, (quod dicitur interpretatum Magister) vbi habitas? 39. Dicit eis; Venite, & videte. Venerunt, & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo; hora autem erat quasi decima. 40. Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum. 41. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei; Inuenimus Messiam, (quod est interpretatum Christus.) 42. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit; Tu es Simon filius Iona; tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. 43. In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum.

Et dixit ei Iesus. Sequere me. 44. Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ, & Petri. 45. Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. 46. Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & vide. 47. Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. 48. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. 49. Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel. 50. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu, credis; maius his videbis. 51. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra Filium hominis.

IN CAPVT PRIMVM

ARGVMENTVM.

IOANNES Christi diuinitatem præcipue asserturus, à sanctissimo, maximoque mysterio S. Trinitatis Euangelium auspicatur. Et cum diuinam personam eius ostendisset, humanitatem eius & officium describit, quod testimonio Ioannis Baptistæ comprobat, cuius legationem & publicam confessionem coram Pharisæis & populo exponit.

Denique Andreæ & Petri ad Iesum accessum, & Nathanaëlis, qui miraculo persuasus in Christum credidit. In Syriacâ Ecclesia à principio, vsque ad v. 18. legitur in festo Natiuitatis Domini nostri.

A v. 18. ad 29. in matutinis dominicæ post Epiphaniam, quam vocant דנחא *dannecha*, quod significat ἀνατολήν, seu ortum, siue quod Domini ortus tum gentibus apparuit, siue quod ab oriente venerunt Magi.

Deinde à v. 29. ad 43. ad oblationem eiusdem dominicæ. Hinc vsque ad finem ad oblationem dominicæ tertiæ post Epiphaniam. Ex quo etiam in Festis celebrandis apparet Syrorum & Latinorum consensus.

QVÆSTIO I.

Qui parentes Ioannis Euangelistæ?

§. 1. QVamuis in Apostolo & Euangelista Christi, non requiritur genus, sed adoptio, gratia, missio, quia tamen Spiritus-Sanctus crebro etiam magnorum prosapiam recensет, nō sunt ociosæ quæstiones, quæ ad scripturæ expositionem faciunt. Patrē quidem eius Zebedæum vocant Euangelistæ, matris nomen omittunt: ipse enim & Iacobus, vocari solent filii Zebedæi, Matth. 4. 21. & 10. 3. & 20. 20. & 26. 37. Marci 1. 19. & 3. 17. & 10. 35. Luc. 5. 10. Syrus appellat זבדי *zabdai*, quod videtur esse זבד *zebad* donauit, dotauit. Magnum sane donum & diuinæ bonitatis insigne documentum: tales filii, Christo adeo accepti.

Parentes Euangelistæ.

§. 2. Matrem vocatam esse Salomen nonnulli coniiciunt, ex Matth. 27. 56. & Mar. 15. 40. Matthæus ait. *Inter quas erat Maria Magdalena, & Maria Iacobi, & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.* Eandem historiam Marcus recensет in hunc modum. *Inter quas erat, Maria Magdalene, & Maria Iacobi minoris, & Ioseph mater, & Salome.* Vbi cum cæteras eodem ordine recensuerit, plusquam probabile est, etiam matrem filiorum Zebedæi nominasse. Non tamen omnino certum, potuit enim alia Salome esse. Neque enim Matthæus, neque Marcus omnes nominauit.

An mater filiorum Zebedæi sit Salome.

Vterque matrem Iesu omisit, quam Ioannes nominauit, c. 19. 15. & cum ea Mariam Cleophe, & Magdalenam: omittere igitur & Marcus aliquam potuit, quam Matthæus posuit.

QVÆSTIO II.

Quando scripsit Euangelium?

§. 1. DVplex est opinio: alii in Patmo insula, cum à Domitiano esset relegatus, scripsisse arbitrātur. At Suidas, Ἰωάννης ἀπὸ τῆς ἐν πάτμῳ ἐξορίας ἐπανελθὼν σωτάγσει τὸ εὐαγγέλιον, ὢν ἐτῶν. *Ioannes ab exilio in Patmo rediens, composuit Euangelium cum centum esset annorum.* Hieronymus de scriptoribus Ecclesiasticis in eadem est sententia.

Senex Euangelium scripsit.

§. 2. In eo consentiunt omnes, postremum eum scripsisse, iam summa senectute, postquam in Syria, Asia tota, Ægypto, Æthiopia, Persida docuit.

Non mansit in Asia perpetuo, sed longius in Orientē excurrit; olim titulus Epistolæ eius præfixus fuit *Ad Parthos.* Ad eos penetrasse, eiusque ad nostra tempora ibi durasse memoriam, est in literis Indicis Patrum nostrorum, ann. 1555. Hoc vnice notandum Historiam Prochori multa fabulosa continere, inter cætera, quod Ioannis virtute dicat templum Dianæ prostratum; nam Gallieni principis tempore à Gothis spoliatum & concrematum est. Iulius Capitol. in Gallieno. *Ioannis Parthorum docuit.*

§. 3. Verum quod ad ætatem attinet, Hippolytus Epis. Portuensis apud Cedrenum in Nerua, ait fuisse 106. annorum cum vita excederet. Epiph. hæresi 51. post nonaginta vitæ annos scripsisse. Iren. l. 3. c. 1. Epist. l. 5. c. 8. Ephesi scripsisse tradunt, temporis non meminerunt.

Præcipue vero in Asia vixit & docuit, vt consensu constat. Chrys. hom. 1. Ioannem in Asia claruisse ait, *vbi Sectæ Philosophorum præcipuæ viguerunt. Corpore autem habitauit Asiam, vbi antiquitus omnes philosophorum Sectæ philosophata sunt: (idcirco locus ii dæmonibus obnoxius est, & admodum formidabilis.) In medio tamen inimicorum claruit, illorum fugata caligine, arcem euertit quam nitidissimam. Animo vero in eum secessit locum, qui idonus & accommodatus ei esset, qui eiusmodi operaretur: vt gentilium opiniones penitus aboleretur, sua autem indies fierent clariora. Ex quo enim & hic & reliqui piscatores fuerunt, & Pythagoreæ & Platonicæ siluerunt disciplinæ, quæ superiori tempore tanti nominis & authoritatis ferebantur, & ne nomine quidem à plerisque sunt cognitæ. Atqui & Plato ad tyrannos se contulit accitus, vt aiunt, & multis cum sociis in Siciliam nauigauit.* *In ea Asia conflat.*

QVÆSTIO

QVÆSTIO III.

Quæ dignitas Euangelij S. Ioannis?

§. 1. EAdem est omnium Euangeliorum veritas, auctoritas, maiestas; Ioannis tamẽ Euangelium non vno modo excellit, nam tria in eo sunt, quibus alia superat. Materiæ sublimitas; in eo enim est, vt Christi diuinitatem nobis demonstret, quod ex instituto, accuratius, & copiosius, quàm alii Euangelistæ fecerunt, exequitur. Deinde tractandi ratio, conciones enim Christi, disputationesque præcipue recensет, habetque, ratiocinationes consequentiasque complures, insignes & vtilitate, & obscuritate. Cæteris enim Euangelistis multo est obscurior, non suo vitio, sed rerum, quas tracta, e conditissimâ natura. Denique auctor aliis Euangelistis à Domino prælatus est, est enim discipulus, quem diligebat Iesus.

Dignitatem huius Euangelii Basilius in hom. in hæc verba. *In principio*, ostendit. *Omnis quidem Euangelium vox, reliquis omnibus sancti spiritus præceptis eminentior esse dignoscitur: quod in aliis per Prophetas seruos, in Euangelijs autem ipse per se Dominus nos est allocutus. In ipsius autem Euangelij laudibus, & sermonis magnitudine & sententiarum grauitate, Ioannes filius tonitrui primas obtinet. Cuius proœmium iam lectum audiuimus: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.*

§. 2. Veterum hæreticorum error fuit, à Cerintho esse conscriptum. Epiph. hæres. 51. & 54. Philast. c. 60. Augustin. hæresi 30. Alogiani dicti sunt, qui verbum negabant, ideoque & Euangelium Ioannis. Eos ex ipso textu maxime reuincunt patres. Nullum enim scriptum adeo est Cerintho contrarium, quam Euangelium Ioannis. Cerinthus enim Christi diuinitatem negauit, Ioannes astruit. Cerinthum imitatus est Marotus in Psal. 86. edit. Genuens. diuinitatis occultus inficiator.

§. 3. Brentius queritur Euangelium Ioannis ab imperitis hypocritis ex collo gestari; Verùm *salutem non afferre, si ex collo gestetur, sed si vera fide suscipiatur.* Verissimum est, non prodesse gestationem, si fides desit; ne Christi quidem præsentia prodest infidelibus. Non tamen hoc negandum, posse Euangelium Ioannis & ex collo, & in pectore gestari. Et ad salutem quidem satis esse, si cordi impressum sit, & vita fide in eo circumferatur. non tamen facinus esse, si etiam collo gestetur. Memoriale Domini etiam corpore gestare hominis est grati. Imaginem principum domi collocant, de collo suspendunt, qui principem se amare profitentur.

Non ignoro quorundam ea in re superstitionem, à patribus reprehensam, sed eam quoque nos reiicimus. Nec abusum probamus, sed legitimum vsum tollendum negamus, ob quorundam abusus. Concilium Antiochenum, Hieronym. in 23. Matth. Chrys. hom. 73. in Matth. vt superstitiosum reprehendunt. Et forte nunc etiam est hac in re quorundam non probanda consuetudo, si periaptis aliquid tribuant quod Deo conuenit, de quibus noster Delrio in disquisitionibus magicis. Thyræus de dæmoniacis l. 2. Impium est etiam res sanctissimas, Eucharistiam, reliquias, scripturas sacras velut φυλακτήρια, *ligaturas auerruncantes* circumferre: non enim res ipsæ seruare nos possunt, nec in eum finem à Deo datæ sunt, vt sic seruent, ideoque sine promissione Dei temere in illis spem constituunt, quicunque vim aliquam hisce attribuunt. Quo sensu patres sancti locuti sunt. Ita Delrio l. 1. dis. cap. 4. quæst. 4.

Probatur Ecclesiæ Cathol. inueterato & salutari more, nec non sententia D. Thomæ, Maldon. Nauarr. Syluestri & aliorum. ratio est, quia sanctorum reliquias ita semper maiores nostri sunt veneratі: Agni illi ad hoc à solo Pont. Maximo quotannis benedicuntur: Sacræ scripturæ testimonia vt licet ore proferre, licet etiam descripta collo deferre, & narrat Leontius Episcopus, sanctum Simeonem Salem mulieri magæ amuletum in tabellâ conscripsisse, quo gestato illa non potuit amplius diuinare, nec magica amuleta facere, (Sur. t. Iul.) nec vllus sanctorum patrum hoc vnquam improbauit. Nam D. Basilius damnat φυλάκτηρια characteribus (nempe magicis) insignita. Incertus auctor in Matth. qui exstat inter Chrysostomi opera, inuehitur in duo nequam genera hominum: primum, qui ex huiusmodi ad collum suspensis ipsi sanctiores volebant videri, vt Pharisæi olim: secundum, qui ex eadem superbia, quæ ad collum alij suspenderent, ipsi de capillis vel vestimentis suis largiebantur. Ipse D. Chrysostomus mulierculas illas reprehendit, vel quod non recta, sed Pharisaica id intentione facerent; vel quod per opinionis errorem non à Dei gratia miraculosum auxilium, sed ab ipsa materiâ vel formâ Scripturæ id præstolarentur. vt faciunt hodie, qui dicunt debere esse scriptum Euangelium in membrana virginea, literis vel lineis miniatis, & cætera. Sane Chrysostomus eadem id mente reprehendit, quâ D. Hieronymus, qui satis indicat Pharisaicam illam superstitionem præsidium ab ipsis pyctatiolis, non desuper à Custode Israel, Deo Sabaoth, expectantem se reprehendere: item quod quæ extrinsecus gerebant, eorum cultum & obseruantiam intrinsecam, quæ præcipua, negligebant. Denique in vita S. Antonini infestationem quandam dæmonum, cum preces quasdam membranulæ inscripsisset, & in cubiculo ante Deiparæ virginis imaginem affigi iussisset, legimus dispuliſſe. (Surius to. 3. Fol. 43.) Vſus legitimus.

Posterior pars conclusionis probatur canonibus, qui anathema fulminant in eos qui philacterijs (hoc est, conseruatorijs) vtuntur; & si clerici ea faciant, iubent eos Ecclesijs eijci. Can. 1. & 4. 26. quæst. 5. qui canones quomodo sint intelligendi, & de quo genere philacteriorum loquantur, petendum ex alio canone, nempe vlt. eiusdem quæstionis, vbi inter cætera in hunc modum scribit B. Isidorus: ad hoc pertinent ligaturæ execrabilium remediorum, quæ ars non commendat medicorum, seu in præcantationibus, seu in characteribus suspendendis atque ligandis: in quibus omnibus ars dæmonum est, ex quadam pestifera societate hominum & Angelorum malorum exorta. Confirmat D. Augustin. his verbis: Fingunt spiritus maligni vmbras quasdam honoris sibimet ipsis, vt sic decipiant eos, qui sequuntur Christum. Vsque adeo fratres mei, vt illi ipsi qui seducunt per ligaturas, per præcantationes, per machinamenta inimici, misceant præcantationibus suis nomen Christi, qui iam non possunt seducere Christianos, vt dent venenum, addant mellis aliquantum. Tales sunt nefariæ illæ formulæ precum, quas contra vulnera & pericula ignis, aquæ & alia, quidam per mendacium adscribunt B. Leoni & aliis sanctis, & (proh dolor) multi hodie gestitant: quibus Diabolus semper tandem imponit, & quando sunt in statu pessimo lethalis culpæ, finit eos occidi, & deserit quos ante aliquoties defenderat. Possem nominare mihi probe notum, cui id accidit. Norunt Franci, cum superioribus annis, cum Barone Danou, hæreticorum Germanorum examina in Franciam irrupissent, & à Duce Guisiostrenue debellata fuissent, huiusmodi schediasmata collo Characteres damnati:

casorum fere omnium appensa, fuisse reperta ab ijs qui cadauera spoliauerunt.

QVÆSTIO IV.

Cur scripsit?

Contra hæreses diuinitatem Christi negantes scripsit.

§. 1. VT Cerintho aliisque hæreticis occurreret, Christi Domini diuinitatem negantibus. Irenæus l. 3. c. 11. contra hæreses. Hier. de Eccles. scriptoribus. *Nouissimum omnium scripsit Euangelium, rogatus ab Asiæ Episcopis, aduersus Cerinthum aliosque hæreticos, & maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse. Vnde & compulsus est diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam causam huius scripturæ ferunt: quod cum legisset Matthæi, Marci, & Lucæ volumina, probauerit quidem textum historiæ, & vera eos dixisse firmauerit, sed vnius tantum anni, in quo & passus est, post carcerem Ioannis historiam texuisse. Prætermisso itaque anno, cuius acta à tribus exposita fuerant, superioris temporis, antequam Ioannes clauderetur in carcerem, gesta narrauit, sicut manifestum esse poterit ijs, qui diligenter quatuor Euangeliorum volumina legerint. Quæ res etiam Ἀναφωνέα, quæ videtur Ioannis esse, cum cæteris tollit. Scripsit autem & vnam epistolam, cuius exordium est: Quod fuit ab initio, quod audiuimus & vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ: quæ ab vniuersis Ecclesiasticis, & eruditis viris probetur. Reliquæ autem duæ, quarum principium est: Senior electæ Domina & natis eius: & sequentia. Senior Caio carissimo, quem ego diligo in veritate: Ioannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie alterum sepulcrum apud Ephesum ostenditur: & nonnulli putant duas memorias eiusdem Ioannis Euangelistæ esse: super quâre cum per ordinem ad Papiam auditorem eius ventum fuerit, disseremus. Quarto decimo igitur anno, secundam post Neronem persecutionem mouente Domitiano, in Pathmos insulam relegatus, scripsit apocalypsim, quam interpretatur Iustinus martyr & Irenæus. Interfecto autem Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem à senatu rescissis sub Nerua principe rediit Ephesum: ibique vsque ad Traianum principem perseuerans, totas Asiæ fundauit rexitque Ecclesias, & confectus senio, sexagesimo octauo post passionem Domini anno mortuus, iuxta eandem vrbem sepultus est.*

Nec modo contra Cerinthum, sed Ebionem, Basilidem, & totam illam colluuiem Christi diuinitatem in ipso Ecclesiæ exordio, negantem disputauit.

Iussu Dei scripsit.

§. 2. Non desunt, qui eum præuidentem varias hæreses, quæ Apostolorum tempora secutæ sunt, remedia procathartica parasse arbitrentur. Etenim quæcunque causa, vel occasio fuisse putetur, mihi dubium non est, Dei imperio hoc opus aggressum; Ignorare namque non potuit, vires sibi, sapientiamq; à Spiritu sancto dati, qua infallibilem prorsus doctrinam toti Ecclesiæ traderet.

Serio admodum scripsit.

Itaque Dei imperio, rogatus ab omnibus conscripsit, solus iam Apostolus, ita Hieron. præf. in Matth. *Vltimus Ioannes Apostolus & Euangelista, quem Iesus amauit plurimum: qui supra pectus Domini recumbens, purissima doctrinarum fluenta potauit. & qui solus de cruce meruit audire: Ecce mater tua. Is cum esset in Asia, & iam tunc hæreticorum semina pullularent Cerinti, Ebionis, & cæterorum, qui negant Christum in carne venisse: quos & ipse in epistolâ suâ Antichristos vocat, & Apostolus Paulus frequenter percutit, coactus est ab omnibus pene Asiæ tunc Episcopis, & multarum Ecclesiarum legationibus, de diuinitate Saluatoris altius scribere: & ad ipsum, (vt ita dicam) Dei verbum non tam audaci quàm felici temeritate prorumpere. Vnde & Ecclesiastica narrat historia, cum à fratribus cogeretur vt scriberet: ita facturum se respondisse, si indicto ieiunio in commune omnes Deum deprecarentur: quo expleto, reuelatione saturatus, illud proœmium è cælo veniens eructauit: In principio erat Verbum: & Verbum erat apud Deum: & Deus erat Verbum.*

De casu balnei, quo Cerinthus est oppressus, passim historici meminerunt. q

QVAESTIO V.

Qua lingua scripserit?

§. 1. CVm in Asia ac præsertim Ephesi, vel in Patmo scripserit, consentiunt fere omnes Græca id lingua fecisse. Nam Græcis Græcè prædicasse constat. Syrus textus hoc titulo ipso indicat אנגליון קדישא דרבותאדיהבן מלל ויבדן יגאיה באפסוס Hoc est; *Euangelium Sanctum, prædicatio Ioannis quam locutus est, & prædicauit Ionice Ephesi.* Græcam linguam vocant Hebræi Ionicam, seu Iauan, sicut ipsam regionem; non enim Ionica proprie dicta, sed communi lingua scripsit. Addit vero Ecclesia Syriaca suo more: *In nomine Domini, & Dei nostri Iesu Christi, obsignamus Euangelium Sanctum, prædicationem Ioannis prædicatoris.* Epiph. hæresi 30. in Iudæorum Gazophylacio ait Hebraicum inuentum, & suo tempore, idque Tiberiade, repertum: itaque apparet in linguam Hebræam fuisse conuersum. Et credibile est non in veterem, sed recentem Hebræam, hoc est, Syriacam: Vetus enim iam tum vulgo non erat nota.

VERSVS 1.

In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.

QVÆSTIO I.

An aliquid de verbo Dei cognorint Gentes?

§. 1. AVgustinus lib. 7. confess. cap. 9. sub initio inquit. *Procurasti mihi per quendam hominem immanissimo typho turgidum, quosdam Platonicorum libros ex Græca lingua in Latinam versos: & ibi legi: non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis & multiplicibus suaderi rationibus, quod in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: quod factum est in eo, vita est, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

Et Eusebius de præparatione Euangelica l. 11. cap. 10. Bar. l. 4. cap. 3. T. Varia adducit, quæ hoc ostendere videntur, sed nullo modo. naturalis ratio eo non adducit, illi si quid cognouerunt, ex Iudæorum libris aut familiaritate hauserunt. *Naturalis ratio mysterium hoc non potuit.*

§. 2. Sed de toto genere ita sentiendum est. Sine reuelatione ne cogitari quidem potest hoc mysterium tanquam possibile, cum assensu probabili: quia nullum in rebus creatis est eius rei fundamentum aut principium. imo nihil quod mentem humanam ad hoc cogitandum excitare possit, est enim omnino supra naturam.

§. 3. Intellectus creatus non potest etiam per speciem datam tanquam per medium incognitum naturali virtute personarum multitudinem agnoscere. Ratio est, Immediata illa per speciem cognitio, non potest esse non intuitiua, ergo clara Dei intuitio est, ergo nulli naturalis.

§. 4. Mysterium Trinitatis non est contra rationem naturalem. 1. quia veritas non est contraria ve-

ritati

stari. 2. Deus est auctor luminis naturalis, ergo non potest per se inclinare ad falsum, nec ad aliud quod sit contrarium suo modo existendi. 3. Nulla ratio potest ostendere Deum esse vnum in persona, nec potest ratione alicuius principij communis ostendi, quia vel in eo non includitur, vel si includitur non potest demonstrari. Illud vero principium, *quæ sunt eadem vni &c.* in re infinita non potest demonstrari, licet in rebus finitis sit verum vniuersaliter.

§. 5. Omnis reuelatio quæ non ostendit hoc mysterium intuitiuè, nititur alicuius dicentis auctoritate, quia non potest alio modo cognosci. Potest autem hoc esse duplex; alia cum euidentia testificantis, sed obscuritate rei reuelatæ, alia cum obscuritate vtriusque.

§. 6. Hæc reuelatio, quantum in se est, ad mysterij cognitionem conducit, quia inducit etiam ad assensum, non modo ad apprehensionem: deinde hæc cognitio est supernaturalis.

§. 7. Intellectus qui fide credit hoc mysterium potest rationes inuenire, quibus probet conuenientiam huius mysterij; vt ex processionibus intellectus, generationibus hominum, quæ quodãmodo manuducunt, sed nil probant. 2. Ex Dei bonitate se communicante. 3. Ex beatitudine, quæ personarum requirit amicitiam. Sic Augustinus serm. 1. in festo Natiuit. æternam Verbi processionem non posse à nobis comprehendi docet. *Quæ est illa nostri generatio Saluatoris, qua gignenti patri coæternus est, quando hanc generationem ex virgine mundus expauit, quam pia fides agnouit & tenuit, infidelitas autem irrisit: superbia timuit superata? Quanam est illa generatio, quia in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum? Vel quod est hoc Verbum, quod dicturus antea non fuerat: quo dicto non siluit qui dicebat, quod est Verbum sine tempore, per quod facta sunt tempora? Verbum quod labia nullius aperuit captum, clausitue finitum, Verbum quod initium non habet ex ore loquentium, & aperit ora mutorum, Verbum quod linguis gentium disertis non sit, & linguas infantium disertas facit? Quanam est, inquam, illa generatio, cui pater moriendo non cedit, quia non eam viuendo præcedit? Segregata ab omnibus locorum temporumque interuallis, ab omni distentione spaciorum, quam vel in diebus, vel in corporibus sentire consueuimus. Leuemus ad eum quantum ipso adiuuante animam nostram possumus, si quomodo capere valeamus & natum non præeuntem qui gignit, & gignentem non subsequentem qui gignitur, patrem & filium: nec pariter patres, nec pariter filios, sed pariter æternos. Non vtrumque generantem, nec vtrumque nascentem, sed alterum sine altero non viuentem: & patrem sempiterne genuisse, & filium sempiterne natum esse cogitemus si valemus: si non valemus, credamus.* Et serm. 38. de verbis Domini, cur non intelligatur, ipse profitetur se tantum dicere.

§. 8. Serapidi oraculum tribuunt de Trinitate. *Principio Deus est, tum Verbum, his spiritus vnus iungitur, hæc tria sunt, cuncta hæc tendentia in vnum.* Iosephum porro Serapin vocari contendunt, quod aliquando probabile existimaui, nunc reijcio, quia cito eius memoria abolita fuit.

De tribus hypostasibus Plotinus scripsit ex Platone, Clemens Alexand. 5. strom. Iustinus martyr. Apolog. 2. Eusebius. August. lib. 2. de doctrina Christiana.

§. 9. Insignis est disputatio in actis Gelasij Cyziceni de Concilio Niceno scriptis, cum philosophum conuertit Leontius Episcopus, quibus constat hoc mysterium similitudine posse adumbrari, non demonstrari. Ἀνέκφραστός ἐστι ἐπείπερ καὶ ἀπερινόητος, καὶ ἀνεπιλόγιστος, καὶ πάντη ἀνεξιχνίαστος ἡ θεία καὶ ἀόρατος ἐκείνη, ἥτις πάντα ὑπερέχουσα, καὶ τὰ πάντα περιέχουσα. πολλῷ ἄκρως πρὸς ἡμῶν ἐκ ἄλλον οἱῳθεὸν καὶ ἄλλον εἰρήκαμεν, καθάπερ ὁ ἀστεῖος ἐβλασφήμησεν Ἄρειος, ἕνα θεὸν ἄκτιστον, ὁ ἄλλον κτιστὸν εἰρηκὼς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον ὑμοίως κτιστὸν κεκηρυχώς· μὴ γένοιτο. ἀλλὰ μίαν θεότητα νοοῦντες καὶ πιστεύοντες εἰρήκαμεν μίαν ὐσίαν, κυριότητά τε καὶ βασιλείαν μίαν τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. εἰδέναι τε τὰς τῆς ἁγίας τριάδος ὑποστάσεις ἀδιεξευνήτους, ἀόρατους, ἀπερινοήτους, ἀλλὰ πίστει μόνῃ μίαν θεότητα νοοῦντας καὶ πιστεύοντας, κατὰ τὰ καὶ πολλάκις εἰρήκαμεν, τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ προσκυνητῆς τριάδος. ἰδὰ δὲ πάντων ἔδειξεν ἡ ἀληθὴς πίστις, μηδὲν ὅλως τῆς ἁγίας τριάδος νοεῖν διαφέρειν. ὅθεν ἡ μικρόν σε τὶ νοεῖν δοῦσα ἡμῖν ἐθέλησον, καὶ πίστωθῆναι πλεῖον, δεχόμενος ὑποστάσεις, ἵνα γνῶς τῆς ἁγίας τριάδος μίαν θεότητα ἀεὶ οὖσαν καὶ ὑφεστῶσαν, τριάδα ἀληθῶς τριάδα, καὶ μηδὲν ὑστερεῖν αὐτῆς πρόσκαιρον ποτὲ, ἀλλὰ ἀεὶ καὶ ὡσαύτως οὖσαν ἀδιαίρετον καὶ ὁμοούσιον τριάδα.

Inexplicabilis, siquidem mente & cogitatione incomprehensibilis est, & inpenetrabilis diuina illa & ineffabilis substantia, quæ omnibus supereminet, atque omnia continet, tantum audi à nobis, non alium tibi Deum atque alium protulimus, sicut impius Arius blasphemauit, vnum Deum increatũ, & alterum creatum pronuncians, & Spiritum sanctum similiter creatum prædicans (absit) sed vnam diuinitatem cogitari & credi asseruimus, vnam substantiam, dominationem & sententiam vnam Patris & Filij & Spiritus sancti: scire autẽ sanctæ Trinitatis hypostases non esse disiunctas, aut locales, sed sola fide vnam diuinitatem considerari & credi, vt sæpius diximus, sanctæ & consubstantialis & adorandæ Trinitatis. Ecce per omnia Fides vera demonstrauit, non oportere in sanctæ Trinitate differentiam cogitare. Nunc autem parum animum nobis aduerte, atque amplius persuadeberis, accipiens à Spiritu sancto per nos salutifica documenta, vt agnoscas sanctæ Trinitatis vnam esse diuinitatem semper existentem & subsistentem trinitatem, & nihil in ea prius aliquando, sed semper & eodem modo existentem indiuiduam & consubstantialem Trinitatem. Hoc deinde exponit similitudine ignis, luminis, caloris, donec philosophus in ecstasin raptus, inter hæc proloquitur. *Trinitatis ratio.*

καὶ Ἀρείῳ καὶ τῇ συμμορίᾳ αὐτοῦ τῷ ἀστεῖ, βλασφημήσασιν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, λέγουσιν, ὡς ἦν ποτὲ ὅτε ἐκ ἦν. καὶ ὅτι κτίσμα καὶ ποίημα, καὶ ἑξ ἑτέρας ὐσίας, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ μὴ τὶς αὐτῆς ὐσίας, ἧς ὁ πατὴρ εἰρηκόσι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μὴ τῆς αὐτῆς ὐσίας, ἧς ὁ πατὴρ εἰρηκόσιν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Ve Ario, & eius impio cœtui, blasphemantibus aduersus Filium Dei, dicentibus: Erat quando non erat, & quod creatura sit, & opus ex alia substantia Filius Dei & Spiritus sanctus, & dicentibus Filium Dei & Spiritum sanctum non esse eiusdem substantiæ, cuius est Pater.* Porro testimonia huic libro dant Photius in biblioth. Nicetas de orthod. fide l. 5. c. 6. Ioan. Cyparissiota decadis 3. c. 4. & 10. cap. 2. Metaphrastes refert ex Prochoro in vita Leonis, verba illa inter tonitrua esse audita, quemadmodum data Moysi lege, sed hæc incerta omittimus. *Arij dicta stulta.*

Amelius apud Theodor. l. 2. de curatione Græcanicarum affectionum, Barbarum hominem ait, *in principij dignitate Verbum apud Deum constitutum.* Quamuis igitur de verbo Dei nonnihil intellexerint, ex Christianorum disputationibus, & similitudinibus, non tamen naturali ratione Trinitatis mysterium assecuti sunt.

QVÆSTIO II.

Quid sit in principio?

§. 1. EOdem exordio vsus est Ioannes, quo Moses eodẽ etiã verbo, vterq; enim habet *bereschith* in prin-

Quatuor primariæ interpretationes.

in principio. Itaque quemadmodum variæ sunt in Genesi interpretationes, ita & hoc loco; sed mihi solum illæ recensendæ sunt, quæ huc pertinent. Sunt autem quatuor præcipuæ, & quidem magnorum auctorum. Verum tres priores, quamuis in modo loquendi differant, tamen si fidem spectes, & hæreseon confutationem; quodammodo sunt pares.

Esse in Deo

Esse igitur *in principio* est esse in Deo, vt interpretatur Athanas. orat. *Quod verbum ex Deo sit Deus.* Si igitur verbum erat in Deo, non est Verbum factum. Verissimè Chrysostom. homil. 1. *Contemplare quomodo ab ipso statim exordio superne aduolans, auditorum animos mentesque supra omnia, quæ sensu percipiuntur, erexit, supra terram, mare, cœlum, angelos, Cherubim, Seraphim, omnem denique creaturam: & vt eo ascenderent, persuasit. Quid igitur? Nunquid cum ad tantam nos erigeret altitudinem, ibi nos astistere potuit? Nequaquam. Sed quemadmodum si quis eum, qui ex littore ciuitates, oras portusque conspicatus sit, in medium postmodum pelagus proueheret, priorum conspectu amoto, id nullum certum obiectum, sed in infinitum eius dimittit intuitum: sic euangelista supra omnem nos creaturam ad cælestia erigens, ad supernum erectum oculum dimittit, nullo fine, vt arcana illa assequamur, nobis adhibito, quippe qui nullus est. Ascendens igitur ad Verbum, quod in principio erat, hoc inquirit principium: quo inuento, cum semper eius mentis aciem magis perstringat, non habet vbi ratione innitatur, sed intente suspiciens, cum cessare nequaquam ab inquirendo labore posit, rursum ad inferiora descendit.* Chrysostomus multa breuiter concludit.

In principio enim erat Verbum. Nihil aliud quam quod semper sit significat. Ecce veram philosophiam, & diuina dogmata, non qualia gentilium, qui tempora & deos hos antiquiores, illos iuniores posuerunt: sed nihil tale in nostra religione. Nam si Deus est, quemadmodum est, nihil eo superius: si omnium conditor, primus: si Dominus & princeps omnium, omnia post ipsum & creatura & sæcula.

§. 2. Augustinus Tract. 1. in Ioannem. *Exeat nunc nescio quis infidelis Arrianus, & dicat, quia verbum Dei factum est. Quomodo potest fieri, vt verbum Dei factum sit, quando Deus per verbum fecit omnia? Si & verbum Dei ipsum factum est, per quod aliud verbum factum est? Si hoc dicis, quia (hoc) est Verbum verbi, per quod factum est illud, ipsum dico ego vnicum filium Dei. Si autem non dicis Verbum verbi, concede non factum per quod facta sunt omnia. Non enim per seipsum fieri potuit, per quod facta sunt omnia: credæ ergo Euangelistæ. Poterat enim dicere. In principio fecit Deus Verbum: quomodo dixit Moyses, In principio fecit Deus cœlum & terram, & omnia sic enumerat, Dixit Deus, Fiat, & factum est. Si dixit, quis dixit? Vtique Deus. Et quid factum est? Creatura aliqua. Inter dicentem Deum & factam creaturam quid est per quod factum est, nisi verbum? quia dixit Deus, Fiat & factum est. Hoc verbum incommutabile: quamuis mutabilia per verbum fiant, ipsum incommutabile est. Noli ergo credere factum, per quod facta sunt omnia: ne non reficiaris per Verbum, per quod reficiuntur omnia.*

Obijciebant Arianis nostri, vt est apud Augustinũ l. 6. c. 1. de Trinit. filium esse sapientiam patris, ideoque æternum. *Sed inter disputationes quas habebant nostri aduersum eos qui dicebant, erat tempus quando non erat filius, hanc etiam nonnulli ratiocinationem inferebant. Si Dei filius virtus & sapientia Dei est, nec vnquam Deus sine virtute & sapientia fuit, coæternus est Deo patri filius. Dicit autem Apostolus, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam, & Deum aliquando non habuisse virtutem aut sapientiam, dementis est dicere. Non igitur erat tempus quando non erat filius. Quæ ratiocinatio ad id cogit, vt dicamus Deum patrem non esse sapientem, nisi habendo sapientiam quam genuit non existendo per se pater ipsa patientia. Deinde si ita est, filius quoque ipse sicut dicitur Deus de Deo, lumen de lumine, videndum est vtrum possit sapientia de sapientia dici, si non est Deus pater ipsa sapientia, sed tantum genitor sapientiæ. Quod si tenemus, cur non & magnitudinis suæ, & bonitatis, & æternitatis, & omnipotentiæ suæ generator sit, vt non ipse sit sua magnitudo, & sua bonitas, & sua æternitas, & sua omnipotentia. sed ea magnitudine magnus sit quam genuit, & ea bonitate bonus, & ea æternitate æternus, & ea omniporentia omnipotens quæ de illo nata est, sicut non ipse sua sapientia est, sed ea sapientia sapiens est quæ de illo nata est. Nam illud non est formidandum, ne cogamur multos filios Dei dicere, præter adoptionem creaturæ coæternos patri, si magnitudinis suæ genitor est, & bonitatis, & æternitatis, & omnipotentiæ. Huic enim calumniæ facile respondetur, sic non effici, quia multa nominata sunt, vt ille multorum filiorum coæternorum sit pater, quemadmodum non efficitur, vt duorum sit, cum dicitur Christus Dei virtus, & Dei sapientia. Eadem quippe virtus qua sapientia, & eadem sapientia quæ virtus est. Itane igitur etiam de cæteris, vt eadem sit magnitudo quæ virtus, & si qua alia, quæ vel supra commemorata sunt, vel commemorari adhuc possunt.*

Epiph. ait Arium Christum dixisse πρὸ χρόνων, καὶ πρὸ αἰώνων, & vocasse πλήρη θεὸν μονογενῆ, sed appellatione sola. Hæc sententia non differt ab ea, si mentem spectes Patrum, quæ nomine principij patrem intelligit, quæ est altera interpretatio, & quidem multorum. Ita interpretantur, Clemens Alexand. adhort. ad Gentes. Cyrill. lib. 1. in Ioan. cap. 1. Nyssen. orat. ad Simplicium. Augustin. lib. 6. de Trinit. cap. 2. Theophylact. Antiochen. lib. 4. Allegor. Beda. Idacius lib 3. contra Varimadum. Tertia sententia est In principio esse, idem significare quod esse in æternitate. ita sentit Nazianzen. orat. de filio. Ambros. de incarnat. cap. 3. Basilius, & Chrysost. in hunc locum. *Principium æternitas.*

§. 3. Veræ sunt illæ sententiæ, si rem spectes: Nam verbum erat in patre, & pater, in ipso, ideoque & in Deo, & Deus in ipso; quia autem filius in Deo est, & Deus in filio, idcirco hac in locutione nomine Dei intelligo patrem, nam alius in alio dicitur esse potius, quam idem in seipso. Hoc ita esse ex Athanasio doceo. Ille enim *orat. contra omnes hæreses*, ex his verbis Euangelistæ concludit Deum esse. Resque manifesta est, eum in patre semper fuisse. Qui in æternitate fuisse dicunt: in eandem sententiam incidunt, scilicet, in Dei æternitate, & ideo Deum. Non enim ambiguum est, Ioannem dicere voluisse, verbum semper fuisse, nunquam factum, atque ideo concludere Deum esse. Sic Eccles. 24. *Ab initio & ante sæcula.* Mich. 1. *Egressus eius ab initio, à diebus æternitatis.*

Verbum cum creatura non creatum.

§. 4. Non tamen hoc loco aliud dici existimo quam in principio cum Deus crearet cœlum & terram; non esse etiam factum verbum, sed tantum fuisse, atque adeo ab omni æternitate. ita Hil. l. 2. de Trinit. Auguſt. Tract. 1. in Ioan.

Itaque Ioannes altius omnem creaturam supergressus, sanctissimam Trinitatem nobis indicauit, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum.* Postea vero ad creationem, à qua Moses incepit, progreditur. Fundamentum Basilius, in his verbis ponit. *Si quis hanc vocem rectè tenueris, nihil à viris contentiosis ac capitis principio sis grauè patieris. Si enim ille dixerit: Si genitus est, non erat: erat, non tu dic: In principio erat. Sed inquit, prius quam genitus est, ipse filius non esset, quomodo Erat? Tu ne dimittas illud erat, non item relinquas, In principio. Principij namque summitas nequaquam deprenditur. Quod autem extra principium sit, non innotescitur.*

§. 5. Minus proprie loquuntur, qui principium putant significare Filium, aut Dei Sapientiam; nam Filius est in principio, ipsaque Sapientia

pientia, quamuis autem in seipso sit, vt est quælibet res sibi ipsi intima, non tamen hoc dicere attinebat. Quod quamuis non dicatur, necessario est intelligendum.

QVAESTIO III.

Quid est, Erat?

§. 1. VTitur hoc argumento contra Arianos S. Athanasius orat. contra omnes hæreses, vt probet Christi diuinitatem sempiternam. *Istis igitur adimpletis, dicit filius tonitrui : In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & cætera deinceps. Si ergo per eum omnia facta sunt: nimirum ipse extra ea est quæ facta sunt: resque manifestæ sunt, eum in Patre semper fuisse. Miseri profecto Arij, furiosi Iudæi, qui neque recte legunt, neque exacte rem perueſtigant, quippe qui obcæcatos habeant mentis oculos, arbitrantes creatorem & opificem omnium, creaturam esse: Audite hæc Euangelistæ verba: In principio erat. Quod si dixisset : In principio factus est, haberes quod diceres ex Euangelista, eum factum esse. Excute diligenter verba, & deprehendes veritatem, atque deinde percunctare Euangelistam, & dicet: Relege conditi mundi originem, & statim tibi loquetur : In principio fecit Deus cœlum & terram : sint igitur ea quæ non sunt, vt fiant quæ futura sunt. Erat Deus Verbum apud Patrem, per quem omnia facta sunt. Recte igitur Euangelista dixit : In principio erat Verbum & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Ecce triplicatam hanc vocem, Erat, & neutiquam illam alteram, Non erat.*

Et lib. 3. De assumptione Photinum oppugnat. *Interrogabo & te, Photine, qui Christum Deum verum abnegas, & hominem purum tantummodo confiteris. Nunquid causa hominis cautum inuenitur: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum : Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil ? Nunquid homo in hoc principio fuit, Homuncionita, & non Deus Dei Filius ante omne omnino principium semper vnà cum patre fuit?*

Et lib. 5. De Vnita substantia Trinitat. *Sed ad hæc piscator Euangelista Ioannes dilectus à Deo testatus est : In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Considera quia semper erat apud Deum patrem Deus filius, per quem omnino principium factum est. Vnde iam oportuit nos paulisper ad stulta dicta stulte respondere, vt vel sic de sua stultitia reuicti atque confusi, erubescerent. Vtique si erat pater antequam generaret filium, sine dubio non erat Pater, si non habebat filium. Sed ne vel hoc præsumant blasphemantes : Erat filius antequam nasceretur, qui si natus non fuerat, euidenter non erat filius. Stulte, quid ergo oportet dicere ? Elige tibi vnum de duobus : Si erat Pater antequam generaret filium, aut erat Pater qui iam vere genuerat filium : Vel si hoc significas : Erat filius antequam nasceretur, aut erat natus filius, qui iam vere natus fuerat de patre, sicut scriptum est : Qui erat, & qui est, & qui venturus est. Ideo non intelligis, Ariane, quia tota falsa introducis : vt dicas Patrem qui non genuerat, & nomines filium, qui necdum fuerat natus. Rogo si pater erat, vt asseueras, qui non genuerat, & filius erat, qui non erat natus à Patre, quæro à te quid tunc fecerint ? Ne forte dicas, ambo ingeniti, quod absit. Verum Patrem sempiternum, Verus filius declarat sempiternus, qui de eo natus fuerat, & verum filium sempiternum, verus demonstrat pater sempiternus, qui cum genuerat, ac per hoc vt dixi, sicut verus pater, qui de semetipso genuerat filium, vnà cum eo erat semper ante omnia anterior, sic verus filius, qui iam inenarrabiliter natus fuerat de patre, vna cum eo fuit semper, ante omnia anterior. Hæc est, inquam, in his interior sempiternitas, quæ ante omne omnino principium fuit, & erat. Ideo nunquam pater sine filio, quia semper filius fuit cum patre dum nullo modo potest pater hic dici sine filio.* Natus de patre semper cum patre.

Hoc ergo telum est inuictum contra nouitiam Arianorum sobolem, Seruetum, alioſque.

§. 2. Porro verbum Erat, seu ἦν, indicat, iam tum cum Deus initio mundum crearet fuisse. Interdum noster vertit, Fuit, 1. Ioan. 1. 1. nam solet ἦν pro præterito interdum sumi. Monet autem Basilius. Cyrillus l. 1. in Ioan. c. 1. Verbum Erat ἦν perennitatem significare minus vsitate *fuisse*, vt illud.

Fuit Ilium.

Exodi cap. 3. vers. 14. dicitur, *Ego sum, qui sum.* Quocirca non fuisse, aut futurus dicitur, sunt enim temporis differentiæ, vt Nazianzenus orat. 2. de Pascha, & Theodor. lib. 2. de curandis Græcorum affectionibus. Hoc vero ita intelligendum est, vt sciamus posse de Deo illa tempora enunciari, sed non ad vnum eum restringi, vt Basilius de Spiritu sancto ca. 6. docet. Quin etiam gentiles verbo εἶμι, vel εἰ, sum vel es, æternitatem signabant, vt habet Plutarchus libello de hac re scripto, & inscriptio apud Delphos erat. εἶ es, quæ ex Mose sumpta esse nihil dubito. Licet in eo sit Ero, Augustin. de diuersis serm. 24. *Quid quæris quid ante te erat ? In principio erat Verbum. Si factum esset verbum, (non est enim factum per quod facta sunt omnia:) Scriptura diceret, In principio fecit Deus verbum, quomodo dixit in Genesi, In principio fecit Deus cœlum & terram. Non ergo in principio fecit Deus Verbum: quia in principio erat Verbum. Hoc Verbum quod in principio erat, vbi erat? Sequere: Et verbum erat apud Deum.* Non igitur factum est Verbum quia dicitur Erat. *Quid* Græcis. *Erat, signũ* æternitatis

Quomodo fuerit sermo, & quo sensu acute exponit Tertullian. aduersus Praxean. cap. 5. *Sed quia Duos vnum volunt esse, vt idem pater & filius habeatur, oportet & totum de filio examinari, an sit, & qui sit, & quomodo sit : & ita res ipsa formam suam scripturis & interpretationibus earum patrocinantibus vindicabit. Aiunt quidem & Genesim in Hebraico ita incipere : In principio Deus fecit sibi filium. Hoc vt firmum non sit, alia me argumenta deducunt ab ipsa Dei dispositione, qua fuit ante mundi constitutionem, adusque filij generationem. Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia. Solus autem, quia nihil aliud extrinsecus præter illum. Ceterum ne tunc quidem solus: habebat enim secum, quam habebat in semetipso, rationem suam scilicet. Rationalis enim Deus, & ratio in ipso prius : & ita ab ipso omnia. Quæ ratio, sensus ipsius est, hanc Græci λόγον dicunt, quo vocabulo etiam sermonem appellamus. Ideoque iam in vsu est nostrorum per simplicitatem interpretationis, Sermonem dicere in primordio apud Deum fuisse, cum magis rationem competat antiquiorem haberi : quia non sermonalis à principio, sed rationalis Deus etiam ante principium : & quia ipse quoque sermo ratione consistens, priorem eam vt substantiam suam ostendat. Tamen & sic, nihil interest. Nam etsi Deus nondum sermonem suum miserat, proinde eum cum ipsa & in ipsa ratione intra semetipsum habebat, tacite cogitando & disponendo secum, quæ per sermonem mox erat dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atque disponens sermonem, eam efficiebat, quam sermone tractabat. Idque quo facilius intelligas ex teipso, à me recognosce, vt ex imagine & similitudine Dei, quo habeas & tu in temetipso rationem, qui es animal rationale, à rationali scilicet artifice non tantum factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus. Vide cum tacitus tecum ipse congrederis ratione, hoc ipsum agi intra te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motum, & ad omnem sensus tui pulsum. Quodcunque* λόγος ratio. Dei ratio intra ipsum.

cogitaueris,

cogitaueris, sermo est, quodcunque senseris, ratio est. Vide eundem c. 13.

QVAESTIO IV.

Quid Verbum?

Verbum est Dei filius.

§. 1. GRæcè λόγος dicitur, quod Verbum, rationē definitionem, orationem significat. Quodnam ex his præcipue designet, magna est difficultas. Constat quidem Dei filium appellari verbum; neque id multi hęreticorum negarunt; Nam quod verbū ille vocauit, idem etiam, vnigenitum, & verbum caro factum dixit. Sic 1. Epist. c. 1. 1. & c. 5, 7. & Apoc. 13 Sed qua λόγος, aut verbi significatione ita dicatur, quæstio est.

Verbum immutabiliter à Deo procedit.

Prima interpretatio, ideo λόγον vocari, quod à Deo ἀπαθῶς, & sine vlla mutatione procedat, sicut cognitio & intellectio ex animo. Basilius hom. in Ioan. Nazianzenus orat. 4. Theolog. Ambros. l. 1. de fide cap. 2. Aug. l. 7. de Trin. c. 1. Chrys. hom. 2.

Dei verbū imperfectione caret.

Hinc filius est patris perfecta similitudo, sine motu procedens, & ideo patri consubstantialis. Necessarium porro est verbum procedere ex omni & tota cognitione Dei: alioqui enim esset imperfectum, patte scilicet cognitionis genitum.

§. 2. Quod Porphyrius blasphemat verbum non dici proprie, nec enim mentale esse, nec etiam prolatiuum, facile soluitur ex Basilio in c. 1. Ioannis initio. Nos quidem verbum ex rebus notis & vulgaribus dicimus, quæ suos habent defectus atque imperfectiones, in Deo tamen omnia sunt bona vere proprie & vt aiunt formaliter sunt, in quibus nulla imperfectio includitur. Verbum enim genitum est, sine mutatione, inceptione, vel sui vel generantis. Aretas in 19. Apoc.

Secunda. Quod verbum Deo patri intimum sit, vt intellectui sua notitia. Ita Nazianz. & Basilius.

Tertia, quod definitionis instar naturam patris exprimat, ita enim vocatur *Splendor gloriæ*; Heb. 1. 3.

Quarta, quod omnia complectatur, quasi quædam definitio. Nazianz. Elias Cretensis, Victorinus.

Quinta Quod nobis paternæ voluntatis sit interpres, & verbo Dei obtemperantes faciat. Origenes lib. 1. in Ioannem, Clemens Alexandrinus orat. ad gentes.

Sexta. Quod sit res realis & existens, hoc enim דבר *dabar*, Hebræis significat. ita Cyrill. Catech. 11. ἐγέννησεν ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν, οὐχ ὡς ὲν ἀνθρώποις γεννᾷ νοῦς λόγον. ὁ μὲν γὰρ νοῦς ὲν ἡμῖν ἐνυπόστατός ἐστιν, ὁ δὲ λόγος, λαληθεὶς, καὶ εἰς ἀέρα διαχυθεὶς, ἀπόλλυται. ἡμεῖς δὲ ὕσαμεν τὸν χρηστὸν γεννηθέντα, λόγον οὐ προφορικὸν. ἀλλὰ λόγον ἐνυπόστατον ζῶντα. οὐ χείλεσι λαληθέντα. ὲν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. ὲν δεξιᾷ καθεζόμενος λόγος νοῶν τῶν πατρὸς τὸ βούλημα, καὶ δημιουργῶν τὰ πάντα τῷ ἐκείνου νεύματι. λόγος ὁ καταβὰς, καὶ ἀναβὰς. ὁ γὰρ προφορικῶς λαλούμενος οὐ καταβαίνει, οὐδὲ ἀναβαίνει. λόγος ἐξουσιαστικὸς, καὶ βασιλεύων τῶν πάντων. πάντα γὰρ τῶν υἱῷ παραδέδωκεν ὁ πατήρ. ἐγέννησεν τοίνυν αὐτὸν, οὐχ ὥτως ὡς ἄντις νοήσειεν ἀνθρώπων, ἀλλ' ὡς οἶδεν αὐτὸς μόνος, οὐχ ὡς τὸ πᾶς ἐγέννησεν εἰπεῖν ἐπαγγελλόμεθα ἀλλὰ τὸ οὐχ ὥτως διαβεβαιούμεθα. *Genuit pater filium, non sicut in hominibus mens generat Verbum. Mens enim subsistens in nobis est: Verbum autem prolatum, & dissolutum, sed ex patre perpetuo, ineffabili modo & in subsistentia natum. In principio enim erat verbum, in dextra sedens, Verbum intelligens patris voluntatem, & illius nutu omnia gubernans. Verbum quod descendit & ascendit: nam illud quod enunciando profertur, non descendit, neque ascendit. Verbum loquens & dicens: Quæ vidi apud patrem meum, hæc loquor. Verbum potens, & imperans omnibus: omnia enim filio tradidit pater. Genuit igitur ipsum pater, non ita vt aliquis intellexerit, sed vt ipse solus nouit. Neque enim quomodo genuerit, dicere promittimus: sed quod non ita genuerit, confirmamus.*

Septima. Ideo filium dici verbum, quod patris sit cognitio. Ita plerique auctores, quos Maldonatus citat.

§. 3. Syrus interpres vertit מלתא *melletha*, estque notandum Chaldæum paraphrasten frequenter vti verbi nomine, cum de Deo agit. Hæ interpretationes omnes suo modo ad mysterium altissimum intelligendum adiuuant, quamuis nonnullæ propriæ non sint. Vsitatum in Ecclesia Iudæorum certe fuit, vt Deus verbum vocaretur.

Chaldæi verbum pro Deo usurpant.

Obseruandum porro pro voce יהוה quod essentiam, seu *Erit*, ideoque diuinitatem maxime significat, Chaldæum ponere crebro מימרא *meimar* Verbū, superstitione, quod nomen iudicarent ἀνεκφώνητον ineffabile, quocirca etiam Rabbini posuere nomen: sic Christo Psal. 109. dedit hoc nomen. *Dixit Dominus verbo suo*: Idcirco Ioannem vsitata phrasi vsum putant.

§. 4. Rationem non ita propriè dici docet S. Augustinus l. 83 q. 9. c. 63. quod illa processionem minus quam verbum designet, & sit illa quoque in eo qui nihil actu intelligit.

Philosophi de verbo.

§. 5. Tertull. Apolog. c. 21. Processionem hunc in modum describit. *Iam ediximus Deum vniuersitatem hanc mundi verbo & ratione & virtute molitum. Apud vestros quoque sapientes λόγον, id est sermonem atque rationem constat artificem videri vniuersitatis. Hunc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta in dispositione formauerit, eundem & fatum vocari, & Deum & animum Iouis, & necessitatem omnium rerum. Hæc Cleanthes in spiritum congerit, quem permeatorem vniuersitatis affirmat: & nostrum sermoni atque rationi, itemque virtuti, per quæ omnia molitum Deum ediximus, propriam substantiam spiritum inscribimus, cui & sermo insit pronuncianti, & ratio adsit disponenti, & virtus præsit perficienti. Hunc ex Deo prolatum didicimus, & prolatione generatum, & idcirco filium Dei & Deum dictum ex vnitate substantiæ: nam & Deus spiritus. Etiam cum radius ex sole porrigitur portio ex summa, sed sol erit in radio, quia solis est radius, nec separatur substantia, sed extenditur. Ita de spiritu spiritus, & de Deo Deus, vt lumen de lumine accensum, manet integra & indefecta materia matrix, & si plures inde traduces qualitatis mutuerit: ita & quod de Deo profectum est, Deus est & Dei filius, & vnus ambo. Ita de spiritu spiritus, & de Deo Deus modulo alternum numerum gradu non statu fecit, & à matrice non recessit, sed excessit.*

Iustinus ex Orpheo testimonium producit, Cyprianus de vanitate Idol. rationem & sermonem vocat.

Perbus

Hoc quoque Tertullianus monuit Apol. cap. 21. *Huius igitur gratiæ disciplinæque arbiter & magister, illuminator atque deductor generis humani filius Dei annunciatur, non quidem ita genitus, vt erubescat in filij nomine, aut ex illo de patris semine non de sororis incesto, non de stupro filia, aut quia coniugis alienæ Deum patrem passus est, quamatum aut innutum aut plumatum amatorem aut in auro conuersum Danaidis. Iouis istæ sunt, & numina vestra. Ceterum Dei filius nulla de impudicitia habet matrem, etiam quam videtur habere non nupserat. Sed prius substantiam edisseram, ita natiuitatis qualitas intelligetur.*

* *
*

QVÆ-

QVAESTIO V.

Quomodo conueniat verbum nostrum & diuinum?

§. 1. VErbum mentis seu intellectio, ita à potentia intelligente animaque procedit, vt in ea recipiatur, in eaque permaneat, quocirca Theologis & Philosophis dicitur actio immanens. Dei verbum à Deo Patre procedit, vt maneat in patre, eiusdem cum patre substantiæ & diuinitatis, non enim potest fieri, vt intellectio Dei inhæreat ei veluti accidens.

§. 2. Quale sit verbum Dei, etiam ex verbo humano vtcunque intelligimus. Verbum nostrum, aut cogitatio qua rem quampiam apprehendimus, tanta est, quanta est cognitio & perspectio rei quam cogitamus, ita quidem, vt si mente plura complectamur magna sit & late patens cognitio; Deus autem cum seipse perfectissimè, omniumque rerum non modo factarum, sed etiam possibilium naturas modosque infinitissimo que actu semper intueatur, necesse est eius verbum seu cognitionem intelligendo expressam esse infinitam, ac proinde Deum.

§. 3. Eunomius verbum diuinum diuidebat: Vnum enim Deo internum & consubstantiale affirmabat, alterum externum, quod ideo verbum appellari asserebat, quia patris verba nobis annũciaret. Primas duas periodos interpretabatur de filio Dei, qua Deus. Tertiam, *& Deus erat verbum*, de creatura. Respondeo satis superque illam blasphemiam retundi, eo quod postea subiungitur, *& verbum caro factum est.*

QVAESTIO VI.

Cur potius verbum quam filium appellet?

§. 1. CAusæ variæ, vt in obscuris, & vbi de arcanis coniectura vtimur, adferuntur. Nomen filij Dei apud Hebræos vsitatissimum fuisse aiunt, vt verbum diceretur. Id ex Chaldæo interprete probant, qui frequentissime illo vtitur, itemque Philo λόγον vocat. Trismegistus etiam, & Plato apud Eusebium de præparat. Euang. l. 7. c. 5. Verbum sic vsurpant. Hoc à Iudæis habere eos conijciunt. Itaque Ioannem aiunt vsitato vti vocabulo, quo Iudæis gratior esset lectio.

Ratio forte in speciem melior, quam reipsa. Nã interludęos nó nisi inter illuminatissimos fuit sanctissimæ Trinitatis cognitio. Deinde Trinitatem hodie Iudæi inficiantur. Auctores vero Chaldaicæ editionis Aquilam esse putant, qui Onckelos dicitur, is Pẽtateuchum vertit. Deinde Prophetas priores & posteriores Ionatham, Denique Psalmos & alia R. Iosephcæcus. Omnes illi infesti Christianis, atque adeo filij Dei negatores, vt probabile mihi non videtur, eos verbi nomine Dei filium significare voluisse. Et Onckelos quidem post Christum scripsit, Ionatham ante, Iosephi incerta est ætas. De Christo multa illa paraphrasis aperte habet, vt Porchetus, Galatinus, alij demonstrant, sed nos de filio Dei, qui Deus est loquimur. *Id vero mihi manifestum videtur.* Nam Psal. 2. 7. Vbi Hebræi habent, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, non ponit verbum aut filium, sed maligne vel imperite, *Dilectus, sicut filius patri, tu mihi.* Vbi comparatur cum filio dilecto, non dicitur filius. Sed de his alias, & alibi.

§. 2. Alij vero ideo vocati verbum, quia mox additur, *omnia per ipsum facta sunt.* Verbo autem Deus firmauit cœlos. *Dixit & facta sunt.* Hac etiam in ratione hæreo. Non enim Deus verbo absoluto seu essentiali quo cœlos fecit, filium genuit. *Dicta & facta sunt, mandauit & creata sunt*, sed hoc dictum hoc mandatum non est filius. Ante hæc enim erat filius. Quamuis autem omnia facta sint per filium, ideoque per verbum, non tamen intelligi potest, quomodo Imperium creantis sit verbum? *Verbo absoluto non genuit Deus filiũ.*

§. 3. Mirandum igitur magnopere, cur, cum alij Euangelistæ nunquam, nec ipse quidem Ioannes, nisi hoc capite, & Apoc. 19. 13. Vocet Verbum, cur ita hoc loco nominet. Consideranti mihi tempora, quibus hæc scripta sunt, nempe anno Christi 100. & hæreses quæ eodem tempore inceperunt, & paulo post violentissimè grassatæ sunt, ratio probabilis occurrit. Saturnini discipulus, & Basilidis condiscipulus fuit Valentinus; hæreses quas illi inceperunt, ipse ad summum blasphemiæ eduxit. Valentinus Deum infinitum, immensum, æternum genuisse fabulabatur, sed generationes more humano fingebat. *Illic enim*, inquit Tertull. contra Valentin. cap. 7. *Valentinianorum Deus ad summas regulas habitat. Hunc substantialiter αἰῶνα τέλειον appellant, personaliter vero πρόαρχὴν & πρὼ ἀρχήν, etiam Bython, quod in sublimibus habitanti minime congruebat. Innatum, immensum, infinitum, inuisibilem, æternumque definiunt: quasi statim probent esse, si talem definiant qualem scimus esse debere, vt sic & ante omnia fuisse dicatur. Sed vt sit expostulo, nec aliud magis in huiusmodi denoto, quam quod post omnia inueniuntur, qui ante omnia fuisse dicuntur, & quidem non sua. Sit itaque Bythos iste infinitis retro ævis, in maxima & altissima quiete, in otio plurimo, placida, & (vt ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualem iussit Epicurus. Et tamen quem solum volunt, dant ei secundam in ipso & cum ipso personam, Ennœan, quam & Charin & Sigen insuper nominant. Et forte accedunt in illa commendatissima quiete mouere eum, de proferendo tandem initio rerum à semetipso. Hoc vice seminis in Sigæ suæ velut in genitalibus vuluæ locis collocat. Suscipit illa statim & prægnans efficitur, & parit vtique silentio Sige, & quem parit Nus est, simillimum patri, & parem per omnia. Denique solus hic capere sufficit immensam illam & incomprehensibilem magnitudinem patris. Ita & ipse pater dicitur & initium omnium, & proprie Monogenes. At quin non proprie, siquidem non solus agnascitur. Nam cum illo processit & fœmina, cui Veritas. Monogenes, quia prior genitus, quanto conuenientius Prologenes vocaretur? Ergo Bythos & Sige, Nus & Veritas, prima quadriga defenditur Valentinianæ factionis, matrix & origo cunctorum.* Et ca. 8. Æonas ex coniugationibus masculorum & fœminarum ex delirijs eorundem recensет, quæ eadem sunt apud Iren. Epiph. Theodoretum, addit: *& fraterna connubia.* Quin & c. 9. est Enthymesis abortiua, seu ἔκτρωμα, vide Iren. lib. 2. cap. 9. & cap. 11. nouam copulationem fingi ait, quam impuritatis fugiendæ causa omitto. *Hæreticorum Theogoniæ.*

Arianos autem in generatione filij Dei mentem non sustulisse supra corporum terminos, testatur Cyrillus Alexand. homil. 15. in festis Paschal. probat vero eadem homilia. πατὴρ γὰρ ὄντως ἀεὶ τοῦ πατρὸς, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ κατὰ δύναμιν ἐν χρόνῳ προήκοντος εἰς τὸ τεκεῖν κατ' ἐνέργειαν, ἀεὶ συνυπάρχειν ἀνάγκη τὸν δι' οὗ ἐστι πατήρ. ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, κατὰ τὰς γραφάς. ἔδει τὸ ἦν ὀνομάζεται, προεπινοουμένης μηδενὸς, ὧν τῆς ἐννοίας ὁ ὅρος στήσεται, καὶ πρὸς ποῖον ἡμῖν καταντήσῃ τέλος: ὡς ἐν ἰδέαις φαντασίαις ὁ νοῦς εἰ διάκειν ἔλοιτο τὸ ἦν; οὐκοῦν γεγέννηται μὲν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. γεγέννηται δὲ, οὐ κατὰ σώματος φύσιν, ὡς ἑτεροότητα τὴν εἰς ἄπειρον ὑπάρξαι νοεῖν τῷ γεννωμένῳ πρὸς τὸ γεννῶν. κεκρώμεθα δὲ ἀναγκαίως ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα κατα-

καταδημαίνοντες ὅτι τῆς θεοῦ πατρὸς οὐσίας ὁ μονογενὴς, φωτὸς ἀνέλαμψε νόμῳ. καὶ ὑφέηκε μᾶλλον ἰδικῶς. καὶ ἐν ὑπάρξει νοεῖται τῇ καθ' ἑαυτόν. λογικὸν δὲ πανταχῶς ὁ υἱὸς τῷ δὲ λόγῳ. ἐ γὰρ τοι τῆς τε πεκόντος οὐσίας εἰς ἄπερ ἐξεγένετο, ἀλλ' αὐτός τε ὑπάρχων ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ἐν ἰδίᾳ φύσει καταδεικνὺς τὸν γεννήσαντα συμπροσνεῖται καὶ συνδοξάζεται. ἐπειδὴ δέ ἐστιν ὁμώνυμος καὶ ἰσοκλεὴς, ἀναγκαίως ἰσχυρός τε ἅμα καὶ ἰσοσθενής. *Cum namque Pater semper fuerit Pater, neque de potentia in tempore ad actum generandi progressus sit, semper illi coexistere necesse fuit per quem est pater. In principio enim erat Verbum, & Deus erat Verbum. Cum autem verbum, Enerat, effertur, nullo prius alio prolato, vbi iam se cursus cogitationis sistet? quem vero tandem nobis exitum inueniet, si per contemplationum subtilitatem, Illud erat, mens nostra persequi velit? Igitur genitum quidem est, & Deus erat Verbum, genitum vero non iuxta corporum naturam, vt alterum omnino esse à generante genitum intelligamus. Vtimur vero necessario, ducto ex ijs quæ apud nos fiunt, generationis vocabulo, significantes ex Dei Patris substantia Vnigenitum luminis modo effulsisse, proprieque subsistere, & in peculiari sua subsistentia seorsum intelligi. Inexplicabilius est autem penitus hac de re oratio. Nec enim à patris substantia omnino diuisus, sed ipsemet in Patre existens, & in propria natura genitorem ostendens, simul adoratur & conglorificatur. Cum vero consubstantialis sit & aqualis gloria, potentia quoque & virtute æqualem esse necesse est.*

Verbum non est genitū more corporū.

Veriſſimum porro hoc eſſe docet Iren. libro 1. ca. 1. [Ioannem præterea Domini diſcipulum, primam Ogdoadem indicaſſe docent, hiſmet verbis vtentes. Ioannes Domini diſcipulus, rerum omnium ortum exponere cupiens, iuxta quem Pater omnia produxit, principium quoddã ponit, id nempe quod primo à Deo genitum eſt, quem & Nun, & vnigenitum Filium, ac Deum appellauit, in qua Pater omnia ſeminali ratione procreauit. Ab eo autem Sermonem productum eſſe, & in eo omnem Æonum eſſentiam quam poſtea ſermo ipſe formauit. Quoniam igitur de primo rerũ ortu verba facit, recte à principio, hoc eſt à Deo, & Sermone ſuam doctrinam inſtituit. Ad hunc porro modum loquitur: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. In quibus Verbis cum primo hæc tria diſtinxiſſet, Deum, principium, & Verbum, rurſus ea copulat: vt & horum vtriuſque productionem oſtendat, hoc eſt Filij, & Verbi, ac ſimul & horum interſe, & cum Patre cõiunctionem. In patre enim, & ex patre eſt principium: In principio autem, & ex principio Verbum, erat enim in Filio. Et Verbum erat apud Deum (principium etenim) & Deus erat Verbum. Hoc enim conſequitur: id quippe Deus eſt, quod de Deo genitum eſt. Hoc erat in principio apud Deum.] *Hæc Ireneus.*

Ogdoadũ generatio.

Reuera enim corporali modo iſta fieri imaginabantur, nec filium ſine illis quæ apud homines ſunt, gigni putabant.

QVAESTIO VII.

An Verbum ſit potius dicendum quam Sermo?

§. 1. VEteres nunc Verbum, nunc Sermonem vertunt. Eraſmus contendit ſermonem potius dicendum, quem plerique Nouatorum ſequuntur. Miratur ille Latinis magis placuiſſe Verbum, quàm ſermonem, eodem modo Caluinus, Beza. Citat ille Cyprianum l. 2. cont. Iudæos c. 3. Auguſt. in Ioan. 17. Lact. l. 4. cap. 8. Prudentium in hymnis. Claudianum, qui vocẽ dedit. Ambroſium de fide c. 2. Deinde Sap. 18. 15. Quem locum D. Thomas, Hugo Cardinalis, Gloſſa ordinaria, Beda, Remigius, Anſelmus de filio Dei interpretantur. Itaque nec damnandi ſunt, qui ſermonem vertunt, nec qui verbum. Verbum tamen melius dicimus, quam ſermonem. Nam λόγος etiam verbum, dictum, ſignificat, & λογίδιον, ſeu λογάριον verbulum, dictiuncula, apud Iſocratem.

Verbum Patris.

Deinde λόγος eſt conceptus mentis, quod verbum mentis vocare ſolemus, ſeu ratio etiam ipſa, quorum vtrumque non ſatis commode ſermone dixeris. Plato certe in Parmenide ita loquitur, λόγῳ λαβεῖν, mente, ratione, cogitatione percipere, itaque τὸν λόγον ponit ἀντὶ τῆς διανοίας, pro mentis conceptu. Filio autem Dei hoc omnino conuenit, per intellectum enim patris procedit, non autem externam locutionem.

Accedit & ipſa filij Dei ſumma vnitas, ac naturæ ſimplicitas, quam rectius verbum, quàm ſermo explicat. Vt plurimi Catholicorum notarſit, probant inulti etiam Sectarij, qui ne Serueto alijſque detur occaſio, per ſermonem intelligendi doctrinam, verbum retinere malunt, vt Lutherus, Bucerus, Muſculus, Brentius, Philippus, Illyricus, Bullingerus, alij.

§. 1. Imo etiam cum Dei interpretem dicimus, melius verbi, quàm Sermonis appellatio conuenit. Analogia hoc ipſum demõſtrat, Ioannes vocem ſe appellat, clamantis in deſerto. Vox effectus eſt verbi; quam enim ſententiam intelligentia genuit, vox enunciat.

Denique patres qui aliquando ſermonem dicunt, ijdem ordinarie verbum appellant. Cyprianus tamen videtur legiſſe *Sermo*, ſed ille biblia vt in Græco vertere ſolet, vt & Tertullianus nude dicere ſolet κατὰ Matthæum &c.

Germani hæretici. Fateor ſane mirari me cum in libris Germanorum hæreticorum latinis lego *Sermonem*, in Germanicis vero das Wordt/ hoc eſt, verbum. Nam ſermo eſt ein Red. A ſe igitur omnino differunt, cum Germanice & Latine loquuntur. Magis tamen in ea ſententia ſunt Caluiniani, quàm Lutherani, licet illi quoque Germanico idiomate, verbum, non Sermonem effectant.

VERSVS 2.

Hoc erat in principio apud Deum.

QVAESTIO I.

Quomodo Verbum erat apud Deum?

§. 1. NOn deſunt rationes multæ quibus fuiſſe apud Patrem dicatur; ſed difficile eſt ex his, quæ optima ſit, atque adeo literalis, à ſpiritu ſancto propoſita, cognoſcere. Tota obſcuritas eſt duabus in vocabulis. *Apud* & *Deum*. Deus duas tantummodo ſignificationes habere poteſt, vt vel ſit Deus abſolute, vel Pater. Itaque verbum dici poteſt, vel apud Deum abſolute poſitum, vel ayud Patrem fuiſſe: diuerſo prorſus ſignificatu apud Deum, & apud Patrem nonnulli dicunt. Imo etiam apud Patrem diuerſo modo eſſe intelligitur: qua de re quærendum eſt.

Verbum erat apud Deum, eſt, vel erat Deus.

§ 2. Auguſtinus l. 6. de Trin. c. 2. Deum interpretatur abſolute pro tribus perſonis: eo modo quo animus dicitur apud ſeipſum. Vt ille: præ iracundia non ſum apud me.

Verùm obſcurior eſt, & inuſitata illa propoſitio,

sitio. Vt dicatur Verbum esse apud Deum, hoc est, esse Deus. Id inquam non modo obscurum est, verum etiam, plane idem cum eo quod subdit. *Et Deus erat Verbum.* Augustini Verba sunt. *Quod vero adiungitur, & Verbum erat apud Deum: multum est, vt sic intelligatur, Verbum, quod solus est filius, erat apud Deum, quod non solus est pater, sed pater & filius simul Deus. Sed quid mirum, si in duabus quibusdam rebus longè inter se diuersis potest hoc dici? Quid enim tam diuersum, quam animus & corpus? Potest tamen dici animus erat apud hominem, id est in homine, cum animus non sit corpus, homo autem animus simul & corpus sit. Vt etiam quod consequenter scriptum est. Et Deus erat Verbum: sic intelligatur, Verbum quod non est pater, Deus erat simul cum patre. Itane ergo dicimus, vt pater sit generator magnitudinis, hoc est, generator virtutis, vel generator sapientiæ suæ: Filius autem magnitudo, virtus & sapientia: Deus vero magnus, omnipotens, sapiens ambo simul?*

§. 3. Plurium igitur interpretatio est, Dei nomine hic indicari primam personam, nempe Patrem. Hil. l. 2. de Trinit. Chrysost. hom. 2. Basil. in expos. horum verborum, Athanas. quod Deus de Deo sit Verbum. Theophyl. Maldonatus. Nam commodissimè persona diuersa apud aliam esse dicitur. Cur vero non dixerit esse apud patrem, causa eadem est, quam ante dixi, cur non vocarit filium, sed Verbum.

§. 4. Verbum igitur apud Deum erat, vti Filius apud Patrem, siue in domo patris. Non enim ingenitus erat, sed originem ducebat à patre. Hilar. Chrysostom. alij, Verbum fuisse apud Deum, hoc est, in Deo affirmant, ex eo quod dicat ipsum, Pater in me est, & ego in Patre. Sic docet Iren. l. 3. cap. 8. Augustin l. 6. de Trinit. cap. 2. Fulgentius l. 3. ad Monimum. Qui auctores hinc etiam probant, Verbum esse Deum. Hi itaque in eo sunt, vt τὸ ὁμοούσιον probent. At vero alij auctores diuerso modo interpretantur, vt scilicet, contra Sabellianos personarum distinctionem asserant, vt Chrysost. Theophyl. Cyrillus, alijque.

Etenim non dubito, quin summa cum Patre coniunctio significetur, quæ alijs etiam locutionibus exprimitur, vt esse in sinu patris, esse in patre. Quia tamen particula *Apud* non modo coniunctionem, sed etiam coniunctionem diuersorum indicat, mihi videtur & substantiarum vnitas, & personarum diuersitas clarissimè indicari. Apud patrem est eadem res substantialiter, diuersa personaliter. Intelligens enim seu intellectus & intellectio, coniuncta sunt maximè. Diuinus intellectus & intellectio cum accidentia non sint, maxime iunguntur, & per intellectum procedit Verbum.

§. 5. An vero eodem modo Pater dici possit esse apud Filium controuertitur, sed ad modum loquendi pertinet. Filius est apud patrem, vt originem, & principium, pater apud filium vt origo & principium apud personam à se procedentem.

§. 6. S. Gregor. lib. 5. Mor. cap. 19. Apud Deum fuisse interpretatur, fuisse inuisibilem, nobis non apparuisse, ita 1. Ep. cap. 1. 2. *Annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis.* Hanc Maldonatus noster probat, & alteram Ambrosius de Incarn. Sacramento cap. 3. & Nyssen. l. de fide ad Simplicium. Apud Deum esse, hoc est, iuxta Deum sedisse, ad dextram Dei, patem Deo patri fuisse. Hoc est enim πρὸς τὸν θεὸν, apud Deum, vel ad Deum.

Nam de relationibus accipere nimis est argutum: nec magnopere quicquam efficit contra hæreses. Relationem enim filij esse ad patrem, nemo dubitarit: sumpta est occasio huius sententiæ ex præpositione πρὸς. Intellectio duplici modo consideratur, vel vt est actio, & conceptio rei quæ intelligendo percipitur: vel vt est actionis illius terminus, ille autem dici solet, mentis Verbum. Cogitationes autem scriptura Verbum appellat, vt docet Augustinus l. 15. de Trinit. cap. 10. & Sap. 2. Sic igitur filius sapientia patris, est in patre & apud patrem.

Hanc rem explicat, quod Theophylactus ait, dici filium apud patrem, ne quis putet eum aduersum esse, aut insurgere contra patrem. Tales enim Deos non gentiles modò, sed etiam Valentiniani comminiscebantur, amores, odia, pugnas, lacrymas, exilia, reditus, reconciliationes *Filius concors patri.*

§. 7. Obijciebant Ariani. Si Verbum apud Deum, non ergo Deus. Fulgentius lib. 3. contra Monimum. Arrianus enim byrro Catholici arrepto, quærebat; Hic byrrus estne in me, an apud me? Tum Catholicus. est apud te: cui ille. Sic filius est apud patrem, non consubstantialis patri, sed externus. Verum esse apud patrem, alio modo dicitur esse in patre. Hinc illud Transyluanorum soluitur. Si Verbum est idem Deus, qui est pater, ergo Verbum est pater, & hic tamen dicitur esse apud patrem. *Arianorum argumentum.*

Respondeo ex Sabellianâ pharetra hoc telum esse, sed imbelle. Verbum est idem Deus qui est pater, sed non est pater, non enim Verbum est Deus, quatenus ille est pater, sed quatenus est Deus.

§. 8. Diuersitatem personarum eleganter Tertullianus expressit, aduersus Praxeam. 21. *In principio erat sermo, & sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo. Hic erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Nam si hæc non aliter accipi licet, quàm quomodo scripta sunt, indubitanter alius ostenditur, qui fuerit à principio, alius apud quem fuit: Alium sermonem Dei, alium Dominum: licet & Deus sermo, sed quâ Dei filius, non quâ pater: Alium per quem omnia, alium à quo omnia. Alium autem quomodo prædicamus, sæpe iam edidimus, quo alium dicamus necesse est, non eundem autem, non quasi separatum, dispositione alium, non diuisione alium.* *Personarũ diuersitas.*

Hinc igitur apparet, quomodo S. Patres pugnarint contra Arianos, & Semiarianos, dum Verba distinguunt, vt docet Epiphan. l. 3. contra hæreses, vbi eius blasphemiæ in Basilij, Eustachij, Hyperechij, Letoij, Heortici, Gymnasij, Memnonij, Eutychetis, Seuerini, Eutychij, Alcimedis, Alexandri Semiarianorum confessionem refutat. *Essentia nomen nudo modo in Veteri ac nouo Testamento non habetur, sensus autem & significatio eius vbiq; habetur. Et primum in his quæ Deus Mosem mittens, dixit: Sic dices ad filios Israel. Qui est, & velut de eo qui primario pater intelligitur, ex quo omnis patrum familia in cælo & in terra nominatur, qui neque ex aliquo est, & his quæ sunt, vt sint, causa est. Quandoquidem verò & filius est qui est, accepit hoc ex Euangelio secundum Ioannem dicentem. In principio erat Verbum: & occasionem reperit Paulus Samosatensis, & Marcellus, non amplius dicentes filium Dei filium vere, sed prætextu ex voce Verbum arrepto, Verbum & sermonem ex ore voluerunt dicere filium Dei, ideoque coacti sunt patres qui Paulum Samosatensem condemnarunt ob talem opinionem, quo ostenderent quod filius substantiam habet, & existens est, & est quiest, non autem Verbum ex ore est, essentiam dicere etiam filium, differentiam eius quod per seipsum existit, & eius quod non existit, essentiæ nomine ostendentes. Nam Verbum per seipsum nullam substantiam habet, & non Samosatene potest esse filius Dei, alioqui multi sic erunt filij Dei. Multa niani daenim confitetur pater loquens ad filium: quum dicat, Fiat mnati. firmamentum, fiant luminaria, producat terra, & faciamus hominem. Quare pater ad filium loquitur & Verba quidem Dei, quæ loquitur ad filium, non sunt filij. Verum filius ad quem loquitur pater, cum alijs pie appellatur panis, & vita, & resurrectio. Insuper & Verbum nominatur, quo-* *Patres Ario antiquiores eius blasphemiæ in alijs refutarunt.*

niam interpres est voluntatum Dei. Itaque vt ne hæretici decipientes simpliciores, dicerent filium idem cum Verbis, quæ loquitur Deus, patres differentiam filij Dei, ad Verba Dei ostendentes, filium essentiam vocauerunt, ita differentiam declarantes, quod Deus est qui est, & Verba quæ loquitur sunt, sed non essentia Dei, verum vocales actiones. At filius Verbum existens, non est vocalis actio Dei, sed filius existens, essentia est. Si enim pater est qui est, & filius est qui est, est autem sic filius, velut qui ex Deo ingenuè ipsum esse habet: Verbum intelligetur filius, non velut Verba quæ Deus loquitur. Illa enim ipsum esse in loquente habent, hic verò eo quod ex patre genitus est, & patrem audit, & patri ministrat, ipsum esse habet. Hanc igitur substantiam patres vocauerunt essentiam.

Tertulliani dura loquutio.

§. 9. Quod vero Tertullianus cap. 21. Apologetici, *Modulo alterum numerum gradu, non statu fecit*: quod alij vt Zephyrus inuertit, statu non gradu, obscurum est: Sed prior lectio retinenda est. Videtur autem Tertullianus aliquando improprie loqui, vt contra Praxeam cap. 30. Vbi Spiritum *tertium numen diuinitatis* appellat, & tertium nomen Maiestatis. Vbi sane *tertium numen* de personâ intelligi debet, non de diuinitate, quæ vnica tantum est. Ita & hic, per statum subsistentiam & personam; per gradum, substantiam gradu diuersam accipere necesse est; nam inter pararadoxa Tertulliani, nisi quoad modum loquendi non puto referendum.

Verbū hominis non est Homo.

§. 10. Athanasius de æternâ Filij & Spiritus substantiâ, ostendit Verbum subsistens esse, quia sic apud Deum. *Si enim Deus Verbum in mente habet, non autem reuerà ex ipso genitum, vt Deum ex Deo, quomodo esse poterit apud Deum Verbum? aut quomodo Deus fuerit? Non enim Verbum in mente hominis conceptum, homo est apud hominem, cum nec viuat, nec subsistat, sed viui duntaxat, & subsistentis pectoris modus sit, quod mox vt enunciatum est, non subsistit.* Item lib. 1. contra Arianos, inquit. *Erat*, non factum est. & lib. 3. contra Arianos. *Ita quoque Ioannes de filio Theologicans, agnoscensque vocum discrimina, non dixit. In principio factus est, aut conditus est: sed, In principio erat Verbum, vt per geniti naturam hac vox (erat) subaudiretur: id cauens, ne quis interuallum temporis interesse cogitaret, sed semper & æternaliter filium existere crederet. Istis ad istum modum probatu, qui fit, ô Ariani, vt non intellectis Deuteronomij Verbis, etiam illic denuo vos impios in Dominum exhibeatis, dicentes illum vel opus, vel creaturam, vel denique quiddam genitum existere? Idem enim genitum & factum affirmatis significare, etiam isthic non minus quam alibi indocti & impij deprehendendi.* Et paulo ante. *Natiuitatem suam ex patre absolutè exprimens: statim subiunxit; Ante omnes colles genuit me: non, cur genitus esset, quemadmodum in hoc dicto (creauit) subiunxit ad opera sua, sed simpliciter & absolutè, genuit me: quemadmodum & hoc In principio erat Verbum. Nam etiamsi opera condita non fuissent, æque tamen erat Verbum Dei, & Deus erat Verbum. Cæterum vt fieret Homo, nunquam destinatum fuisset, nisi hominum necessitas, eius rei causam præbuisset. Non igitur creatura Filius haberi poterit. Si enim creatura esset, nunquam dixisset, genuit me, nam creaturæ nihil ex essentia creatoris habent, quippe, quæ duntaxat sint opera externa creatoris. Verum, genitum esse, non extrarium quiddam quale opus est, denotat: sed quiddam proprium, quod ex substantia Patris emersit, ideoque hæc opera, nimirum inter res conditas numeres: Verbum contra Dei vnigenitum Filium esse censeas. Imo in mundi creatione, non dixit Moses; In principio genuit Deus, neque in principio erat: sed, In principio fecit Deus cœlum & terram.*

Arianorum.

§. 11. Ariani quidem cum Arimini similem filium patri dixissent, postea dissimilem dixere, vnde dicti sunt ἀνομοῖοι, quibus additum cognomen, vt vocarentur ἐξ οὐκ ὄντων, Ex non entes, vel essentes, quod ex non ente filium factum dicerent, vt est in Epistol. Athanasij de Synodo Arimincnsi & Selcuciana, horum Constantinus & Euzoius antesignani fuerunt lib. 6. de beatit. Seruetus etiam, Valentinus Gentilis, Franciscus Dauid, Georgius Blandrata sunt impugnatores S. Trinitatis. Franciscus Dauid libr. 2. cap. 11. Georgius Blandrata action. 13. Albanâ, fuisse apud Patrem interpretantur cognitum à patre, non à mundo. Verum hoc modo omnia *erant in principio apud Deum*, non modò Verbum, sed etiam creaturæ.

Qvæstio II.

An Deus erat Verbum?

§. 1. HOc est illud, quo veterum hæreticorum, vt Marcionis, Gnosticorum, Arianorum error subruitur. Exponendum est enim ordine Verborum commutato, nempe *Verbum erat Deus*. Græce enim scribitur καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Et hoc Verbum erat Deus, articulus enim subiecto non prædicato additur. ita & in Syro חר מלתא *hu melletha, hoc Verbum*, vt significetur, Verbum esse λόγον ὑποστάτον, ἔμφυτον, ἐνυπόστατον, ὕπαρξιν ἔχοντα, *esse Verbum substantiale, insitum, subsistens*, existentiam habens. *Verbum erat Deus.*

§. 2. Arianorum hæc distinctio erat. *Et Verbum erat apud Deum, & Deus erat.* Deinde incipiebant alteram periodum. *Verbum hoc erat in principio apud Deum, scilicet.* Hoc confutatur multis modis. Non enim necesse erat affirmare Deum esse, quod nemo negabat, aut dubitabat. Quod si hoc docere voluisset, principium sumendum erat ab ipso Deo, dicendumque. *Deus erat, & Verbum, erat apud Deum.* Nunc cum Verbum in principiò dicit fuisse apud Deum, vt statuat Deum esse necesse est. *Ariani distrahunt pranam periodum.*

Denique hoc insigne est documentum scripturam ab Ecclesiâ, earumque intelligentiam accipiendam esse. Ante Arianos ne Sabellius quidem & Noëtus scripturam sic deprauarant, sed lectionem in Ecclesiâ probatam sequebantur, Ariani nouâ arte Verba tenent, sensum eludunt.

§. 3. Obijciunt Ariani. Cur non dixit igitur diserte. Verbum erat Deus? Respondent nostri, Ioannem figurâ Hebræorum delectatum, quibus cerebro finis sententiæ præcedentis, est initium insequentis, ita Maldonatus alijque, quod verum esse censeo. *Hebræi subiectum cum articulo solent postponere.*

Obseruo tamen aliam etiam rationem: Hebræam scilicet elegantiam esse, subiectum propositionis cum articulo prædicato postponere, sic Gen. 15. 3. ובן משק בתי הר דמשק אליעזר *Vben meschek bethi hu damascbek eliezer. Et filius procuratoris domus meæ Damascus iste Eliezer*, vbi epitheton præponitur. Et cum pronomen ponunt vt subiectum, eleganter postponunt, sic Genes. 12. 13. אמתי את *Achothi ath, soror mea tu*, pro, *Tu soror mea*, & eodem capite v. 18. Sic 13. 8. אנשים אחים אנחנו *Anaschim achim anachnu, Viri fratres nos*, & 23. 6. & 24. 34. Et nescio quomodo magis emphaticum est, cum prædicatum præponitur, vt Genes. 49. 9. גור אריה יהודה *Gur arie iehuda, Catulus Leonis Iuda.* Et ibidem v. 22. בן פורת יוסף *Ben phorath Ioseph, filius accrescens Ioseph.* Plurima sunt tota scriptura similia, quæ omitto. Itaque sensui nihil decedit, sed potius accedit. Si enim Deus est ὁ λόγος, hoc Verbum, vt Deus pro subiecto ponatur, quemadmodū volunt Ariani: Certe & hoc Verbum est Deus, ex necessariâ conuersione. Si Deus est hic omnipotens, hic omnipotens est Deus. *Ariani ob suā interpretationem vincuntur.*

Pie & prudenter in Concilio Francofurtensi, confessio illa concepta est. *Confitetur quin potius sanctam & ineffabilem Trinitatem in vnitate, salua scilicet inconfusibiliter proprietate personarum: inseparabilem substantiam confitetur, ita sane, vt alius credatur pater, quia pater est, qui genuit coaternum sibi sine tempore & omni initio filium: & alius credatur filius, quia filius est, qui genitus est sine initio à patre, non putative, sed vere: & alius credatur Spiritus sanctus, quia Spiritus sanctus est, & à patre filioq; procedit: & non est aliud pater, & aliud filius, & aliud Spiritus sanctus: sed vnum sunt inseparabiliter Pater & Filius & Spiritus sanctus: non vnus, sed vnum: quia alia est persona Patris, alia Filij, alia Spiritus sancti: Sed vna & aqualis, & consubstantialis & coaterna est Patris, Filijq; & Spiritus sancti, inenarrabilis diuinitatis maiestas, quia vnus est Deus. Vnionem namq; in essentia confitemur, Trinitatem vero in personarum discretione predicamus. Dominum igitur nostrum Iesum Christum Dei filium verum Deum, semper in patre, semper cum patre, semper credimus apud patrem.*

Ita etiam ex Concil. Nicæno cap. 2. contrariis illis, quæ in pseudosynodis Constantinop. Antioch. alijsq; hæretici concluserunt. Sed hoc de pluribus Dijs iam olim sexta Synodus refutauit.

Nos enim vnum principium vnius nouimus Deitatis, vnum imperium, vnam potestatem, vnam virtutem, vnam operationem, vnum consilium, vnam voluntatem, vnam dominationem, vnum motum, tam omnium, quæ postea sunt, creatricem, quamq; prouidam, & stabilitentem, atq; conseruatricem, vnam Dominationem, vnam sempiternitatem, & quæq; sunt talia singularia, & incomposita vnius essentiæ, atq; naturæ in tribus personalibus subsistentijs; neq; subsistentias confundentes, & in vnam eas subsistentiam deducentes; neq; vnam eandemq; essentiam partientes, & in tres eam essentias discerpentes, & vnam ex hoc diuidentes Deitatem; sed est vnus Deus, vna Deitas in tribus subsistentijs fulgens, & tres subsistentiæ & persona in Deitate vna cognoscuntur. Propterea perfectus Deus est pater, perfectus Deus est filius, perfectus Deus est Spiritus sanctus, idcirco quod vnam eandemq; singula quæq; personam inseparabilem, indiminutam, atq; perfectam habet Deitatem. Et iuxta quod Deus quidem est, ipsum existit vnumquodq;, dum seorsum consideratur, ipsa intelligentia, quod non separabile, separante: vt Pater tamen, & Filius, & Spiritus sanctus, aliud, & aliud, & aliud non dicuntur. Et idcirco hæc à Dei capacibus prædicantur, Deus, & Deus & Deus; sed vnus est hæc tria Deus. Non enim alius Deus pater, nec alius Deus Filius, neq; alius iterum Deus Spiritus sanctus, quia nec alia natura est pater, nec alia natura est Filius, neq; alia iterum natura est Spiritus sanctus. Hoc enim multos & diuersos Deos opinatur, multasq; & varias generat Deitates sed Deus quidem est Pater, Deus vero est Filius, similiter Deus est & Spiritus sanctus, eo quod indiuisè & indiminute eadem tres personæ vna impleantur Deitate, & in vnaquaq; earum funditus tota sit. Nam Deitas diuisionem non sustinet, & in tribus ipsis personis plenissime, atq; perfectè, non partiabiliter, siue ex parte eadem implens personas, sed in vnaquaq; existens plenissima & vna permanens, licet in tribus personis monstretur, & ad Deorum multitudinem non excurrens, licet in tribus sit subsistentijs, vt non corporalem quandam sustineat sectionem, quæ certe est impassibilis, & incorporea, & pati nescius, quæ creaturæ sunt propria.

Et 5. Synod. collat. 8. & Lateranensi sub Martino I. consult. 5. Florent. sess. 25.

§. 4. Obijciebant & illud, non dicit, verbum erat ὁ θεός; non igitur Deum verum, sed aliâ significatione Deum dixerunt. Hoc vanum esse Chrysostomus ostendit: Innumera enim sunt loca, quibus non apponitur articulus, vt hic v. 6. Prædicato autem non solet articulus adjungi, nec exemplis opus est omnibus linguis consentientibus.

QVÆSTIO III.

Cur dicit à principio fuisse apud Deum?

§. 1. A principio fuisse dicit, deinde apud Deum, denique Deum, ex quo constat à principio fuisse apud Deum, vtpote Dei naturalem filium. Reperit vero à principio fuisse apud Deum, ne quis ex eo quod Deum dixerat, personarum distinctionem tolleret, vt hæretici veteres. Personam enim negabant Sabell. Samosat. Arianorum quidam, Epiph. Ἀσυγκλήτῳ vocat, Euseb. l. 7. ex Greg. Neocæs.

§. 2. Confutat etiam Seruetum, qui negat Christum æternum. Non enim potuisse esse sermonem, nisi Deus loquatur. At hic à principio dicitur fuisse sermo, & apud Deum, Deus enim ab omni æternitate verbum dicendo produxit. Nec præcessit pater sapientiam suam, intelligentiamque.

VERSVS 3.

Omnia per ipsum facta sit, & sine ipso factum est nihil, quod factum est.

QVÆSTIO I.

Quomodo omnia per ipsum facta sunt?

§. 1. DVo Verbo tribuit, nempe omnium esse creatorem, deindè non esse creaturam. Cum autem solus Deus creator sit, verbum esse Deum, constat, non autem creaturam. Augustin. Tract. 1. in Ioan. & Athanasius crebro hæc argumento vtuntur. Vbi enim de Deitate loquitur, causam non esse insertam, docet Athanas. lib. 3. contra Arianos. *Vbi enim innuit Verbi ortum in carne, substituere solet causam, cur homo sit factus: è diuerso, quum ipsum de sua Deitate loquentem introducit, aut cum eius famuli, de ea renunciant, omnia simplici dictione absolutaque sententia nulla inserta causa promulgantur. Patru enim est splendor: iam autem vt Pater non ob aliquam causam Pater est: ita neq; splendoris, cur splendor sit, causa requirenda est:* In principio igitur, *inquit*, erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: *neq; adiungitur isthic, cur verbum factum sit. Caterum vbi verbum caro factum erat, tunc causa apponitur, ob quam homo sit factus, quum dicit.* Et habitauit in nobis. *Filius Dei creator increatus.* *In filij generatione non est mentio causæ.*

§. 2. Verbo mentis omnia fiunt, quæcunque humano more agimus; nam rem animo concipimus, deindè definimus faciendam esse, accedit deinde voluntatis impetium, & instrumenta ad eius nutum mouentur. Deus autem cum sit Spiritus, suaq; intelligentia, & voluntas, nihil nisi verbo suo efficit. Clemens in Orat. ad Gentes. Basilius hom. in Ioannem. Nec agendo mutatur, quemadmodum neque nostra intellectio mutationem recipit vllam. etiamsi actiones multæ ab eo principio promanent, vt voluntatis, affectuum, sensuum, motuum. Firmum porrò argumentum est; cui tribuitur creatio rerum, Deus est, Christus creator est, ergo Deus. Vide Isa. 44. 10. Ier. 10. 11. Psal 8. & 18. Deus enim verus ab Idolis se distinguit, quod crearit cœlum & terram, at omnia per verbum facta sunt, *& sine eo factum est nihil, quod factum est*, & v. 10. *Et mundus per ipsum factus est.* & cap. 5 19 *Quæcunq; Pater facit, eadem pariter filius facit.* Sic 1. Cor. 8 6. Heb. 1. 2. & 10. *Verbo omnia fiunt.* *Deus immobilis mouet.*

§. 3. Arrianorum obiectio: omnia per verbum facta sunt, sed non verbum, hoc enim à patre factum est. Respondeo: iam supra dictum est, fuisse in principio, non factum esse. Et hic additum *sine ipso factum est nihil, quod factum est.* *Arianorum argutiæ.*

§. 4. Obiectio altera plurium fuit; nempe omnia facta per Christum, vt seruum & instrumentum, non

Διὰ etiam causam principem significat.

vt Dominum. Διὰ enim contendebant, non de principe agente, sed instrumentaria causa accipiendum, quod multis refutatur à patribus. Cyrill. l. 1. in Ioann. c. 5. & lib. 5. Thesaur. c. 3. Idacius l. 1. de Trinit. Athan. de communi essentiâ Patris & Filij & Spiritus sancti. Basilius de Spiritu sancto.

Porrò interpretatio de particulâ διὰ falsa est; etenim primarias & secundarias causas significat Gen. 4. v. 1. Prov. 8. 15. 1. Cor. 11. 2. Cor. 11. Nec audiendus Tertull. qui lib. contra Hermogenem manifestum errorem habet. *Adoro scripturæ plenitudinem, qua mihi & factorem minístrat & facta. In Euangelio vero amplius & minístrum atq; arbitrum rectoris inuenio sermonem.* & lib. contra Praxeam c. 13. *Sermoni Christo assistente & minístrante.* Multò melius fidei propugnator Athan. lib. de incarnat. Christi. *Patrem igitur & Filium & Spiritum sanctum, Dominum Sabaoth esse credendum est. Et quamuis scriptura de Patre referat eum omnia condidisse, tum visibilia tum inuisibilia: alibi tamen nos docet eadem per filium omnia esse condita. Non seorsum alia à Patre, alia à Filio sunt condita, sed quæ Pater facit, ea per suam potentiam ipsum quoq; filium facere, intelligendum est. Omnia enim per ipsum facta sunt.*

Tertulliani error.

§. 5. Impugnat tamen ex his ipsis verbis veritatem
„ Christoph. Ostorod. [Ex eo, quod Deus omnia per
Ostorodij blasphemia.
„ Christum condidisse dicitur, necessariò sequi Christũ
„ minimè verum Deum esse, cum ille hac ratione tan-
„ tum secunda, nõ autem prima creationis causam con-
„ stituatur.] Christum enim non creatorem dici aut factorem affirmat, sed patrem facere, aut condere per eum; itaq; secundariam, nõ primariã causam appellat. Verum particulæ διὰ & ἐκ, non semper diuersæ genus causæ indicat, vt Rom. 11. 33. & 36. 1. Cor. 1. 9. Eph. 4. 16. Col. 2. 19. Christum verò dici creasse tum alijs locis, tum vero Is. 45. 12. dicitur. *Ego feci terram, & homĩnẽ super eam creaui ego: manus meæ tetenderunt, & omni militiæ eorum mandaui. Ego suscitaui eum ad iustitiam, & omnes vias eius dirigam: ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam dimittet, non in pretio, neq; in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum.* Hæc ad Christum pertinere constat ex v. 23. *In memetipso iuraui: egredietur de ore meo iustitia Verbum, & non reuertetur: quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit omnis lingua. Ergo in Domino, dicet, mea sunt iustitiæ & imperium: ad eum venient, & confundentur omnes, qui repugnant ei. In Domino iustificabitur, & laudabitur omne semen Israël.*

Quod vni personæ tributur in efficientiâ rerũ, omnibus tribuitur.

Ad eundem hæc, & superiora pertinent verba: ad hæc posteriora de Christo dicta esse testatur Paulus, Rom. 1. 10. 11. Omnia Christo igitur, etiam illa tribuuntur. Quod verò Patri creatio tribuatur in Symbolo, non eò dicitur, vt cæteræ personæ excludantur, sed vt ordo originũ, & proprietatũ personaliũ cognoscatur.

§ 6. Vltro tamen procedit Ostorodius. [Quamuis illæ particulæ etiam de Deo Patre enuntientur, aliter tamen de Deo, quam de Christo intelligendas esse, cum nemo per Deum quicquam fecisse, aut creasse legatur, quod etiam sit impossibile quia ipso nemo alius superior existat, per Christum verò à Deo omnia, & ipsa secula facta esse perhibeantur.]

Resp. Non est hic alia difficultas, quam vt ostendatur, cur pater per filium, verũ Deum æqualemq; agere dicatur, filius per patrem non dicatur quicquã facere. Sin. pater est auctoritas, potentia, efficentia vtriusq;, nõ apparet; cur non & filius per patrem operari dicatur? Hæc quæstio hominis imperiti est. Nam primo posset forte & dici, filium condidisse mundũ per patrẽ sensu aliquo vero, nẽpe vt pariter operantẽ, seu cooperantẽ. Verum ita loqui non solemus. Patre per filium dicimus omnia fecisse, quia filium genuit, suam illi essentiam, sapientiam, potentiam communicauit, per quam filius operatur: ideo pater per filium operari dicitur, vt subsistendi ordo ostendatur, non operandi diuersitas. Nam & de Christo dicitur Hebr. 1. 10. *Tu autem Domine ab initio terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli.*

Pater per filium operans dicitur.

§. 4. Incredibili porrò malitiâ ille hunc locum corrumpit. [In illis locis in quibus omnia per Christum facta esse dicuntur, nihil de terræ aut cœli creatione agi, illamq; vocem, Omnia, necessario restringendam esse ad illa, quæ per Euangelii prædicationem, sint à Deo condita: quia nihil ipsorum sine Christo sit factum. Vocem enim illã Omnia ad rem, de quâ agitur restringendam esse, præter alia plurima scripturæ dicta, locum illum Pauli 2. Cor. 5. v. 17. manifestari. Siquis inquit, in Christo noua creatura est, vetera præterierunt, ecce noua facta sunt omnia. Vbi tamen non omnia in vniuersum, sed tantum ea, quæ per Christum sunt renouata, intelliguntur.]

Spiritualem restaurationem non minus est Deus, quam corporum creator.

Respon. De verbis Apostoli suo loco agam. Nunc locum qui præmanibus est vindicabo. Principio quidem, si Christo secunda creatio, seu restauratio tribuitur, seu conditio cœli, noui, & terræ Christus, non minus Deus erit, & conditor, quam si mundum corporalem condidisset. Nam maius opus est, conditare restaurare, lapsos erigere, perditos redimere, quã mundum creare: & Deo vtiq; hæc sæpius in scripturâ tribuuntur, quam aspectabilis machinæ structura. Quis enim dat cor nouum, nisi solus Deus? Hoc in horum verborum expositione vrgeo: ex eo enim, quod gratiâ suâ hominum pectora perfundit, renouat, firmat, Christi diuinitatem probant S. Patres.

Hoc in confesso est, de primâ rerum creatione Ioannẽ loqui, & cõseruatione, atq; adeo restauratione: omnia enim facta per eum dixit, & ne quis generaliẽ particulam restringere auderet, impedimentum ponit: *Et sine illo factum est nihil quod factum est:* vbi creaturarum vniuersitatem complexus est. Ne vero dubium esse posset v. 10. sese exponit. *Et mundus per ipsum factus est.* Ne vero de mundo spirituali, & renouato Socinus coniungit: *& mundus eum non cognouit.* Is ergo mundus per ipsum factus est, qui factorem ignorauit, ideoq; renouatus non erat.

§. 5. Tertull. aduersus Hermog. c. 20. & 21. Hinc probat, non factum ex materia mundũ, & obiectioni respõdet. Verum audire ipsum præstat. *In principio erat sermo. In quo principio sc. Deus fecit cælum & terrã. Et sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Cum igitur & hic manifestetur & factor, id est Deus, & facta id est omnia, & per quem id est sermo, nonne & vnde omnia facta essent à Deo per sermonem, exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent? Ita quod non fuit, non potuit scriptura profiteri. Et non profitendo, satis probauit non fuisse: quia profiteretur si fuisset. Ergo, inquit, si tu ideo præsumis ex nihilo facta omnia, quia non sit manifestè relatum de materiâ præcedenti factum quid, videat diuersa pars: idò contendat ex materiâ omnia facta quia proindè non apertè significatum sit, ex nihilo quid factum. Planè retorqueri quædã facilè possunt: non statim & ex æquo admitti, vbi diuersitas causæ est. Dico n., etsi nõ apertè scriptura pronuntiauit ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materiâ, non tãtam fuisse necessitatem: apertè significandi de nihilo facta omnia, quanta esset si ex materiâ facta fuisset. Quoniam quod fit ex nihilo, ex ipso dum non ostenditur ex aliquo factum manifestatur ex nihilo factum: & nõ periclitatur ne ex aliquo factũ existimetur, quando non demonstretur ex quo sit factũ. Quod a. ex aliquo fit, nisi hoc ipsum apertè declaratur, ex aliquo factũ, illud dum ex quo factũ sit ostenditur, periclitabitur primo videri ex nihilo factum, quia non editur ex quo sit factũ. De hinc etsi ea sit conditione vt non possit videri ex aliquo proindè periclitabitur, ex alio longè factum videri, quã ex quo factũ est, dũ non proponitur, vndè sit factum. Ita si ex nihilo Deus cuncta fecisse non potuit, scriptura non adiecisset illũ ex nihilo fecisse: ex materia eum fecisse omnimodo debuit edixisse, licet ex materia*

fecisse

feciſſet: quia illud in toto habebat intelligi, etſi non ſignificaretur: at iſtud in dubio, niſi ſignificaretur.

§. 6. Macedoniani diuinitatem Spiritus ſancti hinc oppugnabant: ergo & Spiritus ſanctus factus eſt, dicebant: Ambr. lib de Spiritu ſancto cap. 2. Greg. Orat. 5. Theol. Cyrill. lib. 1. in Ioannem. cap. 5. Chryſ. hom. 4. Reſp. non abſolutè omnia, alioquin & pater. Euangeliſta excepit cum dixit, Quæ facta ſunt. Vide Pſal. 32.

Alij ſenſibilia, alij inſenſibilia interpretantur, Tol. not. 12.

QVÆSTIO II.

Quæ lectio?

§. 1. TRiplex eſt lectio. Prima: *Et ſine ipſo factum eſt nihil.* Vt punctum ſit poſt voculam, *Nihil.* Deindè ſequatur. Quod factum eſt in ipſo vita erat. Hanc ſequitur Tertull. contra Hermogenem. Cypr. lib 2. q. contra Ind. cap. 3. Ambr. lib. 3. de fide c. 3. Aug. hoc loco. Imò Athanaſ. Cyrill. lib. 1. in Ioan. cap. 5. Nazianz. de fide. Auguſt. lib. 5. de geneſi ad literam. cap. 14. etiam vitam accipit, pro Dei verbo, quia verò accurate diſtinguit, verba illius tranſcribenda eſſe iudicaui. *Non ergo ita pronuntiari oportet, quod factum eſt in illo, vita eſt, vt ſubdiſtinguamus quod factum eſt in illo, & deindè inferamus, vita eſt. Quid enim non in illo factum; cum commemoratis etiam multis creaturæ dicatur in Pſalmo: Omnia in ſapientiâ feciſti. Dicat & Apoſtolus: Quoniam in ipſo condita ſunt omnia in cœlo, & in terra, viſibilia & inuiſibilia. Conſequens ergo erit, ſi ita diſtinxerimus, vt & ipſa terra, & quæcunq; in ea ſunt, vita ſint. Quæ tam abſurdè dicantur omnia viuere, quanto abſurdius vt etiam vita ſint? præſertim quia diſtinguit de quali vita loquatur, cum addit: Et vita erat lux hominum. Si ergo diſtinguendum eſt, vt cum dixerimus; quod factum eſt, deindè inferamus, in illo vita eſt; non in ſe ſcilicet, hoc eſt, in ſua natura, qua factum eſt vt conditio creaturæ ſit: ſed in illo vita eſt, quia omnia quæ per ipſum facta ſunt, nouerat antequam fierent. Ac per hoc in illo erat, non ſicut creatura quam fecit, ſed ſicut vita & lux hominum quod eſt ipſa ſapientia, & ipſum verbum vnigenitus Dei filius. Eo modo ergo in illo vita eſt, quod factum eſt, quomodo dictum eſt: Sicut habet pater vitam in ſemetipſo, ſic dedit filio habere vitam in ſemetipſo: Nec prætermittendum eſt quod emendatiores codices habent: Quod factum eſt, in illo vita erat: vt ſic intelligatur, vita erat, quomodo in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Quod ergo factum eſt, iam vita erat in illo, & vita non qualiscunque: nam & pecora dicuntur viuere, quæ frui non poſſunt participatione ſapientiæ: ſed vita erat lux hominum. Mentes quippe rationales purgatæ gratia eius, poſſunt peruenire ad eiuſmodi viſionem, qua nec ſuperius quicquam ſit, nec beatius.*

Altera: Et ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt. Hanc multis modis hom. 4. Chryſoſtomus tuetur. Hanc ſequitur Euthym. Theophyl. Grauiter autem aliam lectionem reprehendunt, quod eâ Hæretici vterentur, qui Spiritus ſancti diuinitatem negabant. Etenim cum Orthodoxis obijcerent Eunomiani, & Macedoniani; omnia per ipſum facta ſunt. Igitur factus eſt per ipſum & Spiritus ſanctus. Continuò ex hâc lectione occurrebant, *omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt*: at Spiritus ſanctus factus non eſt.

Tertia expoſitio eſt: *Et ſine ipſo factum eſt, nihil quod factum eſt in ipſo.* Ita Epiph. in Ancorato. Hil. 2. de Trinit. Idcircò verò arbitrantur poſitum, In ipſo, ne putaretur duntaxat conditio eſſe, ſine quâ non, cuius opinionis occaſio dari potuit ex verbis, quibus dicitur: *Et ſine ipſo factum eſt nihil.* Secunda interpretatio magis textui conuenit, & hodie pleriq; eam ſequuntur. Deinde libri Græci, Latini, Syri eam referunt, magis eſt ad hæreſes refutandas idonea, ſenſus multo planior.

§. 2. Ariani omnia per ipſum facta non de verbo, ſed de Deo interpretati ſunt, quo ſubterfugio alterum argumentum tollunt; nempè dum per verbum vt inſtrumentum facta contendunt omnia; ſi enim Deus fecit, non fecit vt inſtrumentum, ſed vt primus auctor. Deinde de verbo hic agit, & ad proximum referendum eſt. Deniq; omnia hic de verbo dicuntur, in illo enim vita dicitur, quæ erat lux hominum: Firma igitur eſt gradatio ex Arianorum quorundam conceſſione, omnia per ipſum, hoc eſt Deum facta ſunt, in ipſo, hoc eſt, Deo vita erat; hæc vita erat lux hominum, lux illa venit in mundum: Deus ergo erat lux, & vita, & Deus venit in mundum, Chriſtus igitur Deus. *Ariani.* *Ariani ſibi repugnant.*

§. 3. *Nihil* malitiam interpretati ſunt Manichæi. Aug. lib. de natura boni. cap. 25. Alij Diabolum interpretantur, vt ijdem Manichæi, imò & mundum viſibilem. Aug. de natura boni cap. 75. De Diabolo quidem eſt apud Orig. & Baſilium, ſed de eius malitiâ, & peccato intelligendi ſunt boni auctores. Id enim ſolum affirmare volunt, Deum non eſſe auctorem peccati. Angelum Deus fecit, ſua ipſe malitia in Diabolum ſe transformauit. Nec enim diuinæ potentiæ opus eſt, Apoſtaſia Spirituum rebellantium, ſed creaturarum mutabilium defectus. *Nihil.* *Diabolus vnde.*

VERSVS 4.

In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum.

QVÆSTIO I.

Quæ vita?

§. 1. HÆc verba ad duo principia bonum & malum Manichæi detorquebant. Dictum enim ſic accipiebant, vt dicerent id *quod factum in ipſo fuit*, vitam fuiſſe, quod in alio, malo ſcilicet principio, fuiſſe mortem. Ita Ambr. refert lib. 3. de fide c. 3. Quod tamen ſine vllâ veriſimilitudine dictum eſt. Nonnè ſi in verbo vita tantum modo facta eſt, ideò per malum principium alia facta ſunt: Nam bona potius duo, quam malum ponere alterum principiũ, minoris eſt erroris. Nam binarius principiorũ vnicam habet repugnantiam, ſeu contradictionem, malitia plures. *Quæ in Deo facta ſint.*

§. 2. Poſtellus & Seruetus Dei eſſentiam rebus creatis permiſceri, & eâ communicatione res viuere, aquâ ratione olim nos diuinæ particulam auræ trahere veteri errore dictum eſt. Impia eſt planè hæreſis diuinitatem incommutabilem, ac impartibilem in ſingulos diuidere. Quaſi non ipſa in ſe viuere, & noſtra vita dici valeat, efficientia, conſeruationeq; non autem commiſtione. Tantæ autem blaſphemiæ occaſionem verba iſta nequaquam dederunt: quamuis enim in ipſo vita fuerit, ea tamen eſt in illo: vt potentia, iuſtitia, bonitas, intelligentia, quæ omnia complent, non tamen in creaturarum compoſitionem veniunt. Alioqui periclitabimur, ne Deum quoque, aut Dei partem, in hominum flagitijs verſari dicam⁹. Verum hæc de quæſtione alibi diſputaui. Non diſſimilis eorum error, qui eſſentiali Dei iuſtitiâ nos iuſtificari tradunt. *Dei eſſentia non miſcetur creaturæ.*

§. 3. Hinc olim Marcionitæ etiam Æonas ſuos probare nitebantur, vitam enim non per ipſum, ſed in eo factam, ideoq; proximiorem eſſe, & in eo fructifi care. Αὕτη οὖν μᾶλλον ἡ ἐν αὐτῷ γενομένη, οἰκειοτέρα δεῖν ἐν αὐτῷ, πῶς δὲ ἀλλ' γενομένων, σύνεστι γὰρ αὐτῷ, καὶ δὲ ἀνὰ καιροφορεῖ. *Ipſa etiam vita quæ in ipſo facta eſt, magis propria, & quaſi domeſtica eſt in illo, quam ea quæ per ipſum facta ſunt;* *Æones Marcionitarum.*

est enim cum illo, & per illum fructificat. Vbi impiè vitam eius, quæ est in illo, factam nugantur. Illi quidem vitam seperatim, & verbo iunctam aguouerunt, quasi domesticam, alia esse extra verbum, quorum monstra Irenæus refutat, quæ cum sint absurdissima, reprehensione non indigent.

§. 4. Quorundam est expositio: Quod factum est, non in se, sed in ipso vita erat. Sic etiam Manichæi omnia, quæ in ipso facta erant, viuere asseuerabant, Aliter Augustinus hoc loco: Qui ideas rerum in Deo esse & viuere docet. Cum enim Deus omnium rerum perfectissimam habeat cognitionem, conceptumq;, *Idea.* isq; sit Dei cognitio, adeoq; Deus ipse, Idea illa vita erat, & ita res in Deo viuere dicitur.

Quod autem Caluinus Augustinum velut nimis Platonicum accusat, quia ad Ideas rapiatur, imperitè & malitiosè facit. Imperitè; Ideæ enim ab Augustino & Christianis agnitæ, nullo modo sunt Platonis imagines separatæ, res quædam factæ, sed diuinæ *Augustinus defensus.* cognitionis conceptus formalis, seu species expressæ, quas cognoscere est necesse, si Deo vitam & intelligentiam tribuamus. Quod si Platonicæ Ideæ separatæ fingantur, eas Augustinus penitus reijcit. *Si verò* Plato eas in mente diuinâ collocauit, & Deum esse docuit, reprehendere nemo vel Platonem auctorem, *Platonis Ideæ.* vel Augustinum Platonis imitatorem debuit. Aristoteles Platonem posuisse separatas existimauit, eum multi vt Cœlius Rodiginus lib. 16. cap. 18. antiq. lectionum calumniæ accusat. Mihi tamen nequaquam probarit rectè Platonem sensisse, vel de Dei filio, vel Ideis; nam ex illis, quæ ipse eruditè, non satis tamen magno iudicio recenset, Cælius redarguitur.

„ [Siquidem ante hunc (quem videmus) solem, Pla-
„ to alterum in mundo cogitat inuisibili, imaginem
„ Dei patris primam, verumq; filium Hoc, ne quis for-
„ tè malè feriatus risu, & quidem Megarico, per insci-
„ entiam excipiendum putet, ceu in hoc Philosopho
„ probabilia hæc non sint, de patre ac filio reconditè,
Plato de filio Dei. „ ac diuinitus in Epistolâ ad Hermiam Plato sic prope-
„ modum scribit: Vtendum est nobis pacto & lege cer-
„ tâ, testando Deum rerum omnium ducem præsentiũ
„ & futurorum ac ducis & causæ patrem Dominum.
„ Qua in parte doctissimorum sententia est. Per omni-
„ um ducem, mundi animam intelligi; quæ quia sit mo-
„ tus principium, per triplicem temporum gradum o-
„ mnia explicet. Vbi verò patrem dicit, & Dominum,
„ summum Deum ipsumq; bonum significari. Mediam
„ verò inter hæc diuinam mentem inseri, quoniam ita
„ repetat, ducis, & subnectat etiam causæ. Nam apud
„ Platonẽ sæpè regis nomine ipsum indicatur bonum:
„ causæ verò appellatione, mens: ducis deniq; anima.
Plato de Dei filio. „ Et quoniam causa mentem signet, ideò astruunt Pla-
„ tonici, intellectum ipsius boni: filium mundi architec-
„ tum proximum extitisse. Proindè in Epinomide Pla-
„ to: Diuinissimum verbũ mundum visibilem exorna-
„ uit. Sed & Platonicus Philon in libro de causis: Co-
„ nandũ, inquit, est in primis ad ipsum ens, id est de quo
„ dicitur. Ego sum qui sum, ascendere; aut saltem ad i-
„ psius imaginem sacratissimamq; rationem, verbumq;
„ primogenitum. Portò per eiusmodi rationẽ atq; ver-
„ bum fieri omnia, secundum Heraclidũ & Platonem,
„ Amelius item Platonicus asserit. Quanquam Alogij
„ hæretici verbum negant esse Deum, Spreto Ioannis
„ Apostoli Euangelio & Apocalypsi. In ijs verò moni-
„ tos omnes velim, Platonicorũ nonnullos Dei patris
„ filium Deum per substantiã à patre, quod Arriani faci-
„ unt secernere. Sed enim Iamblichus Ægyptiorum ad-
„ uocat mysteria, in quibus patris & filij ratio constitui-
„ tur diuersa, sed eadem conceditur substantia. Extat &
Mercurius de Deo. „ Mercurij mysteriũ nobile: primus Deus & vnus, pri-
„ mi pater est Dei, quẽ gignit in solitaria sui permanens
ipsius vnitate. Est autem Exemplar filij, quo nomina- „
tur suimet filius, & sui pater, atq; vnipater, Deus vere „
bonus. Ille enim fons est idearum, à quo vtiq; vno per „
se sufficiens Deus se ipsum explicauit in lucẽ, propte- „
rea per se sufficiens nominatur, suiq; pater: est enim „
principium, Deus deorum, vnus ex vno, super essenti- „
amomnem, principiumq; essentiæ. Deus præterea „
qui omnipotens est & dicitur, in mente sibi inhæ- „
rente creandarum rerum naturas effingit, ac pingit „
quodammodo, quæ in corporibus istis sentimus, o- „
mnia: illic cœlorum globi, ac elementorum moles, „
omnium deniq; etiam animalium gignuntur formæ, „
quas in diuina conceptas mente Dei fomenta esse ac „
dici ideas, non ambigunt Platonici. Quin indè au- „
tumant factum, vti cœlorum ideam, Deum cœlum „
sæpius pronuntiârint veteres: sic & Saturni for- „
mam, Saturnum Deum, ignis, Vulcanum: aëris, „
Iouem atque Iunonem: ac modo eodem deinceps. „
Quod si quis nasutior ridendos arbitratur Platonis „
hæresim sequutos, sciat Augustinũ in libro octaginta „
trium quæstionum non spreuisse ideas, vbi ait: Tanta „
vis in ideis constituitur, vt nisi his intellectis, sapiens „
esse nemo possit. Porrò Beatus Thomas quæst. deci- „
ma quinta, articulo primo: Necessarium ait ideas in „
diuina constituere, per quas intelligantur rerum alia- „
rum formæ præter ipsas existentes. Forma verò rei cu- „
iuspiam præter ipsam existens ad duo pertinet, velut „
exemplar sit eius cuius creditur forma, velut sit cogni- „
tionis principium, prout cognobilium formæ in co- „
gnitionis principium, prout cognobilium formæ in „
cognoscente dicuntur. Quo autem ad vtrunq; ideas „
constituere videtur necessariũ. In omnibus siquidem, „
quæ non fortuitò generantur, formã esse finem gene- „
rationis necesse est, neq; n. agens ageret propter for- „
mã, nisi quatenus in ipso est formæ similitudo. Quod „
bifariam contingit: quippe in agentibus quibusdam „
præexistit forma rei faciendæ ex naturali essentia, vt in „
ijs quæ per naturam agunt, veluti hominem generat „
homo. In quibusdam verò per intellectum, vt in his „
quæ per eũ agunt, nam domus similitudo in architec- „
ti præexistit mente, quæ domus idea est. Quia igitur à „
Deo factus est mundus per agentẽ intellectũ, in men- „
te diuina formã esse oportet, ex cuius simulachro cõ- „
pactus sit mundus. Qua in re ideæ constituitur ratio.] „

Idea mala cessarit.

Pleraq; tamen in his improbo. Nam primo Deum facit, ducis ac causæ, hoc est filij patrem Dominum, at pater est filij, non Dominus, non tres Domini, sed vnus est Dominus, vt Symbolo docemur. Deindè non rectè animam mundo tribuit. Tertio substantiam filij seperat à patre. Necillud rectè: *Primi pater est Dei, & sui pater est.* Multo minus probo, quod illi tribuat mentem inhærentẽ, quod ait *effingere, & pingere Ideas. Ea fomenta Dei esse.* Longius verò aberrant, cum ideam cœli, Deum cœli, ideam ignis vulcanum &c. appellant, hic enim idololatriæ fomenta, & prætextus suggerentur. *Platonicorum vanitas.*

Malitiosè etiam Augustinum accusat, cum clarissimum sit, eum à Platonicis Ideis plurimum abhorrere. Imò verò, vt ostendam, ipsæ Ideæ sunt ipsamet Dei essentia creaturas repræsentans, non res creatæ.

§ 5. Alij vitæ nomine, ipsum esse, seu subsistentiam rerum indicari concludunt, vt Paulus ait, *in ipso viuimus, mouemur, & sumus.* Itaq; aliud non dici per illum fieri, quam vt in suo vigore res quæuis permaneat, & sese propaget. Est quidem rerum omnium in Christo substantia, vigor & tua cuiq; indoles, ex eoq; facilè Deum esse concludimus, à quo rerum essentiæ manãt, ac conseruantur Quod aliter intelligi non potest, nisi vt in verbo res omnes eminenter contineri dicantur, vel quod à verbo habeant, vitam, motum, vigorem, propagationem, conseruationem sui. Vel quod omnis omnium rerum perfectio virtusq; etiam sit in Deo.

Vita est ipsum esse.

§. 6.

§. 6. Maldonatus vitam spiritualem interpretatur ex Epist. Ioan. 1. cap. 1. 2. *Annunciamus vobis vitam, quæ erat apud Patrem.* Omninò de illa vita loqui Ioannem putant, Primo verbi diuinitatem asseri, deindè per illud omnia condita, tertio in eo vitam æternam esse; de illa enim agere instituerat. Ita & Ioan. Epistol. 1.

§. 7. Mihi tamen vita hoc loco videtur aliud non esse quam Dei filii essentia viuens, vt, *in ipso vita erat*, aliud non sit quam ipse erat Deus verus, & viuus. Ratio probabilis est, quod ita vocetur Christus in Scriptutis, sed & hoc loco alia necessaria apparet. Vita quæ in ipso erat, erat lux hominum, at lux erat Christus, vita ergo erat Christus. Lucem porrò ipsum Dei verbum appellari constabit ex sequentibus. Nam Ioannes Baptista testimonium perhibuit *de lumine, non erat ille lux, sed erat lux vera quæ illuminat omnem hominem.* His locis lucem esse ipsum Christum clarissimè eluceſcit, non modo, quia de ipso dicitur, sed etiam quia Ioannes dicitur non esse lux, hoc est non esse Christus. Nam Baptistam non esse vitam æternam nihil attinebat dicere.

Noster Barradius etiam verbum vitam esse. Et reuera vitam in ipso esse, & eum vitæ fontem esse, sed ita vt ipse sit sua vita creatrix increata, vita æterna, immensa, omnia viuificans. Hic de verbo vt nondum incarnato loquitur, seu vt Nazianzenus ait ἀσυνθέτως, nondum composito cum carne.

Vita igitur in æterno verbo erat, deindè hominibus allexit.

§. 8. Vitam de personâ verbi dici, esse ipsum verbum, Chrysostomus expresè docet. Homil. 4. *Quemadmodum, inquam, lux quantumuis hominum multitudinem illuminaret, nihil sui splendoris remitteret: itidem Deus & antequam mundum condidit, & postquam conderet, idem perfectus atque integer permanet, nihil tanto & admirabili opificio minor, nihil imbecillior. Quod si innumeros huiusmodi mundos esset conditurus, omnibus tamen sufficeret, non modo ad creandos, sed & ad gubernandos. Vita enim nomen hoc in loco non modò creationis est, sed prouidentiæ ad perpetuitatem. Nec non & resurrectionis rationem iam afferre incipit, & admiranda hæc Euangelia exorditur: adueniente autem ad nos vitâ, vis mortis periit: & luce nos illuminante, tenebræ euanuerunt: sed manet semper in nobis vita, & mors ei dominari non potest. Itaq; quod de patre dictum est, de hoc propriè dicetur, quod in ipso viuimus, & mouemur, & sumus. Quod & Paulus his verbis significauit: quia in ipso condita sunt vniuersa, & omnia ipso constant: quapropter & radix dicitur, & fundamentum. Verum cum audis, quod in ipso vita erat: noli suspicari compositum: alibi enim de patre dicit. Sicut pater habet vitam in se, sic dedit & filio vitam habere: sed vt patrem idcirco non dixeris compositum, quia vitam habeat, ita nec filium. Etenim alibi, inquit, quod lux est Deus: & iterum, quod lucem habitat inaccessibilem. Hæc autem omnia singillatim prosecuti sumus, non quod compositionem vllam in Deo suspicemur, sed vt paulatim ad doctrinæ altitudinem euehamur. Cum enim non facilè à multitudine intelligi posset, quânam ratione in eius persona vita sit, primum id quod humilius est, tetigit, cum inquit, dedit ei vitam habere. Inde eruditos altius erigit his verbis: Ego sum vita: & iterum. Ego sum lux.*

Et Theophylact. Vitam Euangelista nominat Dominum, eo quod contineat vitam omnium in se, & quod *spiritalis vitæ conciliator fuerit, omnibus ratione vtentibus.* Ambros. loco citato & Arianos & Manichæos simul refutat. *Vnde nec illud verendum est quod solent Ariani nō viani seu a interpretatione componere, dicentes factum esse Dei verbum: quia scriptum est inquiunt: Quod factum est in ipso, vita erat. Primum intelligunt si ad substantiam diuinam referant, quod factum est, Manichæorum se quæstionibus implicari. Obiiciunt enim Manichæi: si quod in ipso factum est, vita est: est ergo aliquid quod in ipso factum non sit, & mors sit, vt duo impiè inducant principia. Sed hoc damnat Ecclesia. Deinde vnde possunt docere sic pronunciasse Euangelistam? Plerique enim docti & fideles sic pronunciant: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est. Alii sic: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Deinde: Quod factum est pronuntiant, & subiungunt: In ipso, hoc est: quidquid autem factum est, est in ipso. Quid est, in ipso? Apostolus docet dicens: In ipso sumus, & viuimus, & mouemur.*

Vitam itaq; & ille de Christo interpretatur. ita & Francisc. Lucas, dum vitam interpretatur verbum. Distinctionem vehementer vrget Theophylactus. *Pneumatomachi, qui spiritum negant Deum, hanc particulam Christus sic legunt: Et sine ipso factum est nihil: deinde hoc loco facto ipse vita puncto, legunt, quasi ab altero principio: Quod factum est in est. ipso, vita erat: & interpretantur locum iuxta suam mentem, dicentes quod hoc loco de Spiritu sancto Euāgelista disserat, dicens: Quod factum est in ipso, hoc est Spiritus sanctus, vita erat. Hæc autem dicunt Macedoniani, conantes ostendere Spiritum sanctum esse creaturam, & annumerare eum his quæ facta sunt. Nos autem non sic, sed puncto facto postquam dixit, quod factum est, nouum principium legimus: In ipso vita erat. Postquam enim dixit, de opificio quod omnia per ipsum facta sint, dicit postea de eius prouidentia, quod non solum condiderit, sed etiam ipse sit is qui vitam omnium creaturarum conseruet. Etenim in ipso vita erat. Non enim inquit suspiceris, quod expers vitæ sit verbum hoc, sed in ipso vita erat, scio autem à Sanctorum quorundam particulam hanc sic lectam, Et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso. Deinde posito signo, cæpta quæ sequuntur, Vita erat. Opinorq; etiam hanc lectionem non malam, sed rectam habere sententiam. Sanctus enim iste Orthodoxe intellexit: quia sine verbo nihil factum est quod factum est in ipso. Omnia enim quæcunque facta sunt, & condita sunt in ipso verbo inquam, sine ipso non facta sunt. Deinde aliud initium erat: Vita erat, & vita erat lux hominum.* Et Suarez noster lib. 2. de attribut. Dei. cap. 25. hoc de *esse eminenti* intelligi, quod est in Deo, sed non creatura, sed creatrix essentia. Vita igitur, quæ in eo est, siue eo respectu dicatur, quo ille viuit, siue quo in eo omnia eminenter existunt, diuina essentia est. Res ipsa hoc declarat. Nam quemadmodum in principio erat verbum & verbum erat apud Deum, ita in ipso vita erat, non facta est, sed erat. Ipsa vita erat lux, à principio lux erat, quę hominibus creatis luceret.

Vita eminens in Deo.

§. 9. Brentius in huius loci expositione vitam interpretatur Christi iustitiam, quâ legem Dei impleuit impleuit accuratissimè, vt ne Iota quidem, aut apicē vnum neglexerit. Verum ostendo Christum esse lucē, & non rectè de Christi iustitiâ, quâ legem impleuit, dicitur vita fuisse hoc loco. Nam postea demum ait eum in mundum venisse, carnem factum: ordinis autem magna turbatio esset, si primum legē impleuisse diceret, deinde venisse in mundum, & carnē factum.

Vita non est iustitia Christi.

QVÆSTIO II.

Quomodo vita erat lux hominum?

§. 1. GRæcus textus habet. καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. *Hæc vita erat illa lux hominum.* vtriq; nomini articulus iungitur, vt prorsus idem esse vitam & Lucem ostenderet.

Duplici modo vita, hoc est, verbum erat Lux hominum. Rationem naturalem intelligentiamq; tribuendo, & fidem, & cognitionem supernaturalem. vtrumq; enim Dei munus est. Dedit omnia, cum hominem fecit rectum, in prima creatione, postea vero reparauit.

Duplex lux in homine.

Tenebræ sunt mali.

§. 2. Tenebras vocari homines non est dubium, vti lux est Christus. Luci venienti magno se molimine tenebræ opposuerunt. Hilar. lib. de Trinit. *Creatorem enim suum Deum ex Deo disit: verbum Deum, & apud Deum in principio esse audit: mundi lumen in mundo manens, & à mundo non recognitum intelligit. Venientem quoque in sua, à suis non receptum.* Tenebras autem vocari ipsos peccatores in scripturis visitatum est.

VERSVS 6.

Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes.

QVÆSTIO I.

Quo modo missus Ioannes?

§. 1. GRæcus textus habet: ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος, *fuit, vel factus est homo missus à Deo, & in Syro* חוא בר נשא ראשחרר *hauabar nascha deschthaddar, fuit filius hominis qui missus fuit.* quia igitur non dixit ἦν ἀπεσταλμένος, *fuit missus*: sed propriè *factus est missus.* Variæ interpretationes ortæ sunt. Latini pleriq; coniungunt *fuit* cum *missus*: id non fecit Syrus, & fortè nec Græcæ linguæ proprietati conuenire videri posset. Itaq; doctiores sic interpretantur. ἐγένετο ἄνθρωπος, *extitit homo, seu natus est homo, qui missus est à Deo.* Ex vtero enim matris Ioannes fuit Nazaræus, segregatus, vt esset præcursor Domini. Chrysostomus tamen homil. 5. in Ioannem, ἐγένετο ait non esse transitum ad esse, sed ipsius Apostolatus esse significatiuum. Fuit missus à Deo, pro missus est. ἐγένετο ἀπεσταλμένος, ἀπεσταλμένος ἦν. Debuit autem, cum solem venturum denunciaret, etiam de præeunte Lucifero mentionem inferre. Lucem enim patefactam, & mundo ostensam prædicat, quæ ante apud Patrem erat. Cum autem ante lux promissa seipsum exhiberet, à Ioanne demonstrata est.

Ioannes missus.

Ioannes nō est Angelus.

§. 2. Origenes ex Malach. 3. Angelum fuisse coniicit. Et si missus est, aliquo ex loco missus est. Hoc tamen friuolum est, ad parandam viam Domini missus est, cum ante desertum incoluisset. Nec de loco magis vnde venit, quam de cæteris, aut Prophetis, aut Apostolis quærendum est. Quod si Angelus fuisset, non vocaretur homo, nec filius Zachariæ. Quod vero ad nænias, de animabus ante in cœlo creatis attinet, huc non pertinet. Homo enim missus est, non anima duntaxat.

Ioannis testimonium authenticum.

§. 3. Ioannis testimonium, velut maximi Prophetæ, & fide dignissimi producit. Hoc enim indicant verba, cum dicit: *non erat ille lux.* Si enim ipsum admirati Messiam, & regem Israelis, ex magnitudine virtutum existimabant, & id dicenti credituri videbantur, multo magis de Christo testificanti. *Postquam*, inquit Theophylactus, *dictum est nobis de subsistentiâ verbi Dei ante sæcula: quia & de incarnatione verbi dicturus: sermonem de præcursore interserit. Et quis alius, quam Ioannes præcursor haberet sermonem de suâ natiuitate, qui præcurrit & antenatiuitatem Domini.*

Opus auctoritate diuinâ.

§. 4. Missus dicitur à Deo, vt auctoritas illi diuinitus data significetur: non enim humano more venit. *Nunc tenendum est*, inquit Caluinus, *quod de Ioanne prædicatur, in omnibus Ecclesiæ doctoribus requiri, vt à Deo vocati sint:* Ne alibi quam in solo Deo fundata sit docendi auctoritas. rectè ille in caput suum scripturam isto loco interpretatur. Quis enim Caluinum, quis Zuinglium vocauit? Si à Deo solo se missum profiteatur, vocationis signa edat, oracula pandat, alioqui non est docendi auctoritas diuina. Ita Theophylact. *Dicit igitur de præcursore Euangelista, quod fuit homo missus à Deo, hoc est, missus à Deo: Pseudoprophetæ enim non à Deo missi erant. Cæterum cum audieris, quod missus fuerit à Deo, nihil priuatam vel humanum dicere putes sed diuina omnia. Et idcirco etiam Angelus dicitur. Angeli enim virtus est, nihil proprium dicere. Item cum Angelum audieris, ne putes quod natura sit Angelus, vel ex cœlo descenderit: sed propter opus & ministerium vocatur Angelus. Quia enim ministrauit prædicationi, & prænuncius fuit Domini, eius gratiâ dictus est Angelus.*

§. 5. Irenæus libro 3. aduersus hæreses c. 11. Ioannem à Deo mundi conditore missum esse probat. *Fuit homo missus à Deo, erat ei nomen Ioannes: hic venit in testimonium, vt testaretur de lumine. Præcursor igitur Ioannes, qui testatur de lumine, à (quo) Deo missus est: vtique ab eo (cuius) Gabriel est Angelus, qui etiam euangelizauit generationem eius, qui & per Prophetas promisit Angelum suum missurum ante faciem Filii sui, & præparaturum viam eius. hoc est, testificaturum de lumine, in spiritu & virtute Heliæ. Helias autem rursus cuius Dei seruus & Propheta fuit? eius qui fecit cœlum & terram, quemadmodum & ipse confitetur. A conditore igitur, & fabricatore huius mundi missus Ioannes, quemadmodum poterat testificari de eo lumine, quod ex his quæ sunt innominabilia & inuisibilia descenderet? Omnes enim hæretici decreuerunt, Demiurgum ignorare eam quæ sit super eum virtutem, cuius testis & ostensor inuenitur Ioannes.*

A Deo missus, dicitur ratione conditoris.

VERSVS 7.

Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum.

QVÆSTIO I.

Cur venit?

§. 1. FInem ponit remotum & proximum. Remotus est, *vt omnes crederent per illum.* Proximus, *vt testimonium perhiberet de lumine.* Signanter verò venisse in testimonium dicit, ne quis eum lucem esse putaret: nec enim redemptor mundi, sed testis creatoris est constitutus.

Ioannes venit vt testimonium perhiberet.

§. 2. *Vt omnes crederent:* finis enim testimonii est fides, non scientia. Non enim philosophiam, aliasq; scientias tradere, sed fide illustrare mundum Deus per suos voluit.

§. 3. *Omnium* nomine, quidam intelligunt Iudæos, sed auditores tantum. Alij *omnes homines*, etiam gentes & posteros interpretantur. Nam ad omnes illos testimonium Ioannis manauit, & omnes saluos fieri voluit.

Omnibus possum est testimonium ipsum.

§. 4. Quod vero per illum dicitur διʼ αὐτοῦ, Caietanus interpretatus est δι᾽ αὐτό, quasi per lucem credere dicatur, non per Ioannem. Cæteri consensu de Ioanne interpretantur. Syrus habet loco *omnes omnis homo.* & deinde, *crederent per illum* בירה *bideh, per manum eius*, hoc est operâ & præconio Ioannis, non autem per manum lucis. Retinenda itaq; est communis interpretatio: quam etiam Bullingerus homo hæreticus sequitur, addita causa illa, *quod nemo Ecclesiasticorum Scriptorum aliter intellexerit.* Quod si in cæteris obseruarent, non turbaretur tot nouitiis interpretationibus Ecclesia. Non solet autem scriptura dicere nos per Christum credere, sed in Christum.

Per illum.

§. 5. Lux non egebat alieno testimonio, sed splendore insito præsentiam satis testabatur, verum infirmis animis, & ad insuetam claritatem stupentibus, opus fuit inductione testimonii. Testimonium tamen Christi aduentus in carne passibili requirebat, & vt per Prophetam certum & magnum scripturæ infallibili

bili, auctoritate explicarentur. Augustinus tractat. 35. in Ioannem. *Homo venit contemnendus & honorandus, venit negandus & confitendus: contemnendus & negandus à Iudæis, honorandus & confitendus à nobis: iudicandus iniustè, iudicaturus iustè. Talis ergo venit, vt oporteret ei lucernam testimonium perhibere. Nunquid opus erat, vt Ioannes tanquam lucerna perhiberet testimonium diei, si dies ipse ab infirmitate nostrâ posset videri? Sed non poteramus. Infirmus factus est infirmis, per infirmitatem sanauit infirmitatem: per mortalem carnem carnis abstulit mortem: de corpore suo collyrium fecit luminibus nostris. Quia ergo Dominus venit, & in nocte sæculi adhuc sumus, oportet vt & prophetias audiamus: nam de prophetia conuincimus contradicentes Paganos. Quis est Christus? dicit Paganus. Cui respondemus: Quem prænunciauerunt propheta. Et ille: Qui Prophetæ? Recitamus Isaiam, Danielem, Hieremiam, alios sanctos Prophetas: dicimus quam longè ante illum venerint, quanto tempore aduentum eius præcesserint. Hoc ergo respondemus: Præuenerunt eum Propheta, prædixerunt eum esse venturum.*

Itaq; dicendum est, Ioannis testimonium non ideo necessarium, quasi Christi opera non sufficientissima fuerint: Lucerna enim opus non erat, vt sol, aut dies videretur. Cyrillus libro 2. in Ioannem cap. 14. Chrysost. homil. 5. eo sensu affirmant, non fuisse opus vllius hominis testimonio. Sed vt omnibus modis etiam initiis Christi prospectum esset, testem Deus præmisit. Deniq; Prophetæ prædixerunt, itaq; implerì oracula oportuit.

Qvæstio II.

An omnes Ioanni credere tenerentur?

§. 1. TAntam fuisse in hoc teste grauitatem atq; auctoritatem, vt sine reprehensione & suspitione leuitatis credere Iudæi prophetanti possent, non est dubium. Illud magis controuertitur. An peccarint illi qui non crediderunt. Excusare nonnulli Iudæos conantur. Quamuis enim in Ioanne erat summa rerum diuinarum scientia: deinde in testimonio ferendo religio ac sanctitas, & prima apud gentem Iudæorum auctoritas, probabile tamen eius testimonium hæc faciebant, non necessarium, quo ad testimonio credendum cogerentur. Quomodo enim singulis cõstare de tantâ cognitione rerum cœlestium potuit, aut sanctitate? cum solus Deus sit verus, omnis autem homo mendax? Hoc vero maiore verisimilitudine dicitur, quod Ioannes signum nullum fecit, quo doctrinam suam firmaret.

§. 2. Primo quidem testimonium Ioannis tale erat, vt esset euidenter credibile: Itaq; prudentiæ regulam secuti credere poterant, & tantæ auctoritati non cedere erat peruicaciæ. Cum enim tantâ sanctitate præfulgeret, vt Christus ipse putaretur, non erat causa, cur de Christo testificanti fides non haberetur. Non poterat suspectum esse testimonium eius, qui nullum mentiendi sperare præmium potuit, qui pro veritate mortuus est.

Deinde quemadmodum Apostoli & Prophetæ à Deo ita missi sunt, vt credere & parere illis esset necesse; talia enim habebant indicia suæ missionis, vt sine scelere resisti illis non posset: ita Ioannes quoq; sui Apostolatus infallibilia signa habuit, non modo probabilia ex vitæ sanctitate: sed firma ex Prophetis, & ortu, & miraculis, tum factis: ita vt Ioannes à primo conceptu perpetuum miraculum fuerit. Quocirca potius monendi fuerunt, ipsum non fuisse lucem, ne pro Christo coleretur, quam excitandi, vt illi crederent.

VERSVS 8.

Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.

Qvæstio I.

Cur Ioannem dicat non fuisse lucem?

§. 1. IVdæos cogitasse de Ioanne, an ipse Christus esset, ex legatione eorum est manifestum. Opinionem illam abolere Ioannes voluit, cum tantum lucernam, non solem, non lucẽ illam primogeniam, & æternam fuisse docet. Fideles omnes lux vocantur, Eph. 5. 8. *Vos omnes lux in Domino:* impii è contrario tenebræ: Apostoli vero & doctores singulari prærogatiuâ lux appellantur, quia orbi salutaris doctrinæ facem circumferunt. *Ne Christus videretur, monet lucem non fuisse.*

Ioannes lux erat inter doctores primaria, sed ex primâ luce procedens. Quoniam autem crebro contingere solet, vt maior ille sit, qui testatur, quam cui testimonium perhibetur, vt monet hoc loco Chrysostom. & ex eo Theophylact. id omnino tollere nititur, ne Ioanni testi plus auctoritatis tribuant, quam Christo. Lux erat, sed non à se, sed à Christo lucebat, nec stella matutina ideo sole fulgentior est, quia ortus secuturi est indicium, omne enim lumen à sole mutuatur, & eius prima virtus est non vt mundum illuminet, sed vt de sole testetur. Addendum autem est ex antecedentibus: *venit aut missus*, vt sic sensus: integretur: *Non erat ille lux, sed venit vt testimonium perhiberet de luce.*

§. 2. Brentius hoc loco contra Sanctorum inuocationem abutitur. [Cæterum, ex hoc loco discendus est verus vsus Sanctorum, ne de ipsis plus quam par est sentiamus. Etsi enim Apostoli dicuntur aliàs, Lux mundi, & Ioannes, Lucerna ardens, adeoq; oẽs in Christum credentes vocantur Luminaria. Lucete inquit tanquam luminaria in mundo. Et lux est is in Domino, tamen ex hoc loco interpretandum est, q Sancti non sint vera lux, nec sit ipsis tribuenda maiestas Messiæ, sed quod tantũ sint indices, & testes veræ lucis, ac ministri & doctores veri Messię. Nã, si de Baptista, quo tamen non est maior exortus inter natos mulierum, scriptum est. Non erat ille lux, sed missus est vt testaretur de luce, & vt oẽs crederent per ipsum, hoc est, vt testimonio eius excitati, fidem Christo adhiberẽt, multo magis de aliis Sanctis sentiendum est, quod non sint vera lux, nec transferendum sit in ipsos proprium officium, & maiestas veri Messiæ. Maiestas autem Messiæ, quod sit patronus noster coram Deo, quod sit recõciliator noster, quod sit seruator in morte, adeoq; adiutor in summis dolorum inferni necessitatibus. Nullus igitur Sanctorum inuocandus est, vt patronus, vt reconciliator vt seruator & adiutor in morte, sed quicquid hoc est bonorum, à solo Iesu vera luce & Messia expectandum est.] *Brentii delirium.* *Sancti non sunt Christus.*

Respondeo: Verba Euangelistæ vel mediocriter perpendenti, aliud potius ostendere. Non sunt Sancti lux, nec illis maiestas Messiæ tribui debet. Lux tamen crebro dicũtur, vt ostẽdi, ex quo apparet, cum dicitur: *Non erat ille lux*, tantum de luce increatâ, fonte omnis illuminationis intelligi, nec inde concludi, non esse Ioannem lucem, cum Apostoli sint lux mundi, & Ioannes fulgentior erat Apostolis. Quod si igitur & Deo & creaturis conueniat, vt lux dicantur, nec obstat, quod alibi alio sensu lux esse negentur, alia quoq; cõmunia esse possunt. Christus lux est increata, Ioannes non est lux increata, sed lux tamen creata, & æternæ lucis administra. Ita Christus Patronus, reconciliator, seruator, adiutor, æterna, increata, inde- *Christus lux primogenia, Sancti secundaria.*

independente, naturali potentia, iure, auctoritate, dominio: sancti vero si ita nominentur, aliena gratiâ, prece, intercessione, id quod vel pueris notum est. Cyrillus ideo articulum additum existimat. Non erat τὸ φῶς, non erat illa lux: lux erat, sed non illa omnium rerum origo. sed vt testaretur ἦν φωτὸς, vt de illa luce, quamuis Syrus vtrobiq; omittat articulum, & ponat tantum נהרא *nuhara*. Lux erat: Apostoli & communi etiam consuetudine viri clari φωστῆρες appellantur.

§. 3. Athanasius l. 5. contra Arrianos insigni discursu, etiam hic Christi diuinitatem probat. *Et quamdiu versatus est, per humanitatem assumptam, Lux erat in mundo, vt ipse testatur: Quamdiu lucem habetis, credite in eum, vt filii lucis efficiamini. Ego enim lux veni in mundum. Hoc ita adistum modum demonstrato clarum fuerit, filium esse Verbum: & quia filius est Lux est, quæ in mundum venit, sine omni contradictione relinquitur, mundum per filium conditum esse, vt Ioannis Euangelistæ verba apertè demonstrant, vbi de Ioanne Baptista loquitur: Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de luce. Erat enim, vt iam antea diximus, ipse Christus vera lux, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: in mundo erat, & mundus per eum factus est. Necessum igitur, ipsum esse Verbum Dei, de quo testatus Ioannes est, omnia per ipsum facta esse. Aut enim cogentur duos mundos statuere, vt alter per filium, alter per Verbum habeatur conditus: aut si vnus est mundus, & vna rerum natura, ex consequio patet, vnum eundemque & filium & Verbum ante conditam naturam extitisse: siquidem per eum conditus sit. Ergo, si vt per Verbum, ita quoque per filium omnia sunt condita, nihil contrarii apparebit, si idem dicas, vt in principio erat Verbum, ita in principio erat filius: sin autem, quia non dictum est à Ioanne. In principio erat filius, nihil ea quæ Verbi sunt, filio competere asseuerabunt, restat scilicet vt asseuerent, quæ filii sunt non competere Verbo.* Itaq; Verbum & filium idem esse docet, & mundum per Verbum conditum, atq; adeo Verbum esse lucem.

Mundus per filium conditus est.

§. 4. Interim felicissimum Ecclesiæ suæ statum lucis nomine indicasse Christus voluit, lux enim veniens in mundum omnia fouet, ac reficit. Sic Isa. 26. v. 19. quia ros lucis, ros tuus, vt noster, Chaldæus, Forerius, Montanus, Procopius interpretantur: nam est אוֹרוֹת *oroth*, quod non rectè olerum interpretantur Leo Iudæus, Clarius, Pagninus. Vide Tertullianum de resurrectione cap. 31. Augustinum lib. 20. de ciuit. cap. 21. Hieronym. in Isaiæ c. 26.

VERSVS 9.

Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

QVÆSTIO I.

Quæ lux vera erat?

§. 1. VErba Euangelistę triplicem patiuntur interpretationem, si absolutè spectes. Prima: *Ioannes erat lux vera*, cui obsistit ipse textus, qui negat Ioannem fuisse lucem, sed aliam esse tradit. Altera: *Verbum erat lux vera*. Tertia: Hæc lux erat illa vera lux, quæ illuminat omnem hominem. Vt ea verba, *Quæ illuminat omnem hominem*, potius rationem subiecti quam prędicati habeant. Atq; hoc indicat geminatus articulus τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, *lux vera*. Vera naturâ, & ex se necesse esse. Verum hic est id quod sentiâ, non creatione aut participatione. Nonnus ἐπήτυμον, & αὐτοφυὲς φῶς appellat. Atq; hoc est quod Theophylactus ait: *Erat antequam incarnaretur*, & Euthymius ἀεὶ ἦν *semper erat*, ἐξ ἀπ' αἰῶνος *& ab æterno*. Veritas enim non falsitati, aut vmbræ, sed mutabilitati opponitur, vt verum sit, quod est immutabile, necessarium, independens.

§. 2. Quo etiam hoc indicat: lucem etiam hanc quam oculis haurimus, non esse lucem, si Deo comparetur. Simul refutat Peripateticos, qui cœlum & mundum æternũ cum Dei creatoris iniuria faciebant. Quos patres olim magno labore, & insigni veritatis profectu deuicerunt. Sed nostro tempore hocidem Vorstius dubitando reuocauit? Ille enim antapod. l. pag 127. & 128. *Quid tandem absurdi est, inquit, præter creatorem, aliquid esse increatum?* Nempe immensum illud spacium, quod diuina maiestas, quam certè alicubi esse necesse est, ab æterno pro naturæ suæ modo ac conditione occupauit? ac deinceps ab æterno occupabit. Impiè prorsus. Cur enim Deus egeat spacio increato in quo sit, spacium ipsum non egeat alio loco? Spacii immensitas esse potest in seipsa, diuina infinitudo non potest? Verum de his alibi & aliàs.

Nihil increatum præter Deum. Vorstius error.

§. 3. Scientiam Deo conuenire cum summa excellentiâ hoc ipsum docet, quod lux dicitur. Lux ipsa Deus est, ipsa scientia lux est. Quâ de re egregiè, & piè Dionys. de diuinis nominibus. Lumen enim Deus est, & lumen cognoscendo seipsum, & cognitum, perfectissimâ etiam omnium possibilium cognitione. Cuius natura admirabili luminis claritudine, celeritate, vigore elegantissimè exprimitur.

§. 4. Theophylactus tres hæreses hoc versu refutari docet. *Dicturus est de incarnatione vnigeniti, quod venerit in propria, quod caro factus sit: ne igitur quis suspicetur, quod non fuerit antequam incarnaretur, eius gratia subuehit mentem nostram in substantiam, quæ vltra omne principium est, & inquit: Erat etiam antequam incarnaretur lux vera. Et per hoc Photini & Pauli Samosateni subuertit hæresim, qui docent in suis dogmatis, vnigenitum tunc cœpisse, quando de Mariâ natus est, & ante hoc non fuisse. Audi & tu Ariane, qui negas verum Deum filium Dei, quid dicat Euangelista: Erat lux illa vera. Et tu quoq; Manichæe qui dicis, quod simus creatura opificis diaboli, audi: quia lux illa vera illum nat omnem hominem. Si igitur malignus ille opifex tenebræ est, nullum vtiq; illuminat, atq; ita vera lucis creaturæ esse non sumus.*

Christus æternus. Christus Deus. Homo non est creatura diaboli.

Quia namq; erat lux, ab æterno fuit. Quia homines illuminat, non sunt illi creaturæ dæmonis, quia suprema lux, & vita, & verbum, etiam Deus erat, multo ante lux, quam de virgine nasceretur.

QVÆSTIO II.

Quomodo illuminat omnem hominem?

§. 1. QVandoquidem magna pars hominum in tenebris & mortis caligine iacet: Necesse est restrictè & certo modo, illuminationem intelligere. Quidam itaq; illuminare hanc lucem aiunt, non effectu, & sparsis radiis, qui in omnium animis fulgeant, sed naturâ, sed potẽtia, affectu. Natura enim lucis est, se diffundere, illustrare omnia, vbi non obsistunt opaca corpora. Sic Martinus Delrio in Isa. 2. v. 3. exponens illa verba: *Gentes apostatrices*, naturam, habitum, officium significari ait. Ita etiam Bullingerus hæreticus, ex Chrysost. aliisq;.

Lucis vera officium.

Aliorum est sententia, Particulam vniuersalem restringendam: *Omnem hominem* accipi pro generibus singulorum. Omnibus enim ex statibus, generibusq; illuminari aliquos. Nullum qui illuminatur, alia luce, quam hac ipsa illuminari. Ita Rupertus in Psal. 144. ex Augustino Enchirid. cap. 102. libro 1. de peccat. meritis & remissione cap. 25. *Itaq; non Iudæum, vt Chrysostom. ait, non Græcum, non Schytam præterit, aut dedignatur, omnibus eadem est, omnibus se facilem exhibet, omnem pari honore adiocat, qui autem eius dono frui negligit,*

gunt, suam hanc sibi cœcitatem imputent. Quâ ex re apparet, Chrysostomum vtramq; coniungere, nempe eam esse naturam lucis, & eos qui non illuminentur, suâ culpâ in tenebris hærere. Quod magis mirêre etiam hæreticos, alioqui omnia læua de Deo sentientes, non negare.

§. 2. Minus probo eos, qui de luce naturali accipiunt. Nam lucem hanc omnem accipiunt, at illam de quâ Ioannes loquitur, tenebrę non receperunt. Ita tamen Cyrillus interpretatur. Alioqui Caluinus de naturali ratione intelligi mauult, ne cogatur dicere omnibus lucem illam offerri, eos vero qui ita sentiunt, fanaticos appellat, tanto conuitio tot patres insectatus.

Quamuis enim aliter alii interpretentur, non tamen tanta censura perstringi debent, qui omnib. offerri aiunt lumen cœleste. Theoph. de naturali ratione interpretatur. *Et quomodo, inquit, illuminat omnem hominem, cum videamus tam multos obtenebratos? Quantum ad ipsum attinet, illuminati omnes. Dic enim obsecro, Nonne omnes rationales sunt? nonne omnes naturâ scientes bonum? num secus habet res? nonne omnes habent virtutem ex creaturis cognoscendi creatorem? Et ita ratio data nobis, & natura nos instruens, quæ & naturalis lex vocatur. Hæc vocata est lux nobis à Deo data. Quod autem quidam ratione vsi sunt, hi seipsos obtenebrarunt. Nonnulli hanc dubitationem ita soluunt: Illuminat (inquiunt) Dominus omnem hominem venientem in mundum: hoc est eos qui sunt in statu meliori, & dantes operam vt illuminetur anima sua, neq; illam inornatam & turpem esse sinentes.*

Nam reuera Deus omni homini gratiam offert, vt docet Bellarm. de gratia & lib. arbitrio lib. 2. c. 5. Nam Cyril. Chrysostom. Theophylactus etiam de spiritali & supernaturali illuminatione accipiunt, docentq; eos qui non illuminantur, suam sibi cœcitatem imputare debere: idcirco omnes, quantum ad Deum dona sua offerentem, illuminari.

» §. 3. Obiicit Bellarmino Pareus. [Videatur c. 3.
» argumentum secundum Pelagianorum, & apparebit
» aduersarii futilitas, ex eodē ore calidum & frigidum
» spirantis. Fassus est ibi, dictum Iohannis loqui de lu-
» mine naturæ omnibus communi, à Chrysostomo ta-
» men & Cyrillo intelligi etiam de lumine gratiæ non
» vniuersaliter, quasi nemo sit, qui eo non illuminetur,
» sed restrictè, quod nemo nisi per Christum illumine-
» tur: Verba Bellarmini fuerunt: Non quod omnes il-
» luminentur, cum multi in infidelitate remaneant, sed
» quoniam nemo illuminatur, nisi per ipsum (Christū.)
» Mendacium est igitur, Chrysostomum & Cyrillum
» velle, neminem omninò lumine gratiæ priuari.]

Respondeo. Constantem esse Bellarmini sine vllo mendacio doctrinam: non enim contraria sunt, vt ipse suspicatur. Multos permanere in infidelitate, &, nullum gratiæ luce priuari. Priuatur enim, cui petenti negatur, aut cui inuito eripitur, non autem qui oblatam repellit. Illi enim se ipsi priuant, non priuantur à Deo, qui nolunt: explicuit hoc adeo disertè Bellarminus, vt calumniæ omnem occasionem præciderit.

Illud item Ioan. 1. Illuminat omnem hominem supra diximus ex commentario Chrysostomi, & Cyrilli, referri ad lumen gratiæ, quo nemo omnino priuatur. Illud quoq; 1. Tim. 2. Vult omnes saluos fieri. & ad agnitionem veritatis venire. Et 2. Petr. 3. Non vult aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam conuerti. Exponitur quidem variis modis à Sancto Augustino, sed illa expositio videtur maximè congruere Apostolicæ sententiæ, quam habet in libro de spiritu, & litera, c. 33. vbi exponit quæstionem, cur Deus non det omnibus velle credere, cum velit homines omnes saluos fieri. Et respondet Deum velle omnes saluos fieri, sic tamen, vt non adimat eis liberum arbitrium, quo vel bene, vel male viuentes iustissimè iudicentur, & addit, infideles contra Dei voluntatem facere, cum non credunt Euangelio, tamen non vincere Dei voluntatem, quoniam experientur in supplicijs potestatem eius, cuius in donis misericordiam contempserunt. Et ponit similitudinem Domini, qui vult, vt omnes serui laborent in vinea sic tamen, vt si qui operari noluerint, detrudantur in pistrinum. Deus omnes vult credere sed liberè.

Ex his intelligimus hanc fuisse Augustini sententiam de hoc loco Apostoli, Deum velle omnes saluos fieri, quia dat omnibus, vnde possint velle credere & saluari, sic tamen vt si ipsi noluerint, non saluentur, sed ad supplicia destinentur æterna, quæ fuit etiam expositio Sancti Prosperi libro 2. de vocatione gentium cap. 23. 25. & 28. Item commentariorum qui tribuuntur Ambrosio, item Chrysostomo, Theophylact. & Oecumenii, qui dicunt Deum velle omnes saluos fieri, si & ipsi velint, nimirum si velint cooperari diuinæ gratiæ præuenienti.

Perurget tamen malam causam Pareus libro 2. c. 3. de hoc eodem loco. [Si enim sufficiens auxilium «
est, posse velle credere: & hoc omnibus datur: Ergo «
stat æqualitas gratiæ, saltem quantum ad hanc possi- «
bilitatem: quam Pelagius vocabat gratiam creatoris «
omnibus insitam: Bellar. vocat auxilium sufficiens o- «
mnibus datum: quod sensu idem esse, verbis tantum «
differre, nemo non videt.]

Respondeo. Toto cœlo differre Bellarminum & Pelagium. Nam Pelagiani dona naturalia insita esse docebant, Adamum enim seipsum solum, non cæteros læsisse. Infantes eo statu nasci dicebant, quo ante peccatum erat Adamus, habere vitam æternam sine Baptismo, hinc alia deducebant, quæ contra calumnias Petrus Bertius olim Caluinianus, nunc orthodoxus habet præfat. de apostasia Sanctorum. 7. *Gratia Dei non datur ad singulos actus, sed in libero arbitrio est, vel in lege atq; doctrina.* 8. *Gratia Dei secundum merita nostra datur.* 9. *Filii Dei non possunt vocari, nisi sint omninò absq; peccato.* 10. *Non est liberum arbitrium, si Dei inde gratia auxilio, quoniam in propria voluntate habet quisque, facere aliquid, vel non facere.* 11. *Victoria nostra non est ex adiutorio Dei, sed ex libero arbitrio.* 12. *Pœnitentibus non datur venia secundum gratiam Dei, sed secundum meritum cuiusq;.* Bellarmin. longe abest à Pelagianis.

Omnes autem vi liberi arbitrii, quod nascentes acceperunt, esse illuminatos, nec alia egere gratiâ ad bene viuendum, docent Pelagiani, at Bellarminus negat vlli sufficere liberum arbitrium, omnibus necessariam esse supernaturalem gratiam, eam ex Dei misericordiâ omnibus dari sufficientem, inæqualem tamen. atq; hactenus constat esse pares, quia omnes sufficientem acceperunt. Quid autem eâ de re senserit Arminius vide artic. 9. Omnes sufficientem gratiam accipiunt.

§. 4. Illyricus suo more, cum diuisset, solum Christum illuminare, conuitia in Apostolos, & sanctos patres iacit. [Hoc vno discrimine probè considera- «
to, ruit tota idololatria sanctorum, opinio iustitiæ «
operum, merita, sacrificiorum & sacrificorum, & de- «
niq; Antichristi abominanda tyrannis. Ille enim so- «
lus est vera lux, veraq; vita, seu vnicus omnium ho- «
rum bonorum viuus fons, vt mox dicetur: isti sunt „ Sancti
tantum ministri ac monstratores illius lucis, & eate- „ non sunt
nus sunt etiam ipsi quasi lucernulæ quędam splendo- „ lux.
ris cœlestis. Quod si illi ad hunc vnum solem non o- «
mnes auditores dirigunt, sunt infernales tenebræ, aut «
obscuræ eius flammæ.] «

Turpe mendacium; quasi vero nos sanctos alio loco quam ministrorum, & Lucernularum habeamus. aut quasi ideo quia Sol lucet, non sit cæteris astris etiam sua lux.

§. 5. Beza longius processit. [Malo igitur significari, nullum hominem nasci huius lucis experrem.

Nam

Beza de luce naturali interpretatur.

„ Nam infantes etsi vsum rationis non habent, aut certè perexiguum, tamen animo ipso sunt præditi, qui „ suapte natura iam tum facultate aptus est ad intel„ ligendum ac ratiocinandum, vt alicubi rectè docet Lactantius: quamuis quominus ἐνέργεια, id est „ actu, vt loquuntur, officium faciat, instrumentorum corporis infirmitas impediat. Apparet enim „ omnino ex iis quæ sequuntur, & vi horum verborum propria, hoc esse accipiendũ de beneficio Chri„ sti toti humanæ genti communi, ante lapsum, vt mi„ nimè necesse fuerit nodum hunc nectere. Qua ratio„ ne dicatur omnem hominem illuminare Christus, „ quum tam multi in tenebris maneant: quasi de rege„ nerationis gratia hic agatur, quæ filiis Dei pecu„ liariter est destinata. Est enim hic versiculus cum „ proximè consequente ἐπεξεργασία vers. quarti & quinti.]

Hæc lux nõ est gratia originalis.

Non potest illa interpretatio consistere: nam lux de qua loquitur est illa lux, de qua Ioannes testimonium perhibuit, vt per eum crederent in lucem; lux est quam tenebræ non receperunt, lux est quam mundus non cognouit. Non igitur illa illuminatio qua Adam illuminatus est in paradiso: Nemo enim præter primos homines talem consecutus est lucem. Atq; ita omnis homo, solos duos protoplastas significaret, quod cum absurdum sit, alio etiam argumẽto premitur. Dicitur: lux est, φωτίζειν, iam nunc illuminare, aut eius efficaciam esse, vt illuminet, non autem πεφωτικέναι illuminasse: & omnem hominem ἐρχόμενον. venientem, non priscos illos tantummodo, sed posteros, atq; adeo ipsum suum testem Ioan. Baptistam. Augu. tract. 1. in Ioan. & ep. 120. ad Honoratum, præstantiam lucis veræ à Ioanne ex eo demonstrat, quod cum illuminet omnem hominem, etiam ipsum Ioannem illuminet.

§. 6. Pelagiani hoc loco probare conabantur omnes nasci sanctos, & spiritualiter illuminatos: venientes enim in hunc mundum illuminari. Alii idcirco infantibus natis vsum rationis attribuebant, apud Aug. l. 1. de peccat. mer. & remiss. c. 25.

Infantes nõ illuminãtur ante baptismũ.

Lutherani etiam qui infantibus dum baptizantur actualem fidem inesse affirmant, non dissimili errore tenentur.

Animæ non sunt creatæ ante corpora.

§. 7. Insaniunt, qui ex eo quod homo venire dicatur in mundum, deducebant animas ante in cœlo creatas, in corpora delapsas esse, quod Origeni tribuunt. Venire enim in mundum, est nasci, sicut exire, est mori. Vide Origen. lib. 1. c. 3. de principiis, & l. 2. c. 8. Epiph. hæres. 64.

QVÆSTIO III.

Quis dicatur veniens in hunc mundum?

§. LAtinus textus non est ambiguus, Græcus vero duplicem sensum efficit: ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, vbi ἐρχόμενον referri potest ad ἄνθρωπον hominem, & sic efficit nostri interpretis sententiam: Vel ad φῶς, vt sit sensus: *Quæ illuminat omnem hominem veniens in hunc mundum.* Syrus etiam ad hominem retulit ܐܬܐ *dathe* venientem. Hæc communior est veterum & recentiorum interpretatio. Monet tamen Augustinus in Græco etiam alterum sensum haberi. Quin & Paulus ait, Christum venisse in mundum, & c. 3. 13. infrà. v. 13. *Lux venit in mundum.* Tolerus venire in mundum intelligit de hominibus qui in mundo versantur. Sed cap. 18. v. 37. Christus ipse hoc dicendi genus exponit.

Homo dicitur venire in mundum.

VERSVS 10.

In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.

QVÆSTIO I.

Quando erat in mundo?

§. 1. MAgno veteres consensu de verbo nondum incarnato Euangelistam sunt interpretati: aliud sentiunt viri nonnulli docti. De Aduentu Christi in carnem, & præsentia corporali sermonem esse, vt etiam noster Maldonatus. Mihi potior est veterum sententia: Primo quidem auctoritate: ita enim Augu. tract. 2. in Ioan. Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 10. Chrysost. hom. 7. Prima igitur est sententia: secundum diuinitatem, qua æqualis est Patri, in hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. August. serm. 39. de verbis Domini. Deinde ratio loquendi ἦν, *erat* quo verbo antecedentia hactenus Ioannes indicauit. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, in ipso vita erat, erat lux hominum. *Secundo tempore. erat. mundo.*

Nec satis hoc soluitur, cum dicitur ἦν, & imperfectum & perfectum significare: etsi enim illud nemo negat, omnes tamen consentiunt: toto contextu, *erat* accipi pro eo, quod semper fuit, nunquam incepit, quocirca hic quoq; analogia seruata sic exponẽdum esse. Idq; cum dicat, *in mundo erat, & mundus per ipsum factus est.* Ipse autem non dicitur, *caro factus* postquam mundus factus est, sed cum mundum fecisset, vt factor in opere erat.

Tertio instituto Ioannis hoc ipsum conuenit: Verbum enim in mundo erat, operabatur, omnibus reb. actionibus, cogitationibus intererat, omnia gubernabat, & conseruabat. Cum enim dixisset: *esse apud Deum*, ne quis ociosum, aut mundi negligentem putaret. In mundo fuisse non per solam præsentiam, & immensitatem, sed etiam bonitatem, efficientiamq; demonstrat. Non separatum à suo opere, quod sine creatoris influxu, ne ad breue quidem momentum perdurare posset, sed in illo existens. *Matth. 6. non posset.*

Denique; id quod addit: *& mundus per ipsum factus est*, ad verbum nondum incarnatum pertinet, igitur & id quod ait, *in mundo erat.* Clarus enim sensus est, & sibi cohærens. Dei verbum nondum incarnatum in mundo erat, & mundus per illud factus, multis annis antequam incarnaretur, & mundus factorem & præsentem, non cognouit. Minimè verò ita cohærent; Verbum incarnatum erat in mundo, & mundus per ipsum, hoc est, verbum non incarnatum factus est. Nam particula διὰ ipsum non totum Christum referret, quin incommodè Christi aduentus in mundum poneretur post aliquot annorum millia ab eius conditu, ac tum diceretur mundus per ipsum factus est.

§. 2. Rationes discedendi à priscis, etsi speciem habeant, non tamen firmæ sunt. Idem aiunt, esse, *In mundo erat*, & *In propria venit*: hic de aduentu incarnati agitur, igitur & illic. At ego cum videam Patres tam accuratè, & Theologicè in hac materia verba distinguere, non dubito vel ex hac diuersitate sermonis, ad diuersas naturas omnia verba relaturos. Quod vel ex eo confirmo, quod cum diceret, verbum in mundo fuisse, mundum creasse, & non agnitum à mundo: tandem inquit; in propria venit, carne scilicet vestitus, vt vel sic cognosceretur, & tamen sui non cognouerunt eum. Aliud igitur est in propria venit formam serui accipiens; aliud vero, In mundo erat, eumque fecerat, gubernans.

§. 3. Plus

§. 3. Plus difficultatis in alio argumento est. Mundus idcirco reprehenditur, quod verbum non cognouit. Hoc de verbo incarnato intelligi non potest: neq; enim mundo patefactum est Trinitatis mysterium, quocirca nec illius ignoratione deliquit. At quod verbum incarnatum à prophetis prædictum, tot miraculis operibusq; commendatum non agnouerit, id vero magnę superbiæ ac peruicaciæ fuit. Si opera non feciſſem inquit ipse Dominus, peccatum non haberent.

Respondeo. Mihi etiam hanc rationem videri à nobis esse, & Patribus. Quis enim dicit: Et mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Eodem modo accipienda sunt, δι' αὐτοῦ, & αὐτὸν *per ipsum*, & *Eum*, nempe verbi personam, loquitur enim de verbo genere masculino, quia vt de persona. Nec puto interpretem nostrum inaduertentiæ accusandum, vt facit Ianſenius: quomodo enim non aduertit, *Eum*, non posse ad lucem, vel verbum referri? cum præcessissent: sed personam respicit, non autem voces. Ille verò hoc in errore Erasmum sequitur, qui contendit, legendum esse, *Illud non cognouit*. Rectius Syrus personam non lumen intellexit, cum dicit: *Mundus per manum eius fuit*. At cum dicit, Mundum esse per ipsum factum non intelligit per Christum compositum, seu subsistentem in duabus naturis, ergo etiam cum dicit: *Eum non cognouit*, de eadem personâ intelligitur. Quod attinet ad cognitionem Sanctæ Trinitatis ea obscura fuit, paucis veterum data. Verum hic non est sermo de personalium proprietatum distinctione: sed reprehenditur mundus, quod Deum creatorem non cognouerit, amauerit, nec obtemperauerit. Non nouit Deum, qui in personis tribus subsistit, ideo non nouit filium, nec Spiritum sanctum. Non tamen ideò damnatur, quod illa mysteria ignoret, sed quod Deum, Dei sapientiam, bonitatem, potentiam ex operibus non consideret, nec cognoscat. Perindè enim est ac si dicat creatorem non cognouit: nam filius hic creator dicitur, quod commune est tribus personis, vt creatorem igitur, Dominumq; agnoscere debuerunt: in eadem est etiam sententiâ Vincentius noster.

§. 4. Peccatum igitur mundi est, Deum qui vnus est in essentiâ, trinus in personis non agnouisse, coluisse, vt Deum creatorem, factorem, Dominum, finem omnium. Non tamen trinitatem personarum ignorando deliquit. Hæc enim ex operibus colligi non potest.

§. 5. Nouatianus hinc etiam Christi diuinitatem rectè probat libro de Trinitat. *Ac si de cœlo descendit verbum hoc tanquam sponsus ad carnem, vt per carnis assumptionem filius hominis illuc posset ascendere, vnde Dei filius verbum descenderat: merito dum per connexionem mutuam & caro verbum Dei gerit, & filius Dei fragilitatem carnis assumit, cum sponsa carne conscendens, illuc vnde sine carne descenderat, recipit iam claritatem illam, quam dum ante mundi institutionem habuisse ostenditur, Deus manifestè comprobatur. Et nihilominus dum mundus ipse post illum institutus refertur, per ipsum creatus esse reperitur, quo ipso diuinitatis in ipso per quem factus est mundus, & claritas & auctoritas comprobetur.* Et pari ratione Chrysost. *Quibus verbis iterum te ad æternam vnigeniti reducis essentiam. Qui enim audit hunc mundum esse eius opus, nisi penitus insanit, nisi inimicus gloriæ Dei atq; hostis sit, omnino velit nolit, ante opera sua eorum conditorem fuisse confiteatur necesse est. Quocirca magis magisq; indies admiratus sum Pauli Samosatensis insaniam, quo vultu tam manifestæ audeat repugnare veritati, & se ipsum sponte sua in errorem præcipitem dare. Non enim ignoratione, sed consulto errauit, non secus ac Iudæi. Nam quemadmodum hi hominum gratia, fidei firmitudini inprodiderunt, & Christum vnigenitum, & Dei filium intelligentes, principium tamen gratia fateri noluerunt, ne è synagoga eiicerentur, ita & illum vt muliercula quædam rem gratam faceret, salutem suam inquiunt contempsisse.* Creare autem esse infinitæ potentiæ, ideoq; solius Dei, tum multis modis Theologi, tum verò lib. 2. Metaph. accuratè Soarez noster probat. Deus enim necesse est vt sit, quisquis ex nihilo condit aliquid. Cum infinita sit inter nihil & res distantia. Interim Deus ita in mundo est, vt & extra sit, vbiq; enim est: ὅτι παντα χῦ θεὸς, ἰσμὲν inquit Chrysost. πᾶς ὑπὲρ νοῦμ ὢν, quod Deus vbiq; sit nouimus, quomodo autem nescimus. Est enim τὸ θεῖον ἀμιγὲς, ἄκρατον, καὶ ἀμερίστατον, diuinitas est sine mistione, secreta, & impartibilis. Et Sanctus Iren. lib. 2. contra hæreses cap. 1. Neq; super Deum, neq; post Deum est aliquid. Et Theophylactus lib. 1. ad Antolycum: ὁ θεὸς δόξῃ μὴ ἐστιν ἀχώρητος, μεγέθει ἀπερίληπτος, ὄψει ἀπεινόητος, cognitione receptibilis, magnitudine incomprehensibilis, altitudine incogitabilis. addit: ὅπου δὲ μηδὲ τὸ ἐν τόπῳ χωρεῖσθαι, εἰ ἄμεινον μείζων ὁ χωρῶν τοῦ αὐτὸ δύνησεται, μείζων γὰρ ἐστὶ τὸ χωρῶν τοῦ χωρουμένου, θεὸς γὰρ οὐ χωρεῖται, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶ τόπος τῶν ὅλων: *Dei altissimi qui omnia regit, reuerag; existit, hoc quasi proprium est, vt non solum vbiq; sit, verum omnia præsens inspiciat, & audiat. Præterea nec loco capitur: alioqui locus, qui ipsum capit, eo maior inueniretur. Nam id quod capit, eo quod capitur, maius est. Deus enim loco nequaquam circumscribitur, verum ipse est omnium locus.* Hinc locum illum multi negant, scil. quo circumscribatur. Quemadmodum idem Theophylus, ὁ θεὸς αὐτὸς ἑαυτῷ τόπος ἐστί: & Macarius hom. 7. οἱ λέγει τις (τὸν θεὸν) ἴδιον τόπον ἔχειν, ποιεῖ αὐτὸν ἐν περιγραπτὸν, &c. *Si quis dicat proprium locum habere Deum, circumscriptum eum facit Iterum homil. 11.* ὁ θεότης πάντα τὰ κτίσματα τὰ ὑπερέχει καὶ πανταχοῦ πεπλήρωται, ἐν τῇ κτίσει, εἰ καὶ ἐξωτέρω τῶν κτισμάτων ἐστὶ, ὅσα τὸ ἀμέτρητον καὶ ἀπερίληπτον: *Deitas omnes creaturas tum cœlestes tum quæ subtus abyssum sunt continet, & vbiq; plenè est, in creaturis, quamuis extra creaturas sit, eo quod sit dimensione, & comprehensione libera. Alibi hom. 16.* ὁ θεὸς ἀπερίγραπτος ἐστι καὶ ἀκατάληπτος πανταχοῦ ὢν Φαινόμενος, ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ὑποκάτω τῆς ἀβύσσου καὶ οὐκ ἔχει μεταβάσιν ὁ τόπος τοὺς ἀγγέλους καταρχόμενος ἐξ ἑτέρου εἰς ἕτερον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. ἐστὶ γὰρ ἐνταῦθα καὶ ἐστὶν ὧδε. *Deus incircumscriptus est, & incomprehensus, vbiq; apparens, in montibus, & in mari, & subter abyssum, non ratione migrationis, sicut Angeli: descendum è cœlo in terram: est enim in cœlo, est quoq; hic.*

Deus incircumscriptus.

Itaq; & Isidorus Peluſiota vocat ἀχώρητον *illocabile*, & ἐπέκεινα πάσης, *vltra omnem naturam*. Sic Theodoretus in Psal. 70 103. Nazianz. de fide orthod. l. 1. c. 4; vide comment. Clichtouii.

QVÆSTIO II.

Quomodo mundus per ipsum factus est?

§. 1. IAm supra cum dixit omnia per ipsum facta, causam principem esse, non instrumentariam significauit. Ne quis eum mundo incluſum, aut mundi partem arbitraretur. in quocunque enim fuit, hoc per ipsum factum: in eo igitur vt factor in opere suo & conseruator fuit. Quapropter damnatur his ipsis verbis Augustini, Steuchi, Vorstij, & omnium eorum error, qui aliquid non coæternum Deo fecerunt: & præsertim Vorstij, qui falsum esse ait nihil ante mundum fuisse.

Nihil factum Deo coæternum est.

se. Magnâ blasphemia in Deum, aliquid, quod creator, nec creatura sit, in mundum inducitur, quod ideo nec à Deo dependeat, quod æternum sit, increatumq; Verissimè Iusti. Mart. quæst. & resp. ad Græcos. Εἰ ἀγένητος ὁ θεὸς, καὶ ἀγένητος ὁ θεὸς, καὶ οἰκεῖ ἐν τῷ θεῷ, ὁ θεὸς. πῶς κατοικῶν ἐν τοῖς ἴδιοις αὐτὸ ὁ θεὸς ἐκ ὠφελήσεται: ὃν, δὲ ἐκ ἐποίησεν, θεῷ ὄντος ἀκέσιν αὐτῷ. *Si cœlum ingenitum est, atq; Deus etiam ingenitus est, & in cœlo Deus habitat: quomodo Deus in his quæ sua non sunt habitans, non contumeliâ afficitur? quod enim non fecit cœlum, id eius non est.*

Solum increata natura est adoranda.

Consequitur enim Deum in illis habitare, quæ sua non sunt. Imò & illa increata, vel adoranda, vel Deum non adorandum: μόνην γὰρ τὴν ἄκτιστον φύσιν λατρεύειν καὶ σέβεσθαι, ait Nyss. apud Maxim. in Melis. Nihil autem extra Deum vel absq; Deo esse potest, docet nos Iren. libro 2. cap 1. Solus sine origine Deus est. Tertul. lib. 5. contra Marcionitho. *Deus enim sibi mundus ante mundum fuit*, vt ait Minucius Felix. Omnis in Deo locus erat, ante mundum, & nullus locus, nisi Deus.

Deus non est extra quem est aliquid.

Certè Augustin. libro 8. de gen. ad lit. cap. 23. Deum ita vocat æternum, vt ei coæternum nihil esse possit. Philo idem etiam intellexit, πρὸ γενέσεως ἦν τὸ σὺν θεῷ ante creationem nihil erat cum Deo. Audire lubet Iren. libro 2. cap. 1. *Si autem extra illum est aliquid, iam non omnium est pleroma, neque continet omnia. Deerit enim pleromati, aut ei qui sit super omnia Deo, hoc quod extra eum dicunt. Quod autem deest, & delibatum est ab aliquo, hoc non est omnium pleroma: & terminum autem & medietatem, & finem habebit, ad eos qui sunt extra eum. Si autem finis est in ea quæ sunt deorsum, initium est & in ea quæ sunt sursum. Similiter autem & ex reliquis partibus necessitas est omnis id ipsum experiri, & ab eis qui foris sunt contineri, & determinari, & includi. Is enim qui est deorsum finis, necessario omni modo circumscribit & circumdat eum, qui firmatur in eum. Et iterum secundum eos, Pater omnium, quem videlicet & Paroonta, & Propatorem vocant cum pleromate ipsorum. Et Marcionis bonus Deus in aliquo conditus, & reclusus, & à foris circundatus ab altera principalitate, quam necesse est maiorem esse: quoniam id quod continet, eo quod continetur, maius est: quod autem maius est id & firmius est, & magis Dominus: & quod maius est, & firmius, & magis Dominus, hoc erit Deus.*

Et Tertullianus lib. 1. cap. 15. contra Marcionem. *Si Dominum cepit hic mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi Domino fortasse maiorem? iam nunc de loco quæstio est, pertinens & ad mundum illum superiorem, & ad ipsum Deum esse. Ecce enim si & ille habet mundum suum infra se super creatorem, in loco vtique fecit eum, cuius spatium vacabat inter pedes suos & caput creatoris. Ergo & Deus ipse in loco erat, & mundum in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior & Deo & mundo. Nihil enim non maius est id quod capit, eo quod capitur. Et videndum ne qua adhuc illic vacent subiecta, in quibus & tertius aliquis stipare Deus se cum mundo suo posit. Ergo iam incipe Deos cõputare. Erit enim & locus Deus, non tantum qua Deo maior, sed & quâ innatus & infectus, ac per hoc æternus, & Deo par, in quo semper Deus fuerit.* Mundus igitur totus, & locus mundi per ipsum factus est. nihil in illo coæternum, nihil non certæ originis est præter Deum.

Materia nõ est æterna.

§. 2. Impij etiam pariter sunt, qui materiam æternam constituunt, vt Marcion, & Hermogenes, Quin & Vorstius in Θεολογ. Διατριβαῖς per pag. 225. materiæ æternitatem statuit, & pag. 245. *Nulla entia ait simpliciter æterna esse præter Deum, & materiam primam.*

Quæ quidem hæresis ipsam materiam, quæ *pars est vilissima rerum,* in Dei throno collocat, vtpote increatam. Ita Tertullianus libro contra Hermogenem cap. 1. *Instruens aut Dominum de semetipso fecisse cuncta, aut de nihilo aut de aliquo: vt cum extenderit neque ex semetipso fecisse potuisse, neque ex nihilo, quod super est exinde confirmat, ex aliquo eum fecisse, atque ita aliquid illud Materiem fuisse. Negat illum ex semetipso facere potuisse: quia partes ipsius fuissent, quæcunque ex semetipso fecisset Dominus. Verò in partes non deuenire, vt indiuisibilem & indemutabilem & eundem semper qua Dominus. Caterum si de semetipso fecisset aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne autem & quod fieret: & quod faceret, imperfectum habendum: quia ex parte fieret & ex parte faceret: aut si totus totum fecisset, oportuisset illum simul & totum esse, & non totum: quia oporteret & totum esse, vt faceret semetipsum, & totum non esse, vt fieret de semetipso. Porrò difficillimum. Si enim esset, non fieret, esset enim: si verò non esset, non faceret: quia nihil esset. Eum autem qui semper sit non fieri, sed esse illum in æuum auorum. Igitur non de semetipso fecisse illum qui non eius fuerit conditionis, vt de semetipso facere potuisset. Proindè ex nihilo non potuisse eum facere sic contendit, bonum & optimum definiens Dominum qui bona atq; optima tam velit facere quam sit, immo nihil non bonum atq; optimum & velle eum & facere. Igitur omnia ab eo bona & optima, oportuisse fieri secundum conditionem ipsius. Inueniri autem & mala ab eo facta, vtiq; non ex arbitrio, nec ex voluntate: quia si ex arbitrio & voluntate, nihil incongruens & indignum sibi faceret. Quod ergo non arbitrio suo fecerit, intelligi oportere ex vitio alicuius rei factum, ex materia esse sine dubio.*

Quæ omnia illo libro refutat Tertullianus, ostenditq; ab eo materiam cum Deo æquari. Verè autem Pammelius indicat, eos qui apud Augustinum hæres. 54. dicuntur Hermiani, esse Hermogenianos, eadem est enim hæresis vtrorumq;. De his Isidorus Etymol. libro 8. cap. 5. Rabanus libro 2. institution. Cleric. cap. 58. Gratianus Canon.

Hæresis Hermiana. Deo materiam coæternam.

§. 3. In confesso est, mundum hoc loco non pro machinâ huius vniuersi, sed pro hominibus accipi, in paucis verbis enim crebro illa significationum fit, & eleganter mutatio. Vt cum dicimus, mundus non est mundus. Quod alibi explicui, in illis verbis: *sine mortuos sepelire mortuos suos.* Quamuis cum dicitur mundus per eum factus præcipuè etiam homines intelliguntur. vt Augustinus Epistol. 120. cap. 3. ad Honorat. *In hoc mundo, inquit, erat, & mundus per eum factus est, & mundus eum non cognouit. Non mundus qui per eum factus est, eum non cognouit. Neq; enim habet vim cognoscendi eum, nisi rationalis creatura. Quamuis etiam mundus ipse visibilis per eum factus sit, hoc est cœlum & terra: sed mundum non cognoscentem increpando, significauit infidelis constitutos in mundo.*

Mundus dupliciter accipitur. Mundus corpus improborum.

Mundus igitur homines impios, seu potius totum Systema, & corpus improborum significat, vt Augustinus Cyrillus, Chrysostom. non enim omnes ignorarunt Deum, sed quidam cognouerunt, quibus dedit potestatem Filios Dei fieri. Ita Chrysostom. *Hoc loco mundum peccantium multitudinem, & terrenis rebus deditam, stultumq; & abiectum, & omnibus omnium perturbationibus vulgus appellat. Nam Dei amici & venerabiles illi viri, etiam ante Christi incarnationem ipsum cognouerunt, & Patriarcham eius præuidisse aduentum ipse Christus nominatim testatur. Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum vidit, & gauisus est. Et quod de Dauid Iudeos arguens inquit: Quomodo Dauid in spiritu Dominum ipsum vocat, dicens: dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis.*

Quidam nomine mundi omnes homines significari contendunt, non quod omnes ignorarint, sed quod pars maxima. Verum ita de mundo loquitur Scriptura, vt eum Ecclesiæ sanctæ opponat, & cœtum impiorum designet.

VER-

VERSVS 11.

In propria venit, & sui eum non receperunt.

QVÆSTIO I.

Quæ sint propria, in quæ venit?

§. 1. Εἰς τὰ ἴδια, in suam propriam aulam, & possessiones, in quibus familia propria versabatur; quod Syrus expressit לבירלה *ledilech, ad suos, & ובידלה vedilech, & sui.* Hoc enim grauissimum crimen, à suis regem non agnosci, suis etiam esse contemptui. Suos illi non credere, nam non recipi, est illi non credi. Augustinus legit alibi, *In sua propria*; sic etiam Irenæus. Quos vocet suos, & quæ propria nonnulla disceptatio est. Verum res clara est consideranti. Totus mundus illi est ἴδιος, *proprius*, omnes homines seruitillius, singulari tamen modo Iudæi ad quos primum missus est, peculiares illi fuerunt. Itaq; PP. de Iudæis ista & toto mundo intelligunt. Initium reiiciendi Saluatorem gens illa apostatatrix dedit; deinde secuta est gentilitas. Huncin modum intelligo Cyprian. libro 1. contra Iudæos. Cyril. Chrysostom. August. Bedam, & plerosq; etiam Clement. l. 7. strom.

Hebræi dicere consueuerunt לעמו *leghamo, ad populum suum* לארצו *learzo, ad terram suam*, & infra cap. 19. 27. *In domum suam*: quæ in scripturâ de Israelitis, & terrâ promissionis accipi solent. Verum hoc loco nihilominus pro toto mundo accipio. Cum enim dicit, In mundo fuisse & mundum esse per eum factum, in sua venisse dicit εἰς τὰ ἴδια in propria, quia mundum per eum esse factum dixerat, non quia Israelem in populum peculiarem elegerat. Venit ergo in mundum à se factum, de quo Psalm. 23. 1. *Domini est terra & plenitudo eius.* Imò verò iam olim Nouatianus adhuc Catholicus, Christum ideo Deum esse asserit, quia mundus dicitur ipsius proprius. *Et tamen adhuc dubitat hæreticus Christum dicere esse Deum, quem Deum tot & rebus animaduertit, & vocibus adprobatum. Si homo tantummodò Christus: quomodo veniens in hunc mundum in sua venit, cum homo nullum fecerit mundum? Si homo tantummodo Christus: quomodo mundus per ipsum factus esse refertur, cum non per hominem mundus, sed post mundum homo institutus referatur? Si homo tantummodo Christus: quomodo non ex femine tantum Dauid Christus: sed verbum caro factum est, & habitauit in nobis?* Ex quo apparet antiquissimam fuisse hanc scripturæ interpretationem, & contra vetustissimos hæreticos Christi Domini diuinitatem negantes vsurparam. Eleganter hoc etiam expressit ἐν γλαφύροις Cyrillus Alexandrinus lib. 1. αὐτὸς ὁ καθ' ὁμοιότητα τῷ Ἰακὼβ καθάπερ τινὰ παιδεύων ἔσοπτον μονογυὴς ἀποτελειπὼς τὴν ἀρχαίαν, καὶ πρὸς Λάβαν ἀφιγμένος, ἐν τῷ κόσμῳ παραγέγονε τῷ μὴ εἰδότι ποτὲ τὸν ὁ φύσει θεὸς κατηρᾳσηκότι ἢ ὥσπερ ἄγαν τῷ πολύθεον πλάνησιν. εἰδωλολάτρης γὰρ καὶ ὁ Λάβαν. ἴδιος μὲν ἦν καὶ ὁ κόσμος, κτίσει καθὸ καὶ φύσει νοεῖται θεὸς. καὶ τῶν ὅλων κύριος καὶ δημιουργός. ἀλλ' ἴδιος ἦ πάλιν Δι' αὐτὸν ἐσώσατο. καὶ τὸ ἤδη πῶς δόκειν ἑτέρᾳ γενέσθαι Δι' αὐτὸν ἁμαρτίαν: ἐπεχράφθη γὰρ βασιλέα τὸν Σατανᾶν. ἐκεῖθεν καταβέβηκεν ὁ λόγος ἐξ ἕρανοῦ τῷ παραγέγονε ὥσπερ καταλελοιπὼς ἔσοπτον. τοῦτο γὰρ ἔφην ἀρτίως. καὶ εἰς ὡς ξένος ἐν ἰδίῳ τῷ κόσμῳ. καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ σοφὸς Ἰωάννης, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἐρμόσειεν ἂν εἰκότως τοῖς τῆς ἐπιδημίας καιροῖς. ὅτι ἦ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐν ἰδίοις εἶν ὡς θεὸς· ἀγνοεῖσθαι ἦ τῷ κόσμῳ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐποιεῖτο πρόνοιαν, ἐξ ἐμφύτου καλοκαγαθίας καὶ θεοπρεποῦς ἡμερότητος ἐπιδείξεσιν ἂν εὐθὺς ὁ θεαγέσιος Ἰακὼβ ὡς ἐν τύπῳ τῷ καθ' ἑαυτὸν. *Ipse ad similitudinem Iacob veluti paternam domum tantum non deserens cœlum, ad Laban se contulit, qui mundo comparandus est ne cienti quis esset naturaliter Deus: & potius vehementer errore de pluralitate Deorum laboranti. Idololatra enim etiam erat Laban. Proprius igitur erat etiam mundus Christi, quantum naturaliter intelligitur Deus, & totius vniuersi Dominus atque opifex. Non proprius autem rursus, ob defectionem, & quia videtur alterius esse factus propter peccatum. Satanam enim regem habebat. Descendit itaque verbum ex cœlo, paterna quodammodo domo relicta (hoc enim modò dixi) eratque veluti hospes in proprio ac suo mundo. quod & sapiens Ioannes testabatur, dicens. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Sed hæc fortasse conueniant ipsius aduentus temporibus. Quod vero etiam ante incarnationem in propriis erat, vt Deus: ignotus autem mundo, nostri curam habuerit ex innatâ ipsi bonitate, diuinaque benignitate, Iacob in se veluti in typo nobis declarat.*

Deum igitur in mundo fuisse secundum diuinitatem, & tandem venisse secundum humanitatem Cyrillus censet. Augustinus vtramq; quasi vsitatam refert. Ep. 120. cap. 3. ad Honorat. *Deinde adiungit: In sua propria venit, & sui eum non receperunt: siue quia & ipsi infideles: in quantum homines sunt, eius sunt per quem creati sunt: siue suos propriè Iudæos intelligi voluit, ex quibus naturam carnis assumpsit.*

§. 2. Venit per carnem, vt Augustinus Tractat. 2. in Ioannem, Hic erat per diuinitatem, huc venit per carnem, quia cum esset per carnem à stellis & cœris videri non poterat. Venit autem, vt Chrysostomus monet, non suæ necessitatis causâ, sibi enim sufficiens est diuinitas, sed nostræ salutis & vtilitatis.

Hæc etiam eo pertinet narratio, vt scandalum tollat, quod ex eo nascebatur, quod nec Iudæi, nec gentes eum reciperent. Nam neque per tot retro annorum centurias eum mundus, in quo erat, & qui per ipsum factus est, agnouit, non mirum igitur etiam nunc à filiis sceleratis eum repudiari.

§. 3. Nec modo non receperunt, sed etiam occiderunt. Rupertus in hunc locum. Vide Matth. 21. παραλαβεῖν est excipere recipere, ab alio traditum, vt cum dicitur Sponsus παραλαμβάνειν, accipere sponsam à parentibus. Quamuis vers. 12. dicat ἔλαβον acceperunt. Sed Latinus eodem verbo vsus est, quemadmodum & Syrus קבלוהי *Kabbeluhi. acceperunt.* Sui autem, seu proprii eum non receperunt; nam in Græco repetitur, καὶ οἱ ἴδιοι *& proprii.*

VERSVS 12.

Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem, filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius.

QVÆSTIO I.

Quibus dedit potestatem filios Dei fieri?

§.1. Significanter admodum dicit ὅσοι ϑ *quotquot*, quod etiam Syrus expressit אילין *ilen, illi.* Et ostendit adoptionem filiorum non ex genealogiâ & maioribus esse, sed ex Deo, ideo enim quotquot acceperint, siue Hebræi, siue Græci, siue Barbari, filios Dei fieri. Quod Chrys. hom. 9. Cyril. l. 1. c. 13. cæteriq; notarunt, quod magno est argumento, de omnibus hominibus agi, ad quos venit, cum in propriâ venit, quotquot enim eum recipiunt, tanquam proprij recipiunt, non autem alieni regni inuasorem. Tertul. de orat. c. 1. ita vertit: scriptum est: *Qui in eum crediderint, dedit eis potestatem, vt filii Dei vocentur.*

Omnes Christum recipientes fiunt filii Dei.

§. 2. Proponunt quæstionē interpretes, quomodo det potestatem illis, qui credunt in nomine eius, τοῖς πιστεύουσιν εἰς ὄνομα αὐτοῦ, *credentibus in nomen eius.* Si, n. credunt, iam filii Dei sunt, non igitur tum demum potestas, vt fiant filii, datur. Deinde difficilius est, quod subiungitur, *sed ex Deo nati sunt.* Si enim ex Deo nati sunt, filii Dei sunt. Quomodo igitur ex Deo natis, hoc est, Dei filiis datur potestas, vt fiant filii Dei? Stapletonius in antidotis decem expositiones esse asserit horum verborum, duabus ipse principatum tribuit, sed ex illis vnam ipse retinet, alteram repudiat.

§. 3. Facilis videtur esse quibusdam solutio: nempè verbum γενέσθαι significare non fieri, sed esse. ἐξουσίαν dignitatē, honorem, ac sensum esse: Credētibus, & ex Deo natis data est potestas, vt Dei filii essent. Hoc est honore filiorū Dei fruerētur. Huic interpretationi obstare videtur, quod γενέσθαι & ἐξουσία à ꝓpria significatione moueantur. Nam ἐξουσία ꝓpriè est potestas, ab ἔξεστι licet, conceditur, hinc dicitur potestas, auctoritas, ius, imperium, magistratꝰ, quas res honor sequitur, dignitasq; Id ēt est in Syriaco שולטנא *Schultena.* Deinde non tollitur penitus difficultas, ne sic quidā. Nam credentes, & ex Deo nati iam habent hoc ipso honorem, & ius filiorum Dei, natis ex Deo, cum nascēdo ex Deo sint filii Dei. Porro ἐξουσία Luc. 9. Ioā 10. Act. 1. & 5. Rom. 9. 1. Cor. 7. significat potestatē. Portò nec Caluinus, nec Beza, nec Illyricus qui Calu. præiuit, qui etiam quæritur Lutheranos quosdam hinc probare libertatem arbitrij, qui hanc expositionē vrgent, vllo exemplo ostēdunt, ἐξουσίαν cum infinitiuo, vt hic fit, positam, ꝓ ζῳόσιν significare. Nam ἐξουσία & γενέσθαι est potestas, vt ita dicam, fiendi. Sic 1. Cor. 9. 5. μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν & φαγεῖν, ϰ πιεῖν, μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν: *an non habemus potestatem manducandi, & bibendi? an non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi?* Hoc modo positum græcum verbum nego vnquam aliud significare, quam potestatem id agendi, vel obtinendi, de quo agitur. ita hic ἐξουσία & γενέσθαι, potestas fieri, seu vt fiant, aut si mauult, vt sint. Quod Beza citat 2. Thessal. 1. 5 non est ibi vlla mentio τῆς ἐξουσίας. Quocirca Cyrill. Chrysost. Euthym. de potestate intellexerunt.

ἐξουσία nō est honor tantum.

§. 4 Calu. obiicit: Potestatē Euēgelista pronunciat iis dari, qui credant, at certum est reipsâ iam esse filios Dei, qui credunt. Cui respondetur, etiam dignitatem iam illis datam, qui credunt. Alii respondent, dari potestatem vt fiant filii Dei quoad omnem perfectionem & cultum: alii quoad perfectionem possidendæ hæreditatis, quam interpretationem sequi malo. Caluinum etiam sui refellunt. Aretius interpretatur, *Licentiam vt filii Dei fierent.*

S. Gregorio hom. 6. in Ezech. hanc sententiam tribuit, sed non habet hoc ille. Verba eius sunt: *Habet quippe rota interior flaturam suam, cum per sanctum Euangelium ad terrena desideria incuruare nos prohibet, redemptoris nostri vocibus, dicens: Attendite, vt non grauentur corda vestra in crapulâ & ebrietate, aut in curis huius vitæ. Habet altitudinem cum do eodem redemptore promittit, dicens: Quotquot autem crediderunt in eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Quid enim hac potestate altius, quia hac altitudine sublimius dici potest, in qua creatus quisq; efficitur filius creatoris?*

Gregorii sententia.

Non dicit Gregor. potestatem esse dignitatem tantum, non enim potestatem propriè dictam, sed nihil ea potestate esse sublimius, nihil altius. Si quis nihil regū potestate altius in terris esse dicat, non negat esse potestatem, sed potestatis dignitatem asserit.

Lonicerus sententia.

Corn. Ianſen. ex Catholicis eam sentētiam secutus est, sed ratio qua probat ἐξουσίαν esse dignitatē, non potestatē seu licentiam faciendę aut acquirēdę rei, planè contrarium conuincit. Exempla. n. ex Epist. Rom. 13. ꝓducit; Omnis, anima potestatib. sublimioribus subdita sit. Et: non est potestas nisi à Deo, quo loco nō dignitatē solam aut eminentiam, sed verum imperium, atq; in alios ordinaria magistratꝰ potestas indicatur, qualē tamen nos potestatē hoc loco non agnoscimꝰ, sed eam qua aliquid pmittitur, agendiq; facultas cōceditur, vti ante ostendi huius verbi significatū, nunc verò ēt addo apud veteres ἐξουσίαν accipi pro potestate propriè dicta. Hinc ἐξουσιάζειν τινὸς, *imperare alicui, seu potestatē in eum exercere.* Hinc apud Polybium est ἐξουσιαστικώτερον, imperiosius, licentius. & αὐτεξουσίους *potestate libera, sui iuris.* & ὑπεξουσίους, *ꝙ sub aliena potestate.* Deniq; ad biblia prouoco, nullo loco vel apud Septuaginta, vel alios Scriptores accipitur ἐξουσία aliter, quam pro hac, quā definiui, potestate, vel imperio vel facultate. Sic 4. 20. 13. ϰ ἐν πάσῃ τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ. *in omni potestate eius.* Ps. 135. 8. ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας. & v. 9 ϰ μέσους εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός. Et Dan. 11. 5. κυριεύσει κυρείας πολλῆς ὑπὲρ ἐξουσίας αὐτοῦ. *dominabitur dominatione multa in potestate sua.* Vbi in Hebræo est ממשל *mimschal.* Sic Dan. 4. 23. & 31. & c. 7. 6. & v. 17. & 27. vbi est שלטין *schultin, potestas.* Sic Syr. 9. 16. ἐξουσία ϑ φονεύειν. & c. 10 4. c. 17. 2. c. 24. 12. 30. 11. 1. Macc. c. 1. 15. 6. 10. 6. & 36. Sic & Ioan. 19. 21. ἐξουσία σταυρῶσαι & ἐξουσία ἀπολύσαι *potestas crucifigendi, & potestas absoluendi.* Cum igitur nusquam in scriptura aliter accipiatur verbum ἐξουσία, non est hoc loco noua eius significatio.

Quid ἐξουσία?

§. 5. Cyrilli expositio est, gentibus datum, vt crederent, atq; ita populus Dei censeretur, quod antea Israelitarum tantum exaxat erat. Paciani l. de pœnit. fieri filios Dei cum baptizantur. Aug. Chrys. per fidem dari ius, & potestatem, per charitatem & opera vero vt sint filii Dei. Theophylactus, eos filios vocari, qui in Cœlo fruuntur hæreditate filiorum.

Oēs illæ interpretationes & rationem habēt, & ad fidei dogmata explicanda cōducunt. Tota cōtrouersia in eo consistit, vt explicetur, quomodo, quotquot Christū receperunt, qui credūt, qui nati sunt ex Deo, dicantur accipere potestatē, vt fiant filii Dei, cum iam sint filii. Hinc inter ista aliquod discrimen inuenien-dum est. Quod clarissimum est, omniaq; dissoluit. Si dicamus: *filios Dei fieri*, esse ipso facto adire hæreditatē, ea frui, cætera ad iustificationē pertinere. Illa est enim *Perfecta* pfecta adoptio, cū ius in re & possessio datur; Apost. *sinus filii* Rom. 8. 23. dicit *eos sperare υἱοθεσίαν adoptionem filiorum, scilicet* & interpretatur *redemptionem corporis nostri.* Quod sit re- *hereditas,* demptio corporis, hoc est, resurrectio, dicitur ado- *in.* ptio à Paulo, quāto magis tota beatitudo & corporis & animi? Præsertim cum instituta, gratia, cætera inchoatio quædam sit, & semen futuræ filiationis, gloriæ autem possessio absolutissima sit υἱοθεσία, adoptio.

Theophylactus licet duas alias interpretationes habet, han men etiam adiungit: *Quia non sufficit,* inquit, *ad custodiam puritatis, baptizari: sed & multo studio est opus, vt imago adoptionis in filium Dei, figurata in baptismate, incontaminata seruetur. Idcirco multi quidem in baptismo gratiam receperunt adoptionis, per ignauiam autem*

non

nes fuerunt filii Dei vsq; ad finem. Fortasis autem quis etiam hoc dixerit, quod multi recipiunt eum per hoc quod solum credunt: quales sunt qui dicuntur catechumeni, nondum autem facti sunt filii Dei: potestatem autem tunc habent, quum voluerint baptizari, & hanc gratiam consequi, adoptionem, inquam, in filios. Dicet autem quis & hoc: Quamuis in baptismo adoptionis beneficium accipiamus, sed perfectam in resurrectione accepturi sumus, & perfectissimam adoptionem tunc recepturos nos speramus, sicut & Paulus inquit: Qui ad adoptionem filiorum accipimus. Quapropter & hic Euangelista non dixit, Quotquot receperunt feci eos filios Dei, sed, dedit eis potestatem filios Dei fieri: hoc est, dedit vt in futuro seculo gratiam illam suscipiant.

Aliud porro est filios esse, aliud est perfectum filiorum statum obtinere, libertatem, & hæreditatem.

§. 6. Qui per baptismum filios Dei fieri saltem in voto sentiunt, vera quidem illi dicunt: sed quicunq; Christum recipit, ex Deo nascitur, credit, ille baptismum in voto habet, etiam ante baptismum iustificatus est. Multi quidem credunt ante baptismum, sed in eo iustificantur, & fiunt filii Dei, neq; enim non credentes baptizantur: non tamen loquitur hic de illis qui nondùm iustificati ad lauacrum regenerationis veniunt, sed de regeneratis, hoc est, renatis ex Deo; quiq; Christum receperunt, alioqui multi catechumeni fide Christum receperunt, sed extra Ecclesiam manent.

§. 7. Barradius noster sic exponit, vt Euangelistæ sensus sit, Quotquot eũ recipiunt per fidẽ & gratiam, dedit illis potestatẽ, vt hoc ipso, seu recipiendo fiant filii Dei. Quod & Aug. alibi habet. Quod probabile est, nisi quis dicat. *Quotquot receperunt, illis datã potestatẽ, vt fierent filii Dei.* Et sanè qui per fidem viuam cum caritate operantem recipiunt, hoc ipso fiunt filii Dei. Verum de potestate dixit Euangelista, vt Chrysosto. & multi recentiores, præcipuè Franciscus Lucas notauit. Firma igitur maneat ea sententia, quæ credentibus, & ex Deo natis, ait dari potestatem, vt filii Dei absoluto iure & hæreditatis aditu fiant.

§. 8. Pelagiani contra diuinam gratiam verba Euangelistæ torquebant *Quotquot receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri.* Ergo Deus expectat, vt recipiatur, vt tum demũ his, q se receperunt, det gratiam, per quam filii Dei fieri possint. Contra eos Bellar. l. 2. c. 2. propositionẽ orthodoxam probat. Nempe: Auxilium gratiæ Dei non ita offertur omnib. hominibus, vt Deus expectet hoc, si illud desiderẽt, vel postulẽt, sed præuenit oĩa desideria, & oẽm inuocationem. Huic vero argumẽto hunc in modum respondet: *Vere Deus expectat, vt recipiatur, vt det suscipientib. se potestatẽ filios Dei fieri. Caterum, quia recipere Deum in hoc loco Euang. lii nihil est aliud, nisi credere, vt ibidem declaratur, cum subditur, his qui credunt in nomine eius: nemo a. potest credere, nisi Deus fidem illi donauerit, dicente Apost. Philip. 3. Vobis donatum est, vt in illum credatis. Ideo nemo potest eum recipere, nisi gratia eum diuina præuenerit. Gratia estis saluati (inquit Apost. Ephes. 2.) per fidem, & hoc non ex vobis, Dei. n. donum est. Ac si diceret, gratia potestatem accepistis, vt filii Dei efficeremini, quoniam per fidem recepistis Deum, quæ fides donum ipsius est.* vide August. lib. 1. ad Bonifacium c. 3. Nam reuera nemo recipit, nisi Deus veniat, pulset, aperiat.

Hic iterum Pelagianos adiuuat Pareus, vt ostendat, nõ bene respõderi illis posse nisi à Manichæis arbitriũ tollentib. l. 2. c. 3. de grat. & lib. arb. *Quod posterius quidem, ait, verissimum est: sed cum priore ἀσύγκλυτον: si enim Deus expectat, donec recipiamus: ergo aut est in potestate nostra recipere, nec opus est præueniente gratiâ: aut frustra Deus expectat. Si enim non est in nostra potestate, cur quæso Deus expectat? An ignorat nos recipere non posse? An stultus non esset qui alium expectaret, quem venturum nõ esse certo sciret.* Repono aduersario suam stropham, qua supra ex loco Apoc. 3. *Ecce sto & pulso: pro Pelagio ludebat. Hunc laqueum ipse sibi induit, nec dissoluere potest, donec in sua hypothesi de expectatione Dei ἀνθρωποπαθείαν non agnoscit. Adde, quod manifestè sibi contradicit. Quod in prima propositione negabat, hic palam asserit, Deum expectare, vt recipiatur à nobis.*

Res. Deum expectare Isa. 5. v. 2. 4. 7. & 2. Macc. 6. 14. Itaq; cum scriptura eum expectare doceat, & tamen eadem etiam asseueret, neminem sine gratiâ præueniente eum recipere posse: nõ sunt ista ἀσύγκλυτα, nec sibi contradicunt. Nam Isaiam, imo Spiritũ S. arguere eodem modo posset. Verba Dei sunt; *Expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas.* Et v. 7. *Expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas.* Quid hîc blasphemia hæretica? Vel est in potestate vineæ vt faceret vuas, vel non est in potestate eius. Si non est in eius potestate, stultus es, qui expectas id quod proferre vineam scis non posse. Si es in eius potestate, non est opus tuâ gratiâ, sufficit vineæ proprius vigor. *Deus expectat.*

Verum errat nesciens scripturam. In potestate nostrâ est recipere, sed in potestate quam gratia præueniens facit. Itaq; quod ait: *aut est in potestate nostra recipere, nec opus est gratia præueniente*, falsum est, & prorsus hæreticum. Deus cùm gratiâ nos præuenit, etiam voluntatem nostram excitatam cooperari vult. Hoc est, quod de vineâ illâ queritur Isa. 5. 1. *Cantabo dilecto meo canticũ patruelis mei vineæ suæ. Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Et sepiuit eam, & lapides elegit ex illa, & plantauit eã electam, & adificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea: & expectauit vt faceret vuas, & fecit labruscas.* *Gratia præueniens non tollit cooperationem voluntatis.*

Ecce non reliquit vineam sibi, sed omnia fecit, quæ facere debuit, imo quæ non facere poterat, & tum demum expectauit, vt faceret vuas. Pelagiani verò vuas posse ferre sine illâ gratiâ docebant. Esse autem in nostrâ potestate, per gratiam Dei, docet Chrys. hom. 9. *In vostra enim potestate est*, ait, *filios Dei fieri. Quippe nisi primũ ad eam accipiendam promptum animum exhibeamus, neq; diuinum ad nos munus accedit, neq; quicquam in nobis operatur. Vbiq; igitur non violentum, non coactum sed voluntariũ penitus & liberum nobis ostendit arbitrium, quod in hoc loco significauit. In ipsis enim arcanis & supernis bonis, Dei quidem est, dare gratiam: hominis autem, fidem exhibere.* *Chrysosto. liberum arbitrium asserit.*

Et Aug. l. 1. retract. c. 22. *Alio loco*, inquit, *Nisi quisq; inquam voluntatem mutauerit, bonum operari non potest, quod in nostra potestate esse positum, alio loco Dominus docet, vbi ait. Aut facite arborem bonam & fructum eius bonum, aut arborem malam, & fructum eius malum. Quod non est contra gratiam Dei, quam prædicamus. In potestate quippe hominis est mutare voluntatem, sed ea potestas nulla est, nisi à Deo detur, de quo dictum est: Dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Deniq; idem Augustinus de Spiritu & litera c. 30. *Liberum ergo arbitrium*, ait, *euacuamus per gratiam? Absit, sed magis liberum arbitrium statuimus. Sicut enim lex per fidem sic liberum arbitrium per gratiam, non euacuatur, sed statuitur. Neq; enim lex impletur, nisi libero arbitrio, sed per legẽ cognitio peccati, per fidem impetratio gratiæ contra peccatum, per gratiam sanatio animæ abolitione peccati, per animæ sanitatem libertas arbitrij, per liberum arbitrium iustitiæ dilectio, per iustitiæ dilectionem legis operatio. Ac per hoc sicut lex non euacuatur, sed statuitur per fidem, quia fides impetrat gratiam qua lex impleatur: ita liberum arbitrium non euacuatur per gratiam, sed statuitur, quia gratia sanat voluntatem, qua iustitia libere diligatur.*

§. 10. De sententiâ, quam Chrysostomi & Augustini esse dixi, grauis est cum hæreticis contentio, nam eorũ iustificationem euertit Bellarm. l. 1. de Iust. c. 13. Hoc ex loco sic argumentatur. *Sanctus etiam Ioannes cũ ait: Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatẽ filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius. Ioan. 1. apertè docuit, eos qui per fidem Christum recipiunt, nondum esse filios Dei, sed posse fieri si pergant vlterius, vt etiam sperare, & diligere incipiant. Dilectio enim propriè filios Dei facit, vt patet ex c. 2. 1. epist. eiusdẽ Ioan.* 13

Cui Pareus iracundè respondet. [Hæc est, *inquit*, impudens deprauatio scripturæ, & manifesta hæresis, quam à Pighio didicit, contra scripturam. Deprauatio duplex est: vna, quia pro eo, quod S. Ioan. dicit: Dedit eis potestatē fieri vel esse (δοῦναι enim vtrūq; significare potest) filios Dei: iste deprauat: dedit eis potestatē posse fieri filios Dei: Altera, quia pro eo (q̄ S. Iohan. dicit: iis, qui credunt in nomen eius: iste deprauat: si pergant vlteriꝰ, vt etiam sperare & diligere incipiant. Vtraq; deprauatio nefaria. Posterior vertiginosa ipsam elidit: Fatetur enim prius membrum: quotquot receperunt eum, esse idem cum posteriore: qui credunt in nomen eius: quia reddit: qui per fidem Christum recipiunt, & tamen posterius membrum à fide ad spem & dilectionem detorquendo deprauat: qui sperare & diligere incipiunt. Etiam prior est hæretica: eos qui per fidem Christum recipiunt, nondum esse filios Dei. Nam huic hæreticæ assertioni apertè cōtradicit Apost. Oēs estis filii Dei per fidē in Christo Iesu. Falsum igitur, q̄ qui per fidē Christum recipiunt, nondū sint filii Dei. Quidniverò essent? An fide iustificatos, fide habētes vitā ęternā, filios Dei esse homo iste negabit? Certè tam impudentem hęresin Iesuitæ nunquā nobis obtrudent, nec inultā ferent in Dei iudicio.

Pari impudentiâ affingit B. Iohanni: quod dilectio nos faciat filios Dei. [Atqui hoc nusquam dicit B. Iohannes, sed totâ epistolâ vrget dilectionem Dei & proximi, non vt causam efficientem, sed vt propriam affectionem & notam adoptionis nostræ.]

Respondeo. Furor iraq; mentem eripuêre obliuioso seni Pareo. Non didicit ista Bellarminus à Pighio, (quanquam ab eo didicisse, cōtumelia non est) sed aliorum est ille discipulus. Primo Augustini; qui retract. l. 1. c. 22. & Chrys. hom. 10. cæterorumq;, qui fidem sine caritate negant ad salutem aut iustificationem quicquam prodesse, nisi quod initium est.

Deinde, quā apertè & veritatis & sui obliuiscitur. [Deprauatio duplex est, inquit, vna, quia pro eo q̄ S. Ioan. dicit: dedit eis potestatē fieri vel esse filios Dei: iste deprauat: dedit eis potestatē posse filios Dei fieri.]

Parei calumnia.

Primo quidē cum Bellar. correctū exemplar vltimę editionis cōsulerē, suspicari cœpi fortè in priorib. ita esse, sed curâ me liberauit citatio Pareana. Nam Bellar. citat: posse filios Dei fieri: non autē, dedit eis potestatē posse filios Dei fieri. q̄ nusquam habet Bellar. nec ex eo citat Pareus, sed vt ostendat sibi se ius mentiendi cōtulisse. Audacter ait, Bellar. textū deprauasse, dicendo, dedit eis potestatē posse fieri filios Dei: & tamen citatis verbis Bellarmini, se mentiri profitetur.

Nam Bellar. dicit, *datum posse fieri filios Dei: non datam potestatem posse fieri filios*: dare a. potestatem fieri filios Dei, est dare posse fieri: non igitur Bellar. est deprauatio nefaria: sed aduersarij calumnia improba.

Altera deprauatio ēt nulla est. Nusquam. n. Bellar. pro eo, quod Iohan. habet: *iis, qui credunt in nomen eius*, substituit illa: *si pergant vlterius, vt sperare & diligere incipiunt*. Itaq; & illa calumnia vertiginosa est. Bellarm. vult eis qui receperunt eum, hoc est, qui credunt in eum, potestatem datam, filios Dei fieri; si pergant sperare; amare, dilectio enim filios Dei facit. 1. Ioan. c. 2. Hæc Bellar. ex Aug. Chrys. Theoph. Paciano, aliisq;.

§. 11 Quod vero hæresin vocat, cum dicitur: *Eos qui per fidem Christum recipiunt, nondum esse filios Dei.* Causam contra Euangelistam suscipit: Nam ille dicit, datā illis potestatē fieri filios Dei, hoc est datū posse fieri filios Dei, non dicit esse filios Dei. Ex prudenti igitur interpretatione verba Ioannis perpendenda sunt. Alioqui qui solâ fide recipiunt, nondum sunt filii, nisi adsit & caritas, nec ad rem facit locus ad Gal. 3. 26. *Omnes estis filii Dei, per fidem in Christo Iesu.* Nam Apost. de viua fide per caritatem animatâ loquitur, atq; adeo de fide baptizatorum, prob at enim per fidem esse filios Dei, quia Christum induerent, in Christo baptizati. Quod si quis catechumenus fidem habet, sed caritatem nondum habet, is postquam etiam sperare & diligere incipit, per fidem tanquam initium & originem filius Dei efficitur: initium, n. regenerationis est fides. Qui fide iustificati sunt, oēs sunt filii Dei, sed sunt nōnulli qui fidem habent, sed nondum iustificati sunt, quia deest pœnitentia caritasq;, quam sequitur iustificatio.

Multi fidē habent, caritate carentes.

VERSVS 13.

Qui non ex sanguinibus, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

QVÆSTIO I.

Quid nasci ex sanguinibus?

§. 1. REgenerationis sanctitatem, integritatem, & dignitatē astruit, ex dissimilitudine natiuitatis humanæ: alio enim modo filij Dei, alio hominum filij nascuntur. Hoc Chrys. Cyrill. Euthy. Iudęorum ēt inanem iactantiam retundit, in carne gloriantium, quod essent filii Abrahæ; at Ioannes, sanguines, voluntatem carnis, voluntatem viri Deo opponit. Qui per sanguines continuam sanguinis successionem intelligunt, in quâ Iudæi gloriabantur, & nobilitatis iactationem arbitrabantur, repudiari, ideo non probo, quia si Deum spectemus, nemo ducit

Genus alto à sanguine Diuum.

Nec hoc agitur, vt discamus magnates non præferri plebeis, sed vt oēs cognoscant, se ex ortu suo non nisi lutū esse. Ideoq; nec id ad rem prinet, q̄ ex voluntate carnis de illegitimo, ex volūtate viri de legitimo concubitu interpretātur. Quorsū. n. diceret: eos q̄ nō ex matrimonio, sed ex fornicatione nati sint, sed ex Deo, filios Dei esse? stultissimè Illyricus hæc accommodat ad eos, q̄ virorū præstantiū leges, ac institutū sequūtur; cū Christꝰ iubeat imitari sanctos, quorū ēt filii sumus. Non est vlla mentio hîc de imitatione sanctorū, q̄ laudari solet: clamante Domino: *opera Abrahæ facite.*

§. 2. Nonnulli relatiuum *Qui* ad filios referunt in hunc modū. Dedit eis potestatē filios Dei fieri, q̄ filii non ex sanguinibus, nec ex volūtate carnis, &c. sed ex Deo nati sunt. Eos Cornel. Ianſen. Maldon. refutant, quod cum præcesserit τέκνα, dicendum fuisset ἅ, nō ὅ. Quod probabile est. Si quis tamen contēdat, generis pmutationē esse vsitatam, nō magnopere laborandū esset, cum his in reb. sensus, non a. verborum ratio tenen soleat. Malo tamen vt versū superiore interpretatus sum, ad eos qui receperunt, referre, etiāsi in græco scriptum esset οἱ οἱ filii. Nā reuera, qui receperūt, & acceperunt potestatē, vt fierent filii Dei, nequaquam ad hoc ex sanguinib. & parentū voluntatibus, aut carnis impetu, in quo nihil diuinū est, sed ex Deo nati sunt.

§. 3. Nāsci ex sanguinibus q̄ humano more nasci, ex corruptâ naturâ, vti solēt homines carnales, & oēs ita nascuntur filii iræ. Nam Matth. 16. 17. 1. Cor. 15. 50. Gal. 1. 16. Eph. 1. 16. caro & sanguis de carnalib, hominib. dicūtur. his opponitur natiuitas q̄ ex Deo est. Nō quod non & ex sanguinibus parentū nati sint illi, sed quod eâ natiuitate non sint filii Dei, sed filii iræ.

Sanguines significat carnales.

Sanguines, siue vt est apud Aug. sanguina, honestè vocat, semina genitalia, ex quib. fœtꝰ oritur & formatur דמים *damim* apud Rabbinos numero plurali, preciū & ęstimationē significat. In scripturâ vero sanguines, & pœnas sanguinū. Crebro a. ponuntur plurale pro singulari. Sic Exo. 22. 2. *Sponsus sanguinū.* Ps. 57. & 1. Par. 28. 3. & 24. 25. & Os. 4. 2. & 2. Reg. 16 & 9. 7. Ps. 51. 16. Mich. 7. 2. Clarissimè Gen. 4. 10. *Vbi vox sanguinum*, pro, vox sanguinis. Hebraismū itaq; retinuit Ioannes, præsertim cum ex vtriusq; parētis sanguine oriatur filius,

lius, dicaturq; *sanguis parentum*. Sic & pfani loquuntur. Virg. 6. Æn. *Proiicet tela manu sanguis meus.* Hor. carm. sic: *Clarus Anchisæ, Venerisq; sanguis.* Virgil. 7. *Tu sanguinis vltimus auctor.*

Eodem modo loquuntur & Græci. Homerus Iliad. π.

εἰ ἔτεον γ' ἐμὸς ἐσσὶ, καὶ αἵματος ἠμὲ γάλακτος.

Si reuera meus es, aut nostri sanguinis.

At in adoptione non generis, nec hominum, sed diuinæ electionis & virtutis à Deo datæ, res agitur.

§. 4. Mirum videtur, apud Athanasium diuersam esse lectionem. Nam l. 2. ad Theophylum legit, sed ex Deo natus est. Nec mendum censeri licet, verba eius hanc lectionem exposcunt. *Sed ex Deo nati sunt. Nec non. Et Baptizetur vnusquisq; vestrum in nomine Iesu Christi. Et alio in loco. Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis, in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Sed ex Deo natum esse Ioannes testatur: In sua venit, & sui eum non receperunt: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine eius: qui non ex sanguine, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

Eo verò id mirabilius est, quod paulo ante citat eadem verba ex communi lectione. *Sed ex Deo nati sunt.* Constanter autem legisse, plurali numero ex l. 3. contra Arrianos eluescit. *In summa*, ait, *vbicunq; scriptura filium significare proponit, non per creauit, sed omnino per vocabulum (genuit) denotare solet. Et hoc ipsum Ioannes videtur ostendere, dum inquit, Dedit ijs potestatem filios Dei fieri qui credunt in nomen ipsius, qui non ex sanguine, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt, etiam hic pulchrè se tuente vocabulorum obseruatione. Nam illud gigni significat hic non naturales, sed adoptatitios nominibus filiorum appellari: illud porrò Verbum geniti sunt, ideò vsurpatum est, quod panè illis nomen, filij, esset indutum.*

Eodem modo citat l. de incarnatione Christi. Vbi habet *sanguine*, non *sanguinibus*. Tertull. c. 19. de carne legit etiam *sanguine*, & *natus est*, vt etiam legerunt Valentiniani. Sed constat ex Tertulliano loco citato, ita textum à Valentinianis corruptum: *Quid est ergo*? ait, *Non ex sanguine, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex Deo natus est*? *Hoc quidem capitulo ego potius vtar, quam adulteratores eius obduxero. Sic enim scriptum esse contendunt: Non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, sed ex Deo natus est. Quasi suprà dictos credentes in nomine eius designet, vt ostendat esse semen illud arcanum electorum, & spirtualium, quod sibi imbuunt. Quomodo autem ita erit, quum omnes qui credunt in nomine Domini, communi lege generis humani ex sanguine, & ex carnis, & ex viri voluntate nascantur: etiam Valentinus ipse; adeò singulariter, vt de Domino scriptum est: Et ex Deo natus est. Merito, quia Verbum Dei, & cum Verbo Dei Spiritus, & in Spiritu Dei virtus, & quicquid Dei est, Christus. Qua caro autem, non ex sanguine, nec ex carnis & viri voluntate: quia ex Dei voluntate Verbum caro factum est. Ad carnem enim, non ad Verbum pertinet negatio formalis nostræ natiuitatis, quia caro sic habebat nasci, non Verbum. Negans autem ex carnis quoq; voluntate natum, cur non negauit etiam ex substantia carnis: neq; enim quia ex sanguine negauit, substantiam carnis renuit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse calorem: vt despumatione mutatum in coagulum sanguinis fœmina. Nam ex coagulo in caseo vis est substantiæ; quam mediando constringit, id est, lactis. Intelligimus ergo ex concubitu natiuitatem Domini negatam, quod sapit voluntas viri, & carnis, non ex vulvæ participatione. Et quid vtiq; tam exaggeranter inculcauit, non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, aut viri natum: nisi quia ea erat caro, quam ex concubitu natam nemo dubitaret? Negans porrò ex concubitu, non negauit ex carne, immò confirmauit ex carne: quia non proinde negauit ex carne, sicut ex concubitu negauit.*

Tertullianus autem ex lectione adulteratâ ipsos adulteratores obducit, hoc est, conuincit. Et eodem modo c. 24. ex eadem lectione Ebioni respondetur, ex quo intelligimus, etiam Ebionitas sic legisse, vt in Christo veritatem carnis negarent.

Mihi Athanasij lectio suspecta est multas ob causas. Prima quod vir doctissimus non ignorauit Valentinianorum corruptelas, nec probabile videtur, ex eorum fœcibus scripturam haurire testimonia voluisse. Altera causa est, quod eadem in eadem vix tribus versibus, interpositis aliter citat, sed ex Deo nati sunt: quod sine dubio nec hæreticum audientem, nec Athanasium, vel pronunciantem vel scribentem latuit. Tertia, quod alijs locis aliter citet. Quarta, quod illius lectionis apud nullum veterum sit vestigium, nisi ex Valentinianis, quos corrupisse testatur Tertullianus. Quin & Syrum exemplar habet אתילדו *Ethiledu, nati sunt.* Nam libri titulus est, De proprijs personis, & vnito nomine Deitatis. Probat autem tres personas in Deitate vniri, idq; ex scripturis. Nam cum attulisset verba illa: *Et vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus Deus omnipotens; addit & illud. Sed ex Deo nati sunt.* Deinde subiungit: *Nec non, & baptizetur vnusquisq; vestrum in nomine Iesu Christi:* quod idem esse iudicat, quod nasci ex Deo. Deinde citat 1. Corinth. 6. *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.* Deinde subdit, *sed ex Deo natum esse Ioannes testatur. In sua venit, & sui eum non receperunt: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine eius: qui non ex sanguine, neq; ex voluntate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex Deo natus est.*

Hic illa loca: iustificari in nomine Domini nostri Iesu Christi, & nasci ex Deo, tanquam parallela proponit, vt probet; Eos qui sic abluuntur, sanctificantur, iustificantur in nomine Domini Dei nostri; ex Deo nasci, atque hæc eadem esse, ideo Christum Dei esse. Quod non eâdem firmitate probaret, si legeret, *sed ex Deo natus est.* Has ob causas vitiatum esse locum Athanasij nihil omnino dubito. Quod ideo moneo, qa Cardinalis Toletus, & Barradius, eos auctores ita legisse existimat, & lectionẽ putat consonã textui, & mysterio plenam, cum sit à Valentinianis adulterata.

QVÆSTIO II.

Quid voluntas Carnis & Viri?

§. 1. EVthymius expositionem putat esse eius, quod dixerat, *non ex sanguinibus.* Id tamẽ duobus modis exponunt. Quidam nomine carnis fœminam indicari putant, Viri enim mentio etiam adiungitur. Vt sensus sit, hos nõ consensu vel libidine parentum, sed ex Deo genitos. ita Augustinus alij negant eo argumento, quod fœmina in scripturâ caro vocari non soleat. *Caro Homo carnalis.*

§. 2. Voluntatem carnis interpretor, cupiditatem hominis carnalis; caro solet dici homo carnalis, cum Deo opponitur, & eius voluntas aliud esse nõ potest, quam affectus & inclinatio. Marc. 10. 35. θέλειν est ὀρέγεσθαι, velle est appetere. Nec tamen opus erat Bezam delere voluntatem, & ponere libidinem; nam hoc loco libido vitium intemperantiæ significare videretur. Hîc vero non de solâ illâ vehementissimâ affectione agitur. Addo etiam alios hæreticos id reijcere: in Germanicis certe habent, von dem Willen / & in Syro est, צבינא *Zbinæ*, quod est *voluntas, beneplacitum.* Caro autem in filijs gignendis, non solum libidinem spectat, sed alia etiam, vt solatium à filijs, generis propagationem, honores, opes, existimationem, ex hac ergo voluntate filij Dei non nascuntur, sed ex Deo. Mihi sanè consideranti verecundiam Euangelistæ in ipso exordio doctrinæ, nullo modo honestum videtur, pro voluntate libidinem ponere, si non aliâ de causâ, certè hæc legitima est, ne in alias linguas libidinis nomen indecenter conuertatur. *Caro non est libido hoc loco.*

Beza à suis reprehensus.

Præceptorem suum Bezam Daniel Tossanus reprehendit. Etenim monet præstare voluntatem potius, quam libidinem vertere, ne nuptijs aliqua macula aspergatur. Pluris enim Calvinum fecit, qui l. 2. c. 2. §. 19. nostram lectionem retinet. Quin Bullingerus cæteriq; honestius loqui maluerunt.

Voluntas viri nihil ad regenerationem facit.

§. 3. Voluntatem viri hîc aliquantum â voluntate carnis distinguere oportet. Nam quamuis filios Dei ex carnis cupiditate nasci negemus, posset tamen quispiam existimare, ad sacram generationem aliquid facere voluntatem viri, quemadmodum ex Abraham orti, prærogatiuâ singulari donati sunt; illam etiam gloriationem excludit; opus est enim ex Deo nasci, in Abrahamo filij non spectantur ex semine, nec voluntate viri, sed promissione gratiæ. Voluntas Abrahæ erat in Ismaelem propensa, cum eum domo eijcere iuberet Sara, durum illi visum pro filio suo, & oratio eius erat: *Vtinam viuat Ismaël coram te*: Quin & Isaac diligebat Esau, & benedictionem illi parabat, sed Iacob ex Deo natus erat, Esau profanus. Renouatione ergo opus est. Eph. 4. 23. & 2. Cor. 4. 16. Coloss. 3. 10.

Cur Deus spurcitiei nostræ regenerationem comparet.

§. 4. Nec nouum, nec mirum est ἀναγέννησιν regenerationem ex Deo, cum impurâ obscenâq; generatione carnis conferri; hoc enim ad æternæ benignitatis pertinet commendationem, luteam nostrâ spurcitiem, ex quâ coagulati sumus, ad tantam dignitatem regenerare. Semper enim Dominus animis nostris inculcat, quid simus ex nobis, quo euehamur per gratiam Dei. Huc pertinet illud Ezechiel. 16. 3. *Radix tua & generatio tua de terrâ Chanaan: Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Et quando nata es, in die ortus tui, non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec inuoluta pannis. Non pepercit super te oculus vt faceret tibi vnum de his, misertus tui: sed proiecta es super faciem terræ, in abiectione animæ tuæ, in die, qua nata es. Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo: & dixi tibi cum esses in sanguine tuo. Viue: dixi, inquam, tibi: in sanguine tuo viue.* Cùm vero in sanguine nostro viuere nobis graue sit, venit Christus, & iussit nos viuere in sanguine suo, in sanguine agni immaculati, vt & nos à spurcitia emundaret, & puros Deo patri sisteret.

VERSVS 14.

Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam, gloriam eius quasi vnigeniti à patre plenum gratiæ, & veritatis.

QVÆSTIO I.

Quæ connexio est cum præcedentibus?

§. 1. QVidam cum his verbis: *In ipso vita erat*, cætera quasi per parenthesin putant interiecta. Non dubium est illa recte sic cohærere; verum nollem alia diuellere. Nam multo commodius videntur hæc connexa. *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum.* August. Ep. ad Honoratum quæ est 120. & l. 2. de cons. Euang. alio modo iungit. Nempe ne quispiam miretur, quod illi qui sunt alioqui caro & sanguis, possint fieri filij Dei, pronunciasse id quod est multo maius atq; admirabilius. *Verbum scilicet carnem factum*, ideoq; hos fieri filios Dei. *Factus est enim*, inquit, Chrysost. hom. 10 *filius hominis dilectissimus filius Dei, vt filios hominum faceret filios Dei.*

QVÆSTIO II.

Quomodo Verbum caro factum est?

Vna in Christo persona.

§. 1. SEcunda persona seu Verbum, assumptâ ad Vnionem hypostaseos humanâ naturâ, dicitur caro factum, quia vnitâ humanitate, homo est verus, *Vna, vna, vnusq;* Deus. Vna persona, duæ naturæ, persona diuina tantum, natura humana & diuina.

Tropitarum hæresis.

Apollinaristarum pars quos Tropitas vocant. Verbum dicebant in carnem mutatum, ita ex Epist. Athanasij ad Epictetum. *Et quis iam vos, ait, vltra tolleret, si vel sola ista dicatis? recidistis enim in impietatem omni hæresi grauiorem. Si enim consubstantiale est verbum corpori, superfluum est, vt Mariæ vel mentio, vel vsus habeatur, cum corpus illud antè Mariam ab æterno consliterit, quemadmodum & Verbum, si modo illud est coæternum corpori secundum veram disciplinam. Quorsum igitur necessarius fuit Verbi aduentus? an ideo scilicet, vt sibi consubstantiale corpus induceret, vel mutatus alienatusq; à sua ipsius natura, in corpus, degenerares? Non enim seipsam Deitas assumit, vt sibi quod consubstantiale sit, induat, sed neq; peccauit verbum, quod aliorum peccata redimit, vt degenerans in corpus, ipsum proseipso in sacrificium offerat, atq; ita redimat.*

Vbiquitarij.

Quorum errorem ex contrario nostri Vbiquitarij pertinaciter sequuntur, dum humanitatem vocant infinitam, immensam, omnipotentem; si est enim omnipotens humanitas, reali communicatione, etiam humanitas est Deus, & Deitas, ac proinde non iam humanitas.

Verum.

§. 2. Verbum autem caro factum, eo modo, quo dicimus hominem factum Regem, aut consulem, & quidem sine vllâ immutatione sui caro factum est, vt ostendit Theodor. Dial. 1. Et Athan. l. quod Christus sit verus homo, & vnus Deus, contra Samosatenses: *Nam etsi vtrunque*, inquit, *diuersa sit natura, tamen non ita intelligendum, quasi Verbum à Christo sit diuisum, & separatum, quum D. Ioannes dicat, Verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Quod igitur rectè & probè dictum est à Petro, quum malè & peruersè intelligant Samosatenses, inuitate non fleterunt: Christus enim id esse, quod ex ambobus constat, in sacra scriptura intelligitur, vt quum dicitur, Christus Dei virtus, & Dei sapientia: Quapropter quum dicit Petrus, Verbum per Iesum Christum filijs Israëlis esse missum, hoc indicare voluit, Verbum incarnatum filijs Israël manifestatum esse, vt concentus esset cum hoc dicto, Verbum caro factum est. Quod si aliam inde mentem capiunt, & Verbum quemadmodum est, Deum agnoscunt, sed tamen illud ab eo quem assumpsit, & cui coadunitus est homine, diuungunt, ipsi sibi in sua ista sententia, contraria dicunt. Quem enim hic separantes à diuina incarnatione Deum esse sentiunt, eundem eleuant, quia audiunt eum carnem esse factum, & qua Ethnicorum sunt, sapiunt, nimirum vt & illi, qui sapiunt incarnationem esse mutationem verbi in carnem.*

§. 3. Verbum esse factum carnem qui negant, ex Philosophiâ solent nonnulla obijcere, à quo sit facta, quæ actio in Verbum recepta? Verum vt hæc dere cuique ratio constet, breuissime, quæ fides, & Theologia nos docet, proponam.

§. 4. SS. Trinitas est causa efficiens princeps, imo & repugnat creaturam vt causam principem concurrere; nam si haberet vim, quâ faceret subsistere in humanitate, aliquo modo sibi Deum subijceret, dein nulli creaturæ naturale esse potest ita subsistere, multo minus facere illum modum, imo nec si vna persona creata alienam naturam posset terminare, ideo etiam id creatura poterit efficere. Posset Deus ad hunc effectum vti creaturæ instrumentariæ virtute, vsus verò non videtur.

§. 5. Incarnationem non præcessit dispositio, imò nec potuit, nam iucta est diuina natura, quo momento suæ fuerat iungenda, at illa omnem aliam dispositionem præcedebat, nec in corpore potuit esse dispositio, nam quid illud fingi posset?

§. 6. Eius prædestinationem non potuit, vt nemo potest totam suam prædestinationē mereri: nam meritum hoc, nec re potest antecedere præmium, nec in

diuina scientiâ, cum voluntas dandi gratiam sit prior scientia meriti, nec ad hoc sufficit scientia conditionata; nam licet ad causam finalem sufficiat, non tamen ad meritoriam sufficit, deniq; humanitas meriti capax non est, sed homo.

§. 2. Nec potuit etiam absolutâ potentiâ, vt nunc est facta, cum enim sine vllâ subsistentiâ existere non possit, & omni operatione naturâ sit prior subsistentia, non potest is ordo à Deo mutari.

§. 7. Incarnatio necessario habet aliquem terminum, quia actio est realis, at de eius ratione intrinseca est habere terminum qui fiat. Terminus autem ille nõ potest esse Verbum secundum se, sic enim non potest produci. Adæquatus vero terminus est Christus, seu homo Deus: est fidei, quia omnis vnionis terminus est Vnio ex illâ resultans. Itaq; est substantia, nec dicendum humanitatem esse adæquatum terminum, licet sola immutetur, cum actio vnitrix intendat totum.

§. 8. Non est facta naturarum mixtio confusioue, vt Polemius, Iacobitæ, Acephali; nec conuersa humanitas in Deitatem, vt Eutyches; nec diuinitas in humanitatem, vt Apollinaris docuit.

§. 9. Post incarnationem manserunt vtraq; natura integra. nam Deus fuit & homo.

§. 10 Non est facta aliqua natura tertia ex diuinitate & humanitate. Nam aut non esset homo, aut non Deus, imo neutrum. 2 natura diuina fuisset mutata. 3. Mortuus fuisset in illâ Naturâ, atq; adeo in diuinitate, 4. etiam pater & Spiritus sanctus essent incarnati; nam illa mixtio esset facta in naturâ tribus personis communi. 5. Humanitas debuisset esse ante Vnionem. Verbum itaq; caro factum est, quia sibi carnem copulauit: Similitudo est coniunctionis inter corpus & animam, quia illa in vnâ personâ conueniunt, & corpus est animæ instrumentum.

§. 11. In Christo est vna persona, & in duabus naturis existens. 1 sic Deus homo. 2. *Antequam Abraham fieret, ego sum.* 3. si nõ propriè est Deus, ergo omnes sancti sic erunt Dei, & nõ dicerur Deus apprehendisse semen Abrahæ. 4 hic n. denominatio substantialis est.

§. 12. Terminus est persona, Luc. 1. *Quod enim ex te nascetur sanctum: vocabitur filius Dei.* 2. Terminus est substantia, non natura ergo persona. 3 Ex hac vnione fit Christus; eadem enim persona quæ per se constituta est, & præsupponitur, hic vt terminans aliam naturam accipitur.

§. 13. Non est omnino simplex, quia non est persona secundum se. 2. incepit esse in tempore. 3 Est ex Vnione plurium. 4. Hic homo Christus includit diuinitatem & humanitatem.

§. 14. Omnino composita est persona, Syn. 5. Act. 8. c. 29. nam est amplius quã humanitas, aut sola diuinitas, & nõ solũ personæ, sed & naturarũ est coniunctio.

§. 11. Consultum hanc compositionem cum aliquo addito vocari: ineffabilem.

§. 15. Non est omnino ex nihilo factus ille Terminus, est tamen quid productum in tempore: nam hoc compositum est factum vera & reali actione. 2. potest dissolui Vnio huius compositi.

§. 16. Potius totum compositum dicitur creatum, quã increatũ, quia increatũ negat omnẽ dependentiã.

§. 17. Incarnatio est compositio ex natura & persona, nõ vt quidam ex humana essentia, diuina existentia, cum interdum patres aiunt, esse secundum essentiam, aut ὑπόστασιν tantum indicant non esse accidentalẽ Nic. l. 3 Th. c. 3. coniunctionem essentialem dicimus, hoc est, veram & non phantasticam seu commentitiam. Bellar. similia adfert. 1. Ath. Aug. animæ cum corpore. 2 Orig. ferri igniti. 3. Aug. duabus partibus confert in vno homine. 4. insitioni: omnes tamen dissimiles sunt hæ similitudines. Probatur vero, vna est in Christo persona, non humana, ergo diuina. 2 Syn. 5. Act vlt. c 4. & Syn. 6. 3. Solus filius est incarnatus, ergo est facta incarnatio per id, q̃ soli filio cõuenit. ita Tol. 6. 4 Pater omnia omnino, excepta personâ filio cõmunicauit, & ideo nõ sunt vniti hypostaticè. Sane ex ratione hæreticorũ sequitur tota SS Trinit. incarnatam. *Similitudines ne nõ possẽt exponi incarnatio.*

§. 18. Vnitio vera est actio SS. Trinitatis à terminatione distincta, nam duo nõ vnita, esse vnita nõ poterunt, nisi aliquâ facta mutatione, nec dici potest esse circa essentiã creatã, cui det existẽtiã increatã, q̃a in ea nõ potest actio terminari. Etiã qui fieri aiunt humanitatẽ, & q̃ nihil, nec in humanitate vt nec in verbo, nã ũi sit vnitio actio & passio, in humanitate, intelligi nõ potest quomodo ea fiat, nihil in subiecto recepto.

§ 19. Nec dici potest fieri actione priuatiua, cũ hic sit positiua, & ideo necessario habeat terminũ positiuũ.

§. 20. Nec aliqua supernaturalis qualitas est vinculũ Vnionis, nam sic vnio esset accidentalis. 2. quomodo aliqua qualitas erit incompossibilis cum propria substantia? & eo magis, quia supponit illã, & quomodo formaliter constituet rem vnitam Deo formaliter? dein qualitas absoluta respicit, subiectum in quo est.

§. 21. Non est sola relatio, vt Scotus, cum sit vinculũ actione vera factum inter humanã diuinamq; naturã. Factus est modus quidã substantialis, quo res intelligitur existere in verbo, sicut in resurrectione modo iunctionis corporis & animæ. 2. Subsistẽtia naturalis exclusa est, ergo alio modo incompossibili. Hæc contra varias hæreses obseruanda. Petulantius alij in arcanis Dei mysterijs ludunt. Ideo n. aiunt Verbum carnẽ factũ, q̃ Deus filium suũ miserit homminẽ, sicut animo decreuerat. Verbum autẽ ideam appellant. Sed rectè factum caro dicitur, vt & homo factus, quod illi non, nisi ratione ἀνυποστάσιας seu incarnationis conuenit, vt docet S. Athanas. l. 3. contra Arrianos: *Et quum ex placito patris, inquit, Verbum homo factum erat, tum non iniuria de eo dictum fuisse, à Ioanne quidem: Verbum caro factum est: à Petro verò: Dominum & Christum eum fecit: Et per Salomonem sub persona Domini: Dominus creauit me initium viarum suarum, ad opera sua.*

§. 22. Quæstiones plurimæ ex alijs aliæ oriuntur, dũ ratio in rebus obscurissimis q̃ritur. In Symb. dicimus, *& homo factus est*, hic, *Verbũ caro factũ est.* Cur nõ hic hominẽ nominat, si Verbũ homo factũ est, nõ caro tã ũ.

Resp. Vsitato Hebræis loquendi modo vsum, quibus בָּשָׂר *basar*, est homo, frequentissima Synechdoche, Gen. 6. 12. Ps. 55. 5. & 64. 2. & 144. 22. Is 40. 7. & 49. 26. & 66. 16. & v. 23. Iere. 12. 12. & 32. 27. & 45. 5. Ezech. 20. 48. & 21. 4. Ioel. 2. 28. Zech. 2. 13. Ioan. 10. & 12. Matth. 27. Carnem ergo hominem vocat. Quare argumentum Apollinaris soluitur. Potius autem carnem, quam hominem dixit: vt ostenderet summam filij Dei caritatem, qui caro fieri dignatus est; Diuina enim potentia, sapientiaq; carni opponitur, quæ rerum omnium est maximè fragilis. *Caro Hebraïs homo.*

Hoc igitur immensæ caritatis fuit, nostram carnem induere, & potentiæ, vt eam soli Deo omnipotenti coniungeret. Finis etiã huius coniunctionis notatur, quod nempè caro quæ peccato obnoxia fuit, quæq; solet accipi pro homine peccatore ad immortalẽ personã, glorificanda tandem in cœlo assumatur. Quemadmodũ igitur, cum alios homines carnè in scriptura nominari audimus, nõ cadauera seu corpus examine imaginamur, ita neq; hic de Dei filio cogitãdũ est. alio prorsus significatu de verbo dici: *Verbum caro factũ est.* & de aqua: *aqua vinum factum est.* Non enim mutationẽ in natura factam, sed aliud esse cæpisse signficat, quod ante non erat: Sic, qui consul, Dictator, Imperator factus est, nõ transiuit in aliam naturam, sed in dignitate Dominic. incarn. c. 6. Chrysost. hoc loco. Nazianz ad te esse cæpit, qua antea carebat, Ambros. de Sacram. *Nomine carnis peccatores solent accipi.*

Chelic

Chelidonium. Hinc igitur & nostri hæretici refutantur, dum Eutychetem imitati, diuinitatem passam blasphemant. Vide Sander. Lindan. Prateolum.

Vbiquitarij humanitas fit Deitas.

§.24. Vbiquitarij, qui veteres hæreses renouarunt, Verbum filium Dei interpretantur, & carnem in abstracto accipiunt, vt sit *humanitas*, seu humana natura

„ in Colloq. Mompelg. pag. 229 [Sic, *aiunt*, vocabulum
„ (caro) non est vocabulum concretum, sed significat
„ humanitatem, seu humanam naturam, quæ sunt ab-
„ stracta vocabula, quod nemo sanus negare potest. Nã
„ Verbum, hoc est, assumpsit carnem in suæ personæ v-
„ nitatem, quâ prius caruerat. Ideoq; in hac enunciati-
„ one: Verbum caro factum est; Verbum significat Fi-
„ lium Dei sine carne: & caro significat Humanam Na-
„ turam sine Verbo: adeoq; Solum Naturam Huma-
„ nam. Nam Verbum, quod nihil, nisi Verbum erat, fa-
„ ctum est caro, hoc est, verus Homo.]

Quam autem id sit absurdum, ex eo patet, quod si ita dicas: Verbum factum est humana natura, seu humanitas, continuo naturas confundes, non est enim Verbum factum humanitas, nec Verbum est humanitas. Quemadmodum falsum est & ridiculũ, si quis dicat: Cicero factus est Consulatus. Itaq; posteriores Vbiquitarij, vt Albertus Grauerus in Anthitheſi, *carnem*, ait, *nihil aliud esse, quam hominem.* Non tamen id-

Posteriores Vbiquitarios pudet priorum.

„ circo errorem ponit, sed auget, cum ait: [Sola huma-
„ nitas est natura, & non persona. Ergo sola natura, &
„ non persona est passa. Si sola natura est passa, filius
„ Dei non est passus: quia filius Dei non est natura, sed
„ persona: Si filius Dei non est passus, passio illa nudæ
„ fuit creaturæ. Ideoq; nos liberare non poterit.]

Sola natura humana, non diuina est passa.

Passio enim nudæ creaturæ fuit, non enim Deitas doluit, nisi quatenus natura humana in eâ subsistens passa est. Verum hac de re videantur tum alij, tum verò noster Gregor. de Valentia l. 2. contra Vbiquitar. capit. 1. quo loco manifesti etiam mendacij reuincit Schmidelinum dicentes veteres Patres vocare humanitatem omnipotentem.

Veterũ hæreticorum confutatio.

§ 25. Valentinianis, Marcionitis, Manichæis veritatem corporis Christi negantibus, hæc verba Iren. l. 3. c. 15. & Tertull. l. de carne Christi obijciunt. Valentinus enim humanã carnem minime assumpsisse dixit, Epiph hæres. 31. August. hæres. 11. Eodem modo nos hoc testimonio Suenckfeldianos, Musculum, Anabaptistas reuincemus. Vide Staphilum de Concordia discipuli Lutheri & Io. Cochæum de erroribus Monasterienſiũ Anabaptistarũ. Castrium verbo *peccatum.*

Eunomiani

Eunominiani *Verbum* interpretabantur, quo Deus carni loquitur: Verbum enim carni, seu ad carnem factum dicebant. Ambr. cap. 6. de incarn. Sacramenti. Cyrill. l. 1. Thesauri.

Filium non dixit, sed Verbum factum esse carnem, ne inter filiũ & verbum distinctio aliqua fingeretur.

Vbiquitarij Eutychiani.

§.26. Eutichianissmum inducunt omnes Lutherani, qui diuinæ naturæ proprietates naturæ humanæ in abstracto tribuunt, & cõtrario, humanas diuinæ. Deitatem, aiunt, passam, humanitatẽ omnipotentẽ. Vide Colloq. Mompelg. thes. Wirtenb. 8. 9. 10. 12. & toto tractatu, quẽ Iacobus Andreæ cũ Beza habuit. Monstra autẽ omniũ errorum in eo continentur, quod ait:

„ [Itaq; (propter vnionem personalem & proprietatũ
„ communicationem) credimus, Christum etiam secũ-
„ dum humanitatẽ suam esse omnipotentem, seu (quod
„ est) humanã in Christo naturã esse omnipotentem.]

QVÆSTIO III.

An Verbum Animam susceperit?

Christum sumpsisse animam.

§.1. ARianorum quorundam secta fuit, quæ docebat. Animâ humanâ Christum non fuisse præditum, sed animæ in vicem Verbum substitutum esse, vt auctores docent, sed propriè ille fuit Apollinaris vt Socrat. l. 1. c. 36. Epiph. hæres. 77. Aug. hæres. 55. Prateolus verbo, *Apollinaristæ*, Nazianz. ad Cledouiũ. Vide Hier. an. 379. Adonem Viennensem. Sigebertũ an. 383. Onuphrium an. 379. Viguerium an. 370. Deniq; Baronium an. 373. Eundem porrò Errorem, & Pater, & Filius, vterq; dictus Apollinaris docuerunt, sed in partes tamen hæreses eorum scissæ sunt. Quidam dixerunt carnem accepisse, & animam, mentem autem non accepisse, alij corpus ex supernis attulisse, alij corpus Deitati coessentiale sumpsisse. Contra eos exstat Epist. S. Athanasij ad Epictetum Episcopum Corinth. & Paulinum. Inter reliqua sunt Athanasij ista præclara: *Ex scripturis enim, ait, non potest hoc inueniri, Deum enim in humano corpore fuisse dicunt. Sed & Patres in Nicæa congregati, non corpus, sed ipsum filium dixerunt coessentialem patri: & hunc quidem ex essentia patris, corpus verò ex Mariâ esse, rursus confessæ sunt scripturæ. Aut igitur negate Synodum Nicænam, & velut hæretici hæc falsò inducite: aut si vultis filij patrum esse, ne sentiatis præter illa, quæ ipsi scripserunt, nã ex hoc absurditatem speculari vobis licet. Si coessentiale est Verbũ corpori, ex terra naturã habenti, coessentiale autem est Verbum patri iuxta patrum confessionem, coessentialis erit etiam ipse pater corpori ex terra facto.*

Non defuerunt tantæ impietati successores, nam Staphylus ostendit Lutherum docuisse Deitatem passam in cruce.

Hos porro Epiphanius Διμοιρίτας dicit: *Ab hæ Dimœritarum à quibusdam, inquit, appellata hæresi, hoc est, quæ duas tertias partes humanæ naturæ in Christo confitetur: corpus videlicet & animam, & tertiam partem, ipsam mentem in Aduentu Christi in carne negat.* Dimœritæ.

§.2. Corpus è cœlo delatum Mennon in Wismarienſi Colloquio dixit, alijq; permulti. Vid Canis. l. 1. de corruptelis verbi Dei. Sequuntur hi ex parte Apollonistarum errorem, qui negant corpus Christi eiusdem naturæ, cuius nostrum est. Quamuis propriũ fuit Dioscori Archiepiscopi Alexandrini, vt diceret; ita Verbum carnem esse factũ, vt desierit esse consubstantiale patri, & hominem ita mutatum, vt non fuerit consors humanæ naturæ: ex quo turpissimam hæresin conflauit. Vt Christum diceret, nec Deum esse, nec hominem, cum vtramq; naturã illi scripturæ tribuant. Exposuit hoc loculenter S. Athan. Epist. contra hæreticos: *Rebus ipsis, ait, igitur hæc argumenta præferentibus superfluum est alia attingere, aut in istis laboriosius satagere, cum & corpus, in quo erat Verbum, non fuerit consubstantiale Deitati, sed ex Mariâ vere genitum, & Verbum non fuerit conuersum in ossa & in carnem, sed in carne extiterit. Idenim quod à Ioanne dicitur, Verbum caro factum est, hunc habet intellectũ, quatenus ex re simili deprehendere licet ex verbis Pauli, Christus pro nobis factus est execratio, nõ quod ex se ipso in execrationem transmutatus sit, sed quia pro nobis execrationem in se suscepit, inde est quod execratio factus dicitur. Ita quoq; factus est caro, non conuersus in carnem, sed quod carnem vuentem pro nobis assumpserit, & homo factus sit. Quodcum dixit, Verbum caro factum est, perinde est rursus, ac si diceret, Verbum factum est homo, secundum id quod in Ioele, dictum est, Effundam de Spiritu meo in omnem carnem: non vtiq; ad bruta pecora ista sese promissio extendit, sed in solos duntaxat homines, quorum gratia Deus homo factus. Cum igitur dictum illud talem complectatur sententiã, meritò seipsos damnant, quicunq; arbitrantur, ante Mariã Verbo aut carnẽ, aut humanã animã fuisse, in qua & Christus ante Aduentũ suũ ab æterno extiterit.* Prateolus verbo, *Apollinaristæ*, Nazianz. ad Cledouiũ. Vide Hier. an. 379. Adonem Viennensem. Sigebertũ an. 383. Onuphrium an. 379. Viguerium an. 370. Deniq; Baronium an. 373. Eundem porrò Errorem, & Pater, & Filius, vterq; dictus Apollinaris docuerunt, sed in partes tamen hæreses eorum scissæ sunt. Quidam dixerunt carnem accepisse, & animam, mentem autem non accepisse, alij corpus ex supernis attulisse, alij corpus Deitati coessentiale sumpsisse. Contra eos exstat Epist. S. Athanasij ad Epictetum Episcopum Corinth. & Paulinum. Inter reliqua sunt Athanasij ista præclara: *Ex scripturis enim, ait, non potest hoc inueniri, Deum enim in humano corpore fuisse dicunt. Sed & Patres in Nicæa congregati, non corpus, sed ipsum filium dixerunt coessentialem patri: & hunc quidem ex essentia patris, corpus verò ex Mariâ esse, rursus confessæ sunt scripturæ. Aut igitur negate Synodum Nicænam, & velut hæretici hæc falsò inducite: aut si vultis filij patrum esse, ne sentiatis præter illa, quæ ipsi scripserunt, nã ex hoc absurditatem speculari vobis licet. Si coessentiale est Verbũ corpori, ex terra naturã habenti, coessentiale autem est Verbum patri iuxta patrum confessionem, coessentialis erit etiam ipse pater corpori ex terra facto.*

Non defuerunt tantæ impietati successores, nam Staphylus ostendit Lutherum docuisse Deitatem passam in cruce.

Hos porro Epiphanius Διμοιρίτας dicit: *Ab hæ Dimœritarum à quibusdam, inquit, appellata hæresi, hoc est, quæ duas tertias partes humanæ naturæ in Christo confitetur: corpus videlicet & animam, & tertiam partem, ipsam mentem in Aduentu Christi in carne negat.* Dimœritæ.

§.2. Corpus è cœlo delatum Mennon in Wismarienſi Colloquio dixit, alijq; permulti. Vid Canis. l. 1. de corruptelis verbi Dei. Sequuntur hi ex parte Apollonistarum errorem, qui negant corpus Christi eiusdem naturæ, cuius nostrum est. Quamuis propriũ fuit Dioscori Archiepiscopi Alexandrini, vt diceret; ita Verbum carnem esse factũ, vt desierit esse consubstantiale patri, & hominem ita mutatum, vt non fuerit consors humanæ naturæ: ex quo turpissimam hæresin conflauit. Vt Christum diceret, nec Deum esse, nec hominem, cum vtramq; naturã illi scripturæ tribuant. Exposuit hoc loculenter S. Athan. Epist. contra hæreticos: *Rebus ipsis, ait, igitur hæc argumenta præferentibus superfluum est alia attingere, aut in istis laboriosius satagere, cum & corpus, in quo erat Verbum, non fuerit consubstantiale Deitati, sed ex Mariâ vere genitum, & Verbum non fuerit conuersum in ossa & in carnem, sed in carne extiterit. Idenim quod à Ioanne dicitur, Verbum caro factum est, hunc habet intellectũ, quatenus ex re simili deprehendere licet ex verbis Pauli, Christus pro nobis factus est execratio, nõ quod ex se ipso in execrationem transmutatus sit, sed quia pro nobis execrationem in se suscepit, inde est quod execratio factus dicitur. Ita quoq; factus est caro, non conuersus in carnem, sed quod carnem vuentem pro nobis assumpserit, & homo factus sit. Quodcum dixit, Verbum caro factum est, perinde est rursus, ac si diceret, Verbum factum est homo, secundum id quod in Ioele, dictum est, Effundam de Spiritu meo in omnem carnem: non vtiq; ad bruta pecora ista sese promissio extendit, sed in solos duntaxat homines, quorum gratia Deus homo factus. Cum igitur dictum illud talem complectatur sententiã, meritò seipsos damnant, quicunq; arbitrantur, ante Mariã Verbo aut carnẽ, aut humanã animã fuisse, in qua & Christus ante Aduentũ suũ ab æterno extiterit.*

Et de salutari aduentu Christi, contra Apollinariũ, initio. *Qui Dominum nostrum Iesum Christum, inquit, non ex Deo & homine vnum esse confitentur, vt scriptum est in Euangelio, ex homine (nquam) oriundo ex Adam, ac deinde ex Deo, dicant mihi, quid de Deo in forma Dei sed accipiente formam serui, opinantur: vel quomodo illud, Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, intelligunt: Quia enim dixit caro factum est, idem dixit, ipse animam suam posuit pro nobis. Nam ita, quum Verbum esset mutationem sustinuit, vt in carnem transf-*

Christi è

transformaretur, aut anima similitudinem? an vt imaginariam speciem humanæ formæ præ se ferret, quemadmodum nõnulli errabundi hæretici dictitare solent? At qui hoc non admittit Apostolus, cuius verba diserta & expressa sunt: Qui quum in forma Dei esset &c. Sicuti enim forma Dei integritas Deitatis verbi intelligitur: ita quoq; & forma serui, intellectualis natura hominum substantia cum instrumentali substantia agnoscitur, ideoq; vt ex altero Verbum significetur, ex altero itidem, quum dicitur, Et caro factum est, animam quoq; adiunctam fuisse intelligatur, quæ nimirum forma serui appellatur, quam animaduertimus esse intellectualem substantiam, ideoq; fit, vt homo mortuus, amissa cum animâ forma, informis nominetur, & totus soluatur, anima, quæ corporis naturã continebat, recedente. Vnde Paulus de intellectuali natura testimoniũ perhibet.

§. 3. Si Verbum caro factum est, antè carnem assumptam fuit. Præclare Athanas. Epist. contra hæreticos. *Cum igitur*, ait, *dictum illud talem complectatur sententiam, merito seipsos damnant, quicunq; arbitrantur, antè Mariam verbo aut carnem, aut humanam animam fuisse, in qua & Christus antè aduentum suum ab æterno extiterit.*

Et paulo post: *Iam de reliquis omnibus id tantum dicitur, quod vel creati, vel geniti sunt: de solo autem Mariæ filio scriptum est, Et Verbum caro factum est. Ex quibus ostenditur, ad reliquos quidem sanctos Verbum factum esse Prophetandi gratia: ex Maria autem, ipsum Verbum carne assumpta hominem prodiisse: ita tamen, vt Natura substantiaq; Verbum Dei remanserit, secundum carnem vero ex semine Dauidis, & ex carne Mariæ, homo genitus prodierit, vt à Paulo dictum est, quem pater declarauit in Iordane, atq; itidem in monte per hæc verba: Hic est filius meus ille dilectus, in quo mihi gratulor.*

§. 4. Nestorij etiam hæresin hæc verba confutant; Sienim Verbum caro factum, vt Dauid rex, vt Cæsar Dictator, non possunt duæ esse personæ: altera Dauidis, altera regis, sed vna eademque. Idem enim homo & Dauid, & rex est, itaq; errabat Nestorius dum Christum non Θεὸν sed Θεοφόρον, non Deum, sed hominem qui Deum ferret, blasphemè nominat.

QVÆSTIO IV.

Quomodo habitauit in nobis?

§. 1. HAbitauit Græcè dicitur ἐσκήνωσε, quod est commorari, seu quasi in Tabernaculo habitare nobiscum. Nam, habitatio illa temporaria fuit, sicut etiam vetus tabernaculum. *In nobis* à quibusdam intelligitur. In corpore quod nostro sit simile, alij simplicius interpretantur, *Inter nos habitauit.* Nam additur, & vidimus gloriam eius: quod habitatione inter nos constituta factum est. Mihi ad rem intelligendam videtur vtraque interpretatio coniungenda. Habitauit inter nos nõ quouis modo, sed longè præstantissimo, nempe Christus in quo omnis diuinitas erat corporaliter, habitauit ergo Deus ipse aspectabilis, viuens, loquens, & conuersans nobiscum in humanitate assumpta, non sicut in deserto fuit cum patribus nostris, aut in tabernaculo Mosaico, vel templo Salomonico, sed formã serui accipiens, & habitu inuentus vt homo, nostro amore, nostrâ lege, & iure nobiscum homo vixit, hac enim in re apparuit humanitas & benignitas Saluatoris nostri Dei. Atq; hæc sunt ex Chrysost. & Bedæ sententiâ. Quin eadem etiam interpretor quod ait ἐσκήνωσε tentorium suum posuit inter nos, in eâdem Ecclesiâ nobiscum militaturus, eadem pericula & incommoda subiturus: hæc est enim lex militantium, & quoquisq; maior est, hoc est propior periculo. Hilar. l. 11. de Trinit. vtrumque coniungit. *Verbum autem, ait, Deus neq; Verbum esse desiit, neq; caro non fuit: Nam Verbum quod caro factum est, & habitauit in nobis, neq; dum habitat non vere verbum est, neq; dum Verbum caro est, non verè Deus homo est: quia & habitare eius necesse sit esse qui maneat, & carnem fieri eius intelligendum sit esse qui nascitur. Et quod in nobis habitat, nostra carnis assumptio est: quia per id in nobis habitat Verbum caro factum, dum Deus est in nostri corporis veritate.*

QVÆSTIO V.

Cur vocet gloriam vnigeniti?

§. 1. GLoriam filij naturalis Christus obtinuit, non vt Moses, Dauid, Esaias qui in domo Dei serui fideles fuerunt. Nec mòdo filij, sed vnigeniti, qui ex asse omnia patris bona possideat, ipsam diuinitatem, sapientiam, potentiã nec enim hæc in plures diuiditur, ita Basilius Oration. de fide. *Manens igitur in essentia filius omnia est, quæ pater est. Secundum ipsius Domini vocem, dicentis: cuncta quæ habet pater mea sunt. Reuera namq; imaginis sunt omnia, quæ in prototypo siue exemplari existunt: Videmus, inquit Euangelium, gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre: Hoc est, non ex munere aut ex gratia, hæc ei mirãda data sunt: sed ex naturali communitate patriæ, diuinitatis dignitatem obtinente filio. Accipere namq; commune quiddam cum creatione est: habere autem ex natura, proprium geniti. Vt ergo filius naturaliter ea quæ sunt patris possidet: vt autem vnigenitus, omnia in se ipso comprehendit, nihil cum altero diuidens. Ex ipsa igitur filij appellatione dicimus, quod naturæ socius est, non nasci ipsius, sed ex potestate splendens: sine interuallo, sine tempore, cum patre coniunctus: æqualis in bonitate, æqualis in potentia, eiusdem socius gloriæ, quid enim aliud est, quam splendor & imago, totum in se patrem ostendens?* Non est gloria nisi vnigeniti, Particula enim ὡς & ὥσπερ, & Syrum ܐܝܟ *Aich*, non ita similitudinem semper designant, vt negent veritatem. sic Paulus Ephes. 8. *tanquam filij lucis ambulate*, non vult nos impropriè filios lucis esse, sed id agere quod credimus, apparere quod simus. Erasmus particulam, à *Patre*, ad gloriam refert. *Laurentius mauult, tanquam vnigeniti: quod verè esset vnigenitus. Et in hoc verbo philosophatur nonnihil Chrysostomus ac Theophylactus, interpretans ancipitem apud Græcus vocem ὡς, quæ tamen hic non sonet assimilationem, sed speciem viri exhibitam, veluti si de scripto regio apparata subijcias, incessit tanquam rex, id est apparatu regio. Et vnigeniti, non est hic participiũ, sed nomen: μονογενοῦς, vnici. Vnde quod sequitur, à patre: magis pertinet ad gloriam, quam ad vnigenitum. Spectat ergo gloriam eius: gloriam, inquã, non quamlibet, sed gloriam à patre exhibitam, quæ declaret eum esse vnicum filium. Sentit enim, opinor, de baptismo Iesu & transfiguratione, quũ audita est vox patris. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite. Verum non ex his tantum eluxit vnigeniti gloria. Moses habebat gloriam, vt seruus à Domino: Christus, vt filius vnicus à patre Deo.*

Non est hoc firmum: nam & nomina sortiuntur interdum casus verborum. Quid tibi hoc factio est? Quamuis male ad Hebraismum referre, nam in Syro est, *qui à patre, qui plenus est.* Athan. l. dicitur communi essentiã patris & filij, gloriã eius vocat ipsum Christũ. Id quod alij repudiant ex eo quod non diceretur eius gloria, si Christus ipse esset. Sed sic accipi potest, sicut illud ἰσπεύμενος, *virtus Catonis pro ipso Priamo & Catone.*

Vnigenitus Dei filius Deus.

§. 2. Hilarius l. 12. de Trin. Christi diuinitatem probat ex eo, quod *vnigenitus* dicitur; ex patris enim substantiâ natus, & consubstantialis est, nõ diceretur autem vnigenitus, si creaturas haberet consortes, adeoq; à Deo creatus esset. sic & Ambros. l. 1. de fide c. 4. Obijcit apud Basilium Eunomius. Vnigenitum dici Christum, quod omnes creaturas dignitate exuperet, & in omnes acceperit dominatũ. Verum nulla in scriptura ideo Christus vnigenitus aut vnicus dicitur, ꝙ dignitate præstet; hinc n. Domin⁹ vniuersorũ, rex regũ, Domin⁹ dominantiũ appellatur nõ vnicus, aut μονογενὴς.

Creaturas consortes nõ habet.

Necideo vnigenitus, qui solus à solo patre creatus sit, vt Basilius & Cyrillus notarunt, sed quia vnicus est, & ab vno natus, eiusdem cum patre naturæ, supra omnẽ ordinem creaturarum. Athan. l. 3. contra Arianos. *Quod autem primogenitus naturæ, id non ideo sit, quasi*

ipsa

Primogenitus.

ipse cæteris creaturis coexæquetur, aut quod primus illarum ratione sit temporis: quis enim id fieri queat, quum vnigenitus sit Dei? sed ob verbi ad nostram humilitatem demissionem, id nomen illi inditur, qua ratione etiam plurimorum efficitur frater. Siquidem vn genitus, eo quod nulli alij sunt fratres, vnigenitus nominatur: primogenitus autem contrà, quia plures supersunt fratres. Ideoq; nunquam in Scripturis appellatur primogenitus Dei, neq; creatura Dei, sed ista omnia vnigenitus, & Filius & Verbum, & sapientia ad Patrem referuntur, ibiq; suam proprietatem habent. Vidimus enim gloriam eius, vt gloriam vnigeniti patris sui. Et misit filium suum vnigenitum: &, in æternum Domine Verbum tuum permanet: &, Verbum erat apud Deum: &, Christus Dei virtus, Dei sapientia: &, Hic est filius meus: &, Tu es Christus filius Dei viuentis. Et oratione contra Gregales Sabellij: *Vnigenitum igitur Verbum in mundo vides manifestatum, & in hominibus habitantem, gloriamq; illi attribui, vt vnigeniti à patre? non quod ipse pater sit, aut pater vnà cum verbo sese manifestauerit, quemadmodum homo suo ipsius verbo manifestatur, quod nulla ratione apparere potest, nisi is, qui illud loquitur, in præsentiâ adsit. Quibus ergo potius crediderimus? illis ne qui filium à patre non aduenisse prædicant, an ijs qui vnam personam Verbum cum Patre existere asseuerant? si enim vna persona est, cur altera emittitur, & per carnem conspicitur? quum Deum nemo viderit vnquam, sed vnigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarrauerit, & accesserit ad nos, suisq; verbis sui conspectum exhibuerit: quiq; ob istam ex sese Patris cognitionem interloquendum subiunxerit. Qui videt me, videt & Patrem meum, non seipsum Patrem dicens: qui enim id fieri posset cum Pater sit inuisibilis, sed talem se dicit, qualis Pater est: Nam superius dixerat, si cognouissetis me, etiam Patrem cognouissetis, dualitatem personarum expressis verbis nobis declarans, quæ ex Deitate per omnia simili agnosci poterit. Quocirca qui dignus habetur conspectu filij, non fraudatur conspectu Patris. Non enim genitor alienum dissimilemq; de se genuit, sed sibi consimilem.*

Personæ nõ sunt cõfundendæ.

§. 3. Vnicum alij repudiant, nam & ille est vnicus qui ex multis fratribus supereſt: qui tamen vnigenitus non est. Adiungitur autem *vnigeniti à patre*, quod nonnulli additione explent; *vnigeniti exuntis, procedentis, orti à patre*, alij vero gloriam à patre datam, vt 2. Petr. 1. 17. Mihi dubium non est, nouâ locutione vtrumq; à Spiritu sancto significatum esse, & gloriam à patre, & vnigenitum ab eodem patre esse.

QVÆSTIO VI.

Quomodo vidimus gloriam eius?

Gloriam verbi incarnati.

§. 1. GRæcus textus aliquid habet magis Emphaticum, καὶ ἐθεασάμεθα, *spectauimus* seu *contemplati sumus.* Ideo autem Verbum caro factum est, vt gloriam eius videamus; gloria enim verbi incarnati tum prius apparuit.

Non solus splendor in monte.

Quidam restringunt ad solam apparionem in monte, de quâ Petrus 2. Epist. c. 1. 17. & 10. ibi enim *resplenduit facies eius & vestimenta alba facta sunt.* Castellio hæreticus ex eo quod de splendore in monte intellexit, etiam versionem mutauit, nempe *splendorem eius?* quasi non splendor, vel Angeli, vel homines sancti etiam esse potuerit: sed à suis quoq; fraudis & imperitiæ in vertendâ scripturâ arguitur. Malo ad omnia quæ glorioſe ab eo facta sunt extendere. Omnibus enim miraculis manifestauit gloriam suam, quod satis indicat idem Ioannes cap. 2. vers. 11. Et Lucæ 13. 17. populus de vniuersis gaudet, *quæ glorioſe fiebant ab eo.* Admiranda enim facta, cum morbos sanaret, mortuos excitaret, dæmones eijceret, non minus gloriam eius, quam lux cœlitus missa illustrant. Christum vero in omni vitâ suâ gloriam suam manifestasse dicit

Gloria Christi sunt omnia facta.

Cyrillus, Chrysostomus, Euthymius, gloriam igitur non Angelorum, vt Moses, alijque, sed ipsius Dei filij viderunt. Recte Theophylact. *Postquam dixit quod caro factum fit, subdit nunc. Et spectauimus gloriam eius, quum videlicet esset in carne. Etenim quum faciem Mosi ex colloquio Dei factam clariorem Israëlitæ videre nequiuerunt, multo magis Apostoli nudæ Deitatis vnigeniti capaces non fuissent, nisi per carnem apparuisset, spectauimus autem gloriam non talem, qualem habebat Moses, vel cum qua gloria Cherubim, & Seraphim Prophetæ apparuerunt: sed talem gloriam, qualem docuit esse vnigeniti à patre, qua illi naturaliter inest. Nam, velut, hic non similitudinis, sed confirmationis & determinationis indubitatæ Verbum est: sicut quum regem videmus cum gloria magna venientem, dicimus quod velut rex prodeat, hoc est, quod vere sit rex: ita etiam hoc loco intelligere debes, velut vnigeniti, quod gloriam quam spectauimus, reuera fuerit gloria filij. Subtilior est aliorum interpretatio, vidisse non gloriam ipsam essentialem quæ hac in vita videri nequaquam potest; sed quasi gloriam, seu vmbram quandam illius maiestatis, quam vnigenitus habet à patre.* Nec obstat quod vox similitudinis non coniungatur cum dictione, *gloria* sed vnigeniti, ὡσεὶ enim ficte soluenda est propositio: *Vidimus gloriam eius, quasi gloriam vnigeniti.* Quamuis videtur nulla ratio, vt similitudinis nota sit particula, *quasi*, Christus enim de suâ gloriâ loqui solet; si credideris videbis gloriam Dei.

QVÆSTIO VII.

Quomodo plenum gratiæ & veritatis?

Christus plenus gratiâ.

§. 1. OMnium consensu illa verba; *Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre*, quasi parenthesis interponuntur. Hæc autem *plenum gratiæ & veritatis*, cum superioribus connectuntur, Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, plenum gratiæ & veritatis. Omnium dico consensu: nam vix eos nominandos arbitror, qui ad Ioannem referunt hunc in modum. *Plenus gratiæ & veritatis* Ioannes *testimonium perhibet.* Christum enim plenum gratiæ dixit, *de cuius plenitudine nos omnes accepisse asserit.* Denique nemo veterum aut recentiorum sic interpretatus est aut nostrum interpretem reprehendit. Syrus eodem modo habet מלא *qui plenus*, vel pleni, quod ad מלתא *mellitha* verbum, sicut πλήρης, Græce ad λόγος. Nec enim audiendi qui πλήρη legunt accusandi casum cum optime per parenthesin cætera verba interijciantur.

Christus gratiæ origo.

§. 2. Plenus dicitur gratiâ, vt fons & origo, seu ipsum mare gratiarum, non vt aliqui sanctorum. Gratiam vocamus & illam quâ humanitas Christi donata est, & quam vobis ille attulit; Veritas est figurarum & legis pleniſſima impletio.

VERSVS 16.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus & gratiam pro gratia.

QVÆSTIO I.

Quomodo de plenitudine eius omnes accepimus?

Partes Baptistæ & Euangelistæ.

§. 1. IOannis Baptistæ, an Euangelistæ illa verba sint, dubium est. Ad rem tamen, & auctoritatem parum interest; Baptistæ enim clamanti, & Euangelistæ docenti, par fides adhibenda est.

Baptistæ verba esse, series & contextus videtur significare ex professo enim recitare Baptistæ verba se pronunciat, sic Origin. Chrysost. Auguſt. Quamuis

Chry-

Chrysostomus tandem probabilius putat, ad Euangelistam pertinere, vtcumq; accipiantur, latissimè accipienda sunt. Nempe nos omnes in veteri & nouo fœdere accepimus, omnes etiam posteri accepturi sunt. Nam & sub lege Mosis, gratia tamen per Christum dabatur. Siue enim Baptista, siue Euangelista loquitur, se cum omnibus fidelibus, de plenitudine Christi accepisse profitetur.

§. 2. Illyricus, homo bardus & maledicus etiam hic indulgentias impugnat: *At Papa*, inquit, *contrà cum suis seductoribus thesauros suorum sanctorum, bullarum & operum supererogationis monasticorum iactat & venditat, suis cultoribus tanquam sit tanta sit ibi spiritualium opum ac meritorum iustitiarumq; copia, vt si cuipiam illa à se applicentur aut attribuantur, citra omne dubium sit protinus saluus futurus.*

Quo quidem discursu nihil stolidius. Ex Christi gratia hauriuntur omnia, etiam sanctorum merita, & coronæ, sunt enim Dei munera gratuita. Non tamen bullæ aut indulgentiæ gratiam conferunt, aut iustum faciunt, multo minus saluum, sed temporarias pœnas remittunt illis, qui iam Christi gratia salui sunt. Sed hæc ille ex Brentio Vbiquitariorum parente, qui multò copiosius omnes calumnias prosequitur.

QVÆSTIO II.

Quid sit, Gratiam pro Gratia?

§. 1. ET gratiam pro gratia. Multis in codicibus non legitur coniunctio *Et* teste Beda. Sed tempore Augustini, & nunc omnibus non modo Latinis & Græcis, sed etiam Syriacis inuenitur: nec memini qui diuersam notaret lectionem. Difficultas in eo versatur, quod cum dixisset: Nos omnes de eius plenitudine accepisse, non videtur posse aliud dici, nos accepisse, quam gratiam, cur igitur adiungit, *& gratiam pro gratia.* Hinc quidam *Et* interpretantur exegetice pro *scilicet*, alii emphatice, alii aduersatiue. Mihi dubium non est, accipi posse propriè, vt prioribus dicat accepisse, posterioribus modum exponat. Quemadmodum in hisce loquendi modis, Donauit, & hilari vultu, accepimus, & à lubenti. Vbi & donum, & modus donandi significatur. Vsitatè adiungi solet *Quidem*, quod frequenter tamen omittitur.

§. 2. Illud gratiam pro gratia variè interpretantur. Zacharias Chrysopolitanus, gratiam ad mensuram pro gratia Christi infinitâ. Id quidem verum est, sed an huius loci sensus sit incertum est. Quod tamen certo sensu probabile iudico. Si, vt paulo post dicã, præpositio causaliter accipiatur. Posset sic explicari quod habet Athanasius de incarnatione Christi: *In Christo*, ait, *enim (inquit) inhabitat, hoc est, in carne eius omnis plenitudo deitatis eius corporaliter, sicut & Ioannes Baptista dicit. Nos omnes ex plenitudine eius accepimus, siquidem corporali specie, hoc est, sub imagine columbæ visus est Spiritus sanctus descendere, & manere super eum. In nobis enim duntaxat primitiæ & arrha diuinitatis inhabitat: in Christo verò omnis plenitudo diuinitatis.*

Totus ergo in Christo Spiritus, pars donorum in nobis.

§. 3. Alii gratiam cumulatam, vt illud pellem pro pelle Iob. 2. 4. Sic חן על חן *chen ghal chen, gratiam super gratiam.* hoc est, omnem gratiam. Verum repugnat particula *pro*, & ἀντὶ, quorum neutra significat *super*, quin & Syriacè חלפ *chalap*, quod in commutationibus locum habet, quando vnum alterius loco accipitur. Bullingero video hanc placuisse; similem enim putat locutionem quâ Germani vtuntur, Recht vmb Recht/ wann Recht für Recht gehet. Ius pro iure, id est, summum & absolutissimum ius. Sed hic planè omnia alia sunt; nec Germana dialectus ad Græcas locutiones trahenda est.

§. 4. Supersunt duæ interpretationes maximè illustres. Prima Cyrilli, Chrysostomi, & eorum qui illum sequi solent, Theoph. Euth. Rupert. Nonni. Gratiam nouæ legis, pro gratia veteris legis. Erat enim gratia etiam veteris legis, & multi apud Deum gratiam inuenisse dicuntur. Et confirmatur, eo quod additur, Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Sed melius hoc eo refertur, vt probat, De plenitudine eius nos omnes accepisse: non autem accepisse gratiam pro gratia. Et cum hic ex professo gratiam opponat legi, non videtur debuisse legem veterem gratiam nominare, vt Maldonatus nostro notauit. Si quis tamen sequi tantos auctores malit, facile respondebit: Sensum esse, De Christi plenitudine omnes accepisse, veteres Patriarchas, & eos qui tum viuebant. Ne quis verò obiiceret; olim per Mosen & legẽ esse datam gratiã; respondet; Etsi lex data sit per Mosen, tamen omnes, & illi Mosis æquales, & nos gratiã de plenitudine Christi, non de ministerio legislatoris accepimus: & quidem accepimus gratiã, nos nostram gratiam pro gratia veterum; gratiam Euangelii pro gratia Legis, maiorem pro minore. Ità non vocatur Lex Mosis gratia, sed comparatio inter gratiam, quæ olim sub lege dabatur propter Christi passuri merita, cum eâ quæ post mortem eius confertur.

Gratia veteris Testamenti pro gratia noui.

Augustinus lib. de cor. & grat. c. 13. & de gratia & lib. arbitr. & tractat. 3. in Ioann. Gratiam huius vitæ, pro gratia vitæ æternæ, quæ est gloria. Ita Bern. & Beda. Altera est Maldonati, accepimus gratiam pro gratia, hoc est, diuersi diuersam. vt 1. Corinth. 12. vers. 4. 8. 9. 10. Rom. 12. vers. 3. 4. 5. 6. 7. Itaque putat solum indicari, non ipsam nos plenitudinem accepisse, sed alios aliam gratiam pro ea, quam habet Petrus, aliam accepit Paulus. Verissimum est ita fieri, multiplicia sunt enim dona Spiritus sancti, qui diuidit singulis prout vult. Hoc fortasse inusitatum fuerit; quod dicit, ἀντὶ, vnum pro alio dono. Nec enim videtur vnus propriè accipere donum loco alterius, cum multi plurima habeant, nec loco eorum quæ aliis donata sunt.

Gratia pro gloria.

§. 5. Harum alterutram eligendam arbitraret, nisi commodior tertia videretur. Nempe pro Christi gratia, hoc est, propter eius gratiam, nos quoque gratiam accepisse. Equidem verba sic accipi possunt, Latina, Græca, Hebræa; valde consentaneum est ἀντὶ accipi pro לַ֫ seu Hebræo חחת *thachath, propter*, ita loqui Græci solent. Demosth. Ἐγὼ μὰ τοὺς θεοὺς οὐκ οἶδα ἀνθ' ὅτῳ *Ego per Deos nescio propter quid.* & pro corona: εἶτα μ' ἐρωτᾶς ἀντὶ ποίας ἀρετῆς ἀξιῶ τιμᾶσθαι. *Demum me regas propter quam virtutem me honore dignandum putem.* Sic ἀνθ' ὧν ἔπραξας. *Propter ea quæ fecisti.* & Latini quoque sic vtuntur pronomine Pro. Æneid. 3.

Gratia propter gratiã.

DI tibi pro scelere, exclamat, *pro talibus ausis*
Persoluant grates.

Et Terent. Eunuch.

Ego pol te pro istis dictis ac factis
Vlciscar.

Ex illo itaque Oceano immenso omnes accepimus, & quidem gratiam propter eius gratiam, quæ sine mensura illi data est, in eo enim patri bene complacuit. Matth. cap. 3. vers. 17. & cap. 17. vers. 5. Ephes. 1. vers. 6. Rom. 5. v. 15. Sic Thom. Stapletonus. & Franciscus Lucas.

Itaque haud rectè Toletus reprehendit, & negat חחת *thachath*, esse *propter*. Ierem. 5. v. 19. חחת מה *thachathme, propter quid*? Cum igitur verba commendant, sensus ille verò sit significantissimus. Nos non modo ex infinito thesauro Christi accepisse, ipso donante,

Hebræa locutionis vis.

sed etiam gratiam hanc accepisse, pro gratia, hoc est, propter gratiam illius, non video cur alius quærendus sit sensus.

§.6. Quod apud Eurypidem eiusmodi locutio inuenitur, χάρις ἀντὶ χάριτος, alium sensum habet, miror vero à quibusdam huc adduci. ita Tragicus habet:

Θεο. πιστὰ γὰρ ἐστὶ σῷ πόσει, φεύγουσά με.
Ἑλ. ἀλλ' οὐκέτ', ἤδη δ' ἄρχε τῶν ἐμῶν γάμων.
Θεο. χρονία μὲν ἦλθες, ἀλλ' ὅμως αἰνῶ τάδε.
Ἑλ. οἶδ' ἃ δ' ὁράσεις; ἢ πάρα λαθεῖμεθα.
Θεο. τῶν; χάρις γὰρ ἀντὶ χάριτος ἐλήλυθε.
Ἑλ. σπουδὰς τέμωμεν, καὶ λέχη πάλιν μόνον.
Θεο. μεθίημι νεῖκος· τὸ σὸν δ' ἴτω· σὺ δ' ἐσσόμενον.

Id est:

Theoclymenus. Fida enim es viro tuo, me fugiens.
Helena. Sed non amplius, iam incipe mecum matrimonium.
Theocl. Sera quidem venis, laudo tamen illa.
Helena. Scin quid facias? priora obliuiscamur.
Theocl. Quare? Gratia enim pro gratia veniat.
Helena. Fœdera ineamus, & reconciliare mihi.
Theocl. Remitto litem, auole penes ista.

Vbi enim Helena ficta nuptias promittit, & obliuionem pristinæ litis, seu recusationis. Respondet Tyrannus, sed amans, διὰ τῶ, cur, *aut quomodo? Gratia enim pro gratiâ veniat*; hoc est, mutuâ beneuolentiâ respondere me tibi æquum est. Ista huc non spectant. Non enim venit nobis gratia pro gratiâ, quam nos exhibuerimus Deo. cum nihil tale creatura creatori possit tribuere.

§.6. Quidam scholastici interpretantur gratiam non accepisse pro gratiâ, seu prout est gratia, siue vt illi loquuntur, in ratione gratiæ. Quæ etiam vera est sententia non enim quasi natura, sed gratia data est. Id videtur voluisse Leontius, cum ait, pro eo flatu, quos Deus in Adam insufflauit spiraculum vitæ, Gen. 2.v.7. meliorem gratiam in Apostolos & fideles spirasse.

Gratia pro dono interno.

§.7. Manifestum vel ex hoc loco est, gratiam non solum externum Dei fauorem, sed dona etiam significare, quæ nos de plenitudine CHRISTI accepimus.

Gratia fautor, & dona ex fauore.

Brentij interpretatio.

Brentius homil. 19. in Ioan. Fauorem interdum „ vocat: [Olim, *ait*, dedit Deus populo nostro legem „ & cultum diuinum, ex qua consecuti sunt iustitiam „ externam & carnalem. Et contulit in eos hanc gratiam propter CHRISTVM, vt ex lege agnoscerentur peccata, quo cogerentur Christum inquirere, & „ vt Christus sacris Leuiticis adumbraretur, quo in ipsum crederent. Nunc hæc gratia ablata est. Lex „ Mosaica, & sacra Leuitica, expulsis Iudæis est Hierusalem, abrogata sunt, sed pro hac gratia accepimus „ multò maiorem & præstantiorem gratiam, nimirum, „ Christum ipsum, veram iustitiam, accepimus & in „ CHRISTO verum DEI cultum, quia adoramus „ nunc Patrem in Spiritu & veritate; & clamamus Abba Pater, qui cultus Dei longè omnium maximus est, „ & D[illegible] gratissimus. Olim dedit Deus maioribus „ nostris regnum terrenum, & victoriam super hostes „ finitimos, idque ex gratiâ, propter Christum. Nunc „ ablata est hæc gratia, quia Romani dominantur in „ terra nostra, & hostes nostri potiuntur victoria, sed „ pro hac gratia, reddidit Dominus nobis in Christo „ multò maiorem gratiam, videlicet, victoriam in mor„ te & inferno, ac regnum ipsum cœleste. Quid hac „ commutatione melius? quid ea fœlicius? Quod „ autem Ioannes de beneficiis olim genti Israeliticæ „ præstitis, & nunc per Christum compensatis, con„ cionatur, hoc idem nobis, qui ex gentibus sumus, „ pro nostra conditione optandum erit. Deus dat nobis gratiam vitæ, opum, dignitatis, & aliorum donorum, siue corporis siue animi, & ea dat nobis propter Christum, vt hunc per fidem cognoscamus, & ei seruiamus, sed paulò post aufert hanc gratiam, & nunc adimit quidem opes, nunc dignitatem, nunc sanitatem, nunc etiam vitam ipsam.]

Hæc dona sunt, & gratiæ, Quæ ille contra eos, qui multo post, dona gratiæ negarunt, vocauit gratiam. Vt crebro mirer esse, qui adhuc negant gratiam in Scriptura accipi pro charisinatis.

VERSVS 17.

Quia lex per Moysen data est gratia & veritas per Iesum Christum facta est.

QVÆSTIO I.

An nulla lex per Christum, nulla gratia per Mosen data?

Lex Mosis est gratia Christi.

§.1. INstitutum Euangelistæ est ostendere; Cur dixerit omnes de eius plenitudine accepisse. neque enim gratia est per Moysen facta, sed Lex data. Alium enim neminem potuit quisquam nominare, cui gratiæ collatio tribui posset. Legis igitur lator est Moses, non autem donator gratiæ, vt Romanor. 5.v. 20. & capit. 7. vers. 7. 2. Corinth. 3. vers. 6. Christus gratiam dedit, quæ ad seruandam legem adiuuat, sed tamen & legem seruari voluit, & violatoribus pœnas imponit; vsque adeò, vt etiam crebro præsentes inferat.

Christus legislator.

§.2. Lutherus, Illyricus, alii, suo more, hinc negant à Christo legem vllam latam. [Refutantur igitur hîc Papistæ, inquit Illyricus, & alii seductores, qui Christum pro legislatore habent, cum ille non nouam legem attulerit, sed veterem implendo iustissimumque Deum Mundi totius Dominum aciudicem placando, nobis ab eo gratiam iustitiam & vitam acquisiuerit.]

Legi Christi nihil addendum.

Lex Christi docet Caluinista.

Manichæi Caluinista.

Legi Christi detrahunt.

At Christum non esse legislatorem ex eo non sequitur, *quia gratia & veritas per eum facta est*, reconciliauit peccatores, Deum placauit, cærimonias sustulit, figuras impleuit: nec sine lege tamen & conditione iustitiæ. Ideo enim nos regenerauit in spem viuam. Ideo de plenitudine eius accepimus, vt gratia vtamur, ideo vnigenitus qui est in sinu Patris enarrauit, quid autem? voluntatem Patris. Caluinus libro tertio, institutio. capite decimo nono. §. 2. Iubet fideles *se supra legem efferre atque erigere*: quod aliud non est, quam contra altissimum impie insurgere, & dæmonis instar exlegem esse velle, cum Christus Matth. capit. septimo, vers. vigesimo primo. neget vllum seruiturum posse nisi qui voluntatem Patris fecerit. Verum non est mirum CHRISTI legem ab ipsis refigi, & conculcari, cum legem Dei impossibilem iudicent. In Lucæ cap. 10. vers. 26. *Lex nihil aliud*, inquit Caluinus, *quam damnare potest; quia impossibile est nobis præstare, quod iubet.*

Quo quidem ratione Tyrannidis Deum non obscure accusat. Consule, quæ in anatomia Caluini part. 3. dilem. 136. dicta sunt. Hactenus quidem Manichæis conueniunt, quod illi auctorem legis malum; hi verò crudelem, ideoque insignirent malum faciunt. Contra eos Ioannes Scharpius Caluinianus in cursu suo Theologico pro veritate, disputat. [Errant ergo Primo Flacciani qui in Euangelio nullum præceptum esse volunt, cum manifestè *tenendum* *docet Caluinista.*

præcipia-

præcipiatur, vt credamus & pœnitentiam agamus: "
"hides autem est tantum ex Euangelio, vt & pœniten- "
"tia quæ μετάνοια dicitur, licet μεταμέλεια sit ex lege "
"quæ non est vera pœnitentia, qui Euangelio omnino "
"legm Mosis, imò & ipsas promissiones tolli volunt, "
"idque primò quia tantum ceremonialia Christi ad- "
"uentu tolluntur, & tantum qua figuratè Christum "
"præfigurabant. Hebr. 9. vers. 10. Iohan. 1. vers. 17.

Secundo, Lex moralis tantum tollitur, quoad ma- "
led ctionem. Rom. 8. 1. & obedientiæ rigidam exa- "
ctionem, Rom. 6. 14. 1. Tim. 2. 12.

Tertio, Euangelium legi maximè consentaneum "
est, quia idipsum exigit, quod Lex, nempe vt sobriè, "
piè, & iustè viuamus, Tit. 2. 12.

Quarto, Lex iudicialis adhuc manet, quatenus "
cum naturali conuenit, quia naturalis æterna est. De- "
nique non aliter fimus Christi participes, quam vt "
promissionibus vestitus apprehenditur.] Quæ idcir- "
co Caluiniani hominis verbis retuli, vt lectores vi- "
deant de nimia suorum patriarcharum contumacia "
nonnihil posteros remittere: & quamuis noua error- "
um monstra indies pareant, vetera tamen suorum sci- "
ta sensim deserere. Vide Titulum de Euangelio co- "
lumn. 654.

§. 3. Christus legem igitur tulit, Moses gratiam nullam contulit. Non quod in veteri Testamento non aliqui, & magna quidem gratia fulserunt, sed quod ea non nisi per Christum, non ex Mose, non ex lege. Itaque Deus & legislator est, & quo illa seruari possit donator auxilii. Hinc Mosi sola lex tribuitur, Christo & gratia & veritas vt vni legi duo respondeant. Lex enim præcepta continet, & cærimonias, quas vmbra futurorum comitatur. Præceptorum obligationi auxiliatrice gratia satisfit, figuras veritas implet.

Lex magnum erat toti Reipublicæ & singulis datum beneficium, velut diploma seu Epistola omnipotentis, qua gentem Israelitarum sibi fœderauit. Gratia autem fœderis illius fructus; quia data est ad implendam legem, & hæreditatem adeundam.

§. 4. Hinc etiam Clemens Alexandrinus libro 1. pædag. cap. 7. Legis auctoritatem, & Deum eius auctorem asserit. Moses enim legis & Dei legislatoris administrator fuit. Necinanem cærimoniam, aut spectacula lex continebat, vti ritus gentium, sed Christi & redemptionis illius in ea promissiones monstrabantur. Ideoque his reipsa repræsentatis, abolita lex est. Veritatis enim aduentu imagines euanescere iustum erat.

Ex Clemente sumpsisse videtur: & Theophylactus Deum per *factum esse* auctoritatem ferentis, per *datum* verò ministerium tradentis intelligit.

Et Augustinus contra Faustum Manichæum lib. 15. Imò ipsam legem impletam, vocat gratiam. *Eadem quippe lex quæ per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est: cum accessit literæ Spiritus, vt inciperet impleri iustitia legis, quæ enim impleta, reos etiam præuaricatione faciebat.*

§. 5. Opponitur Christus Mosi, Dominus seruo, Moses fidelis seruus in domo Domini, Christus filius vnigenitus, rem præclare exposuit Cyrillus Alexandrinus in Glaphyrorum lib. 5. de electione Iosue. Ὁ μὲν οὖν σοφὸς Ἰωάννης καὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον καὶ τῆς Μωσέως διακονίας τὸ μέτρον ἀκριβῶς ἐφώνησε λέγων, ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη· ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Ἀλλ' ἵνα μὴ ὁ νόμος ἐπιμιμος εἰς ὀργὴν, ἐπὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ὀφθῇ ἐλαφρὰ καὶ ἐπιπόνη δίκας ἀπόδοσις καὶ κατηγόρει ἡ φαυλότης· ἐπεὶ ἁμαρτίας πιεῖται κατέρρησιν ἁμαρτία γὰρ φησὶν οὐκ ἐλογεῖτο μὴ ὄντος νόμου. Καὶ πάλιν τὸν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνω εἰ μὴ διὰ νόμου πλημμελημάτων ἡμᾶς ἀνίησιν ὁ Χριστός. διηκριβωμένως δὲ ἐν τοῖς

Adami Conzen in Euang. Tom. II.

ἑλληνικοῖς ἀγιάζει οὖν πεπιστευκότας, καὶ τοῖς πάλαι τοῖς πατράσιν ἐπηγγελμένων εἰσομίζει τὸ πρᾶγμα, ὅτι ἦν ἐπ' ἀμφοῖν ἀληθῶς σαφῶς εἰ πάλιν ὁ Παῦλος. ὡδὶ γὰρ γέγραφε· τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. γράμμα μὲν δὲ ὀνομάζει τὸν ἐν νόμῳ σκιὰν· πνεῦμα δὲ αὖ· τὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν, φημὶ δὴ τὸν εὐαγγελικόν· ὃν τοῖς ἀνὰ πάσαν τὴν οἰκουμένην κεκηρύχηκεν ὁ Χριστός. ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν ἄμεμπτος ἡ πρώτη παῦτη λοιπὸν ἀναγκαίως καὶ ὁ τῆς δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος. καὶ τὸν μὲν ἐπαλαίεθεὸς καινὸν ἐπεισαγόμενος. σωτὴρ γὰρ ἡμῶν ὥσπερ Μωσῆς καὶ οὗτος μέσος λοιπὸν γεγονὼς, ἀνέφυ τέρπον τινὰ, καὶ καθηγητὴς ἐφ' ἡμῶν ἀνεδείχθη Χριστός. δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ, καὶ εἰς τὴν τῶν ἐργῶν βασιλείαν εἰσκεκομισμένοι τὴν τοῖς ἀπεργάντοις αἰῶσι σωτηρίαν ἐχόμεν δικαιοσύνην ἀπολαμβάνομεθα, τὴν δικαιοσύνην καὶ ὁσίαν· καὶ πάσης αἰτίας ἀπηλλαγμένην. Μαθόντες ζωὴν, id est, Cum sapiens ille Ioannes optimè intelligeret & Christi mysterium, & Mosaici ministerii mensuram, exclamauit, dicens: Lex per Mosen data est: gratia & veritas per Iesum Christum facta sunt. Verum enimuerò lex quidem erat prompta ad iram, & de transgressoribus ilico graues pœnas sumebat, continuoque accusabat de malitia, & peccati damnationem inducebat. Peccatum enim, non imputatur cùm lex non est. Et rursus: Peccatum non cognoui, nisi per legem. Christus autem contra peccata nobis remittit. Iustificat enim in gratia, & sanctificat eos, qui crediderunt quæque Patribus olim promissa sunt, ad finem perduxit. Quod autem hæc de vtroque vera sint, declarabit nobis rursus sanctus Paulus qui ita scripsit: Littera occidit, Spiritus autem viuificat. Nam litteram vocat vmbram legis, quemadmodum Spiritum vocat cultum in Spiritu & veritate, hoc est; Euangelicum, quem per totum orbem prædicauit CHRISTVS. Cum enim primus non esset omninò irreprehensibilis, necessariò deinceps huic secundo quæsitus est locus, atque hunc quidem antiquauit DEVS, nouum pollicitus. Mosi igitur quasi remoto & è medio sublato, exortus est quodammodo ac dux noster declaratus CHRISTVS, per quem & in quo translati in regnum cœlorum, sempiternam felicitatem consequamur, synceram & sanctam, omnique culpa vacuam degentes vitam.

Distinctio gratiæ, & legis.

§. 6. Gratia CHRISTI est, Lex Mosis, gratia lex seruatur per legem sine gratia peccatum augetur. Christus autem gratiam fecit, dum iudicium Dei in se transtulit, & in corpore suo expiauit peccatum nostrum: vt docet Athanasius libro 3. contra Arianos. *Tum enim veluti obnoxius iudicabatur mundus à lege: nunc autem verbum iudicio in se translato, & corpore pro nobis excruciato, salutem omnibus comparauit. Id respiciens exclamauit Ioannes, Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum obuenit. Melior porro gratia, quam Lex: & veritas præstantior quam vmbra. Illa autem melioritas, non poterat per alium nisi per filium, qui sedet ad dextram Patris effici. Quid autem id significat, nisi germanitatem Filij: ac Deitatem Patris, eandem quoque esse Deitatem Filij: Filius enim in regno Patris regnans in eodem solio cum Patre consideret: & quia Deitate Patris æstimatur & expenditur, ideò verbum Deus habetur: & qui vidit filium, vidit Patrem, vt qui vnus idemque sit Deus.*

Gratiâ lex seruatur.

Quomodo verò seruetur explicat Augustinus contra Faustum libro decimo quinto, capite octauo. *Eadem quippe Lex, quæ per Mosem data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est: cum accessit literæ Spiritus, vt inciperet impleri iustitia Legis, quæ non impleta, reos etiam præuaricatione faciebat.*

Lex impleta est, cum accessit literæ Spiritus.

Ita Augustinus quoque vnius legis duplici parti opponit duo, libro decimo nono, contra Faustum capite decimo octauo. *Hæc præcepta sunt morum, illa Sacramenta sunt promissorum: hæc implentur per adiuuantem*

Gratiam, illa per redditam veritatem: vtraque per Christum & illam semper gratiam donantem, nunc etiam reuelantem, & hanc veritatem tunc promittentem, nunc exhibentem: quia Lex per Moysen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Denique ista, quæ in rectè viuente conscientia conseruantur, fide per dilectionem operante complentur: illa verò quæ in promittente significatione versata sunt, rebus redditis transierunt. Ita & ipsa non soluta, sed impleta sunt, quia ea non irrita, nec fallacia Christus ostendit, cum id, quod eorum significatione promittebatur, exhibuit.

Veritas porrò dicitur, quia omnes promissiones in Christo sunt impletæ, vt Augustinus libro vigesimo secundo, contra Faustum cap. 6. Factam veritatem & gratiam. Clemens Alexand. Pædag. lib. 1. cap. 7. arbitratur, quod Moyses non sit legislator, seu conditor, sed minister, Christus verò gratiæ auctor. Verum non auctor modo & factor secundum diuinitatem, sed redemptor, reconciliator, qui remissionem peccatorum, gratiamq; meritus est.

§. 7. Magnopere hic consideranda est Caluini interpretatio, cuius verba ponam. [Veritas, *inquit*, pro firma & solida rerum stabilitate capitur: Per nomen gratiæ spirituale eorum complementum intelligo, quorum nuda litera in lege continebatur. Ac possunt duæ istę voces per hypallagen eodem referri: ac si dixisset, gratiam, qua constat legis veritas in Christo, demum exhibitam fuisse. Verum quia idem manebit sensus, connectasne an distinguas, parum interest. Hoc quidem certum est, Euangelistam velle in Lege adumbratam duntaxat fuisse spiritualium bonorum imaginem, in Christo verò solidè præstari: vndè sequitur, si Legem à Christo separes, nihil illic restare præter inanes figuras. Qua ratione dicit Paulus ad Colosſ. illic esse vmbras, in Christo corpus. Neque tamen imaginandum est quicquam fallaciter in Lege fuisse ostensum: Christus enim anima est quæ viuificat, quod alioqui esset in Lege mortuum. Sed hic aliud agitur, quid scilicet Lex per se & absque Christo valeat. Negat autem Euangelista quicquam in ea solidũ inueniri, donec ad Christum ventum fuerit. Porrò veritas hæc in eo consistit quod per Christum obtinemus gratiam, quam Lex minimè potuit conferre. Itaque gratiæ nomen generaliter accipio tam pro gratuita peccatorum remissione quam pro renouatione cordis. Nam cum hic discrimen veteris & noui Testamenti breuiter notet Euangelista (quod fusius describitur à Ier.) quicquid ad spiritualem iustitiam spectat, hoc verbo complectitur. Eius autem duæ sunt partes, quod gratis se nobis Deus reconciliat, peccata non imputando: & quod Legem suam cordibus insculpit, ac intus per Spiritum suum in illius obedientiam homines reformat: vndè apparet Legem perperam ac falsò exponi, si quos in se retineat, vel impediat, quominus ad Christum accedant.]

Ex quibus multa Caluinianorum refutare procliuè fuerit. Primò gratiam non esse solum intrinsecum fauorem. Nam est etiam veritas, & rerum stabilitas. Deinde spirituale complementum, quod de solo fauore non dicitur, esse id quod in Christo præstatur. denique esse renouationem, at Pareus aliique contendunt gratiam non vocati dona, seu Charismata, expressè contradicente Caluino.

§. 8. Veteres Lutherani, cum mendaciis hæresim suam ornarunt initio, ex eo quod gratia per Christum data sit concludebant, nec intercessionem sanctorum, nec operum vlla merita esse. Brentius homil. decimâ tertiâ. [Hypocritæ autem & monachi faciunt ex Christo Deum ipsum inaccessum, ex Maria autem virgine, ex sanctis demortuis, & ex bonis suis operibus, faciunt Christos, hoc est, tales, per quos liceat accedere ad sæuum illum, quem fingunt & truculentum Christum, prius nobis inaccessum. Sentiunt enim se vel sanctorum vel suorum operum meritis impetrare à Deo remissionem peccatorum & vitam sempiternam. Hæc est magna impietas, quæ & manifestè hic refutatur.]

Intercessio sanctorum.

Est profectò magna impietas non tamen Catholicorum, sed impostoris nobis illam affingentis. Nemo Catholicus Christum inaccessum imaginatur & sæuum. In singulos dies canimus aut legimus Psalm. 94. vers. 1. *Venite, exultemus Domino: iubilemus Deo salutari nostro. Præoccupemus faciem eius in confessione: & in Psalmis iubilemus ei. Et vers. 2. quoniam non repellet. & v. 3. Venite adoremus, & procidamus.*

Accedimus igitur ad Christum aliquando associati sanctorum intercessionibus, quos non facimus Christos, sed Christi adoratores; hoc enim petimus, vt pro nobis ipsi orent.

Iam verò neminem vel suis, vel alienis meritis posse impetrare remissionem peccatorum omnium concors est sententia. vt certissimum sit deploratæ esse imperitiæ vel nequitiæ hæresin tam manifestis calumniis tueri.

VERSVS 18.

Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.

QVÆSTIO I.

Quomodo Deum nemo vnquam viderit?

Christus de Deo cælo egressus tractat.

§. 1. QVo illa pertineant, non est obscurum. Cum enim de mysteriis altissimis, & ab humano sensu atque intelligentia remotissimis, quasi ipse de cœlo egressus tractat, ne præsumptione aliqua, *sed* id agere videatur, originem & fontem doctrinæ suæ in Christum reducit. Ego enim, inquit, ista non vidi, non eram in principio, non vidi Verbum apud Deum, nemo enim Deum vidit vnquam, sed vnigenitus nobis enarrauit. Non itaque causam reddit, cur gratia & veritas per Mosen facta non sit; sed obiectioni occurrit eorum, qui interrogare poterant; quam pridem è diuino consilio rediisset, & quo die arcana ille conspexisset. Syrus interpres suo loquendi modo vtitur: אלהא לא חזא אנש מן מיתוהי *Alaha la chaza enoſch men metum. Deum non vidit homo ab vnquam.*

Deum nemo vnquam vidit.

Proprium vero est eorum, qui iam Deo fruuntur, Deum videre. Sic Irenæus libro quarto, capite trigesimo sexto. ὥσπερ οἱ βλέποντες τὸ φῶς, ἐντὸς εἰσὶ τοῦ φωτὸς, καὶ τῆς λαμπρότητος αὐτοῦ μετέχουσιν: οὕτω καὶ οἱ βλέποντες τὸν θεὸν ἐντὸς γίνονται τοῦ θεοῦ, μετέχοντες αὐτοῦ τῆς λαμπρότητος. ζωὴς ἐστὶν οἱ ὁρῶντες θεόν. *Quemadmodum enim videntes lumen intra lumen sunt, & claritatem eius [percipiunt:] sic & qui vident Deum, intra Deum sunt, percipientes eius claritatem.*

Deum videre.

Armenorum erroribus obsistit.

§. 2. Non fauere hunc locum Armenorum erroribus docet Armacanus libro decimo quarto. decoguntur rum erroribus. Eundem tamen renouauit Almericus, vt constat ex Prateolo, & Turre cremata libro quarto, de Ecclesiastic. capite trigesimo quinto. Contra eos Catholica definit Ecclesia veritatem;

Bene-

Benedict. 11. in Extrauag. *Benedictus.* Vide Maiorem 4. quæstio. vltim. Gabriel. distinct. 49. quæstio. 2. art. 3. dub. 3. Idem definitum est in Concilio Florent. vt est in literis vnionis Græcorum & Latinorum. Vide Epiphan. hæres. 70. Martial. Epistol. ad Tolos. capit. 37.

§. 3. Nemo hominum aut Angelorum Deum vidit, vt eius immensam essentiam comprehenderet, vt Chrysostomus homil. 3. Euthymius, Theophylactus interpretantur. Quo sensu verba accipienda sunt, quasi dicat, *Nemo Deum vnquam videre potest*, hoc est, vt Theologi dicunt, comprehendere. De comprehensione illa Euangelistam loqui non arbitror; non enim ad docendum necessaria est. Hoc enim agitur, vt demonstret, non esse hominem, qui illa mysteria, voluntatemque Dei, & Oeconomiam cognorit, sicut filius, qui est in sinu Patris, à quo omnia accepta sunt, ad quem omnia referenda. Quomodo simplicissimæ naturæ Deus clarè videri possit, nec tamen comprehendi, docent Scholastici. pag. 1. quæstio. 12. Fides autem nos docet esse Deum incomprehensibilem. ita habet Concil. Lateran. cap. Firmiter. Theophylactus Antioh. ad antolyc. Tertull. in apol. cap. 17. Minutius Felix in Octauio. Theodor. lib. 4. hæret. fab. Alii, qui contra Anomæos scripserunt.

§. 4. Nec Moses, nec alii Deum propriè, eiusque essentiam viderunt, sed vel per Angelum, vel in aliqua similitudine loquentem audierunt, aut aspexerunt, qua de re alio loco egi. Id certè vel in Mose ipso constat, cui dicitur Exod. trigesimo tertio. *Non videbit me homo & viuet.* Hoc est, quoad vixerit, me videre non poterit. Non quod moriendum ei statim esset, si quis eum vidisset, vt nonnulli putabant. Iudic. decimo tertio. Mosi Numer. duodecimo: facie ad faciem locutus est, hoc est, reuelatione exactissima, præsentia & familiaritate summa, non tamen clarè demonstrata essentia sua. Vide Augustinus lib. 2. & 3. de Trinit. Ep. 111. & tract. de videndo Deo, quæ est Epistol. 119. ad Paulinam. Ea enim causa ista dici non ambigo, vt Mosis auctoritas infrà Christi maiestatem esse demonstretur. Locutus est Deus Mosi στόμα κατὰ στόμα, vt Septuaginta interpretantur, seu vt Chald. verbum ad verbum: quod fieri solet etiam inter homines, qui sibi mutuo loquuntur, non visa essentia. Quis enim animam amici, ad quam verba dirigit, intuetur? Verum hac de re videatur Dionys. Areopag. Irenæus, Molina noster. in 1. pag. quæstio. 12. articul. vndecimo. Vasquez. disp. 55. art. 1. cæterique Scholastici.

Adeò verò Deum videri non posse Iudæi existimabant, vt Isaiæ causa mortis fuerit, quod vidisse se Deum dixerit. cap. 6. Hilarius lib. 5. de Trinitat. *Loquitur*, inquit, *Isaias: præter hunc se nemihem Deum vidisse. Vidit enim gloriam Dei, cuius præuncciauerat mysterium incorporationis ex virgine. Hoc si tu hæretice ignoras quod in gloria vnigenitum Deum viderit, audi Ioannem Euangelistam dicentem: Hæc autem dixit Esaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Hinc Apostolicis, hinc Euangelicis, hinc Propheticis dictis impie hæreticè concluderis. Esaias enim Deum vidit, & cum scriptum sit, Deum nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris ipse enarrauit: Deum tamen Propheta vidit, & gloriam eius vsque ad inuisiam Propheticæ dignitatis aspexit. Nam in iudicium mortis ob hanc causam à Iudæis actus est. DEVM itaque nemini visum, vnigenitus filius qui in sinu Patris est, enarrauit.*

§. 5. Clarum, præsentem, & intuitiuam visionem Euangelista negat hominibus adhuc in hoc æuo degentibus, non autem beatis. Hoc enim ad eius institutum satis erat, vt quærentibus, vnde illi Patris & Filii tanta cognitio, responderet. Sibi Deum non esse clare visum, non se raptum in cœlum: Cum nemo hominum viderit, sed à Christo didicisse; de sacro pectoris dominici fonte hausisse. Hinc non repugnat Euangelista Isaiæ, qui corporali modo Deum vidit.

§. 6. Socinus sola enarratione, seu annunciatione nos à Christo seruatos impiè docuit: Prophetas negat Christum annunciasse, quia prædixerunt venturum.

Respondi. De Prophetis quidem errorem ex ipsis confutari Isa. cap. 52. vers. 7. Ierem. 42. vers. 52. Ezech. 3. 21. vers. 40. 10. At non seruari nos ostensione iustitiæ totum Scripturæ corpus nos edocet. Frustra enim Christus mortuus est, si non sanguine sed doctrina saluamur sola. Vide Matthæi 26. 28. & 20. 28. Romanor. 5. 8. & 10. Hebr. 9. 26. & Galat. 3. 13. Filius verò non modo omnia enarrat, sed omnia disponit. Irenæus lib. 4. cap. 37. *Enarrat ergo*, ait, *Filius ab initio Patris, quippe qui ab initio est cum Patre, qui & visiones Prophetarum, & diuisiones charismatum, & ministeria sua, & Patris glorificationem consequenter & composite ostenderit humano generi, apto tempore ad vtilitatem. Vbi est enim consequentia, illic & constantia. & vbi est constantia, illic & pro tempore. & vbi pro tempore, illic & vtilitas, & propterea verbum dispensator paternæ gratiæ factus est ad vtilitatem hominum, propter quos fecit tantas dispositiones, hominibus quidem ostendens Deum, Deum autem exhibens hominem, & inuisibilitatem quidem Patris custodiens, ne quando homo fieret contemptor Dei, & vt semper haberet ad quod proficeret.*

Quomodo vero omnia cauillarentur, colligimus ex Epiphanio lib. 3. cap. 1. *Nos autem*, ait, *verè Deum verum scimus, & esse verè in substantia regem incomprehensibilem, creatorem vniuersorum vnum Deum: & ex ipso vnigenitum Deum, in nulla re differentem à Patre, & sanctum ipsius Spiritum, nihil à Patre & Filio euariantem. Quemadmodum etiam in omni hæresi de fide in Deum, per longum verba fecimus. Et quod quidem visus est Deus hominibus, sæpe diximus, & non negamus. Si enim negauerimus diuinas Scripturas, veri non sumus, & à veritate excidere comperimur. Aut si vetus Testamentum reijcimus, non amplius sumus Catholicæ Ecclesiæ. At Euangelium dicit, Deum nemo vnquam vidit, vnigenitus filius ipse exposuit. Et rursus eadem diuina Scriptura dicit, visus est Deus ipsi Abraham cum esset in Mesopotamia, & ipse Dominus in Euangelio ait, Angeli ipsorum vident faciem Patris mei, qui est in cœlo. At omninò dixerit aliquis diuinam Scripturam dixisse, Prophetas vidisse Deum in mente, ex hoc dicto: Angeli eorum vident faciem Patris mei, qui est in cœlo: & rursus ex hoc; Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Qui verò hoc dixerit, & in cogitatione sua dictiones ipsas copulauerit, is vtiq; dicere poterit, quod vnusquisque in mente Deum videt, & non oculis. Verum huic resistit diuina Scriptura dicens per Esaiam Prophetam; Miser ego quoniam compunctus sum, quoniam homo immunda labia habens, in populo immunda labia habente habito, & Dominum Sabaoth vidi oculis meis, & non dixit mente, neq; in cogitatione, sed oculis, veritatem ac firmitatem fidei corroborans. Quid igitur dicimus, cùm Euangelium dicat, Deum neminem vnquam vidisse: Propheta verò & Apostoli, atque ipse adeo Dominus id asserunt? Nunquid oppositum est quid in diuina Scriptura sibi ipsi? absit. Sed videbant Prophetæ & Apostoli, & verum est, videbant autem prout poterant ipsi, & sicut licebat, & visus est ipsis sicut voluit. Omnia enim ipsi possibilia sunt. Et quod quidem inuisibilis est Deus, & incomprehensibilis, hoc manifestum est, & confessum. At rursus potens est facere quod vult. Neque enim quisquam opponit se ipsius voluntati: Non enim passionis affectu tenetur Deus, vt quod vult, non faciat, aut faciat, quod non vult, potens enim est facere quod vult, sed facit quæ decent ipsius*

Epiphanij confessio.

Deus visus.

Deus quomodo visus?

ipsius Deitatem. Nihil est omnino, quod voluntati ipsius resistat, vt non posit facere quod vult, velut decet ipsius Deitatem. Et impossibile est videre Deum humanam naturam. Et non datur vt visibile videat inuisibile. At inuisibilis Deus in benignitate suâ ac potentiâ, potens fecit, quod impotens erat, & dignatus est suâ potentiâ, vt inuisibile videret. Et quod vidit inuisibile & infinitum, non velut habet infinitum vidit, sed velut natura comprehendere potest potens effecta, vt quod impotens esset, ad potens se extenderet. Et nihil discors est in diuinâ Scripturâ, neque opposita dictio aduersus dictionem reperietur. Est autem ita, velut sæpè rei huius exemplum narraui, nimirum, sicut si quis per tenuissimum foramen cœlum conspicaretur, & diceret; Video Cœlum, & sanè non mentitur talis, videt enim cœlum reuerà. Dicit autem ad ipsum aliquis; Non vidisti cœlum; & sane neg, hic mentitur. Qui enim dicit, se vidisse, non mentitur: & qui dixit ad ipsum quod non viderit, idem vere dicit. Neque enim vidit extensionem, neque latitudinem. Et qui quidem vidit, verum dixit. Qui vero contradixit, non vidisse, non mentitus est, sed ipse verum dixit. Sæpè enim & in summitate montis stantes videmus ipsum mare, & si dicamus vidisse nos mare, non mentimur. Si verò quis contradicat, ac dicat, non vidisti, & ipse non mentitur.

QVÆSTIO II.

Quid sit esse in sinu Patris?

In sinu Patris est, qui consubstantialis.

§. 1. AVgustinus libro 4. de vnita ac sempiterna subst. Trinit. his verbis vrget Polentinum Vrbicum, qui Spiritum sanctum negabat Patrem, quia Pater est ex quo omnia. Negabat & filium esse, quia vnigenitus est CHRISTVS, inde concludebat esse creaturam.

Respondet; Paracletum non esse Filium, quia eum Ioannes dixit Vnigenitum. Esset men Deum, sed aliam personam, Deum autem esse probat ex Scripturis. Hæresin autem tum fuisse nouellam docet, titulus libro quarto Athanasii præscriptus.

§. 2. Esse in sinu Patris, est Patri esse intimum, ac coniunctissimum, ac planè consubstantialem. Ita Augustinus tractat. 3. in Iohan. Cyrillus libro primo, cap. quinto, vers. vigesimo secundo. Victorinus libro primo. contra Arium. Idem est esse apud Patrem esse in Patre. ὁ ὤν, qui est, non enim vllo vnquam tempore à Patre recessit, non effectu, & assumptione humanæ naturæ.

Cyrillus libro primo, in Ioannem, in sinu Patris, in ipso Deo. Augustinus Tractatu 3. *Quid est*, inquit, *in sinu Patris? In secreto Patris. Non enim Deus habet sinum, sicut nos habemus in vestibus, aut cogitandus est sic sedere, quomodo nos, aut forte cinctus est, vt sinum haberet: sed quia sinus noster intus est. secretum Patris sinus Patris vocatur. In secreto Patris, qui Patrem nouit, ipse narrauit.*

Summorum secretorum esse participem filium hoc modo ostendit. Sic Cicero ad Quintum Frat. Mihi crede in sinu est, nec d fingor. Hoc est, secretum non efferam. Syrus paulo aliter vertit: Vnigenitus Deus ille qui est in sinu Patris sui.

יחידיא אלהא הו דאיתוהי בעבא דאבוהי

§. 3. Ariani ex eo concludebant, CHRISTVM alterius esse naturæ, quam sit Pater. Lazarus enim sinu Abrahæ erat, non Abraham ipse, amoris ergo, non coniunctionem naturarum esse contendebant. Extra nos enim esse, quæ sunt in sinu nostro.

Distinctio personarū.

Respondeo. Alterum perspicuè hinc colligi, personarum scilicet distinctionem. Alterum verò cum aliis locis collatione, naturæ vnitatem. Si enim reuera est in sinu Patris, alius est à Patre, neque enim quisquam suo in sinu, aut gestari in suo sinu dicitur. Atque id contra eos, qui diuersitatem personarum infiantiantur clarum est. Alterum ex aliis locis colligitur, quibus dicit, Patrem in Filio esse, Filium in Patre. Augustin. lib. de fide & Symbolo vtrumque complexus est. cap. 4.

Vna persona plus aliis non cognoscit.

Nazianzenus coniunctionem seu vnitatem naturæ pulchrè exponit. Sermon. de sacro baptisma φήσω τὸ ἓν νοῆσαι, καὶ τοῖς τελειοτέροις προσλάμπομαι. ὁ φήσω τὸ θεῖον διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἓν ἀναφέρομαι, *id est*: Non valeo adeò celeriter vnum cognoscere, quin trium luce circumfundar; Non valeo adeò citò tria distinguere, quin ad vnum referar. Quia sine aliis, vna persona non potest intelligi, eiusdem cum aliis substantiæ existens. Filius autem non tum primum receptus est in sinum Patris, cum nobis illa enarrauit, sed ab æterno fuit in sinu Patris. Nec Patres antiqui cognitione illâ destituti fuerunt, sed sub vmbris obscurius intellexerunt, locutus est illis in Prophetis, sed clarius in Filio.

Non est negandum arctissimum etiam amoris vinculum significari inter personas, sed hîc præcipuè de veritate agitur naturæ. Quomodo autem hic situs alludio ad decubitum conuiuarum, vide Delrio in cap. 3. v. 6. Deuteron.

QVÆSTIO III.

Vnde cognitio SS. Trinitatis?

Vnigenitus.

§. 1. VNigenitus inquit Filius, ipse enarrauit. Pleonasmo emphatico nominat, & filium, & vnigenitum, vt ostendat, nec esse adoptatum, nec fratrum consortio minoris æstimandum. Cum enim vnigenitus sit, totam Patris scientiam, omniaque possidet. Hinc factum vt ipse dicatur: ἐξηγήσασθαι exposuisse, nemo enim aut vidit, sicut ipse, aut ita exposuit. Omnes sub vmbrâ fuerunt. Deum poni sine articulo notauit Erasmus, quod hoc loco τὸ θεῖον, seu Deitatem significaret, quod verum est, sed hic ita accipitur deitas, vt omnia complectatur, personas, essentiam, hanc nulli visam constat, ideo nec Trinitatem.

Filius igitur, ille, ἐκεῖνος, ille scilicet, qui vidit, comprehendit que omnia, ille annunciauit. Quod si ille solus omnia intuitus est, nobisque præstantissimam diuinorum cognitionem attulit, consectarium est, vt omnia cætera etiam esse ab ipso & emanare credamus. Cognitio enim DEI vera & certa, introductio est in veram vitam ac Beatam.

Aliud dicitur ἐξηγήσασθαι.

Non est admittenda illa lectio, quæ habet: ἐκεῖνον ἐξηγήσατο, *illum enarrauit*; etsi enim Filius Patrem annuntiauit, hic tamen omnia exemplaria aliter habent, & Patrum commentarii.

ἐξήγησις.

Hoc potius notandū, ἐξήγησιν rerum esse occultarum, & magnarum, adduntalii, vt Sophoclis interpres, ἐξηγήσεως esse vulgarium, quod non esse perpetuum tota Græcia satis docet. Nam apud Apostolos Hebr. cap. quinto. est λόγος δυσμήνυτος, *difficilis ad interpretandum.* Et interpretes, erant non modo vulgaribus in rebus, sed maximi etiam difficillimisque. Vnde illud magnificum, *Interpres Diuum.* ex Xenoph. lib. 1. Pœdag. ὅπως μὴ δι' ἄλλων ἐρμηνέων τὰς τῶν θεῶν συμβολὰς σύνιμεν. *Ne per alios interpretes DEORVM consilia cognoscas.* ἐξήγησιν quidem pertinet ad religionem interpretationum & legum. Demosthen. περὶ παραπρεσβείας. Xenoph. pæd. 7. Plato de legibus. Pausan.

Pausan. Alij. Sed ad communia aliquando accommodatur.

§. 2. Ridicule faciunt, qui ex his verbis, *Filius qui est in sinu patris*, Vbiquitatem, seu Immensitatem corporis Dominici colligunt, quod nunc pudore faciunt timidius, olim multi fecerunt, adeo, vt etiam Caluin. lib. 4. Instit. cap. 17. §. 30. ea causa rideat. Quamuis enim sinus patris sit vbique, immensus, infinitus, sitque in Deo Dei filius, immensus, infinitus, non tamen secundum omne id, quod habet, etiam est vbique. Nam filius secundum humanitatem est comprehensibilis & visibilis, vt est apud Iren. lib. 3. cap. 11. *Et gratiam*, ait, *potus, in nouissimis temporibus per filium suum donat humano generi, incomprehensibilis per comprehensibilem, & inuisibilis per visibilem; cum extra eum non sit, sed in sinu patris existat. Deum enim, inquit, nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius Dei, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Patrem enim inuisibilem existentem, ille qui in sinu eius est, filius, omnibus enarrat. Propter hoc cognoscunt eum hi quibus reuelauerit filius, & iterum pater per filium, filij sui dat agnitionem, his qui diligunt eum.*

VERSVS 19.

Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Ierosolymis sacerdotes & Leuitas ad eum vt interrogarent eum: Tu quis es?

QVÆSTIO I.

Quale est testimonium Ioannis?

§. 1. DE teste iam ante dixerat, nunc testimonij ordinem, & rationem exequitur. Præsides religionis, & pontifices publicam legationem adornant, & interrogant, quisnam sit, putabat enim populus Christum esse. Cognorant etiam hebdomadas Danielis finem accipere, iam translatum sceptrum, antecesserant miracula & prædictiones, infanticidia, aliaque. Honestissimam fuisse legationem missis sacerdotibus & Leuitis, res ipsa docet; dubitabant enim an Christus esset. Non credidisse tamen illi testatur Christus ipse. Itaque ne sincere quidem misisse videntur, si principes spectes, sed vt populo satisfacerent.

§. 2. Quod Vocem se dicit, pleriq; ad Ioannis modestiam referunt, qui tam magna de illo opinantibus, se vocem clamantis esse dicat. Nec ego dubito animo demisso & humili ista professum esse. Sed tamen testimonij sui auctoritatem voluisse hac professione astruere, certissimum est. Testimonium enim Isa. 40. 3. profert ipse in deserto, atque eadem ratione, & se præcursorem, & iam aduenientem Messiam declarat. Simul prudentissime & efficacissime eos horratur, vt Messiæ iam aduenienti viam præparent.

§. 3. Ille confessus est, & non negauit, hoc liberè ac publice, sollemni protestatione, non esse se Christum. Id enim præcipue quæri sciebat, etsi illi tantum quærerent: Tu quis es? Compendio Euangelistæ res narare solent, alioqui pluribus verbis legatos egisse, salutasse, documenta, quibus legationis fidem facerent, exhibuisse; constat Ioannem quoque plura de Christo annunciasse, cur enim cum omnes baptizaret, cum Pharisæi etiam & Scribæ venirent, non hos etiam instrueret, legatos præsertim, & publice venientes?

QVÆSTIO II.

Cur se negat Prophetam?

§. 1. CHristus pluspuam Prophetam appellat? Zacharias nominat Prophetam altissimi. Ipse se Prophetam negat. Varie respondent. Veriissima videtur illa, qua dicitur interrogatus, an ipse esset magnus ille propheta, quem Moses promiserat. Nam reuera sic interrogant. ὁ προφήτης εἶ σύ; *Tun es ille propheta?* multi in hac sententia sunt. Nec aliud obstat, quam prima responsio. Etenim iam se Christum esse negarat. Ille autem Propheta Christus erat. *Messiam iterum se negat.*

Cui obiectioni respondeo. Iudæos captiose interrogasse. Cum enim ὀνόματος & præcise viderent, titulum Messiæ Ioannem non admittere, alio modo eum eo reducere moliuntur. Quærunt enim an sit magnus ille propheta, quem audiendum esse Moses prædixerat. Cum tantam hominum multitudinem traheret, cum baptizaret, quorum neutrum prophetæ minores præstiterunt. Fieri potuit, vt vel ipsi dubitarent, an Moses de Messia locutus esset, vel arbitrarentur Ioannem id latere, itaque alio modo eandem iterant quæstionem. Erant adhuc, aut proxime fuerant prophetæ & prophetiæ, Simeon, Zacharias, Anna, Elisabeth, at tale, quale Baptista, nihil instituerant agere. De singulari igitur propheta interrogant, cui peculiaris esset in regno potestas. Cur igitur aliis verbis eandem quæstionem iterauerint causam existimo; quod Ioannem Messiæ, seu Christi nomen velut regis vncti non admittere viderent, tum quod nondum rex esset, nondum vnctus, tum quod Romanos eum timere suspicarentur, ideo quærunt, an sit ille propheta, magnus scilicet, quod nomen non tam inuisum erat regnantibus, quam Christi.

QVÆSTIO III.

Cur quærunt an sit Elias?

§. 1. REgum lib. 4. cap. 2. vers. 11. Elias igneo curru in cœlum ascendit, eum rediturum constans erat Iudæorum sententia. Ideo hoc ipsum quærunt, Spiritus enim & virtus, virum simile m Eliæ exhibebant: nec tantam abstinentiam in homine æui sui esse posse credebant, Eliam coruus pauerat, deinde dies quadraginta ieiunarat. Hinc facilis erat de Elia suspicio.

Ioannes negat se Eliam, nempe in persona, Christus asserit, esse Eliam, scilicet officio, qua de re vide quæ in Matth. & Luc. dicta sunt. *Cur Eliam putarint?*

VERSVS 28.

Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem vbi erat Ioannes baptizans.

QVÆSTIO I.

Vbi Ioannes baptizauit?

§. 1. IN re nec difficili, nec summi momenti, grauiter concertant doctissimi Interpretes; sed & exemplaria Latina & Syra omnia habent *Bethania*, multa Græca *Bethabara*. Si *Bethania* legendum est, alia ad Iordanem ponenda est, præter eam quæ Ierosolymis vicina est: quod vt fieri potest, ita auctorem non habent, qui sic sentiunt. Alij Bartaneã lege e malunt. *Bethaniã & Bethabera.*

Trans Iordanem alij censent esse eam partem, quæ ex Ægypto venientibus erat trans Iordanem, adeoque terram, in qua Ierosolyma; Alij obiectam ripam Iudææ contrariam.

Veteribus codicibus res decidenda.

Mihi codicum veterum fides potius videtur, quos consensu habere Bethaniam fatentur illi, qui nouam lectionem sequuntur. Nec aliud mouet, quam quod duæ Bethaniæ concedendæ essent, quod cum in pluribus contingat, non video cur hoc loco timeamus: Præsertim cum illi, qui aliter sentiunt, Bethabaram pro Bethania sine auctore ponant.

VERSVS 29.

Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.

QVÆSTIO I.

Cur agnum Dei vocet tollentem peccata mundi?

Testimonium Christo sæpius dedit Ioannes.

§. 1. ALtera iam die postquam legatio Iudæorum audita & remissa est, vidit Ioannes Iesum venientem, & cœlesti eum præconio decorauit & dixit: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Quod testimonium Ioannes Christo sæpius dedit; Nam etiam ante baptismum sic Christum appellauit Matth. 3 16. & hic vers. 36. eodem plane modo. Hic autem dies non est quo baptizatus est Dominus, vt Origen. & Optatus Mileuitanus lib. 4. contra Parm. existimauit, neque etiam ille, quo ex deserto redijt; Nam quarto post die nuptijs interest, in Galilæa, idque cum discipulis suis, quos ex deserto regressus, non simul, sed aliquo interuallo collegit.

§. 2. Agnus autem Dei, non hominum, agnus immaculatus, cuius typus ille erat, de quo Moyses Numer. 28. versic. 3. *Hæc sunt sacrificia quæ offerre debetis, Agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum: vnum offeretis manè, & alterum ad vesperum.* Exodi 12. 3. & 29. 39. Iuge sacrificium mane & vespere offerri solitum, cuius sanguis emundare à peccatis non poterat, agnum illum figurabat, agnum Dei, agnum cœlestem, adeoque Deum, agnum offerendum Deo, ad consummationem sanctorum. Agnum Ioannes inter Euangelistas Christum solus appellat; raro sic vocatur ab alijs Apostolis, Petrus 1. Epist. 1. 19. precioso sanguine quasi agni immaculati nos redemptos ait. In Apocalypsi Euangelistæ sub figura agni sæpius apparet: agnus enim est qui sigillum aperit, qui impijs irascitur, cuius nuptiæ venerunt. Quod si philosophari lubeat, plurima quæ agno pariter & Christo conueniant colligere proclive fuerit. Et passim in homilijs egregiæ exstant comparationes. Mihi dubium non est, mansuetudinis & tantæ patientiæ virtutem in Christo præcipue spectari à Propheta Isaia, & Baptista. Fuit olim Fabius ille, qui Romanam cunctando restituit rem ex modestia, facilitate, & miti ingenio dictus ouicula, vt in eius vita Plutarchus. Iunium Syllanum Caligula pecudem auream appellabat, Dio lib. 56. virtutem enim & grauitatem homo nequissimus exprobrabat. Alioqui etiam stolidi προβάτα dicuntur, quia scilicet homines simplices, ac innocentes pro fatuis habentur. Diogenes diuitem indoctum vocabat χρυσόμαλλον, quod est *aurei velleris*, alij legunt χρυσόμηλον, *auream ouem*, quæ omnia in Christum iactata sunt, & Christianos, quos tanquam oues misit in medio luporum, quos tanquam oues ad dexteram constituet.

Christo & agno multa similia.

Agnus mansuetudinis symbolum.

§. 3. Agnum Dei vocat Christum, quia sic Isaiæ 53. 7. nominatur, *Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum.* Et Ierem. vers. 19. *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.*

Hic igitur etiam prophetiæ insistit, & quem prophetam agnum promisit, ipse manu ostendit, vt habet Nonnus Christianus Poeta. Vide Cyprianum Testim. lib. 2. ad Quirinum cap. 15. Quod ipse sit dictus ouis, & agnus, qui occidi haberet: atque hoc est quod aiunt articulum O non modo Emphaseos, sed etiam relationis vim habere, perinde enim est ac si dicat hunc esse agnum à Prophetis prædictum. Sic Athanasius orat. contra omnes hæreses. *Cum aduenisset ad nos iste ita pronunciatus, eumque ad se accedere conspexisset Baptista Ioannes, adimplens quod prædictum fuit ab Esaia propheta, in hæc verba erupit: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi: vides confirmari Propheticam vocem à Baptista.* *Christum ostendit.*

Adeo vero vsitatum fuit oues, aut agnos offerre, *Agnis ipsis* vt nulla apud gentes crebrior hostia. Virg. lib. 5. *offerimus tempestatibus agnus.* Et apud Aristophanem in Ranis. *quemus.*

Ἀρν' ἄρνα μέλαινα παῖδες ἐξενέγκατε
Τυφὼς γὰρ ἐκφαίνειν παρασκευάζεται.
Agnum, Agnum nigrum pueri efferte,
Erumpere enim typho paratus est.

Sic Latinus rex sollicitus de filiæ nuptiis; Velleribus incubat ouium cæsarum.

QVÆSTIO II.

Quomodo tollit peccata mundi?

Lam rigida tollebantur.

§. 1. ὁ αἴρων, qui iam præsens tollit; iam enim mysterium redemptionis operabatur, & multorum remiserat peccata. Quamuis de virtute & potestate tollendorum peccatorum interpretari malint, vtrumque coniungendum censeo, esse agnum qui absolutissimam peccatorum tollendorum potestatem iam reipsa exerat, sanctitatem conferat, quod nulla legis victima præstare potuit. Græca exemplaria hodierna fere habent *peccatum* singulari numero. Ita legit Cyprian. lib. de duplici martyrio. Ambr. l. 3. de fide, c. 5. Augustin. l. 12. contra Faustum c. 30. Theophyl. etiam. Cyprianus tamen lib. 2. contra Iudæos cap. 15. & l. de Baptismo legit in plurali. Chrysostom. homil. 16. imo etiam Origenes in 24. Num. Ecce in Græcis, Syris, & multis latinis libris non reperitur, in correctis tamen relictum est: itaque multa & meliora exemplaria repetitionem habuerunt, parui momenti est, quare in medio relinquo.

Hoc valde repetendum; agnum hunc natura sua, fine, & officio esse ἀληθινόν, qui omnia mala auertat, omne mundi peccatum deleat, iamque ipso tempore cum Ioanne loqueretur, cum baptizaret, cum magna turba pœnitentiam ageret, agnus in cordibus operabatur, & dolentium peccata auferebat.

§. 2. Et primum quidem ipse rem serio æstimans, admiratur esse agnum qui tollat peccata mundi: Eum enim esse, qui saluum faciat populum suum à peccatis eorum, se vero tantum vocem esse, & monstratorem Saluatoris, quo quidem testimonio pridianam confessionem mirifice confirmat. Deinde finem cur Messias aduenerit ostendit, non vt regnum temporale institueret, sed peccata mundi tolleret, quæ lucra apportentur, quæ voluptatum blandimenta, quos honores mundus inquirit. Legati pontificum ad Messiam velut regem futurum proficiscuntur, delecti ipsi de multis, commodis quisque suis inhiabat, & gaudia sibi de nouo propheta spondebant; de remissione peccatorum ob quæ iugo Romanorum pressi cruciabantur nullam cogitationem suscipiebant. at Ioannes mala & malorum causam intuitus, peccata scilicet, ad ea tollenda Messiam venisse pronunciat. Hoc vnicum & solidum esse beneficium, absque illo mundum stare non posse.

§. 3. Non tollit peccata relinquendo, & tolerando, so-

deo, solum non imputando, vt Caluinus impie docet. Mundum enim liberat à peccato, non iudicat mundum esse cum adhuc in mediis sordibus hæret. Ioannes Emphatico vsus est ὁ αἴρων tollens, auferens, est enim sursum tollere, de medio tollere, vt etiam Syrus רטיל qui tollit, qui gerit. Quod si & præterita & præsentia non imputat, sed tamen totam fœditatem relinquit, etiam eorum qui in medio sunt peccandi feruore, non tollit peccata, sed peccandi præbet, & licentiam, & irritamenta scelerum. Perinde enim est ac diceret. Ecce agnus Dei, qui nullum peccatum tollit à vobis, sed nullum vobis imputat, qui vos plenos omni iniquitate, & spurcitie iustos æstimat.

Itaque Bullingerus Zwinglianus nondum intima eorum probans, Erasmi interpretationem sequitur. „ [Annotandum vero illud in primis videtur, quod & „ Erasmus Roterodamus annotauit, à quo mutuaui, „ αἴρει, id est, Tollit, dictum esse, & non remittit: idque „ duplicem ob causam. Vel quia penitus tollit, id est, „ ad plenum expiat, nulla labe aut culpâ relictâ, quæ „ vlla alia expurgetur ratione. Vel quia peccata nostra „ in se recipit. Tollimus enim onera quæ nobis ipsis „ imponimus. Tollimus quæ natura nobis desunt, in„ terim vt nostra recipimus. Certe Paulus, Christus, in„ quit, qui peccatum non fecit, factus est pro nobis pec„ catum. Denique Isaias 53. cap. quò Ioannem alluisse „ omnino arbitror, dicit, Profecto ipse labores nostros „ tulit. Vel, Et tamen infirmitates nostras ipse portauit: „ & dolores nostros ipse baiulauit. Nos autem existi„ mabamus eum ipsum tactum percussione Dei (plaga) „ & afflictum, ipse vero vulneratus est propter trans„ gressiones nostras, & attritus est propter iniquitates „ nostras, &c.] Nondum impia mysteria prodiderant passim posterorum illud impudentiæ seruatum est. „ [Tollit, *inquit Aretius*, non vt non sit in nobis iam su„ perstes peccatum, sed vt non damnet, item vt non re„ gnet. Deinde peccatum simpliciter tollit, hoc est, „ colluuiem omnium malorum, originale, actuale et„ iam, vt commissum, non damnet sanctos, iners est, „ hebes redditum est.] Ecce tibi in Caluinianis est originale, actuale, omnium malorum colluuies, idololatria, infidelitas, adulteria, homicidia, sed inertia sunt, hebetia sunt illa scelera, illos non damnant, alios condemnant. O fidem in lupanaribus prostitutam. Beza alioqui scripturarum vbicunque libertin suam hæresin adulterator, hunc locum corrumpere „ ausus non est, sed tolli peccata concedit: [Quoniam „ igitur externo baptismate, in quo occupatus erat „ Ioannes cum hæc diceret, abluuntur corporis sordes, „ vocabulo Agni & Tollendi sacrificium, cuius sangui„ ne deleto chirographo expiamur ab omnibus pecca„ tis acetiam naturalis illius labis ac maculæ sublatio, „ designatur, qua fit vt Christo per internũ baptismum „ insiti nobis, vetus homo sensim in nobis moriatur, „ & nouus adolescat, donec vltimo illo die plenâ im„ mortalitate induamur. Illud ergo ad iustificationem „ imputatam, hoc autẽ ad sanctificationem inchoatam „ pertinet, in quæ, velut membra, distribuere licet omne „ Christi in nos collatum beneficium. Itaque iis non „ assentior qui peccatum accipiunt angustius pro pec„ cati pœna, & αἴρειν interpretantur in sese veluti pon„ dus attollere & recipere, sicut dicit Petrus Christum „ portasse omnia nostra peccata super lignum.] Nam vere quidem hoc dicitur: sed ita duntaxat significatur expiationis beneficium.

„ §. 4. [Vnus inquiunt Caluiniani Christus tollit „ peccata mundi, omnes ergo satisfactiones concidunt, „ omnium sanctorum intercessiones. Ne Baptista quidem peccata tollebat.]

Respondeo. Nulla satisfactione tolli vllum peccatum. Nulla enim est satisfactio nisi à iustificato, nisi ab amico. Nemo peccator pro peccato suo satisfacere vnquam potuit. Peccatum enim agnus ille tulit. satisfactio ad tollendam minuendamue temporariam pœnam à Deo instituta est. Christus omnia tollit, nec tamen sine nostra fide, pœnitentia, caritate. Qua de re alibi satis dictum est, sunt enim causæ sibi mutuo subordinatæ.

§. 5. Vrgent tamen: [Sacramentorum ergo, vt « Baptismi, aliorum, nulla est in remissione peccato- « rum potestas. Quod enim solus agnus tollit, non tol- « lit Baptismus.] «

Respondeo. Efficaciam sacramentorum sententia Baptistæ non tolli, sed confirmari. Agnus enim ipse peccatorum sublator, baptizari nos iussit, atque mundari lauacro regenerationis. Agnus hoc agit, vt causa prima, princeps, æterna, sacramentorum operâ instrumentaria vtitur: non indigens alieno adiutorio, sed nostram ruditatem corporeo symbolo erudit, & torporem excitat. Beza quidem in resp. ad acta Colloq. Mompelgartenses antithesi 5. negat sacramenta signa nuda esse: [Neque nos sacramenta do- « cemus « nuda esse signa, sed externæ tamen actioni negamus « tribuendum esse, quod est vnius Spiritus sancti. Sic- « ut à Ioanne, Matth. 3. vers. 11. & à Paulo 1. Ep. 3. v. 2. « ista non separantur quidem, sed distinguuntur: di- « cente etiam Apostolo de vniuerso Ministerio, cum « qui plantat & rigat nihil esse.] Sed tamen eo delabi- « tur, vt nuda signa esse velit. [Aliquam, *inquit*, laten- « tem virtutem, aliam aquæ (licet sacramentali) at- « tribuere, quam sacramentalis significationis, nun- « quam (quod ad Deum promittentem attinet) vanæ « & inanis, existimamus manifestum esse idololatriam, « qua (quod ne ipsorum quidem angelorum est, nem- « pe remittendorum peccatorum & renouandi, cordis « hominum vis,) ad aquam, quantumuis sacramenta- « lem, transfertur.] «

Turpis omnino error, non enim dicimus aquæ vires inditas, quibus regeneret, sed à Deo ordinatum Baptismum, vt virtute Spiritus sancti baptizati mundentur, aqua est organum spiritus, seu physicum, seu morale, ad hunc producendum effectum, quemadmodum sputum Christi cum puluere commistum instrumentum quo oculos cæci aperuit: sicut igitur luto tribuitur illa actio, sic & τῷ ῥαντισμῷ seu aspersioni. At Beza negat esse subordinata ista, aquam & Baptizationem & Dei actionem gratiam conferentis, in sola enim repræsentatione, & significatione vim baptismi consistere.

Denique manifeste ipse se prodit, loco citato. Vbi negat posse vti instrumentis in hoc actionum genere.

Blasphemia manifesta est. Negat enim Deum posse creaturæ suæ opera ad aliquid in alia creatura faciendum vti: negat inquam potentiam obedientialem creaturæ, quod omnipotenti maiestati repugnat. Diuina enim omnipotentia quemadmodum igne ad calefaciendum, sole ad illuminandum vtitur, naturæ illius indita efficacia: sic qualibet creatura tanquam instrumento suæ omnipotentiæ vti potest, ad efficientiam rerum quæ longe naturas rerum superant. Igne enim ad frigefaciendum vti potest, & glacie ad calefaciendum. Luto ad restitutionem visus, ablutione ad gratiam, aliamue in anima producendam qualitatem. Nec ideo Deus non operatur, sed vel maxime id agit, ad quod agendum creaturam supra naturæ propriæ vires erigit. Hinc Aug. dixit l. 19. c. 11. contra Faustum. Sacramentorum vis inenarrabiliter valet plurimum. Cyrillus Alex. lib. 7. in Ioan. c. 47. Quemadmodum viribus ignis intensiuis aqua calefacta non aliter vrit, quam ipse ignis, sic Spiritus sancti

opera-

operatione aquæ, quâ baptizati corpus aspergitur, reformatur ad diuinam virtutem, & potentiam. Vide Scholasticos 3. p. q. 62. Kemnit. in examine canon. 7. & 8. sess. 7. Tridentini vocat causas gratiæ instrumentales. Quocirca grauiter in eum Beza inuehitur Responsione ad acta Mompelgartensia. Sociorum enim errores fucare quasi illito pigmento, non detegere & arguere queritur. At Kemnitius sane multo-
» rum stultitias reijcit, in can. 5. de baptismo. [Qui-
» dam sentiunt ipsis externis sacramentorum elemen-
» tis, per verbum externum conferri virtutem quan-
» dam supernaturalem, quæ non sit relatio Dei, seu or-
» dinatio quod per sacramenta, tanquam per causas
» instrumentales, Deus efficaciâ spiritus velit conferre
» gratiam, sed quæ sit virtus spiritualis absolute hærens
» in corporalibus sacramentorum elementis per quam
» influant & agant in animam, siue effectiue, siue dispo-
» sitiue.

» Alij constituerunt in ipsis elementis gratiam conti-
» neri essentialiter, sicut medicina in pixide.

» Alij sacramenta volunt esse tantum signa & notas
» Christianæ societatis, quibus à paganis discerni amur,
» & ad mutua officia excitemur, & obstringamur.

» Alij volunt tantum esse allegorias & significatio-
» nes Christianæ mortificationis.

» Alij esse tantum signa gratiæ, iam antea & extra v-
» sum sacramentorum collatæ & exhibitæ. His errori-
» bus opponuntur hæc testimonia ad Titum 3. laua-
» crum regenerationis, &c.]

Verum hæc alibi copiosius. Nunc hoc lectori considerandum relinquo, vt videat quam harum diuinæ omnipotentiæ relinquant, qui negant eam ad effectus suos posse vti instrumentis alioqui non idoneis, imo etiam contrariis. Deus autem non modo omnipotest, sed etiam ad actiones suas vsurpare potest instrumenta quæ ex se nihil possunt. Quod dicere non est idololatria, sed negare est in Dei potentiam iniuriosa temeritas.

Illyricus sibi contrarius est, tollere, & tegere dicit; » sublata sic docet: [αἴρω tollo duplicem habet signi-
» ficationem, tum in se recipiendi, ferendique aut le-
» uandi, tum etiam perdendi, quam ambiguitatem et-
» iam illud Scopticum epigramma in Neronem dictum
» exprimit:

» *Quis neget Æneæ magni de stirpe Neronem?*
» *Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem.*

» Sic tollit Christus peccata (vt perspicuitatis causa
» hisce ferme ineptis aut etiam ridiculis exemplis vta-
» mur) gestando ea sibi impurata in corpore suo, dum
» reatum pœnasque pro eis patitur, vt Æneas patrem:
» & tollit ea etiam perdendo & abolendo, sicut Nero
» matrem interficiendo. Non est dubium Baptistam
» hoc suum dictum sumpsisse ex Isaiæ 53. Vbi ista ipsa
» peccati portatio copiose describitur, vtiturque Pro-
» pheta duobus verbis Nasa & Sabal, prius vtramque
» notionem habet, Sabal tantum molestam laborio-
» samque gestationem.]

VERSVS 34.

Et ego vidi & testimonium perhibui quia hic est filius Dei.

QVÆSTIO I.

Quod testimonium Ioannis?

§. 1. IOannes crebro & eisdem & aliis auditoribus aduenientibus de Christo testificatur, ea etiam causa Christus accedit, vt eo teste facilior detur Euangelij progressus: solent enim in rebus nouis & magnis identidem testimonium postulare. Itaque Ioannes etiam variis modis illis Christum demonstrat, vt describit, nempe esse agnum tollentem peccata mundi, super eum descendisse Spiritum sanctum & mansisse, hic in memoriam reuocat auditoribus, se testatum esse, quod sit filius, quod vbi fecerit, non est scriptum, fecisse tamen certum est ipso testante, & apud eos qui audierant. Sæpius id inculcasse, ex prophetis ostendisse, dubitare non licet; præsertim eo tempore, quo legationem Iudæorum excepit, tum enim publice fidem suam professus est, & doctores Israelis instruxit.

Quamuis nonnulli præteritum pro præsenti positum arbitrentur. Cyrillus Alexandrinus dum ista exponit.

Hanc anallogen alij etiam probant, ita Syrus: נאסרת *naschareth*, potest etiam intelligi de officio, *testis sum constitutus*.

VERSVS 37.

Et audierunt eum discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum.

QVÆSTIO I.

Qui primum vocati?

§. 1. CHristus iam duos Ioannis testimonio permotos abducit. Andream & alium, quem Euangelista non nominat. Ioannis autem discipulos esse constat, quod Syrus expressit: תלמידותי *talmidauhi*, *discipuli eius*. Nullo autem hortatu, sed solo auditu secuti sunt, vt S. Chrysostomus notat, ita etiam Cyrillus & Beda, non despectu præceptoris, sed electione melioris. Institutum quippe Ioannis erat, discipulos non retinere, sed ad Christum dirigere. Andreas igitur, & socius vocati sunt, & ille quidem ad Apostolatum, hic vero vt tantummodo discipulus esset.

§. 2. Magistrum appellant vers. 8. vt profiteantur in posterum se eius dictis audientes fore, viam salutis ab eo velle discere. De sola habitatione inquirunt, cætera opportunius cognituri: Magistrum autem appellant nondum experientia illius doctrinæ, sed Ioannis testimonio. Messiam autem omnia annunciaturum sciebant, vt cap. 4. 25. Samaritana mulier profitetur.

Rabbi magister meus, vel dominus meus, de hominibus in magistratu, aut dignitate constitutis dicebatur, peculiari autem modo diuinarum scripturarum interpretibus solebat attribui. Ioannes græce interpretatur διδάσκαλος. Syrus habet רבן Rabban *magister noster*, & interpretamentum omisit. Discipuli autem hebraice loquuntur, cum dicunt Rhabbi, non Syriace, quod ea vox vsitata etiam Syris.

§. 3. Manserunt vers. 39. autem apud eum illa die, partem doctrinæ audientes; erat autem hora decima, hoc est, duæ horæ ad occasum solis supererant. Sed quæ fuerit horarum ratio apud Iudæos, non omnino certum, nisi quod dici sint horæ duodecim, nec magna varietas fuisse horarum videtur, cum non admodum magna sit dierum diuersitas. Christus vsus est ea occasione, vt instrueret secum ea die permanentes.

Noctem etiam totam cum eo manserunt, sine dubio partim precibus, partim Christo audiendo impendentes.

VER-

VERSVS 41.

Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam quod est interpretatum Christus.

QVÆSTIO I.

Quomodo vocatus Petrus?

§. 1. Nueniſſe Meſſiam profitetur Petrus, tum quia à Ioanne audierat, tum vero quia pleniſſime inſtructus didicerat. Solus Ioannes Chriſtus Meſſiam appellat hoc loco, & cap. 4. 25. Hic ex ore Andreæ, ibi in ſermone mulieris Samaritanæ. Syrus habet אשבחניהי למשיחא *eschachnachi lammeschiha.*

Eſt vero à משח maſchach quod eſt vngere, vt Chriſtus à χρίειν. Eraſmus vnctum maluit vertere, ſed Chriſti nomen, vnde Chriſtiani dicuntur, ita tritum eſt omnibus linguis, vt nullo modo eius loco vnctum, & vnctos ſubſtituere liceat. Syrus habet חזא *chaza, vidit.*

Andreas v. 42. inuenit Petrum πρῶτος, vel πρῶτον primus vel primum, vtraque enim lectio inuenitur. Primus ſeu prior inuenit, quam diſcipulus ille, qui cum ipſo erat. Primum inuenit, antequam vllum alium, cui tantum bonum communicaret, iam pene Apoſtolus, antequam diſcipulus.

Chryſoſtom. Epiphan. hæreſ. 51. Euthym. legunt πρῶτος. Cyrillus, Theophylactus, cæteri, πρῶτον. Alij quoque teſtantur ſic habere vetuſtos codices.

Intuitus v. 42. eum Dominus miraculo fidem eius confirmat, cum nomen eius & patrem edicit, vt oſtendat ibi ſibi notum eſſe. Et fidem conciliet Andreæ dictis.

§. 2. Tu vocaberis Cephas, inquit Dominus, quod eſt interpretatum Petrus. Beza reprehendit. [Vulgata, *ait*, primum, id eſt, πρῶτον, vt ſcriptum erat in duobus vetuſtis codicibus, & Theophylacto Romano. Chriſtus, ὁ χριστός. Eraſmus, vnctus, recte quidem: ſed nomen illud, quamuis Græcum, tamen magis in omnibus idiomatibus vſitatum, malui retinere.

43. Iona Ἰωνᾶ. In vno codice ſcriptum legimus Ἰωάννης. vid. Matth. 16. 17. Vocaberis, κληθήσῃ. Alibi ſæpe καλεῖσθαι pro εἶναι. Id eſt, vocari pro eſſe accipitur. Sed hoc loco ſeruatur propria huius vocabuli notatio (re nimirum ipſa nomini reſponſura) & præterea futuri temporis ſignificatio obſeruanda. Nam hoc nomen non tam illi nunc imponit, quam ſe impoſiturum pollicetur. Petra, πέτρα. Vulg. Petrus: quæ interpretatio propterea non conuenit, quia Petrus latinis nomen eſt proprium duntaxat, Græcis vero πέτρα, etiam appellatiuum eſt, vt diximus Matth. 16. 17.]

Reſpondeo: Etſi πέτρος & πέτρα Græcis ſit appellatiuum, non tamen obſtare, quo minus Cephas dicatur, & πέτρος, & πέτρα: & magis πέτρος, quam πέτρα, quia vir eſt. Deinde cum Simon dicitur Cephas & Petrus, tam Syrum כאפא *Kipha*; quam πέτρος græcum, iam ex appellatiuo proprium efficitur. Denique improba eſt hæc nouitatis affectatio, textui repugnans. Chriſtus promittit nouum illi nomen, quod poſtea in ſacris literis & Eccleſia vſurpatum eſt. Nomen vſitatum, quo primus Apoſtolus honoratur, non eſt Petra, ſed Petrus: Centies & amplius appellatur Petrus; datum eſt illi hoc nomen, promiſſum igitur eſt. Conuenientiſſime igitur noſter interpres poſuit, quod inuenit. Nemo Petrum vnquam, nemo ne hæreticorum cum de vertice Apoſtolorum loquitur, aliter quam Petrum appellat, cum poſſent vocare Petram ea forma, qua Sulla, Cinna, Cæcina, Aquila nonnulli vocantur.

QVÆSTIO II.

Quomodo Nathanael vocatur?

§. 1. Altera die venit in Galilæam, tertia à legatione; nam Ænon vbi Ioannes baptizabat, erat ad initium Galilææ, & Cana eodem pene loco. Eodem autem & Galilæam ingreſſus eſt, & Philippum inuenit vocauitque facile ſequentem, quod interna gratiæ occulta vi traheretur, quodque ab Andrea, aliiſque de Chriſto iam edoctus eſſet, cuius vel hoc indicium eſt, quod mox Nathanaelem adduxerit. *Ioannes in finitimis Galilææ locis baptizat.*

§. 2. Philippus v. 45. Nathanaelem amicum vel eadem, vel poſtera die adduxit, probabilius eſt eadem mox die factum, omnes enim interpretes zelum Nathanaelis hoc in facto commendant.

§. 3. Citat Philippus Moſen & prophetas, non quod vel ille, vel Nathanael eruditus eſſet, de quo nihil hoc loco probari poteſt, ſed quod ſingulis ſabbathis prophetæ legerentur, & Meſſias aduenturus diceretur, *filium Ioſeph* appellat, & à Nazareth eſſe aſſerit, vt rem certam adferre ſe oſtendat. An vero filium Ioſeph putarit ignorans myſterium Natiuitatis, an vero Ioſephi filium ex communi conſuetudine appellet, diſputari poteſt. Mihi placet ſententia, quæ in optimam partem verba Philippi interpretatur.

§. 4. Quare nimium rigidus eſt in Philippum cenſor Caluinus. [Quam tenuis, *inquit*, fuerit modulus fidei in Philippo, hinc patet, quod de Chriſto quatuor verba profari nequit, quin duos craſſos errores permiſceat. Facit illum filium Ioſeph, & patriam Nazareth falſo illi aſſignat: & tamen quia ſyncere fratri ſuo prodeſſe cupit, & Chriſtum patefacere. Deo probatur hæc eius ſedulitas, & proſperum etiam ſucceſſum habet. Danda quidem opera eſt, vt ſe quiſque intra fines ſuos ſobrie contineat, nec ſane Euangeliſta hoc quaſi laude dignum in Philippo commemorat, quod Chriſtum bis deformet, ſed eius doctrinam, vtcunque vitioſa eſſet ac errore implicita, vtilem fuiſſe refert: quia ad hunc ſcopum nihilominus tendebat, vt Chriſtus vere cognoſceretur. Ieſum ſtulte dicit filium Ioſeph, imperite Nazarenum facit: ſed interea non adducit niſi ad filium Dei qui ex Bethlehem natus eſt: nec adulterinum Chriſtum fabricat, ſed tantum vult cognoſci qualis à Moſe & prophetis traditus eſt.] *Caluinus cenſor ſanctorum iniquus.*

Dicit eſſe à Nazareth, nec errat, eo ſenſu dicit, quo Ieſus Nazarenus vocatur, etiam à fidelibus. Luc. 24. 19. & à Petro Actor. 2. 22. & 3. 6. Et ipſe ſe ita appellat. Actor. 22. 8. Si igitur Chriſtum deformat Philippus, idem poſtea Petrus, & Chriſtus ipſe facit, dum ſe Nazarenum appellat. Nec magnus error, eum vocari filium Ioſeph: Eo enim modo fieri potuit, quo B. Virgo dixit: Ego & pater tuus dolentes quærebamus te. *Chriſtus à Nazareth vero ſenſu dici poteſt. Ioſeph Chriſti pater, quia nutritius.*

Denique queritur, *nos fictitium Chriſtum inducere, melius eſſe cum Philippo craſſe balbutire.* Atque vtinam id illi faciant, Philippus errare non docuit, ſed veram edidit confeſſionem, quam recte expoſitam Catholici ſequimur, Chriſtum Dei filium, Deum confitentes, non auctorem, non impulſorem ad peccatum, ſed reconciliatorem Dei, expiatorem totius mundi

mundi delictorum. Sed visitatum est Caluino Apostolorum & discipulorum Domini omnia peccata exaggerare, & vbi nulla sunt, noua fingere.

§. 5. Miratur Nathanael cum audit, Messiam à Nazareth. Per interrogationem plerique legunt: ideo quærit an ex ea aliquid boni prodire possit? Galilæi omnes ob impietatem erant apud Ierosolymitanos infames, forte inter eos nequiores erant Nazareni, certe proteruius contra Dominum, quam vlla ciuitas egerunt, cogitabant enim eum de monte præcipitare. Causam dubitandi habuit, quam omnes Iudæi, c. 7. 41. & v. 52. Ex Bethlehem enim erat oriundus, promissus erat de castello Dauid.

§. 6. Cur Nathanaelem non elegerit in numerum Apostolorum, etiam quærunt, alij putant ideo factum, quod doctus esset, Christo autem erat propositum, huius mundi contemptibilia eligere; alij Bartholomæum fuisse arbitrantur, omnia coniecturis nituntur. Hoc certum est, virum sanctum fuisse. Sine dolo dicitur, non sine peccato. Verus Israelita, simplex, rectus, non autem absque omni peccato. Testimonium hoc Christus illi dat venienti, & audienti.

§. 7. A Christo nos vbique conspici discimus, omnia nuda esse in eius conspectu, etiam tenebras ipsas pellucere. Ideo nihil in occulto agendum, quod non omnium oculis expositum reprehensione careat.

Nathanael dubitasse videtur, an Philippus, aut alius de se Christo quicquam dixisset; ideo quærit vnde norit? cui Christus respondet; illum à se, cum sub ficu esset, notum. Solus autem sine arbitris, ne Philippo quidem conscio sub ficu egerat; itaque à solo Deo videri potuit.

Caluini de Nathanaele iudicium.

§. 8. Caluinus, & Nathanaeli, & nobis iniuriam facit: [Tenet, *ait*, etiam aliud principium, non esse venturum filium Dei, nisi vt se Dei populo Regem „ præstet, merito itaque Regem Israelis fatetur, qui fi„ lius Dei est. Et certe fides non in sola Christi essentia „ (vt ita loquar) hærere debet, sed eius virtutem & offi„ cium attendere, parum enim prodesset scire quisnam „ sit Christus, nisi hoc secundum accederet, qualis erga nos esse velit, & in quem finem missus fuerit à pa„ tre. Hinc factum est, vt Papistæ nonnisi vmbratilem „ Christum habeant: quia nudam essentiam apprehen„ dere illis curæ fuit: regnum vero eius, quod seruandi „ virtute constat, neglexerunt. Porro quod Regem I„ sraelis prædicat Nathanael, cuius tamen regnum ad „ extremos vsque mundi fines extenditur, confessio est „ ad fidei mensuram finita, necdum enim eo progressus „ erat, vt sciret toti mundo destinatum esse regem: vel „ potius vndique colligendos esse Abrahæ filios, vt to„ tus mundus esset Israel Dei.]

Messias peculiariter rex Israelis.

Nathanaeli quidem iniuriam facit, cum fingit, eum nescisse Christum toti mundo destinatum Regem, quia prædicat Regem Israelis. At qui sic appellat, non negat Regem mundi. Angelus in domo Iacob regnaturum prædicit, non tamen negat esse regem mundi totius. Sic Matth. 2. 6. & 27. 9. Luc. 1. 5. & Ioan. 12. 13. Rex Israel dicitur, quia ex Israele natus, Israeli promissus fuit, sessurus in throno Dauid. Hoc modo Nathanael vocat Regem Israeli promissum, qui tamen omnia regna subiecturus sit, vt si quis Romanorum Imperatorem, totius mundi Dominum vocaret.

VERSVS 49.

Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israel.

QVÆSTIO I.

An Christum filium Dei naturalem confiteatur Nathanael?

§. 1. CHrysostom. aliique confessionem eius finis norem putant, quam fuerit Petri: Nathanaelem de filio adoptiuo: Petrum de naturali locutum. Cyrill. Aug. alij: Confessionem Nathanaelis plenam & absolutã existimant. Christum esse filium Dei naturalem, tegem Israelis, non quemuis, sed magnum illum Messiam, quem Prophetæ prædixerunt: *Nathanaelis confessio plena.*

Rationibus firmis hæc nititur interpretatio. Nathanael enim eum Dei filium, regemque Israelis agnoscit, quem Moses & Prophetæ prædixerunt, ad scripturã enim cum Philippus relegat; Illi vero Messiam Deum, Dei filium prædicarunt, dominum etiam Dauidis, hoc etiam indicat articulus additus, singularem scilicet & vnicum filium indicant. Itaque nolim omnino assentiri illis, qui hanc confessionem arguunt, quasi imperfecta sit. Etsi enim in commune mysterium Trinitatis incognitum fuit, non tamen omnibus ex æquo. Veteres multi sic interpretantur, *Patrem enim inuisibilem existentem, ille qui in sinu eius est filius, omnibus enarrat. Propter hoc cognoscunt eum hi quibus reuelauerit filius. & iterum pater per filium, filij sui dat agnitionem his qui diligunt eum. A quo & Nathanael dicens cognouit, cui & testimonium reddidit Dominus, quoniam verus Israelita est, in quo dolus non est. Cognouit Israelites tum regem, in quo & ait ei. Rabbi, tu es filius Dei, tu es rex Israel. A quo & Petrus edoctus, cognouit Christum filium Dei viui dicentu: Ecce filius meus dilectissimus, in quo bene sensi, ponam spiritum meum super eum, & iudicium gentibus annunciabit: non contendet, neq; clamabit, neq; qui audiet vocem eius in plateis: calamum quassatum non confringet, & linum fumigans non extinguet, vsquequo emittat in contentionem iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt. Et has quidem sunt principia Euangelij, vnum Deum fabricatorem huius vniuersitatis, cum (&) per prophetas sit annunciatus, & qui per Moysem legis dispositionem fecerit, Patrem Domini nostri Iesu Christi annunciantia, & prater hunc alterum Deum nescientia, neq; alterum Patrem.* *Nathanaelis confessio.*

Et pari modo Tertullianus, non seiungit Petri & Nathanaelis confessionem, contra Praxean. cap. 21. *Inde, ait, etsi agnus Dei ab Ioanne designatur, non ipse cuius est dilectus. Certe filius Dei semper, sed non ipse cuius est filius. Hoc cum Nathanael statim sensit: sicut & alibi Petrus: Tu es filius Dei. Hoc & ipse recte sensisse illos confirmat: Nathanaeli quidem respondens: Quia dixi, vidi te sub ficu, ideo credu; Petrum vero beatum adfirmans, cui non caro, neq; sanguis reuelasset (quod & Patrem senserat) sed pater qui in cœlis est. Quo dicto vtriusq; personæ constituit distinctionem, & filij in terris, quem Petrus agnouerat Dei filium, & patris qui in cœlis, qui Petro reuelauerat quod Petrus agnouerat Dei filium Christum.* *Tertullianus.*

Fides igitur Nathanaelis, quæ & Petri, eum eodem modo Filium appellent. Filium Dei naturalem & regem Israelis, qui tamen regnaturus sit à mari vsque ad mare, & vsque ad terminos orbis terræ.

§. 2. Filium Dei vocat, naturalem, non adoptiuum. Alioqui nihil singulare de Christo testificatur; Ioannes enim ipse & prophetæ filij Dei erant adoptione. In Christo ergo filiationem agnoscit, quam prophetis omnibusque iustis negat, illa igitur non per adoptionem, sed per naturam. Tollere enim peccatum mundi, nonnisi diuinæ virtutis est. Ioannes autem hic in mentione baptismi filium Dei nominat, quia illo tempore vox audita est de cœlo, qua filius Dei appellatus est. Miracula igitur Elisæi non ostendebant eum Messiam; è contrario id miracula Christi præstiterunt. Miracula enim de doctrinæ veritate sunt testimonia: opera supra naturæ vires, solius omnipotentiæ æternæ effecta. Elisæus se non esse Messiam, sed Prophetam à Deo missum, de Messia prædicantem, & hanc doctrinam admirabilium rerum effectione Deus confirmauit, obsignauitque. Christum probat Ioan- *Non adoptiuum Christum.*

Ioannes Baptista, & ipse Dominus, Messiam, filium Dei, verbum Dei, vnigenitum Dei esse sæpe protestatus est, & ad hoc firmandum miracula fecit. Miracula igitur Christi omnia eo tendebant, vt fidem dictis & doctrinæ suæ conciliaret, cuius hoc præcipuum caput erat, filium Dei ad mundi redemptionem missum esse: Hoc igitur in animis eorum qui contumacia & perfidia non resistebant, efficiebant, vt crederent Christum esse Messiam. Non enim Deus mendacia, miraculorum sigillo vnquam muniuit, nec vera vlla miracula falsitatem persuaserunt. Deus enim negaret seipsum, si tanta auctoritate & potentia homines in errorem impelleret.

§. 3. Nathanael insigne exemplum est, ne facile & temere ex scripturis aliquem damnemus, sed serio diligenterque non modo verba, sed etiam sensum vestigemus. Clarum erat Messiam è Bethlehem oriturum, Philippus eum à Nazareth esse affirmat, audit, & inquirit Nathanael, nec Christo scripturam obijcit, sed facile cogitat, posse aliquem Bethlehemi natum, vocari Nazarenum.

VERSVS 50. & 51.

Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu, credis maius hoc videbis. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, & angelos Dei ascendentes, & descendentes supra filium hominis.

QVÆSTIO I.

Quomodo ascenderint & descenderint Angeli?

§. 1. Fidem celerem, & promptam confessionem Christus laudat, & maiora promittit miracula. Vnum ponit loco instar plurium, ministeria nempe angelorum, quo ostenderet se verum naturalem Dei filium, cui angeli filij Dei adoptiui ministrarent. Nam certissimum est deitatis argumentum, angelos qui in Dei conspectu semper astant, descendere & ascendere, & ministrare filio hominis.

Interpretationes variæ: Chrysostom. Theoph. Euthym. referunt ad passionis & resurrectionis tempus. Luc. 22. 43. constat quidem angelos tum descendisse, confortasse, seruiisse, sed an istos Nathanael viderit, non immerito dubitarit quispiam. Nam hic de eo ascensu & descensu loqui videtur, qui viuente Christo, videntibus discipulis creber erat, angelum in horto nemo vidit, angeli post resurrectionem non descenderunt supra filium hominis, dicunt enim: *Surrexit, non est hic.*

Chrysostomus etiam ad ascensionem pertinere putat. Visi sunt tum Angeli in vestibus albis, non tamen supra filium hominis descenderunt, quem iam nubes receperat in cœlos.

Multo minus ad extremum iudicium pertinet. Veniet quidem cum ministris angelis Matth. 26. de ea tamen gloria apud Nathanaelem sermo non est. Christus enim agit de signo, quo ad credendum firmius fideles inducerentur. Maius his videbis, tu ipse viuens, aliique fideles, non post multa sæcula cum à mortuis resurrexeris.

§. 2. Dicendum est itaque angelos Christo Domino semper astitisse, frequenter forma aspectabili ministrasse, idque etiam fidelibus videntibus: de ministerio Matth. 3. 16. & 4. 11. constat. Hoc tantum modo obijcitur; Scriptum non esse; Verum inter tam multa ἄγραφα hoc quoque recensen debet. Ita nos sentire verba cogunt amodo, ἀπάρτι ab hoc tempore, מִבְּעֵן חָשָׁא *demen chascha*, à modo, quod significat tempus proxime insequens, ἐφεξῆς, *deinceps.* *Angeli visibili forma ministrarunt.*

QVÆSTIO II.

An Angeli non sint inuocandi?

§. 1. Caluinus multus est in eo vt ostendat, angelos à nobis non inuocandos: l. 1. c. 14. §. 12. [Quam igitur, *ait*, præposterum est, ab Angelis nos abduci à Deo, qui in hoc sunt constituti, vt præsentiorem eius opem nobis testentur? Abducunt autem, si non recta ad ipsum manu ducunt, vt solum auxiliatorem spectemus, inuocemus, ac prædicemus: si non vt eius manus à nobis considerantur, quæ nullum ad opus nisi ipso dirigente se moueant: si non in vno mediatore Christo nos retinent, vt ab eo prorsus pendeamus, in eo recumbamus, ad eum feramur, & ipso acquiescamus. Quod enim in visione Iacob describitur, hærere ac pendere animis nostris debet, Angelos in terram ad homines descendere, & ab hominibus in cœlum ascendere per scalam, cui insidet Dominus exercituum: quo indicatur sola Christi intercessione fieri vt Angelorum ministeria ad nos perueniant, sicut ipse affirmat. Posthac videbitis cœlos apertos & angelos descendentes ad filium hominis. Itaq; seruus Abrahæ, Angeli custodiæ commendatus, non propterea ipsum inuocat vt sibi adsit, sed ea commendatione fretus preces fundit coram Domino, petitque vt misericordiam suam erga Abrahamum exerat. Quemadmodum enim non ideo potentiæ bonitatisque suæ ministros facit eos Deus, vt suam cum illis gloriam partiatur: ita non opem suam ideo in ipsorum ministerio nobis promittit, vt nostram inter ipsos & eum fiduciam diuidamus. Valeat ergo Platonica illa philosophia de quærendo per angelos ad Deum aditu, & ipsis in hunc finem colendis, quo Deum faciliorem nobis reddant: quam superstitiosi curiosique homines conati sunt in religionem nostram ab initio inuehere, & ad hunc vsque diem perseuerant.] *Angeli nos ad Deum ducunt.*

Tota res verborum inanem pugnam cõtinet. Nos in fiducia inter Deum & angelos diuidenda, nequaquam deliquimus. Christi meritum est, quod angeli nobis ministrant, Deus illis gloriam suam non partitur, non inuocandi sunt igitur angeli? Ad eum modum, non modo ministri regij rogandi non essent, sed ne fratres quidem, & proximi, vt auxilio suo nobis adsistant, vbi res exegerit. Periculum enim Caluino videtur, ne nostram fiduciam inter Deum & proximum diuidamus: cur angelum assistentem rogare non liceat, fratrem liceat?

Tobias iunior cap. 6. inuocat socium, quem Azariam putabat, non id licuisset, si Raphaelem esse sciuisset? An Daniel cap. 7. 16. peccauit, cum videret antiquum dierum, nec ad eum tamen, sed ad vnum ex assistentibus accessit, & quæsiuit visionis interpretationem? Auxilia itaque humana & angelica, precesque, sine Dei contumelia petuntur; his enim mediis Deus munera sua largitur.

Totum igitur hoc futile, non esse rogandum ministrum alterius, vt suam nobis operam præstet, illam inuocationem in contumeliam Domini cedere: cum gloria Domini sit minister honoratus, & qui suos etiam, sed sub domini imperio ministros habeat.

CAPVT II.

ET die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. 2. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. 3. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. 4. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea. 5. Dicit mater eius ministris: Quodcunque dixerit vobis, facite. 6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singula metretas binas, vel ternas. 7. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum. 8. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt. 9. Vt autem gustauit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat, vnde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, 10. & dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est: Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc. 11. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ: & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. 12. Post hoc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi manserunt non multis diebus. 13. Et prope erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam: 14. Et inuenit in templo vendentes boues, & oues, & columbas, & numularios sedentes. 15. Et cum feciſſet quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque, & boues, & numulariorum effudit æs, & mensas subuertit. 16. Et his qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negotiationis. 17. Recordati sunt vero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. 18. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? 19. Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud? 20. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis? 21. Ille autem dicebat de templo corporis sui. 22. Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus. 23. Cum autem esset Ierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius, quæ faciebat. 24. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes. 25. Et quia opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat, quid esset in homine.

IN CAPVT SECVNDVM ARGVMENTVM.

PRIMVM Christi in nuptiis miraculum recenset, quâ aquam in vinũm mutauit. Deinde eius profectionem in vrbem, eius loci principem, Capernaum, ac Ierosolymam ad Pascha, vbi templo eijcit mercatores, & signum postulatus respondet. *Soluite templum hoc, & in tribus diebus reædificabo illud.* Multa ibi signa fecit, multos ad fidem adduxit, quibus seipsum tamen non credidit. Pars illa, de nuptiis legitur apud Syros, *Matutinis Dominicæ*, vel *hebdomadæ, quâ ingreditur ieiunium*, vsque ad v. 12. Inde ad v. 23. *Ad oblationem sabbati, suscitationis Lazari*, quod, credo, eodem fere tempore putarint vtrumque factum, sed obseruandum est, initio prædicationis, seu primo sabbato factum esse, bis enim vendentes eiecit è templo, vt apud Matthæum docui.

AV. 23. *Dominica post Epiphaniam, & de Baptismo.* Quia vero hic primum est miraculum factum, admodum consideratione dignum est, hoc caput. Multa enim habet ad Catholicam doctrinam idonea, & multa ab hæreticis, in controuersiam vocata sunt.

QVÆSTIO I.

Quæ Cana Galilæa?

Cana duplex.

§. 1. HIeronymus in locis Hebraicis duplicem distinguit, in hunc modum. *Cana in tribu Ephraim*, Iosue 15. 18. & paulo post: *Cana in tribu Manasse*, Ios. 16. Et paulo post: *Cana vsque ad Sidonem maiorem: Est quippe & altera minor, ad cuius distinctionem hæc maior dicitur. Fuit autem Cana in tribu Aser, vbi Dominus, & Saluator noster aquam conuertit in vinum.*

Cana zelus.

Hoc tamen obserua, Canam dicit à Syro ܩܛܢܐ *Catne*, interposito ט *t*. At altera Cana, vnde dicitur mulier Chananæa, aliter omnino scribitur, dicitur mulier ܟܢܥܢܝܬܐ *Cechanita*, nec in Syro præter א finale, & ב quicquam commune habent. Canam Ios. 19. 28. constat, scribitur autem ܩܢܐ *Kana*, erat enim in tribu Aser. Hæc autem vt dixi scribitur à Syro ܩܛܢܐ nisi forte mendum quis dixerit. Quod vix dubitandum, cum veteres verbum Cana ܩܢܐ interpretentur zelum, ܩܛܢܐ potius paruam significat, cuius significationis cum nemo meminerit, etiam certum est neminem legisse, nisi quis ex Hieronymo conijciat legendum Cana. Catne. Vtcunque sit Canam, non procul à Nazareth abfuisse probabile est. Trium horarum itinere abfuisse Hieronymus scribit.

QVÆSTIO II.

Quo die?

§. 1. VNde tertia dies dicatur, in quæstione est. Euthymius ab egressu ex deserto, quod fieri nõ potest. Nam postquam egressus est, legatio venit; altera die Ioannes testimonium iterum dedit, altera deinde iuit in Galilæam. Ita necessario plures dies sunt. Tertia ab Itaque vel tertia est à vocatione Petri, vel ab ingressu ingressu in Galilæam. Posteriorem sententiam plures sequuntur, Franciscus Lucas, aliique. Qui diem hebdomadis venit. tertium esse volunt, non aduertunt, non dici diem tertium sabbati, sed tertium absolute. Itaque vel cum discessit à Ioanne, vel iuit in Galilæam. Epiphanium vide contra Anoëtos.

QVÆSTIO

QVÆSTIO III.

Cur mater erat ibi?

§. 1. ERat mater Iesu ibi, iam ante scilicet inuitata: Syrus non vocat nuptias, sed משתתא *Meschtheta*, *conuiuium*. Græcus tamen γάμον. Itaque nuptiale conuiuium fuit, forte ex consanguineis quispiam. Vocata enim fuit vt cognata, vel saltem familiaris, nec aspernata est nuptias pauperum, à filio suo humilitatis mutuata exemplum, qui in illis non suæ dignitati, sed nostræ vtilitati consuluit, vt Chrysostomus notauit.

Præuenisse matrem ad nuptias probabile est, vt cognatis familiaribusue solita caritate adesset, ac ministraret.

QVÆSTIO IV.

Cur vocatus Christus ad nuptias?

§. 1. QVidam vocatum eum putant propter matrem, & discipulos propter ipsum. Causæ plane diuersæ esse potuerunt. Christus vocari voluit, vt nouo & gratioso miraculo gloriam suam ostenderet, & crederent in eum discipuli illius, quod etiam consecutus est. Merito autem nuptias honorare venerat, qui eas condiderat, vt notauit Augustinus.

Neque etiam vanum est, voluisse matrimonij sanctitatem ac dignitatem præsentia tueri, contra tot impugnatores, qui posteà futuri erant, ita Theodoret. & Beda. Et graui de causa opus fuit coniugij approbatione, non modo contra Gentium & Iudæorum, eo tempore spurcitiem, sed etiam contra secutos deinde Nicolaitas, Eucratitas, Tatianos, alios que nuptiarum damnatores.

Cyrillus in Ioan. l. 2. c. 16. *Multa*, inquit, *& magna eodem signo peragebantur. Sanctificabantur nuptiæ. Maledictio mulierum, initio nostri ortus benedictæ, destruebatur. Gloria Saluatoris quasi solis radius effulgebat: discipulorum animi, fides roborabatur.*

Natiuitatis etiam nostræ principium sanctificat, addit vero, miraculi non conuiuij causa venisse.

§. 2. Omnes igitur Christiani nuptias sanctas asserunt, etiam illi, qui se castrarunt propter regnum Dei. Itaque vt etiam catholicis constet, quam impudenter nos hæretici traducant, ponam hic verba Brentij, homil. 22. [Deinde, *inquit*, consideranda est æditi miraculi circumstantia. Iesus enim ædidit hoc miraculum in legitimis nuptiis, quo haud obscure significauit, se approbare coniugium. Necessarium autem fuit, vt Christus testificaretur, se coniugium in Ecclesia sua approbare. Satan enim vt est hostis omnium diuinarum ordinationum, ita etiam maxime insidiatur ordinationi & institutioni coniugij. Quare miros semper excogitauit æstus, quibus legitimum coniugium in Ecclesia Christi aboleat. Et Paulus ad Timotheum scribens, doctrinam prohibentem contrahere matrimonium, vocat doctrinam dæmoniorum, & spiritum impostorem. Itaque postquam Euangelion Christi vulgatum est in orbem terræ, excitauit Satan initio turpissimam sectam, in qua promiscue & communiter vtebantur mulieribus. Hos vocabant Nicolaitas. Post hos oriebantur instinctu Satanæ, qui palam damnabant nuptias, ac sentiebant eas esse pares fœtationibus, ideoque nullum recipiebant in communionem Ecclesiæ suæ, vtentem coniugio. Hi dicti faerunt Tatiani, & Encratitæ. Deinde introducta est in Ecclesiam Christi professio Monachorum & sacrificulorum, qui vouerunt perpetuum cælibatum, & abstinentiam à legitimis nuptijs. Hi etsi vtcunque permiserunt alijs coniugium, tamen vt deterrerent suos à coniugio, dixerunt virginitatem replere paradisum, nuptias autem terram, perinde ac si hi, qui in legitimo coniugio viuunt, non pertinerent ad paradisum. Et definierunt coniugium, quod in coniugio esse, sit in carne esse, & cubilibus ac immunditiis seruire, adeoque procul à castitate & sanctitate abesse. Qua definitione, quid, obsecro, aliud significarunt, quam se sentire quod coniugium sit impurum genus vitæ, in quo nemo possit Deo placere? Hæc certe ipsissima est doctrina dæmoniorum, vt Paulus ait.] *Calumnia.*

Increpet te Deus Satan. Nemo negat pios coniuges implere paradisum. Si quis dicit, coniugium esse impurum genus vitæ, in quo nemo possit placere Deo, Anathema sit.

QVÆSTIO V.

An ideo nuptiæ æquandæ virginitati, quia Christus interfuit?

§. 1. HOc argumento olim vsus est Iouinianus apud Hier. l. 1. contra Iou. cui accurate respondet.

Magna insania ille omnia pro matrimonio congerebat, quasi non legisset, Christum de virgine non de nuptiis conceptum, & natum. *Christus nuptias honorat, sed de virgine concipi voluit.*

Argumentum tamen nullius est momenti: non enim si Deus matrimonium probat, idcirco etiam virginitati præfert. Discipulus Christi litem decidit; *cum* ait, *eum qui matrimonio iungit virginem suam, bene facere*, qui non iungit, melius facere, cætera apud Hieronymum legi possunt.

QVÆSTIO VI.

An matris Dei honorem minuendum Christus docuerit?

§. 1. CAluinus fideliter sane: [Hac Christi, *ait*, voce palam constat denuntiari hominibus, ne nominis materni honorem superstitiose in Maria euehendo, quæ Deo propria sunt, in ipsam transferant. Sic ergo matrem Christus alloquitur, vt perpetuam ac communem seculis omnibus doctrinam tradat, ne immodicus matris honor diuinam suam gloriam obscuret. Porro quam necessaria hæc admonitio fuerit, ex crassis fœdisque superstitionibus, quæ postea secutæ sunt, plus satis notum est. Facta est enim Maria Regina cœli, spes, vita, & mundi salus. Deniq; eo progressus est vesanus furor vt Christi propemodum nudati spoliis eam ornarent. Cùmque has execrabiles in filium Dei blasphemias damnatus, maligni & inuidi vocamur à Papistis. imo improbe calumniantur sanctæ virginis honorem hostiliter à nobis impugnari. Quasi vero non habeat quantum illi honoris debetur, nisi Dea fiat: aut hoc illi sit honorificum, sacrilegis titulis ornatam in Christi locum subrogari. Atrocem ergo illi Mariæ iniuriam faciunt, quando, vt mentitis eam laudibus deforment, Deo eripiunt quod suum est.] *Crimina-tur Mariæ à nobis superstitiose coli.* *Calumnia.*

Responsione nihil hic opus est, si ex Maria deam quis faciat; eum nos idololatram dicimus, cum sit creatura, humilis ancilla Dei. Aliud nemo Catholicus docet, aut sane aliud docendo iam non est Catholicus. Reginam cœli dicimus, quia maior est cæteris cœlestibus, Regis mater, sed infinitis modis filio minor. Sancti omnes in throno sedent & regnant, hoc commune est & matri, sed modo excellentiore, quia mater Dei est. Spes, vita, salus est, non seipsa, sed quæ Christum peperit; hæc enim omnia & principi causæ, & instrumentis conueniunt. Spem, vitam, salutem vocamus eos, qui nobis spem, vitam, salutem præbent, quod Deus præstat, & à Deo ordinatæ causæ secundæ, quas agnoscendo Deas nemo facit. S. Bernardus eo pertinuisse Christi admonitionem existimat, vt doceret; Eos qui ad officia ecclesiastica vocati sunt, *Mariæ non est Dea.* *Eadem nomina diuerso modo conueniunt Deo & homini.*

non oportere ex affectu parentum, aut cognatorum illa administrare. S. Augustinus valde multus est in eo, vt ostendat, Christum cum veniret honoratum nuptias, non contempsisse matrem. Tract. 8. in Ioan.

Christus matrem nō contempsit.

Certi, ait, sacramenti gratia, videtur matrem de qua sponsus processit, non agnoscere, & dicere illi: Quid mihi & tibi est mulier? Nondum venit hora mea. Quid est hoc: ideone venit ad nuptias, vt doceret matres contemni? Vtique ad cuius nuptias venerat, ideo ducebat vxorem, vt filios procrearet: & ab eis quos vt procrearet, optabat, vtique honorari cupiebat. Ille ergo venerat ad nuptias, vt exhonoraret matrem; cum & propter filios habendos, quibus reddere honorem parentibus imperat Deus, ipsæ nuptiæ celebrentur, & ducantur vxores? Proculdubio, fratres, latet ibi aliquid.

Gentiles Christum de contempta matre accusant.

§. 2. Gentiles olim Christo crimen contemptæ matris obijciebant. Quasi iam grandior eam abdicasset. Illis respondit olim Iustinus Martyr, resp. 136. *Verba non esse contemnentis:* nec vero dæmones, cum clamarent, *Quid nobis & tibi?* Christum spernebant, sed horrebant, Christus ipse se excusat. Non esse Dei ordinationem, vt statim succurrat, nondum venisse horam, quod non est contemnentis, sed instruentis. Hoc admodum notandum est: Hæreticos qui hic matrem à Christo reprehensam aiunt, id à paganis sumpsisse.

§. 3. Manichæi olim, Mariam Christi matrem negabant. Quod dicat: Quid mihi & tibi mulier? Augustin. tract. 8. in Ioan. Quos ille copiose & eleganter confutat. Eodem enim hoc capite, non semel, sed crebro, matrem appellat.

§. 4. Heluidius virginem negauit, quia Christus mulierem vocat. Respondet Hieron. Nomen esse sexus, non corruptionis. ita Tertullian. lib. de veland. virg. Epiphan. hæresi 51. de qua re alibi disputaui.

VERSVS 4.

Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea.

QVÆSTIO I.

An matrem Christus reprehendat?

Reprehensio nulla, vbi non est culpa.

§. 1. SI in ea culpa fuit, reprehensam esse, mirum non est: si nihil delicti admisit, species reprehensionis esse potuit, nulla autem reprehensio. Neque enim diuinæ iustitiæ est, non culpanda reprehendere. Nullum in eius petitione peccatum, nisi suspicione mera inueniri potest, vt Cyrillus docet, & Bernard. Rupert. Petere enim vinum pro conuiuis malum non fuit, quandoquidem nec dare malum fuit. Malo autem animo virginem petiisse nemo potest, nisi suspicionosus & sinister alienæ mentis interpres iudicare. Cur enim non caritatis potius affectu dicam Virginem rogasse, quam vanitatis? Deinde, nihil tale in ea Christus reprehendit, cur nos suspicemur?

Caluini censura.

„ Caluinus quærit: [Sed cur, *inquit*, tam duriter à
„ Christo repellitur? Respondeo, quamuis neque am-
„ bitio, neque alius carnis affectus ipsam ageret, in eo
„ tamen peccasse quod fines suos excessit. Quod soli-
„ cita est de aliorū incommodo, & mederi quoquo mo-
„ do cupit, hoc humanitatis est, ac virtuti dandum: sed
„ interea se ingerendo, Christi gloriam obscurare pote-
„ rat. Quanquam simul notandum est, Christum non
„ tam eius, quam aliorum causa sic locutum esse, maior
„ eius erat modestia, & pietas, quam vt adeo seuera ca-
„ stigatione opus haberet, deinde non peccabat illa
„ sciens & volens. Sed Christus periculo tantum occur-
„ rit, ne alio quam oportet trahatur matris dictum, quasi
„ ex eius præscripto miraculum postea ediderit.]

Respondeo: Periculum hic nullum apparet gloriæ Christi obscurandæ, non enim peccat ingerendo se, cum pro aliis intercedit. Cur enim non pro consanguineo, & mater apud filium intercederet? Christus ipse curam vini suscipit, & vt Caluinus ait, *suarum esse partium testatur.*

Si filius Dei ex miserationis affectu dedit, cur non petere mater potuit?

Certum est B. Virginem misericordia adductam à Christo petiisse pro sponsis vinum; vnde vero factum vt deesset, incertum, quidam inopinato Christi, & discipulorum aduentu, alij ob paupertatem sponsorum.

Cur vinum deficeret defuerit.

At causas cur vinum deficeret frustra inquirimus. Diuina prouidentia sic ordinauit, quo medio vsus sit ignoratur; quid culpæ vel erroris contigerit in nuptiis, aut quo casu acciderit, nescitur. Non mirum sæpe falli calculatorem, aliquorum inopinato accessu, ministri alicuius infidelitate, maiore aliquorum ex inuitatis vel siti, vel auiditate, vini etiam vilitate, quo fieret, vt minus aquæ misceretur, effusione vini, aliisq; modis, vel singulis vel omnibus contingere defectus potuit.

§. 2. Constituendum est B. Virginem etsi nondum multa miracula viderat, omnia tamen quæ ad Christum pertinebant, cognouisse; *Beata* enim dicitur, *qua credidit*, cum filio etiam tot annis versata, non ignorabat Deum esse. Itaq; non tanquam ignorantirem proponit, hoc enim blasphemum fuisset, sed intercedit; Ex quo & hoc doceo, fidem B. Virginis veram fuisse, nec in eo errasse, quod sibi existimaret licitū pro sponsis orare. Accedit igitur eum cui vniuersa possibilia esse nouerat, vt Cyrill. Alexand. Atque ita respondetur quæstioni quam Chrysostomus proponit; cur nunc miraculum petat, cum ante non vidisset? Mater enim scripturæ, & secretorum conscia, iam adesse tempus sciebat, quo gloriam suam esset manifestaturus.

Cur iam petat miraculum.

§. 3. Falsum itaque est, quod comminiscitur Caluinus non miraculum petiisse, sed monuisse, vt aliqua conuiuas exhortatione solaretur. Sed verba Christi, & virginis ad ministros contrarium indicant. Cur enim ministris præciperet, vt facerent, quicquid dixerit, si non vinum petebat, sed exhortationem? Quid enim ad ministros pertinebat exhortatio? aut cur hortando magis oneraret verecundiam sponsi, solent discedere taciti, si deesse aliquid aduertant, & dissimulare.

Non petit exhortationem.

§. 4. Multi speciem reprehensionis esse existimant, non reprehensionem. Aug. hic. & tract. 119. l. de fide. Theophil. Antioch. l. 4. alleg. Gaud. tract. 9. de lectione Euang.

Speciem reprehensionis in eo esse, vt indicaret, se tanquam Deum operari miracula, non vt hominem. Deus autem ἀμήτωρ sine matre, qua quidem Deus est. Non ignorabat ista mater, sed tamen tali occasione dici solent etiam illa, quæ notissima sunt, vt considerentur.

S. Bernardus Christum vt hominem locutum arbitratur, nam significare iam se ea ætate esse, eoque in officio, in quo ex carnis & sanguinis affectu operari nihil oporteat.

Hoc etiam placuisse Bullingero Zvingliano constat, sed minus quam Caluinus sit, deprauato: [Compellat autem filium, *dicit*, mater ex commiseratione quadam, cupiens inopiæ sponsi subuenire filij humanitate & omnipotentia: quam multis iam argumentis experta fuerat in filio. Ideo reuerenter ipsum appellat, nec præscribit quicquam, sed admonet tantum. Quasi dicat, Scio quanta polleas virtute atq; potentia, scio quam beneficus & propenso animo sis, in omnes homines, proinde nil tibi præcipio, moneo tantum & indico vinum defecisse. Sunt qui putent matrem humano laborasse affectu, virtuteque filij sibi gratiam

Bullingerus. Mariam excusat.

» gratiam voluisse hominum conciliare, filiique gratia
» clariorem reddere: quocirca dominus ipsam excepe-
» rit acerbius. Nam respondens dicit, τί ἐμοὶ καὶ σοὶ γύναι:
» Quid mihi & tibi mulier? Quod tamen sic exponi
» poterat, Nihil hoc vel mea vel tua retulerit mulier.
» Nam architriclini est conuiuio prospicere. Verum sic
» non vsquequaque cohæret quod mox sequitur, Non-
» dum venit hora mea. Vnde videtur duriuscule exci-
» pere dominus matris admonitionem ac dicere, Quid
» mihi tecum rei est mulier? Quod locutionis genus ab
» Hebræis petitum repulsam cum quadam obiurgatio-
» ne habet. Nam 2. Samuel 16. dicit Dauid ad Abisai,
» Quid mihi & vobis filii Zeruia? Pro quo germanus
» diceret, Was gehts dich an? Was hab ich mit dir zu
» thun? Quod autem durius excipit admonitionem
» matris Dominus, non in hunc finem facit, vt doceat
» filios liberosue parentes obiurgare sæuius: qui vbique
» alias præcipit parentibus debitum deferre honorem:
» sed sic voluit Dei assererе gloriam: quam tametsi ma-
» ter minime cuperet infirmatam, noluit tamen ille re-
» bus diuinis vel tantillum immiscerі rerum humana-
» rum. Syncera oportet esse diuina opera ac libera: vn-
» de dicit, Nondum adest hora mea, ipsa scilicet agendi
» oportunitas, quæ à diuina pendet potentia & prouі-
» dentia, non à cuiusquam creaturæ iussu, admonitio-
» ne, suggestione, aut voluntate. Hactenus tuæ volun-
» tati me præbui morigerum: quod nunc restat (verbis
» iam vtor Paraphrastæ) ex arbitrio patris gerendum
» est, non ex humano præscripto. Alibi mater fuisti,
» posthac mihi nihil aliud eris quam mulier, quoties
» versor in patris negotio. Huius gloriæ quoties erit ser-
» uiendum, nihil opus erit tua interpellatione: vltro fa-
» ciam quod res ipsa postulabit. Habeo tempus à pa-
» tre præscriptum. Atque eam expositionem agnoscit
» & S. Augustinus.]

§. 5. Multo grauius Lutheranos confundit Bren-
tius hom. 21. qui quamuis alium errorem habeat, Ma-
riam tamen defendit. Cum docuisset affectum carita-
tis in Maria fuisse quo intercederet, deinde fidē com-
» mendat. [Confidit ergo fore, *inquit*, vt cū Iesus qui
» sit verus Messias, videat necessitatem, luctum, & mi-
» seriam pauperum coniugum, subueniat ac opituletur
» eis. Hæc est magna & memorabilis Mariæ fides. Sed
» audiamus nunc, quomodo Iesus excipiat preces Ma-
» riæ. Dicit ei Iesus: Quid mihi, & tibi est mulier? Non-
» dum venit hora mea. Hæc siue sic intelligantur, Quid
» mihi tecum est negotij? siue aliter, Quid vel ad me,
» vel ad te, quod vinum deficiat? certe non solum dura
» est responsio, sed etiam manifesta recusatio. Nihil mi-
» hi est negotij cum hac re. Nondum est tempus, vt ædi-
» dam miracula, Abi igitur cum precibus tuis. Ad me
» nihil pertinet, quod non habeant vinum. Hoc quid
» aliud est, quam si perspicue diceret: Nolo facere quod
» petis? Quid ergo ad hæc dicemus? Quid sibi vult tam
» dura filij responsio erga matrem, in negotio admodū
» honesto? Num docet Christus liberos contemnere,
» fastidire, ac duriter tractare matres suas? Nihil certe
» minus. Nam & ipse fuit subditus parentibus suis, &
» tanta cura complexus est matrem suam, vt de cruce
» commendaret eam Ioanni. Sed quod hoc loco inue-
» hitur in matrem tanta duritia, suas habet causas, quas
» operæ precium est cognoscere. Ac primum docet vni-
» uersam ecclesiam, quomodo soleant diuinitus tracta-
» ri hi, qui inuocant nomen Domini. Nam quod Chri-
» stus respondet Mariæ, videtur quidem esse recusatio,
» sed non est nisi fidei eius tentatio. Solent enim his qui
» ex fide inuocant Deum, obijci initio aduersa quædā,
» & contraria diuinis promissionibus, idq; non ob hanc
» causam, quod Deus non velit inuocantes ex fide ser-
» uare iuxta suas promissiones. Quomodo enim posset
» Deus esse mendax? Sed vt fidem inuocantiū probet,
& illustret, ac etiam promissam salutem augeat. Nam «
quo diutius differtur beneficij collatio, eo auctius & «
cumulatius redditur. Quod vt apertè videas, conside- «
ra, obsecro, mihi exemplum mulieris Cananææ, cuius «
fit mentio apud Matthæum c. 15. Hæc enim rogabat «
Iesum pro filia sua à dæmonio exagitata. Rogabat au- «
tem ex fide earum promissionum, quæ de Messia, filio «
Dauidis extabant, id quod ipsa haud obscure signifi- «
cat, cum vocat Iesum, filium Dauidis: Miserere mei, «
inquiens, Domine fili Dauid. Sed Iesus initio nihil re- «
spondet, mox aperte recusat, postremo repellit, eam «
etiam contumelioſe, Non est honestum, inquiens, su- «
mere panem filiorum, & dare canibus. Quid hoccine «
est rei? An non scriptum est de Messia, quod medea- «
tur contritis corde, & consoletur omnes lugentes? An «
non Iesus, qui erat verus Messias, receperat publice, «
exoneraturum se oneratos, & refocillaturū afflictos? «
An non misera mulier inuocabat nomen eius ex fide? «
Quid huic inuocationi deest? Nihil certe. Hic est af- «
flictio mulieris, hic est promissio Dei, hic fides, hic in- «
uocatio ex fide. Sed Christus simulat se abominari «
preces mulieris, non quod repulerit eas, sed vt fidem «
mulieris illustriorem reddat, & maius beneficium in «
eam conferat. Quod mulieri huic priuatæ accidit, hoc «
solet omnibus pijs in inuocatione nominis Dei acci- «
dere.] «

Non indiget hac defensione B. Virgo, nec lector quidem catholicus; sed adferenda tamen ista sunt, vt appareat, quomodo veritas etiam ex hostium castris testimonia sua habeat. *Non est species reprehensionis.*

§. 6. Eorum sententia, qui nullam hic speciem reprehensionis agnoscunt, vera videtur, optimeque defendi. Phrasis enim illa, *Quid mihi & tibi*, non est abominantis, amicitia abdicantis, aut alioqui significantis nihil sibi cum alio plane commune fore. Sed certa in re de qua agitur suo se iudicio vsurum, non ab alieno dependere indicat, aut in ea re sibi non passurum leges poni. Ita 2. Reg. 19. 22. *Quid mihi & vobis filij Saruiæ?* non reijcit ille filios Saruiæ, quorum strenua opera vsus fuerat, & vtebatur, sed vlciscendi cupidinem retundit. Nec Abisai peccasse facile dixerim, cum intulit, *Ergo non morietur Semei? &c.* Reuera enim morte dignus erat; nam & Dauid testamento vltionem filio mandauit. Non autem expediebat rebus adhuc fluctuantibus animos ad rebellionem pronos seueritate iusta exacerbare. Species illa reprehensionis fuit, non reprehensio, æqua enim erat postulatio Abisai, sed temporibus aduersa.

Quid Iehu 4. Reg. 9. 18. 19. respondet nuncijs, *quid tibi & paci, Transi, sequere me.* Potest sine reprehensione intelligi, vt & quod vxor Pilati viro nunciat, Matth. 8. 29. *Nihil tibi, & iusto illi.* Hoc est, nec eum lædas, nec calumnias contra eum audias. Vbi nec est reprehensio, nec species reprehensionis. Docere enim virum suum voluit, Christum esse innocentem, id se per quietem intellexisse, ideo caueret, ne de iusto grauius statueret. Monuit igitur, non reprehendit.

§. 7. Standum illa interpretatione videtur, quam Christus ipse adducit: *Nondum venit hora mea.* Quo considerato clarissimum euadit, nullam esse reprehensionem, imo si quis benignus velit esse interpres, nec speciem eius. Mater cum iam videret ad fundum ventum, & non sine sponsi erubescentia vinum defore, id monet, respondet Christus: *Quid mihi & tibi mulier*, in hoc negocio scilicet, vt statim miraculo vinum sufficiam, non tuo iudicio hoc faciendum, sed meo. Non tu male verecundiæ sponsorum consultum vis, sed melius ego diuinam gloriam iudico quærendam ex miraculo manifesto. Itaque, nondum venit hora, exspectandum enim est, dum omnibus constet, quid desit, vt cognoscant vnde suppletum sit, manifestan- *Nulla reprehensio.* *Cur nō statim vinum datum.*

da est mea gloria, non igitur tuo iudicio fient, sed meo. Hoc enim signo discipulorum fides confirmabitur, & satis conuiuis consuletur. Non igitur inter matrem & Christum vlla est lis, mater mature occurrendum necessitati existimat, antequam conuiuis innotescat defectus, idque benefica, & amica caritate, filius hoc non culpat, sed exspectandum esse docet, donec omnibus constet, aquam in vinum mutatam esse. Hoc ita intellexisse matrem ipsa demonstrat, cum iubet ministros facere quicquid dixerit: illorum enim opera & testimonio vsurum sciebat. Monet autem vt impigre pareant, causas nullas exquirendo, cur aquam ferre iubeantur, cum vinum desit.

Non curiose petiuit.

§. 8. Obijciunt, curiose, aut intempestiue miraculum petiisse. Verum hoc sola coniectura comprobant, melius potius de Dei matre sentiendum, Christus nec Iudæorum (Matth. 12. 39.) nec Herodis (Luc. 29. 8.) curiositati miraculum indulsit, cur curiosam matris importunitatem miraculo foueret?

Denique mater se non reprehensam, sed exauditam indicat, cũ monet ministros, vt Christo pareant. Etiam hic ex suis confutare Caluinianos operæ precium est. [Porro, (*inquit Bullingerus*) in matre relucet „ nobile illustris fidei exemplum. Iubet enim vnice respicere ad præcepta filij. Nihil enim offensa duriore „ eius responso, nec diffidens eius bonitati virtutique, „ iubet ministros accinctos præstolari mandata filij, spe„ rans ipsum pro bonitate solita beneficium aliquod „ præsturum indigentibus.]

Irenæus lib. 3. cap. 18. intempestiuam eius repulisse ait festinationem: *Nihil enim*, ait, *incomptum atque intempestiuum apud eum, quomodo nec incongruens est apud patrem. Præcognita sunt enim hæc omnia à patre, perficiuntur autem à filio, sicut congruum & consequens est apto tempore. Propter hoc properante Maria ad admirabile vini signum, & ante tempus volente participare compendij poculo: Dominus repellens eius intempestiuam festinationem dixit. Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea: exspectans eam horam quæ est à patre præcognita.*

Mater nescia decreti diuini festinando non peccat.

At non reprehendit mature monentem, sed sibi tempora reseruat, ob jciendum igitur nostris hæreticis, quod hunc in locum doctissimus Pammelius habet: *Non est*, inquit, *quod ex hoc loco putent Gnostici posteriores Irenæum B. Virginem Mariam alicuius vitij arguere; cuius integritatis, pietatis, & fidei tantus assertor & vindex esse apparet infra lib. 3. cap. 24. 25. 26. 27. 32. 33. & lib. 4. cap. 40. & lib. 5. Nec enim culpat illius humanitatem, qua egentibus subuentum cupiebat; nec matrem esse abnegat filius, cui subijci & parere non detrectauit. Sed ille singulariter natus de patre sine matre, de matre sine patre: miraculum quod facturus erat, secundum diuinitatem quam non genuerat mater, facturus erat, non secundum infirmitatem: ideo operaturus facta diuina, ait Augustinus, non agnoscit viscera humana. Et Iustinus Martyr responsione ad 136. quæst. orth. ait. Illud, quid tibi & mihi est mulier? non ad obiurgationem dictum est matri à Seruatore, sed quasi hoc demonstrare vellet. Non nos ij sumus qui curam suscepimus vini, quod in nuptijs consumitur: tamen præamore si vñ ne deficiat eos vinum, dic ministris vt faciant quæ ego eis dixero, & videbis eis non defuisse vinum: id quod etiam accidit. Non ergo verbis matrem obiurgauit, cum eam factis honorarit.*

„ §. 9. Nemo hic Beza petulantior est: [Est enim, „ *ait*, longe asperrima hæc obiurgatio, quasi non modo „ diuersa, sed etiam prorsus repugnantia inter se com„ mittantur, veluti cum diceret Paulus, velut istiusmodi ellipsin supplens, *nis μετοχὴ, συμφώνησις, κοινωνία, μεζὸς*, 2. Corinth. 6. 14. & 15. Aliter tamen aliquid locutum Christum aut asperius, quam & persona matris, & res ipsa ferret, nemo sine impietate dixerit. „ Hinc igitur discendum est quam graue sit peccatum, „ Deo præire & præscribere aliquid quod etiam ex Petri reprehensione asperrima liquet, Matth. 16. 23. Deinde dubium non est, quin sic Dominus occurrere voluerit secuturis illis horrendis superstitionibus, quibus ex maternæ in filios auctoritatis iure arrepta occasione, tam fœde contaminatum Dei cultum videmus. Maria eo vsque euecta, vt etiam publice illi acclinatur: ROGA PATREM, IVBE NATVM, ET IVRE MATRIS IMPERA.]

Beza matrem Deo præire voluisse.

Non modo reprehensionem, sed etiam acerrimam esse censet. Deinde grauissimum matris Dei peccatum esse blasphemat. Hic mihi lector consideret, an ita sui oblita virgo sacra esse potuerit, vt non modo Dei mandata violare, sed etiam illi imperare sit conata. Nesciebat scilicet fuisse angelorum summum crimen, velle similes esse altissimo. Præire & præscribere Deo voluit? atqui si hoc fecit, Deo se antetulit, Deum sibi obtemperare voluit, hoc qui de Christi matre fingere potuit, Christianus non est. Hoc Pharaonis est, hoc Nabuchodonosoris, hoc Antiochi, hoc Neronis, qui tamen etsi Deo obedire noluerint, eo tamen dementiæ non venerunt, vt etiam imperare & præscribere vellent. At accinitur illi, *iube natum, iure matris impera.* Non vtitur quidem Ecclesia hoc loquendi modo, sed priuati est hymni, in quo iubere & imperare, non nisi de oratione cum magna fiducia, qualis est matris erga filium, accipi potest. Non diuersa ratione dicuntur se viri sancti iræ diuinæ opponere. Sic Deus Mosi Deut. 9. 14. *dimitte me vt conteram eum.* Sane Moses omnipotentem Dei manum tenere non poterat, quo minus populum rebellem contereret, sed oratione tamen Mosis teneri se pronunciat, cùm tamen ipse orandi spiritum, & caritatem Mosi dedisset.

Matri non præire.

Matri non præire.

§. 10. Sæpius monui Euangelistas compendiose res, gesta, & dicta personarum recensere. Hic insignis locus est, qui id indicet. Mater enim non modo de miraculo certa est, sed etiam de modo miraculi, cognouerat enim futurum, vt in eo ministrorum opera vteretur, & quidem laboriosa, quocirca hortatur eos, vt imperanti obtemperent. Alia certe ratione etiam inscijs ministris supplere defectum potuit, si effecisset, ne vasa & pocula vacuarentur, sicut Lecythus olei non defecit. Itaque matri dixit, quid facturus esset, nec illa ministros monuisset, nisi scisset fore, vt illis filius aliquid imperaret, credo vero & hoc matrem, Christi iussu fecisse. Nam certe multum aquæ, hoc est pene integrum dolium hauriendum fuit, multum enim ex hydriis depletum fuit.

§. 11. Caluinus perperam hic matrem denuo accusat: [Fateor quidem, *inquit*, ex circumstantia præsenti virginem sic locutam esse, ac si negaret hac in parte quicquam sibi esse iuris, Christum suo vnius arbitrio facturum quod placuerit: sed si eius consilium spectes, latius patet hæc sententia. Potestate enim, quam sibi perperam sumpsisse videri poterat, se abdicat primum & exuit; deinde totam vni Christo assignat, cùm sequendum præcipit eius imperium. Ergo generaliter hinc docemur, si quid expetimus à Christo, non aliter nos votorum fore compotes nisi ab ipso toti pendemus, in eum respicimus, facimus denique quicquid iubet. Atqui nos ad matrem non ablegat, sed ad se inuitat potius.]

Mariæ non præripiendum imperium.

Mater ad Christi obedientiam optime ac sanctissime inuitat. Nulla tamen potestate se abdicat. Nam dicendo: *vinum non habent*; non sumpsit sibi imperium in filium, sed pro egentibus orauit. cur vero ille vel hoc suspicatur aut indicat, cum nullum eius rei sit in scriptura indicium?

§. 12. Quale porro est, quod ait matri precise negatum, quod aliis liberaliter est concessum? Nihil enim distulit.

Matri non negauit, sed

ſanè matri negat, ſed nondum tempus ſuum eſſe aſſerens, differendum docet, & dilatio non multò maior fuit, quam vt miniſtri hydrias implerent. Multò aliter viri Pij & docti cenſuerunt, qui ad Mariæ interceſſionem citius factum eſſe ſcripſerunt.

Falſum etiam eſt, aliis hoc conceſſum; quando enim alias aquam in vinum mutauit? aut ſimile quid aliis ad alienam interceſſionem dedit? Hîc autem matrem continuò exaudiuit, & cum momentum à Patre præſcriptum aduenit, vinum dedit, cum omnibus iam conuiuis de inopia vini conſtaret, non frementibus vt imaginatur Caluinus; quis enim ſponſi inopiam fremitu & indignatione, non miſericordia & ſilentio verecundiam proſequitur, niſi fortè barbarus & ſcytha, aut his deterior nepos aliquis & Cynicus Caluinaſter.

§. 13. Chryſoſtomi auctoritate hîc abutuntur. Verum ille hunc in locum, non accuſat Mariam peccati. Verba eius ſunt: *Optabat enim vt iam hominum gratiam conciliaret, & ipſa clarior filij gratiâ efficeretur, & fortaſſe aliquo humano afficiebatur affectu, quemadmodum & fratres eius cum dixerunt: Oſtende teipſum mundo: cupidi eius miraculis ſibi famam comparare, idcirco aſperius reſpondit: Quid mihi & tibi mulier: nondum venit hora mea. Nam quod matrem reuereretur, teſtatur Lucas, quod ſubditus erat parentibus, & hic Euangeliſta quantam paßionis tempore matris curam habuerit. Vbi enim parentes nihil diuina impedirent myſteria, nihil offenderent, æquum & neceſſarium eſt filio parere, neque negare ſine magno periculo poteſt. Contra verò cum intempeſtiuè aliquid petunt, & ſpiritalem ſermonem impediunt, illis obtemperare non eſt tutum. Propterea & hic ita reſpondet, & alibi rurſum. Quæ eſt mater mea, & fratres mei aiebat. Siquidem non adhuc debitam de ipſo opinionem habebant, ſed more matrum, Maria iure omnia filio ſe præcepturam cenſebat, cum tanquam Dominum colere & reuereri deceret, ideo in hunc modum reſpondit.*

Et paulò poſt: *Alia præterea cauſa afferri poteſt, non minus neceſſaria, ne qua in miraculo ſuſpicio oriretur: ab indignantibus enim, non à matre id quærendum erat. Quid tandem? Quoniam quæ familiarium precibus impetrantur, quamuis magna, rarò tamen eorum prædicationibus augentur: indigentium laudes, cum quid impetrarint, omni vacant ſuſpicione, nihil ab his ſimulatur, & multa inde vtilitas prouenit. Etenim ſi vel optimus medicus, qui cum multos ægrotos viſitauerit, neque ab ipſis, neque eorum familiaribus, ſed à ſua tantum matre laudaretur, ſuſpecta ſanè eſſet laus illa & moleſta, nec præſentium quiſpiam magnum de eo aliquod vel egregium opinaretur: propterea aſperius locutus: Quid mihi, inquit, & tibi mulier? eam admonens, ne idem amplius tentaret. Curæ enim ipſi erat maternus honor, ſed longè magis animarum ſalus, & commune in multos beneficium, cuius gratiâ humanam carnem accepit. Non ſunt igitur hæc liberius ad matrem loquentis, ſed diuinæ diſpenſationis verba, vt admoneret pro dignitate miracula facienda.*

Potuit ſanè abſque peccato, & filio, & ſibi gratiam optare; ſciebat enim fore, vt beata ab omnibus generationibus diceretur, idq; etiam humano affectu, ſed ad Deum relato.

Intempeſtiuè rogare non eſt peccare, ſed à tempore aberrare; alioqui peccaret, ſi quis gratiam peteret, quæ poſt horam danda eſſet, non ſciebat nec præſciebat momenta mater. Itaque nondum hîc eam Chryſoſtomus peccati accuſat. Ne quidem cum ait offendere; impedire ab aliis negociis: hæc enim ab inſciis ſine peccato fieri aſſolent.

Nec Auguſtinus Tractat. 8. in Ioan. Mariam accuſat; ſed rationem reddit, cur ſic reſponderit. *Cur ergo ait Matri filius? quid mihi & tibi eſt mulier: nondum venit hora mea? Dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus erat & homo. Secundum quod Deus erat, matrem non habebat: ſecundum quod homo erat, habebat matrem. Mater ergo erat carnis, mater humanitatis, mater infirmitatis, quam ſuſcepit propter nos. Miraculum autem quod facturus erat, ſecundum diuinitatem facturus erat, non ſecundum infirmitatem: ſecundum quod Deus erat, non ſecundum id quod infirmus natus erat. Sed infirmum Dei fortius eſt hominibus. Miraculum ergo exigebat mater, et ille tanquam non agnoſcit viſcera humana, operaturus facta diuina, tanquam dicens: Quod de me facit miraculum, non tu genuiſti, diuinitatem meam non tu genuiſti. Sed quia genuiſti infirmitatem meam, tunc te agnoſcam, cum ipſa infirmitas pendebit in cruce: hoc eſt enim, nondum venit hora mea.* *Mulierem vocat, mater enim nō erat, ſecundum id quo miracula faciebat.*

Denique Chryſoſtomus dubitando loquitur. Euthymius & Theophylactus ea auctoritate non ſunt, qua moueamur, vt contra B. Virginem aliquid pronunciemus.

QVÆSTIO II.

Quantum vini dedit?

§. 1. HOc ex hydriarū magnitudine colligendū eſt: quarum ſingulæ metretas binas aut ternas capiebant. Metreta Hebræis eſt בַּת *cad*, vnde Latinum, *cadus*. Epiphan. de menſuris metretæ tribuit duodecim congios. Congius ſenos ſextarios continet. itaque metreta eſt 72. ſextariorum. Sextarius autem duodecim cyathus continebat, metreta igitur cyathos 764. hydria quæ duas metretas continet ſextarios 144. cyathos 1528. Hydria trium metretarum ſextarios continet 216. cyathos 2592. Si igitur ſtatuas tres hydrias habuiſſe binas metretas, tres vero ternas, efficiemus metretas 15. hoc eſt 1080. ſextarios, cyathos verò 12961. *Multum vini dedit.*

Romani ſextarium pro ordinaria menſura potus virilis habebant, tot igitur hominibus vinum ſufficiebat, quod CHRISTVS dedit. Sed hîc duo ſpectanda ſunt; Primum vinum Palæſtinæ fuiſſe nobiliſſimum, & inter vina illius Regionis, Galilæum fuiſſe eximium. Deinde vinum quod CHRISTVS fecit, communi vino fuiſſe præſtantius; cum autem omne vinum aqua miſceatur, multò copioſius hoc miſcendum erat, merum autem vinum Palæſtinę ad ſedandam ſitim non bibebatur. Ex quo conſtat inſigne fuiſſe miraculum & illuſtre, dum in longum tempus paupertati ſponſorum proſpectum eſt, non modo multitudine, ſed etiam generoſitate vini, quam omnes mirarentur. Nec dubito quin diebus multis vinum hoc expetitum, & conſeruatum fuerit. *Palæſtinæ vinum ſine aquâ bibi non poteſt.*

Nicander metretæ tribuit 12. choas, de his Plinius, Dioſcorides. Agricol. de menſuris. Rup. Budæus lib. de aſſ.

Franciſcus Lucas hunc in modum menſuras deſcribit: *Si ponas*, ait, *hydriarum illarum tres, cepiſſe duas metretas, tres alias cepiſſe tres metretas, continuerint in vniuerſum quindecim metretas, id eſt, mille ſexcentas viginti libras, ſiue 6480. oua communia, quod eſt noſtro modo loquendi, duos vini modios plus minus, conſtante modio nonaginta ſex lotis. Vaſorum numerus & capacitas expoſita, eo pertinent, vt Quæ libra miraculi ſubſequentis veritas & magnitudo cognoſcatur. vini.* *Non enim parum aliquid vini dedit IESVS, quod vel oblutione relictum, vel aliunde ſubuectum credi poſſet. Verum amplius multò, quam conſumi potuiſſet illo conuiuio nuptiali, etiamſi ab initio conuiuij, ex eo bibitum ſum lenius fuiſſet, vini copiâ, miraculi & commendante dignitatem, eſſ.* *Vinū precio & irrefragabilem probante veritatem. Non enim ad*

abusum largitus est tantam copiam magister frugalitatis, sed ad gloriam Dei.

Non fuisse amplo & pando orificio, vt haurisi ex illis posset, duo conuincunt; Primum quod vasa de se sine operculo immunda erant.

Alterum, quod aqua haurienda à minoribus vasculis, quæ immergenda erat, pollueretur: itaque ἀντλεῖν est etiam *effundere, promere.*

Solia fuisse aiunt. Quidam suspicantur fuisse vasa in quibus sedentes lauabant, quæ Latini solia appellare solent, quorum sententia si vera est, admodum capacia fuisse necesse est. Alioqui cum de mensuris non facile conueniant, non potest omnino certa magnitudo cognosci.

Metretæ Syriacæ maiores erant, vt Agricola docet lib. 1. de mensuris.

Hic Syricas fuisse credibile est, etsi enim Ioannes Græcè loquebatur, tamen Syras non Græcas habebant in Palæstina, & hæ quidem publicè vsurpabantur.

Syrus etiam Metretas vertit; תרין תרין רבעין או תלתא *Theren theren rabechin au thelatha: duo duo quadrantalia aut tria.*

Hydrias aqua repleri voluit, cum ex nihilo creare, vel ex aere vinum facere potuisset, vt ministris, cæterisque constaret, ideo vsque ad summum impleuerunt, & mox hauserunt, & tulerunt Architriclino, vt ille pro officio gustaret ac distribueret, nec dubium est ministros cum præter consuetum officium tantum aquæ haurire iuberentur, varios sermones miscuisse, nonnullos etiam risisse; vinum enim deesse sciebant, quasi aquam daturus esset. ideo illos iussit ferre architriclino.

Architriclinus arbiter conuiuij.

Hoc denique notandum est, cum dicit aquam vinum factam gustasse architriclinum, non significare iam aquam esse, sed immediatè fuisse, quemadmodum Eucharistia panis dicitur, etsi iam corpus dominicum sit.

Hydriæ non erant in vitio.

» §. 2. Caluinus reprehendit vsum hydriarum: [Porro, *inquit*, hoc ex superstitione natum erat, vt tot ac tam ampla vasa illic prostarent. Abluendi quidam ritum habebant ex lege Dei: sed (vt mundus semper nimius est in rebus externis) Iudæi præscripta à Deo simplicitate non contenti, continuis aspersionibus lu-debant. atque (vt ambitiosa est superstitio) non dubium est, quin hoc etiam pompæ seruiret: quemadmodum hodie in Papatu videmus, quæcunq; ad Dei cultum pertinere dicuntur, ad meram ostentationem esse composita. Duplex ergo vitium erat, quod absq; Dei mandato in fictitia & superuacanea cæremonia temerè se occupabant: deinde quod Religionis prætextu ambitio in illo apparatu regnabat.]

Ritus abluendi.

Mira in homine moroso prauitas: Ritum abluendi habebant, opus igitur aqua, non agitur in ea re peccabant. At quid opus sex hydriis? quid tanta pompa? vt nimirum in multos vsus sufficeret, in magnis conuiuiis, ad instrumenta mensæ eluenda, ad cætera plurimam aquam insumebant. Cur sex? Quasi verò si binæ essent, aut ternæ, non eâdem impudentia possent in numeros inquirere, & superstitioni deputare.

In lotionibus superstitiosos fuisse Pharisæos constat, non tamen omnia superstitiosa, quæcunque vulgo adhibebant, iudicanda sunt.

Quod Caluinus impostoram putat eorum qui hydrias obtruserunt inæquales, & minores. Ipse quoque eos punire vellem. Non enim nebulonum, & vagabundorum, reliquias temere venditantium, improbitatem probamus. Alioqui æquales fuisse nemo docuit, imo aliquas duas, aliquas tres metretas habuisse probabile est. nec Caluini versionem probo, *continentes singulæ metretas binas vel ternas.*

§. 3. Triclinia dicebant, quod tribus lectis accumberent, ita vocabant, etiamsi essent conclauia, πεντάκλινα vel δεκάκλινα.

Architriclinus conuiuio quasi Oeconomus præerat, vt res sibi à Domino conuiuii traditas dispensaret. Nomen ex aula & magnatum œconomia ad pauperum conuiuiola translatum. Erant in aulis Principum quos vocabant אשר על בית *aschur chal baith, qui super domum.* Erant apud Latinos magistri, reges, modiperatores conuiuiorum, quos omnino diuersos fuisse constat. Gaza lib. de senect. συμποσίαρχον, appellat. Qui etiam πρωτογάστωρ & πρωτογάστης præstator, & πρωτόγαστρις erat, ciborum propositor.

§. 2. Bonum καλὸν οἶνον appon t, τῷ ἐλάσσονι, minori, tenuiori, Syrus רבציר *dabbezir, tenue seu parum vocat.*

Inebriatos putant hîc vocari, qui largius, intra modum tamen sobrietatis biberunt. Sic Genes. cap. nono, vers. vigesimo primo. שבר *schachar*, accipitur. vix tamen sic μεθύω accipitur, sed de eo qui vini plus sumpsit, siue ratio sopiatur, siue paulum turbetur. Semper enim in vitio ponitur; Architriclinus de eo quod fieri consueuit in nuptiis, non quod rectè fit admonet.

VERSVS II.

Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.

QVÆSTIO I.

An hoc initium signorum?

§. 1. PRimum inter omnia fuisse aliqui volunt: alii primum quod in Cana Galilææ fecit. Hoc secundo modo Chrysostomus, Euthymius interpretantur.

Cæteri primum esse arbitrantur inter omnia. Exploratissimum est, non esse primum omnium quod fecit. Nam quadraginta dies ieiunauit, nec esuriit, quod magnum fuit signum. Deinde puer duodennis sapientiam miraculosam ostendit; & capit. primo. Nathanaelem vidit sub ficu, quod signum tale fuit, vt ille crederet. An alia antecesserint, dubitari potest, hæc præcessisse constat.

§. 2. Probabile est de primo, quod in Cana fecit, Euang listam loqui; propter eorum, qui ita sentiunt, auctoritatem. Obiiciunt nonnulli; causam fuisse nullam, cur de primo miraculo in Cana facto mentionem faceret, præsertim cum de nullo alio loco hoc dicatur, fuisse primum Capernaum, vel alio loco factum. Responderi tamen potest: Causam fuisse spiritui cur hîc diceret, alibi omitteret. Cana non procul Nazaretho fuit, ibi frequenter versatus est, notos & amicos habuit, nec tamen hactenus vllo signo se Messiam ostendit: hoc ergo primum fuisse Euangelista docet.

§. 3. Probabilius est, Euangelistam non de quouis signo loqui, sed de illis quæ publicè ad manifestandam gloriam suam effecit, hoc enim signum in nuptiis & loco celebri, tanta vini copia post nuptias perdurante magnam famam conciliauit.

Tempus igitur annotare voluit, quo quasi priuatus esse

esse desierat, & publicè gloriam ostendit. Alii de signo cum rerum aspectabilium immutatione interpretantur.

QVÆSTIO II.

An discipuli soli crediderint, & tum primum?

§. 1. NOmen discipulorum accipio latissimè, non modo pro Apostolis, aut 72. qui nondum erant separati, sed eo modo quo cæcus loquitur, cum dicit: Nunquid & vos discipuli eius vultis fieri? Horum aliqui iam Ioanne testante in eum credere cæperant, alii iam miraculo vocati erant, alii adhuc hæsitabant, alii Prophetam credebant, an vero Messias esset, dubitabant. Hos credidisse in eum dicit: Quidam aucta fide, alii abiecta dubitatione, plurimi plus de eo crediderunt quam initio.

QVÆSTIO III.

Cur descendit Capharnaum cum Matre & propinquis?

§. 1. IAm sese manifestaturus celebritatem loci quæsiuit, vbi plurimi erant indigenæ, & externi, eo venit autem cum matre & fratribus, vt de familia constaret. Iosephum fuisse mortuum ex his constat, fratres etiam & matrem Capernaumi manere maluit, quam Nazarethi, ob ciuium improbitatem. Prædicasse autem & signa fecisse dubium non est, idcirco enim venerat. Plurima enim facta silentio præteruntur Euangelistæ.

VERSVS 18.

Responderunt ergo Iudæi & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis quia hoc facis?

QVÆSTIO I.

Cur templo eiecit?

§. 1. ZElum domus Dei comedisse CHRISTVM ex Psalm. 68. vers. 10. est. אבלחני *achalthani*, quasi ignis scilicet me deuorauit, amor ergo Patris eo Christum impulit, vt contumeliæ, quæ in templo irrogabatur, se opponeret.

Contumacia Christi mira-tur.

§. 2. Versu 18. Signum quærunt Iudæi à Christo, Mira inuidia & indignatione, cum reprehendi & castigari suam impietatem & socordiam suam aduertebant, cum tantum honoris diuini zelum præ se ferrent, & illa tamen quasi parua negligerent, quæ tam abominanda Christus pronunciat. Perindè ac si quis nunc etiam in hac temporum colluuie clerum moneat, ne de rebus profanis in templo fabulentur, multò minus spacientur, & ne eam domum, ex qua victum habent, inhonorent.

Christus ad templum suum veniens tanquam verus Deus, illius possessionem cepit, ideo eos qui prætextu diuini cultus illud profanabant, violenter eiecit. Hoc sane genus hominum contra admonitiones obsurdescit, & auaritiæ numen prætendit, flagello non verbo expellendum est, memini olim quibusdam in Ecclesia, vbi mercatorum concuentus agebantur, mercimonia, aliaque tractari solita, à magistratibus sublatos: Vtinam in aliis, vbi adhuc templum Dei, profanatur, etiam Clericorum ambulationibus, idem zelus Episcopos comedat.

Lutherus ab hæreticis exigit miracula.

§. 3. Miracula iure ac merito à nouis Euangelistis requirere nos satis ipsi docent; Extra ordinem ie missos comminiscuntur, suo ingenio & arbitrio veteres leges refigunt, nouas condunt, documentum vocationis eorum exposcimus, tot centuriæ sibi pugnantium hæreseon veritatem vendicant, nulli nos credimus nisi vocationem suam miraculis nobis approbent. Id adeo ipsis consentientibus faciemus. Lutherus 7. 2. operum Germ. Ienæ edit. fol. 455. b. & 456. a. Senatui Mulhusiano scribit, *vt prædicantem clandestinum accersat, atque etiam præsente omni populo, si fieri potest, & quæratur ex eo, quis eum miserit, aut ad dicendum vocauerit? id procul dubio senatus non fecit. Quod si tum dicat se à Deo, atque ipsius Spiritu missum esse sicut Apostoli, probet hoc signis & miraculis editis. Vel nolite pati vt concionetur. Nam vbicunque Deus ordinariam viam mutare vult, ibi semper miracula facit.*

Magno examine hæreticorum multitudo Patrum æuo prorupit, à nullo vocati sunt, à Deo ie missos iactitant, nos rem incertissimam, vbi inter centum falsos doctores nullus verus est, certè non nisi vnus esse potest, sine miraculis non suscipimus.

Vagum hæreticum sinegna facere oportet.

§. 4. Caluinus hinc suos à miraculis faciendis excusari fas putat: [Sic hodie, *ait*, Papistæ miracula « flagitant, non quod locum daturi sint DEI potentiæ: (nam illis fixum est homines præferre Deo, nec vnguem vnum ab eo deflectere, quod vsu & consuetudine receptum habent) sed ne absque ratione « videantur Deo esse rebelles, colorem hunc prætexunt « suæ pertinaciæ. Ita cæco impetu infidelium animi se- « cum tumultuantur, vt Dei manum sibi ostendi cupi- « ant, nec tamen diuinam esse velint.] «

Atqui nobis in promptu responsio est: Christus antè in Cana, & deinde Ierosolymis multis miraculis fidē sibi conciliat. Zwingliani iam centum annos miranda scelera, nulla miracula ediderunt: ea causa Scripturæ sacræ, & priscis doctoribus, quorum multa sunt miracula, præferre non possumus, crediturí si vel vnicum miraculum edant verum. Dei manum ostendant, & diuinam credemus. Hactenus non ostenderunt nisi seditiones, bella, incendia, sacrilegia diuina manu facta videri velint.

VERSVS 19.

Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite templum hoc & in tribus diebus excitabo illud.

QVÆSTIO I.

Cur Christus ambigua locutione vtatur?

Contumaces ambitioso responso suspendit.

§. 1. SIgnum quærunt improbi, bono operi, quod ipsi neglexerant, CHRISTVS fecit, potestatem siue auctoritatem deesse calumniabantur. Miraculum poscebant, non crediturí, etiamsi facerent.

Christus neque tacere voluit, ne videretur legitima auctoritate destitutus, nec tamen sine ænigmate calumniantibus respondere. Soluite igitur, inquit, templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

De

De templo Salomonio sunt interpretati, quod dissolutum vnico momento reædificare potuit, sed ille de eo miraculo, quid reuera futurum erat, loquitur. Templum corporis eius destruxerunt, & die tertia restaurauit.

Porrò indignis pariter & contumacibus ita locutus est, vt & auctoritatem tueretur, nec tamen quod calumniarentur obtruderet. Contumaciam suam produnt, quod miraculi promissione audita ipsi ad humana conuertuntur. Quasi verò miraculum non posset triduo fieri, quod tot annis inter aduersarios exstrui vix potuit.

QVÆSTIO II.

Cur corpus suum templum Dei Christus appellat?

Corpus Christi templum Spiritus.

§. 1. TEmplum corpus appellat, quod in eo Spiritus sanctus inhabitet. Sancti vocantur templa 1. Cor. 3. 16. 17. & 6. 19. & 2. Corin. 6. 16. nec opus monere, aliter sanctos, aliter Christum dici templum Dei. In nobis per gratiam, in Christo omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.

Apollinaris.

§. 2. Appollinaris hoc loco abusus est, vt probaret Christum animam non habuisse. Templa enim inanima sunt.

Nestorius.

Respondeo futilem esse argutiam: Eo enim argumento conficeretur, Ne sanctos quidem animas habere, Apostolus enim eos templa vocat. Quod si etiam propriè templa intelligit, corpus Christi & sanctorum ex trabibus, saxo & cæmento coagmentatum dicat necesse est.

§. 3. Nestoriani duas personas in Christo esse hinc probare. Non enim dicit; soluite me, sed soluite templum hoc, loquitur de humanitate, alius autem est qui templum inhabitat, aliud quod inhabitatur, duæ igitur personæ sunt. Ita Cyrillus in reprehen. articul. Cyrilli.

Responsio tamen facilis est: Diuersitatem enim naturarum duntaxat, non personæ indicari in confesso est. Deus in corpore illo habitat, non vt & Deus, & corpus sint duæ personæ, sed vna persona diuinitatis est. Dicitur habitare in corpore anima, nec tamen non vna persona est homo ex anima & corpore compositus.

Nunquam animam talem dextrâ hac, abstiste moueri,
Amittes, habitet tecum, & sit corpore in isto.

Sanè duas personas in Drance esse non venerat in mentem Turno. Imo homo interdum dicitur habitare in corpore, velut in tabernaculo. Iob 4. domos luteas habitare homines dicuntur. Et 2. Corinth. 5. 2. Petri 1.

Christus Deus & homo.

§. 4. S. Athanasius, *de assumptione hominis.* lib. 3. & *de incarnatione*, vtramque Christi naturam hic probat, & Cyrill. lib. 1. Gluph. Eum verè Deum esse, qui seipsum excitarit. Τὶς ἐν αὐτὸν ἐγερεῖ, φησὶ. ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι, κἂν πεκλιῇ μὴ δύνωμαι, πλεῖόν μοι τῆς παρ' ἑτέρου δεήσεται συνεργίας, εἰς ἀνάστασιν. παναλκὴς γὰρ αὐτὸς, ὡς δυνάμεις ἅπαντος. καὶ ἓν ἀνικάνως ἔχων εἰς ἐγερσιν δύναται καὶ μάλα ῥᾳδίως, πλὴν ἑαυτῦ ζωοποιῆσαι ναόν. τοῦτό τοι καὶ ἔφασκεν Ἰουδαίοις πρόσλαλῶν, λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. ὅπ πλέον ἂν δεὶς ἂν γένοιτο πρὸς τοῦτο αὐτοῦ συνεργὸς, ἀρκέσθη μόνος αὐτὸς ὡς ἰσχὺς καὶ δυνηνήστος, ὑποδηλώσειεν ἂν ἓν ἀσυμφανῶς ὁ λόγος, *id est*: Quis igitur ipsum excitabit? inquit; quasi dicat: Decubuit quidem volens, ita tamen, vt nullius operâ indigeret ad resurgendum: quippe qui in se omne robur contineat, tanquam Dei Patris potentia. neque quicquam in ipso desideratur, quominus possit, & quidem facile admodum, suum ipsius templum viuificare. Idcirco

Christus à seipso excitatus.

dicebat ad Iudæos: soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Quod igitur nullius adminiculo ad hoc sit vsus, sed ipse solus sufficerit, tanquam fortitudo Patris, haud obscurè demonstrauerit historiæ textus.

Nam reuera tribuit sibi ipsi virtutem, qua se excitat. ἐγερῶ, *suscitabo.* Deus est suscitator, homo suscitatus, in vna persona duæ naturæ.

VERSVS 20.

Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?

QVÆSTIO I.

Cur dicit annis quadraginta sex ædificatum?

Ædificatio impræparatione necessariorum.

§. 1. MOris est, vt ædificia dicantur tot annis ædificata, quot à iactis fundamentis, vsq; ad fastigium absolutum intercurrunt, quamuis aliquando intermittatur ædificatio. Hoc quoq; ad rem præsentem faciebat: nam in maximis substructionibus mutata impedimenta intercurrunt, quæ nunc quoque accidere poterant, Iudæis sub Romana ditione constitutis. Hoc quidem de templo nos scriptura docet. Qui enim Babylone reduces erant, toto illo tempore, aut ædificabant, aut aliqua ad ædificationem necessaria parabant. Iosue filii Iosedec, & Zorobabel, in omnem occasionem intenti. Toto enim Cyri tempore ædificare conabantur, sed alii impedierunt. 1. Esd. 4. 4. *Factum est igitur vt populus terræ impediret manus populi Iudæ, & turbaret eos in ædificando. Conduxerunt autem aduersus eos consiliatores, vt destruerent consilium eorum omnibus diebus Cyri Regis Persarum, & vsq; ad regnum Darij Regis Persarum.*

Templi ædificatum pedita.

Cyro mortuo mox ædificare cæperunt in regno Assueri. 1. Esd. 4. 6. *In regno autem Assueri in principio regni eius scripserunt accusationem aduersus habitatores Iuda & Ierusalem.*

Artaxerxe quoq; defuncto, sub Dario de integro ad ædificandum se accinxerunt. 1. Esd. 5. 2. *Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedec: & cæperunt ædificare templum Dei in Ierusalem, & cum eis Prophetæ Dei adiuuantes eos.*

Eos autem tunc quoque Satrapæ prohibere conati sunt, vt fecerant sub Artaxerxe, cum prohiberent eos in brachio & robore. Sæpe etiam animum despondet populus; vt constat ex Aggæo 1. 2. *Hæc ait Dominus exercituum, dicens, populus iste dicit, Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Et factum est verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ, dicens, Nunquid tempus vobis est vt habitetis in domibus laqueatis, & domus ista deserta?*

Prophetia diuersa.

Prophetæ tamen & principes semper vrgebant; idcirco Seniores Iudæorum respondent ministris Regis, tempore Darii, à Cyri tempore semper ædificatum. 1. Esdr. 5. 16. *Tunc ita q; Hassabasar ille venit: & posuit fundamenta templi Dei in Ierusalem, & ex eo tempore vsq; nunc ædificatur, & necdum completum est.*

Eadem ratione Iudæis nunc quod ad Esdræ verba alludentes respondent. ædificatum annos quadraginta sex, quibus semper aliquid moliti sunt, sæpè prohibiti, sæpè incipientes, semper aliqua præparantes.

§. 2. Magna interim difficultas est in annis 46. conquirendis. A Salomone ædificatum est annis septem, 3. Reg. 6. 37. *Anno quarto fundata est domus Domini in mense*

Zio-

Zio: & in anno vndecimo mense Bul (ipse est mensis octauus) perfecta est domus in omni opere suo, & in vniuersis vtensilibus suis: ædificauit q; eam annis septem.

Nonnulli eo refugiunt, vt templi inchoationem ab eo tempore auspicentur, quo Dauid id statuit. 2. Reg. 7. 2. & 1. Par. 17. 12. Verum ne sic quidem ille annorum numerus potest inueniri. Nam tum demum hoc cogitauit, cum Dominus illi dedisset requiem ab omnibus inimicis suis, quod ante octennium regni non contigit; itaque cum Dauid regnarit annos quadraginta, si his detrahas octo, addas vndecim Salomonis, non erunt nisi anni quadraginta tres, non autem quadraginta sex.

Neque potest ad instaurationem & amplificationem Herodianam referri, de qua libr. 15. ant. capit. 14. Iosephus. Nouem enim annis & dimidio ædificatum est.

§. 3. De secunda igitur ædificatione intelligendum est. Anni verò in hunc colliguntur modum. Anno secundo aduentus in patriam, Iosue filii Iosedec, & Zorobabel cæperunt fundare templum mense secundo, qui etiam fuit annus secundus Cyri. Esd. 3. 8. Perfectum est autem anno sexto Darii, vt habetur 1. Esdr. 6. 14. Totum hoc tempus ex vulgata chronologia annos complectitur quadraginta sex. Nam Cyrus regnauit annos 30. ita 29. anni sunt. Cambyses 7. Magi septem menses. Darii anno 6. absolutum. Summa est ergo annorum 42. & desunt anni quatuor. Quos vt inueniant, auctores laborant. Vnum facile addunt, vt anno primo cepisse dicant, quo diploma acceperunt à Cyro 1. Esdræ 1. 1. quo anno & altare ædificarunt, & templi ædificationem præparant, nam cum anno secundo, mense secundo fundarint, opus fuit non modo materiam anno primo præparare, sed & rudera remouere, fodere fundamenta. addo etiam omnia vasa restituta anno primo Cyri, vt est 1. Esd. 1. Alii anni vnde habeantur minus certũ est. Alii Cambysi dant plures annos, quidam Cyro, alii alios interponunt. 1. Esdr. 4. 6. *In regno autem Assueri in principio regni eius scripserunt accusationem aduersus habitatores Iudæ & Ierusalem. Et in diebus Artaxerxis scripsit Beselan Mitridates, & Thabeel, & reliqui qui erant in consilio eorum, ad Artaxerxem Regem Persarum.*

Hic inter Darium & Cyrum duo interponuntur: Assuerus & Artaxerxes, quos alii diuersos, alii eosdem arbitrantur. Si diuersi sunt, omnis historia sæcularis de primorum Regum Persicorum temporibus suspecta est. Artaxerxes sanè cum primum venerit, postea adiuuit. 1. Esd. 7. 9. *Et iubente Cyro, & Dario, & Artaxerxe Regibus Persarum.* Cum ergo de regno Cambysis ipsi dubitent; Ioseph. illi annos 6. libr. 11. ant. cap. 3. Herod. 7. & mens. 5. Lyranus 10. tribuit, magis credendum est Iudæorum annalibus. Verum de his annis alibi agendum est.

Aliis visum est Iudæorum impudentia numerum falsum esse relatum, quod credibile non est, cum essent ibi sacerdotes & scribæ. Deinde quid opus erat, si mentiri volebant, signanter dicere 46. annos, cur non rotundè quadraginta aut triginta nominassent.

§. 4. Quod si quispiam Cyri 27. Cambysis 7. Darii 6. numeret, deinde addat annos octo quibus Herodes exstruxit augendo, facilè inueniet 46. Nam 27. & 7. & 6. & 8. faciunt 48. Hinc si annus Cyri vicesimus septimus completus non fuit; nec Cambysis septimus; nec Darii sextus, facilè conficietur, annis quadraginta sex completam fuisse structuram. Hæc est sententia Ariæ Montani.

§. 5. Baronii sententia est primo annalium tomo, Herodianum templum fuisse tot annis exstructum, anno Christi 31. *Pari consensione,* inquit, *omnes interpretes in tam abierunt sententiã, vt de templo, quod sub Zorobabel est ædificatum, Iudæi intellexerint; quod licet aliquo interposito spatio, tamen tot annorum numero & paulò maiori constat ædificatum. Sed his mirum in modum contradicere videntur quæ Iosephus testatur, Herodem vetus illud templum sub Zorobabel erectum, fuisse demolitum fundamentis & nouum desuper ab eo ædificatum, idemque octo annis esse absolutum: sunt hæc eius verba: sublatis deinde veteribus fundamentis, & nouis repositis, desuper templum extruebat, &c. ostendit pluribus, tam exteriores, quam interiores templi porticus, & tam quod foris in atrio, quam quod erat intrinsecus, ipsa penetralia, ac tandem, (vt vno dicam verbo) integrum ipsum templum à fundamentis per Herodem esse excitatum. Quæ ergo causa vt Iudæi ab ædificatione sub Zorobabel facta deducere argumentum voluerint, cum illud amplius non extaret? Vel quomodo de templo quod tunc extabat, dicere potuerunt: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, quod scilicet præ oculis erat: cum illud ipsum (vt idem Iosephus testatur) annis octo, & nonnihil supra extruxisset Herodes?* Baronius Herodianũ putat.

Certè adeò res in angusto posita esse videtur, vt dicere alterum de duobus sit opus: vel Iosephum mentitum esse, vel Iudæos esse hallucinatos: quos quidem, cum de rebus omnibus notis agerent, & eo argumento CHRISTI verba redarguere vellent, nulla potest esse suspicio, tam nota atque patentia esse locutos mendacia, adeo, vt non à Christo tantum, vel à discipulis eius, sed à quouis è vulgo homine redargui erroris potuissent. In Iosepho ergo vacillat fides historica; atque eo magis, quod sua ipsius sententia redarguitur; quippe qui prius dixerit, cum de templo ab Herode exstructo ageret, vetus templum integrum esse demolitum, & aliud nouiter constructum: alibi autem, cum agit de rebus Iudæorum sub Nerone gestis, porticum Orientalem, Salomonis maximum opus, adhuc integrum permansisse testetur: & certò quidem: habetur enim eiusdem mentio in Euangelio, & in Actis Apostolorum. Sed non patitur ratio, vt illi de templo Salomonis voluerint intelligere, quod longè minori annorum numero est ædificatum, scilicet annis septem, vt testatur diuina Scriptura. Nos autem verius existimamus, Iudæos de templo ab Herode restituto esse locutos; fuisseque veram eorum sententiam hoc sensu acceptam, vt cum dixerunt: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc; tempus respexerint, à quo ab Herode cœptum est ædificari, ac inde vsque ad præsentem annum numerauerint annos Quadraginta sex. Nam quantumlibet Iosephus affirmet ipsum templum octo annis fuisse ab Herode absolutum; tamen eiusdem assertione certissimum est, perseuerasse ipsam templi structuram vsque ad tempus Neronis, operantibus in eo circiter octodecim millibus opificum. Sicque illos facere voluisse, concludendum est: Hoc opus, quod oculis cernitur, quadraginta & sex annis absolutum est; & tu in tribus diebus excitabis illud?

Iosephum mendacii argui ipse existimat. Iosephus sic recensuit. libro decimotertio. Ant. capite decimoquarto. *Quod vbi animaduertit Rex, iussit eos bono animo esse mansurum enim vetus templum integrum, nec demoliendum tantisper dum omnis materia comparetur, quæ sit ad futuram fabricam necessaria, neque eos fefellit. Mille enim plaustra parauit, quæ lapides conueherent: & ex omni artificum copia peritissimos selegit ad decem millia, & insuper mille sacerdotes stolis sacerdotalibus suo sumptu vestitos, partim cæmentariæ, partim lignariæ fabricæ non imperitos: hosque omnes adhibuit operi, materia iam antè conuecta. Sublatis deinde veteribus fundamentis, & nouis repositis, desuper templum exstruebat, longitudine centum cubitorum, altitudine totidem & viginti amplius. qui viginti cubiti aliquantò post fidentibus fundamentis deceſſerunt, eosque denuò addere decreuerũt nostri Neronis temporibus. Cõstabat autẽ structura lapidib. candidis firmissimis, magnitudine viginti quinq; cubitorum in lõgũ, octo in altũ, latitudine verò cubitorũ duodecim, habebatq; Basilicæ similitudinem, hinc & inde humilius; media sui parte excel-* Iosephus erat.

excelsum, à multis stadiis conspicuum, maximè ex aduerso habitantibus aut aduentantibus. Ianua verò penè ipsi templo par, & superliminare auleis variegatis, ornabatur, floribus purpureis distinctis, & habentibus columnas intextas, sub quarum capitibus vitis expandebatur aurea dependentibus botryonibus, mirandum sanè opus tam manus, quam materiæ precio. Cinxit etiam totum templum amplissimis porticibus, quæ responderent reliquæ magnificentiæ, & priores illas pulchritudine vincerent, harum duæ validis muris fulciebantur, opere vel in primis memorabili.

§. 6. Equidem mirum est alioqui de templo ab Herode exstructo silentium apud alios. Deinde Iosephum ignorasse ista vix credibile videtur, cum à viuentibus argui posset ædificij nouitate testante.

Templum quod Christus adiuit à Zorobabele conditum est.

Alia parte constat. Templum quod Christus adiuit fuisse illud Zorobabelis. Nam de illo dicitur Aggæi 2.8. *Et mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus: & implebo domum istam gloria: dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plus quam primæ; dicit Dominus exercituum; & in loco isto dabo pacem dicit Dominus exercituum.*

Non igitur illud templum omnino aliud factum est. Ideoque illud de nouis fundamentis falsum esse non dubito, nisi fortè quibusdam locis ea sunt renouata.

§. 7. Quin etiam illud non modo falsum, sed etiam imperitissimæ vanitatis videtur esse, cum ait viginti cubitos fidentibus fundamentis altitudine decessisse: Cum enim Herodes ex artificibus dena millia ex sacerdotibus præstantissimos selegerit, tantaq; cura materiam præparârit, quæ fuit tanta eorum imperitia & negligentia rege præsente & instante, vt futuro ædificio fundamento necessaria non ponerent?

Templum inæqualiter subsidit.

Imo verò cum templum ipsum in petra positum esset, vertex erat petricosus, non apparet, quomodo fidere viginti cubitis templum potuerit. Deniq; cum fundamentis fidentibus domus aliqua concutitur, nunquam ab omni parte æqualiter subsidit, quod hic fingitur, nisi soli mollitiem omni modo æqualem esse asserat, & totius muri pondus æquale, quod propter fenestras, angulos, aliaque ne fingi quidem potest: nec hoc modo, sed eodem tempore subsedisse dicendum esset, ne murus rumperetur, alia pars emineret, alia deprimeretur. Quis verò vnquam fundo audiuit structuram aliquam viginti cubitos subsedisse, non potius corruisse?

§. 8. Herodes non omnia quæ ad arcam pertinebant, exstruxit: non enim circumdedit totam arcam de qua loquitur, neque enim destructus erat ille murus Salomonis, qui, si addas aquæductus, & alia, non minore sumptu exstructus est, quam murus templi. Deinde vt monet Baronius, Porticum Salomonis opus integrum fuisse Neronis tempore fatetur. Magis mihi mirum videtur, quod idem habet libro 20. ant. cap. 8. Ioseph. *Iam absolutum*, ait, *erat & templi ædificium: Populus igitur cum videret esse in otio circiter octodecim opificum millia, solitorum hactenus in templo ex operarum mercedibus victum quærere, nolensque sacram pecuniam repositam habere, ne quando præda Romanis fieret, simulque opificibus, inde prouisum cupiens: quod vel vna hora operato statim merces repræsentaretur, suasit Regi vt Orientalem instauraret porticum, ea templi extima claudebat profundæ valli & angustæ imminens, ac proinde subnixa muro quadringentos alto cubitos, saxis constructo quadratis valdè candidis: eratque cuiusque saxi longitudo cubitorum viginti, sex vero altitudo: opus Salomonis Regis qui primus integrum templum condidit. Rex autem cuius curæ Claudius Cæs. fabricam, templi commiserat, reputans quod cunque opus demoliri facilè, reparari difficile, maximè talem porticum egentem & tempore longo, & pecuniis plurimis, non annuit populi precibus, sed vrbem candido saxo consternere si liberet, non voluit.*

Opificum 18000.

Quid sibi vult, cum dicit Nerone Cæsare, Albino præside, templum absolutum, hoc est anno Christi 64. circiter, & vacasse opificum 18000. quid illi egerunt, si templum ab Herode iam ante annos plurimos absolutum fuit, quid illa tot millia, cum Herodes tantum vndecim millia selegisset? Neque verò responderi potest, pictores, sculptores, alioqui fuisse artifices, qui ornarent, non qui ædificarent. Nam per hos populus restaurari porticum Orientalem petebat, quod Rex negauit, quod tempore longo, & plurimis pecuniis res egeret. Quâ ex re apparet, Herodem porticum Orientalem non exstruxisse; non enim opus esset eum demoliri & restaurari. Hinc mihi tota de templo Herodiano historia falsis missa videtur. Iosepho autem non facilè credendum tota eius antiquitas demonstrat, Scripturæ sacræ frequentissimè repugnans. Cum ille autem non vixerit Herodis tempore, res omnes eius gestas structuraſque ab adulatoribus conscriptas accepit, quoc rca mirum non est in maius omnia extulisse.

VERSVS 24.

Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes.

QVÆSTIO I.

Cur Christus se non crederet eis?

Infidelium fides.

§. 1. CHrysostomus simulatè credidisse arbitratur, sed intelligi potest, quod eorum feruorem refrigescere cognoscebat.

Veritas dictum.

Verè eos credidisse alii existimant, sed fidem fuisse temporariam, idque dominum vidisse, ideo non credidisse se illis. Vere credidisse ex eo probatur, quod miracula facientem viderunt, & ideo crediderunt. Ad simulandam fidem nihil miraculis opus erat. Confirmatur idem etiam ex loci & temporis conditione, Multi inprimis sacerdotes infesti Christo erant, non igitur hominibus impiis, auaris, ambitiosis causa erat, vt homini inuiso sese simulatè coniungerent. Bullingerus fidem hypocritarum fuisse ait, sed sine fiducia. Verum frustra; non enim miraculis docebantur credere omnia sibi scelera fore impunia, quam illi fiduciam fingunt.

Temeritas hæreticum.

§. 2. Sincerè igitur crediderunt, sed fides temporaria fuit, veniente persecutione euanuit.

Quare miratus sum Pareum affirmare multos in eum credidisse, hoc est, fiduciam habuisse. l. 1. de iustit. c. 6. [Si, *inquit*, credere non est etiam fidere, sed tantum assentiri; aduersarius cogitur plurima loca absurdissimè atque ineptissimè explicare: omnia videlicet ea loca, quæ iubent nos credere in Deum, in filium Dei, in Christum, in nomen Christi, &c. vt: Creditis in Deum, & in me credite. Item: Quis est, Domine, vt credamus in eum. Item: Multi crediderunt in nomen eius. Item: vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam, &c. Hæc & similia loca innumera non possunt nisi ineptissimè accipi pro solo assensu. Nam Scriptura non tantum iubet nos credere Deo, Christo, Prophetis, Euangelio, quod etiã mali, & dæmones faciunt; sed & iubet credere in Deum, in Christum, &c. Illud est assentiri tantum: hoc assentiri & fidere simul. Vndè apparet Bellarminum veram fidem iustificantem oppugnare: pro sola fide historicâ, mortuâ, quã & dæmones habent, pugnare.] Respon-

Eiusdem sensus.

Respondeo ad hunc locum: multi crediderunt in nomen eius. Consensu omnium Caluinianorum aliorum non significare fiduciam, seu quam illi vocant fidem iustificantem, vt ex Caluino docēt. Si enim est fiducia iustificans, ergo ex sententia Parei indelebilis, ergo electorum; cur ergo se Dominus non credebat eis?

Ex quo apparet quam malitiose & imperite scripturam allegent, suisque repugnent. Pareus absurdissimè & ineptissime hæc verba de solo assensu interpretari vult, & de speciali fiducia intelligi. At Caluinus in hunc locum omnino aliud sentit. [Nunc, *ait*, » quæritur quum dicit Euangelista Christum nouisse » omnes, eosne solos designet, de quibus nuper loquu» tus est, an pertineat hoc ad vniuersum hominum ge» nus. Extendunt hoc multi ad communem hominū » naturam, ac putant hic damnari totum mundum im» piæ ac perfidæ simulationis. Et certe vera est senten» tia, nihil posse inueniri in hominibus cur illos Chri» stus dignetur suorum numero. Sed ego contextui » non video quadrare, restringo igitur ad eos quorum » prius facta fuit mentio. Verum quia dubitari poterat » vnde hæc Christo notitia, hanc quæstionem antici» pans Euangelista, respondet perspectum fuisse Chri» sto quicquid in hominibus nos latet, vt posset iure » suo inter homines discernere. Christus ergo, qui » cordium est cognitor, monitore opus non habuit vt » scient quales essent isti. Eo autem ingenio præditos, » & eo animi affectu esse nouerat, vt merito à se alienos » deduceret. Quod quidam rogant an non exemplo » Christi suspectos etiam habere possimus qui suæ pro» bitatis specimen nobis non dederunt, nihil ad præ» sentem locum facit, nostra enim ratio longe diuersa » est: quia Christus ipsas arborum radices notas habe» bat: nos vero non nisi ex fructibus qui palam appa» rent, cognoscimus qualis sit vnaquæque arbor. Por» ro quum charitas (teste Paulo) suspicax non sit, de » hominibus ignotis sinistre absque causa suspicari fas » non est.]

Verum aduersarij modo veritatem oppugnant, quam id consequenter faciant, non attendunt, cretro sortiuntur, quid loquantur. Interim Pareo Caluinum oppono. Ille lib. 3. Instit. c. 2. §. 12. Eos nec veram fidem habuisse, nec simulasse ait.

[His, *inquit*, quidem constat, quosdam non simulare fidem, qui tamen vera fide carent. Sed dum subito zeli impetu feruntur, seipsos falsa opinione decipiunt. Nec dubium est quin ipsos occupet socordia, ne cor suum probe, vt par erat, examinent. Tales fuisse probabile est, quibus (teste Ioanne) Christus seipsum non credebat, quum tamen in ipsum crederent: quia nouerat omnes, & sciebat quid esset in homine. Quod nisi à communi fide multi exciderent (communem appello, quia magna est similitudo & affinitas fidei temporalis cum viua & perpetua) non dixisset Christus discipulis; si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis: & cognoscetis veritatem: & veritas vos liberos reddet.]

VERSVS 25.

Et quia opus ei non erat vt quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in homine.

QVAESTIO I.

An ex eo quod non erat opus, vt quis testimonium de Domino perhiberet, Christi diuinitas probatur?

§. 1. AVgust. hoc loco, & Chrysost. & Cyrill. cæteri que omnes, nullo ferme excepto sic probant.

Proprium est enim Dei, corda scrutari. 3. Reg. 8. 39. Iob. 24. 2. Sic gentiles etiam Ioui suo tribuerunt, πάντα ἰδὼν διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας. Omnia videns Iouis oculus, omniaque cognoscens. Deus certe καρδιογνώστης est. Creator hominis multo melius scit, quid sit in opere suo, quam opus quid sit in se, Anima nostra tam multa extra se cognoscens, seipsam ignorat, non autem animæ artifex, qui in omnia eius penetrat.

CAPVT III.

ERAT autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. 2. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus, quia à Deo venisti Magister, nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit DEVS cum eo. 3. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum DEI. 4. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci: cum sit senex? nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, & renasci? 5. Respondit Iesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnū Dei. 6. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. 7. Non mireris, quia dixi tibi: oportet vos nasci denuo. 8. Spiritus vbi vult spirat: & vocē eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quo vadat: sic est omnis, qui natus est ex spiritu. 9. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? 10. Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? 11. Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur: & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. 12. Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo, si dixero vobis cælestia, credetis? 13. Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo. 14. Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto; ita exaltari oportet Filium hominis: 15. Vt omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. 16. Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret: vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. 17. Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. 18. Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti Filii Dei. 19. Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, &

dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem: erant enim eorum opera mala. 20. Omnis enim, qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius: 21. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta. 22. Post hæc venit Iesus, & discipuli eius in terram Iudæam: & illic demorabatur cum eis, & baptizabat. 23. Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon, iuxta Salim: quia aqua multæ erant illic, & veniebant, & baptizabantur. 24. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. 25. Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de Purificatione. 26. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. 27. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cœlo. 28. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego CHRISTVS: Sed quia missus sum ante illum. 29. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. 30. illum oportet crescere, me autem minui. 31. Qui desursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. Qui de cœlo venit, super omnes est. 32. Et quod vidit, & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit. 33. Qui accepit eius testimonium, signauit quia Deus verax est. 34. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad mensuram dat DEVS spiritum. 35. Pater diligit Filium: & omnia dedit in manu eius, 36. Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

IN CAPVT TERTIVM

ARGVMENTVM.

DVarum disputationum compendium complectitur hoc quod præ manibus est caput. Christi cum Nicodemo, in qua ostenditur, quam sit necessaria spiritalis regeneratio, & doctrinæ Christi præstantia explicatur. Simul significatur non esse nisi in Christo salutem, & quidem per fidem, eum exaltandum, ad hoc datum à Deo mundum diligente, vt filio proprio non parceret, & quidem vnigenito.

Altera Disputatio est Ioannis & discipulorum eius, quos ille de suo officio, & Christima-iestate instruit; se non esse Christum, sed illum, cui dederat testimonium; eum esse ipsum sponsum, illum augendum, eum Deum esse; in illum credendum.

A versu 13. vsque ad 21. legitur in Ecclesia Syra matutinis medij ieiunij. רפלגה *dephelgeth; diuisionis ieiunij*, scilicet quadragesimalis. Inde ad finem, *in oblationem encæniorum* Ecclesiæ, דקורבא רחורה שרתא, *decurba dechudath chedtha*; quo ex titulo constat, in illa etiam Ecclesia encæniorum seu dedicationis Ecclesiæ festa celebrata fuisse. Constat ex Nicodemo viro primario & sincero, quanta fuerit ciuium in rebus ad salutem pertinentibus ruditas. Ex discipulorum Ioannis controuersia quanta in æstimatione ille fuerit, quamque humanæ prauitatis præiudicium obstet agnitioni veritatis, cum Ioannem tanti facerent, nec tamen eius se humiliantis testimonium reciperent.

Magnas autem vires habuisse doctrinam Christi miraculis consignatam probat vnico; sed insigni exemplo. Nicodemus enim ex principibus Iudæorum, & quidem secta Pharisæus, impulsu veritatis venit ad Iesum, & Messiam esse confitetur, sed ne collegas offenderet, neue in odium occurreret, noctu venit. Opes, honor, nobilitas fidei impedimento sunt: maximè cum aduersa timentur, hic occultus est propter metum, at aliorum tot millia palam sequuntur, & baptizantur. Nicodemi nomen græcum est, qualia tum plurimi Iudæorum habebant; & omen in nomine fuisse videtur, vicit enim non populum modo, sed etiam principes, nunc quidem clam Christum accedens, postea palam sepeliens. Syris vocatur ניקודימוס *Nicadimaus.*

VERSVS 1.

Hic venit ad Iesum nocte & dixit ei: Rabbi scimus quia à Deo veniisti Magister: Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

QVÆSTIO I.

An signa probent à Deo venisse?

Signa sunt argumen- §. 1. NOn temere se venisse vir grauis & doctus ostendit. A Deo enim venisse magistrum ex eo concludit, quod signa illa non nisi Dei adiutorio amissa facere posset. Manet vero etiam inter Iudæos dissentientes semper id firmum, ac fixum, non esse doctorem, aut Prophetam nisi à Deo missum, quod nunc etiam Nicodemus tanquam certum statuit. Cyrillus & Chrysostomus eumque secuti Ammonius, & Theophylactus imperfectam Nicodemi fidem existimant, solum enim magistrum à Deo venisse pronunciat.

Hoc etiam probabile est; non enim dicit, venisti Filius Dei, ὁ διδάσκαλος singularis ille magister, Messias scilicet, *eodem qualis* sed absolute magister.

Id vero notandum est: quod numero plurali vsus, dicat; *Scimus*; Euidentia enim rerum conuicti Iudæi, quod contradicerent non habebant, netamen se

Christo

Christo darent, vitiis suis retardabantur. Omnes itaque collegas ad Christum non venientes hac sententia condemnat.

§. 2. Quærit Caluinus quomodo ex miraculis pendeat fides, cum & pseudoprophetæ miracula mendacia faciant? *Respondet, fieri quidem iusto Dei permissu vt fallantur Satanæ præstigijs qui digni sunt: verum id non obstare dico quin electis appareat Dei virtus in miraculis, quæ illis sit veræ sanæque doctrinæ non spernenda approbatio. Sic Paulus gloriatur Apostolatum suum signis & virtutibus sanctum fuisse. Ergo vtcunque in tenebris se pro Dei filijs iactet Satan, vbi tamen aperti sunt oculi, & lux spiritualis prudentiæ affulget, miracula Dei, præsentiam qualem hic prædicat Nicodemus, satis solide testantur.*

Addendum etiam, non difficile esse, si modo animus præiudicijs præstrictus non sit, inter vera & falsa miracula discrimen, Satanæ præstigiæ vocantur signa mendacia, sanctorum vera sunt signa.

Hoc denique notandum, doctrinam Catholicam tot signis & virtutibus indubitatis comprobatam, vt homo esse non videatur, si quis eorum veritatem neget. Hæreticos nullum hactenus suorum vidisse miraculum, quod vèl speciem haberet; Nam miracula fieri non possunt, nisi manu Dei, vt recte sentit Nicodemus, & probat Christus. Deus cum illis esse dicitur, in quibus singularis aliqua præstantia relucet, vel ingenij, vel dignitatis, vel etiam gratiæ spiritalis.

§. 3. Signa Christi, si finem spectes, probant Deum esse vt supra ostendi, Gentiles calumniabantur miracula apud Augustinum l b. 21. ciuit. cap. 8. & Origen. lib. 2. contra Celsum. Distinguuntur à signis dæmonum, quod illa rerum agentium in se mutuo, & actionem recipientium efficientiam non superent, aut saltem sensibus illudant. Vera miracula aut modo aut re ipsa fieri non possunt, nisi solius Dei adiutorio. Nicodemus etiam tanquam indubitatum statuit, vera signa non n si diuino auxilio fieri, & certa esse vocationis & orthodoxiæ argumenta. Deus enim cùm miraculis doctrinam obsignet, nunquam sigillum omnipotentiæ falsæ affigit, etrantique doctrinæ. Hoc etiam Caluinus fatetur; duo autem requirit. Primo vt à Deo mittantur: Deinde vt miraculis probent se missos esse. Quorum neutrum cum Nouatores ostendere possint, certissimo constat, eos non à Deo missos venire, sed cucurrisse non vocatos. Ideoque in vanum laborasse.

VERSVS 3.

Respondit Iesus & dixit: Amen amen dico vobis nisi quis renatus fuerit denuo non potest videre regnum Dei.

QVÆSTIO I.

Quid sit nasci denuo?

§. 1. REspondet Christus ad hoc quod vel Nicodemus rogauerat vel mente voluebat, & rogaturus erat; Nempe quid faciendum esset, vt vitam æternam consequeretur. Ita accipio respondendi verbum; quamuis apud Hebræos sæpe absolute pro loqui ponatur. Quod alibi demonstraui. Cæterum non est existimandum Iudæos de renouatione, & gratia ignorasse doctrinam, cum Dauid clamat; *Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis*; verum cum illa renouatio sub metaphora regenerationis proponitur, tanquam ad insuetam doctrinam Nicodemus obstupescit.

§. 2. Caluinus non fuisse vnius hominis ait vitium, sed omnes neglexisse doctrinam de gratiate generationis. [Quale hodie exemplum Papatus in suis Theologis nobis præbet. Nam cum tota vita se in reconditis speculationibus fatigent, quicquid proprie ad cultum Dei, ad salutis nostræ fiduciam, ad pietatis exercitia spectat, nihilo illis notius est quàm sutori vel bubulco, astrorum cursus: imo sibi in exoticis mysterijs placentes, genuinam scripturæ doctrinam, quasi magistrali gradu indignam, ex professo contemnunt. Non est ergo quod miremur Nicodemum hic velut ad festucam impingere, est enim hæc iusta Dei vltio, vt qui sibi præstantissimi ac summi videntur Doctores, quibus sordet ac vilis est communis Doctrinæ simplicitas, in minutis articulis obstupescant.] Respondeo: Theologos quidem in reconditis speculationibus versari, sed tamen inter eas hanc de renouatione hominis doctrinam censeri. Scripturam non modo non contemnere, sed dignã iudicare pro cuiusvel minimo apice plane omnes Doctores Christiani, mortẽ oppetere sunt parati, nec fictam vt illi, sed seriam renouationem ac mutationẽ animorum exigimus, vt peccato gratia, vitijs expulsis virtutes succedant. Qua de re tum alios tum vero nostrum Gregorium de Valentia lib. de gratia diuina consulere lector poterit. *Calumnia Caluini.*

§. 3. In Græco est ἄνωθεν, quod est iterum seu denuo, & desuper, seu desursum: Nazianzenus, Theophylactus, Elias Cretensis posteriore modo interpretantur. Chrysostom. vtrumque recensет, posteriorem eligit. Ita etiam Maldonatus, & Latinus interpres, & sententiam ipse Nicodemus confirmat vers. 4. cum quærit, quomodo possit δεύτερον, *secundo ventrem matris introire, & sic nasci*: Sic etiam Syrus interpres intellexit ἄνωθεν, conuertit בן דרישׁ *men derisch, à principio*, hic & vers. 7. & vers. 4. דתרתין *detharthen*, secundo vt Græcus δεύτερον, Erasmus itaque hac in parte corrigendus est, cum vertit, è supernis. Libri veteres habent natus non renatus, in Græco est γεννηθῇ. Aug. lib. 24. c. 1. contra Faustum habet *natus*. Et multi veterum. ἄνωθεν.

QVAESTIO II.

Quid sit regnum Dei?

§. 1. QVamuis disceptent de sensu, in eo tamen conuenire videntur. Regnum Dei Chrysostom. hom. 23. Euth. Ipsum Christum. Cyrill. lib. 2. in Ioan. cap. 40. | Beatitudinem. Cyprian. Epist. 72. Ecclesiam. Tertullian. lib. de anima cap. 20. De sanctitate, intelligit, *non introibit in regnum Dei.* non erit Sanctus. Dei vero regnum non modo de Ecclesia, sanctitateque, sed etiam cælestibus gaudijs accipiendum docet & textus & circumstantiæ. Textus quidem: nam ad regni Dei ingressum regeneratio requiritur, in Ecclesia autem sunt, qui regenerati non sunt. eo modo vt ius regni cœlorum habeant. Circumstantiæ autem; quia Nicodemus anxius de salute æterna Christum accessit, in Ecclesia erat, & esse se non dubitabat. Ad mentem igitur interrogantis responsio Christi directa est. Cogitationes enim & æstus pectoris dubitantis, ac solliciti intuebatur. Denique vocat hic regnum cœlorum, quod paulo post vers. 15. *vt qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aternam;* *Regnum cælorum.* *Nicodemus de regno cælorum quærit.*

æternam; fidei & regenerationis idem præmium ponitur. Vita æterna, regnum cœlorum.

VERSVS 4.

Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? Nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire & renasci?

QVAESTIO I.

Quid sit renasci ex aqua?

Aquam negant esse aquam.

§. 1. CAluinus aquam hoc loco negat aquam esse, sed affirmat esse Spiritum sanctum. Et lib. 4. instit. cap. 16. *per aquam & Spiritum, hoc est per Spiritum*, qui purgando & irrigando fideles animas vice aquæ fungitur. Bullingerus non reijcit expositionem eorum qui per aquam intelligunt Baptismum: Beza dubitat: Hinc Caluini amore, inde veritatis viâ proferenda sententia impeditur. Scharpius asserit, si aquam significat, aquam tum homonymiam esse in regno Dei, non enim significare vitam æternam, sed Ecclesiam. Verum soluendo nodum stringit, si enim Ecclesia arcetur, multo magis regno cœlesti. Nemo enim extra arcam, nemo extra Ecclesiam saluatur. Et iam ante demonstraui, regnum cœlorum & vitam æternam eodem modo hic accipi.

Aqua Baptismum significat Lutherani.

§. 2. Magis ingenue Lutherani veteres veram aquam interpretantur. Brentius homil. 25. cum ait, *Baptismum per aquam intelligi.* Quamuis nomine Baptismi totam Euangelij doctrinam accipiendam putet; quod falsum est; aliud est Baptismus, aliud doctrina Euangelij. Quemadmodum aliud baptizare, aliud euangelizare. Paulus se non ad baptizandum sed euangelizandum missum à Deo protestetur. 1. Cor. 1. 27.

Causa tam nouæ quam absurdæ opinionis, est Caluinianis, ne concedere cogantur agi de baptismo, si enim concedant sermonem esse de baptismo, eius etiam necessitatem iudicare fatendum est. Hic tamen aquam proprie & baptismum accipiunt veteres omnes. Nullo omnino excepto, vt ex sequenti disputatione plenius intelligetur. Ratio id ipsum suadet: alius enim in scriptura locus nullus est firmus, quo pædobaptismum probemus, nisi ille quem hic tractamus, sed de necessitate alia est disputatio.

VERSVS 5.

Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

QVAESTIO I.

An necessarius sit baptismus?

Quid ad iustificationem requiratur.

§. 1. MVlto apertius Scriptura ad iustificationem baptismum quam fidem exigit: nisi quis renatus fuerit. Respondet Pareus lib. 1. de iustif. cap. 16. [Scripturas requirere pœnitentiam & sacramenta ad conuersionem, regenerationem, & salutem peccatoris (licet dispari necessitatis gradu) Verum est & hoc allegata docent. Requirere vero ad iustificationem peccatoris, quæ est remissio peccatorum, alleg. ta non docent, & est falsum. Hanc enim accipere est solius fidei proprium.]

Respondeo: peruersam & impiam doctrinam esse, & sibi repugnantem. Si enim pœnitentia & sacramenta ad iustificationem necessaria non sunt, nec ergo ad conuersionem, regenerationem & salutem. Adhæc enim omnia sufficit iustificatio. Si iustus es ex peccatore factus ante pœnitentiam, certissime saluus eris ex Caluiniana hæresi, quæ iustitiam ita indelebilem esse docet, vt nulla scelerum atrocitate, nulla multitudine amitti possit. Deinde iustificatio, quam illi falso sola non imputatione definiunt, sine regeneratione esse non potest, regeneratio sine pœnitentia esse non potest. Ergo nec sine pœnitentia iustificatio. Quod vero necessarium est ad tertium, necessarium est ad id, quod sine tertio esse non potest. Si Sol necessarius est ad florem, etiam necessarius est ad fructum, qui sine flore nasci non potest. Baptismum autem esse necessarium ad remissionem ex eo constat, quod act. 22. 16. dicitur: *Baptizare & ablue peccata tua inuocato nomine ipsius.* Vana igitur illa est distinctio. Verum ex ipso facile ostendo ipsum sibi contradicere. Bellarminus lib. 1. de gratia & libero arbitrio cap. 4. probat gratia habituali vos iustificari. *Præterea*, inquit, *Baptismus non quomodocunque iustificat, sed per modum regenerationis, sic enim legimus Ioannis tertio: Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, &c. & ad Titum tertio: saluos nos fecit per lauacrum regenerationis. At regenerari non est aliquid agere, sed nouam naturam, & diuinam ac supernaturalem formam accipere, vnde filij Dei nominemur & simus: iustitia igitur, quæ per Baptismum acquiritur, non est actualis, sed habitualis, quæ per modum formæ in anima inhæreat, eamque ad esse quoddam diuinum & supernaturale euehat.* Hinc ipse apponit: *Rursus propositio falsa; quia præter actualem & habitualem iustitiam datur tertia sine actu vel habitu, imputata seu fidei: ideo nihil sequitur.*

Baptismus quomodo iustificat.

Regeneratione Baptismi vt ille sentit, non acquiritur iustitia actualis, nec habitualis, sed tertia imputata seu fidei; Baptismus igitur requiritur non ad gratiam aliquam infusam, sed gratiam fidei, seu non imputationem peccatorum, hoc est, remissionem.

Beza dubitat non.

Beza dubitat an de Baptismo agatur, & respondet tamen ad Catholicorum argumentum. [Si aqua nomine Baptismus specialiter intelligatur, vt qui peculiare sit nostræ regenerationis sacramentum, sic accipienda est hæc sententia, vt respexerit Christus communem Ecclesiæ ordinem, neque tamen simpliciter gratiam Dei adstrinxerit baptismi Sacramento, quasi sit absolute & sine exceptione necessarium, quum mox regeneratio spiritui, nulla facta aquæ mentione, attribuatur, & idem alioqui sit statuendum de manducatione carnis, & potu sanguinis Christi infra 6. 53. idem etiam multo magis de fide actuali dicendum esset, ex Marc. 16. 16. & Heb. 11. 6. Sic quoque fides omnis erit ex anditu ex Rom. 10. 17. quæ omnia cum absurdissima sint, omnino extra metas excurrit alicubi Augustinus defendendæ aduersus Pelagianos veritatis studio abreptus: quod est etiam postea distinctionibus aliquot ab ipsis Scholasticis mitigatum.]

Baptismus necessarius.

At verba Christi clariora sunt, quam vt fucum illum patiantur. Regenerationem ex aqua & Spiritu sancto Christus requirit, ideo baptismum necessarium ponit.

Recen-

Recentiores Caluiniani eas consequentias habent, vt inde facile deducere liceat baptismum eos necessarium putare, licet alioqui negare soleant. Scharpius in cursu Theolog. de baptismo controuers. 1. infantes probat baptizandos hisce verbis, argumento 8. [Si infantes possunt saluari Matth. 19. 14. & si nihil impurum ingreditur regnum cælorum Iohann. 3. 5. & 5. Apocal. 21. 27. & si infantes sunt polluti. Psalm. 51. 7. Rom. 1. 14. tum infantibus non debet denegari purgationis & regenerationis symbolum: at prius locis citatis, Ergo.]

Itaque sine baptismo impuros putat infantes, si impuri, igitur cœlum ingredi non possunt. Quod si nostrum argumentum firmum non est, labascit & caluiniani hominis, & ostium aperitur Anabaptismo.

§. 2. Aquam autem ad regenerationem pertinere nos Petrus docet, dum vocat lauacrum regenerationis. Regeneratio autem iustificationem complectitur. Ratio vero nulla erat, cur aquam nominaret, si de baptismo non agebat. Cur autem Spiritum sanctum nominaret, & eundem aquam diceret?

§. 3. Olim quoque contra necessitatem baptismi disputabant apud Cyprian. Epist. 72. ad Iubaianum. *Quo in loco quidam quasi euacuare posſint humana argumentatione, prædicationis Euangelicæ veritatem, catechumenos nobis opponunt, si quis ex his antequam in Ecclesia baptizetur in confessione nominis apprehensus fuerit & occisus. an spem salutis & præmium confessionis amittat, eo quod ex aqua prius non sit renatus. Sciant igitur huiusmodi homines suffragatores & fautores hæreticorum, catechumenos illos primo integram fidem & Ecclesiæ vnitatem tenere, & ad debellandum diabolum de diuinis castris cum plena & sincera Dei patris, & Christi, & Spiritus sancti cognitione procedere: deinde nec priuari baptismi sacramento, vtpote qui baptizentur gloriosissimo & maximo sanguinis baptismo, de quo & Dominus dicebat, habere se aliud baptisma baptisari. Sanguine autem suo baptizatos, & passione sanctificatos consummari, & diuinæ pollicitationis gratiam consequi, declarat in Euangelio idem Dominus, quando ad latronem in ipsa passione credentem & confitentem loquitur, & quod secum futurus sit in paradiso pollicetur.*

Eadem est aliorum etiam sententia, Tertullian. lib. de baptismo. Hild. Psalm. 118. Augustin. lib. 13. de Ciuit. capite 7. Retract. 2. cap. 18. vbi tamen exemplum Latronis non satis idoneum putat. Fulg. libro de fide ad Petrum cap. 3. Rabanus libro quarto de vniuerso. cap. 10. Bernard. Epist. 72. ad Hugonem.

Tertulliani hoc vetustissimo tempore ea erat Ecclesiæ sententia vt ex hoc loco baptismi necessitatem probarent. *Quum vero præscribitur nemini sine baptismo competere salutem, ex illa maxime pronuntiatione Domini, qui ait: Nisi natus ex aqua quis erit, non habet vitam, suboriuntur scrupulosi immo temerarij tractatus quorundam, quomodo, ex ista præscriptione Apostolis salus competat, quos tinctos non inuenimus in Domino, præter Paulum. Immo quum Paulus solus ex illis baptismum Christi induerit, aut præiudicatum esse de cæterorum periculo, qui careant aqua Christi, vt præscriptio salua sit, aut rescindi præscriptionem, si etiam non tinctis salus statuta est. Audiui, Domino teste, eiusmodi, ne quis tam peruersum existimet, vt vltro exagitem libidinem stylis, quæ aliis scrupulum incutiat. Et nunc illis, vt potero respondebo, qui negant Apostolos tinctos. Nam si humanum Ioannis baptismum inierant, & dominicum desiderabant, quatenus vnum baptismum definierat ipse Dominus, dicens Petro perfundi nolenti, Qui semel lauit, non habet necesse rursum, quod vtique non tincto non omnino dixisset: & hæc est probatio exerta aduersus illos, qui adimunt Apostolis etiam Ioannis baptismum, vt destruant aquæ sacramentum. An credibile videri potest, in his personis viam tunc Domini non præparatam, id est, baptismum Ioannis, qua ad viam Domini per totum orbem aperiendam destinabantur? Ipse Dominus nullius pœnitentiæ debitor tinctus est, peccatoribus non fuit necesse? Quid ergo alij tincti non sunt? Non tamen comites Christi, sed æmuli fidei, legis Doctores & Pharisæi. Vnde & suggeritur, quum aduersantes Domino tingui noluerint, eos qui Dominum sequebantur, tinctos fuisse, nec cum æmulis suis sapuisse, maxime quando Dominus cui adhærebant, testimonio Ioannem extulisset.* Idem docet Augustinus Epistol. 108. Augustinus hanc per aquam regenerationis necessitatem demonstrat. lib. 1. de peccatorum meritis & remiss. capite 16. *Ex hac igitur inobedientia carnis, ex hac lege peccati & mortis, quisquis carnaliter generatur, regenerari spiritaliter opus habet, vt non solum ad regnum Dei perducatur, verumetiam à peccati damnatione liberetur. Simul itaque peccato & morti primi hominis obnoxij nascuntur in carne, & simul iniustitiæ, vitæque æternæ secundi hominis sociati renascuntur in baptismo.* Cyrillus catech. 3. Per aquam dari gratiam ait, in eo etiam sacramento remissionem peccatorum constituit. Anastasius Sinaita libro 5. Ex aquis genitas gentes per baptismum regeneratas.

§. 4. Porro perire sine baptismo paruulos ex serpentis similitudine docet Augustin. lib. 2. de peccatorum meritis & remissione. capite 27. *Oportet autem vt si natus fuerit, renascatur, quia nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Oportet igitur vt sacramento regenerationis, ne siue illo male de hac vita exeat, etiam paruulus imbuatur. Quod non fit nisi in remissione peccatorum: quod etiam ipso loco Christus ostendit, cum interrogatus quomodo possent ista fieri, commemorauit quid Moyses fecerit in exaltatione serpentis. Cum igitur itaque per baptismi sacramentum morti Christi conformentur infantes, eos à serpentis morsu fatendum est liberari, si à Christianæ fidei regula nolumus aberrare. Quem tamen morsum non in sua vita propria, sed in illo cui primitus inflictus est, acceperunt.* Eandem sententiam probat etiam ex Cyprian lib. 3. de peccatorum meritis & remiss. capite 5. *Quantum vero, inquit, ad causam infantium pertinet, quos dixisti intra secundum vel tertium diem, quo nati, sunt constitutos, baptizari non oportere, & considerandum esse legem circumcisionis antiquæ, vt intra octauum diem eum qui natus est baptizandum & sanctificandum non putares; longe aliud in concilio nostro visum est. In hoc enim quod tu putabas esse faciendum, nemo consensit, sed vniuersi potius iudicauimus, nulli hominum nato, misericordiam Dei & gratiam denegandam. Nam cum Dominus in Euangelio suo dicat: Filius hominis non venit animas hominum perdere, sed saluare: quantum in nobis est, si fieri potuerit, nulla anima perdenda est.* Subdit Augustinus. *Aduertisne quid dicat, quemadmodum sentiat, non tantum carni, sed animæ quoque infantis exitiabile esse atque mortiferum sine illo salutari sacramento exire de hac vita. Vnde si iam nihil aliud diceret, intelligere nostrum fuit, sine peccato animam perire non posse. Sed vide paulo post defendens innocentiam paruulorum, quid tamen de illis apertissimè fateatur.*

Nemini negandum baptisma

Paruuli sine sacramento regenerationis pereunt.

Valde autem vrget Augustinus Cyprianum male addit ille nunquam se audisse in Ecclesia sine peccato nasci eant.

Augustini sententia.

to nasci paruulos, ex quo & illud vt indubitatum infert, sine sacramento regenerationis perire.

§. 5. Obijcit Caluinus. [Etiamsi demus Christum hic loqui de baptismo, non tamen sic virgenda sunt verba, vt salutem in externo signo includat: sed ideo potius aquam spiritui adiungit, quia sub illo visibili symbolo quam Deus Spiritu suo vitæ nouitatem solus in nobis efficit, testatur atque obsignat.]

Respondeo. Salutem nostram non includi signo, sine signo tamen non conferri, per ipsum signum, vt causam instrumentariam dari. Non includit, non alligat virtutem suam rebus ipse creator, sed quod sua sola potentia pollet, id opera creaturæ efficit.

Ex aqua renascimur & Spiritu sancto. Aqua igitur etiam causa est renascendi. Iacobus Andreas Lutheranus ita definit. [Est, *inquit*, organum & instrumentum per quod in sanguine Christi virtute Spiritus sancti à peccatis absoluimur, regeneramur, renouamur.] Neque id negare se Beza in respons. ad acta profitetur. [Deus bone, quo tandem homines abripit rixandi libido: Num enim, quæso, organum siue instrumentum esse negamus aquam baptismi, quum illam esse dicimus signum visibile diuinitus ordinatum, quo menti nostræ repræsentatur verus ille pro nobis effusus sanguis, non vt inane spectaculum, sed vt eius per fidem apprehensione, & spirituali applicatione, tum remissio peccatorum, tum imaginis Dei renouatio in nobis reipsa sanciatur.]

Beza instrumentum agnoscit.

§. 6. Occurrit tamen Caluinus apud Matth. 3. 11. dici baptizaturum Christum Spiritu sancto & igni. *Non est ibi verus ignis, nec ergo hic aqua. Sed ignis qui ibi vocatur, non est ipsum Elementum, sed Spiritus Sanctus.*

Retorqueri hoc argumentum validissimè potest. Cum enim promittit fore vt baptizentur Spiritu sancto, & igni, de solenni Spiritus sancti aduentu intelligit, vbi in igne datus est Spiritus Sanctus. Quemadmodum igitur eo tempore, & Spiritus Sanctus & symbolum eius dictum est, ita & hic de Spiritu sancto, & aqua agitur. Ignis ille seu Lux externum symbolum fuit, ita & hoc loco aqua, hoc est elementum cum Spiritu Sancto coniungitur.

Multa hæreses contra baptismum.

§. 7. Mira est Sathanæ ad baptismum oppugnandum astutia; iam olim eius necessitatem Cerinthiani negarunt. Epiph. hæres. 18. Archontici hoc sacramentum prorsus contempserunt, idem Epiph. hæres. 40. in sola cognitione etenim redemptionis, & iustitiæ perfectione collocarunt. Secuti sunt deinde Manichæi, Massaliani, & deinceps Pelagiani, Theopassitæ, Machometani, Albanenses, Petrobussiani, Pseudoapostolici, Albigenses, Flagellantes, Wicleffitæ, alijque, vt mihi impudentes videantur Hæretici, qui tali, tamque infami societate in errorum suorum colluuie gaudent, ex quorum condemnatione totius Ecclesiæ sententia per seriem omnium sæculorum ad nos deuenit. Non tamen in omnibus par sacramenti contemptus fuit.

Pelagiani paruulos renasci non liberari peccato.

Pelagianorum quidam paruulos egere baptismo fatebantur, non vt à peccato liberarentur, sed in Christo renascerentur. ita Augustin. lib. 1. de peccat. merit. & remiss. cap. 18. *Sed illi mouent, & aliquid consideratione ac discussione dignum videntur afferre, qui dicunt paruulos recenti vitæ aditos viscerius matrum, non propter remittendum peccatum percipere baptismum; sed vt spiritalem procreationem non habentes creentur in Christo, & ipsius regni cœlorum participes fiant, eo modo filij & hæredes Dei, cohæredes autem Christi.* Quos Augustinus refutat, quod sequeretur non esse Christum pro illis mortuum; nam pro solis impijs est mortuus. Illis ægritudine carentibus non esse opus medico. Quæ apud eum legi possunt.

Contra eandem hæresin disputat idem Augustinus de verbis Apost. serm. 14. probatque inter beatos & damnatos non esse medium infantium statum.

Qvæstio II.

An votum baptismi sit dispositio ad iustificationem?

§. 1. Bellarmin. lib. 1. cap. 14. de Iustific. probat desiderium Baptismi esse dispositionem ad iustificationem. Cum enim illud sit medium ad salutem necessarium, voluntas eius suscipiendi in eo, qui saluari velit, sit necesse est. Pareus concedit posse esse dispositionem ad conuersionem, & salutem, non ad iustificationem. At conuersio ad Deum est ipsa Iustificatio, aut si aliter accipias, est actus quem iustificatio consequitur.

Votum baptismi dispositio ad iustificationem.

Friuolum porro est, quod obijcit Simonem Magum baptismum petijsse, nec tamen dispositum ad iustificationem: cum Petrus eum baptizatum execretur. *Non est tibi pars in verbo hoc, quia cor tuum non est rectum, &c. Et Iudæus ille veterator apud Socratem, qui Christianam fidem simulans pecuniæ conflandæ gratia sæpius desiderauit & accepit baptismum, num dici potest fuisse dispositus ad iustificationem?* Simonem non modo dispositum, sed etiam iustificatum credimus. *Credidit enim & baptizatus est.* Certe dispositus fuit ad iustificationem cum credidit. Iudæus ille apud Socr. lib. 7. cap. 17. desiderio baptismi ad maiorem nequitiam dispositus fuit. Nos de eius desiderio loquimur, qui sincere, ex lege Christiani, & fide baptismum suscipit, non de illorum improba impostura, qui baptismi profanatione auaritiæ seruiunt. Nequior autem Iudæo impostore est, qui ideo rectam voluntatem Cathechumenorum ad baptismum anhelantium, atque in Ecclesiam ingredi cupientium, negat dispositionem esse ad iustificationem: quia hypocrisis & simulatio sacramento abutentium, non sit dispositio. Iudæi fallacia, ne ad conuersionem quidem & salutem dispositio fuit: quod tamen sincero desiderio mediorum aduersarius concedit.

Simonis desiderium baptismi baptismum.

Qvaestio III.

An hinc Hæreticorum baptisma damnetur?

§. 1. Nemesianus baptisma hæreticorum damnari à Christo existimauit: sed respondet Augustin. lib. 6. de baptismo contra Donatistas. cap. 25. 12. *Iam vero quod Dominus ait: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei, quid eum adiuues ad id quod putat, omnino non video. Aliud est enim omnis qui intrabit in regnum cœlorum prius nascitur ex aqua & spiritu, quia nisi renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cœlorum: quod vtique falsum est. Nam & Simon ille magus natus erat ex aqua & Spiritu, & tamen non intrauit in regnum cœlorum. Sic fieri ingrediatur potest vt hæreticis etiam contingat. Aut si non nascitur ex spiritu, nisi qui veraci conuersione mutatur, omnes catechumini*

Nemesiani error.

non omnes renascuntur in regnum

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

quis sæculo verbis & non factis renunciant, non vtique de spiritu sed ex aqua sola nascuntur, qui tamen & intus Teste Cypriano sum. Necesse est enim vt vnum de duobus concedatur: aut illi qui fallaciter sæculo renunciant, nascuntur de spiritu, quamuis ad perniciem, non ad salutem; atque possunt & haretici: aut si illud quod scriptum est: Sanctus enim Spiritus disciplinæ effugiet fictum, etiam ad hoc valet vt fallaciter sæculo renuntiantes, non nascantur de spiritu, poterit quis baptizari aqua, & non nasci de spiritu.

Qui igitur lubens volens hæreticorum consortio, & baptismo sese ablui permiserit, spiritu non renascitur repugnante peccato. Si quis inscius, vel infans baptismum eorum susceperit, Spiritu renascitur. Quia sacramentum Domini non euacuat infidelitas ministri.

QVÆSTIO IV.

An animæ per aquam regeneratio, eam ostendat esse corpoream?

§. 1. NEcdum peruersarum interpretationum. Tertul. lib. de anima; animam corpoream docuit. & Vincentius Victor, ideo baptismo probare conabatur, vt est apud August. lib. 2. de anima & eius orig. ad Petrum Presbyterum: *Non vis, inquit, animam ex carne peccati contrahere valetudinem, ad quam vicissim sanctificationem videas transire per carnem, vt per ipsam reparet statum, per quam perdiderat meritum? Aut nunquid quia baptismo corpus abluitur, non transit ad animam vel spiritum, quod creditur conferri per baptismum? Merito ergo per carnem, priscam reparat habitudinem, quam visa fuerat paulisper amisisse per carnem, vt per eam incipiat renasci, per quam meruerat inquinari.*

Plures tamen victor ille cumulat errores. Nam animam ante corpus habuisse *statum aliquem & meritum*, arbitratur. Deinde habuisse habitudinem antiquam, seu statum laudabilem.

Vt verbo breuiter respondeamus: constituendum est, eadem prorsus argumentandi ratione consequi, nec sanguine Christi, nec passione illius animam nostram expiari, cum Spiritus sit, sanguis autem corporeus. Non possunt corpora suapte vi & efficientia in spiritum agere, possunt autem Dei omnipotentia illis vtente. Quemadmodum alio loco contra Caluinistas dictum est.

QVÆSTIO V.

An baptizatus sit de salute certus?

§. 1. ALius etiam error est Lutheranorum. Qui ex eo quod baptizati sunt, certitudinem fiducia specialem habere se putant: ita in colloq. Mompel. p. 471. Iacobus Andreæ. Argumentum est. *Nisi quis renatus sit ex aqua & spiritu Sancto non intrabit in regnum cœlorum, ego renatus sum. Intrabo igitur.*

Respondeo. Hoc in discursu diligentissime quædam esse perpendenda. Primum Lutheranum illum, vt se vocabat Papam, in hoc toto pectore incumbere, vt consoletur suos, hoc est, ita concionetur, vt certo illis persuadeat, ipsos fore saluos, nulla peccata obstare posse. Secundum, tam Lutheranos quam Caluinianos contra illam certitudinem grauissimas habere dubitationes, vt constabit ex illis, quæ ex Beza mox adferam. Tertium. Lutheranos alio vti argumento ad certitudinem securitatemque stabiliendam, alio Caluinianos. Quartum. Vnicum & solum argumentum Lutheranorum esse. Baptizatus es, electus es ergo, igitur & saluus eris. Nam vt Dauid omnem consolationem ponit, & spem certissimam in circumcisione, nullam in vllo alio: ita & Lutherani. Deinde concludit: *Nullam in eo nobis consolationem relictam esse, & relinqui; si vera est vestra doctrina de baptismo, quod non omnes baptizati in filios Dei adoptentur.*

Omnes igitur consolationes, omnia argumenta excludit. hic, & pagina 473. hoc argumento dæmoni insultat. *Recede à me Satan, nullam partem in me habes, quia in nomine Sanctæ Trinitatis baptizatus, & vere in filium Dei adoptatus sum. Quod firmissima fide credendum mihi est, nisi totam Trinitatem mendacij arguere, & acceptum Baptismum ociosam cæremoniam, & ludibrium fuisse, dicere velim.*

Idem vrget pag. 480. & pag. 481. profitetur, Caluinistas, qui tantum probabilem salutis spem ex baptismo concipi posse docent, manifeste ad desperationem, perturbatis conscientiis, fenestram aperire.

Quintum. Lutheranos argumentum Caluinianorum omnino reiicere. argumentum Caluinianorum est. Bonos motus, sensi aut sentiam electus igitur sum, & consors salutis æternæ. Hoc desperationem adferre docet Iacobus Andreas pag. 471. *Quomodo igitur talis conscientia erigi potest? Si enim ad illos motus interuos Spiritus Sancti remittatur, quos in se non sentit, sed contrarios: desperatio augetur, non minuitur.* Et pag. 481. Pios ait ex motibus bonis *nihil posse statuere, quia non modo nullos sed etiam contrarios sentiunt.* Et pag. 482. firmissime demonstrat, dubium esse homini qui nullos bonos motus senserit, *an sensurus sis*, ideo inanem esse illam consolationem. *Bonis motus an signum prædestinationis. Cur Lutherani certi non sint.*

§. 2. Quod ad Caluinianos attinet, eos nunc mitto. Lutheranos constat ex baptismo certos esse non posse. Ideo quicquid clamitent de certitudine; omnia illa certa, cum ad veri normam ventum est, reddi incertissima. Nam primo dicitur; neminem, qui non renatus fuerit ex aqua & spiritu posse introire in regnum cœlorum: non autem omnes qui sic renati fuerunt, intraturos; concedunt enim multos à nouitate Spiritus deficere, & in carnis vetustatem relabi. Quin ipsi fatentur, Saulem circumcisum egregiis Spiritus Sancti donis exornatum, sed recessisse ab eo Spiritum Domini bonum, exagitatum à malo. p. 475. Simon Magus credidit & baptizatus est. nec tamen de salute certus fuit, quam nunquam consecutus est. Recte August. Tract. 6. in Ioann. *Baptisma, quid illi (Simoni mago) proderat? Noli ergo gloriari de baptismate, quasi ex ipso salus tibi sufficiat.* Nonne quotidie Lutherani vident à se baptizatos in Caluinismum prolabi, aut etiam ad Orthodoxam Catholicam fidem accedere, quos tamen perire illi iudicant? Non est ergo hominis nisi incogitantissimi, ex ea re securitatem sibi promittere, cum qua tot alii in exitium præcipitati sunt, non culpa baptismi, sed quia bene loti, & candidati ad antiquum spurcitiarum suarum volutabrum redierunt. Fortiter Beza in respon. ad acta Momp. p. 65. hunc illis torporem excutit. [Sed hoc etiam omisso & concesso quod in baptismo postulat D. Andreas tentatus quispiam, auctore Satana, annon egregium consolatorem suo ipsius argumento repulerint? Esto D. Andrea, quod tu dicis, Fuerim baptizatus, & tunc adoptatus, quum tamen dicas firmam hanc non esse gratiam, sed ab ea excidere me potuisse, vel sane excidisse me sentio, annon quod vna manu mihi videris tribuere, altera mihi tutemet eripis? Quorsum igitur hæc? tu mihi suggeris, quæ me non modo non subleuent, verum è contrario detestandam meam ingratitudinem mihi magis ac magis spectandam proponant?] *Beza conuincit Lutheranos.*

Cum igitur vnum illud vnicuique fiduciationis & certitudinis fundamentum omnino nullum sit. Constat inani confidentia Lutheranos inflari, cum homines sint, & quotidie labi possint gratiamque amittere.

Impostura ministrorum.

§. 3. Lubet hic conuenire aliquem ex istis, qui sub omni cubito puluillos collocant, & quærere. An tu hunc puerum, quem vere & vt tu putas, sanctè baptizasti, saluum fore credas? Respondebit sine dubio: *Diabolo insultandum, ideo quod vere in filium Dei adoptatus sit.* Ita enim ministrum sincerum loquentem induxit Iacobus pag. 483. [Tu es (*inquit*) syncerus Ecclesiæ minister in nomine Sanctæ Trinitatis baptizatus infans, & in filium Dei verè adoptatus. Qui Deus verax est, & promissionum suarum seruans, vt si nos negauerimus, ipse se ipsum negare non potest. Quapropter non dubites, baptismum acceptum, esse obsignationem veram adoptionis, quæ non per aquam significetur, sed verè tibi in infantia collata est. Quare nihil dubites, te iam esse filium Dei electum & Christo insertum per Baptismum, qui te in tentationibus non relinquet, sed ex illis omnibus te certo eruet, de quo tu minime dubites. Non enim tibi mentietur sancta Trinitas, quæ in Baptismo tibi suam gratiam promisit, obtulit, exhibuit, & obsignauit. Quare dicas Diabolo: Vade post me Satan, nullam partem in me habes. Scio mihi affuturum Christum Saluatorem, cuius sanguine in Baptismo ablutus ab omnibus meis peccatis.] Hinc igitur à te baptizato olim, & in adulto, & tentato sic baptismi gratiam inculcas. Verum hoc quæro, an tu quoque sic existimes, eum verè filium Dei electum, non deserendum, ideo quod Deus se negare non possit, quod SS. Trinitas quæ salutem illi promisit, mentiri non possit? An inquam tu, qui hæc illi dicis, & credere iubes, idem etiam sentias illum electum esse? an forte dubites? Dubitare te certo scio: nec enim de aliena fide, aut mente quicquam tibi constare potest. Deus solus rex animorum est, & cognitor; quod si etiam certis signis præsentem in eius animo gratiam cõiectas, de futura perseuerantia certus esse non potes. Dices igitur quod Beza de puero recens baptizato, pag. 484. *Ego quidem omnes bene sperare iubeo; sed non sum Propheta, vt possim prædicere, hunc puerum fore virum bonum.* Nam Iacobus respondet. *Neque opus est. Quoniam gratiam Dei in Sacramento perceptam,* &c. Quod si igitur ipse de exitu pueri baptizati, & salute dubitas, cum plures videas ambulare per vias dealbatas sæculi, cur illi persuades verum esse, quod tibi dubium est? cur illis blandiris, cum aliter sentias? Hoc est homines ex stultis insanos reddere.

Concio confidentialis.

Iubent alium credere, de quo ipsi dubitant.

Prauitas ministrorum.

Solent parasiti diuitum arrosores, & irrisores, inflare homines superbos, vt de se credant magna & splendida, quare maxime eos ridiculos faciunt; Alexandro persuadebant Deum esse, ipsi stolidum iuuenem esse sciebant. Quin eo ventum est, vt non deessent, qui aliquos in cœlum euntes à se visos peierarent.

Multo fortius: Pseudoeuangelici Gnathones miserrimis hominibus illudunt. Accedunt, consolantur, filios Dei electos esse prædicant, si ex illis quæras; Verane censeant, quæ tanto conatu, & ambitione narrant: Respondent nescire se ater an albus sit, Dei, an dæmonis, sed consolari eos, & dubia pro veris adferre. quod proprium est adulatorum. Perinde ac si alicui persuadere aggrederer eum Romanum esse antiqua Scipionum aut Fabiorum gente oriundum ad Sceptra etiam Romani Imperii euehendũ. Interim ignorarem, Wandalusne, an Indus esset? Rutilus an Pœnus? Crœsus, an Irus moriturus sit? Quis ambigat indignis modis homini misero me illudere, nec illo quicquam fore vanius, aut stolidius, si mihi dubitanti, & coniectanti credat? Et hæc tamen fabula à tot Centuriis ministrorum grauiter peragitur; vt mirer ministrum, si alium videat ministrum, non ridere impostturarum & nequitiarum conscium.

QVÆSTIO VI.

An Spiritus Sanctus sit pars Baptismi?

§. 1. ALia quoque hæresis Iacobi Andreæ eiſdem Spiritum refellitur verbis. Nam pag. 439. contra Bezam Spiritum Sanctum facit, partem baptismi. *Substantia baptismi constat aqua & Spiritu.* & pagina 440. *Aquam & Spiritum Sanctum vocat substantialia baptismi.* & pag. 441. liberius elemento Spiritum includit. *Spiritus Sanctus tanquam principalis & substantialis pars (si ita loqui licet) in verbo comprehensus & inclusus est.*

an pars substantia baptismi constat aqua & Spiritu.

Respondeo: Nunquam ita loqui licet. Est enim Deum blasphemia; partem sacramenti dicere Deum, qui est auctor est sacramenti institutor, in illo principalis factor, *principalis* Ex spiritu Sancto regeneramur, sicut ex Deo generamur, tanquam auctore naturæ & gratiæ.

Organo vti voluit baptismo, non potest ille esse baptismi pars. Manichæorum deliramenta sunt, creatorem facere partem alicuius creaturæ. Et propriè quidem ille Spiritum Sanctum accipit, & propriè partem substantialem, seu integrantem. Nam pag. 439. *Effectum, qui est regeneratio, docet, non esse cum substantia baptismi, quæ aquâ & spiritu constat, confundendum.*

VERSVS 7.

Non mireris quia dixi tibi: oportet vos nasci denuo.

QVÆSTIO I.

An baptismus sit absolute necessarius adulto?

§. 1. TEmpore Bernhardi (Ep. 77. ad Hugonem) hæc verba eum in modum quidam interpretatus est, vt sine baptismo negaret quenquam saluari, quantumuis fidem, charitatem, contritionem, voluntatem baptismi haberet. Quam hæresin etiam Tridentinum damnauit. Alii quoque obligationem baptismi iam tum, non post resurrectionem, incepisse dixerunt. Pelagiani apud Augustin. lib. 1. de peccatorum meritis & remiss. cap. 30. ne paruulos concederent habere peccatum, & tamen baptismum illis necessarium esse non inficiarentur, illos consequi vitam æternam concedebant, non regnum Dei, sine causa inter ista distinguentes. de quibus supra dixi. Itaque recte Bellarminus lib. 4. cap. 4. de amissione gratiæ, & statu peccati, hinc probat peccatum originale: manet enim quia semper fuit; ita Augustin. 6. in Ioan. cap. 12. consentiunt etiam hæretici, ex hoc loco probari hoc ipsum. Pareus lib. 4. cap. 7. de amissione gratiæ, &c. [Qui necessario debent baptizari, ii sunt peccato inquinati & immundi. Omnes Christiani infantes vel adulti necessario debent baptizari. Omnes igitur Christiani infantes vel adulti sunt peccato inquinati & immundi. Infantes igitur habent vel actuale vel originale peccatum. Non actuale: originale igitur. Propositio argumenti nititur sine baptismi: quia baptismus datur in remissionem peccatorum: Mar. 1. 4. & 16.

Baptismus quam necessarius.

& 16.16. Item: Qui baptizantur, moriuntur peccato & resurgunt, vt in nouitate vitæ ambulent Rom. 6.4. Sepulti cum Christo per baptismum in mortem, &c. Item: Qui baptizantur, mundantur & lauantur à peccatis, & regenerantur in nouam vitam. Ephes.5.26. Christus mundauit Ecclesiam suam lauacro aquæ in verbo. Tit.3.5. Per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus Sancti. Act.22.16. Surge, baptizare, & ablue peccata tua, &c.] Minorem Bellarminus probat auctoritatem. Dionys. Orig. Cyprian. Hieron. Augustini, Siricii. Deinde hoc loco: Nisi quis renatus fuerit. Nam si omnes regenerandi sunt, etiam infantes regenerandi sunt, omnium enim nomine continentur.

In peccato igitur sunt; regenerationis autem modus præscribitur, ex *aqua* & *Spiritu Sancto*.

Quod si sacramentum petentibus ob causam aliquam non potest administrari, in voto saltem esse oportet. Quod votum cum infantibus desit, sine baptismo non regenerantur. Adultorum baptismus, cum vel impossibilitas, vel articulus necessitatis excludit, si voto non desit, vt Theologi docent, à vita non excludit.

Quædam exemplaria habent, oportet, ὑμᾶς, *nos* nasci denuo, quod nullo modo probandum est, Christus enim ipsa generatione sanctus fuit, & regeneratione non egebat.

VERSVS 6.

Quod natum est ex carne caro est, & quod natum est ex Spiritu, Spiritus est.

QVÆSTIO I.

Quid caro?

§. 1. NIcodemus, quæ Christus de παλιγγενεσίᾳ seu regeneratione, locutus est, propriè de generatione carnali accipiebat, Christus eam illi opinionem eximit: se de spirituali generatione locutum. Nam quod nascitur ex carne seu homine carnali, nascitur ex lege & more humani generis peccato inquinatum, ideo caro est: homo carnalis, peccator à Deo alienus, exors regni cœlestis, quod caro & sanguis non possidebunt. 1. Corint. 15.50. Qui autem ex spiritu, seu ex Deo nascuntur, illi spirituales sunt, regeniti, veterem hominem exuti, de hac regeneratione se loqui Dominus asserit, non de carnali. alioqui & Christus ex carne natus est, & ipse caro, sed propriè & physicè accepta significatione carnis: non pro homine peccatore.

§. 2. Calumnia est Caluini, Theologos Catholicos, per carnem tantum vnicam partem, hoc est, sensualem intelligere. Totum enim hominem interpretantur, in Adamo corruptum, cui proinde opus sit noua genitura. Quod vero ipse ait: [Notitia enim Dei, qualis nunc hominibus restat, nihil aliud est quam horrenda idololatriæ & superstitionum omnium scaturigo: iudicium in rerum delectu & discrimine partim cæcum ac præposterum, partim mutilum & confusum: quicquid industriæ habemus, in vanitatem & nugas defluit: voluntas autem ipsa furioso impetu præcox, tota ad malum rapitur. Itaque in tota natura nulla rectitudinis gutta supereſt.] Hoc inquam falsum est, & Manichæum. Non enim ita mali sunt homines vt nihil sit in illis boni; damnatorum & dæmonum est ille furor, non eorum, qui adhuc ad pietatem crudiri possunt. Hinc originem habet horrendus eorum error, qui omnia in homine peccata esse, & facultates, & opera censent; quorum etiam nonnulli, vt Flaccus Illyricus, ipsam substantiam appellant peccatum originale.

Tertullianus lib. de carne Christi & contra Praxeam legit, *In carne*, at hoc nec rei præsenti, nec Tertulliani instituto conuenit. Caro vero dicitur homo carnalis, & Spiritus, spiritualis.

§. 3. Augustinus lib.1.Retract. cap. 22. Non caro & sanguis secundum corruptionem carnalem dictum est non futurum, non secundum substantiam. Ita hic quoque quod ex carne natum est, caro est. *Caro autem & sanguis regnum Dei non possidebunt.* Triste est hoc, sed verum æterni iudicis elogium: omnes nasci contaminatos, ex carne enim nascimur, ideoque caro, quocirca ad regnum spiritale nisi renascamur, introitus præclusus est. Totum autem corruptum est, ideo totum etiam intellectus & voluntas, regeneranda est. Apparet autem ex Tertull. lib. de carne Christi cap. 18. veteres hæreticos his Christi carnem oppugnasse. *Etiam voluntas corrupta est.*

VERSVS 8.

Spiritus vbi vult spirat: & vocem eius audis, sed nescis vnde venit aut quo vadat: sic est omnis, qui natus est ex Spiritu.

QVÆSTIO I.

Quid Spiritus hoc loco sit?

§.1. TRiplex est interpretatio. Prima Spiritum hic significare Spiritum Sanctum, spirantem, renouantem, sanctificantem, vt non intelligatur quomodo, aut vnde aduenerit. Ita Nazianzen. Stapletonus in antid. plures in hanc sententiam citat. *Caterum de Spiritu S. hunc locum exponunt alij Patres Græci, iique grauissimi: Athan. lib.1.& 5. de vnicâ Deit. Trinit. Greg. Nazianz. orat.5 Theolog. Basil. lib.5. contra Eunomium cap. penult. Greg. Nyssen. orat. de S. baptismo. Latini autem Patres fere omnes hanc sententiam sequuntur. Augustin. in hunc locum Tract.12. non solum eam tenet, sed & alteram de vento refutare contendit. Hilar lib.2. de Trinit. Hieronym, ad Hedibiam quæst.9. Ambros. lib.2. de fide cap.3. & de Spiritu sancto. lib.3. cap.11. Gregor. Mag. moral. lib.27. cap.13. Assimilat ergo Christus omnem natum de Spiritu, id est, quemlibet vere Christianum Spiritui S. de quo renascitur, in tribus. Primum quod sicut Spiritus Sanctus vbi vult spirat, & sua dona vbi vult & cui vult distribuit; sic natus de Spiritu liber est in suis operationibus. vnde Paulus, Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. Ex hac libertate spirituali quilibet verus Christianus legem implet, (Plenitudo enim legis dilectio, quæ est proprium & primarium donum natorum de Spiritu) tentationes superat & peccata deuitat, (peccatum enim vobis non dominabitur, quia non estis sub lege, vt serui sed sub gratia vt liberi) diabolum vincit. (Maior enim est, qui in vobis est, quam qui in mundo.) Denique omne bonum quod vult operatur, & à Deo charitate nunquam inuitus separatur. Sic vbi vult spirat. Secundo assimilatur Spiritui Sancto omnis: quia sicut Spiritus Sancti vox auditur quidem exterius per Prophetas per Christum, per Apostolos, & alios quos perpetuo mittit, etsi ipse sit inuisibilis; sic hominum spiritualium opera bona & admirabilia foris videntur, vt glorificetur Pater eorum qui in cœlis est, sed dona gratiarum, vnde hæc opera profluunt, interna sunt & inuisibilia.* Probabilis est eius ratio, non autem recte aliam sententiam indicat absurdam: exposita enim non minus sensum exhibet clarum, & tam textui, quam fidei consentaneum, quam ipsius. *Spiritus est Spiritus Sanctus, vt aliqui.* *Stapletonus durus in aliam sententiam.*

Deinde

Prior sententia minus commoda.

Deinde comparationes eius, non nimis cohærent. Non enim institutum erat Christo docere, piorum operationes liberas esse, sicut spiritus Sancti, influxus est liber. Hoc enim non mirabatur Nicodemus, sed de regeneratione quærebat.

Pari modo illud de voce Spiritus sancti per Prophetas sonant, ad dubitationem Nicodemi parum accommodatur. Quorsum attinebat de regeneratione quærenti; dicere impios nescire, quo tendant piorum operationes, & vita? Simili igitur aliquo eum erudit, ne miretur id, quod non comprehendit.

Spiritus anima.

§. 2. ALTERA Maldonati: Spiritum esse animam, hoc sensu. Quid mirum si non intelligas spiritalem generationem cum carnalem animationem non percipias?

Spiritus est ventus.

§. 3. TERTIA. Spiritum esse ventum: Chrysost. Cyrillus. Nec vno tamē modo hanc exponunt. Quidam enim aiunt; quemadmodum liberrimus est vēti flatus, ita nos per spiritum sanctum restitui in libertatem. Alii verò à re naturali duci argumentum putant; miratur quæ de generatione spiritali audit Nicodemus, mirandi occasio est causæ ignoratio. Latebat enim modus nouæ genituræ. Christus infert: non esse hoc mirum: Ventum spirare vbi vult libere, audiri vocem eius. Causas esse abditas, penitusque latentes, ortum & exitum ignorari, hauriri in respiratione, & sentiri dum impellitur atque impellit, ita se quoq; rem habere hominem renouari, occulta, admiranda, & inuisibiliter effectrice Dei virtute. Hunc idcirco sensū esse existimo, quod similitudine Christus vtarur, & à rebus fere notis eas dicat. Qualis est igitur libera ventorum, aërisque agitatio, cuius causam & peritissimi ignorant, solus ille nouit, qui de thesauris *suis promit ventos*, talis est in homine spiritali regeneratio. Deique efficientia. De modo autem Nicodemus inquirit: *quomodo possint hæc fieri?* Suæ etiam rationis modo comprehendere satagit. quod fieri non potest. Itaque nonnulli eum arrogantiæ accusant. Alii modestè quæsiuisse volunt, vt iustum decebat. Responsio Christi subindicat eum cum aliqua diffidentia, & fastu interrogasse. Quin etiā adeo vsitatus ille loquendi modus est, vt nonnulli animam esse ventum putarent; imo ipsam animam pro exspirato vento acciperent. Hinc Virgil.

Similitudines ex rebus notis.

Anima quibusdā ventus videtur.

Vt regem aquæum crudeli vulnere vidi
Exhalantem animam. Sic expiare
Ἐκπνεῖν. Syn. Ep. 44. ἕως ἐμπνεῖ ζῶν
Καὶ δύναται, quamdiu spirat & potest.

Hic Græci dicunt, ἐκπνεῖν τὸν βίον, τῷ ψυχῷ. Prouerbium Pythagoræ veteres recensent. ἀνέμων τῶν πνεόντων τὴν ἠχὼ προσκύνει. Ventorum flantium sonum adora. Quod Iamblichus interpretatur, vt audito ventorum auxilio, Deos adorarent. Alii ad instinctus cælestes referunt, vt mirum non sit, Christum ea similitudine vsum, quæ iam trita erat.

Spiritus nō est anima.

§. 3. Non videtur hoc loco animam Spiritus significare; quamuis enim comparatio tolerabilis sit, verba tamen non conueniunt. Nam spiritus vbi vult spirat: anima non vbi vult animat, sed vbi creatur, vel educitur è potentia materiæ. Ideoque ab eo quē animat suo modo dependet. Nec hoc præteundum est, spirare, pro animare, admodum peregrine sumi, vocem etiam animæ tribuit, cum multa animantia muta sint, & potius alia vitæ signa nominasset, vnde adesse animam cognoscimus.

Præferenda est igitur S. Chrysostomi, aliorumque sententia; & noster vsus est verbo Spiritus pro vento & aëre. Cicer. in Catil. *Potestne tibi huius vitæ lux Catilina, aut huius cœli Spiritus esse iucundus?* Vitales ergo auræ, & νηφυτὸν ἀέρος, in quo & ventus, sic appellat.

§. 4. Venti originem incertam, vt teneri, & regi non possit, prouerbio indicatur, *manu tenere ventum*, de re impossibili. Naturali enim vi fertur ἀκαθέκτως, καὶ ἀκώλυτως. Chrysostom. hom. 25. in Ioan. τὸ ἀπὸ φύσεως φορᾶν τὸ ἀκώλυτον, καὶ μετ' ἐξουσίας γινομένην δηλῶν.

Nec minus prudentiores Philosophi, nam quæ in Meteoris Aristoteles, aliique scribunt, parum examinati omnia satisfaciunt.

VERSVS 10. & 11.

Respondit Iesus & dixit ei: Tu es magister in Israel & hæc ignoras? Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis.

QVÆSTIO I.

Cur hanc protestationem Christus adiungat?

§. 1. MIranti Nicodemo Christus aliam haud minorem admirandi rationem opponit. Magistrum scilicet Israelis ignorare eam, quæ est ex spiritu generationem. Syrus vocat מלפנה ריסראל *Melphanech disrael, Doctor Israelis.* Est verò hoc ab אלם illeph docere, & Hebræis אלוף alluph dicitur, qui primarius est, & ductor ὁδηγὸς, seu consilio, seu robore. Frequentissime duces sic appellantur. Amici etiam intimi, quorum de sententia facere pleraque solemus, sic vocantur. Interim nimium Nicodemo infensus est Caluinus. [Sed interea ridiculus "Caluinus est Nicodemus cum suo magistrali supercilio, quod "diuersis in primis elementis magis quàm pueriliter hæsitat. "Nicodemus Tales certè dubitatio turpis ac pudenda est, qualis "manet enim religio, qualis Dei notitia, qualis regula benè "viuendi, qualis spes vitæ æternæ, nisi tenemus homi- "nem spiritu Dei renouari? Est ergo emphasis in vo- "ce Hæc. Quia enim hanc doctrinæ partem scriptu- "ra identidem inculcat, ne postremis quidem tyronibus "ignota esse debet. Nullo itaque modo ferendum "est, vt eius ignarus sit, ac rudis qui doctorem se in Ec- "clesia profiteatur.] "

Errat magister in Israel.

Nicodemus magistrum se esse, vt crederet hominem sine Dei Spiritu posse renouari, iustum & saluum fieri. Hoc enim non minus veteri Testamento, quam nouo repugnat. Nec causa est cur Nicodemo Pelagianismum impingamus.

Pelagianismus.

§. 2. Nicodemus miraculorum multitudine motus Prophetam & diuinum esse virum fatebatur, nec tamen doctrinæ rationē tenebat: Christus eum erigit, & auctoritate sua ad credendum, quæ minus intellectu perspiceret, impellit. Visa enim cognita, penitusq; perspecta se docere profitetur: vt Chrys. docet. Cum res suapte natura sit obscurior, non potest in auctoritate asserentis fidem certam facere. Monet itaq; nec rerum magnitudine, nec intelligēdi imbecillitate doctrinam, sed auctoritate docentis esse censendam. Deinde non opinionibus, sed certa atque ineuitabili veritate doctrinam suam constare. Neque illius dignitati obesse, quod pauci eam amplectuntur. Magnaerat enim imbecillium animorum tentatio, cum suam paucitatem, paupertatem, cum ingenti turba totius fere mundi conferrent; seque viderent tot sapientum disputationibus, potentium violentiæ, populariumirrisioni obiectos.

QVÆSTIO

QVÆSTIO II.

Cur plurali numero vtatur?

§. 1. NOn solet id Christus facere. Causam cur faciat aliquando, triplicem reddunt. Prima est, quod non ipse solus, sed cum patre & Spiritu sancto testetur; vt cum dicit Deus ipse: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Hoc Chrysost. Cyrillo, Ruperto, aliisque visum. Nec maior hic mirandi occasio, quam olim cum in Genesi ita loqueretur Deus, cuius ibi rationem reddidi, ostendique, cur auctoritatem haberet, quod Dei nomina pluralia pleraque essent, ob multitudinem personarum, ex quo fonte manauit, vt pluralis numerus etiam dignitatis esset, & auctoritatis. Nec male illi, qui Christum non modo de se, verum de Baptista, omnibusque prophetis testatoribus loqui censent. Omnium enim prædictiones in hoc vnum conueniunt: ex nobis nos Dei esse inimicos, ex Deo regenerandos. His enim opponit auditorum peruicaciam, cum exprobrat, *& testimonium non accipitis*; Nicodemus enim dixerat: *Scimus*, de se & collegis verba faciens. Quamuis Chrysostomus legit: *Nemo recipit.*

VERSVS 12.

Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si cœlestia dixero vobis, credetis.

QVÆSTIO I.

Quæ Terrena, quæ Cælestia?

§. 1. MAgna prorsus difficultas. Nihil enim Christus nisi cœlestia docuit, de regeneratione, de baptismo, de cæteris, quæ certe spiritualia fuerunt.

Augustinus terrenum vocat illud: *soluite templum hoc.* Nec sane extra rem: publice miraculum postularunt, forte præsente Nicodemo; Publice Christus respondit: *Soluite templum*, contra quod illi multis disputantes, se non credere demonstrarunt. At templi illa celeris restauratio terrena fuit, maius opus est gratiæ infusio, hominis regeneratio. Atque hanc sententiam quæ etiam Bedæ & Strabo placuit, admodum probabilem arbitror. Syrus *terrena* vocat רבארעא *debercha*; *quæ in terra*, & *cælestia* רבשמיא debaschemaia, *quæ in cœlo.* Quasi dicat, si capere non potestis, quomodo lapides coagmentari possim, quomodo de creatore omnium intelligetis? Syrus addit, *mihi* תחימינבני *thehaimenunani*, *creditu mihi.* Proprie ergo terrena accipit, non quæ Deo seruientibus impedimento sunt; & quorum amor à Deo abducit, sed quorum est imago in cælestibus. Si namque nemo hactenus inuentus, qui millesimam partem rerum mathematicarum intellexerit, si in punctis & lineis nostram ignorantiam quotidie fatemur, quid mirum nos ignorare cælestia? Terrena itaque ἐπίγεια, quæ hic videri & fieri solent. Quædam exemplaria habent: οὐκ ἐπιστεύσατε non credidistis, quod sine dubio retulerunt ad miraculum promissum; de templo restaurando.

Chrysost. Cyrill. & Græci alii, de baptismo sermonem esse aiunt: Eum vocari terrenum, quod hominibus detur, vel regenerationem hominum, cum æterna filii Dei generatione conferri. Imo totum hoc de renouatione rudimentum esse & tirocinium doctrinæ sacræ; De gratia, de renouatione, & peccatorum remissione magnum est, multis difficultatibus implicitum mysterium; cuius obscuritate, & olim multæ & nunc plurimæ hæreses exortæ sunt. Quia tamen de rebus creatis, earumque immutationibus agitur, nullam habet cum mysteriis, quæ ad diuinam essentiam aut personas pertinent, comparationem.

§. 1. Aliis visum est non de rebus ipsis, sed de modo explicandi Christum loqui: sed non intelligi res spiritales & arduas similitudine rerum humanarum explicantem, multo minus si res spiritales nude & prout in se constitutæ sunt explicaret. ad formâ itaque & loquendi modum referunt. Caluinus contra eos esse qui argute & subtiliter doceri volunt, aut magniloquentiam petunt: cui non cohæret, quod adiungit: *Quomodo si dixero vobis cœlestia credetis?* Non enim dicere cœlestia, est argute, subtiliter, eloquenter, aut abstrusas speculationes docere, sed res magnas, sublimes, rationem & intelligentiam nostram multis modis superantes.

VERSVS 13.

Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.

QVAESTIO I.

Quæ est connexio cum præcedentibus?

§. 1. EVangelista breuissime recenset quæ plurimis acta sunt, & fere fundamenta disputationis tantummodo ponit, deductiones & consequentias relinquit indagandas. Ideoque obscura sunt omnia. Cur difficilis Euangelista.
Augustinus lib. 1. de peccatorum meritis cap. 31. hanc argumentionem conficit. Nemo potest ascendere in cœlum, nisi filius hominis, qui descendit, opus est igitur ascensuro vt sit membrum eius, at membrum Christi non nisi regeneratione fieri potest vllus. Augustini sententia.
Chrysostomus & qui eum sequuntur, monent Christum se hoc loco Deum, & filium Dei professi, omnibus Prophetis maiorem. Ideo esse in cœlo, descendere, ascendere, nullâ essentiæ vel loci mutatione. Interim Nicodemum admonet, non posse eum res cælestes percipere, nisi duce filio hominis, cui omnia arcana sunt perspecta. Chrysostomus.

QVÆSTIO II.

Quomodo ascendit in cœlum?

§. 1. AScendit in cœlum præterito tempore dicitur: Ἀναβέβηκεν, nec tamen tum facta fuit resurrectio.

Respondemus humanitatem Christi ascendisse, dum assumpta est ad diuinam hypostasin, visionemque beatam. Hic enim ascensus in cœlum.

Porro cum dicat neminem ascendisse in cœlum, eodem modo Ascendendi verbum accipio, & cum de omnibus negatur, & cum soli tribuitur Christo. Nemo ascendit aut corpore, aut mente, vt omnia peruideret. De secundo etiam ascendendi modo accipio, vt ascendere mente, sit res cœlestes contueri. Non enim quisquam humanas, nedum diuinas res plane percepit; sic facilime intelligitur, quomodo Christus ascenderit, vel vnione hypostatica, vel etiam cognitione perfectissima rerum diuinarum. Tertul. aduersus Praxeam Deum ostendit patrem Christi, non enim alius filius alterius Dei. Idem enim qui descendit, ascendit, est in cœlo, verum habet patrem in cœlo, in cum credendum est. Hinc recte Maldonatus docere Christum, omnino opus esse, vt credant, nec aliter tamen posse, quam per filium doceri. Nemo enim alius in cœlum ascendit. Quomodo ascendit. Duplex ascensus Christi.

§. 2. De-

Descensus. §. 2. Descendit de cœlo per affectum, & præcipue, quia homo Christus, non erat in cœlo, Deus autem in cœlo non in terra videbatur. at post in terra fuit. Deinde per incarnationem cum se humiliauit vsque ad mortem, nec hic opus est aliud de descensu Deitatis quam alibi dictum est comminisci.

Arianifikum & verbum distinguūt. Athanasius lib. 5. contra Arianos, verba hæc esse docet; non alterius, sed vnigeniti filii. *Forsitan hic igitur impudentissime dixerint, Non filij, sed verbi hanc vocem esse. Atqui ex superioribus dictis clarum est, filium fuisse, qui ista loqueretur. Cum enim hic dicat; Non veni iudicare mundum, sed seruare, in confesso est, non alium esse, quam vnigenitum filium Dei. Dicit enim superius Ioannes: Ita Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum traderet, vt quisquis in eum credat, non pereat, sed habeat vitam æternam: Non enim misit Deus filium suum vt iudicet mundum, sed vt seruetur mundus per ipsum: qui credit in eum non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: eo quod non crediderit in nomen vnigeniti filij Dei. Hoc autem iudicium est, quoniam lux venit in mundum, & homines dilexerunt magis tenebras quam lucem: erant enim opera eorum mala. Si is, qui dicit, Non veni, vt iudicem mundum, sed vt seruem ipsum, idem est, qui dicit, Qui videt me, videt & eum qui misit me: is autem qui venit, vt mundum seruet, non vt eum iudicet, Filius est Dei vnigenitus: manifestum est, eundem esse, qui dicit: Qui videt me, videt & eum qui misit me: nam qui dicit, Qui credit in me: &, & si quis audierit verba mea, ego non iudico eum: de eo qui filius est, ista loquitur: Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, eo quod non crediderit in nomen vnigeniti filij Dei. Ac rursum, hoc iudicium eius qui non credit in filium, eo quod Lux in mundum venerit, & non crediderunt ei, filio scilicet.*

Etiam homo ascendit, & descendit. §. 3. Athanasius idem etiam lib. de incarnat. verbi contra Paulum Samosatenum, ascensum & descensum filii hominis de idiomatum communicatione exponit.

§. 4. Additur, qui est in cœlo, ne putetur reliquisse cœlum, sed omni modo Deus significetur. Quomodo in cœlo & in terra Augustinus clarissime exposuit de peccat. mer. & remiss. libr. 1. capite 31. *Quamuis enim in terra factus sit filius hominis diuinitatem*

Semper in cœlo manet. *tamen suam qua in cœlo manens descendit in terram, non indignam censuit nomine filij hominis, sicut carnem suam dignatus est nomine filij Dei, ne quasi duo Christi accipiantur, vnus Deus, & alter homo: Deus quia in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum; homo quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Ac per hoc per distantiam diuinitatis & infirmitatis filius Dei manebat in cœlo, filius hominis ambulabat in terra: per vnitatem vero personæ, qua vtraque substantia vnus Christus est, & filius Dei ambulabat in terra, & idem ipse filius hominis manebat in cœlo. Fit ergo credibilior fides ex incredibilioribus creditis. Si enim diuina substantia longe distantior atque incomparabili diuersitate sublimior, potuit propter nos ita suscipere humanam substantiam, vt vna persona fieret, ac sic filius hominis, qui erat in terra per carnis infirmitatem, idem ipse esset in cœlo per participatam carni diuinitatem: quanto credibilius alij homines sancti & fideles eius fiunt cum homine Christo vnus Christus, vt omnibus per eius hanc gratiam societatemque ascendentibus, ipse vnus Christus ascendat in cœlum, qui de cœlo descendit?*

Quibus omnibus manifeste conuincuntur Vbiquitarii, dum omnipotentem, omnipræsentem humanitatem fingunt.

Vbiquitarij. §. 5. Qui iam humanitatem Christi in cœlo fuisse finxerunt, & deificatam, Germanice Vergöttet/ *longè à vero* abeunt. Damascenus vtitur quidem deificationis nomine, sed eam non mutatione, sed assumptione, & per communicationem idiomatum factam censet. *Lib. 3. cap. 17. de Fide orthodoxa. Scire refert ait, quod non secundum transmutationem naturæ aut versionem aut alienationem, aut confusionem caro domini deificata dicitur, simul Deus, & Deus facta, aut diminoquus inquit Gregorius: quorum hoc quidem deificauit, illud vero deificatum est, ausim dicere ὁμόθεον, id est simul Deum.*

§. 6. Nihil ergo hic Apollinari aut Schvvenckfeldio fauet, hic enim modus loquendi, non indicat carnem de cœlesti sumptam natura, sed communicatione idiomatum; vnam personam, duas naturas, Homo est in cœlo, homo est in terra; quemadmodum homo Deus, omnipotens, nō tamen humanitas erat in cœlo, cum Christus versaretur in terra, homo enim qua Deus erat in cœlo, non qua homo.

VERSVS 14.

Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportuit Filium hominis.

QVÆSTIO I.

Quæ similitudo serpentis & Christi?

§. 1. NIcodemum ex figura testamenti veteris instruit, & passionem suam prædicit. Ideo enim descendis, vt exaltaretur. Deinde fidei in Christum necessitatem & præstantiam declarat: Quemadmodum enim morsis ab ignitis serpentibus Num. 21. 6. nullum remedium nisi serpentis ænei aspectus erat. Ita etiam nemo nisi fide in Christum à peccatis liberatur. *Nemini nisi in Christo salus.*

Similitudo autem Christi & serpentis erat, quod sicut serpens ille formam venenatæ & maleficæ bestiæ præferebat, nec tamen virus vllum; sed æs purum, eique aërem innoxium incluſum gerebat, ita Christus quoque habitum hominis peccatoris, sed ipse sine peccato tamen assumpsit; Imo contra omnia peccata salutare remedium præbuit, omniaque expiauit. *Serpentis similitudo Christo.*

§. 2. Ophitæ etiam hic de serpentis similitudine verbis abusi sunt, vt serpentem colendum susciperent, ita testatur Tertull. præscriptione aduersus Hæreticos cap. 47. *Accesserunt his Hæretici etiam illi, qui Ophita nuncupantur. Nam serpentem manificant in tantum, vt illum etiam, ipsi Christo præferant. Ipse enim, inquiunt, scientiæ nobis boni & mali originem dedit. Huius animaduertens potentiam & maiestatem Moyses, inquiunt, æreum posuit serpentem: & quicunque ipsum aspexerunt, sanitatem consecuti sunt. Ipse, aiunt præterea, Christus in Euangelio suo imitatur serpentis ipsius sacram poreſtatem, dicendo: Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipsum introducunt ad benedicendam Eucharistiæ sua.* Originem erroris & ridiculam & pudendam recenſet; Christum imitari aiunt sacram serpentis potestatem. Augustinus in eorum hæresi sic exponit. *Ophitæ à Colubro nominati sunt, coluber enim Græce Ophis dicitur. Hunc autem colubrum qui decepit Adam & Euam, Christum arbitrantur, sed habent etiam verum colubrum, quem nutriant & venerantur.* Qui & incantante sacerdote egreditur de spelunca, & ascendit super altare, innixum spelunce, & oblationes eorum lambit, & inuoluens se circa eas, regreditur ad spelunca: & ita confringunt oblationes in Eucharistiam, quasi à serpente Christo, vt illi putant, sanctificatas. Tradunt huius serpentis cultum à Nicolaitis siue Gnosticis ad istos deductum. Clemens Alexandrinus 7. strom. vocat Ophianos. eorum mentio est apud Iren. l. 1. cap. 36. Epiphanium, Isidorum, Baronium, Rabanum, alios. Vt mira sit humani ingenii peruersitas, ex tam leui argumento Christo serpentem præ- *Ophitæ cultores serpentis. Illusiones Ophitarū.*

ferre,

ferre, sed hos Magos fuisse satis incantationes, arguunt.

§. 3. Caluinus exaltationem filii hominis de prædicatione Euangelii, non de crucifixione praue interpretatur. Nam de crucifixione Ioannes & hic, & semper intelligit, cap. 8. 28. *Cum exaltaueritis filium hominis*, non laudando, sed in crucem agendo. & Christus 12. 32. *Ego cum exaltatus fuero.* Sic etiam v. 34. Iudæi intelligunt. *Nos audimus ex lege quia Christus manet in æternum, & quomodo tu dicis oportet exaltari filium hominis?* Quo loco exaltatio opponitur immortalitati, quo non repugnat prædicationi. Equidem Christus forte vsus est verbo תלא *thala* seu תל *thal*, quod est תלל *thalal extollere*, suspendere. hinc תל *thel* cumulus, collis, & Iosue 8. 28. χῶμα *tumulus*, & Ierem. 30. 18. ὕψος, *altitudo*. Itaque exaltare, erat in cruce suspendere, quod ex Iudæorum etiam patet responso.

VERSVS 15. & 16.

Vt omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

QVÆSTIO I.

Quomodo Deus mundum dilexerit?

§. 1. AD tollendam Nicodemi admirationem, quod Deus filium exaltari voluerit, eximiam charitatem eius exponit. Mundum enim, hoc est, inimicos ita dilexit, vt filium, & quidem vnigenitum, daret, & quidem in mortem crucis. Vide Rom. 5. 8. 1. Ioan. 2. 2.

QVÆSTIO II.

An omnis qui credit, habeat vitam æternam?

§. 1. SI vera, viua, fide credit, atque in ea ad finem vitæ perseueret. Alioqui 1. Cor. 13. 2. nihil iuuat fides, si charitatem non habeant. Nec enim sola fide, sed etiam operibus iustificatur homo, vt Iacobus docet c. 2. 24.

§. 2. Obiiciunt. Solus serpentis aspectus veneno liberabat, ille fidei soli respondit, non operibus.

Respondeo. Aspectum viuum, & fidem viuam iuisse. Imo vero aspectum illum sine fide non fuisse: quienim serpētem æneum intuebantur, Mosi credebant, sperabant. Itaq; erat eo loco & aspectus & fides, minimum ergo si omnia similia constituunt, fidei fidem respondere dicendum est, & aliud visioni. Verum abest vt quis homines illos solo aspectu, non etiam fide & caritate liberatos censeat. Si quis enim animo infideli, vel rebelli aspiceret, non liberabatur. Alioqui si omnia vrgeant in similitudine pari modo concludere oportere, Impios in Christum credentes à peccatis saluari.

QVAESTIO II.

An omnes & singuli credentes de sua salute certi sint?

§. 1. VNus hic est è locis quos passim occinunt hæretici, ad stabiliendam suam fiduciam specialem. Quamuis nunc doctiores in Hollandia ab ea recesserint. Singulatim igitur examinandus est.

Stultissimè hæc verba depraua re conatur Pareus l. 1. de iustificat. c. 8. [Quin stupor est Theologo indignus sic argutari: Fidei iustificantis obiectum sunt omnia, quæ Deus verbo suo reuelauit. Ergo non promissio specialis misericordiæ est fidei obiectum. Contra enim sequitur: Si omnia reuelata: ergo etiam promissio specialis misericordiæ est fidei obiectum. Inter omnia enim reuelata est etiam, & quidem præcipue promissio generalis & specialis misericordiæ: vt supra ostendimus: Ero Deus tuus & seminis tui. Beati omnes qui timent Deum: Propè est Iehoua omnibus inuocantib. eum in veritate: Custodit Iehoua omnes diligentes se: Vt omnis qui credit non pereat, &c. Vniuersalis includit singularia. Ergo singulis inuocantibus, diligentibus, credentibus promissa est specialis misericordia.] *Pareī error.*

Respondeo. Breui fic res comprehenditur. Omnis qui credit, non peribit, ego credo, non peribo igitur. Vera est maior & in Scriptura Sacra. At sub illa generali non continetur ista particularis. *Petrus credit.* Sed alia, *Petrus credens non peribit*: quæ conditionibus multis innititur. Vt Petrus credit, viua fide, caritatem habet, & bona opera, semper fidem, & charitatem retinebit. Quorum nihil est in sacris literis. Scriptura dicit, *qui credit in filium Dei*: nusquam: qui dicit sibi remissa peccata, & manenti peccatori, & ante pœnitentiam, ille habet vitam æternam. *Argumentum Caluinianū.* *Fallacia argumenti.*

§ 2. Obiicit Pareus l. 1. de iustific. c. 10. [Secundo. Quod credere in filium, & credere sibi esse remissa peccata propter filium, sint idem, saltem reductiue, probatur. Credere, filium esse mortuum pro nostris, pro meis, pro tuis, est credere nobis, mihi, tibi, remitti peccata propter mortem filii. At credere in filium, est credere, filium esse mortuum pro nostris, pro meis, pro tuis peccatis. Ergo credere in filium, & credere sibi peccata remitti propter mortem filii, sunt idem. Illud autem Scriptura dicit: Igitur & hoc. Minor est manifesta, nec potest negari: quia omnium consensu credere in filium, est credere, natiuitatem, passionem, mortem filii nostram & pro nobis esse. Maior probatur: Mors filii Dei pro nobis est causa remissionis peccatorum nostrorum: vicissim, remissio peccatorum nostrorum est effectus mortis Christi pro nobis. Est autem, inter hanc causam & inter hunc effectum nexus omnino necessarius. Ergo credere causam, filium pro tuis peccatis esse mortuum, necessario etiam est credere effectum, propter mortem filii tibi esse remissa peccata.] *Credere in filium.*

Respondeo. Hic omnia falsa, vertiginosa, stolida esse. Primo. Credere in filium est, credere Iesum Christum esse filium Dei, vt habetur in Symbolo: *Et in Iesum Christum filium eius, Dominum nostrum, qui conceptus est de Spiritu Sancto.* Eum mortuum pro nobis, & remissionem peccatorum esse, alius est articulus. Ioan. epi. c. 1. 5. 11. exponit, quid sit, *in filium credere.* Omnis qui credit, quoniam Iesus est Christus ex Deo natus est. & v. 5. Quis est qui vicit mundū, *nisi qui credit quia Iesus est Christus.* Sic Ro. 10. 9. Nusquam autem in symbolo vel scripturis est; credo mihi mea peccata remissa esse. *Quid sit credere in filium Dei.*

§. 3. Hoc etiam stolidū est, *Credere filium Dei mortuum esse pro peccatis meis, tuis*, idē esse quod credere, mihi mea, tibi tua remissa. Hac enim ratione cogar credere toti mundo peccata remissa, Herodi, & Iudæ. Mortuus est enim pro peccatis totius mundi. Negant quidem diuinæ misericordiæ obtrectatores Caluiniani, Christum pro omnibus esse mortuum, asserunt autē nobiscum & Lutherani, & Arminiani. Qui idcirco hanc eorum propositionem necessario condemnant. *Credere in filium Dei, non est credere remissa peccata.*

§. 4. Aggreditur tamen rem manifesto absurdam probare. *Mors est causa, remissio effectus, ergo si causam credo effectus etiam credendus est.* Noua philosophia, sed Caluiniana:

Causa quomodo sit sine effectu.

niana. Non enim causa & effectus necessario sunt cõnexa: nec consequens est effectum esse, si sit causa: quamuis si effectus est, causam esse, vel fuisse necesse. Causa sæpè est, sed in particularibus effectus impeditur. Sol calefacit, multa tamen ob causas singulares frigore torpent. Nonne erat causa salutis, cum Christus vellet filios Israel congregare, vt solet gallina pullos? cum Deus tota die expanderet manus ad populum non credentem. Effectus non est secutus; Ratio quia effectus non constat nisi generalium & singularium causarum concursu, remotis obstaculis.

Non tollit actu omnia peccata.

Fateor causam in actu, seu actu agentem esse simul cum effectu. verum credere in filium Dei non est credere filium Dei iam actu tollere totius mundi, etiam futura peccata. Nusquam porro Scriptura dicit: Credendum est tibi remissa peccata, sed credenti perseueranter, cum charitate, remissa. Addit ille calumnias, *Nihil aliud nos credere, quam Dæmones.* Alio loco ad hoc respondeo. Solum moneo, fidem veram impiorum esse supernaturalem, donum Dei Dæmones euidentia signorum conuictos credere. Obiectum tamen idem est; fides impiorum non magis saluat eos, quam Dæmones sua.

§. 5. Non constare autem vnicuique certo & infallibiliter se credere eo modo quo oportet, manifestum est. Quia motus illi in reprobis fatente Caluino sim illimi sunt; & pars maxima hominum decipitur.

Cur nulla sit certitudo.

Deinde hæc requirit, vt sit actio supernaturalis, habeat adiunctam charitatem, certissimò credat, se non amissurum fidem, aut si amiserit recuperaturum, quod sentire ille non potest, qui dicitur credere: nec enim propheta est, nec in sacris literis est eum perseueraturum. Imo concedunt Lutheriani fidem amitti posse, inde concludunt Arminiani ex scriptura doceri non posse, vnumquemque de sua salute securum & certum esse. Quod etiam confirmant Arminiani Hagiensi collatione & eius coronide cap. 1. & ex statu controuersiæ pag. 503. quem Batauis exhibuerunt.

Multos in eadem fuisse sententia ostendunt Remõstrantes apud eosdem. *Varias confessiones aliarum Ecclesiarum, nihil disertè de hac re definire, alias reijcere diserte sententiam nostrorum*; quæ tamen inter se concordes permanent in fidei harmonia. Vnde concludunt, *licere ipsis libere suis fratribus in hoc articulo contradicere fidei veritate ac vnitate necessariâ retentâ*; 2. *Confessionis Belgicæ definitionem sit tale quid definiens, esse recentem, priuatam, & contra consensum Ecclesiarum reformatarum inter se, & ex diametro contra scopum, in quem omnes Confessiones conscriptæ sunt.* Vide totam Coronidem de perseuerantia.

Hic agitur de assensu fidei.

Pareus ex hac fide specialem suam fiduciam fabricat. Absurdissime enim, & ineptissime hæc agit de fide quæ in assensu consistit intelligi. l. 1. cap. 6. de iustificatione, sed è contrario non potest homini textum consideranti venire in mentem, hic non agi de assensu fidei. Nicodemus in Christum credidit, miraculorum argumento impulsus. Audit de regeneratione & miratur, Christus è contrario ignorationem reprehendit, tandem protestatur certa se visa referre. De fiducia illa qua se Nicodemus per omnia flagitia iustitiam retinere posse confideret, verbum nullum. Quid vero al is opus erat si fiducia sola salutem adfert? Quid est aliud dicere, quàm Fac quicquid libuerit, & sanctus, iustus, saluus eris, si credideris tibi nullum crimen impurabitur.

§. 6. Hincalia omnia concidunt, quæ habet l. 1. cap. 11. Responderat Bellarminus promissiones generales loqui de sufficientia, non de efficacia meriti Christi. Cui Pareus occurrit, sed nihil ad Bellarminum respondet. Obiiciunt illi specialim salutem singulis promitti, & varias scripturas producunt.

Ad hæc loca Bellarminus respondet. *Denique, quod dicunt de promissionum generalium applicatione, propter illa pronomina nobis, me; & similibus: rectè dicunt, posse vnumquemque promissiones generales sibi applicare per fidem. Nam quemadmodum fide Catholicâ credo, Christum mortuum esse pro omnibus, ita eadem fide credo mortuum esse pro me, qui sum vnus ex omnibus. At illæ promissiones quæ absolute reperiuntur in Scripturis, testantur sufficientiam pretij nostri, id est, meritorum Christi. Fuit enim Christi passio, quoad sufficientiam, propitiatio pro peccatis, non solum nostris, sed etiam totius mundi. Nulla autem est promissio generalis, qua testetur Christi mortem in omnibus sortiri suum effectum, absque vllâ conditione ex parte ipsorum sed omnes conditionales sunt, quod attinet ad efficaciam, cum fidem & sacramenta requirant. Legant aduersarij nobis ex libro Dei talem aliquam generalem promissionem, & tunc suo iure poterunt eam sibi ratione pronominum applicare.* Applicatio promissionum.

§. 7. Pareus obiicit: [Pro Quarto: falsum est, promissiones generales loqui tantum de sufficientia, non etiam de efficacia, meriti Christi. Expresse enim promittunt efficaciam omnibus & singulis credentibus: vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Per hunc accipit remissionem peccatorum quiuis qui credit in eum. Hæc & similia innumera loquuntur de efficacia meriti Christi, non absolute in omnibus, sed in omnibus credentibus. Ita verum quidem, exigi conditionem fidei ad remissionem peccatorum: sed falsum, non posse quenquam credere, sibi remissa peccata: quia quod hic vel ille credat, ex nullo verbo Dei discatur. Quodnim omnis credens, proinde & hic vel ille credens habeat remissionem peccatorum, debet discere verbo Dei. Quod vero hic vel ille credat, non debet disci ex verbo Dei, sed debet sentiri in huius vel illius corde: vti supra de discrimine fidei quæ creditur, & qua creditur est explicatum, illa scripta est in verbo Dei: Hæc scripta esse debet in corde cuiusque credentis ex verbo Dei. Fidem, inquit Augustinus, quisque videt in corde suo esse, si credit, vel non esse, si non credit. *Et rursus.* Fidem in corde; in quo est, quisque tenet certissima scientia, clamatq; conscientia: *Et posteà:* Suam igitur quisque fidem apud seipsum videt: in altero autem credit eam esse, non videt. Nimis igitur vel crassa inscitia laborat, vel proterua Sophistica ex æquiuocatione fidei ludit aduersarius.] Promissiones.

Respondeo eodem in errore aduersarium hærere pertinaciter, & studiosè fallere. Primo enim non demonstrat loca, quæ Bellarminus exponit, de efficacia meriti agere, sed manus dat, & arma sociorum, vt vidi. Pareus futilia proiicit. Deinde alia substituit vt præsentem locum, suos igitur necrecte probare concedit, ne quod promisit audet defendere. Nunc igitur de verbis quæ exponenda suscepimus agendum est. Hos fatemur vltro merita Christi efficacia esse in omnibus vere, & vt oportet, credentibus; nam iustificando efficacia fuerunt. Sed inde concludi negamus constare singulis: ego credo vt oportet, semper crediturus sum, habeo bona opera, charitatem, &c. Hoc ille ex Augustino probat. Locum Augustini integrum referam, *Fidem porro ipsam quam videt quisque in corde suo esse, si credit, vel non esse, si non credit, aliter nouimus: non sicut corpora quæ videmus oculis corporeis, & per ipsorum imagines quas memoriæ tenemus, etiam absentia cogitamus, nec sicut ea quæ non vidimus, & ex iis quæ vidimus cogitatione vtcunque formamus & memoriæ commendamus, quo recurramus cum volumus, vt illic ea vel potius qualescunque imagines eorum quas ibi fiximus similiter recordatione cernamus: nec sicut hominem viuum, cuius animam etiam si non videmus, ex motibus corporalibus hominem viuum, sic conijcimus, & ex motibus corporalibus hominem viuum, intuemur etiam cogitando. Non sic sicut videndo didicimus,* Pareus fuit fassus non videt.

videtur fides in corde in quo est, ab eo cuius est: sed eam tenet certissima scientia, clamatque conscientia. Cum itaque propterea credere iubeamur, quia id quod credere iubemur, videre non possumus, ipsam tamen fidem quando inest in nobis, videmus in nobis: quia & rerum absentium præsens est fides, & rerum quæ foris sunt intus est fides, & rerum quæ non videntur videtur fides, & ipsa tamen temporaliter sit in cordibus hominum: Et si ex fidelibus, infideles fiunt, perit ab eis.

Nihil illa verba obsunt veritati. Fidem nos habere scimus. Nam certo scimus nos assentiri reuelatæ veritati, etiam pro ea mori paratos. Certe etiam norunt illi, qui non credunt se non credere. non est hoc obscurum, sicut obiectum fidei, Trinitas, missio filii atque alia, cum his enim S. Augustinus comparat fidei visionem. Deinde fidem quæ in vnoquoque est, & quam quisque certo se habere non cum ea, quæ in alio est, cófert, quam ex signis eum habere coniiciunt. At vero non docet; vnicuique clarum esse; fidem eam esse supernaturalem, cum caritate, indelebilem. Imo quod satis est ad aduersarium conuincendum posse fidem posse diserte dicit: *Et si ex fidelibus infideles fiant, perit ab eis.*

§. 8. Consentiunt illi cæteri orthodoxi Ignat. Epistola 2. ad Ephes. Iustin. quæst. 22. 23. 98. Clemens Alex. l. 11. strom. Iren. l. 4. aduersus hæreses. Cypr. de vnitate Ecclesiæ. Basil. ad Chil. Athan. orat. 4. contra Arian. Hieron. l. 2. aduersus Pelagian. Ambros. sermone 47. Prosp. l. 11. cap. 37. de vocat. gentium. Greg. l. 6. in primum Regum. Liran. in 1. Isaiæ. Imo etiam Hæretici: Melanchthon in 1. Corinth. cap. 10. [Quod autem in aliquibus qui initia fidei habuerunt, & postea lapsi non redeunt, fides. illa priusquam excutitur, vera sit, dictum illud Petri testatur.] Et locis communibus de fide. [Exempla cognitus Saulis & Dauidis, qui & beneficia quæ recensui (illa sunt creatio, patefactio Dei, missio filii, donatio verbi & Euangelii, donatio Spiritus Sancti, promissio vitæ æternæ, nutritio & defensio corporis & animæ, depulsio Diaboli, literarum & veræ doctrinæ ostensio, gubernatio diuina in moribus & consiliis, felicitas consiliorum, &c.) tenuerunt ante lapsum, & post lapsum exuti tantis bonis, pœnas senserunt quas recitaui. Hæ sunt ira Dei, pœna æterna, mors, calamitates præsentes publicæ & priuatæ, amissio donorum, inopia, morbi, infamia, infelicitas consiliorum, infelicitas studiorum, errores & furores, infelicitas liberorum, Diaboli tyrannis, impellens in plura peccata, & maiores miserias.] Confessio Augustana artic. 11. de Pœnitentia. [Damnant Anabaptistas, qui dicunt, homines semel iustificatos non amittere Spiritum Sanctum.] Confessio Bohemica cap. 7. [Quo loco S. Petrus manifeste ostendit, bonis operibus exercendis operam dandam, ob causam vnam, ne quæ adest nobis gratia fidei & bonæ conscientiæ, vel amittatur, vel polluatur, sed vt hæc potius conseruetur. Spiritus enim Sanctus fugit idololatras, & recedit à prophanis, & malus impurusque Spiritus reuertitur in vacuam & otiosam domum. Quicunque etiam conscientiam bonam vel amittit, vel polluit, quid is laudabile Deóve gratiaur pretiosi operis præstare poterit? quo modo precibus operam dabit?] Et Angli anno 1562. artic. 16. [Postquam recepimus Spiritum Sanctum, possumus recedere à gratia.] Item Wigando & Matthæo iudice testantibus Eccles. Lubecenses.

§. 9. Vrget amplius Pareus. [Tertio falsum quoque, particulares propositiones non esse scriptas in vniuersalibus. Ista enim vniuersalis scripta. Omnis qui credit in eum, accipit remissionem peccatorum, irrefragabiliter has particulares quasi scriptas includit. Petrus, Paulus, Lutherus, Caluinus credens in eum, accipit remissionem peccatorum: seu, quod idem est, Luthero, Caluino credenti in eum remissa sunt peccata: Sicut contra hæc vniuersalis: Qui non credit in filium, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eo: has particulares quasi scriptas includit: Iudas, Bellarminus, & quidam Iesuita non credens in filium, sed tantum credens filium sicut hypocritæ & Dæmones credunt, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eo.] *Particulares vniuersalib. inclusæ.*

Est vero aduersarius hic nimium insulsus, vel potius miser, non credens, ad se particulariter pertinere promissiones: nisi particulariter de se sit scriptum, Tu Cardinalis Bellarmine habes remissionem peccatorum. Nemo enim sanus Homo nescit, leges necessario vniuersaliter scribi, eo quod particularia sunt infinita: particularia vero sub vniuersalibus contineri. Par ratio est promissionum Euangelii, quæ ita vniuersales sunt, vt particulares & singulares omnes sub se contineant. Istæ igitur in illis scriptæ necessario intelliguntur, & creduntur: alioqui ad Bellarminum, ad Paulum V. mœchantem, furantem, mentientem, non pertinebit lex: Non mœchaberis: Non furaberis: Non dices falsum testimonium: quia non expresse est scriptum: Tu Bellarmine, tu Paule V. non mœchaberis; &c. Intelligitis istorum hominum insulsitatem, vbi maxime arguti videri volunt, cauteriatæ conscientiæ manifestum argumentum.] *Leges vniuersaliter scribuntur.*

Respondeo de causa desperantis est irasci. Sed rem ipsam spectemus. Hoc non modò non negamus, sed dogma Catholicæ fidei esse docemus. Hanc particularem. Petrus credens accipit remissionem, continerii in hac generali: Omnis credēs accipit remissionem peccatorum. Subalterna enim sunt: sed negamus Petro certam esse hanc: Ego sum credens. Hæc enim non est in Scriptura, sed opinione hominum nimis, quam facile errantium. Quod vero ait Bellarminum putare ad se non pertinere particulares promissiones, nisi sit particulariter de se scriptum. *Tu Cardinalis Bellarmine habes remissionem.* recte facit Cardinalis, iniquè aduersarius Cardinalis. Hæc enim particularis non est in vniuersali. Cur ergo eam credat? Ipse Pareus fatetur. *Neque enim nos absolutam particularem hanc: Ego credo in filium Dei, colligimus, vt conclusionem: sed subsumimus vt minorem propositionem sub vniuersali: omnis qui credit in eum, habet remissionem peccatorum, & vitam æternam.* Si hanc non colligis, quid molestus es Cardinali? Si subsumis vt Minorem, nos eam in Scripturis esse negamus. Ipse fateris. §. 3. [Nostra enim fides non est in opinione, sed in corde nostro radicata: quia credens scit se credere, & dicit cum Dauide: Credidi, propterea locutus sum. Et: Scio cui crediderim. Nec refert, quod assumptio absoluta, hoc est, fides mea, tua, non est scripta in verbo Dei, nec est verbum Dei. Non enim fides mea, tua debet esse scripta in verbo Dei, sed debet ex verbo Dei à Spiritu Sancto scripta esse in meo, & tuo corde. Et prodit hîc aduersarius vel insciciam, vel sophisticam pudendam, quod fidem, quæ creditur, & qua creditur, perpetuo confundit. Fides quæ creditur, seu doctrina fidei, necessario debet scripta esse in verbo Dei: sed fides, qua creditur seu cordis, debet ex verbo Dei in cordibus nostris scripta, sculpta, radicata esse: sicut præclarè docet Augustinus loco sæpius allegato.] *Particularis quæ non sit in Scriptura.* *Fides quâ creditur; & quæ creditur.*

Huic stultitiæ par non potest inueniri. Quærimus an certum sit; Ego credo in filium Dei: Negamus esse in scriptura; Pareus ait esse fidem *quâ creditur*

ditur, non qua creditur. Deinde eum qui credit, scire se credere.

Respondeo. Fidem qua credimus, aut actum aut habitum esse, qui in scriptura non sunt, sed in animo inhærent, habitus quidam à Deo infusus, actus ab animo Dei auxilio, & habitu concurrente elicitus. At nos cum dicimus: Hanc sententiam: Credo in filium Dei, non esse in scriptura, non dicimus actum aut habitum non esse in sacris literis; hoc enim vt affirmare stultissimum est, ita negare superuacaneum. Hoc vrgemus, hanc propositionem, hoc obiectum, hanc fidem qua creditur. *Ego credo in filium Dei* non esse in scriptura, non deduci inde euidenter, non esse igitur actum, vel habitum fidei qua credatur. Vbi enim non est obiectum fidei, ibi nec actus, nec habitus materiam, circa quam versetur, habet. Cum ergo in Dei verbo nusquam sit scriptum; *Petrus credit, certum est Petrum credere*, non etiam ex verbo Dei inscriptum est animo vt credat, quod in Dei verbo non est.

Itaque quod de legibus fabulatur contra ipsum est. Lex enim *Non mœchaberis. non furaberis, non dices falsum testimonium*, generalis est. Sensus est. Nemo mœchabitur, nemo furabitur, Nemo dicet falsum testimonium. Hinc ad Caluinum mœchantem, Bezam prædicantem, Pareum mentientem lex pertinet. Tu Caluine non mœchabere, &c. Non tamen inde colligere possumus, vel Bellarminum mœchari, furari, vel Caluinum non furari. Nec sub illa maiore: Nemo furabitur, hæc minor includitur. Beza furatur, vel Beza non furatur. Sed Beza non furabitur, hoc est, furari non debet. Lex enim non quid Beza agat, sed quid agere, vel non agere debeat, imperat.

§. 10. Hinc manifestissimæ conuincitur insaniæ, si quis dicat in lege contineri singulorum facta, v.g. *Pareus mentitur*, quod ille millies facit, nec semel tamen in Scriptura positum est. Sed hoc solum, *Pareum mentiri non oportet*, continetur in generali mandato. *Neminem mentiri, oportet*, ex eo enim sequitur singularis Pareum mentiri non oportet. Quemadmodum ex hac generali. *Omnis credens in filium Dei, habet vitam æternam.* Ergo Bellarminus credens in filium Deo habet vitam æternam. Non autem illa; *Bellarminus credit in filium Dei.*

Nota res est, si absit pertinacia. Omnis qui ciuem in prælio seruarit, ciuica corona donetur: sub hac continetur singularis illa. Ergo Sicinnius, qui ciuem seruauit, coronetur quercu, &c. Minor vero: Sicinnius ciuem seruauit, aliunde probanda est, in lege non continetur. Fidem ergo facere oportet à Sicinnio ciuem seruatum. Hæc autem est fides quæ creditur, sed obiectum fidei, *Sicinnius seruauit ciuem*, illa creditur actu fidei à Romanis, fidei inquam humanæ.

§. 11. Christum Deum esse docent Cyrillus. Hilar. l. 6. de Trin. Idacius l. 3. contra Varimadum; nam vocatur vnigenitus, & parum erat, si pro nostra redemptione solum creaturam Deus dedisset.

Ambrosius l. 1. *de pœnitentia, contra Nouatianos*, pœnitentiam probat, cum Deus tantum dilexerit peccatores. Etiam contra Montanistas, & Tertullianum, qui de pudic. c. 19. *Cui enim dubium est hæreticum institutione deceptum, cognito postmodum casu, & pœnitentia expiato, & veniam consequi, & in Ecclesiam redigi? Vnde & apud nos vt ethnico par, immo & super ethnicum hæreticus etiam per baptisma veritatis vtroque homine purgatus admittitur. Aut si certus est mulierem illam post fidem viuam in hæresi postea expirasse, vt non quasi hæreticæ, sed quasi fidei peccatrici, veniam expœnitentiâ vendicet, sanè agat pœnitentiam, sed in fidem mœchia, non tamen & restitutionem consecutura. Hæc enim erit pœnitentia, quam & nos deberi quidem agnoscimus multo magis, sed de veniâ Deo reseruamus.* Denique ea *apocalypsis in posterioribus propudiosos & fornicatores, sicut timidos & incredulos & homicidas & veneficos & idololatras, quitale quid in fide fuerit in stagnum ignis sine vlla conditionali damnatione decreuit. Non enim de ethnicis videbitur sapere, cum de fidelibus pronuntiauit: Qui viderint, hæreditate habebunt ista, & ero illis Deus, & illi mihi in filios: Et ita subiunxerit: Timidis autem & incredulis & propudiosis & fornicatoribus & homicidis, & veneficis, & idololatris particula in stagno ignis & sulphuris; quod est mors secunda. Sic & rursus: Beati qui ex præceptis agunt, vt in lignum vitæ habeant potestatem, & in portas ad introeundum in Sanctam ciuitatem. Canis, veneficus, fornicator, homicida foras, vtique qui non ex præceptis agunt. Illorum est enim foras dari qui intus fuerunt. Caterum quid mihi eos qui foris sunt iudicare? præsciverat.* Dilectio enim Christi omnia tollit.

§. 12. Probant etiam hinc nonnulli Christum venturum non fuisse, si Adam non peccasset; quod vt verum sit, non est tamen ex hoc loco certius, agitur enim hic non de solo & nudo Christi aduentu, sed de passione, & exaltatione in crucem, quæ sine peccato futura non fuisset.

VERSVS 17.

Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.

QVAESTIO I.

An filius Dei non iudicet mundum?

§. 1. NE mireris inquit de tanta Dei benignitate, nec verearis iudicis ora; filius enim non venit vindex paternæ iniuriæ, sed expiator, & reconciliator. Venit enim vt ministret, & moriatur, postea venturus est Iudex. Interpres Syriaci testamenti pro *iudicat* vertit *condemnat*, quod tamen non est in Syro, sed דנרנגירהי *danuniuhi*, à דין *iudicauit*. Verum sensum magis quam verba respexit. *Quid ignauis. damnatio.*

Beza omnino iudicandi verbum repudiandum censet, quia Christus omnes iudicabit. Verum eâdem censura perstringit Euangelistam, & ipsum Christum, qui verbo κρίνειν vtitur, non κατακρίνειν. quod iudicare, non damnare est: licet hic pro damnare accipi possit; Quod si Euangelista sic Græcum verbum accipit, cur non Latinus latinum?

§. 2. Ingenti contumelia Brentius homilia 28. *Brentius.* Deum Mosen, & othodoxos afficit. Decalogum & Mosen vocat spiritualem carnificem, Christum neminem iudicare, omnes Monachos, sacerdotesque ipse condemnat. [Quod vt recte intelligamus, considerandum erit officium Moysi. Sic enim cognoscetur etiam Christi officium. Duplex igitur est officium Mosi, Alterum est politicum seu ciuile. Moses enim missus fuit à Deo, vt iudicaret Israelitas ciuiliter, hoc est, cur instituerent inter Israelitas politeian externam, & ferret ciuiles leges, quibus scelerati iudicarentur ac punirentur, vt publica honestas ac tranquillitas in populo conseruaretur. Alterum est spirituale. Moses enim missus fuit, vt iudicaret Israelitas, non solum ciuiliter, sed etiam spiritualiter: hoc est, vt ferret talem legem, quæ omnes homines iudicaret spiritualiter, & condemnaret eos pec-

" eos peccatorum. Lex enim, vt Paulus ait, spiritualis
" est, propterea quod exigat non tantum ciuilem ho-
" nestatem, sed perfectam iustitiam. Cum autem in-
" ueniat homines carnales, qui natura sua propter pec-
" catum ita corrupti sunt, vt non possint perfectam
" iustitiam facere, idcirco lex primum ostendit pec-
" catum, deinde reuelat iram Dei propter peccatum,
" & iudicat, hoc est, pronunciat omnes homines pro-
" pter peccatum reos æternæ damnationis, & occi-
" dit eos perpetua morte. Iudicare enim vulgari phra-
" si, non solum significat consilia inter se conferre,
" sed etiam significat innocentem morte condemna-
" tum occidere. Sic Lex Moysi, cuius epitome est De-
" calogus, iudicat omnes homines quia est spiritualis
" Carnifex, quo omnes homines propter peccatum
" traduntur igni infernali. Habes Officium Moysi.
" Conferamus nunc cum eo officium Christi. Deus
" (inquit) non misit filium suum in mundum, vt iu-
" dicet mundum. Quid hoc aliud est, quam si dicat:
" Officium Christi filii Dei longe aliud est quam offi-
" cium Mosi serui Dei? Nam Deus misit Mosen, pri-
" mum vt iudicet mundum ciuiliter, hoc est, vt esset
" externus & politicus magistratus ac Monarcha in suo
" populo. Vnigenitũ autem filium suum, Iesum Chri-
" stum, non misit vt iudicet mundum ciuiliter, vt do-
" minetur politice in populo, sed vt sit rex spiritualis
" & cœlestis. Deinde Deus misit Mosen, vt iudicet
" mundum spiritualiter, hoc est, vt ferat spiritualem
" legem, qua hominibus peccatum reuelaretur, & ho-
" mines propter peccatum condemnarentur, ac perpe-
" tua morte trucidarentur. Vnigenitum autem filium
" suum misit, non vt iudicet mundum spirituali-
" ter, sed vt seruet mundum, qui sunt homines, vt
" omnis, qui credit in ipsum, non pereat æternâ mor-
" te, sed habeat æternam vitam. Ac breuiter, Mo-
" ses venit, vt author peccati. Peccatum, inquit, ge-
" nuit per præceptum in me omnem concupiscen-
" tiam. Et mox, vt fieret maiorem in modum peccans
" peccatum per præceptum. Christus autem venit
" vt iustificator à peccato. Omnis enim qui credit in
" ipsum, reputatur coram Deo iustus. Moses venit
" vt præco iræ Dei. Lex enim iram operatur. Chri-
" stus autem venit, vt autor gratiæ Dei. Qui enim
" credit in Christum, is tantam gratiam inuenit, pro-
" pter ipsum apud Deum, vt adoptetur in filium
" Dei. Moses venit, vt iudex, seu spiritualis carni-
" fex, Christus autem venit, vt iudicatos à carnifi-
" ce eripiat, & æterna morte condemnatos seruet, at-
" que ad æternam vitam ac fœlicitatem perducat.
" Hoc illud est, quod Christus ait: Non misit Deus
" filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed
" vt seruetur mundus per eum. Quo Christi officio,
" quid nobis aut iucundius, aut etiam magis necessa-
" rium? Qua etiam cognitione, quid plus est nobis
" salutare? qua ignoratione, quid perniciosius? Et-
" enim, si quis veram huius officii Christi cognitio-
" nem non habuerit, vt versatur in summo errore, &
" in maximarum rerum ignoratione, ita fieri non po-
" test, quin in iudicio Dei pereat, & vera sua salute
" destituatur. Neque enim tueri se potest, vel aduer-
" sus impietates aliarum religionum, vel aduersus hor-
" ribiles illas accusationes legis in iudicio Dei. Ac ni-
" hil quidem dicemus nunc de his religionibus, quæ
" Christum aut ignorant, vt quondam Ethnici, aut
" condemnant, vt nunc Iudæi, sed dicamus pauca de il-
" lis, quæ videntur aliquam Christo tribuere authorita-
" tem. Monachi & Sacrificuli in Christianismo, re-
" citant symbolum fidei de Christo, laudant Chri-
" stum, commemorant historiam passionis & resur-
" rectionis eius à morte, dicunt eum ascendisse in
" Cœlum, & sedere ad dextram Dei, ac venturum ad
" iudicandum viuos & mortuos. Quid ergo est quod
" condemnentur impietatis? quid iubemur eos vt
" pseudoprophetas, & impostores fugere? Quid, ob-
" secro, deest eis? Hoc videlicet deest doctrinæ seu re-
" religioni eorum; quod non intelligant verum offi-
" cium Christi. Faciunt enim ex Christo legislatorem,
" & respectorem ac remuneratorem humanorum
" meritorum. Hoc certe non est verum Christum a-
" gnoscere, sed nouum sibi Christum fingere, adeo-
" que nullum prorsus Christum, hoc est, seruatorem
" habere.]

Respondeo. Quomodo non cognoscimus verum Christi officium? Nonne Dominum redemptorem cognoscimus? Nonne dicimus eum venisse, non vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum? Duplex Christi aduentus est, Prior redemptoris, alter iudicis. Et quomodo damnabimur, si legislatorem dicamus Christum? Si remuneratorem? cum Dominus sit *legifer, cum sit bonorum operum remunerator.*

Christi officium cognoscimus.

§. 2. Pro omnibus mortuum esse Christum serio inculcat, cum toti mundo datum asserit, Prosper. *Qui dicit quod non pro totius mundi redemptione Saluator sit crucifixus, non ad sacramenti virtutem, sed ad infidelium respicit partem, cum sanguis Iesu Christi pretium totius mundi sit. A quo precio extranei sunt, qui aut delectati captiuitate redimi noluerunt, aut post redemptionem ad eandem sunt seruitutem reuersi.* Et alio loco: *Quod ad magnitudinem & potentiam pretij, & quod ad vnam pertinet causam generis humani, sanguis Christi est redemptio totius mundi: sed qui hoc sæculum sine fide Christi & sine regenerationis Sacramento pertranseunt, redemptionis alieni sunt.*

Christus pro omnibus est mortuus.

Venit enim vt saluet mundum: & precium obtulit sufficientissimum, pro infinitorum mundorum peccatis; sed hominum malitia obstat, quo minus effectum consequatur.

QVÆSTIO II.

Quod iudicium mundi est?

§. 1. COndemnationis causam generatim explicat, cõtemptum ac odium veritatis, quod ortum est ex peccandi licentia. Lucem Prophetæ, Ioannes, Christus, Apostoli intulerunt, homines magis tenebras amarunt, opera enim eorum mala erant. Contra Deum expostulare solent homines impii & profani: in Christum credere difficile esse, graue iugum imponi, damnationis nimium rigorem esse. Christus causam veritatis & æquitatis agit; nam indignos esse venia coarguit ex hoc ipso, quod luce refulgente vndique ipsi se in tenebras abdant.

Odium veritatis

§. 2. Beza reprehendit quod noster vertit. [Vulgata & Erasmus, Magis: quæ interpretatio sic posset accipi quasi & lucem & tenebras quam lucem, cum potius declaret Christus homines contempta luce tenebras esse amplexos. Non dissimilem errorem annotauimus Luc. cap. 18. v. 14.] Duplex error Bezæ. Nullum enim putat Lucem amasse, cum multi illa afficerentur, & gaudio reciperent ad tempus, sed tandem luce relicta in suas se tenebras abdiderunt; lucis ergo fuit aliquis, sed breuis & inconstans amor, quem vitiorum impetus excussit. Videbant & probabant meliora, sequebantur detetiora.

Beza deficiens in Graninis.

Hodie videas innumeros alienæ virtutis laudatores, admiratores, etiam amatores, sed in suis tamen vitiis ipsi conabescunt. Atque hic error Theologicus est, alter Graminaticus. Vtuntur enim hac vocc, et-

Lucem amarit inconstanter.

ce etiam cum altera partem excludunt. Vt cum in *Andria* dicitur seruulus *habere aliud magis ex sese, & maius*: hic excludit alteram partem. Cicero de amicitia, *Vereor ne magis inuidi, quam amici sit.* Hic Tullium Beza sine dubio corriget, dicetque. *Potius inuidi quam amici dicendum fuisse.* Ne & inuidi, & amici opus esse dicamus, cum inuidus, eius cui inuidet, non sit amicus. Sic 2. de Oratore. Magis mea facilitate, quam vlla alia culpa.

VERSVS 18.

Qui credit in eum, non iudicatur, qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti.

QVÆSTIO I.

Quomodo credens non iudicatur, incredulus iudicatus est?

Iudicari est damnari.

§. 1. IVdicari hoc loco est condemnari. Fidelis non damnatur, quia causam salutis in se retinet, Incredulus iam damnatus est, non solum quia damnationis causas habet, sed etiam quia Iudicis misericordiam aspernatur. Syriace est דיין, vt dixi, sed interpres, hic etiam vertit *damnari*. Qui autem credit non ideo securus est. fieri enim potest, vt incipiat non credere, vt fidem viuam amittat.

§. 2. Iam damnati sunt; quia causas damnationis in seipsis habent, improbitatem perseuerantem. Nam Christus vita & salus, non est causa mortis & exitii.

S. Hilarij sententia.

Hilarius medios quosdam inter pios & impios facit quos putat iudicandos, & hos peccatores esse, sed non impios tamen, eo modo quo alios vocat impios, in Psal. 1. Verum omnes constat iudicandos etiam bonos, iudicio quo præmiorum magnitudo, & proportio designatur.

Duplices qui credūt. quique nō credunt.

§. 3. Iudicium appellat sententiam damnationis, quæ iam concepta est, & dicta in eos qui non credunt. Duplex est autem non credentium status. Primus eorum qui non credunt, aliquando credituri: alter eorum qui non credunt, & in infidelitate sunt perseueraturi, quod discrimen in illis quoque, qui credunt, locum habet. Qui non credunt credituri, damnati sunt secundum præsentem infidelitatem, absoluendi cum crediderint; cæteri vero damnati nunquam absoluendi, nam sententia iam dictata, legis vigore reos supplicio tradet.

Non soli infideles iudicati.

Nec discrimen facit Christus inter infidelitatem & alia peccata, quod falso multi sunt interpretes suspicati: Nam etiam homicidæ, adulteri, quique aliis criminibus tenentur, iudicati sunt. De infidelitate ideo Christus Nicodemum instruit quod ille se alienum à damnabilibus culpis putaret, & necessarium esset, de fide vt salute per filium Dei consequenda, eum edocere. Tantum igitur abest, vt diuersam infidelitatis causam & aliorum peccatorum statuat, vt potius ex paritate Nicodemo, quid exspectandum illi sit, nisi credat, ostendat. Nam, quemadmodum, inquit, qui in legem Moysis delinquunt, iam tum cum scelus concipiunt damnati sunt: causam enim damnationis habent, Dei etiam decreto pœna & modus pœnæ statutus, & nisi resipiscant momento tantum executio differetur, ita etiam incredulis futurum, qui si perseuerant quamuis mundo, vel iusti, vel honorati videntur, damnati sunt. Sic Roman. cap. 14. v. 25. *Qui autem discernit, si manducauit, damnatus est.*

QVÆSTIO II.

An omnis, qui male agit, oderit lucem?

Publicè & manifestè peccare.

§. 1. ALiquando perditissimi homines clara luce, palam scelera committunt, vt de legibus victis se triumphare demonstrent, alii etiam peccatorum vulnera reuelant, vt sanentur. Veritatem facere Hebræis est rectè, sincere agere.

Ad lucem venire est velle in publico esse, nolle celare facta. Natura autem ita comparati sunt, vt turpia facta celare pudor iubeat, præclara autem opera in Deo facta ad eius gloriam, aliorum salutem vulgari conueniat; neque enim hic agitur de hominum vanitate sua opera laudantium, aut ad ostentationem laborantium, alioqui *ex Deo non essent*, sed arrogantia humana. Syrus habet דסגיתא *dsaniatha*, quod odiosa, inimica, & quasi dicat, *abominata*, significat. Porro hic de hominum hypocrisi agitur, scelera sua celare satagentium, remedia odientium.

Vt non arguantur opera eius, quædam Græca exemplaria habent: ὅτι πονηρά ἐστι, *quod mala sunt.*

§. 2. Qui opera bona facit, ad lucem venit, Deo enim probare se conatur, Deo enim laborat. Non quod rectè agat ante lucem acceptam ex natura, sed quod aliqua luce aspersus, porro in eam se insinuet, magisque & magis illustretur.

VERSVS 22.

Post hæc venit Iesus & discipuli eius in terram Iudæam & illic demorabatur cum eis, & baptizabat.

QVÆSTIO I.

Vnde venit in Iudæam?

Ierosolymis.

§. 1. NOnnulli ex Galilæa venisse, plures Ierosolymis; hoc enim indicat orationis contextus. *In Iudæam.* Moris autem est, vt qui in vrbe aliqua celebri sunt, *rom.* cum exeunt, in regionem illam ire dicantur, in qua ciuitas est; & qui in arce sunt, quæ intra vrbis mœnia sita est, in vrbem ire dicuntur. Alii malunt ideo dici, quod Ierusalem esset in tribu Beniamin, exea in tribum Iuda profectus sit. Alii in territorium Iudææ, seu agrum.

Vincentius noster Iudæam à Beniamin distingui docet: Toletus sensum esse, quasi dicat, non est reuersus in Galilæam, sed mansit in Iudæa.

VERSVS 23.

Erat autem & Ioannes baptizans in Aennon iuxta Salim: quia aquæ multæ erant illic & veniebant & baptizabantur.

QVÆSTIO

QVÆSTIO I.

Vbi Ioannes baptizabat?

§. 1. IN Ænon iuxta Salim. Alia enim Ænon erat prope Damascum, Ezechiel. 47. 17. Syrus ait בעין יון *bekin Iauan, in fonte Iauan.* Apud Ezechielem vero est צדרון *ghenu*, ita vt voce etiam differunt, Syrum interpretari possis, *in fonte Iauan*, vel, *fonte Ionis.* Falluntur itaque interpretes, qui eundem locum faciunt, eo quod idem nomen existiment. Ænon Hieronymus de locis Hebraicis inter Ierusalem, & Diospolim, id est, Zyddam collocat. Salim ait esse in Sichem.

Aqua multæ, riui scilicet, & fontes, non autem Iordanis inundationes.

VERSVS 25.

Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis, de purificatione.

QVÆSTIO I.

De qua purificatione facta est quæstio?

§. 1. NOn de Iudaico ritu, sed baptismo; hoc enim mouit Discipulos, cur veniant & Ioannem moneant, zelo peruerso impulsi. Syrus habet; *quæstionem vni* לחד *lechad* ex discipulis ortam esse, cum vno Iudæo, ab vno videlicet incepit, ad plures deinde est prorogata contentio. Ne vero parui faciat querelas Magister, augent etiam v. 26. *Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.* Omnes ad illum venire hyperbolice dicunt, qui enim pro baptismo zelabant non veniebant. Syrus pro πάντες vertit: סגיאא *sagie multi.*

Christum baptizare asserunt; nam Apostolos baptizarat, saltem ex illis aliquos, per quos cæteros deinde baptizabat. Ordinariè Dominus euangelizabat, miracula faciebat, baptizandi officium per discipulos exercebat.

§. 2. Ioannes respondet v. 27. *Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cœlo*; & accusationem retundit. Hoc autem Ioannis dictum de Christo dici communiter consentiunt. Alij indignantis exclamationem esse arbitrantur. Non mirum eos tot suis exhortationibus tam parum profeciisse, Deum non dedisse. Sed melior est prior expositio. Non enim Deus causa dubitationis & ambitionis erat, sed discipulorum vitiositas tarditasque.

Syrus addit, non posse hominem accipere quidquam מן זבוה נפשה *Men Zebuth naphschech, ex voluntate animæ suæ.* Hoc est electione proprij arbitrij, non enim humanæ industriæ est venire, miracula facere, sed muneris diuini. Hęc autem verba cum in Latinis, & Græcis codicibus non sint, ex glossemate inserta non dubito.

VERSVS 29.

Qui habet sponsam sponsus est, amicus autem sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est.

QVÆSTIO I.

Quo similitudo sponsi pertineat?

Quis sponsus.

§. 1. SPonsus est cuius honori omnes seruiunt, & propter quem ad nuptias veniunt. Christum esse sponsum Ecclesiæ ad quem omnes confluunt, ad quem & ipsos suos discipulos ire desiderat, se amicũ sponsi duntaxat esse. Gaudio gaudere ad vocem spõsi, Syrus gaudio magno gaudere, ita sane fuit, gaudium enim suum dicit impletum.

Sponsi similitudo etiam eo facit, vt ostendat, soli Christo adhærendum, eius sponsas esse animas fidelium, cæteros amicos sponsi esse, quos ille ad nuptias inuitat, vt coniugium honorent, non vt sponsam illis prostituat.

§. 2. Bullingerus furiose oppugnat Romani Pontificis primatum ex eo, quod Ioannes se sponsum negarit. *Monstrum esse* ait *eam Ecclesiam, quale illud Horatianum.*

cum
Humanò capiti ceruicem pictor equinam
Iungeret.

At vero non Petrus ipse, non Pontifex vllus sponsum Ecclesiæ se dixit, sed vicarium, & administratorem Ecclesiæ visibilis, in hac terra pugnantis; amicum sponsi. Quod si sponsi interdum nomine in spiritualibus vtuntur, aliud nihil nisi amorem & curam indicant.

VERSVS 30.

Illum oportet crescere, me autem minui.

QVÆSTIO I.

Quomodo Ioannem minui, Christum crescere oportet?

Ioannes minutus.

§. 1. ALlegoricæ interpretationes sunt: Ioannem capitis abscissione minutum Christum in cruce extensum. Ioannem se minuisse fatendo peccatorem, Christum creuisse summa innocentia. Alij sic factum opinione hominum. Quæ omnia omitto. Nam verum incrementum Christi decrementum sui vir Sanctus intelligit, quod non in eo consistebat, vt Ioannis Sanctitas, vel hominum de illo opinio minueretur, hæc enim aucta sunt, sed cum magna turba ad Ioannem confluere soleret, Christo docente, ad eum venirent, Ioanne deserto, vt quos ipse ad Christum mitteret: crescebat igitur familia Christi, decrescebat Ioannis. Hoc quod vrebat discipulos Ioannis, vt clamarent: *& omnes veniunt ad illum.* Suam solitudinem cum frequentia gloriaque Christi inuidiose comparantes. Ioannes respondet: sic à Deo ordinatum esse, vt ille crescat, populosque trahat, ipse vero Ioannes minuatur, ac tandem in carcerem compingatur.

Crescendi autem verbo de gloria & frequentia & profani, & sacri scriptores vtuntur, vt Genes. 26, vers. 3.

VERSVS 31.

Qui desursum venit super omnes est, qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. Qui de cælo venit super omnes est.

QVAESTIO I.

Quid sit de sursum esse?

§. 1. NOn modo Christum esse maiorem se, nec cũ illo de gloria contendẽdum denunciat. Sed super omnes esse, nullum esse illi parem, quod de sursum sit. De sursum non est, quod ex cœlesti aliqua materia factus sit, vt Ariani blasphemant, est enim ex Maria natus. Sed duas ob causas de sursum esse dicitur. Primum quia origo illius non terrena, sed ex Spiritu sancto conceptus, & de virgine natiuitas.

Deinde de sursum est ex patris æterni substantia, vt Cyrillus Alexandrinus interpretatur.

§. 2. Porro generaliter intelligendum est, quod dicitur ἐπάνω πάντων. Supra omnes etiam angelos, qui etiam de sursum sunt, sed alio modo ministri, alio filius vnigenitus. Christi enim mundus proprius erat, vt Cyrillus habet.

QVAESTIO II.

Quomodo Ioannes de terra?

§. 1. IOannes originem suam Christi generationi opponit, se esse ex terra, cæterorum more hominum conceptum, & natum, ideo se constare etiam materia vitiosa, terrena. Christum de Cœlo esse, origine alia nihil in eius natura terrenę fęcis admistum? etsi enim corpus eius terrenum fuit, omni tamen inordinatione & vitio caruit.

Non tamen hoc doctrinæ auctoritatem imminuit, hanc enim à Deo habuit gratiæ, cœlesti debiturus quicquid habuit, aut potuit.

§. 2. Hoc vero magnopere obseruandum est; Ioannem non locutum de terra, quasi materia concionum eius terrena fuerit. Sed quia homo terrenus vt dictum ex terra locutus sit; dicitur enim ἐκ τῆς γῆς Ex terra, non ὠφ' ἑτῆς γῆς, quam super re terrena sermonem faceret.

VERSVS 33.

Qui accepit eius testimonium, signauit quia Deus verax est.

QVAESTIO I.

Quomodo is, qui accipit testimonium, signauit, quia Deus est verax?

Deum vocari Christum putet hic Cyrillus.

§. 1. QVid Dei nomine significetur, controuersum est. Ariani Deum Patrem dicebant hoc loco intelligi, quos contra Cyrillus disputat, ostenditque Christum hic Deum nominari. Quod tamen ex hoc loco non nimis firmiter probatur, cum in probatione propositionis, Deus Patrem significet. Verba sunt: *Quem enim misit Deus verba Dei loquitur: Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.*

§. 2. Caluinus tamen lib. 3. instit. cap. 2. Dei virtutem, ait, à credentibus obsignari. *Qua ratione obedientia vocatur fidei, cui nullum aliud obsequium præfert Dominus, & merito, quando illi sua veritate nihil est pretiosius: quam à credentibus, quasi subscriptione facta, obsignari, Ioannes Baptista est testis. Verum disserte Apostolus dixit:* Credentes obsignare, quod Deus verax sit, non autem eos obsignari, ἐσφάγισεν hoc est, sigillo oppresso signauit. Syriacè חתם *chatham* quod est signare, claudere, concludere.

VERSVS 34.

Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad mensuram dat Deus spiritum.

QVÆSTIO I.

Quid sit dare spiritum ad mensuram?

§. 1. NEgat Ioannes Christo spiritum datum ad mensuram. Chrysost. Cyrillus August. adsunt, *huic*, quod nunc abest. Ex eo vero probat eum loqui verba Dei, quia non dedit illi Deus spiritum ad mensuram. Totum enim spiritum habet, Deus, & Homo. Ideo nunquam aliud nisi Dei verba proferre potest, at cœteri quibus est datus Spiritus ad mensuram aliquando sua, non Dei verba loquitur. At Christus ita vera, firma, certa loquitur, vt personæ eius repugnet, quicquam falso loqui. Est enim impeccabilis.

Sine mensura dare spiritum est Dei.

Christus impeccabilis.

§. 2. Vbiquitarij hunc locum vrgent; Non dat ex mensura Deus Christo Spiritum, ergo infinitum, ergo humanitas Christi habet infinitam sapientiam, ergo potentiam: immensitatem.

Respondet Beza, non dici infinitum dare spiritum, non ad mensuram, sed totum. Sed vrgent illi. Totum hoc infinitum est. Spiritus Dei infinitus est. Deinde si finitum est, quod datur, ad mensuram ergo definitum est. Alia igitur ratione occurrendum est. Totum infinitum, ipsam diuinitatem esse communicatam humanitati per assumptionem ad eandẽ hypostasin. Atque hac ratione infinitam dignitatem sortitus est Homo, vt Deus diceretur.

Vbiquitarij.

Deinde dona gratiæ, sapientiæ, aliaque omnia finita fuere, sed talia, vnde hominibus omnia darentur. Maxima dedit, multo maiora quam totus mundus habeat, finita tamen, quæ omnem mensurã contineat, ideo sine mensura. Sic ἄμετρα dicuntur, non quæ simpliciter sunt infinita, sed magna, excedentia τὸ μέτρον, vel etiam τὴν μετριότητα, mediocritatem. Quomodo gratia vnionis sit infinita, & merita Christi precij infinita, scientia etiam infinita, opera enim æstimatione morali infiniti valoris fuerunt, scientia sua perceperit infinita alio loco ostendi.

VERSVS 35.

Pater diligit filium & omnia dedit in manu eius.

QVÆSTIO I.

Quomodo omnia dedit pater in manu filij?

Omnia data filio.

§. 1. FIlium filium dixit, non seruum. ideo datum illi spiritum non ad mensuram: ἐκ μέτρου, ex certa & definita mensura. Seruis demensum datur, & peculium cuique relinquitur, filius totius hæreditatis est particeps.

Pater vero dirigendo filium omnia dedit in manus eius, idque generando filium Deum, æqualem sibi, vt August. Deinde filium hominem diligit, illi etiam

etiã omnia in manus dedit. Nonnulli interpretantur, ὁ χεὶρ αὐτοῦ, *per manus eius*: quæ phrasis est Hebræa, & hic habetur בידוהי *bidaubi, in manus eius.* quod tamen plerique improbant, idcirco, quod ait δέδωκεν, *dedit*, cum det quotidie. Verum potest intelligi hactenus per manum filij omnia data, multo magis in posterum danda.

VERSVS 36.

Qui credit in Filium habet vitam æternam: qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

QVÆSTIO I.

An omnis qui credit in filium habeat vitam æternam?

§. 1. GEnerali sententia disputationem concludit Christus. Cum pater omnia filio dederit, eos qui in illum credunt habere vitam æternam, qui non credunt, manere iram Dei super eos. *Fidei datur vita æterna.*

Habent vitam æternam qui Christum habent, qui est vita æterna. Deinde ius habet ad vitam æternam, iam quasi possessione inchoata, spe enim saluus factus est. Syrus dubijs verbis hoc loco vsus est. Primo dicit רמהימן *damhaimen, qui credit*, paulo post autem: דלא מטפיס *delã Mathephis, cui non est satisfactũ de filio.* seu, *qui non acquiescit in filio, non contentus filio.*

§. 2. *Ira Dei manet*; nam reuera filij iræ sunt, nec nisi per fidem efficiuntur filij. Itaque non de integro venit, sed manet vetus ira, & manet in omnem æternitatem.

CAPVT IV.

VT ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes, 2. (Quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) 3. Reliquit Iudæam, & abijt iterum in Galilæam. 4. Oportebat autem eum transire per Samariam. 5. Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar: iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo. 6. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta. 7. Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. (8. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent.) 9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana. Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. 10. Respondit Iesus, & dixit ei. Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. 11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: vnde ergo habes aquam viuam? 12. Numquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? 13. Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: 14. Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. 15. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire. 16. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. 17. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: 18. Quinque enim viros habuisti, & nunc, quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti. 19. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. 20. Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus, vbi adorare oportet. 21. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitis Patrem. 22. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. 23. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum. 24. Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum in spiritu, & veritate oportet adorare. 25. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit, (qui dicitur Christus) cum ergo venerit ille, nobis annunciabit omnia. 26. Dicit ei Iesus: Ego sum, qui loquor tecum. 27. Et continuo venerunt discipuli eius: & mirabantur quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? 28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis hominibus. 29. Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci, nunquid ipse est Christus? 30. Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum. 31. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. 31. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. 33. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? 34. Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, vt perficiam opus eius 35. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem. 36. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: vt, & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. 37. In hoc enim est verbum verum: quia alius est qui seminat: & alius est qui metit. 38. Ego misi vos, metere, quod vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis. 39. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci. 40. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. 41. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius. 42. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus, quia hic est vere Saluator mundi. 43. Post duos autem dies exyt inde: & abijt in Galilæam. 44. Ipse enim Iesus testimoniũ perhibuit, quia Propheta in sua patria honorẽ non habet. 45. Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Ierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum. 46. Venit ergo iterum in Cana Galilææ, vbi fecit aquã vinum. Et erat quidam

quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. 47. Hic cum audisset quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam abijt ad eum, & rogabat eum vt descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori. 48. Dixit ergo Iesus ad eum? nisi signa, & prodigia videritis, non creditis. 49. Dicit ad eum regulus? Domine, descende prius quam moriatur filius meus. 50. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus, & ibat. 51. Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt dicentes, quia filius eius viueret. 52 Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. 53. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: Filius tuus viuit: & credidit ipse, & domus eius tota. 54. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset à Iudæa in Galilæam.

IN CAPVT QVARTVM

ARGVMENTVM.

HIstoriam disputationis cum muliere Samaritana, & conuersionem Samaritanorũ continet. Deinde profectionem in Galilæam, & sanationem filij reguli à. v. 46. Non connectitur hoc caput cum præcedente; Nam à sermone Ioannis, quem cum discipulis habuit, intercessit non exiguum tempus, crescente numero discipulorum, & Pharisæorum æmulatione. A versu 4. vsque ad 43. in Syriacâ Ecclesiâ legitur. *Nocte diei genuflexionis pentecostes.* Hoc est enim quod scribitur: רללא דירם בורבא דפנטיקוסטי *delela derom burecha depenticausti.* Quod intelligo de ferijs ieiunij cum quatuor tempora recurrunt, in quibus occini solebat in illa Ecclesia *flectamus genua.* Quod etiam in ferijs pentecosten sequentibus Syri obseruasse videntur. Adeo vt *dies* vocarint *genuflexionis.*

A v. 43. vsque ad finem legitur, *vesperæ feriæ tertiæ hebdomadis quintæ ieiunij.* Præter egregiã doctrinam quæ hoc capite continetur, gentium etiam vocatio quasi in typo & per transennam ostenditur, Iudæorumque derelictio. Multi Samaritanorum credunt, & facile credunt, rogant Christum secum vt maneat, Iudæi post plurima miracula eum persequuntur. Nec minus admirabilis gratiæ vocantis & adiuuantis efficacia, sine vlla hominum cogitatione, aut præparatione cernitur, & prædestinationis executio.

VERSVS 1.

Vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi, quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quàm Ioannes.

QVAESTIO I.

Cur Pharisæos audiuisse cognouit?

Interpres noster defensus.

§. 1. BEza verba Spiritus sancti correxit. Græcus habet, & noster interpres. *Vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisæi quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat quàm Ioannes,* Beza autem: *Vt ergo cognouit Dominus Pharisæos audisse, ipsum plures discipulos facere & baptizare quàm Ioannem.*

Quid vero opus erat vel hoc ipsum facere, vt in infinitum resolueretur, & pro antecedente relatiuũ poneretur? Non reprehendo versionem, sed annotatio inutilis est, & non erat causa, cur à vetere recederet interprete.

Multi quidem libri habent κύριος, sed plures ἰησοῦς, consentientibus Latinis & Syris.

Sic vero audierant vt sanguinario superstitionis zelo insidiari, & è medio tollere cogitarent: nam Ioannis Baptistæ tollendi auctores fuisse constat.

Odium Pharisæorum.

§. 2. Odio & inuidia flagrantes, & supercilio Pharisaico concionem & baptismum non accedebant ipsi. Particula ὡς *vt*, non est in Syro, nam habet absolutè ירע ריך *Iiddach den, cognouit igitur.* Itaq; minus sensus cohæret, quam in Græco & Latino, simul etiam ne populo ansam audiendi Euangelij præberent, congressum vitabãt, ne, si auctoritate eũ munirent, plures accederent. Offensio autem ex eo nata, quod Ierosolymis ementes & vendentes eiecit, quos illi mox restituerunt. Quamuis autem omnes ex æquo infestos haberet, plus tamen Pharisæi poterant opinione sanctitatis, potentes, & zelo præpostero feruidi. Quod Brentius arbitratur, eos ideo indignatos, quod Baptismo circumcisionem, & sacrificia tolli viderent, & sibi quæstum decedere, falsum est: Legem enim seruabant, & Ioannis & Christi discipuli: ita, vt ex eorum syncera pietate plus sibi possent lucri promittere, qui in cultu Dei nihil præter lucrum quærebant. Nondum enim sciebant legem abolendam esse. Vitia igitur sua demonstrari, atque taxari, homines arrogantes, obstinatique fremebant. Quemadmodum nunc etiam nonnulli Symoniaci, Concubinarij, plurium beneficiorum iniqui possessores, diuini cultus contemptores Ecclesiastici, ne mentionem quidem istorum scelerum ferre possunt: solis assentatoribus assueti.

Non erat periculum præsentis damni.

§. 3. Magis vero à Christo, quam à Ioanne timebant, quod Ioannes ad Iordanis ripas resideret, atque agro, vrbem non ingrederetur: Ideo enim ad eum exibant. Deinde quod Christo ille testimonium dedisset, & morte obsignasset. Denique miracula Christi attonitos eos reddebant.

VERSVS 2.

Quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius.

QVAE-

QVAESTIO I.

Cur non baptizat Iesus?

§. 1. TErtulliani opinio est l. de Baptismo. c. 11. discipulos Christi Ioannis baptismo baptizasse: *Sed ne moueat quosdam*, ait, *quod non ipse tingebat. In quem enim tingueret? in pœnitentiam, quo ergo illi præcursorem? in peccatorum remissionem, quam verbo dabat? in semetipsum, quem humilitate celabat? in spiritum sanctum qui nondum à Patre descenderat? in Ecclesiam, quam nondum Apostoli struxerant? Itaque tinguebant discipuli eius vt ministri, vt Ioannes ante præcursor eodem baptismo Ioannis, ne qui alio putet, quia nec exstat alius nisi postea Christi, qui tunc vtique à discentibus dari non poterat, itaque adimpleta nondum gloria Domini, nec instructa efficacia lauacri per passionem & resurrectionem: quia nec Mors nostra dissolui posset nisi Domini passione, nec vita restitui sine surrectione ipsius.*

Chrysostomus & Ioannis & Christi baptismum ait fuisse expertem gratiæ.

Vnde nouatoribus occasio data est, vt dicerent eundem fuisse, & Christi & Ioannis baptismum, quod tamen Tertullianus non dixit, sed eodem loco penitus contrarium ostendit, cum ait, *Christi baptismum non nisi post mortem valuisse.* Imo nec fuisse necessarium ad salutem, eo tempore consequendam.

§. 2. Rectius Augustinus tract. 13. & 15. & epist. 108. Cyrill. lib. 2. vnum eundemque facit, est enim baptismus idem ille, de quo Nicodemus instituitur, quo renascimur ex aqua & Spiritu Sancto. Baptisma Ioannis necessarium ad salutem non fuit, nec eo baptizabantur infantes.

Lyranus ideo negat Ioannis baptisma fuisse, quod contentio inter discipulos orta non esset, si eundem baptismum Christus vsurpasset; non aduertit ille, vel maxime ad homines nondum humilitatis spiritu subactos, irritandos valuisse, si Christus Ioannis baptisma ita vulgaret, vt non per se, sed discipulos administraret, quasi rudes piscatores, homines sine literis, atque adeo peccatores Ioanni exæquaret. Quod Leo habet Epist. 4. cap. 3. ad Episcopos Siciliæ, id explicat Soarez t. 3. d. 19. sect. 1. de quo eundem lege.

§. 3. Augustinus etiam q. 62. l. 83. qq. datum spiritum sanctum docet, & quidem per baptisma datum.

Caluinus lib. 4. inst. c. 15. §. 6. Apostolos baptismo pœnitētiæ baptizasse, & verbo *pœnitentiæ* regenerationem intelligit. Ita etiam Augustinum secutus Bullingerus. Nam discipulis baptizantibus, ipsum arcano maiestatis adiutorio corda mundasse censet Augustinus. Sic Bulling. *S. Augustinus id paucis expediens, baptizabat, inquit, Dominus & non baptizabat. Baptizabat enim quia ipse mundabat: non baptizabat, quia non tingebat. Præbebant discipuli ministerium corporis, præbebat ipse adiutorium manifestatis. Ergo Iesus adhuc baptizat, & quousque baptizandi sumus, Iesus baptizat. Securus homo accedat ad inferiorem ministrum: habet enim superiorem magistrum. &c.*

Verum quomodo illi sententiam Augustini corrumpant, alibi dicendum est.

§. 4. Chrysost. & Theophylactus baptismum, quem Christo viuo discipuli contulerunt, ab eo qui post mortem eius datus est distinguit, neq; enim per hunc gratiam esse datam, sed similem fuisse baptismo Ioannis, vt Ioan. 7. *Necdum spiritus erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.* Verum hoc alij de visibili & solemni missione Spiritus sancti interpretantur; Nam quos Christus recepit, illis iustitiam & gratiam contulit.

§. 5. Ad inuidiam concitandam perinde erat siue ipse siue discipuli baptizarent, quamuis maioris auctoritatis erat alijs hoc munus delegare: vt D. Thomas. Et alij vere iudicant. *Inuidiam quocumq; modo baptizaret fugere non potuit.*

§. 6. Baptismus igitur Christi per sacerdotes administratus, non minus in precio habendus est, quàm si Christus ipse baptizaret.

VERSVS 3.

Reliquit Iudæam, & abijt iterum in Galilæam.

QVAESTIO I.

Cur deserit Iudæam?

Fugit, ne mal. det occasionē.

§. 1. COgnouit se apud Pharisæos delatum, cedit inuidiæ. Nec enim vi obsistere, nec alio modo declinare impetum voluit: vt nobis temeritatis fugiendæ, & temporibus cedendi documentum daret. Ita prudenter obseruat Theophylactus, duo nos doceri, vt parcamus inimicis, & in tentationem nos non conijciamus imprudenter.

§. 2. Notat etiam non transisse inuisibilem, ne phantasticum habere corpus videretur, vt Phantasiodocitæ. Manichæi, Valentiniani, alij docebant.

In Galilæa ortus Euangelij.

§. 3. Christus vero nec terrore, nec alio affectu fugam meditatus est aut officium deseruit, sed omnia sibi momenta agendi temperans, dedit nobis exemplum, vt ne temerariè in pericula ruamus. Præcipua vero causa fuit vt cessante Ioanne Euangelium totis viribus & palam publicaret, quod in Galilæa inchoandum Prophetiæ prædixerunt.

VERSVS 4.

Oportebat autem eum transire per Samariam.

QVÆSTIO I.

Quæ Samaria?

§. 1. SYrus habet, opus erat ei, vt veniens transiret super domum Samaritanorum, itaque addit רגאתא *denithe, veniens*, & pro Samaria ponit שמרית *beth schamraie, domus Samaritarum.*

Samaria est regio.

§. 2. Non est ipsa ciuitas, olim sedes regni, sed regio ipsa sic à prisca metropoli sortita nomen. Samaritani autem, Chaldæi, Assyrij, aliæque gentes, quæ 4. Reg. 17. 26. 27. 28. adductæ sunt à Rege Salmanasar. *Nunciatumque est Regi Assyriorum, & dictum: Gentes, quas transtulisti, & habitare fecisti in ciuitatibus Samariæ, ignorant legitima Dei terræ: & immisit in eos Dominus leones, & ecce interficiunt eos, eo quod ignorent ritum Dei terræ. Præcepit autem Rex Assyriorum, dicens: ducite illuc vnum de sacerdotibus, quos inde captiuos adduxisti, & vadat & habitet cum eis: & doceat eos legitima Dei terræ. Igitur cum venisset vnus de sacerdotibus his, qui captiui ducti fuerant de Samaria, habitauit in Bethel, & docebat eos quomodo colerent Dominum.* Verum ille Dei cultum impios colonos docuit, sed suam illi admiscuerunt idololatriam.

Odia inter Iudæos, & Samaritas

§. 3. Maiore eos odio Iudæi, quam gentes prosequebantur. Nam hoc ipso, quod fratrum suorum Israelitarum terras violenter occupassent, graue & turpe sibi Iudæi existimabant, omnemque occasionem eos vexandi pellendique quærebant: Ad hoc etiam quotidianis Samaritanorum iniurijs, conuitijs, maximeque Religionis contemptu, cuius veritatem Samaritani sibi vendicabant, inflammabantur.

Quan-

Quanquam autem homines improbi religionem susque deque haberent, sacerdotibus tamen abominabiles erant, quod docerent, in isto monte, non Ierosolymis adorandum, quæ doctrina & falsa, & sacerdotibus auaritiâ occupatis grauissima vita est, sua nimirum stipendia hostibus impendi. Diuersis igitur affectibus ducebantur, pios zelus sanctus inflammabat, cupidos, pecuniæ, victimæque auersæ vrebant.

VERSVS 5.

Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar: iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo.

QVÆSTIO I.

Quæ Sichar?

Sichar est Sichem.

§. 1. Hieronymus, cæterique Sichem, seu Sichimã, quæ & Sichimę plurali numero dicitur, esse consentiunt. Fuit regia Ieroboami 3. Reg. 11. 25. locus celeberrimus, de quo Gen. 12. 6. Syrus nisi in punctis erratum est, habet שבר *schechar* pro *Sichar*. Hieron. in epitaphio Paulæ corruptum nomen putat, alij mutatum aiunt, constat Hieronymi æuo Neapolin vocatam: Abimelech olim deleuit, sed restaurata est.

Hieronymi de locis Hebr. verba sunt: *Sichem & Salem, quæ latine & Græce Sichima vocatu est ciuitas Iacob, nunc deserta est, ostenditur autem locus in suburbanis Neapoleos iuxta sepulchrum Ioseph, quam subuertit Abimelech, & seminauit in ea salem, sicut in libris Iudicum scriptum est.*

Non sunt duo Sichimæ.

Andreas Masius in Ios. 10. *Eusebius*, inquit, *diuersam esse putat hanc Sichem, (loquitur autem de hac fugitiuorum in monte Ephraim) ab illa Dinæ stupro, Ioseph sepulchro, aliisque multis rebus nobilitatâ vrbe, quam posteritas dixit Neapolim, vulgo nunc Naplozam vocat: sed veteres Iudæi in commentarijs scriptis Tamhuma, siue Ielam Medena, Neapolim fuisse Asylum censent, idque ego esse credibilius opinor, cum de duabus Sichem nil certi proditum sacris literis esse videatur. Fuit quidem vt apparet, Sichem apud montem potius, quam super montem posita, sed satis fuisse puto, vt vrbis indicium mons procul visus facere posset.*

Fons Iacob

Brochardus de diuisione terræ sanctæ: *Inter montes*, inquit, *Bethel & Dan, sita est Vrbs Sichem, hodie Neapolis dicta, incredibili amenitate & delicijs abundans, non tamen munita. Nec enim munitionis capax, ob idque incursionibus hostium obnoxia, hanc reædificauit Ieroboam, fuitque prima sedes regni eius à porta Sichem australi, quantum bis iacere posset arcus, est fons Iacob, super quem fatigatus ex itinere sedit Iesus Ioan. 4. Fons ipse effossus est in via, qua tendimus Hierusalem.*

Samaria inter Ierosolymas, & Galilæam erat posita. Sichima ab Ierosolymis 1030. passus est apud Bullingerum.

§. 2. Mentionem eximiæ & singularis donationis habemus Genes. 33. 19. 48. 22. Ios. 24. 32. vbi res expositæ est. Syrus vocat גבע קריתא *genbe Keritha* tumulum agri. Verum hæc res ad citatum Geneſis locum pertinet.

VERSVS 6.

Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedit supra fontem. Hora erat quasi sexta.

QVÆSTIO I.

Quis Fons Iacob?

Fons Iacob

§. 1. Fontis à Iacobo fossi in Genesi mentio non est: consentaneum tamen vero est, eum cum eo loci habitarit, plures etiam puteos fodisse. Syrus appellat *fontem aquarum Iacob*, addit enim de suo מריא *demaia, aquarum*, in siticulosa namque regione non facile aqua haberi, nisi diligenti scrutatione, & fossionibus, potest.

QVAESTIO II.

Cur fatigatus?

Meridie fatigatus ipse.

§. 1. Iam sexta hora, seu meridiana erat, postquibus iter fecerat, vt autem verum se hominem, famem & sitim tolerando, sic etiam fatigationis ærumnas sustinendis ostendebat. Quocirca etiam hoc loco Iren. lib. 3. c. 32. contra Marcionitas, Valentinianos, Manichæos, Christi humanitatem asserit. Syrus habet ex labore viæ מן עמלא *men chamla*.

Christus passibilis.

§. 2. Ariani ex eodem diuinitatem Domini oppugnabant. Arianis respondet Cyrillus: *Quid autem, ait, dicent Ariani? Fatigatus ex itinere sedit? Virum ergo virtutum omnium Dominum propter hæc verba infirmum putabitis? Laboremque itineris vnigenito patris filio accommodabitis, vt passibili iuxta vos inueniatur, qui patri minime potest? An hæc quidem tanquam impia recusabitis, & naturæ humanæ quam assumpsit atque corpori recte facientes hæc attribuetis? Nam quoniam in vnam personam duæ natura conuenerunt, iccirco non in duos filius vnus scinditur, & omnia posse vt Deus dicitur. Cumque impassibilis sit, hominis tamen dolores sibi attribuit, quos non vt DEVS, sed vt homo perpessus est. Caueamus igitur, ne quando artificio quodam ac acie mentis ad consequendam pietatem nobis maxime opus sit, tunc quasi rudes atque agrestes, rationem incarnationis, assumptionemque hominis longè abijciamus, & maiora quam ferre possumus onera humeris nostris imponamus. Si enim homo factus non esset, si serui formam non accepisset, conturbari iure posset eu quando seruile aliquid de ipso dicitur. Sin vero firmiter credimus, quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis, cum ea dixisse, aut perpessus fuisse dicitur, quæ naturæ nostræ conueniunt, humanitati hæc eius attribuas. Non enim poteramus aliter verbum Dei hominem factum esse cognoscere, nisi & loquutus & perpessus aliqua vt homo fuisset.*

QVAESTIO III.

Cur ait sic sedisse?

Cur sic sederit

§. 1. Exigua controuersia, multæ interpretationes. Chrysost. Euthym. *sic* vt casus tulit, seu humi: Alij, sic vt erat fatigatus, vt gestum fatigati hominis exprimat, quasi dicat: sedet vti fatigatus. Ita Caietan. Vincentius. Alij. Maldonatus causalem seu illatiuam putat, ex Tuscul. 4. Sic tot simul virtutes continentiæ, grauitatis, iustitiæ defecerunt. Itaq; sensum esse venit fatigatus, & sic, siue ideo sedit.

§. 2. Irenæus hominem esse ex fame & fatigatione demonstrat: omittit vero particulã οὕτως: sic enim ait:

ait: ὁ δὲ ἰησοῦς κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ἐκαθέζετο. *Iesus verò fatigatus ex itinere sedebat.* Syrus etiam omittit particulam ὕτως. Sed liberi cæteri conueniunt. Irenæus autem satis habuit dicere, fatigatum fuisse, vt hominem probaret.

QVÆSTIO III.

Quæ mulier Samaritana?

§.1. Ἐκ τῆς σαμαρείας, regione scilicet, non Vrbe Samariæ, sed Sichar, quæ ad Samariam pertinebat. Secretum sed iustum Dei iudicium, qui relictis tot magnis in Iudeâ, Samariâ, Galileâ viris, totam Euangelij gratiam vili scorto impertit, & gentium omnium conditionem, & suam in eas misericordiam, in salute vnius mulierculæ obsignat. Documentum insigne, quomodo nos misericordia Domini præueniat, & nihil tale cogitantes gratia vocantis anticipet.

QVÆSTIO IV.

An serio petierit aquam Christus?

§.1. VErsu octauo, ait, discipulos abijsse, additâ particulâ *enim*, quærunt, cuius rei causam reddat? Non videtur alia, quam ideo ipsum petiuisse à muliere, quia discipuli aberant, qui vel petere, vel haurire poterant, si præsentes essent. Syrus vertit: *da mihi aquam bibendam*, eam מיא *Maia*, hic quoque addit. Deinde venisse eam dicit, *ad implendum*, vas scilicet.

§.2. Vere sitijsse non est vllum dubium, cum forte æstus esset fatigatusq; esset, ex itinere: quamuis de tempore quæstio esse posset.

§.3. Hæc facta sunt discipulis absentibus, vt sibi cibos emerent. Syrus enim addit לחין *Lehun, sibi.* Quæ ex re Brentius occasionem accepit sanctissimum Franciscanorum ordinem calumniandi: ait enim meram hypocrisin esse, non attingere pecuniam, cum Apostoli habuerint: nec institutum monachorum sanctius sit quàm Apostolorum.

Mira mentis peruersitas in culpandâ innocentum vitâ. Quid enim alienæ mentis scrutator hæreticus non diceret, contra eos, si malis artibus opes congererent, qui ferre non potest diuitiarum contemptores? Non illi quidem sanctiores se Apostolis existimant, imitari tamen Christum desiderant, quem attigisse pecuniam non legimus, nisi fortè cum ostenderetur nummus, quem si attigit, mysterij, non emptionis causa factum est. Sed neq; Apostolos attigisse pecuniam, nisi Iudam, scriptura dicit, nisi cum staterem soluerit Petrus. Nihil autem illi asserendum docent, quod inscripturâ non est. Esse verò hypocrisin suspicari ille non debet, cum toti mundo constet, eos omni rerum Dominio exutos, summâ in paupertate, victus vestitusq; vilitate, nuditate, fame etiam sitiq;, & frigore vitam ducere; multos verò esse inter eos, qui luculentis patrimonijs præbendisque pro gloriâ Domini relictis, contemptibiles in domo Dei viuere voluerunt. Nom mirum autem tam esse multos paupertatis voluntariæ sectatores in Ecclesiâ, cum tanta præmia Deus promiserit, cum multi pro gloria terrena opes abiecerint. Non quærunt Franciscani gloriam ex paupertate terrenam, cum sciant eam per opes, non indigentiam, quæri. Nec se extollunt, cum sciant multos pro gloria hominum, aut patria terrena fecisse, quod ipsi faciunt pro æterna: & hunc in modum cum August. l. 5. de ciu. c. 18. ratiocinantur.

VERSVS 9.

Dicit ergo & mulier illa Samaritana: Quomodo tu, Iudæus cum sis habere á me poscis quæsum mulier Samaritana; non enim coutuntur Iudæi Samaritanis.

QVÆSTIO I.

Quomodo intelligendum, quod non coterentur Iudæi Samaritanis?

§.1. Οὐ γὰρ συγχῶνται: Non coutuntur. Apud Polybium συγχρᾶσθαι est, *commodato petere, vnà cum alio vti.* Hoc loco est, commercio, consuetudine, amicitiâ vti, mutuo officia beneuolentiæ exhibendo, iuuando. Syrus valdè intelligenter מתחשחין *Methchaschechin*, non esse familiares, non aptos, aut accommodatos esse Samaritanis. Act. 27. De Centurione dicitur φιλανθρώπως πρὸς τὸν παῦλον χρησάμενος. *Iulius humaniter Paulum tractabat.* Syriace אתחשח *Et. haschach* significat idem Verbum vti: quali, Iudæos non præstare se commodos, vtiles, aut vllâ in re officiosos erga Samaritanos. *Couti quid sit.*

Causa cur mutuo commercio abstinerent, odium erat, de quo dixi. Suberant tamen & aliæ, quod verebantur Iudæi, ne sensim in mores alienigenarum migrarent Ideo fœdera gentium illis vetita fuerunt, Deut. 7. 2. Sed gentium Chananæorum, quas delere iubebantur. Samaritani ex illis non erant; veruntamen ex illis par periculum peruersionis exspectandum erat: ideo pari cura vitabant. Itaq; mulier contemni suam gentem à Iudæis non ignara, quasi quadam vltione se solatur, non deberi petere à se Iudæum. *Fœdera gentium prohibita Iudæis.*

§.2. Christus autem legem de communicatione cum Samaritanis non violauit. Non enim veritum erat in necessitate à Samaritano petere auxilium, aut ea quorum indigebat vsus. A colloquijs quidem & commercio non prorsus abstinebant, communi tamen mensa non vtebantur. Contaminari enim se Iudæi illis conuiuijs existimabant. ita Act. 11. 3 Gal. 2. 12. mirantur Christiani ex Iudæis Apostolos cum gentibus ad fidem conuersis edere & bibere. Nam eos immundos putabant, vasa etiam omnia eorum immunda. Cum enim facilè ex contactu hominis, vel rei immundæ redderentur immunda, nec mundare ethnici curarent, hinc omnia immunda ducebant. Ex lingua autem & cultu Iudæum agnoscebant. *Amicitia cum Iudæis & Samaritanis.*

§.3. Mulier suæ eum religionis admonet. Quomodo tu, Iudæus cum sis, ab immunda muliere, ex immunda hydria potum flagitas, an tibi sitis memoriam legis excussit?

In ipsum culpam reijcit, quod non coutantur. Neque enim vicissim Samaritani Iudæos fugiebant: sed potius exagitabant. De Samaritanorum erroribus Hieronymus contra Luciferianos.

§. 4. Erasmus interpretem nostrum reprehendit, dicentem *couti*. Beza Erasmum sequitur: *Vulgata*, ait, *Coutuntur, quod vocabulum planè est barbarum & obscurum. Erasmus, commercium habent, recedens à Græcis vbi minimè necesse est. Nam Vtendi verbum simili prorsus significatione vsurpant Latini, vt vel ex illo Ciceronis loco apparet, Sextum, inquit, Alphenum propinquum nostrum, quo iste vtebatur plurimum.* *Couti.*

Mihi semper temerarium visum est, & ambitiosum, Verbum aliquod reijcere, velut barbarum, cum interpres noster antiquus tanquam suis temporibus vsitato vti potuerit, certè apud Augustinum sic legitur, ille tamen vt Latinæ linguæ ignarus haberi non debet, nec mihi placet, quod maluit simplex *Vti*, pro composito *Couti*, substituere. Nam eadem audacia Euangelistam corrigere poterant, qui dixit συγχῶνται con-

coutuntur, non χρῶνται vtuntur. Nec barbarum censendum, si vel noſter noto & conſueto vſus eſt, vel ad Græcum exprimendum inuenit.

Maioris momenti alterum videtur. *Forſitan* enim dubitantis eſt, Chriſtus verò non dubitauit. Sed reſpond. Particula ἄν modi potentialis eſt, perinde enim eſt, ac ſi dicat, petere potuiſſes. De quâ re alibi dixi.

VERSVS 10.

Reſpondit Jeſus & dixit ei: ſi ſcires donum Dei, & quis eſt qui dicit tibi. Da mihi bibere tu forſitan petiſſes ab eo, & dediſſet tibi aquam viuam.

QVÆSTIO I.

Quæ aqua viua? & donum Dei?

§. 1. DOnum Dei Chryſ. Theoph. generaliter de omni bono quod procedit à patre luminum interpretantur. Alij preſſius de Meſſiâ, plerique adhuc preſſius de præſenti occaſione colloquij, quod veriſſimum eſt; nam adiungit: *Et quis eſt, qui dicit tibi, da mihi bibere.* Hoc eſt, ſi Meſſiam præſentem tibi miſſum definito Dei conſilio, ac tantũ donum in te collatum noſſes, peteres ab eo aquam viuam. Anagoge inſigni eam ad ſpiritualia ſenſim educit. Aug. tract. 15. in Ioan. aquam viuam de gratiâ interpretatur; ſic ait: *Si ſcires*, inquit, *donum Dei. Donum Dei eſt Spiritus ſanctus. Sed adhuc mulieri rectè loquitur, & paulatim intrat in cor. Fortaſis iam docet. Quid enim iſtâ hortatione ſuauius & benignius? Si ſcires donum Dei, & ſcires quis eſt qui dicit tibi, da mihi bibere, tu peteres, & daret tibi aquam viuam. Huc vſq; ſuſpendit. Viua aqua dicitur vulgo illa quæ de fonte exit. Illa enim quæ colligitur de pluuiâ in lacunas aut ciſternas, aqua viua non dicitur. Et ſi de fonte manauerit, & in loco aliquo collecta ſteterit, nec ad ſe illud vnde manabat admiſerit, ſed interrupto meatu, tanquam à fontis tramite ſeparata fuerit: non dicitur aqua viua. Sed illa aqua, viua dicitur, quæ manans ex ipſitur. Talis aqua erat in illo fonte. Quid ergo promittebat quod petebat? Tamen mulier ſuſpenſa ait, Domine, neq; in quo haurias habes, & puteus altus eſt. Videte quomodo intellexerit aquam viuam, aquam ſcilicet, quæ erat in illo fonte. Tu mihi vis dare aquam viuam, & ego fero vnde hauriam, & tu non fers. Aqua viua hic eſt, quomodo mihi daturus es? Aliud intelligens & carnaliter ſapiens quodammodo pulſat, vt aperiat magiſter quod clauſum eſt. Pulſabat ignorantia, non ſtudio: adhuc miſeranda, nondum inſtruenda.*

Aqua gratiæ Baptiſmus.

§. 2. Aqua viua etiam Irenæo l. 3. c. 9. eſt Spiritus ſancti gratia, ita enim interpretatur, & ita Chryſ. Baſil. in Pſ. 45. Ammon. Euthym. doctrinam Euangelij vocant. Cyprian. Aug. Serm. de temp 29. baptiſmum interpretantur. Mihi ea placet ſententia quæ omnes iungit: Nam Spiritus ſanctus, Chriſtus ipſe, omnia eius dona gratiæ, ſacramento aqua viua & viuificante ſignificantur, & aqua baptiſmi materialis Symbolum eſt aquæ viuificatricis. Aqua enim viua eſt, quidquid promiſit, & dedit Deus. Video Bezam ita vocare caritatem Dei in nos effuſam, quod ſi de gratiæ donis intelligit, rectè omnino ſentit. Alioqui Deus fons eſt, vnde aqua illa ſcaturit.

Aquam igitur vocat gratiam regenerantem & vegetantem, ſine illa enim aridi prorſus & exſucci ſumus, vt nullus boni operis viror enaſci poſſit.

§. 3. Amat Spiritus ſanctus rerum humanarum in tradenda doctrinâ ſimilitudines. Itaque Spiritus ſanctus gratiam & dona aquis comparat. Aquam rebus humanis vtiliſſimam, & maximè neceſſariam eſſe conſtat, itaque & Pindarus cum vellet Ludorum dignitatem & magnificentiam oſtendere, aquæ comparatione vtitur.

Ἄριστον μὲν ὕδωρ.

Optima quidem aqua. *Aqua pro ſapientia.*

Ex aqua enim omnia producta aiunt, ita Thales, Xenophanes, Plato, Homerus, Nemeſius l. 2. de phyl. c. 1. Cum igitur aqua tanti ſit, voluit Spiritus vitam Spiritalem, vegetationem q; aquæ aſſimulari. Neceſſaria eſt aqua, ſed igni & aqua magis neceſſarius amicus, vt Plut. l. de differ. amici & adult. & Ariſtot. l. 5. ethic. & Cic. in Lælio.

Aquam illam elementarem & liquentem veteres etſi viliſſimam faterentur. *Venit viliſſima rerum hic aqua*, inquit Hor. l. 2. ſerm. ſat. 5. Deum tamen facere, Deum inquã εὐάνυσον; nam ita Plato appellat, vendi facilem. Hinc Doridem nympharum matrem, quaſi δῶρον donum dixerit, Seneca l. 4. natur. c. 2. Ægyptios pro Deâ coluiſſe, idem de Perſis teſtatur, Laertius, Strabo, Vitrunus. Cauſam reddit Proclus, quod aqua alimẽtum, fomentum, augmentum cæteris naturis præſtet. Sed abſit, vt donum Dei pro Deo colamus, aut adoremus. Nos id teneamus, hoc eſſe Spiritum gratiæ in cordibus fidelium, quod eſt aqua mundo.

VERSVS 12.

Dicit ei mulier: Domine neq; in quo haurias habes & puteus altus eſt, vnde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre noſtro Jacob, qui dedit nobis puteũ & ipſe ex eo bibit & filij eius & pecora eius.

QVÆSTIO I.

Cur Iacob vocet Patrem ſuum?

§. 1. NOn poſſe Chriſtum aquam viuam dare mulier probare aggreditur. Nec enim ex puteo, cum non habeat quo hauriat, & ille altus ſit: *Neq; in quo haurias habes*, Syrus exprimit דולא *daula*, non eſt tibi ſitula. Nec aliunde, cum enim Iacob eum foderit, ipſe & filij ex eo biberint & pecora, non poteſt ſubito aliũ fodere, niſi maior illo ſit. Nam tanquã certũ ſtatuit, Chriſtum nõ dicturum ſe Iacobo maiorẽ eſſe, θρέμματα noſter vocat pecora. Syus עבה oues eius. At Græca dictio ad omnia animalia domeſtica pertinet. *Aqua mala.*

§. 2. Patrem Iacobum appellat, quia eius ſe religionem amplecti profitebantur: à Sacerdotibus n. Leuiticis inſtituti fuerunt, ſed integrè fidem nõ tenuerunt. *Iacob pater Samarit. non quo.*

§. 3. Chryſ. Euthym. Theoph. ideo vocare patrem, quod Iudæis miſti pro Iudæis ſeſe gererent, & eodem genere gloriarẽtur, quamuis Chaldæi eſſent, & quidẽ ex fœce vulgi, tales n. ferè ſolent in Colonias deduci.

§. 4. Crediderim eos initio Iſraëlitarum gentem & nomen exoſos, vti ſolent victores aſpernare victos. Deinde cum à Sacerdote Leuitico erudirentur, quoſdam eorũ verè Deum colere cœpiſſe, & alios pœnis edomitos Deum Iſraëlis magni feciſſe, cum Iudæis etiam connubia miſcuiſſe, Iſraëlitas captiuas vel vxores duxiſſe, vel pro pellicibus habuiſſe. Præſertim cum formâ eſſent, quam Aſſyriæ, venuſtiore, & hominibus voluptarijs hæc vna eſſet illecebra vxorem ducendi. Addo etiam multos Iſraëlitarum profugos, qui Salmanaſaris manus effugerant, ſenſim rediiſſe, ſeq; iunxiſſe, vt cum miſti eſſent, omnes Iacobũ patrẽ ſuum appellarent. Itaq; conſuetudine valdè vſitatâ & ridiculâ, ad gentem aliquam, cuius vetus eſſet memoriâ originẽ referebant. Sic Romani ſunt Tronigenæ, & nunc quoq; ſcriptores nõ deſunt, qui nobilium & priſ-

principum stemmata ad Pyramidas vsque deducant, malim ipsos qui talium adulationum patientes sunt, Spiritus gratiæ ad Deum trahat. Vbi vera est nobilis, nouæ regenerationis, vt filij Dei nominemur & simus. Satis nobilis est, quem mansione suâ dignati sunt Pater, & Filius, & Spiritus sanctus.

§. 5. Caluinus occasione Samaritidis nobis calumniam impingit: *Notandum*, inquit, *etiam quod Samaritæ falsò gloriabantur, se progeniem esse sanctorum Patrum. Ita hodie Papistæ, cum spurij sint, & semen adulterinum, plusquam superbè iactant Patres, ac legitimis Dei filijs insultant.* Etiamsi *ex Iacob secundum carnem orti fuissent Samaritæ, quia tamen prorsus erant degeneres, & à verâ pietate alieni, propostera fuisset hac gloriatio. Nunc quum Cuthæi sint origine, vel saltem ex profanis gentibus collecti, non tamen sancti Patriarchæ falso nomen obtendere desinunt, verum id sine profectu. Ita scilicet omnibus accidere necesse est, qui per eram in luce hominum exultant, vt Dei luce priuentur, nec quicquam societatis habeant cum sanctis patribus, quorum titulo sunt abusi.*

Respond. Nullis nos Dei filijs insultare, eos & viuos & defunctos honore prosequimur. Eos qui se tales iactant, quando conuertere non possumus, vitandos docemus. Legitimos filios eos agnoscimus, qui eâdem matris Ecclesiâ nati sunt. Qui patriam, sacra religionemq; tuentur. Spurios qui ab eâ recesserunt. Legitimos esse illos docemus, quos testamenta patrum, & possessio religionis tales esse probat. Nobis porrò patrum scripta, & Ecclesiarum possessiones, adeoq; orbis testimonium ius filiorum addicit.

VERSVS 14.

Sed aqua quam ego dabo ei fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

QVÆSTIO I.

Qualis aqua qualem Christus daturum promittit?

§. 1. NOn continuò respondet Iacobo se memorem esse. Istâ enim professione mulierem præindicio occupatam plane alienarat, sed nouâ & inusitatâ pollicitatione mulierem excitat, vt ad fidem idoneam redeat.

Athanasius de Incarn. apud patrem ait filium esse fontem Spiritus sancti.

Greg. Nissen. hom. 9. in cantic. *aquam viuam* vocat diuinam naturam. *Cum ergo*, ait, *diuina natura vbiq; intelligatur per aquam viuam, hoc verum scriptura testimonium statuit sponsam esse puteum aquæ viuæ, qui cum impetu fertur ex Libano. Hoc autem est omnium maximè admirabile. Nam cum omnes putei aquam simul habeant consistentem, sola sponsa aquam in se habet permeantem, adeò vt putei profundum habeat, fluuij verò perennem motionem.*

Cyprian. Ep. 62. ad Cæcilium de Baptismo interpretatur, quem probat non iterari ex hoc loco: *Quo & ipso*, inquit, *baptisma salutaris aquæ significatur, quod semel sciliet sumitur nec rursus iteratur: cæterum calix Domini in Ecclesiâ semper & sititur & bibitur.*

Imitatus Tertullian. de Baptis. Augustinus causam reddit contra Epist Pam. c. 23. quod Baptismus characterem aliquem imprimat indelebilem.

§. 2. Aquæ prima dos, vt qui eam biberit, *non sitiat iterum.* Altera prioris causa, *fons aquæ salientis in vitam æternam.* Nam si quis bibendo id consequatur, vt in eo fons saliens scaturiat, sitire amplius non poterit.

Aqua igitur spiritalis & fides, spes, caritas, gratia Dei, quæ æterna sunt, animumq; satiant, vt qui semel ex eo biberit, donante Christo, non egeat repetitione bibendi. Et quamuis aliqui aquam illam sumpto peccatorum veneno euomant, ideoq; iterum pœnitentia ducti sitiant, bibantque, natura nihilominus aquæ constans & æterna est: neq; enim stomacho consumitur, nec calore diffluitur, nec per sudores extruditur. Augetur tamen fons ille in animo bibentis, & bonorum operum meritis quotidie increscit; non tamen sitire dicitur, quod externo nõ egeat ad salutem auxilio, sed animo conceptum habeat fontem, qui adiutorio Dei assistentis saliat in vitã æternam. Quod Eccles. c. 24. 29. dicitur. *Qui bibunt me adhuc sitiunt*, de amore sapientiæ intelligitur, qui illâ gustatâ crescit magis magisque. At qui hanc aquam hausit, etsi augeri eam desiderat, eoque modo sitire dicitur, non tamen aliâ indiget, aut iterum Spiritum accipit.

§. 3. *In vitam æternam*, in ipsos vsq; cœlos, grandis igitur, & largæ scaturiginis fons, qui tam altè

Limpidus æternas eiaculatur aquas.

Fontem aquæ salientis in vitam æternam pollicetur, nam quales erant cisternæ dissipatæ λάκκοι συντετριμμένοι, quos fodiebant Iudæi, & magis Samaritani: Erant enim ritus cæremoniæq; prorsus inutiles, quæ per cisternas intelligebantur, vt docet R. Ionathan, & illi consentiunt Hebræi. S. Iustinus dialogo contra Tryphonem, vocat baptismum Christi fontem viuum, Lotiones traditionis Pharisaicæ, cisternas dissipatas: Διὰ τοῦτο δύνασθαι λέγει ὑπὸ τῆς θεοῦ ζώσης πηγῆς πιεῖν, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν συντετριμμένων λάκκων, ἃ ὕδωρ μὴ δυναμένων σωζειν, ὡς ἡ γραφὴ λέγει. εἰσὶ δὲ λάκκοι συντετριμμένοι, ἃ ὕδωρ μὴ σωζουσιν, ἃς ὤρυξαν ὑμῖν οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν αὐτῶν, ὡς καὶ ἡ γραφὴ διαρρήδην λέγει, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. *Eos non posse ex fonte viuo bibere, sed ex dissipatis cisternis, & aquam continere non valentibus aquari. Cisternas enim has esse quas illis foderunt ipsi Rabbini & magistri eorum, prout apertis verbis sacra scriptura dicit, docentes doctrinas, mandata hominum.* Perennis aqua.

§. 4. Gratiæ diuinæ efficaciter operantis vim, dignitatemq; ostendit. Τὸ ὕδωρ aqua illa fit fons aquæ salientis in vitam æternam: vt etiam Caluinus interpretatur. & ante Caluinum Bulling. Zuinglianus. *Profert*, inquit, *fides ac Spiritus Christi fructus se dignissimos, studia videlicet pietatis, & opera iustitiæ, innocentiæ & charitatis, quæ exprimunt tam dictis quam factis, quicunq; Christum rectè imbiberunt. De fructibus fidei & Spiritus alibi copiosius est dictum. Hos fructus non temerè appellat fontes aquæ salientis in vitam æternam. Nam Christus qui verus est fons aquæ viuæ, per fidem habitat in cordibus fidelium, & animat vegetatq; palmites sibi insertos, siue eos quos inhabitat, & in quorum animis viuit, vt viuos profundant latices, riuos bonorum operum, proximos refrigerantes, & honestare omnes sanctos reficientes, in primis autem glorificantes Deum sanctissimum. Saliunt isti fontes tandem etiam in vitam æternam. Postea quam enim sancti in præsenti sæculo satis fuerint decorati virtutibus, satisq; glorificarunt Deum, refocillarunt proximos, migrant ex hoc sæculo ad Christum salientes euolantesq; virtute Spiritus & fide in dexteram patris.* Fructus ex fonte.

Vbi igitur immanis illa & portentosa hæresis blasphematrix Christi, & donorum cælestium contemptrix, quæ omnia etiam piorum opera, quantumuis benè facta, docet esse crimina mortalia. An aqua illa saliens in vitam æternam, est opus dignũ morte æterna. An ideò fons perennis, vt non nisi morte digna operetur. Siue enim fons est gratia & dona animæ infusa, siue Christus ipse, certè fons ille non operatur, ea quæ natura sunt morte digna: Anima est corporis vegetatrix, vitæ fons & principiũ, ideoq; opera eius vitalia sunt; stultissime philosopharetur, si quispiam actiones vitales, vt Intelligere, Velle, Meminisse, Sentire,

tite, mortui hominis ac cadaueris effectus indicaret; ita etiam Dei beneficentiæ ingratus est, qui fontis illius scaturiginem viuificã, in cœlos penetrantem mortuas aquas & venenatas, amaritudine peccati letiferas esse fingit. Verum è contrario gratiæ energiam, vigorem, impetumque, more fontium ex alto per terras labentium, deindè altè salientium, erumpentis pulcherrimâ anagoge suboculos ponit. Quanto enim aqua ex altiore descendit, in scaturiginem delabitur, eo altius, & maiore impetu ascendit

§. 5. Experennitate fontis, Scholastici donum permanens in nobis esse tradunt, quo iustificemur ita Bellarm. l. 1. de gratiâ & lib. arbit. c. 4. *Fons iste*, ait, *Spiritus sanctus est, per gratiam inhabitans, siue gratiâ à Spiritu sancto inhabitante diffusa*; *vt colligitur tum ex c. 7. Ioannis, vbi cum Dominus dixisset: Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: subiunxit Euangelista: Hoc autem dixit de Spiritu, quem acceperi erant credentes in eum: tum ex Patribus, qui hæc loca communiter exponunt de Spiritu sancto, siue de gratia eius viuificante: hæc enim duo in idem recidunt, cum Spiritus sanctus non inhabiter, nisi per effectum aliquem creatum, id est, per gratiam & caritatem. neq; caritas & gratia sine Spiritu sancto inhabitante esse possit.* *Gratia permanens.*

Porrò dubitari non potest, quin per fontem intelligatur aliquid permanens, ac fixum, ac per hoc significetur, gratia inhærens animæ per modum habitus permanentis, vnde fluant rami bonorum operum, qui saliant in vitam æternam, aqua enim tam altè ascendit, quam est altus locus, vnde descendit: & quoniam fons iste de cœlo descendit, ideò aquæ eius ad cœlum vsque perueniunt, hoc est, merentur opera iusta regnum cœleste, quoniam ex gratia cœlesti & diuina proueniunt.

Obijcit Parens. *Nemo*, inquit, *non videt esse quatuor terminos ex ὁμωνυμίᾳ fontis: & nihil sequi mutato genere prædicationis proprio in figuratum. Maior de fonte propriè dicto est vera: assumptio de fonte metaphorico loquitur: & est falsa. Vt maximè enim detur, fontem aquæ viuæ esse gratiam Spiritus inhabitantem, falsum tamen est esse gratiam gratum facientem. Necesse enim est, nos prius (saltem naturæ ordine) Deo fieri gratos seu reconciliari in Christo, quam fons aquæ viuæ in nobis scaturiat. Vocat autem Christus fontem aquæ salientis &c. metaphoricè tum charismata miraculosa Spiritus sancti Apostolis & fidelibus alijs collata, tum perennem consolationem ex πληροφορίᾳ & sensu beneuolentiæ Dei, qua fideles sitim gratia Dei restinguunt, ab æstu iræ Dei reuocillantur. Quòd verò aquas salientes in vitam æternam Bellarm trahit ad bona opera regnum cæleste merentia, est impia scripturæ depravatio. Iis enim verbis promittitur fidelibus perseuerantia in fide & consolatione verâ, quæ vsq; in vitam æternam durabit.*

Respondeo. Malâ fide argumentum Bellarmini ab aduersario citari, pessimè vero responderi. Argumentum tale fingit. Fons est quiddam permanens fixum. Fons ille est gratia Spiritus, gratia gratum faciens, permanens: Ergo gratia gratum faciens est quid permanens fixum. Ideo verò Bellarmini verba deprauat; vt cauillari de homonomiâ vocis possit. Bellarminus per fontem intelligi aliquid permanens. Sic ergo argumentum concinnandum est. Per fontem propriè dictum perpetuò scaturire intelligitur aliquid permanens ac fixum; at per fontem de quo Christus loquitur, significatur gratia Spiritus sancti; Est ergo aliquid permanens. Nam vis collationis est in æternitate fontis & gratiæ. Mulieri enim aqua promittebatur, quâ porâ non sitiret amplius, causam autem perpetuæ scaturiginis reddit, quia fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

Cauillari antem illum constat. Nam reuera concedit fontem esse gratiam. *Vt*, ait, *maximè enim detur, fontem aquæ viuæ esse gratiam Spiritus inhabitantem, falsum tamen est esse gratiam gratum facientem. Necesse enim est, nos prius (saltem naturæ ordine) Deo fieri gratos seu reconciliari in Christo, quam fons aquæ viuæ in nobis scaturiat.*

Cur verò non potest gratia gratum faciens esse? nonne hoc ipso quod datur facit gratos?

§. 6. Quod verò ad πληροφορίαν refert scaturiginem fontis in vitam æternam, in gratiam Spiritus sancti, blasphemus est. Aquæ enim salientes in vitam æternam significarent impiam iactationem, qua scirent nulla peccata sibi imputari; vt si mulier illa alios sex viros adscisceret, quorum neuter esset eius vir, crederet tamen nihil horum imputari, quis non diceret, eam ludibrio Christum & gratiam illius habere. Si enim Dauidi inhærebat gratia & iustitia, cum adulteraretur, & occideret, cur non & huic mulieri? *Aqua non est fiducia sceleratum.*

§. 7. Porro aquas salientis in vitam æternam esse bona opera, non est impium. Ex fonte enim gratiæ procedunt, & exiliunt in vitam æternam. Chrysostomus aquæ & ignis nomine operationes designari. Spiritus, inquit, *sancti gratiam, nunc ignem, nunc aquam scriptura appellat, vt non substantiæ, sed & operationis has intelligentias esse demonstret. Non enim Spiritus ex differentibus constat substantijs, cum inuisibilis & vnius generis sit.* *Aqua, bona opera.*

Pulcherrimum Cyrilli locum catech. 16. huc adscribere visum est. Ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ὁ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένης εἰς ζωὴν αἰώνιον. καμνότερον ὕδωρ ζῶν καὶ ἀλλόμενον. ἀλλόμενον δὲ διὰ τοὺς ἁγίους, καὶ διὰ τί ἄρα τῷ πνεύματι καὶ χάριν ὕδωρ ὠνόμασεν; ἐπειδὴ δι' ὕδατος ἡ σύστασις τῶν ἁπάντων. ἐπειδὴ χλοοποιόν, καὶ ζωοποιόν ἐστι τὸ ὕδωρ. ἐπειδὴ ἐξ ὑετοῦ ἑρανῶν κατέρχεται τὰ τῶν ὁμβρων ὕδατα. ἐπειδὴ μονοειδὲς μὲν κατέρχεται, πολυειδῶς δὲ ἐνεργεῖ. μία μὲν ἡ πηγὴ ὅλον περιέδευσεν ἐπέρυσι, καὶ αὖτος ὑετὸς κατέρχεται ἐν πᾶσι τῶ κόσμῳ. καὶ γίνεται, λάκκοις μὲν, ἐν κεύνῳ, ἐρυθρὸς δὲ ἐν ῥόδῳ. παρφυρεῖ δὲ ἐν ἴοις καὶ ὑακίνθοις. καὶ διάφορ δὲ καὶ ποικίλ ἐν παντοίαις εἴδεσι. καὶ ἐν φοίνικι μὲν, ἀλλ ἐν καὶ ἐν πάσῃ πάλῃ, μονοειδὴς ὤν, καὶ ἐκ ὢν, ἄλλος αὐτὸς ἑαυτῷ. ἃ δὲ μεταβάλλων ἑαυτὸν ὁ ὑετὸς ἄλλ ἄλλ κατέρχεται, ἀλλὰ τῇ τῶν ὑπο δεχομένων κατασκευῇ συμπεριφέρεται ἑκάστῳ τὸ συμφορον γίνεται. ἕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἓν ὂν καὶ μονοειδὲς καὶ ἀδιαίρετον ἑκάστῳ διαιροῦσι τὴν χάριν καθὼς βέλεται. καὶ ὥσπερ ἡ ξηρὸν ξύλον ὕδατι κοινωνῆσον, βλαστὸς ἐκβάλλωσιν. ἕτω καὶ ἡ ἐν ἁμαρτίαις ψυχὴ διὰ μετανοίας ἁγίου πνεύματος καρπὸν θείου, βότρυας ἐκφέρει δικαιοσύνης. μονοειδὴς δὲ ὄν, πολλὰς νόμαλι θεὸς καὶ ἐν ὀνόματι χεῖρ ἁγίας ἐνεργεῖ. ἄλλος μὲν διὰ σωκέχεται γλῶσσα σοφίαν. ἄλλῳ φωτίζεται τῷ ψυχῇ ἐν προφητείᾳ. ἄλλῳ δὲ δίδωσι δύναμιν ἐπελάσαι δαίμονας. ἄλλῳ δὲ δίδωσιν ἐμπιστεύσαι ἄλλοις θείας γραφάς. ἄλλο τῷ σωφροσύνῃ ἐνισχύει. ἄλλον διδάσκει τὰ τοῦ ἐλεημοσύνης. ἄλλον διδάσκει νηστεύειν καὶ ἀσκεῖν. ἄλλον διδάσκει καταφρονεῖν τῶν τοῦ σώματος πραγμάτων. ἄλλον ἑτοιμάζει πρὸς μαρτύριον. ἄλλον ἐν ἄλλοις. *Sed aqua, quam ego dabo ipsi, erit fons in ipso aquæ viuentis, salientis in vitam æternam.* Nouum aquæ genus, quæ viuit & salit: salit autem tantum indignos. Quid ita? nunquid spiritalem gratiam, aquam nominauit? Quandoquidem per aquam omnium est consistentia: quandoquidem herba, & animan-

animantia fiunt ex aqua: quod aqua est causa auri, quod de cœlo descendit imbrium aqua: quoniam cum ipsa quidem vna in specie descendit, multas autem species efficit. Nam & paradysum totum fons vnus irrigat, & vna pluuia in vniuersum descendit mundum, quæ alba quidem fit in spinis rubra autem in rosis, purpurea verò in hyacinthis, ac in diuersis speciebus diuersa, & in omnibus fit omnia: cum ipsa nihilominus eadem, eiusdemq; sit speciei. Neq; enim seipsam transmutans pluuia, alia & alia descendit, sed cuicunq; naturæ sese adiunxerit, illi fit incrementum. Sic & Spiritus sanctus, cum sit vnus & idem, & non diuisibilis, vnicuiq; diuidit gratiam prout vult, Et quemadmodum aridum lignum aqua participans, flores emittit: sic & anima peccatrix, per panitentiam Spiritu sancto digna reddita, iustitiæ racemos progenerat. Et cum ipsa sit vniformis, multas nutu Dei, & in nomine Christi virtutes operatur. Nam alterius quidem linguæ sese accommodat ad sapientiam: alterius autem animam illuminat in Prophetiâ. Alij datur potestas eijciendi dæmones, alij verò datur facultas interpretandi scripturas diuinas: alius temperantiam corroborat: alium instituit ad eleemosinam: alium docet ieiunare, & exercet ad pietatem, ad res corporeas contemnere: alium præparat ad martyrium: atq; sic alia in aliis operatur.

Quâ ex re apparet, quam impropè Pareus vocet scripturæ deprauationem, cum sit vera & veterum interpretatio.

§. 8. De perseuerantia pluribus agit Bellarminus lib. 3. cap. 15. de iustificatione. Fontem fatetur æternum esse natura sua, sed posse tamen siccari & obstrui, sicut siccatus est in Galatis, cap. 5. 4. à gratia excidistis.

Objcit Pareus, *Verum est*, ait, *manente gratia Dei, fideles non sitire vnquam. Sed hoc non totum est, quod vult Christus. Bibentibus ex aqua sua promittit, quod non sitient in æternum. At fideles, qua tales, non obstantibus infirmitatibus, perpetuo bibunt ex aqua Christi, hoc est, vegetantur Spiritu Dei, ne in æstu tentationum sitiant, deficiant. Hoc enim est, quod hic eis Christus promittit. Ergo fons ille viuus nunquam penitus in eis exsiccatur & obstruitur: licet absolutè, si infirmitates eorum spectes, exsiccari & obstrui possit. De Galatis responsum est cap. præcedente. Nec omnes fuerunt verè fideles: nec comminatio est categorica (vt Bellarmin. fingit) sed conditionalis: si circumdamini: & velitis iustificari operibus: tunc euacuati eritis à Christo. Inde sic pro nostra veritate: In quibus fons vitæ nunquam penitus exsiccatur, in iis fides nunquam penitus emoritur. In vtrè fidelibus fons vitæ nunquam exsiccatur penitus, iuxta promissionem seruatoris. Ergo fides eorum nunquam penitus emoritur.*

Respondeo. Vniuersam obiectionem in eo versari, vt probet, fideles non deficere. An fideles & iusti, qua tales sunt, semper bibant ex Christo, non est controuersum; sed an fideles aliquando bibere desinant, & fontem obstruant. Hoc nos asserimus exemplo Galatarum, qui Gratia non excidissent, si nunquam in ea stetissent.

Non dicitur aruisse fons, vbi nunquam scaturiuit. Christus igitur fontem dedit æternum, per omnia sæculorum manaturum, nisi venas eius voluntaria malitia incidat aut obstruat. Sunt enim eiusmodi promissiones hypotheticæ, liberamque cooperationem requirunt. Hinc enim hoc solum consequitur posse perseuerare sanctos, non omnes reipsa perseueraturos: vt qui fonti assidet, possit bibere, posse tamen & non bibere, quemadmodum ea fuit obstinatio moriendi, vt inter fercula se inedia conficerent. Quid mirum igitur, si ille cui adest gratia, eius contempru septiuare possit? Si militi demantur arma, nulli telo peruia, ille verò sit ἔκλασις & λειποτάκτης, si armaturam abijciat, ordines deserat, iam sua culpa in prædam cat. Data sunt arma ad pugnam, ille inermis vulneri dat locum. Optimè monuit Petrus Bertius dum adhuc in via esset ad fidem Catholicam de Apostasia sanctorum. p. 5. *Dona*, inquit, *ista Spiritus eius instrumenta sufficere quidem ad victoriam, si quis iis vtatur: si quis verò ea vel negligat vel spernat, non sequi euentum illis donis respondentem. Sicut gladij in vagina reconditi nullus est vsus in prælio, ita neq; bonorum cœlestium, si intra potentiam animi conclusa teneantur. Producenda sunt in harenam, & ad luctam euocanda, vt sequatur Victoria. Quod qui non facit, deserit officij sui partes, & sua culpa succumbit. Id verò quo pacto quibusq; gradibus fiat, operæ est pretium explicare. Primò pio fides est de bono æterno, & habet de peccato conceptum istiusmodi. Quisquis peccat contra legem Dei, meritò à Deo puniendus est. Quoties verò cumque offertur homini pio & credenti res aliqua singularis, vel alliciens ad peccadum, puta ad idololatriam, vel à bono abstrerens, puta à solius Dei cultu; mittitur statim animus in deliberationem, sicut antè dictum est; incepsque ac dubius hæret vtrum facturus sit. Sunto illecebræ, opes, voluptates, honores, gratia potentum: Sunto terriculamenta, exilium, vxoris & liberorum cædes, ignominia, odium, fames, mors; & quidem talia, tam crudelia. Hic peccaturus aliquis duo ista mente concipit, Deus non est abnegandus, atque hoc suadet fides; Deus est abnegandus, atq; hoc suadet caro. Quid si accedant speciosa sophismata amicorum supparasitantium, & peccatum extenuantium? 1. Disputatur adhuc inter viros doctos an hoc facinus coniunctum sit cum abnegatione Dei: Ecce hi, si doctores negant; si dubitant. 2. Non si nunc abneges Deum, propterea simpliciter ipsum abnegaueris; vna hirundo non facit ver. 3. Potest externo gestu vel etiam ore hoc fieri, animo adhuc illæso atque integro; Deus verò cum sit Spiritus, Spiritu coli vult. 4. Deus est misericors, facile ipse hoc tibi condonabit, videsne vt Salomon fuerit idololatra? vt Petrus Domini sui abnegator? at hi sunt restituti. Nihil Deo aquè conuenit, atque misereri & benefacere. 5 Facilè in integrum restituerit per panitentiam, ingemisce modo, exaudiuerit. 6. Sies electus ad vitam, non officiet hoc saluti tuæ, decretum enim Dei solui non potest: Si non es electus, cur hic peris? cur tot mala perfers in hoc sæculo, maiora post mortem perpessurus? Hæc, inquam, si accedant sophismata, occæcatur interdum ratio, vt verum audire vix queat. Quod si vir pius in hoc periculo instaret sancto proposito vocationis suæ, vinceret paruo negotio offutias istas tentationum fide & precibus, exemplo trium illorum iuuenum quibus rex Nebucadnezar quum fuisset comminatus, se illos in fornacem ignis accensam conjecturum, nisi imaginem suam adorassent, responderunt. Non sumus ô Rex solliciti de hoc negotio: siue futurum est, vt Deus noster, quem nos colimus, qui potens est ad eripiendum nos à fornace ignis accensa, & à manu tua ô Rex, eripiat nos: siue non: notum sit tibi Rex Deos tuos non esse culturos, & imaginem auream quam erexisti non esse nos adoraturos. Sed quia ille animum suum sæpè numero sponte sua auertit, à mandato Dei, & à bonis spiritualibus, conijciquementem in ista particularia, ijsque inhæret, fit, vt lenocinium carnis & terriculamenta Diaboli sequatur exclusa fide. Lapsus igitur contra conscientiam abnegat hoc modo fidem, & contristat Spiritum, quem si sequutus fuisset, fletisset. Proinde non rectè videntur mihi fideles, postquam deliquerunt culpam facti in suam imbecillitatem conijcere: regenitus enim non est debilis nisi velit, talibus enim & tam multis instructus est armis, vt nisi ea abijceret, illorum ope posset victoriam obtinere.* Gratia potest amisti. Bertij sententia.

§. 9. Iustitiam esse indelebilem Caluinus hinc deducit. *Sed tantum*, ait, *hoc vult, Spiritum sanctum, scatebram esse perpetuò fluentem: ita non esse periculum, vt exarescant qui spirituali gratia euocati sunt. Quamuis ergo tota vita sitiamus, certum tamen est, non in vnum diem, vel ad breue aliquod tempus nos Spiritum hausisse. Sed vt perpetuò scaturiens nunquam nos deficiat.*

Saliet illa aqua in vitam æternam, modo fons retineatur, non euomatur, non peccatis aduenientibus arescat, vt iam explicaui.

Fontium interdum ora obstrui videmus, ac maiore deinde vi erumpere.

VERSVS 16.

Dicit ei Iesus: Vade voca virum tuum, & veni huc.

QVÆSTIO I.

Cur virum iubet aduocare?

§. 1. OMnium arcanorum conscius virum eam non habere cognorat, vocari tamen præcipit, vt occasione datâ eam instruat, & miraculo ad fidem adducat. Porrò decebat non nisi viro præsente de tantâ re cum muliere agere, Christus igitur, ne impostor haberetur, aut sermonem daret, virum iubet adesse, ita Chrysost. Theophyl. Euthym. Deinde quia admodum decorum erat, cum tam multa promitteret, vt non nisi viro præsente & conscio id ageret, vt nobis veram rationem, & quæ extra suspicionem sit, agendi cum fœminis demonstraret. Non enim pudicè modo, sed etiam sine aliorum offensa. Optimè auctor de singularitate clericor. *Petus*, inquit, *quam mœchiam, continentiam ducere criminosam, & infamem facere sanctimoniam. Blasphemiam ingerit religioni quam colit, qui quod confitetur, non ante omnes impleuerit, ne Christianitas credatur esse fallacia, & mœchatio videatur esse sanctitatis velamento vestita. Propter quod Dominus in Euangelio sic præmonet dicens: Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, vt videntes opera vestra bona, magnificent patrem vestrum qui in cœlis est. Hoc sequitur & Paulus Apostolus dicens: Non ergo blasphemetur bonum vestrum. Et iterum: Prouidentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Et alio loco: siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Et estote sine scandalo Iudæis, & Græcis, & Ecclesiæ Dei, sicut & ego per omnia omnibus placeo.*

Viro coram docenda mulier.

Cum proximi ædificatione conuersandum.

Non modo mala sed etiam suspecta fœminæ fugienda.

Hinc non modo clerici concubinarij eliminandi sunt, ab Ecclesiâ, sed etiam qui suspectas personas retinent. Nam castimoniam Deo, famam proximo debent.

VERSVS 17, 18.

Respondit mulier & dixit: non habeo virum. Dicit Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes non est tuus vir: hoc vere dixisti.

QVÆSTIO I.

Quales illi viri quos habuit?

§. 1. MAldonatus quinq; viros non legitimos fuisse arbitratur: duobus ductus argumentis: Primum, quod nihil occultum Samaritana patefecisse videretur, si mariti legitimi fuissent. Deinde quod v. 29. venite & videte hominem, qui mihi dixit omnia quæcunq; feci. Omnia peccata sibi indicata, & sine dubio de quinque viris fatetur.

Omnes alij contrarium sentiunt, excepto Chrys. in Psal. 13 adulteros fuisse existimat.

§. 2. Alia mihi sententia probatur. Textus sic exigere videtur; Christus enim quinq; viros vni opponit. Quinq; habuisti, inquit, quem nunc habes non est tuus vir, de vltimo conscientiam eius accusat, de quinque nulla est reprehensio. Cum verò viros illos nominat, hunc negat, diuerso modo cunctos indicat, alioqui dicere oporteret; Quinque viros habuisti, & nunc sextum habes, quorum nemo tuus vir fuit.

Viri quinq; legitimi.

Neque verò ideo non occulta illi dixit, qui peregrinus ignotusq; matrimonia eius enumerat, & nunc adulterij arguit. Præsertim cum omnia quæ fecit, indicarit, quod cur ad sola peccata restringatur, causa non est. Et si sola eius peccata Christus aperuisset, mirari illa posset, cur non etiam adiaphora, vel bona opera, quæ non minus scire Prophetam, quàm mala oportebat.

§. 3. Tertullianus de Monogamiâ quinas nuptias damnari putat: Verum ea de re nullum verbum Christus habet. Quare nolim eam valere sententiam, qua dicitur, Christus peccata duntaxat illi reuelasse.

Non culpat secundas nuptias.

E contra nos docemus, quinque viros illa habuit, nec idcirco à Christo reprehenditur, sed quod sexto legitimis nuptijs copulata non sit; Quina igitur matrimonia fuêre legitima.

§. 4. Erasmus hîc etiam interpretem culpat: *Quæso, ait, quid ex hisce verbis percipi potest, nisi mulierem dixisse, quod Christus non habuerit virum? Vsqueadeo mihi referre visum, putamus, quomodo loquamur, aut quid auditurus sit qui legit? Omittenda igitur erat, si vsquam aliàs, hoc loco coniunctio ὅτι, quia: aut mutato verbi modo, vertendum erat hoc pacto: Benè dixisti te virum non habere, siue, bene dixisti, non habes virum. Quod si nusquam interpres omisisset Græcam coniunctionem, poterat videri superstitione factum. Caterum cum alicubi deprehendatur omisisse, mirum cur hîc putarit addendam.*

Erasmi obiectio.

Non existimo fuisse vllum, qui non intelligat, Christum hoc voluisse, mulierem bene dixisse, cum dixit: *Quia non habeo virum*: Nam subiungit: *Quinq; enim viros habuisti, &c.* Non potest melius noster interpres defendi, quam à Christo, qui dixit, ὅτι ὄντως, quia non habeo. Par igitur causa est nostri interpretis & Euangelistæ. Si enim illum exagitet Erasmus ob particulam ὅτι, non mirum si non parcat interpreti: si ille *Noster interpres* rectè dixit ὅτι, rectè etiam noster. Quia si Hebraismum *recte* rectè seruauit Euangelista, cur reprehenditur interpres, qui cum Hebraismum videret à Spiritu sancto seruatum, neglecta linguæ Græcæ elegantia, ipse in eadem causa esse voluit.

interpretis sensum.

§. 3. Rectè Brentius. *Deinde*, inquit, *Christus docet hoc loco quod sit initium consequendæ iustitiæ, sanctitatis & salutis. Iustificaturus enim impudicam mulierem, primum omnium ducit eam ad pœnitentiam, hoc est, ad agnitionem & detestationem peccati. Hoc initium est veræ iustificationis. Nam ad consequendam veram iustitiam ac beatitudinem, necessaria est remissio peccatorum: Beati, inquit, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Nemo autem ardet desiderio remissionis peccatorum, nisi qui agnoscit peccatorum magnitudinem & grauitatem. Nam quemadmodum nullus flagrat cupiditate recuperandæ sanitatis corporalis, nisi intelligat & sentiat magnitudinem morbi, ita nullus affectat remissionem peccatorum, nisi cognoscat, quantam pernicien, quantam damnationem peccata secum afferant. Quare, ad consequendam iustitiam necessaria est agnitio & pœnitentia ac detestatio peccati.*

Pœnitentia ante iustificationem.

Quo loco validum in eos telum torquet, qui pœnitentiam posteriorem remissione faciunt. Quiq; dispositiones ad iustificationem negant.

VERSVS 20.

Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus vbi adorare oportet.

QVÆ-

QVÆSTIO I.

Quæ controuersia de loco adorationis?

§. 1. VNum in toto regno Deus publicum adorationis locum constituit, in quo sacrificia, hostiæq; offerrentur. Ne si pluribus in templis populus ad idololatriam pronus immolaret, & schisma oriretur ad veteres etiam ac indecoros Gentium ritus paulatim declinaret.

Montem vbi propinquum Garizin demonstrat, in quo templum erat Samaritanorum. Historiam recenset Ioseph. l. 11. antiq. c. 7. & 8.

Hinc ergo longa odia, & bella nepotib. mandata.

§. 2. Brentius nostra sacra ex scripturâ, humanâ sapientiâ & gentibus instituta. Verum ex solâ scripturâ sacrificium Missæ institutum est, cæremoniæ pleræq; ab Apostolis, & sanctis martyrib⁹, vt alio loco doceo. Quod vero ait: Samaritanos fecisse sua: *Iudæi enim*, ait, *contendebant in solo Hierosolymitano templo sacrificandum, Samaritani autem tractabant in suo templo exemplo Patriarcharum sacrificandum*, & vitam æternam habiturus ipse viderit, cur ita mentiatur: Samaritâni in hæresi Saduccæorum erant, qui resurrectionem corporum non crederent, nec spiritum vllum esse contenderent, sed erant Epicurei; quomodo igitur veritę & vitam æternam sibi pollicebantur.

Cum ergo discipuli Sadacceorũ essent Samaritani, eorum quoq; impietate imbuti fuêre. Interim bonis operib. mercedẽ constitutã à Deo, idq; ex pacto gratuito, q̃ sine iniustitiâ violari non põt, scriptura ppetuo cõsensu nos docet: atq; adeo omnis vetustas. In Gen. 15. 1. Par. 15. 7. Rom. 2. 6. 1. Cor. 3. 8. Gal. 6. 8. Apoc. 22. 12. Heb. 6. 10. Sic Ignatius ὁ ὀλίγον παρὰ ποὸς ὀλίγον, ὁ πρόσκαιρος μισθὸς πολύς. Præsens labor exiguus, exspectata merces magna.

Dari vero præmia illa ex iustitiâ testatur Dionys. Areop. p. 3. c. 7. Hierarchiæ, & c. 8 δικαιοσύνη ἄθλοις ὁ θεὸς, ὰς πᾶσι τὰ καλ' ἀξίαν ἀπονέμων ἐμνήσθη, καὶ εὐμενείαν, καὶ καλλονὴν, καὶ εὐταξίαν, καὶ διακόσμησιν, καὶ πᾶσας διανομὰς, καὶ τάξεις ἀφορίζων ἑκάστῳ κατὰ τὸν ὄντως ὄντα δικαιότατον ὅρον καὶ πᾶσι τῆς αὐτῶν ἑκάστων αὐτοπραγίας αἴτιος ὢν· πάντα γὰρ ἡ θεία δικαιοσύνη τὰ τέλη καὶ ὀρθοτεῖ· καὶ πάντα ἀπὸ πάντων ἀμιγῶς καὶ ἀσυμφόρητα διασώζουσα, τὰ ἑκάστῳ προσήκοντα πᾶσι τοῖς θεσπεσίοις δωρεῖται κατὰ τὴν ἑκάστῳ τῶν ὄντων ἐπιβάλλουσαν ἀξίαν. Iustitia vero rursum Deus vt omnibus secundum meritum retribuens dicitur, rectam q̃ mensuram, & pulchritudinem, & ordinem, & dispositionem, & omnes distributiones & ordinationes vnicuiq; segregans iuxta definitionem verè iustissimam, & omnib. proprii singulorum operis author existens: omnia .n. ordinat & determinat diuina iustitia: & omnia ex omnibus impermixta atq; inconfusa custodiens, quæ vnicuiq; sunt congrua, omnib. secundum propriũ singulorũ, quæ sunt dignitatẽ.

Imo hac in re iustitiam Dei in hoc ipso esse iustitiã declarat. Δέον, ait, εἰδέναι τὸν θεῖον δικαιοσύνην ἐν τούτῳ ὄντως ἡμῖν ἀληθῆ δικαιοσύνην, ὅτι πᾶσιν ἀπονέμει τὰ οἰκεῖα καὶ τὴν ἑκάστου πρὸς ὅλον ἀξίαν, καὶ τὴν ἑκάστου φύσιν ὅπως τῆς οἰκείας διασώζει τάξεως καὶ διαμένεως. Operæpretium est cognoscere diuinam iustitiam in hoc omnino esse veram iustitiam, quod omnibus quæ sua sunt distribuit pro singulorum merito, & cuiuscunq; naturam seruat in suo ordine atq; virtute.

Omitto consentientem omnium sequentium patrum interpretationem.

VERSVS 21.

Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia veniet hora, quando neq; in monte hoc neq; in Ierosolymis adorabitis Patrem.

QVÆSTIO I.

An nec Ierosolymis, nec in isto monte postea adorauerint?

§. 1. HOram venire, ἔρχεται est, n. præsentis tẽporis, hoc est, tempus adesse, quo neutro in loco adorarent. De solemni adoratione & sacrificio loquitur. Quonam in loco sit adorãdum acerbis odiis, & bello interdum contendebant: nunc vero inquit Domin⁹ causa disputationis est præcisa. Vtriusq; loci sacrificia cessabunt. Legis enim & cæremoniarum abrogatio veritatis aduentu iam imminet. De hac igitur re quæstio nulla mouenda est. Ad futuram igitur œconomiam Messiæ venturi attendendum est. *Cærimoniæ iam aboleri incipiebant.*

Non sunt autem ista ad excidium referenda, quod post annos 40. contingit. Sed ad tempus præsens, quo iam veteris testamenti abolitio inchoabatur. Iam enim hoc agi incipiebat, vt adoratio ab arcto Ierosolymorum ambitu in omnem totius orbis locum deduceretur, vt Bas. l. 2. de Baptismo. c. 8.

QVÆSTIO II.

Cur templum Garizianum sit exstructum?

CAlui. negat exstructum ad sacrificia. *Certum est*, ait, *non fuisse ea causa inductos vt sacrificia illic offerrẽt: sed postquam illic erexerant peruersum cultum, sequuta est pertinacia, quæ ad prætextus captandos ingeniosa fuit.* *Caluini error.*

Contrarium oĩno certum est. Sed Calu. id fingit, vt auctoritatem patrum euertat, ineptissimè prius: cur enim si malè illi, nostri non benè? Quæ vero cõparatio martyrum, & confessorũ Ecclesiæ cum Ethnicis & hæreticis adeò schismaticis Samaritanis? *Quod autem*, inquit, *vera pietatis desertorib. solenne est, vt patrocinium sibi ex patrum exemplo quarant, id tunc fecerunt Samaritani: sicuti ex verbis mulieris colligere licet, Patres nostri, inquit, adorauerunt in monte hoc. Certũ est nõ fuisse ea causa inductos vt sacrificia illic offerrẽt: sed postquã illic exerãt peruersum cultum, sequuta est pertinacia, quæ ad prætextus captandos ingenuosa fuit. Hactenus quidẽ interdũ, fluit o zelo nõ secus atq; æstro, stimulari leues & infirmatos homines, vt q̃ Sanctis factũ fuisse audiunt, primus sine iudicio in exemplum arripiant. sed aliterũ illud vitium magis commune est, vt suis erroribus colorẽ inducãt ex factis Patrum ioq; in Papatu cernere impune est.* *Garizanũ templum ad victimas exstructum est.* Verũ quia hic locus insignis documẽ to est quã præposteræ faciant qui posthabito Dei mãdato se conformãt ad Patrum exempla, notandum est quot modis hic peccare soleat mundus. Sæpè .n. contingit vt iudex delectu pro Patribus maior pars sequatur, qui minimè omnium habendi erant Patres. Ita hodie Papistas videmus, cum constatis bucis Patres decantant, nullũ Prophetis & Apostolis locum dare: vbi a. paucos nominarunt honore dignos, coacceruare ingentem hominum sui simillimum caterua, vel saltẽ descendere ad corruptiora sæcula: quib. etsi non dum tam crassa barbaries inualuerat, religio tamen & doctrinæ puritas multum declinauerant. Ergo tenendum est sedulò discrimen, ne Patres censeantur, nisi quos constabit fuisse Dei filios.

Resp. In Ecclesiâ Catholicâ Patrum sanctorum valere auctoritatem, vt scripturæ imparẽ, ita nouatorũ opinionib. potiorẽ. Verum in consideratè Caluinus, nobis suæ & suorum errata imponit. Samaritani non alicuius è patrib. bonis aut sanctis, sed hominis ambitiosi, athei, schismatici, Manassis exemplo se tuebantur. Quem ét Calu. defendere conatur, quasi templũ exstruxisset, non sacrificii gratiâ Quorsum .n. generũ suum, non sacerdotem modo, sed etiam Pontificem Sanaballetas constituit, si non erat in templo sacrificaturus? omnis Pontifex ad sacrificandum ordinatur. Deinde repugnat historia. Resp. Abraham ita recenset: *Venit Alexander in terram Israel, ad ipsius auditionem accessit Sanballat Horonites, & cæteri Cuthæorum, siue Samaritanorum Principes, eumq; rogarunt, vt Sacerdotibus generis, & affinibus suis liceret ædificare, ædem alteram sacram Garizim, itemq; omnibus qui duxerant vxores alienigenas,* *Catholici patres, hæretici hæreticos sequuntur.*

nec eas volebant dimittere. Cui petitioni cum Rex assensisset, ædificarunt ædem. Tunc populus Israel in duas partes sectus est. Vna ecutæ est Simeonem iustum & Antignum discipulum ipsius, cœtumq; eius, idq; iuxta illud, quod traditione acceperant ab Ezra, altera Sanballat, & generis ipsius. Itaq; obtulerunt holocausta, & sacrificia extra ædem Domini, decreta constituerunt, & iudicia, prout cor eorum dictitabat. In hoc fano Sacerdotis munere fungebatur Manasses, Iosuæ, filii Iosedec filius. Primarius erat Sadoc cum collega Baietos. Hoc fuit initium hæresis. Nam Sadoc & Baietos sese diuiserunt à magistro suo Antigno, & defecerunt ad fanum montis Garizim illic fuerunt primarii.

Quod si quispiam veteres hæreticos peruersè imitatur, id maximè in Caluinianos conuenit, quorum proauos esse Samaritanos Trihæresi c.21. probat præceptor meus Nicolaus Serarius. Quæ enim secta vnquam damnata est ab Ecclesiâ, ab ipso Simone mago vsq;, ex quâ non acceptum errorē aliquem in chaos suum coniecerint? Nos Apostolos & Apostolicos Patres sequimur, vetustissimos quosq; vita & morte pro fide obitâ insignes. Illi ex omni sectarum gente aliquos sibi auctores confingunt.

In monte Habal adorare iubentur Deut. 27. v. 4. & seq. & v. 12. stant in monte Garizim ad benedicendū. Sic factum Ios. 8 31 Errat itaq; Bullingerus, dum altare in monte Garizim fuisse ait. *Videri volebant*, inquit, *id instituti & eum cultum à Sanctis accepisse Patribus, qui haud dubiè diuinâ commoti ordinatione, cuius mentio fit Deuteronom. 27. & exemplo Iosue, quod describitur Iosue 8. templum & cultum imposuerint, exercerique voluerint in monte Garizim.*

Ad sacrificia institutum idem Bulling. Zuinglianus scribit. *Porro hoc loco*, ait, *iterum repetendum est, quod paulò superius dixi, Samaritas in monte Garizim prope Sichem ædificasse phanum, in quo sacrificarunt Deo, ac religionem exercuerunt.*

Idem constat ex Iosephi l. 12. antiq. c. 12. *pugnabantque inter se iugiter, dum Hierosolymitani suum templum sacrosanctum esse affirmant, & victimas à Iudæis non alio mittendas: Samaritæ contra in montem Garizim eas mitti debere contendunt.*

VERSVS 22.

Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus, quod scimus quia salus ex Iudæis est.

QVÆSTIO I.

An nescirent quid adorarent?

§. 1. QVanquam de locis & cærimoniis quæstionem necessariam neget: vt tamen populo Dei ius suum astruat, prophetis fidem conciliet, Iudæos verè & ex Dei præscripto, Samaritanos autem peruersè Deum colere docet. Ideoq; nec illum esse veri Dei cultum, θεοσέβεια γὰρ ὃκ ἐστὶν ὃ ἐκ κακυδοξίας λατρεία. Cultus ex falsa opinione non est pietas.

§. 2. Cur Samaritanos quod adorarent, nescisse dicat, non facilè est intelligere. Nam verum vtiq; Deum & illi colebant. Eâ causâ non de Deo adorationis obiecto, sed de loco nonnulli interpretantur. *Nescimus Samaritani quid adorent.* Vos nescitis, quid faciatis, dum in isto monte adoratis, & Ierosolymis adorantes damnatis: Dei enim iussu, & maiorum auctoritate vos facere arbitrabimini, sed ambitiosorum hominum fraude decepti adoratis. Nos verò Iudæi scimus quid faciamus, mandatum enim Dei expressum tenemus, vt hic adoremus. Probabilis illa est solutio, & eam sequerer, nisi melior se offerret.

§. 3. Itaq; verè Deum ignorasse, & pro Deo chimeram aut idolum adorasse dicendum est. aut ipsum sane dæmonem, quemadmodum Philippus Nicolai de Deo Caluinistarum demonstrat. Ipsos Deum Calecutarum siue ipsum Cacodæmonem adorare. ita magni auctores sentiunt. *De Deo opinionis falsæ habebant.*

Nescisse quid adorarent docet Chrysost. hom. 32. *Et quonam*, ait, *pacto nesciebant Samaritani quid adorarent? Quoniam in certo & circumscripto loco esse, & quasi diuidi posset, Deum arbitrabantur, ita eum colebant, ita ad Persas mittentes, eius loci Deum sibi iratum nunciarunt, nihil de eo amplius hoc pacto quam de idolo arbitrati: quare & dæmones & ipsum adorabant, & quæ miseri non poterant, confundebant.*

§. 4. Nec de solo tamen loco Christus mihi loqui videtur, sed de Deo, qui adoretur. Non enim dicit, vos adoratis in loco quem nescitis, non in eo, quem à Deo scimus orationi destinatum. Sed adoratis quod nescitis. Mulier de loco contentionem quotidianam excitat, Christus de principali causâ eos reprehendit. Quod Deum nescirent. Deum verum dicebant illi se adorare, verum eos de ipso errores publicè fouebant, facilè vt appareret eos nescire Deum. Nam disertè dicitur, Non ὃν ᾧ in quo, sed ὃ quod. Nam primo cum Deo vero colebant idola. 4. Reg. c. 17. v. 24. & 41. Nam illos Deos putabant, vero Deo æquabant. Qui autem plura numina esse arbitratur, nullum Deum agnoscit. Adorabant ergo plures Deos, quos nesciebant, & vnum verum, sed qui cum in reliquorum numerum coniicerent verissimè ignorasse dicuntur.

Samaritani solum libros quinq; Mosis recipiebāt, vt Epiphan. hæresi nouâ. Eos verò stuporis idem arguit: *Samaritæ igitur*, ait, *à diuinâ Scripturâ vsq; ad hæreses progrediuntur, post prædictas graecas hæreses, ex propriis ratiocinationibus per mentis stupiditatem hominibus inductas. Vniuersum itaq; genus Samaritæ vocabantur.*

Et paulò post eos sic ab Israelitis viris distinguit: *Porrò si acceptâ lege, studium habuerunt deponendi idolatrias, & agnoscendi vnum Deum. Quibusdam vero non fuit, studium exactius cognoscendi. Verum erraverunt tales, & non clarè totam fidei partem, & vitæ nostræ sinceritatem comprehenderunt, & mortuorum quidem resurrectionem ignorāt, ac non credunt: Spiritum autem sanctum non admittunt, nam & ipsum ignorant. Et hæc hæresis reprobans quidem mortuorum resurrectionem, depellens autem idololatriam, in ipsa vero per ignorantiam simulachra colens reperitur, propterea quod abscondita sunt simulachra quatuor gentium, in monte apud Garizin per calumniam vocato.*

Eorum deinde quatuor sectas facit, Essenorum, Sebacæorum, Gorthenorum, Dositheorum, quorum multi fuerunt de variis rebus, & quidam de Deo errores.

Tales & postea fuêre temporibus Christianorum, vt Arabs Geographus habet in climatis secundi parte secundâ.

Vitulorum cultores appellat, quod alienos Deos colerent.

Ex eo etiam errores eorum cognoscuntur, quod Saduccæi idem cum illis sentiebant in dogmatis, in cærimoniis cum Iudæis conueniebant. Ita Epiphanius. τὰ πάντα ἴσα τοῖς συμαειταῖνοις φυλάττουσι· τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῖς ἰουδαίοις συνεπεσθαι. *Omnia æqualiter cum Samaritanis custodiunt, cætera omnia vna cum Iudæis faciunt.* Itaq; multa falsa credebant, ideo & Dositheus illis persuadere conatus est se Christum esse, vt Orig. l. 2. contra Cels. Prophetas reiecit. Orig l. 1. contra Cels. tract. 21. in Matth. R. Elias Leuiticin Thisbi, verbo Sadok. Tertul. præscrip. c. 49.

Sed quid opus est quærere eorum errores vt ostendamus nescisse quid adorarent. Beniamin Tudelensis in iti-

in itinerario p. 40. Ait eos verba Mosis hunc in modum corrupisse, *In principio creauit asinus cœlum & terram*, idolo itaq; creationem cœli & terræ tribuerunt non Deo Iudæorum, colebant igitur, quod nesciebant. Diuinitatem diuisisse auctor est Orig. comment. 3. ad Romanos. vocat eos hæreticos, qui iniquitatem loquuntur in excelsum, & qui impietate suâ diuidunt *vnitatem Deitatis*. At qui eam diuidit, non cognoscit. Deinde Iosephus lib. 2. c. 12. Saduczos negasse præmia & pœnas post hanc vitam. Refert idem R. Abraham. Cum enim Antignus dixisset, *Deum propter seipsum amandum colendumque, inde Sadoc & Baetos concluserunt, nullam virtuti aut vitio mercedem olim rependendam.* Non igitur crediderunt, Deum remuneratorem, quod tamen Apostolus inprimis ad fidem requirit, accedentem enim ad Deum oportet credere, quod sit, & quod remunerator sit. Saduczæos autem ad Samaritas refert idem Abraham: *Venit Alexander*, ait, *in terram Israel, ad ipsius auditionem accessit Sanballat Horonites, & cæteri Cuthæorum, siue Samaritanorum Principes, eumq; rogarunt, vt sacerdotibus generis, & affinibus suis liceret ædificare adem alteram sacram Garizim, itemque omnibus, qui duxerant vxores aluenigenas, nec eas volebant dimittere. Cui petitioni cum Rex assensisset, ædificarunt adem. Tunc populus Israel in duas partes sectus est. Vna secuta est Simeonem Iustum & Antigonum discipulum ipsius, cœtumq; eius, idq; iuxta illud, quod traditione acceperunt ab Ezra, altera Sanballat & generos ipsius. itaq; obtulerunt holocausta, & sacrificia extra adem Domini, decreta constituerunt, & iudicia, prout eorum dictitabat. In hoc fano Sacerdotis munere fungebatur Manasses, Iosua, filii Iosedec filius. Primarius erat Sadoc cum collega Baetos, Hoc fuit initium hæresis. Nam Sadoc & Baetos seſe diuiserunt à magistro suo Antigno, & defecerunt ad montis Garizim, illic fuerunt primarii.* Hi igitur Samaritanorum magistri, qui etiam Spiritum negabant, & vt Ioseph l. 2. c. 12. antiq. testatur, Deum nec facere malum, nec videre dicebant. Deum igitur Epicureum fingebant, vt habet R. Eleazar in l. 2. Pircke Anoth. Prouidentiam itaq; Dei etiam sustulerunt. vt Ioseph. l. 13. c. 9. antiq.

Esseni vero, ait, *omnia in fati potestate esse affirmant, nec quicquam hominibus præter fati decretum accidere. At Saducæi fatum omnino negant, & è rebus tollunt, dicentes nihil fataliter euenire hominibus: & omnia in nostrâ ipsorum potesta e esse, vt tam felicitatis nobis ipsi autores simus, quam infortunii, si deteriora consilia secuti fuerimus.*

Ex quibus satis apparet, Dei quandam cognitionem, sed multis erroribus implicitam habuisse Samaritanos. Tales vero errores de essentiâ Dei fuisse, vt nihilminus quam Deum orarent.

§. 5. Ariani ex omni flore venenum colligentes, Christum Deum negabant, quod diceret. *Nos adoramus quod scimus.* Adorator autem Dei, Deus esse potest.

Resp. Mulis visum ex mulieris opinione locutũ, quem hominem solum & Iudæum existimabat. Ita Chrysost. Theoph. Euthym. Malo cum Ambrosio, Cyrillo, aliis respondere; Christum locutum tanquã hominem, qui fessus & sitibundus erat. Cur vero non diceret adoramus, qui toties orauit? orauit autem vt homo. Contra Catholicos insultabant Eunomiani, quod fatererentur se non comprehendere diuinam naturam, arguebat enim eos adorare quod nescirẽt. Ita Nyss. orat. 2. contra Eunomium. Quib. ille respondet. Essentiam nos ignorare, inferiores cognitione esse, adorare tamen, quod sciamus. *Scimus autẽ*, inquit, *gloriæ celsitudinem eius qui adoratur, eo ipso, quod non possimus rationib. comprehendere, æstimantes magnitudinem inexcogitabilem, & quod à Domino Samaritanæ dictum est, & contra nos ab aduersariis prolatum, magis propriè aduersus illos dicatur. Vos adoratis, quod nescitis, inquit Dominus ad Samaritanam, corporalibus notitiis in opinionibus de Deo præoccupatam, cuius sermo præclarè perstringitur: quod Samaritani Deum se adorare putantes, deinde Deum corporaliter loco insidere arbitrantes, vocetenus colunt, aliud quiddam potius, quam Deum adorantes. Nihil enim quod loco circumscriptum intelligitur, numen est. Sed proprium est Deitatis, vbique esse, & per omnia meare, nulloque spatio circumscribi. Quare sermo qui contra nos profertur in accusationem, in ipsos Christi oppugnatores conuertitur. Vt enim localis quadam descriptione Deum contineri Samaritani putantes, reprehensi fuerunt per ea, quæ audierunt, quia adoratis quod nescitis, & vobis cultus ad Deum spectans sit inutilis. Nam qui putatur loco insidere, non est Deus: sic proprie etiam ad hos nouos Samaritanos liceat dicere, quod nomine ἀγγενησίας (ingenerationis) velut loco quodam circumscriptum esse diuinam essentiam suspicantes, adoratis quod nescitis, si ut Deo quidem seruientes, sed ignorantes Dei infinitatem, excedere omnem significantiam nominum & comprehensionem.*

QVÆSTIO II.

Quomodo salus ex Iudæis est?

§. 1. SAlutem. l. 4. contra Marcion. Tert. Salutem Syrus vocat יְשׁוּעָה Deliuerer vitas, vltimatâ phrasi. Cyril. Chrysost. Christum esse dicunt.

Alii veram Dei cognitionem, & fidem esse.

Alii prius Iudæis esse prædicatum Euangelium.

Qui has interpretationes in vnam omnes coniunxerit; maximè mentem Christi ille perceperit. Salutem vocat, quâ seruantur illi, qui ad vitam gratiæ ac gloriæ perueniunt. Ita ex Iudæis est, illis enim concredita sunt oracula legis, sacramenta, promissus Messias, verus & incorruptus cultus Dei traditus, quæ omnia etiam salus rectè vocantur. Hic tamen præcipuè de doctrinâ agitur, illis enim sunt concredita eloquia Dei. Sensus igitur est, verum Dei cultum habent, veram doctrinam, verbo Dei nitentem, ideo apud eos est vera Ecclesia. Magni hoc Iudæi faciebant, ideoq; multi in diuinis scripturis perpetuo hæserunt. In tres enim partes vitam diuidendam dicebant, tertiam partem scripturæ legendæ impendendam. *Salus ex Iudæis.*

VERSVS 23.

Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater.

QVÆSTIO I.

Quid sit in spiritu & veritate adorare?

§. 1. CVm Enoch ambulauerit coram Deo; Iacob Deum coluerit. Abrahã & Patriarchæ, Moses, Dauid, aliiq; pleni Spiritu S. & veritate, Deum in spiritu & veritate adorarint, cõtrouersia oritur: Quid sit hoc loco in spiritu & veritate adorare? Variant admodum interpretes: itaq; præcipuas sententias, vt veritas facilius intelligatur, adferam.

Theophylactus adfert eorum sententiam qui spiritu adorare, aliud non esse existimant, quam solâ mente adorare. Hanc falsam esse ex eo constat, quod in lege noua etiam corporea sacramenta habemus, ore preces pronunciamus, & psallimus, genua flectimus, vt religiosâ corporis compositione, & supplice ritu Numen reuerenter adoremus. *Spiritu adorare.*

Altera sententia est Ambros. l. 3. de Spiritu S. c. 12. In Spiritu S. adorare eundem Spiritum S. Quod eatenus verum est, quatenus semper tota Trinitas adoratur.

Tertia

Tertia Athanas. epist. ad Serapion. In Spiritu S. In veritate, id est, in filio. Etiam Athanasii peculiaris est interpretatio, indicari enim sanctissimam Trinitatem opinatur. *Sed vt ipse*, ait, *Dominus Iesus Christus Samaritanam docuit, & per eam nos, Sanctæ Trinitatis pectitudinem, quæ & indivisibilis est, & vna Deitas, prout ipsa veritas testificatur, vbi ait Samaritanæ puellæ, Crede mihi mulier, quoniam venit hora, quin & iam nunc adest, quum veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate. Nam Pater tales quærit adoratores sui. In Spiritu igitur & veritate adorandum esse, etiam isthinc ostenditur, quia filius ipsa veritas est, quemadmodum de se dicit: Ego sum veritas. Eamq; Dauid Propheta invocabat, Emitte, inquiens, lucem tuam, & veritatem tuam. Veri idcirco adoratores adorêt quidem Patrem, sed in Spiritu & veritate, confitentes filium, & in filio Spiritum, quum sit Spiritus inseparabilis à Filio, vt est inseparabilis Filius à Patre. Quod & ipsa veritas suo testimonio probat, quum dicit: Mittam vobis paracletum Spiritum veritatis, qui à Patre procedit, quem mundus capere non potest, hoc est, illi qui eum negant ex Patre procedere, & in Filio esse.* Orat. quod Spiritus sanctus non sit creatura.

Credo hęc quoq; verbis illis contineri: non tamen existimo Christum de grauissimo mysterio cum mulierculâ statim initio verba instituisse, sed ad eius quæstionem respondisse.

Quarta Origenis & Ammonii. Veris virtutibus, & mortificatione corporis.

§. 2. Error Calumianorum solâ fide adorare, in quo tamen vetustiores non fuerunt.

Bullingerus non solâ fide contentus est, vt in spiritu & veritate Deus adoretur. *Comprehendit autem*, ait, *fidem, obedientiam, dona Spiritus, animum regeneratum, & timentem, amantemq; Deum.* Atq; adeò Chrysostomi verba probat. *Qui nullo loco*, inquit, *diuinum cultum circumscribunt, qui Deum in Spiritu colunt, sicut & Paulus, Cui seruio, inquit, in Spiritu, in Euangelio filii eius. Et iterum, Obsecro vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem rationabile obsequium vestrum. Per Spiritum autem significat incorporeum. Opus est enim incorporeo hunc cultum esse, & per incorporeum, quod est in nobis, hoc est, per animam, & animæ munditiam offerri. Idcirco ait, & adorat. res eius in Spiritu & veritate adorare oportet. Nam cum & Iudæi & Samaritani contemptâ animâ, munditiæ corporis plurimum studerent, Non abolitione, inquit, & ornatu corporis, sed incorporea nostri parte adorandum. Quamobrem non pecora, non vitulos, sed te totum Deo offeras sacrificium, sic viuentem hostiam exhibebis. In veritate enim adorare oportet. Nam quæ superiori tempore figura erant circumcisio holocaustia, sacrificia, incensum, non sunt amplius, sed omnia veritas. Non enim caro, sed malæ circumcidendæ sunt cogitationes: & nosipsos crucifigere, & irrationales auferre cupiditates oportet.*

In spiritu adorare nō est sola fide adorare.

§ 3. Omnes hæ sententiæ Patrum, partes sunt expositionis. Itaq; spiritu & veritate adorare hęc omnia continet, quæ ad orationis integritatem ac sanctitatē pertinent. Vt videlicet in fide postulent, toto animo incumbant in preces, caritate etiam & cæteris virtutibus orationem efficacem faciant, deniq; Deum patrem, filium, Spiritum S. adorent: impulsu Spiritus S. hoc agant, sine quo nihil possumus facere. Neq; hæc adoratio opponitur vetustorum Patrum adorationibus, sed nouitiis Iudæorum multorum, & omnium Samaritanorum opinionibus, Iudæorum multi Ierosolymis se adorare legitimè arbitrabantur, loci sanctitate fidebant, alioqui improbi. Samaritani autem in monte Garizzo tantum rectè cōcipi publicas preces iactabant, omniaq; se rectè agere persuadebant, si eo in monte adorarent, alioqui omnib. flagitiis infames. Itaq; de loci cærimoniis disceptabant, spiritus & veritatis inanes. Ita sentiunt Orig. Tertullian. de Trinitat. & Hilar. libro 2. de Trinitat. Cyril. Euthym.

In spiritu est verè, piè, caste.

Spiritus igitur & veritas opponitur hypocrisi, & vanitati, quorundam Iudæorum, & omnium Samaritanorum potius, quam figuris, neq; enim Christus mulierculæ, de figuris veteris Testamenti concionatur, sed eius errorem detegit, quæ sibi in eo placebat, quod in monte isto adoraret, Iudæos peccare censebat, qui Ierosolymis adorarent, cum ipsa tamen nusquam rectè adoraret, in scortatione, & flagitiis impurè viuens, Dei spiritu vacua.

Huc pertinet causa, quam reddit. Nam, & Pater tales quærit, qui adorent eum, in spiritu scilicet, non contentiosa hypocrisi, quemadmodum vos facitis,

Egregiè exponit Hil. 2 de Trin. quomodo Deus in spiritu sit adorandus.

§. 4. Varii erant adorantium ritus, dum nugis quisq;, & ritibus quisq; magis, quam animi sinceritate, & puritate Deum colere præsumit. Commune erat manum osculari, flectere genua, ad ortum verti, verbis conceptis ab aliquo sacrificulo numen venerari. Romani dextrouersum: Galli leuorsum vertere sanctius putabant. Val. l. 8. Arg.

pariterq; precati
Incipiunt, ignem pollux, vndamq; iugalem
Prætulit, vt dextrum pariter vertantur in orbem,

Quin & ad lapidem vertebantur. Lucret. l. 5,

Cærimonia sine spiritu ludibria.

Nec pietas vlla est, velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem.

Addit;

--- procumbere humi prostratum, & pandere palmas
Ad delubra Deum.

Circumcursabant Prophetæ Baal, & se cultellis concidebant. Varia erant superstitiosissimorum rituum, quemadmodum Deorum portenta, de quibus vid. Alex. l. 2. c 19. Tiraquellum, alios q; qui veteres auctores explanant. Hæc omnia Christus vel inutilia, vel noxia, vel adiaphora pronunciat, solum spiritum & veritatem postulat, sit caritas, sinceritas, vera fides. Cærimoniæ sine his ludibria sunt, non orationes.

§. 5. Caluinus in Ecclesiâ Catholicâ multitudinem cærimoniarum reprehendit. Deinde figuras esse contendit, deniq; non esse res medias, sed per normam à Christo præscriptam violari.

Multitudo cærimoniarum.

Quod ad multitudinem attinet, cēsuit id aliquando Augustinus, & credo fuisse, hodie pauciss. mę sunt, quibus omnes vtuntur. Ruditas nostra his adminiculis indiget. Cum autem ordine in Ecclesiâ omnia agenda sint, cumq; vnius sacramenti administrandi varię esse cęremonię possint, ne dissimilitudo turbas daret, certi aliquid statuendum fuit. Nec vero crassam & carnalem pompam Deo placere docemus, nec cærimonias vt ventuti Christi typus & figuras, sed factorum mysteriorum symbola tenemus. Quocirca videmus hæreticos priscorum rituum contemptores, alias cærimonias diuersas sibi confinxisse ad mutuum irrisum vsq; ineptas.

§. 6. Calumnia etiam Caluini est. *In Papatu non esse minorem vmbrarum densitatem, quam in Iudaismo.* Neq; nos veritatis, quam Christus exhibuit, vmbras aut typos tenemus. Non repræsentamus futura mysteria, sed præsentia tractamus in Christi commemorationem, dataq; beneficia & verbis semper, & signis aliquando testamur. Spiritu Dei adoramus interdum stantes, aliquando flexis genibus, sedentes, ambulantes, vt ratio, valetudo, locus, ædificatio exigit. Nec inuoluctis veritatem latere volumus, sed cum verbis profitemur, iisdem signis quæ scriptura vsurpat demonstramus. Lex vmbram habet futurorū, nos præsenti veritate gaudemus, quam rudibus corporalium rerum anagoge crebro exponimus, Christum ipsum imita-

Cærimonia nostra ritus, sensa.

imitati, qui docendo, signa faciendo, sanando, benè faciendo itasui præsentiam exhibebat, vt tamen parabolis & similitudinibus tota Euangelia stipentur.

§. 7. Caluinus hoc fulmine cadere omnes bonas intentiones fingit. Non enim ignorandum est, quid adoremus.

Respond. Non modo prudentiam, sed communem sensum in hominis illo furoris morbo requirunt. Samaritani adorabant, quod nesciebant, erroribus obnoxii, ergo concidunt omnes bonæ intentiones Catholicorum. Bonas intentiones ille vocat, quibus bona opera non iussi à Deo faciunt. Mandatum enim expressum requirunt hæretici. Nos cum adeò multa videmus facta non præcedente Dei mandato eaq; Deo approbata non credimus aliquod opus bonum, bonâ intentione factum, ideo malum esse; quia Samaritanis hæreticis de Deo pessimè sentientibus Christus exprobret, adorare quod nesciant.

VERSVS 24.

Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.

QVÆSTIO I.

An Deus Spiritus?

§. 1. RAtio, vt Deus in spiritu adorari velit; quia Spiritus est, non quod omnè corporis actionem, cultum, obsequium respuat, sed quod animi & virtutis requirat, nec facta vlla, nisi à Spiritu profecta sibi grata habeat. Natura enim corporis expers intelligens, amans, non nisi intelligendo amandoq; colitur, quod si aliud quippiam eius honori impenditur, eatenus acceptatur, quatenus prudentiæ, fidei, caritatis, & religionis, hoc est, animi sancti opus est. Verissimum dictum est. Ἀρετὴ νῦ καθαρὸν τὸ θεῖον ἱλαστήριον, *Virtus mentis pura, numinis est propitiatrix.*

§. 2. Cum dicitur, Spiritus esse Deus, vox *Deus*, subiecti, Spiritus, prædicati loco ponitur. Quamuis aliter S. Athanas. de communi essentiâ Patris & Filii & Spiritus interpretetur. In Græco res clara est. πνεῦμα ὁ θεός, articulus enim apponitur subiecto. Quamuis ille hunc sensum existimarit, vt spiritum diceret hic significari Spiritum S.

Alios autem vetustos Patres hunc locum contra Arianos vsurpasse in confesso est. Nam Ambrosl. 3. de Spiritu S. id facit, & testatur Arianos eum erasisse. Basil. vide de Spiritu S. vbi duas expositiones profert. Cyril. Alexandr. de festis Paschal. hom. 20. χρὴ αὖ φάναι ὡς οἷόν περ ἂν εἶεν ἀληθινοὶ προσκυνηταί, καὶ τὸ ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ λατρείας ἐργάται γνήσιοι, παῖδα μὲν ὁσοσεοῦν ἀμόλυσμον, Ψυχῆς ἦ λέγω καὶ σώματος πειρᾶσθαι καὶ καλοῦσθαι, καὶ μάλα προθύμως τὰ δίκαια ἂν εἶεν αἰτίας ἁπάσης ἀπηλλαγμένοι ἀγίας δὲ εἶναι προσήκει τὸ σῶμα, καὶ τὸ πνεῦμα. *Oportere autē arbitror, qui quidem veri adoratores sint, germanamq; & veram in spiritu & veritate adorationem exerceant, omnem penitus à se impuritatem corporis nimirum atq; animi amouere, verum & emitti, ac strenuò quidem, vt ea præstent, per quæ ab omni sc. crimine noxaq; liberentur. Sanctos nempe illos, & corpore & spiritu esse decet.*

§. 3. Christus hoc itaq; de essentiâ Dei præcipuè vrget, contra Saduccæos qui ideò Spiritum sanctum negabant, quia inficiabantur omnem spiritum, Patrem & Filium corporeos comminiscebantur: quales etiam Deos suos cœca gentilitas finxit. Hos secuti sunt Audiani, Anthropomorphitæ. Tertul. Monachi in Ægypto.

QVÆSTIO II.

Cur se Messiam tam aperte profitetur?

§. 1. MVlier de Messiâ inaudierat. Scio, inquit, quia Messias ἔρχεται iam aduenit, cum autem nos adierit, ille litem finiet, omnia enim annunciabit. Hæc quia candidè pronunciat, seq; & iudicium Messiæ committit: Christus se eum esse contestatur.

VERSVS 27.

Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit. Quid quæris aut loqueris cum ea.

QVÆSTIO I.

Cur mirati discipuli?

§. 1. Καὶ ἐθαύμασαν, alia ἐθαυμάζον. Insuetum erat Christo cum muliere solâ loqui, hæc insuper erat Samaritana, vt Apostolis omnibus exemplo esset, suspicionum fugiendarum. Cyrillus, Chrysostomus, aliiq; eius etiam modestiam miratos putant. Veruntamen sæpenumero contigisse non dubito, vt pauperibus euangelizaret, hoc enim prædictum fuit.

Causam colloquii Apostoli ignorabãt.

Cyprianus, seu quisquis est auctor de singularitate Cleticorum in priore sententia est. *Et vt de Apostolis, ait, breuiter probem quantum illis fluxa familiaritas potuit displicere, qui compulsi sunt & de ipso Domino loquente cum fœminâ dubitare, nisi eos maiestatis notitia probata compesceret, sicut Euangelista refert dicens: Inter hæc, inquit, venerunt discipuli eius, & mirabantur, quod cum muliere loqueretur. Nemo tamen dixit illi: quid quæris, aut quid loqueris cum eâ.*

Non videntur admirati, quod cum Samaritanâ loqueretur. Ipsi enim in Vrbem profecti erant, vt cibos emerent, actuti sine dubio cum Samaritanis. Quapropter aliam causam esse non dubito, nempe quod præter morem cum muliere solus loqueretur: Non quasi malè suspicarentur: Nunquam enim illi tale quippiam vel calumniosissimi Pharisæi obiecerunt, sed quod magnam esse causam existimarent, cùm insolito more cum fœminâ sermonem haberet.

VERSVS 31. & seq.

Interea rogabant eum discipuli dicentes: Rabbi manduca. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem. Nunquid attulit ei aliquis manducare? Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, & perficiam opus eius.

QVÆSTIO I.

Quis cibus Christi?

§. 1. IAm fesso, sitienti, esurienti cibos attulerant, nec tamen manducabat, hortantibus illis alium sibi cibum esse respondit. Mirantibus an fortè quispiam cibum attulisset, indicat parabola se vsum. Patris enim voluntati, obsequi, & salutē hominum

procu-

Cibus Christi.

procurare, tam sibi iucundum esse, quam est esurientibus cibus, &:

Dulsu aquæ saliente sitim restinguere riuo.

Iam enim sciebat adfore Samaritanos ad fidem suscipiendam idoneos, quorum aduentum fidemq; hisce parabolis prædicit. Rectè S. Augustin. etiam potum fuisse earundem animarum salutem.

Zelum animarum conquirendarum nobis impense commendat fames & sitis Domini, cuius cibus est voluntas Patris, illa vero est, qua omnes homines vult saluos fieri.

§. 2. Nyss. hom. 10. in cantica. *Nos autem*, ait, *sumus arbores quandoquidem nos quoq; sumus, qui ei cibum apponimus, salutem nostrarum animarum cum sic dixerit is qui conuiuio nostram excipit animam, Meus est cibus, vt faciam voluntatem Patris mei. Est autem manifestus scopus diuinæ voluntatis qui vult omnes homines saluos fieri, & venire ad agnitionem veritatis. Hic est ergo ei paratus cibus vt nos saluos simus. Fructus autem noster est liberi arbitrii electio, Deo, qui nos met tractat decerpit, tanquam per quendam ramum tradens animam.*

Itaq; duo insignia dogmata contra Caluinianos probat, ex eo, quod cibus Christi sit salus hominum, & quod sit liberi arbitrii electio, quâ se homo Christo in cibum tradit.

Et orat. 4. de beatit. *Quis est igitur*, inquit, *ille cibus, cuius appetitum Iesus sitiens non dubitat? Ait ad discipulos post habitum cum Samaritanâ sermonem: Meus cibus est, vt faciam quod vult pater meus: non ignota est autem voluntas Patris, qui omnes homines seruari, & ad agnitionem veritatis venire vult. Igitur ille nos cupit seruari, & vita nostra cibus eius existit, didicimus quis vsus sit eiusmodi animæ habitus & affectionis. Quis igitur hic est: Esuriamus nostram ipsorum salutem: sitiamus diuinam voluntatem, quæ est, vt nos seruemur.*

VERSVS 35.

Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit: Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem.

QVÆSTIO I.

Quomodo quatuor menses vsq; ad messem?

§. 1. OTi τετράμηνός ἐστιν, alii addunt ἔτι. Origenes discipulos dixisse putat. Iam corpori curando vacandum, quod adhuc ad spiritualem messem quatuor menses, hoc est longum sit tempus. Christus respondet, iam iam laborandum, regiones enim esse albas ad messem. Iam enim adfuturi erant Samaritani pars Messiæ, imo primitiæ gentium.

Cæteri esse quatuor menses vsq; ad messem triticeam, quæ exeunte Aprili esse solebat. Itaq; initio Februarii, vel Ianuario ista dicerentur.

§. 2. Quemadmodum messem temporariam exspectatis, & iam quatuor mensibus abesse dicitis, ita messem spiritalem iam esse dico, & flauas segetes flagitare messorem.

Festinationis causam ex hominum lucris studentium sollicitudine confirmat. In illis sedulo occasiones captant, spiritalium rerum negligentes.

§. 3. Syrus habet, quippe quæ albescant, & iam peruenerint ad messem amodo רחגרן זמטיר *dechanaru zmettiu*, albescunt & propinquant ad messem. Et adiungit מן כדר *men caddu*, *amodo* seu ab *hoc tempore*.

§. 4. Maldonatus existimat hominum ociosorum prouerbium fuisse. *Adhuc quatuor Menses sunt vsq; ad messem*, cum indicare vellent, non nimium sollicitos esse oportere, adhuc diem volui. At prouerbium hac in messe spiritali locum non habere, iam enim in manibus esse messem, albere segetes, nisi acturum colligãtur, nimiâ maturitate fructum de vaginâ casurum. Probabilem expositionem facit, quod ait: vos dicitis, hoc est, prouerbio dicere soletis. Deinde accommodatissima est rei præsenti interpretatio. Originē prouerbii esse dicit, quod inter sementem & messem plerumq; erant quatuor menses interiecti: sementem Nouembri: messem exeunte Aprili fuisse. Quatuor menses ad messem.

VERSVS 36.

Et qui metit mercedem, accipit & congregat fructum in vitam æternam, vt qui seminat simul gaudeat, & qui metit.

QVÆSTIO I.

An idem sit merces & fructus?

§. 1. CYrillus idem esse existimat: Mercedem dici, quod labori ex pacto rependatur: fructũ vero, quod de fructu merces soluerentur. Hortatur ad laborem, merces, n. & fructus facit, vt & is qui seminat, gaudeat copiosam messem fuisse, & is qui metit.

§. 2. Mercedem ferre Caluin. non potest. *In hunc*, ait, *finem passim in scriptura mercedis fieri solet mentio, non vt inde operum merita æstimentur. Quis n. si ad calculum vetum fuerit, non pœna ignauiæ magis, quã diligentiæ præmio dignus reperietur? Ergo optimis operariis nihil restabit aliud, nisi vt supplices ad veniæ deprecationem confugiant. Sed Dominus, qui paterne nobiscum agit, vt nostram ignauiam corrigat, & nos ad eoquiparium cordatos melius animet, gratiam merendi mercedem dignatur. Porro hoc adeo non euertit fidei iustitiam vt potius stabiliat. Vnde enim fit vt quicquam in nobis quod remuneretur inueniat Deus, nisi quæ spiritus sui donauit? Atqui spiritum arrham pignusq; adoptionis accepimus. Secundo, vnde fit mutua & virtutis operibus tantum honoris Deus habeat, nisi quia posteaquam nos sibi gratos reconciliauit, vt ea quæ operibus nostris adhærent, non imputando, pretium illum meritum accepta habeat? Summa huius loci est, Laborem quem docendo impendunt Apostoli, minimè dicam aut gratuitum debere illis esse, quum sibi tam vtilem, Christo & Ecclesiæ fructuosum esse sciant.* Merces mutuis est.

Resp. Merita operum, nec euertere iustitiam fidei, nec pignus spiritus nobis donatum, hæc enim omnia tanquam principia esse in animâ merentis oportet, nec ista sufficiunt, sed promissione diuinâ præcipuè nititur, qua scimus nobis ex Dei spiritu benè operantibus, quamuis actiones imperfectæ sint, mercedē ex pacto gratuito acceptutos. Multo stultius hoc loco Brentius. Neminem meritis iustificari, itaq; non esse merita vlla. Nam merita iustorum sunt, non autem iustificandorum.

VERSVS 37. 38.

In hoc enim est verbum verum: quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod non laborastis: alii laborauerũt, vos in labores eorũ introiistis.

QVÆSTIO I.

Qui seminarint, qui meturi?

§. 1. COntensu docent, hoc etiam prouerbium fuisse, cum significare vellent, alterius fuisse labo-

laborem, alterius fructum. ἄλλοι μὲν σπείρουσι, ἄλλοι δὲ ἀμήσουσιν. alii quidem seminant, alii vero metunt. Similis locutio est Iob. 30.8. seram, & alius comedat. sic & Virg.

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores.

Græci etiam sic efferunt ἄλλοι κάμον, ἄλλοι ἄναντο, *alii laborarunt, alii vtilitatem perceperunt.* Diocletiani etiam dictum fuit, *Ego apros occidi, alius fruitur pulpamento.* Vid. simil. Amos 5.11. Messores Apostolos esse constat. Seminatores Prophetæ & sancti veteris Testamenti fuerunt. Quorum maior labor fuit, at nondum fructus apparebat. Cum verò Apostoli non minores labores subiisse videantur, atrociora etiam sustinuisse supplicia, quam Prophetæ, comparatio non consistit in laboris magnitudine, aut facilitate: nam messorum anni tempore feruentissimo, haud minor est, quam seminantium labor, sed in eo, quod Prophetę laborum suorum fructus nec ipsi ceperunt, nec in aliis viderũt. Apostoli vero cum docendi labores subirent, continuo multos ex conuersis in vitam æternam congregarent, ita vt eorum labor messi similimus esset.

§. 2. Seruetus pueris negat baptismum, quod messis tempore dandus sit, non enim albescunt ad messem.

Respond. Christum hortari Apostolos, vt se accingant labori, iam messem flagitare ipsorum opera: at iam etiam pueri gratiæ baptismi erant idonei: quoniam talium erat regnum cœlorum. Quis igitur miretur albescere ad messem, si regno cœlorum maturi sunt, non annorum numero, sed gratię beneficio, quę non distinguit hominum ætates.

VERSVS 39.40.41.

Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbũ mulieris, testimonium perhibentis. Quia dixit mihi omnia quæcunq; feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum, vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt in eum, propter sermonem eius.

QVÆSTIO I.

Quomodo tam facilè mulieri crediderunt?

§. 1. ANtequam ad Christum exirent, vt docet Augustinus, credebant. Itaq; mulierem alicuius apud eos auctoritatis fuisse oportet, eamq; vehementer, prudenterq; egisse, retulisse etiam, quæ sibi dixisset, deniq; Dominus animos permouebat.

§. 2. Credidisse negat Caluinus, sed tantum sermone mulieris ad credendum excitatos, at v. 42. verâ fide credidisse.

At verò Euangelista multos pronunciat in eum credidisse, quamuis enim quædam exemplaria omittant, πὰς ὁ λαὸς, pleraq; tamen retinent Græca, Latina, Syra. Cur autem credidisse in eum dicat, si non crediderunt? ita August. tract. 15. *Et hoc paululum, ait, animaduertendum est, quia lectio terminata est. Mulier primum nunciauit, & ad mulieris testimonium crediderunt Samaritani, & rogauerunt eum, vt apud eos maneret, & mansit ibi biduo, & plures crediderunt: & cum credidissent, dicebant mulieri: Non iam propter verbum tuum credimus, sed ipsi cognouimus & scimus, quia verè hic est Saluator Mundi. Primo per fœminam, postea per præsentiam. Sic agitur hodie cum eis qui foris sunt, & nondum sunt Christiani. Christus nunciatur per Christianos amicos, tanquam illa muliere, hoc est, Ecclesia annunciante. Ad Christum veniunt, credunt per illam famam, manet apud eos biduo, hoc est, dat illis duo præcepta charitatis: & multo plures & firmius in eum credunt, quoniam verè ipse est Saluator Mundi.*

QVÆSTIO II.

An fecerit miracula apud Samaritanos?

§. 1. SAmaritanorum feruor, & prompta fides Iudæos arguit, credunt mulieri, Christum rogant, vt secum permaneat. Crediderunt autem propter sermonem eius: admirando enim modo scripturas illis, & quæ ad virtutem salutemq; pertinebãt explicabat. Miracula etiam fecisse non est dubium, etsi id non recenset Euangelista: miracula enim, cuius mulier erat testis, crediderunt, & qui ante mulieri nõ crediderunt, nunc Christo credunt, propter sermonem, doctrinam sc. etiam miraculis obsignatam. audiuisse se & scire aiunt, hunc esse Saluatorem Mundi. Scire autem non ex nudo sermone poterant, nisi signo eum confirmasset. *Fecit miracula.*

QVÆSTIO III.

An fides implicita sit vera?

§. 1. BEza veterem interpretationẽ repudiat, quod dixit *loquelam* tanquam barbarum: Erasmum quod *orationem*: ipse vertit sermones, cum tamen sit λαλιὰν, sermonem seu loquelam. Quædam exemplaria habent μαρτυρίαν testimonium, quod ex interpretatione irrepsit.

Inuitus ad Grammaticam descendo, sed magni tamen æstimanda est Spiritus S. grammatica, qui humanis vti signis dignatur. Beza nostram interpretationem barbaram censet. At *loquela* sanè iam olim vsitatum esse potuit, multa enim verba nouantur, multa cadunt. Cic. l. 4. de Finib. ex eâ difficultate *loquacis loquelæ*, vt ait Accius, malitiæ natæ sunt. Sic Lucret. l. 1. *Loquela latinum est.*

Blandas ex ore loquelas
Fundere.

& Catullus. *Verbosâ gaudet Venus loquelâ.*
& Plautus in Ciste l. dixit, *commodare loquelam*,
Bonis igitur auctoribus vsitatum fuit *loquela*.

§. 2. Caluinus lib. 3. instit. c. 2. 5. fidem implicitam oppugnat, crassam ignorantiam vocat, Samaritanos negat initio fidem habuisse, postea accepisse. *Prius*, inquit, *gratos esse oportet.* Imò verò data gratiâ grati reddimur. Aquâ illâ abluimur, & vegetamur, non prius mundamur, deinde abluimur, sed affusa aqua sordes deterguntur, & nitori animæ restituimur. Verum nihil ista contra implicitam fidem, quæ in Samaritanis fuit, donec omnia aut plura explicitè nescirent.

VERSVS 44.

Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.

QVÆSTIO I.

Quomodo cohæreat v. 44. cum cæteris.

§. 1. SEntentia est exposita Matth. 13.57. Hic penè maior est difficultas, quorsum eam Ioannes recenseat, quam quid significet. Duos dies apud Samaritanos mansit, deinde abiit in Galilæam. Ratio redditur: *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in suâ patriâ honorem non habet.* Maldonatus quoque expositiones recenset Augustini, causam reddi

cur duobus diebus quib. apud Samaritanos fuit multi in eum crediderint, cum multo tempore Iudæorum pauci sint conuersi, quia in patria Propheta est sine honore.

Theophylacti; causam reddi cur redierit in Galilæam, non semper manserit.

Chrysostomi; ostendi cur non iuerit Capharnaum, quæ erat quasi patria, sed in alias Galilææ partes.

Cyrilli; Rationem explicari, cur non sit profectus in Nazareth, sed in reliquam Galilæam. ita Tolet. Iansen. plures.

Origenis; Iudæam Christi patriam esse, vt qui in Bethlehem natus sit, inde discedere in Galilæam, quia in Iudæâ sine honore fuit. Nam versu tertio dixerat, reliquit Iudæam & abiit in Galilęam, interiectâ historiâ Samaritanorum, eadem verba repetit, & causam cur illam reliquerit, in hanc abierit. Huc enim pertinet, quod eum Galilęi exceperunt, ἐδέξαντο, cum Iudæi eum fuerint persecuti.

Lector quod placuerit sequetur.

§. 36. Regulus βασιλικὸς dicitur. Syrus vocat עבר מלכא *habed malcha, seruum regis.* & eodem modo v. 49.

Eum fuisse statum Capharnaum Caluinus ait, vt nemo instar Ducis, Comitis, aut Baronis ibi esse potuerit.

Verum largiter ille fallitur: Erant enim sub magnis regibus dynastæ minores, ipsi quidam reguli, non absoluto, sed subalterno imperio.

VERSVS 46.

Venit ergo iterum in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum. Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum.

QVÆSTIO I.

Quis Regulus?

Regulus Dynasta.

§. 1. GRæcus βασιλικὸν regium vocat, Palatinum, aut Cæsaris aliquem ministrum, non legit βασίλισκος regulus. Quidam ex stirpe Herodis arbitrantur. Sed ista ex coniecturis solis habentur. Regulum vocat Sedulius presbyter. l. 3. Pasch. ep.

Post regulus nato quidam moriente rogabat
Flebilis & supplex Dominum, quo viseret ægrum
Febre laborantem putrum, trepidamq; vetaret
Labi animam de sede sua: tunc larga potestas
Credenti quæ nulla negat, nec dona retardat,
Velocem comitata fidem sermone salutem
Concedens facili: Viuit iam filius, inquit,
Perge tuus. Quantum imperii fert iussio Christi.
Non dixit victurus erit, sed iam quia viuit.
More Dei, qui cuncta priusquam nata videndo
Præteritum cernit, quicquid vult esse futurum.

§. 2. Nonnulli dubitant, an regulus fuerit in Capharnaum, an filius eius ibi ægrotarit, ipse verò alibi habitarit. Sed cum dicatur venisse ad Iesum, quem audierat venire in Galilæam, potius dicendum est: Filium in Capharnaum ægrotasse. Neq; Capharnaum regulum habebat vllum, sed in Romanorum potestate ac ditione erat. Neq; nos Vrbis regulum fuisse dicimus.

§. 3. Non est Centurio, cuius mentio Matth. 8. 5. Luc. 7. 2. Nimis multa dissimilia sunt, vt historias consideranti, euidenter apparebit.

§. 4. Κομψότερον ἔχειν *belle habere*, lepidè, vtq; solent dicere pancratiè. Est enim κόμψος elegans, lepidus, bellus, etiam superbus, iactator. Apud Halicarn. κομψένομαι est componor, scitè, bellè. Non igitur modo sanum, sed perfectissimè sanum, omnibus morbi reliquiis deletis sanum esse pronunciat. Christus solum viuere dixit, Syriacè חיא *Chaui* vixit, hoc est conualuit; at serui respondent, subitò optimè habuisse.

Duos sanasse, ait Cyrillus: nam & reguli animum ad fidem adduxit, & à corporis morbo adolescentem liberauit. Credidit enim ipse, & domus eius tota.

VERSVS 48.

Dixit ergo Iesus ad eum, nisi signa & prodigia videritis, non credetis.

QVÆSTIO I.

An reprehendat signa & prodigia quærentes?

Signa dicuntur plura.

§. 1. SIgna à significando, σημεῖα à σημαίνειν sic dicuntur, quæ possunt esse in rebus naturalibus, non naturaliter effectis, vt cum ægro sanitas restituitur τέρατα sunt, quæ consuetudinem humanam excedunt.

§. 2. Duplex expositio, quidam credendi tarditatem culpari arbitrantur, quod sine signis non credant, alii causam reddi cur signa faciat. Regulus ille fidem habebat, sed imperfectam, vt qui ad sanandum præsentiam requireret. v. 49. sermonem enim abrumpit, ne filius moreretur, antequam ille veniret.

Deinde Christus fidem eius firmat non veniendo v. 50. sed absenti sanitatem donando.

§. 3. Iudæi miracula quidem à Christo inquirebant, idq; iure merito, in ipsa postulatione grauiter peccabant. Miracula iure petiisse constat. *Si enim opera non fecisset, quæ nemo alius facit*, domino testante, *peccatum non haberent.* Noua erat doctrina, noua Messiæ professio, miraculis igitur obsignanda fuerat. Præsertim cum Prophetarum omnium oracula Messiam signis, & admirabilibus operibus conspicuum forè prædixissent, cur non igitur ea postularet, quę si abessent, non modo ad credendum non obligarentur, sed etiam certum argumentum haberent, Christum non esse, qui opera Christi, hoc est miracula non faceret?

Miracula Christo erant necessaria.

Quia vero in signorum flagitatione fuerunt morosi, importuni, maleuoli, à Christo reprehenduntur, non vno, alteroue, ne multis quidem miraculis acquiescunt, noua itentidem postulant. Datum est à Ioanne testimonium, audita vox patris, arcana Nathanaëli indicata, Aqua in vinum mutata, Ierosolymis multa facta, adeò vt Galilæi venientem honorificè exciperent, regulus tamen adhuc hæsitat, si tot tamque magnis non credebat, poterat fortè nec huic ad se pertinenti credere. Hoc sine dubio vitiosæ curiositatis, & tarditatis, quærere miracula, nec tamen factis credere. sed alia iterum iterumq; postulare, auiditate prorsus impudenti.

§. 4. Caluinus ægrè ferre videtur Catholicos à nouatoribus signa veritatis exposcere. *Vtinam*, inquit, *hodie quoque plurimos teneret similis morbus: sed hac voce nihil magis vulgatum, procedant miracula vt aures præbeamus huic doctrinæ. Quasi vero ita sordere nobis debeat Christi veritas, nisi aliunde fulciatur. Verum, etiamsi ingenti signorum aceruo Deus eos obrueret, mentiuntur tamen quum se credituros dicunt, externa quædam admiratio nascetur, sed nihilo esset maior doctrinæ attentio.*

Respon-

Respondeo. Summæ esse stultitiæ, ac planè inexcusabilis, si fidem tot sectis nouis sine miraculis haberemus. Quid enim si Caluinus sibi sine miraculis credi æquum censet, nonne idem sibi iuris Lutherus, Flaccus, Mennon, Swenckfeldius, Socinus, Arminij, Libertini etiam, cæteræq; pestes flagitabunt? Quid porro causæ est, cur huic credam, illis non credam? De scripturarum interpretatione controuertimus, nouo modo interpretantur omnes, vt credam opus est signo veritatis, quale non potest esse falsitatis. A magistratu ecclesiastico vocati non sunt, à Deo si missi sunt, diploma missionis expromant, vitæ sanctitati non credo, pleriq; propter scelera vel ab Ecclesiâ pulsi sunt, vel vt rami arefacti exciderunt.

§. 5. Ioannis Baptistæ testimonium authenticum fuit, ita vt qui ab eo sufficienter instructi fuerunt, credere tenerentur, eum, quem demonstrauit, Christum esse. Quamuis enim nondum miracula fecerat Christus, exspectare tamen poterât. Quia vero multis hoc testimonium sufficienter propositum non fuit, non tenebantur credere antequam miracula viderent. De his dicitur: *Si non veniſſem & opera non feciſſem, peccatum non haberent.*

* * *
* *

CAPVT V.

POST hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam. 2. Est autem Ierosolymis Probatica piscina quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida, quinq; porticus habens. 3. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum expectantium aquæ motum. 4. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam: & mouebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ sanus fiebat à quacunq; detinebatur infirmitate. 5. Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua. 6. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia iam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? 7. Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, vt cum turbata fuerit aqua mittat me in piscinam. dum venio enim ego, alius ante me descendit. 8. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. 9. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. 10. Dicebant ergo Iudæi illi, qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. 11. Respondit eis: Qui me sanum fecit ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. 12. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi. Tolle grabatum tuum, & ambula? 13. Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco. 14. Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. 15. Abiit ille homo, & nunciauit Iudæis quia Iesus esset, qui fecit eum sanum. 16. Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbatho. 17. Iesus autem respondit eis: Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. 18. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere: quia non solum soluebat sabbathum, sed & patrem suum dicebat Deum æqualem se faciens Deo. Respondit itaq; Iesus, & dixit eis. 19. Amen, amen dico vobis: non potest filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcunq; enim ille fecerit, hæc & filius similiter facit. 20. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. 21. Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat: sic & filius, quos vult, viuificat. 22. Neq; enim Pater iudicat quenquam: sed omne iudicium dedit filio, 23. vt omnes honorificent filium, sicut honorificant Patrem: qui non honorificat filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit à morte in vitam. 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quãdo mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, viuent. 26. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso: sic dedit & filio habere vitam in semetipso. 27. Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. 28. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei. 29. Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii. 30. Non possum ego à meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est, quia non quæro voluntatem meam sed voluntatem eius, qui misit me. 31. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. 32. Alius est, qui testimonium perhibet de me: & scio, quia verum est testimonium, quod perhibet de me. 33. Vos misistis ad Ioannem: & testimonium perhibuit veritati. 34. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico, vt vos salui sitis. 35. Ille erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. 36. Ego autem habeo testimonium maius Ioanne. Opera enim, quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. 37. Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me: neq; vocem eius vnquam audistis, neq; speciem eius vidistis. 38. Et verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos creditis. 39. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. 40. Et non vultis venire ad me vt vitam habeatis. 41. Claritatem ab hominibus non accipio. 42. Sed cognoui vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis. 43. Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. 44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis? 45. Nolite putare, quia ego accusaturus sim vos apud Patrem. est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. 46. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit. 47. Si autem illius literis non creditis: quomodo verbis meis credetis?

IN CAPVT QVINTVM

ARGVMENTVM

CHriſtus paralyticum ad piſcinam probaticam ſanat, idque Sabbatho, & grabatum ferre iubet; Iudæis autem calumniantibus factum; defendit auctoritate patris ſui ſemper operantis. Diuinitatem ſuam multis argumentis comprobat: etiam Moſis teſtimonio.

Porrò diſputationes hactenus cum Nicodemo, & Samaritide inſtitutæ quaſi priuatæ fuerunt, nunc Ieroſolymis cum ipſis principibus publicè auctoritatem ſuam probat. Etiam docet nullum morbum ſibi eſſe incurabilem, & animarum non modò corporum ſe medicum eſſe.

In Syriacâ Eccleſia à principio, vſq; ad verſum 19 legitur *matutinis Dominicæ 3. Ieiunii.* Hinc vſque ad verſum trigeſimum titulus eſt קרינא דעניראא *Ceriana deghanide, lectio defunctorum,* quia de mortuorum ſc. reſuſcitatione diſſerens, ex eâ potentiam ſuam diuinam aſſerit. A. verſ. 30. ad finem vſq; *Matutinis Dominicæ 3. poſt Epiphaniam.*

Miraculum porrò hoc celeberrimo loco factum, notiſſimumq; fuit, ac velut tuba, quâ ad ſalutarem doctrinam audiendam Ieroſolymitani omnes conuocarentur.

Spiritalem expoſitionem vide apud Auguſtinum, de verbis Domini Sermone 42. vbi eruditè & ſuauiter omnia exponit: Neque enim tam luculentum in principe Vrbe miraculum, aliquâ ſignificatione ſpiritali caruiſſe credendum eſt. Sicut nec admirabile eſt Chriſtum naturæ vniuerſæ conditorem mira efficere, ſed Deum inter homines verſari.

VERSVS 1.

Poſt hæc erat feſtus dies Iudæorum, & aſcendit Ieſus Ieroſolymam.

QVÆSTIO I.

Quis dies feſtus?

Quod feſtum fuerit incertum eſt.

§. 1. COnuenit inter omnes, vnum ex tribus fuiſſe, quibus Ieroſolymam mares adire oportebat Exod. 23. 14. Paſcha vel Pentecoſten, vel Scenopegia. Vtrum ex hiſce fuerit præter coniecturas nihil certi habetur. Quod Ianſenius exiſtimat Paſcha fuiſſe, alioqui non poſſe quatuor inueniri, id aliis neceſſarium non videtur. Plerique tamen Paſcha fuiſſe arbitrantur, etiam noſter Vincentius. Nam cum dixiſſet quatuor menſes eſſe vſque ad meſſem poſt primum Paſcha dixit. Itaque in Nouembri vel Decembri: hoc ergo ſecundum Paſcha erat. Sic Irenæus libro ſecundo, capit. trigeſimo nono. Perer. libro quinto, in Dan. Ianſen. Tolet.

§. 2 De Pentecoſte Diuus Thomas, Lyra, Carthuſienſ. alii interpretantur. Quod ſi quiſpiam ſeruet hunc ordinem hiſtoriæ, vt dicat in paſchate eiectos vendentes, & ementes, deinde colloquium cum Nicodemo celebratum, Chriſtum in Iudæa commoratum baptizaſſe, deinde per Samariam in Galilæam profectum, & dixiſſe quatuor menſes eſſe ad meſſem, non poſſunt illa fieri poſt Paſcha vſque ad Pentecoſten, ſed neceſſe eſt ante ſecundum Paſcha fieri. Quia tamen dicit *poſt hæc*, nondum conſtat certi quicquam *de tempore*: potuit enim in Galilæâ manere, & ad ſecundum Paſcha venire, deinde ad pentecoſten. Itaq; cum nihil in vllam partem niſi probabile occurrat, cuiq; liberum fuerit ſequi id quod veriſimilimum videbitur.

VERSVS 8.

Eſt autem Hieroſolymis Probatica piſcina, quæ cognominatur hæbraicè Bethſaida quinque porticus habens.

QVÆSTIO I.

uæ piſcina probatica?

§. 1. QVidam habent ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρᾳ, *in probaticâ vel ad probaticam*, erat ſcilicet piſcina, ſeu natatoria, Porta erat gregis 2. Eſd. 3. 32. gregis ſeu *ouium*, שער הזון *Schachar hazon*: hæc dicebatur piſcina pecoris, ſeu ouium, non quod eo loci oues adaquarentur, aut victimarum exta eluerentur. Aqua enim non niſi ab Angelo mouebatur: ad illos verò vſus aquarum copia ad templum erat. [Erat enim, inquit *Ioſephus lib. 8. de antiq. cap. 1.* labrum patens per dimetientem lineam in cubitos decem craſſitudine palmari, eius meditullium ſuſtinebatur ſpirâ decies replicatâ, cuius dimetiens linea fuit cubitalis. Id labrum circumſtabant duodecim iuuenci ad tractus quatuor ventorum obuerſi terni, quorum poſtica ſubſidebant vt eis orbiculare illud vas incumberet in medio ſui depreſſius. Capiebat autem hoc mare congiorum tria millia. Fecit præterea labrorum decem baſes æreas quadrangulas, harum quæq; longitudine fuit cubitorum quinque, latitudine quatuor, altitudine trium, huius operis partes ſeorſim fabricatæ ſic compingebantur. Quatuor erãt columellę per totidẽ angulos diſpoſitæ quadrangulæ, quibus latera baſium vtrinq; inferebantur, erant a. hæc tripertita, & inter iuncturas cælaturis diſtincta, alibi leonis effigie, tauri alibi aut aquilę. Columellæ quoq; eiſdẽ cælaturis erant ornatæ. Totũ vero opus quatuor rotis ſuſpẽdebatur, quæ fuſiles erant, habebantque modiolos & radios ſeſquicubitali inter vtramque extremitatem interuallo. eratq; mirum videre rotarum circũferentias, quomodo lateribus baſin coaptatæ cantis ſuis inſiſtebant. Angulos a. ſupernè continebant fuſiles humeruli manuum extenſarum. his impoſita erat ſpira, cui labrum inſerebatur, ita vt manibus ſuſtineri

Probatica piſcina.

Vſus piſcinæ.

Latera templi.

Imaginum templi.

vide-

videretur: qua parte effigies leonum & aquilarum, sic erant adaptatæ, vt cannatas putares, interuenientibus inter eas palmarum arbusculis. Atq; hæc fuit decem basium structura. Deinde ex eodem ære fecit decem labra rotunda conchæ specie, quorum quodq; capiebat congios quadraginta. erat enim altitudo quatuor cubitorum, & tantũdem spatii patebat inter margines. Ea labra decem illis basibus imposuit, quas mechonoth sua lingua appellabant. horum quinq; ad sinistrum latus templi septentrionale collocauit, totidem ad dextrum australe, ita vt orientem spectarent: quo loco etiam mare illud dedicauit. Omnibus deinde aqua repletis, mare quidem in eum vsum assignauit, vt inde Sacerdotes templum ingredientes manus ac pedes abluerent, ad altare ascensuri: labra autem vt eorum aqua purgarentur intestina ac pedes animantium ad holocautoma destinatorum.] Erat etiam sub templo fons perennis, magna copia scaturiens, vocabatur מימי בן החמקדש *Meme men hamicdaſcin, aquæ de sanctuario.* Ad illas alludit Ezech. c. 47. 3. *aquæ autem descendebant in latus templi dextrum ad meridiem altaris. Et eduxit me per viam portæ Aquilonis, &c. & aquæ redundantes à latere dextro, &c. & traduxit me per aquam vsque ad talos. Rursumq; mensus est mille, & traduxit me per aquam vsque ad genua, &c. & traduxit me per aquam vsque ad renes, &c. quoniam intumuerant aquæ profundi torrentis, qui non potest transuadari, &c.*

Et Aristæus de Septuaginta duobus interpretibus: [Templum spectat adortum, posterioribus eius ad occasum tendentibus, & pauimentũ totum est lapide constratum, tractusq; habet aquæ immittendæ ad loca certa, quæ mittitur ad abluendum sanguinem hostiarum: quia in solennibus festis multa millia iumentorum offeruntur. Aquæ vero confluxus nunquam deficit: & quia fons intrinsecus magnus naturalem, & eam perennem scaturiginem habet, & quia subtus terram sunt mira & inenarrabili arte, aquarũ receptacula confecta per quinq; stadia, quemadmodum apparebat, vndiquaq; circum templum, quorũ singula habent fistulas infinitas, vtrinq; in se inuicem emittentes fluxus: atq; hæc omnia in imo & à lateribus plumbo sunt obducta, & multa terra accuratè cooperta. Sunt præterea multa ostia in fundo & basi, quæ nemo cernere potest, præter illos quibus ministerium est commissum: per hæc impetu & effluxu supermissæ aquæ, sanguis quantumuis copiosus, à victimis collectus, abluitur & expurgatur. Exponam etiam, quomodo ipse istorum receptaculorum molem exstructuram, ex singulari beneuolentia monstratam cognoui: Nam abduxerunt me ex Ciuitate vltra quatuor stadia, & iussit me vnus capite ad locum quendã inclinata auscultare sonum, quem aquarum concursus æderet. Hinc apertè cognoui magnitudinem vasorum Templi (quæ aquas illas continerent.)]

Non igitur opus erat hac piscinâ ad eluendas purgandasq; victimas. Erat tamen non procul à templo; dicitur v. בית חסדה *bethſaida, domus piſcationis,* alii legunt בית חסדה *bet chaſad, quod, omiſſo* ה vertunt *Bethesda*, quod est domus misericordiæ, qui domum effusionis interpretantur, legerunt בית אשר *beth eſaher.* Textus Syriacus hunc in modum habet. דוכתא חדא דמעמורייתא *ducheta chada de machamudiia.* Hoc est locus vnus piscinæ. Nam etiam in margine scriptum est addictione דוכתא עבראית מקום *ducheta, chibraith macom. hebraicè locus.* Iunius & Tremellius verterunt: *ad pecuariam*, & subaudiunt, *portam.* & quamuis de voce non disputent, constat tamen à Syris abesse particulam *ad.*

Ridiculus vero est Bullingerus hæreticus dum formatur à בית *beth*, & עץ *chetz.* Nam עץ capram, non, vt ille ait, captum significat. Deinde nulla litera radicalis eadem est, in Syro enim est חסדא *Cheſda*, ab Hebræo חסד *Cheſed, miſericordia*, & Bullingerus facit hinc בית עזרא quasi domum capratum dicat: vbi literas suo arbitrio mutat. ע pro ח. & ן pro ס. & ne quid desit, quo imperitiam faciam palam, de suo addit ך, quasi capræ vocentur עזרא *Chizde* cum vocentur עזים *Chizien* quod à חסדא toto cœlo differt. vt etiam Hebraicè imperiti & figuris literarum satis constare potest. Hoc moneo, ne quis homines hæreticos ideò linguarum peritos existimet, quia peregrina idiomata commentis inferunt. Hieronymus de locis Hebraicis in probatica lacum rubentem esse ait mirum in modum: nam hostias ibi lauari à Sacerdotibus ferunt. *Bullingeri imperitia.*

§. 2. Manet tamen in omnium deriuatione difficultas, quod sit Hebraicum vocabulum Græco respondens, nihil enim horum ouem aut pecus significat. Nam alii sunt, qui vocant בית זאן *beth zon* domum ouis. Ita Ioannes Heidenus malus auctor.

Mihi duæ respondendi rationes occurrunt. Primum est vt dicamus: non respondere sibi nomina illa quoad significationem, sed aliam ob causam, ita Hebraicè, ob aliam aliter græcè appellatam. Causa priscis fuit, vt vocarent Beth-chesda ob beneficia diuina ibi exhiberi solita. Quia verò forum ouillum eodem loco habebatur, Græcè προβατικὴν quasi ouiarium appellarunt. Si nostram versionem stram retineamus, vtcunq; potest vocari probatica, Hebraicè dicitur בית ציידא *beth, zaida*, hoc est, domus vel venationis, vel cibi, vel viatici. Vbi peregrini necessaria sibi compararent.

Vel domus piscationis, quod talibus locis solerent vendi pisces.

Quam ob causam autem Brentius vocet Thermas mihi incertum est, nisi quod certum est, sine vllo eum auctore hoc facere, si enim thermæ essent, aliqua mentio apud veteres fieret, deindè tum facilè aquarum proprietati sanationis acceptæ referrentur. De tota re ita Franciscus Lucas: *Alii addunt præpositionem* super *vel in* probatica. *Prior vt Bibliorum Sixtinorum, ita plerorumque Latinorum librorum, tam manu quam typis scriptorum, lectio est: cui adstipulantur Latini tractatores præter recentiores, Beda & libro de locis Hebraicis Hieronymus: nec non inter Græcos Theophylactus dum absque præpositione & legit & explicat, piscina cur probatica dicta fuerit. Denique fauet huic lectioni Syriacum Euangelium, quod habet. Est autem illic in Ierusalem locus quidam, Ablutionis qui vocatur. Altera lectio quæ addit præpositionem Super, est non paucorum Latinorum librorum, tum manu tum typis scriptorum (nam qui habent In præpositionem, sunt illi solummodo typis excusi, & quidem minoris fidei) quibus volunt libri Græci, qui constanter addunt præpositionem ἐπὶ, ea tamen varietate vt quidam scribant nomina probaticæ & piscinæ eodem casu, Tertio inquam (ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρᾳ) plerique diuerso, prius tertio, posterius primo casu, ἐπὶ τῆ προβατικῆ κολυμβήθρα: vt & Latina scriptura, super probatica piscina, ambigua est ad vtrumque, vt vtrumque nomen accipias, vel eodem casu, vel diuerso, prius sexto, posterius primo. Græcis libris consonant auctores Graci, Nonnus & Eusthymius, quorum ille paraphrasi, hic enarratione sua intelligit, ad probaticam seu in probatica, fuisse piscinam. Hæc alias à nobis latius tractata sunt in Notationibus.*

Ibidem quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida. Ita le-

sunt meliores libri, præsens cognominatur, non imperfectum cognominabatur. Porrò pro Bethsaida, quidam libri impressi scribunt Bethesda, vt etiam quidam Graci pro Βηθσαϊδὰ scribunt Βηθσαϊδά: sed vt Latinos illos ex Græcis consulò esse mutatos, dubium non est: ita Græcos hos ex Latinis, credibile est. Recepta Græcorum lectio est Βηθσδά Bethesda, quod, prout scribitur à Syro, significat domum misericordiæ: Latinorum Bethsaida, quod interpretari licet domum piscationis. Vtra verior, incertum. lege Notationes nostras prolixiores.

De Græca lectione sic: ὁπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρᾳ: Sic cum Regio plerique omnes libri scribunt, prius nomen tertio, posterius primo casu. Quidam vtrumque scribunt tertio casu ὁπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρᾳ. Theophylacti Romæ excusi textus, commentario consentiente omisso præpositione & articulo, vtrumque scribit primo casu προβατικὴ κολυμβήθρα. Lege latinas varietates, & Notationes nostras in varias Bibliorum lectiones.

§. 3. Itaq; dicendum est diuersas fuisse partes aquæ illius, si hostiæ aliquæ ibi lauabantur. Noluit fortè Deus cultum suum & templum perpetuo miraculo illustrare. Christus autem suos eodem modo baptismo lauit in sanguine suo dealbatos. Ita Tertullianus libro de baptismo, capite quinto. figuram baptismi esse ait. *Sciunt opaci quique fontes & auii quique riui, & in balneis piscinæ & euripi in domibus vel cisternæ & putei, qui rapere dicuntur, scilicet per vim spiritus nocentis. Nam & enectos & lymphatos & hydrophobos vocant, quos aquæ necauerunt, aut amentia vel formidine exercuerunt. Quorsum ista retulimus? ne quis durius credat Angelum Dei sanctum aquis in salutem hominis temperandis adesse, cum Angelus malus profanus commercium eiusdem elementi in perniciem hominis frequentat. Angelum aquis interuenire, si nouum videtur, exemplum futuris præcurrit. piscinam Bethsaidam Angelus interueniens commouebat, obseruabant qui valetudinem querebantur. Nam si quis præuenerat descendere illuc, queri post lauacrum desinebat. Figura ista medicinæ corporalis spiritualem medicinam canebat, ea forma, qua semper carnalia in figura spiritualium antecedunt. Proficiente itaque in hominibus gratia Dei, plus aquis & Angelo accessit: qui vitia corporis remediabant, nunc spiritum medentur: qui temporalem operabantur salutem, nunc æternam reformant: qui vnum semel anno liberabant, nunc quotidie populos conseruant, deleta morte per ablutionem delictorum, Exempto screatu, eximitur & pœna.*

Angelus a quæ aderat.

Chrysostomus homilia 35. non modo piscinam figuram baptismi esse asserit, sed etiam imaginem illustriorem, quia Christo prior est. Erat vero ad radicem montis, in eamq; videtur aqua templi deriuata.

§. 4. Nusquam huius miraculi in scriptura mentio alia habetur, imò ne quidem ab externis Scriptoribus, quod inter tot rerum minutias quæ scribi solent, mirandum est. Verum voluit Deus nobilissimum extare miraculum, quo suos in religionis constantiâ conseruaret: Gentibus ostenderet cultum illum sibi placere. Semper enim Dei Ecclesia miraculis gloria Dei reluxit, nec vnquam ita destituti fuerunt fideles, quin aliquo in loco, quasi exerta manu beneficia Deus porrigeret. Porrò in quinq; porticibus magnam hominum multitudinem fuisse ratio declarat, & Syrus textus etiam auget: dicit enim fuisse עמא סגיאא *Chamma sagiaa, populum magnum.* Nec etiam dubitandum præter ægros fuisse plurimos, qui seruirent illis, pauperibus Eleemosynas darent, diuitibus ministrarent, quam rem adiuuabat templi vicinitas, & nunc festum, itaq; loco conspicuo factum est miraculum.

Miraculi huius alibi mentio non est.

§. 5. Monet noster Vincentius Anabaptistas quosdam historiam de piscina probaticâ non recipere, quod nulla in veteri Testamento eius mentio habeatur. nec à Iosepho quidem. at nobis satis est ad fidem nouum Testamentum. Stultum enim esset Ioannem eâ de re scribere, de qua conuinci à multis viuentibus possit. Credibile verò est, miracula illa post veteres libros scriptos cœpisse. Quod ad Iosephum attinet, obiter & malignè Baptistæ & CHRISTI res attigit, de admirandis Apostolorum & martyrum rebus silet, hac in re gentilium secutus malignitatem, Christianorum res vbique deprimentium. Nec dubito Iosepho iam adulto gratiam illam sublatam, Apostolis vbiq; sanitatem conferentibus.

Tertullianus post Domini mortem desiisse dicit. aduers. Iudæos capite decimo tertio. *Et mandatum est nubibus, ne pluerent imbrem super vineam Soreth, id est, cælestibus beneficiis ne prouenirent domui Israel. Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat: & non iustitiam sed clamorem, quo in crucem eum extorserat: & ita subtractis Charismatis pristinis, lex & Prophetæ vsque ad Ioannem fuerunt: & piscina Bethsaidæ vsq; ad aduentum Christi, curando inualetudines ab Israel, desiit a beneficiis, deinde ex perseuerantia furoris sui nomen Domini per ipsos blasphemaretur.*

Aquarum collectiones natatorias appellabant, non quod ad natationem omnes vsurparentur, sed quod plurimę. Nandi enim olim exercitationes celeberrimæ erant, quando & milites id discebant, & Augustus nepotes ipse docebat. Comparatæ itaq; in illum vsum piscinæ habebantur.

VERSVS 4.

Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & mouebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.

QVÆSTIO I.

Quomodo aqua sanarit?

§. 1. DEscendebat Angelus, & aquam mouebat non motu sanaturus, sed vt præsens Dei beneficium testaretur. Vtitur autem Deus creaturis pro arbitrio, etsi illa quæ faciunt supra earum naturas sint. Non symbolum duntaxat aqua fuit, sed etiam causa sanitatis, per illam enim Deus potentiam suam exercuit. De potentia obedientiali alio loco disserui. Syrus addit לחרן *lehun, turbabat illis aquam*, ægris nempe. Quod verò Græcus ait κατὰ καιρὸν, *secundum tempus*, Beza interpretem nostrum quasi barbarum reprehendit, cum boni auctores eo modo loqui soleant. Nam secundum tempus est, post aliquod temporis interuallum. Sic Cicero 1. de Oratore, secundum hunc diem. Et in Vatin. secundum ea quæro. & oration. 2. in Verr. *Tua ratio est, vt secundum binos ludos mihi respondere incipias, vera, vt ante primos ludos comperendinem.* Itaque secundum tempus apparebat, quo Deo visum fuit,

In

In Syro est: בזמן זבן *in tempore, tempore, hoc est per interualla temporis*: Iunius & Tremell. *In tempore tenoris*, quod minimè probandum, cum idem sit in Syriaco verbum bis repetitum. Cyrill. lib. 2. cap 25. Angelum diuinâ virtute per aquas sanasse, D. Thomas, Theophylact. inditam aquæ virtutem, quâ sanaret omnes, quod de illâ instrumentali ratione intelligendum est.

Rectè ergo noster vertit: secundum tempus, κατὰ καιρὸν, minus rectè Beza, *certo momento*; non enim certum erat vllum momentum, quo veniret, sed ob incerditudinem omni momento expectabant. Eodem modo minus commodè *certo tempore* vertunt alij: nam ambiguum est.

§. 2. Incerta fuisse accessus momenta docet multitudo expectantium. Cur autem vno potius loco, quam alijs Deus ista operetur, solus ipse nouit, qui omnia facit.

Hodie quoq; multis locis multa miracula operatur, in alijs nulla. Quâ de re Augustin. Epistol. 137. *Vbique quidem Deus est, & nullo continetur vel includitur loco qui condidit omnia, & eum à veris adoratoribus in Spiritu & veritate oportet odorari, vt in occulto exaudiens, in occulto etiam iustificet & coronet. Veruntamen ad ista, quæ hominibus visibiliter nota sunt, quis potest eius consilium perscrutari, quare in alijs locis hæc miracula fiant, in alijs non fiant?*

§. 3. Qui prior descendit, sanatur, vt appareat miraculo, non autem naturâ sanitatem donari. Hic multos annos habuit in morbo. Syrus: *quod multum tempus fuit ei*, & interpres in Regijs biblijs, addidit: *in morbo*. Sed in Syro non est.

§. 4. Anni ægrotantis morbi incurabilem contumaciam, & languentis patientiam demonstrant, ideo enim hæc adduntur, vt miraculum esse probetur. Monet simul Deus etsi beneficia sua diutissimè differat, non desperandum tamen esse. Quod respondet vers. 7. κύριε, Domine, seorsum ponendum est, magno enim affectu dicitur. Illud enim *Domine* est ciuiliter approbantis, quod voce ipsa indicabat. Syrus expressit eum affectum אין מרי *In mari. Etiam Domine mi.* Chrysostomus admiratus hominis tolerantiam & spem, exclamat: *Pudeat ergo nos, pudeat dilectissimi, & incredibilem socordiam nostram deploremus: octo & triginta annos hic expectauerat, expectabatque, neque eius impletum est desiderium, neque negligentia sua non sanabatur, sed prauenius ab aliis, neque propterea desperauit: nos autem si vel decem dies orationibus inuigilantes non exaudimur, iam tepescimus: hominibus verò quam diligentissimum exhibemus ministerium, in militia, in difficultatibus seruientes, & tandem frequenter omnem spem amittimus: Dominum autem nostrum, vbi sine dubio merces sequitur longè laboribus amplior, (spes enim non confundit, inquit:) debito studio & diligentia prosequi non patimur: & quonam hoc supplicio dignum? nam si nihil accepturi essemus, ipsius tamen frequens consuetudo nonne innumera nobis bona attulisset? sed laboriosa est assidua oratio: & quid non laboriosum; quod à virtute proficiscatur?*

§. 5. Libri Græci variant: alij ἐταράσσετο τὸ ὕδωρ turbant aquam: alij ἐταράσσετο, mouebatur. Eodem sensu; ratio quia τὸ alij articulum putauerunt, alij partem dictionis ἐταράσσετο. Hinc duæ lectiones. ἐταράσσετο ὕδωρ, & ἐταράσσετο τὸ ὕδωρ. Posteriorem probo, quia Latinus & Syrus eam retinent. Quod in historia scholastica, cap. 81. scribitur de ligno crucis, fabula est. Adrichomius in descriptione Ieruſalem, putat hic sacrum ignem fuisse sepultum. 2. Machab. 1. 19. Verum id quoque incertum. Puteus enim altus fuit & sine aquâ.

VERSVS 10.

Dicebant ergo Iudæi illi, qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

QVÆSTIO I.

An non licuerit ferre grabatum Sabbato?

§. 1. ONus minimum ferre Sabbato vetitum videtur Ierem. 17. 24. *Et erit: si audieritis me, dicit Dominus, vt non inferatis onera per portas ciuitatis huius in die Sabbati: & si sanctificaueritis diem Sabbati, ne faciatis in eo omne opus: &c. & 27. Si autem non audiueritis me vt sanctificetis diem Sabbati & ne portetis onus, & ne inferatis per portas Ieruſalem in die Sabbati: succendam ignem in portis eius, & deuorabit domos Ieruſalem, & non extinguetur.* Vbi tamen de minimis non est mentio, sed in communi de oneribus, quæ per portas inferebantur die Sabbati non minus quam profano. Non dubito Ieremiam loqui de oneribus, quæ inferebant in Vrbem & vendebant, quod peccatum etiam post captiuitatem fuisse auctor est Nehemias cap. 13. 15. *In diebus illis vidi in Iuda calcantes torcularia in Sabbato, portantes aceruos, & onerantes super asinos vinum, & vuas & vicus, & omne onus, & inferentes in Ieruſalem in die Sabbati. Et contestatus sum, vt in die qua vendere licebat, venderent. Et Tyrij habitauerunt in ea inferentes pisces, & omnia venalia: & vendebant in Sabbatis filijs Iuda, & dixi eis: Quæ est hæc res mala, quam vos facitis, & profanatis diem Sabbati? Nunquid non hæc fecerunt patres nostri, & adduxit Deus noster super nos omne malum hoc, & super ciuitatem hanc? Et vos additis iracundiam super Israel violando Sabbatum. Factum est autem cum quiescissent portæ Ieruſalem in die Sabbati, dixi: & clauserunt ianuas, & præcepi vt non aperirent eas vsque post Sabbatum: & de pueris meis constitui super portas vt nullus inferret onus in die Sabbati. Et manserunt negotiatores & vendentes vniuersa venalia foris Ieruſalem semel & bis. Et contestatus sum eos, & dixi eis: Quare manetis ex aduerso muri? Si secundo hoc feceritis, manum mittam in vos. Itaque & tempore illo non venerunt in Sabbato.* Vbi calcantes torcularia & ferentes onera ad nundinas reprehendit. Itaque paruum & necessarium onus ferre non minus licitum erat Sabbato, quam ambulatio, ac similia. Nullo verò modo sanare miserum Sabbati peccatum erat, vt etiam noster Vincentius docet. Erant quidem in cultu Sabbati plusquam superstitiosi Iudæi, ita vt in periculo remigare, nec quicquam tale ferre vellent. Hoc autem tempus maiorem obseruationem requirebat, cum decies circiter centena hominum millia ad festum conuenissent, & magno supplicio dignum facinus, videretur ferre lectum turbæ & Deo insultantem calamitatem vniuersæ genti indè orituram timebant: ex Ieremia enim loco citato cognorant, inter causas vastationis violationem Sabbati referri.

Onera vetita Sabbato.

Sabbati cura superstitiosa.

§. 2. Itaque Sabbatum non videtur violasse, vt etiam Chrysostomus exponit Hom. 36. *Neque tantum sanauit, sed vt lectum auferat iubet, vt miraculum crederetur, & nemo falsum & simulatum opinaretur. Nisi enim firmis & robustis membris id ferre non potuisset. Seruat hunc morem sæpenumero Christus, vt maiorem in modum impudentibus silentium imponat.* Non autem violasse Sabbatum censet Chrysostomus, fecit enim non in Legis contemptum, sed augmentum, οὐκ παραβαίνων τὸν νόμον ἀλλ' ὑπερβαίνων, *non transgrediens legem, sed superans.*

Legem non violauit lectum ferendo.

§ 3. Paralyticus auctoritate medici sese tuetur, qui enim tam diuturnum sanare morbum potuit, vel interpretari de Sabbato legem, vel in eâ dispensare potuit. Qui enim adeò destitutus erat vsu membrorum, vt nemo aquam se quidem injicere posset, nunc lectum ferre non ambulare tantum valet, ita Cyrill. lib. 2. in Ioannem cap. 128. *Prudentißime, inquit, atq; breuißimè Iudæorum criminationes repellit. Nam quoniam vt transgressorem accusabant, non licere dicentes, in Sabbato hæc onera ferentem ambulare, ad illum totam rem refert qui sanitatem ei largitus est, & magna quasi voce dicere videtur. Illam potius quam Sabbatum esse honorandum, cui tanta virtus tantaq; gratia inest vt diuturnum hunc morbum, verbo fugauerit. Non enim homo, sed Deus solummodo, rem huiusmodi facere potest. Quomodo enim gratus Deo non est qui mirabili diuinaq; potestate vtitur? Ita significantius atq; acerbius in eos oratio fertur.*

§. 4 Caluinus ferre onus prohibitum fuisse putat, sed miraculum tantum fuisse, vt negligere oporteret offensionem. Veruntamen non fuisse veram offensionis causam facilè constare potest, si consideremus non quælibet onera prohibita, vt dixi. Caluinus tamen non modo Iudæos, sed etiam paralyticũ accusat. » [Tametsi enim nondum tenebat quisnam esset Chri- » stus, persuasus tamen erat, diuinitus missum esse, quia » diuinam eius virtutem expertus erat: atq; indè aucto- » ritate præditum esse colligit, vt necessario illi sit pa- » rendum. Sed videtur hoc quoq; reprehensione di- » gnum, quòd miraculum à Legis obedientia eum di- » mouet. Fateor quidem eum non satis firmo argu- » mento niti vel pugnare: bis tamen alij peccant, quòd » neque reputant, hoc extraordinarium esse Dei opus, » nec iudicium suspendunt donec Prophetam Dei ver- » bo instructum audierint.]

Paralyticus defensus.

Firmum fuit argumentum paralytici: Cur enim tanto miraculo non crederet, certoque statueret, illi obtemperandum, qui morbum annorum triginta octo subito sanasset. Deindè contumaciæ & ingratitudinis meritò accusaretur, si benefactori præsenti non pareret. Sanationis autem erat probatio, si onus ferret, ideòq; coniungenda fuit, nec damnare oportebat, qui hoc iussetat inauditum, sed quærere quâ potestate iuberet ferre lectum, qui tanta potentia sanarat ægrum.

§. 5. Non fuisse autem adeò strictam sabbati legem, vt non posset lectum ferre æger, facilè ostendo. Nam primò die sabbati pugnare, aliaq; facere necessaria licuit. Imò etiam aggerem struere, hostem impedire, quod fugiebant Iudæi superstitiosè apud Iosephum lib. 4 antiq. *εἰ, μὴ πάτριον ἦν ἡμῖν ἀργεῖν τὰς ἑβδομάδας ἡμέρας οὐκ ἂν ἠνύοθη τὸ χῶμα κωλυόντων ἐκείνων. ἀρχονῖας γὰ μάχης καὶ τύπτονῖας ἀμυνάσθαι δίδοσιν ὁ νόμος, ἀλλὰ δέπι δρῶνῖας τὰς πολεμίους οὐκ ἐᾶ. ὁθὴ καὶ ῥωμαῖοι σωιδόντες, καὶ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἃς δὴ σάββαῖα καλοῦμεν, ἐτ' ἐβαλλον τὰς ἰουδαίους, ἐτ' εἰς χεῖρας αὐτοῖς ἀπῆιτων. χεῖν δὲ καὶ πύργους ἀνίσασαν, καὶ τὰ μηχανήματα προσῆγον, ὥστε αὐτοῖς εἰς τὸν ὄπτασαν ἐνεργὰ πῶς εἶναι.* *Si non in patrio more esset, vt illas hebdomadis dies feri iremur, non fuisset perfectum vallum, illis prohibentibus: Hostes enim cum prælium inchoant, pugnantq;, repellere lex permittit, si aliud faciant non sint. Cuius gnari Romani illu diebus, quos sabbata dicimus, neq; iaculis, neq; cominus Iudæos aggrediebantur, aggeres duntaxat, & turres erigebant, & machinas adducebant, vt in diem sequentem vti illis possent.*

Neque ista recte faciebant, licet aliquando sancta simplicitate sabbato etiam occiderentur: non enim in necessitate cæremoniam seruari Deus iussit. Deindè Sabbato exercitus pabulabatur, & agricolæ pecus pascebant, pabulum ferebant, aquatum ducebant, aut aquam ferebant potaturis: Hic verò erat non dissimilis necessitas. Lectum relinquere non tenebatur, nam in turba facilè ablatus fuisset, hærere etiam eodem loco non oportebat, aut certè non tenebatur. Cur enim iam sanus inter ægros moraretur, nec abiret die Sabbati.

§. 6. Mirantur nonnulli cur Dominus rogarit, an saluus esse vellet. Causa est quod inuito beneficia obtrudere noluerit, quemadmodum etiam sanitatem non nisi diligenter attendenti ex aquis dedit; nõ. strã enim voluntatem studiumq; requirit. Athanasius de Passione & cruce Domini. Ideò rogasse, vellet ne saluus fieri, vt per fidem gratiam obtinere posset. *Ac veluti medicus quispiam ingrediens ad ægrotos, primum quærit an velint curari, ne & ipso fatagente, & nolente illo, inutilis efficiatur curatio, aduersante ægroto contra medici artem. Ita quoq; Dominus è sanandis percunctatus est, & credentibus gratificatus est, vt per fidem gratiam obtinere possent. Indicium enim voluntatis animæ fides est.*

Cooperatiouem nostram Deus requirit.

VERSVS 13.

Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco.

QVÆSTIO I.

Cur se Christus non statim indicauit?

§. 1. NOluit Christus se miraculi auctorem ante profiteri, quam omnibus notum redderetur, vt de facto sine respectu personæ indicarent. Propter verbum ἐξένευσεν, quidam vertunt, peregrinum se fecit, quasi esset à ξένος: Verum aliena est illa interpretatio. Syrus: Iesus autem subduxerat se à turba multa quæ erat in illo loco, vbi אתגבי *Ethgeni*, est subducere se, abire, nihil ad peregrinitatem pertinet. Iun. & Trem. *Euaserat* è turba minus rectè; nam Syrus habet בגרמא in turba, non autem מן *Men*, quod est à turba.

Christum declinauit.

Non est ergo similitudo à natantibus sumpta, sed nutantibus, & tamen pleriq; de natatu interpretantur; cum ἐκνεύειν sit nutare, nutu iubere aut negare, itaque ἔκνευσεν est capite aliorsum inclinato discedere, hinc ἔκνευσις ὁδῶν apud Platonem *deflexus viarum*.

Postquam igitur cum illo disputatum est, de grabato non ferendo, nec auctorem posset proferre, Christus eum in templo monuit, vt peccata caueret; atq; ita sese indicauit, ille autem Iudæis.

VERSVS 14.

Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.

QVÆSTIO I.

An exigat vt ab omni peccato abstineat?

§. 1. CAluinus negat id Christum flagitare: [Quũ « peccare vetat, non exigit vt ab omni pecca- « to sit immunis, sed comparatio fit superioris vitæ. « Hortatur enim Christus vt posthac respiciat, neque « maneat sui similis.] «

Impia est ista & Epicuræa scripturæ depravatio; omne enim peccatum Christus vetat, nullo prorsus

exceptu

excepto. Si enim aliquod excipimus, peccatum id esse negamus. Si Christus non exigit, vt ab omni peccato sit immunis, nec etiam Deus exigit, quædam igitur peccata Deus permittit, vt sine legis violatione fiant, si non iubet omnibus abstinere. Peccatum omne contra legem Dei est, quamuis minimum. Omne enim peccatum est ἀνομία, legis trãsgressio; omne igitur vetatur, alioqui vbi lex non est, nec peccatum est, non tamen ille ob fragilitatem abstinuit.

QVÆSTIO II.

An Christus ostendat fideles posse deficere?

§. 1. VTinam illa verba veterum martyrum spiritu perponderent noui fiduciarij, qui meris blanditijs ac confidentia perdunt animas errantes. Sanus erat iustus etiam factus à Christo, monetur tamen ne iterum peccet, *ne deterius aliquid ipsi eueniat*, si videlicet perditâ iustitiâ, & à Deo desciscus, maioribus se malis implicet. Hortatur hac de re martyres Cyprianus Epist. 7. ad Rogatianum, &c. *Hortamur tamen per communem fidem, per pectoris nostri, veram circa vos & simplicem charitatem, vt qui aduersarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram forti & perseueranti virtute teneatis. Adhuc in seculo sumus, adhuc in acie constituti, de vita nostra quotidie dimicamus; danda opera est, vt post hac initia, ad incrementa quoque veniatur, & consummetur in vobis, quod iam rudimentis felicibus esse cœpistis. Parum est adipisci aliquid potuisse, plus est, quod adeptus es posse seruare, sicut & fides ipsa & natiuitas salutaris non accepta, sed custodita viuificat. Nec statim consecutio, sed consummatio hominem Deo seruat. Dominus hoc magisterio suo docuit dicens: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat. Puta hoc illum & confessori suo dicere: Ecce confessor factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat. Salomon denique & Saul, & cæteri multi quamdiu in vijs Domini ambulauerunt, dat am sibi gratiam tenere potuerunt: recedente ab ijs disciplina Dominica, receßt & gratia. Perseuerandum nobis est in arcto & in angusto itinere laudis & gloria: & cum quies & humilitas, & bonorum morum tranquillitas Christiano omnibus congruat, secundum Domini vocem, qui neminem alium respicit, nisi humilem, & quietum, & trementem sermones suos, tum magis hoc obseruare & implere confessores oportet, qui exemplum facti estis cæteris fratribus, ad quorum mores omnium vita & actus debeat prouocari.* Quam graphicè fidem Christianorum sanctissimus martyr depingit, cui nemo respondet: iustum me credo, me non posse deficere confido. Sed cum timore salutem operabantur. Et lib. de Discipl. & Habitu Virg. *Glorificemus & portemus Deum puro & mundo corpore & obseruatione meliore; & qui per sanguinem Christi Domini nostri redempti sumus, per omnia seruitutis obsequia redemptoris imperio pareamus, demusque operam, ne quid immundum & profanum templo Dei inferatur, ne offensus sedem quam inhabitat, derelinquat. Sospitantis Domini verba sunt & docentis, curantis pariter & monentis: Ecce, inquit, sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat.*

§. 2. Cur enim dubium est hominem sanatum, obedientem, etiam templum obeuntem, & orantem iam sanatum & liberum fuisse à peccatis? Si enim in illis hæreret, de pœnitentiâ admonerentur: nunc solum de cautione in futurum sermo est. Nec enim ob præterita puniendus erat, remissa igitur illa fuerunt; non tamen ex Caluini normâ Dominus eum hortatur, nec dicit: omnia remissa, nullum imputabitur, sed si pecces, deterius aliquid continget, quam id quod annos 38. substinuisti.

Syrus addit מן קדמיתא *Menkadmia*, *à principio*, vbi subaudiendum est *quam*, alioqui sensus non est, crediderim ex margine irrepsisse. Sed vt ad rem redeam. Paradoxon appellant omnes Remonstrantes in Belgio, cum dicunt eos qui fidem habent, nunquam deficere, & eos qui deficiunt nunquam habuisse. Vide Attic. 5. de perseuerantia, in errore collationum.

Contra impiam horum securitatem clamat Augustin. lib. de fide & operibus: *Quantum attinet igitur ad doctrinam salubrem veritatis, ne cuiquam mortifero peccato perniciosissima securitas detur, vel etiam pestilentiosissima tribuatur auctoritas, iste curationis ordo est, vt baptizandi credant in Deum Patrem & Filium & Spiritum sanctum, eo ritu quo Symbolum traditur: & à mortuis operibus agant pœnitentiam, omniumque se omninò præteritorum remissionem in baptismo accepturos esse non dubitent: non vt peccare liceat, sed vt peccasse non noceat, vt sit factis remissio, non permissio faciendi. Tunc verè dici potest, etiam spiritualiter, Ecce sanus factus es, iam noli peccare: quod Dominus de corporali sanitate ideo dixit, quoniam sciebat ei quem saluum fecerat, meritis peccatorum, illum etiam carnis accidisse languorem. Ii autem & homini, qui & baptizandus adulter ingreditur, & baptizatus adulter egreditur, miror quomodo dici existiment, Ecce sanus factus es. Quis enim grauis & exitiabilis morbus erit, si adulterium sanitas erit?* Prudenter monet S. Basilius Dei iudicium metuendum, ne si misericordia contemnatur, deteriora fiant omnia. ὅπου δεῖ καταφρονῶν κεμάτων Θεοῦ, ἀλλὰ φοβεῖσθαι, κἂν μὴ ἀφ' αὐτίκα τὸ ἀνταπόδοσιν ἔχῃ Moral. Reg. 11. cap. 1. *quòd nequaquam contemnere oportebat iudicia Dei, potiusq; maiorem in modum metuere, licet ea confestim debita pœna non subsequantur.*

Securitas pestilens.

Itaque plurimum eius sententia distat à fiduciario.

§. 3. Peccata verò morborum cohortem trahunt. Ioram Rex Iudæ expertus est. 2. Paralip. cap. 21. v. 12. *Allatæ sunt autem ei litera ab Elia Propheta, in quibus scriptum erat: Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui, quoniam non ambulasti in vijs Iosaphat patris tui, & in vijs Asa regis Iuda, sed incessisti per iter regum Israel, & fornicari fecisti Iudam, & habitatores Ierusalem, imitatus fornicationem Domus Achab; insuper & fratres tuos, domum patris tui, meliores te occidisti: Ecce Dominus percutiet te plaga magna cum populo tuo, & filijs & vxoribus tuis, vniuersaque substantia tua, tu autem ægrotabis pessimo languore ventris tui, donec egrediantur vitalia tua paulatim per singulos dies.* Grauiora autem supplicia sibi attrahunt illi, qui leuioribus admoniti pœnis non emendantur. Qui enim ἀπαδεῖς & ἀνεπήκοοι insensati non facilè percelluntur, atrocioribus plagis aut corriguntur, aut conteruntur.

Morbus pœna peccati.

Morbi autem corporum vitiorum animi comitatus sunt, & satellitium, quo miseri stipantur, ne per omnia vitijs seruiant simul etiam futurorum suppliciorum indices, & in reprobis inchoationes quædam, & præludia. Parum enim ab inferis distat, impius & æger.

VERSVS 17.

Jesus autem respondit eis: Pater meus vsque modò operatur, & ego operor.

QVÆSTIO I.

Quid Pater operetur & Christus?

§. 1. IVdæi Christum tanquã Sabbati violatorẽ sanctitatis & religionis simulatione persequebantur. Deũ die septimo quieuisse, Christũ operari sanando, & opera præcipere sanatis. Calumniã Christus retorquet,

Deus etiam operatur die Sabbati.

torquet. Deum quidem die septima quieuisse, interim tamen & illo die & toto insequenti tempore operatum; atque etiam operari vsque modo ἕως ἄρτι. Vsque in diem Sabbati, adeoque ipso die Sabbati. Syrus עדמא לחשא *Chadma lehascha*, *vsque ad nunc operatur*, hoc est, ad præsens vsque tempus. Quamuis enim nouas rerum species non creârit die septimo, ea tamen quæ produxit, conseruat, gubernat, eorum actionibus interest, eas ordinat, dirigit, simul operatur die Sabbati. Nullum enim momentum, quo non æterni numinis beneficentia atq; energia in res creatas sese exerat. Cum igitur solem suum oriri faciat, super bonos & malos, etiam die Sabbati, nec ab omni operum genere cessat, sed tantum vetito; vti nec Deus die septimo ab omni opere abstinuit, sed à nouo creando. Se igitur & patrem confert, patrem operari, seq; pariter sanum fecisse die Sabbati fatetur, at Deus multos sanat, & homines curat etiam iumenta die Sabbati. Nec tanti erat laboris, vt non posset grabatum ferre die Sabbati; nec enim hærere ibi eum oportebat, nec grabatum relinquere.

Nec pluris erat ferre grabatum, quàm pabulum ferre iumentis, ita Cyrill. lib. 2. cap. 134. *Quoniam filius eiusdem naturæ cum patre est, nec aliud præter illum, quantum ad identitatem substantiæ pertinet, idcirco alia quàm pater velit, velle non potest. Ipse enim viuens consilium atq; virtus patris subsistens est, ac ideò vniuersa operatur cum patre. Vt igitur iratos sibi propter Sabbatum reconciliarit, Pater meus inquit operatur vsq; modo & ego operor. Si creditis, inquit, nutu & voluntate opificis Dei, Sabbati quoq; die omnia gubernari, ac solum quidem oriri fontes fluere, plantas è terris prorumpere, ignem vsui hominum etiam die Sabbati seruire. cur temere atque imperitè accusatis eum, per quem omnia pater operatur? Omnia enim Deus pater non aliter quam per virtutem & sapientiam suam, qui filius eius est, peragit: propterea, inquit, & ego operor.*

§. 2. Quamuis autem hæc verissima sint mihi tamen alludere Christus videtur ad ipsa miracula, quæ in probatica exhibebantur. Non enim offendebantur duntaxat lecti gestatione, sed multa morborum depulsione Sabbati facta. Hinc obseruant an Sabbato curaret, hinc ita Archisynagogi, quod Sabbatis venirent, vt sanarentur, at Christus se facto patris tuetur, qui misso Angelo sanabat eum, qui primus descenderat in aquam etiam die Sabbati. Cum igitur Dei beneficio non offenderentur, sed in suis festis Sabbatisq; grata haberent, pari modo de Christi miraculis iudicandum erat.

Angelus etiam Sabbato sanabat in piscina.

§. 3. A suis operibus sefiari homines lex imperat, de sacris, & diuinis nihil præcipit: itaque circumcidunt Sabbato, & sacrificant, non violando, sed implendo legem: multò magis sanitas diuinitus collata, opus erat Dei, non hominis: lecti verò gestatio eodem pertinebat, & signum erat, approbatioq; diuinæ præsentiæ, ac beneficentiæ, non opus seruile, lege Sabbaticâ prohibitum, vt supra dixi.

§. 4. Firmissimum hoc diuinitatis argumentum putat Athanasius de sanctissima nostra Deipara: *Si quidem communionem eiusdem, & vnius prudentiæ operationisq; præ se ferens, ad hunc modum loquitur. Pater, inquit*, vsquedum operatur, & ego operor. *Non enim per aliam prouidentiam Pater, per aliam Filius, sed per vnam eandemq; substantialem Deitatis efficaciam operatur.* Quin etiam lib. 3. contra Arrianos ostendit non esse Filium treaturam. *Ecce enim iam subsistente filio, ipse Pater operari conspicitur, vt à Domino nostro dictum fuit*: Pater meus vsque nunc operatur, & ego operor. *Si igitur secundum vos ideò conditus est Filius, vt cætera, vbi ipse iam creatus erat, crearet, & Pater tamen post editum Filium operetur, ociosa superuacuaque fuerit Filij istius in rerum natura introductio. Nam cur alioqui, quum condere hanc rerum vniuersitatis fabricam vellet, mediatorem conquisisset, quasi eius voluntas non satis potens sit ad ea constituenda, quæ ipsi placuerint? quum tamen inquiunt scriptura: Omnia quæ voluit fecit: voluntati enim eius quis est qui resistit? Ecce tibi voluntatem parem sufficientemque ad vniuersitatis architecturam. Superuacuus ergo hic iterum mediatoris vsus. Nam illud exemplum vestrum de Moyse, & Sole, & Luna, iam ostensum est friuolum esse. Illud quoque vos denuò redarguet: si Deus volens creaturam naturam producere, ac super ea re deliberans, Filium in eo vsu procreauit, pro vestra opinione, vt per eum nos edificaret: animaduerite, quam audax sit impietas in vestru verbis: primum quia apparebit Filium propter nos, non nos propter filium conditos esse. Non enim, nos eius causa creati fuerimus, sed ille nostri: adeò vt ipse nobis, non nos illi gratiam debeamus, quemadmodum mulier viro.* Non enim, inquit scriptura, vir creatus est propter mulierem, sed contra, mulier propter virum. *Et clarius paulò ante:* Eram enim, *inquit*, apud eum omnia concinnans: & Pater meus vsque nunc operatur, & ego operor. *Illud autem* (vsque nunc) *significat eum æternaliter in patre existere. Rationis enim sive verbi proprium est, operari opera Patris, & non esse extra eum. Si autem quæ Pater operatur, eadem & Filius operatur: & quæ Filius creat, ea sunt Patris creatura, & tamen Patris Filium, opus creaturamque conseruans, sequitur vt aut ipse seipsum operetur & creet: quandoquidem quæ operatur Pater, ea sunt & Filij opera, quod absurdum fuerit, & impossibile; aut vt dum creat & operatur opera patris, ipse non fuerit opus aut creatura, ne ipse à cæteris causa effectrix in rebus creandis reperiatur id efficere. Quomodo enim si secundum vos ex non entibus exstitit, potu ut non entia, vt entia sint, condere atque architectari? Quod si, quamuis creatura sit creatura, tamen eum condere velit, idem in omnibus rebus creatis intelligendum erit, vt & ipse se creare possint. Quod si id à vobis admittatur, qui vsus erit verbi, quum possint inferiora à superioribus procreari? aut quomodo singula, quum fierent in initio rerum audire potuissent vocem Dei. Fiat & efficiatur, si eo modo iuba rentur? Sed neque scriptum est neque possibile est. Eorum enim quæ creantur, nullum est sui causa efficiens: omnia siquidem per Verbum effecta sunt, neque illud operatum fuisset omnia, si ipsum ex numero operum aut rerum conditarum fuisset: neque enim vel Angeli quicquam creare possunt, quibus & ipsi sunt creaturæ, quamuis in diuersam sententiam Valentinus, Marcion, & Basilides eant, & vos vnà cum ijs, vt affectis iacet & æmulatores.*

Vna patris & filij est substantia.

§. 5. Athanasius in hunc modum lib. 1 contra Arrianos disserit. *Cum enim secundum substantiam Patris, Patri sit similis, nullo pacto conditus esse potuerit, sed conditor permanet, vt ipse quoque prolocutus est*, Pater meus etiam. num operatur, & ego operor, *ita quoque homo factus & carnem gestans, ne essario creari ut ipse dicitur, & omnia quæ sunt carnis propria: quantumcunque Iudaici isti caupones vinum aqua misceant, humiliantes Verbum verbique Deitatem, dum eam subij ciunt ijs opinionibus, quæ de reiis creatis concipiuntur.*

Christus Deus.

Arium Christo imputantem ignorantiam, Athanasius ex conditu rerum refutat, Sic enim omnia condidit, exitum ignorare non potest. *Filius igitur Dei qui omnia cum non essent, ad essentiam produxit & coaptauit inter se elementa ista, qua prouidentia mundum hactenus regit & gubernat, quemadmodum ipse Dominus locutus est*, Pater meus hucusque operatur, & ego operor: *ignorat scilicet, quando consummaturus sit, quod ipse ædificat?*

Christus mundi.

§. 6. Quomodo cesset, quomodo operetur Deus, explicat Augustinus lib. contra Adimantum capit. 1. Manichæi enim loca duo committebant, alterum veteris, alterum noui testamenti: *Deo quod scriptum est: Et consummauit Deus die sexto omnia opera sua quæ fecit,*

fecit, & in septimo requieuit ab omnibus operibus eiſdem quæ fecerat. Huic etiam loco Manichæi calumniam mouent & dicunt nouo Teſtamento aduerſari, quod in Geneſi ſcriptum eſt, Deum ſeptimo die requieuiſſe ab omnibus operibus ſuis quæ fecit, quoniam Dominus in Euangelio dicit: Pater meus vſque nunc operatur. Quod nullo modo contrarium eſt, Dominus enim Iudæorum refellit errorem, qui putabant Deum ſic requieuiſſe die ſeptimo vt ex illo prorſus operaretur. Requieuit autem ab omnibus operibus ſuis quæ fecit vt iam vltrà non faceret mundum cum omnibus quæ in eo ſunt: non tamen vt etiam à mundi adminiſtratione requieſceret. Non enim ſcriptum eſt, requieuit Deus ab omnibus operibus ſuis, vt deinceps non operaretur, ſed ſcriptum eſt, Requieuit ab omnibus operibus ſuis quæ fecit: vt deindè non in faciendo mundo, à quo opere poſt perfectionem ceſſauerat, ſed in adminiſtrando operaretur, in quo opere eum eſſe Dominus intimauit. Nec illa requies, quaſi poſt laborem Deum pauſam quæriſſe, ſed ab inſtituendis rerum naturis poſt earum rerũ perfectionem ceſſaſſe ſignificat, quamuis vſque adhuc in adminiſtrandis operetur. Sabbati autem obſeruationes non intelligebant Iudæi, qui putabant ab iis etiam operibus, quæ ad ſalutem hominum valent, oportere ceſſari. Vndè illos Dominus etiam aliis locis de boue qui in puteum ceciderit, & iumento, quod ſoluendum eſt, vt ad aquam ducatur, mirifica comparat one redarguit. Sabbatum autem non repudiatum: ſed intellectum à Chriſtianis deſtitit quidem carnaliter obſeruari, ſed ſpiritualiter retinetur à ſanctis qui intelligunt vocem Domini vocantis ad requiem, & dicentis: Venite ad me qui laboratis, & ego vos reficiam. Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris: iugum enim meum ſuaue eſt, & ſarcina mea leuis eſt.

§. 7. Exploditur etiam eorum error, qui Dei in rerum efficientiâ concurſum negant. Aug. de Geneſi ad literam lib. 5. c. 20. *Iam nunc ergo diſcernamus opera Dei, qua vſque nunc operatur, ab illis operibus à quibus in die ſeptimo requieuit. Sunt enim qui arbitrantur tantummodo mundum ipſum factum à Deo, cætera iam fieri ab ipſo mundo, ſicut ille ordinauit & iuſſit, Deum autem ipſum nihil operari. Contra quos profertur illa ſententia Domini: Pater meus vſque nunc operatur. Et ne quiſquam putaret aquaſi illum aliquid operari, non in hoc mundo: Pater in me manens, inquit, facit opera ſua: & ſicut Pater ſuſcitat mortuos, & viuificat, ſic & filius quos vult viuificat. Deindè quia non ſolum magna atque præcipua, verum etiam iſta terrena & extrema ipſe operatur, ita dicit Apoſtolus: Stulte, tu quod ſeminas non viuificatur, niſi prius moriatur. Et quod ſeminas, non corpus quod futurum eſt, ſeminas, ſed nudum granum forè tritici, aut alicuius cæterorum: Deus autem dat illi corpus quomodo voluerit, & vnicuique ſeminum proprium corpus.*

VERSVS 18.

Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere: quia non ſolum ſoluebat Sabbatum, ſed & patrem ſuum dicebat Deum, æqualem ſe faciens Deo.

QVÆSTIO I.

Quâ ratione ſe filium Dei dixerit?

§. 1. VIuum naturalem, patri æqualem; Filium enim eiuſdem cum patre naturæ eſſe neceſſe eſt, vt Cyrillus lib. 17. Theſ. Ambroſ. lib. 2. de fide cap. 1. cæterique patres contra Arianos demonſtrant. Syriaca locutio difficilior apparet, eius dialecti ignaro. אלא אם רעל אלהא אבוהי אתהוי אמר הוא *Illa aph dehal elacha abuhi athauhi amar haua. Sed etiam quod ſuper Deo, pater ſuus eſſet, fuiſſet dicens.* Hoc eſt, quod de Deo dixiſſet patrem ſuum eſſe, & æquans eſſet ſe Deo, nam ἴσον ποιῶν ille vertit משוה *maſchue.* Græcus textus ſignificanter habet, πατέρα, τὸν ἴδιον, nempe ſingulari modo filius eſt natiuus & coæqualis, cuius pater ille ſit proprius, æternâ generatione, non creatione, quâ ratione eſt communis omnium pater. *Filius patri æqualis.*

§. 2. Dupliciter interpretantur ſententiam de æqualitate Dei. Quidam enim Ioannis Euangeliſtæ verba eſſe arbitrantur, quod ſi ſequamur inuictum argumentum contra Iudæos & Arianos ſuppeditatur de filij & patris æqualitate. Sic Athanaſius & Chryſoſtomus interpretantur. *Non dixit dicens ſed faciens, non enim verbotenus ſed frequentius operibus ſe Deo æqualem oſtenderat.* Sic etiam Hilarius lib. 7. de Trinit. *Non nunc Iudæorum ſermo inquit ab ijs dictis refertur, expoſitio potius hæc Euangeliſtæ eſt, cauſam demonſtrantis cur Dominum interficere Iudæi vellent.*

Atque ita reuera eſt. Nam Ioannes ait eum ſe Deo æqualem feciſſe, non dicit Iudæos queſtos eſſe. Quod ſi in Iudæorum perſonâ locutus fuiſſet, eoſque errare iudicaſſet, hoc ipſum monuiſſet: ita Auguſtin. & Chryſoſtom. *Si enim aliter ſenſiſſet,* inquit Chryſoſtomus, *ſed Iudæi ſic peperam intellexiſſent, falſam correxiſſet pinionem, neque id Euangeliſta ſilentio prætermiſiſſet. Vt cum videret verba illa: Soluite templum hoc, & in tribus diebus ex itabo illud; aliter à Chriſto dicta, hoc eſt, hac carne ſua, aliter à Iudæis intellecta, de ſuo videlicet templo, illorum corrigens ſuſpicionem Euangeliſta ſubiunxit; Hoc autem dicebat de templo corporis ſui.* Hilarius: *Reſpondens enim Dominus ad Iudæos, quod eum interficere ob hoc magis vellent, quia patrem ſuum dicens Deum æqualem ſe Deo feciſſet: omne ſacramentum fidei noſtræ, dum impijs eorum motibus contradicit, expoſuit. Dixerat enim ſuperius, cum paralytico curato violati Sabbati reus, etiam mortis iudicio conſtitueretur: Pater meus vſque adhuc operatur, & ego operor. Et hinc omnis accendebatur inuidia, quod ſe Deo exæquaſſet, paterni nominis vſurpatione. Volens itaque & natiuitatem ſuam confirmare, & naturæ virtutem profiteri, ait: Non poteſt quicquam à ſe facere filius, niſi quod viderit patrem facientem. Exordium reſponſionis, aduerſus Iudæorum impium motum, per quem vſque ad voluntatem inferendæ mortis exagitabantur, aptatum eſt. Nam ad violati Sabbati obiectum ſibi reatum dixerat: Pater meus vſque adhuc operatur, & ego operor: vt vſurpaſſe hoc ex autoritate intelligeretur exempli. ſignificans tamen hoc quod ipſe ageret, patris eſſe opus intelligendum, quia ipſe in ſe operaretur operante.* Quo oſtendit ex opere eodem, eandem naturam. Et Auguſtinus etiam Arianos merito reprehendit tract. 17. in Ioan. *Ecce intelligunt Iudæi, quod non intelligunt Arriani. Arriani quippe inæqualem patri filium dicunt, & indè hæreſis pulſat Eccleſiam. Ecce ipſi cæci, ipſi interfectores Chriſti intellexerunt tamen verba Chriſti? Non eum intellexerunt eſſe Chriſtum, nec eum intellexerunt filium Dei: ſed tamen intellexerunt in illis verbis, quia talis commendaretur filius Dei, qui æqualis eſſet Deo. Quis erat, neſciebant: talem tamen prædicari agnoſcebant, quia patrem ſuum dicebant Deum, æqualem ſe faciens Deo. Non erat ergo æqualis Deo? Non ipſe ſe faciebat æqualem, ſed ille illum genuerat æqualem. Si ſeipſum faceret æqualem Deo, caderet per rapinam. Qui enim ſe voluit æqualem facere Deo cum non eſſet, cecidit, & ex Angelo factus eſt Diabolus: & hanc ſuperbiam hominipropinauit, vndè ipſe dilectus eſt.*

§. 3. Porrò quod ait à ſe facere: duos poteſt habere ſenſus. Suâ virtute facere & ſolâ ſuâ voluntate ſine

patris

Quomodo Christus à se facit nihil.

patris consensu. Priore modo rectè interpretabimur, si de humanâ naturâ sermo sit, illa enim à se non facit. Posteriore si de personâ Filij: illa enim suâ quidem virtute, sed non sine voluntate & consensu patris facit. Veruntamen de consensu & voluntate patris & filij accipiendum docet versus sequens. Causam enim reddit, cur suâ voluntate nihil facere possit, quia pater diligit filium.

Priorem tamen sensum etiam verum esse fides docet; quia opera Patris & Filij, sunt inseparabilia: & consensu ita docent patres.

§. 4. In horum verborum deprauatione valde se olim Apriani iactarunt. Filius, inquiunt, nihil facere potest, nisi quod viderit Patrem facientem, à patre ergo opificium suum tanquam discipulus addiscit, à patre dependet, cuius scientia instruitur, eiusdem etiam potentia pollet, ab eodem enim notitia & vis rerum efficiendarum. Itaque & monstrari filio quæ facienda sunt à patre contendunt.

Nihil filius potest agere sine patre.

Arianis igitur variè respondent Nazianzenus & Cyrillus, ideò filium non posse facere, nisi quod patrem viderit facientem, quia sit vna scientia, vna potentia patris & filij. Non posse agere, quæ pater non agit, non posse mentiri, non posse negare seipsum; Ariani Christum & peccare & mentiri posse concedebant, quâ impietate totam religionem prodebant. Cyrillus in hunc modum respondet, lib. 2. *Nemo autem turbetur, inquit, quoniam filius nihil se facere posse ait, nisi quid viderit patrem facientem. Nam quia serui formam assumpsit propterea dispensando ita loquitur, vt Deum & hominem simul deceat. Et hæc quidem ratio vera est. Illa vero etiam acutior. Cum enim dicitur filium non posse quicquam à se facere, non imbecillitatem aliquam filius sibi tribuit, vt si quis dixerit, non posse decem se millia pondo humeru ferre, sed est alia quoque istius verbi potestas. Stabilem enim operationem naturæ, quæ aliter se habere non potest, nonnunquam significat: vt si rationalis quidem homo ex homine rationali secundum naturam natus, non posse diceret quasi proprium quicquam à seipso naturaliter facere, quod naturæ patris ineſſe non videat. Hoc igitur modo nihil à seipso filius facere potest, nisi quod viderit patrem facientem. Nolite igitur filij opera carpere, qui non aliud facere potest quàm id quod substantia patris similiter facit. Verbi gratia, si misericors est natura patris, filius quoque, qui ex eo est, misericors naturaliter est, nec potest se habere aliter, quàm habeat pater. Vt enim à patre substantiam habet, sic substantiæ quoque bona, simpliciter & procul ab omni compositione, vt Deus habet. Quod autem hic sensus integerrimus sit, ipse declarans mox subiecit, Quæcunque enim ille fecerit, hæc & filius similiter facit. Et mox, Quoniam, inquit, semper etiam in Sabbato misericordiam esse patrem video, ideò etiam ego in Sabbato misericordiam præsto. Non enim possum substantiam patris commutare, cum vnum atque idem cum patre secundum naturam sim. Quare vt ab ipso sum, ita omnia quæ ipse peragit, facio.*

Potentiam igitur negat sibi, sed aliundè acceptam docet. Nazianzenus, Ambros. noster Valent. de Vnit. & Trinitat. Dei. Nazianzenus scitè in Arianos argumentum retorquet. Si enim Christus vera creatura est, non Deus, potest aliquid à se facere, videlicet apostatare à Deo. Hoc cum non possit, Deum esse consequitur.

Christus Deus.

§. 5. Arianos causam cœpisse contra Orthodoxos etiam queritur Augustinus Tract. 18. in Ioan. *Videtis quia Dominus Iesus cum animaduerteret Iudæos ex hoc moueri quod patri Deo æqualem se faceret, talia verba subiunxit, vt se æqualem non esse monstraret. Mouebantur enim Iudæi aiunt, aduersus Christum, quia æqualem se faciebat Deo, & volens eos corrigere ab hoc motu Christus, & eis demonstrare filium non esse æqualem patri, id est, æqualem Deo, ait, quasi dicens? Quid irascimini? Quid indignamini? Non sum æqualis, quia non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Qui enim non potest, inquiunt, facere à se quicquam, nisi quod viderit patrem facientem: vtique minor est, non æqualis.*

Respondet ille non esse duos quasi fabros constituendos, quorum alter alterum doceat suam artem, magister discipulum, filium pater. Non enim Verbum attendere, vt faciat, quod facit pater. Nam omnia per Verbum fecit pater, & dicitur quæcunque pater facit, eadem filium facere, non igitur videt vt discat: nam cor nostrum literas facit & manus, sed nō similiter; at filius & pater similiter. Tract. 21. exponit. *Sic ergo demonstrat pater rem quam fecit filio, vt in patre videat omnia filius, & in patre sit omnia filius. Videndo enim natus est, & nascendo videt. Sed non aliquando nonerat natus, & postea natus est. Sicut non aliquando non vidit, & postea vidit: sed in eo quod est illi videre, in eo est illi esse, in eo est illi natum esse, in eo est illi permanere, in eo est illi non mutari, in eo est illi sine initio & sine fine persistere. Non ergo carnaliter accipiamus, quia sedet pater & facit opus, & demonstrat filio: & videt filius opus quod pater facit, & facit illud in alio loco, aut de alia materia. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.*

§. 6. Constat sanè, filium quædam facere quæ antea patrem facientem non viderat; Mundum enim creauit, nam mundus per ipsum factus est, nec tamen antea fieri mundum à patre viderat. Quâ de re August. Athanas. Chrysostom. Augustinus porrò operosus est, vt ostendat, quomodo viderit, nempè ab æterno, sicut & fecit, nullum enim tempus fuit, quo non vidit. Non posse facere, nisi quod viderit ideò dictum putant, vt ostendat se alium à patre quem videt agentem. Atq; hæc propria causa est, cur ita Dominus loquatur.

Quod si de Christo homine totum locum exponamus, calumniæ occasionem præciderimus; ita Seuerus Antiochenus, alijque. Quamuis enim Christus qua Deus faceret signa, operationis tamen instrumentum erat humanitas.

Quia tamen SS. Patres & priuatim & publicè ptiorem expositionem contra Arianos defenderunt, idq; tot sæculis, non est ab eâ recedendum.

§. 7. Beza miserè argumentatur in particula *nisi*: [Sed maior hic oritur scrupulus. Ea enim est natura « particulæ NISI, vt si conditionem ponas quam tollit, « simul totū præcedens membrū vel ponatur, si neget: « vel tollatur si affirmet. Nā si dicas, nemo venit ad me « nisi pater meus traxerit eum, consequitur, aliquos ve- « nire si Pater eos traxerit, imò verò omnes quos traxe- « rit, vt explicat diserte Christus infra 6 37. & 45. Item « si dicas, Mors manet super omnes, nisi Christo credi- « derint, efficitur mortem non manere super quen- « quam qui crediderit. Sic igitur hoc loco, si ita hæc « conuertas, Filius non potest à seipso quicquam fa- « cere, nisi quid (vel nisi quod) viderit Patrem facien- « tem. videbitur consequi, Filium à seipso facere quod « vidit patrem facientem. Sunt autem hæc inter se « contraria ex diametro, vt simul consistere non pos- « sint. Quid si igitur dicamus particulam NISI non « constituere totum membrum præcedens, sed eius « priorem partem duntaxat? vt si argumenta ionem « ita nectas, Filius non potest à seipso quicquam face- « re, nisi quod prius viderit patrem facientem. Ergo « Filius facit id, quod facientem patrem viderit: nem- « pe vt illud A SEIPSO non repetatur in conclusio- « ne contraria. Sed hoc planè durum est. Relinqui- « tur ergo totum illud, NISI quod viderit patrem « facientem, non esse partem propositionis alicuius « hypotheticæ, sed potius exegesin & interpretatio- « nem eius quod dixerat ἀφ' ἑαυτοῦ, id est, à seipso. Itaq; « vt planior esset sententia, alioquin difficilis & impe-

ditа,

dicta, non dubitaui particulam exegeticam supplere, cum præsertim viderem, passim eiusmodi ellipses inueniri, vt infra, vers. 30. & 6.27. & 7.4.]

Totus error est in vsu Grammaticæ, non enim qui vnum negat mox alterum affirmat. Non enim sequitur: Non faciam meo solus arbitratu, nisi iusseris; igitur, si iusseris, faciam meo arbitratu. Sequi illud quidem videtur: Nemo potest venire ad me nisi Pater traxerit illum, ergo quos ille traxerit, veniunt. at non ex formali consequentia, sed quia efficaci manu Dei tractus infallibili vestigio trahentē sequitur. Verum igitur consequens naturā suā, non quia positum est antecedens. Eadem enim formā non concludes in alia materia. Vt si dicas: Nemo consul erit, nisi natus annos quadraginta; qui igitur natus erit annos quadraginta, cōsul erit, ridebunt puerilem sophisticen omnia ouilia. Quid cum dicimus amici iam nisi inter similes esse nō posse, an ideò non multi simillimi sunt inimici? an si durū, *aliud loqui non potero, nisi quod Dominus iusserit*, Num. 22. v. 28. indè deducit rudis sophista, Ergo si iusserit, aliud loqui potero? S c1. Reg. 21. 6. *non sunt hic panes nisi tantum propositionis.* An videbitur sequi, si sint panes propositionis esse etiam alios panes? Ers. Reg. 22. 6. cum Rex impius Prophetam adiurat, vt non loquatur nisi verum in nomine Domini. an indè consequetur, si verum ille loquatur etiam mendacium locuturum? Verum hæc indigna sunt interpreti, & ruditatis argumenta.

QVÆSTIO II.

An filius omnia similiter faciat, quæ facit Pater?

§. 1. PRobatio præcedentis sententiæ sensum illius facit manifestum. *Omnia quæ facit Pater similiter etiam filius facit*, ideò non potest filius facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Hæc argumentatio vt conuincat aduersarios: necesse est, constituere naturam, & potentiam Patris indiuisam Patris & filii. Nisi enim sensus ille sit: Quæcunq; Pater facit eadem omnia similiter, hoc est, eadem diuina potentia facit filius, non sequitur, non posse aliud facere, nisi quod Patrem viderit facientem. Potest enim deficere & peccare, quod non vidit in Patre.

VERSVS 20. & 22.

Pater enim diligit filium & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio.

QVÆSTIO I.

Quomodo Pater filio monstret opera?

§. 1. DE filio qua homo est, pleriq; hunc locum interpretantur: homini enim demonstrat & impertitur sua munera. Causam vero reddit: Illum amat vt caput Ecclesiæ. Non ergo summum est, quod in Paralytico factum est: Hoc enim contemnebant, & calumniabantur: alia adeò splendida futura dicit, vt quamuis oderint, inuideantque, tamen ad diuinæ maiestatis lucem in factis suis refulgentem in stuporem sint trahenda. Augustinus difficilem quæstionem esse iudicat; Esse aliquid apud Patrem, quod non est demonstratum filio. Docet verò ille demonstrare filio, hoc est, nobis Tract. 21. quia nos membra eius sumus. *Sed quando ea Pater demonstraturus est filio? Nescit enim ea filius? Et ille qui loquebatur, non nouerat mortuos suscitare? Adhuc habebat discere resuscitare mortuos, per quem facta sunt omnia? Qui sicut vt viueremus, qui non eramus, adhuc habebat discere vt resuscitaremur? Quid est quod vult dicere? Descendit enim ad nos, & qui paulò antè loquebatur vt Deus, cœpit loqui vt homo: Ipse est tamen homo qui Deus, quia Deus factus est homo: sed factus quod non erat, non amittens quod erat. Ergo accessit homo Deo, vt esset homo qui erat Deus: non vt iam homo esset & non esset Deus. Audiamus ergo eum & (vt) fratrem, qui audiebamus conditorem. Conditorem, quia verbum in principio: fratrem quia natum ex Virgine Maria. Conditorem ante Abraham, ante Adam, antè omnia corporalia & spiritualia: fratrem autem ex semine Abraha, & tribu Iuda, ex virgine Israelitica. Si ergo nouimus hunc qui nobis loquitur, & Deum & hominem, intelligamus verba Dei & hominis: aliquando enim talia nobis dixit quæ pertineant ad maiestatem, aliquando quæ pertineant ad humilitatem. Ipse enim excelsus, qui humiles facit excelsos. Quid ergo ait? Demonstrabit mihi Pater hic maiora, vt vos miremini. Ergo nobis est demonstraturus, non illi. Cum ergo nobis sit demonstraturus Pater: propterea dixit, vt vos miremini. Exposuit enim quod voluit dicere, ae monstrabit mihi Pater. Quare non dixit, demonstrabit vobis Pater, sed demonstrabit filio? Quia & nos membra sumus filij: & nos membra tanquam quod dicimus, ipse discit quodammodo in membris suis. Quomodo discit in nobis? quomodo patitur in nobis? vnde scimus quia patitur in nobis?*

Pater filio vt homini monstrat opera.

§. 2. Patrem maiora opera demonstraturum prædixerat. Vnum ex his nominare eum putant interpretes, nempè mortuorum resuscitationem, quod magnum est diuinitatis indicium. Ratio huius interpretationis est, quod nondum hoc tempore vllum à Christo mortuum excitatum arbitrentur. tres enim qui ab eo excitati sunt, post hoc tempus excitati sunt.

Verumtamen commodior mihi connexio videtur: vt dicamus; Christum probare, Patrem filio maiora opera demonstraturum, ita vt admirari fiant. Hoc autem probat futurum: Quia filius viuificat quos vult, suscitat enim à mortuis queadmodum Pater: Dominus itaque vitæ & mortis est. Itaque iam tum inter ea miracula quæ fecit Ierosolymis, quibus multi adducti crediderunt, & imprimis Nicodemus, etiam mortuorum resuscitationem numero. Nec obstat à Ioanne non recenseri, nullius enim miraculi, nisi generatim meminit. Ratio in confesso est. Non enim coram inimicis & calumniatoribus se viuificare quos velit, assereret, si nullum ad vitam reuocasset, quemadmodum nec Patrem diceret à mortuis suscitare, si neminem Deus à mortuis suscitasset; solet enim Christus ex factis auctoritatem suam, non ex promissionibus firmare. Demonstrat autem illi Pater sicut filius videt. Videt ille nascendo, monstrat ille generando, seu dicendo. Monstrat enim communicando scientiam, cui communicat essentiam. Monstrat etiam humanitati, supra omnes creaturas intellectum illuminando.

Mortuorū resuscitatio inter opera admiranda est præcipuum.

§. 3. Summam verò potestatem & Patris omnipotentiæ æqualem sibi sumit, cum dicit, se viuificare quos vult, non oratione aut intercessione, sed solo voluntatis arbitrio. Sicut enim Pater omnipotente voluntate, ita & filius omnipotente voluntate suscitat à mortuis: ita Chrysostomus.

QVÆSTIO II.

An Pater neminem iudicet?

§. 1. CAusalis particula enim significat probari id quod præcessit. Nempè filium viuificare quos vult, &, quod huic correspondet, mortificare quos vult; *Pater enim non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio.* Qui verò iudex constitutus est, in omnes, vitæ necisque habet potestatem.

Omnia omninò filio concessa hoc ipso significat, quod ne Pater quidem iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio.

Maiestatis supremum opus est iudicare: cætera enim communia subditis esse possunt, summum imperii fastigium in tribunali ponitur; filius ergo cum iudicet, Deus est.

Eleganter & Theologicè Cyrillus cap. 140. *Aliud quoddam diuinum & præcipuum affert argumentum, quo se naturâ & verè Deum esse ostendit. Cui enim orbem terrarum alij iudicare conuenit quam soli Deo? quem solum ad iudicandum diuina Scriptura vocat, dicens. Exurge Deus iudica terram. Et rursus, Quoniam Deus iudex est, alium humiliat, & alium exaltat. Datum autem sibi à Patre ait iudicium, non quia potestatem hanc ipsa natura non habeat, sed per dispensationem, vt homo, in diuina potestate sita esse docet vniuersa. Quare in quantum quidem verbum Dei & Deus est, hanc potestatem naturaliter habet, in quantum autem homo factus est (quoniam ad hominem dicitur, Quid enim habes quod non accepisti?) accepisse hanc se potestatem apertè profitetur.*

§. 4. De potestate iudicandi intelligendum est tali aut exercitio potestatis quæ Christo conuenit, non autem Patri. Non igitur de potestate, quam accepit filius per æternam generationem, accipiendum est. Hæc est enim eadem numero non potestate Patris. Et actio iudicandi, quâ filius iudicat, etiam Patris est. Christus verò cum iudicat secundum humanitatem, ita vt voce sonora sententiam animo conceptam exprimat, iudicat quidem, sed ad eam actionem etiam SS. Trinitas concurrit, & iudicat. Itaque dicendum est: Christum hominibus corporatis corpore appariturum esse, cum enim iudicem suum cognoscere & videre oporteat, etiam eos qui damnentur nec Deum tamen visuri sint, Christus aspectabilis iudex pro tribunali sedens eos condemnabit à sinistris collocatos. Alio enim omni modo Pater iudicat, hoc modo visibili non iudicabit, sed iudicium filio dedit.

De externa forma iudicii est sermo.

Huc pertinet quod alii volunt Patrem non abdicare se imperio, sed Christum solummodo monere, non eo modo gubernare mundum, quo illi putabant, quasi à filio separatus esset, cum non nisi per filium in carne manifestatum omnia gubernet, ac iudicet.

Augustinus etiam de forma aspectabili iudicis intelligit. *Omnino est quidam intellectus verus, sortis, si quo modo eum tenere possumus, quia Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Hoc enim dictum est, quia hominibus in iudicio non apparebit nisi filius. Pater occultus erit, filius manifestus. In quo erit filius manifestus? In forma qua ascendit. Nam in forma Dei cum Patre occultus est, in forma serui hominibus manifestus. Non ergo Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio, sed manifestum. In quo manifesto iudicio filius iudicabit, quia ipse iudicandus apparebit. Euidentius nobis ostendit Scriptura, quia ipse apparebit.*

§. 5. Iudicium porrò Pater dedit filio, vnigenitum generando: hoc enim ipso, quod ab æterno genitus est, iudex est omnium. Sed eo tamen modo Pater non dicitur nullum iudicare: cum indiuisæ sint personarum effectiones. Alio igitur modo iudicium dedit filio hominis, vt tanquam homo sententiam pronunciando homines iudicaret, vt Augustinus lib. 1. de Trin. cap. 13.

Pari modo de æqualitate dicendum est; qui enim filium non honorat sicut Patrem, ille Patrem negat esse, qui filium æqualem non potest gignere. Quocirca neque illi credit dicenti: *Hic est filius meus dilectus.* Negatio filij Patrem consumelia afficit.

Magna autem iniuria est æternæ veritati non credere. Nullus igitur Dei legitimus est cultus, nisi qui est citra filium. Patres obscurius, nos clarius eundem cognoscimus, neutris tamen sine filio contingit salus.

§. 6. Sic obiiciunt Ariani apud Athanasium libro quarto. *Si erat ipse, vt dicitis naturâ filius, nulla fuit illi necessitas accipiendi, sed iam habebat ex natura, nec laborabat eius rei indigentia vt pote filius, aut quomodo ille fuerit vera ac naturalis potestas Patris, qui sub tempus passionis hæc verba vsurpauit?* Filius non est creatura.

Cui respondet: generando dedisse, & vt homini, quâ infirmitates nostras suscepit. Non autem consequi eum non habuisse aliquando, sic demonstrat: *Si enim vnus esset ex numero vniuersitatis, nequaquam vniuersitatis fuisset hæres: sed & quisque accepisset pro libito, & Pater dedisset. Nunc cum ipse omnia accipiat, alius est diuersusque ab omnibus, & solus propriusque sui Patris. Quod autem illæ voces (datum est) & (traditum est) nusquam ostendant illum aliquando non possedisse, licitum est ex simili dicto in vniuersum hoc ipsum prospicere: Ait enim Saluator: Quemadmodum Pater habet vitam in semetipso: ita quoque Filio dedit vitam habere in semetipso. Nam ex hac voce (dedit) indicat sese Patrem non esse: ex isto autem dicto (ita) Filij similitudinem proprietatemque cum Patre significat. Si igitur aliquando fuisset, cum Pater non haberet: certum est etiam fuisse, cum filius non haberet. Quod si impium dictu est, prium autem illud, Patrem semper habuisse, qui, quæso, non absurdum, dicente filio, vt Pater habet, ita & filium habere, ipsos dicere, non ita ipsum habere, sed aliter?*

VERSVS 23.

Vt omnes honorificent Filium, sicut honorificauit Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat eum, qui misit illum.

QVÆSTIO I.

Cur, qui filium non honorificat, nec etiam Patrem honorificat?

§. 1. AVgustinus Tractat. 19. in Ioannem. Non honorificari Patrem ab eo sentit, qui filium negligit; etsi enim Deum, omnipotentem, immensum fateatur, & colat: Patris tamen honore eum priuat, cuius nullum filium agnoscit. Verba Augustini hæc sunt: *Quicquid enim aliorum nominum Deo tribuatur minus facit, quam si personarum distinctionem, & æqualitatem agnoscat. Summus enim honor est esse Patrem filij, qui Deus sit immensus, & summus honor filium esse Dei immensi, & Spiritus sancti, qui etiam Deus est principium esse.*

VER-

VERSVS 24.

Amen, amen dico vobis, qui verbum meum audit & credit ei, qui misit, me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit à morte ad vitam.

QVÆSTIO I.

Quis affectus credentium?

§. 1. QVi verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam. Non dicit, mihi credit, quamuis & illud subaudiendum est, sed credit Patri, seu ei, qui misit, credendo enim filio creditur Patri. Hunc ait non iudicari, hoc est, condemnari.

§. 2. *Transiuit* præterito legendum est, non futuro. Græcè est μεταβέβηκε, Syriacè præsenti tempore עבר *transiens*, seu *transit*. Absurdissimè Bullingerus contra Purgatorium ex his verbis disputat. Nam vllam »moram esse negat. [In præsenti itaque vita vinificantur animæ nostræ, ita vt protinus à morte peccatorum in fide incipiant viuere. Rursus à morte corporea cuestigio transeunt animæ nostræ ad vitam, ad ipsum Christum, qui vita est, ac in regno Patris residens illuc ad se trahit quotquot in ipsius fiducia è viis excedunt. Neque hic quoque vlla interponitur »remora, nullus locus intermedius, qualem finxerunt »è suis somniis Papistæ, purgatorii ignem appellantes. »Veritas quæ mentiri nescit & statum atque conditionem futuræ vitæ optimè nouit, simpliciter pronunciat animas fidelium non venire in vllum iudicium siue tormentum, nec hoc dixisse contenta, amplius & »significantius appendit, sed transiuit à morte in vitam, »à morte nimirum corporea in vitam æternam, quod »Germanicè appellamus, von Mund auff zu Himmel »fahren.]

Atqui sanè de vita quæ per iustificationem acquiritur facilè res intelligitur. Cum primum vera viua, fides per charitatem operans animo infunditur, sine mora à morte ad vitam, hoc est, ab iniustitia ad iustitiam transit. Cum verò ea, quæ de iustitia dicuntur, ad mortem corporalem applicantur, id priuata errantes interpretatione non Scripturæ testimonio fit. animæ fidelium non veniunt in iudicium, aut tormentum æternum, sed aliquando incidunt in castigationem paternam. Quod in hac vita ipsa quotidie fieri videmus. Calviniani se omnes Iustos, omnes, de morte peccati transisse ad vitam censent. Ipse Bul»lingerus: [Quid, *inquit*, est iudicium? Iudicium est »sententia prolata contra aliquem, condemnatio ipsa, »afflictio item, pœna atque tormentum. Non venit »in iudicium, qui absolutus à pœna & culpa, securus »apud se gaudet, & conquiescit, neque vlli subiicitur: »pœnæ, non affligitur, neque vlla tormenta animæ patitur.]

Nunc de hisce ergo Bullingerum iudicemus. Si nulla pœna supereset, Zwinglianis fiduciariis, cur toties ergo ipsos diuina vindicta percellit? Ipse supra citat verba Pauli 1. Corinth. 11. cum corripimur à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. »[Puuit, *inquit*, Deus calamitate aliqua peccatores, qui »tamen verberibus castigati resipiunt, & veniam ac »malí liberationem consequuntur: at illi ipsi mox calamitatis præteritæ veluti obliti repetunt consuetam corruptionem & iniquitatem: adest ergo Deus vltor & nunc grauius aliquod irrogat supplicium quam prius intulerat.] «

Ecce qui resipiunt & veniam consequuntur, hoc est credunt, iterum peccant, iterum puniuntur. Cur igitur contra omnium sæculorum experientiam promittit semel credentibus impunitatem; quomodo igitur nihil timendum credentibus? Nam possunt iterum de vita iustitiæ transire ad mortem peccati. Friuolum itaq; est quod hac ex sententia, eos qui in peccatis venialibus moriuntur, mox sine expiatione cœlo infert.

§. 3. Caluinus hic dum orthodoxos calumniatur, suos ac se euertit. [Hic modus, *inquit*, & ratio honoris exprimitur, nequis in externo duntaxat aliquo ritu & friuolis cæremoniis situm esse putet. Nam Euangelii doctrina Christo instar sceptri est, quo fideles sibi à Patre subiectos regit. Atque hæc definitio in primis notatu digna est. Nihil magis tritum est, quam falsa Christianismi professio. nam & Papistæ, qui infensissimi sunt Christi hostes pluſquam audacter tamen eius nomine superbiunt, sed hic Christus non alium à nobis honorem exigit quam vt Euangelio suo obediamus. Vnde sequitur quicquid honoris Christo deferunt hypocritæ, proditorium esse Iudæ osculum. Vt centies Regem ipsum nuncupent, regno tamen & omni potestate spoliant, dum fidem non habent Euangelio.] «

Atqui nos audacter, & verè in Christi nomine gloriamur, Euangelio fidem habemus. pro singulis illius apicibus mortem obire parati. Multo iustius eorum insanam gloriationem irridebimus, qui hinc tumentes animos quasi in cœlo inserti gerunt.

Quod si solam Euangelii obedientiam exigit, isque vnicus & solus est Christi, longissimè ab eo recedunt, qui negant posse obedire se Euangelio; quod faciunt Caluiniani omnes. Obedire enim Euangelio non est tantum credere, sed legi dominicæ obtemperare. *Caluiniani ab Euangelio recedũt.*

§. 4. Caluinus liberum arbitrium hominibus tanquam mortuis negat. [Papistæ cum liberum suum arbitrium erigere volunt, homini Samaritano comparant, quem semiuiuum latrones in via reliquerunt. Quasi verò allegoriæ fumo obscurare claram sententiam liceat, quâ nos Christus morti planè addicit. Et sanè cum post primi hominis defectionem alienati à Deo simus per peccatum, quicunque se æterno interitu oppressos non agnoscunt nihil aliud quam se decipiunt inanibus blanditiis.] «

De Samaritano suo loco dixi, cauillo præsenti facilè respondeo: locum de morte corporali, & resuscitatione corporum propriè intelligi. Quocirca hoc telum imbelle est.

§. 5. Quod verò etiam hic de solâ fide & certitudine salutis nugantur impostores, & irrisores simplicium, id iam aliis in locis solutum. Vt tamen lector videat quid ipsi inter se controuertentes sentiant, pauca dicam. Nam Greuinhouius in dissertatione de prædestinatione ex fide præuisa, ita habet:

[Dixi electionem ex fide præuisa includere perseuerantiam in fide: tu nunc regeris, hoc pugnare cum nostro principio, quo statuimus fideles adæquatum obiectum electionis: Nisi ad solem ipsum cœcutire velles nunquam tu hoc nobis regessisses: quid enim à me dici potuit apertius, quam quod dixi, quoties fideles statuimus obiectum electionis, toties nos assensum ad vtramque gratiam, ad primam scilicet & vltimam, hoc est, fidem & perseuerantiam in hde conjungere: atque hoc nobis, duce Christo, in puncto recte putamus: Ioan. 3. 36. Qui credit in filium, habet vitam æternam: hoc est, qui credit in fide perseuerans: hoc *Qui credit in fide perseuerans, electus est.*

„ hoc enim exigit antithesis, Qui verò non credit filio, „ non videbit vitam: neque enim, opinor, electos ip„ sos ob temporariam incredulitatem condemnabis: „ Eiusdem exegeticon est illud Matth. 24. Qui susti„ nuerit ad finem, saluabitur: & istud Pauli, Cuius do„ mus nos sumus; si modo fiduciam & spem illam, de „ qua gloriamur, ad finem vsque firmam retinuerimus. „ Et Coloss. 1. 23. & 2. 6. 8. Non ergo nobis ipsis ad„ uersamur, quando cum Scriptura fideles denomina„ mus ab ea fide, quæ totum fidei apotelesma, initium, „ progressum & finem ambitu suo comprehendit:

„ Istos verò hostes, quamobrem potiùs decreto prædestinationis obiiciamus, quâ proskairous, si tu non„ dum vides, quod ais, age mox faxo vt videas: Vt ergò „ salus dupliciter consideratur, vel vt incompleta, in „ gratia iustificationis, adoptionis, &c. quoad statum „ præsentem, Cuius respectu Iusti passim vocantur Beati, Salui, &c. Velut completa, in beatifica visione Dei „ à facie ad faciem: sic quoque in Scripturis dupliciter „ dicuntur Electi, 1. Incompletè, secundum statum „ præsentem, quâ tales, puta fideles hoc tempore, excepto vltimo vitæ termino, in quo 2. Electio com„ pletur:]

Vnicum hoc: qui credit in fide perseuerans, saluabitur: omnium aduersariorum tela retundit.

VERSVS 25.

Amen, amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei, & qui audierint viuent.

QVÆSTIO I.

An iam hora sit qua mortui audiunt vocem filij Dei?

§. 1. S. Augustinus, Beda, de mortuis in peccando, & suscitatis iustificando exponunt; Cyrillus, Theophylactus, Leontius de morte corporis interpretantur.

Primarium institutum est, vt confirmet suam in iudicando & viuificando auctoritatem. Iam ἐρχεται, venit hora, imo iam adest, quâ mortui vocem filii suscitantis audiant, & viuant. Iam enim aliquos suscitarat, vt est credibile, & mox suscitaturus erat. Cum ergo mortui audiant vocem filij Dei, de eius potentia dubitare, vos non debetis. Hic literalis sensus est, cum verò cõrporum resuscitatio animarum iustificatarum sit insigne Symbolum, nihil prohibet etiam de hac re mystice intelligi. Nec textus repugnat. Mortui enim vocem audiunt, & audiendo resurgunt. Ratio cur de vera morte agi putem, est ex vers. 28. vbi dicit eos qui in monumentis sunt, vbi de mortuorum propria resurrectione loquitur.

Mortui suscitati & iam suscitandi audiunt vocem.

Quod si verò etiam de morte spiritali intelligamus, non modo liberum non tollit arbitrium, sed et„ iam asserit. Agnoscit hoc ipsum Caluinus: [Fateor „ quidem in hominis anima aliquid manere vitæ resi„ duum (nam & intelligentia & voluntas, & omnes „ sensus totidem sunt vitæ partes) sed quia nulla pars „ est, quæ ad cœlestem vitam aspiret, non mirum est si „ totus homo, quantum attinet ad regnum Dei, mor„ tuus censetur.] Peccator igitur habet aliquid vitæ residuum etsi mortuus sit. Cur igitur mortuis dicitur; causam aduersarius edicit; quod nulla eius pars ad vitam cœlestem aspiret. Hac quidem ratione nos planè mortuum dicere non veremur. Neque enim intellectus, neque voluntas sese in Deum erigere & ad ipsa tam aspirare potest, nisi Dei gratia subleuetur. Potest autem adiutorio diuino excitata. Atque hoc est, quod Christus ait, mortui audient vocem Dei, & qui audierint, viuent. Ecce tibi mortui illi audiunt, non natura sua, sed gratia arcanaque Dei virtute imbuti, qui audiunt viuunt, audiendo enim in vitam excitantur. Auditus mortuorum ad vitam quando ita Deo placet, etiam cooperatur. Cur non intellectus igitur ad vitam spiritalem cœlestis motionis impulsu aliquid operatur, pariterque voluntas. At mortui nihil agunt, quo vitam assequantur. Natura sua nihil omnino, auxilio omnipotentiæ viuificantis tantum, quantum ille voluerit, qui non agit modo, sed actuosa etiam illa quæ mortua sunt. At mortuus nihil agit: naturæ corruptæ nullus vigor est ad iustitiam audiendam. Ita planè, ne mortuis vllus audiendi sensus. Sed qui mortuis auditum tribuit, vt cum audierint, viuant, peccatoribus etiam vigorem impertitur, vt cum voluerint, iustificentur: vt autem velint, non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.

Mortui audiendo reuiuiscunt.

§. 3. Vocem filii hominis, tubam interpretantur, Thess. 4. vt eo loco explicabitur.

An ipse Dominus locuturus sit; an Angelus etiam, an verò tuba vocetur Domini vox, & archangeli, quâ ille canet dubitatur. Graues auctores de sola tuba interpretantur vt Cyrillus libro duodecimo, capite centesimo quadragesimo quinto. Chrysostom. D. Thom. Rupertus, Theodorus, Euthymius, Oecumenius. Quod nonnulli sonum spiritualem dixerunt, nescio quo modo textui non repugnent, Hier. ad Pammach. Epistol. 61. audient inquit auribus, procedent pedibus. Conuenit corporatis, vt sensibili voce citentur. Tubam alii articulatam vocem edituram, alii ab Angelo vocem tubæ instar proferendam arbitrantur. Hyppolitus orat. de causa mat. mundi tubam, Sonabit tuba, & excitabit dormientes, & omnes in ictu oculi resurgent, & astabunt super faciem terræ & exspectabunt iusti atque terribilis iudicis aduentum. Mihi videtur probabilius fore vt filius hominis vocem proferat, & Angelus canat, mirabilique vi toto orbe audiatur.

Tuba Angeli, Christi ille.

VERSVS 26.

Sicut enim Pater, habet vitam in semetipso: sic dedit & Filio habere vitam in semetipso.

QVÆSTIO I.

Quomodo Pater dederit Filio vitam habere in semetipso?

§. 1. NOn repugnant inter se vitam habere datam à Patre, & habere in semetipso. Data est filio vita, per generationem, per quam essentia est communicata, vt Augustinus Serm. contra Arianos. Hanc tamen habet in semetipso, veram æternam, naturalem, necessariam. Augustini sententiam reiicit Caluinus, approbant tamen eius Collegæ, vt Bullingerus. Euthymius homini datam vitam interpretatur, habere autem in semetipso, esse habere causam & originem, qua in alios transfundat. Nam Deus ita vitam in se continet, vt in omnes deriuet: Sic Psalmo trigesimo tertio. *Apud te est fons vitæ.* Hunc fontem aperuit in filio, vt omnes affatim hauriant.

Syrus

Syrus habere vitam dicit in essentia sua בקבומיה *bacummeh.* Verbum in Scripturis inusitatum, quod rem ipsam seu intimam essentiam significat.

§. 2. Athanasius libro tertio de Assumptione, illas omnes comparationes, quibus dicunt aliquid accepisse, aliasque pro infirmitate hominis dictas esse.

VERSVS 27.

Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est.

QVÆSTIO I.

An Iudicium ei datum, quia filius hominis est?

§. 1. IVdiciariæ potestatis non videtur commoda causa reddi, quia filius hominis est. Idcircò enim quia Deus est, Iudex est viuorum & mortuorum. Itaque distinctionem mutant Chrysostomus & Euthymius, & quod illa verba: *Quia filius hominis*, ad sequentia referunt.

Alii retinent lectionem consuetam. Causam autem dati iudicii sic exponunt. Cum CHRISTVS non modo Deus sit, verum etiam homo, datam illi à Deo iudicandi potestatem, quod accommodate fiat, vt homo ab homine iudicetur.

Nam Pauli Samosateni iam olim damnata est expositio. Ideò datum iudicium quia filius hominis, hoc est, purus homo est, alioqui si Deus esset non datum esse, sed ex semetipso habiturum esse. Iudicaturi gitur homines Christus homo, ne quis causari possit, difficiles ad Deum aditus esse. Idcirco Christus salutis auctor homo hominibus adfert gratiam ad gloriam, ne quis longè petendam salutem arbitretur.

§. 2. Cæterum communem lectionem præferendam esse, auctoritas & ratio suadet. Augustinus libro primo. de Trin. cap. decimotertio. ita legit. Vigil. libr. quinto. contra Eutycheten, omnes Latini ex Græcis Cyrillus. Quin Iun. & Trem. collegas refutat Beza: »[At ego certè non video, cur hæc non multo melius »cum præcedentibus connectantur: neque Samosa»tenum primo huius distinctionis auctorem fuisse; »quamuis falsa declaratione hunc locum corruperit. »Certè coactam esse Chrysostomi expositionem, & »verborum collocatio & sermonis ipsa series ostendit: »& Augustinus eam distinctionem sequitur, quam il»le Samosateno tribuit: vt planè appareat Latinam »Ecclesiam ita semper legisse. Consentiunt veteres o»mnes Græci codices quos vidimus. Cyrillus quoque »non aliter distinguit: cuius verba Erasmus in hunc »locum vel non satis attentè legit, vel non satis accu»ratè descripsit. Sic enim illi ad verbum, Nolite, in»quit, mirari, si cum me hominem videatis, suscitatu»rum tamen mortuos me pollicear, & in iudicium »deducturum miniter; dedit enim mihi viuificandi »virtutem Pater, dedit iudicandi potestatem. Sed vt »lubricam Iudæorum mentem his retinere studuit, sic »aliorum quoque curam non paruam habuit. Qua»propter causam, quare hæc sibi data à Patre dixe»rit, illico subiecit, dicens, Quia filius hominis »est. Vt intelligamus omnia sibi data fuisse vt »homini: qui cum creatura sit nihil habet à se»ipso.]

Deindè nuda esset repetitio nisi addatur ratio illa: *Quia in filius hominis est.*

Denique non cohærent, cum sequentibus. Præterquam enim quod duriter verba transmittantur; cum dicitur: Quia filius hominis est, nolite mirari hoc, cum naturalis ordo sit.

Nolite mirari quia filius hominis est, etiam pronomen τοῦτο hunc modum excludit.

§. 3. Itaque non modo rationem reddet, cur sibi ista dicta sint; nempe quia velint hominem iudicem hominum, sed ad Danielis Prophetiam alludit, ex eaque probat filium hominis; ea præstantia ac dignitate futurum; vt iudicare possit verba Danielis capite septimo, vers. decimotertio. *Aspiciebam ego in visione noctis, & ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit: & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi seruient: potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur; & regnum eius quod non corrumpetur.* *Hoc iudicio Prophetiæ Danielis completa est.*

Omnibus enim palam constabat illum filium hominis Messiam esse, ad se verò pertinere, testificatio Ioannis & miracula probabant.

§. 4. Syriacam distinctionem opponunt, & contendunt omninò sic legendum. Verba sic habent דבראּ חר רין ראנשא *dabberá hu den danaschá*: *filius hic verò hominis; nemo remini in hoc.* Particulam *den* putant efficere, vt hæc distinctio facienda sit. Mihi diuersum videtur. Nam initio ponitur ʾ ante *berá*, quod signum est potius esse in regimine. Nec vnquam ita Syri loquuntur, vt ʾ vel ʿ sit idem quod ὅτι *quia*, multo minus vt postponatur illi verbum, vti hoc loco. Sed signum est genitum, vt si Syra examinemus, sensus sit. Dedit illi facere iudicium, filii verò hominis, nolite mirari. Qui cum ineptus sit, non ambigo corruptum esse. Tertulliani lectio alia habet *quâ* alia *quia*, sed communem distinctionem sequitur, vt & Cyprianus libro 2. test. aduers. Iudæos cap. 5. & Rufinus in Symbolo. *Syra lectio dubia.*

VERSVS 28.

Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei.

QVÆSTIO I.

Quid vetat mirari?

§. 1. IAM ostendi ad verba præcedentia hoc referendum non esse. Sed neque ad sanationem Paralytici pertinet; sed id quod persuadere conatur: nempe sibi ius vitæ & necis in omnes datum. Hoc, inquit, nolite mirari; neque illud quod nunc mortuos aliquot suscito. Hoc enim priuatim & in paucis facio, at verò olim hora aduenit, cum omnes quotquot mortui sunt audient vocem filii hominis, resurgent vel ad vitam vel ad damnationem. Non igitur mirum si potestatem vitæ & mortis sibi vendicat, cum omnes mortuos suâ voce excitaturus sit. *Non mirū nunc paucos mortuos suscitari à Christo, o-lim omnes suscitabit.*

VERSVS 29.

Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt in resurrectionem iudicij.

QVÆSTIO I.

An bona opera causa sint vt procedant in resurrectionem vitæ?

§.1. NEgant nonnulli Lutheranorum & Caluiniani. Caluinus: [Quòd ex locis istis colligunt Papistæ vitam æternam rependi meritis operum, nulla difficultate refellitur. Neque enim de salutis causa Christus tractat, sed tantum electos à reprobis sua nota discernit: idque facit vt suos ad sanctitatem & innocentiam inuitet atque hortetur. Et nos certè fidem, quæ nos iustificat, cum studio benè iusteque viuendi coniunctam esse non negamus: sed tantum docemus, non alibi quàm in sola Dei misericordia quiescere fiduciam nostram posse.]

Firmius est argumentum, quàm vt refelli possit. Christus enim non modo electos & reprobos distinguit, sed causam reddit: cur hi in vitam, illi in mortem secundam resurgât. Quemadmodum cum dicit: Qui credit in filium habet vitam æternam, quo declarat fidem esse medium ad vitam æternam: ita quoque de operibus loquitur, quod Matth. 25. clarissimè exprimit. *Quia enim esuristi, & dedisti mihi manducare.* Nunc verò etiam cum mala opera causæ sint perditionis, eodemque modo de vtrisq; Dominus loquatur, non est diuellenda sententia, vt significet, eos qui mala fecerunt, ituros ad interitum, ita poscentibus operibus, eos verò qui bona fecerunt nihil ad salutem conferentibus ipsis operibus. Sed operibus ex gratia Dei factis præmium hoc rependi. Nec alibi tamen, quam in Dei misericordiâ fiducia nostra quiescit; opera enim nostra sicut & fides misericordis Domini est, non modo dum nobis illa donat, sed singulis momentis dum conseruat, eâdem nos misericordia prosequitur.

Opera sunt media ad vitam.

§.2. Fidei mercedem Cyrillus lib. 1. Glaphyr. ostendit. Ὡς γὰρ ἔφλιω ἤδη, δι' ὧν τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὡς ἀπὸ τέκνων ἰδίων ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ προδεξαμένη λοιπὸν τὸ Χριστοῦ μυστήριον, μήτηρ ἀπεδείχθη τέκνων τῶν πεπιστευκότων ἐν ὁμολογίαις κατὰ τὸν δεδεγμένων προφητείαν. ὅπερ δὴ καὶ μισθὸς τῆς πίστεως, ἡ εἰς Χριστὸν, διδάσκειεν ἂν ὁμοίως τῶν πεπλημμελημάτων ἡ ἄφεσις. πιστώσατο δὲ καὶ αὐτὸς λέγων ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, id est: Nam, vt iam dixi, per sanctos Apostolos veluti à propriis filiis Synagoga Iudæorum suscipiens Christi mysterium, declarata est mater eorum, qui in mercede sunt & benedictione, bonoque odore fragrant apud Deum. Quod enim mercede non careat fides in Christum, ostendit nobis peccatorum remissio. Quin & ipse Dominus noster Iesus Christus confirmat dicens: Amen, Amen dico vobis, Qui credit in me, habet vitam æternam.

Merces operum.

§.3. Optimè Basilius lib. 4. aduersus Eunomium. ὧν αἱ αὐτοῦ ἐνέργειαι, τῶν καὶ οὐσία μία. ἐνέργεια δὲ υἱοῦ καὶ πατρὸς μία. ὡς γὰρ ποιήσωμεν ἄνθρωπον. καὶ πάλιν· ἃ γὰρ ἂν ὁ πατὴρ ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· ἅπερ καὶ οὐσία μία πατρὸς καὶ υἱοῦ. Εἰ γνῶσις πατρὸς καὶ υἱοῦ ζωὴ αἰώνιος· ἀνάγκη καὶ μιᾶς οὐσίας εἶναι. τὰ γὰρ ἑτερούσια οὐ μιᾷ γνώσει καταλαμβάνεται, ἅτε ὁμοίως ζωοποιεῖν δυνάμενα. Εἰ εἰκὼν ὁ υἱὸς ἀληθῶς τοῦ πατρὸς, πᾶσα δὲ εἰκὼν, ἡ οὐσίας, ἡ μορφῆς, ἢ σχήματος, ἢ εἴδους, καὶ χρώματος ἐστιν εἰκὼν, Θεὸς ὢν ἐν θεότητι τέλειον, ἐν ᾧ οὐσία μόνη, ὁ υἱὸς εἰκὼν ὢν τοῦ οὐσίας, ὁμοούσιός ἐστι τῷ πατρὶ, id est: Quorum eædem sunt operationes, eorum est substantia vna; Operatio verò Patris & Filii vna est: vt illud: Faciamus hominem. Et rursum: Quæcunque enim Pater facit, hæc & filius similiter facit: vna ergò est substantia Patris & filii. Si cognitio Patris & filii vita æterna est: necesse est, eiusdem Patrem & filium esse substantiæ. Quæ enim diuersæ substantiæ sunt, vna cognitione non comprehenduntur, nec similiter viuificare possunt. Si Patris imago verè filius est; omnis autem imago vel substantiæ vel formæ vel figuræ vel speciei & coloris imago est: Deus autem nihil horum præterquam substantia est: filius ergo cum substantiæ imago sit, consubstantialis Patri est.

Vna actio & substantia Patris & filij.

Tertullianus sanè causam agnoscit, lib. de pœnit. c. 3. *An tu discernas actus carnis & Spiritus? quorum & in vita, & in morte, & in resurrectione tantum communionis atq; consortij est: vt pariter tunc aut in vitam, aut in iudicium sustineantur: quia scilicet pariter aut deliquerint, aut innocenter egerint.*

Atq; idem de omnium bonorum operum mercede dicendum censet, cum nullum sit ἄμισθον, sine mercede.

§.4. Cumulat alios etiam errores Caluinus & quidem graues. [Fideles à bonis operibus designat, quemadmodum à fructu arborem cognoscit alibi docet. Bona autem ipsorum opera laudat, quibus à sua vocatione operam dare cœperunt. Latro enim cui vitam in cruce Christus promisit, qui tota vita scelebus deditus fuerat, inter extremos demum Spiritus actecti studium aspirat. Sed quia renascitur nouus homo, & ex peccati mancipio iustitiæ seruus esse incipit, totus superior vitæ cursus in rationem non venit coram Deo. Adde quod ne peccata quidem quorum reatu se quotidie obstringunt fideles, illis imputantur. Nam sine venia nemo vnquam extitit in mundo, qui benè vixisse censeri queat: imò nullum omninò bonum opus censebitur nisi cuius vitiis Deus ignoscet: quando omnia mutila sunt corrupta. Factores ergo bonorum operum hîc dicuntur, quos Paulus illorum studiosos aut zelotas vocat. 2. Tit. c. 14. Sed æstimatio hæc ex paterna Dei indulgentia pendet, qui gratuitò probat quod reiici merebatur.]

Primum quod ait bona eorum opera à Christo laudari, hæresin suorum refellit, qua fingunt omnia bona opera esse peccata mortalia. Hæc enim à Christo laudari non debent. Quod enim natura sua peccatum est mortale, laudem non meretur, venia indiget.

§.5. Alterum arcanum impietatis mysterium continet. Peccata, quorum reatu se quotidie obstringunt fideles, illis non imputari, sed condonari, à vero non aberrare. Nunc alio modo intelligit: nempè grauia peccata, adulteria, homicidia, similiaque adeò illis non imputari, vt nec Deus illis irascatur, nec sit puniturus. Quanquam autem gratitudinis ergò abstinendum à vitiis indicent, non tamen lege se teneri, damnatique credunt, sed omnia penitus remissa esse, quæ res quantum ad omnia flagitia ianuam aperiat, non est difficile iudicare.

VERSVS 30.

Non possum ego à meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est, quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

Qvæ-

QVÆSTIO I.

Quomodo probat iudicium suum esse iustum?

§. 1. IVdicandi sibi potestatem factam affirmarat ea causa, quia filius hominis est; Naturæ enim consentaneum est, vt hominis iudex sit homo; nec hoc Iudæi inficiabantur, verum alia ex parte iudicium infirmabant. Hominis enim iudicium ignoratione vel affectu peruerti potest. Quotidie enim exercentur hominum iudicia non iusta. Obiectioni itaque occurrit, cum ait iudicium suum iustum esse, nec posse in eo quicquam reperiri prauitatis. Cuius rei causas tres producit. Prima, non possum ego à me ipso quicquam facere. Hoc est; nec diuina voluntas potest quicquam facere quod non consensu, voluntate, potentia faciat etiam Deus pater. Neque voluntas humana quicquam potest facere, quod non dependeat à voluntate diuina, cui omnibus in rebus subiecta est, vt ab ea recedere non possit. Quamuis enim in se spectata mutabilis sit, nunquam tamen ob vnionem cum diuina persona peccatura est.

Patrum expositionem Caluinus reijcit: [Superuacuum foret hic subtiliter disputare à seipsone an aliunde possit filius Dei, quod ad æternam eius diuinitatem spectat, neque enim talibus argutijs nos occupare voluit. Proinde nulla erat causa cur se tam anxie torquerent veteres in repellenda Arij calumnia, filium patri æqualem non esse nebulo ille iactabat, quia nihil possit à seipso. Respondent sancti viri, filium iure patri ferre acceptum quicquid habet: à quo personæ respectu, principium suum ducit. Sed primum Christus hic de nuda sua diuinitate verba non facit: sed vt carne nostra indutus est, se ab externa specie minime æstimandum esse admonet, quia aliquid habeat homine altius. Deinde videndum quibuscum negotium habeat, Iudæos, qui ipsum opponere Deo tentabant, refellere illi propositum est, negat ergo se quicquam facere humanitus, quia ducem habeat & moderatorem Deum qui in se habitat. Hoc semper memoria tenendum, quoties de se loquitur Christus, sibi tantum sumere, quod hominis proprium est: quia Iudæos respicit, qui perperam eum quasi vnum aliquem ex hominum vulgo esse dicebant. Eadem ratione quicquid homine superius est, ad patrem refert.]

Vtrumque Christus complectitur. Deum enim se vnum cum patre asserit, & hominem qui omni modo semper patri sit coniunctus, vt nihil velit, nisi consensu patris. Falsum vero axioma, Christum cum de se loquitur tantum sibi sumere, quod hominis est, multis enim locis ea sibi sumit, quibus se Deum esse declarat. Hoc vero quod Caluinus tanquam fixum statuit, Arianis insigniter fauet. Nam si nihil vnquam nisi quod proprium hominis est, sibi sumit, non ergo ex eius verbis illis diuinitatem probare possumus, quod Ariani velint, & magno mercentur Ottomanidæ.

§. 2. Altera causa est, quia iudico, sicut audio. Perfectissime enim cognoscit errorum causas, atque secundum eas iudicat. Sæpe enim aliorum iudicia quamuis secundum allegata & probata proferantur iniusta sunt.

Tertia causa est, quod suam voluntatem non quærat, hoc est humanam, sed eam diuinæ accommodet, à Deo enim missis negocia illius ex ordinatione mittentis peragit.

Porro iudicandi officium ad totam gubernationem pertinere in confesso est. Potest etiam ad rem præsentem accommodari; Iudicium quo misertum etiam sabbato sanandum suscepit, iustum esse, nec debuisse se misericordiam detinere ob sabbatum, quod ad hominum vtilitatem institutum est.

§. 3. Eodem modo ostendit Athanas. lib. 4. contra Arianos male ex his verbis diuinitatem impugnari. *Nam hoc dictum: Pater diligit filium & omnia dedit in manus eius, & omnia mihi tradita sunt à patre: Et, Ego non possum quicquam facere ex me ipso, sed quemadmodum audio, ita iudico: & quæcunque sunt istiusmodi generis sententiæ, non id indicant, quasi aliquando ea non habuerit filius. Quomodo enim quæ habet pater non habuerit æternum & vnicum patris ex substantia verbum & sapientia, cuius ista sunt verba: Omnia quæ habet pater mea sunt: & mea, sunt patris. Si enim quæ patris sunt, ad filium pertinent, & semper illa pater habet: certum est filium semper habere ea, quæ sunt patris: quippe qui semper in eo sit. Quocirca, non ideo quod aliquando non habuerit, istiusmodi locutus est: sed postidet vt Deus, ea postulat vt filius. Nam quæ habet à patre habet: Sed ne quis videns filium habere omnia quæcunque pater habet, & indiscreta similitudine & identitate eorum quæ habentur, Sabelliano more deceptus impie sentiat: existimetque filium etiam patrem esse: ea de causa hoc verbum prolatum est, Datum est mihi, & accepi: & traditum est mihi: nulla alia de causa, quam vt ostenderet se patrem non esse, sed patris verbum, & æternum filium: qui quidem ob similitudinem patris, quæcunque habet, perpetuo ab eo habet. Verum quia filius est, ideo perpetuo ex patre habet, quæcunque habet.* Idem Athanas. oratione contra Sabellij Gregales: *Caterum si vis eum audire humanius loqui, & congruenter ad formam carnis, quæ oculis patebat: & ad humanam speciem, quæ sola & mera in eo existimabatur, audi verba ipsius: Si ego de me ipso testimonium perhibeo, testimonium meum verum non est. Neque enim fide dignum videtur, neque recepti moris est, vt homo de seipso testimonium perhibeat. Cum autem dicit: Etsi ego testimonium perhibuero de meipso, testimonium tamen meum verum, quia scio vnde aduenerim, & quo abeam: Cum se & patrem enumerans, duos esse dicit, qui de ipsius gloria testimonium ferant, nequaquam humana loquitur, sed supra omnem humanam dignitatem.*

VERSVS 31.

Si ego testimonium perhibeo de me ipso testimonium, meum non est verum.

QVÆSTIO I.

An testimonium Christi de se non sit verum?

§. 1. QVemadmodum latinis vsitatum est, vt dicant: propria laus sordet, ita prouerbium etiam est apud Hebræos cum dicunt; Proprium cuiusque testimonium falsum esse. Nihil sane magis ridiculum quam ἀντιμάρτυρι, propria in causa testis. At Christi testimonium tanquam ἀληθῶς de seipso verissimum est. Ita infra cap. 8. vers. 13. *Tu de teipso testimonium perhibes: testimonium tuũ non est verum.* Chrys. Cyrillus, aliique existimant Christum, loqui ex Iudæorum sententia; nam obijciunt illi cap. 8. 13. & sensum esse volunt. *Ideo non creditis, quia ipse de me testimonium perhibeo.*

Commodius alij interpretantur, omnia illa per concessionem dici, hunc in modum. Quamuis vero iure postulare possim, vt mihi de me testanti & tot signis veritatem testimonij obsignanti credatis; non tamen nunc vrgeo, vt tantæ auctoritati fidem habeatis. Esto sit verum prouerbium vestrum, & non sit verum meum testimonium, at alterius de me verum esse concedetis. Largitur quod iniquum est, vt æquum obtineat. Cum suum proprium testimonium suspectum videt, ad tempus iuri suo cedit. Quamuis *Concessione Christus vtitur.*

enim Deum in ordinem cogi impium sit, cum illius testimonium toti mundo præponderet. Quod si de hominum testimonio agitur, proprium iustissime videtur reijci, eo quod vnusquisque sibi faueat, nec contra se aliquis infesta & aduersa deponat, vt docet Cyprian. Ep. 69. ad Florentium.

VERSVS 34.

Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico, vt salui sitis.

QVÆSTIO I.

An non accipiat ab homine testimonium?

§. 1. MIssus Ioannes erat vt testimonium perhiberet de lumine, ideo & hoc testimonium diuinum erat, quamuis ab homine daretur; id Christus accepit. Verum hic comparatio est: Non enim indigere se alieno testimonio, opera euidentius testificari. Ioannis testimonium ipsorum causa datum.

§. 2. Protestatio illa non efficit, quo minus auctoritas infallibilis, qua in controuersiis vtimur, non sit etiam humana. Nam partim diuina est partim humana, ab auctore homini inspirata, & per hominem proposita. Hic Christus apostolos testes esse voluit, ipsos homines, sed tamen diuino testimonio instructos. Quare Anabaptistæ & Phanatici à vero longe aberrant, dum diuinas reuelationes ita iactant, vt hominum & scripturarum magisteria auersentur. Hominum enim opera docere Deus statuit homines, vt qui eos audirent, Deum audire dicerentur. Sic Malach. 2. Ephes. 4. Luc. 2. Iam olim enthusiasmus ille inualuit, vt queritur Iren. lib. 3. cap. 2. Tertull. de præscript. multis locis.

Testimonia diuina per homines dantur.

VERSVS 35.

Ille erat lucerna ardens & lucens, vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.

QVÆSTIO I.

Quomodo ad horam in luce Ioannis exultarint?

§. 1. IOannis testimonium commendat; Erat enim lucerna lucens & ardens, per tenebras ad vitam deducens. Iudæi magno primum gaudio eum exceperunt, adeo vt Messiam putarent, deinde vero de Christo eius testimonium repudiarunt, acerbeque insectati sunt, adeo vt dicerent: *Dæmonium habet.* Receperunt Ioannem in speciem cum insignem ad eum legationem mitterent, sed cum eorum vitia tangeret, resiliebant. Tantum ac tam sanctum apparuisse prophetam magnæ sibi gloriæ ducebant, eumque Messiam fore sperabant, à quo omnes locupletarentur, totoque orbe dominarentur, cum vero ad vitæ emendationem verba fieri audirent, & desciendas cupiditates summo præconem odio insectati sunt. Nam virtutum commendatione, vitiorumque manifestatione reprobi irritantur.

Ioannē repudiarunt.

Commendatione Ioannis eorum proteruiam, insolentiamque accusat. Deus lucernam tanquam paterfamilias bonus accendit, vt sequerentur, illi lucem aspernati sunt, atque in ea ad breue tempus exultant. Calvinus ait: *proteruè saltare, quam sine progressu* in ea „ ambulando progredi maluisse, addit vero: [Ideo dicit ad tempus, vel ad horam: qua voce eorum stultitiam perstringit, quod putarint fluxa & euanida proteruia æternam Dei lucem posse extingui. Ita hodie Papistæ, quotquot Deus pios doctores Ecclesiæ suæ tanquam accensa lumina dedit, in contrarium vsum trahunt, quasi illis propositum sit oculos lucis aspectu sibi perstringere. Nec modo lucernis abutuntur ad suffocandum Dei lucem, sed etiàm in tenebris sæpe exultant, vt cùm aduersus puram Euangelij doctrinam insulsis rabularum suorum commentis superbiunt.]

Pios doctores à Deo datos agnoscimus omnes. Syrus habet רחשחבחרן *dethescht hbeharun, glorificare vos*: de tanto enim propheta magnifice gloriabantur, eosq; non minus insigni beneficio, quam solem nobis donatum dicimus, at quos Caluinus pro doctoribus habet, Zwinglium, Bullingerum, Bucerum, cæteraſq; pestes, nos apostatas esse scimus, de fumo abyssi progressos obscurare orbem terrarum. Nec rabularum commentis superbimus, sed martyrum sanctorum, patrumque, & vniuersæ antiquitatis testimonio doctrinam nostram confirmari merito gloriamur, aduersus profanas hæreseon nouitates præscribimus, nec timemus ne regni cœlorum hæreditatem non adeamus, si eadem via, qua martyres ac confessores iere, ad eam tendamus.

VERSVS 36.

Ego autem habeo testimonium maius Ioanne: Opera enim quæ dedit mihi pater vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me, quia pater misit me.

QVÆSTIO I.

An operum testimonium sufficiens fuerit?

§. 1. MAgnum erat testimonium Ioannis; vt quo nemo maior inter natos mulierum surrexerat: sed aliud testimonium habere se ait, quod maius sit Ioanne, testificante scilicet, nō enim persona Ioannis & Christi, sed testimonium Ioannis, sed Ioannes testis cum operibus testificantibus comparatur, ideo dicitur μείζων μαρτυρία ἢ ἰωάννου, Syrus רבא בן רירחבן *Rabbo men Iauchanan*, maior præ Ioanne; nec opus correctione, vt interponatur τῆς μαρτυρίας testimonio Ioannis, vt Beza in sua versione fecit. Nam neque id Græcus textus habet, neque Syrus, imo ne Tremellius quidem & Iunius Caluiniani aliter verterunt, quam noster. Hoc igitur testimonium sunt ipsa opera adeo magna, & illustria, vt quamuis contumaces animos flectere atque in veritatis agnitionem possent. Sed illa obstinatio, & voluntaria occæcatio oculorum, qua, & Christum & Ioannem repudiarunt, ita animos obstruxit, vt nulla parte gratiæ diuinæ aditum patefacerent.

Opera maius testimonium, quam Ioannis.

§. 2. Quæstionem Caluinus proponit. *An ad præbandum quantum satis est, Christum esse filium Dei valeant miracula?* Respondet ille: *Signa prophetarum non vltra se protendisse; quam vt prophetas ostenderent, Dei seruos esse, qui auctoritatem aliter obtinere non poterant, sed Deus filium suum aliter extollere voluit.*

Obscure rem inuoluit, & tamen fuam hæresin destruit. Dicendum enim est; miracula ad id confirmandum valere, quod credi sibi postulant illi, qui miracula faciunt. Prophetæ se Dei seruos, à Deo missos esse miraculis probabant. Christus Dei filium se esse professus est, ideirco cum eum in finem miracula patraret, vt hoc crederetur, sufficientia fuerunt. Nunquam

Quid postulent miracula.

quam enim mendacium miraculis Deus approbat. Atque hoc fundamento miraculorum efficacia nititur. Quod si prophetæ quamuis sanctissime viuerent, sine miraculis obtinere auctoritatem non potuerunt, qua fronte nobis extraordinariæ missionis fidem Caluinus & Beza obtrudere conantur, quos sceleratissimæ vitæ notis infames, publicis iudiciis conuictos, & damnatos constat ab Ecclesia ignominiæ impatientia, secessionem fecisse? Qua ratione fidem facere nobis poterunt, quos nihil nisi transfugij crimen, contra castra, quæ deseruerunt, incitauit? Christus miraculis Iudæos fecit inexcusabiles, vt l. 9. demonstrat Hilar.

VERSVS 37.

Et qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me neque vocem eius vnquam audistis neque speciem eius vidistis.

QVÆSTIO I.

An non audierint Iudæi vocem patris, nec speciem viderint?

§. 1. VOcem Dei aliquando populus; crebro prophetæ vt Isaias, Daniel, imprimis Moses, audierunt. Quomodo ergo vocem eius non audierunt, nec speciem viderunt? Duplex responsio. Prima; cum Christus dixisset: patrem sibi testimonium dare: Iudæos tacita cogitatione obiecisse, cupere se vocem patris audire, patrem videre. Ita & Philippus: *ostende nobis patrem, & sufficit nobis.* His dominus respondet, non audiri vocem patris, nec videri eius speciem, plane esse inaspectabilem Deum, se missum esse, vt verbum patris annunciaret. Hanc veram esse ostendit Cyrillus, cum ait, in eo errore fuisse Iudæos, vt Dei naturam visibilem esse existimarent. Non igitur exspectandum dum pater spectandus exhiberetur. Altera interpretatio priori omnino dissimilis est. Nō audiuisse Iudæos vocem atque oracula prophetarum, nec pro voce Dei agnouisse, nec in viuis illis Dei imaginibus creatorem spectasse, verum ad idola declinasse. Verum prior interpretatio ad rem præsentem facit. Patrem enim prophetæ alicuius hominis, & aspectabilis, hominem, aut certe corporatum aliquid esse arbitrabantur, atque ita optime omnia cohærent.

Athanasius oratione 4. contra Arianos de verbo interpretatur. Non audisse eos verbum patris aliquando, quod nunc illis loquatur.

VERSVS 38.

Et verbum eius non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

QVÆSTIO I.

Cur non habeant verbum Dei in ipsis manens?

§. 1. VErbum in ipsis manens eos habere negat, quia non credunt in eum, quem Deus misit. Verbū manens seu vt Syrus, מקרא *mekauio* vocat, doctrinam legis, quam licet habere viderentur, ignorabant, quod Christum qui scopus erat, atque anima legis repudiarent. Verba Dei auribus combibebant, in animam atque effectum non admittebant, factis non exprimebant, sed vitiis occupati reijciebant, adeo vt etiam credere desinerent. Itaque vera ac genuina intelligentia destituti ex lege non nisi mortem, ac damnationem suam consequebantur.

§. 2. Magno studio in sacrarum literarum cognitionem incumbebant, per omnia sabbata in synagogis scripturas legebant, interpretabantur, domi ediscebant, in illis etiam Christum quærebant; auide enim Messiam exspectabant: nec proficiebant tamen plerique, quod Messiam suis vitijs idoneū mente sibi & cogitatione effingerent. Itaque mortuam duntaxat literam arripiebant, vero sensu ac intelligentia carebant. Scriptura porro licet saluti sit, cū tamen ad impios sensus detorquetur, summæ nequitiæ occasionem parit, quamtumuis igitur scripturas iactent hæretici, non tamen habent Dei verbum in se manens, sed vel stylo vel sensu adulteratum, vel vtroque. Et veteres quidem Iudæorum doctores inuolucris quibusdā scripturas inuoluebant, & res factas figuris adumbrabant, eas cum recentiores non intelligerent, in horribiles blasphemias delapsi sunt. Exemplum refert Galatinus l. 1. ex capitulis R. Eleazar, in libro Zoar & R. Recanad super c. 4. Geneseos. Habebant tamen illi multas fatuas traditiones, & impias, quas vocabant תקון סיפרים *Ticcun sopherim* ἐπανορθώσεις τῶν γραφέων *correctiones scribarum.* Quarum magna pars à R. Vziele, & Hillele profecta est, de quibus prolixe Galat. l. 1. c. 8.

Iudæi in scripturis diligentes.

Traditiones Iudæorum.

§. 3. Notauit S. Chrysostomus veteres hæreticos pari modo iactare scripturas, sed esse veritatis exortes non minus, quam ipsos Iudæos; quod vel maxime in nostros conuenit Nouatores, quorum omne in deprauandis & ad suos errores detorquendis scripturis studium vertitur, cum interea inter se grauissime decertent, non de sensu modo, sed etiam lectione, sunt versiones Bezæ, Iunij Tremellij, Castalionis, aliæ ex Gallia, illas Angli corruptissimas esse conqueruntur, ideo iam pridem nouam moliuntur. Ita Robertus Gentilis in præfatione Alberici patris de latinitate veteris versionis male accusata. *Amas*, (inquit ad Ioannem Hēnsonum) *veterem versionem, & in Anglica versione, nunc cum aliū iussu regū versaru.* Quin & Gregorius Martini versionem hæreticorum insectatur, edito libro, cui titulum dedit. *Detectio corruptelarum hæreticarum in versionibus publice editū à Tyndallo, & ab aliis sectariū.* Nullo igitur modo habent verbum Dei in se manens, sed mutilum, interpolatum, male intellectum.

Dissensiones sectariorū.

Corruptæ versiones hæreticorū.

VERSVS 39.

Scrutamini scripturas quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.

QVÆSTIO I.

Quomodo scrutandæ scripturæ?

§. 1. TAm Græcum verbum ἐρευνᾶτε; quam latinum scrutamini ambiguum est, potest enim esse indicatiui modi, quo Iudæorum industria in studio sacrarum literarum indicetur. Vel imperatiui, vt ad hoc studium sit exhortatio.

Pleriq; tamen indicatiuū esse interpretantur, ita tamen, vt non studium eorū Christus reprehendere putetur, sed q; scrutando ad thesaurum, quem exoptant, suo vitio nō perueniant. Stupe rem ergo, & cæcitatem exprobrat, quot totos dies in scripturarū exercitatione consumant, nec proficiant tamen, nec in illis Christū agnoscant. Et sane admiranda est hodieq; Iudæorum in scrutatione scripturarū & laboriosa diligentia, nō versus modo, sed literas omnes in numerato habēt, quæ res circa Domini tempora cœpisse videtur, & tandem ad insanum Cabbalistarum studium peruenisse, de quo

Duplex lex. de quo prolixe & erudite præceptor meus Nicolaus Serarius in proleg. Bibliacis. Interim sensum, & veritatem scrutantes, duo dogmatum genera habebant. Primum erat lex à Deo scripta, quam vocabant תורה חש בבחם *Thora aſcher biccethab. Lex quæ in scripto.* alterum תורה אש בעל פא *Thora aſcher beghal Phe, lex quæ in ore.* Eodem enim spiritu & legem, & legis interpretationem datam à Deo credebant, atque hoc testantur in libro ברבות *berachoth, benedictionum.* Explanationem etiam duplicem habuerunt literalem, & mysticum. Hanc vero traditione accepisse se à Mose, Iosua, senioribus, prophetis, viris synagogæ magnæ, continua serie putabant, alij aliter seriem illam ordinant. Iosuam à Mose accepisse, & Phinees tradidisse, ab hoc autem accepisse Heli, & Samueli tradidisse, hunc Dauidi regi, illum Achiæ prophetæ, à quo Elias, deinde Helisæus, tandem Ioiadas & Zacharias pontifices, Oseas, Amos, Isaias, Michæas, Ioel, Nahum, Abacuc, Sephonias, Ieremias, Baruch, Esdra, ordine collocantur. Præter libros autem sacros multa suorum scripta habuerunt, quæ omnia pene interierunt. Tempore Ptolom. Philometoris fuit apud eos Aristobulus philosophus, qui multa in libros sacros commentatus est. Deinde duo doctores R. Iodam, & R. Ibba annos ante Christum circiter 150. multa de Messia scripserunt, & eos secutus R. Simeon Iohai filius, multa sane de Messia, eius passione, & vita scripsit. Commentarios fecit in Genesin, lingua Hebræa, & plurima Christianæ fidei mysteria recenset. Sæpe patrem, & filium, & Spiritum sanctum expresse nominat, præcipuus sanctissimæ Trinitatis inter Rabbinos assertor: summæ erant tempore Christi auctoritatis eius libri, nec deerant senes, qui eius discipulos audierant. Liber eius erat qui inscriptus erat hebraicè, מחקר חסודות *Mechkar Hassodoth*, hoc est: Scrutatio arcanorum, nam חקר *est fodere, scrutari*, seu quod græci dicunt μετεωρίζειν, diligenter *quærere*, vt qui eunt in viscera terræ, vt metalla inde eruant. Ab illo habuit R. Haccadosch, i. sanctus, qui res Messiæ quasi vidisset ipse recenset, & Nehumias Haccanæ filius, qui ex suis præceptoribus non modo prophetas explicuit, verum etiam se tantum annos quinquaginta à Messiæ aduentu abesse asseuerauit. Ille Epistolam Haccanæ filio scripsit quam vocauit אגרת חסודות *Epistolam arcanorum* ad imitationem Simeonis, qui *scrutationem arcanorum* scripserat. Nam totus liber, seu *scrutatio arcanorum* de Messia erat. His igitur instructi Iudæi scripturas scrutabantur, & Christum inuenire debebant, ad hos Dominus alludit, cum dicit: *scrutamini scripturas.* Non dubito autem quin multi Iudæorum interpretes illos famosissimos secum in Synagoga, aliisque locis Christo disserente habuerint. Scrutabantur igitur scripturas laudabili industria, his vsi interpretibus nullo tamen plerique fructu, quod errores, occupata iudicia, magna vitia, cupiditatesque aciem intelligendi hebetarent, & obtunderent. Prauo erant Iudæi, maloque ingenio: nam Ioannis testimonio, & factis euidentissime conuicti, ad scripturas prouocabant, Mosis se esse discipulos, à Christo sabbatum violari, tolli de medio legem conquerebantur. Christus in proprio eos præsidio inuadit, ac deijcit, & inanem cõfidentiam excutit. Scrutari ait illos scripturas, nec inuenire in illis Christum iam præsentem, omnia Messiæ fungentem officia, omnibus redemptoris insignibus fulgentem, cum in illis ipsis scripturis ante ducentos, & qui secuti sunt, annos, eorum doctores tam clare ex scripturarum scrutatione eum prædixerint. Nobis sane sedulo scripturas esse legendas docet Cyrillus Alexandrinus, qui Glaphyra sua ab hac sententia orditur.

Series doctorum Iudaicorum.

Haccadosch.

Scrutatio scripturarum.

Iudæi inexcusabiles.

§. 2. Non defuerunt hæretici qui sententiam pulcherrimam ab aliis falso adiectam esse contenderent, non à Christo prolatam. Ita Faustus Manichæus apud Augustinum lib. 12. cap. 37. & lib. 16. & lib. 1. de fide cap. 30. & contra Adimant. Manichæum c. 15. Cum enim Deum veteris testamenti malum esse contenderent, vetus etiam instrumentum è medio tollebant. In partem eiusdem blasphemiæ venit Theodorus Mopsuestenus, qui quidem Deum veteris testamenti auctorem fatebatur, non tamen prophetas de Christo Christi *Hæretici sententiam.* locutos esse concedebat. Sed omnia testimonia per *Sem.* similitudinem, & analogiam quandam ab Apostolis ad nouum testamentum, & Christiana tempora detorta esse blasphemauit. Damnatus est in Concil. Constantinopolitano, act. 5. & Romano, sub Vigilio. Et hoc solo testimonio abunde confutatur. Christus enim ait scripturas de se testimonium perhibere. Iudæos excusari non posse, quod scripturarum testimoniis non acquiescant. Itaque vim authentici diplomatis, & legitimi testimonij continent: ex instituto igitur de Christo agunt. At si tantum alicuius interpretis ingenio, aut accommodatione eo traherentur, non posset exprobrari Iudæis stupor, quod in illis Christum non inuenirent; non enim Spiritus sanctus de Christo loqueretur, sed interpretis ratiocinatio id deduceret. Vt quis Virgilij carmen, quod ille de Pollionis filio composuit, Christo accommodaret, idque voluisse poetam diceret, cum eius institutum fuerit Pollioni adulari, nihil de Messia vaticinari.

Scripturæ ex professo de Christo agunt.

§. 3. Irenæus l. 4. c. 23. Manichæos, aliosque sectarios confutat, veteris testamenti negatores. Deum enim Christi patrem esse ex his ipsis conuincit: quod olim de illo ipso omnia prædixerit, & Christus hoc ipsum agnoscat.

§. 4. Quantum aberrent, qui facilem omnibus scripturam arbitrantur, facile ex dictis concludere possumus. Quid enim opus est scrutatione, si aurum sit in aperto? sensus in proparulo est? audiendus potius Chrysostomus, quam sectarij. Ille in hunc locum non modo difficultatem scripturæ ostendit, verumetiam omnes ad eius studium hortatur.

Quæ scripturam non sunt in aperto.

QVÆSTIO II.

An ideo nulla sit fides implicita, quia scripturas scrutantur Iudæi?

§. 1. PAreus l. 1. c. 7. de iustificatione grauiter in Bellarminum incusat, quod fidem Catholicam non intelligentia, & notitia, sed assensu definiat. *An scrutatio fiet sine intelligentia?*

Respondeo me tam esse impostura, nec Bellarmino, nec cuiquam Catholico in mentem venisse, vt fidem sine intelligentia, aut sola ignorantia constare assereret.

Requirit enim Bellarminus apprehensionem, deinde assensum ex auctoritate proponentis, cognitionem subtilem fidei, aut rerum quæ creduntur, necessariam negat, quotus enim quisque fidelium, qui pro Trinitate mori paratus est, relationes, origines, processiones, in eadem natura incomposita intelligit? aut id quod credit defendere potest?

Frustra eum Pareus p. 299. oppugnat: quasi dicat: apprehensionem & iudicium non esse facultatis intelligentis.

Verum non erat hoc probandum Bellarmino, nec vero hoc sensit, quod illi aduersarius imponit. Non enim negat apprehensionem, & iudicium, operationem potentiæ intellectiuæ esse. Sed opponit scientiæ *euidenti, & exploratæ. Hoc est scientiæ: Scientia* est enim cognitio distincta, euidens, per causas, talis non est in fide. agit enim contra Caluinum lib. 3. instit. c. 2.

Imper-

imperfectam cognitionem Bellarminus perpetuo agnoscit, ipse aduersarius hoc fatetur, p. 90. fidem definiri à Bellarmino habitum intellectus notitiam certam propositionum diuinarum, quibus firmiter assentimur, propter assueurationem ipsius Dei, addit pag. 90. Pareus. Fidem non esse cum ignorantia, sed aliquali cognitione. Quid vero hoc rei est? si est non plena, sed aliqualis scientia, non est simul ignorantia nonnulla. Informe hoc monstrum est. Fatetur Bellarminum ponere eum statum quæstionis: an fides sit scientia, vel explorata cognitio. Deinde inuertit ipse statum quæstionis. Bellarminus dicit: Fidem esse assensum cum ignorantia, ipse opponit. Esse assensum cum aliquali cognitione. Hoc nemo negat: nec inter se contraria sunt ignorantia & aliqualis cognitio. Est assensus cum aliquali ignorantia, aliquali scientia, seu cognitione, non autem scientia proprie dicta. Trinitatem credimus, esse tres personas in vna essentia distinctas confuse apprehendimus, nec per causam, nec per effectum cognoscimus. Fides hic est cum magna ignorantia, tenui cognitione. Sic sentire Catholicos constat ex c. 4. Vbi omnium sententia firmiter esse habitum intellectus, & c. 5. actus fidem describi dicitur per vocem intelligendi.

Bellarminus certe notitiam, sed obscuram significat. Id vero clarius c. 5. exprimit. Sic docet cap. 6. Plenissime scire esse actum intellectus, & in illud Pauli; non considerauit corpus emortuum. Credere esse cum assensu cogitare. Denique concors est sententia orthodoxorum in diuinis mysteriis, quædam cognosci, quædam ignorari Deum hominem factum credimus, sed multa in eo mysterio ignoramus, quod si neget aliquis, eum facile nihil scire, nec sensu humano præditum cuilibet manifestum est. Credimus enim quod non intelligimus, sic Basilius aduersus Eunomium. Si omni.

Sic Athanasius ad Serapionem. Nazianzen. orat. de Theologia. Caluiniani autem dum expressam omnium cognitionem iactant, occasionem Trinitariis dederunt, vt in speciem validis argumentis simplicium corda peruerterent. Cracouiæ editus olim liber est, contra sanctissimam Trinitatem, quo inter alia, Catholicos auctor exagitat, quod credere se, non intelligere tantum mysterium profiteantur.

§. 2. Calumnia est, cum fidem implicitam sola ignorantia à nobis definiri commiscuntur. Veritas ita habet: Multorum fidelium, etiam legere nescientium, viuida fides est. Parati sunt credere, quicquid Bibliis sacris continetur, habitu fidei donati sunt, qui ad omnia illa extenditur. Multas Bibliorum sententias non modo non legerunt, sed nec audiendo quidem audierunt. Fide tamen, qua omnia à Deo reuelata esse vera credunt, etiam implicite illa credunt.

§. 3. Hæc fides in omnibus est; quisquis enim totius biblici corporis veritatem credit, etiam singulas partes credat necesse est. Nemo vero est, qui omnium meminerit. Interim fides implicita nulli omnino Christiano sufficit, quatundum enim rerum opus est fide explicita. Omnes enim oportet credere, Deum esse, & remuneratorem esse. Fides redemptoris venturi olim etiam necessaria fuit, nunc vero explicatior traditur, quæ duodecim articulis comprehensa est. Expressissima redemptoris fides est necessaria cunctis Christianis. Bonauent. in 3. sent. distinct. 25. art. 1. q. 3. Gabriel. in 3. distinct. 25. q. vnica. art. 2. Marsilius, Albertus magnus. Hugo Victorinus, lib. 1. de sacram. p. 10. c. 6. Alexand. Hallens. p. 3. q. 82. memb. 3. Durand. distinct. 25. Recentiores omitto. Hinc insigne Caluini de Scholasticis mendacium confutatur: l. 3. instit. c. 2. §. 2.

Respondeo. Fidem in magna plerunque rerum ignorantia versari, ideo ab Apostolo vocari argumentum rerum non apparentium. Non tamen in sola; nam apprehensio, assensusque est quædam cognitio. Et multarum rerum fidem explicitam habere necesse est, vt iam docui. Nec possunt fidem implicitam indoctæ plebis damnare, nisi magnam partem Christianorum iudicent infidelem. Quin & docti ita quasdam res fidei intelligunt, vt tamen illa quæ scientia tenent, minima pars sit eorum, quæ ignorant. *Fides ignotæ rei.* *Doctorum fides implicita.*

Calumniam geminat Pareus lib. 1. cap. 7. de iustificatione. Dicit enim nos populum in ignorantia scelerate detinere.

Respondeo scelerate prorsus facere qui populum in ignorantia detinent; Scelerate etiam eos, qui falso hoc crimen docentibus imponunt: Sceleratius qui falsa docent, & simplicem populum contra veritatem calumniis furiose concitant, quod faciunt Caluiniani. Porro non agere hoc Catholicos vt populum in ignorantia detineant, plutimus, & difficilimus labor, docentium, catechizantium, concionantium, scribentium ostendit. Scientia vtilis est; nam quo maior Dei cognitio, eo facilior amor tanti boni. Non omnis tamen ignorantia damnabilis, sed illa quæ rerum est simpliciter ad salutem necessariarum, quas paucas esse Deus voluit, ne ignaris & rudibus vitæ æternæ inijceret desperationem. *Populū fallere grauis scelus.*

§. 5. Nemo scripturas iactantius hactenus producit, quam Sociniani, ipse tamen Socinus cum ad rem ventum est, eas contemnit; *Ego quidem*, inquit, *si non semel, sed sæpe in sacris monumentis scriptum exstaret, non idcirco tamen ita rem prorsus habere crederem.* Hoc enim obijcit illi in mutua disceptatione Couetus. Similia tamen de Caluino, aliisque Vorstius in coronide Iubilorum citatus adducit. *Socinus.*

§. 6. Qui hinc concludunt omnibus esse legendas scripturas, & scrutari oportere earum sensum; recte docent, si de pia, sancta, quæque pios interpretes, & sanctos patres audiat, scrutatione intelligant. Non enim scripturæ gustus aut fructus in cortice, aut superficie percipitur, sed ad intima eius penetrare oportet, si quis viuificum ab ea cibum expetat. Hunnius, aliiq; pro scripturarum lectione omnibus commendata, adeoque imperata contendunt. At iam initio ostendi, non præceptum esse, sed facti narrationem. Id adeo etiam Erasmus, Ioannes Piscator, Beza sentiunt.

Frustra ergo sunt, qui cunctis etiam idiotis tantum onus imponunt, vt scripturas scrutentur, qui eas legere non didicerunt. Qui vero præceptum hac in re esse opinantur; possunt alia illud ratione accipere, quam vt auditis suis de scripturæ sensu doctoribus, de veritate iudicent. Si enim vnumquemque de infima plebe sine doctore ac magistro scrutatorem faciamus, id plerisque continget, quod Iudæis, qui scrutando eo venerunt, vt Christum crucifigerent, salute exciderent. Id adeo factum olim fatetur Lutherus cum singulæ sectæ, pro se, suaque sententiæ confirmatione scripturam torqueant, eo res reducebatur, vt scripturæ auctoritas vilesceret, & tandem probroso, & blasphemo nomine liber hæreticorum diceretur, quasi inde omnes hæreses ortæ essent, quia singuli hæretici scripturæ testimonia allegarent. Inde illa, quæ recenset Lutherus: *Babel, Babel, Babel.* Hinc Schwenckfeldianorum, Fanaticorum, Libertinorum afflatus, & energemata, sine scriptura docentium. Nemo est, cui non vtilis sit vera scripturarum scrutatio, quam peritia Ecclesiæ & Patrum dirigit, qua norma destituta non minus in vanum laboraturus est, quam si venas auri vel argenti sine indice perito quispiam sectetur. *Nō est quilibet idoneus scrutator.*

§. 7. Wittackerus impudentius etiam hæc verba deto-

detorquet, contra Bellarminum de verbo Dei l.1.c.7. Scripturas eas tantum esse ait, quibus Christus vsus est, tanquam testibus suis. illis vero testimonium reddidisse tanquam testibus suis existimat; cum dixit: Scrutamini scripturas.

Scriptura non omni Christus vsus.

Respondeo. Christum Ecclesiastæ, Canticorum, Abdiæ, Sophoniæ nullos versus in testimonium producere, ex aliis scripturis pauca, non tamen ideo illas in censum apocrypharum reijciendas. Hoc ergo argumentū si cont. a libros Maccabæorum est validum: magis valere contra alios debet, quorum vel nihil, vel particula aliqua sola citatur. His sane verbis nullam scripturam Christus excludit. Si quos libros in canone non habebant Iudæi, quos esse oportebat in illo, ad institutum Christi non pertinebat, sat testimonium in illis erat, quos ipsi recipiebant. Epistolam Iacobi Lutherus è canone reijcit, stramineam appellat contumelioso elogio; nec minus tamen nos eam veram agnoscimus: & cum monemus, vt scrutetur scripturas, videatque Abrahamum ex operibus iustificatum esse, non excludimus Epistolam S. Iacobi, sed vel maxime eam considerari volumus.

§. 8. Wittackerus contra Bellarminum l. 2. c. 15. de verbo Dei. Christum, inquit, generale legendæ scripturæ mandatum dedisse.

Respondeo. Præceptum generale nullo modo esse, cum infinita Iudæorum turba esset sine literis, vti ipsi etiam Apostoli. Deinde cum Pharisæis & legisperitis disputationem instituit, illi veterem Hebræam norant. Plebs ignorabat, licet multa intelligeret ob linguarum inter se affinitatem. Nesciebant illos linguam veterem ostendunt omnia nomina noui testamenti, quæ Syra sunt, aut Græca, vel Romana. Quin id docet Wittebergensis professor Laurentius Fabricius in præfatione quam Crinesij Syriacæ Grammaticæ præfixit. Scripturæ intelligendæ instrumenta ait lectionem, & linguæ qua scriptura comprehensa est, cognitionem.

Lingua Syra & Hebræa differunt.

Tantam ille distantiam agnoscit, vt linguas illas discendas iudicet, & docet experientia eos, qui vnam norunt, aliam ignorare. Itaq; cum tum Iudæi vterentur lingua Syriaca, non Hebræa, nisi cum in scholis eam discerent, minima pars eam cognoscebat. Nec Hebraice, sed Syriace concionatus est Dominus: vt mira sit quorundam præconum stoliditas, qui aliud demonstrare contendunt.

Multo stolidius idem Wittackerus in l. 2. Bell. c. 16. de verbo Dei. Omnibus etiam indoctis lectionem scripturatum fingit esse præceptam.

Respondeo. Non posse illud præceptum esse commune; non est enim præceptum, vt legere addiscant, multo minus, vt scrutentur lingua quam non intelligunt. Eo tempore non erat conuersa in linguam Syriacam scriptura, aut sane versio authentica non fuit, nulla enim extat, nec mentio est eiusmodi, & Chaldæa paraphrasis manifeste mendosa est: nec plane intelligebatur, & perspicue à Syris, si ea vterentur Christus aut Apostoli. Non igitur potuit dari hoc præceptum, nec conuincere inde quisquam valet, scripturam eo tempore Syriace lectam esse. Sed neque inter tot auctores vel vnus est, qui versiones illas agnoscat. Chaldæam circa illa fuisse tempora multi arbitrantur; sed eam tot erroribus scatentem pro verbo Dei commendare Christus non potuit. Hunc locum cum doctissime exponat l. 2. c. 16. in defensione Iacobus Gretserus, ad eum remitto lectorem.

Syra versio probata nulla.

Quæstio III.

An scrutatio scripturæ tollat traditiones?

§. 1. Wittackeri hoc est argumentum, contra l. 4. c. 10. Bellarmini. *Christus dixit: Scrutamini scripturas, non traditiones, non ergo Iudæis fuerunt traditiones. Si enim traditiones authenticas habuissent, eas etiam scrutari iußisset.*

Respondeo; Scripturas proponi, quoniam illas scrutabantur: non ideo traditiones reiectas, etsi non dixerit Iudæos scrutari. Scripturas nominat solas, quoniam illis se maxime iactabant, in illis se vitam habere arbitrabantur. Cur igitur traditiones omittit? Primo quoniam multæ deprauatæ erant, atq; impiæ: itaque ad eas remittere Iudæos noluit, ne omnes approbare videretur, aut si quibusdam reiectis quasdam admitteret, noua de traditionibus disputatio, atque importuna oriretur. Ad illud igitur de quo inter omnes conueniebat, aduersarios remittit. Deinde traditiones dubiæ non erant, nec scrutatione egebant, loquor de veris; erant enim scripturæ explanationes. Quod si, vt Wittackero visum est, indoctos iussit scrutari biblia Syriace scripta, necessario admittenda erat traditio, quæ omnibus scripturis intererat; nempe fide diuina certum esse, versionem illam à spiritu profectam esse. Quæ traditio omnium est difficilima, cum de vna tantum lingua iudicare possit indoctus. Quemadmodum nunc vulgus Caluinianorum credere oportet versiones Bibliorum Gallicas, Germanicas, Latinas authenticas esse. Alioqui scrutando nunquam certi esse possunt: nec enim cum linguis primogeniis vernaculum idioma conferre valent. Atque ita velit nolit semper relabitur ad traditiones, sine quibus traditi scriptura non potest.

Scripturas scrutabantur.

Traditiones diuinæ dandæ.

Probatur itaque ex hisce scripturæ auctoritas, non tollitur fides traditionum. Primum præstat Irenæus lib. 4. cap. 23. Et Athanasius lib. 1. contra Arianos. Alterum iam demonstraui ex sententia aduersariorum, scripturæ enim sine traditione tradi tanquam veræ non possunt. Omnem enim scrutationem antecedit fides, de veritate scripturæ.

V. 41. Quæstio I.

Quomodo claritatem ab homine non accipiat?

§. 1. Claritatem vocat δόξαν gloriam, honorem, insigne testimonium cum laude. Tot enim testimoniis auctoritatem suam firmat, non humanæ laudis appetitu, sed animarum sollicitudine, ne perirent. Non enim eget gloria hominum, creator & iudex omnium. Præclare Chrysostomus. εἰ δὲ ἥλιος οὐκ ἂν λάβοι προσθήκην, πολλῷ μᾶλλον ἐγὼ παντὸς ἀνθρωπίνης ἀφέξω δεηθῆναι δόξης. *Si enim à lucerna lucis augmentum sol non accipit, quanto magis ego abstinam ab indigentia gloriæ humanæ?* Calumniabantur Iudæi Christum ambitione testimonia illa colligere, ideo se fastum ferre nolle, nec posse, ideo se illi non adiungere. Ille tacitis cogitationibus impiorum respondet; Humanas laudes se non morari; quamuis etiam vniuersus cætus in sui contemptum fremeret, non tamen maiestatē redemptoris minui posse, quæ à nulla creatura dependeat. Causam veram cur in se non credant illam esse, quod dilectionem Dei in se non habeant: sed odio conditoris sui flagrent. Suis vitiis à Deo retrahantur, & ex suis moribus Christum æstiment. Error igitur ex malitia est, quo dulcia scelerum & licentiam pro veritate amplectuntur. Hinc eos auersantur, qui virtutum certamina in medio ponunt, eos audiunt, qui molesta non inculcant. Hinc Deus surdis loquitur, Satan alacres habet, & facile per prona vitiorum deuoluit. Tales hodie sunt, quos in vna atque vnica fiducia, quam pulsinat Christianæ securitatis appellant, summam salutis collocare pseudoprophetæ docuerunt. Quid mirum eos qui tantam sibi impunitatem spondent, à pertinacia nullis rationibus auelli?

Sol lucernam non auget.

Fiducia.

suelli? & quamuis per varios anfractos in barathrum se præcipitari sentiant, non tamen viam perditionis deserunt.

VERSVS 43.

Ego veni in nomine patris mei, & non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

QVÆSTIO I.

Quis alius quem accipient?

§. 1. *Venire in nomine suo*, est non Dei missu, & vocatione; sed sponte prorumpere, & legationem mentiri: aliæ sunt apud Hilarium l. 19. de Trinit. Athan. l. 2. aliosque interpretationes: hæc aperta est, & facilis. Suo nomine veniet Antichristus; à Deo non missus, Deum se fingens. 2. Thessal. 2. 10. Fuere multi impostores, qui varia fraude Iudæos deceperunt, Ioseph. l. 2. de Ægyptio, c. 12. belli. Circa Adriani imperium Cochab. Euseb. l. 4. c. 6. historiæ. Tempore Valentiniani Iudæus Cretensis. Verùm hic prophetia est de Antichristo, quem Iudæi magno numero sequentur, sicut erga impostores se faciles, erga prophetas duros ostenderunt.

VERSVS 44.

Quomodo vos potestis credere, qui gloriam abinuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est, non quæritis?

QVÆSTIO I.

An non possint credere, qui gloriam ab hominibus aucupantur?

§. 1. Syrus habet: *accipitis gloriam vnus ab vno*, רוח בין הך *chad men chad*. Veritatis inimica est vanitas, & veræ gloriæ, quæ apud Deum est, repugnat vana gloria. Quam inter homines alij homines aucupantur, Pharisæi & sacerdotes, ne famæ iacturam faciant, Christum persequuntur, populus ne è Synagoga ejiceretur principibus adhæret. Eadem hodieque causa subest, ne Ecclesiæ se submittant sectarij, quorum plurimi repulsâ irritati hostiliter ecclesiam inuaserunt.

§. 2. Notandum quod v. 19. huius capitis ex Catholicorum libris obseruat, & probat Beza, *Non posse*, accipi interdum pro nolle. Nolunt igitur credere, qui laudum immensa cupidine incensi de vnius Dei gloria nunquam cogitant. Nec etiam possunt dum prauo gloriæ studio tenentur, vera, viua, & per caritatem operante fide imbui, quandiu vano aucupio honoris intenti sunt. Religio vera laudis oblitum, sui despicientem, ex solo Deo pendentem animum postulat, qui Dei se iudicio probare conetur, vt qui sciat, Deo damnante, mundo laudante exitium effugere se non posse: nec è contrario, damnante mundo, probante Deo salutem amittere. A fide quidem suscipienda cupiditates omnes, atque inordinati animorum motus impediunt. Totidem enim sunt fidei obstacula, quot vitia. Maxime tamen obstat ambitio, cum fides sit humilitatis professio. Auaritia, libido, odia mentem à Deo vehementer auertunt, faciliorem tamen medelam admittunt, arrogantia acrius pugnat, ne cognitione sui peccator, & Dei maiestatis intuitu, de iure suo cedere cogatur. Si auarum ad eleemosynas horteris, moderatius fert tenacitati suæ conuicium fieri, etsi enim non succurrat egentibus, non tamen exasperatur in monitorem. Libidinosi amorum suorum carnificinam ipsi fatentur, tantum abest, vt indignentur increpanti, qui inimicitias gerunt, quamuis pertinaciter iras, & arma teneant, non tamen persequuntur pacis auctorem. Eiusmodi enim hominem fere id, quod sunt, sese esse non inficiantur. Hominem superbum de arrogantia increpitum patienter tolerare monitorem, nulla experientia docet. Prima enim modestiæ dos est, reprehensorem ferre. Superbiæ maximum vitium est, vitium suum non agnoscere: in monitorem, non minus, quam conuitiatorem exasperari. Difficilis est itaque talium conuersio. Accedit etiam veræ religionis indoles & natura, quæ multa præscribit, humanæ sapientiæ aduersa.

QVÆSTIO II.

Quæ sit gloria à solo Deo?

§. 1. Gloriam esse aliquam non ab homine, sed à solo Deo, manifestum est ex Christi verbis. Eam etiam studiosè quærendam, constat ex Christi verbis, qui de eius neglectu Iudæos accusat. at qua in re consistat illa gloria, inter orthodoxos & sectarios disputatur. Caluinus illam gloriam pudore sui definit.

Falsa omnino est interpretatio, nam etsi pudor, & confusio gloriam habeat apud Deum. Non tamen pudor ipse est gloria, sed eius fructus. Nam vera virtus apud Deum precium sui, & laudem habet. Gloria autem quæ est apud Deum alia plane est, omne enim opus quod à gratuita Dei gratia, ac Spiritu sancto procedit, quodque Deus gratuito fauore remuneraturus exspectat, gloriam habet apud Deum. Horum Iudæos operum auidos & diligentes Dominus voluit. Hæc eadem opponit hypocrisi & stultitiæ eorum, qui laudes humanas captant. Nec impedit illa gloria virtutis, quo minus fracti & prostrati ad Dei misericordiam confugiamus, si enim nosmetipsos intueamur causam exitij in nobis habemus, quin in ipsis operibus bonis crebro labimur. *Gloria à Deo quæsit.*

VERSVS 45.

Nolite putare: quia ego accusaturus sim vos apud patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.

QVÆSTIO I.

Quomodo Moses accusaturus est Iudæos?

§. 1. Mosis accusatio in duplici causa audietur; nam Iudæi datam à Deo legem non seruabant, deinde legendo, interpretandoque sic corrumpebant, vt in ea Christum ad quem lex ducebat, non inuenirent. Non minus scriptura eos accusat, qui eam à vetustis doctoribus, & martyribus, adeoque sacris Conciliis acceptam contra eorum fidem intelligendo corrumpunt. Negat se accusaturum, quod id necesse non sit, cum causam damnationis ex lege & Mose habeant, vt quamuis non apponatur nouus accusator, tamen absolui non possint. *Lex accusat.*

§. 2. Caluinus contra Catholicos ista contorquet, cum in ipsius collegas conueniant.

Respondeo. Neminem adeo vel obstinatum esse, vel ignarum, quin videat, id illos nobis imponere, in

Hæresis Deo rebellat.

quo delinquunt. Quis enim more Gigantum Deo bellum indicit? an ille qui à Deo legem factu impossibilem latam fingit, qui Deum peccati auctorem constituit, qui in omni flagitiorum genere, se Dei amicum profitetur, qui ante pœnitentiam se iustum putat, qui negat se posse damnari? an vero ille, & legem Dei sanctam, & gratiæ adiuuantis auxilio facilem credit?

VERSVS 47.

Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit.

QVÆSTIO I.

An si Mosi crederent, etiam Christo crederent?

§. 1. Addita est in latino particula *forsitan*, quæ in Græco non est, sed tamen modus potentialis eundem sensum habet. Πιστεύσατε ἂν ἐμοί. *Crederetis vtique etiam, fortè, & mihi.* Ita vero loquitur, non quod dubitet, sed vt credentium, & non credentium libertatem ostendat, sic enim loqui nostrum interpretem alias docui. Si vero Mosi non credunt cuius scripta à parentibus acceperunt, quomodo crederent Christo, cui etsi omnia adessent, nouitas tamen impediebat, quo minus facile assentirentur?

Quomodo Mosi non crederent.

§. 2. Non est dubium, quin omnes interrogati, se Mosi credere responderent. Nō credere tamen Christus asserit, cum quod multos errores animo contra Mosis doctrinam fouerent, tum vero quod non recte verba Mosis intelligerent, sed in locum verbi Dei, suas opiniones, & somnia substituerent. Denique quod literam tenerent, spiritum non haberent, & in Mosis scriptis Christi præsentiam iam cū omnibus circumstantiis exhibitam, poterant, sed nolebant agnoscere, nec credere. Eo igitur modo scripturas legebant, vt illis non ad Dei cognitionem vterentur, sed contra veritatem armarentur. *Quæ vtilitas est scripturæ*, inquit Cyrillus, *si Christum in ea non agnoscimus & sequimur?* Scripturæ nō lectione, sed intellectione nos eruiunt. Quomodo vero multa à scripturis abhorrentia docuerint, aliàs ostendi.

Hæretici nō credunt scripturis.

§. 3. Pari nos ratione demonstramus, tot nouatorum sectas vti scripturis, nec illis tamen credere. Non modo quod partem earum teneant, partem adulterent, & se mutuo φιλαυτοπιάς earum accusent: sed quod ad suas hæreses illas detorqueant, quod nusquam magis, quam ex ipsorum inter se disceptationibus elucet. Docentque recenter edita Belgij fœderati eristica. Nec de eius certi esse sensu possunt, cum nulla sit regula, qua in eius scrutatione nitantur, omnis enim homo mendax est, & spiritus priuatus multiplex est, vere Hieronymus Galat. c. 1. *Non putemus in verbis scripturæ esse Euangelium, sed in sensu, non superficie, sed medulla, non in sermonum foliis, sed in radicationis.* Nam & diabolus loquitur de scripturis, & vniuersæ hæreses secundum Ezechielem inde sibi consuunt cerucalia, quæ ponant sub cubito vniuersæ ætatis. Et Hilarius ad Constantium: *Memento neminem hæreticorum esse, qui se non secundum scripturas prædicare, ea quibus blasphemat, mentiatur.* Et Augustinus Epistol. 222. eadem.

CAPVT VI.

Post hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis. 2. Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur. 3. Subiit ergo in montem Iesus: & ibi sedebat cum discipulis suis. 4. Erat autem proximum Pascha dies festus Iudæorum. 5. Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Vnde ememus panes: vt manducent hi? 6. Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. 7. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat. 8. Dicit ei vnus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri. 9. Est puer vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? 10. Dixit ergo Iesus: Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia. 11. Accepit ergo Iesus panes: & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebant. 12. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superauerunt fragmenta ne pereant. 13. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his, qui manducauerant. 14. Illi ergo homines cum vidissent quod Iesus fecerat signum dicebant: Quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum. 15. Iesus ergo cum cognouisset, quia venturi essent vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. 16. Vt autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare. 17. Et cum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum: & tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos Iesus. 18. Mare autem, vento magno flante, exurgebat. 19. Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare, & proximum naui fieri, & timuerunt. 20. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere. 21. Voluerunt ergo accipere eum in nauim: & statim nauis fuit ad terram, in quam ibant. 22. Altera die, turba, quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna, & quia introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abiissent. 23. aliæ vero superuenerunt naues à Tiberiade iuxta locum vbi manducauerant panem, gratias agente Domino. 24. Cum ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnaum quærentes Iesum. 25. Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti? 26. Respondit eis Iesus, & dixit: Amen, amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. 27. Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signauit Deus. 28. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus, vt operemur

vemur opera Dei? 29. Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille. 30. dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum vt videamus, & credamus tibi? quid operaris? 31. Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis manducare. 32. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum. 33. Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo. 34. Dixerunt ergo ad eum: Domine semper da nobis panem hunc. 35. Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet vnquam. 36. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non credidistis. 37. Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet, & eum, qui venit ad me, non ejiciam foras. 38. Quia descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. 39. Hæc est autem voluntas eius, qui misit me, Patris: vt omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. 40. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me: vt omnis, qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 41. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi, 42. & dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia de cœlo descendi? 43. Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicem: 44. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 45. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me. 46. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit Patrem. 47. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, habet vitam æternam. 48. Ego sum panis vitæ. 49. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. 50. Hic est panis de cœlo descendens: vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. 51. Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. 52. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. 53. Litigabant ergo Iudæi ad inuicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? 54. Dixit ergo eis Iesus: Amen, amen dico vobis: Nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. 55. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. 56. Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus, vere est potus. 57. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. 58. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me. 59 Hic est panis, qui de cœlo descendit. Non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum. 60. Hæc dixit in synagoga docens, in Capharnaum. 61. Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? 62. Scitens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat? 63. Si ergo videritis Filium hominis ascendentem vbi erat prius? 64. Spiritus est, qui viuificat: caro non prodest quidquam, verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. 65. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio Iesus qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum. 66. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me nisi fuerit ei datum à Patre meo. 67. Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro: & iam non cum illo ambulabant. 68. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? 69. Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes. 70. Et nos credidimus, & cognouimus, quia tu es Christus Filius Dei. 71. Respondit eis Iesus: Nonne ego vos duodecim elegi: & ex vobis vnus diabolus est? 72. Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotem: hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.

IN CAPVT SEXTVM
ARGVMENTVM.

MIRACVLIS & doctrina hoc caput illustre est, sectariorum autem maligno studio, & corruptelis totum pene controuersum, ita vt vix sententia vlla malam manum effugerit. Quinque panibus, & duobus piscibus cibat hominum quasi quina millia. Deinde regnum fugit, super mare ambulat, à turbis quæritur & inuenitur, quam hortatur ne cibos perituros, sed vitam æternam quærat; atque in se credat. Sequitur disputatio de manna, pane cœlesti, carne & sanguine, murmur Capharnaitarum, discessus discipulorum, duodecim Apostolorum constantia, Petri confessio.

In Ecclesia Syriaca ad v. 16. legitur, *ad oblationem Dominicæ quartæ post Epiphaniam.*

Inde ad vers. 30. *Feria 3. hebdomadis 5. ieiunij.*

A v. 30. ad 61. *ad oblationem quotidianam*, hoc est enim יומיום *deculiom*, *omnis diei*, quod indicio est de corpore & sanguine Christi totam illam capitis partem accepisse: quod tanquam ad synaxin specialiter pertinentia verba quotidie recitarent, nisi aliæ interdum ratione mysteriorum ponerentur lectiones.

A 61. ad finem, *Matutinis septimanæ passionis.* De panibus Matth. 14. Marcus 6. Lucas 9. Ioannes occasionem narrationis inde accepit, vt disputationem de Eucharistia explicaret. Augustinus lib. 4. cap. 9. de consensu Euangelistarum.

VERSVS 5.

Cum subleuasset ergo oculos Iesus & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Vnde ememus panes, vt manducent hi?

QVÆSTIO I.

Cur interrogat Philippum?

§. 1. SIngulare est, quod Ioannes ait Philippum a Domino interrogatum; qui respondit: *ducentorum denariorum panes non sufficere, vt vnusquisque modicum quid accipiat.* Constare nobis non potest, cur Philippum interroget, nam de quouis alio quæri causa posset, cur hunc potius quam illum quæstione pulsare dignetur? *Philippum cur roget?* Coniectura est, ideo factum, quod Philippus Bethsaida oriundus loca finitima accurarius nosset, & opportuna consilia suggerere posse videretur. Verum Euangelista causam reddit, & ait: *Tentans eum.* Syrus expressius: *vt tentaret.* Nempe tentatione non seductionis, sed vt cap. 3. *inuenret illos dignos se. Interrogat non vt ignorata discat, sed vt discipulo adhuc rudi* *Discipulos sibi & alijs manifestat.* *tarditatem propriam ostendat*; vt inquit Alcuinus. Nam illam ipse peruidere nondum poterat. Quinetiam, quod recte Theodoret. admonet, vt aliis ostendat, quam infirma sit fides discipulorum. Sciebat enim ille omnia quæ erat facturus, imo etiam quid Philippus responsurus. Itaque cum ab retinendo populo eum dehortari conarentur, ipse è contrario, quærit illa ex quibus constet, deesse commeatum: vt ad æstimandam miraculi magnitudinem animos præparet.

Versu 1. quidam legunt πλειάδ@ pro πλειάδ@, errore scriptoris, qui tamen ex Syro originem habet, in quo legitur טבריוס *Teberius.*

V. 4. dies festus, Græce ἑορτὴ, *festum*, ita & Syrus.

V. 7. *modicum*, Syrus חך חך בליל בליל *Chad chad calil calil, vnus vnus, parum parum*, seu leue leue.

VERSVS 9.

Est puer vnus hic, qui habet quinq; panes hordeaceos & duos pisces, sed hæc quid sunt inter tantos?

QVÆSTIO I.

Qui panes & pisces?

§. 1. SYrus appellat גרוצן *geritzan*, quod tortam seu placentam significat. Sic Prouerb. 6. vbi tamen per ס, non per ץ legitur, videtur autem esse ab Hebræo גרס *garas*, quod est *frangere, confundere.* Hinc enim farina, & qui ex illa panis. Sic & 1. Reg. 10. Exod. 12. Genes. 18. Syrus pro eo, quod in Græco est, εἰς πάντας, posuit, להלין בלחון *lehalin culhun, ad eos omnes.*

§. 2. Pisces Græcus vocat ὀψάρια ἀπὸ τοῦ ὀπτᾶν, quod est coquere, assare, piscículos minutos fuisse constat; nam & nomen hoc diminutiuum est, alioqui ὀψάριον & ὀψάριον est omne id, quod pani additur, sic Terent. Adelphis, pisces vocat obsonium. Distribuit vero ex piscibus, quantum voluerunt; legendum enim est ἤθελον plurali, non ἤθελεν, *voluit*, quamuis non desint libri, qui sic habent. ὀψάριον.

Versu 10. pro ὡσεὶ quasi in Syro est: במניא *Bemenaia, in numero.* Versu vndecimo varia lectio est. Græci plerique habent, διέδωκε τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις, *distribuit discipulis, discipuli vero discumbentibus.* Noster habet, *distribuit discumbentibus*, ita quoque Syrus, multi codices græci, Cyrillus, & Theophylactus. Græca igitur lectio variat, nostra constans est. Colligi fragmenta iubet, *ne pereant.* μὴ τι ἀπόληται. *Ne quid pereat*, ita & Syrus. Cætera in Matthæo sunt exposita.

§. 2. Indignatur hoc loco Daniel Tossanus, Catholicos verborum suorum efficaciæ transsubstantiationem tribuere: ipse benedictioni primæ, *crescite & multiplicamini*, adscribere mallet.

Respondeo. Verborum non esse eam vim, neque si ab angelis proferrentur; omnipotentiæ Dei illam efficaciam esse, quæ in creaturis operatur secundum propositum voluntatis, & instrumentis vtitur quibus ipsi placitum est. *Ipse dixit, & facta sunt.* Perquam autem ridiculum est, ex prima benedictione, *Crescite & multiplicamini*; panum multiplicationem dicere exortam. Illa namque benedictio rerum naturalium, atq; adeo animalium, & hominum incrementa sanxit, hæc noua panes ratione multiplicauit. Eiusdem tamen potentiæ est, & illa, & hæc mutatio. Qui enim ex nihilo fecit omnia, ex paucis etiam multa facere potuit. Nec hoc modo corpus Christi destruimus: manet enim integerrimum, & natura sua sibi commensuratum, concinnum; loco tamen aliorum nisi corporum non adæquatur, nec tamen in immensum funditur, aut extenditur, vt Flacciani imaginantur. Nec Athanasius veritatem manducationis negat, cum spiritalem asserit. Non enim spiritalitatem veritati, sed Capernaiticæ lanienæ opponit, de cuius sententia c. 51. tractabo. Deus vim conferens instrumentis.

VERSVS 41.

Illi ergo homines cum vidissent quod Iesus fecerat signum dicebant: Quia hic est vere propheta, qui venturus est in mundum.

QVÆSTIO I.

Quis miraculi effectus?

§. 1. DVplex describitur. Nam primo vocant prophetam, non quemuis, sed τὸν ἐρχόμενον venientem, seu qui venturus erat, de Messia enim sermo est. Deinde venire, & rapere eum ac regem facere cogitabant. Prophetam quidem fore Messiam ex Deut. 18. 15. constabat. Quomodo autem venturus erat, si iam aderat? in Græco quidem textu quæstionem non habet loquendi modus, nec in Syro, est enim ראתא *veniens.* At noster ἐρχόμενον interpretatur qui venire debebat, aut loquitur de toto Christi officio, venisse credebant, ideo applaudunt, sed venturum ad perfectum redemptionis opus exspectabant. Augustinus tract. 24. in Ioannem. *Adhuc forte ideo Christum prophetam putabant, quia super fœnum decumbebant. Erat autem ille Dominus prophetarum, imposter prophetarum, sanctificator prophetarum, sed & propheta, nam & Moysi dictum est; Suscitabo eis prophetam similem tui. Similem secundum carnem, non secundum maiestatem.* Quomodo venturus erat?

Quod si quis μιμησιν esse interpretetur, vt more consueto loquantur, eos imitati, qui Messiam venturum dicebant, non repugno.

§. 2. Nunc Iudæorum nonnulli Messiam fore prophetam negant, & locum Mosis, de quouis propheta fuit, inter- Prophetam.

interpretantur. Verum cum toties futura prædixerit, adeo ipsam Ierosolymorum desolationem non potest negari eum spiritum prophetiæ habuisse.

§. 3. Alter effectus est, commotio populi, quo conspirarant, vt venirent, & regem crearent. Nam beneficentia in priuatos minus mouebantur, at pascere in solitudine tam facile populos plane regium arbitrabantur. Quinque nec magni illi panes erant, hominum quinque millia præter mulieres & paruulos, quos duplo numero fuisse credibile est, vt in vniuersum quindecim hominum millia fuerint, an illo facto peccarint inter auctores controuertitur; errasse quidem manifestum est, non enim Messias regiam potestatem mundano more vsurpaturus erat, vt illi, & in hodiernum vsque diem Iudæi opinantur, non enim ad Christi regnum spiritale animos attollunt, sed externarum pomparum, & vmbraticæ potestatis inani specie detinentur, alioqui & Nathanael regem appellat, & qui eum in vrbem cum pompa inducunt regnum eius asserunt. Caluinus in eo multus est, vt populi factum accuset; & generatim concludit, nihil cuiquam suo iudicio, nisi expressa scriptura præeunte agendum. Quod Christus ipsemet refutat, dum in solenni pompa ramorum ornatum, vestium proiectionem, clamorem, & plausum, quorum ille nihil insserat, non approbat modò, verumetiam contra ille Pharisæos defendit. Cum ergo Messiam regem fore
defendatur. scirent, eumque sanctissimum, iustissimum, potentissimum, sui muneris esse iudicabant eum agnoscere, nominare, illique, vt regni speciem præferret, assistere. Ita Beda, & Cyrillus laudabile eorum factum esse censet. Certe rex est Messias, imo Dauidem eum nominare solebant; itaque in l. Sanedrin c. Helec, ait R. Iehuda: Dixit R. futurum est, vt statuat Deus Israeli alterum Dauid, & Magistri seu Rabbanam in Ose. 3. *Iste*, aiunt, *rex Messias*. Sic in Psalmo 17. R. Tanhuma, & in Ierem. 30. R. Ionathan, quemadmodum igitur olim Dauidi adhærebant; ita nunc quoque Messiam honorandum putabant. Neque periculosè faciebant; de potentia enim non dubitabant, magnos ad eum fore concursus non erat ambiguum, non modo Romanorum odio, sed etiam spe orientis Monarchiæ. Regem factum suis militibus annonas & opes daturum existimabant. Quid enim illi obstaret, qui in solitudine factis panibus militem pasceret? vulneratos, ægros, verbo persanaret? occisos resuscitaret? Facile erat tali imperatori totum orbem subijcere, imo ad eum totus orbis sponte accurreret.

§. 4. Christus vero quod regnum eius non esset de hoc mundo, fugit in montem, nouo miraculo, ex oculis mirantium sese subducens. Simul etiam quorundam cupiditatem videtur improbasse, qui illo miraculo non ad virtutem & pietatem, sed ad spes nouas excitabantur, vt pulso veteri magistratu ipsi apud nouum gratia ac potentia pollerent. Iterum itaque secessit πάλιν ἀνεχώρησε quamuis à quibusdam libris abest πάλιν *iterum*.

§. 5. Errant vero qui ex Christi fuga concludunt, nulli Episcopo, aut sacerdoti ciuilem potestatem permitti: & orbem bello permiscent, atque ad Ecclesiasticam iurisdictionem tollendam, suos principes adhortantur. Qua de l. 6. Politicorum satis disputaui. Quemadmodum enim Christus sua paupertate possessiones & patrimonia Ecclesiasticorum non damnauit, ita neque regno repudiando legem tulit, vt ne quis suorum regnaret, quamuis potestati spirituali sæcularem non adiunxit. Atque ita nunc in Britannia res geritur, vt docet Sarauia p. 439. de variis ministrorum gradibus.

Idem Sarauia de imperandi auctoritate, & obedientia Christiana l. 2. c. 40. p. 99.

Impie quidem ille traducit Christianos principes, eorum tamen imperium sartum tectum esse cupit, ne eodem argumento conuelleret dominatum principis, cui tractatu suo adulari decreuerat.

V. 18. Syrus habet, *Mare autem intumescebat aduersus eos, propterea, quod magnus ventus perflabat.*

V. 17. Beza vertit. Cupide exceperunt.

V. 22. Controuersa lectio est. Brugensis hunc in modum ordinat. ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Legunt hanc periocopem plerique omnes hodie Græci codices, suffragantibus Syricis. Vnus porro Parisiensium octauus omittit, adstipulantibus latinis: cui vult & Nonnus Græcus paraphrastes, dum illius loco addit ἀνέμαλος non nauigans (εἰ μὴ νηὸς μία μοῦνον ἀνέμαλος nisi vna solum nauis non nauigans) in diuersum longe sensum. Porro facile potest pericope illa intelligi ex eo quod sequitur: Et quia non introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abiissent. Syri eam legunt hoc pacto. Nisi illa, quam conscenderant discipuli: quod autē postremam est versus, sed soli discipuli eius abiissent, quia eis quæ præcedunt satis sit significatum, omittunt, similiter potuerit interpres latinus, hoc ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν, οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, si quidem legerit prætermisisse, quia eis quæ sequuntur satis significentur.

V. 23. *gratias agente.* Syrus בָּרִיךְ דְּבָרַךְ *cad barech, cum benedixisset*; & habet pro *Domino Iesus.*

V. 25. in Syro est רַבִּי *rabban* magister noster. Reliqua apud Matthæum exposita sunt.

Nouum miraculum turba vidit, cum sine nauigio sinum transisse aduertit, ideo admirantur.

VERSVS 26.

Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis: quæritis me non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.

QVÆSTIO I.

Cur Christum turba sequeretur?

§. 1. EXprobrat illis Christus *non ideo sequi, quod signa viderent, sed quia manducassent de panibus, & saturati essent.* At initio Ioannes dixit v. 2. *Sequebatur eum multitudo magna, quia videbat signa, quæ faciebat.* Quomodo igitur Dominus dicit, eos non sequi, *quia signa vident*, Ioannes dicit eos sequi, *quia signa vident?* Hæc enim sibi repugnare penitus videntur.

Respondendum est. Miraculorum splendore, & multitudine attonitos initio secutos esse, admiratione, curiositate, & quodam pietatis instinctu; deinde cum vidissent miraculum omnibus vtilissimum, quo cibi affatim sine labore suppeditabantur, vt erant animo vili, & ad pastum abiecto, sola commoda spectasse; ventrem enim non miracula iam sequebantur. Valde enim procliuis est animus vt pietatem vertat in occasionem vtilitatis; impium dictum est, sed facto quotidie exprimitur.

Omnia sancta crebro ad vtilitatem accommodantur.

μεγίστη δαιμόνων ἡ γαστήρ.
Maximus Deorum est venter,

eius enim imperium magis, quam omnium numinum iussa auscultant. Tale aliquid in Simone Mago cernimus. Visis ille signis, quæ apostoli faciebant, credidit, & baptizatus est. Cum autem ad impositionem manuum ab illis videret dari Spiritum sanctum; ingentem, si sibi illa potestas conferretur, quæstum se

facturum non vanè arbitratus, oblitus vitæ cœlestis, ad lucra animum adiecit. Vt pecuniæ emeret donum Spiritus sancti, & deinde diuendens multis, opes colligeret. Augustinus Tract. 25. in Ioan. *Quam multi non quærunt Iesum, nisi vt illis faciat bene secundum tempus? alius negotium habet, quærit intercessionem clericorum, alius premitur à potentiore, fugit ad Ecclesiam, alius pro se vult interueniri apud eum, apud quem parum valet. Ille sic, ille sic, impletur quotidie talibus Ecclesia. Vix quæritur Iesus propter Iesum. Quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus.*

Nō credunt signis.

Simili vanitate turba Christum sequitur, primo signa spectans, deinde è signis vtilitatem suam secuta, pietatis reliquum in quæstum commutans, at vero, vt his excitati peccata deserant, virtutes sectentur, id longe abest à cordibus eorum, longe igitur à legitimo fine signorum aberant: cuius indicium est, quod reprehensi, cum ipso altercari mox incipiunt. Nec signis tam multis credunt. Verum ista omnia calumniantur, vt ex sequentibus apparebit.

§. 2. Hanc Iudæorum perfidiam, contumaciamque iam olim prædixerat R. Hadarsan, in Psalm. 74. in illa verba. *Signa nostra non vidimus &c.* vbi est רותינו otheinu, hoc est signa, miracula. *Quæsiuit Rabbi Natronai*, inquit, *Quidnam illud est, quod scriptum est; signa nostra non vidimus, non est vltra propheta, neque nobiscum, qui sciat amplius? Cui Rabbi Aha; Hoc dictum est, de generatione scelestorum, qui non credent signis, quæ faciet Messias iustus noster. Sed dicent de illo, quod arte magica, & nominibus impuris perficiat, quodque illa signa, quæ dabit, non sint illa, quæ propheta prædixerunt de Messia. Et quod si ipsa erant latebant eos, & quod non erat propheta inter eos, qui veritatem posset manifestare.* Impios illos vocat ipse פריצים, leui ad Pharisæos mutatione alludens.

VERSVS 27.

Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam quam filius hominis dabit vobis. Hanc enim pater signauit Deus.

QVÆSTIO I.

Quid sit operari cibum, qui non perit?

§. 1. APud Chrysostomum nonnulli sunt, qui ex eo probare nitebantur, non esse laborandum manibus, eorum etiam mentionem facit Bellarminus lib. 2. de Monachis, vtebantur autem ad ignauiæ suæ defensionem hisce verbis. Chrysostom. ita habet. ἀλλ' ἐπιδήπινες τῶν βκλυμῶν ἀργῶς τέφεσθαι δοκέρειν τῳ τάτῳ τῷ λόγῳ, ὡς τὸν ἐργασιαν ἐκκόποντῳ ὃ χρισὸς ἕνκαιρον ἡ σοφὸς αὐτὸς εἰπὼν μακαρίκσι τὸν χρισιανισμὸν, ἡ ὅτι ἀργία κωμωδεῖται σκευάζκσι. *Id est*: Nonnulli autem ignauiæ, & desidiæ dediti, his verbis abutuntur, ac si Christus laborum opera tolleret: quibus necessario respondendum est. Totam enim, vt sic dicam, Christianam calumniantur religionem, vt suam socordiam tueantur.

Manibus laborandum est.

Non iubet ociosos esse Dominus, sed magna cura quærere regnum Dei, & sine anxietate deinde victum honesto labore comparare.

§. 2. ἐργάζεσθαι est opere ac labore conquirere. Corporis illi curam gerebant, & perituro ventri perituram escam vestigabant, salutis auctorem, æterni regni datorem, ventris causa sectabantur. Christus autem dum hesterno die cibum esurientibus dederat, id ideo fecit, vt ab eo salutem peterent, non vt inertes paresceret. Beza dicere maluit: *operamini cibo*, hoc est, *operam impendite cibo*. Recte ille veterem interpretem corrigeret, si in Græco textu esset: ἐργάζεσθε τῇ βρώσει, non τὴν βρῶσιν, nunc ipse Epanorthotes reprehendendus est, qui cum Euangelistam excusset, quod Hebraismo vsus, dixerit: ἐργάζεσθαι βρῶσιν, quia Hebræum verbum cum accusatiuo construitur, sic enim vsurpant verbum עבר *ghabad*, *fecit*, interpretem culpet. Si igitur Euangelista vsus est Hebraismo, cur non exemplo illius eodem veteretur Euangelistæ interpres? Quin vers. 28. ipse Beza, sic vertit, operemur opera Dei? quod ex Græco est, ἐργάζεσθαι ἔργα, *operari opera*. Quam versionem Aretius, Pareus, alij Caluiniani retinent. Certe Græcus Sofiades ἐργάζου κτᾶσθαι dicit; *acquire ea quæ possideri possunt*. *Vetus interpres deprauatus.*

§. 2. Permanere cibus ille dicitur, non quod opera illa perpetua sint, fides enim & spes, cum Deus clare videtur, & possidetur intereunt; manent tamen opera; quia eorum labor mercedem æternum manente compensatur, corporalium ciborum velox, vt & ipsorum corporum est interitus. Cibum itaque & operationem de omni virtutum genere singulatim intelligit, quæ vnicuique conueniunt. Nam animæ refectio vita virtutum est, operibus sanctis illa pascitur, & cum facit voluntatem creatoris, epulatur. *Operum æternitas merces.*

§. 3. *Operamini*, inquit, *cibum, qui non perit*; Duplici argumento liberi arbitrij cum diuina gratia cooperationem demonstrat. Cum enim operari imperat, non truncis aut saxis loqui se ostendit, in quibus nullus sit imperij, vel suasionis sensus; sed illis, qui operari, & cessare possint, quorum in vtramque partem sit libera electio. Deinde verbo operandi nostrum officium totum complectitur, & cum ait: *operari cibum*, satis indicat, nostra opera aliquid ad vitam æternam conferre, non inanes esse conatus nostros. Quemadmodum enim Hebræi cum dicunt עבר ghabad, *fecit*, *operatus est*, addunt vel terram, vel opus, vt Genes. 15. & vers. 15. & 3. 23. & 4. 2 & vers. 11. vel opera vt Numerorum 3. 7. & 8. 12. vel alia. Ierem. 22. 13. vt Daniel. 3. 1. vt est ποιῆσαι εἰκόνα. *facere imaginem*, & 3. 3. σημεῖα *signa*, & 4. 32. θέλημα *voluntatem*, & 5. 1. cœnam, & 7. 21. *bellum*, & in similibus actiue ponitur, ita hic quoque dicuntur עבוד facere cibum, qui maneat: quod non frustra modo, sed etiam falso dicitur, si nihil ad cibum illum facit noster labor à gratia adiutus, si nullus inducitur humanæ locus superest. Chrysostomus efficax huius laboris recte æstimauit: *At cum Iudæi nullam fidei rationem haberent, cum nihil cogitarent, vnde & qua virtute ibus ille veniisset: sed tantum nihil operando satietatem quærerent, merito huiusmodi qui perit cibum appellauit. Pauvos, inquit, vt inde permanentem cibum quæreretis, quo nutriretur animus, vos terreno attenditis. Ideo hunc vobis vilem dare nolo, qui caducam & fluxam vitam, sed qui sempiternam præbeat: qui non corpus, sed animam pascat.* *Liberum arbitrium.* *Labor noster ad finem habet aliquam significationem.*

Et Hieronymus in cap. 1. Isaiæ. *Liberum seruat arbitrium: vt in vtramque partem non ex præiudicio Dei, sed ex meritis singulorum, vel pœna, vel præmium sit.* Et lib. 13. in cap. 49. Isaiæ. Hæc autem vniuersa dicuntur, vt liberum hominis arbitrium monstraretur; Dei enim vocare est, & nostrum credere, nec statim, si nos non credimus, impossibilis Deus est: sed potentiam suam nostro arbitrio derelinquit, vt iuste voluntas præmium consequatur. Est ergo humana voluntas gratiæ diuinæ, qua præuenitur, & adiuuatur collaboratrix, & hoc ipsum, vt possit, & vt, quod per gratiam potest, id faciat, noua gratia est, multi enim habent, vt possint, nó vt faciant. Quare damnatur merito hæreticorum prauitas, qui nihil agere in negocio salutis volun- *Cur Deus Liberum vt Impetrat arbitrium.*

voluntatem nostram arbitrantur. Caluinus etiam pertexit, dum cibum interpretatur, *qui fidem alat.* Nam Christus etiam fidem appellat opus, quod operamur, non igitur illud opus cibo alitur.

QVÆSTIO II.

Quomodo Deus signauit filium?

§. 1. SIgnatura ad filium, non ad cibum pertinet; nam τροφὴ in Græco est fœmininum, & pronomen τοῦτον masculinum, non ergo ad τροφὴν refertur. Potest signare est σφραγίζειν, quod proprie signandi, obsignandi, claudendi, obturandi significationem habet; Syrum verbum חתם *chatam*, idem designat, & proinde etiam *confirmare.* Signare quidam, clausum reconditumque interpretantur; sed nullo modo Deus filium abscondi voluit sed omnibus ad salutem apparere, & cunctis reddi manifestum. Leontio signare est, mittere, Augustino separare, & quasi impressa virtute ab aliis distinguere, quod cunctis supereminet. Cyrillus à Deitate signatum ait. Maldonatus, signare esse idem quod auctoritatem dare; nam diplomatis auctoritas est à sigillo. Chrysostomus duas interpretationes habet. ἐσφράγισεν, inquit, τουτέστιν, ὅτι τοῦτο ἔπεμψε τοῦτον ὑμῖν κομίζοντα τὴν τροφὴν, *signauit hoc est, ad hoc misit, vt nobis cibum illum ferret.* Deinde *signauit, esse* ἀπόδειξιν ἀναντιῤῥήτως, *ostendit irrefragabiliter,* seu vt contradici non possit, hanc ille interpretationem commendat; quia ἐξεκάλυψε δι' ἑαυτοῦ μαρτυρίας, *suo testimonio illum reuelauit.* Atque hæc interpretatio non modo Maldonati, sed reliquas etiam complectitur pene interpretationes, nam in missione, gratiarum, & incarnationis signaturâ sigillum hoc confirmans omnia expressum est. Nam causam reddit, cur illis cibum illum incorruptibilem daturus sit; quia ad hoc à Patre sit cum plena potestate destinatus, & confirmatus diplomate, quod diuina manu signatum, in omnem æternitatem sit inuiolabile. Quod autem veteres: sua auctoritate sancire constituerant, id sigillo appenso firmabant, & quod admodum carum habebant, tutoque custoditum optabant. Dicitur Rex Tyri signaculum similitudinis חותם (licet diuersa sit lectio.) Nam ingentibus donis diuinam maiestatem quodammodo exprimebat. Ezech 28. v. 12. & Iob. 14. v. 17. Signata dicitur præuaricatio. Ferus quinque modis signatum ait: imagine Dei. Hebr. 1. Nomine Dei. Exod. cap. trigesimo tertio. Spiritu sancto, Psalm. quadragesimo quarto. Magnis miraculis. Iohan. cap. tertio. Testimonio, Matth. cap. tertio.

§. 2. Signatum se dicit, vt causam ostendat, cur cibum illum dare possit. Cyrillus, Alexand. c. 29. *Quem filius hominis dabit vobis*; (*hunc enim Pater signauit Deus.*) *Non ignorauit, sed præuidit vt Deus, quæ crimina Iudæi ex imperitia essent allaturi, qui hominem esse considerantes, nec verbum Dei in eo homine esse intelligentes, dicturi erant: Quis iste, qui diuinam sibi potestatem assumit? Quis enim permanentem ad vitam æternam cibum præbere potest? Nemo profectò mortalis, sed solus Deus, qui omnia & creauit, & gubernat. Anteuenit ergo Saluator, & huiusmodi loquacitatem compescuit, à filio dicens hominis hunc cibum, qui ad vitam nutrit æternam, datum iri: & statim subiecit à Deo Patre seipsum esse signatum. Signari autem pro vngi posuit (signabantur enim qui vngebantur) aut naturaliter ad formam Patris (vt ita dicam) se esse formatum, signationis nomine denotauit: vt dicere videretur. Non est mihi difficile permanentem cibum vobis largiri, quo ad æternæ vitæ inauditas delicias deducemini. Nam etsi homo sum, vt vnus vestrum, vnctus tamen à Deo Patre signatusq; sum ad incommutabilem eius identitatem. Nam & ego in Patre, & Pater in me naturaliter cernimur. Quare quamuis propter vesperineffabilem dispensationis rationẽ homo ex muliere factus sim, eam tamen virtutẽ habeo, qua possim omnia vt Deus efficere, nec vllo modo minor virtus mea, quam Patris est. Vnde si spiritualem cibum ac ad vitam æternam conducentem Pater vobis præstare potest, potest etiam similiter & filius: quamuis carnem assumpserit, imago tamen incõmutabilis eius est: quæ summa identitas, non lineamentis corporis, nec vlla corporali figura, sed substantia gloria, potestateq; regia Deitatis aspicitur. Illud apprime rursus obseruandum, quia cum filius hominis diuinum hũc cibum daturum, & ad imaginem Dei Patris signatum dixerit: nullam separationem patitur, quæ possit templum assumptum ex virgine à vero filio Dei seiungere: sed vnum se intelligi vult, sicuti est. Vnus enim verè Christus est, totum hominem ex anima videlicet, & corpore compositum, sicut regia stragula indutus. Vnus ergo ex duabus naturis Christus.*

§. 3. Obiiciunt apud Cyrillum. Si signauit eum Pater, non est substantia Patris, sed similitudo illius. Sigillum enim similitudinem ceræ imprimit, non transfert in eam substantiam: ita Pater filium signauit, sola impressione similitudinis, non substantiæ communicatione.

Respondet Cyrillus, Sigillum sine charactere non signare: at Scriptura teste, filium esse characterem hypostaseos Patris, quia ipsa, & ex ipsa est naturaliter. Non alio charactere filium à Patre signatum. Deinde Pater non alio charactere signatus est, quam forma deitatis, filius autem est forma Patris, eadem ergo forma deitatis est signatus, quâ & Pater. atque hic sensus est responsionis. Qua ex re apparet, aliter filium à Patre signatum, aliter res creatas à signo recipere similitudinem. Filium autem sine Patris mutatione genitum, eandem habere naturam, creaturas tenue diuinitatis creatricis tenere vestigium.

Eadem forma filius signatus quâ Pater.

Quod vero dicebãt, filii naturam non esse quidem eandem cum Patre sed tamen immutabilem, id refutat: *Quomodo, dic quæso, qui ex Deo secundum naturam non est, proprietatem deitatis naturæ posidebit? Quis negabit, non posse creaturam increatæ naturæ proprietate potiri? Quis non fatebitur nunquam posse quæ naturaliter deitati insunt, eodem modo in alio præter Deum inueniri? Immutabilitas inest Deo naturaliter, sic creaturis inesse non potest: sed quodam studio, vigilantia, cura, per gratiam Dei, quæ facit, ne ad turpia rationales creaturæ labantur, ad immutabilitatem diuinam, quantum suscipere possunt, conformantur. Quòd si vllo modo Deitati quædam proprietas, siue perfectio, alij præter ipsum similiter (vt ipsi dicunt inerit: quid prohibet omnia illa naturæ insita, cæteris quoq; omnibus inesse. Si enim vna immutabilitas sic transire ad aliud cognoscitur, & cætera sic transire, fateri necesse est, & ita nobis omnia confusa erunt, & Deus nihil omnino à creaturis differet, & creaturæ ad naturam Dei conscendent. Nam quoniam omnia bona Deus creaturis, absq; vlla inuidia proposuit, quæ suscipere possunt: non erit dubium quin multi nobis euadent in Deos secundum naturam, terram, cœlum, aliaque huiusmodi ex nihilo creare potentes. Considerate igitur, quæso, quanta vis blasphemiarum ex hac vestra positione scaturiat: Deus ergo suam naturam conseruat, & creatura ad immutabilitatem eius minimè secundum naturam ascendit, sed coniunctione quadam spiritali particeps immutabilitatis efficitur: filius autem qui natura immutabilis est, natura quoq; Deus est, nec essariò igitur ex parte: nulla enim dignitas, nulla perfectio, nulla proprietas Deitatis est, quæ filio naturaliter non insit.*

Nihil immutabile, nisi Deus.

Facilius forte ad omnia illa responderi posset, si diceremus. Signaturam illam in humanitate receptam. Ideoq; similitudinem in eâ duntaxat residere. Sic & Albertus Magnus, & eo refert illud: *Posuit te vt signaculum, quia te elegit*; electio ad humanitatem Christi pertinet, non diuinitatem. Sed tamen etiam de Deitate interpretatur Hilar. l. 8. de Trinit. *Signaculorum ea natura est, vt omnẽ impressa in se speciei explicẽt formã, & nihil minus*

ex eo in se habeant vnde signentur: & dum totum accipiunt quod imprimitur, totum ex se præferunt, quod impressum est. Verùm hoc ad diuinæ natiuitatis non præfixit exemplum: quia in signaculis & materies fit, & diuersitas, & impressio, per quam mollioribus naturis, validorum generum species imprimuntur. Vnigenitus verò Deus, & per Sacramentum salutis nostræ, hominis filius, volens proprietatis nobis paternæ in se significare speciem, signatum se à Deo ait, & hoc ideo, quia vitæ æternæ escam filius hominis esset daturus, vt per hoc potestas in eo dandæ ad æternitatem escæ intelligi possit, quia omnem in se paternæ formæ plenitudinem significantis se Dei contineret, vt quod signasset Deus, non aliud ex se quàm formam Dei signantis asserret. Hæc quidem Dominus ad Iudæos ob infidelitatem suam dicti huius incapaces, locutus est. Sed nobis Euangelii prædicator proprietatis huius intelligentiam Spiritu Christi per se loquentis insinuat dicens: Qui cum in forma Dei esset, non rapinã arbitratus est, esse se æqualem Deo, sed se exinaniuit formam serui accipiens. Quem enim significauerat DEVS, aliud præterquam Dei forma esse non potuit. Et ideo quod signatum in Dei forma est, hoc necesse est totum in se coimaginatum habere quod Dei est. Et idcirco Apostolus eum quem signauit Deus, in Dei forma manentem Deum prædicauit. Nam assumpti & connati in eo corporis Sacramentum locutus ait, Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens. Quod enim in forma Dei erat, per signantem se Deum Deus manebat.

§. 4. Caluinus ex eo, quod Christus cibum se daturum promittit, merita negare contendit. [Nam quod donatione eius consequimur, nemo propria industria sibi comparat: Est quidem in his verbis, aliqua repugnantiæ species; sed hæc duo facile inter se conueniunt; quod spiritualis animæ cibus sit gratuitum Christi donum, & quod nos toto cordis affectu huic eniti conueniat, vt fiamus tanti boni participes.] Itaque concludit nos operibus vitam æternam non mereri.

Cibum meremur, & donum est.

Respondeo. Operandi verbum cùm accusatiuo iunctum, hunc sensum habere. Illi in cibum corporeum, toti inhiabant, & CHRISTVM eius ministrum existimabant. Christus monet vt operentur cibum; qui non perit, non propria industria comparandum, sed pia voluntate, quæ gratiam DEI in vacuum non accipiat. Cur vero conatum illum requirit, si nulla inest voluntati ad agendum cum gratia adiutrice viuacitas? Nam operari cibum est agere aliquid quo cibum consequantur, opera igitur ad cibum suam habent proportionem, efficaciamque.

At donatur, non ergo meremur. Quasi vero nostra merita non sint Dei dona. Donantur multa gratuito sine vllis meritis bonis, imo etiam cum sunt in homine merita mala, alia donantur, non tamen sine meritis nostris, quæ & ipsa sunt dona.

Non est autem difficile, Dei dona, & merita nostra mutuo inter se conciliare, vt est in Trident. sess. 6. cap. 16. *Iustis propositam esse vitam æternam, tanquam gratiam filijs per Christum Iesum promissam, & tanquam mercedem ex ipsius Dei promissione bonis ipsorum operibus & meritis reddendam fideliter.*

Deus autem cum nonnisi pacto gratuito possit fieri alicuius debitor, voluit, & promisso & iuramento fidem obligare. Ita vt quod donat, etiam iustitiæ titulo tribuat, vt Hebr. cap. sexto. Non est iniustus Deus vt obliuiscatur operis vestri. Augustinus libro quinto. contra Iulian. *Deus ipse, (quod absit) est iniustus si ad eius regnum, non admittitur iustus.* & cap. 2. de natur. & grat. *Non est iniustus Deus, qui iustos fraudet mercede iustitiæ.* Paulin. ad Victric. *Tuarum tibi præmia se debere virtutum iustus Iudex agnoscit.* Vide D. Thom. 2. 2. quæstio. 65. articul. 1. & 4. Quamuis etiam inter homines satis constet, donum quod sola veritate & fidelitate pollicentis nititur. Gratuitum esse, cum vero pactum & conditionem mutuam exigit promissor, ea præstita, debitum efficitur.

Deus si non compensat merita, non est iustus.

Quod si opus requiratur, vt aliquod decens, non vt in eo valor consideretur sufficiens ad fundamentum iustitiæ, nondum erit propria iustitia in eius remuneratione. Manet autem immotum Dei consilium, vt suæ operationi, nostræ cooperationi præmium promissum gratuito, ex sua iustitia persoluat.

Nostra merita dicens, sed non sancta censuerunt.

§. 5. Non potuit sine grauissima calumnia, locum illum præterire Caluinus. [Simul tamen docemur, crimine falsi teneri coram Deo, quicunque laudem hanc aliò, quam ad Christum transferunt: vnde constat Papistas omnibus doctrinæ suæ partibus prorsus esse falsarios. Quotquot enim in Christi locum supponunt salutis media, toties quasi inductis lituris Christi sigillum quod vnum est authenticum, scelerata audacia, & nefanda perfidia corrumpunt, nos vero ne in illum horribilem reatum incidamus, Christo integrum ac illibatum seruare debemus, quicquid illiâ Patre datum est.]

Sigillum frangunt qui hæretici.

Respondeo. Alia salutis remedia extra Christum, nemo Catholicorum supponit: omnia enim à Christo proueniunt. Illi vero sigillum à Deo firmatum nefanda audacia fregerunt, qui media salutis per Christum donata sustulerunt. Christus pœnitentiam postulat, vt peccata condonentur, illi ante omnem pœnitentiam sola fiducia & securitate remitti contendunt.

Imo secure Christum contemnunt, qui soli & vni fiduciæ innituntur. Christus operari iubet cibum qui non perit. Lutherus vero Epistol. de natiuit. ait: [Qui in Christum credit, eum ista fecisse, ille mox in momento obtinet omnia, transierunt que omnia eius peccata, cum morte & inferis, nec ad salutem alia re præter fidem indiget.] Eadem est sententia Caluini.

Sed huic tamen doctrinę Wittebergenses Anti-Lutherani repugnant. in discept. contra Heidelbergenses. Quomodo autem fidem, hoc est, remissionis fiduciam pœnitentiæ præponant, ostendit Caluinus lib. 3. cap. 3. institut.

VERSVS 29.

Respondit Iesus & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille.

QVÆSTIO I.

Cur fidem vocet opus?

Fides est opus.

§. 1. VAlde se hoc loco torquent primates sectariorum, ne fides dicatur opus, ne cùm fide iustificamur, opere iustificari dicamur. Nihil porro pro fiduciariis magis aduersum cogitari potest, quam si fidem opus dicamus; nam si credere iustificat, vt ipsorum dicunt aliquando aliqui, opus sane est, quod iustificat. Fidem autem esse opus, seu actum fidei, satis ex Christi sententia constat. Hoc est opus Dei vt credatis in eum quem ille misit. Iusserat Christus operari cibum qui non perit; illi quærunt quomodo oporteat operari opera Dei. Hoc est opera Deo grata? opera Deo auctore laudanda? Quidam putant finxisse eos operationis ignorantiam. Cyrillus & Chrysostomus ex arrogantia, Toletus bono animo quæsisse, Chrysostomus etiam ad opera se obtusisse existimat, vt Christo gratificati iterũ ab eo saturarẽtur.

Quo-

Quocunque animo illa proponant, plana est Christi responsio, & puto ego aliquos sincerè, alios verò ex malitiis causa sic interrogare. Hoc opus, inquit, Dominus, requiro, vt in Messiam credatis, circumcisio, neomenias, ieiunia, aliaque non exigo, credite in eum, quem Deus misit. Sectarii diuisi sunt variè, vt docui in Coronide Iubilorum pagina 349. vt iam pene ignorent quid sentiendum sit.

§. 2. Lutheranus Brentius Vbiquitatis parens, in hunc locum fidem à Deo accipi perinde ac si totam legem impleſſent, qui credunt. Sic τὸ credere existimat æquiualere pro vniuersa legis impletione, quam cum Dominus sciat nos implere non posse, vnicum hoc opus acceptat, & quasi per omnia satisfactum sit, imputat ad iustitiam; consuli potest Disputatio Ameſii, & Sibrandi de tota illa quæstione.

Verum cum perpetuo Deus inclamet in nouo Testamento, Pœnitentiam agite, Date eleemosynam, quæ vultis vt faciant vobis homines vos facite illis, stultum est, solam fidem tanti æstimare, vt instar implerælegis à Deo acceptari dicatur. Est illa eruda Lutheranorũ Rigidorum Theologia, nam Maior, Wittebergenſes. deinde Caluiniani, Hemmingius Zanchius, Aretius, fidem & opera iungunt: eos damnant Lutherani. *Lutherus*, inquit Schlüſſelburg. cap. de bonis operibus pagina 50. *docet ante omnia bona opera salutem adeſſe oportere.* T. 1. Wittebergenſ. folio 272. *Fides niſi ſit ſine vllis, etiam minimis operibus, non iuſtificat.* Et ad Galat. *Fides ante ſpem & charitatem accipit remiſſionem peccatorum.*

Hoc repugnat inſtituto Christi, qui paulò ante obiecerat Iudæis, eos charitatem non habere: eos gloriam ab inuicem quærere ideo credere non posse. Alioqui si fides sola, ante opera sufficit, nihil impedit eos omnia flagitia committere & credere.

§. 3. Credere non est, hoc loco fiduciam habere, omnia peccata ante pœnitentiam, ante vllum operis bonum esse remissa, vt interpretantur Caluiniani. Non enim eam Christus fidem docu rat populos, sed setio dixerat: *Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis.*

Et sane articulum adeo nouum diserte proponi oportuit, si credere illos voluit.

§. 4. Caluinus impie verba CHRISTI detorquet. »[Locuti, *inquit*, erant de operibus, Christus ad vnum »opus eos reuocat, hoc est, fidem, quo significat quic»quid extra fidem homines moliuntur, mutilum ac va»num esse, solam vero fidem sufficere. Quia hoc vnum »à nobis Deus postulat vt credamus.]

Miscet deinde vera falsis. Verum est sine fide hominem non placere Deo. Falsum est, sola fide iustificari nos. Quia tamen fidem etiam continere charitatem & opera adiungit posse videri, illis aliquid tribuere. Verum nihil omnino illis largitur; nam omnia post iustificationem venire existimat.

Et Beza simili modo, nam solam fidem extollit, vt cætera negligat.

Simili modo Rudolphus Gualterus, Lorsius, Aretius, Muſculus, Bullingerus, alii hunc in locum.

Respondeo. Ista nullo negocio refutari. Non enim opera excludit, cum fidem postulat, vti nec fidem reiicit, cum præcipit opera. *Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.*

Deprauat igitur Caluinus doctrinam Christi, cum ex eo quod fidem requirit, & sine fide non placere opera demonstrat, colligit solam fidem non opera exigi, iungenda illa sunt. Nam & fides sine operibus mortua est, & opera sine fide infructuosa. Quod vero proprie fidem opus dici negent, nulla illis præter anteoccupatum iudicium causa est. Nam fides opus est potentiæ intellectricis, & vt illi putant, fiducia quæ in voluntate sedem habeat, quæ cum negare non possint, non est causa, cur sperare, amare, velle bene viuere, dicant esse opera: credere negent esse opus. Ita nec Christus nec Paulus impropriè loquuntur cum opus vocant.

Quod ait, hominem operibus non iustificari, id verissimum est, si de prima iustificatione agatur, nullum enim opus est iniusti, quod eum iustum efficere possit, quamuis quædam opera iustorum eos faciant iustiores.

§. 5. At cur fidem exigens, de operibus tacet?

Respondeo. Christum & fidem & opera pari decreto illis imponere; *Operamini cibum, qui non perit, tũ initium.* nolite de escis solliciti esse, &c. Nunc verò id agere, vt salutis initium habeant, sine quo cætera sunt irrita, quia sine fide impossibile est placere Deo, offerebant illi se aut verè, aut fictè ad opera Dei, quæ præciperet, ille hoc ante omnia necessarium esse ait, vt credant in redemptorem. Eo enim posito fundamento, facile reliquam structuram superimponi posse videbat. Nam omnium bonorum operum fundamentum est. *Fides ſalua.*

Itaque credere est opus, & opus magnum, opus sanctum, nec contra omne opus distinguitur, sed contra opera legis, opera virium naturalium, quæ à iustificatione, & salute Paulus excludit. Caluinus etiam manifeste profitetur, non excludi charitatem. Itaque de sola fide cadit inconsulta assertio.

§. 6. Ad Bezam quod attinet, qui opus negat esse fidem; eum satis posteri refutarunt, videatur disputatio inter Lubbertum Sibrandum, & P. Bertium anno 1612. Delphis edita. Tantum verò abest, vt Lubbertus neget τὸ *credere* esse opus, vt neget propriè à Paulo accipi, sed fingit Metonymiam, vt fides sit iustitia CHRISTI, quæ imputatur, quasi in confesso sit, credere esse opus. Itaque Bertius totus in eo est, vt probet, τὸ credere à Paulo propriè accipi.

Qua de consulat lector longissimam ea de re disputationem, præsertim à pagina centesima trigesima secunda.

Similitudo porro de medico ἀσθενοδύνου est. Si æger à medico postulet, quantum precii velit, vt medeatur, medicus vero dicat: Id solum se petere, vt sibi fidat. Sat s constat, fiduciam, quam postulat, pecuniam non esse. At cum Iudæi quærerent; *quid faciemus, vt operemur opera Dei*; Christus respondet, *Hoc facietis, vt credatis in me*, hoc est opus Dei. Nam credere est aliquid facere. Ersi infidelis quærat, quid faciam, vt saluus sim, respondemus. *Crede.* Nobis autem & veritati similitudo seruiet, etiam ex hostium nostrorum sententia. Si eam recte consideremus. Si æger ex medico quærat, Quid faciendo sanitatem recuperare possit? ille vero respondeat. Hoc opus esse, quod exigat, vt sibi confidat. Non indicat eo responso. Sola in medicum fiducia sanitatem recuperari posse: & si id diceret, omnem sibi fidem detraheret. Nam & Deus orandus est, & diæta seruanda, & catapotia exhaurienda, etiam incisiones & vstulationes aliquando tolerandæ. Cur igitur vnicum opus ille postulat? Quia absque eo aliorum nihil rite fieri potest, sanari non potest, nisi qui se medico curandum ex arte commiserit.

Pari ratione CHRISTVS credi sibi vult, vt credentes iam & discipulos instruat. Fruſtra enim non credentibus concionaretur. Ita hæc interpretatur Auguſt. lib. de prædestinatione Sanctorum cap. septimo. *Sed forsitan dicunt: Ab operibus fidem diſtin-*

distinguit Apostolus: gratiam verò non ex operibus esse dicit: non autem dicit quod non sit ex fide. Ita verò est: sed ipsam quoque fidem opus Dei dicit esse Iesus, & hanc vt operemur iubet. Dixerunt enim ad eum Iudei, Quid faciemus vt operemur opera Dei? Respondit Iesus & dixit eis: Hoc est opus Dei vt credatis in eum quem misit ille. Sic ergo distinguit Apostolus ab operibus fidem, quemadmodum in duobus regnis Hebræorum distinguitur Iudas ab Israel, cum & ipse Iudas sit Israel. Ex fide autem ideo dicit iustificari hominem, non ex operibus, quia ipsa prima datur, ex qua impetrentur cætera, quæ propriè opera nuncupantur, in quibus iustè viuitur. Nam dicit etiam ipse, Gratia salui estis facti per fidem, & hoc non ex vobis, sed Dei donum est: id est, & quod dixi per fidem non ex vobis, sed Dei donum est. Et iam fides non ex operibus, inquit, ne forte quis extollatur: Solet enim dici, ideo credere meruit, quia vir bonus erat & antequam crederet. Quod de Cornelio dici potest, cuius acceptæ sant eleemosynæ, & exaudita orationes antequam credidisset in Christum: nec tamen sine aliqua fide donabat & orabat. Nam quomodo inuocabat in quem non crediderat? sed si posset sine fide Christi esse salutis, non ad eum ædificandum mitteretur Architectus Apostolus Petrus: quamuis nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt ædificantes eam. Et dicitur à vobis, fides est à nobis, cætera in Domino ad opera iustitiæ pertinentia: quasi ad ædificium non pertineat fides: quasi ad ædificium inquam, non pertineat fundamentum. Quòd si inprimis & maximè pertinet, in vanum laborat prædicando ædificans fidem, nisi eam Dominus miserando intus ædificet. Quidquid igitur & antequam in Christum crederet, & cum crederet, & cum credidisset, benè operatus est Cornelius, totum Deo dandum est, ne forte quis extollatur.

Fides fundamentum.

Eodem modo Theophylactus. Τὸ πιστεύειν εἰς ὃν ἐκεῖνος ἀπέστειλεν. ἡ γὰρ εἰς αὐτὸν πίστις, ἔργον ὄντως ἐστὶν τε, καὶ τέλειον, καὶ ἀγάλλεσθαι οὐ τοῦτο ἔκοντας, ὁδηγὸς γὰρ ἡμᾶς ἡ ἀκριβὴς πίστις πρὸς πᾶσαν ἀγαθὴν ἐργασίαν, καὶ ἡ ἀγαθὴ ἐργασία, σωτηρίαν τὴν πίστιν. τότε γὰρ ἔργα ἄτερ πίστεως νεκρά, ἡ πίστις χωρὶς ἔργων, id est: Hoc est opus Dei, credere in eum, quem misit ille. nam fides in ipsum, reuera opus est, sacrum, & perfectum, & sanctificans eam habentes. Nam fides dux est ad omne opus bonum acurata, & bona opera seruant fidem. nam opera sine fide mortua, & fides sine operibus.

Nec sententiam istorum Pareus infringit, sed consolidat, cum ait fidem esse opus, ab operibus tamen non seipsam excludere lib. 1. cap. 16. de iustificatione. Si enim seipsa non excludit, quia non est opus legis, sed opus Euangelii: ergo aliquod opus Euangelii tolerat, & includit. At vero etiam charitas est opus Euangelii, includi igitur & illa debet. Nam opera quæ sine fide & gratia fiunt excluduntur.

Augustinus tractat. vigesimo secundo in Ioannem. *Hoc est ergo manducare cibum non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Vt quid paras dentes & ventrem? Crede & manducasti. Discernitur quidem ab operibus fides: sicut Apostolus dicit iustificari hominem per fidem sine operibus legis, & sunt opera quæ videntur bona sine fide Christi, & non sunt bona, quia non referuntur ad eum finem, ex quo sunt bona. Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti. Ideo noluit discernere ab opere fidem, sed ipsam fidem dixit esse opus Dei. Ipsa est enim quæ per dilectionem operatur. Nec dixit, hoc est opus vestrum: sed, hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.*

VERSVS 30. 31.

Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum vt videamus & credamus tibi? quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est, panem de cœlo dedit eis manducare.

QVÆSTIO I.

Cur signum quærunt?

§. 1. IMpudentissima postulatio est; Propter signa sequebantur, & amissum quærebant; propter pridianam ex miraculo satietatem; nunc proterue insultant, & quærunt, quodnam signum faciat, vt se missum ostendat? Mosen dedisse manna in deserto, panem de cœlo, non semel iterumue, sed annos quadraginta, tu si ille Propheta es, de quo ille locutus est, Deuteron. 18. vers. 15. eadem præstes oportet. Eo igitur relabuntur, vt ocioſi pascantur, alioqui non credituri. Ventris enim causa sequebantur, nullo rerum spiritalium desiderio.

Ventrem facit Deum sequitur.

Beza vertere maluit *panem cœlestem* quod Psalm 77. v. 24. sit לחם שמים *dagan schamaim*, frumentum cœlorum. Verum hic expresse dicitur ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ex cœlo, non sidereo, sed aereo. Ecce quam mutabile vulgus, sequebatur, Regem creare cogitabat, vbi à vitiis auocare incipit, quasi ignotum aspernantur. Syrus eâdem phrasi vtitur ונהרמין בנ *vanhaimen bach, & ardimus in te.*

Magno enim miraculo opus dicebant, vt eum sequerentur. Moses sexcenta millia virorum præter fœminas, pueros, aduenas pauit, nihil Christus simile fecisse videbatur. Hinc obiiciunt: *Patres comedisse, manna*, Syrus vocat מנא *manneno*; se patribus Christum Mosi comparant, oportere eum sibi præstare, quod Moses patribus, si quidem fidem mereri velit. Ita parati videntur si modo commodi spes sit eum maximi facturi, absque eo non agnituri pro Messia. Quin etiam pro reprehensione, qua χαριμαῆλον taxauerat, callidè Patrum exempla reponunt, non se noua inusitata petere, verum similia illis quæ patribus Deus ostendit. Legationem igitur Christi, & maiestatem sola vtilitate metiuntur. Sic ille qui agros restituerat Virgilio, Deus factus est.

Namq; erit ille mihi semper Deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Commodis suis vetustas Herculem alioſq; terrarum Dominos euexit in Deos, imo & ipsa scorta, inde Flora & indigna Quiritibus Floralia.

VERSVS 32.

Dixit ergo eis Iesus: Amen, amen, dico vobis. Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.

QVÆSTIO I.

Quomodo Mosis panis, & Christi differant?

§. 1. NEgant Mosen dedisse de cœlo panem verum. Sed Patrem suum ait dedisse de cœlo panem verum. Manna propriè de cœlo non erat, sed ex aere. Sed nec manna propriè panis, nec Christus. Veritas igitur non rerum species, sed vim & effectum discriminat. Panis Mosaicus vero, & magno miraculo dabatur, sed tamen figura erat eius, quem CHRISTVS dedit, panis. Ἀλλ' ὅτι τοῦτο τοῦ οὐρανοῦ ἄρτος ἀληθὲς ἦν, *sed quia typus erat*, inquit Chrysostomus, non ipsa

ipsa veritas. Propriè enim designabat cibum, quem Dominus Messias daturus erat. κυρίως, inquit Theophylactus, ὁ μάννα ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἄνθρωπος γενόμενος. Principaliter manna vnigenitus Dei filius, homo factus.

Panis Mosaicus corpora seruabat, panis de cœlo verus, pastus est animarum. Bona temporaria, fluxa, quæque sollicitum exercent possessorem suum, æternis comparata, vera non censentur bona, sed vmbræ, spinæ, ipsa vita nostra σκιᾶς ὄναρ. vmbræ somniũ: Christi ergo panis est לחמא דקושטא *lachmo dekuschetha*, panis verus, iustus. Verbum enim Syrum significat id quod in quauis re probatum, iustum, integrum est. At quemadmodum manna reiecerunt, cum murmuratione Israelitæ, ita hic quoque grauis oritur de pane spiritali controuersia. Vere Sedulius Hymn. 1.

Murmurat impietas mannâ veniente refecta.
Panis adest Christus murmurat impietas.

§. 2. Virtutem panis, quem daturus est Christus, summam pollicetur, vt *det vitam mundo*; mortuus igitur mundus erat, etiam tum, cum florentissimus videretur.

Non accipitur pro solis electis, vt Bucerus, aliique imaginantur, sed pro omnibus Iudæis, & Gentibus.

Quantum quidem in ipso est; nam si quis vti nolit, aut abuti ausus fuerit, non panis, sed sibi interitum imputare merito debebit. vt recte Chrysostomus, & Cyrillus interpretati sunt.

§. 3. Caluinus libro 4. instit. cap. 14. §. 25. & Petrus Martyr, aliique ex hoc loco conuincuntur, dum Sacramentis nouæ legis vetera adæquant, imo manna & panem quem CHRISTVS dedit. Caluinus certè cum dicit, manna fuisse spiritalem cibum, panem huic pani, sed à Christo non habitum pro tali, fingit eum se crassæ Iudæorum opinioni accommodasse, qui in illo nil præter cibum ventris agnouerint. Sed CHRISTVS reuera non de eorum errore, sed rei, vt in se erat, constitutione loquitur. Si enim Iudæi hac in re errabant, cur firmat errorem, cum negat verum fuisse panem de cœlo? non dare vitam mundo? eos qui comederint mortuos esse? huncve ro panem esse talem, vt qui eum comederit, victurus sit? Improbe est sanè triconis, non agnoscere à Christo positum inter vtrumque panem apertissimè discrimen. Quin Iudæi ipsi intelligebant, hunc præferri panem, cum siue serio, siue ioco peterent eum sibi dari semper. Imo se ipse hunc esse panem profitetur. Se de cœlo descendisse, nempe diuinitate ad vnionem hypostaticam humanam naturam assumente. Quin huic pani etiam vim restinguendæ sitis attribuit, *Qui in me credit non sitiet vnquam.* Credere hoc loco non est, fiduciam remissionis peccatorum ante pœnitentiam factæ concipere. Nec enim de illa instructi sunt Iudæi, nec ad rem pertinebat. Quin satis hoc agnouit Bucerus cum credere definit. *Sepenitus ei credere, cui credit.* Et addit: Sic & populus Mosi credebat. At non credebat ille populus per Mosem se omni pœna scelerum fore immunem.

§. 4. Nouatianus adhuc in Ecclesia Catholica, hoc ex loco probabat Christi diuinitatem. *Si homo*, inquit, *tantummodo, quomodo ipse dicit; Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in æternum? Sed enim qui in hominem solitarium credit & nudum, maledictus dicitur: Hic autem qui credit in Christum, non maledictus, sed in æternum non moriturus refertur. Ex quo si aut homo est tantùm, vt hæretici volunt, quomodo quisquis in eum credit, non morietur in æternum, cum maledictus esse teneatur qui confidit in homine? aut si non maledictus, sed potius ad æternæ vitæ consecutionem, vt legitur, destinatus, non homo tantummodo CHRISTVS, sed & Deus, in quem qui credit, & maledictionis periculum deponit, & ad fructum iustitiæ accedit.*

Vt vero se metaphoricè locutum esse de cibo mentis significet, adiecit se panem illum esse, vnde mundo speranda sit vita. Seq; esse liberatorem multo meliore titulo quam Moses, & Prophetæ fuerint. Quod contra nouos Samosatenianos, Ostorodium, Socinum, & alios obseruandum est.

VERSVS 36.

Sed dixi vobis qui & vidistis me, & non creditis, Omne quod dat mihi Pater ad me veniet, & eum qui venit ad me, non ejciam foras.

QVÆSTIO I.

Quomodo viderunt, & non crediderint?

§. 1. OBscurum est, quod ait. *Sed dixi vobis, qui & vidistis me, & non creditis.* Facile quidam interpretantur. Dixi me panem esse, tropicè locutus sum. Ratio est; quia & clarè me vidistis, & audientes credere vos oportuit, non tamen creditis. Itaque figuris vobiscum, & ænigmatibus vtor. Alii: Dixi vobis: operamini cibum, vel, Moses non dedit vobis panem de cœlo verum. Vel ego sum panis. Alii. *Quia*, ὅτι positum, pro κἂν, quamuis, vt sententia sit: dixi, & legatione functus sum, quamuis vos mihi non creditis. Expositio facilima videtur; sed mihi non probatur, quoniam à verbis abit. Nec enim, *quia*, nec ὅτι, hoc loco pro quamuis ponitur.

Deinde Syrus primam coniunctionem non legit, *vidistis me*, habet, *& non creditis.* ὅτι ipse exponit per particulam ה. hoc modo דחזיתוני *dachzithuni*, quod vidistis me, particulam illam in versione Fabricius omisit, cum tamen in Latino & Græco habeatur, atque adeo Syriaco.

§. 2. Mihi Chrysostomi, & Euthymii sententia probatur.

Hoc ipsum dixisse illis Christum, quod & viderint, & non credant. *Viderunt, & non crediderunt.*

Obiiciunt: Nusquam legi hanc exprobrationem Iudæis oblatam, quod viderint, & non credant.

Respondeo. Iam sæpius & apud Ioannem & alios Euangelistas incredulitatem, & perfidiam illis obiectam. Obseruandum vero est, quæ hoc capite habentur, acta esse anno tertio prædicationis Christi; multæ itaque reprehensiones iam antecesserant. Exemplum est capite quinto, vers. trigesimo octauo. *Et verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem ille misit, huic vos non creditis*, & reliquo toto capite. Sic Lucæ capite 4. vers. 24. huc multæ similitudines, aliaque pertinent.

Porro non est intelligendum de oculorum aspectu, sed ea notitia, quam ex illius sermone, miraculis, atque adeo ex scripturis colligere poterant, & debebant.

Sufficientissima enim indicia præbuit. Hinc orta illa cœcitas in Israel. Prædicta Deuteron. cap. trigesimo secundo. Sic R. Iudas. *Quid promeruit Israel, vt infatuati & corde incrassati essent? Quia non sapuerunt verba legis.* *Iudæorum stupor*

Et R.

Et R. Ramo. in illud: *Dilatauit infernus os suum.* Et R. Haggai l. Shkalim. *Non esse suis os ad capiendum cibum Scripturæ,* & R. Abba. *Si antiqui fuerunt filij hominum, nos sumus asini.* Subiecit R. Men. *ne quidem comparandos* asinæ R. Pinhas, filii Hair, & R. Zera, non esse quidem tales asinos, qualis est asinus R. Hanina, vel asinus R. Menahem. Et ita profecto est. Cognouerunt, & reiecerunt, eoque vecordiæ peruenerunt, vt fabulis credant, quales ne inuenit quidem vlla gentilitas. Hæc pœna est eorum, qui viderunt, & non crediderunt.

QVÆSTIO II.

An omne quod dat illi Pater ad eum veniat?

§. 1. DIfficilis sententia interpretum hæreticorum variis corruptelis, vt etiam sequentes. Statuendum porro est: omne quod dat Pater filio, venire ad ipsum, credere in ipsum, sperare, amare. voluntate enim venitur, non gressu. Cum vero etiam causam reddat, cur Iudæi non veniant, quod à Patre dati non sint, constat etiam neminem venire nisi detur à Patre, vt vers. 44. dicit, *neminem posse venire nisi trahatur à Patre.* Chrysostomus, Cyrillus, Euthymius, Theophylactus in hunc locum, vt ostendant, excusatos non esse eos, qui non veniunt, sed in culpa hærere, probant eos sua voluntate meritos vt non detur; & venire in eorum esse arbitrio.

Liberum esse venire.

Multi eos auctores accusant, quasi minus considerate locutos. Verùm intelligi verò sensu possunt; Verba Chrysostomi sunt. hom. 44. Ὁ δὲ αἰνίττεται ἐν τούτῳ, μονονεχὶ τοῦτο ἔστιν ὃ τὸ τυχὸν πρᾶγμα ἡ πίστις ἡ εἰς ἐμέ. ἀλλὰ τὸ ἄνωθεν δοθῆναι φησίν. τοῦτο δὲ ὅλως κατασκευάζει ἅπαν λογισμὸν, ὅτι ψυχῆς γνώμης τινὸς [ὄντως] καὶ [τοῦ] ἄνωθεν καὶ θεοῦ ἐφεληπτούσης, *id est:* Quod significat non paruam rem esse fidem, sed supremo indigere auxilio: quod per totum Euangelium generosæ cuiusdam animæ, & inspirationis diuinæ esse contendit. addit vero: Sed dicet fortasse quispiam. Si omne quod dat Pater venit ad me, & quoscunque traxerit: & nemo potest venire ad me nisi datum sit ei desuper: quibus Pater non dat, hi nullo crimine tenentur. Verba hæc inania & friuola: opus est enim voluntate nostra. Docenti enim credere voluntatis est: hic autem nihil aliud ostendit his verbis: Quod dat mihi Pater, quam non paruum quiddam esse credere, atque humanam cogitationem suprema indigere reuelatione, & anima quæ eam fideliter accipiat. Ita Chrysostomus hoc loco, & alibi similia.

Chrysostomus defensus.

His in verbis nullus est Semipelagianismus, non enim dicit. Suis se viribus voluntatem præparare, aut velle credere, ante, quam Deus vocet, sed tantum liberum arbitrium requirere, non tamen dare propter liberum arbitrium. Δεόμεθα γὰρ τῆς οἰκόθεν προαιρέσεως. *Indigemus quæ à nobis procedat electione.* non dicit illam προαίρεσιν esse ἄνευ τῆς χάριτος: *sine gratiâ.* Et sic ille se exponit, vers. 44. ὁ καὶ αὐτὸ τὸ ἐφ' ἡμῶν οὐκ ἀναιρεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐμφαίνει, ἡμᾶς βοηθείας δεομένους. ὅπι δείκνυσι ἐν τούτῳ, ὃ τὸν τυχόντα ἐρχόμενον, ἀλλὰ τὸν πολλῆς δεόμενον συμμαχίας, *id est:* Et hoc ipsum, nõ tollit liberum arbitrium, sed potius ostendit auxilio nos egere. Hic enim ostendit, non quemlibet esse venientem, sed eum, qui magno auxilio fruatur, quod ipse συμμαχίαν commilitium, eleganter vocat, Deus enim nobiscum bella conficit. Eodem modo cæteri intelligendi sunt. Videtur Theophylactus loqui duriusculè: sed tamen facilè ille etiam defenditur. Δεικνύων ὅτι, ὅτι καὶ ἡ πίστις ἡ εἰς αὐτὸν ὃ τὸ τυχὸν ἐστι πρᾶγμα, ἀλλὰ δῶρον θεοῦ τοῖς ἀξίοις καὶ δικαίοις τῇ καρδίᾳ παρὰ τοῦ πατρὸς διδόμενον, φησὶν, ὅπι πᾶν ὃ δίδωσί μοι ὁ πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἥξει, τουτέστιν, ἐκεῖνοι πιστεύσουσιν εἰς ἐμὲ, οὓς δίδωσί μοι ὁ πατὴρ. ὑμεῖς δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οὐκ ἀνάξιοι ὄντες, ὃ δίδοσθαί μοι παρὰ τοῦ πατρὸς, διὰ τοῦτο ἔρχεσθε πρός με. ὃ δὲ ἔχετε δικαίαν τὴν καρδίαν, ἵνα ὑμᾶς ἀγαπήσας ὁ θεὸς ἡ πατὴρ, ἀγάγῃ εἰς τὸν ἐμὸν υἱὸν, *id est:* Ostendens fidem in ipsum non vulgarem rem esse. Sed donum Dei dignis, & rectis corde à Patre suo datum, ait, quod omne quod dat mihi Pater ad me venier. hoc est, illi credent in me, quod dedit mihi Pater. vos verò ô Iudæi, tanquam indigni, non estis à Patre mihi donati, ideo neque ad me venitis, neque enim rectum cor habetis, vt amans vos Deus Pater, ad fidem in me adducat.

Verum est, Iudæos ob improbitatem reiectos à Deo. Alii qui adducti sunt, rectam voluntatem veniendi habuerunt, non à se, sed à vocante; vocationis enim efficacis est dare veniendi voluntatem. Dignos vocauit, sed omnes erant indigni, ipse vocando dignos fecit. Nec enim dicit Theophylactus ἀξίους fuisse τῇ μόνῃ προαιρέσει, sua sola voluntate fuisse dignos. Non igitur hoc illi imponendum. Dantur igitur filio à patre, qui efficaci gratia conuertuntur, quorum voluntates ipse Pater monendo, castigando, benefaciendo, arcanâ Spiritus sui efficientiâ illuminando, & mouendo disponit, vt velint infallibili euentu, sed libero tamen conatu, & cooperatione: quos eo modo non dat filio, ob peccata sua iusto, sed seuero iudicio deserit. Gratiam tamen illis sufficientem donat, qua possent, si vellent venire. Sic enim velle non possent, à peccato excusari possent. Nam qui omittit, quod facere non potest extra culpam est.

Car Iudæi reiecti.

Theophylactus dissidens.

Hanc Chrysostomi mentem esse testatur ipse Augustinus gratiæ diuinæ præcipuus in Ecclesia prædicator: nam nondum litigantibus hæreticis, non prauè, sed non ad formularum cantiones loquebatur. Sic homil. 22. de irâ. Homilia 41. de sancta Pelagia. Homil. 60. Catechesi ad illuminandos, quibus locis ad salutem adultorum gratiam cum cooperatione coniungit.

§. 2. Pareus illos qui ad gloriam electos ex præuisis meritis, vel cooperatione gratiæ censent, Pelagianos appellat. Quin etiam eiusdem criminis reum agit B. Ilarmiuum, quod etiam illis qui dati non sunt Filio à Patre, gratiam sufficientem dari dicat. libro secundo, capite duodecimo, de gratia & libero arbitrio.

Bellarmino & Catholicis fingit.

Verùm nec Augustinus, nec alius quisquam hoc in Pelagianis, vel Semipelagianis damnauit, quod dicerentur multi non conuerti, qui gratiam acceperunt, vt possent. Non enim Pelagius in eo peccabat quod vel absolute, vel in CHRISTO, vel præuisa fide electionem fieri diceret, sed quod aliquod principium ex nobis, & in nobis diceret esse, à quo salus inchoaretur. Sancti Patres totum à Deo esse clamant, & ipsam cooperationem de gratia esse, & ante gratiam nullam operationem, quæ vel salutem efficiat, vel causa sit, cur Deus gratiam salutarem infundat.

Tantum verò abest, vt Semipelagianam illam sententiam putent posteri Caluinistarum, vt etiam doctiores eorum in Belgio defendant, electionem ex fide prouisa esse. At si cooperatur; cooperatio eum discerneret, atque ita gloriari posset. Discernit me mea cooperatio.

Electionem ex fide præuisa quidam tradant.

Respondeo. Discerni quidem eum qui venit, ab eo qui non venit, idque necessario: quemadmodum ambulantem, à non ambulante discernit gressus. & conuersum, à non conuerso, mutatio voluntatis, atque voluntas in conuerso bona, in altero mala.

Non

non tamen discernit eos aliquid quod suis viribus tribuere, & de quo gloriari possint. Non enim cooperaretur nisi à Deo accepisset, non modo vt cooperari posset, sed etiam reipsa cooperaretur, quod ideo factum, quia Deus eo modo, tempore, mensurâ, proportione dedit gratiam, quâ congruam & efficacem fore videbat, ab hac igitur gratiâ se discerni humilime fatetur, & de cooperatione se non iactat, sed totam gratiæ tribuit, quamuis sit liberæ voluntatis consensus.

§. 3. Caluini grauior est error tolli hinc merita, & opera; quia donamur à patre.

Respondeo. Cum causa rei alicuius vna profertur, non tolli causas cæteras. Si enim finem ædium dicam habitationem, ideo non inficior, materiam, architectum, operas. Nam Deus filio dedit, & donationis causa est misericordissima largitas creatoris, nec dedit tamen sine meritis redemptoris, *In Christo enim nos elegit.* Ephes. 1. & 2. 2. Thimoth. 1. Vide & Augustinum tract. 106. in Ioan. Chrysost. hom. 80. in Ioan. *Nec sine pœnitentiâ*, & conuersione dedit, quâ Dei liberalitas, & filij merita donatis applicentur.

QVÆSTIO III.

Quomodo non eiciat foras?

§. 1. NEminem ad vitam æternam admissum eijci aliquando apud omnes in confesso est. Nam beatus, securus est, & de suâ beatitudine certissimus. Tertullianus de resurrectione cap. 35. neminem ex illis perdi, qui donati sunt. *Quorum denig, capillos omnes capitis numeratos affirmans, saluos vtiq, repromittit, perituros enim qua ratio in numerum redegisset? nisi quia hoc est, vt omne quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam: id est, nec capillum, sicut nec oculum, nec dentem.* De electis itaque sermonem esse existimat.

Hoc ergo indicat inseparabilem esse voluntatis suæ cum patre consensum, vt quemadmodum pater dederit, illum ipse amantissime excipiat, & tueatur, donec in vitam æternam deducat. Itaque electio ipsa certa est.

§. 2. Quod vero inde conficere Caluinus molitur. Vnumquemque de salute suâ certum esse, id nequaquam sequitur. Nisi cui id pater reuelauit, datum à se eum filio. Vera sententia est scripturæ: *Omne quod datum est à patre filio, venit ad filium, & nemo qui venit, eijcietur foras.* At nemo sine reuelatione scire potest, se datum, se venisse: ac proinde Paulus timere iubet, vt videant qui insiti sunt, ne excidant, cum ramos naturales excisos videant.

Quocirca ab illâ superbissimâ præsumptione magnâ pars Caluinianorum recessit, non in Belgio modo, sed in Galliâ quoque. Nam Scharpius concedit, electos non semper id certo scire. Nec vllo modo credere possunt Lutherani, qui fidem delebilem esse concedunt.

Si credere & affirmare non possunt peccata sibi remissa, multo minus affirmare possunt, se Christo donatos à patre. Nemo enim nisi remissis peccatis donatur.

VERSVS 38.

Quia descendi de cœlo non vt faciam voluntatem meam sed voluntatem eius, qui misit me.

QVÆSTIO I.

An non descenderit, vt faceret voluntatem suam?

§. 1. CVm voluntas diuina Christi non modo consensu, sed essentia quoq; sit voluntas patris, indiuidua est trium, vt substantia, ita voluntas personarum. Hanc igitur fecit, cum patris voluntatem fecit. Si de humana voluntate sermo sit, cùm illa tota sit diuinæ subiecta voluntati, totaque ex ea pendeat in diuina etiam voluntate perficitur: nec quicquam fecit diuinitas, quod non ex tota mente, & toto corde voluerit humanitas.

Voluntas Christi vt Dei eadem cum voluntate patris.

Itaque Nazianzenus Orat. 4. de Theologia interpretatur, non venisse; vt suam faceret voluntatem, à patris voluntate distinctam, seu separatam, aut aliud sentientem. Cyrillus non venisse, vt humanam voluntatem exequeretur, sed diuinam, quamuis enim diuinæ concors illa fuerit, ideo tamen eam non facere dicitur, quia ab alia pendet. Hoc ipso enim quod alteri se subijcit, sua esse desinit. Hanc posteriorem interpretationem probo. Nam Iudæi ita de illo loquebantur, quasi voluntatem à Deo diuersam haberet, ille vero hoc ostendit, se illos solum recipere quos Deus dedit, & non reijcere ex illis quemquam. Non dicit suam esse voluntatem, ne contemnerent, vt monet Chrysostomus, alij putant eum, non secutum suam voluntatem à molestijs naturaliter abhorrentem.

Humana Christi voluntas eadē est cum voluntate patris.

§. 2. Theophylactus ex eo, quod descendisse se dicit diuinitatem & humanitatem non separatas, sed in vna persona, naturarum proprietatibus manentibus ostendit. Πῶς ὅτιν, inquit, Νεστόριε ἐντεῦθεν ὁ λέγων, ὅτι μεῖζων τῶν ἀναβάσιν ἐθεσπίζη ὁ χριστός; οὐκ ἀκούεις παλαιπώρε; ὅτι καταβέβηκεν ἐξ οὐρανῶν; ὁ δὲ καταβὰς οὐκ ἦν ἐξ οὐρανῶν, ἀ φιλος ἄνθρωπος ὀήπω ἦν, ἀλλὰ θεὸς, φιλος γὰρ ἄνθρωπος ἀ καταβαίνῃ, ἀλλὰ εἰ ἄρα ἀναβαίνῃ εἰς οὐρανὸν, χαριζόμενον δι ἀρετὴν τῷ θεῷ. ἐπεὶ ἐν ἐ κυρίᾳ καλάβασις προέλαβε τῶν ἀνάβασιν, ὁ αὐτὸς ἐν καὶ καπέβη ἐξ οὐρανῶν, ὡς θεὸς δηλονότι, διὰ τὸ ἐναυθρωπῆσαι συγκαβέβας, καὶ ἀνέβη εἰς οὐρανὸς, μὴ ὢν πρότερος δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος, ἔνθα ἦν τὸ πρότερον ὡς θεὸς. οὐκ ἄρα φιλος ἄνθρωπος ὁ χριστὸς, θεωθεὶς ὕστερον ὡς ἐλήρει νεστόριος, ἀλλὰ θεὸς προαιώνιος ἐναυθρωπήσας ἐν ἐσχάτοις καιροῖς. *Vbi est N. storius hic dicens, post resurrectionem Christum Deum factum? non audis miser; eum descendisse de cœlo, qui vero descendit è cœlo non certè nudus homo erat, sed Deus. Nudus enim homo non descendit. Si rursus ascendit in cœlum dante id ob virtutem Deo. Cum igitur ascensionem Domini descensus præcesserit, ipse certe de cœlo descendit, vt Deus, quod homo factus sit descendens. Et ascendit in cœlum cum carne, vt liquet, tanquam homo, vbi erat prius vt Deus. Non igitur nudus homo Christus erat, postea Deus factus, vt delirat Nestorius: sed Deus ante sæcula, homo factus vltimis temporibus.* Et Athanasius contra Sabellij Gregales.

Christus Deus.

§. 3. Petulanter abuti sunt verbis illis Ariani, vt constat ex Athanasio. Orat. 4. contra Arianos: cum illa verba reciterent, probat filium non esse contrarium patri. καὶ εἰ τοιοῦτός ἐστιν ὁ υἱὸς πρὸς ἑαυτὸν πατέρα, ποία ἐναντίωσις; &c. *Si talis est erga patrem filius, qualis est inter eos repugnantia?* & de comm. essent. Patris & Filij & Spiritus, contra eos qui in contumeliam Filij accipiunt illa verba, Non veni facere voluntatem meam. *Si probro est filio adimplere voluntatem patris, probro quoque est Deo & patri adimplere voluntatem iusti, cum Dauid de eo loquatur, voluntatem timentium se facit, & deprecationes eorum exaudiet. Quòd si Deus adimplens voluntatem mortalium, non confunditur pudore. Filius scilicet ob humanæ carnis negotia dispensationemq, & habitum nobis conuenientem, & conditionem seruilem quam nostri causa suscepit, in probro erit, cum dicit, non veni facere voluntatem meam, hoc est, carnis meæ, sed patris, hoc est, diuinam voluntatem? ne igitur in*

Christus Deus.

vituperium accipiatur, quamuis illorum sententia maximè isthic dissoluatur. Accessit ad eum leprosus genua flectens, & dicit, Domine si vis, potes me mundare, hunc igitur non reiecit Saluator neq; locutus est, quid blasphemas? cum dicis si vis, ac potius non debes: Quid ergo? nonne approbauit professionem eius fidei? nonne eiusdem mutata syllaba salutem illi contulit? dicens, volo, mundare. Volens purgat lepram, volens viuificat mortuum. Voluit & excitauit Lazarum.

Idem Epist. de Synodis Arimin. & Seleuciæ probat hominem factum eisdem ex verbis. Laodiceæ coram probo legato Constantini cum Ario etiam congressus ad hunc locum respondit. Arij verba sunt. *Si maiorem habet, si spontaneâ voluntate non venit, si suam voluntatem non fecit, &c. æquum non videtur, vt qui de sua subiectione tanta ac talia dicit, patri efficiatur æqualis.* Resp. Athanasius. Christus filius Dei, in formâ serui, quam assumpsit ex virgine patri dicitur esse subiectus, &c.

VERSVS 39.

Hæc est autem voluntas eius, qui misit me Patris: vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo sed resuscitem illud in nouissimo die.

QVÆSTIO I.

Quæ patris voluntas?

§. 1. DVplex est Græca lectio, alij libri habent, τοῦτο δέ, vt Augustinus, Theophyl. Euthym. alij τοῦτο γάρ, vt Chrysostomus, Cyrillus. Eodem tamen recurrit sensus. Firmum enim esse demonstrat, quod dixit. Nempe se neminem eijcere foras. Pater enim neminem vult perdi, cuius est immota definitio: cum vero ipse voluntatem Patris semper faciat, non potest perdere quos saluos vult pater. Alludit ad filios frugi qui hæreditatem paternam non minuunt, non dilapidant, Christi autem hæreditas sunt electi; Electionis itaq; firmitas à patre est, nõ ex nobis, vt optime Bellarminus l. 2 c. 10. de gratiâ & libero arbitrio, non inde tamen sequitur quenquam esse certum de sua electione, vt Caluiniani nugantur, nisi de electione anteceserit reuelatio. Non perditurum ostendit; etsi enim moriantur more aliorum hominum, in nouissimo tamen die eos se resuscitaturum affirmat, quo etiam euidenter diuinitatem suam demonstrat; nam solius Dei est resuscitare mortuos.

VERSVS 40.

Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me: vt omnis qui videt. Filium & credit in eum habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

QVÆSTIO I.

Quomodo credens habeat vitam æternam?

§. 1. PRo particulâ *autem*, Augustinus, Cyrillus, Beda legunt: *Enim*, in Græcis δέ, *autem*, retinenda lectio vsitata. Causam reddit cur eos sit resuscitaturus; voluntas enim patris est, vt possideant vitam æternam. Quum nisi reuiuiscant, habere non valent. Vita viuentium est, non mortuorum. Itaque & Tertullian. pro resurrectione hinc ducit argumentum. l. de resurrect. c. 34. *Porro autem recipimus animæ immortalitatem, vt perdita non in interitum credatur, sed in supplicium, id est, in gehennam. Et si ita est, iam non animam spectabit salus saluam, scilicet sua natura per immortalitatẽ, sed carnem potius quæ in interibilem constat apud omnes. Aut si & anima interibilis, id est, non immortalis, quod & caro, iam & carni forma illa ex æquo proficere debebit, proinde mortali, & interibili, quia id quod perit, saluum factum est Dominus. Nolo nunc contentioso fune deducere, hac, an illac hominem perditio deposuerit, dum vtrinq; eum salus destinet, in ambas substantias peræquata. Ecce enim ex quacunq; substantia hominẽ per se præsumpseris, ex altera non perit. Saluus ergo erit iam ex qua non perit, vtiq; non erit perditurus. Quis vltra de viri sui substantiæ securitate dubitauit, cum altera salutem consequutura sit, altera amissura eam non sit? Et tamen adhuc sensum rei exprimit Dominus: Ego, dicens, veni non vt meam, sed vt patris qui me misit, faciam voluntatem. Quam oro te? vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo quicquam, sed resuscitem illud in nouissimo die. Quid à Patre Christus acceperat, nisi quod & induerat? hominem sine dubio carnis animæque texturam. Neutrum ergo eorum quæ accepit, perire patietur: immò nec quicquam vtriusq;, immò nec modicum, quod si modicum caro, ergo nec carnem, quia nec modicum, nec quicquã quia nec quicquam. Atquin si non & carnem resuscitabit nouissima die, iam nõ modicum patietur perire de homine, sed pro tanta dixerim parte prope totum. Ingerens amplius, hoc est patris voluntas, vt omnis qui videt filiũ, & credit in eum, habeat vitam æternam: & suscitem illum nouissima die: pietatem extruxit resurrectioni. Distribuit enim vtriq; substantiæ per officia propriam mercedem salutis, & carni per quam filius aspiciebatur, & animæ per quam credebatur. Ergo dicet, illis erit promissa res, à quibus Christus videbatur. Sit planeta, vt & ad nos eadem spes emanauerit. Nam si videntibus & idcirco credentibus fructuosa tunc fuerunt opera carnis, atque animæ, multò magis nobis.*

Resurrectionis probatio.

§. 2. Non est satis etiam clarum quod ait, qui vidit filium, & credit, θεωρεῖν ad rerum cœlestium considerationem pertinet. Beza duplicem hic cognitionem fingit. [Sed notandum est ex hoc loco, duplicem esse cognitionem Christi, vnam vniuersalem quâ etiam Diaboli prædicti credere dicuntur. Iac. 2 9. alteram fidelium propriã, quâ sibi applicant promissiones generales. Ideo cum dixisset Ioannes ὁ θεωρῶν, addit, καὶ πιστεύων.] Resp. Verissimum esse θεωρεῖν esse rerum diuinarum, etsi nusquam sic intelligeretur, hic tamen locus eum intellectũ requirit. Non omnis autem, qui Christũ θεωρεῖ contemplatur, eiusq; gesta perpendit, etiam credit. Pharisæi nobis exemplo Christum videtes & gloriæ eius inuidentes. Quod autẽ θεωρεῖν vocat fidẽ generalem, πιστεύοντας autem, fiducia sibi promissiones generales applicantes, in eo fallitur. Nemo enim adeo stolidus est, vt generales promissiones sibi applicet, eo solũ quod generaliter reuelatæ sunt. Credentes habebunt vitam æternam, & non quouis modo credentes, sed viua fide, per caritatẽ operante Hoc ratum est, oraculum est, an ea fide hic vel ille præditus sit, non potest nisi per reuelationem constare certo. Nam generales promissiones non nisi positis conditionibus in singularibus ratæ sunt. Nec Christus hisce populis dicit: vt certi sint, non enim sensus est. Videte, hoc credite generali fide, vera esse, quæ doceo. Et credite, hoc est, Persuadete vobis, vos electos esse. Frustra enim moneret, vt se electos crederent, si sciret ipse electos non esse. Non enim Christi est securitatis Christianæ pulullos cõsuere, sed Othonis Casmanni. Quod Caluin. fidem nõ confusam, & inanem requirit, laudem mereretur, nisi de fiducia intelligi vellet. Quod ait nos credere, quod libuerit, calumnia est. θεωρῶν & credere sunt diuersa

§. 3. Caluinus ex eo, quod credentibus vita æterna promittatur, ex fide colligit prædestinationis certitudinem. [Ergo sua cuiq; fides, *inquit*, æternæ Dei prædestinationis locuples testis est, vt altius inquirere sacrilegũ sit, quia atrocem Spiritui S. iniuriam facit, quisquis simplici eius testimonio subscribere detrectat.]

Respon-

Respondeo. Caluini non vnum, sed plura hoc loco errata esse. Nam primo per fidem intelligit illam particularem fiduciam, quâ quisque credit, se iustum esse, & prædestinatum. Nam alia quæcumque fides ad salutem non sufficit, vt ipse scribit. Deinde sacrilegum non est, altius de suâ prædestinatione inquirere. Nam reuera considerandum est cuique; an timeat, amet Deum, foueat proximum, pauper sit Spiritu, mitis, mundo corde, persecutionem patiatur propter iustitiam, an excidere illis bonis possit, si habere se cognoscat. Hæc examinari omnia, aliaque opera iubet Spiritus sanctus, an ex Deo sint? Tertio in hodiernum vsq; diem testimonium Spiritus scriptum quæritur, quo testetur, hunc vel illum prædestinatum esse, cui omnes, quisque suo cupidissime subscribet. Cum ergo in sacris literis testimonium de singulis non inueniatur, subscribi non potest à priuatis. Quarto cæteri Caluiniani non solâ fide nituntur, sed alia quoque adhibent criteria. Nam Beza in Colloquio „Mompelgartensi plures motus enumerat. [Quod „ad consolationem attinet, in summis tentationibus „afflictas conscientias non spoliamus, sed eam quæ in „sacris scripturis proposita est, exponimus. Sic enim ei „go dicerem afflicto, & perturbato homini. Tu de gra„tiâ Dei non dubites; nam quia te Deus per prædica„tionem Euangelij ad agnitionem filij sui vocauit: nõ„ne sensisti aliquoties in te tales motus, quod te pecca„torum tuorum pœniteat? quod fiduciam tuam in „Christo colloces, quod sancte viuere, res aduersas pa„tienter ferre, & ad æternum filij Dei regnum aspira„re cupies. Hi motus sunt filiorum Dei, quos si sen„sisti vnquam, non dubites, te etiam in numero electo„rum esse, & propitium Deum habere.]

At non potest ex hisce certi quicquam colligi, nam similes motus in reprobris esse possunt, vt Caluinus fatetur. Denique illa sibi fiducia repugnat. Fiducia ita loquitur: Prædestinatus sum, vnde nosti hoc arcanum Dei de te consilium? Quia credo. Quid credis? Me prædestinatum esse? Hæc fides est, quâ saluaris? imo hæc mihi locuples testis est prædestinationis, aliud quærere est sacrilegum. Sed tamen credis te prædestinatum? quid porro causæ est, quæ te mouet, vt credas te prædestinatum? quia credo, fidem meam video. Itaque credis te prædestinatum, quia te prodestinatum credis. Vel sane vides te hoc credere, at sane non potuit te hoc mouere; nam prius credebas, deinde te credere vidisti, certus es, quia certus es, nam quod de pœnitentiâ & bonæ vitæ proposito Beza scribit, nugæ sunt; secundum genuinos Caluinistas enim pœnitentia fide posterior est. Hæc contra Caluini fiduciam, Brentium magis miratus sum, qui cum anxias hominum de prædestinatione dubitantium cogitationes retulisset, eos consolatur, & certos reddere conatur, eo quod fidem habeant; nec timendum etiam ne fidem amittant. Hoc inquam ridiculum est, cum Lutherani fidem amitti posse, & iustitiâ doceant. Et Iacobus Andreæ id manifestè protesta„tur in eodem Colloquio, pag. 467. [Ego sic sentio; „si Nathan non corripuisset Dauidem, neque Dauid „pœnitentiam egisset; nunquam saluatum fuisse. Nam „post concionem Nathan, demum inquit; *peccaui*. Et „postquam absolutionem accepit: *Dominus transtulit „peccatum*; tum demum orauit. *Et Spiritum sanctum ne „auferas à me*, à quo certe ablutus erat, quamdiu in illâ „securitate vixit.]

Ista igitur more Caluiniano Brentius, at non persuasit Lutheranis Iacobo Andreæ, nec i lustrissimo Principi Wirtemburgensi. Nam negant ex his motibus posse consolationem peti pag. 470. Imo aiunt fæ„pe deficere illos, qui gratiam acceperunt. [Eadem est „p. 8. 477. in infantibus omnibus in Ecclesiâ natis. Quotquot enim baptizantur Christum induunt, & « vere in filios Dei adoptantur, Spiritu sancto donan- « tur, & promissio gratiæ in illis obsignatur. Sed quan- « do adolescere incipiunt, fieri potest, vt negligentiâ « parentum, aut propriâ petulantia Spiritum sanctum « iterum amittant, & gratiâ Dei spolientur semel ac- « ceptâ.] «

Explicarat hoc exemplo Saulis, quem in circumcisione dicit vere in filium Dei adoptatum, quam adoptationem non modo significatam, sed oblatam esse dicit? Et pag. 481. Non certam, sed probabilem spem, concipi ex motibus, quos Beza recensuit, & in summis tentationibus ita obscurari vt nihil inde consolationis accipiant. Inter se igitur mirifice pugnant, & cum Caluinianis Lutherani, & inter se. Dum certitudinis suæ signa nulla nisi incerta dare possunt, quæque ab alijs reijciantur. Si enim incerti sunt, cur iubent parentes esse certos. *Lutherani incerti.*

VERSVS 44.

Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

QVÆSTIO I.

An nemo veniat nisi pater traxerit eum?

§. 1. *MVrmurant, longe enim erant à pane*, vt ait Augustinus. Murmurare hæreditarium erat Iudæis, patres eorum annos quadraginta in deserto murmurarunt, licet pane cœlesti pascerentur. Est autem murmur incondito sono vox, ex impatientiâ, indignatione, alioue vitio profecta, cum iniquè aliquid dici, vel geri videtur, cum id cæteris, aut mutuo queruntur. Iesus se panē è cœlo venisse asserit, illi rem indignam clamant, cum constet esse filium Iosephi: nomen *Iesus* in Græcis est, in Latinis non est, nec in Chrysostomo. Cum ergo Iosephi filium esse iudicent, etiam spes prandij præcisa esset, mox Messiam esse negant; nam potentem aliquem instar Salomonis, aut Alexandri, quærebant, qui rerum potiretur, Romana potentia sublata. Hac de causa murmurantibus, nullamq; miraculorum rationem ducentibus, Christus in sermone instituto pergit, vt ostendat eos à patre non trahi, ideo nec venire, non doceri à Deo, sed in stupore, ac delictis hærere. *Murmurare quid.* *Qualem Messiam quærerent.*

§. 2. Grauis hæc est, & religioni contra Pelagianos defendendæ sæpe vsurpata à patribus sententia, olim etiam à Manichæis, & nunc Caluinianis ad errores detorta. Christi propositum est toti Ecclesiæ gratiam diuinam commendare, & superbum Iudæorum murmur compescere, auctoritate diuina, nolite inquit murmurare, & insurgere contra me, quasi filium Iosephi, sed toto animo contremiscite, nam ideo mihi exprobratis genus, & miracula contemnitis, quia pater meus qui est Deus, non Iosephus vos non trahit, si ille vos traheret, & gratia dignaretur, iam veniretis. Quia vero non trahit, vos non venitis, supplices patrem meum veneramini, vt vos trahat. Sic Augustin. Tract 26. in Ioan. *Semel accipe, & intelige; non traheris, ora vt traharis.* Quamuis orare non possint, vt trahantur, nisi ad orandum tracti. Cum ergo Christo maleuolè obiectent patrem hominem, pauperem, fabrum, ille è contrario, negat illum sibi patrem esse, sed Deum patrem esse asserit, cuius in manu sit trahere ad salutem, & deserere; *qui dixit miserebor, cuius miserebor*, &c. Deum esse indicat, sequenti versu; *erunt omnes docibiles Dei*; & subiungit; *omnis qui audiuit à patre meo, & di-* *Orandum vt trahamur.*

dicit venit ad me. Terret ergo illos potentiâ patris, cuius in manu sit eorum salus. Diuinitatem Christi probat hinc Athanasius, *de comm. essentia patris & Filij, & Spiritus sancti*, aduersus eos, qui dicunt ministri ordinem habere filium, eo quod patri obtulerit humanam naturam. ἡ γραφὴ, inquit, δείκνυσι τὸν πατέρα προσπορευόμενον τῷ υἱῷ, ἄκουε γὰρ τοῦ υἱοῦ λέγοντος. οὐδεὶς δύναται &c. *Scriptura ostendit patrem adducere ad filium, audi enim filium dicentem. Nemo potest venire ad me.* Itaque recte soluit hoc argumentum. Nam eodem modo concluderetur, Patrem ὃν ὑπηρέτου τάξει κεῖσθαι, *ministri locum tenere.* Et Dialogo 2. de Trinitat. Hinc probat filium Deum, quod pater ad eum trahat. Macedonio respondet simili modo. *Negabat ille Spiritus sancti diuinitatem. Quod si idcirco non adoras Spiritum, quia in Spiritu adoramus, & ideo non adoras veritatem, quia in veritate adoramus: adeoque imminui Spiritus sancti dignitatem censes, quandoquidem in ipso filium Dominum confitemur: imminues & dignitatem patris, siquidem nemo venit ad filium, nisi quem pater cœlestis traxerit ad ipsum. Hoc enim in Euangelio scriptum est.*

Christus Deus est, non enim ad hominem pater trahit.

Et de assumptione hominis, contra Marcellinum hæreticum. *Discе hanc vnitam esse operationem in natura diuinitatis, quæ credentibus vitam æternam tribuit. Et nemo venit ad me, nisi pater adducat eum. Et nemo vadit ad patrem nisi per me. Discе quia per filium itur ad patrem, & de patre venitur ad filium.*

Hinc igitur Christi diuinitas ostenditur, nunc alios hæreticos videamus.

§ 3 Præcipuum loci huius robur valet contra Pelagium & Cœlestium: & ab omnibus, qui contra eos scripserunt, vsurpatur. Nemo potest venire nisi trahitur, tractio vero continet auxilium diuinum, quod naturæ vires superat, nec ideo Deus trahit, quod humano labore, oratione, vel bonis operibus animus præparatus sit, & cum conuersionem horum aliqua antecedunt, illa ipsa sint gratiæ excitantis, præuenientis, adiuuantis. Non enim initium conuersionis ex nobis est, sed ex Deo. Quare merito Massilienses, seu semipelagiani damnati sunt.

Initium conuersionis ex Deo.

Immerito eius hæreseos contagio S. Ioanni Chrysostomo attribuitur. More scripturæ loquitur: nec initium à nobis inchoat, sed à Deo, cuius gratiæ nostra libertas cooperetur. Deum negat præuenire voluntates, ne temeret libertatem, quod fieret, si necessitatem præuentu suo adferret, & ad alterutram prædeterminaret. Idem docet Hieronymus l. 3. contra Pelagianos. *Simul & hoc animaduertendum, quod, qui trahitur, non sponte currit; sed aut retrectans, & tardus, aut inuitus adducitur. Qui non potest suis viribus & labore venire ad Iesum, quo modo potest omnia simul peccata vitare? & vitare perpetuum, & Dei sibi potentiæ nomen assumere? si enim ille ἀναμάρτητος, & ego ἀναμάρτητος; quæ inter me & Deum erit distantia?* Vbi Hieronymus, cum inuitum venire dicit, de sensu carnis intelligendus est, qui semper spiritui repugnat.

Chrysostomus excusatus.

Eodem modo Concilium Arausicanum c. 5. Augustinus l. 1. contra duas Epistolas, cap. 19. non modo adiumentum, sed initium boni operis à gratiâ fluere docet: & tamen voluntatis liberam cooperationem tuetur. *Vos autem in bono opere, sic putatis adiuuari hominem gratia Dei, vt in excitanda eius ad ipsum bonum opus voluntate, nihil ei tribuatis operari. Quod satis ipsa tua verba declarant. Cur enim non dixisti hominem Dei gratia ad bonum excitari, sicut dixisti in malum Diaboli suggestionibus incitari? Sed dixisti in bono opere à Dei gratia semper adiuuari, tanquam sua voluntate nulla Dei gratia bonum opus aggressus, in ipso iam opere diuinitus adiuuatur, pro meritis videlicet voluntatis bonæ, vt reddatur debita gratia, non donetur indebita, ac sic gratia iam non sit gratia, sed sit illud quod Pelagius, in iudicio Palæstino ficto corde damnauit, gratiam Dei secundum merita nostra dari.* Et l. 83. qq. q. 68.

Libere venit, quicunq; venit.

§. 4. Contraria fuit Manichæorum furiosa hæresis, qui hinc & naturam malam, & Deum malum esse calumniabantur, & liberum arbitrium è medio tollebant. τούτῳ ὑπανδῶσι μανιχαῖοι λέγοντες. ὅτι οὐδὲν ἐφ' ἡμῖν δεῖται. *Nulla re ex nobis opus esse. Si enim inquiunt, vim aliquis, cur trahitur?* Respondet Chrysostomus. *Egere nostrum arbitrium gratia adiutrice.* Et Theophylactus. *Hoc vero est quod dicit, non tollens liberum arbitrium* τὸ αὐτεξούσιον, quo quis suarum actionũ Dominus est, absit. *Sed ostendens, eum qui creditur us multo Dei adiutorio indigere,* πολλῆς συνεργείας, *cooperatione, alioqui & illos trahit Deus, qui sponte habent, vt sint idonei, qui vero seipsos faciunt indoneos non trahit.* Hoc ostendit exemplo magnetis, qui non omnia, sed ferrum trahit. Intelligendus autem est, de præparatione animorum, quâ Deus vt plurimum vtitur; nam vt credant, opus est motione aliquâ voluntatis, instructione, alijsque, quæ cum admittuntur sensim in animos auditorum, tandem fides sequitur: itaque idoneos se faciunt, qui primæ gratiæ cuicunque cooperantur, eamque amplexi ad maiora proue huntur.

Manichæorum furor.

Qui sui idonei vt trahantur.

Constat enim non posse sine voluntatis motione gratiam operari, & voluntatem nihil posse operari in illis, quæ ad salutem pertinent sine gratiâ, ne quidem se posse disponere ad fidem. Qui enim se disponit vt veniat, iam venire paratus est. Vide Augustinum l. 1. ac Bonifacium c. 29. & l. 2. c. 8. Bellarmin. l. 6. c. 5. de gratiâ & libero arbitrio.

§. 5. Hæretici Manichæorum soboles etiam arbitrium, hoc ex loco oppugnant. *Si enim trahuntur non sponte veniunt. Motus enim violentus est tractio.* Respondeo. Tractionem vocari, quæ tamen non sit violenta libertati; non enim vim pati potest voluntas, sed quod exiguæ vires ambulandi sint, cum præsertim aduersum montem contendere oporteat, & graue pondus peccatorum, affectuumque degrauet, quin vetus homo resistit, & retrectans resistat. Cum ergo vires eundi non habeat, erigitur, trahiturque, non enim soli inuiti, sed etiam volentes lubenteque trahuntur, cum vires deficere sentiunt, certe quin in puteum incidit, volens extrahitur, & violenter tamen, totâ corporis mole renitente. Ieremias è lacu extrahitur ab Æthiope, & volens tamen, cupiensque. Trahit vero & etiam Deus vt causa finalis, trahit suadendo, eaq; quæ allicere possunt proponendo. Cũ vero gratia est efficax, tractio infallibiliter, non necessario perficitur. Vide Martinum nostrum Delrium in c. 1. Canticorum, n. 4. *Trahe me post te*, amando certe trahitur, quem amorem fortem esse oportet, vt retrahentes multos & fortes vincat trahendo, carnem, mundum, dæmonem, quæ in contrarium trahunt. Hunc in modum tractionem exponit Augustinus, Tract. 26. in Ioan. *Quid hic dicimus fratres? si trahimur ad Christum, ergo inuiti credimus, ergo violentia adhibetur non voluntas examinatur. Intrare quisquam Ecclesiam potest nolens, credere non potest nisi volens. Si corpore crederetur, fieret in nolentibus: sed non corpore creditur ad iustitiam. Apostolum audi dicentem. Corde creditur ad iustitiam. Et quod sequitur? Ore autem confessio fit ad salutem. De radice cordis surgit ista confessio. Aliquando audis confitentem & nescis credentem: vocas confitentem, & nescis credentem. Sed ne debes vocare confitentem quæ iudicas non credentem, hoc est enim confiteri, dicere quod habes in corde. Si autem aliud in corde habes, aliud dicis, loqueris, non confiteris. Cum ergo in Christum corde creditur, quod nemo vtiq; facit inuitus: quia autem trahitur, tanquam inuitus cogi videtur, quomodo istam soluimus quæstionem: Nemo venit ad me, nisi pater qui me misit traxerit illum? Si trahitur, ait aliquis, inuitus venit: si inuitus venit, nec credit: si non credit, non venit. Non enim ad Christũ ambulando currimus, sed credendo: nec motu corporis, sed voluntate cordis accedimus.*

Tractio non violenta.

Trahuntur volentes.

Non tollit meum arbitrium.

Idem

Idem Augustinus trahere interpretatur ex nolentibus facere volentes. Idem etiam censet Amesius Calvinianus in disputatione scholastica. Fideles trahi affirmat respectu carnis adhuc inimicæ Deo, quo sensu violentam actionem dicere non veretur. Sic & Hieronym. l. 3. contra Pelagianos. *Sic rami & flagella vitium illico contabescunt, cum fuerint à matrice præcisa: ita omnis hominum fortitudo marcescit, & deperit, si à Dei auxilio deseratur. Nemo, inquit, potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum. Quando dicit, nemo potest venire ad me, frangit superbientem arbitrij libertatem: quod etiam si velit ad Christum pergere, nisi fiat illud quod sequitur, nisi pater meus cœlestis traxerit eum, nequicquam cupiat, & frustra nitatur.* Nam sine tractione non volunt.

§. 5. Beza etiam volentes trahi fatetur; nam qui inuiti trahuntur, & reluctantes amici non sunt, quamuis autem aliquando reluctentur, aliquando tamen lucta vincitur, & volentes fiunt, certe omnino sine tractione non fiunt ex nolentibus volentes. Augustin. l. 1. contra duas Epist. c. 5. *Legant etiam quod ipse Dominus ait, nemo potest venire ad me nisi pater, qui misit me, traxerit eum. Vbi ne quisquam putet aliud dictum esse, venire ad me quàm credere in me, paulò post, cum de suo corpore & sanguine loqueretur, & scandalizati essent plurimi in sermone eius, ait, verba quæ ego locutus sum vobis, Spiritus & vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Deinde subiunxit Euangelista, sciebat enim ab initio qui essent credentes, & quis traditurus esset eum, & dicebat, propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo: sententiam scilicet iteravit, quam dixerat, nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum, id ipsum aliis verbis repetendo in eo quod ait, nisi fuerit ei datum à patre meo. Ille quippe trahitur ad Christum cui datur, vt credat in Christum. Datur ergo potestas, vt filij Dei fiant, qui credunt in eum, cum hoc ipsum datur vt credant in eum. Quæ potestas nisi detur à Deo nulla esse potest ex libero arbitrio, quia nec liberum in bono erit, quod liberator non liberauerit, sed in malo liberum habet arbitrium, cui delectationem malitiæ vel occultus vel manifestus deceptor inseruit, vel sibi ipse persuasit.*

Quomodo vero tractio sit volentium, constat ex Prou. 8. 12. Osc. 4. 4. Vide & Augustinum Serm. 2. de sermone Domini. Augustino consentiunt moderatiores Caluinistæ vt Greuinchonius disput. schol. contra Amesium vbi pag. 38. multis docet, tractionem esse moralem, ideoque liberam. Et pag. 37. Verba creandi, mutandi, inclinandi, & flectendi negat intelligenda de irresistibili impulsu sed morali.

§. 6. Horrenda sunt, quæque omnem stoicismum superent, quæ Caluiniani, de irresistibili gratiâ, de fato, de prouidentiâ Dei, quam fingunt rebus necessitatem imponere docuerunt. Vide certamina Haidelbergensium, & Tubingensium pag. 270. & pag. 125. Greuinchouius alijque moderatiores in Belgio Caluinum, Bezam, cæteros stoicos appellat, & Adriano Smoutio eâ de re querentem hortantur alij, vt eos à secta stoicorum vindicet; non posse se dissimulare tantos errores, quod ad omnia scelera trahi fatali necessitate fingant. Verum de his egi in Coron. Iubilorum. cap. 35.

§. 7. Caluiniani, vt Pareus l. 2. de gratiâ, & libero arbitrio, cap. 11. auxilium diuidunt hunc in modum *auxilium seu gratiam, liceat hæc cum aduersario nunc confundere, hic intelligimus vocationem externam, & internam, vtrag; duos habet gradus. Externa vocatio fit, vel per librum naturæ, & creaturæ, &c. vel per librum scripturæ, seu per media externa verbi, sacramentorum, miraculorum.* Priorem esse concedit, non posteriorem. *Interna etiam duos habet gradus*, inquit, *Prior est illuminationis, qua homines voluntatem Dei, & viam salutis agnoscere, intelligere docentur.*

Hanc etiam omnium esse negat, esse autem sufficientem ad ἀναπολογίαν, non ad conuersionem, alterum vero esse efficacem: & hanc solam esse sufficientem.

Itaque quamuis non concedat vllam gratiam sufficientem ad conuersionem, nisi eam quæ sit efficax, fingit tamen sufficientem ad id esse, ne excusari possint.

Errores Pareï.

Hac in causa duos grauissimos committit errores. Primus est, quod aliquos per auxilia, & gratiam putet reddi ἀναπολογήτους inexcusabiles, qui tamen non possint agere bonum, quod iubentur, nec vitare malum, quod prohibetur, idque eâ causâ, quod Deus vires dare noluerit. Quod non modo contra æquitatem est, sed etiam multiplices Dei promissiones, omnibus enim gratiam sufficientem offerre solet, quam qui contemnunt, ideo solum redduntur inexcusabiles, quod conuerti poterant, sed noluerunt. Quis enim, si ægrum iacentem surgere iubeat, non autem præbeat sufficiens auxilium, quo erigere se possit, queri potest non surgere eum, qui surgere non potuit? Non potuit autem, si aliquid, vt posset, misero defuit. Si proprio arbitrio & libero non peccauit, culpam non sustinet, peccare autem non potest, si id quod facit, necessitate facit. Augustin. lib. 7. de ciuit. Dei cap. 30. & lib. 3. cap. 1. de libero arbitrio. Neque vlla culpa deprehendi potest, vbi natura necessitas dominatur. Et de verâ religione cap. 14. *Nunc vero vsq; adeo peccatum voluntarium est malum, vt nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium. Et hoc quidem manifestum est, vt nulla hinc doctorum paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat. Quare aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est voluntate committi. Non autem rectè negat peccasse animam, qui & pœnitendo eam corrigi fatetur, & veniam pœnitenti dari, & perseuerantem in peccatis iustâ lege DEI damnari. Postremo si non voluntate male facimus, nemo obiurgandus est, nemo monendus.*

Alter error multo etiam est fœdior, cuius pudore mentiri voluit. Caluinus enim cum soli auxilio omnia tribuat, libertatem neget, eos qui à Deo efficaciter conuertuntur, necessario agere censet. Pareus tantum ait eum docere istos irrefragabiliter, non necessario, infallibiliter non fataliter agere. At vero non hoc de bonis tantummodo, sed vitiosis etiam actionibus iudicant. Vnam enim radicem necessitatis arbitrantur, absolutum Dei decretum, & motionem siue in bonum siue in malum, cui vis nulla possit resistere. De Caluino docui libro de Idololatriâ Caluinistica. Nunc solius Bezæ testimonio contentus ero, ille contra Castellionem Aphorif. 16. *Deus ἐνεργεῖ*, id est, *efficaciter agit seu efficit omnia, secundum consilium voluntatis suæ.* Adrianus Smoutius solum excipit à fato stoico, quod non prima causa, sed mediæ tantum necessitentur.

Caluinus necessitatem absolutam docet.

Quæstio II.

An trahat Deus prædeterminando physice?

§. 1. Nonnulli quamuis voluntatem conuenienter suæ naturæ, libereque moueri sentiant. Id tamen quodam auxilio fieri arbitrantur, ita efficaci, vt eo posito necessarius consensus voluntatis consequatur, non ex hypothesi, aut aliâ causâ, sed ex vitalis auxilij, quod physicè voluntatem prædeterminet, vt hoc velle debeat, aliud velle non possit.

Statuendum quidem est, Christum hoc loco de tractione agere quæ sufficiens sit, non tamen physicè

Non est physica prædeterminatio.

necessario prædeterminet. Non autem vt illi voluntractio indicat illam motionem prædeterminantem, sed Dei concursum supernaturalem, indeterminatum. Sed iam satis ostensum est, tractionem illam violentam non esse voluntati, multis enim & miris modis fit illa tractio. Prosper de vocat. Gentium l. 2. *Dominum, ait, significasse fidem in ipsum haberi ex patris munere, qui in cordibus trahendorum hoc egit, vt crederent: hoc effecit vt vellent; non enim esset vnde traherentur, si sequaces fide, & voluntate non essent, quoniam qui non credunt, nec trahuntur omnino, nec veniunt.* Et Cyrillus lib. 4. in Ioan. cap. 6. *Non vi quadam cogi, trahiq; credentes, putandum est, sed monitione, doctrinâ, & reuelatione ineffabiliter factâ.* Non posse autem illam prædeterminationem cum libertate consistere, docet Soarez noster tribus libris de auxilijs.

§. 2. Oritur hic & alia difficultas: Vel enim tractio est auxilium gratiæ efficacis, vel tantum sufficientis. Non efficacis: nam dicitur nemo posse venire, nisi trahatur, at possunt venire, qui efficacem non habent gratiam, alioqui qui sufficientem tantummodo haberent, non essent inexcusabiles. Imo falsa est sententia; nemo potest venire, nisi cui data est gratia efficax. Nisi non posse venire dicatur is, qui potest quidem absolutè venire, certissimum tamen est, non esse venturum.

Iudæi gratiam sufficientem habuerunt.

Non sufficientis tantum: Christus enim contra eos disputat, qui non erant dati à patre, qui non trahebantur, at illi gratiam sufficientem habebant, & externam, & internam, non tamen veniebant non credebant, ergo affirmat Christus eos non trahi, hoc est, gratiâ efficaci non donari, quâ actu conuertantur.

Respondeo. Trahi minus esse quam donari à patre, vt rectè aduertit Stapletonus, itaque de sufficiente gratiâ intelligenda sunt verba Domini. Sic Bellarminus lib. 6. cap. 2. de gratiâ, & libero arbitrio exponit, non posse hominem sine speciali illustratione Dei, fidei mysteria credere. Vbi posse propriè intelligendum: nam reuera non modo non creditur est, sed ne potest quidem credere principio, & facultate, quâ posset, destitutus. Et lib. 2. cap. 8. obiectionem habet, quam illi proponunt, qui negant omnibus sufficientem gratiam aliquando dari. Argumentum eorum ex præsenti loco sumitur. *Nemo potest venire ad Iesum nisi pater traxerit, pater non trahit omnes; non igitur venire possunt omnes; nam omnis qui trahitur, venit.* Veramque solutionem adhibet. *Respondeo*, inquit, *falsa est assumptio, quâ dicit, pater autem non omnes trahit, trahit enim omnes pater, sed pro loco & tempore; at non omnes veniunt licet re vera possint; non enim trahere vellet pater, nisi dare disponeret auxilium quo venire possent si vellent. At omnis qui audiuit & didicit, venit: igitur omnis qui trahitur venit. Respondeo, trahi esse audire, non autem venit omnis qui audit, sed omnis qui audit & discit; nam si omnis qui audit veniret, non diceret Psalmus: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Itaque omnes aliquando audiunt, quia omnes Deus pro loco & tempore vocat; sed illi soli discunt & veniunt, quibus pater ita suadet vt persuadeat. Et hæc est gratia efficax; posse tamen omnes credere, ac proinde omnes à Deo audiri, & trahi perspicuum est, ex illo eodem capite Ioan. 6. vbi Dominus hortabatur omnes ad fidem, quod non fecisset, nisi sciuisset omnes potuisse credere.*

Potest tamen alia etiam responsio adhiberi, quæ, vt verum fatear, magis conuenire videtur Euangelicæ sententiæ, si dicamus Dominum loqui de gratia efficaci, quæ ita suadet vt persuadeat. Dicitur autem non posse venire, qui non trahitur per efficacem gratiam, non quod absolutè non possit, sed quia infallibiliter non veniet; sicut etiam contra, qui trahitur, potest absolutè non venire, tamen infallibiliter venit.

Itaque Dominus cum Iudæis murmurantibus ait: nolite murmurare inuicem, nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum: non significauit illos non potuisse credere, sed indicauit fidem esse donum Dei, nec haberi industria humana, sed reuelatione diuina, & ideo non opus esse murmuratione, sed oratione; quia omnis qui petit accipit; Et ideo S. *Augustinus tract. 26. in Ioan. exponens hunc locum ait, si non traheris, ora vt traharis.*

Dices, quomodo potest quis orando impetrare fidem, cùm nemo possit orare nisi habeat fidem? Facilis est responsio, nam isti, quibus Dominus loquebatur, iam nouerant & credebant vnum esse Deum, sed Iesum Filium esse Dei, verum Messiam in lege promissum, nondum credebant. Quare poterant ex fide vnum Deum orare & impetrare fidem, quâ Iesum Filium Dei & Christum esse crederent.

Ex his ad argumentum initio factum respondemus, eo argumento solum concludi, non habere omnes auxilium efficax, quo reipsa credebant, non tamen concludi non habere omnes saltem pro loco & tempore auxilium quo possint credere, vel certè quo possint auxilium petere & dicere: Credo Domine, adiuua incredulitatem meam.

Alijs tamen locis pro sufficiente vsurpat: & sanè cum conueniat verbum, *non posse* propriè accipi, tractio hoc modo optime intelligitur. Habebant Iudæi sufficientem gratiam, & trahebantur: nam pridiè in Christo audiendo occupati cœnam negligebant, esurituri, nisi miraculo pauissent. Trahebantur igitur, non tamen quod audiebant, sufficienter didicerunt, Christus vero non illis solum verbis reprehendit, sed ille sensus est. Nemo potest venire ad me, vel se disponendo, vel conuertendo, nisi pater traxerit, dando sufficientia auxilia: nam à Deo docendos ait omnes esse. Deinde addit: Omnis qui audiuit & didicit venit ad me. Vos tracti estis hactenus, & audiuistis, non vestra virtute aut meritis, sed gratiâ patris, sed non didicistis, ideo non venitis: omnes trahit pater, & omnes tracti progressum faciunt, non omnes metam attingunt, sed illi qui discunt, vt credant, & ament.

Non omnes qui veniunt metam attingunt.

VERSVS 45.

Et scriptum est in Prophetis, & erunt omnes docibiles Dei: omnis qui audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

QVÆSTIO I.

Quid est docibilem esse Dei?

§. 1. EX Prophetis probat, patrem esse, qui trahat, qui doceat, Deum esse magistrum fidei, eam non humani ingenij, vel dexteritatis esse. Græcè est, διδακτοὶ docti, docibiles, discipuli, est enim διδακτὸν quod doceri, vel disci potest: nam & homo dicitur διδακτὸς, & ἀρετὴ διδακτή. Cur dicat scriptum esse in Prophetis, alij causam putant, quod pluribus à Prophetis id prædictum sit; alij quod in volumine Prophetarum habetur; nam vetus Testamentum diuisum erat, in legem, Prophetas, hagiographa; itaque in Prophetis perinde est, ac si in volumine quo Prophetarum scripta continentur, dicamus conscriptum esse. Isaiæ 54. 13. *Ponam vniuersos filios tuos doctos à Domino.* Sensus idem est Ierem. 31. 33. Ezech. 11. 19. & 18. 31. Ioel. 2. 28. Syrus hoc loco habet: בלחון מלפא דאלהא *Culhun malphe dalaha, omnes doctos Dei,* vel *discipulos Dei.*

Beza

Beza interpretatur, *Docti à Deo*, quasi scriptum sit διδακτοὶ ἀπὸ θεοῦ, quod in Græco non est. Et constanter omittunt autores. Nostrum barbarè, & non expresso sensu vertisse scribit. nam διδακτὸν non significare eum qui aptum se præbeat ad discendum, sed qui iam didicerit, quæ est doctus. Falsum est: nam illa verbalia non rem factam, sed aptitudinem, facultatemq; passiuam significant. Ita certè omnia alia vt πρακτὸς, εὐπρακτος, ἀκουστὸς, γραπτὸς, τρεπτὸς, δεκτὸς. διαίρετος, χωριστὸς, factibilis, bene factibilis, audibilis, scriptibilis nutribilis, acceptabilis, diuisibilis, separabilis: quæ omnia huius significationis formam sequuntur. Sic & Plutarchus διδακλον aliiq; vsurpant. Sic & Syrus vertit. Isa. 54. 13. est למודי יהוה *Limmude Iehoua.* dociles, seu discipuli Dei. Nam Isa. 8. 16. Signa legem למודי *in discipulis meis.* qui autem dociles sunt Dei, iam docti sunt, magnum enim donum est ipsa docilitas, quæ non datur sine doctrinâ à Deo. Augustinus lib. de gratia Christi, de legis impletione interpretatur. *Isto diuino docendi modo etiam ipsa voluntas, & ipsa operatio, non sola volendi & optrandi naturalis possibilitas adiuuatur. Si enim solum posse nostrum hac gratia iuuaretur, ita diceret Dominus, Omnis qui audiuit à patre, & didicit potest venire ad me. Non autem ita dixit, sed, Omnis qui audiuit à patre & didicit venit ad me. Venire posse in natura ponit Pelagius, vel etiam, vt modo dicere cœpit, in gratia, qualemlibet eam sentiat, qua ipsa, vt dicit, possibilitas adiuuatur: venire autem iam in voluntate & opere est. Non est autem consequens, vt qui potest venire, etiam veniat, nisi id voluerit atq; fecerit. Sed omnis qui didicit à patre, non solum potest venire, sed venit, vbi iam & possibilitatis profectus, & voluntatis affectus, & actionis effectus est.*

§. 2. Status itaq; felicissimi temporis exponitur, quo corda hominum aptabantur, vt dociles essent rerum diuinarum, atq; ab ipso Deo erudirentur, hinc summa Apostolorum ruditas ad eam scientiam peruenit, vt nec ante, nec postea pares vllos habuerint. Merito Deo docente tales discipulos esse oportuit. Ipse enim διδάσκαλος πρακτικὰ πᾶσιν ἕτοιμος, *præceptor omnibus paratus*, & qui animos studiose aduertebant, verè θεοδίδακτοι poterant esse. Qui doctrinæ salutaris experti manserunt, in culpâ ipsi fuerunt. Magna olim existimatio eorum, qui à diis doceri putabantur, vt Numa, Pythagoras, Lycurgus, Sertorius iactabant, & apud Homerum cantor gloriatur, se αὐτοδίδακτον esse.

Θεὸς γὰρ μοι ἐν φρεσὶν οἵμας παντοίας ἐνέφυσεν.
Deus enim animo meo omnigenas hymnos inseuit.

QVÆSTIO II.

Quomodo qui audiuit à patre & didicit, venit ad Christum?

§. 1. AVdire & discere coniungit, vt monet Theophylactus. Non enim sufficit audire, oportet & discere. Agit hic de voce internâ patris, eiusq; perceptione, quæ est gratiæ efficacis. Sic qui audiunt, & discunt, semper veniunt. Sic Augustinus tractat. 26. *Videte quomodo trahit Pater: docendo delectat, non necessitatem imponendo. Ecce quomodo trahit, erunt omnes docibiles Dei, trahere Dei est. Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me, trahere Dei est. Quid igitur fratres? Si omnis qui audiuit à patre & didicit, ipse venit ad Christum, Christus nihil hic docuit? Quid quod patrem magistrum homines non viderunt, filium viderunt? Filius dicebat, sed Pater docebat. Ego cum homo sim, quem doceo?*

§. 2. Vox illa Patris infallibiliter efficit, vt veniant, quicunque veniunt. Obiicit Pareus: Vocem illam esse efficacem tractum patris, non esse vllum sufficiens auxilium: quo possit homo velle credere sine gratiâ efficace. Quia velle est venire, est credere, probat, nolle credere est non credere, nolle ambulare est non ambulare. *Tractio quâ discit est efficax.*

Respondeo. Vocem hanc patris esse tractionem non quamuis, sed efficacem, nec de hac re est controuersia. In oppugnatione gratiæ sufficientis pueriliter balbutit. Dixit Bellarminus. Quomodo voluit, & ita voluit, vt queratur de nolentibus, si eos, quos per se non posse velle nouerat, non iuuit, vt possent velle? ille infert, sine tractu patris nemo potest venire aut credere. Id verum est, de quouis tractu patris, vt supra exposui, falsum de efficace, de quo hic Pareus loquitur. Sine tractu patris nemo venire potest, nemo potest credere. Sine efficace tractu venire possunt, & credere, possunt velle credere. Reipsa, non veniunt, non credunt. Nec satis hoc liquidũ est. *Nolle credere, esse non credere, ac proinde velle credere esse credere.* Nam malum est ex singulis defectibus, bonum ex integro, sed ad hanc materiam illa disputatio non pertinet.

§. 3. Quod causam Pelagianorum agit c. 12. & dicit, posse eludi argumentum ex hoc loco: nam qui audiunt & discunt eos venire: itaq; posse studio, & ingenio venientium tribui. *Pareus fauet Pelagianis.*

Respondeo. Id non posse, quia quod à patre discunt, à patre audiunt, interna voce, non possunt suo studio tribuere, cum vox illa omnem diligentiam, studiumq; præcedat. Deinde c. 11. audire & discere ait ipse, est efficaciter trahi. Sic enim interpretatur: hoc si verum est, quemadmodum tractio, ita auditio, & discendi profectus Pelagianis contrarius est.

§. 4. Contra arbitrii libertatem etiam pro Manichæis ex hoc loco pugnant. *Hinc sequitur*, aiunt, *non esse liberum homini gratiam recipere, vel reiicere. Alioqui fieri posset, vt aliquis audiret, & non veniret.* Quasi vero ille qui venit, possit etiam non venire.

Respondet Bellarminus lib. 6. c. 13. de gratia & libero arbitrio. *Omnis qui audiuit, & ita audiuit vt disceret, sine dubio venit, quia discere est persuaderi & credere. Qui autem persuasus est, non potest non venire, in sensu composito, tamen absolutè potest non venire, quia potest audire, & non discere, nec persuaderi. Nec enim frustra clamat Propheta in Ps. 94.* Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.

Ridiculum est quod obiicit Pareus, eius verba ponam. Labascit. Qui enim non potest non venire, non est liber ad non veniendum. Et hoc cogitur fateri. Effugium, quod sit liber absolutè, frustra est. Non enim de libertate absoluta, sed de libertate contrarietatis in statu peccati est quæstio, quam dari in non conuersis est falsum. Non loquitur de auditu externo, sed de interno, quem aduersarius frigidè vocat persuasionem.

Respondeo. Qui non potest non venire non est liber ad non veniendum in sensu composito, verum est, quia necessario venit in sensu composito. Nec miser ille professor vnquam percepisse videtur, quid sit esse necessarium, in sensu composito. Omnia contingentia in sensu composito sunt necessaria, cum eueniunt. Pluuia enim quæ contingens est, iam cum decidit, in sensu composito necessario cadit: necessarium est enim rem esse, cum est, licet esse absolutè non sit necessarium, explicuit illa Arminius, Vorstius, aliiq; Caluinistæ, aut vt verius dicam ex Catholicis descripserunt. Qui igitur discunt, posito quod discãt, hoc est credant, non possunt non venire. Poterant tamen non venire si discere noluissent. Nec hoc pertiores sectarii ignorant. Qui prædestinatos respectu suarum virium affirmant deficere, & respectu Dei, & decreti æterni perire posse negant. *In sensu composito venire quid sit necessario.*

At impii non possunt venire, non est in illis libertas. Respondeo. Posse, cum detur illis gratia sufficiens: non possunt suis viribus, sine auxilio speciali. De auditu externo & interno loquitur. Persuasio fides est, ac proinde tractionis effectus.

VERSVS 46.

Non quia patrem vidit quisquam, nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem?

QVÆSTIO I.

Quis viderit aut non viderit patrem?

§. 1. CVm dixisset omnium qui veniunt, patrem esse magistrum, omnes à patre audire; ne quis aut putaret patrem aspectabilem esse, & humanis rebus interesse conspicuum mortalibus, aut ne quis posset queri patrem sibi ignotum esse, obiectionem occupat, & monet ab humano consortio atq; oculis illam maiestatem longè remotam, animis arcanâ vi influere, per filium, cui soli cognitus est docere. Ita etiam Augustinus. *Quid est (tractatu 26.) quod ait, Ego vidi patrem, vos non vidistis patrem, & tamen non venitis ad me nisi trahamini à patre? Quid est autem vobis trahi à patre nisi discere à patre? Quid discere à patre nisi audire à Patre? Quid est audire à Patre nisi audire verbum patris, id est me? Ne fortè ergo cum dico vobis, Omnis qui audiuit à patre & didicit, dicatis apud vos, sed nunquam vidimus Patrem, quomodo ergo discere potuimus à patre: A meipso audite. Non quia Patrem vidit quisquam, sed qui est à Deo, hic vidit Patrem: ego novi Patrem, ab illo sum.*

Pater invisibilis per filium docet.

Affirmat etiam de patris notitiâ, & instructione frustra eos gloriari, qui audire nolunt. Filius enim verbum est patris, filius est à Deo, æternâ generatione, & manet in patre. Quamuis ipsa doctrina filii est à patre. Et ille ex Patris substantiâ, vt in lumine eius, videamus lumen, iuxta illud propheticum, *& in lumine tuo videbimus lumen.*

§. 2. Athanasius orat. contra Arianos Christi diuinitatem hinc asserit. *Cum Dominus*, inquit, *dicat, Nemo cognoscit patrem nisi filius*, & iterum: *Non quòd patrem quis nouerit nisi filius qui est ex patre: quomodo non vere contra Deum pugnant illi, qui dicunt, non videri, neq; cognosci patrẽ à filio perfectè? εἰ γὰρ ὁ κύριος λέγει, καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα, ἐκ τοῦτο μέρους ἂν γινώσκει ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν, πῶς δὲ μαίνονται φλυαροῦντες, ὅτι ἐκ μέρους, καὶ πλήρης ὁ υἱὸς γινώσκει τὸν πατέρα: Si enim Dominus dicit. Quemadmodum cognoscit me pater, & ego cognosco patrem, pater vero non ex patre cognoscet filium, quomodo non insaniunt garriendo, filium ex patre, non plenè cognoscere patrem?*

Christus perfectè cognoscit patrem, ideo Deus est.

Idem Athanasius dial. 2. de S. Trinit. omnib. creaturis inuisibilem Deum docet, non sibi, si enim filius qui est à patre, videt patrem, ergo & pater seipsum videt.

VERSVS 47.

Amen, amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

QVÆSTIO I.

Quomodo vitam æternam habet qui credit?

§. 1. FIdes vera & viua, ius habet ad vitam æternam. Erasmus vertit: *qui confidit in me.* Hoc Beza reiicit, „ Hic nescio quid Erasmo venerit in mentem, vt contra suum morem verterit: Qui confidit „ mihi. Certè confidentia ea est, quam πεποίθησιν vocat Paulus, & à fide non minus distinguenda est, quam effecta distinguuntur ab efficientibus causis.“

Non igitur fides, quâ obtinetur vita æterna, est fiducia, seu spes firma, sed eius causa; frustra ergo omnia fidei tribuunt, frustra fidem in scripturis fiduciam esse clamant. Hic autem, & v. 40. eodem modo accipitur credere, itaq; nec illo loco fiduciam significat. Imò & Caluinus, *ideò* ait, *fide vitam consequimur, quia scimus in Christo contineri omnes vitæ partes.* Scientia itaq; non fiduciâ hic fidem definit.

VERSVS 48. 49. 50.

Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens: vt si quis ex ipso manducauerit non moriatur.

QVÆSTIO I.

Quomodo viuant, qui ex hoc pane manducant?

§. 1. BEza vertere maluit pro pane *viuo viuificum*: hoc enim plus est, quam viuum esse. Non ignorauit hoc Euangelista, non tamen panem ζωοποιοῦντα sed ξῶντα, non viuificantem, sed viuum dixit: quamuis sit etiam viuificus. Præstat igitur singulis locis retentâ verborum proprietate verba Domini sequi, quam nostro iudicio plus minusue dicere, quam fas in verbis Spiritus sancti. Causam fuisse Euangelistæ cur ζῶντα diceret non dubito. Hilar. l. 10. de Trinit. legisse videtur ἐκ τοῦ ἄρτου μου. *Ex pane meo.* Syrus habet רנאכול אנש מנה, *vt comedat homo ex eo*, vel, *qui comedit.* Porro manna comederunt Patres & mortui sunt omnes morte corporali, multi æternâ. At qui Christi corpus manducant, mortem temporalem obeunt, & pari modo multi æternã. Ita vtrinq; morte corporis defunguntur, vtrinq; aliqui vitam æternam accipiunt, aliqui damnantur.

Patris.

Augustinus personarum comparationem esse iudicat, Manna comedisse plerosq; ingratos, non vt sacrum cibum, sed communem. Christi corpus aliâ mente comedi, ideo saluari eos, qui purâ conscientiâ manducant. Patres itaq; vestros signanter dictum arbitrantur, eos scil. quorum ipsi contumaciam æmulantur, non Mosen, Aaronem, alios q;, qui verâ fide, ac pietate manducarunt.

Commodior est aliorum expositio, res ipsas, panem quem dat Christus & manna comparari. Manna qui comederunt mortui sunt morte spirituali multi, nam vim spiritalem manna non habuit. Panem hunc di, non animum pascere, spiritum, & vitam æternam dare. Deinde qui hunc panem manducant, non mori ita vt in morte permaneant, ideo toties se eos in nouissimo die resuscitaturum pollicetur. Itaq; hic panis est immortalitatis cibus, restaurator non modo virium, sed & vitæ. Non dicit mori eos, qui exiguo tempore functi, in immortalitatem resurgunt, quod multis veterum contigit, qui manna comederunt, sed non ex manna corruptibili, sed virtute panis viui, qui est Christus.

Panis hic vim habet resuscitandi, non animandi, manna.

VERSVS 51. 52.

Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Si quis mãducauerit ex hoc pane, viuet in æternum, & panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.

QVÆ-

Qvæstio I.

An de Sacramento corporis sui Christus agat?

§.1. Latini codices semel duntaxat habent δώσω, *dabo*. Græci repetunt, etiam de carne, ἣν δώσω *quam dabo*. Ita etiam Augustinus, Chrysostomus, Cyprianus, seu auctor de oratione Dominicâ. Græci codices alii ὃν ἄρτον, alii ὁ ἄρτος. Syriaca versio sic legit: *Et panis iste quem ego dabo corpus meum ille, quod pro mundi vitâ dans ego.* Quo loco tria sunt notanda. Primum carnem in Syro vocari פגרי *Pagri*, quod à פגר quod est, *corrupit*, deriuatur, propriè; cadauer significat, hic corpus viuum significat, & versibus sequentibus eodem vtitur verbo, quod caro viua comedi non soleat, sed immolata in cibum cedat. Secũdum est, *pro mundi vitâ*: Syriacè עלמא *sæculi*, vt cõstet pro omnibus Christum mortuum. Tertium, secundo loco in Syro est præsens יהב dans, quod etiam in cibum detur pro mundi vitâ, non modo in cruce immoletur.

§.2. An de spiritali manducatione, an vero de mystica seu sacramentali agatur, iam multũ, diuq; disputatur. Patrum & Catholicorum exceptis paucissimis sententia est, de Sacramẽto corporis agi, & sanguinis. Hæretici pleriq; de solâ spiritali locum interpretantur. Quamuis eorum multi interdum de Sacramento accipiant. Caluiniani quidem metaphoricè accipiunt, vt veritatem Eucharistiæ negent. Lutherani ne transsubstantiationem admittere cogantur. Multi copiosè hac de re egerunt, doctissimè Sanderus. Sed de catholicis postea dicam: nunc de sententiis hæreticorum dicendum est. Primo quidem vrgere solebãt verba illa: *Caro non potest quicquam*, vt veritatem Sacramenti negarent, at postea sibi hoc telum inutile reddunt, si enim de verâ carne Christi, & Sacramento non agitur, non debent etiam illa verba: *Caro non potest quicquam*, de Sacramenti symbolis intelligi. Zuinglius autem l.de vera & falsa religione, pag.224.230. 231. & sequentibus, rationes adfert, cur nihil putet de mysterio dici. Eodem modo Oecolampadius super Ioannem qui & Bohemos increpat, quod pro vsu vtriusq; speciei hæc verba parum appositè vsurpent. Non agi de cœnâ probat: nondum enim instituta. Id Beza contra Heshusium, Pincierus in Antidoto friuolum iudicant, *Necessaria sc. demonstratio*: inquit Beza, quasi de cœnâ suo tempore instituenda iam tum differere Christus Ioannis 6. non potuerit. Eadem Caluinus, aliiq;. Sed plures tamen de Sacramento agi fatentur. Ipse Oecolampadius lib. de verbis Domini. Musculus in locis comm. Ioan. Lauatherus in historia Sacram. p.37. Liberinus Abdias ficto nomine in Syntagmate fol.53. Inprimis Wilhelmus Kleinwitzius, vt eum Lutherani appellant, hoc est, paruæ prudentiæ, contra Heshusium, ait se locum contra Lutheranos tanquam Aiacis Clypeum obiicere. Totam enim antiquitatem verba institutionis ex c.6. Ioannis exposuisse. Tigurini pag.9.& 11. contra testamentum Brentii, *caro non potest quicquam de Sacramento interpretantur, itaq; & cætera eodem modo intelligere oportet.* Iidem docent expositionem verbo cœnæ Dominiex c.6. Ioannis sumendam esse p.12. & veterem atq; orthodoxam Ecclesiam ita sentire. Myconius p.150. in Marcum. dicit Christum in cœnæ suæ institutione clarè repetere, quod Ioannis 6. dixerat. Postquam, inquit, Christus dicit, carnem suam esse verè cibum, & sanguinem suum esse verè potum, & hoc loco clarè idem repetat, &c. quid est quod simplicitatem verborũ Domini non ita accipimus, vt pro fidei dicamus natura, Christus dixit: ergo est? &c. Bulling. lib.3. in Ioan. in c.6. grauiter exagitat eos qui docent agi de Sacramento.

Idem tamen Decade 5. de cœna aliud sentit. Sed tamen priorem sententiam sæpius inculcat vt contra Brentium, p. 83. 86. & admonitione ad ministros. Caluinus in institut. & commentar. in Ioan. negat, libello contra Heshusium asserit. Martyr disputat. Oxonienſi tantum spiritalem manducationem esse affirmat. Beza in creophagiâ eandem esse carnem, & eundem sanguinem Ioan.6. & in cœna. Magis tamen contrariam sententiam probat. Ipse contra Westphalum probat agi de cœna. fol. 51. & 55. *Nos affirmamus, & in illâ concione Christi.* Ioan. 6. *Et in verbis cœnæ, nomen carnis siue corporis, itemque sanguinis propriè vsurpari.* Eodem modo Ioannes Leonardus. Caluiniani in confessione orthodoxâ anni 66. de manducatione spiritali in cœna, & extra cœnam interpretantur. Aretius serm.3. de cœnâ ait Christum hic manducationem corporis sui realem expresse negare. Cureus Caluinista omnino de cœna agi vult: *Ergo patet, hoc quod maximi momenti est, vniuersum consistere in concione* cap.6. Ioannis. Lambertus Danæus libr. contra Selneccerum: *Christum* ait, *suorum verborum optimum interpretem* Ioan 6 *exposuisse, quomodo verba cœnæ de carnis suæ manducatione intelligi velit.* & p.101. & 108. de cœna agere docet. Sed oblitus sui in Antosiandro negat. Gualterus p.126. in Marcum affirmat.

Petrus martyr omnino sententiæ suæ dubius, Hoc caput Ioannis ait, non habendum pro *fonte veritatis, sed pro cardine erroris.* 3. parte. Lutherani eodem modo diuisi sunt. Centuriatores Magdeburgenses luculentum hinc peti testimonium contra Caluinistas existimant centur.1. de cœna Domini. Ab illis verbis porro incipiunt. *Nisi manducaueritis carnem meam*, Hæc de aduersariis dicenda fuerunt, quod non desint, qui eos conuenire in ea sententia arbitrentur. Ex nostris sunt, Nicol. de Cusa, Thom. Waldens. Io. Gerson, Caietanus, Tapperus, Hessel. Iansenius, qui spiritaliter interpretati, docti quidem illi viri, sed non satis in lectione Patrum exercitati, aut suorum magistrorum, vt Hessel. opinioni obnoxii: minus de Turricremata. Gabriele mirum, nondum erant illæ quæstiones agitatæ, & ipsi vetustatis haud satis periti fuerunt. Videntur autem aliqui, & præsidium quod Catholicis inde est, demittere voluisse, & se molestiis obiectionum liberare. *Sententia Lutheranorum.*

§ 3 Postremus inter hæreticos quinq; libros de controuersia Eucharistica scripsit Pareus, in qua omnes & orthodoxos & hæreticos censet: Non autem negat hoc loco de Eucharistia tractari. l.1. c.6.

Si hic est promissio gratiæ Sacramentum præcedens, ergo hic Sacramentum promittitur. nam promissio Sacramenti est, Et l.3. c.3. clari⁹ omnino. p.10.

Sufficit hoc omnibus aduersariis refutandis cum res magni precii, admirabiles, nouæ, inusitatæ, sunt dandæ solent eas Prophetæ prænunciare, figuræ mõstrare, Deus ipse pacisci, ita hic factum esse confirmant Chrysosto. & Cyril. in huius loci expositione.

Toties enim repetit, & inculcat, *ne putarent*, inquit Chrysostomus, *ænigma, aut parabolam esse.* Imò causam reddit, cur nunc de Eucharistiæ mysterio concionetur. *Merito*, inquit, *hoc loco dubitare quispiam posset, cur hæc nunc Christus loqueretur, cum nihil proficeret nihil ædificaret, imò esset ædificatio nocumento? Ecce enim, inquit, multi ex discipulis suis retro abierunt, &: Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Erant igitur hæc solis discipulis communicanda, & Matthæus priuatim cum ipsis loqui testatur. Quid ad hoc dicemus? Quanam verborum horũ vtilitas? Magna quidem, & necessaria. Cum enim in petendo cibo insiarent, & patribus suis datum memorarent, & mannæ tanquam magnum quiddam laudarent, omnia illa figuram & vmbram fuisse, rerum autem veritatem præsentem ostendit:* *Chrysost. sententia.*

Ideo

Ideo spiritus tibi meminit. Sed erat, inquit, dicendum: patres vestri manducauerunt mannam in deserto, ego autem vobis panem præbui. Sed magna sanè differentia: minus enim hoc quam illud visum esset. Mannæ mirabilum extulisset, suum de panibus deprimisset. Cum ergo de cœlo cibum quærerent, ideo frequenter de cœlo se descendisse testatur. Quod si quis percontaretur, cur mysteriorum sermonem adduxerit? Respondebimus, quod horum maximè tempus erat nunc. Obscurius enim dictum semper auditorem erigit, & attentiorem reddit. Non ergo perturbari debebant, sed interrogare & quærere, sed abierunt. Quod si prophetam eum arbitrabantur, credere eius verbis oportebat. Itaq; stultitia sua, non sermones Christi obscuritate perturbabantur: tu autem considera, quomodo eos ad se paulatim trahit. Non se non patrem dare dicit, & panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita. Sed aliena quædam doctrina erat inquies, & diuersa. Atq; Ioannes superius hoc significarat, Agnum ipsum appellans, sed non intellexerunt.

Scriptura propria intelligenda.

§. 4. Quin ratio nos ipsa docet, & scripturæ intelligendæ regula. Eam nempe propriè intelligendam cum inde nihil falsum, impium, aut contra aliam scripturam deducitur. Tertul. de carne Christi. Augustinus de doctrin. Christ. c. 10 Hic verò toties inculcat, corpus, carnem, sanguinem, cibum, potum, manducare, bibere: nec sine scandalo Iudæorum & discipulorum recedentium, quos videbat de reali manducatione intelligere, quibus cum posset vno occurrere verbo, si metaphoricè se locutum diceret, & edere non esse aliùd, quam in se credere. Cur ergo cum in tantâ conturbatione auditorum de metaphorâ nihil Dominus dixerit, nunc demum hæretici sensum exprimendum abdicant, suum glossema substituunt. Nam corpus & sanguis non modo symbolum esse aiunt, sed nihil de cœnâ tractari. Quorsum tam clarè loquitur Spiritus sanctus, si ad hominum opiniones, & argutias æternæ maiestatis promissa detorquere fas est? Carnis sanè & sanguinis nominâ propriè hic accipienda sunt, vt Caluin. l. 4 instit. c. 17 §. 7. negare non audet, nec hoc in loco B. Zan. Hic igitur de Eucharistiâ agitur, & nusquam tam apertè sicut hic promittitur, sed neq; Ioannes de illâ alio in loco agit.

Non est solius fidei manducatio.

§. 5. Cum Iudæos hac de re murmurare audiret. Iterum magnâ asseueratione eadem repetit, non habituros vitam, nisi carnem & sanguinem comedant, ac bibant. Quemadmodum autem Christus viuit propter patrem, ita nos propter Christum, ille non viuit fide propter patrem, sed cum substantiâ patris vnus, & humanitate iunctus, ita nec nos solâ fide, sed corporali præsentiâ. Idem ostendit Christi ascensio, vbi erat prius, quæ vera, realis, mira erat, ex eâ probat hanc pactionem spiritalem; nam vt ex eâ doceret fidem necessariam esse, nihil opus erat. Verus cibus erat manna, cui hic panis comparari non potest, nisi etiam verus cibus sit. Ideo Chrysostom. verum cibum esse dixit, vt sit sine parabolâ, si sine parabola comeditur, id non fit solâ fide: fidei enim manducatio non est nisi parabolica. Quod si solius fidei illa manducatio est, nihil hic noui, nihil mysterii inuenietur, ab initio mundi omnes fide in Christum saluati sunt, quicunq; vitam æternam adepti sunt, qui manna in deserto comederunt fideles, & pii, Christum illi per fidem manducarunt. Quid igitur Christo in mentem veniret, vt cum nihil aliud diceret, quam quod omnibus semper necessarium fuit, vt in mediatorem crederent, id nunc edendi & bibendi metaphorâ, seu potius ænigmate obscurissimo proponeret, quo omnes turbaret, nec tamen sese explicaret? Quemadmodum igitur cum Dominus ait. *Nisi quis renatus fuerit ex aquâ, & Spiritu S.* veram aquam, ita hic veram carnem & sanguinem intelligit.

Origo contraria sententiæ.

§. 6. Initium & causa contrariæ sententiæ, à Manichæis, & qui illos tempore antecesserunt ortum est: nam alii veritatem corporis, alii Sacramenta negabât: itaq; Zuingliani & Anabaptistæ Marcionitarum, & Manichæorum proluuies eodem modo in rebus, & verbis sacris proteruiunt, veteres veritatem carnis negabant, phantasmate in locum veri hominis substituto, nostri in sacramento idem sibi licere volunt, Christus ait panem quem daturus sit esse carnẽ suam, quam daturus sit pro mundi vitâ. Non imago, non phantasma, non symbolum datum est pro mundi vitâ, sed ipse Christus, carne in cruce suffixa. Sic enim Deus dilexit mundum, vt vnigenitum suum daret, non similitudinem, aut imaginem vnigeniti. Figurarum olim tempus erat, veritati tropus, luci cessit vmbra. Dilectio Dei in doctrina data, in carne permissa, in manna defuso ostensa est, nunc se supereminens benignitas in vnigenita data carne & sanguine reuelauit.

Verum sententia.

§. 7. Si veteres audiamus, iam peracta controuersia fuerit, vt iam ex ipsis hæreticis demonstrari, magni autem eorum nobis consensus esse debet.

Tertul. l. 4. aduersus Marcionem, & l. de pudicitia. *Atq; ita inde de opinitate dominici corporis vescitur, vt & anima de Deo saginetur.*

Auctor. de orat. dominica ita hunc locum exponit, vt omnem dubitationem tollat.

Tantum vero abest, vt hunc locum non intellexerit de Sacramento, vt etiam petitionem illam orationis dominicæ: panem nostrum quotidianum da nobis hodie: eo reuocet: quę vetus fuit interpretatio nota etiam Tertulliano.

Hieronymus lib. 3. contra Pelagianos, & ad Hedibiam, idem confirmat.

Augustin. tract. 26. in Ioannem. *Hunc panem significauit manna, &c. Et norunt fideles corpus Christi, si corpus Christi, non negant esse, &c.*

Et tractatu 27. *Huius rei Sacramentum, id est vnitatis corporis, & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum in Domini mensa præparatur, & de mensa Dominica sumitur, aliquibus ad vitam, aliquibus ad exitium.* Et iterum tract. 26. Cum dixisset: *panem cælestem spiritaliter manducate, innocentiam ad altare apportate*: addit: *Peccata & si sunt quotidiana, vel non sunt mortifera, antequam ad altare accedatis: attendite quid dicatis.*

Idem de doctrina Christiana c. 8. Epistol. ad Probam. & l. 2. de Sermone Domini in monte. c. 12. & Ambr. lib. 4. de Sacramentis c. vltim. Et Augustinus de peccatorum meritis & remissione, cap. 2. & 20. & 24.

Origenes hom. 16. in Numeros.

Athanasius dial. 5. de sancta Trinitate, Proprium corpus hic indicari fideliter asserit, inde propriam etiam animam esse Christo demonstrat.

Basilius in moral. reg. 2. cap. 1. & lib. 4. aduersus Eunomium, dum exponit verba, quibus Christus se viuere propter patrem asserit. Probat, sic nos propter ipsum viuere. Monet etiam doctrinam veram non omittendam propter eos, qui scandalizantur.

Et in moral. reg. 8. c. 3. hunc articulum inter eos refert, qui difficilimè intelliguntur.

Nyssenus orat. 10. contra Eunomium. & hom. 8. in Ecclesiasten.

Chrys. hom. 45. in Ioan.

Cyrillus Alexandrin. in Ioan. l. 4.

Cyrillus Ierosolymit. Catechesi 4. & 5.

Concilium Ephesinum Epist. ad Nestorium.

Damascen. l. 4. de orthodoxa fide.

Theodoretus l. 4. historiar.

Theophylactus in hunc locum.

Hesychius in 6. Leuit. c. 21.

Syng-

Synodus Nicæna 2. actione 6.
Fulbertus Epistola ad Theodahatum.
Aliæ rationes ex textu sequente adducentur.

QVÆSTIO II.

Quæ obiiciant aduersarii?

§. 1. CIbum illum negant vocari Eucharistiam, aiunt esse fidem. v. 27. *Hoc est opus Dei, vt credatis.*

Caluinus in cœnâ nihil esse aliud asserit, quam obsignationem gratiæ, & c. 6. promissionem iustificationis l. 4. instit. c. 17. §. 24.

Respondeo. Cyrillus & Chrysostomus, etiam illum locum de Sacramento interpretatos, non tamen eam nos sequi expositionem ad soluenda cauilla hæreticorum necesse est. Cum ex ipso Caluino eos confutare possimus. Ille enim l. 4. c. 17. §. 5. manducationẽ effectum fidei appellat. Christus primo generatim cõmotos panum miraculo, ad fidem hortatur: deinde se missum ait, vt animas pascat, cum manna, aut corporis cibum vrgerent. Tandẽ mysterium Eucharistiæ exponit. Et hoc Caluinus licet de Eucharistiâ negetagi, tamen ad eam pertinere concedit. Supra modum autem ridicula glossa est. Comedite, *nisi comederitis*, hoc est, nisi speciali fiduciâ vos iustos esse vobis persuaseritis, etiam ante pœnitentiam. Itaq; manducare est, se electum credere, dari corpus Christi, est dicere: eos electos esse. Nec enim aliud fingi potest. Si enim edere, est credere se electum, non potest esse aliud; dare cibum, quam testari illos electos esse. Itaq; dare corpus & sanguinem, est testari illos esse electos, non igitur propriè corpus aut sanguis accipitur.

§. 2. Argumentum alterum est Victorini hominis ineruditi, & Scuhlfselbergii articulo 35. Theologiæ Caluinistarum. Victorinus ita disputat de consensu anno 47. Concio de manducandâ Christi carne, & bibendo sanguine, anno secundo, vel tertio habita est, at in vltimâ cœnâ est instituta Eucharistia, non ergo tanto ante de eâ agi potuit.

Respondeo. Futile esse argumentum ex tempore sumptum. Nam siue secundo anno siue tertio Christi concio habita sit, nihil impedit quo minus de Eucharistiâ, non institutâ, sed instituendâ agat. Promissio præcesserit, & prædictio, res vltima vitæ nocte præstitâ est. De passione, resurrectione, dando Spiritu sancto discipulos sæpe monuit, cur non etiam de tanto mysterio facere mentionem antequam institueretur liceret, vt cum fierer crederent? Legem in Ecclesiâ esse de sumendâ Eucharistiâ nemo dubitat. At alio loco nusquam, nisi hoc solum inuenitur. Deinde fatetur Schlüsselbergius argumentum Victorini etiam à Caluinistis solutum esse.

§. 3. Quod Augustino obiiciunt, quasi aliud senserit, conscientiâ repugnante, veritati contradicunt. Toto enim tractatu Augustinus de Sacramento corporis & sanguinis loquitur. *Nam & nos*, inquit, *hodie accipimus visibilem cibum, sed aliud est Sacramentum, aliud virtus Sacramenti. Quam multi de altari accipiunt, & moriuntur, & accipiendo moriuntur*? Vrget enim vt ita manducent, vt corde manducent, vt intus, non foris. Id qui non facit, tantæ rei Sacramentum ad iudicium sibi manducat & bibit, quia immundus præsumit accedere ad Christi Sacramenta, quæ aliquis non digne sumit, nisi qui mundus est. Verba Augustini quæ ipsis fauere sibi persuadent sunt ista. *Hoc est ergo manducare cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Vt quid paras dentes, & ventrem. Crede & manducasti.*

Quibus ille verbis non tollit veram manducationem, quam toties commendat, sed ad credendum negat illam necessariam esse, Christum enim vocat cibum, & eius possessionem dicit manducationem. Verum ex toto contextu Augustini apparet locutionem esse comparatiuam: qualis illa: *misericordiam volo, & non sacrificium.* Nam pluris est manducatio spiritalis, quæ corde, quam carnalis, quæ ore fit. *Quam multi*, inquit, *de altari accipiunt, & moriuntur, & accipiendo moriuntur. Vnde dicit Apostolus: Iudicium sibi manducat, & bibit.* Et deinceps: *quod pertinet ad virtutem Sacramenti, non ad visibile Sacramentum.* Et: *Norunt fideles Christi corpus, si Christi corpus non desinat esse.* Et: *Incorporetur vt viuificetur.* Et: *Qui eam non sumpserit non viuet: nec tamen qui eam sumpserit, viuet:* nempe escam Patrum. De Domini corpore dicit ita non esse, & interpretatur societatem sanctorum, sed ita vt Eucharistiam dicat eius rei Sacramentum. *Huius rei sacramentum*, inquit, *id est, vnitatis corporis & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum in Dominica mensa præparatur, & de mensa Dominica sumitur, quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium.* Deniq; addit: *Eum qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus non manducare spiritaliter carnem eius, nec bibere sanguinem, licet carnaliter & visibiliter premat dentibus Sacramentum corporis & sanguinis.*

Christus deniq; cum nõdum de suo corpore quicquam dixisset, exponit quid sit operari cibum, qui nõ perit, nam quærentibus cibum, dentem & ventrem parantibus loquebatur, postea interuallo de suo corpore loqui incipit, cum illi manna obiicerent. Sic Augustinterpretatur. Crede & manducasti cibum, qui non perit, non autem crede, & credendo duntaxat manducasti corpus Dominicum. Adde quod magna pars Caluinistarum de Sacramento agi toto capite pernegant, si id verum est, non debent ex eo agere contra Sacramentum Domini. Verba Augustini sunt. *Hoc est ergo* manducare cibum, qui non perit, sed qui permanet in vitam æternam.

Cibus qui non perit.

Non ergo Augustinus exponit, quid sit manducare cibum Dominicæ carnis, sed cibum operati qui nõ perit, quod facere etiam possunt, qui Sacramenta nulla sumpserunt. Imò Augustinus illos cibos apertissimè distinguit lib. 2. c. 12. serm. in monte. Aut enim per panem intelligimus res ad vitam necessarias, aut Sacramentum corporis Christi, aut alimentum spirituale, de quo Christus dixit: operamini cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Hunc cibum eodem loco de doctrinâ cœlesti, & mandatis Dei interpretatur, quæ credenda & facienda sunt. Nulla igitur est species, nullus color vanæ ratiocinationis. Augustinus operari cibum qui non perit esse credere doctrinæ cœlesti, & qui illi credidit, manducauit illum cibum, qui non perit, etsi dente non atterat, ventre non excipiat: non igitur verè & realiter manducatur corpus & sanguis Domini, sed fide tantum. Non magis hoc inde sequitur, quam veteres Patres non mãducasse manna, quia multi eorum crediderunt, & credendo operati sunt cibum, qui non perit. Quin illa argutia, etiam symbola quæ sola illis supersunt, de medio tollerent. Imò Christus ne quidem ab operando cibo, qui perit, eos deterret, sed tantummodo docet, primam animæ habendam curam, deinde corporis: damnantur enim qui ignauiæ & ἀφροσύνης inde prætextum quærunt. Si ergo comparatio illa non tollit moderatam tuendæ vitæ, & familiæ sollicitudinem, cur vetaret Dominicum corpus & sanguinem sumere? Augustini verò scopus est, excitare suos vt dignè corpus & sanguinem Christi sumant, in sequentibus. At in his verbis tantum exponit, quid sit operari cibum, qui non perit.

Ratio Caluinianorũ parui momenti.

VER-

VERSVS 54.

Dixit ergo eis Iesus: Amen, amen dico vobis: nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

QVÆSTIO I.

An & quale præceptum sit de manducando corpore Domini, & sanguine bibendo?

§. 1. QVamuis præcipiendi formulâ non vtatur Dominus, imperat tamen, cùm exitium non manducanti, & non bibenti minatur. Omnib. igitur Sacramentum Eucharistiæ sumendum est, quod olim quidam omni die, alii diuersis interuallis dierum sumebant, nunc lege latâ quisq; minimum semel in anno sumere iubetur. licet nunc multi quotidie, alii per interualla frequentia sumant. Augustl. 2. de sermone Domini c. 12. *Eucharistiam*, inquit, *quotidie ad cibum salutis accipimus.* Eam consuetudinem suo tempore, Romæ & in Hispaniis viguisse, testatur Hieronymus ad Lucam Bæticum. Etiam tempore Ambrosii quotidiana communio perseuerabat in Ecclesiâ Mediolanensi, vt ille habet libro 4. de Sacramentis, cap. extremo. Eandem fuisse consuetudinem in Africâ etiam ex Tertulliano, & Cypriano discimus.

Præceptum est, vbi pœna indicitur.

§. 2. His ex verbis tot nascuntur difficultates, vt territi multi cesserint, & sint spiritaliter interpretati. Prima est; Non potuit præceptum dari, cum nondum institutum esset hoc Sacramentum, nec illi tenebantur comedere corpus, & bibere sanguinem Domini.

Præceptum post institutionem obligare cœpit.

Respondeo, Illam facilè solui, non enim tempus manducandi & bibendi præscribit, sed quid necesse sit, edocet. Promittit corporis & sanguinis escam ac potum, mirantibus & murmurantibus vero dicit, non habituros vitam nisi comedant, & bibant. Non autem hoc vult eos ante institutionem præcepto obligari, sed tum cum institutum fuerit Sacramentum, ipsi vero baptizati, & instructi. Quemadmodum cum Nicodemo diceret: Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto: non obligauit ante institutionem quemquam vt baptizaretur. Multi enim credentium non baptizabantur, nisi post ascensionem Domini. Sic multa in Mose legibus in monte Sinai proposita, non nisi cum ad quietem terræ sanctæ ventum est, obligabant. Quod si Christus voluisset, & dedisset, manducare oportuisset, nondum autem dabatur Eucharistia, itaq; nec obligare poterat sumendi vllum mandatum. Nec obstat, quod mox additur in præsenti. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem. Non enim indicat, id iam fieri: nullus enim iam tum manducabat, non enim vlli dabatur. Sed vim corporis & sanguinis significat, qua futurum est, vt quicunq; manducauerit digne quocunq; tempore, is habeat vitam æternam. Similes loquendi modi sunt innumeri, qui omne tempus complectuntur, etiam futurum. Ioan. 9. 4. *Venit nox*, pro, *veniet*. & 15. 5. Et in Græco Ioan. 13. 8. ὐκ ἔχεις *non habes*, pro, non *habebis*. Et in Græco. & 16. 22. nec obiectione hac vtuntur, nec vti possunt prudentiores aduersarii, cum illos indicatiuos præsentes pro futuris accipiendos doceant. Imò Caluinus Ioan. 16. 22. vertat: *Tollet*, quod in Græco est ἄρει, quemadmodum & vetus interpres fecit.

§. 3. Grauius est, quod de præcepto obiicitur. Hic enim si de corpore & sanguine Domini agitur, præceptum ponitur graue, quod nunquam Ecclesia agnouit. Non igitur de sumptione Eucharistiæ sermo est. Hoc enim Sacramentum ad salutē non est necessariū.

Respondeo. Lege sumendæ Eucharistiæ eos obligari, qui illud legitimè sumere possunt, seruato honore, qui tanto mysterio debetur. Quaporro necessitate ad hoc mysterium vsurpandum fideles obstringantur, disputant boni auctores. Alii necessitatem medii esse iudicāt ad perseuerandum, vt Vincentius: alii solam præcepti necessitatem agnoscunt, vt Soarez: cuius sententiam veriorem iudico. Et crebro hoc præceptum obligat, vt repetit. 6. cap 7. optimè exponit Sanctesius. [Certè cum adulti vix in vita spirituali & cum CHRISTO diu permanere queant, nisi Eucharistiam dignè frequentent: sicut obligantur ad vitam in se continendam, ita obligantur ad modum perseuerandi in vita, & amissam recuperandi. Ideo Cyprianus ait: Timendum est, & orandum, ne dum quis abstētus seperatur à Christi corpore, procul remaneat à salute comminante ipso, & dicente: nisi manducaueritis carnem filii hominis, &c. Chrysost. refert Christum frequenter in mysteriis versari, & demonstrare, omnino necessarium esse vt corpus comederent. Cyrillus vero proclamat, sciant baptizati homines, & diuinæ gratiæ participes facti, si rarius in Ecclesiam proficiscantur, & longo temporum spatio per simulatam religionem mysticè communicare Christo recusent, ab æterna se vita procul depellere. Qua de causa in primitiua Ecclesia, ilico post baptismum ad Eucharistiam deducebantur, sicut ex Iustino, Cyprian, Ambrosio, Cyrillo Hierosolymitano, atq; aliis patet, vt vita in baptismo parta cōseruaretur. Quin etiam quotidie perseuerabant communicatione, & fractione panis, ex isto præcepto & præcepti fine incitati, quemadmodum faciendum monent ferè antiqui omnes qui commentantur, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, quos alibi recensuimus: de quo Ambr. quem ad verbum imitatur Augst. Accipe quotidie, q̄ quotidie tibi prosit. Sic viue, vt quotidiè merearis accipere. Tu audis q̄ quotiescunq; offertur Sacrificium, mors Domini, resurrectio Domini, Eleuatio Domini significetur, & remissio peccatorum, & panem istum vitæ non quotidianū assumis. Qui vulnus habet, medicinā requirit. Vulnus est, quia sub peccato sumus. Medicina est cœleste & venerabile Sacramentum. Propter istud, Nisi manducaueritis, primi quoq; Christiani periculosum credebant sine Eucharistiæ viatico de hac vita decedere, & pœnitentibus atq; præcisis de Ecclesia indulgebatur frui Eucharistia in mortis articulo ne ipsis via vitæ intercluderetur.

Necessitas præcepti obligat.

§. 4. Quod ad infantes attinet illis à baptismo mox Eucharistia dabatur, idq; fuit antiquissimum, Dionys. c. 2. & 7. Ecclesiasticæ Hierarchiæ. Vbi cum refert baptizatis dari mox Eucharistiam, non videtur excludere infantes, quamuis pro exemplo adultam producat. Apud Cypr. Serm. 5. de lapsis est clatior consuetudo. Græci hodieq; faciunt.

Aug. sententia est l. 1. de peccat. meritis & remissio. c. 20. Ep. 106. & 107. *Auferatur dubitatio: Dominum audiamus, non suspiciones coniecturasq; mortalium. Dominum audiamus, inquam, non quidem hoc de Sacramento lauacri dicentem, sed de Sacramento sanctæ mensæ suæ, quo nemo vitè nisi baptizatus accedit, Nisi manducaueritis carnem filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Quid vltra quærimus? Quid ad hoc respondere poterunt, nisi pertinacia pugnaces neruos aduersus constantiam perspicuæ veritatis*

ritatis intendant? An verò quisquam etiam hoc dicere audebit, quod ad paruulos hæc sententia non pertineat, posse nempe sine participatione corporis huius & sanguinis in se habere vitam, quia non ait, Qui non manducauerit, sicut de baptismo, Qui non renatus fuerit, sed ait, si non mãducaueritis, velut eos alloquẽs qui audire & intelligere poterant, quod vtiq; non valent paruuli? Sed qui hoc dicit, non attendit: quia nisi omnes ista sententia teneat, vt sine corpore & sanguine filii hominis vitam habere non possint, frustra etiam ætas maior id curat. Potest enim si non voluntatem sed verba loquentis attendas, eis solis videri dictum, quibus tunc Dominus loquebatur, quia non ait, si quis non manducauerit, sed, Nisi manducaueritis. Pelagiani sine baptismo paruulos non ingressuros regnum dicebant, quia scriberetur: Nisi quis renatus fuerit: attamen sine baptismo vitam assequi posse. Augustinus respondet, duplex Nisi in scriptura haberi de duobus Sacramentis: atque, vt sine priori, quod est de Baptismo, assentiebantur non obtineri regnum, ita assentiendum sine posteriori, quod est de mensa & corpore Domini, non posse peruenire ad vitam, proinde paruulos sine Sacramento corporis Dominici non habituros vitam ex puris naturalibus, vt opinabantur Pelagiani.

Augustinus itaq;, Innocentius, Eusebius Emissenus, necessarium arbitrati sunt. Et multi erant in câ sententia etiam tempore Rodulphi Ardentis. Augustinus tamen post contra Donatistas videtur de suâ sententiâ recessisse. Beda eum citat c. 20 1. Cor. ex sermon. ad infantes, *paruulos alieno corde credere & alieno ore sumere corpus Domini.* Interim non est necessaria omnino omnib. illa sumptio, sed vt dixi, qui ratione vtuntur, & se probant, vt dignè accedant, quod tamen facere debent, qui occasionem habent.

§. 5. Augustinus frequenter spiritalem sumptionem commendat, inquiunt. Ita sanè est: id etiam quotidie fit: nam ad iudicium multi sumunt. Nam l. 21. de ciuit. c. 25. Hæreticos & indignos negat manducare. Monet non Sacramento tenus, sed reuera corpus Christi manducandum. Sic serm. 2. de verbis Apostoli, & tract. 26 in Ioan.

Respondendum igitur distinctione aliqua totam rem confici. Sacramenta à Cypriano, & Augustino tribus modis considerantur. Primo quatenus à ministro conficiuntur, vt Eucharistia, quatenus verbo accedente ad elementum conficitur, & præsens est corpus ac sanguis domini. Nam materia est & formâ, qua totum perficitur. Deinde considerantur, vt existunt, seu vt loquuntur in facto esse. Sic constat re terrenâ & cœlesti, Eucharistia speciebus & corpore ac sanguine Domini. Tertio considerarur eorum efficientia, nempe speciẽtum corporis sanguinis significatio, & effectio gratiæ. Latè hæc patet. Nam Eucharistia non modo est signum gratiæ, sed etiam signum Christi corporis, quale est in cœlo, signum etiam corporis in cruce immolati, signum corporis Christi, quod est Ecclesia. Hanc ob causam variæ sunt Patrum de Eucharistiâ locutiones, quarum aliquâ cum vtuntur, non tamen alias excludunt. Hinc *Christi corpus* apud Patres non semper eandem habet significationem, & *res sacramenti*, seu res cùm absolutè in hac materia ponitur. Sacramentum apud August. accipitur pro integro eo quod signum externum habet, & corpus ac sanguinem Domini, non pro solis speciebus, siue externo signo. Rem sacramenti ille vocat, non solum corpus & sanguinem Domini, sed etiam effectum, & gratiã, quæ iuncta est integro Sacramento. Hoc corpus Christi vt est in Sacramento, significat & corpus Christi, quod est naturali modo in cœlo, & corpus Christi mysticũ ꝙ est Ecclesia, & gratiam spiritalem. Hoc modo dicit hæreticos non manducare corpus Christi, quia non sunt membra Christi. Corpus Christi est illo loco corpus Christi cum efficientia, & gratia, qua spiritaliter in Christo manent, qui eam accipiunt, hoc modo non accipiunt corpus Christi. Hæc etiam vocatur res Sacramenti, quæ nulli ad exitium prouenit.

Sanctesius repetit. 6. pag 246. [Confitetur enim expresè Augustinus, Sacramentum integrum & carnem Christi, aliarum rerum quas significat, aut efficit, Sacramentum, id est signum & partem integri Sacramenti, quod integratur ex rebus illis quas significat, vel operatur. Sic enim loquitur: Corpus Christi, res Sacramenti, & Sacramentum. Caro eius est, quam formâ panis opertam in Sacramento accipimus, & sanguis eius quem sub vini specie & sapore potamus: caro videlicet carnis, & sanguis & Sacramentum sanguinis, carne & sanguine vtroque inuisibili, spiritali, intelligibili, signatur. Visibile Domini nostri Iesu Christi corpus & palpabile, plenum gratiæ omnium virtutum & diuina Maiestate. Hîc integrum Sacramentum in existentia agnoscit esse partem Sacramenti, quatenus in significatione versatur, ipsumque integrari tanquam ex re, ex corpore eodem Christi, quatenus in statu naturali existit, & est visibile. Alibi eandem Christi, carnem quatenus existit, sub Sacramento & signo panis, ex multis granis aggregato fieri ait: rursus signum & partem Sacramenti, quod tanquam ex re integratur, ex vnitate fidelium, & corpore Christi mystico. De ista Sacramenti acceptione dixit: Huius rei Sacramentum, id est, vnitatis corporis & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum, in Dominica mensa præparatur. Rem eius vocat ipsam vnitatem, vt paulò ante allegabamus. De eadem concludit alibi: Sacramẽti participatione ac beneficio non priuatur, quando ipse quod illud Sacramentum significat, inuenit. Vbi loquitur de participatione mystica per baptismum, qua quis Christo incorporatur, & fit membrum corporis mystici, quod statim repetemus. Tertio apud Augustinum, caro Christi sub elemento, & perceptio totius Sacramenti fit signum & pars alterius totius Sacramenti, quod integratur tanquam re ex fructu & digna communione, seu ex participatione non solius carnis sub elemento panis, sed virtutis eius spiritalis, gratiæ & vitæ, qua caro est prædita, & quam Augustinus vocat rem Sacramenti in ea ratione considerati. Sic dixit, Sacramento tenus & non reuera comedi corpus Christi ab eo, qui manet in Christo: & in quo Christus non manet, & in veritate spiritaliter non manducare, qui vitam Christi non manducat. Non ait simpliciter in veritate non manducare, sed in veritate spiritaliter: & in his omnibus locutionibus interpretatur, ac citat expresè, Caro non prodest quicquam: spiritus est qui viuificat. Vbi ex mente Augustini Christus docet carnem suam duobus constare, carnis substantia, & diuino spiritu. Vt ergo Christus sine participatione spiritus negat rem & veritatem suæ carnis, quæ esset spiritalis, cui tum deesset sua proprietas, licet substantia communis carnis poneretur: eo pacto Aug. negat eiusdem carnis sumptionẽ in Sacramẽto, alludens ad Christi dictum. Sicut a. Christus non it inficias veram esse carnẽ, de qua loquebatur: ita Aug. nõ inficiatur verã Christi carnẽ in se spiritaliẽ in Sacramẽto percipi, sed mãducanti ait nõ fieri re vera Corpꝰ Christi, & carnem eius nisi de spiritalitate eius participetur. Eam esse Augu. intentionem patet ex fine expositionis de ipso superius allatæ ad illam clausulam, verba quæ loquor vobis spiritus & vita sunt: vbi concludi verba de esu carnis intelligẽda spiritaliter, id est, vt non solùm de ipsa carne, sed de spiritu eius pascamur & vegetemur. Quod nisi fiat & solꝰ carnis sumptione fuerimus contenti, sine communicatione spiritus, tum quidem ait carnaliter verba Christi à nobis

„ intelligi : & quamuis in se & in natura ipsius carnis,
„ verba sint spiritus & vita, non tamen ita sunt sumenti
„ carni, sine spiritus participatione, nec illi est re vera
„ caro Christi, & in veritate, qualis est in se & per suam
„ naturam in ipso Sacramento, sed non ei talis re vera
„ succedit. Augustin. conclusio illa sic habet. si separa-
„ tur à Christi corpore non est membrum eius. Si non
„ est membrum eius, non vegetatur spiritu eius. Spiri-
„ tus ergo est, qui viuificat: Caro non prodest quicquā.
„ Verba quæ locutus vobis spiritꝰ & vita sunt. Quid est
„ spiritus & vita sunt? spiritaliter intelligenda sunt. In-
„ tellexisti spiritaliter? spiritus & vita sunt.]

Augustinus itaq; vocat etiam rem & veritatem Sacramenti, veritatem corporis Christi, idem vocat effectum & sanctificationem, spiritus participationem, actum demum perfectam agnoscit sumptionem, si omnia illa iungantur. Sic etiam Auctor de cœnâ. *Panis quem Dominus discipulis porrigebat, non effigie sed natura mutatus, omnipotentia verbi factus est caro, & sicut in persona Christi humanitas videbatur, & latebat diuinitas: ita Sacramento visibili ineffabiliter diuina se infudit essentia, vt esset religioni circa Sacramenta deuotio, & ad veritatem cuius corpus Sacramenta sunt, sincerior pateret accessus, vsq; ad participationem spiritus: non quod vsq; ad consubstantialem Christi, sed vsq; ad societatem germanissimam eius hac vnitas peruenisset.*

§. 6. De mystico corpore Augustinus propter Donatistas facit frequenter mentionem, illi enim se ab Ecclesiâ separabant, & in suis cœtibus communicabant. Hos Augustinus negat verè carnem, & sanguinem recipere, sc. cum effectu, spiritu, & vnitate, in quâ non erant. Ita tract. 27. in Ioan. *Spiritus enim facit viua membra nec viua membra spiritus facit, nisi quæ in corpore, quod vegetat spiritus, ipse inuenerit. Nunquid viuificat membrum quod separatum inuenerit à carne tua? Hæc dicuntur vt amemus vnitatem, & timeamus separationem. Nihil enim sic debet timere Christianus, quam separari à corpore Christi.*

Manducari autem in Sacramento corpus Christi sentit Aug. Nam expresse ait: *Carnē Christi & sanguinem Christi, non edamus tantum in Sacramento, quod & multi mali: sed vsque ad spiritus participationem manducemus & bibamus, vt in Domini corpore tanquam membra maneamus.*

§. 7. Quod vero de doctrina Christi cap. 26. apud Aug. legitur, scripturam ita intelligendam, vt non videatur ioandare flagitium, si comedi videatur. & l. 2. c. 9 contra aduersarium legis & Prophetarum. *Mediatorem Dei & hominum Christum Iesum, cuius carnem nobis manducandam, bibendumq; sanguinem, dantem, fideli corde & ore suscipimus, quamuis horribilius videatur humanam carnem manducare, quam perimere, & humanum sanguinem potare, quam fundere.*

Non mandari flagitium cum sanguinis potus præcipitur.

Hæc ille monet, ne more Capernaitico laniari Christi corpus aliquis arbitretur. Non enim in partes scinditur corpus Christi, cum modo indiuisibili sub speciebus conseruetur. Estq; illa spiritalis sumptio, non opposita carnali, sed visibili, quæ attritu dentium, cibi contritione, & laceratione peragitur. Blasphemat itaq; Beza, cum in apologia pro colloquio Mompelg p. 34. Capernaiticam appellat.

Non est Christo indignum esse in Eucharistia.

Quid idem horrendū est, Christum totum simul, vero sed indiuisibili modo os sumētis intrare? & speciebus consumptis esse desinere in sumente? Non ingreditur, vt more corporum locum dimensum, non premitur tactu physico à visceribus, non atteritur instrumentis edendi. Non repugnat hoc dignitati corporis Christi, sed consentaneum est ardori caritatis, quâ nos dignatus est, fuit illud & in vtero virginis, & in stabulo, & in sepulchro, & dignitatem tenuit. Diuina maiestas omnipræsens non modo in cœlis resi-
det, sed in omnib. sordibus interest, nec cœno tamen polluitur, nec peccatorum spurcitie contaminatur. Imò inferos adeo dœmonas præsentiâ suâ replet. Consule hac de Cyprianum de Christi natiuitate.

VERSVS 55.

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum, in nouissimo die.

QVÆSTIO I.

An Eucharistiam sumens habeat vitam æternam?

§. 1. SYrus quam ob rem loquēdi modum hic mutarit, cogitare non possum; nam cum hactenus comederitis carnem, & biberitis sanguinem, hic habet בשר דמי בשרי *men pagri dami men demi, de meo corpore, de meo sanguine.* Quod nullo modo intelligendum est, quasi partem de corpore, vel sanguine, non totum sumant. Iterum atq; iterum ista Dominus inculcat, & veritatem asserit. Nec tamen necesse est etiam impios qui communicatione corporis & sanguinis dominici vtuntur, vitam æternam habere, vel in Christo manere. Vis enim & efficacia mysticiexplicatur, effectusq; quem habet ex sese, nisi aliunde impedimentum adferatur. In generalibus enim propositionibus, conditiones necessariæ sunt intelligendæ. Errant igitur qui indignos manducare negant: quod faciunt omnes pene Caluiniani, quamuis quidam illorum gradus indignorum constituant. Arctius sermon. de cœnâ quosdam indignos ait, qui *audebant* & discunt in posterum dignè sumere. Alios nulla castigatione emendari, illos ad iudicium sumere.

Cibus vitam habent vitam æternam conferat.

Manducationes indignorum.

Alii etiam de indignis perplexè loquuntur. Marloratus in Euangel. p. 163. Quosdam ait atheos, illos non sumere corpus Christi. Alios fide historica omnia reuelata credere, habere tamen grauissima peccata, nec curare pœnitentiam. Alios habere veram fidem, sed vitâ & moribus remissius agere. Zanchius de cœna, & in Misceilaneis, vt etiam Bucerus, Caluinus; alios planè impios, alios planè pios, tertios fide mortua, & peccatores, alios fide viua, sed in vita Christiana remissiores Sacramenta accedere. Primos negant accipere corpus Domini, secundos aiunt ad vitam accipere. Tertios vtcunq; manducare carnem & sanguinem, nam in os mentis imponere & degustare, in ventriculum cordis non traiicere, nec retinere, ideo iudicium sibi manducare & bibere. Quartos verè accipere, sed ad iudicium, non quidem condemnationis æternæ, sed castigationis temporariæ.

§. 2. Hæc dum sollicitè distinguunt, causam suam prorsus affectam ostendunt. Nunquam enim mentem animi expromere audent, vt definiant, qui sint indigni. Nam si peccatis fieri indignos concedant, periit fiducia, quam ante pœnitentiam iustificare ac beatificare contendunt, qua Dauid semper sanctus & iustus fuit. Si vero dicant, adulteros, homicidas, fures si modo credant sua sibi peccata non imputari dignos esse, timent non modo irrisiones & infamiam, verum etiam ordinis politici euersionem.

Caluinista nullum indignum.

At tamen si scitis suis conuenienter docere velint, necesse est vt dicant eos esse dignos, qui veram, quam illi putant, fiduciam, habent, creduntq; non imputari sibi peccata: quāuis grauissimis scelerib. scateant. Nam Dauidē adulterum & homicidam non possent reiicere, si ille dicat, se credere peccata non imputari.

Iustus

Iustus enim est, & Spiritum sanctum habet, vt illi docent. Si igitur immotam in animis illorum sedem Spiritus sanctus posuit, si animos eosdem obsignauit, certosq; reddidit, esse filios Dei, manere in Christo, & Christum in ipsis, nec vllo peccato Spiritum sanctum expelli, quomodo possunt eos à Sacramentis, quæ nuda Symbola sunt, arcere? Digni signis sunt, qui rem possident, non possunt esse indigni tesserâ regis sui, qui perdere Christum iam amplius non possunt.

Quam autem alienum sit à sententiâ Caluinianâ quartos illos ad temporariam castigationẽ sibi manducare, vel hoc ipsum docet, quod pœnam temporalem, cum æterna remissa est, nullam agnoscant, ne purgatorium cogantur admittere.

Augustinus & pios & impios vnum accipere fatetur sacrificium lib. 5. c. 6. contra Epistolam Parmeniani. *Vnum atq; idem Sacrificium proter nomen Domini, quod inuocatur, & semper factum est, & tale cuiq; fit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit. Tom. 7. de Baptismo contra Donatistas. l 5. c. 8.*

Iudæ datam ait Ps 10. *Sicut enim Iudas, cui buccellam tradidit Dominus, non malum accipiendo sed malè accipiendo, locum in se Diabolo præbuit: sic indignè quisq; sumens, Dominicum Sacramentum non efficit, vt qui ipse malus est, malum sit, aut quia non ad salutem accipit, nihil acceperit. Corpus Domini & sanguis Domini nihilominus erat etiam illis, quibus dicebat Apostolus.* Qui manducat indignè iudicium sibi manducat & bibit. *Tom. 7. contra Donatistas l, 5. c. 8.*

Eadem eius sententia lib. 2. de Baptism. contra Donatistas. Hieronymus in Agone mortis. Orig. Ps. 37. Cyprianus contra Iudæos lib. 3. Chrysost. hom. 6. ad populum Antioch. Basil. li. 1, T. 3. de baptismo. Cyril. l. 4. in Ioan. c. 1. Lanfrancus l. de Sacramento Eucharist. Euthym. p. 2. titul. 21. vbi recenset sententiam Damasceni. Cassianus collat. 7. Leo ser. 4. quadrages. Eucherius in 2. reg. 6. Ambros. lib 4. c 4. de Sacramentis.

VERSVS 57.

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.

QVÆSTIO I.

Quid est, manere in Christo?

§. 1. AMicitiam intimam & consensum cum Christo indicat, quo fit vt fideles cum Christo quasi vnum corpus efficiantur, & sint inuicem membra. Beza in hunc locum ita notat. [Cæterum in vno codice vetusto, nimirum quiddam deprehendimus, nam post finem versiculi 57. ἐν αὐτῷ adscripta hæc erant. Καθὼς ἐνέμοι ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν τῷ πατρὶ ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν. ἐὰν μὴ λάβητε τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν αὐτῷ.]

De fide codicis non est quod dicam Nullus interpretum, nullus Patrum eius lectionis meminit; corruptum ab Italis, maligna est suspicio, cum de verbis scripturæ non de sensu sit disputatio.

§. 2. Nihil hinc ad stabiliendam solius fidei manducationem conficitur. Qui enim dignè manducant, & bibunt, non ad iudicium, illi sunt membra Christi, cæteri rebelles, & pecantes manducando.

QVÆSTIO II.

An ex præcepto manducandi colligatur speciei vtriusq; vsus, eiusq; necessitas?

§. 1. LVtherani qui negant de Eucharistiâ agi, ideo non possunt eum locum ad suam hæresin detorquere. Caluiniani negant veritatem, ideo non debent iactare speciem. Hussitarum, & Wicleffitarum illæ ratiocinationes sunt.

Inter omnes conuenit Christum totum sub vtroque symbolo esse, & sumi. Hoc ne Caluinus quidem inficiatur: cum ait, sanguinem sub carne contineri, nostræ ruditatis causa distinctè exprimi. *Quin expressè dicit in versu 53. Nec verò rectè Bohemi quum hoc testimonio probarent, vsum calicis promiscuum debere esse omnibus.* Clara ratio. Caro sine sanguine non editur, sanguis sine carne non bibitur. Qui manducat carnem, viuam manducat, & sanguine suo rorantem, qui bibit sanguinem in venis, & loculis suis carni inclusam bibit. Mandatum edendi & bibendi de symbolis non est datum, sed rebus veris. Si de fide & spirituali refectione agitur, non est aliud edere carnem, aliud bibere sanguinem, vtrumq; est enim credere, sperare, amare, gratiæ participem esse. *Calui. negat hic vtramq; speciem probari.*

Bellarm. l. 4. c. 25. Tres adfert solutiones. Prima est, præceptum de re ipsa, non de modo datum esse. Carnem, & sanguinem sumere iubentur, non seorsum singula, non sub hac aut illâ specie. Imò cæteræ sententiæ de solo pane mentionem faciunt. Altera est, particulam & disiunctiuè accipiendam, quasi scriptum sit. Καὶ ἐὰν μὴ πίητε, *& nisi biberitis*, quam etiam Soarez noster approbat. *De symbolis lex lata non est.*

Tertia commune mandatum Ecclesiæ, non priuatim singulis dari.

Prima solutio solidissima est. Non enim in pane corpus, in vino sanguinem, aut sub hisce speciebus sumi imperat: sed rem ipsam absolutè proponit, & sumptioni panis tribuit vitam æternam. Corporis ministerio vtraq; res semper accipitur, quia tamen sanguini tribui solet redẽptio, hinc seorsum eius perceptio potus nomine signatur. Sanguis enim bibitur. Et tamen edi etiam dicitur, sicut lac esca vocatur. Irenæus, Cypr. Augustin. edi sanguinem dicunt: tam enim αἱματοφάγοι, quam αἱματοποῶται dicitur. Ita Tract. 27 in Ioan. Vt carnem & sanguinem Christi non edamus tantum in Sacramento. Sed ad spiritus participationem manducemus, & bibamus. Et Christus, vna sententia effert: *Qui manducat me viuet propter me.*

VERSVS 58.

Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me?

QVÆSTIO I.

Quomodo Christus viuit propter Patrem?

§. 1. COmparatio ob concisam orationem obscurior est. Hunc autem in modum exponenda est. Sicut Pater, qui me misit, viuit, & ego viuo propter Patrem: sic qui me manducat, qui viuo, & ille viuet propter me. Potest quidem particula διὰ ita applicari, vt æternam etiam filii generationem complectatur: nam filius per Patrem viuit, ex parte genitus, Pater principium est, nec defuere qui sic interpretarentur, tum verò διὰ non Propter, sed Per significet, *Christus viuit propter Patrem, vt homo, per Patrem, vt Deus.*

necesse est. Nos hic de naturâ humanâ intelligimus, sicut enim Christus qua homo æternam vitam habet propter Patrem, ita & nos propter Christum, mediatorem, & reconciliatorem. Ad causam enim efficientem non finalem pertinet. Viuit autem propter Christum, quicunq; viuit. Non est enim in vllo alio salus, non modo non in figurâ, nec in phantasmate, sed ne in Angelis quidem Christus de cœlo descendit, quem falsi arguunt, qui de verâ carne & sanguine fieri mentionem negant. Itaq; Caluiniani in edendo & bibendo tropum imaginantur, vt sit credere. Caluinus lib. 4. institut. c. 17. §. 5. Sed iam ante ostendi id falsum esse. Christus enim non exigit à turbâ, vt quisque se prædestinatum credat, potius indicat, eos non prædestinatos. Cur si illam fidem requirebat. Non vno verbo dixit, credite vos sanctos, electos, iustos? Quis vnquam sic interpretatus est?

VERSVS 61. 62. 65.

Multi ergo audientes, ex discipulis eius dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire. Sciens autem Iesus, apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat? si ergo videritis Filium hominis ascendentem, vbi erat prius.

QVÆSTIO I.

Cur scandalizati sunt?

§. 1. DVrus est, inquiunt, *hic sermo*, σκληρὸς, asper, & qui contristet, & saxi instar lædat. Creophagian enim & barbariem in mores inducere videbatur, cæteriscq; dictis Christi fidem detrahere. Capernaitæ murmurantes viuis coloribus nobis Caluinistas depingunt, dum omnia ingenio suo æstimant, nec quærunt, vt instruantur, sed calumniantur, & recedunt. Recedunt, nec molesti sunt, at nostri ita ab vnitate recedunt, vt suis imaginationib. fascinati credentibus insultent, & ruinæ socios quærant,

Antiqui Caluinistæ.

§. 2. Scandalo Iudæorum offensi sunt, & hæretici nostrates. Ideo illos errasse fingunt, quod de verâ carnis manducatione intellexerint.

At contrarium responsio Christi conuincit. Non enim ita discipulos abituros neglexit, vt si figuratè locutus fuisset, non vno verbo eos retinuisset. Illi de laniatione ergo, qualis in macello est, interpretati sunt. Nam Christus, vt Chrysostomus admonet, non modo se posse illis carnem suam dare ad manducandum, verum etiam in cœlum ascendere asseuerat, quod maximum erat, conspectissimumq; miraculum. Vtrumq; quidem summæ opus omnipotentiæ, ascensio tamen plus dignitatis habet. Quod si tantummodo symbola carnis & sanguinis daturus erat, periret vis comparationis, figuram enim & mnemosynon dare poterat, etiam si in cœlum non ascenderet. Maius autem scandalum futurum erat, si post ascensionem corpus edendum præberet. Non debet, inquit, hoc vos scandalizare, quod me vobis in cibum pollicear, non est hoc mihi difficile. Nam in cœlum ascendam: quod maius est. Quid autem facturi essent, si viderent ascendentem, subticuit; ellipsin duobus modis supplent. Si videritis ascendentem, scandalizari desineretis. Nam diuinæ potentiæ indubitatum signum cerneretis. Ita Chrysostomus, Augustinus, Euthymius. Alii: magis scandalizaremini: nempè præstigias esse arbitrati: solet autem Christus cum faciliora, tanquam falsa repudiari cernit, maiora, & creditu difficiliora proponere. Mihi videtur, nihil certi posuisse: quia diuersa diuersi dicturi erant, & facturi. Omnes admiraturi erant maiestatem ascendentis in cœlum. Alii eum adoraturi, omniaq; credituri, alii in perfidiâ permansuri. Quomodo ibi fuerit, & quomodo ascenderit, docte exponit Cyrillus Alexan. homil. 8. de festis Paschalibus. Erat prius ibi secundum diuinitatem, mansit & ibi cum descendisset: ascendit secundum humanitatem.

Probat Christus se carnem suam dare posse.

§. 3. Caro in cœlum ascendit, quid mirum si vos alat & sustenter, non laniatione & consumptione suæ substantiæ, sed cœlesti virtute? Mirabile alimentum viuo corpore pasci, & viuere, sed mirabilius corpus humanum in cœlum contendere. Athanasius de incarnatione vnitatem personæ hoc exloco probat.

Vnde ex cœlo descendit (vt ipse inquit) *qui immaculatam iustitiam ex se daturus erat, idq; expressis verbis, Nemo ascendit in cœlum (inquit) nisi Filius hominis, qui de cœlo descendit. Idemq; rursum aliis verbis, Si videritis filium hominis eò ascendentem, vbi prius erat. Et, Ego sum panis, qui de cœlo descendit, vitus (inquam) ille qui vitam dat mundo, clarè per ista nos docens suam ipsius deitatem, non tamen demoliens id, quod ratione carnis assumpserat, sed se cum carne coniens, quippe qui secundum Paulum, in similitudine hominum fuit, & forma inuentus est, vt homo. Homo vero vna persona, & vnum animal est ex spiritu & carne, ad cuius similitudinem intelligendum est, Christum vnum, non duas personas esse, quod nunc incredulitas manifestè violat, destituta amplitudine diuinæ gratiæ & in gentilium scandala prolapsa.*

VERSVS 64.

Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam, verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.

QVÆSTIO I.

Quomodo caro non prodest quicquam?

§. 1. NVlli magis nota est domus sua quam sacramentariis ista oratio. *Spiritus est, qui viuificat, caro non potest quicquam. Hanc*, inquit Oecolampadius, murum aheneum, & Angelum à Deo contra nos armatum. Heluetii in confessione extremâ de cœnâ, illa super omnia sequi se profitentur. Vt Sanctesius repetit. 6. cap. 6. Non est autem noua horum verborum corruptio, carnis resurrectionem, apud Tertullianum, *de resurrectione carnis*, destruere hæretici molebantur, quod Dominus dixerit: *caro non potest quicquam, Si non potest quicquam*, cur reuiuiscit? Caluiniani plerique interpretantur: carnem Domini manducatam, nihil prodesse, spiritum viuificare. Ita Bucerus in cap. 6. Ioan. ante docuerat, carnem nostram nihil prodesse, & hunc esse sensum. Hoc loco sua priora scripta retractat, Zuinglium, Oecolampadium cum Luthero conciliare conatur, quo nihil magis est ridiculum. Magis enim quam aqua, & ignis inter se pugnant.

Videatur Bucerus in Matth. 26. in editione anni 1536.

Quid autem turpius est illis ipsis sectarum antesignanis, quam in tam dirâ dissensione, damnatione, *a Stephano Roberto* se mutuo non intellexisse? Quid porrò stulti, quam *exhibitos* velle

velle nobis persuadere Bucerum, Lutherum verè cum Zuinglio sensisse? Nam quod ait se errori, & humano affectui indulsisse, non adhibuisse debitam in inquirendo religionem facilè credimus.

Id tamen postea reuocauit. Beza contra Heshusiũ, carnem Domini ait nihil, *nisi vitam ex sese spirare posse.* Caluinus hoc loco negat eos rectè sentire, qui *carnem Domini comesam nihil volunt prodesse.* Bullingeri expositio est. *Caro, inquam, mea quam cernitis, non prodest quicquam,* illo *videlicet modo hausta, quo vos hauriendam, edendamq; imaginamini. Nimirum corporaliter, & carnaliter, sicut caro ex macello.* Cæteri ferè Zuinglium sequuntur, qui lib. de vera & falsa religione: *Non esus sed cæsus Christus est nobis salutaris. Cæsa, non ambesa caro Christi nobis prodest.* Et: *Cæsa nos seruauit à cade, sed comesa nobis penitus nihil prodest.*

§. 2. Hos errare de verâ carne Christi, non minus quam Capernaitas ostendam. Si de pane, carne, sanguine ita dixit Christus: *verba quæ spiritus sunt & vita,* vt nullo modo quicquam corporeum admittant, etiam verba cœnæ spiritus sunt, & vita, ideoq; non modo verum Christi corpus, sed etiam species panis & vini è medio sunt tollenda: nec ibi comedendus panis, nec vinum bibendum, sed credendum duntaxat, & ne imaginariâ quidem spiritalitate Domini testamentum reddendum irritum. Rudes ergo fuerunt Apostoli qui biberunt omnes.

Quod verò Zuinglius argutatur: *carnem Christi cæsam, non ambesam prodesse*, ipsius erroris fundamenta concutit. *Panis*, inquit, *caro mea est pro mundi vita.* Hæc verba sine dubio spiritus sunt vita. Cur non hic malâ manu addi posset: *Caro non potest quicquam?* Tam promptè Turcus CHRISTI passionem, quam Zuinglius manducationem negabit. Quid verò Ostorodius, quid cæteri in Borussiâ, qui carnem & sanguinem prodesse quicquam iam dudum negarunt? Si caro non potest quicquam comesa, quia Christi spiritalia sunt verba, non potest probari prodesse mactatam: quia immolatio & victima spiritalis fingi ab illis, qui Zuinglii exemplo errare didicerint, non minus facilè potest, quam manducatio. Nam sententia ad omnia præcedentia pertinet, vt non minus propriam immolationem in cruce quam manducationem auferre possint. Cur vero verba spiritalia interpretantur figurata? an spiritus est tropus? & vita, figura? an non propria verba, sunt etiam spiritalia?

§. 3. Caro in sacris literis aliquando veram, & solam carnem significat. Cum spiritus dicitur *carnem & ossa non habere.* Interdum pro toto homine accipitur, vt etiam anima; cum dicitur: *omnis caro fœnum.* Tertio pro humana infirmitate, mortalitate, sicut cum dicimus Christum *iam non nosse secundum carnem.* Deniq; pro carnis affectibus, prauisq; iudiciis, & homine carnali. Hoc postremo modo interpretantur multi Patres Tertullianus, Chrysostomus, Cyprianus, Origenes, Cyrillus Alexandrinus, & Ierosolymitanus, Theophylactus, Euthymius. Nam sensum esse aiunt: Verba Christi ab illis intellecta carnaliter, nihil prodesse, carnem enim hoc est carnalẽ sententiã, quam illi habebant, non prodesse ad salutem, spiritualem intellectum esse, qui viuificet. Viuificare autem est lucem rerum spiritalium, amoremq; inferre, quæ est vita animarum. Sic litera occidit, spiritus viuificat. Hanc expositionem Bellarminus l. 1. c. 14. de Eucharistia amplectitur. Nam quando caro & spiritus opponitur, caro significat id quod ab infirmitate, & corrupta veteris hominis natura procedit, spiritus vero hominem renouatum, & eas actiones, quæ carnalem sensum, & desideria tollunt. Gen. 6. Matth. 16. Rom. 8. Gal. 1.

Sumpta est hæc doctrina ex Origene lib. 1. de principiis. Cum ergo Capernaitæ carnem manducandam more humano, & scindendam dicerent, carnale erat eorum iudicium: nam secundum carnem iudicabãt. Hanc sententiam Bucerus secutus est in enarratione in Ioannem c. 6. Nam profiterur se nunc Chrysostomum sequi, licet aliàs errarit, & contrariam sententiam defenderit. Carnem enim hoc loco, significare nostram carnem, quę nequeat percipere quę sunt spiritus. Bucerum secutus Ioan. Leonardus Caluinista. aliiq; complures.

Aretius etiam hunc in locum. *Caro non potest quicquam,* id est, *carnalis sensus,* Christum enim non de suâ carne loqui, sed de his, qui carnaliter audiebant, & intelligebãt. Hanc igitur sententiã non modo multi Patrum, sed etiam quidam hæreticorum probarunt. Quâ ex re manifestissimè constat, nihil posse contra veritatem catholicam ex illis verbis, ne in speciem quidem concludi. Addam nunc verba Patrum. Tertullianus de resurrectione c. *Sic etsi carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. Nam quia durum & intolerabilem existimarunt sermonem eius, quasi verè carnem suam illis edendam determinasset, vt in spiritu disponeret statum salutis, præmisit: Spiritus est qui viuificat. Atque ita subiunxit: Caro nihil prodest, ad viuificandum scilicet. Exequitur etiam quid velit intelligi spiritum: Verba quæ locutus sum vobis spiritus sunt, vita sunt. Sicut & supra: Qui audit sermones meos, & credit in eum, qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transit de morte in vitam. Itaq; sermonem constituens viuificatorem, quia spiritus & vita sermo, eundem etiam carnem suam dixit: quia & sermo caro erat factus, proinde in causam vitæ appetendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus. Nam & paulò antè carnem suam, panem quoque cœlestem pronuntiarat, vrgens vsquequaque per allegoriam necessariorum pabulorum, memoriam patrum, qui panes & carnes Ægyptiorum prauerterint diuinæ vocationi. Igitur conuersus ad recogitatus illorum, quia sensserat dispergendos, Caro, ait, nihil prodest. Quid hoc ad destruendam carnis resurrectionem? quasi non liceat esse aliquid, quod etsi nihil prosit, aliud tamen ei prodesse possit. Spiritus prodest, viuificat enim. Caro nihil prodest, mortificatur enim. Itaq; secundum nos magis collocauit vtriusq; propositionem. Ostendens enim quid prosit, & quid non prosit, pariter illuminauit, quid cui prosit, spiritum scilicet carni mortificatæ viuificatorem.*

Hic & sensum spiritalem intelligit, & tamen alium esse etiam indicat, de quo postea agemus. Hoc deinde ex Tertulliano annotandum est, nos eodem modo argumentum sacramentariorum posse dissoluere, quo soluit ille Saducczorum, & Marcionis, *Caro*, ait, *nihil prodest.* Quid hoc ad destruendam carnis resurrectionem? Quasi non liceat esse aliquid, quod etsi nihil prosit, aliud tamen ei prodesse possit, spiritus prodest. Sic & nos: Etsi caro nihil prosit, prodest tamen spiritus. Caro Christi cum spiritu prodest. Quẽadmodum igitur impiè de carne argutabantur. Caro nihil prodest, non ergo resurget: sic & nostri. Caro nihil prodest, nõ ergo comeditur in Eucharistia. Quorsum enim resurgit, aut manducatur, quod nihil prodest? Respondet Tertullianus, carni resurgenti spiritũ ꝓdesse. Non esse necesse vt ipsa alicui prosit. Respondemus carnem Christi manducatam prodesse, quia spiritu viuificata est, & viuificat. Origenes hom. 7. in Leuit. & 7. ac homil. 16. in Num. Ad omnem Christi sermonem accommodat. *Quis est iste populus, qui in vsu habet sanguinem bibere? Populus Christianus populus fidelis audit hæc, & amplectitur, & sequitur eum, qui dicit,* Nisi manducaueritis carnẽ meam, & biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam in vobis: quia caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. *Et vtiq;*

Caro resurgere posset, etsi nil prodesset.

qui hæc dicebat, vulneratus est pro omnibus peccatis nostris. Bibere autem dicimur sanguinem Christi, non solum Sacramentorum ritu, sed & cum sermones eius recipimus, in quibus vita consistit sicut & ipse dicit: Verba quæ locutus sum vobis spiritus & vita sunt.

Cyrillus catech. 16. De bona doctrina Dominus dixit: *Verba, &c.*

Chrysost. hom. 46. *Spiritus est qui viuificat: caro non prodest quicquam. Hoc est, secundum spiritum verba mea audienda sunt. Qui secundum carnẽ audit, nihil lucratur, nihil vtilitatis accipit. Carnale est dubitare, quomodo de cœlo descẽdit, & filium Ioseph arbitrari, & quomodo possit nobis carnẽ suam dare ad manducandum. Hæc, inquam, omnia carnalia, quæ mystice & spiritaliter intelligenda sunt. Et quomodo potuerunt intelligere, quid esset carnem manducare? Expectare igitur oportuit eos, non discedere, interrogare, non desperare. Verba quæ ego locutus sum vobis spiritus & vita sunt. Spiritus, hoc est spiritalia, nihil carnale, nullam naturalem consequentiam habentia, sed omni hac terrena necessitate, & humanæ vitæ legibus libera. Est & alius sensus. Dicit in hoc loco spiritus, pro spiritalibus posuit, ita vt carnem dixit, non pro carnalibus, sed carnaliter eos audire significans, qui semper carnalia desiderabant, cum spiritalia desiderari oporteat. Nam si carnaliter ea quis acciperet, nihil sanè lucraretur. Quid igitur Caro non prodest quicquã? Non de ipsa carne dixit? Absit: sed de ipsis qui carnaliter accipiunt quæ dicuntur. Quid autem est carnaliter intelligere? Simpliciter, vt res dicuntur, nec aliud quippiã excogitare. Non ita iudicanda sunt, quæ videntur, sed mysteria omnia interioribus oculis considerãda, hoc est spiritaliter. Qui non manducat carnem meam & bibit meum sanguinem, non habet vitam in semetipso. Quomodo prodest caro, sine qua nemo potest viuere? Vide quod ea particula, Caro non prodest quicquam, non de ipsa carne, sed de carnali auditione dictũ est.*

§ 4. Altera interpretatio est. Carnem Christi nihil prodesse, vt caro, priè pro corpore Christi accipiatur: atq; hanc neget prodesse, non simpliciter, sed si vt illi existimabant, laniata, mortua, quasi viscerationе de macello daretur. Sic enim separata ab anima, & abiũcta à diuinitate nihil haberet, nisi quod aliæ sanctorũ carnes haberent. Ex se igitur non prodest quicquam. Nam illi vitam corporalem, de carne Christi imaginabantur, quemadmodum Patres de manna vixerũt, & Adam in Paradiso, de arbore vitæ pascendus erat ad consequendam immortalitatem, si non peccasset. Ad eum vsum, sibi Christi carnem dandã, aut crudam, aut mactatam, & coctam, vt ne morerentur, arbitrabantur. Hoc modo, inquit, sumpta non prodest quicquam, nec enim ex se habet hoc semẽ immortalitatis, neq; à Deo ad hoc facta est. Sed hæc omnia alio modo spiritaliter sunt intelligẽda: Hæc est S. Aug. expositio. tr. 27. *Quid est ergo: nõ prodest quicquam? Caro non prodest quicquam: Sed quomodo illi intellexerunt? carnẽ quippe sic intellexerunt, quomodo in cadauere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur. Proinde sic dictum est, Caro non prodest quicquam, quomodo dictum est, Scientia inflat. Iam ergo debemus odisse scientiã? Absit. Et qd est Scientia inflat. Sola sine charitate. Ideo adiunxit, Charitas vero ædificat. Adde ergo scientiæ charitatẽ, & vtilis erit scientia, non per se, sed per charitatem. Sic etiam nunc caro non prodest quicquam, sed sol caro. Accedat spiritus ad carnem, quomodo accedit charitas ad scientiam, & prodest plurimũ. Nam si caro nihil prodesset, verbum non caro non fieret, vt inhabitaret in nobis. Si per carnẽ nobis multum præstitit Christus, quomodo caro nihil prodest? Sed per carnem spiritus aliquid pro salute nostra egit, caro vas fuit, quod habebat attende, non quod erat. Apostoli missi sunt, nunquid caro ipsorum nihil nobis profuit? Si caro Apostolorum nobis profuit, caro Domini poterat nihil prodesse? Vnde enim ad nos sonus verbi, nisi per vocem carnis? Vnde stylus? Vnde conscriptio? Ista omnia opera carnis sunt sed agitante spiritu tanquam organum suum. Spiritus ergo est qui viuificat: caro autem non prodest quicquam.*

Caro mortua non prodest.

Ex quo apparet, eos carnaliter verba Christi accepisse, quod nobis, & sanctis Patribus iniuriose obiiciunt aduersarii.

Et Cyrillus Alexandrin. *Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam. Non in perire omnino carnem viuificam esse negatis. Nam si sola intelligitur, nihil prorsus viuificare potest, quippe quæ viuificante indigeat. Quam verò incarnationis mysterium laudabili cura scrutari studuerit, & habitantem in carne cognouerit, quamuis nihil penitus caro per seipsam possit, viuificã tamen esse factã credetis, nisi & Spiritum S. non posse viuificare contendatis. Nam quoniam cum viuificante verbo caro coniuncta est, tota est effecta viuifica. Non enim ad corruptibilem suam naturam iunctum Dei verbum detraxit, sed ipsa ad melioris virtutem eleuata est. Quæuis ergo natura carnis, vt caro est, viuificare nequeat, facit tamen hoc, quia totã verbi operationem susc epit. Corpus enim est non cuiuslibet hominis, cuius caro prodesse quicquam potest, sed ipsius vitæ & Saluatoris nostri Iesu Christi Corpus, in quo Deitatis plenitudo corporaliter habitat, facere hoc potest. Nam si mel cum natura dulce sit, ea dulcia facit, quibus immiscetur, nonne stultum erit viuificam verbi naturam putare non dedisse homini, in quo habitat, viuificandi virtutem? Quas ob res caro quidem cæterorum omnium quicquam verè non prodest. Caro autem Christi, quia in ipsa vnigenitus Dei filius habitat, sola viuificare potest. Spiritum verò seipsum appellat, quia Deus spiritus est, &, vt ait Paulus, Dominus spiritus est. Verba quæ locutus sum vobis spiritus & vita sunt. Totum corpus suum viuifica spiritus virtute plenum ostendit. Spiritum enim hic ipsam carnem nuncupauit, non quia naturam carnis amiserit, & in spiritum mutata sit, sed quia summè cum eo coniuncta totam viuificandi vim hausit. Nec turbari propter hoc decet. Nam qui Domino conglutinatur, vnus cum eo spiritus est. Quomodo ergo caro sua vna cum eo non appellabitur spiritus? Huiusmodi ergo est, quod dicitur putatis me dixisse vim ipsam naturam sui terrestre hoc esse corpus? Ego vero de spiritu, & de vita æterna locutus sum. Non enim natura carnis viuificum reddit spiritum, sed spiritus virtus viuificã carnem efficit. Verba ergo quæ vobis locutus sum, spiritus, id est, spiritalia & de spiritu, & vita, id est, de viuifica & naturali vita sunt.*

Caro viuifica est.

Caro igitur Christi viuifica est, & spiritum hausit, vt & illa viuificare possit.

Gaudentius hinc probat veritatem corporis Dominici. *Pascha est enim Domini, id est, transitus Domini. Ne terrenum putes, quod cœleste effectum est, per eum qui transiit in illud, & fecit illud suum corpus & sanguinem. Nam quod supra genealiter exposuimus de edenda carne Agni, spiritaliter in degustandis seruandum est iisdem mysteriis Dominicæ passionis, vt non crudã carnem crudumq; sanguinem, sicut Iudæi, edisputes, & respuas, dicens, Quomodo potest hic nobis dare carnem suam manducare? Nec in olla cordis carnei humoribus semper obnoxii, ipsum decoquas Sacramentum, communem illud & terrenum esse existimans: sed vt per ignem diuini spiritus, id effectum quod annuntiatum est, credas, quia quod accipis, corpus est illius panis cœlestis, & sanguis est illius sancta vitis. Nam cum panem consecratum, & vinum discipulis suis porrigeret, sic ait,* Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus. *Credamus, quæso, cui credidimus. Nescit mendacium veritas: ideo eum de corpore suo manducando, & sanguine suo bibendo, turbis loqueretur stupentibus, ac murmurantibus,* Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? *vt abstergeres per ignem cœlestem eas cogitationes, quas vitandas esse prædixi, sic adiecit. Spiritus est qui viuificat: nam caro nihil prodest. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt. Et idcirco caput diuinitatis eius cum pedibus incorporationis, & interioribus simul iuncturis mysteriis, vt pariter vniuersa quemadmodum tradita sunt credamus, non infringentes os ipsius solidissimum: Hoc est corpus meum, Hoc est sanguis meus. Si quid autem superauerit, etiam nunc in vniuersitate quæ sensa, quod expositione ista non cœperit, ardore fides concremetur. Quoniam Deus noster ignis comburens est, purgans, erudiens, &c.*

Caro Christi vitificatrix Sacramenti.

& illuminans corda nostra ad intelligentiam diuinorum, vt & ipsius à Christo institui sacrificij cœlestis causam, rationemque inenarrabili dono eius fine fine gratias relaturi. Nam vere istud est hæreditarium munus Testamenti eius noui, quod nobis ea nocte qua tradebatur, crucifigendus, tanquam pignus suæ præsentiæ derelinquit. Hoc illud est viaticum nostri itineris, quo in hac via vitæ alimur ac nutrimur, donec ad ipsum pergamus de hoc sæculo decedentes, vnde dicebat idem Dominus, nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habetis vitam in vobis.

Eodem modo concilia Ephesinum, & Alexandrinum, quod Anathematis. 11. recitat Cyrillus. *Sanctum ac viuificum, incruentumq; in Ecclesijs celebramus sacrificiũ, non hominis alicuius nobis similis, & communis corpus, consimiliter & pretiosum sanguinem esse, quod proponitur, credentes, sed magis tanquam proprium viuificantis verbi corpus & sanguinem accipimus. Communis enim caro viuificare non potest. Et hoc ipse Saluator testatur,* Caro non prodest quicquam, Spiritus est qui viuificat. *Quoniam enim verbi facta est propria, ob eam causam intelligitur, & est viuifica, sicut Saluator dixit:* Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem, & qui manducat me, etiam viuet propter me.

Athanasius in testimonijs scripturæ, quod eadem essentia patris &c. T. 1. Eodem modo loquitur, & vim esse penes Deum ostendit, sed in carne apparuit. Hic ostendit Spiritum esse patrem & Deum, illi omnem tribuit efficientiam, non carni. Et in cap. Matth. 12. de blasphemiâ in Spiritum sanctũ. *Atq; ista istius lectionis obseruatio hanc mihi sententiam complecti videtur, & ostendere vtramq; blasphemiam ad Christum pertinuisse, & de se locutum esse Filium hominis: vt ex hoc quidem corporalitatem suam ostenderet: ex Spiritu verò spiritualem suam & intellectualem Deitatem demonstraret. Siquidem veniam assequi posse in blasphemia contra filium hominis constituit, vt corporalitatẽ suam declararet. Istiusmodi characterem etiam in Ioannis Euangelio vidi, vbi de esu corporis disputans, ac propterea multos scandalizatos conspiciens, ita locutus est: Hoccine vos scandalizat? quid si igitur filium hominis spectaueritis ascendentem, vbi prius erat? Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, Spiritus sunt & vita. Hic enim de vtroque, carne & Spiritu suo locutus est, & Spiritum à carne discriminauit, vt non solum in eo, quod oculis apparebat sed naturam quoq; inuisibilem credentes, discerneremus ea qua loqueretur, non carnalia esse, sed spiritualia, quot enim hominibus corpus eius sufficisset ad cibum, vt vniuersi mundi alimonia fieret? sed propterea ascensionis suæ in cœlum mentionem fecit, vt eos à corporali intellectu abstraheret, ac deinde carnem suam de qua locutus erat, cibum è supernis cœlestem & spiritualem aliunde, & ab ipso donandum intelligerent. Quæ enim locutus sum vobis, inquit, Spiritus est & vita. Quod proinde est, ac si diceret, corpus meum quod ostenditur & datur pro mundo, in cibum dabitur, vt spiritualiter vnicuiq; tribuatur, & fiat singulis tutamen præseruationis ad resurrectionẽ vitæ æternæ. Ita quoq; Samaritanam abstrahens Dominus à rebus sensibilibus, Deum esse Spiritum pronuntiauit, vt deinceps illa non corporalia de Deo cogitaret. Ita quoq; Propheta videns Verbum carnem esse factum locutus est: Dominus Christus vultus nostri spiritus est: ne quis ex eo quod in illo apparet, merũ hominem Dominum esse intelligeret. sed dum spiritũ esse audit, Deum eum agnosceret in corpore constitutum. Vtrumq; igitur iam liquet, eum, qui Dominum videt de se loquentẽ, si corporalia eius tantummodo in oculis habeat, & non credens dicat, vnde huic sapientia? peccare illũ ipsum quidem, & vt in Filium hominis blasphemare, eundemq; verò, si videat opera eius in Spiritu sancto facta, & dicat alium operum authorem, nec Deum esse, nec Dei filium. sed ea opera Beelzebub asscribat, manifesto blasphemare eò quòd inficiatur eius Deitatem.*

Idem Athanasius de assumptione hominis indiuisam probat carnem, & Deitatem, atq; vnam personã. *Itaq; consideret, quia quicquid ad Deitatem refertur, vnitatem indiscretam esse designat: quidquid hominis indicat, naturã infirmitatis ostendit, sicut ipse ait.* Spiritus carnem ossa non habet, sicut me videtis habentem. *Nonne in hoc dicto hominẽ ostendit? Nam secundũ Deum sic prosecutus est:* Spiritus est qui viuificat: nam caro nihil prodest: Verba quæ ego locutus sum vobis Spiritus & vita sunt. *Vides quia vbi autoritatẽ refert, diuinitatẽ induisam esse ostendit: vbi ad hominẽ, naturã infirmitatis designat. Ac per hoc omnis potestas Deo est adscribenda, & omnis infirmitas homini est imputãda.*

Pari igitur modo etiam in Eucharistiâ caro ex se & naturâ sua non potest quicquam, sed ex coniunctione cum diuinitate, & vnione hypostaticâ. Hæc ergo interpretatio istius: caro non prodest quicquam; totã difficultatem tollit, quæ fingi potest & valde consentanea est contextui. Nam cum semper propriè carnẽ intellexerit, hic quoq; à sermonis proprietate, non videtur conueniens, vt discedat. Deniq; non parua blasphemia est dicere: Carnem Christi nihil prodesse. Vitam enim mundo dedit. Nec hanc expositionem facile Caluiniani refellent, cum ipse eam Caluinus repudiatâ expositione Zvvinglianâ sequatur. *Nec rectè etiam illi, qui Christi carnem prodesse dicunt, quatenus crucifixa est, comesam vero nihil nobis afferre; quin potius comedere eam necesse est, vt crucifixa prosit.* Augustinus subaudiendum putat, solam, & per se, quia debeat cum Spiritu coniungi quod cum ipsa consentaneum est. Nam Christus ad modum edendi simpliciter respicit. Reijcit igitur Zvinglij interpretationem, & probat Augustini sententiam. *Caluinus Zvinglium refutat.*

§. 5. Coniungi etiam aliam interpretationem necesse est. Nam caro etiam diuinitati hypostatice vnita, & Spiritu sancto perfusa, non viuificat tamen, non prodest, nisi ita comparatus sit is, qui manducat, vt Spiritus quoq; diuini particeps efficiatur. Hoc sensu dixit Augustin. tract. 2. in Exod. *Spiritum manducantis digne, viuificare, nam indigne sumenti non prodest.* Porro spiritualis manducandi modus duplex est. Vnus vt fructus & gratia consequatur, cum spiritualiter mãducatur, fide, caritate, alter modus est spiritualis manducationis, qui opponitur lanienæ Capernaiticæ, vt Augustinus tract. 27. & in Psal. 98. Etsi inuisibiliter sumatur, tamen visibiliter celebrari docet.

§. 6. Quia vero spiritualis sumptio duplici modo sumitur, & os fidei adhibendum est, hocq; Caluinus exponit, de spirituali duntaxat solet intelligere, ideo merito Stapletonus illius expositionem plenam dolo, & vafricie iudicauit.

VERSVS 65. 66.

Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt, sciebat enim ab initio Iesus, qui essent nõ credentes, & quis traditurus esset eum Et dicebat, propterea dixi vobis quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo.

QVÆSTIO I.

Quomodo & qui discesserunt?

§. 1. QVod dicitur: *Sciebat qui essent non credentes,* in quibusdam Græcis legitur; οἱ μὴ πιστεύοντες, vitiose. Eorum princeps videtur fuisse Iudas. Hocideo *Nouerat proditorem,* additur: vt Christi in omnibus actionibus constantiam, prouidentiamq; cognoscamus, non enim veluti repentinâ defectione turbatur, sed ab æterno prænouerat deficientium inconstantiam. Ideo rectè notat Chrysostomus fuisse hoc Deitatis. Gentiles etiam

Christianis insultantes reprimit, qui subsannabant, quasi stulte discipulum proditorem, aut ignoranter elegisset Dominus. Chrysost. p.143. hocidcirco voluisse docet: vt constet parum præsidij esse in sola vocatione, ne adsit perpetua cura, vigilantia gratitudo, & quamuis multa præclara facere videamur: vti & Iudas miracula fecit, si tamen vno aliquo in vitio hæreamus, omnia illa augendæ damnationi, non proficere saluti.

Perseuerantia defuit.

§. 2. Non miram apostasiam affirmat, quod non sit illis data perseuerantia. Donum enim Dei est, vt monet Augustinus de prædestinat. sanctorum. Nam & venire, & postquam venerint, in Christo manere diuini muneris est. Et tract. 27. pluribus hocipsum declarat. Quamuis non dubium quosdam ex illis nunquam credidisse.

Increduli igitur vnde allici, & firmari debuerunt, inde discessus arripiunt causam? ne nos bonorum paucitas in Dei seruitio efficiat negligentiores. Nam Deus colendus, & vitæ integritas tenenda etiam sine comitatu. Nec omittenda veritas, quia ex omni re superba incredulitas solet exasperari, nondum singulatim eos reprehendit, quod forte multi sanabiles essent, Augustinus abisse septuaginta arbitratur in Psal. 98. atque hi primi fuerunt Eucharistiæ negatores, vt Chrysost. hom. 46. Christus recedentibus non loquitur, iam enim & verba docentis, & potentiam miracula facientis irriserant, nec de præsentibus laborare se ostendit, ne operâ cuiusdam indigere putaretur.

Inuitati sunt & renuerunt.

§. 3. Non est à patre datum, inquit, nemo venire potest, nisi datum sit illi à patre suo. Ideo se hoc monuisse; fides enim est Dei donum, quod habere nemo potest, nisi à Deo. Nec excusandi tamen, quia non est datum; nam oblatum fuit, ipsi non receperunt. Inuitati sunt, & trahi cœperunt, sed retractantes relicti sunt. Dari à patre, & trahi efficaciter à patre idem est. Itaque illud, Nemo potest ad me, nisi fuerit datum à patre meo, idem valet, atq; illud, nemo potest venire nisi pater meus traxerit illum; nam vt veniat opus est multiplici gratiâ, vt illo loco explicaui. Iudæi vero non veniunt, non credunt, qui quamuis inuitati sunt, & suo more tracti, non tamen paruerunt trahenti. Nemo potest venire, nisi trahatur, sufficiente gratiâ, multo minus efficaciter venit, si non prius sufficiens gratia collata fuerit. Itaque gratia illa opponitur Iudæorum carnali & crasso ingenio: nec hoc indicat eos non posse venire, quod gratiam sufficientem, quâ venire possent, non dederit pater: sed generatim dicit; nemo potest venire nisi fuerit ei datum à patre: Hoc non ita applicandum est; vt dicamus: Vobis non est sufficiens gratia data à patre, ideo venire non potestis. Hæc enim esset excusatio, non accusatio. Verum ita verba intelligenda sunt. Nemo potest venire, nisi sufficiens gratia fuerit data à patre. Hæc vobis data est, & tamen eam reiecistis, ideo non datur maior, seu efficax, qua reipsa veniretis. Quemadmodum vers. 44. dicit neminem venire posse, nisi pater traxerit eum: nam omnes à Deo doceri debent, qui venire debent. Postea subdit, qui audiuit à patre & didicit ille venit. Trahi est sufficiente gratiâ donari, sine illa nemo potest venire, ne initium quidem veniendi facere, ne velle quidem venire. Hanc dederat, & pater traxerat, sed cum audissent, & moti essent, non didicerunt, non assensi sunt, ideo vlterius tracti non sunt.

§. 4. De his Chrysostomus monet, καὶ ὃπ ἦν εἶχον πίστιν ἀπώλεσαν ἀποσχίσαντες, *Et quod quam habuerunt fidem, perdiderunt, abscindentes seipsos.* Idem Chrysostomus de accipientibus monet, ὁ παρασχὼν ἑαυτὸν ἄξιον λαβεῖν, αὐτὸς ἔλαβεν. *Qui dignum se præstiterit qui accipiat, ille accepit.* Dignum intelligit non ex se, sed oblatam cum gratiâ fidem accipiendo, non reijciendo, cooperando. Miror autem in Chrysosto. illa culpari, cum Augustini, atque aliorum sit eadem illa sententia. Imo hunc in locum Brentius: *Pater qui vult omnes saluos fieri, omnibus offert fidem, & omnes trahit, quantum in ipso est.*

VERSVS 68.

Dixit ergo Iesus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire.

QVÆSTIO I.

Cur dicit: Nunquid & vos vultis abire?

Liberum arbitrium.

§. 1. CYprianus Epist. 55. causam esse ait, vt liberum arbitrium in illis esse ostenderet. Sic etiam Cyrill. l. 4. c. 30. *Liberum est homo animal, & potest, si velit ad dextram, siue ad sinistram iter, (virtutem aut vitium) eligere*, itaille hunc locum interpretatur. Eodem modo Theophylactus interpretatur: Qui etiam paulò de gratia eo modo quo Chrysostomus locutus est. Nempe eam illis dari, qui acciperent. *Sæpe dicimus vt cum audieris; Pater donauit fidem in filium, ne existimes patrem sortito, alijs bene facere: alijs vero non, nam hoc iniurium esset. Sed puta illi patrem benefacere, & illis conferre donum fidei: quibus cum electio cooperatur. Qui enim ex voluntate sua non cooperatur, neq; à Deo accipiens vtilitatem capit. Hoc nolo dicere, omnibus dat Deus, sed hi quidem accipiunt, & bene vtuntur accepto. Et custodientes ostendunt Dei donum, hi vero accipientes quidem, sed perdentes Dei dona videntur nihil a cepisse. Quando ergo dicit Euangelista, non posse venire ad filium, si non sit datum à patre, hoc dicit. Quod ille veniat ad filium cui dedit pater, quod apud eum custodiatur datum à patre donum.*

Hæc ne cui Pelagiana videantur secundum fidem sunt intelligenda. Iniuste ageret Deus, si quibusdam tantum gratiam conferret, quâ conuerterentur, alijs non conferret sufficientem quâ venire possent, & tamen eos, quod non venirent, puniret. Nam alioqui iniustum non aliquem peccatorem deserere: sed punire desertum, quod non venerit, cum non potuerit venire, hoc Dei bonitati, & iustitiæ repugnat. Omnibus autem cooperantibus proficit donum, sed renuentibus minime. Itaque quod non cooperantur, gratiam nullam accepisse videntur, quia nullus effectus gratiæ in illis comparet, cum tamen acceperint sufficientem. Vbi notandum omnibus offerri, sed effectum in illis habere, ὅσοις ἡ προαίρεσις συνεργεῖ, *in quibus electio cooperatur.* Offert autem duodecim, seu vt Syrus לתריעסרהון *Latthreghsarthech, duodecadi sua*, vt eorum appareat constantia, quâ cæteris abeuntibus perseuerarunt.

Vt debent gratiam quâ parati venire.

Ex his confutatur Pareus l. 6. c. 10. de gratiâ & libero arbitrio. Cum dicit liberos fuisse ad resistendum gratiæ, non ad veniendum. In malum enim impios esse liberrimos, in bonũ nequaquam: Refutat ipsum Cyrillus, Cyprianus, & res ipsa. Nam datâ gratiâ possunt venire, ideo eorum est culpa, si non veniunt. Non autem sine gratiâ venire possunt. Non est autem satis vocatos esse, adiuuandi sunt, vt sequantur. Nec satis ad officium aliquod vocatos, opus est gratia, qua illo fungantur.

VER-

VERSVS 69. 70.

Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes: Et nos credimus & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei viui.

QVÆSTIO I.

Quæ confessio Petri?

§. 1. RESpondet omnium nomine, *tanquam os, & procurator cæterorum*, non vt Monarcha, ita monet Zvinglius. Et quidem Monarchæ nomen in Sacerdotibus non vsurpamus, & si qui in eam adulationem prorumpant, vt Pontificem appellent Monarcham, eos abiecti animi, & seruilis assentationis infamiâ notamus. Hoc sanè quod os & procurator Petrus est, multum ad eius primatum facit. Nam non à seipso, nec ab Apostolis, sed à Christo constitutus est, vt os Apostolorum, & procurator esset, vt per eum ageret, vt ille nomine omnium responderet. Cum autem Collegio par esset, certe, cum os & procurator factus est, non parum eius auctoritati accessit. Cyrillus certè l. 4. c. 28. Per vnum, qui cæteris præerat, respondet.

Monarcha.

§. 2. Respondet vero tria. Primo: *ad quem ibimus?* Deinde: *verba vitæ æternæ habes.* Tertio: *Et nos credidimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei.* Duo priora ex vltimo oriuntur. Ad alium posse ire Apostolos negant, nulla enim spes salutis apud Pharisæos, aliosque. Insignis doctrina, quâ intra Ecclesiam Catholicam, se quisq; facile continebit. Ad quem enim ibit? Omnium partium sectæ, & auctores flagitijs infames, inconstantesq; fuerunt, in varias particulas sectæ spargunter. Nusquam verba vitæ æternæ. Illa autem sic vocantur, quibus salutem consequuntur. Doctrinam enim Christi totam intelligit.

Ad Ephes. salus.

§. 3. Quid crediderint dubium esse non potest. Nam cum dicunt doctrinam eius esse vitæ æternæ, indicant omnia vera esse quæcunque veritas æterna; Christus Dei filius pronunciat, hoc ipso enim quod filium Dei confitentur, mentiri, & falli posse negant. Zvinglius infert; non esse verum Christi corpus in Eucharistiâ, non enim hoc se credere affirmant. At cum omnia illi crederent, & in omnibus, etiam dicenti: *qui manducat meam carnem viuet æternum*, credidérunt. Ita hom. 50. interpretatur Eusebius Emissenus. Et Augustinus tract. 27. Verba vitæ æternæ habes in ministratione corporis & sanguinis tui. Verum autem corpus, & sanguinem esse, Augustinus idem eodem loco demonstrat. Tu es filius Dei, inquit, id est, *Quia ipsa vita æterna tu es, & non das in carne & sanguine, nisi quod tu es.* Subdit tandem. *Hoc totum quod Dominus de carne & sanguine suo locutus est, & quod in eius distributione gratia vitam nobis promisit æternam, & quod hinc voluit intelligi manducatores & potatores carnis & sanguinis sui, vt in illo maneant, & ipse in illis, & quod non intellexerunt, qui crediderunt, & qui spiritalia carnaliter sapiendo scandalizati sunt, & quod eis scandalizatis & perementibus, consolatio Domini affuit discipulis qui remanserant*; Ad quos probandos interrogauit: &c. *Hoc ergo totum ad hoc valeat nobis dilectissimi, vt carnem Christi & sanguinem non edamus tantum in Sacramento, quod & multi mali, sed vsq; ad Spiritus participationem manducemus, & bibamus, vt in Domini corpore tanquam membra maneamus, vt eius Spiritu vegetemur, & non scandalizemur, etiam si multi nobiscum manducant & bibunt temporaliter Sacramenta, qui habebunt in fine æterna tormenta.*

§. 4. Pareus l. 1. c. 8. de iustificatione, hanc fidem ad fiduciam specialem detorquet. Nam qui confitetur Christum habere verba vitæ æternæ, ille certus est, se ad vitam æternam esse electum. Respondeo. Illud consequens ex illo antecedente nequaquam deduci. Nam & credere Christum habere verba vitæ æternæ, & an illam consecuturus sit, dubitare potes. Cum illud credant multi, hanc consequuntur pauci. Non est autem in Christo, sed in duro hominum corde obstaculum. Imo S. Augustinus etiam Apostolos timore perculsos ait, & metuisse ne & ipsi aliquando deficerent. *Non illum expressit, sed nec fuit, vt omnes timerent, quamuis vnus periret.* tract. 27. in Ioan. Quin ipse Zvinglius timendum docet. [Hoc sermone vigilantiores eos reddit, vt tantum thesaurum, tantum donum diligentius seruent. Donum Dei est fides, & perseuerantia, non nostrum meritum. Et cum ex tam eximijs Apostolis vnus deficit, nemo sibi securitatem polliceatur.] Hæc ille dum explicat verba Christi: *Vnus ex vobis Diabolus est.* Christus ergo securitatem sustulit, quam consuendo puluinar securitatis Christianæ Otho Casmanus retulit. Rectè illa Zvinglius contra posteros suos prædicantes progeniem se vitiosiorem. Hortatur & Chrysostomus ne facile securos nos putemus, loco quem supra citaui.

Parei delirium.

Non datur securitas Christiano.

§. 5. Diabolum vocat Iudam propter obstinatam malitiam, in Syro est Satana: Erasmus mallet calumniatorem, hoc est enim διάβολος, sed non hoc voluit Christus. sed Diaboli instar impium, & contumacem esse ostendit. Eius tamen malitiâ Deus bene vsus est, vt habet August. tract. 27. Monet Tertull. de præscriptionibus c. 3. ne moueamur defectionibus aliorum. *Auolent quantum volent paleæ leuis fidei quocunq; afflatu tentationum, eo purior massa frumenti in horrea Domini reponetur. Nonne ab ipso Domino quidam discentium scandalizati deuerterunt? Nec tamen propterea cæteri quoq; discedendum à vestigijs eius putauerunt: sed qui scierunt illum vitæ esse Verbum, & à Deo venisse, perseuerarunt in comitatu eius vsq; ad finem: cum illis, si vellent & ipsi discedere, placidè obtulisset. Minus est, si & Apostolum eius, aliqui Phigellum, & Hermogenes, & Philetus, & Hymenæus reliquerunt: ipse traditor Christi de Apostolis fuit.* Quamuis igitur tota regna ad Arianismum, Turcismum, Caluinismum, Atheismum discíscere videamus, nobis tamen in doctrinâ vetere, & Apostolica persistendum est: & solatio debet esse ipsa paucitas, cui salus diuino ore promissa est: nam nostra paucitas non singularis est, sed toto mundo diffusa, omnia tempora comprehendit.

Defectionibus moueri non debet Christianus.

CAPVT VII.

POST hæc autem ambulabat IESVS in Galilæam, non enim volebat in Iudæam ambulare: quia quærebant eum Iudæi interficere. 2. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, Scenopeia. 3. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua, quæ facis. 4. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse: si hæc facis, manifesta teipsum in mundo. 5. Neq; enim fratres eius credebant in eum. 6. Dicit ergo eis IESVS: Tempus meum nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum. 7. Non potest mundus odisse vos: me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala sunt. 8. Vos ascendite ad diem festum

festum hunc, ego autem non ascendo ad diem festum istum: quia meum tempus nondum impletum est. 9. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. 10. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum non manifeste, sed quasi in occulto. 11. Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant: Vbi est ille? 12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alij autem dicebant: Non, sed seducit turbas. 13. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. 14. Iam autem die festo mediante, ascendit IESVS in templum, & docebat. 15. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? 16. Respondit eis IESVS, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me. 17. Si quis voluerit voluntatem eius facere: cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à me ipso loquar. 18. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam eius, qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. 19. Nonne Moyses dedit vobis legem: & nemo ex vobis facit legem? 20. Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit: Dæmonium habes, quis te quærit interficere? 21. Respondit IESVS, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini: 22. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem: (non quia ex Moyse est, sed ex patribus) & in Sabbato circumciditis hominem. 23. Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, vt non soluatur lex Moysi, mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in Sabbato? 24. Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. 25. Dicebant ergo quidam ex Ierosolymis: Nonne hic est, quem quærunt interficere? 26. Et ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. Numquid vere cognouerunt principes, quia hic est CHRISTVS? 27. Sed hunc scimus vnde sit: CHRISTVS autem cum venerit, nemo scit vnde sit. 28. Clamabat ergo IESVS in templo docens, & dicens: Et me scitis, & vnde sim scitis: & à me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis. 29. Et Ego scio eum: qui ab ipso sum, & ipse me misit. 30. Quærebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. 31. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: CHRISTVS cum venerit, numquid plura signa faciet, quam quæ hic facit? 32. Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc: & miserunt Principes, & Pharisæi ministros vt apprehenderent eum. 33. Dixit ergo eis IESVS: Adhuc modicum tempus vobiscum sum: & vado ad eum, qui me misit. 34. Quæretis me, & non inuenietis: & vbi ego sum, vos non potestis venire. 35. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos. Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? numquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus Gentes? 36. Quis est hic sermo, quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis: & vbi sum ego, vos non potestis venire? 37. In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat IESVS, & clamabat, dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. 38. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. 39. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus datus, quia IESVS nondum erat glorificatus. 40. Ex illa ergo turba cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est vere Propheta. 41. Alij dicebant: Hic est CHRISTVS. Quidam autem dicebant: Numquid à Galilæa venit CHRISTVS? 42. Nonne scriptura dicit: Quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello, vbi erat Dauid, venit CHRISTVS? 43. Dissensio itaq; facta est in turba propter eum. 44. Quidam autem ex ipsis volebat apprehendere eum: sed nemo misit super eum manus. 45. Venerunt ergo ministri ad Pontifices, & Pharisæos. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? 46. Responderunt ministri: Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo. 47. Responderunt ergo eis Pharisæi: Numquid & vos seducti estis? 48. Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? 49. Sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt. 50. Dixit Nicodemus ad eos, ille, qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis: 51. Numquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? 52. Responderunt, & dixerunt ei: Numquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vide, quia à Galilæa Propheta non surgit. 53. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

IN CAPVT SEPTIMVM

ARGVMENTVM

IN Galilæâ Dominus versatur, Iudæam ne occideretur, deuitarat: cum fratribus ad festum scenopegiæ noluit ascendere, sed post secutus, Iudæis inter se disceptantibus, interuenit, docet: arguit de cogitatâ cæde, legem se non violasse demonstrat. Mirantur libere eum docere, Messiam esse negant, quod nossent, vnde natus sit. Multi in eum credunt, ministri ad eum apprehendendum missi, sine effectu redeunt. Christus vltimo festorum die, omnes inuitat ad aquam viuam. Nicodemus monet Sacerdotes ne in Christum inauditum sæuiant.

Apud Syros ad v. 37. vsque legitur: *Matutinis feriæ quartæ, Hebdomadis 5. Ieiunij.*

Inde ad 45. *In commemoratione doctorum Ecclesiæ* דמלפנא דערחא *Demalphane deghidiho*; quod nimirum doctores imitatione Christi debeant Spiritu pleni, auditores ad res cœlestes inuitare. Imo & in medijs periculis fortiter officio fungi

Hinc vsque ad finem die Sabbati hebdomadis 5, ieiunij in matutinis.

VER-

VERSVS 1.

Post hæc ambulabat Iesus in Galilæam, non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.

QVÆSTIO I.

Quomodo cum præcedentibus ista cohæreant?

§.1. Scenopegia. SCenopegiæ festum à medio septembri celebrabatur, vitæ eius insidiebantur à festo Paschæ, vel pentecostes, vt alij volunt, irritati sanatione paralytici, quem 38. annos morbus afflixerat. Itaque aliquot mensium res gestas Ioannes omittit, certa quædam, delibare contentus, quibus eius diuinitatem ostenderet. Non enim continuam contexit vitæ illius historiam, sed quæ Spiritu sancto suggerente, Ecclesiæ mandare scriptis oportuit. Multi interpretes seriem ad cap. 6. versum quartum referunt; disputationem enim cum Capharnaitis quasi per parenthesin interiectam arbitrantur. Alij longius parenthesin extendunt, ad v.18. c.5. Aut legendum est, aut intelligendum, noluisse Christum in Iudæâ ambulare seu versari, hoc enim Græcum verbum περιπατεῖν, & tota constructio, sicut & Syra interpretatio conuincit. Hæc igitur in Galilæâ sunt gesta, vbi quamuis Euangelio multi obsisterent, ardenter tamen & liberè veritatem populi pars amplectebatur.

QVÆSTIO II.

Cur noluit in Iudæâ versari?

§.1. CRysostomus quæstionem proponit hisce verbis: τί λέγεις ὦ μακάριε ἰωάννη, ὅτι οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν, ὁ δυνηθεὶς πάντα ὅσα ἠθέλησεν: *Quid ais ô beate Ioannes, non habuit potestatem, qui omnia, quæ voluit, potest?* Ipsum quoq; textum ita citat: οὐ γὰρ οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν. *Non enim habebat potestatem versandi in Iudæâ.* Forte legit pro οὐκ ἠθέλησεν, *non voluit*, οὐκ ἠδύνατο, *non potuit.* Quamuis dicere malim eum verba, quæ citat, legisse, nec illud, οὐκ ἠδύνατο, *non potuit*, periphrasi exposuisse, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν, *non habuit potestatem.* Sensus idem tamen dici debet. Nam βούλεσθαι, atticorum ritu pro δύνασθαι interdum vsurpant. Sunt autem vt monet Gregorius Nazianzenus quædam ἀδύνατα impossibilia, non quia fieri non possunt, sed quia sunt ἀβούλητα, quia non vult, qui facere poterat. Quomodo exponenda omnia sunt, quæ Deus facere posse negatur, quando non implicant contradictionem. Quin & nunc ea quæ negare solemus, non posse fieri respondemus.

§.2. Causa Iudææ vitandæ erat, quod Iudæi illum constituerant interficere. Specie Zeli, & pietatis furentius irascebantur Sacerdotes & Pharisæi, quo eorum commodis potissimum obstare videretur, vitijs in publicum manifestandis: populum ergo Ierosolymis viciniorem concitabant, in Galilæâ minus poterant. Prudenter itaq; odia & inuidiam absentiâ declinauit, nequaquam tamē officium deseruit, poterat potentiâ periculū discutere, sed cum homo esset, & ad passionem veniret, nobis cautionem in aduersis commendare maluit, te temerè nos persequentibus ingeramus. Temeritas n. inconsiderata, ruinæ proxima est. Itaq; Chrysost. & Leontius contra Marcionitas hanc causam reddunt. Athanasius ex eo etiam docet non prohibitā esse in persecutione fugam. Imo crebro necessaria est fuga, dum irâ vel morâ, vel cessione eius, cuius præsentia exasperabat, paululum hostis mitigetur, & molescat: nos certè cum impares sumus, fugere solemus, & notum est illud Homericum de chalbdi.

οὐδέ τις ἐστ' ἀλκή, φυγέειν κάρτιον ἀπ' αὐτῆς. *Nec vllum robur est, quod resistat, optimum est ab eâ fugere.* Fortitudo Domino non deerat, sed docere nos voluit, inimico non semper viribus resistendum, sed cedendum esse aliquando.

VERSVS 2.

Erat autem in proximo dies festus Iudæorum scenopegia.

QVÆSTIO I.

Qua scenopegia?

§.1. DE magno illo, & lætissimo festo agitur Leuitici 23. 2. quo loco cærimonia explicatur. In tabernaculis habitabant in memoriā quadraginta annorū, quibus habitarant in deserto. Plurali numero vocari possent τὰ σκηνοπήγια, sed Ioannes numero vtitur singulari, ἡ σκηνοπηγία. Syrus nominat; רמטללא ריחוריי *damtallele dihudaie. Scenæ, seu tentoria, & festa Iudæorum.* Vbi Fabricius vertit: *Conopea*, marginalis nota Hebraicè interpretatur סכות *Succoth*, h.e. *tabernacula.* Sicut & Syram dictionē ערערתא *ghadghiditha*, explicat Hebræâ voce חג *chag*, q festum significat. Legē Christus seruabat; nā eo tempore comparere Ierosolymis oportebat, simul etiā in tantâ frequentiâ docēdi occasionem, & miracula illustria faciendi captabat.

VERSVS 3. & 4.

Dixerunt autem ad eum fratres eius. Transi hinc, & vade in Iudæā, vt & discipuli tui videant opera tua, quæ tu facis. Nemo quippe, &c.

QVÆSTIO I.

Quodnam fratrum eius consilium?

§.1. DE fratribus Domini iam alias sæpe dictū est: Non fuêre ὁμοπάτριοι scilicet Iosephi filij, licet Cyrillus, Leontius, Euthymius id opinentur. Nec enim ille ante deiparam virginem habuit vxorem, nec post duxit. Sed more Iudæorum omnes consanguinei *Fratres dicuntur consanguinei & gnati.* fratres appellantur. Inter eos non fuerunt Iacobus & Iudas, qui fratres Domini appellantur, Gal. 1.19. Apostoli enim iam fidē receperant, fratres qui hic iter Ierosolymitanum urgent, non credebant in eum. Syrus loco pronominis habet, *Iesu*, solent enim pro relatiuo ponere antecedens. Quod est in Græcò & Latino. *Vt & videant.* Syrus omittit particulam &, quæ ad emphasin tamen haud parum valet.

§.2. Fratrum, quo Christum, vt ad diem festum ascendat, hortantur, non exiguus est, nec simplex error; Nam iure cognationis nimū sibi licentiæ assumunt; Monet S. Chrysostomus ἄκαιρον εἶναι παῤῥησίαν, *intempestiuam alloquendi libertatem*, ἢ ἀπὸ συγγενείας μὴ παρεισιέναι δεῖν ἐγκλεῖσαι. *Et ob cognationem eos liberè disputare.* Cognati enim aut fere imperant, aut inuident, in eos qui videntur inferiores asperi, in superiores inuidi. *Fratrum error.*

Τὸ συγγένες τίκτει φθόνον.

Cognatio parit inuidiam, & solet inuidia altiora petere. Atq; hæc de infidelibus, & impiis ut plurimum vera sunt: Christiani, quibus singulatim posita est lex caritatis, consanguinitate ad amorē accenduntur. Fratrū autem Domini arrogans factū est: nam quamuis multa eius miracula vidissent, consilium tamē velut prudentiores imprudenti obtrudunt. Nihil hoc stolidius esse potuit facto, cum enim tantâ prudentiâ, potentiaque omnia eum administrare animaduerterent, & tam illustria in eo diuinitatis signa fulgere,

suam

suâ tamen illi sapientiâ vtilem opinantur fore, ideoq; quæ ad nominis gloriam spectare existimant, quasi sua bona ignorâti, non sine aculeo quodâ suggerunt.

§ 3. Concilium, vt illi arbitrantur vtile, & speciosum. *Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua.* Tertius error est, quod stolidum & ignauum iudicent, vt qui tantâ famæ & gloriæ consequêdæ occasione obla â non vtatur, in Galilæâ lateat, totius nationis conspectum fugiat: nec enim homines carnales vel cogitatione consequi potuerunt, quis sit veræ humilitatis sensus. Celebritatẽ & gloriam spernere non iudicant humanum. Vt ille etiam Gentilis Orator; Eam ab optimo quoq; maximè appeti censebat. Quasi ea sit virtutis, & pietatis diuinæ, imo Spiritus sancti conditio, vt gloriæ seruire debeat. Tam enim contra naturam est, virtutem gloriæ, quam voluptatis esse administram. Vanissimæ enim vmbræ rem sanctissimam, & pulcherrimã famulari nefas est. Verum illi optant cognatum esse in Iudæâ, opera illius à discipulis, qui in Iudæâ plurimi erant, & honorati cognosci, eos arctius illi deuinciri, plures adiungi, florere Dominum. Nam quod Chrysostomus suspicatur eos tradere Sacerdotibus Dominum constituisse, durum est, nec credidero tantæ eos malitiæ fuisse. Sed ex Christi celebritate, & honoribus, sibi potius existimationem, atq; etiã commoda speralle; vincula autem mortemue cognati nõ poterant non iudicare, opprobrio sibi fore: quin etiam si tanquam reus maiestatis, aut præstigiator trucidaretur, ne contagione quadam, & consortio pœnæ, aut suspicionis saltem ipsi quoq; implicarentur, verendum erat, proinde in Galilæâ potius, vt in tuto manendum suaderent, aut sanè nollent in eius comitatu esse.

Ambitio à Christo damnata.

§. 4. Hinc & illud ostendunt, se de Christo nihil homine altius suspicari; *nam nemo*, inquiunt, *in occulto aliquid facit, sed quærit ipse in palam esse.* Hoc est ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, in liberâ loquendi potestate: nam qui magna quædam agunt, illi fidenter, & liberè velut ex auctoritate loquuntur. Dicitur autem quasi sit παῤῥησία τὸ ῥήσειν quod est loqui. Nam qui ad dicendum publicæ accedebant, eos liberos & audaces esse oportebat. Paulus Eph. 3. παῤῥησίαν vocat & πεποίθησιν. Hinc παῤῥησιάζειν, libere & publice loqui. Vnde etiam veteribus, dictus est Demochares à suis παῤῥησιαστὴς, quod loquendi magnâ libertate vteretur. Et Cicero auctor est Socratem *liberam contumaciam à magnitudine animi, non superbiâ sumpsisse*, itaq; in παῤῥησίᾳ εἶναι, cum Dominum iubent, non modo eum cum magna gloria in oculis omniũ versari desiderant, verum etiam in παῤῥησίᾳ, vt liberè vnde sibi tanta sit potestas pronunciet, seque à Deo missum Prophetam contestetur, vt ora aduersarijs obturet, & sine periculo vitam degat. Syrus habet בגליא *Begalio*, quod est ἐν φανερῷ *in aperto*. Imitari igitur hominũ vitia, arrogantiam præsertim suadent, cũ Christus gloriæ contemptum, ignominiæ, & abiectionis amorem docere instituerit. Cum ante protestatus esset, se ab hominibus testimonium non quærere, nec posse credere, qui gloriã ab hominibus quærunt, at illi excitare in eo cupiditatẽ laudis satagunt. Perinde ac si dicant: Pereunt illa præclara nisi videãtur, theatrũ tuis virtutibus idoneũ pete, non te capit Galilæa.

In παῤῥησίᾳ esse.

Laudatas ostendit auis Iunonia pennas,
Si tacitus spectes, illa recondit opes.

§ 5. Videntur autem de eius virtute dubitare. *Si hæc facis, manifesta teipsum mundo.* Non dubitabant illa fieri. Miracula enim luce clariora fuerunt, sed insinuant posse subesse dolum, præstigias, ostentationẽ inanem. Si verè, Dei virtute, & tibi donatâ gratiâ ista admiranda facis, non est quod metuas, ita rem instituas, vt cũctis innotescat diuinã te virtute præditum. Alij interpretes vanitatem Christo exprobrari à cognatis existimant. Si hæc facis, si vt hactenus ostendisti, ad gloriã contendis, atq; hac in palæstrâ te exerces, alium modũ aggredere. Celebritatem metropoleos pete, vbi operæ precium est. Mihi prior interpretatio verior apparet; non enim credebant in eum; suspecta itaq; miracula habuerunt. Non nego tamen eos suo Christum ingenio æstimasse, & gloriæ studiosum, & ostentatorem iudicasse; eo enim tendit eorum consilium, vt viam ad gloriam ostendant facilẽ & compendiosam.

Dubitat de Christo fratres.

VERSVS 5.

Neq; enim fratres credebant in eum.

QVÆSTIO I.

An cognatorum Christi incredulitas honori Mariæ matris obstare debeat?

§. 1. NOn crediderunt in eum, etsi enim miraculorum magnitudine, & splendore mouerentur, vt aliquid in Christo magnum, nouum, diuinum suspicere cogerentur, carnis tamẽ imbecillitate offensa, Messiam esse nõ credebant. Merito itaq; eos ignominia perfidiæ singularitet notat. Nam magno impedimento est domesticorum infidelitas. Si enim fratres de impostura suspectum habent fratrem, quid facient alieni? sed noluit fidem Deus domestico niti testimonio, nec cognationis & sanguinis esse electionem, sed sui beneplaciti: ne quis cognatos felciores externis suspicetur; ecce credunt publicani & meretrices & proximi inter quos educatus est, calumniantur. Docuit etiam Christus doctores & prælatos Ecclesiæ, non sanguine, sed virtute æstimandos esse quibus in parte credenda est Ecclesia. Multos alioqui insignes Ecclesiæ præsules dæmon, plures supplantarunt cognati,

§. 2. Caluinus hanc rem contra Beatæ Virginis matris honorem detorsit. [Hinc colligitur quam nihil “
sit carnalis propinquitas: Perpetuam enim infamiæ “
notam, Spiritus inurit Christi cognatis, quod tot operum testimonijs conuicti, ne tum quidem credebant. “
Quo magis ridicula est Papistarum superstitio, qui in “
virgine Maria posthabitis omnibus alijs, solũ sanguinis honorem efferunt. Quasi non reprehensa ab ipso “
Christo fuerit mulier, quæ ex media turba clamauit. “
Beatus venter, qui te protauit.]

Resp. De voce mulieris ex media turba clamantis suo me loco respondisse: nunc de dignitate matris dicendum est. Hoc solum aduertendum; verba textus à Caluino corrupi; nam Christum respondisse ait, *Quin potius beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.* Luc. 11. 28 Non enim μενοῦνγε, quod est in Græco significat, *quin potius*, vt ille vertit, vt indicet priorem partẽ negari, alteram affirmari; Non enim sensus est: Non est beata quæ peperit, sed quæ verba Christi custodit.

Caluini textum detorquet.

Siquidem & Christi mater, & auditor verbi beatus est, hic audiendo & faciendo: illa pariendo, audiendo, faciendo. Quin imo contrariũ indicat, & beatum vterum, & verborum diuinorũ custodem beatũ esse, nec Beza comparat, sed vertit: *imo vero.* Caluin. etiam in Lucæ textu retinuit, *Quin imo.* Hic ne deesset color calumniæ mutauit, *Quin potius*, at μενοῦν est porro quidem, sane, quidem, ai qui. Xenophon. χαλεπὸν μενοῦν ἐπὶ δυσὶ λύκοις θέοντα ἀποκλῦσαι, ἀδύνατον δὲ τοὺς τρόφεις, *Durum profecto est domesticos pereuntes negligere, impossibile vero tam multos alere.* Sic ad Rom. 10. μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; *Enimuero quis es tu homo, vt respondeas Deo?* Sic & 1. Reg. 20. 3. quod vetus interpres conuertit: *Quin imo*, in Hebræo est: וְאוּלָם *Veulam. Et vere.* & Ier. 8. 12. Hebraicè est גַּם *Etiam.* Quin imo pudore non sunt confusi. Itaq; verba illa sunt affirmantis non modo Virginẽ matrẽ, sed custodes etiam diuinæ legis beatos esse. apud Lucam particula illa omissa, Solum enim habet: *Beati illi, qui audiunt &c.*

§. 3. Su-

§. 3. Solum matris honorem à nobis efferri calumnia est. Innumeros tam sanctæ Virginis titulos tenemus. Hymni & preces quas illi recitamus, contra tum eluncunt. Dicimus eam gratia plenam, Dominum esse cum ea, benedictam inter mulieres, beatam quæ credidit, perfecta esse, quæ illi dicta sunt à Domino. Matris honorem si abiit pietas, & gratia Dei, scimus ad salutem non esse satis; multos ex Christi progenitoribus impios fuisse historia sacra demonstrat, non profuit impiis ex suo semine ortum mundi salutem: genuerunt exteris Saluatorem, ipsos exitium inuolut. Matrem ergo colimus, quam supra omnem Deus creaturam honorauit: miramurque Caluinum despicere matrem Domini sui, eo quod fratres Domini in eum non crediderint. An ideo filius parentē non honorabit, si vel parentem vel ipsum fratres contemnant? An ideo sanguinis propinquitas tollenda, quod eam praui homines violant? Salus æterna, electio, vocatio, iustificatio non sunt affectuum, & affinitatum humanarum opera, fateor; non tamen sunt illa cum in cognatis reperiuntur, contemnenda. Filium non degenerem de sanctitate parentum gaudere par est. Eoq; magis honorare parentem conuenit, si & parens & sanctus est. Et sane Christus dum matri subditus est, Deus hominī, illam honorasse censendus est.

§. 4. Matri Domini non ob dotes modò, & virtutes diuinitus illi concessas exhibendus est honor, sed etiam quia mater est. Titulus parentum, etiam malorum, à filiis honorem exposcit. Caluinus matrem suam, quæ tale monstrum in lucem edidit, honorandam existimat, nos Dei genitricem matris nomine non colemus? Non voluntate duntaxat, & charitate iuncta Deo fuit, sed ex sanguine illius corpus sibi formauit, & dignitatem fœminæ contulit, vt esset mater Dei. S. Thomas verius argumentatur. Matri Dei infinitam quandam ex filio Deo dignitatem conuenire. in 1. sentent. Bernard. Serm. 2. de incarnatione, Deiparam, & Christiferam appellat. Innumera talia sunt apud veteres, vt Origenem in orat. in hypapante. Cyrillum orat. Ad Deiparam. Chrysol. serm. 143. Et Damascen. l. 4. c. 15. de fide orthodoxa. *Reuera*, ait, *factam Dominam omnium, cum omnium creatoris facta est mater.*

Et Rupertus lib. 1. de operibus Spiritus sancti, cap. 10. Facit igitur Caluinus vt minus priscos hæreticos mirentur Mariam Dei genitricem esse negantes, quam Caluinum eam ob causam Mariam honorandam negantem. Quid enim creatoris tui matrem non censes honorandam, creaturæ censes? Quod si cui non satis causæ est honorem matris efferendi, cum audit Dei matrem, ille non minus extra diuinitatem est, quam is, qui negat Mariam esse Dei matrem.

Nazianz. orat. 51. *Si quis sanctam Mariam Deiparam non credit, extra diuinitatem est. Si quis Christum per Virginem tanquam canalem fluxisse, non autem in ea diuino modo, quia absq; viri operâ, humano, quia iuxta parienti consuetudinem formatum esse dixerit, æque Atheus est.*

Hæc exponens Elias in hunc modum differit. *Et Vasanus Apollinarius, & Deo inuisus Nestorius per ea, quæ dicebant, Dei genitricem Beatam Mariam esse minimè confitebantur. Nam si è cœlo carnalem naturam habens descendit, ac per Virginem tanquam per canalem descendit, transiuit, vt Apollinarius nugabatur, etsi alius Dei filius erat, alius qui ex Virgine natus est, cui secundum solam habitudinem vnigenitus filius copulatus fuerat, vt rursum Nestorius stultè asserebat, duas scilicet naturas nominans, verùm eas ab inuicem dirimens, & separatim statuens, ac duntaxat habitudinem, & honoris æqualitatem connectens, an non apertè Dei matrem Dei genitricem negabant? Ita q; hoc loco vir sanctus, eos, vt ipsam per ea, quæ dicebant, Dei matrem minimè confitentes, à Deitate protulisse, atq; omnino Atheos esse pronuntiat. Nos autem, inquit, veram vnionem factam fuisse asserimus, quippe cum Dei filius humanam naturam assumserit, atq; ex Virgineis sanguinibus carnem anima rationali & intellectuali animatam sibi ipsi efformarit, diuino simul & humano modo: diuino nempe quia sine semine, ac sine viro, humano autem, quia, vt partus lex postulat, nono mense genitus est: ob idq; Dei genitricem propriè ac verè sanctam virginem prædicamus. Vt enim verè Deus est, qui ex ipsa genitus est: sic etiam scilicet Dei genitrix verè est ea, quæ verum hunc Deum ex seipsa incarnatum genuit. Deum porrò ex ipsa genitum fuisse dicimus, non quod Verbi Deitas ab ipsa ortum acceperit, sed quia Dei verbum, quod ante sæcula & sine tempore, ex Patre genitum est, ac sine principio, & sempiterno modo, cum Patre ac sanctissimo Spiritu est, in extremis diebus salutis nostræ causa in ipsius ventre habitauit, & ex ipsa citra omnem mutationem incarnatum & genitum est. Neq; enim sancta Virgo nudum & simplicem hominem genuit, sed Deum verum, non nudum, sed incarnatum, non qui cœlitus corpus deduxerit ac per eam, tanquam per canalem, transierit, sed qui carnem eiusdem nobiscum substantiæ ex ipsa susceperit, & in seipso condiderit.* Hæc Elias: Pergit verò Nazianzenus in hunc modum.

Si quis formatum hominem fuisse, Deumque postea subiisse dicat, damnationi obnoxius est. Hoc enim non Dei generatio fuerit, sed generationis fuga. Si quis duos filios, alterum ex Deo & Patre, alterum ex matre, non autem vnum atque eundem induxerit, is ab ea quoq; filiorum adoptione excidat, quæ rectè credentibus promissa est. Quanquam enim Deus & homo duæ naturæ sint, quemadmodum & anima & corpus, non tamen duo filij nec Dij, quemadmodum ne hic quidem duo homines, tametsi Paulus ad hunc modum internam & externam hominis partem appellauerit. Atq; vt paucis rem complectar, aliud quidem atque aliud sunt ea, ex quibus Saluator (nisi verò, id quod cerni non potest, idem est cum eo quod in oculorum aspectum cadit, & quod temporis expers est, cum eo, quod tempori subest) non tamen alius atq; alius: absit. Ambo enim hæc connexione vnum sunt, Deo nimirum humanitatem, atq; homine diuinitatem suscipiente, aut quocumq; tandem nomine quispiā vti malit. Porrò aliud dico, contra quam in Trinitate res habet. Illic enim alius atq; alius, ne personas confundamus: non autem aliud atq; aliud, quoniam tria, quoad diuinitatem, vnum & idem sunt.

Cum igitur tantum laborarit vetus Ecclesia, vt B. Mariæ nomen Θεοτόκος assereret, eaque causa à Deo summo maximum ei honorem tributum doceret, detestanda est eorum malitia, qui eam illi dignitatem, per cuniculos ereptum eunt.

VERSVS 6.

Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum.

QVÆSTIO I.

Quod Christus vocet suum tempus, & fratrum?

§. 1. CHrysostomus, Euthymius, & qui eos sequuntur, de tempore mortis interpretantur. Nam cum v. 30. & c. 8. 20. & 13. 1. dicitur, *nondum venisse horam eius*, de morte accipiendum est, hîc igitur eodem pariter modo. Tempus Christi, est tempus mortis eius, & transitus ad Patrem. Nonnulli quamuis tempus, & horam concedant ad passionem rectissimè aliis in locis referri, non posse tamen hæc aptè conuenienterq; eò accommodari iudicant. Nam nec de mortis, tempore fratres agebant, nec antithesis locum habet. si ea teneatur expositio. Diceret enim Dominus suum moriendi tempus nondum esse, fratrum autem tempus moriendi semper paratum esse. Nam & fratribus stabat sua cuiq; dies, & hora, & momentum à quo dependebat æternitas, sicut Christo suum à Patre tem- *Non est tempus mortis.*

pus decretũ erat. Nec de fratrum præparatione loquitur, non enim semper ad mortem parati erant, certe imparatissimi erant hoc tempore, cum non crederent. Quod si aliter antithesin instituas, vt sensum dicas: Meæ mortis tempus nondum aduenit, vestrum gloriæ consequendæ semper adest paratum, nemo non videt gratiam, & elegantiam ac pene sensum responsionis interire, vt illi existimant.

Fratrum tempus semper paratum erat.

§. 2. Alia expositio est. Tempus ascendendi Hierosolymam, & glotiæ meæ publicè manifestendæ nondum aduenit. Nam ad gloriosam illam ostensionem, & regnum potentissimum capessendum si Messias esset, eum fratres hortabantur: illi enim comitatu maximo hominum cum ipso ascendere gestiebant, & cognati tanti, tamq; potentis Prophetæ videri. Ad hæc respondet breuiter; Nondum eius quam imaginabantur maiestatis adesse tempus, de erroribus eorum de morte sua nihil admodum incredulis prænunciat, ne magis eos ab alienaret. Itaque quicquid ad me pertinet, id à diuina potestate pendet, totum, & singula agendi, pat endique momenta in sua manu posuit Pater, & per omnia illi pareo, non modo omnia præcepta exhauriendo, sed etiam suis quæque temporibus perficiendo. Nunc vero ascendendi tempus nondum est Vestrum autem tempus semper est in promptu καιρὸς ἀεὶ ἕτοιμος, omnis occasio parata est. Nam omni momento ad commoda vestra, gloriamq; intenti excubatis. Non enim Dei voluntate, cuius prouidentia certis metis omnia definit, ducimini, sed cupiditate vestra, quæ semper in vitia ebullit, raptamini. Mea omnia à Dei solius arbitrio dependent. Magnæ res certa sibi tempora constituta habent. Vobis semper tempus esse videtur, vt ad gaudium, ad festa properetis.

Hanc vt veram interpretationem esse non dubito, ita aliam coniungere operæ præcium existimo. Fratres enim Domini non modo ad festum ascendere eum hortabantur, sed eo modo vt omnia opera sua discipulis in totius gentis conuentu ostenderet, vt omnibus manifeste constaret, ipsum Messiam esse, hoc est enim quod aiunt. *Manifesta teipsum mundo.* Christus ad omnia illa respondet, Nondum esse tempus hoc faciendi, iam se cum illis non ascensurum, vt seipsum mundo manifestet, cum vero ait nondum esse tempus manifestationis, indicat aliquando id futurum: quo quidem loquendi modo, & passionem, & exactionem complectitur. Plus enim respondet, quam ipsi intelligunt, nec tamen vt intelligant, exponit, quia nondum tanti mysterii capaces erant. Non credebant in eum qui a humanam gloriam quærebant glorię ipsius consulunt tanquam fratres, loquebatur caro, & Deo suo consilium dabat homo. Christus ordinem, modum, viam gloriæ suæ nondum ostendit, sed tantum negat adhuc esse tempus proficiscendi, & gloriam manifestandi. Vtrumq; sane Augustinus complectitur. Tract. 28. in Ioan. *Quid est hoc? nondum venerat tempus Christi? Quare ergo Christus venerat, si tempus eius nondum venerat? Nonne audimus Apostolum dicentem, Cum autem venit plenitudo temporis misit Deus filium suum? Si ergo in plenitudine temporis missus, quando debuit missus est, quando oportuit venit. Quid ergo est tempus meum nondum venit? Intelligite fratres quo animo illi loquebantur, qui quasi fratrem suum monere videbantur. dabant ei consilium consequendæ gloriæ, veluti sæculariter, & terreno affectu monentes, ne esset ignobilis, & latitaret. Quod ergo ait Dominus, Tempus meum nondum venit, illis respondit, qui ei consilium de gloria dabant. Tempus gloriæ meæ nondum venit. Videte: quam profundum sit, de gloria illi admonebant, sed ille voluit altitudinem humilitate præcedere, & ad ipsam celsitudinem per humilitatem viam sternere. nam & illi discipuli vtiq; gloriam requirebant, qui volebant sedere vnus ad dexteram eius, & alter & sinistram. Attendebant quò, & non videbant qua via Dominus eos, vt ordinatè venirent ad patriam, reuocauit ad viam. Excelsa est enim patria, humilis via: patria est vita Christi, via est mors Christi. Patria est mansio Christi, via est passio Christi. Qui recusat viam, quid querit patriam?*

Theophylactus qui tempus crucis & passionis putat indicari, paulo aliter exponit, eodem tamen recurrit. Καὶ θαυμάζω, φησίν, ὁ καιρὸς ὁ ὑμέτερος πάντοτε ἑτοίμως ἐστὶν ὑμεῖς γὰρ φησι, κἂν ἀεὶ σιωπᾶτε τοῖς Ἰουδαίοις, οὐκ ἀναιρήσουσιν ὑμᾶς τὰ αὐτὰ ζηλοῦντας αὐτοῖς, ἐμὲ δὲ θέλουσι βασάνοις τισὶ καὶ ἀνελεῖν, ἕνεκεν τοῦ δοῦναι εἰς τέλος ἑορτῶν ἀφιγμένον. *Hoc est:* Crucis & mortis. Etsi enim vos semper cum Iudæis sitis. non occident vos, eadem, quæ illi zelantes. Me vero celeriter volent è medio tollere, si videant ad festum venientem. Totum igitur coniungendum est: nondum est tempus meum proficiscendi, vt occidar, resurgam, glorificer; Vestrum semper est vt cum Iudæis inimicis meis agatis, gloriam quæratis. Ex quo apparet, quantum vniuersus mundus aberret, dum gloriam homines perituri à perituris petunt, & virtutis humanæ subdunt laudi. Exercet enim non minus animos ambitio, quam alia vitia, licet illa alia sæpe premat, & sola dominetur. Gloria autem est iudicium hominum de aliquo bene opinantium, quod frequentissimè falsum est. Conscientia teste & Deo probante opus est, vt vera sit, si maq; virtus: ideo quæ gloriam laudemque præ se sibi propositam habet, virtutis simulatrix est. Non enim pe- *Gloria ostenda est gloria, sed illa agenda sunt, quæ gloria sequa- rem sequitur:* non tamen agenda, vt sequatur. Sed contem- *tur suum.* nenda est gloria, vt inutilis. Vmbra est: cui nummi dantur, auro contentus, vmbram eius negligit, etsi illam sectetur, aurum perdit. Gloria autem sequitur fugientem, persequentem fugit.

Hostem amat, & sequitur, prensat q; irrisa repulsam,
Odit amatorem gloria culta suum.

De Catone Salustius testatur: *Quo minus petebat gloriam, eo magis illam sequebatur.* quo elogio bene illum Augustinus *laudatum* iud. cat lib. 5. cap. 12. de ciuitate Dei.

VERSVS 7.

Non potest mundus odisse vos, me autem odit: quia testimonium perhibeo, de illo quod opera eius mala sunt.

QVÆSTIO I.

Cur Christum non fratres eius mundus odit?

§. 1. NOn posse odisse fratres suos pronunciat; nam leges mundi seruabant, eius desideriis obsequebantur. *Non potest odisse,* inquit Chrysostomus; τὰ αὐτὰ βουλόμενος, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν πέφευκότας. *Eadem volentes, & ad eadem currentes.* Non potest odisse testes suos malos, testes falsos, qui bona dicunt, quæ mala sunt: habet Augustinus. Consensus est malorum inter se. Notâ itaque sententiâ Christus vitur. *Malus malo iucundus est.* vetus dictum Aristoteles recenset 7. Ethit. Eudemiorum *Malo quo malus.*

Καὶς κακῷ γὰρ συντέτακεν ἡδονή
Malus enim cum malo voluptate colliquescit.

Martialis l. 8. miratur cõiuges pessimos mutuo odisse.

Vxor pessima, pessimus maritus,
Miror non bene conuenire vobis.

Christus Dominus itaque fratres suos in cœtu mundi collocat, à se abdicat, nisi conuertantur, in æternum perditurus. Nam eorũ quoq; mala opera esse ex mundi amore & consortio demonstrat. Nec n. de eorum dubita-

dubitamus moribus, quorum sodalitia improba noüimus. Eurypidis etiam illa laudantur.

Ὅστις δ' ὁμιλῶν ἥδεται κακοῖς ἀνὴρ,
Οὐπώποτ' ἠρώτησα, γνωσκῶν ὅτι,
Τοιοῦτός ἐστιν οἷσπερ ἥδεται ξυνών.

Qui cum improbis gaudet viuere, nunquam rogaui, sciens eum talem esse, quales illi quibuscum conuersari gaudet. Mundi itaque amicitia malos ostendit, non enim viuere eius legibus consentaneè possunt, qui facta illius improbant. Christum autem odit, qui monitor est, & testis scelerum illius. Corrigi non vult, pro vitiis, tanquam patrimonio pugnat. Fratribus suis ad festum ituris, & acerba principum odia contra se intellecturis hoc inculcat, vt planè percipiant, odiorum, obtrectationum, insidiarum vnicam esse causam, quod vitia sua reprehendi viderent.

QVÆSTIO II.

An omnia mundi opera mala sint?

§. 1. CAluinus mundum pro non renatis accipit, eorũ omnia opera damnari scribit. [Quod si iudicio Christi acquiescimus fateri necesse est, totam hominum naturam adeo vitiosam esse, vt nihil inde recti, nihil sinceri, nihil boni oriri queat.]

Verum quidem sensum ista sententia habere posset, si nomine recti, boni, sinceri operis intelligatur opus ex fide, charitateque profectum, & ad vitam æternam profi iens. Hoc enim in non renatis nullum esse potest. Atqui Caluinus omne opus hominis infidelis sceleri deputat, & vt Beza ait: *omne opus optimè factum millies millies infernum mereri.* Hoc noua hæresis delirat, Christus non dixit. Mundi opera mala esse asserit, non dicit nullius mali vllum esse opus bonum. Bonum inquam moraliter, nec pœna dignum. Nam bonus in malo est aliquis affectus; scripta enim est in Gentium cordibus lex naturæ, quam etsi non seruant, non tamen in omnibus actionibus violant: vt etiam posteriores Caluiniani in Belgio cognoscant. Hieron. T. 3. Epistol. 140. Amo is & odi in nobis esse semina. Et Epistol. 151 ad Algasiam quæstio. 8. Naturalem legem inesse do et nationibus, testimonium perhibente conscientia: quæ de malo opere bonum testimonium ferre non potest. & T. 4. f. 8. in c. 24. Isaiæ fol. 90. *Audiant Iudæi, qui se solos legem accepisse Domini gloriantur, quod vniuersæ primum gentes, totusq; orbis naturalem acceperit legem, & idcirco postea lex data sit per Moysen, quia prima lex dissipata est. De qua Apostolus loquitur: Cum enim gentes quæ non habent legem, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: isti legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Qui igitur has leges obseruauerint, præmia consequentur: qui autem neglexerint eas, sustinebunt quæ nunc sermo propheticus comminatur.*

Sunt igitur actiones moraliter & ciuiliter bonæ, & cum nulla circumstantia vitiantur, sine vllo peccato.

Et lib. 9. in cap. 29. Ezech. Mercede eos donari fatetur. *Caterum ex eo quod Nabuchodonosor mercedem accepit boni operis, intelligimus etiam Ethnicos, si quid boni fecerint, non absque mercede Dei iudicio præteriri. Vnde & per Hieremiam Nabuchodonosor columba Dei appellatur, eo quod aduersum populum peccatorem Dei seruierit voluntati. Et adducam, inquit, seruum meum Nabuchodosor. Ex quo perspicuum est, condemnari nos comparatione gentilium si illi lege faciant naturali, quæ nos etiam scripta negligimus.*

Eadem est S. Augustini sententia. Qui licet neget vere bonum esse opus, quod est sine iustitiâ, vt possit ad vitam æternam: imo vix bono sine fieri ab impijs bona opera existimet, tamen lib. de Spiritu & litera cap. 28. pronunciat, posse quædam esse bona. Qua vsque adeo in anima humana imago Dei detrita non est. vt nulla in ea velut lineamenta extrema remanserint; vnde merito dici potest, etiam in ipsa impietate vitæ suæ, facere aliqua legis, vel sapere. Nec multum abest Caluini sententia à Manichæismo, & Illyricismo, qui prorsus corruptam hominis substantiam per originale peccatum arbitrantur. Qua de re multa Wigandus Lutheranus, aliique. Illyricus vero substantiam, & malitiam Satanæ eandem esse rem scribit, in collat. cum Wigando. Ita libri Spangenbergii, Petrei, Hondelini. Quæ cum omnia considerantur facile apparet, non minora incommoda à Caluinistis induci, cum peccatum accidens, & rem corruptam appellant, quam cum substantiam dicunt Illyricani. Mundi igitur atque hominum opera mala sunt, quæ ex malo mundi principio proueniunt, quæ malarum cupiditatum energia perficiuntur.

VERSVS 8. & seq.

Vos ascendite ad diem festum hunc. ego non ascendo ad diem festum istum: quia meum tempus nondum impletum est, &c.

QVÆSTIO I.

Cur dicat se non ascendere ad diem festum cum paulò post ascenderit?

§. 1. OCcasionem blasphemiæ hoc ex loco arripuisse Porphyrium testis est Hieronymus lib. 2. contra Pelagian. Sequi enim alterutrum contendebat: Vel mendacem, vel inconstantem Dominum fuisse. Respondent nonnulli legendum esse οὔπω non dum, ita Chrysostomus, alii, codex Vaticanæ Bibliothecæ legunt. Hæc aliis lectio non placet, cum quod causa obiectionis non esset, tum quod fratres exspectassent; respondit enim ita fratribus, vt existimarent non esse secuturum. Verum lectioni lectio opponitur, & abuti Porphyrius corrupta lectione potuit, nec fratres iussi ascendere, inuito se comites non obtruderent. In quibusdam abest ἐγὼ, in aliis ταύτην, Syrus habet, *non ascendo nunc.* Cyrillus ait non ascendere, vt festum more aliorum agat, sed vt Iudæos moneat, & doceat. Alii non ascendo ad patiendum, alii non ascendo ad diem primum festum, qui primus festus erat. Alii non ascendo vt homo. Facilima expositio: non ascendo μεθ' ὑμῶν vt Chrysostomus ait, *Vobiscum*, nec ad primum diem festum. Causa erat: ne magno comitatu calumniæ ansam daret, quasi affectaret regnum. Quamuis quidam prima die venisse existiment, idq; esse festo mediante, circa meridiem; nam totus in eo erat, vt quasi in occulto veniret, & subito in templo appareret. Euntibus ergo fratribus mansit Syrus יבש iaphasch, quod nota marginalis interpretatur נוח noach, cum illi præcessissent secutus est, σὺκ ἦσυν, inquit Chrysosto. ζεύντων, ἢ σφαδαζόντων ἐπιπεσεῖν. *Non æquum erat ipsis exæstuantibus, & excandescentibus, incidere.*

Noluit ire cum fratribus.

VERSVS 11. & seq.

Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant, vbi est ille? Et murmur multus erat in turba de eo. Quidam enim dicebant, &c.

QVÆSTIO I.

Quomodo doctrina eius non est eius?

§.1. MIrantur eius doctrinam populi, eoq; magis quod scirent eum literas non didicisse.

Leontius, Theophylactus, Euthymius non ipsam doctrinam miratos existimant, sed ornamenta orationis, eruditionem, non enim credebant. Verum hac in causa opus est distinctione. Doctrina Christi duplex argumentum continebat. Articulos fidei, Scripturam sacram, clarè intelligenterque explicabat, ita vt mirarentur, & vera esse crederent, quæ ab ipso dicebantur. Alia quæ traditionibus, & superstitionibus eorum manifestè repugnabant, admirabantur tantummodo, quemadmodum & postea Stephanum admirati sunt, nec poterant spiritui resistere, qui in eo loquebatur, nec credebant tamen.

Quædam credebant, quædam mirati sunt.

§.2. Videtur paucis verba quasi contraria locutus. Mea, non mea. vt Augustinus & Chrysostomus loquuntur, & respondent. Quomodo non tua est, si tua? In confesso autem alio modo suam dicere, alio suam negare. Augustinus tract.29.in Ioan. de filio interpretatur, & mysterium Trinitatis indicari censet.p. 100. *Si ergo intueamur diligenter quod ipse in exordio dicit S. Euangelista.* In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: *Independet huius solutio quæstionis. Quæ est doctrina Patris nisi verbum Patris? Ipse ergo Christus doctrina Patris si verbum Patris. Sed quia verbum non potest esse nullius, sed alicuius: & suam doctrinam dixit seipsum & non suam, quia Patris est verbum. Quid enim tam tuum, quam tu? Et quid tam non tuum quam tu, si alicuius est, quod es? Verbum ergo & Deus est, & doctrina stabilis verbum est, non sonabile per syllabas & volabile, sed manentis cum Patre, ad quam conuertamur manentem, sonis transeuntibus admoniti.*

Doctrina Christi est & Patris.

Et paulò post. *Breuiter ergo dico charitati vestræ: hoc videtur mihi dixisse Dominus IESVS Christus,* Mea doctrina non est mea: ac si diceret, Ego nō sum à meipso. *Quamuis enim filium Patri dicamus & credamus æqualem, nec vllam in eis esse naturæ vel substantiæ distantiam, nec inter generantem atq; generatum aliquod interfuisse temporis interuallum, tamen hoc seruato & custodito ista dicimus quod ille Pater est, ille filius. Pater autem non est si non habeat filium, & filius non est, si non habeat Patrem: sed tamen filius Deus de Patre, Pater autem Deus, sed non de filio. Pater filij, non Deus de filio, ille autem filius Patris, & Deus de Patre. Dominus enim Christus dicitur lumen ex lumine. Lumen ergo quod non ex lumine, & lumen æquale quod ex lumine, simul vnum lumen, non duo lumina. Si intelleximus, Deo gratias: si quis autem parum intellexit, fecit homo, quousq; potuit, cætera videat vnde speret. Forinsecus & operarij possumus plantare & rigare, sed Dei est incrementum dare. Mea, inquit, doctrina, non est mea, sed illius qui misit me. Audiat consilium. qui dicit, nondum intellexi. Magna quippe res & profunda cum fuisset dicta, vidit vtiq; ipse Dominus Christus hoc tam profundum non omnes intellecturos, & in consequenti dedit consilium. Intelligere vis? crede: Deus enim per Prophetam dixit:* Nisi credideritis, non intelligetis.

Huius interpretationis causam interpretor, quod Ariani hūc locum ad diuinitatem Christi impugnandam vsurpabant. Ita apud Ambr. l.3. de fide, c.4. & l.5. c.3. & August. l.1. de Trinit. c.12. Nam illum negabant esse Deum, cuius doctrina non esset propria. Si enim Deus est, illius etiam lex est illius doctrina est. Quod totum facile soluitur, si doctrina est Patris, vt & filius est Patris.

Doctrina Patris est, vt filius est Patris.

§.2. Alia interpretatio loco præsenti est accommodata, nec quicquam pro causa Arianorum facit. Accusabant illi Christum, quod nouam à seipso, tanquā planus, & impostor doctrinam confingeret. Ille negat, doctrinam esse suam, à se tanquam homine inuentam, aut labore quæsitam, siue ab aliquo Philosopho seu Rabbino hausta. Ideo nec ex Schola, sed à Deo progressam. Sed doctrina Patris est, quam Pater dedit, quam homo accepi, ideo & mea & Patris, sed non ea ratione mea, qua vos suspicamini, quasi à me excogitata, sed ita mea, vt omnia Patris mea sunt. Sic enim loquitur v.17. Si quis voluerit facere voluntatē Patris cognoscet de doctrina mea, an ex Deo sit. Et: *Ego ex meipso non loquor.* & v.18. *Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam querit.* Simili modo loqui assolent legati, postulata mea quæ profero, non sunt mea, sed mittentis.

Non æquum fuit ab eius quo magistro doctrinam.

VERSVS 17.

Si quis voluerit voluntatem eius facere: cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

QVÆSTIO I.

Quomodo volentes facere Patris voluntatem cognoscunt de doctrina Christi?

§.1. INitium quoddam credendi bona est voluntas; cum enim fides obscura sit, & quæ credenda proponūtur, non conuincant intellectum, vt assentiri cogatur. Opus est piâ voluntatis inclinatione, qua obsequi Deo velit, & credere. Grauem itaque continet illa sententia Iudæorum reprehensionem. Disceptant inter se illi, bonum esse Christum quidam, alii malum & seductorem iudicabant. Plebs admiratur, Pharisæi oderunt, & inuident. Causa tanti mali, non est ex Christi doctrina, aut moribus, sed eorum improbitate, qui doctrinam vitiis suis aduersantem execrabantur. Auersæ erant eorum voluntates à Deo, alienæ ab honesto, cupiditatibus prauis affixæ, & longa consuetudine adnatæ, & quasi coalitæ, sine graui sensu auelli, & in aliam partem torqueri non poterant. Hinc quasi Phrenetici in medicum insurgant, & monitorem obiurgarit. Nec alia causa vlla est hodie, quod à Catholicis multi recedunt, alii agnoscentes veritatem non accedunt.

Vitiatæ.

Crudelis amaritudo.

Ex seipso loqui, est propriam à se inuentam doctrinam in medium producere. Syrus interpretando exposuit; אר אנא מן צבות בפשי מימלל *An ego de voluntate animæ meæ loquens?*

§.3. August. tract.29. in Ioan. facere Dei voluntatē, ait esse credere, credere autem, esse credendo amare, credendo diligere. *Quid est hoc, si quis voluerit voluntatē eius facere? Sed ego dixeram, si quis crediderit, & hoc consilium dederam, si non intellexisti, inquam, crede. Intellectus enim merces est fidei. Ergo noli quærere intelligere, vt credas, sed crede vt intelligas: quoniam nisi credideritis, non intelligetis. Cum ergo ad possibilitatem intelligendi consilium dederim obedientiam credendi, & dixerim Dominum IESVM Christum hoc ipsum adiunxisse, in consequenti sententia, inuenimus eum dixisse: si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina eius. Quid est, cognoscet? Hoc est intelliget. Quid est autem, si quis voluerit voluntatem eius facere? hoc est credere. Sed quia cognoscet, hoc est intelliget, omnes intelligunt. Quia verò quod ait, si quis voluerit voluntatem eius facere, hoc pertinet ad credere, vt diligentius intelligatur, opus est nobis ipso Domino nostro expositore, vt indicet nobis vtrum reuera ad credere pertineat facere voluntatem Patris eius. Quis nesciat hoc esse facere voluntatem DEI, operari opus eius: id est, quod illi placet? Ipse autem DOMINVS apertè alto loco dicit: Hoc est opus*

amare est fauere Dei voluntati.

Dei,

Dei, vt credatis in eum quem ille misit. Vt credatis in eũ, non vt credatur ei. Sed si creditis in eũ, creditis ei. Non autẽ cõtinuo qui credit ei, credit in eum: nã & Dæmones credebant ei & non credebant in eum. Rursus etiam de Apostolis ipsius possumus dicere: Credimus Paulo, sed non credimus in Paulum: Credimus Petro, sed non in Petrum. Credenti autem in eum, qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam. Quid est ergo credere in eum? Credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire & eius membris incorporari. Ipsa est ergo fides, quam de nobis exigit Deus: & non inuenit quod exigat, nisi donauerit quod inueniat. Quæ fides nisi quam definiuit alio loco Apostolus dicens: Neq; circumcisio aliquid valet, neq; præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur? non qualiscunque fides, sed fides quæ per dilectionem operatur. Hæc in te fit, & intelliges de doctrina Dei. Quid enim intelliges? Quia doctrina ista non est mea, sed eius qui misit me: id est, intelliges, quia Christus Dei filius, qui est doctrina Patris, non est ex seipso, sed est filius Patris.

Itaque dilectio apud Augustinum est, qua Dei voluntas, hoc est, lex impletur, non sola fiduciatio, quæ sine dilectione non cognoscit de Dei doctrina. Cognitionem verò Augustinus intelligentiam interpretatur, hæc enim fidem consequitur, hdeles enim Deus illuminat, & ad res maximas intelligendas euehit. Potest etiam de fide accipi vt alii interpretantur. In quo enim sincera & pia est voluntas diuinis mandatis obtemperandi, in eo fides locum facile inuenit. Nam auersa à Deo mens, non facile ad fidẽ accedit, & quamuis eam habuerit, facile recedit. Cyrillus lib. 4. cap. 43. Chrysost. hom. 48.

§. 3. Caluinus ad quærendum hortatur, & vetat trepidare, & sic à discendi studio auerti. dictum enim esse: *pulsate & aperietur vobis.* Recte ille monet, si id quod discendum est, quo discendo salui facti sunt Patres nostri. Non autem quærendo noua, quæ sancti ignorarunt, quibus curiosi pereunt; hîc trepidare sanctum est, resilire necessarium est, cum enim trita sit sanctorum ad cœlos via dubitare nemo potest, errare se, qui nouum est commentus iter. Peruerso discendi, intelligendi prætextu hæreses exortæ sunt, hodieque nouæ oriuntur. Nam vt de aliis taceam, dum semper posteri quærunt, quid maiores rectè, aut perperam crediderint, quotannis fidem innouant, hinc tam multæ Lutheranorum, & recens Caluinianorum sectæ; nouitate enim sese commendare nituntur, qui veritate non possunt. Omnes sanè quærant, sed qui nondum inuenerunt, qui tenet, non quærit. *Cedo*, inquit Tertullianus de præscript. aduersus hæreticos cap. 9. *Nunc sponte de gradu isto: omnibus dictum sit, Quærite & inuenietis: tamen & his expetit sensus certa interpretationis gubernaculum. Nulla vox diuina ita dissoluta est & diffusa, vt verba tantum defendantur, & ratio verborum non constituatur. Sed imprimis hoc propono: vnum vtique & certum aliquid institutum esse à Christo, quod credere omni modo debeant nationes, & idcirco quærere, vt possint cum inuenerint credere. Vnius porrò & certi instituti, infinita inquisitio non potest esse, quærendum est donec inuenias, & credendum vbi inueneris, & nihil amplius nisi custodiendum quod credidisti: dum hoc insuper credis, aliud non esse credendum, ideoque nec requirendum cum inueneris & credideris, quod ab eo institutum est, qui non aliud tibi mandat inquirendum, quàm quod instituit. De hoc quidem si quis dubitat, constabit penes nos esse id quod à Christo institutum est. Interim ex fiducia probationis præuenio, admonens quosdam nihil esse quærendum vltra quod crediderunt, id esse quod quærere debuerunt: ne Quærite & inuenietis, sine disciplina rationis interpretentur. Ratio autem dicti huius in tribus articulis constitit: In re, in tempore, in modo. In re, vt quid sit quærendum consideres. In tempore, vt quando. In modo, vt quousque. Igitur quærendum est quod Christus instituit, vtique quamdiu non inuenis, & vtiq; donec inuenias. Inuenisti autem cum credidisti. nam non credidisses, si non inuenisses, sicut nec quæsisset, nisi vt inuenires. Ad hoc ergo quæris vt inuenias, & ad hoc inuenies vt credas. Omnem prolationem quærendi, & inuenièdi quærendo fixisti, hunc tibi modum statuit fructus ipse quærendi. Hanc tibi fossam determinauit ipse qui te non vult aliud quærere, quam quod instituit, idroq; nec quærere. Cæterum si quia alia tanta ab aliis sunt instituta, propterea in tantum quærere debemus, inquantum possumus inuenire, semper quæremus & nunquam omninò credemus. Vbi enim erit finis quærendi? Vbi statio credendi? vbi expunctio inuenienti? Apud Marcionem? sed & Valentinus proponit: Quærite & inuenietis: Apud Valentinum? sed & Apelles hac me pronunciatione pulsabit, & Hebion, & Simon, & omnes ex ordine non habent aliud, quo se mihi insinuantes, me sibi adducant. Erottaque nusquam dum vbique conuenior:* Quærite & inuenietis: *& velint me sic esse nusquam, quasi qui nunquam apprehenderim illud quod Christus instituit; quod quæri oportet quod credi necesse est.*

Contra eandem illam quærendi curiositatem vide Fulgentium, aliosque. Hæc si hæretici nostri considerarent, minus hoc loco lasciuirent.

§. 4. Minus excusari possunt, qui apud Lutherum, Caluinum, Mennonem, Zwenckfeldium, alios quærunt, postquã, id quo maiores vitam repererunt, sponte abdicarunt, vt noua quærendo ingenii gloriam sibi parerent. Quod si quærendum est, certe apud eos, qui nos à maioribus hæreditate acceptos olim fundos amiserunt, quærere non oportet. Hostium nemo pulsat ostia, à cœco monstrari viam sibi, qui postulat, errare decreuit. Quærere oportet in Scripturis; at non in Scripturarum verbis est Euangelium, sed in sensu; non in superficie, sed medulla; non in sermonum foliis, sed radice rationis. Hæc ergo quærenda sunt ab Ecclesia, non ab hæreticis, nec enim illi ab erroribus alterius sectæ suos quærere permittunt, sed à se dubitationem explicationem peti æquum iudicant, non mittunt ad Caluinistas Lutherani, sed libros eorum exurunt, aut sanè prohibent. Non enim ab extraneo & aduersario subsidia petenda sunt. Non datur in castris hostium donatiuum, nisi transfugæ; qui autem transfugit, iam quæsiuit. A maioribus ergo petenda sunt, à conciliis, martyribus, patribus.

§. 5. Interim videmus passim volitare hæreticos & mutare sententiam, & in varia errorum versura, ad veritatem non accedere. Certè quicunque hodie hæsitant, & dubitationem suam fouere malunt, quam legendo, vel audiendo serio inquirere vbi nam sit Dei veritas, eos in generalibus principiis Deum secure cõtemnere videmus. Dicet hic se pro mortuis orare non posse, quia ingenio suo diffisus, quod de purgatorio ab Apostolorum temporibus semper Christiani crediderunt, intelligere non possit. Ille negabit sibi tantum esse acuminis, vt inter puram Christi doctrinam, & hominum figmenta distinguere possit. Interim & hic scortari, & ille furari, peierare, mactare Catholicos, incendere Ecclesias, atque expilare non cessabit. Nam si videris integros Caluinianorum exercitus, ex illis vix vllum inuenies, cui religio, quam ore tenus prætexit, cordi sit. Cur igitur tanto ardore, tanto furore sæuiunt, cur nunc hoc nostro tempore mundum euertere satagunt. Vitiorum illæ Stragis sunt, & ignorantiæ affectatæ effecta. Illa etiam titubatio in Caluino fuit, quamuis enim vltima admonitione ad Westphalum, iuret rectâ se conscientiâ doctrinam suam tueri, nemo tamen illi credidit: respondent enim Lutherani sub grandibus illis iuramentis profundissima latere mendacia. Schlüsselburgius de Theol. Caluinist. p. 2. artic. 9. Quâ vero eum Deus pœnâ affecerit, idem recenset.

VERSVS 18.

Qui à semetipso loquitur, gloriam propriã quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est.

QVÆSTIO I.

Quomodo propriam gloriam quærat, qui à seipso loquitur?

§. 1. NOuo demonstrat argumento doctrinam suã non esse ab se ipso confictam, ac commentitiam, sed verè à Deo. Duplici modo argumentum proponit. Qui à semetipso loquitur propriam gloriam quærit, ego Patris, non meam quæro gloriam, à meipso igitur non loquor. Deinde: Qui eius à quo missus est gloriam quærit, is verax est, & in eo, Syrus בלבה *belebeh*, *in corde eius*, iniustitia non est. Ego Patris à quo missus sum gloriam quæro, in me igitur iniustitia non est. Non est argumentum moraliter tantummodo certum: sed omnino necessarium. Christus enim de illo loquitur, qui non missus à Deo, sed suæ gloriæ causa sponte currit. Qui enim vocationem sibi arrogat, vt Core, & Abiron, Ozias, vt alii qui currebant, & non mittebantur, non quærunt gloriam Dei, quem nisi tanquam laruam contemnerent, nunquam contra eius legem publicè impudenterq; peccarent. Qui autẽ eius gloriam, à quo missus est, quærit; ille verax est.

Qui non est missus verã gloriam nõ quærit.

Augustinus de Antichristo interpretatur, & certè in omnes eius præcursores conuenit. *Hoc erit ille, qui vocatur Antichristus extollens se (sicut Apostolus ait,) supra omne quod dicitur Deus, & colitur. Ipse quippe annuncians Dominus gloriam suam quæsiturum, non gloriam Patris, ait ad Iudæos: Ego veni in nomine Patris mei, & non suscepistis me: alius veniet in nomine suo, & hũc suscipietis. Significauit eos Antichristum suscepturos, qui gloriam nominis sui quæsiturus est: inflatus, non solidus, & ideo non stabilis sed vtiq; ruinosus. Dominus autem noster Iesus Christus magnum exemplum nobis præbuit humilitatis nempe æqualis est Patri nempe* in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.

Christus certe gloriam non suam, aut potentiam, sed Patris, & hominum deinde salutem quæsiuit.

§. 2. Musculus auidè occasionem quærit Romanam sedem calumniandi. *Doctrina Papæ*, inquit, *de primatu sedis Romanæ, & superioritate super omnes reges terræ, suam quærit gloriam; non est igitur ex Deo.*

Respondeo. Doctrinam Papæ non quærere propriam gloriam, sed Dei; nam primatus Romanæ sedis ad Dei, non Papæ gloriam pertinet, quemadmodum primatus Petri, ad Christi gloriam manifestandam, Euangelii prædicationem propagandam institutus est à Christo, cui qui repugnat diuinæ institutioni, non hominis ambitioni resistit. Aaronis sacerdotio sine rebellionis crimine nemo se opposuit, par est Christiani sacerdotii dignitas, id negare non debet, qui Deo fidus est, legati auctoritas, honor est mittentis. Cyprianus, Athanasius, Chrysostomus, alii viri sancti, Episcopatus honorem etiam vitæ periculo tutati sunt, non cupiditate honoris, quem fugerunt, sed necessitate vocationis, & missionis, vt Domino suo fideles essent. Prophetæ, & Apostoli in persecutione, & contumelia læti: Apostolatus sui auctoritatem sanguine sanxerunt. Ipse Dominus sinceriſſimus diuini honoris zelator, grauissimis verbis, miraculis factis hunc sibi honorẽ haberi voluit, vt filius Dei, Saluator mundi, ab omnib. crederetur, hoc enim hominum saluti est necessarium, vt Messias esse credatur. & vt Messias honoretur. Hunc honorẽ non repudiat, sed cum modestia summa colligit. Itaq; & serui Dei, Euangelii prẽcones honorem officio necessarium, gloriæ diuinæ ad-ministrum hominum saluti opportunum fugere non debent, hic locum habet illud: Qui famam negligit, crudelis est.

Honor Romanæ sedis, est gloria Dei.

Si quis igitur Pontificum iura, sedis suæ custodit, laudandus, si negligit, culpandus est. Si neglecta Ecclesia, cui præsidet, honori suo, commodisq; consulere conetur, audiret à summo pastore illud: *Væ pastoribus, qui pascunt semetipsos*, & nisi pœnitentiam egerit, damnabitur. Quod Pontifici impingunt, ipsi faciunt hæretici, quos alia vitia quidem Ecclesiã pepulerunt, sed inter ea primatum tenuit appetitus laudis, quo etiam in erroribus detinentur. de Luthero multi docuerunt: notum est illud Noui Georgi ad Gallum.

Non cœlestia eo indicas Magistri
Temet discipulum esse. sed Lutheri,
Qui cum plurima scripserit per iram,
Carnalem per & æmulationem,
Ne succumbere videretur vlli.

Ambitio Lutheri.

Hoc in doctoribus suis obseruauit Paulus Eberus, in præfat. Epist. ad Philipp. *Docentes*, ait, *ambitione, æmulatione, curiositate doctrinam corrumpere.*

§. 3. Pergit idem Musculus contra fidem Catholicam arguitarter. [Licebit etiam hoc canone interdiuersas de scripturis contentiones, & interpretationes iudicare. de merito de mercede operum, de libero arbitrio, &c. Nam ea doctrina, quæ plus gloriam Dei quærit, & humanis viribus detrahit, præalia acceptanda est. Maior autẽ Dei gloria est, si agnoscamus Deum non esse auarum quendam fœneratorẽ, qui nihil tribuat, nisi pretio & merito, sed potius liberalem Oeconomum, qui omnia sua bona gratis exponat. Adeoq; maior Dei celebritas est, si confiteamur vires nostras nullas, sicut reuera nullæ sunt, sed solum Deum in nobis operari velle & perficere. Philip. 2. 12. Iubet & Paulus, vt Prophetia, id est, scripturæ interpretatio proficiscatur ex analogia, & proportione fidei. Rom. 12. 6. Itaque si diuersas scripturas ad regulam fidei exigas, haud difficile erit inter ipsas doctrinas discernere.]

Maior Dei gloria quæ sit, ostenditur.

Respondeo. Multis modis canonem perturbari à Musculo. Quamuis enim id statuatur. Eam doctrinam quæ plus gloriã Dei quærit esse acceptandã, non tamen continuo manifestũ euadit, vnde maior Dei gloria accedat. Non enim ea maior Dei gloria censebitur, quam quisq; maiorem imaginatur, sed quã se velle Deus reuelauit. Maior Dei gloria videtur, si eũ plurimas mundorum Myriadas creasse dicamus, si corpus Christi vbiq; esse cum Vbiquistis fingatur, non ideo tamen illa dicenda sunt, sed cogitationes, iudiciaq; ad vnicam veritatis reuelatæ normam respicere oportet.

Merita ascribenda gratiæ Dei.

Deinde doctrina quæ Deum auarum, fœneratorẽ fingit, blasphema est. Nõ enim ille auarus esse potest: cuius omnia sunt, vt nihil non illius esse possit, cui mundorũ infinita multitudo nihil emolumenti conferre possit. Quin & illa doctrina blasphema est, si quis Deũ aliquid dare homini sine merito affirmet, omnia enim per Christum donat. Omnia beneficia in nos collata, sunt merita redemptoris. Deniq; multa Deum sine meritis dare propriis confitemur; nam primam gratiam, auxilia que sine meritis, & paruulis etiam vitam æternam donat.

§. 4. At vero doctrina quæ merita, mercedem, liberum arbitrium asserit Dei magis gloriam quærit, quam illa, quæ ista negat. Nam cum scriptura toties contestetur Deum mercedẽ dare secundũ opera, qui id negat ita Dei liberalitatem prædicat, vt veritatem neget, ideo nec liberalem Deum facit, quem comminiscitur fallacem. Deinde merces data operi ex gratia facto liberalem Deum ostendit, vt qui non modo salutem donet, sed etiam merita; nam merita nostra Dei sunt dona.

dona. Imo ex promissione donat, vires etiam bene operandi quas nullas inuenit, restaurat, nec modo liberat vinculi, & carcere, sed etiam nobis, vt gratiæ cooperemur voluntatem, vigoremque subministrat. Quæ omnia gloriam redemptoris mirum in modum ostendunt. Nam qui homines quasi truncos esse imaginantur, qui cooperari gratiæ non possint, & fatali necessitati cuncta adscribunt, potentiæ diuinæ detrahunt, quasi creaturarum cooperatione vti nō possit. Qui liberū arbitrium negant, nec præmia, nec pœnas à Deo iuste venire posse necesse est, vt dicant. Quomodo gloriam Dei ille quærit, qui ne bene homines operentur, stipites esse mauult, quam liberos? Imo ne meredem operum sperare videantur, opera ipsa detestantur. Ita Iacobus Andreæ concion. 4. ad c. 1. Lucæ. [Altera pars, & turba Germanorum suum quidem locum verbo Dei, vt prædicetur, tribuit, nulla vero sentitur in illis morū emendatio, sed horrēda, epicuræa, bestialis eorū vita cernitur in cōuersationibus, compotationibus, cupiditatibus, pompis, & diuini nominis prophanationib⁹ siue blasphemiis. Quia in parte voluntæque libere, & impune peccare, sicut Papistæ in sua idololatria. Mandat serio Deus in verbo suo, & à suis Christianis requirit seriam & Christianā disciplinam; Hæc vero apud nos nouus Papatus, nouusq; monachismus existimatur. Sic enim inquiunt: Didicimus modo per solam fidem in Christum saluari, qui sua morte pro peccatis omnibus satisfecit: nos vero satisfacere non possumus nostris ieiuniis, eleemosynis, precationibus, aliis operibus: Quamobrem siue, & permittere, vt huiusmodi opera missa faciamus, cum per Christum alioquin saluari possimus, & solum gratia Dei, Christique meritis nitamur.

Atque vt totus mundus agnoscat eos non esse Papistas, nec bonis operibus quicquam fidere, illorum etiam operum, nullum penitus exercent. Ieiunij loco commessationibus, & perpotationibus nocte dieque vacant. Vbi pauperibus benigne facere oportebat, eos deglubunt, & excoriant. Precationes vertunt in iuramenta, blasphemias, & diuini nominis execrationes, idque tam perdite, vt Christus ne ab ipsis quidem Turcis hodie tantopere blasphemetur.

Demum pro humilitate passim regnat apud illos superbia, fastus, elatio, luxuria vestium, quæ aut sumptuosissime, aut etiam stultissime sunt elaboratæ.]

Quomodo igitur tales Dei gloriam quærunt, qui nullum opus exercent, quod Deus imperauit? Qui irritam faciunt legem Dei, vt suas cupiditates stabiliant. Et in his tamen se gloriantur se iustos, pios, prædestinatos? Quomodo illa doctrina gloriam Dei quærit, ex qua tanta numinis contumelia sequitur.

Quin eo vique Caluiniani deuenerunt, vt omni operi bono inferos deberi doceant, omne opus bonum peccatū dicunt mortale esse. Imo negant posse mandata Dei seruari. Nam Christo mandanti, vt legem seruent, intrepide respondent; non posse. *Si quis diligit me*, inquit, *sermonem meum seruabit.* Dicit Christus qui gloriam Dei quærit. *Sermonem Dei seruare nemo potest*, respondet hæreticus, qui suam quærit.

§. 5. S. Augustinus ex his Sabellium refutat, plures enim personas esse demonstrat. *Sabelliani enim dicere ausi sunt, ipsum esse filium qui est & patrem: duo esse nomina sed vnam rem. Si duo essent nomina & res vna, non diceretur, mea doctrina non est mea. Vtiq, si tua doctrina non est tua ô Domine cuius est, nisi alius sit cuius sit? Quod dixisti Sabelliani non intelligunt, non enim Trinitatem viderunt, sed sui cordis errorem secuti sunt: nos cultores trinitatis & vnitatis, patris & filij & Spiritus S. & vnius Dei, intelligamus de doctrina Christi, quomodo non est eius, & ideo dixit se non à seipso loqui: quoniā Christus patris est filius: & pater Christi est pater: & filius de Deo patre, Deus est: pater autem Deus, non de filio Deus est.*

VERSVS 19.

Nonne Moyses dedit vobis legem: & nemo ex vobis facit legem: Quid me quaeritis interficere?

QVÆSTIO I.

An nemo seruarit legem?

§. 1. GRæcus habet πᾶς ὁ τὸν νόμον. Syrus נטר *natar*, *seruans*; non esse verum amoris Dei zelum probat, quo ipsum persequuntur, quod ipsi legem nō seruent. Legem vel vniuerse pro toto systemate mandatorum accipere possumus, vel singulatim de certa aliqua legis parte. Idque dupliciter: vel enim de lege illa agitur quæ vetat cædē innocentis, vel de lege circumcisionis. Auditores, quos contra disputat, legem non seruabant. Non vniuerse acceptam; Charitatem enim violabant, dum interficere innocentem conantur, à qua vniuersa lex pendet & prophetæ. Nec obstat, quod nō omnes eum quærerent interficere. Non enim de omnibus absolute pronuntiat, Nemo seruat legem, sed nemo ex vobis, qui scilicet me quæritis interficere, accommodate enim hæc accipienda sunt. Legem igitur violant charitatis & iustitiæ, & specialiter quintū præceptum, iusto insidiantes & in cædem quærentes. Nec opus erat legem proferre; nota enim erat omnibus, etiam rudissimo cuique. Innocentiam vero suam probarat. Quod eius à quo missus fuerat gloriam quæreret, à semetipso non loqueretur, ideo verax esset, nec in ipso esset iniustitia. *Legem Iudei non seruant.*

§. 2. Videtur tamen etiam agi de violatione legis quæ de sabbatho lata erat, non vera illa quidem transgressione; sed quæ ex peruersa & inuida eorum sequeretur interpretatione. Hoc ex v. 23. conuincitur: Indignabantur Christo, quod sabbatho curasset paralyticum, eoq; facto diem sanctum prophanasset; obijcit illis ipse haud minus in speciem crimen; eos tantos sabbathi cultores, sabbatho hominem circumcidendo sanctum diem violare. Quod si excipierent, non omne opus sabbato prohibitum, promptum erat Christo inferre, etiam sanationem illam licitam esse cum verbo hominem totum sanum faceret. Ex eo igitur quod necessario concedebant, infert quod negabant, nemo enim eorum in eo sabbathum seruabat, vt non circumcideret sabbatho.

§. 2. Caluinus hinc concludit, suos non recte à Catholicis reprehendi, qui nec ipsi legem seruent. [Ita « hodie Papa, Episcopi, Abbates, Monachi, & similes « rabulæ, extrahendi sunt è suis latebris, quotiens Deum, « & sanam doctrinam oppugnantes pio se hoc affectu « agere simulant. Nam si eorum vita excutiatur, omnes « turpibus vitiis cooperti palam Deo illudunt.] «

Respondeo. Nec Deum, nec sanam doctrinam illos oppugnare. Nec omnes turpibus flagitiis coopertos esse; nec enim omnes nouit Caluinus, nec multos, iudicium enim hoc temerarium est: quale Iudæorum de Christo, quale gentiū de Christianis, quos impios, & homicidas nominabant, probare ne conabantur quidē. Quod si nonnulli prælati suis vitiis indulgent, si legem Dei violare sibi permittunt, habebunt iudicium illi suum, & potentes potenter tormenta patientur, non solum quia male viuunt, sed etiam qui exemplo subditos ad exitium rapiunt, & errantes hæreticos in obstinatione sua confirmant, apostasiæ enim occasionem dederunt cleri & prælatorum vitia, & eandem fouent, dum in illis permanent. *Vitia Catholicorum causa hæreseon.*

§. 3. Non ideo tamen hæresibus obsistere non debent, quod sint ipsi peccatores, vti nec magistratus remittere vigorem iustitiæ solet, etsi ipse sit vitiosus.

Nec excusari hæretici possunt, quod scandalizati à veritate defecerunt: Nemo enim alieno malo, sed sua quisque innocentia tutus est, & commendabilis Deo efficitur. Nec magnopere laborandum vt è latebris extrahantur Catholici: sed vt compescantur hæretici, qui peccatum suum vt Sodoma prædicarunt. Nam dum nullum Dei præceptum seruare se posse profitentur, omnium se reos agnoscunt, hoc solo se felices iactitant, quod nihil illis imputetur. Testimonia apud Lutherum in postill. domestica, Dominica prima aduentus, in Epist. ad Galat. cap. 1. & cap. 5. Philipp. in 6. Matth. aliosque, multa sunt, & vera.

VERSVS 20.

Respondit turba, & dixit: Dæmoniũ habes: quis te quærit interficere?

QVÆSTIO I.

Cur dæmonium habere dicant?

§. 1. SYrus dæmonium appellat דיוא *daiua: dæmonium*, inquiunt, *est tibi*. Dæmonium habere duobus modis intelligi potest; vel vt vere dicant à dæmone obsessum; vel vt hominum improbissimorum ritu calumniari, & quasi diabolico spiritu innocentes criminati significent. Priori modo dæmoniũ habere videntur dicere, tũ quod miracula dæmonum efficaciæ tribuerent, tum quod suas cogitationes & occulta colloquia dæmonũ obsequiis illi patefacta putarent.

Dæmoniacum esse calumniantur.

Commune autem in homines improbissimos iactatum conuitium est, vt dæmonem habere dicerentur. Et apud Ethnicos admirantis, & magni facientis est, vnde frequens illa compellatio apud Homerum Διογενὲς.

Magnâ impudentiâ vt obseruauit Chrysostomus negant, cum ita & contumelia inficiantur, quod animo negare nequaquam potuerunt. Non est enim responsio simplicis populi, consilia principum ignorantis; Ea enim palam iactabantur, v. 25. & ipsi apostoli non ignorabant. Quin Christus illos ipsos sceleris arguit. Nam interficere velle dicit, quos legem seruasse negarat; lex enim non manum duntaxat, sed mentem etiam à cæde cohibet.

Populus nõ ignorabat cõsilia principum.

VERSVS 21. & seq.

Respondit Iesus, & dixit eis, vnum opus feci: & omnes miramini, &c.

QVÆSTIO I.

Quomodo se Christus excusat?

§. 1. VNum opus à se factum esse ait, id omnes mirari, nempe condemnantes, in quo tamen diuinam potentiam, & bonitatem considerare oportuit. Murmur igitur compescendum fuit, & legitime res iudicanda. De salute animæ & corporis loquitur, licet illi de sola corporis sanitate acciperent. Nec eo tamen opere violatũ esse sabbatum demonstrat. Nam *Moses*, inquit, *dedit vobis legem*, quæ tamen non habet ortum ex Mose, sed ex patribus, vos sabbato hominem circumciditis, & tamen contra legem vos facere non creditis? cur igitur non ego verbo vno hominem saluum facere sabbato potui? In circumcisione plus operæ, & solicitudinis erat, vulnerabatur infantulus, obligabatur vulnus, domum referebatur. Nihil tale Dominus operatur, tantum surgere imperat. Si igitur maius opus, minore bono, Moses fieri sabbato permittit, cur non opus in quo minus est laboris, plus emolumenti, mihi permittitur sabbato? itaque nolite κατ' ὄψιν secundum aspectum, iudicare. Mosen magni facitis, & circumcisionem sabbato imperantem auditis, signaculum salutis carni imprimentem negatis violare sabbatum, at ego ipsam salutem confero. Certe manducatis & bibitis sabbato, nec violari sabbatũ putatis, & cur manducatis & bibitis? nonne vt sanitatem tueamini, famis & sitis molestiam expellatis? Quid igitur si vnico verbo famem vestram, & sitim tollam sabbato, an verbi prolatio sanando sabbatum violat cibo tum ingestio, non violati? Si Moses igitur tam sincerus sabbati custos circumcisionem sabbato sanctam pronunciat, non debet sanandi beneficentia sabbato negari; nam vt cibum & potum, ita medicinas etiam sabbato, vulneumque, & vlcerum curationes, quamuis operosas admittebant. De iudicandi rectitudine quod monet ad Deut. 1. 16. alludit.

Comparatione cum Mose se defendit.

§. 2. Lectio v. 22. Varia est: Nam *propterea* διὰ τοῦτο, Euthymius omittit, alij inchoatiuam putant, alij ad superioris versus finem referunt, vt Theophyl. Maldonatus, vt sensus sit, *& omnes miramini propterea*; sed fere exemplaria repugnant, & correcta editio Romana communem distinctionem retinet. Sensus itaque est. Propterea dedit vobis Moses circumcisionem, Bene factum est vt circumcisionem acciperetis à Mose, non quia ex Mose est, sed ex patribus. Ideo enim lex Mosaica retinuit, quia præcepta patribus fuerat, causam igitur adfert, cur eam Moses dederit; & eam exercetis sabbato, vt non soluatur lex Mosi, de sabbato celebrando, & circumcisione die octauo perficienda. Ita Augustinus.

§. 3. Musculus & Marloratus mira insolentia sibi suisque, & populo de doctrina iudicium arrogant. [Notandum vero est, *inquit Musculus & Marloratus*, « Quod non dicit: Nolite simpliciter de meo facto iu- « dicare, sum enim Dominus omnium, nec cuiusquam « iudicio subiectus: sed nolite secundum aspectum iu- « dicare, sed iusto iudicio iudicate. Quibus verbis non « recusat, quo minus de operibus suis iudicetur. Sed « hoc exigit vt iuste ab illis iudicetur. Quæsit ergo in- « solentia illa Romani Pontificis, qua nõ cum Christo, « cuius se tamen vicariũ esse gloriatur, dicit. Nolite iu- « dicare secundum aspectum de factis meis, sed simpli- « citer: nolite prorsus de me, & factis meis iudicare.] « Hæc illi magna acerbitate, vt Pontifici odiũ conflent.

Christus nõ facit iudex sibi ipsi.

Respondeo. Christum nequaquam homicidarum iudicio doctrinam suam permittere, absit, vt veritas summa mendax iudicium subeat. Nõ tamen hoc exigit illis verbis ne iudicent, sed id quod naturali lege omnibus insitum erat, ne ex fauore, ira, odio, sed meritis causæ iudicarent. Vtimur illa exceptione cum per tyrannos ad iudices trahimur, qui ius in nos non habent vllũ, vt ne præcipitent, sed causam cognoscant. Peccabant illi de facto Christi iudicando, & præcipiti furore damnando: Iniqui iudicij reos Christus peragit, quod negare nemo poterat; Quod iudicarent, quem adorare debebant, id dissimulat; ne nouæ contentionis occasio oriretur. Nec tamen ideo Deus homines sibi iudices constituit. Facta Dei, dicta scripturæ probanda sunt, non iudicanda: orandum, discendum, audiendũ est, vt intelligantur, nunquam autem *Deus homo non iudicat.* ad humanũ tribunal maiestas illa vocanda est: impie itaq; Musculus iudicat. Populo iudiciũ de sua doctrina permissum: Cum Paulus Apostolus seruus Christi, ne angelos quidem iudices admittat, quod Euangelium ipse suum non ab illo homine didicerit, sed à Deo.

Nec est in solentia pontificis, qui de factis suis iudicari nolit. Nam & facta sua censeri patitur, & coram suo spiritali iudice se frequenter accusat, ipse enim homo est, & circumdatus infirmitate. Non tamen iudicatur ab homine tanquam legitimo iudice, & superiore, quia nullum habet. Peccant, & reges, & absolutarum Rerumpublicarum præsides. Non tamen ad homi-

hominis alicuius tribunal citantur, quia iudicem non habent. Non mirum igitur Pontificem exemptum, cum etiam Christus exemptus fuerit, & Petrus, & omnes principes, qui non agnoscunt Dominum maiorem. De regibus non modo, sed etiam de tyrannis ita sentiunt hæretici. Nempe non posse eos eijci. Hadrianus Sarauia lib. 2. cap. 48. de auctoritate imperandi. Quem librum qui legerit, non mirabitur pontificem populi iudicio à nobis non subijci.

Idem Sarauia lib. 2. 45. docet diuina auctoritate & doctrina apostolica Christianos quosuis cuiuscunque sint gradus aut ordinis, tyrannicis potestatibus parere. Ego de hac re non disputo: Hoc solum moneo, non esse regibus iudicem datum, ideo nec iudicari à subditis, & parem esse causam summi sacerdotis.

§. 4. Doctrina Pontificis publice ex auctoritate definientis iudicari à priuatis nõ debet. Non enim discipulus est iudex præceptoris, nec subditus principis. Solide hanc sententiam noster Adamus Tannerus in Colloquio Ratisbonensi demonstrauit, Sess. 9. 4. Decemb. *Si in omni Republica bene ordinata aliquis alius iudex, præter scriptam legem requiritur, tunc in Ecclesia vtpote rectissime ordinata, alius etiam iudex præter scripturam, seu legem scriptam admitti, & assignari debet. Verum est primum illud antecedens; ergo & posterius seu consequens.*

Nam si in dubio (vt breuiter & neruose in relatione compendiaria dicitur) *non tenemur stare iudicio & sententiæ summi magistratus; sequitur profecto nullam penitus maiorem seu meliorem in iudicando potestatem esse magistratus, quàm subditorum; vtpote cum (hac quidem sententia) & subditi sui magistratus sententiæ stare non debeant, nisi quando manifeste sciunt, eam ab omni errore alienam esse, & ipse magistratus acquiescere vtiq; debeat sententiæ subditorum, quando nouit eam esse veritati & rationi consentaneam.*

Imo vlterius sequitur, magistratus potestatem in iudicando nullam esse, vel enim res liquida est, vel dubia: si liquida est, iam non opus est authoritate iudicis, quem nemo consulit nisi in dubio. Si dubia est; tunc quia isti mirabiles Ethici dicunt, non esse standum iudicio sententiæ nullum quoq; locum habebit authoritas iudicis. Itaq; prædicantes isti, dum suam illam sententiam de scriptura iudice pertinaciter tuentur, omnem omnino iudicandi authoritatem magistratibus adimunt, digni, qui omni omnino iudicandi authoritate exuti in ordinẽ redigantur.

„ Quamuis plus illi suis prædicantibus tribuunt. [Ex „ hac igitur thesi, *inquit Hunnius*, apparet, quod in regno „ Christi, præter scripturam constituatur alius iudex, „ nimirum Deus immortalis, qui solus est, & vnus le„ gislator in Ecclesia. Itaque quando exoriuntur con„ trouersiæ, tum sane scriptura, quo ad literam non au„ dit, at Deus loquens in scripturis audit, & mediante „ ministerio verbi sui, per fideles interpretes, examinat, „ & cognoscit controuersias. Secundo explicat ex ipsa „ scriptura, Tertio definit, & sententiam fert. Atque ita „ deinde per pium magistratum, suo modo homines „ possunt adigi, ad audiendum verbum, & ad obtem„ perandum, adeo vt non opus sit vnum constituere „ iudicem vniuersalem, qui solus definiendi potestatem „ sibi vindicet. Quandoquidem donum interpretandi „ Deus in Ecclesia, non confert vni alicui.]

Et deinde, ministerio tribuunt iudicium interpretationis, magistratui piorum decretorum. Quo tandem vltimo ad hominum iudicia venitur, omniaque resoluuntur, quod si ministerium cum magistratu errer, populum in errorem ducent, neque negant iudice opus esse, sed eum fallibilem esse asserunt. Et posse à populo iudicari, quod quam sit absurdum, etiam inde patet, quod populus ipse non modo errare potest, sed etiam solet. Et iudex sui magistratus constituitur, vt regat aurigam currus. Denique quis mihi sponsor donum interpretationis eum habere, qui scripturam explicat?

VERSVS 27. & seqq.

Sed hunc scimus vnde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit vnde sit, &c.

QVÆSTIO I.

An nouerint Christum vnde fuerit?

§. 1. Mirantur Ierosolymitæ Christo palam permitti docendi libertatem, quoniam non ignorabant, quanto furore ἄρχοντες principes, seu vt Syrus habet קשישין Kaschischin, eum ad mortem quærerent. Dubitare itaque incipiunt an forte principes eum pro Messia agnoscant, cur autem id facere non debeant, causam adferunt: quod natales Messiæ nemo cogniturus, huius patrem & matrem norint. Qua de re quæstionem omnes proponunt. Nam Messiam ex Bethlehem oriturum non sciebant modo, sed etiam Herodi prædixerunt.

Chrysostomus & Theophylactus nesciti de diuina generatione, cognosci de humana originem. Augustinus eodem modo. Nam cum propheræ vtrunque prædixerint de ortu ex ciuitate Dauid. Et generationem eius quis enarrabit, vtraque opinio inualuit.

Quidam hos qui nesciri dicunt, ab illis diuersas esse. Hos imperitos, illos doctos fuisse. Verum ita in vulgus notum erat vaticinium de Bethlehem & progenie Dauid, vt nec imperitissimis Iudæorum ignotũ fuerit. Nam & in natiuitate eius varia contigerant, & rem Herodes palam fecerat, occidendo infantes & pueros in Bethlehem, & in omnibus finibus eius, nec deerant, quorum filij, aut fratres cognatique trucidati erant. Itaque de ea re neminem dubitasse crediderim. At ignorare potuerunt eum in Bethlehem natum, aut cogitare occisum inter pueros Messiam. Verum ne sic quidem excusari possunt. Nam publice cõstabat Mariam prægnantem iuisse Bethlehemum, & solutam partu rediisse Nazarethum, deinde iterum fugisse & rediisse, omnibus constabat esse de Bethlehem, & ex tabulis census cognoscere potuerunt, omnes certe eũ filium Dauid appellant priuatim & publice. Itaq; laborabant principes, vt hoc indicium supprimerent.

Chrysostomus malitia ita locutos esse existimat: *Malitia trahabant.* οὐδὲ γὰρ ἀγνοίας τὸ ἁμάρτημα, ἀλλὰ κακίας καὶ πονηρᾶς γνώμης. *Neque ignorantiæ hoc delictum, sed malitiæ, & peruersæ mentis.* Et ῥήματα fuisse τῶν μεθυόντων, *verba ebriosorum.* Eodem modo Chrysostomum secutus Euthymius.

Credebant ergo Christum de domo Dauid, de castello Bethlehem fore, sed quia omnia in illo humilia & abiecta videbant, audierantq; egressum eius fore à diebus æternitatis, generationem eius non posse enarrari, omisso priore, ex scripturis sibi aliud argumentum conficiunt, ne credant esse Messiam, cuius parentes ipsi norunt.

§. 2. Versu 28. *Et me nostis, & vnde sim nostis*, ironice dictum putant nonnulli. Quibus idcirco non consentio, quod serio res agitur, & quæ coniuncta sunt verba ironiam non admittunt. Verus igitur sensus est. Scitis me non modo, illa qua scire vos profitemini, ratione; esse filium Iosephi & Mariæ, sed etiam alio modo me esse Messiam scitis, hoc est, conscientia conuicti iudicatis tot testimoniis, & miraculis id probari, sed malitia cœcati nosse vos dissimulatis, à Deo enim venisse me, opera demonstrant. Non enim à meipso veni, sola scilicet humana voluntate. Syrus vt supra, non veni מן צבות נפשי *men tzebuth naphschi, ex voluntate animi mei*, vt supra etiam notaui.

§. 3. Tex-

Pater & filius diuersæ personæ.

§. 3. Tertullianus contra Praxeam c. 22. probat patrem & filium distingui, negat enim se à seipso venisse, affirmat à patre venisse. Eodem modo, & Athanasius contra gregales Sabellij. οὐ γὰρ ἀπλοῦν ὁ γεννήτωρ ἐγέννα, ἀλλὰ τοιοῦτον οἷος αὐτὸς, εἰγοῦν ἕνα μόνον ἕνα πεποίηκα νομίζεις, δύο ἦ ὄντα καὶ ἀληθείαν, ἀγνοεῖς τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν. πῶς οὖν σοι πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν ἐστὶ κοινωνία; πῶς ἢ τὰς δεσποτικὰς δέξῃ φωνὰς ὁ ἐγὼ φησι καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. *Non genitor alienum dissimilemque de se genuit, sed sibi consimilem. Si igitur vnum existimas, cum reuera duo sint, pater & filius, quæ tibi cum Ecclesiastica doctrina communio supereſt? quomodo voces Domini excipies? Ego & pater, inquit, vnum sumus.*

His cum dicit, ego & pater duas personas, cum vero *vnum* dicit, substantiam individuam credere nos iubet. Cum iterum dicit, Sumus, pluralitatem personarum significat.

Augustinus de generatione æterna etiam interpretatus est Tract. 31. *Magnifice vtrunque monstrauit. Ab ipso*, inquit, *sum, quia filius de patre, & quidquid est filius, de illo est, cuius est filius. Ideo Dominum Iesum dicimus Deum de Deo, patrem non dicimus Deum de Deo, sed tantum Deum: & dicimus Dominum Iesum lumen de lumine, patrem non dicimus lumen de lumine, sed tantum lumen, ad hoc ergo pertinet quod dixit, Ab ipso sum, Quod autem videtis me in carne, ipse me misit. Vbi audis, Ipse me misit, noli intelligere naturæ dissimilitudinem, sed generantis authoritatem.* Quod etiam annotauit inter cæteros Cyrillus.

Quod in quibusdam additur exemplaribus & si dixero &c. ex c. 8. translatum est.

VERSVS 30. 31.

Quærebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit?

QVÆSTIO I.

Verène crediderint in illum?

§. 1. MVltos de turba in eum credidisse Euangelista testatur multitudine miraculorum motos. Christum enim negant πλείονα σημεῖα, *plura signa* facturum, quam hic faciat. Caluinus veram eos fidem habuisse negat. Credendi verbum improprie sumi ait, nec aliud significari, quam eos se doctores Christo auditoribus præbere. Exiguam fuisse boni affectus scintillam, eamque tam honorifico titulo Deum dignari.

Caluinus Euangelistæ se opponit.

At nulla causa est, cur turbam credidisse negemus, cum id Euangelista confirmet, nec enim vnquam in Euangelio dicuntur credidisse, qui non vere proprieque crediderunt. Quod si hoc modo verba scripturæ torquenda sunt, nihil certi habebimus. *Multi crediderunt in eum.* Hoc est, audire eum voluerunt, nō proprie crediderunt. Quasi vero credentes in eum non opponantur infidelibus, vt hic, ita aliis scripturæ locis. Augustinus de vera interpretatur fide. *Humiles*, inquit, *faciebat Dominus, principes insaniebant, & ideo medicum non solum non agnoscebant, sed etiam occidere cupiebant. Erat quædam turba quæ suam ægritudinem cito vidit, & illius medicinam sine dilatione cognoscebat. Videte quid sibi dixerit turba ipsa commota miraculis: Nunquid Christus cum venerit plura signa facturus est? Vtique si duo non erunt, hic est, crediderunt ergo in eum dicentes ista.*

Nec modò Augustinus & alij interpretes ac patres: sed hæretici etiam de vera fide accipiunt. Bullingerus vocat pios & simplices, qui Euangelio credunt hoc loco. Bucerus ait Christum agnouisse, nihil offensos humilitate vel generis, vel conuersationis. Contra eundem Caluinum etiam Musculus insurgit. [Hic videmus, *inquit*, vnam & eandem veritatis prædicationem, simplicioribus ad institutionem prodesse, reliquis vero materiam contradictionis generare. Item fuerunt ob ecta omnium oculis signa & miracula, ex quorum aspectu, & accurata consideratione electi in ipsum crediderunt.] Reprobi autem vt Bucerus falsò ait, nihil in Christo, nisi humilia, & abiecta, quibus offenderentur, videre potuerunt. Vnanimes igitur illi Caluinum oppugnant. *Caluinus.*

§. 2. His auditis Pharisæi & sacerdotes mittunt, vt apprehenderent eum, prætextu seditionis scilicet, quod de eo altercarentur, sed reuera quod inuidia & furore magis irritarentur, quo magis Christi se gloria exerebat. Se enim negligi, ad Christum accurrere vndique cœtus videbant. *Neque alias causas habere sua persecutionis principes, Episcopos, sacrificos, monachos.* Caluinus calumniatur, *quàm quod veteri doctrina, & fide (ita enim vocant humanas traditiones) ordineq; Hierarchico præterito omnes fere doctrinam amplectuntur euangelicam, euangelij prædicatores audiunt.*

Respondeo: multiplicem esse calumniam. Non enim humanas traditiones fidem vocamus, sed assensum eorum, quæ Deus reuelauit, sine scripta illa sint, siue non sint. Inter eas traditiones prima est, & diuinorum eloquiorum conseruatrix fidissima, quæ bibliorum nobis systema diuinæ auctoritatis, & authenticum proponit. Sunt enim nonnulla credenda, quæ neque in scriptura aperte inueniuntur, neque euidenter ex ea deducuntur: vt 13. sessione Coll. Ratisbon. ostensum est. Si vere & absque præiudicio rem inspiciamus inueniemus profecto, loco scripturæ ab aduersariis glossas humanas, easque nouitiasque substitui, & credendas obtrudi. Ita Zwinglius cū somnianti seu albus, seu ater spiritus exemplum suggessisset, quo fretus pro verbis Domini, *Hoc est corpus meum*, substitueret; *Hoc est figura corporis mei*, non Domini nobis verba, sed sua somnia credenda Ecclesiæ proponit, pro qua re hodieque laborat totus Caluinismus. Nos potius veterum iudicia sequimur, monet serm. 193. Augustinus, vt, Ecclesiæ regula, sanctaque patrum traditio, a quibus in perpetuum firma solidaque permaneant, & l. 28. contra Faustum c. 2. T. 6. *Cum cœpero Matthæi Euangelium recitare Apostoli eius, vbi narratio nativitatis eius tota contexitur, continuo dices illam rationem non esse Matthei, quam Matthæi esse dicit vniuersa Ecclesia ab Apostolicis sedibus vsq; ad præsentes Episcopos certa successione perducta. Tu mihi quid contra lecturus es? Aliquem forte librum Manichæi, vbi Iesus negatur esse natus ex virgine. Sicut ergo ego credo illum librum esse Manichæi, quoniam ex ipso tempore, quo Manichæus viuebat in carne, per discipulos eius certa successione discipulorum vestrorum ad vestra vsque tempora custoditus atque perductus est: sic & istum librum crede esse Matthæi, quem ex illo tempore quo Matthæus ipse in carne vixit, non interrupta serie temporum, Ecclesia certa connexione successione vsque ad tempora ista perduxit. Et dic mihi, cui libro potius credere debeamus, eiusne Apostoli qui Christo cum adhuc in terra esset, adhæserat. An nescio cui Persæ qui tanto post natus est?*

Somnia Zwinglia-na proue-bo Do-lose tradun-tur.

In eum sensum Euseb. l. 1. de demonstration Euangelica. Concilium Nicen. 2. act. 7. Synod. 8. Constant. can. 1. Et olim Dionys. Areop. de Eccles. Hier. c. 7. Nunc vero cum non de scripturæ textu plerunque, sed mente & sensu agatur, tota est de traditionibus disputatio. Caluinus v. 31. illa verba. *Multi crediderunt in eum*, interpretatur de fide improprie dicta. Cæteri interpretes, & patres de fide propria & vera; in eo igitur

De sensu scripturæ disputatio.

tota

tota controuersia non an crediderint, seu an vere, proprie an improprie crediderint, vere non crediderint.

Deinde alias causas habent principes & Episcopi, quam Pharisæi; nam ad Christum venire turbam illi indignabantur, principes & Episcopi à Christo abduci dolent, nec vnquam crediderunt apostatas, votifragos, adulteros, pæderastas esse Christos, ideoque qui incaute illis noui Euangelij præcones audierunt, alij ad Catholicam Ecclesiam redierunt, alij per varios errores in atheismum reciderunt. Quotus enim quisque cum Luthero aut Caluino sentit? non enim Euangelium Christi, sed suas cogitationes fallaces, atque errabundas proposuerunt.

VERSVS 32. & seqq.

Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc: & miserunt principes & Pharisæi ministros vt apprehenderent eum. Dixit ergo eis Iesus, Adhuc &c.

QVÆSTIO I.

Quod modicum tempus, & quomodo erant quæsituri?

§. 1. REspondet Dominus ad consilia sacerdotum, quæ latere ipsi arbitrabantur. Nondum adueniſſe capiendi tempus, modico tempore cum iis se conuersaturum, postea fore capiendi potestatem, non enim hostium se arbitrio, sed patris decreto momenta viuendi, moriendique habere constituta. Itaque irridet insanos conatus eorum, nec mortem suam nominat, quam illi in corde & ore habebant, sed profectionem ad patrem appellat, vt nos etiam doceat mortem non formidare, Syriace est; אזל *vadit* ὑπάγω, propter vau conuersiuum. Sic Augustinus. Quod modo vultis facere facturi estis, sed non modo: quia modo nolo. Quare modo nolo? Quia adhuc modicum tempus vobiscum sum, implere debeo dispositionem meam, & sic peruenire ad passionem meam.

§. 2. Quæsierunt illum postea, sed vario sensu id accipi potest. Quæsierunt illum mulieres, vt Chrysostomus, in sepulchro; quæsierunt multi per pœnitentiam post ascensionem, vt Augustinus. Quæsierunt post excidium & in ipsa calamitate. Quæsierunt vt totam fidem, & doctrinam eius abolerent, vt Rupertus. Quæsierunt iturum in cœlum vt Theodorus Heracliensis. Quæsituros ipsum impios constat; nam de illis loquitur, qui inuenturi eum non erant, idque eorum miseriæ deputat. Minatur enim se in cœlo fore spectatorem pereuntium. Tum enim cum in mediis ærumnis versarentur Messiam liberatorem à Deo postulabant, sed frustra, cum iam ante eum contempsissent; nec vera tamen contritione quæsiuerunt, sed in pristina abalienatione, ferocia, persecutione Christianorum perseuerantes magis se à Christo seiunxerunt.

VERSVS 35.

Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos, Quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? nunquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus Gentes?

QVÆSTIO I.

Quæ gentium dispersio?

§. 1. DVplex esse potest sententia. Prima, vt διασπορὰ dispersio gentiũ, sit Israelitarum dispersio facta per regiones gentium, Syrus habet לחדרתא *lattereuatha ad regiones.* Hoc modo querelæ minor videri posset occasio, si negligeret Iudæos in Palæstina habitantes, eos qui in dispersione erant requireret, sic dispersionem vsurpant crebro scripturæ. Petrus Epist. 1. cap. 1. vers. 1. scribit illis qui erant in dispersione Ponti, &c. & Iacob. Epist. 1. cap. 1. vers. 1. Altera sententia verior est, & huic loco accommodatior; vt dispersio gentium sint gentes dispersæ, & suspicionem injiciant, se opinari Christum relictis Iudæis aditurum gentes. Nam quæ ex Petro adferuntur huc non faciunt: non enim absolute vocat dispersionem gentium Iudæos, sed *electos aduenas dispersionũ gentium.* Iacobus non dicit duodecim tribus in dispersione gentium, sed: *duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione, salutem.* Hic autem dispersio gentium, sunt gentes dispersæ. Sparsæ autem & dispersæ dicuntur gentes, sane Gen. 10. 4. dicuntur insulæ gentium separatæ, נפרדו *niphredu* ἀφωρίσθησαν. & v. 32. מאלה נפרדו גוים *meelle niphredu goym, ab his diuisæ sunt gentes.* Et c. 11. v. 4. & v. 9. dicuntur spargi super faciem terræ, vbi est in 70. ᾠκίσθη διασπαρῆναι, *antequam dispergamur,* & διέσπειρεν, gentes ergo Dominus dispersit super terram, Israelitas collegit deinde iterum. Sic Latini sparsas cycladas, sparsas paludes, & terras dicere consueuerunt, singulatim autem Græciam, Italiam regiones maritimas, cum insulas appellabant insulas gentium, & dispersiones gentium; Hic vocant διασπορὰν τῶν ἑλλήνων Græcorum. Syrus initio ἑλληνας vocat עממיא *ghammema* populorum, secundo loco & docturus ἕλληνας, Græcos. Syrus חנפא profanos: impios? Hoc tanquam maximum nefas abominabantur. Et quamuis Christus se iturum ad patrem diserte dixisset, gentium nullam fecisset mentionem, odio tamen veritatis crimen fingunt, & argumentum quærunt, quo probent non esse Messiam; ille in domo Dauid regnaturus erat, & omnes recturus in virga ferrea; si igitur hic inquiunt mare transiturus est, & sedem regni in Græcia vel Italia positurus, hostis noster, non liberator est. Norant eum à Romanis magni fieri, eorum quosdam sanasse, fidem laudasse. Grauis erat illa accusatio, & in populo gentium osore efficacissima, à Pharisæis itaque hæc inducta sunt, vt plebem ab eo abalienaret, quasi ad gentes iturum se minatus esset, nihil moratus seruitutem duram, & afflictiones Israelis. Quamuis autem prophetæ prædixissent, adeoque inter doctos constaret Messiam gentium etiam redemptorem fore: nam & Zacharias id & Simeon indicant, nec vllus fere propheta id omittit, non tamen hoc Israel intellexit.

Dispersio gentiũ, gentes sparsæ

Inuidiosum ire ad gentes.

Gentiũ patronum nõ putabant fore Messiã.

Hoc tamen veteres Rabbini docuerant, vt R. Aha in cap. 41. Gen. [Poteritne dici, quod redemptor sit acceptor facierum, sed omnes eum confitentes ore suo, & operibus suis, & corde suo, saluabit & liberabit, sicut dictum est Ieremiæ 23. c. *In diebus eius saluabitur Iuda*, id est, confitentes eum saluabuntur. Sicut & ipse apud Isaiam cap. 55. *Conuertimini ad me, & saluabimini omnes fines terræ.* Et iterum, *quia mihi flectetur omne genu: & iurabit omnis lingua*, & de illo scriptum est Isaiæ 49. *Dedi te in lucem gentium*, citat etiam Psal. 67. *Confitebuntur tibi populi Deus, &c.* & Sophon. 3. Verum ista illi nimio gentium, à quibus seruitio premebantur, odio, in animum non admittebant.]

VER-

VERSVS 37. & 38.

QVÆSTIO I.

Quis fons ille aquæ viuæ?

§. 1. De vltimo stetit, & omnes aduocat; nam celeberrimus erat, in illo collectio fiebat, quæ azereth vocabatur, iam abituris maior pietas inerat, & ἐφόδια seu viatica dare gestiebat, se autem quasi publicum fontem ad salutem esse proclamat.

Proterue hic Zwinglius. *Non vocat ad Papam, sed dicit: Venite ad me.* Et Musculus: *Non vocat ad Abraham, non ad matrem.* Ex quo conficiunt, nec Papam audiendum, nec sanctos inuocandos.

Christus ad se vocat, & ad suos.

Respondeo. Christum dum ad se vocat, sua ad se membra vocare, quæ sibi coniuncta ab eo tanquam capite Spiritu sancto vegetarentur, eademque vocatione ad consortium omnium aliorum membrorum, consensum, nexum, mutua auxilia, officiaque vocare. Nam qui ad Christum venit ad communionem ille sanctorum adsciscitur, in filium Dei adoptatur, & quod inde sequitur in aliorum filiorum consanguinitatem, & fraternitatem vocatur: Qui enim veniebant, numero discipulorum aggregabantur. Alio tamen modo ad Christum, alio ad Christi amicos vocantur, ad Christum vt ad patremfamilias, auctorem, vitæ, fontem gratiæ, Dominum & redemptorem veniunt, ad Christi discipulos, vt amicos, vt socios gratiæ, vt participes hæreditatis, vt administros, & cooperatores: Nam & Paulus ad Ananiam mittitur, & ad Petrum Cornelius. Quin & Apostolis dictum est, *Qui vos audit, me audit*; eos enim & eorum successores dispensatores mysteriorum Dei constituit; per eos igitur Christum adire posteros oportet, postquam in terris Christus esse desiit. Nec aduertunt stolidi homines, suos etiam auditores nisi dementati sint plane eisdem à se argutiis dispelli, nec enim ad Zwinglium aut Musculum quemquam Dominus adire iussit.

Ad Ecclesiæ præsules mittuntur.

Ecclesiæ autem præsides in dubiis adeundos, ab illis doctrinam, & sacramenta accipienda esse, notius est etiam in conciliabulis aduersariorum, quam vt doceri necesse sit. Vincentius Lyrinensis toto tractatu suo rem exposuit, c. 38. *Quonam modo*, inquit, *in scripturis sanctis veritatem à falsitate discernent? (Catholici videlicet homines, & matris Ecclesiæ filij, vt idem loquitur) Hoc scilicet facere magnopere curabunt, quod in principio commonitorij istius sanctos & doctos viros nobis tradidisse scripsimus, vt duinum canonem secundum vniuersalis Ecclesiæ traditiones; & iuxta Catholici dogmatis regulas interpretentur, in qua item Catholicæ Apostolicæque Ecclesiæ sequantur necesse est vniuersitatem, antiquitatem, consensionem, &c.*

§. 2. Neque hic sanctorum intercessio prohibetur. Ille enim qui Mariam adit, vt cum ipsa, & per eius intercessionem ad Christum accedat, non delinquit, neque enim si quis ab Apostolis petiisset ad Christum duci, aut eorum comitatu accederet, à Christo prohiberetur; non enim apostolos redemptores, sed socios vnici redemptoris, & amicos agnoscit.

Fons spiritus sancti gratia.

§. 3. Fontem viuum esse Spiritum sanctum constat, nam de spiritu loquitur, quem erant accepturi credentes in illum. Ita Athanasius p. 468. *Impium igitur est creatum aut factum esse Dei spiritum affirmare, cum omnis scriptura, tum vetus, tum noua eum vnà cum patre & filio connumeret & glorificet quoniam eiusdem Deitatis est, & eiusdem potentiæ & essentiæ. Quemadmodum ipse dicit, Qui credit in me flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ, hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant, qui in ipsum crederent. sicuti & in Iohele sub persona patris loquitur, Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ. Ideo Dominus inspirans in ora Apostolorum, dicit: Accipite Spiritum sanctum, vt intelligeremus, quod ex plenitudine deitatis ipsius spiritus existat, qui discipulis tribuitur.*

Spiritus sanctus igitur est fons ille quatenus est dator gratiæ, quæ salit in vitam æternam. Quidam etiam Christum ipsum fontem vocant, & sane possunt ista varie accommodari.

§. 4. Hieronymus T. 5. 270. doctrinam esse interpretatur. *Aquam autem viuam recte à nobis doctrinam Saluatoris expositam, sciet ille qui biberit, & Saluatorem audierit prædicantem:* Si quis biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ viuentis & salientis in vitam æternam. *Et rursum:* qui credit in me (*sicut dixit scriptura*) de ventre eius egredientur flumina aquæ viuentis. *Sicut enim qui biberit, de doctrina eius habebit in se fontem viuentem: sic qui crediderit in eo (iuxta id quod scripturarum vocibus continetur) flumina aquæ viuentis egredientur de ventre illius. Aquas viuentes multi ad Baptismum referunt: quæ in vere & in æstate, hoc est, in pascha & pentecoste sitientibus largienda sunt, quando implebitur quod scriptum est:* Lauamini, mundi estote. Tertullianus de Baptismo p. 462. & Cyprianus interpretantur. Nam & ille fons quidam est, & in Ecclesia perennis, fluens in vitam æternam.

§. 5. Concors plurimorum interpretatio de gratia quam Deus in corda credentium infundit, à nobis etiam recipienda. Hæc est enim fluminis impetus, Ps. 45. ad hanc sitientes Isa. 55. vocantur. Hanc scripturæ commendant; Duplici autem modo scripturæ testimonium fonti accommodant. Chrysostomus. Qui credit in me, vt scriptura dicit: Hoc est, ea fide, quam scriptura exigit. ἐν ταύτῃ, inquit, ὑποτίθεται δεῖ. *Hic oportet comma ponere*, vt ἵνα ἡ τὸ πιστεύοι ἐκ τῆς χειλίας φέρωσι, τῆς ἀπτέ ἄκτοφάσεως. Vt illa verba: *Flumina de ventre eius fluent, sint ipsius Christi.* Itaque existimat, non hic scripturas citari, quæ dicant flumina ex ventre eius fluxura. Venter interior est, anima, conscientia, voluntas, de quibus multa hoc loco Augustinus.

Non sunt audiendi illi, qui per flumina & aquam salientem gratiarum dona intelligunt, quæ gratis datæ vocantur; nam illæ etsi sint dona sancti Spiritus, non tamen habentem faciunt Deo gratum, sed etiam impiis & pereuntibus crebro donantur. Deinde illa dona non sitiunt, qui ad Christum veniunt, sed gratiam ac iustitiam. Hoc modo Cyrillus l. 2 c. 82. Theophylactus, Basilius, Psal. 45. Chrysostom. Augustinus, qui gratiam & Spiritum sanctum vocat.

§. 6. Bellarminus l. 1. de gratia, c. 4. eo dicto asserit gratiam esse in homine permanentem. Nam fons ille aliquid in homine stabile, ac firmum designat, spiritus igitur ille credentiũ gratia permanens seu per modum habitus, vnde aquæ, hoc est, bona opera saliunt in vitam æternam. Cum enim dicit: Fiet in eo fons, operationem Spiritus, eiusque effectum designat. Nec fere ab hac interpretatione discedunt Hæretici. Caluinus, [Est quidem, *inquit*, satis dura in speciem metaphora, cùm fluuios aquæ viuæ, è ventre fidelium fluxuros esse dicit: sensus tamen minime dubius est: quod nihil spiritualium bonorũ vnquam defuturum sit credentibus, aquam viuam nominat, cuius scaturigo nunquam aresc:t, nec desinit continuus fluxus, &c.] Fluuios plurali numero vocat multiplices spiritus gratias, quæ ad spiritualem animæ vitam necessariæ sunt. In summa hic tam perpetuitas donorum spiritus, quam affluentia nobis promittitur. Gratiam itaque fixam ac stabilem esse indicat.

Fons gratiæ permanens.

§. 7. Pareus tamen Bellarminum oppugnat, & Caluinum pariter, p. 66. *Sicerit in forma ad propositum:* Fons est quiddam permanens, fixum, fons ille de quo Christus Ioan. 4. & 7. seu gratia spiritus, id est, charitas est gratia gratum faciens. Ergo gratia gratum faciens est quiddam permanens, fixum, id est, qualitas permodum habitus inhærens.

Respon-

Respondeo inquit Pareus. [Nemo non videt, esse „ quatuor terminos ex ὁμωνυμίᾳ fontis: & nihil sequi, „ mutato proprio genere locutionis in figuratum. Ma„ ior de fonte propriæ dictæ vera; assumptio de fonte „ metaphorico loquitur, & est falsa.] addit autem, Etiamsi fons esset gratia inhabitans, non esse tamen gratiam gratum facientem: nam iustificationem illa gratia priorem esse. Hic autem fontem esse miraculorum charismata, aliaque, & πληροφορίαν. Quod vero trahantur aquæ salientes ad bona opera, esse impiam scripturæ depravationem.

Respondeo. Bellarminum non vti vocum Homonymia, sed velut certum statuere fontem corporalem, esse permanentem, & perennem, & talem quoque esse gratiam seu spiritum qui datur credentibus. Vera autem minor est; spiritus ille est gratia gratum faciens. Nam Christus tam insigni elogio, & clamore promittit illis spiritum, quo accepto grati sint Deo, quo iustificentur. Atidi enim erant, quos vocat. Peccatores vocat ad pœnitentiam. Sitientes vocat, hoc est afflictos, fatigatos onere peccatorum, sitis illo fonte pellitur, peccatum gratia. Possem ista ex patrum auctoritate roborare, sed vt lector videat, quantum carpendi rabies malum inducat, ex suo magistro discipulum convincam. Caluini verba sunt. [Hoc membro omnes „ hortatur ad bonorum suorum participationem, mo„ do propriæ inopiæ conscij iuuari cupiant. Nam o„ mnes quidem sumus inopes, omniumque bonorum „ vacui & indigi, sed non omnes ad quærendum reme„ dium stimulat inopiæ suæ sensus, hinc fit vt multi pe„ dem non mouentes in misero defectu tabescant: imo „ permultos sua vacuitas non afficit, donec Dei spiritus „ igni suo famem & sitim accendat in illorum cordi„ bus.] Hæc ille de fonte, & solos ad eas diuitias venire notat, qui earum desiderio æstuant.

Primo vocat inopes & vacuos & indigos, qui inuitantur ad bibendum, quosdam ait defectu in misero tabescere, Deinde ad locum Isa. 55. 1. alludi, de illis igitur, qui iusti non sunt intelligi, qui iustificantur, itaque venire dicit esse *credere, nos melius bibere, esse hauire gratiam, quæ fons sit perennis.* Omni enim vitæ succo destituimur, & humore, nisi cum nos Spiritus Dei vegetat, & nos arcano quasi vigore irrigat, inde concludit eos qui regeniti non sunt, mortuos esse. Ex quo argumentum insigne conficitur. Fons ille quem inopes, vacui, indigi, incitati à Spiritu sancto expetunt, sine quo in misero defectu tabescerent, sine omni vitæ succo destituti sunt, sine quo mortuo, quo rigantur, ille fons inquam, est gratia iustificans, sed fons ille fixus ac stabilis est, ergo & gratia iustificans, seu gratum faciens talis est.

§. 3. Hinc apparet falsum quod Pareus ait fontis nomine charismata miraculosa, & consolationem ex πληροφορίᾳ venientem significari. Nam illa charismata non omnibus dabantur, nec vitam præbebant. Ipse Caluinus contra sentit. Proprie agi ait de virtute spiritus, qua renascimur in Christo, ac efficimur nouæ creaturæ, licet alia dona non excludat. Gratia autem quæ nos regenerat, & regenerando filios Dei facit, quæque nouas creaturas facit, etiam Deo gratos facit. Porro suos inopes & ieiunos ac prope inanes bonorum spiritalium iacere affirmat, idque tarditati & angustiis fidei attribuit. Qua ex re apparet, non esse vere gratos Deo, nec fontem illum habere.

De πληροφορίᾳ vero quam ridiculum est commentum flumina esse consolationem, quæ nascitur ex fiducia, qua quisq; certo sciat se prædestinatum, nulla sibi scelera imputatum vnquam iri. Quasi spiritus sit, qui datus est, fiducia & securitas pœnarū: quod commentum ipse Caluinus asserere non est ausus, sed regenerationis spiritum. Deinde prophetæ de Caluiniana fiducia non loquuntur, ad quos Christus alludit, etiam testibus hæreticis. Isa. c. 41. *Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes: ponam desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum.*

Et c. 44. 3. *Effundam enim aquas super sitientem & fluenta super aridam; effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam.*

Clarissime Ezech. 36. v. 26. *Et dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri: & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum.*

Quo etiam confutatur Pareus dum Bellarminum reprehendit, quod aquas fluentes in vitam æternam interpretetur de bonis operibus, merentibus vitam æternam. Hanc enim impiam ipse impiè vocat scripturæ depravationem, cum Ezechiel fructum illum vocet, vt in lege Dei ambulent, & Dauid Psal. 1. plantatum lignum dicat secus decursum aquarū, vt det fructum in tempore suo. De bonis operibus Augustinus interpretatur, ex eo sumpsit Bellarminus, tract. 31. ille sic habet: *Quid est fons, quid est fluuius, qui manat de ventre interioris hominis? Benevolentia, qua vult consulere proximo, si enim putet quia quod bibit soli ipsi debeat sufficere, non fluit aqua viua de ventre eius, si autem proximo festinat consulere, ideo non siccatur, quia manat.*

Aquæ sunt bona opera.

QVÆSTIO II.

Cur nondum erat spiritus datus?

§. 1. NOster interpres legit δοθὲν datus, in Græcis pleriſque est ἅγιον sanctus, sed in his subaudiendum est, quod noster legit. Erat enim Spiritus sanctus; quia ab æterno Deus est à patre filioque procedens: sed nondum erat datus. Et Chrysostomus exponit τεθὲν, δοθὲν. *Hoc est, datus.* Et Syrus expresse אתרהבת itthihabath; *datus.* Nec illo loco vti sunt Ariani contra diuinitatem sancti Spiritus, quod tamen non intermisissent, si sensum huius loci putassent esse, nondum factum fuisse Spiritum sanctum, at nonne Spiritus Dei datus erat prophetis, Baptistæ, Simeoni, Elizabethæ, Annæ, Zachariæ, & imprimis Dei matri?

Non fuit datus largiter.

Respondendum est. Non fuisse datum tam abunde ac large, vti apostolis post datus est, & vt olim promissus, ita Augustinus tract. 32. Hieron. T. 3. ad Hedib. q. 9. p. 420. *Ego autem audacter & tota libertate pronuntio, ex eo tempore, quo Apostoli Domino crediderunt, semper eos habuisse Spiritum sanctum, nec potuisse signa facere absq; Spiritus sancti gratia, sed pro modulo atq; mensura. Vnde Saluator clamabat in templo, dicens:* Qui sitit, veniat ad me, & bibat: & qui credit in me, *sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant, credentes in eum. Et in eodem loco infert:* Nondum enim erat spiritus datus: quia Iesus nondum fuerat glorificatus: *non quod non esset Spiritus sanctus: dicente Domino Saluatore:* Si autem ego in spiritu eijcio dæmonia: *sed qui erat in Domino necdum totus in Apostolis morabatur. Quamobrem terrentur ad passionem eius, & negant, & Christum se nescire iurant, postquam autem baptisantur in Spiritu sancto, & infunditur in eos Spiritus sancti gratia; tunc libere loquuntur ad principes Iudæorum:* Obedire magis Deo oportet, quam hominibus: *mortuos suscitant, inter flagella letantur: fundunt sanguinem pro Christo, & supplicia sua coronantur, nondum ergo erat spiritus in Apostolis, nec de ventre eorum fluebant gratia spiritales: quia Dominus necdum fuerat glorificatus.*

Vnde & Augustinum lib. 4. cap. 20. de Trinit. & lib. 83. q. 62.

Glorificationem interpretor ascensionem in cœlos. Nam post eam missus est Spiritus sanctus. Hier. q. 9. ad Hedibiam.

Porro ideo ante glorificationem suam spiritum

non dedit, quia filium præsentem habuerunt, nec opus erat duobus paracletis, postquam ipse in cœlum ascendit, adeo copiosum dedit spiritum, vt corporali eius præsentia, & magisterio non egerent, sed libere pronunciarent: *Visum est Spiritui sancto & nobis.* Quem eundem spiritum in Ecclesia ad finem vsque mundi reliquit, ne vllo vnquam tempore à vero aberret. Tam enim nostris temporibus est ille spiritus necessarius, quam fuit olim viuentibus apostolis.

VERSVS 36. vsque ad fin.

Quis est hic sermo quem dixit, Quaeretis me, & non inuenietis: & vbi sum ego, vos non potestis venire? &c.

QVÆSTIO I.

Quæ sententiæ Iudæorum de Christo?

§. 1. ALij prophetam, aliquem insignem, alij Christum existimant. Exspectabant enim aliquē insignem prophetam præter Christum dominum. Omnes fere Galilæum esse iudicant, quod occulte natus in Galilæa habitarit, ibique cognatos, & parentes habuerit. Facile tamen scire poterant de castello Dauid esse, ἐκ κώμης, pago, cum in genealogiis tam essent curiosi, sed libenter omnem incredulitatis occasionem arripiunt. Hinc continuo ex Nicodemo quærunt, num & ille Galilæus sit; ignorabant enim discipulum esse: itaque propensionem erga patriam esse existimabant, quod Christo gentili faueret. Quin illud etiam absurde concludunt. Nunquam surrexit ex Galilæa prophetes, igitur ne nunc quidem id factum esse. Cum paulo ante regem Idumæum habuerint, quod omnino nouum fuit. Versus vltimus ab antiquis multis abest, nec legitur à Chrysostomo, nec Theophylacto.

* * *

CAPVT VIII.

IESVS autem perrexit in montem Oliueti. 2. Et diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. 3. Adducunt autem Scribæ, & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & statuerunt eam in medio, 4. & dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. 5. In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? 6. Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum, Iesus autē inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. 7. Cum ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. 8. Et iterum se inclinans, scribebat in terra. 9. Audientes autem vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus: & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. 10. Erigens autem se Iesus, dixit ei: Mulier, vbi sunt, qui te accusabant? nemo te condemnauit? 11. Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnabo: Vade, & iam amplius noli peccare. 12. Iterum ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, nō ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. 13. Dixerunt ergo ei Pharisæi. Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. 14. Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum quia scio, vnde veni, & quo vado: vos autem nescitis, vnde venio, aut quo vado. 15. Vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam: 16. & si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum: sed ego, & qui misit me, Pater. 17. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. 18. Ego sum, qui testimonium perhibeo de me ipso: & testimoniū perhibet de me, qui misit me, Pater. 19. Dicebant ergo ei: Vbi est Pater tuus? Respondit Iesus: Neq; me scitis, neq; Patrem meum: si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis. 20. Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eū, quia necdum venerat hora eius. 21. Dixit ergo iterum eis Iesus: Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. 22. Dicebant ergo Iudæi: Nunquid interficiet semetipsum, quia dixit: Quo ego vado, vos non potestis venire? 23. Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. 24. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris: si enim nō credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro. 25. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Iesus: Principium, qui & loquor vobis. 26. Multa habeo de vobis loqui, & iudicare, sed qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo. 27. Et non cognouerunt quia Patrem eius dicebat Deum. 28. Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum, & à me ipso facio nihil. sed sicut docuit me Pater, hæc loquor: 29. Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum: quia ego quæ placita sunt ei, facio semper. 30. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. 31. Dicebat ergo Iesus ad eos, qui crediderunt ei, Iudæos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis: 32. Et cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. 33. Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam: quomodo tu dicis: Liberi eritis? 34. Respondit eis Iesus: Amen, amen dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati. 35. Seruus autem non manet in domo in æternum: filius autem manet in æternum. 36. Si ergo vos filius liberauerit, vere liberi eritis. 37. Scio, quia filij Abrahæ estis: sed quæritis me interficere quia sermo meus non capit in vobis. 38. Ego quod vidi apud Patrem meum loquor: & vos quæ vidistis apud patrem vestrum facitis. 39. Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus: Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. 40. Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit. 41. Vos facitis opera patris vestri: Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati, vnum patrem habemus Deum. 42. Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me, ego enim ex Deo processi, & veni: neque enim à me ipso veni, sed ille me misit. 43. Quare loquelam meam non cognoscitis: Quia non potestis audire sermonem meum. 44. Vos ex patre diabolo estis: & desi-

deria patris vestri vultis facere ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo: cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: quia mendax est, & pater eius. 45. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi. 46. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? 47. Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. 48. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes? 49. Respondit Iesus: Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me. 50. Ego autem non quæro gloriam meam: est qui quærat, & iudicet. 51. Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. 52. Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus, quia dæmonium habes. Abraham mortuus est, & Prophetæ, & tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum. 53. Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt, Quem teipsum facis? 54. Respondit Iesus: Si ego glorifico me ipsum gloria mea nihil est: est Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est. 55. Et non cognouistis eum: ego autem noui eum: Et si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum, & sermonem eius seruo. 56. Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauisus est. 57. Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? 58. Dixit eis Iesus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum. 59. Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum: Iesus autem abscondit se & exiuit de templo.

IN CAPVT OCTAVVM
ARGVMENTVM.

MANE ad templum venienti adultera adducitur, eiusque iudicium, exquiritur, vt occasio accusationis reperiatur, sed cum prudenter dolos hostium in ipsos retorsisset, omnes paulatim abeunt, ipse, nec ab aliis, nec à se damnatam mulierem monet, ne amplius velit peccare.

Deinde se mundi lucem esse affirmat, suum de se testimonium esse verum, quod pater idem testetur, interim se pariter ac patrem ignotum esse Iudæis, abiturum se, nec posse sequi ipsos; subjicientibus vero: an seipse esset interfecturus? respondet, se de supernis esse, illos de infernis, eos in peccatis morituros, se solum non esse, hortatur credentes ad constantiam, iactantibus nobilitatem ex Abrahamo, respondet, vt opera Abrahæ faciant, nunc eos ad necem suam intentos, ex diabolo esse, à nemine se de peccato argui posse, Samaritanum non esse, nec dæmonium habere, Abrahamum exultasse, vt videret diem eius, vidisse & gauisum esse, se antè Abrahamum esse, tandem cum lapides colligerent, ad eum lapidandum exiuit de templo.

A vers. 12. ad 28. in Syriaca Ecclesia legitur ad oblationem Dominicæ secundæ post Epiphaniam. Hinc ad finem. Lectio diei quarti hebdomadis candidatorum, de quibus in superioribus dictum est.

VERSVS 1. 2. 3.

Iesus autem perrexit in montem Oliueti: Et diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & statuerunt eam in medio.

QVÆSTIO I.

An historia adulteræ sit authentica?

§. 1. MAne Christo ad templum venienti mulier in adulterio deprehensa adducitur iudicanda, hoc est enim quod ait ὄρθρος, in quibusdam additur: βαθέος, *profundo*. Laudabilis populi feruor, qui Dominum auditurus accessit, πᾶς ὁ λαὸς, *omnis populus*; quamuis particula vniuersalis à quibusdam absit. Noctem egit in monte Oliueti in oratione, & priuatim discipulos instruxit. Alcuinus etiam docuisse eum existimat. Docuisse enim ait Christū in monte christmatis, montem indicare sublimitatem Dominicæ pietatis, sessionem humilitatem incarnationis, quod vero ἐλεᾶ pro ἐλαίᾳ, quidam legunt, & misericordiam significare putant, error est eius ætatis Græcarum literarum ignaræ.

§. 2. An historia illa ad contextum pertineat, an vero adscititia sit, olim à quibusdam dubitatum est. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos à multis exemplaribus abesse refert. In Syro exemplari non inuenitur. Nonnus eam omisit. Euthymius monet in exactioribus codicibus non haberi, aut obelo confixam esse, nec ab vllo exponi. *Scire*, inquit, *oportet, quod ea, quæ ab hoc loco habentur, vsque ad eum, quo dicitur: Iterum ergo locutus est Iesus dicens:* Ego sum lux mundi: *in exactioribus exemplaribus, aut non inueniuntur, aut obelo confossa sunt, eo quod illegitima videantur, & addita. Et huius argumentum est, quod nullus ea sit interpretatus. Nobis tamen animus est & hæc declarare, quod vtilitate non careant, sicut & caput de muliere in adulterio deprehensa, quod inter hæc ponitur.* *Quidam negant hanc historiam.*

Chrysostomus in expositione, & Theophylactus eius non meminerunt. Clemens etiam & Origenes omittunt. Eusebius lib. 3. cap. 39. Ex Papia additam existimat. Caietanus dubitat. Caluinus admittit, Beza reijcit, aut saltem suspectam ait.

§. 3. Quamuis autem olim dubitatum est, nunc tamen certum est, historiam authenticam esse ex Concilio Tridentino, quod libros eos qui nunc extant cum partibus omnibus approbauit. Lutherani quidam Euangelicam, & apostolicam iudicant, vt Brentius, alij reijciunt, prout cuique in mentem venit. Auctoritas illius probatur. Ex constitut. apost. apud Clementem Rom. lib. 2. cap. 24. *Alteram mulierem, quæ deliquerat, cum seniores ante Dominum sisterent, iudicio eius* *Authentica est historia.*

dem relicto, egressi sunt. Dominus autem, qui corda nouit perscrutatus eam, essetne à senioribus condemnata, cum negasset illa: Abi igitur, *inquit*, neque ego te condemno.

Eodem modo Ammonius Alexandrinus, Synopsis Athanasiana, Chrysostom. hom. 60. in Ioannem. Gennadius de primatu Papæ, & sacrificio Azymo, est & apud Leontium in commentariis. Videntur autem nunc Græci eam admittere, & olim probasse. Certe antiquissimus Molsemensis in pergamena liber scriptus, cum in textu non habeat, addita tamen est, alia, sed antiquissima manu, foliculo inserto, & signo notato in eo loco vbi continuari cum textu oportuit: vt facile appareat Græcos in sententiam latinorum discessisse. Latini fere eam agnoscunt. Calixtus Ep. 2. Ambrosius posterioris apol. Dauid. c. 1. diligenter notandum admonet, ne quis adulterium putet non damnarum, cum legit adulteræ absolutionem. Et lib. 7. Ep. 58. Hieronymus non obstantibus libris græcis eam probat. Psalm. 36. & 44. Imo lib. 2. contra Pelagianos, qui citari in contrarium solet, cap. 6. *Hoc quod dicitur sine peccato grace scriptum est ἀναμάρτητον. Qui ergo dicit, aliud esse sine peccato, & aliud ἀναμάρτητον: aut græcum sermonem nouo verbo exprimat, aut si expressum est à latinis, vt interpretationis veritas habet, perspicuum est ἀναμάρτητον nihil aliud esse, nisi sine peccato. Et quia accusatores omnes fugiunt, rursumque in terra scribens, terramque despiciens, paulatim discedere, & oculos illius declinare cœperunt; solusque remansit cum muliere: cui locutus est Iesus: nec ego te condemnabo, vade, & amodò noli peccare. Præcepit Dominus ne vlterius peccaret, sicuti & alia similiter in lege mandauit, sed vtrum ea fecerit, nec ne scriptura non refert.*

Hieronymi inimicus Ruffinus, inuectiua 1. Augustinus lib. 2. cap. 6. de adulterinis coniugibus, & c. 7. & Psal. 50. & Tract. 33. in Ioan. Leo primus serm. 10. de passione Domini. Prosper l. 1. c. 8. de vocatione gentium. Gelasius contra Andromachum senatorem. Idacius contra Varimundum Arianum, Petrus Chrysolog. serm. 115. Gregorius Magnus l. 1. c. 5. in Iob. Eucherius Lugdunens. abb. post 3. Dominic. quadragesimæ. Alcuin. hoc loco. Beda ad c. 31. prouer. Rabanus l. 3. in Exodum. Isidorus Hispal. in allegoriis. Rupertus hoc loco. Nicolaus 1. Epist. 40. ad Carolum. Hugo l. 4. c. 33. de claustro animæ. Bonauent. c. 68. in meditationib. vitæ Christi. Et nunc omnes eam sequuntur sententiam, quam Concilium Tridentinum proposuit. Adeo vero Danæus certam putat historiam, vt etiam Bellarminum reprehendat, quod quæstionem excitet, cum iam nemo dubitet. Dubitat tamen Beza. [Versiculus iste, & quæ ab eo intercedunt, vsq; ad πέλιν οὖν, id est ad versum sequentis capitis duodecimum, neque apud Syrum interpretem, neque apud Chrysostomum, quamuis eius meminerit hom. in Ioannem 60. &c. ad me quidem quod attinet, non dissimulo mihi merito suspectum esse, quod veteres isti tanto consensu, vel reiecerunt, vel ignorarunt.]

Bezam refutat Maldonatus, & Gretserus defens. l. 1. c. 16. de verbo Dei. Etiam Iunius, & Franciscus Nansius, ipse Caluinus, qui eam recipit, quia semper à Latinis Ecclesiis recepta fuit, & in plurimis vetustis codicibus reperitur; & nihil apostolico spiritu indignum continet, ad Eusebium quod attinet non loquitur de adulrera, nec Erasmus recte eum intellexit, vt probat ex Nansio noster Gretserus. *Erasmus dicit, Eusebium Ecclesiasticæ historiæ lib. 3. cap. vlt. in fine; inde carpere hanc historiam de muliere adulterij delata apud Dominum, additam Euangelio Ioannis ex Euangelio quod inscribitur secundum Hebræos. Idem post Erasmum notarunt multi alij: sicut & ipse Camerarius. Sed videndum an id eo loco dicat Eusebius. Ruffinus quidem eius interpres ita habet. Vtitur sane idem Papias testimonio ex Epistola Ioannis prima, & Petri similiter prima. Simul & historiam quandam subiungit de muliere adultera, quæ accusata à Iudæis apud Dominum. Habetur autem in Euangelio, quod dicitur secundum Hebræos. Hæc ille.* At in Eusebio Græco (qui tempore Erasmi nondum erat editus sed anno demiii 1544. excusus est à Roberto Stephano) ita legitur. κέχρηται δὲ ὁ αὐτὸς (Παπίας) μαρτυρίαις ἐκ τῆς Ἰωάννου πρώτης ἐπιστολῆς, καὶ ἐκ τῆς Πέτρου ὁμοίως. ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ κυρίου, ἣν τὸ κατὰ Ἑβραίους εὐαγγέλιον κατέχει. Qua Ioannes Christophorsonus ita reddidit: *Idem scriptor (Papias) prioris Epistolæ Ioannis, & Petri similiter prioris, vsus est testimoniis. Aliam porro narrat historiam de muliere, quæ multorum criminum apud Dominum esset insimulata: quam quidem Euangelium secundum Hebræos complectitur. In quibus nullam vides adulterij mentionem.* Eusebius excusatus.

Alia igitur illa historia fuit; nam hæc de nullo alio crimine accusata est, nisi quod modo deprehensa fuerit in adulterio.

§. 4. Nec rationes aliter sentientium, quicquam ad rem faciunt. Plures enim libri & auctores habent, quã omittant. Deinde Iesus solus relictus est, non quod nemo adfuerit, sed nemo accusatorum manserit. Nec nouum videri debet, & insolitum, quod Christus scripserit, cum multa eius facta solitaria sint, vt cum sputo cæcum sanauit, pedes discipulorum lauit, aliaque fecit. Duo autem hinc vtilissima documenta colligimus. Primum est, falsum esse axioma, Græcorum codices incorruptos omnino mansisse, ex illis corrigen dos semper latinos. Hac enim in historia Latini constanter textũ retinent, Græci variant, & sectarij Latinis infesti, hic tamen eos præferunt, vt Caluinus, Brentius, Bullingerus, Bucerus, Musculus, de quare multis Bellarmin. lib. 2. cap. 7. & eius defensor Gretserus. Græci codices non sunt omnino corrupti.

Alterum est, non posse absque traditione de hac scripturæ parte causam definiri. Cur enim Beza suspecta est historia adulteræ, cæteris probata? non potest esse alia ratio dari, quam traditionis auctoritas: sine qua nulla est nobis scripturæ certitudo. Nam collatio hic esse non potest, nec enim de sensu agitur, sed auctoritate scripturæ; spiritus priuatus locum non habet, cum sit in diuersis adeo varius. Quis enim sine certa reuelatione docere potest, historiam illam vel delendam de Latinis, vel addendam Græcis, nisi traditione nitatur? Nam ratiocinationes & coniecturæ firmitatem fidei efficere non possunt. Traditio scripturæ necessaria.

VERSVS 4. 5.

Et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis?

QVÆSTIO I.

Cur adulteram ad Dominum adducunt?

§. 1. REam in medio statuunt captiuam. Et στήσαντες αὐτὴν ἐν μέσῳ, *statuentes ipsam in medio.* In Græco est ἄγουσι πρὸς αὐτὸν, *ducunt ad ipsum*, sed in latino πρὸς αὐτὸν, non legitur, & à Græcis aliquot abest. Sicut & vers. 4. quidam addunt παρεζόντες *tentantes*, & nonnulli libri omittunt μοιχὸς ὑμῶν, plectique habent ἐφ' αὐτοφώρῳ, *inuenimus in ipso opere.* Causa non erat, quod de crimine aut pœna legibus statuta dubitarent, vtrunque enim nosse se profitebantur, sed vt Dominum tentarent: nam siue absolueret, siue lapidare iuberet, accusationem apud populum paratam habebant. Facti species constabat. Quia in ipso facto deprehensa erat. Nec de lege dubium erat, ἐν δὲ τῷ νόμῳ ἡμῖν, alij ἡμῶν, Non dubitant sed tentant.

ἡμῖν, *in lege nostra, Moses mandauit nobis eiusmodi lapidare.* Græca quædam habent λιθοβολεῖσθαι, alia λιθάζειν, alia λιθάζεσθαι, nulla sententiæ varietate. Quædam exemplaria habent: σὺ οὖν τί λέγεις περὶ αὐτῆς. *Tu quid de ipsa dicis*, sed pleraque omittunt illud: περὶ αὐτῆς, *de ipsa.* Lex Deut. est 22.20. *Quod si verum est quod obiecit, & non est inuenta in puella virginitas: eicient eam extra fores domus patris sui, & lapidibus obruent viri ciuitatis illius, & morietur: quoniam fecit nefas in Israel vt fornicaretur in domo patris sui, & auferes malum de medio tui. Si dormierit vir cum vxore alterius, vterque morietur, id est, adulter & adultera: & auferes malum de Israel. Si puellã virginem desponderit vir, & inuenerit eam aliquis in ciuitate & concubuerit cũ ea: educes vtrumque ad portam ciuitatis illius, & lapidibus obruetur: puella, quia non clamauit, cum esset in ciuitate: vir quia humiliauit vxorem proximi sui: & auferes malum de medio tui.*

Leuitici 20.10. *Si mœchatus quis fuerit cum vxore alterius, & adulterium perpetrauerit cum coniuge proximi sui, morte moriantur & mœchus, & adultera.*

Hic de morte adulterorum tantum loquitur, non de lapidatione, at sponsam lapidari imperat. Videtur tamen eadem fuisse pœna, certe non debebat esse minor, cum maius flagitium sit, marito, quam sponso violare fidem. Constat etiam Susannam eductam esse, vt lapidaretur, at coniux illa erat: Lapidabantur igitur & coniuges adulteri. Theodoretus in Ezechielem etiam combustas adulteras tradit, postquam lapidatæ fuissent.

Quærere etiam solent, cur non adulterum adduxerint. Variæ coniecturæ: Fugisse illum, capi non potuisse sine periculo, & pugna, fauore, & precibus obtinuisse, ne in iudicium adduceretur: in viro tanti non fuisse adulterium, illos ipsos accusatores adulteros fuisse. Constat in summa morum corruptela virorum adulteria eo tempore fuisse fere impunita, in mulieres vindicatum grauius. Nec Pharisæi pleni immunditia morũ emendationem, sed mortẽ Domini quærebant.

§. 2. Producunt ergo ream, vt Christum innocentem, faciant reum, atque ad populum traducant, ἵνα ἔχωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, vt haberent accusationem aduersus illum, alij κατηγορεῖν αὐτοῦ, accusare ipsum, at quomodo sperare poterant Dominum ita responsurum, vt occasio accusationis nasceretur? si enim agi lege iuberet, quid erat quod quererentur? Nimiæ seueritatis eum accusarent, vt multi putant. At cur non Mosen legislatorem, magistratum legis administrum, ipsum Deum eadem culpa inuoluerent? irrita igitur & euanida accusatio, quæ in legis sanctitatem impia, in Deum blasphema esset. Nonnulli periculum à Romano præside futurum fuisse, si Christus morti ream addixisset, cum rei cognitio, & iurisdictio præsidis esset. Non potuit hoc periculum in Christum deuolui. Nõ enim ab illo tanquam iudice feralem sententiam, qua rea occideretur, sed iuris & legis expositionẽ postulabant: Christus autem de iure respondere potuit, more Theologorum, & iurisconsultorum, non mandare executionem, alioqui magis Pilatum præsidem offendissent illi, qui eius neglecto tribunali, alium iudicem compellassent.

§. 3. Malitiosę igitur tentationis alia ratio inueniendа est, si quidem absoluisset ream, non dubiũ est, quin eum tanquam aduersarium legis, libidinis patronum, & adulterij magistrum diffamare statuerint, cum præsertim illius cum peccatoribus familiaritatem, crebro incusarent. Si damnasset miseram non tam crudelitatis eum accusassent, quam Messiam negassent. Nam de Messia dictum erat, fore super omnes mitem, daturum captiuis remissionem, audierant toties eũ peccata indulgentem, dicentẽ: *remittuntur tibi peccata tua. Fides tua te saluum fecit.* Matth. 9. & 10. Luc. 7. 48. & 50. obseruabatur in cõsortio eius Matthæus princeps publicanorum, Maria quæ in ciuitate peccatrix fuerat. His tanquam Messias peccata remisit, & caros habuit. Cum vero Matth. 21. 31. & 32. dicat, publicanos & meretrices præcedere eos in regnum Dei, eas Ioanni credidisse. Pharisæos autem videntes nec pœnitentiam habuisse postea vt crederent ei, satis indicat, publicanos & meretrices à Ioanne conuersos in fide perstitisse, ideoque & sibi credidisse, si hanc igitur damnasset, non modo contra professionem, sed etiam consuetudinem egisse videretur, nec esse Messias, qui liberaret à peccato, sed qui vlciscretur.

Consueta igitur lenitate acturum arbitrabantur, & mulieri dicturum, vt in se crederet, remissa peccata, cum tot impios olim, adulteros, meretrices, & publicanos mitissime excepisset, magna etiam dignatione euexisset, miraculis & cœlestibus donis adornasset, atque ita S. Augustinus tract. 33. *Animaduerterunt eum nimium esse mitem: nimium esse mansuetum, de illo quippe fuerat ante prædictum, Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua, intende prospere, procede & regna: propter veritatem & mansuetudinem & iustitiam. Ergo attulit veritatem vt Doctor, mansuetudinem vt liberator, iustitiam vt cognitor. Propter hæc eum esse regnaturum in Spiritu sancto propheta prædixerat. Cum loqueretur, veritas agnoscebatur: cum aduersus inimicos non moueretur, mansuetudo laudabatur. Cum ergo de duobus istis, id est, de veritate & mansuetudine eius inimici liuore & inuidia torquerentur: in tertio, id est, iustitia scandalum posuerunt. Quare? Quia lex iusserat adulteros lapidari. Et vtique lex, quod iniustum erat, iubere non poterat. Si quis aliud diceret, quam lex iusserat, iniustus deprehenderetur. Dixerant ergo apud semetipsos, verax putatur, mansuetus videtur: de iustitia illi quærenda calumnia est: offeramus ei mulierem in adulterio deprehensam, dicamus quid de illa in lege præceptum sit: si eam iusserit lapidari, mansuetudinem non habebit, si eam dimitti censuerit, iustitiam nõ tenebit. Vt autem mansuetudinem, inquiunt, non perdat, in qua iam populis amabilis factus est, sine dubio eam dimitti debere dicturus est, hinc nos inueniemus accusandi occasionem, & eum reum faciemus tanquam legis præuaricatorem, dicentes ei, Hostis es legi, contra Moysen respondes, imo contra eum qui per Moysen legem dedit, reus es mortis, cum illa & tu ipse lapidandus es. Posset hu verbis atq; sententiis inflammari inuidia, feruere accusatio, flagitari damnatio. Sed cui hoc? Peruersitas rectitudini, falsitas veritati, corruptum cor directo, stultitia sapientiæ. Quando illi laqueos præpararent, in quos non prius ipsi caput immitterent? Ecce Dominus in respondendo & iustitiam seruaturus est, & à mansuetudine non recessurus. Non est captus cui tendebatur, sed potius capti qui tendebant, quia in eum, qui posset eos de laqueis eruere, non credebant.*

Videbatur igitur Christus eo clementiæ progressus vt sanguinis iudicium ferre non posset, præsertim cum mulier trepida, supplex, lacrymans, veniamque rogans, emendationem spondens produceretur.

VERSVS 6.

Hoc autem dicebant tentantes eum: vt possent accusare eum. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra.

QVÆSTIO I.

Cur scribebat in terra?

§. 1. INsolens illa scriptio videtur, adeo vt eius causa aliqui historiam esse apostolicam negarint. Augustinus de consensu Euangel. statum designasse eos in terra scribendos. Deinde significasse, legem in cordibus fidelium esse scribendam. Ambrosius lib. 7. Epist.

Epist. 58. scripsisse: Terra scribe hos abdicatos, l. 9. Ep. 76. Illud de festuca in oculo fratris, l. 3. de Spiritu sancto: hæc ipsa verba scripta putat: Qui vestrum est sine peccato, &c. Et l. 6. Ep. 51. alias producit coniecturas probabiles illas quidem, sed incertas.

Quidã nihil scripsisse.

§. 2. Multorum illa est sententia, vt Christum characteras nullos fecisse, tantum ductos quosdã in puluere formasse existiment, quo contemptum dolosæ tentationis ostenderet; solent enim qui audire contemnunt, vel sese auertere, vel legere, vel aliud agere, quo ostendant nolle se ad illa quæ dicuntur attendere. Rationem adferunt triplicem. Primo enim ex scriptis noua quæstio orta fuisset, & disputatio. Deinde secundo non scripsisset, si alicuius mysterij rationem habuisset. Denique Euangelium scripturam illam explicuisset. Verum non video, cur incommoda illa sequantur. Potuit enim illa scriptio esse sententiæ adeo certæ, & euidentis, vt nihil occurreret inuidiæ, quod calumniaretur. Forte talis erat vt in ruborem eos daret. Hieronymus singulorum expressa peccata existimat l. 2. contra Pelagianos. Nec video cur non secundo scribere potuerit, si nondum ea quæ constituerat, absoluit eo tempore, quo responsum vrgebant, si semel bene scripsit, potuit iterum scribere: potuit tertio. Cur enim secundo facere ductus tædij vitandi causa potuit, non potuit literas formare? Nec opus erat vt Euangelium nobis scripturam exprimeret, quod tam multa tacuit alia, vt si scriberentur mundus capere libros non posset.

Incertum quid scripserit.

§. 3. Hanc igitur sententiam etsi probabilem iudicem, mihi tamen aliam commodior occurrit. Veram scilicet aliquam sententiam literis seu Hebræis, seu Syris Christum expressisse, quamuis quid scripserit, nulla coniectura assequi possim. Ratio mea est, quod de vera scriptura veteres intellexisse omnes videam, non enim characteras formasse dubitant, sed quid scripserit, inquirunt. Postulat hoc ipsa scriptura, quæ propriam verborum suorum expositionem requirit, cum nihil ex illa vel contra rationem, vel aliam scripturam concluditur, non autem ratio est, cur scribere & γράφειν improprie accipiamus; nam contemptum insidiosæ interrogationis tam scribendo veras literas, quam formando ἄσημους γραμμὰς, *lineas nihil significantes*, indicare potuit. Denique; qui aures mentemque à fastidiosa confabulatione, aut molestis quæstiunculis abducere volunt, aliud agere quippiam solent, vt ductus in pariete formare, tabulas, montes, syluas aut similia contemplari, non procumbere in terram, & in puluere lineas ducere. Hic vero Christus κατακύψας, vel vt alij κατωκύψας deorsum inclinans se, non tantum vt habet Caluiniana interpretatio, *Conjectis in terram oculis*, digito scribebat in terram. Molestum hoc erat, & inuitatum, cum præsertim diutius hoc ageret; nam illi ἐπέμενον ἐπερωτῶντες, *perseuerabant rogantes*. Nemo vel legitur, vel visus est, hoc modo interpellatores contemnere. Nec illi se contemni scriptione arbitrati sunt, responsum enim vrgebant. Deinde audito, vt qui sine peccato esset, primus lapidẽ in eam conijceret, vnus post alium exibat, incipientes à senioribus, perseuerabat igitur scribens Christus donec omnes exissent, nam cum iam solus esset, sese erexit. Non erat autem necessaria tum scriptio ad fugiendam quæstionem, alia igitur causa fuit, aliudue mysterium, quod quamuis nobis ignotum sit, nullum fuisse dicere non debemus.

§. 4. Hoc exemplo docemur non discedendum à vera doctrina. Ita hodie cùm Satan variis modis ortho-

Hæreticorũ nugæ multæ negligendæ.

doxos à recte credendi forma, & docendi munere abducere conetur, multa quæ nobis obijcit, contemptim præterire nos decet. Multis friuolis cauillis, perinde ac sparsis in aerem nebulis, hæretici orthodoxos quantum in se est, exagitant, si singulis discutiendis anxie se occupent pij doctores, telam penelopes ordientur. Tales ergo moræ, quæ nihil quam Euangelij cursum impediunt prudenter negliguntur. Quis enim Osiandrum de iustitia, quis Flaccum de originali peccato, quis Libertinos, quis Zwinglianos de Eucharistia audiat, veterum errores iterum iterumque inculcantes? atque hoc de illis accipio, quæ impetus obesse non possunt, cætera enim serio, & sollicite refutanda sunt.

VERSVS 7.

Cum ergo perseuerarent interrogantes eum: erexit se, & dixit eis, Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat, &c.

QVÆSTIO I.

Quid respondet?

§. 1. *QVI vestrum est sine peccato, primus in illam lapidem mittat.* Hæc cum diceret erexit se, ἀνακύψας, alij codices ἀνακλίνας sursum aspiciens, coactus autem respondet; nam cum scribentem & inclinatum in terram viderent, tanquam prostrato insultant, nec enim expedire solutionem posse credebant, at Christus inexspectato eos ὑποφωνήματι percellit. Dupliciter autem possunt esse ἀναμάρτητοι sine peccato, vel vt peccare non possint, vel vt non peccarint, de posteriore modo dominus est intelligendus. Loquitur enim illis qui intus erant pleni rapina, & immunditia Matth. 23. 25. & hypocrisi, & iniquitate, v. 29. Iudicium ergo illis permittit, & non modo non tollit legem, sed etiã modum excusationis præscribit. Deut. 17. 7. *Manus testium prima interficiet eum.* Si in legem commisit, & vos testes processeritis, vestrum est manu occidere, qui testimonio, iam ream occidistis. Sed tamen meminerius & vos esse adulteros nequiores hac misella, quæ vobis nocentior non est, quia deliquit, sed infelicior apparet, quia deprehensa est.

Iudex ingistratum sibi male conscium, legum vigore crimina vlcisci. Tantum admonet, vt in alieno supplicio merita sua æstiment. Criminis admissi miseram puduit, & debet.

§. 2. Non tollit iudicia è Republica, nec vetat magistratum sibi male conscium, legum vigore crimina vlcisci. Tantum admonet, vt in alieno supplicio merita sua æstiment. Criminis admissi miseram puduit, & debet pœnituit, Phariſæi truces alieni lapsus censores, quotidiana flagitia sua non æstimabant. Vere Augustinus: *ô responsio sapientiæ, quomodo eos intromisit in semetipsos? Foris enim calumniabantur, seipsos intrinsecus non perscrutabantur: aduleram videbant, se non perspiciebant, prauaricatores legis legem implere cupiebant, & hoc calumniando; non vere tanquam aduleram à castitate damnando.* Dixi enim non zelo legis, sed cupidine nocendi eam adduxisse, si enim de lege ageretur, iam ducere eam non appellato domino poterant. Iudicium porro impij iudicis, cum legitime pronunciat, est Dei non hominis priuati iudicium. Cum autem alterum iudicat, seipse condemnat. Valde igitur graue Dei iudiciũ experientur, qui alios iudicant, & eiidem obnoxij sunt criminibus.

§. 3. Caluinus vt conuitium Catholicis dicat, verecundiam scribarum laudat. [Atq; vtinam saltem in scribis nostris, qui hodie suã ad Christum oppugnandum Papæ se venditant, tantum esset verecundiæ, sed adeo ipsos depuduit, vt flagitiis omnibus infames, eo ipso gloriẽtur, quod probrosis esse impune liceat.] Huic Stapletonus vere respondet, nõ esse credendum infami Stigmatiæ, nec etiã Bezæ, cuius libidines mundo palam innotuerunt, multis verbis, quos nõ commemoro, ne librum tanta fœditate cõtaminem. Quæ vanã cunctis Catholicis obijcit, in aliquos forte cõueniunt, propter quos Ecclesia lugere cogitur, quod si alibi impu-

Ecclesia probrosa.

vana.

punã

pune sint probrosi, non diu futuri sunt; & illos probrosos, & eos prælatos quorum negligentia impune sunt tales, vindicta corripiet. Hoc sane constat, neminem à nobis in castra aduersariorum discessisse, nisi vt licentius esset probrosus. Sunt in Catholica Ecclesia peccatores, sunt scandala, nec vera esset Ecclesia si in ea scandala non essent, cum esse futura, prædictum sit. Iniustum tamen est, paucorum vitia totis nationibus imputare. Porro Caluinistarum ea est conditio, vt nihil non improbum ac flagitiosum in eorum cœtibus esse possit; nam disciplina eos ad crimen erudit, atq; animat. Quid enim non se ille ad adulterium accinget, cui credere necesse est, legem illam, *non adulterabis*, sib seruatu impossibilem esse? se liberum arbitrium non habere: illud ad peccatum cogi, vt resistere non possit, quid aliud de Cupidine suo, eiusque sagittis Gentes olim commentæ sunt. Hæc igitur doctrina probrosos, quos non inuenit, subito facit.

Quantum enim abest, vt adulter ille sit, qui tam verè credit se legem adulteria vetantem, nec seruasse, nec posse seruare, quam verè credit nullum adulterium sibi imputatum iri? Hinc mox à principio flagitia illa in Caluinismum inundarunt. Erasmus Tom. 9. ad fratres Germaniæ inferioris.

§. 5. Hoc perculsi responso abeunt v. 9. Vbi in Græcis additur, καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, *Et à conscientia redarguti*, quod vetus interpres non legit. In quibusdam deest, ἕως τῶν ἐσχάτων, *vsq; ad vltimos*. Sentu scelerum tacti sunt, quali solent impii, cum aliquando ad se redeunt, itaq; sollicitudine & metu, oblitia accusationis, præuaricantur, & sese subducunt.

VERSVS 10. 11.

Erigens autem se Iesus, dixit ei, Mulier, vbi sunt qui te accusabant? nemo te condemnauit? &c.

QVÆSTIO I.

Quid mulieri Dominus respondet?

§. 1. PRimo beneficium à se mulieri collatum ostendit, cum quærit vbi sint accusatores; nã magna spes reo oboritur, si causam deserat accusator. Varie legitur in Græco. Aliqui codices εἶπεν αὐτῇ, ἡ γυνή, *dicit ipsi, mulier*. Alii, εἶπεν γυναῖ, *dixit: mulier*. in alijs deest, ἡ γυνή *mulier*. Deinde quæritur, an nemo damnarit, vbi quærit de sententia iudiciali, & efficace, non priuatis iudicijs. Nondum autem eo peruenerant, vt damnarent; nam sua cuique culpa cum toto horrore, & spurcitia in faciem ingesta alieni delicti curam excussit.

§. 2. Nec ego te condemnabo, inquit. *Quid est Domine?* quærit Augustinus tract. 33. *Faues ergo peccatu? Non plane. Ita attende quod sequitur. Vade, deinceps noli peccare. Ergo & Dominus damnauit sed peccatum, non hominem: nam si peccatorum fautor esset, diceret, nec ego te condemnabo, vade & viue vt vis: de mea liberatione esto secura, ego quantumcunque peccaueris, te ab omni pœna etiam gehenna & inferni terroribus liberabo. Non hoc dixit.*

Ex quo concludit, non esse sperandum fore peccata impunia. Mansuetum esse Dominum sed tamen etiam iustum. Nec ergo desperandum, nec præsumendum.

Ambrosius Epist. 51. libr. 6. Ad Studium iudicem, hoc eum exemplo ad clementiam hortatur. pag. 310. Quod Dominus memor clementiæ adulteram non damnet. Sed ad emendationem adhortetur.

Et Epistola 52. eandem commendat. inclinat Christus caput cum accusatur, eleuat, cum defecit accusator. Et generatim contra omnes Zwinglianos concludit. Ita nullum damnari vult, absolui omnes. Nec omittendum, quod ex interrogatione Christi elicit argumentum contra veteres, & nouos agnoetas. Vide eum editione Antverpiana p. 312.

§. 3. Duo nati sunt obstetricante Satana ex hisce tam salutaribus verbis errores. Quidã enim adulteriũ negarunt esse peccatum damnabile, quod adulteram Christus non condemnet. Alii negant capitali sententia adulteros puniendos, quod hoc Christus non faciat. Ita etiam apud Caluinum nonnulli. Quos quidem Scriptura non adiuuat; sed quando Caluiniani sunt, ipsorum hæresis, quæ ad libidines accendit, à pœna excusat. Nempe quod non possint non adulterari. Quantum quidem sit peccatum adulterium sæpe Scriptura inculcat; & nos in eorum locorum consideratione exposuimus. Salubre etiam Rerũpublicarũ institutũ est, vt gladio vindicetur. Quod Christus mulierem non damnarit, non fecit id quod vel illa mortem merita non esset, vel non vellet magistratus pudicitiam matrimoniorum gladio vltore sancire, sed quod ipse venerat redemptor, non iudex, & damnator. Simul tamen, & hoc monet, non esse necesse vt omnibus adulteris mors inferatur leniore aliquando pœna licere defungi. Ambr. Epistol. 52. lib. 6. ad Studium nobilem. Damnationem igitur fugit, non fautor adulterii sed vocationis suæ memor, quod erat saluare animas non perdere.

Adulterium est mortale peccatum.

§. 4. Caluinus orthodoxos calumniatur, sed ita euidenter errat, vt malam causam mendacio facit pessimam. [Atqui hæc est Papalis Theologia, Christum « hoc loco legem gratiæ attulisse, qua detur adulteris « impunitas, & cum gratiam qualem nobis vbiq; com- « mendat Euangelii doctrina, modis omnibus delere « conentur ex animis hominum: hac sola in parte legem « gratiæ sonore prædicant. Cui istud, nisi vt effræni li- « bidine toros fere omnes impune contaminent? Hoc « profectum est diabolico illo cœlibatu, vt promiscuè « scortentur, quibus legitimam vxorem habere non li- « cet.] «

Respondeo. Totam Theologiam Papalem in eo esse vt doceat, omnia peccata per gratiam remitti, non modo adulteris, sed pœnitentibus. Nullum Theologum esse, ne vnum quidem ex omnibus, qui vllo loco Scripturæ impunitatem adulteriorum datam aut promissam dicat; & quamuis pœnitentes absoluat confessarius, diuersa tamen sunt fora iudicis ciuilis, & spiritalis. Maleficos pœnitentes absoluit sacerdos, iudex pœnæ addicit. Nec enim Ecclesia publica exempla, & terrorem iustitiæ auferre solet. Quantum vero iniuriã faciat Catholicis dum asserit eos docere, gratiam hic datam, qua adulteria sint impunia; duobus modis ostenditur. I. Quia vt dixi; ne vnum quidem, qui id doceat, nec ille nec tota colluuies Caluiniana potest nominare. Deinde quia leges Ecclesiæ, omnes doctores contrarium ostendunt. Quis vero credat post tot canonum decreta, Theologorum disputationes, iudicũ executiones in Ecclesia Catholica, posse hominem inueniri tam proiectæ impudentiæ, & stoliditatis, qui Theologiam Papalem diceret impunitatem adulteriis dare? legatius canonicum. 32. q. 4. *nemo* & q. 6. *indignantur*. & q. 1. *Lex*. §. *Non ergo* & 81. distinct. *Si quis clericus adulterasse aut confessus, aut conuictus fuerit, depositus ab officio. communione concessa, in monasterio toto vitæ suæ tempore detrudatur.*

Ecclesia damnat adulteria.

Pœnæ sane adulterantium plurimæ sunt in legibus Ecclesiæ. Nam dotem perdit adultera. Ioan. Lupus rubrica de donat. inter virum & vxorẽ. Sanches l. 10. de diuortio, Disp. 8. Perdit & Parapherna, vt omnes consentiunt. Criminaliter etiam accusari potest, & iudicari, non tamen à iudice Ecclesiastico sanguinis enim

iudicium non exercet. Sic Anton. c. *cum sit: de foro compet.* num. 16.

Adulteris magna proposita est pœna. Ancyranum Concilium c. 20. *Si cuius vxor adultera fuerit, vel si ipse adulterium commiserit, septem annorum pœnitentiæ oportet ipsum perfectionem consequi secundum pristinos gradus.* Concilium Elibertinum c. 64. 65. 69. quinquennio pœnitentiam definit.

Concilium Constantin. 3. & dictum generale 6. in Trullo. c. 87. *Quæ maritum reliquit est adultera. si venerit ad alium, vt vult sacer & diuinus Basilius, qui ex Hieremia Propheta optimè hoc collegit: Quod si alij viro vxor fuerit, ad maritum suum non conuertetur, sed polluta polluetur, & rursus: Qui autem detinet adulteram, est & insipiens & impius. Si ita præter rationem à marito recessisse visa sit, ille quidem venia dignus est, hæc verò pœna. Illi autem venia dabitur, vt Ecclesiæ communicet. Sed is qui legitimè sibi datam vxorem reliquit, & aliam ducit, & Domini sententia est adulterij iudicio obnoxius. A Patribus enim nostris statutum est vt qui sunt eiusmodi, annum defleant, biennio audiant, tertio anno substernantur, & septimo cum fidelibus consistant, & sic oblatione digni habeantur. si cum lachrymis pœnitentiam egerint.*

Hæc illi non decreta quidem mortis sententia, sed tamen ostendit illos Episcopos matrimoniorum sanctitatem magni fecisse. Quod vero existimarent non licere adulteram retinere, id non probatur, potest enim reconciliari.

Concilium Narbonense singulis dominicis diebus adulteros excommunicat. cap. 6. Vide & Concilium Wormatiense cap. 44. & Metense primum. capit. 7. Concil. Meldens. c. 74.

Pontifex vindex adulteriorum.

Quod si plura quispiam desideret. legat Epistolam Nicolai Pontificis ad Lotharium, aliorumq; ad alios, & dicet profecto, vitæ periculo regum adulteria à Pontificibus vindicari solita.

At cur mors non decernitur lege Ecclesiastica?

Respondeo mortis id non esse, non solet causa sanguinis ventilari à sacerdotibus eorum consilio. Cum criminalis est accusatio forum ciuile petitur, actio datur à prætore, non Episcopo. Pœnitentia alia datur viuentibus, non imperatur interitus. Lex vetus morte multabat, lex noua ad pœnitentiam hortatur, & mortis administrationem illi relinquit, qui gladium non frustra portat. Notauit hoc olim Iustinus respons. ad q. 97. p. 350. 30.

Scotus quidem adulteria in nouo Testamento, & furta capitis pœna multanda negat, verum illi & Theologi & iurisperiti contradicunt, & omnium Rerumpublicarum experientia, atq; vsus. Miratus autem sum paucos quosdam id sensisse, quamuis velint impunia, sed tantum sanguinem fundi vetant. A capitis pœna potest eximi adulterium, sicut & alia quædam flagitia: nec eadem ratio est veneficiorum, & latrociniorum: certè nec Dauid, nec Bethsabee capite pœnas luit. In alio itaque extremo sunt Caluinus & alii qui negant adulteris pœnam mortis remitti posse.

Iniquissimè igitur accusamur de lenocinio, & adulterorum patrocinio, calumniatorem, leges, & experientia quotidiana refutat. Et accusamur ab illis, qui negant se legem Dei seruare posse. Nos Christi verba obseruamus. illi dicente Domino: *iam amplius noli peccare*, respondent liberrima proteruia legem tuam tu seruato, nos seruare non possumus, porro peccamus, & peccabimus, sed peccatum nobis non imputabitur, adulteri abimur, sed probra tu nostra teges, tua iustitia, nostra iustitia est, tu velamen nostræ nequitiæ, tu denique patronus libidinum, vt sine pudore liceat, quod vitari non potest.

§. 6. Alter error est ex Luthero de captiuit. Babylonica. Mulieri Christus duntaxat imperat, ne velit amplius peccare, κὰι ἀπὸ τοῦ νῦν μηκέτι ἁμάρτανε. & iam amplius noli peccare, vel, ex nunc amplius noli peccare. Quamuis ἀπὸ τοῦ νῦν à quibusdam desit exemplaribus. Hæc quidem Christus. At vero hinc nequaquam conficitur, vel pœnitentiam sola emendatione constare, vel nullam in Sacramento pœnitentiæ requiri satisfactionem. Tres enim solutiones adducit Bellarminus. Primo non constare an Dominus eam à peccatis, an à sola pœna lapidationis absoluerit. Deinde si à peccato absoluit tantum esse contritionem potuisse, vt alia satisfactione opus non fuerit. Denique Christum absoluta potestate, sacerdotes ministeriali, & quam iuxta leges sibi traditas exerceant, potestate peccata remittere.

Pœnitentia non constat sola emendatione.

Nec contra primum obiectiones quicquam efficiunt. Nam aliud Christus non dicit; *quam nec ego te condemnabo*, nempe eo significatu quo quæsierat; nemo te condemnauit; & quo illa condemnari metuebat. Mirum vero est hæreticos hic obstrepere Bellarmino, cum ipsorum primates locum sic exponant. Nam Musculus asserit: si non condemnatam à quoquam legitimo iudice, &c. Sed hanc responsionem dari oportuit propter astantem plebem, ne videretur plebi obsistere.

Calu nus: [Non refertur hic simplex Christi absolutio, sed quod mulierem liberam dimiserit. *Et Brentius.* Magistratui suum relinquo: sed cum ille indemnatam te reliquerit, nec ego te condemnabo.] In hunc enim vsum veni, vt remittam peccata. Hoc meum munus est, vt seruem, non vt condemnem. Et Caluinus. [Neq; mirum, nihil enim sua persona alienum susc ipere voluit. Missus erat à Patre ad oues perditas, ergo vocationis suæ memor, mulierem hortatur ad pœnitentiam, & gratiæ præmissione illam subleuat.] Ex quo non potest certo statui Christum eam iustificasse, regenerasse.

Si igitur Christus hoc solum negat se acturum, vt incertum non condemnet, nec partes iudicis suscipiat, non potest conuinci eam pœnituisse, & peccato liberatam, pœnitentiam sed lapidationi non addictam à Christo, & de vitæ emendatione monitam.

Credibile tamen est mulierem pœna, & confusione publicati delicti perculsam, tum vero Christi gratia donatam, verum dolorem de peccatis, & studium emendationis concepisse. Sic enim & Augustinus, & alii interpretes sentiunt. Augustin. lib. 2 cap. 6. & 7. de adulterinis coniugiis. *Nunc autem postquam Christus ait adulteræ, Nec ego te condemnabo, vade deinceps noli peccare, quis non intelligat debere ignoscere maritum, quod videt ignouisse Dominum amborum, nec iam se debere adulteram dicere, cuius pœnitentiæ crimen diuina credit miseratione deletum. Sed hoc videlicet infidelium sensus exhorret, ita vt nonnulli moderata, vel potius inimici veræ fidei, credo metuentes peccandi impunitatem dari mulieribus suis, illud quod de adultera indulgentia Dominus fecit, auferrent de codicibus suis: quasi permissionem peccandi tribuerit qui dixit, deinceps noli peccare: aut ideo non debuerit mulier à medico Deo illius peccati remissione sanari, ne offenderentur insani.*

Cum igitur vere pœnitentem videret, ad constantiam in bono opere hortatur, nec modo adulterium, sed alia etiam peccata vitare iubet. Quod seriò factum esse, non possunt, hæretici credere, qui se negant præcepta Dei seruare posse.

Alia media tio.

§. 7. De Christi autem potestate in remittendis peccatis dubitare nefas est; Ille enim sine Sacramentis omnia remittere potuit, alia est sacerdotum conditio, qui tantum normam præscripta vtuntur. Est autem Christus contritio, dolor & displicentia criminis, quam Dominus non excludit, cum verat amplius peccare. Quin *lio sacra mento.* Caluinus vt suos arguat, etiam *peccata re mitti.* memoriam hic esse monet. [Postremo tametsi ex hor-

tatio

ratio hæc in posterum tempus respicit, simul tamen peccatores superioris memoriæ humiliat.] Si vere humiliat, ergo hoc agit, vt cum detestatione, & dolore vitæ recordentur pristinæ, seque eo modo ad diligentius Deo seruiendum excitent.

VERSVS 12.

Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

QVÆSTIO I.

Quomodo Lux mundi?

§. 1. NOnnulli alio ista die dicta existimant. Alcuinus cum precedente connectit historiâ. Christumq; censerd uinitatem suam probare, ne mirum videretur, quod peccata remitteret. Lucem se mundi vocat, eum qui sequitur proinde non ambulaturũ in tenebris, sed lumen vitæ habiturum; Syrus addit *sibi*. Lux in scripturis crebro Christus dicitur. Psal. 132. vers. 21. 3. Reg. 11. v. 36. 2. Paralyp. 21. v. 7. Isa. 49. v. 6. Luc. 2. vers. 32. Quin etiam Messiam suum lucem Iudæi appellabant. De messiâ enim interp etabantur illud Psal. 35. Et in lumine tuo videbimus lumen. Sic R. Iohanan. *Factum est in quodam homine: vt cum in nocte lucernam accenderet: extingueretur. Et cum iterum atque iterum eam accendisset, dixit. Quousque laborabo ambulans? Sustinebo donec sol oriatur. Sic Israel cum in Ægypto serui facti fuissent: fleterunt Moses & Aaron: & redemerunt eos, Rursus in seruitutem redacti sunt in diebus Sisara & eos redemit Barac & Debora. A Madianitis verò Gedeon. Et sic per manus Sanigar. Sic etiam per manus cuiuslibet Iudicum à seruitute redempti sunt. Iterum serui facti in Babylonia, per manus Ananiæ Misaelis & Azariæ redempti fuerunt. Et demum per Edom reducti sunt in seruitutem. Dixerunt ergo Israel. Ecce lassati sumus in subiugationibus, & redemptionibus: modo subiugati, modo redempti. Iam non quæramus vlterius: illucescat nobis caro & sanguis. Sed Deus sanctus & benedictus ipse in substantia. Sicut dictum est Psalmo. 117.* Deus Dominus & illuxit, vel illucescit nobis. *Et iterum Esaias ait 45. cap.* Israel saluatus erit in DEO, *vel per Deum (tetragrammaton) saluatione æterna.*

Eodem R. Abba interpretatur signanter se lucem mundi non vnius homnis appellat, nec vnius gentis Propheram. Vt Ammonius, Leontius, Theodoretus, Chrysostomus, & ex illis omnes. & Catholici, & Heterodoxi notarunt, eoque referunt, quod est. Isaiæ cap. nono, vers. duodecimo, & quadragesimo nono, vers. sexto.

Theophylactus præclarè: ὅτι ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τὸ κυρίως φῶς, οὐχὶ φῶς προφητικόν, μερικὸν δηλαδὴ καὶ μικρὸν τὴν λαμψιν ἔχον, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν φῶς, οὐδὲ Γαλιλαίας ἢ παλαιστίνης ὅροις περιοριζόμενον, ἀλλὰ τῆς κόσμου φῶς εἰμι, καὶ πάντων ἀνθρώπων δεσπότης, καὶ οὐκ ἐμοῦ ὁ προφήτης ἤρκησε, τοῦδε πέφηκα εἰς φῶς ἐθνῶν.

Id est:

Quia ego sum lux, principalis illa lux, non Propheticum, non partiale & quod exiguum splendorem habeat, sed vera lux, neque Galilææ, neque Palæstinæ terminis finitum. Sed mundi lux sum, & omnium hominum Dominus. Et de me Propheta dixit illud: Ecce posui te in lucem gentium.

§. 2. Theophylactus contra Nestorium vsurpat, ostenditque non esse duas in CHRISTO personas, non enim dicit, in eo esse lucem, sed ipsum esse lucem. *Christus lux vniuersalis.*

Vtèris & contra Nestorium præsenti dicto. Non enim qui apparebat homo, ipse erat Filius Dei, lux mundi. Non vt Nestorius delirabat, quod in puro homine, habitaret Filius Dei. Apage. Vnus erat enim, vt dictum est, Mariæ & Dei Filius.

Lux enim illa Deus est, qui non est εἷς τῶν προφητῶν, ἀλλὰ δεσπότης κόσμου, *non vnus Prophetarum, sed Dominus mundi*, lux primogenia, φῶς ὁμοούσιον, lux eiusdem cum Patre substantiæ. *Vnus Dei & Mariæ filius.*

Eâdem etiam opera Manichæorum insaniâ retunditur, qui Christum delirabant esse solem. Eo quod lux mundi diceretur.

§. 3. Ridiculum est quod Musculus Catholicos insanè subsannat, quod luci lucem destinent, quod meridiè candelas accendant, in luce cœci.

Respondeo claro sole diuino honori lumen accendi, vt lucem immensam ὑπερηλίου supercœlestem, mortali luce, quâ possumus, significemus. *Lucernæ accendi solent.*

Nosque in luce ambulare, non ἐν πλάνῃ, *in errore*, vt Chrysostomus ait, aberrare. Nam & in veteri lege, lucernæ, & candelabrorum summa erat cura; igne enim tanquam purissimo, supremo, potentissimo elemento diuina sanctitas, potestas ac maiestas significatur. Luminis in Ecclesia antiquus vsus fuit. Aurata candelabra & cereos obiicit Laurentio Martyri Tyrannus apud Prudentium.

Baptizatis lumen in manus dabatur. B. Honorius, in Gemma animæ, libro tertio. de Sabbatho Paschæ, *mox de fonte Eleuatis lumen dare solent, quatenus splendidis operum lampadibus sponso venienti occurrant.*

Meminit etiam Lucernarum ardentium, quæ dabantur in manus iam Baptizatorum, Gregorius Turon. lib. 5. cap. 11. Nicephorus histor. lib. 3. cap. vltimo. Antiquissima illa fuit consuetudo: Gregorius Nazianzenus de Baptismo.

Brentius etiam fingit, maiores nostros animam accturis lumen accendere, vt eo modo dæmonem absterrerent; alios tamen id feciſſe fatetur, vt morituros admonerent, ad Christum se reciperent, qui est lux mundi, vera illa est ratio. Superstitio prior nusquam in Ecclesia fando audita est. *Brentius depraua Scripturã.*

§. 4. Brentius etiam cum de sola fide interpretatur verba Domini monentis, vt sese sequamur Scripturas deprauat.

Fallit inops & mentis, & veri, Vbiquitariorum Magister. Sequi Christum hoc loco est credere, est diligere, bene operari. Qui enim non diligit fratrem in tenebris manet, & qui malum facit, in luce non versatur. Deus autem lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. Peccata autem tenebræ sunt, quæ in Deo esse non possunt, nec in amicis Dei. Sequi Christum est opera Christi facere.

Ita interpretatur Cyprianus. Ep. 63. *Nam si sacerdotes Dei & Christi sumus, non inuento quem magis sequi quam Deum & Christum debeamus; quando ipse in Euangelio maxime dicat: Ego sum lumen sæculi. Qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Ne ergo in tenebris ambulemus, Christum sequi & præcepta eius obseruare debemus.

Multis idem exponit Gregorius Nazianzenus de Baptismo, qui in principio Christum lumen esse demonstrat. Deum summum lumen, angelos secundum, tertium hominis rationem. Deinde luminis nos participes esse iubet.

Et Dionysius de diuinis nominibus cur DEVS

lux

lux sit exponit. pag. 189. *Lux colligit etiam conuertitque ad se omnia, quæ videntur, quæ mouentur, quæ illustrantur, quæ calescunt, & vno nomine, ea quæ ab eius splendore continentur: Itaque ἥλιος, id est sol dicitur, quòd omnia ἀθροίζῃ ποιεῖ, id est, congreget, colligatque dispersa: eaque omnia eum experiuntur, nec quæ sensu percipiuntur, aut quod cernere cupiant, aut sentire illustrari, calescere, omninoq; contineri à lumine. Nec verò hoc dico antiquitatis fabulam sequutus, solem qui Deus sit, atque mundi huius effectorem, proprie mundum qui videtur, gubernare, sed inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspici, sempiternam quoque eius virtutem & diuinitatem.*

Hæc ille qui nos omni modo illuminari, atque ita sequi Christum iubet. S. Augustinus longè abest à Brentiana temeritate, aliud ait Dominum promisisse, aliud iussisse. Iussisse autem vt eum vita sequamur, nam toto pene tractat. 34. de illa morum sequela loquitur.

§. 5. Caluinus etiam certitudinem iustitiæ suæ ex ea luce petit.

Respondeo. Nulli dubium est, lucis illius sectatores ad vitam æternam sine errore peruenire. At non contingere vt aliqui oculos claudant, & recedant à luce, id vero experientia refutat. Nam in media via deficere, & relicta luce non in tenebras oculorum, sed morum incidere videmus. Quocirca omnes Scripturæ, omnes sancti admonent, ne à veritate excidamus, ne viam iustitiæ deseramus. Quin Christus ipse monet, vt in eius doctrina maneamus. Frustra omnino, si deficere non possumus.

Verum de his iam olim inter Caluini posteros est disputatum, & causam obtinuit Bertius lib. de apostasia sanctorum.

VERSVS 13.

Dixerunt ergo ei Pharisæi. Tu de teipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum.

QVÆSTIO I.

Quomodo oppugnant Iudæi Christum?

§. 1. TV, inquiunt, *de te ipse testificaris, tuum testimonium non est verum.* Beza corrigit, & vertit. Tuum testimonium non est idoneum. At Græce est οὐ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής, non habet ἱκανός. Sic etiam Syrus. Et alii vertunt. Nec Bezæ ratio cogit à veritate Scripturæ nos recedere. Nam quamuis proprium hominis de se testimonium non censeatur sufficiens, etsi aliquando verum esse possit. Iudæi tamen odio flagrantes, & irritati plus asserunt, quam ratio dictat; Itaque perinde est ac si dicerent. In laudem tuam mentiris, laudet te os alienum. Tu te miraris. grandia loqueris, μήπω μεγάλα εἰπῇς πρὶν τέλος ἀκοῦσαι. *Ne magna loquaris donec finem consecutus fueris.* Domesticum esse testem calumniabantur, Prouerbio dicebatur apud Græcos οἰκόθεν ὁ μάρτυς. *E domo testis.* Si autem domesticus non audiebatur, multo minus de se ipso quisquam audiri debet. Iuris consulti veteris est l. 2. pand. ect. titul. de testibus. *Testes quos accusator de domo produxerit, interrogari non placuit.* Et cod. l. 3. de test. bus. Etiam iure ciuili domestici testimonii fides improbatur. Fuisse autem Prouerbii loco iactari solitum constat ex Ioue Tragœdo Luciani οὔτε οἰκόθεν ὁ μάρτυς, φασίν. *Nec domesticus testis, inquiunt.* Sic vsurpant, & Latini. Ep. 2. ad Cœlium. Hæc ergo illi: Verum olim Prophetæ, & Baptista & opera testabantur, non tamen ille: Dominus producit, sed Patris dum taxat testimonium.

§. 2. Faustus Manichæus obiecit hunc locum Augustino lib. 6. cap. 13. pagina 132. quod Christus hic de Mosis testimonio disputationem non persequatur.

VERSVS 14.

Respondit Iesus, & dixit eis: Etsi ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum, quia scio vnde veni, & quo vado: vos autem nescitis vnde venio, aut quo vado.

QVÆSTIO I.

Cur Christi testimonium de se ipso sit verum?

§. 1. OMittit aliorum testimonia tantummodo vrget proprii testimonium eloquii: quia sciat vnde veniat, & quo vadat. Quæ vero illa est argumentatio: *Verum est testimonium meum quia scio vnde venio, & quo vadam?* Deum se esse disertè in illo maleuolorum conuentu non dixit, ne continuo obstructis auribus furerent, sed de cœlo venisse se pronunciat, ideo de se cõfidenter loqui & testari: & rectissima quidem conscientia, scientiaque qua falli sit impossibile, & hinc quidem diuinitas eius colligi poterat, solus enim Deus est ἀξιόπιστος, omnis homo autem mendax. Chrysostomus diuinitatem hinc astrui docet.

Et Chrysostomum sequi solitus Theophylactus: Διότι οἶδα ὅτι τοῦ θεοῦ υἱός εἰμι, οὐκ ἄνθρωπος ψιλός, ἀπ' ἄνωθεν ἐληλυθὼς καὶ θεός. *Propterea scio, me filium esse Dei, non nudum hominem, sed de supernis venire, & Deum esse.* Hinc ergo consequitur fidum & diuinum esse testimonium. Deus enim de se ipse testatur. Augustinus eo etiam modo interpretatur. Non enim alio testimonio vti Deus, quam proprio debet; quia omne testimonium ab ipso est. Omnes de plenitudine eius acceperunt. *Ergo verum est,* inquit tract. 35. *Testimonium luminis, siue se ostendat, siue alia: quia sine lumine non potest videre lumen, & sine lumine non potes videre quodlibet aliud, quod non est lumen. Si idoneum est lumen ad demonstranda ea quæ non sunt lumina, nunquid in se deficit? nunquid se non aperit, sine quo alia patere non possunt? Locutus est Propheta verum, sed vnde haberet, nisi de fonte veritatis hauriret? Locutus est Ioannes verum: sed vnde locutus est, ipsum interrogat: Nos omnes, inquit,* de plenitudine eius accepimus. *Ergo idoneus est Dominus Deus noster Iesus Christus qui sibi perhibeat testimonium.*

Pergit deinde ostendere, quomodo testimoniis Prophetarum contra gentes vtendum sit.

Quod igitur cap. 5. v. 31. negauit testimonium sui de se esse idoneum, per mimesin, & concessionem fecit.

Nunc autem se mortalium numero eximit; nam indignum est, eum qui de cœlo venit, legibus hominum subiici, quibus in rem suam loquenti non creditur. Cum ille supra omnes sit, omnes in ordinem redigat. Et testis non modo omni exceptione sit maior, sed etiam necessario verus. Iudæis etiam perfidiam & malitiam obiicit, qui nesciant, vnde veniat, aut quo vadat, postquam toties Prophetæ, & nunc opera id testata sunt.

Christus se testificatur.

VER-

VERSVS 15.

Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quenquam.

QVÆSTIO I.

Quid secundum carnem iudicatis?

§. 1. IVdicium eorum de sua vocatione, officioque reiicit. Iactantiam, & mendacium illi exprobrarant, quod arrogans videretur, quod sibi dabat testimonium; sed illa lux nullas mendacii tenebras habuit, loquebatur enim tanquam veritas. Illi tenebræ erant, ideo lucem non comprehenderunt. Clausis oculis furentium sol absens erat. Ideo secundum carnem, hoc est, secundum tenebras iudicabant, vt cœci de coloribus. Duplex haberi sensus ex his verbis potest. Nam iudicare eos secundum carnem & infirmitatem Christi, & secundum suam carnalem sapientiam affectus que intelligere possumus. Vtraque expositio iungenda est, ex vna enim altera necessario consequitur. Iudicabant de Domino animo alieno, inimico, suspicioso, perturbationibus obnoxio, incredulo, maligno, inuido. Atque hoc Syrus explicuit, cum vertit בבשרא *pagranaith*, hoc est, *carnaliter*. Hoc autem iudicium stultum est, & malum. Nam stultitia de sapientia iudicare non debet. Vt autem viuere secundum carnem, ita & iudicare secundum carnem, illaudabile est. Hoc ex iudicio etiam iudicabant secundum carnem seu infirmitatem Christi, quamuis enim admiranda opera, & quorum maiestate obstupescerent, quotidie cernerent, cum tamen in eius persona, vestitu, comitatu nihil eximium aut regium cernerent, secundum id quod videbant, in illo iudicabant. Nempe secundum externam speciem, secundum formam serui.

QVÆSTIO II.

An Christus non iudicet quemquam?

§. 1. GRauem continent illa verba reprehensionem. Vos, inquit, me de cœlo venientem tumultuario, & stolido carnis iudicio damnatis, vobis iudicandi potestatem in Deum iniquissima tyrannide vsurpatis, cum tamen ego veritè cognitor, iudex, & Dominus, simpliciter doceam, non iudicem, non damnem. Non ergo iudicat quemquam Dominus Iesus Christus? quærit Augustinus. Nonne est Iudex viuorum & mortuorum?

Respondet: *Quæstio*, tract. 36. *Ista duobus modis solui potest, vt aut hoc intelligamus*, non iudico quemquam: *id est, modo, sicut dicit alio loco*, Ego non veni vt iudicem mundum, sed vt saluum faciam mundum: *non iudicium suum negando, sed differendo. Aut certè quia dixerat*, vos secundum carnem iudicatis *ita subiunxit*, Ego non iudico quemquam: *vt subaudias secundum carnem. Prima ergo dispensatio Domini nostri Iesu Christi medicinalis est, non iudicialis. Nam si primò venisset iudicaturus, neminem inuenisset cui præmia iustitiæ redderet. Quia ergo vidit omnes peccatores, & omnino neminem esse immunem à morte peccati: prius erat eius misericordia præroganda, & post exerendum iudicium, quia de illo cantauerat Psalmus*, Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. *Non enim iudicium ait, & misericordiam.*

Non iudicare secundum carnem docet etiam Rupertus, Chrysostomus ad temporis circumstantiam restringit, atque ea in sententia conuenit cum Augustino, indignum autem erat, cum ipse Iudex omnium non iudicaret, ipsos Iudæos, qui serui erant ad suum tribunal Dominum omnium citare, & de illo pronunciare.

Et Theophylactus breuissimè ὅτι οὐκ ἐλήλυθα τότε ἵνα κρίνω, ἐγὼ δὲ νῦν κρίνω νῶν. *Non ad hoc veni, vt iudicem, nunc enim neminem iudico.* Ex quo consequitur mirari non debere eos, si tam contumaciter rebellantes, & proteruientes non arguat, non puniat, erit seueritatis olim tempus, cum tarditatem supplicio-rum grauitate compensabit.

VERSVS 16.

Et si iudico ego, iudicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego & qui misit me, Pater:

QVÆSTIO I.

Quomodo iudicium suum verum esse probat?

§. 1. NOn abrogat sibi iudicandi potestatem, sed probat, & testimonium, & omne suum iudicium esse verum, nec posse ab vllo iudice repudiari. *Christi iudicium est, iudicium Patris.*

Ratio est, quia solus non sum, sententia mea vel de meipso, vel de aliis, non est mea solius, sed eius qui misit me Patris: si mihi tanquam Dei legato fidem non habetis, Deo Patri ipsi credite, qui mecum est, qui fallere non potest; quicquid autem ego loquor, ille etiam & loquitur, & testatur.

Solus non est, sed an solius testimonium ratum nõ esset? si Pater misit, quomodo cum eo est. Non enim cum legato rex esse solet, qui misit. Sed missio est incarnatio, Pater cum filio est, quia vna eademq; vtriusque substantia. Augustinus hoc ostendit contra Sabellium, & Patripassianos. *Sabellius refutatur.* *Tanquam diceret*, tract. 36. *Verum est iudicium meum, quia filius Dei sum. Vnde probas quia filius Dei es? quia solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater. Erubescę Sabelliane, audu filium, audis Patrem. Pater, Pater est: Filius, Filius est: Non dixit ego sum Pater, & ego ipse sum filius: sed solus non sum, inquit. Quare solus non es? quia mecum est Pater. Ego sum, & qui misit me Pater. Audis ego sum, & qui me misit. Ne perdas personam, distingue personas, distingue intelligentiam noli sperare perfidia, ne iterum quasi fugiens Charybdim, in Scyllã incurras. Vorabat enim te gurges impietatis Sabellianorũ, vt diceres ipsum esse Patrem qui est filius, modo did cisti, solus non sum sed ego & qui misit me Pater. Agnoscis quia Pater, Pater est: & Filius, Filius est. Bene agnoscis: sed noli dicere: Pater maior est, Filius minor est: Noli dicere Pater aurum est, Filius argentum est. Vna substantia est, vna diuinitas, vna coæternitas, perfecta æqualitas, dissimilitudo nulla. Nam si tantummodo alterum crediderit esse Christum, non eum qui Pater est, & in aliquo tamen distantem secundum naturam esse putaueris, à Charybdi quidem euasisti, sed in Scyllæis scopulis naufragasti. In medio naviga, vtrumq; periculosum latus euita, Pater, Pater est, Filius, Filius est: Bene periculum absorbentis gurgitis euasisti, quid vis ire in alteram partem vt dicas, Aliud est Pater, Filius aliud? Alius est rectè dictu, aliud non rectè. Alius enim est filius, quia non est ipse qui Pater, & alius Pater, quia non est ipse qui filius: non tamen aliud, sed hoc ipsum est & Pater & Filius. Quid est, hoc ipsum est? Vnus Deus est. Audisti quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater. Audi quomodo credas Patrem & filium, audi ipsum filium, Ego & Pater vnum sumus. non dixit, Pater ego sum, aut ego & Pater vnum est: sed cum dicit, Ego & Pater vnum sumus, & à Charybdi & à Scylla liberaberis. In duobus istis verbis quod dixit vnum, liberat te ab Ario: quod dixit sumus, liberat te à Sabellio. Si vnum, non ergo diuersum. Si sumus, ergo & Pater & Filius. Sumus enim non diceret de vno, sed & vnum non diceret de diuersis.*

Eodem

Eodem etiam argumento Fulgentius libr. 3. c. 3. ad Donatum vtitur. *Tres itaque personas esse, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, ostendunt ipsius eloquia veritatis. vnde Saluator ait*, Non sum solus, sed ego & qui misit me Pater, &c. *Vnde Trinitas illa sancta dignè creditur in personis: Tres autem Deos dici Patrem & Filium & Spiritum sanctum non permittit vnitas naturalis. Et quia in vna natura Trinitatis nulla potest esse diuersitas, ideo in tribus personis manet inconfusa proprietas, & in vnitate naturæ regnat incommutabiliter substantialis æqualitas.*

Neque quæri potest; an non sufficiat eius testimonium etiamsi sit solus? Non enim potest esse solus, etsi solus esset, Deus non esset, non Dei filius. Quare & hinc Ariani noui conuincuntur. Hæc Christus Iudæis non credentibus frustra concionatus videri posset, sed propter multos credentes, non frustra, propter Ecclesiam autem vtilissimè. Quamuis & Iudæorum doctiores aliquam plurium personarum cognitionem habuerunt. R. Ionathan Chaldæus interpres in illud Zachariæ. *Canta & lætare*, sic interpretatur vt clare plures personas insinuet. *Gaude & lætare Ecclesia Sion. Quia ego reuelabor: & ponam diuinitatem meam in medio tui. ait Deus (tetragrammaton.) Et applicabunt se populi multi ad populum Dei (tetragrammaton) in tempore illo. Et erunt coram me in populum. Et ponam diuinitatem meam in medio tui. Et scies quia Deus (tetragrammaton) exercituum miserit me ad prophetandum tibi.*

Iudæi cognitio Trinitatis aliqua.

In מדרות *middoth*, duas personas, in חיוית *Hauiach*, vnam essentiam declarat. Et R. Simeon in תעניח *Thaghanith. Migrauit Israel Babyloniam: & migrauit Iechina. i.e. Dei præsentia cum eo. Vnde probatio? Ex eo quod Esaias dicit, 43. c.* Propter vos missus sum in Babyloniam.

Necaliter R. Samuel Leuita super 47. Geneseos. & R. Ionathan Vziel in Psal. Vide etiam Damascenum de diuina traditione.

In diuinitate vnam confitemur naturam: tres autem hypostases, secundum veritatem esse dicimus. Et omnia quidem naturalia atq; essentialia: simplicia dicimus. Hypostasum verò differentiam in tribus solis proprietatibus: in improducta, scil. ac paterna, & producta ac filiali, & producta atque procedente, nouimus. Inseparabiles autem ipsas, indistabileisque ab inuicem, & inuitas, atq; in inuicem inconfuse circumincedentes: scimus. Et vnitas quidem inconfuse: tres enim sunt, etsi vniantur. Distinctas autem indistanter. Licet enim vnaquæque per seipsam subsistat: hoc est, perfecta sit hypostasis: suamque proprietatem, id est, differentem substantiæ modum possideat. Attamen vniuntur essentia, naturalibusq; proprietatibus, & eo quod est minimè distare à Patre hypostasi. Ac vnus Deus & sunt & dicuntur.

Gregorius etiam Nazianzenus πῶς ἀσύγχυτον φύσιν inconfusam naturam satis explicat, idq; etiam indicatum in veteri testamento fatentur, licet minus dilucide.

VERSVS 17. & 18.

Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso: & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater.

QVÆSTIO I.

Quomodo duorum hominum testimonium est verum?

§. 1. DEuter. 17. 6. & 19. 15. In iudicio valere duorum testimonium iubet, non quod non corrupta, & empta soleant sæpe esse testimonia, sed quod circumstantiis adhibitis duorum idonea censeantur, cum omnia scilicet legitime examinantur. Si igitur in iudicio humano hominum testimonia sunt idonea, multò magis testimonium Dei, seu personarum diuinarum. Chrysostomus sane etiam hinc vnam diuersarum personarum substantiam asserit. *Testimonia hominum sufficiunt.*

Quid hoc in loco hæretici dicerent? Quid Christus hominibus præstaret, si hoc simpliciter acciperemus? In hominibus enim ita institutum est, quoniam nemo per se fide dignus est: in Deo autem quomodo hoc esset consentaneum? Quomodo ergo hæc particula intelligenda est? Nunquid quoniam duo, an quoniam homines propterea duo? Nam si quoniam duo sunt, qua gratia non confugit ad Ioannem? non enim dixit, testimonium perhibeo ego de meipso, & de me Ioannes: cur non ad Angelum, cur non ad prophetas? Inuenisset enim & alia innumera testimonia, sed voluit hoc tantum significare, non quod duo, sed quod eiusdem substantiæ.

Consule etiam Cyrillum hoc loco. Ambros. l. 3. de fide. Fulgentium l. 3. ad Thrasimundum.

§. 2. Quomodo verum accipiendum sit, quod Scriptura dicit. In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum. Suo loco exposui. Augustinus hoc loco ad Trinitatem refert.

VERSVS 19.

Dicebant ergo ei, vbi est Pater tuus? Respondit Iesus, neque me scitis, neque Patrem meum: si me sciretis forsitan & Patrem meum sciretis.

QVÆSTIO I.

Quomodo neque Christum neque Patrem eius sciuerint?

§. 1. PRobri causa Patrem obiiciunt, quasi non sit alius, quam Ioseph, quem contemptus causa, fabrum appellare solebant: Hoc Cyrillus, Ammonius Leontius. Quamuis autem non ignorabant Deum Patrem dici quocunque tandem id modo diceret; non enim certo adhuc audierant eum dicentem se Deum esse. Expressè autem diserte dici cupiebant, de Patre Deo, vt accusandi occasionem habere possent. Eo enim omnia colloquia dirigebant, vt quem interimere decreuerant, non sine causa interfecisse viderentur. Theophylactus non nouisse Patrem ait, quod eum minimè honorarent.

Quod in Latino additur Forsitan; in Græco & Syro non est, satis tamen, continetur diserte in particula ἂν. εἰδειτε ἄν; est enim modus potentialis, quo Dominus non indicat dubitare se de euentu, sed quid fieri possit. De quo loco pulchra est S. Ambrosii disputatio de pœnitent. cap. quinto. *Siquidem inquit, & ad Ezechiel dicit Dominus: Filio hominis mittam ego te ad domum Israel, eos qui me exacerbauerunt, ipsi & Patres eorum vsque in hodiernum, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus, si forte audient & terrebuntur. Nesciebat ergo eos posse aut non posse conuerti? Non ergo semper dubitantis ista est elocutio. Denique ipsi sapientes sæculi, qui gloriam suam omnem statuunt in expressione verborum, quod Latine forte dicimus Grace τάχα non vbique pro dubitatione posuerunt. Aiunt itaq; dixisse primum suorum Poetam ἦ τάχα χήρα ἐσσομαι quod est cito vidua ero. Et alibi τάχα δὲ τε καὶ χαίρουσιν ἀχαιοὶ πάντες ἐφορμηθέντες. Non enim dubitaret omnibus simil*

iuuli insurgentibus, vnũ facile ab vniuersis posse prosterni. Sed nos nostra magis quam alienis vtamur. Denique habes in Euangelio, quia ipse filius de patre ait, cum misisset seruos ad vineam suam & occisi essent, dixisse patrem: Mittam Filium meum dilectissimum, forsitan ipsum verebuntur. Et alibi ex sua persona filius ait: Neque me scitis neque patrem meum. Si enim me sciretis & patrem meum, forsitan sciretis.

§. 2. Theodoretus, alijque ex eo contra Arium concludunt, non esse Christum creaturam. Non enim ex creaturarum cognitione cognoscitur Deus pater, nemo ex rerum conditu personarum intelligit diuersitatem, non enim sunt ab vno. At Christo cognito, pater etiam cognosci debet. Ea causa apud Iudæos filius seu Messias vocatur פני facies Dei פני אלהים. Sic interpretantur illud Malachiæ 3. Ante faciem meam. Ita R. Moses filius Maimonis: qui nomine faciei Messiam intelligit. Et R. Moses Hadarsan in Genes. 22. & Oseæ cap. 6. *Viuificabit nos post duos dies, & in die tertio suscitabit nos*, & viuemus ante faciem eius. Quod ille interpretatur. Ante faciem eius, quæ est Rex Messias. Et Genes. 3. *Et emisit eum Dominus de paradiso voluptatis*; sic ait R. Nahmyia. *Emissus fuit Adam de seculo isto, sed in futuro seculo non emittetur.* Hoc dictum autem iuuatur, per id quod scriptum est. in Psalm. 16. *Ego in iustitia, vel per iustitiam contemplabor faciem tuam.* Id est, *Messiam tuum, satiabor cum surrexerit* תמונתכה *Themunathecha, forma, vel similitudo tua.* Imo de diuinitate sunt interpretati R. Salomon.

Hinc Apostolus filium vocat figuram substantiæ eius. Filij igitur cognitionem comitatur cognitio patris. Hæc ex Iudæorum commentarijs quodammodo etiam Pychagoras & Philosophi tradiderunt.

§. 3. Sabelliani ex cognitione hac perperam ad essentiam processerunt. Et vnam personam patris & filij dixerunt, Cum non maiilla veritatis non sit, vt quę cognitione diuidi non possunt, etiam personis eadem sint. Eos Augustinus tract. 37. confutat. *Breuiter ergo hesterno die insinuauimus charitati vestræ esse hæreticos qui vocantur patripassiani, vel à suo authore Sabelliani. Hi dicunt ipsum esse patrem qui est filius, nomina diuersa, vnam vero esse personam. Cum vult pater est, inquiunt, cum vult filius, tamen vnus est. Iterum sunt alij hæretici, qui vocantur Ariani. Confitentur quidem vnicum patris filium Dominum nostrum Iesum Christum, illum patrem filij, istum filium patris: eum qui pater est, non esse filium: eum qui filius est, non esse patrem: confitentur generationem, sed negant æqualitatem. Nos, id est catholica fides, veniens de doctrina Apostolorum, plantata in nobis, per seriem successionis accepta, sana ad posteros transmittenda, inter vtrosque, id est, inter vtrumque errorem tenuit veritatem. In errore Sabellianorum vnus est solus, ipse pater, qui filius: in errore Arrianorum, alius est quidem Pater, alius filius, sed ipse filius non solum alius, sed etiam aliud. Tu in medio quid? Excluisti Sabellianum, excludè & Arianum. Pater, Pater est: Filius, Filius est: alius, non aliud: Quia ego & Pater, inquit, vnum sumus, sicut etiam hesterno die quantum potui commendaui. Cum audit, sumus, abscedat confusus Sabellianus. Cum audit, vnum, abscedat confusus Arianus. Gubernet Catholicus inter vtrumque fidei suæ nauigium, quoniam iam cauendum est in vtroque naufragium. Dic ergo tu quod dicit Euangelium: Ego & Pater vnum sumus. Non ergo diuersum qui vnum: non vnus, quia sumus. Paulò ante dixit, Iudicium meum verum est, quia solus non sum; sed ego, & qui misit me Pater: tanquam diceret, Ideo iudicium meum est verum, quia filius Dei sum, quia verum loquor, quia ipsa veritas ego sum. Isti carnaliter intelligentes dixerunt: Vbi est pater tuus? Modo audi Arriane, Neque me scitis: neque patrem meum: quia si me sciretis, & patrem meum sciretis: Quid est, si me sciretis, & patrem meum sciretis: nisi, Ego & Pater vnum sumus?*

Hæc locutus est Iesus in Gazophylacio, vel vt Syrus habet בית גוא *Beth gaza*. Nempe loco celeberrimo sine timore, necdum enim mortis hora venerit. Imo v. 21. Exerte minatur, abire se, & ipsos in peccato suo morituros, se beatum fore, vt in omnibus libere se passionem subiturum.

VERSVS 20. &c.

Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius &c.

QVAESTIO I.

Cur Iudæi suspicati sunt Christum velle se interficere, & quid respondet?

§. 1. MIrantur se Christum præferre scribis & Phariſæis, cum diceret; se eo abiturum quo ipsis aditus non esset patefaciendus. Est enim illa ratio dignitatis, cum dicunt, ad eum locum aliquos euehendos, quo alijs aspirare non liceat. Hoc iracunde excipiunt, miranturque hominem pauperem iactare eo se peruentutum, quo magnates nequeant. Nec animo comprehendere possunt, quis locus ille futurus sit: Cumque varia volutant tandem concludunt, aliud non esse, quo se minetur iturum, nisi forte ad coruos, aut præcipitium ire decreuerit; illo enim se non posse sequi, quod integrum non sit, eas tenere vias. Alioqui cum omnia verba sobria & initia, actioneſque viderent, non erat vlla causa, cur tam atrocia suspicarentur. Nam seipsum interficere μανιῶδες, δαιμονιῶδες, non θεῖον est. *furiosum dæmoniacum* est. Ex triuio itaque conuitium est sumptum, quo ominantur illi tanquam rabioso & dæmoniaco necem sui ipsius. Subsannant autem innocentem, & facesſere procul iubent, aut sane tam impium censent, vt seipse occisurus videatur. Quo etiam pertinet, quod Samaritanum, & dæmoniacum postea appellant.

Indignantur suspicione contemptus.

Dæmoniacum sui ipsius interfectorẽ putant.

§. 2. Respondet Dominus: Vos de deorsum estis, *Ego de supernis.* ἐκ τῶν κάτω, & ἐκ τῶν ἄνω. *Ego è cœlo veni*, ad cœlum vado, de illo discessu & glorioso ascensu loquor; vos de terra estis, terrena sapitis, nihil nisi scelera cogitatis. Ita Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Guido. Fabricius Syra vertit; *ex inferis*, alij, *ex infernis*; quod ob ancipitem sententiam probare nollem. Non enim inferorum est hic mentio, sed quid sit esse ἐκ τῶν κάτω mox exponit, cum ait; *vos de hoc mundo estis ego non sum de hoc mundo.* Causam reddit, cur doctrinæ suæ non assentiantur, quod Dei spiritu formari non sint, cur venire nõ possint, quo ipse iturus est. Non sunt ex eo hominum genere, qui de cœlo, seu ex Deo nati sunt. Sed de carnalibus, vt enim pisces, & animates qui humi gradiuntur, non possunt in altum more voluctum eniti, nec peruenire quo alites suggeruntur, ita nec hi nisi gratiæ diuinæ pennis subleuentur, non possunt peruenire quo Christus, atque eius electi. Ideo futurum esse denunciat, vt in peccatis suis moriantur. Nihil enim rerum spiritalium intelligere possunt, vt docet Cyprianus l. 1. contra Iudæos.

§. 3. Apollinarius hinc occasionem arripuit, vt

Christi corpus è cœlo esse, non ex B. Virgine fingeret. Sed non negat Christus humanæ natiuitatis ex Abrahamo, & Dauide veritatem, sed peccatorum, & malarum cupiditatum cum Iudæis societatem. Sic enim Apostolos negat esse de mundo cap. 15. 19. & 17. 16. Non quod non illi veri homines, & stirps hominum: sed quod regeniti cœlo, & in societatem filiorum Dei, supernamque ciuitatem adoptati, & adscripti, terrenæ ciuitatis incolæ esse desierint, non locorum mutatione, sed morum emendatione. Obseruat hocipsum Theophylactus. ἀλλ' ἐνταῦθα, inquit, ὑποκινάει & δεικνύμενος τὸ αὐτὸ, φησὶ τοῖς μανιχαίοις πάντως ἐπιμένων, ὅτι ὁρᾶις, οὐκ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου τὸ σῶμα τοῦ κυρίου, ἀλλ' ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ, ὡς καὶ Παῦλος λέγει, ὅτι ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ. τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν ἢ πάντως ἐρωτητέον αὐτὸν, πῶς νοεῖ τὸ πρὸς τοὺς ἀποστόλους περὶ τοῦ κυρίου λεγόμενον, ὅτι ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου: ἆρα ὡς καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐχόντων, ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης τῆς κτίσεως, ἢ ὡς μὴ τὰ τοῦ κόσμου φρονέντων, ἔοικε τοῦτο ὁ κύριος; πρόδηλον πάντως, ὅτι ἐπεὶ, μὴ τὰ τοῦ κόσμου ἐφρόνουν, τοῦτο ἔνεκεν τοῦτο πρὸς αὐτοὺς εἶπεν. κἄτως ἂν νοητέον καὶ τὸ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου, τουτέστιν, οὐκ εἰμὶ ὡς εἷς ὑμῶν τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονέντων. ὡς καὶ ὁ Παῦλος πρός τινας λέγει, οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, οὐκ ἀσωμάτους αὐτοὺς εἶναι λέγει, ἀλλὰ φιλοσοφίαν αὐτοῖς καὶ σαρκικῶν παθῶν ἀπαλλαγὴν προσμαρτυρεῖ. *Id est.* Sed hic Apollinarius verbo illo abusus, Manichæos secutus, dicit: Vides non esse ex mundo corpus Domini. sed de sursum ex cœlo. Vt & Paulus dicit: quod secundus homo, Dominus nimirum ex cœlo. Quid igitur dicendum. An omnino rogandus ipse, quomodo nouit ab Apostolo de Domino dictum. Quod vos non estis de mundo: An igitur quod illi corpora è cœlo haberent? & non ex hac creatura. Aut quod non saperent, quæ mundi sunt, dixit Dominus. Clarum est omnino, ipsum dixisse, quod non saperent, quæ sunt mundi. Ea causa, hoc ad illos dixit sic igitur sentiendum de eo. Ego non sum in mundo. Hoc est, non sum, vt vnus ex vobis qui secundum mundum sapitis. Vt & Paulus dicit ad aliquos. Non estis in carne. Non dicit illos esse incorporeos, sed Philosophiam eos colere à passionibus carnalibus alienos esse testatur.

Augustinus eodem modo: *Ideo terram sapitis, quia sicut serpentes terram manducatis. Quid est terram manducatis? terrenis pascimini: terrenis delectamini, terrenu inhiatis, sursum cor non habetis.* De supernis ille interpretatur de patre. Nam ideo quia de patre, omnia humana excessit.

Augustinus tractatu 28. etiam Pelagianos confutat, dum gratiam ostendit necessariam; omnes enim in peccatis esse, sed credendo in Christum consequi, ne in peccatis moriantur.

§. 3. Credendum vero, quod ipse sit. *Quia ego sum*, inquit, Quod satis indicari diuinitatem idem censet Augustinus. tractatu 38. *Quid est, si non credideritis quia ego sum? Ego sum, quid? Nihil addidit, & quia nihil addidit, multum est quod commendauit. Expectabatur enim vt diceret quid esset, nec tamen dixit. Quid expectabatur vt diceret? Forte, Nisi credideritis, quia ego sum Christus, nisi credideritis, quia ego sum Dei filius, nisi credideritis, quia ego sum verbũ Patris, nisi credideritis quia ego sum conditor mũdi, nisi credideritis, quia ego sum hominis formator, & reformator, creator & recreator, factor & refactor. nisi hoc credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris. Multum est, quod ait ipse,* Ego sum: *quia sic dixerat Dominus Moysi:* Ego sum qui sum. *Quis digne eloquatur, quid sit, Sum? Mittebat Deus per Angelum suum, seruum suum Moysen ad liberandum ex Ægypto seruum populum suum. Legistis quod audistis & nostis, commemoro tamen, mittebat trementem, excusantem, sed obedientem. Cum ergo excusaret, ait Deo, quem loquebatur in Angelo intelligebat: si dixerit mihi populus, & quæ est Deus, qui misit te? quid dicã eis? Et Dominus ad eũ,* Ego sum qui sum. *& repetiuit;* Dices filijs Israel. Qui est, misit me ad vos. *Non ait ibi: Ego sum Deus aut ego sum mundi fabricator: aut ego sum rerum omnium creator: aut ego sum ipsius populi liberandi propagator: Sed hoc tantum,* ego sum qui sum: & dices filijs Israel, qui est: *non addidit, qui est Deus vester, qui est Deus patrum vestrorum: sed tantum hoc dixit,* qui est, misit me ad vos. *Forte multum erat, & ad ipsum Moysen, sicut multum est & ad nos, & multo magis ad nos, intelligere quid dictũ sit,* Ego sum qui sum, & qui est misit me ad vos. *Et si forte caperet Moyses, illi ad quos mittebatur quando caperent.*

Frustra autem omnia fieri nisi Christo credatur, monuit olim Clemens Alexandrin. lib. 5. stromatum.

Hi igitur morientur in peccatis, quia non credunt non capiunt doctrinam, quod à regno cœlorum penitus abhorreant. Consule & Augustinum lib. 1. cap. 1. contra Pelagianos.

VERSVS 25.

Dicebant ergo ei, Tu quis es? Dixit eis Iesus, Principium qui & loquor vobis.

QVAESTIO I.

Quis sensus horum verborum: Principium, qui & loquor vobis?

§. 1. LOcus obscurus admodum visus est omnibus interpretibus; vnde natæ non modo variæ sunt expositiones, verum etiam lectiones. Mira tamen quorundam lectariorum procacia, qui ne vllum scripturæ locum difficilem intellectu concedere cogantur, hunc etiam clarum cum animo credere non possint, lingua tamen asseuerant. Bellarminus lib. 3. cap. 1. de scriptura, hunc locum inter difficiles recenset.

Respondet Wittackerus. [Est quidem hoc ambiguum, ac falsum, & plane ridiculum, sed tantum in latina illa vulgata versione: Debet enim verti, *Quod loquor:* non, *Qui loquor.* In Græco contextu omnia facilia sunt. verba enim sunt: τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Id est, κατὰ τὴν ἀρχὴν. Quorum verborum hic quidem sensus est satis expeditus: non alius sum, quam quem me dixi esse ab initio. Ita ille expedite, & facile corrigit, & interpretatur.]

Respondet noster Iacobus Gretserus. *Non est quæstio, quomodo VVittackerus hunc locum explicet, sed num obscurus sit. Obscurum esse testantur infinitæ propemodum expositiones, quibus vt in hunc locum scribit Beza, expositus fuit:* Ex Maldonato, & Græcorum varietate, & Erasmo difficultatem probat. Nam & varie legunt, & interpretantur, etiam Græci. Et verissime dicit. *Itaque quicquid moliatur, nunquam efficiet, vt modu hic loquendi non sit obscurus, maxime secundum Graca verba? Quid enim obscurius, quam interroganti, tu quis es? Respondere:* τὴν ἀρχὴν ὅτις vel ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. *Hoc est, id sum, quod ab initio loquor vobis, vt interpretatur Beza. Licet enim hæc tria latina verba sint expedita, Graca tamen expeditissima sunt, in quibus* τὴν ἀρχὴν *accipitur ab istis pro* ἐξ ἀρχῆς, *& iungitur cum verbo* λαλῶ. *Et* διὸ κοινῶς *repetitur verbum* εἰμί.

§. 2. Con-

§. 2. Constat itaq; locum difficilem esse, quod probare Gretserus satis habuit. Nunc videndũ quomodo exponi possit, qua in re varias sententias & Maldenatus noster, & Toletus adferunt. Lectio Latina: *Principium, qui & loquor vobis.* Græca: τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν, vt ὅ τι sint duæ dictiones, & ὅ pronomen, Deinde vt ὅτι sit loco aduerbij Principium, quia & loquor vobis. Syra lectio. אפן רשריה דאמרלל עמכון *Aphen deſcharith demallel ghimachun*, Iun. & Trem. *Etiã quem incepi vt loquerer vobiſcũ.* Et interpretãtur: *Etiamnum eum me esse dico, quem ab initio apud vos me esse professus sum.* Marginalis nota in regijs biblijs interpretatur התחיל *hatthechil.* Ad verbum. *Etiam qui capi loqui vobiscum.* Sensus aliquis verbis illis attribui potest, at sane, cum sint breuia, obscura, non facile talis, cui animus acquiescat.

Nam vt Græca verba consideremus τὴν ἀρχὴν, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, non facile verba connectuntur, vt sensum efficiant clarum. Omnes enim aliquid addunt, vt perficiatur: & ex varia additione varius sensus oritur. Brentius, τὴν ἀρχὴν interpretatur. *Quamprimum.* vt sensus sit. *Etsi dixi, quamprimum dicam clarius, propter quod,* ob hanc causam loquor. Audio verba interpretantis, sed accommodari velim verbis Christi. τὴν ἀρχὴν, principium, initium, ab initio, principatum significat, *quamprimum* non significat. Nec est similis locutio illis quas Brentius producit, τὴν ἀρχὴν enim dici arbitratur, vt τὴν ταχύτην, τὴν συντομωτάτην, breuissimè, compendiosissimè. Verùm illa sunt adiectiua, & subauditur ὁδὸν, viam. Integra enim sententia est; κατὰ τὴν ταχύτην ὁδὸν, *secundum viam breuissimam.* At hic τὴν ἀρχὴν, substantiuum, & significat à principio, vel secundum principium, quod non est *quamprimum.* Nam quamprimum etiam illa fieri dicuntur, quæ longe absunt à principio. Deinde Quis sensus & verborum expositio? τὴν ἀρχὴν, id est, quamprimum dicam, seu à principio dicam, ὅτι *propter quod,* aut διότι, ob hanc causam loquar. Vbi & hoc addit, & particulam καὶ omittit. Hic ergo verba noua adduntur, alia omittuntur, aliorum significatio mutatur, & noua fingitur: Nec per omnia tamen sensus tenetur, quomodo sensus ille clarus est, & sine interprete obuius? Certe qui hunc sensum elicit, non potest putare esse hunc scripturæ sensum, sed suam delirationem.

§. 3. Multo expeditior S. Thomæ & Bedæ expositio. τὴν ἀρχὴν, πιστεύετε. Principium credite, agnoscite me esse. Propter quod & loquor vobiscum, qui rerum & salutis sum principium. Non affero hanc esse veram interpretationem, sed commodiorem alia illa; posse autem illud etiam subaudiri, quod illi auctores affirmant, Principium autem rerum omnium Deus.

Eodem sensu loquuntur, qui latine principium aiunt esse nominatiui casus, & subaudiunt, *sum:* Cum interrogant, *quis es tu?* Respondet, sum principium, qui & loquor vobis. Nam Christus Apocal. 3. 14. vocatur principium creaturæ Dei. & cap. 1. 17. ptimus & nouissimus. & 2. 8. & col. 1. 12. Noster igitur interpres legit ἡ ἀρχὴ. Principium in nominatiuo, & pro ὅτι, ὅστις, *qui.* Atque ita legunt Latini patres. Ambros. lib. 3. de fide cap. 4. & lib. 5. cap. 5. & lib. 1. Hexemeron. cap. 2. & 4. & Augustinus lib. 5. de Trin. c. 13. & libr. 11. confess. cap. 8. Fulgentius libr. 2. ad Thrasimundum, Prosper. in Psal. 109. Rupertus. Hieronymus lectionem non mutauit. Syrus etiam aliter legit, quam nunc Græca habent. *qui, vel quem incepi.* Hinc non immerito colligat, quisque olim fuisse. ἡ ἀρχὴ, ὅστις καὶ λαλῶ ὑμῖν. Sum, principium, seu ad interrogationem, *Tu quis es?* Respondet: ἡ ἀρχὴ, *qui & loquor vobis.*

§. 4. Hinc duntaxat obstat, quod cohærere non videantur ista. *Ego sum principium, quod & loquor vobis.* Quid enim ad eorum colloquium, principium pertinet. Deinde cur non expresse respondet se esse Deũ, seu Christum, redemptorem? Augustinus tract. 38. vtrumque complexus est. *Et ille, principium. Ecce quod est esse principium: mutari non potest: principium in se manet, & innouat omnia: principium est, cui dictum est, Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Principium ait, Qui & loquor vobis. Principium me credite, ne moriamini in peccatis vestris. Tanquam enim in eo quod dixerunt, tu quis es? Nihil aliud dixerint, quam quid te esse credimus, respondit, principium, id est principium me credite. In Græco namque eloquio discernitur, quod non potest in Latino.* *Augustin. Christum ait esse principiũ.*

Et deinde, non tanquam dixerit, principium sum sed principium credite. Eodem autem modo connectenda sunt sequentia, siue quis dicat: principium sum, siue, principium credite. Augustinus sic applicat, qui humilis propter vos factus ad illa verba descendi. *Nam si,* inquit, *principium sicuti est, ita maneret apud Patrem, & non acciperet formam serui, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederent, cum infirma corda intelligibile verbum sine voce sensibili audire non possent? Ergo, inquit, credite me esse principium, quia vt credatis, non solum sum, sed & loquor vobis. Sed de hac re iam multum est loqui vobis: placeat itaque charitati vestræ, vt quod restat illo adiuuante seruemus crastino reddituri.*

Nec durum hoc mihi videtur. Nam principium sum inquit, & creator vester, vnde omnia sunt, & vna vestræ reipublicæ initium & salus, qui etiam nunc loquor post omnia oracula prophetarum. Non modo principium, sed conseruator, monitor. Tanta vos dignatione complector, vt etiam vobis loquar. Cur vero Deum se diserte non dixerit, sed principium, causam esse non dubito, quod furentibus ansam sæuiendi offerre noluit. Itaque obscurius se principium esse, & tale principium, quod illis tamen loqueretur, nempe postquam homo factum est. Ambrosius l. 5. de fide c. 4. Propter quod & vtrunque ait ego à meipso non veni, & ego sum principium, quod & loquor vobis.

Et lib. 3. de fide. cap. 4. *Nec de principio residet aliquid quæstionis, cum interrogatus in carne: Tu quis es? responderit: principium qui & loquor vobis. Quod non solum ad diuinitatis æternitatem refertur, sed etiam ad documenta virtutum. Ex hoc enim & Deum se probauit æternum, quia omnium ipse principium est, & vniuscuiusque virtutis Author est, quia Ecclesiæ caput est, sicut scriptum est: Quia ipse caput corporis Ecclesiæ, qui est principium primogenitus ex mortuis. Liquet igitur & de incarnatione dictum esse principium viarum suarum, quod ad sacramentum susceptæ corporis videtur esse referendum.*

Et paulò post. *Principium itaque nostræ virtutis est Christus. Principium integritatis, qui docuit virgines, non viriles expectare concubitus, sed integritatem mentis & corporis, sancto magis dicare spiritui, quam marito. Principium parsimoniæ Christus, qui pauper factus est cum esset dives. Principium patientiæ Christus, qui cum malediceretur, non maledixit, cum percuteretur non percussit. Principium humilitatis Christus, qui formam serui accepit, cum patrem Deum maiestate virtutis exæquaret. Ex illo enim accepit virtus vnaquæque principium.*

Et lib. 1. Hexem. c. 2. sicut in Euangelio Dei filius dicentibus sibi, tu quis es? Respondit: *initium qui & loquor vobis.* Erasmus aliud contra Augustinum & Ambrosium non adfert, quam quod duram expositionem causetur esse.

§. 5. Latinorum & Syrorum interpretationem

etiam probat, quæ in Græcis inuenitur expositionibus difficultas. τὴν ἀρχὴν illi ponunt aduerbialiter, alij accipiunt pro, Primo, vt sit πρώτως alij ἐξ ἀρχῆς à principio. Alij pro παντελῶς omnino, plane. Hinc alij sic exponunt. Primo sum, quod & loquor vobis, alij omnino sum, quod & loquor vobis. Chrysostomus concisè loquitur. Theophyl. paulò clarius. ὁδὲ κύριος τὴν ἀρχὴν, φησὶν, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. ὑμεῖς, φήσι, καὶ τῶ ὅλως ἀκούειν τῶν παρ' ἐμοῦ λόγων, ἀνάξιοι ἐστὲ, μήτιγε καὶ μανθάνειν τίς ἐιμὶ πᾶσα γὰρ πειρᾶζοντες λέγετε, καὶ οὐδενὶ τῶν παρ' ἐμοῦ προσέχειν θέλοντες.

Græcorum expositiones.

Dominus dicit, principium quod & loquor vobis, vos, inquit, indigni estis, qui prorsus sermones meos audiatis, & discatu, quis sim. Omnia enim tentantes dicitis, nulli rei quæ à me dicitur attendere volentes. Alij ὅτι coniungunt, vt sensus sit, *Vt & loquar vobis.* vt λαλῶ sit coniunctiui.

Erasmus mallet λαλῶν *loquens* legere. Leontius: *contemnitis me, quia vobiscum loquor.* Cyrilli & Nonni explicationes verba Christi parum ordinant, nec explicant. Sed generatim quendam sensum reddunt, qui verbis Christi concinnatis non nisi per multas deductiones continetur. Non tamen repudio illos, qui interpretem nostrum Principium accusatiuo vsurpasse existimant, sed affirmo, obscurissimum eos facere contextum Latinum.

Musculus etiam fatetur illa verba multis obscura videri, & varie ab interpretibus accipi. Marloratus ex Caluino, *Non sum derepente ortus sed quemadmodum olim promissus fueram, sic nunc in medium prodeo.* Itaque τὴν ἀρχὴν apud eum est: *à principio sum, non sum derepente ortus.* Et: *quod & loquor vobis*, id est, *iam in medium prodeo.* Vel. *Secundum principium*, hoc est: ille de quo iam olim, sicut & nunc quasi de integro confirmo. Vel. Et sane quod nunc loquor, conforme est omnium sæculorum oraculis. At non respondetur sic interrogantibus; quærunt, quis es tu? Respondet, conformia loquor oraculis. Nam principium ait cõplecti omnium sæculorum seriem. Caluinus etiam Græcos interpretes variare inter se.

Lutherus. Erstlich der / der ich mitt euch rede. Primo is. qui vobiscum loquor. In nota marginali exponit. Hoc est, Ego sum vester concionator. Si hoc primo credatis, facile intelligetis quis sum, alioqui minime.

Stapulensis. §. 7. Beza ex Stapulensi hanc expositionem adfert, & probat. *Id quod à principio loquor vobis.* Quasi scriptum in Græco τὸπο ὅ κατὰ τὴν ἀρχὴν λαλῶ ὑμῖν. Sic ille ergo locum vertit, quem ait: Infinitis pene modis expositum. Contra Augustinum, & Ambrosium nihil ille aliud adfert, quam esse explicationem contortam. *Eam expositionem*: quæ habet: *Primo respondeo me eum esse qui loquor.* Coactam, & frigidam ait. Aliam: *Principio id sum, quod etiam dico vobis.* Hanc ait longe petitam. Chrysostomi expositionem obscuram ait, nec cum Christi verbis consentire. Erasmi interpretatio. Quasi dicat: *In peccatis vestris moriemini primum ob id ipsum, quod hæc loquor vobis*, illi displicet. Illam vero, *Prorsus quod loquor vobis*, nimis argutam putat. Ipse Nonni interpretationem approbat. ὅτι τὴν ἀρχὴν καὶ λαλῶ ὑμῖν. ὅτι παρ' ὑμῖν, inquit ille, ἐξ ἀρχῆς ὠνείξον. *Quod apud vos à principio dixi.* Ita ὅτι prouocabulum esse. Sed Nonni tralatio ex lege carminis potius quam ex sensu æstimari debet. Nec verba Euangelistæ, quæ soluta sunt, componi & construi ad ligatam orationem oportet, sed oratio illa ligata ex verbis Euangelistæ concinnanda est.

Itaque primo transponit omnino verba. Vt hunc sensum conficiat. Vt quærant Σὺ τίς εἶς? *Tu quis es.* Respondet Christus. ὅτι ἐιμὶ. Id sum. Vbi ὁ ponit pro τὸπο iuxta Bezam. Nam vertit: *id quod.* Et in notis habet. *Postremo hæc est natura responsionum, vt in ijs repetatur verbum, positum in quæstione: vt hoc loco plane sit repetitio verbi substantiui, quod fuerat in quæstione vsurpatum.* Itaque cum substantiuum ponat verbum, debet geminare. ὅτι ἐιμὶ, vel τοῦτό ἐιμὶ, ὅτι καὶ λαλῶ, quod Nonnus non facit. Sed cum illi quærerent. *Quis es tu?* Respondet; *quod à principio loquor vobis.* Nam particulam & quasi pleonasmum etiam Nonnus omittit. In hac tanta diuersitate, aut Augustini & Ambrosij, aut hanc Nonni probabiliorem iudicio cæteris. Et qui hanc tenere voluerit, illud nomen: Principium necesse est, vt Græcismo obscuro interpretetur, nempe secundum principium. Idem tamen in Græco durissimam traiectionem admittere debebit.

VERSVS 25. 26.

Multa habeo de vobis loqui & iudicare, sed qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.

QVAESTIO I.

Cur non iudicet de Iudæis?

§. 1. MVlta esse, quæ eorum moribus loqui & iudicare possit, ait. Sed eum à quo missus est, veracem esse. Se autem ea quæ audijt ab eo loqui in mundo. Multis est visa ratio difficilis nec enim iudicio verissimo filij impedimentum adfert veracitas patris, nec de moribus Iudæorum loqui prohibet, sed mandat annunciare scelera eorum. Nam & illa ipsa audiuit à patre. Causa igitur cur nunc non iudicet, nec exprobret impijs improbitatem, redditur, quia pater verax est, quia omnia olim exquiret, ob oculos ponet, & vlciscetur probe. Nunc igitur nihil opus illa iudicij seueritate, quam alteri tempori pater reseruauit.

Mittitur aliud dictum. quod illi omnia.

VERSVS 27.

Et non cognouerunt quia patrem eis dicebat Deum.

QVÆSTIO I.

Quomodo non cognouerint, quod patrem illis dixerit Deum?

§. 1. GRæca pleraque habent, *Et non cognouerunt quia patrem illis dicebat.* omittunt autem, Deum. vt etiam Syriacus textus. Et Chrysostomus, Augustinus, Beda. Vetustissimi tamen codices ita habent, vt legit vetus interpres. & requirit id sensus.

Cum

Non intelligebant Christum.

Cum enim adeo multa dixisset de patre, non tamen cognouerunt, Deum esse. Suspicati quidem sunt eum id velle significare, non tamen vel intellexerunt, patrem eius naturalem esse Deum, & id eum dicere: se naturalem Dei filium esse, Deum de Deo. Pater igitur est, à quo docendi prouinciam Christus suscepit, qui contemptum filij vindicabit. Quod si nihil Dei filius docuit, nisi quod à patre audiuit: fugiendi omnes sunt, tanquam seductores & pestes, qui nouam doctrinam inducunt, quam Ecclesia à Christo non accepit.

VERSVS 28.

Dixit ergo eis Iesus, Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & à meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor.

QVAESTIO I.

Quomodo cognituri erant, postquam exaltauerint filium hominis?

§. 1. SVblatum ex oculis tanquam importunum monitorem optabant, morte eius stabilire suam Ecclesiam conabantur; sic enim populũ ad obsequia rediturum. At Christus tum demum fore vt veritatem cognoscant, profitetur, quod etiam factũ est; nam miraculis tum in ipsa eius morte, tum vero post mortem plurimi conuersi sunt. *Nam multa etiam turba sacerdotum obediebat Euangelio.* Cognituri vero erant eum nihil à seipso facere. Nam vt Deus à patre erat, vt homo omnia patris instinctu, & voluntate faciebat. Syrus habet ex mea voluntate, vt etiam supra aliquoties.

Quod vero ait ὑψώσητε *exaltaueritis*, non modo genus mortis probrosæ indicat, sed etiam Dei consilium, quæ in crucem sublatum deinde super omnes cœlos exaltauit. Augustinus tract. 40. *Quid est hoc? Nihil enim aliud videtur dixisse, nisi eos post passionem suam cognituros quis esset. procul dubio ergo videbat ibi aliquos, quos ipse nouerat, quos ipse cum cæteris sanctis ante constitutionem mundi præsciendo elegerat, post passionem suam esse credituros. Ipsi sunt illi, quos assidue commendamus, & ad imitationem eum magna exhortatione proponimus. Misso enim desuper Spiritu sancto post Domini passionem, & resurrectionem & ascensionem, cum miracula fierent in eius nomine, quem tanquam mortuum persequentes Iudæi contempserant, compuncti sunt corde: & qui sæuientes occiderunt, mutati crediderunt: & quem sanguinem sæuiendo fuderunt, credendo biberunt illa tria millia, & illa quinque millia Iudæorum, quos ibi videbat, quando dicebat: cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. Tanquam dicens: differo cognitionem vestram, vt impleam passionem meam. Ordine verso cognoscetis quis sum.*

§. 2. Idem Augustinus contra Sabellium probat filium non esse patrem. *Iam gaudere*, inquit, *cœperat Sabellianus, erroris sui occasione comperta. Statim vt se tanquam in obscuro extulit, sequentis sententiæ luce confusus est. Putaueras eum esse patrem, quia dixit, Ego sum. Audi quia filius est. A meipso facio nihil. Quid est, A meipso facio nihil? A meipso non sum: Filius enim de patre est Deus: Pater autem non est de filio Deus. Filius est Deus de Deo, pater autem Deus, sed non de Deo. Filius est lumen de lumine, Pater autem lumen, sed non de lumine: filius est. sed est de quo est: Pater autem est, sed non de quo est.*

Quod si pater esset idem, qui filius, non posset negare se esse, atque adeo mitti à seipso.

VERSVS 29.

Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.

QVAESTIO I.

Quomodo filium non relinquat pater solum?

§. 1. CHrysostomus de diuinitate interpretatur. *Hæc enim particula: A meipso non loquor indiscretam cum patre substantiam, & nihil contra paternam voluntatem se loqui ostendit. Cum enim à cultu excideris, neque vobis solita sacrificia permittentur: tunc diuinam in vos indignationem, vltionemque, quia me non audistis, intelligetis: quasi dicat: si ego alienus essem, & Deo contrarius, non adeo contra vos indignaretur.* Eum sequitur Euthymius, & Augustinus.

Potest etiam de auxilio, quod humanitati præbetur intelligi. Nunquam enim filium Deus reliquit solum nec eos qui fideliter causam religionis & pietatis agere instituerunt. Ratio redditur, quod semper faciat, quæ ei placita sunt; ideo enim facit, quia Deus cum ipso est, & ideo cum ipso, quia facit. Christi in Ecclesia præsentiam probari recte ex eo Musculus censet, si recte in Ecclesia viuatur. Quod verissimum est, in ea enim Ecclesia, in qua vere, & sincere Christus colitur ipse est, in qua pro dogmate certo, & inconcusso traditur, non posse legem Dei seruari in ea præsentia Christi per gratiam non inuenitur.

Solus non est, quia pater adest.

Sine Christo non est Ecclesia.

VERSVS 30.

Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

QVAESTIO I.

Quomodo crediderunt?

§. 1. CAluinus fidem hic improprie dici existimat, fuisse enim præparationem ad fidem, nec altius quicquid de Christo credidisse, nisi quod propẽsi fuerint ad credendum. Theophylactus credidisse τὰ ῥήματα ταπεινὰ καὶ ἀνάξια τῆς δόξης αὐτοῦ. Cum verba humilia; & indigna suo honore proferret, de humanitate scilicet loqueretur. Verum neque hæc indigna erant Christo, & illi vere crediderunt. Nam hortatur vt maneant in sermone, & perseuerẽt, quod non faceret, si nondum credidérant sermoni, si non erant in sermone. Veros fore discipulos pronunciat si manserint in sermone. Sermo igitur in illis erat. Chrysostomus fidem debilem fuisse ait, & cito defecisse. πῶς οὖν inquit, φησιν, ὅτι ἐπίστευον εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὅπερ ἔφην, μετετίθεντο πάλιν. διὸ καὶ σφόδρα αὐτῶν ἅπτεται. *Quomodo ergo inquit in ipsum credidisse? quia mutati erant, vt dixi quamobrem vehementius eos tetigit.*

Vere crediderunt.

Si igitur à fide defecerunt, fidem habuerunt. Quin etiam Bucerus & Bullingerus contra Caluinum veram hoc loco fidem agnoscunt, & fructum dominicæ concionis. Et si enim primates non crederent, de turba tamen multos credidisse. Quin Bullingerus relictis rixatoribus Christum conuersum ait ad credentes.

§. 2. Quod Musculus hic admonet, in sermone Dei manendum, non humanis traditionibus, id verissimum est. At nos traditiones humanas non dicimus, quibus credimus, sermo enim Dei non stylo modo scriptus, sed voce etiam est pronunciatus. Et qui credebant Christo concionanti, non scribenti credebant. Non dicit in scriptura sua manendum, quam nondum vllam fecerat, & in Scriptura manere non possunt illi, qui in sermone non scripto manere nolunt. Scripturam enim veram esse, docet sermo Dei non scriptus, sed traditus. Ambr. T. 2. in Psal. legit. *in verbo meo*. p. 962. Quo in verbo nos manemus, nam & ipsum verbum credimus, & sensum verbi, quem ab Ecclesia veteri didicimus, hucusque retinemus. Nec modo futuros ait discipulos, sed iam esse; sensus enim est, perseuerantes, à Christo pro discipulis haberi. Itaque Syrus à sensu non recessit, cum vertit: *Estis*. Vide Cyprianum de bono patientiæ, pag. 288. vbi ad integritatis retulit constantiam. Vide & Augustinum serm. 48. de verbis Domini.

Verbum Dei non tantum scripto sed etiam traditione tenetur.

VERSVS 31.32.33.

Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei, Iudæos, Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis: Et cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. &c.

QVÆSTIO I.

Quæ libertas hoc loco promittitur?

§. 1. CHristus veritatis cognitionem promittit, & ex cognita veritate liberationem. ἐλευθερώσει Beza vertit, in libertatem vindicabit, nam liberabit, & liberos faciet, vt vertit Erasmus, nimis late patere existimat. Quasi vero liberare, non sit liberali manu asserere, aut Christus de sola loquatur libertate, qua mancipia solent manumitti, non etiam liberatione à malis. Syrus vtitur verbo æque late patente; נחררבון *Nechurarchum* quod est liberare, & vt hoc loco habet glossa נתן חרותא dedit libertatem. Aug. Tract. 41. *Quid est liberabit vos? liberos faciet*. Est quidem in Græco planius vt monuit etiam Augustinus, propriè tamen ait liberare, esse liberum facere. Veritas liberat, ipsa doctrina vera, siue vt malunt alij Christus veritas & vita.

Libertas ab omni malo promittitur.

§. 2. Caluinus hic præmium cognitioni promitti cum negare non posset, aliorsum verba detorquet. [Proinde, *inquit*, quantumuis quisque nostrum in
» Euangelio profecerit, nouis incrementis opus habe-
» re se sciat. Hoc autem præmio dignatur Christus suo-
» rum constantiam, quod se illis magis familiarem
» reddit. Quanquam hoc modo nihil aliud, quam
» prius donum altero cumulat. Ne quis putet homi-
» nis merito quicquam rependi.]

Præmium & meritū sunt relata.

Præmium agnoscit, & meritum negat, & perinde facit, ac si quis partem esse, & filium non esse dicat. Nec verendum est, ne non sit Christi donum, id quod meritum dicimus. Ideo enim dedit meritum, vt daret & mercedem. Fidem & fidei mercedem Augustinus hic agnoscit, & cum illo veteres. Magna *promissio*, inquit, *sed merces est fidei. Quæris mercedem, opus præcedat, si credis, mercedem exige fidei. Si autem non credis, mercedem fidei, qua fronte quæris?*

§. 3. Musculus ex composito textum corrumpit. Veris discipulis, inquit, promittit veritatis cognitionem non reprobis.

Non sufficit cognitio quæ fuit in gnostico.

At experientia docemur, reprobos veritatis Euangelicæ interdum magnam habere cognitionem. Sed ad eam cognitionem non veniunt, quæ clara est, in qua, vt docet Augustinus, videtur, quod nunc creditur, illa cognitio perfectè liberat, cum videbimus Deum sicut est, & apparebit, quid nos simus. Qui vero non manent in doctrina, Christum deserunt & desertores, Christum verum non adorant. Chrysostomus homil. 34.

Quin videmus crebro quosdam doctissimos, alioqui in scripturis versatissimos fide carere, & reprobos mori. Multos multa ignorare, quædam & pauca, necessaria tamen credere, atque ita saluari. Multi omnia quandoque crediderunt, & postea lapsi sunt.

Seruitia Benaichere. Ludouic.

Syrus filios ingenuos vocat vers. 33. בני חרא *Benaichere*: Quod dicunt, nemini sese seruisse facile explicatur; non enim ipsi mancipia fuerunt, necerant; nam politicæ Romanorum iurisdictioni, non despotio imperio suberant. Maiores eorum etiam qui captiui in Babylonem ducti sunt, non omnes vēditi sunt, sed libertatem retinuerunt, opes sibi pararunt, in dignitate fuerunt. Respondent ista, & contendunt, non qui crediderunt, sed qui illis erant immisti: quod etiam Caluinus fateri cogitur.

Liberum arbitrium.

§. 4. Liberum arbitrium esse hinc docemur. Si enim filius liberat, ne serui sint peccati, si veritas ipsa primum ex parte, deinde perfecte liberat, non est seruum arbitrium iustorum, sed liberum, & suæ potestatis, quod Græci αὐτεξούσιον appellant. Quamuis ergo peccato inhærentes, nescij grauem seruitutem seruiant, qui tamen liberi sunt, viuunt libere, licet etiam serui suorum peccatorum, non seruiant eo, quo hæretici asseuerant modo. Quin etiam, vt Irenæus monet, etsi peccatores serui sint, non est tamen peccatum Dominus. Vtitur hac ratione inuicta Bellar. l. 5. c. 9. de amissione gratiæ & statu peccati.

Quinta ratio: Hæc aduersariorum sententia iniuriam facit Christo, & eius meritis. Nam si concupiscentia est verum peccatum, & semper manet in homine quantumuis iustificato, certe sequitur, vt Christus non vere, sed imputatiue tantum à peccatis redemerit, ac liberauerit, & sit diabolus Christo potentior, cum ille vere potuerit inquinare, iste non potuerit vere mundare. Vnde etiam falsa erunt testimonia illa scripturarum, Ioan. 8. Si vos filius liberauerit, vere liberi eritis. Et ad Roman. 8. Sicut per vnius inobedientiam, peccatores constituti sunt multi, ita per vnius obedientiam iusti constituentur multi. Nam qui adhuc sunt in peccatis nec vere liberati dici possunt, nec vere sunt iusti constituti per Christi obedientiam, sicut vere, & nō imputatiue tantum iniusti sunt constituti per Adami inobedientiam. Sed de his plura suo loco in disputatione de iustificatione.

Respondet Pareus. [Negatur connexio propositionis, quia nihilominus vere non redemit Christus; tum quia fidelibus remittit perfectè; tum quia ipsa per sanctificationem Spiritus expurgat inchoatè in hac vita, consummate in altera, & sic sunt intelligenda allegata scripturæ Ioann. 8. 38. Si vos filius liberauerit, vere liberi eritis. Rom. 5. 19. Sicut per vnius inobedientiam peccatores constituti sunt multi: &c. Sic per vnius obedientiam iusti constituentur multi. Nempe per imputationem quidem perfecte: per sanctificationem vero incho tè in hac vita, consummatè in altera. Ideo Apostolus vtitur verbo futuro καθιστηθήσονται. Secundo aduersarius male opponit, vere, & imputatiue, quasi quod imputatiue

» tatiue fit, vere non fiat. Nam peccata imputatiue remittit, & vere, imputatiue iustificat & vere.]

Sed illa omnia libertati non sufficiunt, nec depellunt seruitutem. Nihil magis ridiculum quam imputatio libertatis, nō data libertate; quid enim agit vindicta prætoris, quid manumissio Domini, si imaginaria est seruitutis exolutio, si nihilo deterius est ius Domini? Perinde ac si hominem in pistrino aut ergastulo, aut metallis catenatum, detineat, labore & ærumnis atterat, fame maceret, interim d ctitet non vincula, non seruitutem, sed libertatem se misero imputare, non tamen vt liber sit, sed ne seruus æstimetur. nemo non videt id nimis dura fictione iuris, nimis acerba calamitatis irrisione fieri.

Si igitur verè liberat, ve. è vinculis exuit, seruitute exoluit. Nec liberationis veritatem tollit, dum imputat iustitiam; non enim libertatem imputat in seruitute manentibus, & compede vinctis, sed liberis & solutis: ideo non imputando vere liberat, & quod facit. id se facere pronunciat. Perfecte tollit reatum, sed data iustitia: Imputatio igitur & veritas non repugnant, cum id quod imputatur, etiam donatur; repugnant, cum libertas imputatur, seruitutis necessitas, & exercitium perseuerat. Audiamus de hac libertate Augustinum. *Hoc verbum* tract. 41. *Dominus à libertate posuit, liberabit vos. nihil est enim aliud propriè liberat, nisi liberum facit. Quomodo saluat nihil est aliud quam saluum facit: quomodo sanat nihil est aliud quam sanum facit: ditat, nihil est aliud quam diuitem facit: sic liberat nihil est aliud, quam liberum facit. Hoc in verbo Græco planius est, nam in Latina consuetudine plerunque dicimus hominem liberare, quod ad libertatem non pertinet, sed tantum ad salutem: sicut quisquam dicitur liberari ab infirmitate, vsitate dicitur, non tamen proprie: Sic autem posuit Dominus hoc verbum, vt diceret, & veritas liberabit vos, vt in Græca lingua nemo dubitet eum de libertate dixisse.*

Quis non videat, insanire eum qui pereunti salutem, contabescenti sanitatem, pauperi diuitias imputat? si à malis non liberet. Non igitur redemptorem agnoscunt, qui talem fingunt redemptionem. Quod de regeneratione inchoata fingunt multo est improbius: nam cum illa sanctitate non parua modo & venialia peccata, sed ingentia etiam facinora consistere sibi imaginantur Caluiniani, atque hanc sibi libertatem arrogãt. Quasi vero ea sit liberatio, vt scortationes, adulteria, homicidia, blasphemiæ non imputentur, cum animo concipiuntur, & opere patrantur. atque illi qui ista faciunt, sint beati. Hoc vero est filium facere non liberatorem, sed lenonem: & scelerum patronum. Hoc modo non liberat veritas, sed ligat & sibi mancipat mendacium.

VERSVS 34. & seq.

Respondit eis Iesus: Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum seruus est peccati, &c.

QVÆSTIO I.

An seruitus peccati tollat arbitrij libertatem?

§. 1. PAreus l. 5. cap. 29. de gratia, & libero arbitrio. Omnes facientes peccatum, hoc est gratia destituti, sunt serui peccati. Nulli igitur gratia destituti sunt liberi, seu habent arbitrium ad bonum. Respondet Bellarminus. *Respondeo, seruitus & libertas, generatim acceptæ sine dubio opponuntur, sed non quæuis seruitus cuiuis libertati opponitur. Alioqui non diceret Apostolus ad Roman. cap. 6. Eos qui sunt serui peccati, liberos esse iustitiæ, & contra, liberatos à peccato, seruos esse iustitiæ. Itaque seruitus peccati opponitur libertati à peccato, non libertati naturæ, quæ proprie dicitur liberum arbitrium. Nam qui seruus est peccati, non potest suis viribus excutere iugum peccati, & ad libertatem iustitiæ peruenire. potest tamen per liberum arbitrium, adiuuante Deo liberari à peccato, & potest, si velit, per se manere in seruitute peccati. Sicut etiam è contrario seruitus naturæ, id est, naturalis determinatio ad vnum, qualis est in pecoribus, opponitur libertati naturæ, id est, libero voluntatis arbitrio; non tamen libertati à peccato. Immo quæ carent libertate naturæ, hoc ipso quod illa carent, non possunt vllo modo seruire peccato.*

Quintum testimonium ex illo Ioan. 15. Sicut palmes non potest à semetipso ferre fructum, nisi manserit in vite, ita & vos nisi in me manseritis. Palmes, inquiunt, à vite præcisus non potest non arescere, in vite autem insitus & ex ea viuens, non potest, non ferre fructum: igitur nec homines, qui palmitibus comparantur, habent vllo tempore libertatem ad opposita.

Respondeo, homo rectissime palmiti comparatur, quia sine succo vitis cœlestis, quæ Christus est, non potest producere opera salutifera, & cœlestia; tamen quia idem homo palmes est rationalis, potest per liberum arbitrium cum est in vite, ab illa sponte recedere & arescere, & à vite præcisus, per idem liberum arbitrium, adiuuante summo agricola, potest in viteursum inseri & fructum ferre. Itaque probant istæ similitudines necessitatem gratiæ, sed non excludunt arbitrij libertatem.

Pareus obiicit. Vacuos iustitia non esse liberos ad iustitiam, sed tantum ad iniustitiam, nec ad bonum, sed ad malum. addit: [Atqui (p. 919.) hic quæritur « non de libertate, sed vacuitate iustitiæ, sed de liberta- « te voluntatis ad iustitiam, ad bonum, sine gratia. Et li- « bertas iustitiæ, quid est, nisi prauitas naturæ. Aduersa- « rius igitur pro libertate iustitiæ pugnans, quid nisi pro « prauitate depugnat? & in malitia gloriatur? Nam vt « Augustinus ait de gratia & libero arbitrio. Semper in « nobis voluntas est libera, sed non semper bona.] «

At ille profecto statum quæstionis euertit. Non enim ita dicimus arbitrium sine gratia ita liberum, vt bonum iustitiæ perfecte sine gratiæ auxilio facere possit. Sed liberum eatenus vt non cogatur mala facere, nec vlla necessitate eo impellatur. Caluinus hominem qui est sine gratia facit seruum peccati, vt non possit quicquam nisi peccatum facere. Verba eius sunt. *Caterum ita est voluntaria hæc seruitus, vt qui necessario peccant, non tamen cogantur ad peccandum.* Bellarminus negat hanc seruitutem. Nam liberum arbitrium peccatoris manet, etsi seruus sit peccati. Ideo enim seruus manet, quia obnoxius est peccato, nec seruitio exire potest, nisi liberatrice gratia, tanquam vindicta manumissus. Nec ea est eius conditio, vt necessario & semper, omni motu, & conatu peccet: potest enim à multis peccatis abstinere. Si enim misera necessitate vult, non est in culpa, vt velit. Si non potest non velle. Nec Bellarminus pro naturæ prauitate pugnat, cum ponit in peccatore liberum arbitrium, sed prauitatem naturæ excusat Pareus, cum necessitati illam attribuit: nec enim necessitas alia est, quam naturæ depraua tæ, quam semper peccare aiunt, etsi moralia bona quantumcunque excellentia operetur. Augustini dictum euertit Caluini & Parei rationem. Ait ille voluntatem semper liberam non semper bonam. Ait malam cum seruit peccato; nempe cum facit peccatum: quamuis vero sit serua peccati, cum non facit peccatum, non male agit. Malus seruus, non semper male agit. Seruitus igitur peccati non est contraria naturalibus viribus, liberi arbitrii, quæ remanent in peccatore. Sed libertati, qua cum gratia Dei salutem operamur. de qua Augustinus contra duas Epist. Pelag. l. 1. cap. 2. *Natura humana, diuina indiget gratia. Dicente domino. Si filius vos liberauerit: tunc vere liberi eritis, vtique liberi ad bene, iusteque viuendum.*

Quia tamen etiam peccatori gratia sufficiens offertur ad eam accipiendam, liber est, vt possit si velit, conuerti. & de ciuit. l. 14. c. 11. *Arbitrium voluntatis tunc est vere liberum, cum vitiis, peccatisque non seruit.* Tale datum est à Deo, quod amissum proprio vitio, nisi à quo dari potuit, reddi nō potest. Vnde veritas dicit: si vos filius liberauerit, vere liberi eritis. Idem de peccat. meritis & remiss. l. 2. cap. 6. & liberum probat arbitrium, & à qua dominatione liberentur ostendit. *In hac quadripertitâ propositione quæstionum si à me quæratur, vtrum homo sine peccato possit esse in hac vita, confitebor posse per Dei gratiam & liberum eius arbitrium: ipsum quoq; liberum arbitrium ad Dei gratiam, hoc est, ad Dei dona pertinere non ambigens, nec tantum vt sit, verum etiam vt bonum sit: id est, ad facienda mandata Domini conuertatur, atque ita Dei gratia non solum ostendat quid faciendum sit, sed adiuuet etiam vt possit fieri quod ostenderit. Quid enim habemus quod non accepimus? Vnde & Hieremias dicit, scio Domine, quia non est in homine via eius, nec viri est vt ambulet & dirigat gressus suos. Hinc & in Psalmis cum quidam dixisset Deo, Tu præcepisti mandata tua custodiri nimis: continuo non de se præsumpsit, sed optauit vt faceret. Vtinam, inquit, dirigantur viæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas. tunc non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua. Quis autem optat quod in potestate sic habet, vt ad faciendum nullo indigeat adiumento?*

Verè liberū est arbitrium.

Tertullianus de pœnitentia c. 6. *Quis enim seruus postea cum libertate mutatus est, furta sua, & fugam sibi imputat? Quis miles postquam castris suis est emissus, pro notis suis satagit?*

§. 2. Admonet etiam filios non esse nisi per filium. ideo nec hæredes. Serui enim in domo non manent in æternum: à filiorum enim consortio excluduntur. Venduntur enim pecorum instar, & vt mancipia reijcula crebro exponuntur. Reprobationem eorū Christus manifesto indicat; id enim etiam à Prophetis prædictum: Oseæ. 9. *Propter malitiam alimentorum eorum ejciam eos de domo mea, nec addam vt diligam eos.* Sic & Amos. c. 5. Quin & Iudæi existimant, tertium illis reditum in terram Israel non esse concedendum. In libro יבמות *Iebamoth libro fratriarum.* c. הארץ *terra. illud perpetuum exilium, sine spe reditus perscriptum est.* Traditum est, inquiunt, in libro סדר עולם seder gholā. Id est: *ordinis mundi.* Scriptum esse Deut. 30. *Et introducet te Dominus Deus tuus in terram quam possederunt patres tui, & possidebis eam. Possessio namque prima, & secunda fuit eis, tertia non erit.* Dixit R. Iohanan. Hæc illi de sua terra, à qua eiecti sunt magnis calamitatibus primum afflicti. Sed illa eiectio reprobationis symbolum fuit. Cum peccatorum ergo serui vere essent, & semen Abrahæ, non secundum fidem, sed secundum carnem Gal. 4. 29. hinc Saluatorem occidere tentarunt. Exprobrat illis & Iustinus, Dialogo contra Tryphonem. Non modo quod contra Christum, & Apostolos sæuiissent, sed etiam quod suo tempore cum occasio esset; Christianos affligerent, manentq; in hodiernum diem eadem illa in Christianos odia.

Iudæorum reiectio.

Idem etiam pag. 244. Etiam proselytos eorum impios dicit. οἱ δὲ προσήλυτοι ὑμῶν, οὐ μισοῦσι μόνον, ἀλλὰ διπλότερον ὑμῶν βλασφημοῦσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ἡμᾶς εἰς ἐκεῖνον μισοῦντας καὶ φονεύειν καὶ ἀπολλύειν βούλονται. *Proselyti vero non solum non credunt, sed duplum, quam vos blasphemant, nomen eius & nos, qui in eum credimus, & occidere & cruciare volunt. Mansit igitur & hoc parricidale odium in Iudæorum etiam posteris.*

Proselytorum malitia.

QVÆSTIO II.

An Catholici Iudæos imitentur dum se patrum Ecclesiam tueri dicunt?

§. 1. CAluinus Iudæos Abrahæ semen iactantes & Catholicos patres ac veterem Ecclesiam fidei suæ matricem dicentes: eodem loco habet. inquit. p. 108. [Quemadmodum hodie cōtinua à pattibus successio papistas inflat, & plusquam turgidos reddit. Nam per quascunque circumeant ambages, nunquam tamen elabi poterunt, quin hac sola iactantia efferantur. Nos sanctis patribus successimus, ergo sumus Ecclesia. Quod si refellendis Iudæis valuit Christi responsum, non minus ad istos coarguendos sufficit.]

Respondeo: Vanam esse, nec sibi cohærentem comparationem. Iudæi de carnali generatione loquebantur; hoc est in carne gloriabantur, ideoq; se Deo caros & electos arbitrabantur. Cum tamen certo ipsis constaret; non modo Abrahami multos filios à Deo reiectos, sed etiam Isaaci, & Iacobi, deberentq; ex eo certo cognoscere, virtute, fide, gratia, non sanguine & carne amicitiam Dei constare. at nemo Catholicorum ex generis propagatione salutem suam æstimat, sed germanitate fidei, & cognitione virtutum. Degeneres filios pro spuriis habemus, non ergo nos dominus coarguit, sed Iudæos, qui longe alio modo de maioribus gloriabantur.

Christiani Christianis dissimiles Iudæis.

Deinde ex vtero se illi sanctos putauerunt, at nos quantumuis nascamur sanctis parentibus, in peccato tamen & concipimur, & in lucem prodimus, ante damnati, quam nati: à qua damnatione per Iesu Christi sanguinē eripimur, mundati lauacro vitæ, & albati in sanguine agni. Addit Caluinus Catholicos ideo Ecclesiam Dei esse se contendere, quod originem ducant à patribus. Omnino igitur stolida est ratiocinatio Caluini, qua contendit, eodem Christi responso nos & Iudæos confutari, cum non eodem modo gloriemur. Illi generis nobilitate ex Abraham, nos fidei cōiunctione cum Apostolis & Apostolorum successoribus gloriamur. Easdē scripturas, scripturæq; sensum, fidei symbola, sacramenta, cærimonias, tenemus, successionem, & seriem pastorum non carnis propinquitate, sed omnibus gentibus doctrinam sine interruptione continuam ostendimus. Hæc gloria est Ecclesiæ, quæ non euacuatur. Hac vsus est olim contra Hæreticos, & præscripsit Tertullianus, Augustinus, Fulgentius, eorumque posteri; si nos erramus, ante nos igitur tot Episcopi, tot martyres, tot Ecclesiæ errarūt, si illi & illæ tot errarunt, fine causa martyria fecerunt, à Deo decepti sunt. Eorum nos successio non inflat, nec turgidos, sed cautos facit, & humiliat, ne nouis nos doctrinis à patrum fide abduci sinamus, aut plusquam humana superbia. tot confessorum, martyrumque fidem damnemus. Quod faciunt Sectarii; talibus enim eos ludit præstigiis Satan, vt Deum à verbo, verbum Dei ab Ecclesia, literam à sensu, Ecclesiam à fide, fidem à doctrina, regnum cœlorum à Spiritu, totam antiquitatem à Deo separent, suis reformationibus omnia tribuant. Vnum atq; vnicum scripturarum sensum verum existimēt, quem priuato enthusiasmo cōceperūt, quo agi totum mundū oportere imaginātur.

Christiani eodem spiritu cum Patribus pradi sunt.

§. 2. Nec vero sola nos hac iactantia efferimur: vt dicamus: Nos sanctis patrib. successimus, ergo sumus Ecclesia. Non est elationis hoc sacramentum sed modestiæ. Caluiniani nunquam elabi poterunt per quascunq; ambages circumeant, quin stolida gloriatione efferantur. Nos solis aiunt Apostolis, nullis Patribus successimus, soli verum scripturæ sensum, quē omnes Patres ignorarunt, postliminio restituimus. Nulla successio, sed priuata Spiritus instructio nos fecit Christianos, fidei & scripturarum intelligentes. Edidit ante non multos annos Flores Flaminios Fredericus Braunbomus, & vt hanc Catholicis gloriationem auferret, Omnes Pontifices Romanos finxit Antichristos, omnes diuinos sibi honores quæsisse calumniatur pag. 103. Linum facit Pseudopapam.

Vt ostendi libro de extremo Iudicii die.

§. 3. Osten-

§. 3. Ostendi veram esse nostram de consensu cum patribus in fide gloriationem: nunc conuincendi sunt Caluiniani, ac demonstrandum, ad eos Christi obiurgationem pertinere. Christus probat eos filios Abrahæ non esse, eo quod opera Abrahæ non faciant. Nec de sola fide disputat, sed operibus Abrahæ. Caluinus eos censeri inter Abrahæ filios negat, qui fide gratiam adoptionis non retinent, perspicua deprauatione, cum opera Christus quærat. Sed nouam tamen creaturam requirit etiam ipse Caluinus, quæ sine dilectione nulla est. Vti ergo est eorum contumaciſſima præsumptio, qui sola fide nituntur? qui opera necessaria negant? Non sunt filii Abrahæ, ideo nec filii Dei, nisi qui opera Abrahæ tenent. Quid igitur si quis dicat, opera Abrahæ esse factu impossibilia? Quid si omnia opera Abrahæ esse mortalia peccata? Vtcunque tamen illa fingantur, nobis tenendum est. Nullum, quamcumque fidem profiteatur, filium esse Abrahæ nisi opera etiam Abrahæ faciat; nulla enim, professio, nulla fides, nullum fœdus, impium, dum in peccatis perseuerat, Deo gratum efficit. quocirca nemo eorum quos Caluinus pro iustis habet, filius est Abrahæ. Nam eorum iustitiæ imputatæ grauia & horrenda scelera non repugnant: Fures, adulteri, non sunt filii Abrahæ, non enim opera Abrahæ faciunt. At fures & adulteri ex Caluinianorum opinione fidem & iustitiam per illa flagitia non amittunt, sed retinent: & imputatiue iusti sunt, non ergo sunt filii Abrahæ. De his queritur quod sermo eius non capiat in eis, sed quod non capiatur ab eis causa est. Malitia etenim excœcati sermonem non capiebant, quod Syrus expressit, cum negat esse ܣܦܩ̈ Saphkin sufficientes sermoni capiendo. Ideoque & seruili ingenio esse, miserosque, qui nec ingenio suo, nec peculio in libertatem asseri possint, nisi eos filius familias manumittat: nulla enim extra Christum est libertas. Cum igitur in operibus iniustitiæ hæreant Sectarii, palamque profiteantur se opera Abrahæ non posse facere, hoc ipso proclamant se venumdatos esse vt malum faciant, nec à filio liberatos. Filius enim solus liberat. Theop. p. 467. ἐκεῖνοι μὲν οὖν οἱ ἱερεῖς οἱ ὑμέτεροι δοῦλοι ὄντες, οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἀφιέναι, ὁ δὲ υἱὸς ἐγὼ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ, τῇ ἐξουσίᾳ φημὶ, καὶ τῇ ἀρχικῇ αὐθεντίᾳ, καὶ οἰκοδεσπότης ὢν, ἐλευθερίαν ὑμῖν χαρίζομαι, πάντα γὰρ ἐμά ἐστι, καὶ ὁμοδύναμός εἰμι, καὶ ὁμοούσιος τῷ πατρί. καὶ ἐὰν ἐγὼ ἐλευθερώσω, τότε τῇ ἀληθεῖ ἐλευθερίᾳ ἐλευθερωθήσεσθε, ὡς νυνὶ δὲ φαύλῃ ἐλευθερίαν ἑαυτοῖς ὀνειδίζετε. ὄντως ἢ καὶ ἀληθῶς ἐλεύθεροι παρ' ἐμοῦ ἔσεσθε. *Hoc est*: Illi quidem sacerdotes vestri cum serui essent, non habebant potestatem dimittendi: Ego vero filius manens in domo, (dico) potestate, & principali auctoritate, & Dominus domus existens libertatem vobis ex gratia confero. omnia enim mea sunt, & vnius cum patre sum potentiæ, & potestatis. Et si ego vos liberaro, tunc vera libertate honorabimini, qui nunc falsam libertatem vobis arrogatis. Re ipsa, & vere liberi ex meritis.

Quin etiam rectè Irenæus docet, non liberari eos, qui Deum non cognoscunt. l. 3. cap. 21. *Rursus qui nudum tantum hominem, eum dicunt ex Ioseph generatum, perseuerantes in seruitute priſtinæ inobedientiæ moriuntur, nondum commiſtum verbum Dei patris, neque per filium percipientes libertatem, quemadmodum ipse ait, Si filius vos manumiserit, vere liberi eritis.*

Et Theodoretus cum Epiphanio, Tertulliano, cæterisque contra Carpocratem & posteros illius hoc dicto vtuntur: Liberare enim illius est, cuius seruus est, qui Dominus est, non autem conseruus potest conseruo libertatem impartiri.

VERSVS 37. & seq.

Scio quia filij Abrahæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis, &c.

QVAESTIO I.

Quomodo Christus apud patrem viderit, quæ facit?

§. 1. CHrysostomus ea vidisse, quæ facienda apud patrem, quod eiusdem cum patre substantiæ æternus esset Deus. *Quemadmodum*, inquit, *ego & verbis & re ostendo patrem, ita & vos: non enim eiusdem tantum sum cum patre substantiæ, sed & veritatis.*

Christi diuinitas.

Prorsus igitur omni modo, omnia patris vidit, cum ipse quoque ea quæ facit pater filius similiter fecerit. Econtrario impios apud patrem suum vidisse alia, quæ facerent, quæ enim mundus agit, à dæmone impulsus, illi faciebant. Suam igitur doctrinam comprobat, quod à Deo procedat, eorum arguit opera mali spiritus instinctu fieri, obiicitque illis, quasi domesticum cum dæmone consortium, & familiaritatem, solent enim filii patrum facta æmulari, & facilius deteriora. Quidam legunt, *Facite*, Græcum ποιεῖτε ambiguum est. Quædam exemplaria pro ἑωράκατε *vidistis*, habent: ἠκούσατε, eodem tamen sensu. vtrumque enim ponitur pro cognoscere. Chrysostomus legit ἠκούσατε, *audistis*.

Iudæi opera dæmonis faciunt.

§. 2. Illi quasi de Abrahamo gloriantur, & id agere se simulant, quod ille docuit. Vrgent autem eum esse patrem: ideo quod Christus obiecisset, eos apud patrem suum vidisse mala, quæ facerent. Et sanè plurima impia viderant, abominationes multas, & horribiles. quas omnes tamen Christus eorum patri diabolo tribuit. Eorum igitur qui in deserto, qui in terra Israel peccarunt opera fecerunt, non Abrahami: nec igitur Abrahami filii. Græca variant. alii codices habent. Εἰ τέκνα τοῦ ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ ἀβραὰμ ἐποιεῖτε. alii ἐποιεῖτε ἄν. Verum idem est sensus. Superbe igitur resistentibus illis, nec de medijs patribus dolorum cultoribus cogitationem suscipientibus, iterum obiicit. Vos facitis opera patris vestri, quem paulò post nominaturus est.

VERSVS 42. & 43.

Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset: diligeretis vtique me: ego enim ex Deo processi, & veni: neque enim à me ipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

QVÆSTIO I.

Quomodo probet ex Deo eos non esse?

§. 1. CONCLVDIT DEVM non esse eorum patrem, quod filium illi non diligant, qui ex Deo processit. Hanc alii processionem ad diuinam, alii ad humanam natiuitatem referunt. Alii quos magis probo ad vtrumque. Plerique tamen æternam processionem inde probant, qua vna persona ab alia emanat; de qua re.

cap. 1.

c.1.dixi. Consulendus & Augustinus l.6. contra sermonem Arianorum c.3.& 4.

§. 2. *Quare*, inquit, *loquelam* λαλιὰν *meam non cognoscitis?* Respondet. *Quia sermonem meum* λόγον *non potestis audire.* Quid differt λαλιὰ & λόγος hoc loco quæri solet. Mihi pro eisdem accipi videntur. Exprobrat enim illis stuporem & cœcitatem, qua non agnoscunt verum esse sermonem Christi, nec approbant. ita vt non plus ex eo vtilitatis capiant, quã si barbara & ignota illis lingua vteretur. Ad hoc respondet: causam esse quia non possunt audire sermonem. Hoc est tanto odio, inuidiaq; furere, vt ne quidem ad aures admittere velint. Quos enim inflammati ira homines videre non possunt, eorum nec sermones audire sustinent. Non igitur in Deum culpam non auditi sermonis transscribit, quasi ille potestatem audiendi negasset, sed præfracto odio causam assignat. Quocirca vera est Theophylacti expositio. εἶπεν οὐκ οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον μου ἀντὶ τοῦ οὐ βούλεσθε. *Dixit, non potestis audire, pro non vultis.* Impediebat enim odium voluntarium. φόνος καὶ φθόνος ἰδιαίτατα τοῦ Διαβόλου; *mendacium & inuidia propriissima Diabolo.*

Cœcitas Iudæorum.

VERSVS 44.

Vos ex patre diabolo estis: & desideria patris vestri vultis facere. ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo. cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius.

QVÆSTIO I.

Quomodo ex patre diabolo Iudæi?

Diaboli filij moribus.

§.1. GRauissima exprobratio, cum semen Abrahæ illi, & Deum Patrem iactarent, Christus diabolum eorum patrem esse asseuerat, & eos desideria patris sui perficere; non consistit in cognatione substantiæ, sed studiorum, οὐκ ἐν τῇ κατ᾽ οὐσιώδειαν, ἀλλ᾽ ἐν τῇ κατὰ προαίρεσιν συζυγίσει. *In eâ coniunctione, quæ sit secundum consanguinitatem, sed quæ secundum electionem.* Nec de cæteris modo vitiis similitudinem interpretor. Sed præcipuè de magno, quo in Christum ferebantur, odio. Nisi enim Deo velut hosti infensi essent, non tam furenter in Christum inuehe rentur. Dæmonis autem impulsu Christum oppugnant: vt Cain qui ex maligno erat, & occidit fratrem suum.

Manichæorum error.

§. 2. Manichæi locum Geneseos 1.26. vbi homo dicitur ad similitudinem Dei factus, contrarium huic loco dixerunt. Augustinus contra Adimantum Manichæum.c.5. *De eo quod scriptum est in Genesi*, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. *Hunc locum Manichæi, quod scriptum est in Genesi hominem factum esse ad imaginem & similitudinem Dei, propterea dicunt nouo Testamento esse contrarium, quia Dominus in Euangelio dicit Iudæis*, vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri facere vultis: *ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia veritas in eo non est.*

Eodem modo Epiphanius contra Caianos. *Nullum autem iuxta mentem bonum aut malum dicunt, sed iuxta naturam. Et primum quidem videamus de Cain, quomodo vetus Testamentum dicit: Maledictus tu à terra quæ aperuit os suum vt susciperet sanguinem fratris tui ex manu tua. Et rursus: Maledictus tu in operibus tuis, & eris gemens ac tremens in terra. Consona autem veteri Testamento Dominus in Euangelio de hoc dicit, quando Iudæi dicebant, nos patrem habemus Deum: Dominus vero ad ipsos dixit, vos filij estis patru vestri diaboli, quia mendax est. nam & pater ipsius mendax erat: ille homicida erat & in veritate non mansit. Quum loquitur mendacium ex propriis loquitur, quia pater ipsius mendax erat. Vnde etiam aliæ hæreses vbi audiuerunt verbum hoc, patrem quidem Iudæorum diabolum esse dicunt.*

Et contra Archonticos. *Dicunt autem hi, velut etiam supra à me indicatum est, diabolum esse filium septimæ potestatis, hoc est ipsius Sabaoth. Esse autem Sabaoth Deum Iudæorũ. Diabolum verò malum eius filium, qui cum sit in terra, aduersetur proprio patri. Et ipsius patrem neq; talem esse, nequeunt sus esse incomprehensibilem Deum, quem patrem vocant, sed sinistræ esse potestatis. Porro rursus aliam fabulam hi narrant. Diabolus, inquiunt, progressus ad Euam, copulatus est ipsi velut vir mulieri, & genuit ex ipsa & Cain & Abel, quapropter restitit alter alteri, propter æmulationem quam mutuo exercebant, non eo quod placuit Abel Deo, velut veritas ipsa habet, sed alium errante, rationem afferunt: quoniam inquiunt, amabant ambo sororem suam propriam, ea de causa insurrexit Cain aduersus Abel & occidit ipsum. Ex natura enim dicunt ipsos ex semine diaboli, velut dixi, natos esse.*

Hæresin illam tæterrimam hodiè nonnulli retinent, qui ex Lutheri schola prodierunt & libris scriptis defenderunt, Flaciani, & Cyriacus Spangebergicus, Christoph. Irenæus, Matthias Schneider. Hieronym. Opitius. Tobias minister Ratisbonensis, eorum consortes Manichæi, qui peccatum originale essentiam hominis dixerunt, ideoque eius creationem bono principio tribuere non potuerunt.

Verum constat ista de imitatione Satanæ, de obedientia illi præstita, impietatis successione, non mutatione naturarum fieri. Ambros. l.4. in Lucam de successione malitiæ interpretatur.

Eodem modo Augustinus l.2. c.13. contra Petilianum. Hebræi autem vel de impios vocabant filios Belial. Christus Iudam Ioan.6.70. Iudam vocat diabolum. Sic 1.Reg.25.17.& 3.29.21.10.& 11.13. Filii Belial vocantur filii Diaboli. Cæsarius Arelatens. hom. 18. prolixè exponit.

Vide & Macarium hom.46. Commune autem est natutis rerum vt stirpem suam referat soboles. ἕκαστον γὰρ γέννημα τοῖς ἰδίοις ἔοικε γονεῦσιν. *Omne enim genitum simile est gignentibus.* ἡ γὰρ ἀνάπαυσις αὐτοῦ ἐκεῖ ἐστὶν, ὅθεν καὶ ἐγένετο. *Requies enim eius ibi est, vnde & ortum est.*

QVÆSTIO II.

Quomodo diabolus homicida ab initio?

Diabolus homicida.

§. 1. AB initio homicida fuit, nam tentando, atq; vincendo, tentatos occidit: omnes n. corpore, multi etiam animâ mortui sunt, nempe morte secunda. Sap.2. *Deus creauit* hominem inexterminabilem, & ad imaginem similitudinis suæ fecit illum. inuidiâ autem mors introiuit in orbem terrarum.

Homicida ab initio aliter non fuit, vt ait Leo, nisi, quia primos homines veneno suæ mortificauit inuidiæ. Vide Theodoretum, Eucherium, Bedam Chrysostomum, Augustinum in Gen.

Bellarminus l.3. cap.2. de amissione gratiæ & statu peccati. S. Prosperi & Augustini & Prosperi sententiam citat, quæ videntur affirmare, tentationem diaboli, in primis antegressam occultam superbiam; sed ipse eos excusat, & interpretatur, non de superbia omnem tentationem antecedente, sed quæ in ipsa tentatione sit nata. Sic enim loquitur *S. Prosper.* l.2. de vita contemplatiua cap. 19. *Et mihi quidem videtur quod non ederent de ligno prohibito, nisi concupiscent; & non concupiscent nisi tentati: nec tentarentur nisi deserti; nec desererentur à Deo nisi prius ipsi deserent: nec deserent*

vent Deum nisi superbirent, & similitudinem Dei miserabiliter appetissent: ad quam peruenturi essent sine corporis morte, si sub Deo suo viuentes, præceptum quod acceperant custodissent: vt qui posse non mori acceperant in natura, non posse mori consequerentur in gloria: & ibi accepturi essent præmium non posse peccare si hic eorum meritum fuisset, peccare noluisse. Non igitur à creatore suo in creaturam diuinitatis affectatione collapsos moueret aperta concupiscentia, nisi eos ante corrupisset occulta superbia: nec eis ante serpentem diabolus propinaret tam ferale consilium, nisi prius eorum deprehenderet appetitum. Si, inquit, gustaueritis de ligno scientiæ boni & mali, aperientur oculi vestri & eritis sicut Dii, scientes bonum & malum.

Quocirca mendace calumniandi libidine accusat Bellarminum Pareus, quasi patres illas vellicet. Non est enim vellicare, verba eorum alioqui dubia, adducere, & ostendere ex eisdem patribus, mentem loquentium esse bonam; ideoque in verbis bonum sensum esse. De Augustino, in defensione Bellarmini suo loco dixi.

§. 2. Suum Deum ab homicidio diaboli non magis Caluinistæ quam ipsum Satanam defendere possunt. Nam homicidium illud Deum decreuisse Pareus ait, aliorum vero maior est sæuities. nam Deum sua omnipotentia homicidij causam esse contendunt. Idolum enim Caluinistarum, vt ipsi docent, gloriæ suæ scelera, & pœnas miserorum impendit.

QVÆSTIO III.

Quomodo in veritate non steterit?

§. 1. CHrysostomus de ipsius etiam diaboli lapsu, non de fraude tantum qua hominem circũuenit accipi posse docet. Nam ἐν τῇ ἀληθείᾳ, interpretatus est. ἐν τῷ ὀρθῷ βίῳ. *In vitâ rectâ.* ita Iudæ 6. *dicitur non seruasse principatum suum*; nam & Satan in iustitiâ atque integritate creatus est. Recentiores veritatem vertunt fidelitatem, idque indicari voce Hebræa אמת arbitrantur. Defuit ille quidẽ Deo fidelis esse, sed hoc loco plus aliquid significatur; nempe tota Angelorum in dæmones commutatio, defectio & Apostasia, mendacium quo Euam decepit. Iren. l. 5. cap. 22. & 23. de dæmone mentiente interpretatur. Mendacium itaque loquitur ex propriis, non enim auctor mendaciorum Deus est. Sed ipse diabolus est pater mendacii. Non significat patrem diaboli mendacem esse, vt Zvinglius interpretatur. Ein Lügner vnd all sein Geschlecht. Id quod etiam Nonnus putauit.

ψεύστης αὐτὸς, ἔφη, ψεύδημον ὃν γεγέτῃν.
Mendax ipse, mendace ex genitore.

VERSVS 45. 46. & 47.

Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

QVÆSTIO I.

Cur non credant Christo Iudæi?

§. 1. INgenio esse deprauatissimo demonstrat, adeo ad mentiendum prompto, alieno à veritate vt idcirco non credant, quia verâ Christus dicit. Nam veritas noua, inassuetaque ad aures infidelium accidit, easque percellit. tale ingenium 3. Reg. 22. 8. in rege impio cernitur. Nonnus habet:

ὑμῖν αὐτὸς ἔλεξα, καὶ οὐ πιστεύεσθε μυθῳ.
Vobis ipse dixi, & non creditis mihi. Id vero minus in illis excusari potest, quod personam exosi sint, in qua nullum delictum deprehenderunt: quem accusare non possunt.

§. 2. Bucerus hæreses suas eodem modo nobis approbare conatur. Notandum esse ait, suam, & suorum doctrinam cum reprehendi & culpari non possit, non tamen fidem reperire. Grauiterque vt & Bullingerus accusat eos qui suis non credunt.

Respondeo ridiculam esse ratiocinationem. Veritatem prædicanti credendum est, at nos clare, diserteque negamus vera esse, quæ Bucerus prædicauit. Simpliciter dicimus non esse veram doctrinam aduersariorum, & per singula dogmata probamus: nec Bucerus ipse id negare potuit, vt qui toties eam mutarit, nouus inter Lutheranos & Zvinglianos cothurnus. Doctrinæ aduersariorum omnia obstant. Neque enim vera est, & nouitate, schismate, varietate sibi fidem derogat. Falsitas eius multis veterum, multis recentiorum concionibus & scriptis ostensa est. Nec ab aduersariis probata est. Affirmanti autem incumbit probatio.

VERSVS 48. & 49.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo: sed honorifico patrem meum, & vos inhonoratis me.

QVÆSTIO I.

Quid sit ex Deo esse?

§. 1. DVplex interpretatio. 1. Electum esse; regeneratum esse. Posterior est vera. Nam qui regeneratus est, audit, qui reprobus est, etiam sæpe audit, licet non perseueret: & qui electus est, antequam gratiam adoptionis acceperit, non audit. Qui igitur electus est, & iustificatus audit, & si aliquando à iustitiâ recedat, non tamen morietur, quin ante audiat, & conuertatur. Horribile porro signum reprobationis est, contemptus verbi Dei: sicuti è contrario electionis, amor diuinorum eloquiorum. *Regenerati audiunt.*

Damnationis tesseram Iudæi producunt, cum dicunt *Nonne bene dicimus quia Samaritanus es, & dæmonium habes?* Samaritanum ob legis neglectum appellant, reprehensionem conuitio pensantes. Dæmonium habere calumniantur, quod cogitationes eorum norit. Quod gloriam Dei in se transferre videretur. Verè Chrysostomus ὑψηλὸν τὸ μανίαν δοκεῖν παρὰ τοῖς λίαν ἀνοήτοις. *Quod sublime est, apud valde insensatos furor videtur.*

§. 2. Mansuete calumniatoribus respondet. *Ego dæmonium non habeo*; Sed vt Augustinus, *vitam dono.* Non enim meam gloriam quæro, sed Dei, suam gloriam diabolus quærit.

* * *

VERSVS

VERSVS 51. & seq.

Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo Iudæi, nunc cognouimus quia dæmonium habes, Abraham mortuus est, &c.

QVÆSTIO I.

An qui sermonem Christi seruat, mortem non sit visurus?

§. 1. SErmonem Christi seruare, non est duntaxat fide apprehendere vitam æternam, ac secum statuere se ex electorum esse numero. Sed Christo credere, & leges eius obseruare. Illi enim salus promittitur, qui audit verba, & facit. non solius fidei illud est pretium, sed fidei operatricis, fidei & caritatis. Sermonis Christi obseruantia mortis aculeus retunditur, non sola fide. Caluinus ad fidem omnia refert, & Musculus. Christus se Patris sermonem seruare profitetur; non fide, sed obedientia. Neque enim in Christo fides erat. Christi autem sermo non credendo, sed etiam diligendo seruatur. *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit: & qui non diligit me, sermones meos non seruat. & qui habet mandata mea, & seruat ea, ille est qui diligit me.* Non est igitur hoc solius fidei elogium, sed obedientiæ, qua omnibus Dei mandatis obsequimur. Diuino plane Spiritu, hic loquitur Chrysostomus. ἐνταῦθα οὐ πίστιν μόνην φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὸν βίον τὸν καθαρόν. *Hic non de sola fide loquitur, sed etiam vitâ purâ.* Iudæi quoque cum de Abrahamo, & Prophetis obiiciunt, eos Deo obediuisse, sermonem seruasse contendunt, & tamen esse mortuos, Syrus habet: רמין גבריא & de Prophetis.

Seruare sermonem credere, facere.

VERSVS 53.

Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt. Quem teipsum facis?

QVÆSTIO I.

Quomodo Iudæi Christum refutare conantur?

§. 1. COnsectarium videbatur, vt quærerent; an ipse Deo maior esset? Nam qui sermonem Dei seruarunt, mortui sunt, non igitur à morte liberare posset sermo Christi, nisi ille melior & efficacior sit, quam verbum Dei. Verum satis ad inuidiam in eum concitandam putabant esse, si Abrahamo se præferre videretur.

Caluinus occasionem calumniandi sibi præbitam „ cum Iudæis existimauit. [Alterum vitium, quod „ splendore Abrahæ, & sanctorum, Christi gloriæ te„ nebras effundere conantur, &c. Verum hæc prauitas omnibus sæculis grassata est, & hodie adhuc grassatur, vt impii lacerando Dei opera, ipsum sibi quasi „ contrarium faciant. Illustrauit Deus nomen suum „ per Apostolos, & martyres; Papistæ sibi idola ex A„ postolis, & martyribus confingunt, quæ Dei locum „ occupent. An non hoc modo sibi ex Dei gratiis fa„ bricant machinas ad diruendam eius virtutem? „ Quantulum enim restat Deo, & Christo, si habeant sancti, quod illis prodige largiuntur Papistæ?] “ Addit, nos sanctis in sublime euectis, Christum in ordinem cogere. Dupliciter vero peccare, quod in doctrina, sanctos præferamus Christo. Deinde quod illos vestientes Christi spoliis, eum prope sua virtute exinaniamus.

Vera falsis miscet. Verum est Christum esse solem: sanctos vero stellas. Verum etiam Deum nomen suum per sanctos illustrasse, & totum ordinem euerti, nisi sancti subiiciantur Christo.

At vero calumnia est, cum dicit: Nos idola nobis ex sanctis fabricare. Parum Deo relinqui, sanctos extolli, Christum in ordinem redigi. Sanctorum doctrinam Christi præferri doctrinæ. Idola non facimus; nullum enim Sanctum Deum esse dicimus, omnes pro Dei famulis habemus: quicquid illis tribuimus Deo auctori in solidum ascribimus. Christo integram virtutem relinquimus, sine qua negamus, quicquam posse sanctos. Nec regis gloriam obfuscat, si aulici eius in honore sint, nec diuinæ maiestatis minor est existimatio, si honorati sint amici illius. Omnis vero honor illis impensus, ad Domini gloriam spectat; propter quem sancti in precio sunt. Verùm hausit ista Caluinus ex sordidis ac tætris Manichæorum, Vigilantii, Iuliani, Pseudoapostolicorum, Waldensium lacunis. Hinc alibi eorum doctrinam in dubium vocat. Imo ipsum Abrahamum in Gen. 16. grauiter incusat. Claudicasse ac titubasse in fide, declinasse à verbo Dei. vxorem Saram prostituisse. Quin etiam Abrahamum adulterii accusat, quòd Agarem viua Sara duxerit. Nos de honore sanctorum doctrinam ex sacris literis, & priscis patribus acceptam tuemur. *Caluinus vnde calumnias habeat.*

Clemens l. 5. constitut. Apost. cap. 7. *De martyribus vero præcipimus vobis, vt in omni honore sint apud vos, vt apud nos fuerunt Iacobus Episcopus, & condiaconus noster Stephanus, hos enim & Deus beatos fecit, & viri sancti honorarunt, & fuerunt puri omnis delicti, & neque ad peccatum flecti, neque à virtute detorqueri potuerunt, quorum non sunt dubia laudes, de quibus Dauid aiebat, pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius; & Salomon, memoria, inquit, Iustorum cum laudibus: de quibus Propheta: Viri, inquit, iusti tolluntur.*

Tu consule notas Turriani huc in locum. Et adde ab hoc tempore Ecclesiarum omnium consensum, quem Caluinus, cum non possit conuellere, turbare nititur.

VERSVS 54.

Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est, est pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est.

QVAESTIO I.

An Christus se ipse non potuerit glorificare?

§. 1. *SI ego meipsum glorifico, gloria mea nihil est.* Quod ex opinione Iudæorum & concessione dicitur. Nam Dei gloria etiam cum se ipse glorificat, solida est. Tam enim filius Deus est, quam pater. Imo eadem patris deitas est filio communicata. Beza hoc loco Caluinum contra Sorbonicos Doctores tueri conatur. [Itaque digni sunt, qui à Christianis omnibus conspuantur illi maledici duo sophistæ Sor- “ *Christus se glorificare non potuit.*

stæ Sorbonici, quorum nominibus paginas istas notare, aut fidelem illum in domo Dei seruum Ioannem Caluinum Sabellianismi accusare, & nouum authotheanorum nomen comminisci, quasi personarum reales proprietates neget, qui citra vllam essentiæ disceptionem, vna & eadem deitate, quamuis non vno ἐπαλλάξεως τρόπῳ tres personas vnum Deum esse, aduersus hos ipsos Sabellianos, & renatos Arianos, ac Tritheitas, soli nostris temporibus tutati sunt. Bonis illis magistris nostris, non quidem stertentibus, sed comparando sibi ex piorum insectatione Episcopatui, quamuis non pari inter ipsos successu inuigilantibus.]

Respondeo: De iniuria omnibus in Gallia constare, qua viros optimos Beza afficit; & felices illi, qui à Bezanis libris absunt, in quibus primas olim disertè tenuerunt Candida & Andebertus; in aliis occultè, dum contendit, suorum sibi flagitiorum nihil imputari. Sed an Caluino iniuriam faciant, qui eum Sabellianismi accusant videamus. Noetius sanctissimæ Trinitatis personas confudit, Hermogenis, & Praxeæ hæreses ab orco reducere elaborans, Sabellius tres personas rem vnam, tria nomina dicebat. vt Niceph. l. 6. cap. 26. Caluinum sane multi huius erroris accersunt.

L. 1. instit. cap. 13. §. Personam residentiam in essentia appellat: in editione Gallica, vt Gualterius noster docet. sæculo 3. cap. 13. de Noetianis. Et sæculo 1600. In errore 27. vbi ostendit eum negare, *filij essentiam à patre datam.* Negat, *patrem esse principium, essentiando*, ait verbum, *semper fuisse Deum, proinde non esse illi à patre datum vt esset.* At si secunda persona non habet essentiam à prima, non potest etiam habere distinctionem. In opusculis, *nec totam nec partem accepisse contendit.* Plura videri possunt, apud nostrum Gualterium loco citato certe l. 1. instit. c. 13. §. 5. Nomina Trinitatis, personæ, consubstantialis sepulta cuperet. In Deo autem discretas proprietates agnoscit. Bullingerus tres personas non potestate, sed specie differre. l. de auctoritate Ecclesiæ.

Beza ipse quantum abest à Sabellio, tam prope est Tritheitis. in magna confess. Gallicana art. 2. puncto 1. *Verbum Dei clare nos docet, quod ista essentia diuina est distincta realiter, & secundum veritatem, & ab æterno in tres personas.* Eruditissime de hac re Ludouicus Richeomus. l. 3. de idololatria Hugonottica cap. 3. *Fides autem Catholica credit & profitetur vnum Deum, & vnã tãtum essentiam numero, & tres personas, quarum vnaquæque totam illam habet essentiam. Quod ineffabile mysterium Caluinus hac impia doctrina peruertit; ac propterea negat Sacrosanctam Trinitatem inuocari debere: Siquidem ad Polonos scribens de consueta in Ecclesia orandi formula: Sancta Trinitas vnus Deus miserere nobis. Hac, inquit, communiter recepta oratio, nobis non placet, olet enim omnino barbariem. Fatetur eam orandi formulam communiter, hoc est, à tota Dei Ecclesia receptam esse, sed quod non sui sit stomachi, illam fastidit, & improbat. Quid ita? Quoniam ab hoc mysterio abhorret, summeque cupit tum huius, tum horum nominum, Essentiæ, Personæ, Hypostasis, & aliorum similium, quibus ad hoc declarandum arcanum, Hæreticos refellendos, eorumque captiones detegendas, atque depellendas antiqui patres feliciter vsi sunt, memoriam sempiterna obliuione delere. Idem cum suo discipulo Beza, ac cæteris amulis arctissime tenet, nihil aliud esse personas in Trinitate, quam residentias in diuina essentia; cuiusmodi sunt tres nodi, triaue in fusto ligneo foramina: & earum primam nominari Patrem: Secundam Filium: Tertiam Spiritum Sanctum, habita vt dictum est ratione ordinis; quod est alterum Sabelliana hæresis extremum, confundentis omnino personas, cum doceret diuinam essentiam ob quasdam proprietates diuersis hisce nominibus appellari. Ex quibus impijs effatis, doctrinaque sacrilega, efficitur Filium Dei, quatenus persona est, esse tantum proprietatem in Essentia diuina, ac proinde non Deum in assumpta humanitate, sed vnam proprietatem pro nobis crucis supplicium pertulisse.*

Sed de Sabellianismo Caluinistarum alibi actum est à me. Interim v. 55. fidenter Christus respondet, nosse se patrem vtpote filium, eos non nosse, vti alienos, ideo & mendaces esse.

VERSVS 56.

Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum: & vidit, & gauisus est.

QVÆSTIO I.

Quomodo Abraham vidit diem Christi?

§. 1. AVgustinus de Trinit. *per fidem vidisse.* Chrysostomus, vidisse diem crucis. Alii vidisse in Isaaci immolatione. alii vidisse cum natus est Christus, factâ illi per Angelos reuelatione. Mihi omnibus illis modis vidisse verisimile est. Nam mediatorem credidit, reuelationem accepit à Deo. Vide Iren. l. 4. c. 12. *Multis modis Abraham Christum vidit.*

Augustinum contra Maximinum l. 3. c. 26. & l. 2. c. 27. de pecc. orig.

§ 2. Pareus l. 1. de iustificatione c. 16. probare conatur à iustificatione excludi omnia opera Abrahami, etiam opera fidei, seu ex fide & caritate procedentia. *Neque*, inquit, *restringi potest ad opera solis nostris viribus, vel ex solâ cognitione legis Mosaica facta, nam etiam Abrahæ opera excluduntur cap. 4. 1. quæ certe non ex solis viribus naturæ, nec ex sola cognitione legis Mosaicæ, quam Abraham ne vidit quidem, sed ex fide & cognitione Euangelij facta fuerunt. Abraham enim gestiuit videre diem Christi. & vidit eum, & gauisus est.*

Respondeo. Abrahamum fidem & cognitionem habuisse, operibusque ex ea procedentibus meritum, & iustitiæ augmentum: non tamen opera viribus naturæ facta ad iustitiam quicquam contulisse; Nam iusti opera quædam faciunt, non ex gratiæ principio, sed naturali quadam probitate, quæ non iustificant. Non excludi autem opera fidei, & gratiæ in cap. 3. & 4. ad Romanos multis probaui.

VERSVS 57. & 58.

Dixerunt ergo Iudæi ad eum. Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dixit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.

QVÆSTIO I.

Quomodo ante Abrahamum Christus?

§. 1. QVidam codices habent Iudæos dixisse; *quadraginta annos nondum habes.* quin Iren. l. 2. cap. 39. Quinquaginta annorum fuisse existimat. Verum constat dominum egisse annum 34. cum moreretur, Iudæi autem consulto maiorem ponunt numerum, ne erroris argui possent. Nam de quadragenario dubitari poterat. Plus enim quasi fiduciâ causæ

concedunt, ne nimis exactè agere videantur, & præcisè.

Diuinitas Christi.

§. 2. Christus cœlestem sibi virtutem vindicat, & æternitatem. Nam antequam Abraham creatur, esse se asseuerat. Egregie Chrysostomus. *Animaduerte quomodo se maiorem Abraham confirmauit. Si enim gauisus est videre diem eius, idque operæ pretium duxit, propter beneficium inde prouenientis gauisum constat, & quod longe maior esset. Nam cum Iudæi fabri filium eum appellarent, neque amplius quicquam de eo imaginarentur, paulatim eos ad maiorem sui cognitionem erigit. Cum ergo audierunt se Deum nescire, non ægrè tulerunt: cum autem, priusquam Abraham fieret, ego sum perinde ac si nobilitas eorum degeneraret, exasperantur & lapides iaciunt in Iesum.*

Et Augustinus Christi diuinitatem hinc contra Arianos probat. l. de Trinit. Et nos vtemur contra Caluinum, qui filium negat propriè creatorem cœli & terræ opus. 1924. & in hæresin. cap. 14. Christus ita erat rex post Deum, vt in sacerdotem etiam vngendus sit. & in Matth. 22. Sessio ad dextram Metaphorice accipitur, pro secundo, vel proximo gradu, quem Dei Vicarius occupat. Scripturas etiam quæ de Christi humiliatione agunt, de vtraque natura, & carnis subiectione accipit. l. 2. c. 14.

Caluini error.

Contra eam impietatem verba Domini tenemus. *Antequam Abraham fieret, ego sum.* Non ait se ante Abrahamum creatum, aut conditum, sed esse. Alluditque ad id quod Mosi Deus dixit. Exod. 3. Ego sum, qui sum. Non erat autem secundum humanitatem, necesse est ergo Deum fuisse. Contra hæc insurgunt Zvinglianorum soboles. Blandrata, Lælius Zozimus, Bernard. Ochinus. Castellio, Balduinus, Gribaldus, Syluanus, non mitius quam Iudæi qui lapides sustulerunt, vt iacerent in eum, seu vt est in Syro ורגם vt obruerent eum. In quibusdam exemplaribus. v. 59. additum est. Transiuitque per medium eorum, & abiit. Sed aliunde additum videtur, forte ex Luc. 4. 30. Nec enim Chrysostomus, nec Augustinus, nec noster interpres legit. Nec vero etiam cautiores sectariorum legendum censent vt Beza. Maluntque hoc loco Græcum textum ex Latino, quam hunc ex illo emendare.

* * *

CAPVT IX.

ET præteriens IESVS vidit hominem cæcum à natiuitate: 2. Et interrogauerunt eum discipuli eius: Rabbi, quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur? 3. Respondit IESVS: Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed vt manifestentur opera Dei in illo. 4. Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est; venit nox, quando nemo potest operari. 5. Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. 6. Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius, 7. Et dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloe (quod interpretatur Missus.) Abiit ergo, & lauit, & venit videns. 8. Itaque vicini, & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est, qui sedebat, & mendicabat? Alij dicebant: Quia hic est. 9. Alij autem: Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat: Quia ego sum. 10. Dicebant ergo ei: Quomodo apertisunt tibi oculi? 11. Respondit: Ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit: & vnxit oculos meos, & dixit mihi. Vade ad natatoria Siloe, & laua. Et abij, laui, & video. 17. Et dixerunt ei: vbi est ille? Ait: Nescio. 13. Adducunt eum ad Pharisæos, qui cæcus fuerat. 14. Erat autem sabbathum quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius. 15. Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi, quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video. 16. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam: Non est hic homo à Deo, qui Sabbatum non custodit. Alij autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. 17. Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo: qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit? Quia Propheta est. 18. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuisset, & vidisset, donec vocauerunt parentes eius, qui viderat: 19. Et interrogauerunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis, quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? 20. Responderunt ei parentes eius, & dixerunt: Scimus, quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est, 21. Quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuit oculos nos nescimus: ipsum interrogate: ætatem habet, ipse de se loquatur. 22. Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos: iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fierent. 23. Propterea parentes eius dixerunt: Quia ætatem habet, ipsum interrogate. 24. Vocauerunt ergo rursum hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo: nos scimus, quia hic homo peccator est. 25. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio: vnum scio, quia cæcus cum essem, modo video. 26. Dixerunt ergo illi; Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? 27. Respondit eis; Dixi vobis iam, & audistis; quid iterum vultis audire? numquid & vos vultis discipuli eius fieri? 28. Maledixerunt ergo ei, & dixerunt. Tu discipulus illius sis; nos autem Moysi discipuli sumus. 29. Nos scimus, quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus vnde sit. 30. Respondit ille homo, & dixit eis; In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos; 31. Scimus autem, quia peccatores Deus non audit; sed si quis Dei cultor est; & voluntatem eius facit, hunc exaudit. 32. A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. 33. Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quicquam. 34. Responderunt, & dixerunt ei; In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. 35. Audiuit IESVS, quia eiecerunt eum foras; & cum inuenisset eum, dixit ei; Tu credis in Filium DEI? 36. Respondit illi, & dixit: Quis est, Domine, vt credam in eum? 37. Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. 38. At ille ait: Credo domine. Et procidens adorauit eum. 39. Et dixit Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni: vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. 40. Et audierunt quidam ex Pharisæis, qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Numquid & nos cæci sumus? 41. Dixit eis IESVS: Si cæci essetis, non haberetis peccatum, nunc vero dicitis: Quia videmus. Peccatum vestrum manet.

IN CA-

IN CAPVT NONVM

ARGVMENTVM.

CVM Christus è templo egressus, Iudæorum lapidare volentium furori sese subdúxisset; cœcum non casu, sed prouidentiâ diuinâ inuenit, & sanauit. Nota est in Ecclesiâ rei gestæ historia. Legitur in Syriacâ Ecclesiâ in Sabba, vel dominica seu hebdomade רשחא רצומא *deeschetha, ignis ieiunii.* vel vt alii. רשחא *deschatha.* Porro quæ sit illa hebdomas, quam vocent, Ignis ieiunii, non satis notum est: non dubito tamen ex aliquâ lectione occasionem sumptam: nempe de tribus pueris Deum in igne laudantibus, aut victoriâ Eliæ contra falsos prophetas.

VERSVS 1.

Et prætereiens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate:

QVÆSTIO I.

Cur cæcum sanauit Christus?

§. 1. QVædam exemplaria habent πρὸς ἐπηρώτησιν καθημένου. *Cæcum à natiuitate sedentem.* Quod est dubio procul à glossa. cum in Latino, Syro, Chrysostomo, Theophylacto, & emendatioribus exemplaribus non inueniatur. Curauit autem cœcum, vt potestatem diuinam, quam cum furore, lapidationem parantes negarant, ipse nouo miraculo asereret, Ingratos superbos, diuites præterit, pauperem, suæ misericordiæ participem, & gloriæ suæ præconem facit. Fecisse insigne miraculum Chrysostomus ait, & ex eo Theophylactus vt emolliret duritiem cordis eorum. τὸ σκληρὸν αὐτῶν μαλάσσων. *molliens duritiem eorum.* Itaq; vidit eum Iesus, (nomen tamen Iesus nonnulli codices omittunt) vidit misericors miserum, & à Deo ab æterno electum, vt per illum gloriam suam illustraret. Dicitur cœcus à natiuitate, vt miraculi veritas, nouitas, magnitudo eluceat. Syrus habet: רמין ברס אמה *demen ceres immech, ab vtero matris suæ.* Cœcus genus humanum indicat, vt Augustinus tract. 44. aliique tradunt.

VERSVS 2. & 3.

Et interrogauerunt eum discipuli eius, Rabbi, quis peccauit, hic, aut parentes eius, vt cæcus nasceretur? Respondit Iesus, Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed vt manifestetur opera Dei in illo.

QVÆSTIO I.

Quo sensu dicatur non peccasse?

§. 1. RVdis quæstio videtur, quod interrogant. an ille, an parentes peccarint, vt cœcus nasceretur? Peccare enim non potuit, antequam nasceretur. Variæ solutiones adferuntur: Nonnulli Apostolos adhuc rudes quæstionem absurdam proposuisse concedunt. Alii vt Caluinus, credidisse discipulos μεμεφύχωσιν, & παλιγγενεσίαν Pythagoricam, ideo animas ante peccasse, eo modo quo post Origenistæ docuerunt. Sed quamuis inter cæteros Iudæorum quorundam errores ille etiam fuerit, non est tamen credibile Christi discipulos, nec ab eo, nec à Ioanne rectius institutos: cum error ille peccatum originale non obscure tolleret.

Alii occasionem interrogandi ex accurata Christi in illum inspectione accepisse.' Alii vero cum scirent omnem morborum, aliarumque rerum aduersarum miseriam de manu Dei esse, & pœnam peccati, non dubitasse pœnam esse comitem alicuius delicti. Lex enim Deut. 28. Bona bonis, mala malis euentura pronunciat: vt res tota intelligatur: Sciendum est Iudæos in calamitosos & insigni aliquo corporis vitio afflictos, fuisse contumelioslos, non minus quam fuerunt amici Iob, qui misero in summis doloribus, tanquam homini improbissimo insultabant. Suis ex traditionibus eiusmodi opiniones hauriebant. Lib. Misnaioth, in quo benedictiones, precationes, laudationes variæ leguntur. Ita habet. cap. 9. *Qui viderit mancum, cæcum, lato capite, claudum, erisipelate affectum, albuginosum. Dicat: Benedictus sit iudex iustitiæ.* Quasi continuo pronunciarent miseros illos aliquo scelere pœnas illas attraxisse. At hic cum non peccarit antequam natus esset, non potuit facto aliquo à se perpetrato obnoxius esse pœnæ. Causam igitur quærunt, quomodo Deus sit iudex iustitiæ? Quis causam cœcitati dederit? Duplici autem ratione res intelligi potest. Primo, vt sensus sit negantium peccasse cœcum; itaque pœnæ causam oportuisse parentes esse. Temporarias enim pœnas ob parentum delicta filii interdum luunt. Sic Chanam Gen. 9. Amelicitæ 1. Reg. 25. Roboam 3. Reg. 12. Achabi liberi 4. Reg. 20. Vel certè quæfierunt; an cœcitas misero sit inflicta ob solum peccatum originale, an vero ob peccata parentum. Nam peccati originalis cognitionem habuerunt, sciueruntq; ob illud solum omnia incommoda morbos inferri posse.

Iudæi in miseros contumelioſi.

§. 2. Respondet Dominus, nec illum, nec parentes peccasse, vt cœcus nasceretur. Sed vt gloria Dei in illo manifestetur. Causæ Deo variæ sunt, cur calamitatibus interdum etiam immeritos premat. vel enim eos à peccando præseruare, vel patientiam fidemque notam mundo facere, vel suam per illos gloriam manifestare solet. Interim vt nec externæ opes, splendor, sanitas, dignitas signa sunt electionis, aut probitatis, ita neque miseriarum in aliquem congesta multitudo est diuinæ indignationis indicium, ita vt nec ipsi pusillo animo illas ferre, nec de vita aliorum iudicare ex tam incertis argumentis debeamus, suos enim Dominus in fornace tribulationis probare solet, & reprobos olim cruciandos nunc aliquando deliciis permittit affluere. Filios enim cum disciplina educat, vt paterni patrimonii sint hæredes frugi, mancipia contemnit, breui venditurus.

Calamitates non sunt signa irati Dei.

§. 3. Pelagiani ad suam hæresin locum præsentem producere solebant. Nam & cœcum sine peccato natum concludebant, & parentes eius non peccasse, homines iam grandæuos affirmabant. Sed iamolim Chrysostomus, Augustinus, aliique monuerunt, non affirmare dominum, aut cœcum aut parentes esse sine peccato vllo, verum tantummodo profiteri, propter eorum peccata cœcitate non esse punitos. In omnibus nascentibus inest peccatum originale, in adultis actualia, non tamen omnia cœcita-

Non dicit parentes esse sine peccato.

te puniuntur, quamuis & pœnam illam omnes meriri peccando potuerint, & nonnulli experiantur. In his tamen Deus aliud consilium habuit; nempe cœcum nasci voluit, vt gloriam Christi illustrarer, qui diuina potentia redderet adulto quod nascenti negatum fuerat: quo probaretur eundem esse creatorem, & reformatorem creaturæ. Consulendus etiam Augustinus l. 50. homiliarum. hom. 43. & sermone 104. de tempore.

Irenæus l. 5. c. 15. aduersus hæreses: Vnum veteris & noui Testamenti Deum esse ex hoc opere probat, eumque omnipotentem. *Hic solus Deus*, inquit, *ostenditur, qui hæc facit, & ipse bonus pater benignè vitam donans his, qui ex se non habebant vitam. Et propter hoc manifestissime Dominus ostendit se, & patrem quidem suis discipulis, ne scilicet quærerent alterum Deum, præter ipsum, qui plasmauerit hominem, & afflatum vitæ donauerit ei, neque in tantam insaniam procederent, vti super Demiurgum alterum affingerent patrem. Et reliquos quidem omnes quibuscunque propter transgressionem eorum eueniebant languores, curabat sermone, quibus & dicebat, Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid deterius tibi fiat, manifestans quoniam propter inobedientiæ peccatum subsecuti sunt languores hominibus. Ei autem qui cœcus fuerat à natiuitate, iam non per sermonem, sed per operationem præstitit visum, non vanè, neque prout euenit hoc faciens, sed vt ostenderet manum Dei, eam quæ ab initio plasmauit hominem. Et propterea interrogantibus eum discipulis, qua ex causa cœcus natus esset, vtrum sua, an parentum culpa, ait, nec hic peccauit, neque parentes eius, sed vt manifestarentur opera Dei in ipso. Opera autem Domini plasmatio est hominis. Hanc enim operationem fecit, quemadmodum scriptura ait, & sumpsit Dominus limum de terra, & plasmauit hominem, quapropter Dominus exuit in terram, & fecit lutum, & superliniuit illud oculis, ostendens antiquam plasmationem quemadmodum facta est, & manum Dei ostendens his qui intelligere possunt, per quam è limo plasmatus est homo. Quod enim in veteri plasmate prætermisit artifex, verbum hoc manifestè adimpleuit, vt manifestarentur opera Dei in ipso, nec iam alteram requireremus manum per quam plasmatus est homo, neque alterâ partè: scientes quoniam quæ plasmauit nos initio, & plasmat in ventre manus Dei, hæc in nouissimis temporibus perditos exquisiuit nos, suam lucrifaciens & super humeros assumens ouem perditam, & cum gratulatione in cohortem restituens vitæ.*

Nec euentum solum, sed etiam causam interpretor; ab æterno enim ad hoc prædestinatus à Deo fuit, vt miraculo Christum esse probaret, & constantiâ fidei prædicaret. Nec iniuriam tamen Deus creaturæ suæ intulit, vt cui multa gratis donarit, cui nihil, ne vitam quidem debuerit, cui non modo cœcitatem visu reddito compensarit, sed in regnum cœlorum adsciuerit, & in Ecclesia sua toto orbe terrarum nobilem fecerit.

VERSVS 4.

Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est, venit nox, quando nemo potest operari.

QVÆSTIO I.

Quæ dies & nox vocentur?

§. 1. OPortet, inquit, *operari opera Dei, donec dies est,* Verba sunt accingentis sese ad opus, & Apostolos monentis, vt rem considerent.

Diem Chrysostomus & Theophylactus interpretantur, tempus huius vitæ; noctem autem vitæ futuræ. cum enim orto sole dies aperitur, homines ad opera & labores surgere consueuerunt, cum tenebræ ingruunt, quietem imperare natura rerum videtur. Simili modo hæc vita plena est negociis ac laboribus, quibus ad vitam æternam venitur, post hanc vitam nox est, qua parari non possunt, quæ interdiu neglecta sunt. Apud Siraciden similis est locus: *ante obitum operare iustitiam: quoniam non est apud inferos inuenire cibum.* Demensum enim seruis in hac vita laborantibus datur. Caietanus, & Carensis spacium & merendi opportunitatem interpretantur. Sic Eccles. 9. 10. *Quodcunque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas.*

Aliorum sententia est, de suis Christum loqui operibus, & officio. Sibi nempe incumbere vt operetur donec dies est vitæ mortalis, dies mundi; nam toto prædicationis tempore singulari luce mundus illustratus est, vt dies merito dici posset. Nam sol iustitiæ omnia illuminabat. Moriens discessit, non exstinctus est. Itaque lucem se mundi esse profitetur, quam diu est in mundo: ociosum ergo esse posse negat, sed vndique radios diuinæ scientiæ & salutis spargere. Mihi vtraque interpretatio coniungenda videtur. Nec enim de sola hominum vita sermo: sed enim simul comprehendit, cum ait, *quamdiu sum in mundo, lux sum mundi.* Nec de suo duntaxat tempore loquitur; ad homines enim alios pertinet, quod subdit, *venire noctem qua nemo possit operari,* Hoc de suo discessu intelligere non potest; nam post Christi mortem & Apostoli operati sunt plurima miracula, & hominum conuersa multa millia. Tacita itaque videtur in his verbis esse comparatio. Nempe hominibus omnibus in more positum est, vt interdiu negocia sua transigant, lux enim diurna operum arbitra est, & dum viuunt, sibi comparare illa debent, quibus in æternum fruantur. Cum enim mortis nox ingruit, frustra quæritur quod in luce neglectum est. Mihi pari modo, qui sum lux mundi, quamdiu mortalem vitam dego operandum est. Venit enim nox mortis, nox mundi, quando lumen illud subtrahetur in cœlum, quando non amplius per me faciam miracula, non merebor amplius, quemadmodum nec homines morte obita mereri possunt. Operatur quidem Deus Pater, & Christus ad finem vsque mundi, nec vllum est momentum, quo non possint operari, sed non operatur eo modo, quo operatus est, quando cum hominibus conuersabatur, docendo concionando, lutum faciendo, oculos liniendo, patiendo, merendo.

Vita dicitur operum.

VERSVS 5. &c.

Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius, &c.

QVÆSTIO I.

Quæ natatoria Siloe?

§. 1. EXspuit Dominus & lutum fecit, & oculis illeuit, nec tamen eo contentus, misit ad natatoriam, κολυμβήθραν, vt postquam lauisset, videret. Causa fuit, vt sic luto illitus per vrbem duceretur, & opera Dei in eo manifestarentur, siue vt Syrus: דנהחזון בה *deneethchezun bech, spectarentur in eo.* Potuit alio modo, sed ita voluit. Syrus etiam habet: *& illius cæci*, v. 6. Sicut & Græcus τῷ πτυϊ: de luto vero vetitur

vtitur verbo גבל *gebal.* quod est, *pinsuit*; nam sputo lutum subegit. Lutum illud oculorum sanitati contrarium erat, sed voluit ostendere omnes creaturas parere omnipotenti suæ voluntati, atque ad omnia posse adhiberi omnes, confirmaturque hoc loco obedientialis, quam vocant Theologi, potentia. Auctorem etiam vitæ se monstrauit, & figulum, qui ex puluere hominem formauit. Itaque lutum corpus, sputum animam nonnulli interpretantur, alii lutifigura humanitatem, sputi diuinitatem intelligunt. quæ symbola vt necessaria non sunt, ita suos habent auctores.

§. 2. Natatoria seu κολυμβήθρα stagnum est, seu piscina. Dicitur vero hoc loco in Syro שילוחא *schilucha* in Græco τῆ Σιλωὰμ, & interpretatur Euangelista, quod est ἀπεσταλμένῳ, quæ interpretatio non est in Syro, quod verbo ipso manifestum sit. Natatoria dicitur מעמודיתא *maghamuditha*, quod locum in quo lauantur, seu baptisterium significat.

Mentio piscinæ illius est apud Isaiam cap. 8. 6. *Quia abiecit populus iste aquas Siloe.* Hebraicè מי השלח vbi notandum est, Siloe esse in regimine, & aquas dici alicuius Siloâchi, nempe principis domus Dauid, additur: החלכים לאט *Haholechim leat? Euntes leniter, silenter.* Hoc est mite Messiæ imperium, ideo minatur, fore vt mittat aquas fluminis, aquas fortes & multas, quæ sint omnia mundaturæ. Mysterium igitur insigne fuit, quod ad aquas Siloe, seu missi Christus cœcum ablegauit. Significauit esse se illum de domo Dauid, cuius aqua esse diceretur, ab ea aqua iam olim defecisse patres eorum, ideo venisse super eos aquas fluminis Euphratis, quibus mersi sunt. 70. interpretes apud Isaiam etiam vertunt τὸ ὕδωρ τῆ σιλωάμ. *aquam Siloe.* Chaldæus vertit, *Regnum domus Dauid, qui regebat eos in quiete, sicut aquæ Siloe, quæ defluunt in quiete.* Hoc est contentus non fuit regni sui viribus, quas Deus dederat, & tutaturum promiserat, sed ad arma extera, strepitumque auxiliorum se conuertit: quod Deo non crederet. Nec obstat, quod Hieronymus sonitum & strepitum illis tribuat. [Siloam, *inquit*, fontem esse ad radicẽ montis Sion, qui non iugibus aquis, sed incertis horis, diebusque ebulliat, & per terrarum concaua, & antra saxi durissimi, cum magno sonitu veniat, dubitare nõ possumus, nos præsertim, qui in hac habitam⁹ prouinciâ.] Cum magno sonitu venit, sed postquam piscinam fecit, & effluit, leniter fluit ἡσυχῆ vel ἡσυχῇ vt est apud septuaginta. Idem ergo Silo hic est, qui Gen. 49. cum Patriarcha dicit. יבֹא שילה כי *ki iabo schiloch. Donec veniat Silo.* Conati sunt quidem Iudæi aliorsum interpretari. Saulem aiunt vnctum in Silo. verum illa est manifesta Prophetiæ deprauatio. nam post Saulem demum floruit tribus Iuda per Dauidicos reges. Multò minus Ieroboam fuit Silo, aut Nabuchodonosor, Silochum potius oppugnatum illi venerunt. Quin de Messia R. Onckelos disertè interpretatur. R. Kimhi de Messia interpretatur quidem, sed ridicule deriuat. In libro serassim ita habet. *Vocatur Messias princeps & dominator, Mos enim dominantis est, vt sit virga in manu eius, & quia virga disciplinæ in manu eius erit.* מחקק *etiam dicitur, quod scribam significat. Porro donec veniat, id est, filius eius, fœminini generis exponitur, & est Prophetia de Messia. Deriuaturque,* שילה *Silo, à vocabulo* שיליה, *qui est sacculus quidam, in quo manet infans in vtero matris. qui aliquando in scriptura pro Embrione in matrice sumitur.*

Hæc ille in concordantiis, quasi sit scriptum in fine per ה cum mappic, cum sit in scriptura ח chet non est enim שילה, sed שלח à שילה quod est, *misit.* Ita vero etiam septuaginta, aliique, miserunt. Iudæos tamen vtcunque inde conuincimus, docemusque eorum sententiâ Messiam de virgine fuisse nasciturum. Ideo enim monent, non dici שילה schilo per cholem, quod non sit, filius eius viri. Sed שילה quod sit filius illius, scilicet fœminæ. nam ה est affixum masculinum, ה fœmininum. R. Kimhi ita dictum fluuium putat, quod in hortos vicinos ad irrigationes deriuaretur, sed obstat, quod in Hebræo tam constanter, & in Græcis dicitur מי השלח aquæ missi, seu illius missi. Wasser deß Gesandten.

§. 3. Quamuis nec in luto, nec in aqua, vlla fuerit naturalis facultas, qua visus cœco redderetur, potuit tamen vtrique Deus eam potentiam conferre, vt eiusmodi produceret effectum. Caluinus hoc loco. [Neque in luto, neque in aqua Siloe quicquam ad sanandos oculos fuisse virtutis, certum est, sed Christus libere externis istis symbolis sua miracula non semel ornauit. Siue vt fideles assuefaceret ad signorum vsum, siue vt ostenderet suo arbitrio subesse omnia, siue vt testatum faceret, tantum esse potentiæ in singulis creaturis, quantum ipse dare velit.] "

Quæ si vera sunt, mirari non debent Caluiniani si eam sacramentis Christianæ religionis vim inesse dicimus, quam Deus dare voluit, vt nimirum sint instrumenta regenerationis ac sanctificationis. Quare falsum est, quod fingunt, sacramentum nihil aliud esse, quam signum, quam nudam testificationem. nec quicquam efficere, non esse instrumenta gratiæ. ita Bucerus in Ioan. Bullingerus in cap. 4. Roman. Daniel Tossan. contra Marbachium. Aretius, aliique. Zwinglius de fidei ratione ad Carolum. [Credo, imo scio omnia sacramenta tam abesse, vt gratiam conferant, vt ne adferant quidem aut dispensent.] Quin etiam Beza, Abrahamus Musculus, in Colloquio Mompelg. de Baptismo; omnem vim sacramentorum non modo tollunt, sed etiam idololatriam esse aiunt. pag. 433. [Aliquam latentem virtutem, aliam aquæ (licet sacramentali, attribuere, quam sacramentalis significationis, (nunquam quod ad Deum attinet) vanæ & inanis, existimamus manifestam esse idololatriam.] Hæc illi, vt tollant verum baptismum, & refellant Caluinum dicentem: Tantum potentiæ esse in creaturis quantam Deus velit. *regenerationis.* *Sacramenta sunt instrumenta regenerationis.*

At cur non posset Spiritus Sanctus in aqua, & per aquam animas mundare, vt ait scriptura, cum dicat esse lauacrum regenerationis? cur non potest aqua baptismi, quicquid Deus posse illam voluit? & posset tamen lutum, quod Deus posse voluit? Sat solius Dei est sanctificare animas; credo sane: vt & illuminare cœcos. Sed Deus non modo se solo potest agere, sed adhibere instrumenta etiam quando, & quæ, visum fuerit.

§. 8. Quædam exemplaria habent ὅτι τυφλὸς ἦν, *quod cœcus erat*, alii codices πτωχὸς *mendicus.* ita etiam apud Lucam Brugensem, aliosque. Erasmus putat fuisse scriptum πλωχὸς. Syrus etiam mendicum dicit.

Versus 9. In quibusdam est οὐχὶ in aliis deest. Syrus addit. Sicut habet cum Latino ἐκεῖνος δὲ, cum magna pars Græcorum habeant duntaxat ἐκεῖνος.

VERSVS 15.

Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi quomodo vidisset. Ille autem dixit eis, Lutum mihi posuit super oculos, & laui: & video.

QVÆSTIO I.

An Catholici faciant idem quod hic Pharisæi?

§. 1. CAluinus hic in Catholicos per digressionem inuehitur. [Ita Papistæ, *inquit*, friuolas, putidasque calumnias, quibus centies responsum est, subinde tamen perfricta fronte ingerere non desinunt. Quid ergo nobis agendum, nempe cum locus datur, quantum in vobis est, refellenda est eorum improbitas, qui falsa inuidia Euangelium grauant, & infamant.] Hæc illi. Sed discutiendum, hoc est, quod Euangelium infamari à nobis fingit. Nos Caluini causam ab Euangelio distinguimus. Hæresis illius farrago est, ex commentis adulterinis conflata, ex omnibus hæreseon venenis mistum veneficium.

Respondeo ergo. Nos friuolis eorum putidisque commentis iam millies respondimus, nec modo nos, verum etiam maiores nostri, eorum proauis. At sanctorum patrum, & martyrum responsiones & confessiones friuola commenta vocare hominum est aut atheorum aut hæreticorum. V g. Negant pro defunctis orandum esse: hoc vt probent comminiscuntur, post hanc vitam nihil nisi regnum, aut rogum superesse, nullum purgatorium. Nos respondemus, quosdam nondum omni labe vacuos pœnis quibusdam regno parari. Non est hoc nostrum commentum. Tota vetus Ecclesia stat à nobis: Friuolum est, quicquid contra tam magnam, tam veterem, firmatamque auctoritatem obiiciunt. Non est nostrum commentum. Dionysius areopagita iam sui temporis morem tradit. εἶτα προστελθὼν (p.2. cui titulus: μυστήριον ὑπὲρ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων (Mysterium super his q pie dormierunt.) p.217. εἶτα προστελθὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης ὄγχῳ ἀρωμάτῳ ἐπ' αὐτῷ ποιεῖται, καὶ μετὰ τῆς ὄγχης, αὐτὸς τε ὁ ἱεράρχης ἅπαντες ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ πάρεδρος ἅπαντες. ἀπασαμένων δὲ πάντων, ὑπερχέεται τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης, καὶ τῆς ὑπὲρ πάντων εὐχῆς ἱερὸν ποιησάμενος, ἀποτιθησιν ἐν, οἰκείῳ τόπῳ τὸ σῶμα, μετ' ἑτέρων ὁμοταγῶν ἱερῶν σωμάτων. *Tum accedens diuinus Antistes ei sanctissimas preces adhibet, quibus rite perfectis & ipse eum, qui à vita migrauit, salutat, & secundum eum omnes vna qui adsunt. Cum eum omnes consalutarũt, tũ Antistes oleo mortuum perfundit, sanctaque precatione pro omnibus adhibita in loco honorato corpus, cum aliis eiusdem ordinis sanctis corporibus reponit, & condit.*

Pro purgatorio argumentum.

Quid orent mox addit. pa. 222. edit. Paris. an. 1562. ἡμῶν δὲν ὄγχῃ, τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος δοῦναι πᾶσι μὲν ἀφεῖναί τε δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμέρωμα τῷ κεκοιμημένῳ, καταπαύσαι δ' αὐτὸν ἐν φωτὶ καὶ χώρᾳ ζώντων, εἰς κόλπους Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, ἐν τόπῳ οὗ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός. *Precibus quidem à diuina bonitate contendit, vt & omnia peccata, quæ humana fragilitate imbecillitateque admissa sunt, ei qui excesit è vita remittat, & eum in lucem ac regionem viuorum, in sinus Abrahæ, Isaac, & Iacob deducat, in locum à quo fugit dolor, tristitia & metus, hæc, aliaque & alij patres.*

Pergit deinde dubitationes soluere perinde ac si contra nostros hæreticos causam ageret, idem secuti veteres dixerunt: Non igitur friuolæ sunt nostræ responsiones, se deorum, qui per patrum istorum latera nos confodere niuntur.

Porro quam illorum sint omnia friuola, quam calumniæ acerbæ. Eorum testimonio satis constat, postquam inter se diuisi occulta probra vulgarunt. Quæ enim nos illis obiecimus de redemptione Christi, de securitate in peccatis, de sanctorum apostasia, de absolutæ reprobationis commento, iam ipsi inter se disceptant, & maior ac senior pars ad nos accessit, alii spe commodorum & metu damnorum, in duro illo & rigido Caluinismo tenentur. Interim cum sincere Christo credimus, cum sacramenta tenemus integra, cum sanctos honoramus, stolidos, impios idololatras appellant. Vnico vero axiomate tuentur causam desperatam; verbo Dei se solo niti, cum vero ad rem ventum pro verbo suas glossas supponunt, & glossas impias, glossas friuolas.

Caluiniani iam se produnt.

§. 2. Porro vt planum fiat, quam putidas nugas Caluinistæ non modo sanctis, sed & scripturis opponant, exemplis aliquot declarabo, vt constet eos facere, quod nobis imponunt. Caluinus illud quod Gen. 3. dicitur: *Inimicitias ponam inter te, & semen tuum.* de hostili inter humanum genus & serpentes odio, non etiam de Christo interpretatur: causam reddit p. 32 *Nam eorum sententiam, qui de Christo exponũt, se suo suffragio libenter comprobaturum*, ait, *Nisi verbum semini nimis violenter ab illis torqueri videret. Quis enim*, inquit, *concedet, nomen collectiuum de vno tantum homine accipi?* Quæ putida ratiocinatio elidit Pauli interpretationem dicentis: *Non in seminibus, sed semine tuo.* Et de Christo interpretatur. Illa etiam verba. Gen. 49. *Non auferetur sceptrum de tribu Iuda*, cum Rabbinis Iudæorum negat de Christo præcise accipienda. Idem Caluinus & Marloratus verba Isaiæ 61. *Spiritus Domini super me, &c*, de Isaia non de Christo solo intelligit, id quod Iudæis occasionem dedit, vt negarent de Christo dici: cum Lucæ 4. de seipso Christus assimet. Et quid opus est multis? defendant se Caluiniani contra Lutheranos, qui eos non minus falsarios, & deprauatores diuinarum scripturarum iudicant, quam Catholici, inter eos est Schlusselburgius par. 2. Titulo: *quod Caluinistæ verbum Dei & testimonia Patrum corrumpant.*

Caluinus Paulum oppugnat.

VERSVS 16. & seq.

Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Non est hic homo à Deo, qui Sabbathum non custodit. Alij autem dicebant. Quomodo potest homo, &c.

QVÆSTIO I.

An homo peccator possit signa facere?

§. 1. NOn posse peccatores signa facere definiunt illi, qui saniore iudicio rem æstimabant. Nã qui impium idcirco vocabant, quod Sabbatum non custodiret, mera malitia peccabant, nec enim ire ad piscinam, nec oculos abluere sabbato vetabantur, multo minus sanitatem efficere. Si modo possent, vt alias demonstratum est. Nam edere, manus lauare, os abstergere, tam erant opera, quam illa quæ fecit cœcus. Alii vero illius probabant integritatem, quod signa faceret. Et cœcus ipse v. 33. *Nisi hic esset à Deo, non posset quicquam.*

Nonnulli respondent: argumentum esse à coniectura probabili; raro enim improbis signorum potestatem concedi: ordinarie sanctis, nec omnibus tamen, sed qui maximos in amore Dei progressus habeant. Alii peccatorum nomine, magnos peccatores, ac plane impios accipiunt.

His tamen omnibus interdum signorum conceditur potestas. Deinde peccator hoc loco communiter accipitur, non pro illis tantum, qui sunt extremè impii.

§. 2. Hæretici infirmum argumentum esse aiunt. Caluinus: *quamuis non satis firmum videatur argumẽtum. Nam & pseudoprophetis Deus interdum signa permittit edere &*

Eximia ratiocinatur.

re. & scimus Satanam instar simiæ imitari Dei opera, vt incautos fallat. Addit non satis validam esse rationem eorum. Verum est hæc illorum ratio sufficiens: & eadem vtitur cœcus v. 33. Quem in locum Caluinus sic commentatur. *Colligit à Deo missum esse, qui tanta Spiritus potentia instructus est ad comparandam sibi ac doctrinæ suæ fidem.* Et paulo ante. *Sequitur malignos esse atque ingratos, qui conspicuum Dei opus vltro connituent.* Si igitur est conspicuum opus, si illi ingrati qui connituent, si luce clarius euincit, vt docet Musculus hoc eodem loco. Si tanta potentia Spiritus colligit sibi ac doctrinæ suæ fidem, non est inualida ratio quæ ducitur à miraculis; si enim tot miraculis Christo fidem non conciliant, tota fides nostra labascat, necesse est. Nec probandum est diuinæ sapientiæ consilium, quod in firma ratione Ecclesiam fundarit, non modo Christianam, sed Israeliticam quoque; miraculis enim Moses sibi fecit fidem: quod si infirma sunt signa vocationis, infirma est etiam fides vocationis & doctrinæ. Quocirca optime ille argumentatur: *In hoc n. mirabile est, &c.* Quę locũ recte Chrys. perpendit. p. 293. *In hoc n., inquit, est mirabile, quod vos nescitis vnde. Et talia signa facit, cum non homo insignis apud vos neque clarus, neque gloriosus hæc posit: vt sit vndique manifestum Deum esse, neque illo humano egere auxilio.* Scimus autem quod Deus peccatores non exaudit. *Cum enim ante dixissent:* Quomodo potest homo peccator hæc signa facere, *eorum innititur sententiæ & eadem verba commemorat.* Opinio mea *inquit*, & vestra consentit, in ea permanete.

Non est infirma ratione Ecclesia fundata.

Et p. 293. c. *Si ergo confitemini, Deum non exaudire peccatores, & hic signum fecit, quale nemo vnquam alius, constat omnia virtute assecutum, quæ humanam longe exuperat.*

Caluinus vim miraculorum eludit.

Statuendum igitur est, non dubio aut parum firmo niti argumento, vel turbam sanioren, vel cœcũ: non quod turbæ aut cœci verba sint oracula habenda. Sed quod Christus tam excellenti facto, fidem sibi astruere, doctrinæque suæ veritatem confirmare voluerit, quem si dubijs & parum firmis rationibus id agere dicamus: fidei firmitatem funditus euertimus. Tu enim homo quis es, qui diuinitatem, qui ipsam veritatem probabilibus argumentis vti, blasphemas; qui negari posse asseris, quod Christus ratum esse iussit? Qua ex re Caluinum à parte Pharisæorum stare apparet, piorũ soluere argumenta quibus Christi vocationem probabant. Cuius proinde in ipsum contumeliosa est audacia. Si enim eorum infirma est ratiocinatio, infirmum est signum, si signum est idoneũ non est eorum infirma ratiocinatio. Quid vero honesti mini profano in mentem venit, vt miracula Christi eleuet & contemnat, cũ non ignoret à Deo constituta, vt fidem faciant doctrinæ cœlesti? Cum sciat Christianos credidisse, Pharisæos, & Gentes irrisisse. Non est alia ratio, quam odium virtutis Dei, mira, insolita, naturæ vires superantia operantis in Ecclesia Catholica, absentia sua Caluinismum damnantis. Itaque ne credat populus quæ quotidie fiunt miracula etiam Christi miracula dicere audet, non esse satis firma ad fidem faciendam argumenta. Contra Caluinum stant veteres interpretes Chrysost. hom. 3. in 2. Corin. Augustinus de vtilitate credendi c. 16. Lib. 22. de ciuitat. Dei. c. 8. Christus Ioan. 15. *Si opera non fecissem, quæ alius nemo fecit, peccatum non haberent.* Finis autem miraculorum erat, vt Christi doctrina probaretur, quamuis nos autem non modo credimus, quia miracula facta sunt, sed quia reuelata, miraculis tamen ad credendum manuducimur; Imo nunc vt Doctrinæ Christi credimus, ita miracula facta credimus, & ad confirmandam doctrinam facta credimus, credendũ igitur est, etiam fuisse idonea ad fidem faciendam.

§. 3. Caluinus impiorum & infidelium obijcit miracula. Nominatim Vespasiani. *Respondeo*, inquit, *apud pios & Dei timentes, miracula indubias esse Spiritus Sancti tesseras: sed iusto Dei iudicio fieri, vt fallacibus miraculis incredulos, non secus ac præstigijs deludat Satan. Quod ex Suetonio nuper retuli, non puto esse fabulosum: sed iustæ Dei potius vindictæ hoc ascribo. Quod cum tot, ac tam præclara Christi miracula à Iudæis contempta essent, tandem vt meriti erant, ad Satanam fuerunt ablegati.*

Respondeo. Christum seductorum miraculis vetat fidem habere; non tamen idcirco fidem omnibus miraculis abrogat; non suis, non Apostolorum suorum. Nam miracula pseudoprophetarum fiunt virtute Satanæ sunt que mendacia, vt habet Paulus 2. Thess. 2. quo loco explicui. Quod autem Caluinus Vespasiani miracula vera existimat, miram fidem exhibet, vt qui sanctorum miraculis fidem deroget, credat impostori. Suetonius & Tacitus vera negarunt. Tacitus l. 4. Historiæ hunc in modum rem gestã narrat. *Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriæ statos astiuis festiuitatibus dies, & certa maris, opperiebatur: multa miracula euenere, quis cœlestis fauor, & quædã in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrina, quidam oculorum tabe notus, ad genua eius aduoluitur, remediũ cœcitatis exposcens gemitu, monitu Sarapi Dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit: precaturque principem, vt genas & oculorum orbes dignaretur respergere oris extremento. &c. Alius manu æger eodẽ Deo Authore vt pedẽ & vestigio Cæsaris calcaretur, orabat. Vespasianus primo irridere, aspernari. Atque illis instantibus modo famam vanitatis metuere; modo obsecratione ipsorum & vocibus modulantium in spem induci: postremo existimari à medicis iubet, an talis cœcitas, & debilitas ope humana superabiles forent. Medici varia disserere: huic non exesam vim luminis, & redituram si pelleretur obstantia: illi elapsos in prauum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi Deis, & diuino ministerio principem electum. Denique patrati remedij gloriam penes Cæsarem, irriti ludibrium penes miseros fore? Igitur Vespasianus cuncta fortunæ suæ patere ratus, nec quidquam vltra incredibile, læto ipse vultu, erecta quæ ipsi astabat multitudine, iussa exequitur. Statim conuersa ad vsum manus ac cœco reluxit dies. Vtrumque qui interfuere, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.*

Falsis miraculis fidem habendam non est.

Vespasiani miracula falsa.

Hucusque Tacitus.

Hic imprimis considerandum est Apollonium Tyanæum illo tempore famosum magum Alexandriæ fuisse, vt Philostratus l. 5. recenset. Ægyptios autem ille præstigijs suis dementabat, alioqui superstitiosos, & impostoribus obnoxios. Vespasiano autem diuinitatis conciliare opinionem impensius satagebant, quod Iosephus alijque adulatores vaticinia de Christi regno illi tribuerent vt Sueton. in Vespas. c. 4. Ioseph. de bello Iudaico. l. 7. c. 12. Videatur Euseb. l. 3. cap. 11. Quocirca & Imperator ne quid obstaret, omnes Dauidici stirpis ad necem quæsiuit. Morbi vero de quibus Tacitus agit sanabiles medicis visi sunt, certe facile per dæmonem, cui Apollonius auctoratus erat, & humor oculorum, & manuum tolli poterat. Fuit igitur signum illud si vera oculorum, & manus erat infirmitas ex mendacibus signis, & naturalibus remedijs curari potuerunt.

§. 4. Vera miracula, quæ naturalibus viribus vel rerum corporearum, vel hominum ingenio, vel arte dæmonis fieri non possunt, aliquando faciunt impij, sed non ad firmandos errores, aut etiam suam sanctitatem ostendendam; non enim Deus qui mentiri nõ potest, sua operatione miraculosa mendacium confirmare potest. Est igitur argumentum turbæ melioris & cœci forte, & inuictum. Christus aperit oculos cœci nati, quod nulla arte fieri potest, mortuos suscitat, atq; hęc omnia co tendũt, vt credatur esse Messias & filius Dei, non igitur est homo impius & impostor. Diuinæ enim veritas, bonitati, iustitiæq; repugnat, vt

Ad errores suos firmãdos impij non faciunt miracula.

præstigiatorem tanta potentia miraculorum ad seducendos homines instruat. Reuera enim dicere possent, si fallerentur, à Deo mirabiliter, ac potenter agente se deceptos. Miraculum est enim diuinæ veritatis & omnipotentiæ publicum & spectabile testimonium; non potest æterna veritas hoc falsitati tribuere. Certè Christus Marci 2. *Vt autem sciatis*, inquit, *quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata: ait, paralytico: Tibi dico surge, tolle grabatum tuum, & ambula.* Vbi miraculum quod videbatur, facit testimonium remissionis peccatorum, quæ latebat. Non sunt etiam minoris testimonia, quæ in Ecclesia ad dogmata confirmanda quotidie fiunt.

VERSVS 22. & seq.

Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. &c.

QVAESTIO I.

Cur parentes non responderunt quomodo sanus sit factus?

§. 1. TImebant ne fierent ἀσυνάγωγοι, synagogâ seu Ecclesia pellerentur. Conspirauerant enim vt si quis eum confiteretur, extra Synagogam fieret. Qua re excommunicatio, seu separatio à fidelium numero continebatur. Ideo negocium filio relinquunt: *Ætatem habet*, seu vt Syrus, *ad annos progressus est.*

§. 2. Caluinus Catholicæ Ecclesiæ, & Episcoporum excommunicationem timendam non esse affirmat, sed optandam potius, suis tamen in Ecclesijs retinendam. [Tenemus igitur ex vetustissima Ecclesiæ disciplina ortum esse excommunicandi ritum: deinde non nuper cœpisse, neque vnius tantum sæculi esse hoc vitium: vt sancta Dei instituta, suis sacrilegijs impij homines corrumpant. Esse aliquam correctionis formam, qua rebelles cohiberentur, Deus ab initio voluit.] Deinde subdit excommunicationem apud Catholicos in tyrannidem esse versam, apud suos esse legitimam.

Ridiculum est plane, veri pastoris minas contemnere. Salmonea tonitrua sua venditare. Quomodo Caluinus aliquæ pastores sunt? quis illis per Europam discurrentibus excommunicandi dedit auctoritatem? At Luthero excommunicatio bene cessit, tũ illuminatus est, ante in tenebris hærebat. Non concedent hoc Lutherani. Multo minus Caluiniani. Nã post condemnationem, in Carolstadium ac Zwinglianos insurrexit. Ita historia habet, & vt Caluinus à suis refellatur, audiatur Pareus lib. 4. cap. 13. de Eucharistia.

Lutherus excommunicatus insanijt.

Quæ tum in illum Carolstadius, quæ Oecolampadius, Tigurini, alijque in eum dixerint, non est ignotum, quot & quales errores viuo Luthero consecuti fuerint, quamque grauia dissidia, adeo vt omnes pene à Luthero desciuerint, illeque omnes Theologos examinandos censuerit, vt cæteri taceant, docet Historia confessionis Augustanæ ab ipsis Lutheranis edita; & demonstraui in iubilo Iubilorum. Pareus in vno articulo de præsentia corporis Christi, Lutherum à Luthero distinguit. p. 204.

Lutherani Quid de Luthero eiusque asseclis sentiant Caluiniani, intelliget, qui legerit Tigurinos in capitibus consensionis, aiunt esse homines indoctos, turbulentos, omni virtute destitutos, in quibus sit confusa, & insipida garrulitas. Homines nullius precij, qui falso prætextu decipiant multos rudes, & imperitos, friuulos, petulantes, faces per quas Satan excitet incendium, temulentos, bellum sacramentarium instaurantes. Quomodo igitur illi tales fuerunt, quos Deus manu porrecta adiuuit, duxitque.

à Caluiniani descripti.

§. 3. Cœcus, cum parentes litem suam facere nolent, fortiter causam agit. Nam vocatus iterũ, & iussus Deo gloriam dare, verumque inficiari, resistit, & eos hortatur vt Christi discipuli esse ipsi velint. Quod vers. 25. ait: *An peccator sit nescio*, non est dubitantis, sed impiam hostium blasphemiam ironia excipientis: nam serio probat: Peccatorem non esse.

V. 27. In quibusdam est οὐκ ἠκούσατε, rectius omittitur negatio. V. 28. quod noster vertit: maledixerunt ei. In Græco est; ἐλοιδόρησαν αὐτὸν. *conuitiati sunt*, eodem ista sensu dicuntur, in v. 28. nonnulla apparet difficultas, quod si negatio addatur, audire accipiendum est, pro credere, assentiri.

VERSVS 31. & seq.

Scimus autem quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit. A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. &c.

QVÆSTIO I.

An peccatores Deus non exaudiat?

§. 1. ARgumentatur cœcus ex cõmuni principio, & naturali, & reuelato. Nam & veteres Ethnici, generatim existimarunt, eos qui iuste ac pie viuerent, à Deo impetrare quæ rogarent, impios odio haberi. Et sane Deos non nisi æquos aciustos fingere initio cœperunt, post addiderunt, & sanguinarios, & flagitiosos, ac denique furias, & dæmonas, scelerum auctores, vnde venefica illa exaudiri se postulat.

Pios audiri à Deo principiũ est fidei.

Si vos satiõre nefando
Pollutoque voco.

Alij Deos pie sancteque colendos docebant, vt bona largirentur. ὅσκε θεοὶς θνητὸς ἐπιπείθηται μάλα τ' ἔκλυον, αὐτάρ. *Qui Deũ obtemperat, facile eum exaudiunt.* Hinc communi principio non obstat, quod peccatores Deus aliquando exaudiat. Nam pœnitentes exaudit, vt promisit, interdum etiam non conuersos; nam Achabum cum vtcunque se humiliaret exaudiuit, & quosdam impios, ad miracula facienda inuocatus non destituit. Intelligenda ergo verba sunt de præsenti quæstione Christus se Messiam à Deo missum ante Abrahamum esse affirmabat, non credebant, verum ad lapidationem vsq; exardescebant. Christus miraculo illustri sua dicta confirmat: hoc non posset, si à Deo non esset. Non posset impostor à Deo impetrare, vt ad falsam eius sanctitatem ostendendam, aut mendacia comprobanda, ederet miracula. Non enim diuinæ veritatis sigillum appendi potest præstigijs & impostoris, nouum autem & à sæculo inusitatum miraculum demonstrabat à Deo ipsum venisse. Nemo id ante fecerat, vt docet Athan. de Incarnat. verbi Dei pag. 67. a. *Tale quid de quonam (quæso) poterunt allegare? aut quomodo denique audent contra ipsa vel ocu-*

Miracul. peccator

Verus sectator Christi vocationi falsam, nõ ederunt Deum miracula.

vel oculos attollere? Siquidem Prophetia Deum aduenturum significat: & signa eius præsentiæ tempus ostendunt. Ac in aduentu eius futurum esse, vt cæci videant, claudi ambulent, surdi ausultent, balbi expeditam linguam habeant, præuio denuntiatu indicauerunt. Quando igitur talia signa contigerunt in Israel? Aut vbi simile quippiam in Iudæa accidit: docent. Naaman leprosus mundatus est, sed surdus non audijt, aut claudus ambulauit. Mortuum excitarunt Helias & Helisæus, sed non is qui natura cæcus fuit, per eos visum recepit. Magnum quidem profecto mortuum reuera excitare. Cæterum id non tale miraculum, quale Saluatoris nostri? Atqui de lepra, de mortuo, de claudo, non tacuisset scriptura, maxime si accidisset aut claudum obambulare aut cæcum visum recipere. Nequaquam hæc indicare præterm:sissent sacræ literæ. Quoniam igitur tacitum est de eare in scripturis, certum est ea prius non euenisse. Quando igitur ista acciderunt, nisi quando ipse Dei sermo in corpore fuit? Quando autem adfuit nisi cum contigit claudos ambulare, linguam balborum expediri, surdos audire, cæcos à partu visum recipere: ideoque eius temporis Iudæi hæc videntes, in hæc verba proruperunt, vtpote qui non aliunde hæc fieri audierunt. Nunquam talis surrexit in Israel, Ab æuo auditum non est, vt quisquam aperuerit oculos à partu cæci, Nisi hic esset à Deo, non posset quippiam tale facere.

Nisi esset à Deo non posset quicquam facere. Syrus ﬠ hoc. nempe cæcum à natiuitate curare. Hoc ergo modo intelligendum est, Deum peccatorem non audire. Seu vt Syrus habet, vocem peccatorum non audire.

§. 2. Quod olim isto loco vsi sunt Donatistæ, vt docerent sacramenta irrita esse, quæ à peccatoribus administrarentur, id quidam imitati sunt patrum sæculo, & qui baptismum cum Cypriano negabant ratum, si hæreticus eum contulisset. Cyprian. Ep. 64. & 68. Et Cyprianus quidem sententiam mutauit, seque à Catholicis non separauit, vt testatur Augustinus, discipuli eius qui contumaces in errore perstiterunt, damnati sunt. Obijcit l. 7. de baptismo contra Donatistas apud Augustinum cap. 21. Lucius à Mambreta. *Scriptum est.* Nemo potest accipere aliquid nisi datum fuerit ei de cœlo *Si hæresis de cœlo est, potest baptisma dare. Respondetur audiat & alium dicentem si Auaritia de cœlo est, potest baptisma dare, & tamen dant auari sic ergo & hæretici.*

Pluribus respondet l. 2. c. 8. contra Epistolam Parmeniani. Summa est; non iudicandos esse facile peccatores, eos audiri à Domino; idem Origen. hom. 5. in Isa. & Basilius constitut. monast. c. 2.

Impij aliquando miracula faciunt signo iustitiæ, non ad roborandum errorem, sed veritatem confirmandam. Ita Augustinus lib. 83. qq. q. 79. Quin et- *Miracula peccatoris.* iam Caluinus ad impetrandum à Deo aliquid pietatem & fidem requirit. Peccator. inquit, hic impium & sceleratum significat. Deum ait non audire nisi à quibus vere, & sincero corde vocatur. Solam fidem ad Deum aperire ianuam, impios in precibus nomen Dei profanare, & mereri sacrilegij pœnas, nihil impetrare. Impios autem intelligit, qui non credunt sua scelera sibi non imputari.

Falsum igitur est, quod & Caluinus, & eius, assecle toties declamant: impium dum adhuc impius est, iustificari, Deo gratum, concidit que tota illa imputatæ iustitiæ vanitas. Quod vero Brentius hic garrit ex miraculo non esse fidem, sed verbo Dei, fallit imperitos. Nam vt verbo credamus miracula fiunt, mouent illa animum vt verbis assentiamur.

VERSVS 39. & seq.

Et dixit ei Iesus. In iudicium ego in hunc mundum veni: vt qui non vident, videant: & qui vident cæci fiant. Et audierunt quidam ex Pharisæis qui cum ipso erant: & dixerunt ei, Nunquid & nos cæci sumus? &c.

QVÆSTIO I.

Quomodo Christus venerit, vt videntes cæci fierent?

§. 1. COecus audito Christum esse filiũ Dei. Procidens eum adorauit, adoratione Deum testatus, vt docet Chrysostomus. εἶτα τὴν ποικίλην διάθεσιν ἐμπαίων προσκυνήσεν εὐθέως. ὅπερ ὀλίγοι τῶν τε θεραπευμένων ἐπίστευσαν ὅτιον οὐ λεπτοὶ καὶ ἐκπὸς ἄκρου, διὰ τὸ τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ τὴν θείαν δυνάμιν, ἵνα μὴ πίστις νομίσῃ ῥῆμα μόνον εἶναι τὸ λεχθέν, καὶ τὸ ἔργον προσέθηκε. Ille affectum suum è vestigio adorando protulit, quod pauci curati fecerunt, vt leprosi illi, & alij: hoc pacto diuinam eius virtutem demonstrauit, ne quis enim verbo tenus dixisse arbitrari posset, opus etiam addidit.

§. 2. Postquam igitur cœcus vidit, credidit, adorauit, videntes autem miraculi magnitudine excœcati sunt, subiecit Christus se in iudicium venisse, vt qui non vident, videant, & qui vident cœci fiant. Particula *vt* non est hoc loco ἀποτελικὸν, vt notant Græci, sed ἐκβατικῶς; Non enim causam vniuersæ significat, sed in parte causam in alia euentum. Venit enim propter nos cœcos, & miseros, vt illuminaret, sua deinde gratia perfusos liberaret, non venit propter seipsum, vt docte exponit Athanasius oratione 3. contra Arianos. *Saluator quoque idem de ipso loquitur,* Ad iudicium ego in mundum veni, vt qui non videt, videant, & qui vident, cœci fiant. *Non igitur propter seipsum sed propter nostram salutem, & ob demolitionem mortis, & condemnationem peccati; & vt cœci visum reciperent, & vt omnes è mortuis excitarentur aduenit. Si igitur non sui gratia, sed nostri venit, neque in suipsius vsum conditur, sed ad nostrum, fieri non potest vt sit creatura.* *Non est Christus causa excæcationis.*

§. 3. Iudicium exponunt dupliciter, proprie & pro iudicatione, vt sensus sit, sed iudicaturũ nunc alios illuminandos, alios excœcandos. Quo pertinet etiam illorum interpretatio, qui iudicare restringunt ad solam condemnationem. Aliter iudicium generaliter accipiunt pro diuina prouidentia, qua Christus in mundum venit, eo effectu, vt qui cœci sunt, videntes fiant, & videntes excœcentur: non quod cœcitatis auctor sit prouidentia, sed quod alios misericorditer illuminet, alios iuste in cœcitate relinquat. Nam cœcos hic dici eos, qui se maxime videntes arbitrantur, cœcitate, ignoratione que arrogantes. ideo ait, vers. 41. *Si cœci essetis, hoc est: cœcos esse cognosceretis*, peccatum non haberetis, iam enim dudum ad remedium venissetis, & remissa essent peccata vestra, nunc autem peccata vestra manent. Nam in Græco alij legunt ἁμαρτίαν alij ἁμαρτίαι. Iusto ergo Dei iudicio tam impia cœcitas, fastu & odio obtenebrata deseritur. Quamtis & alius, isq; verissimus possit esse sensus. Si cœci esse is corpore & animo, aut sola dunt axat mente, hoc est, mea miracula non vidissetis, doctrinam non audissetis, vt multi sunt longinquis in locis, qui de me nihil audierunt, peccatum hoc perfidiæ, & duritiæ contumaciſſimæ non haberetis, nunc vero peccatũ vestrũ manet, vt loquatur Dominus non de omni delicto, eosq; *Iudicium hoc loco.* *Singularis in Iudæis cæcitas.*

absoluat

absoluat, sed de illo singulari, quo spiritui sancto, agnita veritate resistebant.

§. 4. Bullingerus hinc liberum oppugnat arbitrium. [Habemus hic quoque certum & infallibile veritatis iudicium pronunciatum contra prædicatores virium liberi arbitrij. Hi enim si & ipsi cœci essent, & seruitutem, & infirmitatem, atque corruptionem ex suo peccato agnoscerent, gratia Christi illuminarentur, quia vident, id est, quia vires suæ carnis iactant, & gratiam Christi non vnicè magni faciunt, inhæret in ipsis cœcitas, atque peccatum.]

Liberum arbitrium non tollitur.

Respondeo. Pelagianos ea ratione confutari, vires liberi arbitrij non tolli. Corrupta est natura, infirmata eatenus libertas, vt suo marte legem præstare non possit, adiutorio gratiæ possit. *Si cœci essetis*, inquit Christus, *peccatum non haberetis*, quod scilicet cœcitas inuoluntaria sine culpa est. Eodem modo si libero arbitrio non peccant, peccatum non habent. Accusabat Catholicos Pelagius, quasi liberi arbitrij negatores, in eorum locum & crimen succedere Prædicantes. *Frustra*, inquit Hieronymus aduersus Pelagium, cap. 4. *blasphemas, & ignorantium auribus ingeris, nos liberum arbitrium condemnare. Damnetur ille qui damnat.* & prooemio aduersum Pelagianos, in dialogo. *Manichæorum est, hominum damnare naturam, & liberum auferre arbitrium, & adiutorium Dei tollere.* Ille tantus arbitrij prædicator gratiam Dei non impugnat. Epist. 739. ad Cyprianum Tom. 3. f. 389. *Quem hostis persequitur, ad muros vrbium confugit. Fessus viator, tam sole, quam puluere, vmbræ quærit solatium. Si sæuissima bestia hominis sanguinem sitiat, cupit & nititur, vtcumque poterit præsens vitare discrimen. Ita & homo à principio conditionis suæ Deo vtitur adiutore: & cum illius sit gratia, quod creatus est, illiusque misericordia, quod subsistit & viuit, nihil boni operis agere potest sine eo: qui ita concessit liberum arbitrium, vt suam per singula opera gratiam non negaret: ne libertas arbitrij redundaret ad iniuriam conditoris, & ad eius contumaciam, qui ideo liber conditus est, vt absque Deo nihil se esse nouerit. Quod autem dixit in generatione & generationẽ, omnia significat tempora, & ante legem, & in lege, & in Euangelij gratia, vnde & Apostolus dicit: Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis, sed ex dono Dei. Et omnes epistolæ eius in salutationis principio non prius pacem habent, vt donatis nobis peccatis nostris, pacem Domini consequamur.*

Arbitrium autem cum gratia diuina operari docet comm. in c. 49. Isaiæ. lib. 13. Tom. 4. fol. 156. *Hæc vniuersa dicuntur vt liberum hominis arbitrium monstraretur. Dei enim vocare est, & nostrum credere, nec statim si nos non credimus impossibilis Deus est: sed potentiam suam nostro arbitrio derelinquit, vt iuste voluntas præmium consequatur. Quia ergo noluerunt per me in te credere, iudicium meum apud te est, quod omnia fecerim quæ eis facere debui, dicens in Euangelio: Ego te glorificaui super terram, opere completo, quod dedisti mihi vt facerem.*

Et lib. 3. dial. c 3. fol. 293. 1. contra Pelagianos. *Ego ne liberum tollo arbitrium, qui in tota disputatione nihil aliud egi, nisi vt omnipotentiam Dei cum libero arbitrio conseruarem? Crito: Quomodo seruas liberum arbitrium, qui dicis hominem nihil posse facere, nisi Deus semper adiuuerit? Atti. Si in culpa est, qui libero arbitrio iungit Dei auxilium: Ergo ille laudetur, qui Dei tollit auxilium.*

Et in Ezechielem ca. 2. *Loquitur hæc Deus ambigentis affectu, vt liberum hominis monstret arbitrium: ne præsentia futurorum boni vel mali immutabile faciat quod Deus nouit esse futurum.* Quod vero addit Bullingerus. *In sanctis etiam esse peccatum, sed non manere, non imputari*, Libertinissimum sapit: Nam peccatum reuera manere, & peragi credit, sed tantum non imputari; itaque eadem scelera & deteriora scelera in sanctis esse concedit, sed non imputari, in fidelibus autem imputari.

QVAESTIO II.

An sit Deus cœcitatis auctor?

§. 1. OStendi ex Chrysostomi & Theophylacti interpretatione particulam vt non causaliter accipiendam, sed euentum indicari duntaxat. Sic & Theodoretus q. 12. in Exod. interpretatur. pag. 29. *Cæterum, vt aliquo adducto controuersiam dissoluamus, aduertendum est, quod sol vi caloris sui ceram quidem liquefacit, lutum vero exiccat: & illam quidem emollit, hoc autem indurat. Quemadmodum ergo sol iste, vna & eadem virtute contraria operatur: sic ex longanimitate Dei omnium nonnulli capiunt vtilitatem, alij vero damnum: & illi emolliuntur, isti vero indurantur. Quod & Dominus declarauit in sacris Euangelijs: In iudicium inquit ego in hunc mundum veni vt qui non vident, videant: & qui vident cæci fiant. Non quod per hoc declaretur talem fuisse Domini scopum (neque enim huius gratia venit, vt reddat eos, qui vident, cæcos) sed quod factum est indicauit. Ipse enim vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Quum igitur humana natura arbitrij libertatem habeat, qui crediderint saluabuntur: qui vero non crediderint gehennæ sibi fiunt authores. Sic Iudas, qui Apostolus erat, postea excæcatus est: diuinus autem Paulus, quum antea cæcus esset, postea visum recepit. Sic per aduentum Saluatoris, Iudæorum plurimi excæcati sunt, gentes autem visum receperunt. Non tamen ob id, quod quidam aduersarij non erant crediturí, dicendum est, dispensationem saluatoris nostri secundum carnem non extitisse, hoc enim priuaret orbem salute. Sic & perdiuinus Simeon dixit Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & signum cui contradicetur. Veruntamen hoc ignorare non oportet, quod Deus omnium præsentem vitam stadium hominibus esse declarauit, vt qui certant in eo proprium scopum declarent: in futuro vero seculo iuste iudicans, illos vt victores athletas coronabit, hos vero puniet tanquam authores nequitiæ. Et quia non omnes credunt esse aliquam aliam vitam futuram, Deus omnium etiam in hac vita quosdam palam punit flagitiose viuentes, & vicissim alios religionis studiosos non mediocriter collaudat.*

Deus non accipiendam, *efficaces-* Theodoretus q. 12. in Exod. interpretatur. pag. 29. *tatem.*

Euentus igitur fuit à Deo quidem præuisus, sed nullo modo venientis scopus. Quapropter detestanda eorum est blasphemia, qui Borboritas & Manichæos imitati, Deo scelera sua transcribunt.

QVAESTIO III.

An omnes habeant auxilium, quo possint vitare peccata?

§. 1. NOn adfuisse Iudæis gratiam, qua peccatum cauere possent, quidam existimant, eam tamen impotentiam esse concomitantem, non antecedentem, ideo peccare eos statuunt. Concomitans impotentia est, quæ non est causa agendi, sed omnino se habet ad actionem per accidens. Vt si auarus non det eleemosynam, quia non vult, non considerans se non posse, si forte clam furto illi ablata sit pecunia, quod factum esse ipse nesciebat. Illa impotentia tenacitatem non excusat. At in voluntate quando est impotentia concomitans, etiam est antecedens: ideo impeditur libertas, nec peccat id agendo quod vitare non potest. Omnis enim eius impotentia volendi, est causa non volendi. Itaque dicendum est hos cœcos dum ferentur in Christum impingunt, habuisse gratiam vitando peccato sufficientem, seu mediate, seu immediate. Nec sufficit in causa esse impedimẽtum, vt cum quispiam ab præteritum pec-

Impotentia concomitans tam.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

catum

catum priuatur gratia, si non est libera mens ad vitandum alia peccata, necessario absoluendus est homo. Nam vt peccet, in se libera, debet esse actio. Peccata autem obduratorum sunt non in sola causa, sed ex libertate propriæ malitiæ peccata sunt.

§. 2. Pareus l. 2. de gratia & libero arbitrio, c. 7. Regulam illam Theologicam: Nemo peccat in eo, quod vitare non potest Probat ex Aristotele. l. 3. Eth. c. 5. [Gulosus homo ingurgitationem vitare non po» test; Num ideo crapulando non peccat. Legat Ari» stotelem in Ethicis hoc redarguêtem. l. 3. c. 5. Diabo» lus mendax & homicida ab initio, peccata vitare non » potest; An ideo non vere peccator? Iudæi excœcati » non poterant credere, incredulitatem vitare: an id» eo non vere peccabant? Quare tum demum verum » est, quod dicit, quando quis quod vitare non potest, » vellet, vitare, nec impotentiæ vitandi ipse sibi causa » exstitit: Vel cum quis munitus, & coactus, nulla sua » voluntate legem Dei transgreditur.] Hinc conclu» dit, Excœcatis deesse auxilium sufficiens, & eos non posse vitare peccata. Nam occulto Dei iudicio, sed iusto voluntarie cœcos esse.

Qua ex ratiocinatione consequitur, eos non posse vitare, quin velint, quod malum est, & voluntarie cœcos esse, nullo modo posse velle videre, ideo cogi vt voluntarie cœci sint.

Aliud deinde exemplum adducit p. 276. [Hæc » nostra est, & vera responsio; Quod diabolum, & ex» cœcatos homines, non excuset impotentia vitandi » peccata: Quia est impotentia ἐπίπαρτος, voluntarie » attracta, per peccata actualia, & originalia. Exempli » gratia, debitor decoxit centum talenta, nec potest » creditori reddere. An vacat culpa, & creditori non » tenetur propter impotentiam. Imo maxime: Impotentia enim est ἐπίπαρτος.]

Respondeo. Veram ac solidam esse doctrinam Catholicam; nempe opus esse libertate quæ libera sit, & à coactione, & necessitate. Si enim non potest non velle, non vult liberrima voluntate, non enim omittere potest, quod vult. Nec refert si volens lubens agat; nam & bestiæ toto ardoris impetu feruntur in ea quæ appetunt, & contra ea, quæ oderunt, nec tamen, ideo libere agunt. Quod ad gulosum pertinet, potest ille vitare ingurgitationem, sed non sine magna pugna. Potest Medea patrem præferre hospiti, possunt alij sceleratissimi peccata vitare: at nolunt, ideoque peccant, quia nolunt, cum possint. Nam vt de gulosо loquar, certe potest ille ingurgitationem euitare, instrumenta ebrietatis abiicere. Si enim Scæuola vrere manū potuit, si Indus rogum ascendere, cur non sitim ferre, aut bibendi voluptatem spernere Antonius? aut cum se manu sua conuulneraret, non poterat cæde sua abstinere? Necessarione Cleopatra aspidem admouit? Quis Catonem & facere vulnus, & factum rumpere coegit? aut quæ necessitas fuit, id agendi quod tanti doloris erat, & non sine dedecore perficiebatur? Cur eum familiares hortabantur, vt viuere vellet, si necessario mortem sibi consciuit? Vnde vero illa necessitas, non ab imperio Dei, non à violentia diuinitus impellente, non ab ipsa voluntate, quę se non cogit velle, quod vult.

§. 3. Quod Pareus fingit, ideo impotentiam vitandi peccati non excusare, quod sit peccato contracta, ἐπίπαρτος, idque exemplo debitoris exponit. Id totum vanum est, & horridum. Nam debitoris culpa præteritum peccatum est, decoxit enim centum talenta. Primum hoc peccatum fuit, at cum non soluit, quod non potest; non facit nouum peccatum, quia non potest, quod si carcere constringitur, aut venundatur id ideo fit, quia peccauit, non quia peccare pergit. Quod si vel hæreditate, vel dono noua centum talenta acciperet, nec creditori tamen solueret, nouo se scelere obstringeret, non aliam ob causam, quam quod impotentia soluendi sublata fuerit. Quod si non excusat impotentia vlla, hominum est conditio miserrima.

Aristoteles quidem eos merito reprehendi existimat, qui vitiosos habitus, aut morbos peccando contraxerunt. Verba Aristotelis sunt. *At vero ex eorum, opinione qui dicunt bonum quod videtur, illud esse quod sub voluntatem cadit, nihil sub voluntatem cadere per se. sed quod in singulis videtur tale: quoniam alij aliud bonum videtur, idemque sæpenumero huic bonum illi malum. Ac frequenter idem homo res contrarias bonum esse existimat, atque ita nihil sub voluntatem natura sua, cadet & per se.*

Quod si hæc non videntur verisimilia, illud dicemus: bonum nempe quod natura sua reuera & per se bonum est sub voluntatem cadere: illud vero quod videtur tantum, aliquatenus & respectu singulorum hominum voluntati subiacere. Nam licet re vera bonum non sit, respectu alicuius certe circumstantiæ est bonum. Sic præmiari natura sua est malum præmiatori vero & pro tempore aliquo bonum. Quare simpliciter bonum videtur: Quatenus vero bonum est, etiam sub voluntatem cadit. Vnde fit interdum, vt quod videtur bonum, aliquatenus etiam sub voluntatem cadat. Viro igitur bono, id quod reuera bonum est, sub voluntatem cadit: improbo vero, quod sors obtulerit.

Sed reprehenduntur ob præterita peccata illi, non ob infirmitatem, qua iam miserabiles sunt; Causa mali culpatur, non pœna.

In nostra igitur potestate ista sunt, aut si non sunt, iam non peccamus agendo, quo necessitas trahit. Turpe est morbum intemperantia contraxisse, quique hoc fecerunt merito reprehenduntur, non tamen ægrotare peccatum est, quia iam liberum esse desijt. Verum ea de re toto fere lib. 2. de amissione gratiæ, egi & statu peccati contra Pareum disputans.

Ostendique illas blasphemias etiam à Caluinistis Belgis abunde refutatas.

CAPVT X.

AMEN, amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde: ille fur est, & latro. 2. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. 3. Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. 4. Et cum proprias oues emiserit, ante eas vadit: & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. 5. Alienum autem nō sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non nouerunt vocem alienorum. 6. Hoc prouerbium dixit eis Iesus. Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis. 7. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen, amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium. 8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones, & non audierunt eos oues. 9. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inuenie

10. Fur

10. Fur non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat. Ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. 11. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oues: 13. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est. & non pertinet ad eum de ouibus. 14. Ego sum pastor bonus: & cognosco meas, & cognoscunt me meæ. 15. Sicut me nouit Pater, & ego agnosco Patrē: & animā meam pono pro ouibus meis. 16. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor. 17. Propterea me diligit Pater: quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam. 18. Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à meipso, & potestatem habeo ponendi eam: & potestatem habeo iterum sumendi eam: Hoc mandatum accepi à Patre meo. 19. Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos. 20. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit: quid eum auditis? 21. Alij dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis: nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire? 22. Facta sunt autem Encenia in Ierosolymis: & hyems erat. 23. Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. 24. Circumdederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? si tu es CHRISTVS, dic nobis palam. 25. Respondit eis IESVS: Loquor vobis, & non creditis, opera, quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me. 26. Sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. 27. Oues meæ vocem meam audiunt: & ego cognosco eas, & sequuntur me. 28. Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. 29. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est; & nemo potest rapere de manu Patris mei. 30. Ego, & Pater vnum sumus. 31. Sustulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarēt eum. 32. Respondit eis IESVS; Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? 33. Responderunt ei Iudæi; De bono opere non lapidamus te sed de blasphemia; & quia tu homo cum sis, facis teipsum DEVM. 34. Respondit eis IESVS; Nonne scriptum est in lege vestra: quia Ego dixi, Dij estis? 35. Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura; 36. Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis; Quia blasphemas: quia dixi, Filius DEI sum? 37. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. 38. Si autem facio; & si mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoscatis, & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre. 39. Quærebant ergo eum apprehendere; & exiuit de manibus eorum. 40. Et abijt iterum trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primùm, & mansit illic; 41. Et multi venerunt ad eum & dicebant. Quia Ioannes quidem signum fecit nullum. 42. Omnia autem quæcumque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

IN CAPVT DECIMVM

ARGVMENTVM.

PAstoris veri, falsi, mercenarij, furum & latronum discrimen exponit, se bonum pastorem esse asseuerat, animam pro ouibus ponere, vitam illis æternam dare se à patre diligi, animam ponere, vt resumat. Orto deinde dissidio, & in porticu Salomonis circumstantibus eum Iudæis, & an esset Messias, rogantibus, exprobrat incredulitatem, quod operibus suis non credant, non esse eos ex ouibus, se vnum cum patre suo esse. Lapidare volentibus instat, & rogat, ob quod bonum opus se velint lapidare? Nec enim ea causa, quod se filium Dei dicat; cum illi ad quos sermo Dei factus est, etiam dij vocentur. Magis autem ille, quem pater sanctificauit, & misit in mundum. Iterum sæuientibus ipse trans Iordanem abijt: vt furor paulùm conquiesceret.

In Syro vsque ad versum 22. titulus ponitur; רחמיטא דקודש עדתא *Vespere sanctificationis Ecclesiæ.* additur vero דביזוטוניא דאפיסקופא *dechirutunia dephiscope.* Id est, χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων *electionis Episcoporum.* Monent Syri. χειροτονίαν esse linguæ Iauanicæ, & interpretari eam dictionem Doctores רממות ירים *rammoth iadim, eleuationes manuum,* in ordinatione Episcopi, quem Hebræi צופה *Zuphe* appellant, quasi speculatorem dicas.

VERSVS 1.

Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde: ille fur est & latro. &c.

QVÆSTIO I.

Quodnam sit ostium?

§. 1. NOn est libera ingenijs relicta concertatio, nam Christus v. 7. & 9. se esse ostium affirmat, per quod intrare oporteat ouile. Nam *per me, introierit, saluabitur.* Ingredietur, & egredietur. Non quod per Christum ouile, hoc est, Ecclesiam egrediatur, sed verbis illis indicatur, eum in Ecclesia versaturum, pacifice oratoria ingressurum, & egressurum. Sic loqui Hebræi solent. יבא ויצא *Iabo vaiezze Intrabit & egreditur.* Deut. 28. 6. Ps. 121. 8. Alludit enim ad pastoris curam, officium, cuius est frequenter pecus visere. Vestigia enim Domini saginant bouem. Oculus Domini pascit equum. Qui igitur hoc in ouili, ἐν τῇ αὐλῇ in illa aula degit, tam fido pastore satagente semper pascua inueniet. Nec ouium modo, sed pastorum etiam ostium est Christus. Quod quia Pharisæi non ingrediuntur à salute necessario aberrant. *ingredi & egredi.*

§. 2. In-

§. 2. Intrare igitur per ostium est, per Christum intrare, eius auctoritate, missu, gratiâ, approbatione Ecclesiæ regendæ curam suscipere. Quicunq; igitur à se venit, quicunq; missus ab alio non ingreditur per ostium fur est, & latro. Chrysostomus notat pastorem liberè intrare, & palam. Latronem ὁ παρρησιαζόμενον, *non palam, non liberè.* Deinde ὃ κατὰ τὰς γραφὰς, τοῦτο γάρ ἐστι, τὸ μὴ διὰ τῆς θύρας. *Non iuxta scripturas, hoc est enim non per ostium.* Hinc occasio calumniarum arrepta est abhæreticis. Hinc Bullingerus & Brentius fingunt Catholicos sua cõmenta Euangelio addere. Et Brentius quidem robustâ fronte mentitus, *Pontificios*, ait, *seipsos factre ostium.* Quod ne fando quidem vnquam auditum est. Et ille quidem Christum vocantem, admittentem, recipientem ostium esse fateri coguntur, ab eo enim omnis gratia est, & auctoritas, atque in eo residet. Hæc autem omnia iuxta scripturam fiunt. Nam verè Chrysostomus: εἰκότως δὲ θύρας γραφὰς ἐκάλεσεν. αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς εἰσάγει τῷ θεῷ. καὶ τὸν θεογνωσίαν ἀνοίγει, καὶ εἰσέλθειν ποιεῖ, καὶ φυλάττει, καὶ τοὺς λύκους ἐκ ἀφίησιν εἰσελθεῖν. καθάπερ γὰρ τὶς θύρα ἀσφαλὴς, ἕτως ἀποκλείει τοὺς αἱρετικοὺς τὴν εἴσοδον, ἐν ἀσφαλείᾳ καθιστῶσα ἡμᾶς ὧν ἂν βλαπτώμεθα πάντων, καὶ ἐκ ἐῶσα πλανᾶσθαι. καὶ μὴ εἰσβαλύσωμεν αὐτὸν ἐκ ἐσόμεθα ἐυχερῶς τοῖς ἐχθροῖς. *Merito autem ostium scripturas appellat, quoniam nos ad Deum ducunt, & eius notitionem aperiunt: ipsæ oues faciunt, ipsæ custodiunt, neq; lupos irrumpere permittunt. Tanquam enim ostium firmissimum hæreticos arcent, & in tuto constituunt: neq; nos, modò velimus, aberrare vnquam sinent. Et nisi hoc ostium infringamus, nunquam nos inimici nostri poterunt expugnare.*

Ostium ergò est scriptura, ostium Christus, ostium Deus, & ostium lex. Scriptura docet, Christus docet, vocat, iustificat, glorificat. At illi qui scripturam reuerenter accipiunt, verumq; sensum tuentur, ostium illud inueneruntˌ qui eas suo ingenio torquere. & capere conantur, ostium illud clausissimum experiuntur. Nam à Christo abeunt; dum enim per ostium à Prophetis, & Apostolis apertũ ingredi sese fingunt, suo sensu abducti in auia trahuntur, & imaginationis suæ ostium ingrediuntur. Non enim illis ostium est, quod non vident, non intelligunt. Quod si per ostiũ ingressi sunt, cum nemo sibi honorem sumat, sed veniat, qui vocatur vt Aaron, ostendãt signa apostolatus sui. Vocatos à Deo se probent. Cùm Christum habere dæmonium hostes calumniarentur auctoritatem asseruit, & *operibus*, inquit, *credite*, nos vocationis vel minimum indicium ab aduersarijs quærimus. Hactenus nullum est datum. Aliunde igitur ascenderunt, seu vt Syrus habet בַּר דְּרָבָא אָחֳרָנָא *Men duchâ acharina, de loco alieno*, nempe veterum hæreseon, Manichæorum, Arianorum, Berengarianorum ac similium.

Qvæstio II.

Quænam sint oues?

§. 1. OVes populi vocantur, vt vineæ, syluæ, maria, aquæ. Nisi enim diligenti pastorum curâ regantur, non modo obnoxij sunt vastatoribus, sed inter se vnius regni, oppidi, domus incolæ colliduntur, & mutuo sibi exitio sunt, quemadmodum oues interdum mutuo pressu intereunt. Sic igitur, 2. Reg. 24. Psal. 94 Ezech. 34. Zach. 13. oues dicuntur Israelitæ, omnesq; populi, quod nulla sit illis suis in viribus, aut ptudentiâ salus, neq; enim vel vni lupo mille greges possunt obsistere. Generatim ergo oues populi sunt, res imbecilla & mollis. Quos proinde pastor metuere non debet; cum regere eas debeat. Quemadmodũ stolide Samij, Saitæ, Thebani, oues pro dijs coluerunt, vt Clemens Alexandrinus 7. strom. docet, ita quoq; pastores stulti sunt, qui metu ouium ne offendantur, salutaria illis remedia, non adhibent, non præcedunt, vt ducant, sed sequuntur, & duci se sinunt.

§. 2 Cæterum an oues dicantur solum electi, an vero etiam illi, qui fide, & gratiâ donati sunt: nec tamen ad vitam præordinati sunt, inter auctores controuertitur. Augustinus tract. 45. de electis interpretatur, quas vocat oues secundum prædestinationem. *Dico ergo, nouit Dominus qui sunt eius; nouit præscitos, nouit prædestinatos, de illo quippe dicitur, quos autem præscitu, & prædestinauit conformes fieri imaginu filij sui, vt sit primogenitus in multis fratribus.* Et paulò post expressius, *quis accusabit aduersos electos Dei? nouit Dominus, qui sunt eius, ipsæ sunt oues, aliquando seipsa nesciunt, & pastor nouit eas, secundum istam Dei præscientiam, secundum electionem ouium, ante constitutionem mundi. Secundum hanc præscientiam dicit multas oues foris, multos lupos intus.* *Oues prædestinati.*

Tandem concludit: De prædestinatis se loqui, siue sint iam in gratiâ, sine venturi sint. Fatetur tamen adhuc manere quæstionem, & soluit: quod prædestinati audiant vocem. *Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit, hanc non negligit proprius, non audit alienus, & non perseuerando non audit.* Prædestinatus si ad tempus errauit, in æternum non perijt, Sed tamen Christus, videtur loqui etiam de illis, qui oues sunt, secundum præsentem iustitiam, lupi aliquando futuri. Et Augustinus, *fideles fuisse, & oues fuisse*, docet, eodem tractatu. Itaque Christus oues vocat iustos, & eos qui venturi erant ad se, licet adhuc lupi essent, per anticipationẽ oues appellat, nec excludit etiam eos, qui in numero credentium sed infirmi. Errantes etiam oues appellantur. Hac ergo parabolâ attentionem parat, vt altius menti insideat, quod similitudine adumbratum fuit: ostendere Dominus cœcum ouem esse, per Christum in ouile ingressum, excommunicatione aliud nõ esse factum, quam vt è spelunca latronum discederet. Itaque suam auctoritatem asserit, Pharisæorum euertit: qui postquam Messiæ sufficienter manifestato restiterunt, oues esse desierunt, ouium prædones, pastoris interemptores. Quibus vero vitam æternam dat, nisi ipsæ se indignas faciant, versæ in lupos. *Agit etiam de illis qui casuri erãt.*

Qvæstio III.

Quodnam ouile?

§. 1. ECclesiam esse omnes consentiunt, Augustini verba. *Non autem potest quisquam per ostium, id est, per Christum egredi ad vitam æternam, quæ erit in specie; nisi per ipsum ostium, hoc est per eundem Christum in Ecclesiam eius, quæ est ouile eius intrauerit ad vitam temporalem, quæ est in fide.* & tract 45. *Hoc tenete ouile esse Catholicam Ecclesiã.*

Hinc contra Arium ille, & Photinum, atque adeo omnes hæreticos disputat, qui per humile ostium intrare nolunt, sed per maceriam ascendunt, & cadunt. In Ecclesiâ sunt autem, & boni & mali, & vocantur oues tamẽ etiam mali, quia in ouili sunt, sed non perseuerant. Quare sibi de veritate doctrinæ hæretici frustra blandiuntur, cum in Ecclesiâ non sint. Scripturas quidem iactant, sed hæretici ob aliam causam non sunt, nisi quod eas legentes, nec intelligentes falsas opiniones contra earum veritatem asserant, vt habet Augustinus l. 7. de Gen. ad lit. c. 9. & l. 1. de Trinit. c. 3. & l. 8. de Catech. rudibus. Et talem cœtum esse seu Ecclesiam etiam aliquando Sectarij fatentur. Herbrand. thes. VI.

§. 2. Quamuis autem veterem & sanctam scripturam aliquando incorruptam adducant, eius tamen interpretationem, sensumq; nouum producunt, atq; ita noua dogmata cudunt, quocirca ad Apostolicam Ecclesiam cœtus suos reducere non possunt. Fruſtra

igitur suas Ecclesias tam diuersæ sectæ proponunt, tanquam Catholicas, tanquam ouile Christi, ex Germanitate & paritate doctrinæ, alias Ecclesias impuras appellant. Nam quæ scripturarum expositio, & ex illâ expositione, dogmatum confirmatio, à mille quingentis à nullâ Ecclesiâ probata fuit, sed potius reprehensa, damnata, quam nec Apostolicæ Ecclesiæ, nec viri Apostolici, martyres, & Episcopi agnouerunt, illa inquam expositio scripturarum Apostolica & Catholica censeri non debet, nec signum est Ecclesiæ Apostolicæ, sed Satanicæ. Tales vero sunt expositiones Lutheranorum, & Caluinianorum; de vbiquitate, humanitatis infinitate, inconsubpanitate, alijsque. Tales sunt de gratiâ irresistibili, reprobatione absoluta, similiaque portenta. Hic ergo valet: quod Tertullianus de præscriptione aduersus hæreses pronunciat c. 31. *ita ex ipso ordine manifestatur, id esse Dominicum, & verum, quod sit prius traditum: id autem extraneum & falsum, quod sit posterius immissum.* At vero omnes illæ expositiones Lutheranæ, & Caluinianæ posterius aut si olim aliquando aliquæ fuêre, ab hæreticis quos ipsi quoque pro talibus habent, sunt inuentæ, à Catholicis damnatæ.

§ 3. Quin Lutherus contra nouas hæreses ex suâ prædicatione prognatas Ecclesiam veterem obijcit, „ Epist. ad ducem Borussiæ. [Testimonium, totius sanctæ Christianæ Ecclesiæ, (tametsi præter nihil nobis „ reliquum esset) solum nobis sufficere deberet, ad insistendū in hoc articulo cœnæ, & ad nō audiendos planeq; reijciendos fanaticos Spiritus: quia periculosum „ est, & horrendum, quicquā vel audire, vel credere cōtra vnanimem testificationem, fidem, & doctrinā, totius S. Christianæ Ecclesiæ, quæ ab initio, vsq; ad nos, „ supra mille quingentos annos in toto orbe terrarum „ cōcorditer sensit. Si nonus articulus esset, non à principio Christianæ Ecclesiæ, neq; in omnibus Ecclesijs, „ vel tota Christianitate per omnem mundū sparsa creditus: non esset tam periculosum, vel horrendū de eo „ ambigere, vel disputare an recte crederetur. Sed postquam à principio, quam late patet Christianitas, consentienter creditus fuit, is profecto, qui de eo dubitat, „ idem facit, ac si Christianā non crederet, simulq; non „ tantum damnat totam, sanctam, Christianam Ecclesiam, tanquam damnatam hæreticam, sed ipsum etiam „ Christum, & omnes Apostolos, & Prophetas qui articulum fidei nostræ; credo S. Christianam Ecclesiam, fundarunt, & potenter testati sunt, vt Christus „ Matthæi 28. c. inquit, ero vobiscum, vsq; ad consummationem sæculi: Et Paulus 1. Timoth. c. 3.]

Aduersarij iudices iniusti.

Si id igitur credendum est, quod annis mille sexcētis crediderunt Christiani, non sunt in cœtu Christianorum, qui noua, & illis contraria credenda proponunt. Herbrandus quidem illos patres qui eadem docuerunt, quæ nos in Ecclesiâ fuisse concedit, in illis quisquilias, in nobis damnabiles errores esse profite„ tur. Thesi 135. [Sed tamen retento fundamento per „ Christū saluati sunt, quotquot in Christum vere cre„ diderunt, abiecta fiduciâ in propriâ opera & aliena, „ solius Christi merito confisi sunt.] Thesi 136. Negat se æque Clementes esse in Pontificios. Rationem red„ dit. Thesi 137. [Et ingens est discrimen inter illos, qui „ superioribus sub regno pontificio in erroribus & cœ„ citate vixerunt, atq; istos qui hoc tempore sunt. Illic „ enim Deus temporibus ignorantiæ, & cœcitatis ex „ multa misericordia dissimulauit multa, & infirmitati „ condonauit: quod pertinacibus in errore, cum veritatem oblatam recusant non item facit.]

At vero illos in nobis errores appellat, pestes, vlcera, tætros errores & idolomanias pluſquam Ethnicas. Thesi 79. 91. 98. Cur vero in Christi ouili ista non fuere mortifera, nunc vero continuo necant? Dionysius areopagita pro defunctis sacrificium offerre docet, & amicus Dei est, ouis Christi est, cur ego si idem facio mox in lupum mutabor? at ille Apostolos magistros habuit, ideoq; minus excusationis error illius habuit, quam meus, qui Apostolos, Dionysium, cæterosque habeo præceptores ita sentiendi, & auctores faciendi.

Oratio pro defunctis.

QVÆSTIO IV.

Quis ostiarius?

§. 1. SYrus vocat נטר טרעא *natar targha*, custodem ostij. Alij Mosen appellant, qui tabulæ dator sit, & custos, Christum præcipuè prædixerit, & typo significarit. Toletus Cardinalis Spiritum sanctum, alij Deum esse aiunt. Solum videri posset non conuenire Deo ianitoris officium, quod ianitor Domino & patrifamilias minor esse soleat, plerunque seruus, & crebro durâ catenâ ligatus. Deus autem & Spiritus sanctus supremus est ouilis conditor, & Dominus. Verum non sunt omnia accommodanda. Ianitor est, qui admittit, & excludit, aperit, & claudit. Ille Christo dedit Ecclesiā, eumq; caput fecit, nec enim omnia omnibus comparanda sunt, vt alijs in similitudinibus ostendi. Alioqui & Christus ianitor est, qui habet clauem Dauid, sed ianitor & Dominus, sicut hic pastor est, & ostium: cur non & ianitor?

Deus & Christus ianitor.

QVÆSTIO V.

An oues omnes sciant vocem pastoris?

§. 1. PAstor oues antecedit, ne errent quæ sequuntur, quia vocem eius norunt. Ante omnia admiranda est in simplicissimâ pecude τῆς ἀκοῆς. *auditus*, præstantia. Inter mille balantes vocem matris discernit agnus, & vocem pastoris grex vniuersus. Discretionis Spiritum suis electis Caluinus tribuit, vt à veritate non abducantur, sed veritatem à falsis hominum figmentis, discernant. Experientia sanè docet, diu *Ouium aliq.* multumq; oues aberrare: nec in omnibus esse Spiritum discretionis, quo vera & falsa dijudicent: atque adeo ipsæ oues doctrinam & errores videre possint. Aliquando enim & alienos sequuntur. Quod si de ouibus loquamur quæ sunt ex prædestinatione, diu multumq; sæpe alienos audiunt. Latro in cruce demum vocem pastoris agnouit. Oues vero quæ iam *Oues non* gratiam consecutæ sunt, dum sequuntur, vocem a- *semper.* gnoscunt, sed aliquando agnoscentes alio vertuntur, aliqua rei creatæ illecebrâ adductæ.

VERSVS 18.

Omnes quotq; venerunt fures sunt & latrones: sed nō audierunt eos oues.

QVÆSTIO I.

Qui fures & latrones?

§. 1. QVod est in quibusdam libris, ἀντε με, ὡς ἐμέ, non est in emendatioribus, nec in Syro exemplari. Fures & latrones sunt, qui & lupi qui oues dispergunt. Manichæorum erat hæresis: Fures & latrones esse omnes Prophetas. Hunc enim locū contra vetus Testamentum interpretabantur. Testis est August. contra aduersarium legis & Prophetarum l. 2. c. 4. cum autē constet Prophetas à Deo missos, & sanctos fuisse, de illis nequaquam textus intelligi potest.

Particulam itaque πάντες restringunt interpretes. *Omnes falsi* Quidam sensum esse; omnes qui venerunt tanquam *Prophetæ*, ipsi Christus essent, & pro redemptore se venditarunt, *qui se pro* vt Iudas Galilæus, & alij, inter quos & Herodes fuit. *Messia vene-* se videtur. Hunc in modum fere Chrysostomus & *runt.* Theophylactus. *Non de Prophetis hoc intelligendum, vt a-* *Prophetas* iunt hæretici: illos enim audierunt, & per illos Christo credi- *fuerunt fu-* derunt; sed de Theudâ & Iudâ, & alijs seditiosis. *derunt.* Hæc ille ter & la- *contra Manichæos & aduersarios legis ac Prophetarum. transc.*

Cum

Cum enim oues laudentur, quod alienos non audierint, de Prophetis accipi verba Christi non possunt, Eos Christus in nomine suo venisse alibi confirmat. Alij ad omnes falsos doctores extendunt, & vim oppositionis collocant in verbo, *venerunt*: Nam suâ sponte venerunt, non missu legitimæ auctoritatis. Ideoq; more luporum sine vllo iure, metâ cupiditate prædæ, & nocendi libidine venerunt. Augustl.2.c.4. citato, ita respondet Manichæis. p.260. *Illud quoq;*, ait, *dixisse Dominum*: Ego sum ianua ouium: Omnes alij qui ante me venerunt fures sunt & latrones. *Venisse quippe hoc loco intelligi voluit illos qui missi non fuissent: Quos arguit etiam Hieremias, dicens*: Hæc dicit Dominus de Prophetis, qui Prophetant in nomine meo, & ego nõ misi eos. *Illi autem, quos insanus iste blasphemat, à Domino missi sunt, non sponte venerunt. Quos & Dominus per parabolam quidem, sed apertissimâ significatione declarat, vbi dicit.*

Idem tractatu 45. in Ioannem, alias interpretationes addit, p.136. *Quid est hoc Domine, omnes quotquot venerunt? Quid enim? tu non venisti? sed intellige. Omnes quotquot venerunt dixit, vnius præter me. Recolamus ergo. Ante aduentum ipsius venerunt Prophetæ, nunquid fures & latrones fuerunt? Absit, non præter illum venerunt, quia cum illo venerunt. Venturus præcones præmittebat, sed eorum corda quos miserat, possidebat. Vultis nosse quia cum illo venerunt, qui est ipse semper? Carnem quippe accepit ex tempore. Quid est ergo semper?* In principio erat verbum. *Cum illo ergo venerunt, qui cum Verbo Dei venerunt.* Ego sum, *inquit*, via & veritas & vita: *si ipse est veritas, cum illo venerunt qui veraces fuerunt. Quotquot ergo præter illum, fures sunt & latrones, id est, ad furandum & occidendum.*

§.2. Potest & alio fieri modo illa restrictio. Nempe omnes qui ascenderunt aliunde, non intrantes per ostium esse fures & latrones: quæ Chrysostomi & Augustini interpretationes coniungit: & signum clarum est, vnde oues cognoscant lupum esse, qui effracto pariete ingreditur, non per ostium. Nam oues aperto ostio non terrentur, sed si aliunde, insuetâ apertura irruptio fiat. Atq; hæ sunt veræ interpretationes, minus ad rem illi, qui poni præteritum pro futuro arbitrantur. Fures aliqui falsos doctores, latrones, tyrannos interpretantur, verum sunt ijdem: nam furantur, vt sibi mactent, aut vendant. Et doctores falsi, cum potestas adest, etiam gladio sæuire solent. Princeps horum Satanas est: Verè Clemens Alex. l.1. strom. p.134. 28. latrones nobis illos exhibet.

§.3. Latro & fur Diabolus dicitur. Pseudoprophetas miscens Prophetis, quemadmodum tritico Zizania, omnes proinde qui ante Dominum venerunt, fures & latrones, non omnes quidem homines, sed omnes pseudoprophetæ, & omnes, non authenticè ab eo missi. Habent pseudoprophetæ, nomen Propheticũ, cum Prophetæ sint, sed illius mendacis, &c. Inter falsa, & vera quædam dixerunt pseudoprophetæ, & reuera ipsi in Ecstasi prophetarunt, tanquam apostatæ illius ministri. Hoc paulò ante de Philosophiâ, & Philosophis dixerat, & veros doctores ab illis separarat. p.133. 42. Omnes ante præsentiam Domini fures sunt, & latrones. *Omnes ergo*, p.147. l.7 strom. *Ibi qui in sermone continentur, qui fuerunt ante susceptam à verbo carnem, ex iudiuntu generaliter. Sed Prophetæ quidem, vt qui à Domino fuerunt missi, & inspirati, non fures, sed ministri. Dicit itaq; scriptura.* Misit sapientia seruos suos conuocans cum celso præconio ad craterem vini.

§.4. Quomodo autem Philosophi fures fuerint, libro quinto stromatum demonstrat. Quod in posteros Philosophorum hæreticos optimè quadrat; nam & ipsi quædam vera retinent, vt falsa condiendo fallant; mendacium autem furto affine est, & aurea sententia est, ὁδηγεῖ δὲ τὸ ψεῦσμα πρὸς τὴν κλοπήν, *ad furta mendacium manuducit*, vt monet Clemens l.1. st. om.

§.2. Hæretici etiam quamuis post Christum venerint eodem in censu locandi sunt. Ita Manichæis August. exprobrat. l.16.c.12. contra Faustum. *Deinde subiungis, ipsum te audisse diuinitẽ fures fuisse & latrones omnes, qui venerunt ante se. Vnde illum audisti, hoc dicentem nisi ex Euangelio? At si hoc, quod ita credis ex Euangelio, vt tanquam ex ore Domini te audisse dicas alius falsum esse contendat, atq; hoc dixisse Christum neget, quò ibis? quid facies? nonne Euangelicâ authoritatem, quantis potueris viribus prædicabis? Misser, illic scriptum est, quod non vis credere, vbi didicisti, quod ita credas, vt hoc te ab ipso Christo dicas audisse. Eccenos virunq; scio. credimus quia Euangelio sancto credimus, vbi vtrunq; scriptum est, & Christo scripsisse Moysen, & omnes, qui ante Christum venerunt, fures fuisse & latrones. Venisse quippe ita vult intelligi, quia missi non sint: nam qui missi sunt, sicut Moyses & S. Prophetæ, non ante ipsum sed cum ipso venerunt, sed eũ per ipsos loquentem humiliter portauerunt. Vos autem, qui hæc verba Domini sic intelligitis, secundum vestrum intellectum satis cõfitemini nullos vos habere Prophetas, qui venturum Christum prophetauerunt: & ideo vobis eum sicut voluistis, ita finxistis. Nam si aliqui sunt vestrum, quibus quidem propterea fides habenda non est, qui à non nisi à vobis proferuntur: tamen si aliqui sunt, quos dicere audeatis prophetasse Christum falsa carne venturum, falsa morte passurum, falsas cicatrices dubitantibus discipulis oblaturum, non dico, ex hoc ipso quam sint detestandi, atq; fugiendi, quamq; nõ possint esse veraces, quibus de mendacio Christus placet: vt hoc non dicam, certè vt dicere cœperam, secundum istum intellectum vestrum fures fuerunt & latrones, quoniam ante Christum venerunt, qui eum venturum quoquomodo prædicarunt. Porro si ille intellectus est verus, vt ipsi ante Christum venisse dicantur, qui cum Christo id est, cum verbo Dei venire noluerunt, sed cum eos non miserit Deus, mendacia sua hominibus attulerunt: vos quoq; ipsi, quamuis post Christi passionem & resurrectionem in hoc mundo nati fueritis, fures & latrones estis: Quia priusquam vos ipse illuminaret, vt veritatem ipsius prædicaretis, eum anteuenire voluistis, vt vestram fallaciam iactaretis.* Prophetarum defensio.

Conueniunt sanè illis ex amussim furum, latronum nomina, quia rem ipsam tenent, nec qui eos audiunt & colunt, in ouili sunt Domini, boni pastoris, sed λυκοποίμενες, quos Clemens Alexand. l.4 strom. lupos pro Deo coluisse docet. Est autem lupus, ὄρνεον πλεονεκτικὸς, *ferus & acquirendi auidus*. Est ille ἐν τῇ ἀνθρώπων μορφῇ ἁρπαγὴς ταχὺς. *In forma humanâ rapax*. Eas egregiè eodem libro describit Clemens, quẽ lector consulat.

QVÆSTIO II

An ad hæreticos furum & latronum ingressus pertineat?

§.1. CAluinus ne ipse cum suis non legitime videatur ingressus, ostium & totum ouile euertere conatur. [Contendit ergo, *inquit*, non omnes in pastorum vel ouium numero habendos, qui externũ in Ecclesiâ locum vsurpant. Sed hac demum notâ legitimos pastores à reprobis, genuinas oues ab adulterinis discerni, si ipse vnus omnium sit scopus, principium & finis.] Resp. Omnino necessarium esse, vt omnium scopus, principium, & finis sit Christus, quod quidem in controuersiam non venit, vti nec illud. Non omnes legitimos pastores, qui externum sibi locum vsurpant. Illud verò necessarium omnibus sæculis monitum: vt quamuis interdum mali pastores bonorum occupent cathedras, caulasque, nec continuo dignosci queant, omnes tamen ingressum in ouile considerent, quamuis enim per ostium ingrediantur aliquando mali, aut post ingressum fiant mali, de quo non disputo. Tenendum tamen est; omnes, qui aliunde ingrediuntur, & non per ostium esse malos, omnes fures & latrones. Hoc symbolum est pastoris mali, aut lupi sub pelle ouium laruati, si non per ostũ ingre- *Ingressus in ouile considerandus.*

Malus est qui male ingreditur.

ingrediatur. Quemadmodum vel legitimâ successione, vel electione rex creari potest improbus, & iniustus: nec de futuri regis integritate nos inauguratio, & diadematis fulgor certos reddit; ita nec de moribus Episcopi ordinatio. At si quis per fraudes, violentiamque, & malas artes regnum inuadat, nemini dubium est, eum non modo improbum, sed etiam tyrannum esse, in quem pro rege legitimo arma sumere fideles subditi tenentur. Nec causa eius disceptatur cuius manifesta tyrannis est. Hæc ratio tenenda est Christianis. Multa sunt in hominum consilijs, animisq; obscura, tecta, fucata, simulata, sublaruâ sanctitatis tegit immania scelera hypocrisis, nec aduerti omnia, notarique possunt. Lupus sub pelle ouillâ aliquandiu delitescit, at si aliunde irrumpat, non per ostium, si desit legitima missio, successio; iam non dubia fraus est, lupus est, ad resistendum conclamatur. Magnum in eo præsidium est rudibus, vt vbicunque in Dei sanctuarium vident occluso ostio per ruinas aliquem irrumpere, certo statuant hostes Euangelij esse, nec audiendos. Sanctuarium, inquam, Dei, locum externum, Ecclesiæ iurisdictionem vsurpatam. Non enim doctrinam Christi, tenere aut tradere possunt, qui contra Christi mandatum irrumpunt, & sibi sumunt honorem. Qui autem illa vident, & sequuntur, sponte lupis & furibus sese exponũt. Non omnes boni sunt pastores, qui pro talibus se iactant, nec oues quæ externis insignibus gloriantur, fateor; hoc vere Caluinus dicit: Verum non hoc agitur, vt negemus, hypocritas esse in Ecclesiâ, sed κεῖσθαι, ponitur, quo lupos cognoscamus. Non sunt pastores omnes, qui se tales iactant, at lupi sunt omnes qui in ouile Domini iniussu irruunt. Potest latere sub ouillâ pelle lupus, at si in suâ pelle, & suo rictu appareat lupus, nemo tam verors est, pastorem vt credat. Aliquando ouium exuuias induit lupus, nunquam lupinâ se vestit ouis. Scelus esse nouit, vel in suum commodum, vel dedecus mentiri; ouium sibi insignia circumdat lupus, vt fallat, luporum infamem habitum ouis abominatur. Certum est, & euidens indicium furis, & latronis, si nullâ serie successionis, electionis, missionis noui doctores in Ecclesiam irrumpant. Hoc consilium Christi est, ostendere tesseram quam secum ferant, dedecoris sui testem omnes qui doctrinam Catholicam violare contendunt. Vnde enim venerunt? quâ ratione ingressi sunt? Vnde ius pastorale illis datum est? Pastores veri sunt qui ad Christum adducunt, mali, qui ab eo abducunt. Præclara oratio. At qui lupi sunt semper abducunt, etsi enim adducere quandoque videantur, id tamen agunt, vt longius remoueant. Hîc lupi nobis mores Christus ostendit, quem nunquam sequi ouis debet, quantumcunque amœnâ deducat viâ, ad lanienam enim deducit.

Nunquam ouis maceriam diruit, aut aliunde ascendit.

§. 3. Animaduertere igitur fideles oportet, vnde ascendant, qui veniunt, testimonia missionis exquirere est necesse, si enim in castra nemo, nisi dato signo accipitur, cur in Dei Ecclesiam admittentur ad pastorale officium, quorum mens & fides, & vocatio incerta est, imo quorum ambitio & irruptio non est dubia. Hinc monet Christus. Attendite à falsis Prophetis, Matth. 18. & 14. & Ioan. 20. Doctrinam internoscere initio non licet rudibus, si nihil contra receptam fidei regulam inter initia disputet. Lupus ouillâ pelle tectus, quamdiu compositè inter oues degit, nondum quis sit, agnoscitur. At si perfosso pariete eum irrepere

Nemo audiendus qui aliunde ascendit.

videant, nõ ire per ostium, hostem nemo dubitat. Ne igitur aberrent, animum intendant, quis ductor sit, pastor an lupus? Docentis personam intueantur. Insignis illa fraus est Satanæ cum audiri se postulant hæretici, non personis æstimandam fidem, sed ex fide de personis iudicandum. *Non quis dicat, sed quid*, ait

Persone ingressus est spectandus.

Acontius, lib. 6. stratagematum Satanæ. Hoc modo ingressus est Arius, hoc modo Photinus, alij: Hoc stratagemate Acontiano vsus est Manichæus. Credere sibi nolebant, scientiam, demonstrationemq; pollicebantur, audire se postulabant: & dum quædam vera docebant, latenter falsa ingerebant, quæ fallerent oculos etiam eorum, qui in lege Domini exercitati videbantur.

Respond. Itaq; aduertendum quis sit, an ianuæ sit vsurpator? an parietis perfossor? in disciplinis humanis ratio dictorum, non vita docentis perpenditur. Intellectu enim audita iudicantur, in religione præscribitur auctoritate; nemo enim docere sinitur, nisi quem Deus miserit. Nec enim Satanas vel certa & sancta docens audiendus est, nec Pseudoprophetæ eius administri. Nam vt recte Chrysostom. hom. 29. 1. Cor. docet. Diabolus ipse verum aliquando dicit: Primum vt rerum ordinem confundat, deinde vt Apostolorum auferat dignitatem. Postremo vt multitudini persuadeat, quo sibi attendat. Quæ ne fierent, etiã dæmonũ vera dicentium ora Christus obstruxit. Porrò ita veris sibi fidem præstruunt, vt cum existimationem sibi parauerint, efficacius fallant.

Satan etiã vera docens audiendus non est.

§. 4. Nemo hæreticorum nostri temporis per ostium, ne quidem à principio ingressus est. Sed ipsi Deo prohibente prosilierunt. Maior olim fuit in veris pastoribus scandali occasio; cum Nestorius Episcopus ante orthodoxus in medio ouili efferatus est in lupum, locum tenebat, quem iure ingressus putabatur. Nec ex ipso incessu notari lupus potuit, sed tum demum, quando refixis Ecclesiæ scitis, scripturas depraua-bat, & noua dogmata inferebat. Oues autem cum hactenus pastoris vocem audissent, mox sonante vlulatu lupi perculsæ sunt. Discernebant autem vocem ab vlulatu, cum apertè fundamentum Christianæ religionis videbant quati. Non est magnum tunc discernere Spiritum, quando ad aliqua peruenerit, vel perduxerit, quæ sunt contra bonos mores, vel contra regulam fidei. Tunc enim à multis discernitur ait S. Augustinus de Gen. ad literam lib. 12. cap. 14. Tarda est illa, non sera tamen lupi agnitio. At nostri sectarij omnes primo in aggressu rabiem præferunt. Missi non sunt, & currunt, ostium declinant, per ruinas, qua data via ascendunt. Quis enim post stigmata de Ecclesia profugum, Ecclesiæ pastorem fecit? Quis Bezam proprio suorum scelerum præconio infamem in Christi ouile recepit? & oues pascendas commisit? venerunt à seipsis. Hodieque veniunt. Non enim ab vlla legitima auctoritate mittũtur. Nec possunt negare, qui per Europam sparsi sunt sectatorum cœtus. Episcopos non habent, ab illis non ordinantur. Hac de re alias à me actum est. Nunc placet ex ipsorum libris argumentum. Qui ab Episcopis ordinati non sunt, & missi, aliunde ascenderunt, nulli hæreticorum ministri ab Episcopis, vel ordinati vel missi sunt, Non habent ergo legitimũ ingressum, sed aliunde venerunt. Adrianus Saravia contra Genebenses hoc demonstrat. p. 423. ad quem lectorem relego, ex quo constat, totam Galliam iudicio Britannorum veris sui Euangelij carere pastoribus.

Hæretici per ostium non ingrediuntur.

§. 5. Non audierunt illos oues, sed etsi interdum aliquæ aliquandiu deceptæ sunt, non audierunt tamen perseueranter, vt Augustinus interpretatur, & Theophylactus, aliquos ἀποκλαπέντας paululum seduci, deinde ad caulas tamen reduci. Quod verissime de illis dicitur, qui oues sunt prædestinatione. Aliæ oues cũ audiunt, & sequuntur hoc ipso oues esse desinunt, alienum enim audiunt. Ridicule hîc furit Bulling. in Pontificem, q̃ se audiri postulet, & Christi vicariũ appellat. Nam hoc ipso quod Vicariũ se, & legatũ Christi appellat, ad Christũ nos adducit, p̃ quo legatione fungi-

fungitur. In ipso enim Christus loquitur, vt supra ex Augustino docui. Si enim Dominus cognomen pastoris communicat Apostolis, atque alijs Ecclesiæ præpositis, vt hoc loco Musculus disputat; Quid tandem peccati est, si vicarium se Christi summi Pastoris Pontifex profiteatur?

VERSVS 10. & seq.

Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet, &c.

QVÆSTIO I.

Quis Christo, & quis sit furi scopus?

Vnus pastoris & furis.

§. 1. FVri & latroni, vnus atque idem est scopus propositus, mactare & perdere. Nam à suo pastore greges separare conantur, & à reliquo grege vniuersæ Ecclesiæ abducere. Solitariæ autem oui perendum est. Christus venit, *vt vitam habeant, & abundantius habeant.* Seu vt Syrus dicit: *Et quod est abundantius habeant.* Magnam enim gratiam, magnamq; gloriam promittit, omnia abundantissimè præstiturus est, & vitam, & omnia vitæ ornamenta. Studium furum describit nobis Hieronymus Commentario in c. 7. Michææ. *Et dicamus scriptum de hæreticis: Nolite credere in amicis, ô populi simplices, & in ducibus prauis, qui se amicos & principes hæreseon esse promittunt: non enim vestram salutem, sed sua quærunt lucra, & deceptum gregem pedibus suis conterunt: & ei quæ tecum dormit caue nequicquam credideris, quam non possumus aliam intelligere nisi carnem: vt non facilè credamus carnis blanditijs, ne animi duritia virilisq; constantia illius edomita mollescat illecebris. Filius enim, qui natus à Deo est, neglecto creatore suo, blasphemat eum, à quo conditus est, dicente scriptura*: Nonne pater vnus omnium vestrum? *Nonne Deus vnus creauit vos? & anima cœlestem despicit Hierusalem, matremq; contemnit Ecclesiam, quam qui contempserit, morte morietur.*

Verissima est in nostris sectarijs Prophetia, quorum hoc caput est, Pontificem, & vnionem Ecclesiæ oppugnare, in cæteris facile dissident, seque mutuo tolerant.

Hæretici primo ab Ecclesiâ, deinde à seipsis desciscunt.

Nunc quoq; simile studium hæreticorum experimur; abducunt discipulos post se, deinde lanienæ offerunt, ab Ecclesiâ desciscunt Catholicâ; deinde à seipsis, alij ab alijs. Vnus erat quondam Lutheranismus: mox in centenas factiunculas dissectus est. Fieri enim potest, vt omnes errent, at vt in vnam viam aliam, in vnum errorem omnes conspirent, fieri non potest. Postquam enim suum singuli iudicium in sacris literis exponendis præferre cæteris inceperunt, etiam discipuli à magistris hæreticis, hæretici secessionem fecerunt. Cur enim Lutheri dictata reciperet Melanchton, cum ab illo quindecim sæculorum doctores videret esse contemptos.

QVÆSTIO II.

Quomodo bonus pastor det animam pro ouibus?

§. 1. TRiplex est pastorum genus. Nonnulli sub laruâ pastorum lupi sunt, fures, & latrones, de quibus dictum est: alij mercenarij de quibus v. 12. dicetur. Boni autem pastoris notam insignem proponit: *nempe. Animam dare pro ouibus.* Nec modo per ostium ingressus est, quod aliquando etiam mercenarius facit. Sed postquam ingressus est: ad mortem vsque pro ouium salute decertat. Excitant quæstionem hoc loco, vt mihi videtur minime necessariam. An liceat pro re temporali vitam periculo exponere? Respondent id fieri posse: nam pro opibus, pro libertate, pro famâ ferro decertare solent. An vero si leo, vel vrsus, aut sanè lupus occurrat, præstet ouium iacturam quàm vitæ facere, non est dubium homini prudenti. Satius est pecora, quam homines laniari. Christus loquitur de pastore, qualem homines fidelem arbitrantur. Eum nempe qui feris, & furibus se solerter opponit, etiam cum vitæ periculo, & si non omnes eruere potest, quam plurimas tamen seruare conetur, quod ouium damna ipse sentiat. Mercenarium vocant, qui mox imminente periculo fugit. Talem se reuera pastorem Christus, imo multis, modis meliorem profitetur, qui ideo venit, vt oues vitam habeant, & abundantius habeant, atque interim ipse sciens volens animam suam det pro ouibus, in cruce enim pro cunctis mortuus est.

Pro temporali damno vita an impendenda?

§. 2. Cum data pro ouibus anima dicitur, refutatur hæresis Osiandrina, Funciana, Sociniana, qui impiè negant mortem Christi fuisse satisfactionem, & lytrum persolutum esse. Illi enim veterem Samosatenianorum hæresin reuocant, & nostrâ redemptionem simplicem interpretantur liberationem, seu metaphoricam, non autem per modum lytri depensi. Nam Matth. 20. 28. 1. Tim. 2. 6. vti & hoc loco dicitur: *animam dedisse, & seipsum*, additur vero λύτρον & ἀντίλυτρον, quibus ex verbis, hæc etiam sunt exponenda. Ita enim olim Bernard. Epist. 190. & Epist. 194. & 195. & 196. contra Arnoldum de Brixiâ, & Petrum Abailardum disputauit, eos deinde hæreticos Synodus Romana damnauit.

Christus lytrum pro nobis persoluit.

Nec minus Caluiniana blasphemia à Christo refutatur, cum dicit bonum pastorem esse, qui animam dat pro ouibus, in mortem scilicet, non autem in damnationem, etiam temporariam, at Caluinus morte nihil actum censet, nisi hominis damnati dolores accessissent. Ipsa parabola ostendit violenter scripturam torqueri. Bonus enim pastor, cum lupi insidiantur, fures & latrones infesti sunt, pro ouium salute non damnationis æternæ, sed mortis periculo depugnat. Nec maior sanguini Christi irrogari potest, quam cum adeo leue eius precium fuisse dicitur, vt sine pœnâ hominis damnati lytrum esse non potuerit. Certum vbique precium quod pro captiuis persolutum est in scripturâ nobis proponitur, & in sanguine consistere dicitur; Rom. 3. 24. Per redemptionem Christi sanguine factam, Eph. 1. 7. Per sanguinem, Heb 9. 16. per mortem, 1. Pet. 18. Redempti estis, non auro, vel argento, sed pretioso sanguine. Sanguine precioso, non desperatione, non damnatione preciosa redemptoris. Et Apocalyps. 5. 9. Iusti se sanguine Domini, non mortis æternæ horrotibus redemptos clamant. Maneat ergo, Christum verè soluto precio nos redemisse, & mortis ac sanguinis, merito, satisfactione verâ: non pœnis damnatorum.

Sanguis Christi lytrum.

§. 3. Causæ cur Christi propriam redemptionem lytrum, satisfactionem negarint, Christo Socinus & Osiander, sumptæ sunt ex impijs Caluinianorum, & Lutheranorum contra sanctorum merita argutijs. Sanctorum opera dicunt non esse indebita, esse creata, esse ex gratiâ. Atqui illis eisdem argumentis Osiander probare conatur diuinam solam naturam nos redemisse, iustificasse, à morte liberasse. Monstrosa eius est sententia, sed è principijs Caluinismi, & Lutherismi. Ratio eius 33. *Quicquid nos à morte liberat, est Deus, non homo.*

Causæ Osiandrismi.

Et ratio 39. *Creatura liberare non potest, non dare iustitiam.*

Vide rationes 40. 42. 56. cæteras, omnes ratione carentes.

Et vt compendio persequar. Vnâ sententia omnia complexus est Funcius. *Si obediens passio Christi est nostra iustitia, tunc Christus ipse non est nostra iustitia. Christus ipse non est passio, nec passio Christus. S. Paulus autem & tota Ecclesia Catholica, confitentur Christum ipsum, esse fundamentum, & iustitiam nostram.*

Hæc quamuis puerilia sint, & inter miseros illos Antabatas agitentur, idcirco tamen attuli, vt appareat, eisdem argutijs sanctorum merita, & Christi non modo merita, sed etiam sanctificationem nostram, & redemptionem tolli. Neque enim argumentis opus est, sed audisse nugas, est soluisse. Quis enim nescit à morte nos liberatos à Deo, à diuinâ naturâ, sed precio, merito, satisfactione sanguinis Christi, dignitatem à diuinâ hypostasi habentis. Quod vero iustitiam nostram creaturam negat, planè est ridiculum, sed ex Caluinismo, qui omnem creaturam imperfectam fingit, quasi non possit creatura per rem aliquam creatam fieri iusta. At renouatio, regeneratio, omnis illa sunt res creatæ, & dona Dei. Nec potest sine Deo esse nostra iustitia quamuis Deus nō sit. Est enim donum Dei quod qui accepit, sine Deo esse non potest, quamdiu donum Dei in ipso est. Denique quod ait creaturam non posse vitam præbere, verissimum est Deus homo vitam probet, non nudus homo. Quibus ex rebus apparet Osiandrinos disertè, & absque fuco impios esse, nec Christi sanguini quicquam deferre; alios ita contra eos disputare, vt tamen occasionem & argumenta suppeditent.

Iustitia nostra creata est.

VERSVS 12. 13.

Mercenarius autem & qui non est pastor, cuius non sunt oues propria, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est: & non pertinet ad eū de ouibus.

QVÆSTIO I.

Qui mercenarij?

§. 1. MErcenarium Dominus definit, qui non est pastor, *cuius non sunt oues propria*, qui fugit, cui oues non sunt curæ, quia mercenarius est. Bonus pastor animam *ponit*, vt Syrus habet: & Nazian. p. 891. & Ambrosius T. 4. p. 163. Latinus, dat. Græcus τίθησιν, vel διδωσιν. ponit, vel dat; nulla sensus diuersitate. Tanti sunt illi oues, at mercenarius, nō est illi cura de ouibus, οὐ μέλει αὐτῷ. Est vero mercenarius cui non est cura ouium salus, nisi solum ob mercedem, quiq; in re sacra illud vsurpat.

Mercenarius non oues sed lucrum petit.

Μισθὸς δ' ἀνδρὶ φίλῳ εἰρημένῳ ἄρκι ἔσω.
Merces viro amico dicatur sufficiens & æqua.

Horum ingens est multitudo, & olim erat cum Dominus quereretur non esse, qui clauderet ostium suum gratis. Porro duplex est operariorum genus, qui mercedem præstolantur. Quidam enim exspectatione sui commodi, verè tamen laborant, alij palam flagitiosi sunt. Qui tamen cum vera doceant, audiendi sunt, tenent enim Cathetham Mosis, & Apostolorum, ita etiam monet Augustinus tract. 46. in Ioan. & serm. 49. de verbis Domini, & Chrysost. hom. 7. in Ezechielem.

§. 2. Pastoris igitur boni est, pro ouibus mori, fugere mercenarij. Quando fugere liceat. Disputat Athanasius l. de fugâ suâ, & Augustinus l. 2. c. 8. contra Gaudentium. Tertullianus etiam de fugâ pastorum, imo Christianorum librum conscripsit. Tenendum non omnem pastoris fugam vetari, sed eam quæ sit mercenarij, cui oues curæ non sunt, quâ oues exponuntur rapacitati luporum, dissipantur, & perduntur. Fugit Athanasius, ante eum Cyprianus, & multa Episcoporum millia. Fuga sæpe vtilior est ouibus & magis necessaria gregi, quam mors pastoris, de illa dixi comment. in Matthæum. Vide etiam Augustinum Epist. 180. ad Honoratum

Mercenarij etiam vera docent.

§. 3. Commendat autem Dominus omnibus, qui præsunt iteratâ repetitione ouium diligentem curam, vt quærant, quemadmodum docet Theophylactus τῶν προβάτων ὠφέλειαν, *non autem αἰσχροκέρδειαν*, emolumenta gregis, non quæstum lucri turpis. Magnum est enim inter pastorem ouium, & populi præpositum discrimen; vt est apud Nazianzenum oratione primâ, pag. 45. *Haud quaquam idem esse existimabam, ac ne nunc quidem existimo gregi aut armento præesse, & hominum animas gubernare. Illic enim quam pinguissimas & obesissimas oues ac boues reddere sufficit: idq; sibi & pastor & bubulcus, ob oculos ponens, irrigua & compascua loca explorabit, gregemq; & ad pascua ducet, & à pascuis educet, fessumq; recreabit, & alio mouebit, ac recreabit, aliquoties quidem pedo, vt plurimum autem fistula. Nihil porro aliud negotij pastor aut armentarius habet, quàm vt cum lupi nonnunquam pugnet, atq; interdum etiam ægram ouem aut bouem visitet. Magna autem temporis parte quercus ipsi, & vmbra & fistula curæ erunt, & in pulchra herba corpus sternere, atq; propè gelidam aquam, & sub leuissima aura lectum ex tempore compingere, amatorium etiam quiddam cum Cysibio cantillare, ac oues vel boues alloqui, & ex his etiam pinguissimas quasq; comedere, aut pretio addicere. Virtutis porrò ne leuissima quidem cura gregem vllum aut armentum vnquam tetigit. Quæ enim virtus eorum esse queat? aut quis eorum commodum potius, quàm voluptatem suam spectauit?*

Atque vtinam illa considerarent prælati, qui bona Ecclesiarum, etiam parochialium quasi gurgites absorbent, parum solliciti quomodo salus animarum procuretur. Interim hæreses obtinent, bella premunt, quorum malorum finis sperandus non est, donec illi, quibus aliorum corrigendorum onus impositum est, se ipsi corrigant.

Curapistorum.

Et eodem modo circa finem orationis, atque eius exegetes Elias Cretensis. Quantam vero sollicitudinem suscepisset, cum Episcoparum adnisit, oratione ad patrem Gregorium, quæ est septima, exponit. *Hæc sunt, quæ ego metuens, acerbitate ac mœstitia impletus sum, eodemq; modo affectus, quo pueri ad fulgetra, ex quorum spectaculo communctam cum admiratione & stupore voluptatem capiunt. Spiritum enim simul & amaui, & eximum: nonnullo q; temporis spatio opus habui, vt me ipse colligerem & excitarem, ac meliori tutioriq; parti adiungerem: vt subducente sese mœrore, nō secus ac Zizanijs in semine, malisq; cogitationibus meliori consilio cedentibus, spiritus iam plane vinceret, meq; ad simulatum suum & ministeriū vteretur, ad populi huius instaurationē, ad vtrumq; doctrina genus, tam quod in sermone quā quod in opere vitæq; exemplo consistit, per arma iustitiæ tam dextra quàm sinistra, ad commodam pascendi gregis rationem, à mundo abstrahentem, ad Deum adducentem, corpus exhaurientem, Spiritum augentem, tenebras fugientem, lucē gaudentem, feras propellentem, ouile colligentem, præcipitia & desertas solitudines cauentē, ad montes & edita loca greges impellentē.*

Clemens Alexandrinus lib. 1. prædagog. appellari pædagogum nostrum ait Christum, eumque imitandum præsulibus proponit, pag. 44. πῶς ἂν ὁ ταῦτα νοεῖν τὸν ἱκανὸν ἐπιτηδείως τὸ μάλα τῶν νηπίων; εἶτε παιμένες ἐσμὲν, οἱ τῶν σκηνῶν ποιμένες ἡγεμονικοὶ καὶ εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένος. *Quomodo igitur*

Bonus pastor.

gitur non est intelligendum Apostolum hoc modo intelligere hac infantium siquidem pastores sumus qui Ecclesiis præsumus ad imaginem boni pastoris?

VERSVS 14. & 15.

Ego sum pastor bonus: & cognosco meas, & cognoscunt me meæ. Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem: & animam meam pono pro ouibus meis.

QVÆSTIO I.

Quomodo cognoscat oues?

§. 1. IGnorat ouium faciem Mercenarius, rarò enim visit. Non est enim illi curæ ouium salus. Agnoscit pastor bonus, quia per eum, & in eo viuunt. Eum oues vicissim cognoscunt, amicitiæ enim & familiaritatis est cognitio. Cognitio non modo approbationem, affectumq; significat hoc loco, sed præcipuè prouidentiam, quâ omnia ouibus euentura præsciuit, & rationem eas tuendi constituit. Cognoscunt autem Christum oues fide, non eo modo quo cognoscuntur: nam multi nesciunt se oues esse, sed Dei misericordiâ fiunt oues.

§. 2. Diuinitatem, & cum patre æqualitatem cognitionis paritas demonstrat. Deum enim eo modo cognoscere, quo cognitus est, nemo potest, nisi Deus. Chrysostomus ouium cognitionem, quâ pastorem cognoscunt inæqualem, Christi, & Patris æqualem dicit: Αλλ' ἐκ ἴση ἡ γνῶσις· ἀλλὰ ἔστιν ὅπως ἔστι πατρὸς, καὶ ἐμοῦ. *At non par cognitio, sed illa quæ Patris est mea, est æqualis.* Et Theophylactus multo clarius. ὅτως γάρ φησιν ἐπίσταμαι αὐτὸν ἀκριβῶς, ὡς αὐτὸς ἐμέ. *Sic enim cognosco accuratè ipsum, sicut ipse me.*

S. Athanasius accurate locum hunc perpendit: & Christi diuinitatẽ probat orat. breui contra Arianos: εἰ πρὸς κύριε λέγοντος· γινώσκει τὸν πατέρα τις εἰ μὴ ὁ ὢν ἐν τῷ πατρὶ ὁ πατὴρ πῶς ἐκ ἀληθῶς εἰσὶν ἄθεοι θεομάχοι, λέγοντες, μήτε ὁρᾶσθαι μήτε γινώσκεσθαι τὸν πατέρα τῷ ἁγίῳ ὁ τελείως; εἰ δὲ ὁ κύριος λέγει· καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα· ἐκ ἔκ μέρους ἡ γινώσκει τὸν πατέρα: ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν πῶς μαίνονται φλυαροῦντες, ὅτι ἐκ μέρους, καὶ πλήρης ὁ υἱὸς γινώσκει τὸν πατέρα; *Porrò cum Dominus dicat:* Nemo nouit Patrem nisi filius. *Et rursum:* Non quod Patrem viderit quisquam, nisi is, qui est à Patre. *Nonne cum Deo ipso pugnant isti, dum patrem à filio perfectè videri, cognosciq; negant. Etenim si Dominus dicit:* Quemadmodum nouit me Pater, ita & ego cognosco Patrem: *Pater verò non ex patre tantum cognoscit filium, profecto insaniunt isti, qui filium non plenè, sed tantum ex parte cognoscere patrem blaterant.*

§. 3. Tanti cognitionem illam fecerunt Vbiquitistæ, vt ex humana natura diuinam fecerint. Disputat Hunnii Hyperaspistes de omniscientiâ Christi, & ex eo, quod nouerat oues suas, ait communicatam humanæ naturæ omniscientiam diuinam. Cui doctissimè respondet in refutatione Mæuiani libelli nos ster Gretserus. [Si, vt par est, *p.*192.*c.T.*2. Conse» quentiam neges, mox audies hanc probationem: » Quia hæc scire proprium est diuinæ naturæ. Respon» deo: scire hæc talia per se, & per scientiam increatam » & infinitam: esse proprium Dei: At negamus huma» nam naturam Christi, seu Christum secundum hu» manam naturam, sciuisse hoc per se, & per scientiam » increatam & infinitam: sed ex dono Dei; idq; creato & finito; quia per lumen creatum & finitum hæc omnia cognita habuit.

Vbiquitistarum error.

Dixi iam in labyrintho Creticohunniano; si hoc Hunnianum & Mæuianum argumentum concluderet, secuturum, etiam Prophetas, omniscientiæ diuinæ attributum sibi communicatum habuisse. Quia & ipsi longè post futura cognouerũt, & prædixerunt: etiam ipsi cogitationes hominum occultas viderunt & peruiderunt: Etiam ipsi quid lateret in pectore sagaciter intuiti sunt. Nonne cor Elisæi 4. Reg. 5. præsens erat, quando reuersus est Naaman de curru suo in occursum Giezi? Nonne vidit Hælisæus, quamuis absens, quando Giezi accepit vestes & argentum? Nonne intellexit quo consilio hoc fecerit: videlicet, vt emeret oliueta, & vineas, & oues, & boues, & seruos, & ancillas? Nonne idem Helisæus detexit occulta consilia & positas insidias Regis Syriæ 4. Reg. 6. Nonne hanc ob causam conturbatam est cor Regis Syriæ, existimantis inter suos esse, qui omnia proderet: quam suspicionem quidam ex famulorum numero ei eximere tentans: Nequaquam Domine mi Rex, aiebat, sed Helisæus Propheta, qui est in Israel, indicat Regi Israel omnia verba, quæcunque locutus fueris in conclaui tuo. Nonne Sanctus Petrus Act. 5. nouit occultas fraudes & fallacias quibus Ananias & Sapphira Ecclesiam circumuenire studebant? Et quid multis ambagibus opus; si in Mæuiana stultitia aliquid momẽti ineſt, non in solo Christo, sed in omnib. Prophetis hanc Vbiquisticam omniscientiæ diuinę communicationẽ naturæ humanæ factã inueniemus.

Mæuius appellat hanc obiectionem stupidam. Stupida, inquit, Gretseri obiectio. Nec calumniæ suæ aliter conciliare fidem nititur, quam eius, quod in controuersia positum est, assumptione & repetitione, quã si in sua primordia resoluas, summa huc recidet. Magno discrimine prænotionem & prædictionem Christi & Prophetarum discrepasse: illius n. naturam humanam hypostaticè fuisse vnitam verbo: minimè verò naturam humanã Prophetarum; hinc in illam ipsi omniscientiæ diuinæ proprietatem transfusam; nequaquam verò in naturam Prophetarum: Quare naturam humanam Christi oĩa sciuisse per omniscientiã diuinam, non vero naturam humanam Prophetarũ.

An non est hæc egregia responsio? Quasi ideo necesse, vel etiam possibile sit, omniscientiam diuinam, vel aliam quamcunq; proprietatem in naturam humanam Christi transfundi, quod sit cum verbo hypostaticè coniuncta, ita vt quæ scit, non sciat per creatã, sed per increatam diuinamq; scientiam? Nonne hoc ipsum est de quo contendimus? Quam pulchrè ergo ipsam quæstionem pro responso nobis Mæuius apponit? si Heliſei vel alterius cuiuscunq; Prophetæ natura humana fuisset hypostaticè cum verbo vnita, non aliter nisi per lumen creatum, diuinitus sibi infusum, futura & abdita cordis consilia cognouisset & perspexisset: Impossibile enim est, vt creata natura aliter intelligat in se & per se, quam per scientiam creatam.

VERSVS 16.

Propterea me diliget Pater, quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam.

QVÆSTIO I.

Quæ aliæ oues?

§. 1. VVlgatum est non inter doctos modò, sed etiam plebẽ. Vnum ouile ex gentib. & Iudæis factum, medâ inter duos populos ruptâ maceriâ: vetus illa interpretatio fuit. Iustinus de veritate Chri-

Duæ Ecclesiæ per Christianæ

stum iunctæ.

stianæ religionis. *Sed enim Lia populus vester est, & synagoga, Rahel, Ecclesia nostra, & Christus hucusq; etiam harum, & quæ vtriusq; seruarum gratia seruit.*

Caluinus notauit ouile Christi esse, vbi vocem eius audiunt, apud solos itaq; Catholicos ouile, est: Nam illi Christi vocem audiunt, & obtemperant, Caluiniani aiunt leges eius impossibiles seruatu esse. Maior Christo contumelia inferri non potest, quam si verbum eius, quod vbiq; prædicatur, non modo negligatur, sed tanquam supra cœlos positum, ne respiciatur quidem. Tu lector, obserua modum quo grex Dei colligitur: nempe cum vnus est pastor, & vox eius auditur. Quę verba significat, vbi subest vni Christo Ecclesia, eius imperio paret, doctrinæq; auscultat, quam per Episcopos longâ serie continuat, tum demum compositum esse eius statum. Si quid tale apud se nobis Caluiniani ostendant, fruantur, quo tantopere superbiunt, scripturarum titulo. Sin verò illic silet Christus, pedibus calcatur verbi Dei maiestas, ludibrio habentur eius sacra instituta: quid aliud est scripturarum apud eos vsurpatio, quam diabolica corruptio, quæ scripturas ipsas è medio tollit? Proinde meminerimus semper ita legendas esse scripturas, vt ab illis Spiritum Dei, qui in solâ Ecclesiâ, & semper est, ne separemus. Ibi enim Ecclesia est, non vbi charta & atramentum asseruatur, sed vbi diuinorum eloquiorum sincera sententia mente retinetur, & voluntate completur. Hoc ergo ouile iam coniunctum est priori, non sunt enim iam Iudæus & Græcus, sed vnus vterq; populus in Christo.

Caluiniani nō audiunt Christi vocem.

VERSVS 17.

Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile & vnus pastor.

QVÆSTIO I.

Cur Christum dilexit Pater?

§. 1. CAusam dilectionis exponit: *quia animam suam ponit, vt resumat illam.* Non ea sola causa dilexit filium Pater, sed inter alias rationes diligendi etiam ista fuit. Quod vero ait se resumpturū, diuinam potestatem se habere testatur, non enim mortuus ad vitam seipse resuscitare potest. Præclarè Athanasius orat. 4 contra Arianos Θειικῶς δὲ ὁ αὐτὸς ἐποίει τὸ ἥλιον ἐκλείπειν καὶ τὰς νεκροὺς ἐγείρεσθαι πάλιν τε λέγων ἀνθρωπίνως, νυῦ ἡ ψυχή μου τετάραγται, ἔλεγε θείως, ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. τὸ μὲν γὰρ ταράττεσθαι, σαρκὸς ἴδιον ἦν, τὸ δὲ ἐξουσίαν ἔχειν θεῖναι, καὶ λαβεῖν, ὅτε βέλεται τὴν ψυχήν, ἔτι οὐκέτι ἴδιον ἀνθρώπων. ἀλλὰ τοῦ λόγου δυνάμεώς ἐστιν. ἄνθρωπος μὲν γὰρ, κατ' ἰδίαν, ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀνάγκη φύσεως καὶ μὴ θέλων ἀποθνήσκει, ὁ δὲ κύριος ἀθάνατος ὢν, σάρκα δὲ ἀνθρωπίνην ἔχων ἐπ' ἐξουσίας εἶχεν ὡς θεὸς, ὅπου δὲ σώματος χωρισθήναι, καὶ πάλιν ἀναλαβεῖν ὠφέλειαν. *Illud autem diuinitus dixit, potestatem habeo, vt ponam animam meam, & potestatem habeo, vt sumam illam: Nam turbari carnis est proprium: potestatem autem habere ponendæ aut sumendæ animæ pro arbitrio, & vbicunq; placuerit, nō proprium est hominum sed potentia Verbi: homo quippe non ex sua potestate, sed ex necessitate naturæ id q; inuitus ac nolens mortem obit: Dominus contra, ipse quidem immortalis, sed tamen carnem mortalem gestans, potestatem habuit vt Deus segregandi se à corpore, illudq; rursus assumendi: quando vellet.*

Creatura mortua se excitare non potest

Et in tractatu, quem vocat ἔκθεσιν τῆς πίστεως, expositionem fidei. Et de Salutari Christi aduentu.

§. 2. Eisdem tractatibus etiam resurrectionem verè factam, & futuram olim omnium docet Athanasius, & nos contra atheos nostri temporis, vti verbis Domini poterimus. Non enim Simoniani & Marcionitæ soli, sed etiam Caluinus de resurrectione dubitauit. Libertini, & Dauid Georgius negabant, atq; etiam noui Trinitarii, vt Georgius Paulus. Caluino opinionem falsam eximere conatus est Farellus, ad Caluinum Epist. 78. anni 1548.

Vt est apud Gualterium nostrum in tabulis, capite de doctrinâ Caluini. Nam Exemplar Caluini Epistolarum, quod mihi ad manum est; non habet, aut si habet, certè non eo numero.

VERSVS 18.

Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à meipso, & potestatem habeo ponendi eam: & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à Patre meo.

QVÆSTIO I.

An mandatum moriendi Christus acceperit?

§. 1. CHristus moriendi, aliaq; dicendi, & faciendi quæ dixit, & fecit à Patre mandatum accepit. Ita constat ex Deut. 18. Ioan. 12. & 15. Rom. 5. Non tamen mandatum inuito impositum est, aut adirectionem instructionemue: sed vt obedientiā suā nostram inobedientiam expiaret. Chrysostomus homilia 5. & 68. & 75. mandatum fuisse negat. Verum mihi facilè excusari posse videtur. Verba Chrysostomi sunt. *Hoc præceptum accepi à Patre. Quodnam? Mori pro mundo. Priusne ergo accepit, & indeparuit, & prius quid esset faciendum, vt disceret opus habuit? & quis non expers rationis hoc dixerit? sed quemadmodum superius diuendo propterea me diligit: spontaneam indicauit voluntatem, & contrariam amouit suspicionem: ita hoc in loco præceptum à patre se accepisse dicens, nil aliud ostendit, quam id impatri videri quod ipse facit: ne postmodum eum crucifixum putarent derelictum à Patre atq; traditum, neue exprobrarent, quæ tamen exprobrauerunt:* Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Et si filius Dei es descende de cruce. *Neq; propterea descendit, quoniam filius est Dei. Inde ne audiendo mandatum eum à Patre accepisse, præclarum hoc opus alienum à se existimares, prosequitur:* pastor bonus animam suam ponit pro ouibus suis: *hinc suas oues & quidquid rectè factum est, suum opus esse, & præcepto non indigere ostendens. Quod si indigeret, quomodo à seipso ponere dixisset? Qui à seipso ponit, præcepto non indiget: & causam cur faciat affert, vt, quod sc. pastor sit, & bonus pastor. Bonus autem pastor ad ouium custodiam hortatore non indiget. Quod si in hominibus vsuuenit, multò magis in Deo. Ideo Paulus inquit,* quod seipsum exinaniuit. *Nihil autem aliud hoc in loco præceptum signat, quam cum patre concordiam. Quod si humiliter & humane locutus est, auditorum imbecillitati tribuendum.*

Mandatū Christum accepit.

Mandatū quomodo Chrysost. negat accepisse.

Chrysostomus igitur mandatum accepisse more hominum negat. Nam addit: καὶ ἐδέησεν αὐτὸ μαθεῖν, & egebat vt ipsum disceret. ita voluntarium Christo asserit, & mandatum nominasse, non tamen esse ἀλλότριον τὸ κατεργασθέν, non alienum opus bonum, & καὶ δεόμενον αὐτὴν ἐντολῆς, non egere ipsum præcepto, nō egere ἄτερον αὐτὸν ἔργου

δεῖσθαι ἑτέρου τοῦ, *non egere alio exhortatore.* Hoc ergo modo præcepto non egebat, sed cum patris voluntatem quâ ipse vt homo obligabatur videret, statim idem, quod pater voluit: libere etiam actu reflexo voluit. Et hom. 68. in eo est, vt ostendat, eum non ita mandatum accepisse, vt ante nescierit, postea cognouerit, quem profanum vocat sermonem, illo enim Ariani vtebantur. & homil. 75. iterum humano more loqui dicit: cum ait, *se patris præcepta facere:* ὁ γὰρ δύπτυ ὁ νομοθέτης ὑπὸ ἐντολὰς ἔμελλε κεῖσθαι. *non enim legislatorem sub lege esse oportuit.* Nec enim vt Deus præceptum accepit, nec vt homo sub Dei lege esse eum inconueniens fuit. Legem igitur impleuit, obediens vsq; ad mortem, sed legem non habuit cogentem, docentem, & qua egeret.

VERSVS 22.

Facta sunt autem Encænia in Ieroſolymis: & hiems erat. Et ambulabat Ieſus in templo, in porticu Salomonis.

QVÆSTIO I.

Quæ encænia, quæue porticus Salomonis?

§.1. SYrus appellat festum dedicationis חֲנוּכְתָא *ghithda dechudata.* Alii renouatia, alii renouationem appellant. hoc est enim ἐγκαινίζειν, encæniare. Ridicula deriuatio allata est à Carrensi. Ternæ fuerunt templi dedicationes, tempore Salomonis, Zorobabelis, Maccabęorum. de posterna agitur. 1. Macc. 4. 45. describitur. *Et incidit illis consilium bonum, vt destruerent illud: ne fortè illis esset in opprobrium, quia contaminauerunt illud gentes, & demolti sunt illud, &c.* Et v. 59. *Et statuit Iudas & fratres eius, & vniuersa Ecclesia Israel, vt agatur dies dedicationis altaris, in temporibus suis ab anno in annum, per dies octo, à 25. die mensis Casleu.*

Encænia quæ.

Magna solennitate agebatur. Thalmudici in tractatu de ritibus seruandis in diebus sortium, & dedicationis.

§. 2. Machabæam esse dedicationem liquet: nam sola illa hyeme facta est, mense Kasleu, qui Nouembri & Decembri nostro respondet: & quia factum est die 25. mensis illud, sequitur nostro Decembri contigisse. Porticum Salomonis ita vocatam aiunt, quod secundi templi porticus ad similitudinem primi templi facta fuerit: & nomen vetus retinuerit. Verior est eorum sententia, qui mansisse porticum Salomonis arbitrantur. Ioseph. aduersus Apionem 4. portic⁹ numerat. l. 2. [Quatuor porticus habuit in circuitu, ita & harum singulæ propriam secundum legē habuere custodiam. In exteriorem itaque ingredi licentia fuit omnibus, etiam alienigenis. Mulieres tantummodo menstruatæ transire, phibebantur. In secundam vero porticum cuncti Iudæi ingrediebantur, eorumq; cōiuges, cum essent ab omni pollutione mundæ. In tertiam masculi Iudæorū, mundi & purificati. In quartā a. sacerdotiis stolis induti sacerdotalibus, in aditum soli principes sacerdotum stola propriā amicti.]

Salomonis porticum putat Baron. de qua l. 6. c. 6. [Duplices porticus omnes, quas columnæ sustentabant, quinis & vicinis cubitis altæ, de singulis saxis marmore candido, & laquearia cedrina protegebāt, quorum naturalis magnificētia, quodq; ligno interrasilierant, apteq; cohærebant, operęprecium spectātibus exhibebant. Nulloq; aut pictoris, aut sculptoris opere extrinsecus ornabantur. Latæ autem triginta cubitos erant, omnisq; gyrus earum, mensura sex stadiorum cum Antonia concludebatur.]

Firmum fuit opus illud, nec dubito quin templum propriè dictum eiusdem firmitatis fuerit; & tamen restauratione eguisse satis constat. Quod si muri integri manserunt, tecta tamen cedrina exusta satis constat.

VERSVS 24.

Circumdederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei. Quousq; animam noſtram tollis? ſi tu es Chriſtus, dic nobis palam.

QVÆSTIO I.

Cur Christum Iudæi circumdant?

§.1. DEsideria & vota quibus ad Messiam aspirēt, palam ostentant, cum ergo in porticu versaretur, ita cingunt, vt euadere nō posset, quin respōsum daret, si a. Messiam sese profiteretur. iustam sibi causam fæuiendi, velut in perduellē oblatum iri iudicabant. *Animam nostram tollis,* inquiunt, Syrus נסב indicat, desideria differri, suspendi, anima .n. pro voto ac desiderio accipitur. Deut. 24. Iere. 22. Ps. 25. Ezech. 16. Ps. 104. Auidè igitur exspectare se Messiam simulant, modo palam ac libere id ipse profiteatur, ἐν παῤῥησίᾳ, Syrus גְּלִיאִית *Galiaith, apertè.* Magna erat eo tempore Messiæ exspectatio, non pietatē, sed odio Monarchię Romanę. Alioqui etiam Iudęi suos quotidiè spe Messiæ consolabantur, & eius desiderium excitare conabantur. Quin ipsum quoq; desiderium suum appellabant. Semper enim ab hostib. se adiutorio venturi Messiæ protegendos docebantur, in expositione. Cantici Canticorum, c. 4. vbi dicitur: *Mille Clypei pendent ex ea,* vel עָלֶיהָ *super eum.* Hunc in modum exponitur: vt dicant *omnia sua in Messia desideria acquiescere, omnia ab eo exspectari.*

Vrgent responsum.

Cum igitur omnes, & per omnes generationes salutem ab eo exspectarent, adeo tot se clypeis muniendos per Messiam confiderent, apertam confessionem ab eo poscunt.

VERSVS 25.

Respondit eis Ieſus, Loquor vobis: & non creditis: opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc teſtimonium prohibent de me.

QVÆSTIO I.

Quale sit testimonium operum?

§.1. NOn admiranda duntaxat opera facit, sed in nomine patris sui facit, patris potentiâ, & auctoritate vsus, quæ eadem est etiam filii, atque vt se filium esse demonstret, Christus autem aduersus omnes calumnias inimicorum, opera sua obiicit, quorum nullum malum. omnia vero diuinam in ipso virtutem testabantur. Miracula enim necessaria esse doctrinæ probandæ fatetur hoc loco Caluinus pag. 129: [Postea de operib. loquitur, vt duplicis contumaciæ illos conuincat: nam præter doctrinam lucululentum habebant in miraculis testimonium, nisi Deo fuissent ingrati. Bis ergo repetit: non credere, vt coarguat ipsos sponte surdos esse ad doctrinam, cæcos ad opera, quod signum est extremæ ac desperatæ malitiæ.] Agnoscit ergo miracula & necessaria & sufficientia ad doctrinam.

Et Tertull. l. 2. aduersus Marcion. c. 5. Dei præscientiam, & potētiam ex operib. demonstrari docet. Nec immorabor huic articulo, præeunte definitione etiā ipsius

ipsius Christi. Ex operib. iucundæ probationes. Opera docet, vtrunq; ostendere docet, potẽtiam & bonitatem creatoris. Christus etiam: *si mihi non creditis operibus*, inquit, *credite*. At illi nec Christo nec operib. credebant, ὑ πιστεύετε, alii codices: καὶ μὴ θέλητε πιστεύειν, *non vultis credere*. Nos eodem iure in sectarios vtimur, fides orthodoxa tam multis, tam magnis est firmata miraculis, eorum perfidiâ ne vnicum quidem testimonium accepit, si nobis non credunt, operibus credant. Hoc nos illis, illi nobis dicere non possunt. Nec enim illis credimus, antiqua & Patribus credita improbantibus, nec operibus credimus, quæ mira non sunt, nec magna, sed admirabiliter mala. Summam in illis admirationem habent, pertinacia & cœcitas.

Hæreticis cur non credamus?

VERSVS 26 27.

Sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me.

QVÆSTIO I.

Quæ oues hoc loco nominentur?

§. 1. OVes vocat eos, qui sequuntur acceptâ iam gratiâ, quiq; ad vitam æternam sunt prædestinati. Iudæi oblatam etiam primam gratiam repellebant, vt prorsus se non esse ex ouibus demonstrarent. Calui. etiam hic virus suum spargit: *Cum ait eos, quos Dominus non respicit, auersos penitus manere necesse esse.* At si qui tales sunt, quos auersos manere necesse est, non sunt illi liberi, nec peccant in eo quod vitare non possunt: nec enim est in eorum potestate, vt eos Deus respiciat. Quia vero non respicit, necessitatem imponit, vt auersi maneant, vt sentit Caluinus, Verum Deus bonus, & diues in omnes, gratiam omnibus & singulis sufficientem offert, quâ liberè contemptâ manent auersi homines. Hanc toties præsentem sensere Iudæi, & respuerunt, hanc recipiendo oues facti sunt, quicunq; Christum sequuntur, & vocem eius audiunt. Itaq; in Deum incredulitatis causam reiicere possunt si verum est, quod Pareus contra Bellarminum disputat, non posse eos credere. Si enim non possunt, quæ est iustitia, si Deus exigat, quod scit eos facere non posse, cum ipse dare nolit, id quo possent? aut quomodo ideo puniuntur vt rei, cum necessitas à Deo allatâ coegerit in tenebris remanere, omnem illis lucem denegando? At sponte nolunt credere? Verum est quidem; sponte eos nolle: sed non possunt nisi nolle. Illud nolle necessitas dura imposuit, quæ negauit posse velle, negauit posse non nolle. Itaq; illud nolle miseros facit non criminosos. Imo illud spontaneum est necessarium Caluino.

Calui. necessitate peccare docet.

Libertas nõ tollitur reprobis.

§. 2. Oues Christi vocem audiunt, dum ministros ab eo missos audiunt, alienos fugiunt, nouatores detestantur. Audiunt inquam docentes, pauci enim in tantâ sunt multitudine, qui legere scripturas possunt, qui in linguis primogeniis volumina viderint paucissimi.

Parum abfuit, quin hoc ipso testimonio oues à Christo audiendo aduersarii abduxerint. Nam inde conficere conantur: Christianos omnes de doctrinâ
„ posse iudicare & debere. Sibrandus: [Qui audiunt
„ vocem Domini, vt eam norunt, alienorum autem vo-
„ cem neq; audiunt, neq; norunt: item, qui sequuntur
„ Domini vocem, alienorum vero vocem non sequuntur, sed fugiunt, illi possunt iudicare de doctrina, imo iudicant de doctrina.]

Et Lutherus contra regem Angliæ. [De doctrinâ cognoscere & iudicare pertinet ad omnes, & singulos Christianos, & ita pertinet, vt anathema sit, qui hoc ius vno pilo læserit. Christus enim ipse hoc ius statuit inuictis, & variis sententiis. Matt. 7. Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos, in vestimentis ouium. Hoc verbũ certe dicit ad populũ aduersus doctores: & mandat eis, vt falsa dogmata eorum vitẽt. At quomodo vitare possunt, nisi cognoscant? quomodo cognoscere nisi ius habeant iudicandi? Nunc a. non solum ius, sed præceptum iudicandi statuit, vt hæc sola authoritas satis esse queat aduersus omnium Pontificum, omnium Patrum, omnium Conciliorum, oĩum Scolarum sententias; quę ius iudicandi & decernendi suis Episcopis & ministris tribuerunt, & impiè, & sacrilegè populo, id est, Ecclesiæ reginæ rapuerunt. Stat enim Christus dicens: Attendite à falsis Propheris. Huic subscribunt fermè omnes omnium Prophetarum syllabæ.]

Omnes iudices de religione apud hæreticos.

Respondent ad hęc tam furiosa posteriores moderatius. Nam Hunnius negat eo testimonium hoc à suis proferri, vt probẽt priuatim spiritum reuelantem, sed vt demonstrent Christianos non debere contentos esse Carbonaria Pontificiorum fide. At nihil obstat carbonaria fides, qualem nos describimus, non quale nobis hostes affingunt. Iunius Caluinianus argumentum illud ait esse Anabaptist cum: *Oues meæ vocem mã audiunt, non ergo præceptore egent.* Et sane id consequitur: si vnusquisq; Christianus iudicare debet de religione. Respondet igitur doctiss. Gretser. defensione l. 3. c. 1. T. 1 pag. 1419 [Respondeo ad maiorem: tales iudicare, & iudicare posse de doctrina & voce pastorũ saltem generatim: quatenus certo apud se statuit, omne illud quod Catholica Ecclesia credendum proponit, veritati consonum esse: & quidquid huic aduersatur, id pariter veritati repugnare. Ex quo iudicio fit, vt postea vocem Christi per legitimi pastoris os sonantem sanctè ac reuerẽter audiant: lupis vero aures diligenter occludant. Neq; ad hoc, vt pastoris vocem audiant: & alienum repudient, necessarium est aliud iudicium: quam illud generale: quo quis iudicat nihil esse amplectẽdum, quod Catholicæ Ecclesiæ decretis contrarium sit: Hoc ipso enim quod quis hac persuasione imbutus est, nunquam assensum præcipitabit: sed si quæ existat quæstio supra intellectum suam, ad pastores Ecclesiæ confugiet: & quid facto sit opus diligẽter exquiret. Neq; nos vnquam aut negauimus, aut negamus priuatos, vt fidem vel acceptent, vel retineant, iudicio egere: imo egent, sed non alio, quam illo generali: quod quis in omni, quam vel amplectitur, vel repudiat, elicit: Quis enim Christianæ fidei nomen daret, si eam veram esse non iudicaret? Quis in ea perseueraret; nisi eam vero conformem esse, & simili iudicio decerneret? sed aliud est hoc generale & in omni negotio vsitatum & vsurpatum iudicium: aliud iudicium illud publicũ ex officio, & cum auctoritate iudicandi & definiendi de doctrina eiusque veritate, & sententiam suam iudiciariam inter controuersantes & litigantes interponendi. Quod solum iudicium priuatis abiudicamus: Et Nouatores hoc & prius illud imperitè confundunt, neque, vt deberent, discriminant. Hinc in tota illa materia tenebræ illæ densissimæ; non nisi distinctionis luce dispelendæ. Ex quibus habet etiam Hunnius responsum ad nugas & calumnias, quas circa hoc testimonium vbertim effutiuit.

§. 3. Nec modò Catholici ita respondent, verùm etiam sectarii, si à scitis olim receptis nolint recedere, aliter respondere non possunt. Sola scriptura se niti

aiunt, alia omnia facessere iubēt. Ex hac de omni doctrina, & officio per singula se iudicare, asserunt. Hoc vt præstent, opus singula scripturæ loca intelligere. Deinde credendū est hoc generaliter iudiciū tenēdū, si Lutherani sint, biblia Lutherana, esse vera, esse benè versa, Lutherū Hebraicæ, Chaldææ, Græcæ linguæ itaquarum fuisse, vt non errarit. Idem iudicium Caluinistarū de suâ versione sentiendū est. Ante igitur quam lectioni se accingunt: Iudicandū est, nō modo illa esse vera Biblia, sed ēt benè versa, omnia quæ in versione habentur ad vnum vsq; apicē respondere prototypo. Deinde se ōia intellecturum, & rectè iudicaturum de interpretatione, & doctrinâ, & si fortè ministeraberrarit, se tamen tanquā ouem Christi, id mox cognituru, & diiudicaturum. Quod igitur nos de Ecclesiâ credimus, tot promissionibus Christi inducti, eam in doctrina tradenda non errare. Hoc illos de Luthero, Zuinglio, Tigurinis, Beza, Iunio, Tremellio, Castellione credere oportet. Hos sc. in versionibus suis non errasse. quâ de re tamen, cum nulla sit in sacris literis reuelatio, nulla promissio, cum omnes etiam illi quos nominaui multorum errotum coarguantur, nō possunt nisi stultissimè credere illa vera esse biblia, quæ acceperunt. Versiones veras, esse, & ex illis iudicare debent.

VERSVS 28. 29.

Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est: & nemo potest rapere de manu Patris mei.

QVÆSTIO I.

Quomodo vitam dat, vt nemo possit de manu rapere?

§. 1. VItam æternam se daturum promittit, idque certo. Nemo est enim adeo fortis qui possit eos, de manu suâ rapere. Quod si aliqui excidunt, suâ culpâ in mortem ruunt, pastori non deerat bonitas & potentia, quâ seruarentur. Quod si dat vitam æternā Deus; nemo id potest, nisi solus Deus, vt etiam Athanasius notauit. Concludimus etiam eodem loco: esse aliquam gratiam efficacem, qua in vitam æternam infallibiliter aliqui ducuntur, quicunq; eo ducuntur.

§. 2. Caluinus quasi dictum sit singulatim: & ego vitam æternam do Caluino, pro stolidâ suâ præsumptione his vtitur verbis, idem facit Pareus de iustificatione. Quasi vero ex eo quod ouibus suis Christus vitam æternam pollicetur, inde consequatur, non posse esse hircum Caluinum, aut Pareum, aut etiam ouillâ pelle lupum: & quamuis sibi persuadeant, se oues esse, nec posse degenerare, nihil tamen firmitatis illa habet opinio. Nam frustra dictum non est: *qui stat videat ne cadat.* Quemadmodum autem fiunt oues, quæ non erant, ita desinunt esse aliquando, quæ erant. De ouibus loquor, quæ iustitiam amiserunt. Animaduertit hoc Theophylactus, hoc loco, alii q;.

Oues autem quæ ex prædestinatione sunt, nunquam non consequuntur finem ad quem sunt destinatæ. Augustin. tractatu 48. *Quid potest lupus? Quid potest fur & latro? non perdunt nisi ad interitum prædestinatos. De illis autem ouibus de quibus dicit Apostolus: Nouit Dominus qui sunt eius: & quos præscisit, ipsos & prædestinauit: quos autem prædestinauit, ipsos & vocauit: quos autem vocauit, illos iustificauit: quos autem iustificauit, ipsos & glorificauit: de ouibus istis nec lupus rapit, nec fur tollit, nec latro interficit. Securus est de numero earum qui pro eis nouit quod dedit: & hoc est quod ait: Non rapiet eas quisquam de manu mea.*

Verum id quod futurum est certissimè, ouibus non est indicatum, nisi fortè id pastor quibusdam speciali priuilegio voluit patefacere. Hoc tantum beneficium quib. sit destinatum solus in plerisq; euentus edocebit.

Eadem est autem manus patris & filii, vt docet Augustinus loco citato. *Quid est hoc*, Nemo rapit de manu mea, & nemo rapit de manu patris mei? *Vtrum vna manus est Patris & filii, an fortè ipse filius manus est patris sui? Si manum intelligimus potestatem, vna est patris & filii potestas, quia vna est diuinitas. Si autem manum intelligamus sicut dictum est per Prophetam.* Et brachium Domini cui reuelatum est? *manus patris ipse est filius. Quod non ita dictum est, tanquam Deus habeat humanam formam, & quasi corporis membra, sed quod per ipsum facta sunt omnia. Nam solent & homines dicere manus suas esse alios homines per quos faciunt, quod volunt. Aliquando & ipsum opus hominis, manus hominis dicitur quod fit per manum: sicut dicitur quisque agnoscere manum suam, cum id quod scripsit agnoscit. Cum ergo multis modis etiam hominis dicatur manus, qui proprie manum habet in sui corporis membris: quanto magis non vno modo intelligendum est cum legitur manus Dei, cui forma corporis nulla est? Ac per hoc melius hoc loco manum Patris & Filii intelligimus potestatem Patris & Filii: ne fortè cum hic manum Patris ipsum filium dictum acceperimus, incipiat carnalis cogitatio etiam ipsius Filii quærere filium, quem similiter credat Christi manum. Ergo* nemo rapit de manu Patris mei: *hoc est*, nemo rapit mihi.

§. 3. Quod nonnulli verba illa vsurpant contra sententiam de electione ex præuisis meritis, aut fide præuisa, non satis considerate faciunt; nam vt de eâ non iudicem, certè verba Domini quibus indicat infallibiliter saluari quos elegit, non impedit, quo minus elegerit præuisis eorum operibus, tanquam mediis, per quæ dare vitam constituit: Nec minus certa est electio, si præscientiam illam sequi, quam si præcedere, nostro intelligendi more dicamus.

Ratio quam reddit, cur nemo possit rapere, vel de sua manu vel patris, diuerso modo legitur apud Græcos, & Latinos. In Græco est: ὃς δέδωκέμοι, μείζων πάντων ἐστί. *Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est.* Et Syrus: מן כלהב חד *præ omni magnus ipse.* Ita ferè legunt Græci. Latini constanter habēt, *quod dedit mihi maius omnibus est.* Syrum etiam sic exponi potest. Nam cum genere neutro careant, pro eo solent vsurpare masculinum. Argumentum vtroq; modo firmum est. Nemo rapere, vel de manu patris, vel Christi potest: quia pater maior est omnibus, & quod Christo dedit pater, vt esset caput omnium in cœlo, terra, & inferno, id maius est omnibus.

VERSVS 30.

Ego & Pater vnum sumus.

QVÆSTIO I.

Quomodo Christus & Pater vnum sint.

§. 1. ADmirabili consensu S. Patres illa verba de essentiæ vnitate, & pro τῇ ὁμοουσίῳ vsurpant. Cum enim dixisset, nec de suâ, nec de manu patris posse quemquam eripere, subiungit, suam & patris esse vnam manum, indiuisam potentiam, consubstantialem essentiam. Ac primo aliquorum auctoritatibus confirmabo, deinde rationem adferam. Idq; præcipue propter Caluinum, & aliquos ex eo grege Arianizantes.

Iusti-

Deitate pater & filius vnum sunt.

Iustinus igitur hunc in modum exponit. *Aliud vero etiam vobis ô amici ex sacris literis producam testimonium. Primum ante omnes creaturas, Deum genuisse ex se virtutem quandam rationalem, quæ quidem & gloria Domini à Spiritu S. vocatur, nonnũquam autem filius, interdum sapientia, aliquando Angelus, aliquando Deus, aliquãdo Dominus & verbũ.*

Nouatianus adhuc orthodoxus de Trinit. *Quod si nullius hominis vox hæc esse posset, Ego & pater vnum sumus, hanc vocem de conscientiã diuinitatis solus Christus edicit.*

Athanasius pluribus locis Arianis ista verba tanquam murum opponit. De assumptione hominis l. 3. cum obiiceret hæreticus. *Quemadmodum in vnam æqualitatem confiteris filii esse cum patre cum ipse de se testimonium perhibeat:* Qui me misit, maior me est? ille respondet. Pro dolor, *si sic intelligis Deum fuisse, ipse se iam apud te impugnare cognoscitur, cum alio in loco dicat* Ego & Pater vnũ sumus. *Qui ergo si minor erat patri secundum ipsa sempiterna natura non deficiebat comparare? Aut quo modo si dissimilis erat, & talis in ipsa Deitate non erat, patri æqualem se coæquabat dicens:* Qui me videt, videt & Patrem meum? *Qui vtiq; euidenter si non esset in his vna inuisibilis imago naturæ veritatis, nunquam prorsus præsumens indicasset:* Qui me videt, videt & Patrem meum.

Et lib. 5. *Audi: quoniam quomodo substantiuus est in diuinitate Deus Pater: sic & substantiuus est in eadem natura & substantia & Dominus filius, sic substantiuus est in eadem natura & substantia Deus Spiritus S. Siue hoc tale dictum referas, quem admodũ Deus est Pater, sic Deus est filius sic Deus est Spiritus S. vides quia substantiuum diuinitatis nomen in his personis dum indicas, deitatis initium nomen demonstras. Itaq; duplex est huius mysterii intellectus. Memento dum vnitum nomen eorum in vnita substantia consistat, & prima nomina in singulis personis distinguuntur. Vel certè per hoc argumentum veritatem intellige:* Ego & Pater vnum sumus.

Et disputatione contra Arianos. & orat. 2. contra Arianos diuersis locis. & orat. 3. contra eosdem. orat. 5. etiam rationem addit: Et intelligit Patrem in filio esse. *Nam cum species deitatis patris, essentia sit filii, bene consequitur, vt filius in patre existere diatur, & pater in filio. Ideoq; merito, quum antea dixisset:* Ego & Pater vnum sumus: *Subintulit ista,* Ego in Patre, & Pater in me, *vt ideticatem diuinitatis, vnitate essentiæ demonstraret. Vnum enim sunt, non veluti vnum in duas partes diuisum, vt nihilo plus sint quam vnum, aut vnum duobus nominibus geminatum, vt idem nunc Pater, nunc sui ipsius sit filius: Id enim cum Sabellius sentiret, hæreseos damnatus est: sed duo sint, eo quod Pater, Pater sit, non filius: & Filius vicissim filius, & non pater, sed tamen eadem natura.*

Et paulò post ex integra deitate dicit, essentiam filii consurgere. Contra vnitatem vero quam aliqui fingebant & hodie fingunt Caluiniani esse concordiam voluntatum, disputat idem Athana. orat. 4. *Multi enim Martyres extitêre & ante Martyres Apostoli, & Prophetæ, & ante Apostolos & Prophetas, Patriarchæ, plurimiq; etiamnum sunt, qui seruant præcepta Patris misericordes videlicet, qualis est Pater cœlestis, & qui hoc ipsum moribus præstant,* estote imitatores Dei vt filii dilecti, & ambulate in dilectione sicuti Christus dilexit vos: *nec pauci sunt, qui se præbẽt imitatores Pauli eodẽ modo, quo ille fuit Christi: quorum nemo tamen neq; verbum, neq; sapientia, neq; vnigenitus filius nec imago fuerit. Neq; quisquam eorum ausus est dicere,* Ego & Pater vnum sumus: *aut ego in patre & pater in me: sed ab omnib. dicitur,* Quis similis tibi inter Deos Domine? aut quis æquabitur Domino inter filios Dei?

Et initio orationis quomodo vnũ sint exponit. Et libro; *quod spiritus non sit creatura,* Patres in Niceno coessentialem, & consubstantialẽ ob illa verba, & similia dixisse refert. Et de decretis Synodi cõtra Arianos. Epist. vero ad Africanos ostendit Patres Concilii hoc loco vsos esse. *Cæterum Episcopi intellecta eorum fraude, collegerunt in vnum has voces ex sacris literis, splendorẽ, fontem, & fluuium, & formam cum substantia. Et illud item,* Et in lumine tuo videbimus lumen. *Et illud quoq;* Ego & Pater vnum sumus, *& pro maiori elucidatione scripserunt filium patri esse consubstantialem. Nam cum superiora omnia hunc intellectum afferant, atq; ita illorum obmurmuratio, quod hæ voces in sacris literis non reperiantur, vana esse deprehenditur, cum ipsi ex verbis in scriptura sacra non receptis impietatem suam instruant: scriptum siquidem nusquã est, illud eorũ ex non entibus, & rursus illud eorũ, Erat quãdo non erat. Sed ipsi interim mirè incusant, quod per voces non in scriptura solennes, sed tamen piè inuentas condemnati sunt: quũ ipsi tanquam è stercorib. exorti verè de terra loquantur. Episcopi cõtra, non has voces ipsi excogitarint, sed eas patrib. confessatas acceperint, & scriptis suis inseruerint. Sigdẽ prisci Episcopi ab hinc annu propè 130. tum qui Romæ, tũ qui in nostra Ciuitate pontificatum gessere, accusauerunt eos, qui filium creaturã dicerẽt, aut qui negarent eum consubstantialẽ patri: neq; eius rei ignarus erat Eusib. Episc. Cæsarien. s, qui cum primum sisset agaretur Arianicæ sectæ, postea tamẽ Nicæni Cõc. decretis subscripsit, & apud suos idipsum propriis literis affirmauit, cuius hæc verba sunt:* Notimus quosdam ex priscis eruditos & præclaros *Antistites, aliosq; Scriptores, quum de patris & filii deitate loquerentur, voce consubstantialitatis vsos esse. Quid igitur Ariminensem synodum allegant, in qua damnati depositiq; sunt? aut quid accusant Nicænum Concilium, in quo etiam ipsorum Patres subscripserunt, & confessi sunt ex substantia consubstantialem esse Patri Filium? aut quid circumcirca discurrunt, quum non solum contra eos, qui Nicææ conuenerunt, sed contra illos etiam, qui diu ante ipsos fuere, magnos scil. Episcopos atq; adeo contra suos præla inceptent.*

Eadem Epist. disputat ex eodem contra Arianos, & hoc sanè notandum, Patres Nicenos, & eos qui eos præcesserant, ita illa verba accepisse, quasi idem valerent, ac si diceretur filius patri consubstantialis. Imo Eusebium Cæsarien sem seu verè, seu simulatè conuersum, eodem loco contra suos vsum.

§. 2. Adeo vero certũ erat priscis hunc locũ de substantiæ vnitate accipiendũ: vt illi qui Trinitatem negabant, eo vterentur contra Catholicos. Eodem lib. Nouatianus. *Si homo tantũmodo Christus, quid est quod ait,* Ego & Pater vnũ sumus? *Quomodo enim ego & pater vnum sumus, si non & Deus & filius qui idcirco vnum dici potest, dum ex ipso est, & dum filius eius est. Et dum ex ipso nascitur, dum ex ipso præcessisse reperitur, per quod & Deus est. Et postea. Nam si sine dubitatione dicuntur Dei, ad quos verba facta sunt, multo magis hic Deus, qui melior omnibus inuenitur. Deum enim se sic intelligi vult, vt filium & non ipsum Patrem vellet intelligi.*

Cum igitur etiam Sabelliani hac rẽ molesti fuerint, nemo tamen orthodoxus, de voluntatum vnitate sola respondit. Et c. 22. *Sed quia frequenter intendunt illum nobis locum quo dictum sit,* ego & Pater vnum sumus, *& in hoc illos aque facilè vincemus, si enim erat vt hæretici putant. pater Christus, oportuit dicere,* ego & Pater vnus sumus. *Vide reliqua.*

Athanas. dial. 2. de Trinitate. *Patrem & filium vnum, essentiam esse totam incorruptibilem.* Et l. quod duæ naturæ sint in Christo. Et q. 71. ad Antiochũ. Et aliis quæst.

Chrys. eod. mod. *Quid igitur protestatẽ Patris nullus rapit, Tu vero fortis non es, seu debilis ad custodiã, Nequaquã, & vt dicas illud. Pater qui dedit mihi, propter ipsos dictũ esse. Ne iterũ ipsum Deũ contrarium dicerent, dicens: q; nemo posset rapere illa de manu meâ. Sed nõ dixit sic: sed de manu Patris mei.*

Pergit deinde Chrys. contra obiectionẽ Arianorũ. *Quod si nemo ob patris protectionẽ eas rapuit, superfluum erat addidisse:* Ego & Pater vnum sumus. *Nam si minor erat, nimis temerarium verbũ esset: nihil enim aliud, quam potentiæ parilitatẽ signat: quod Iudæi intelligentes lapides in eum iecerũt, non tamen hanc Iesus ablatulit suspicionem: quæ si falsa fuisset, corrigenda fuisset, & dicendum: Cur hoc facitis? Non parem meam & Patris affirmans potestatem ista dixit. Sed nunc totũ contra-*

contrarium, eam confirmat, & maximè cum exasperaverunt: neq; accusat, ac si male dixisset, sed illos reprehendit, ac si malam haberent de se opinionem. Cum enim dixissent, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia cum homo tu sis, facis teipsum Deum. *Audi quid dicat?* Nonne scriptum est in lege nostra: Ego dixi, dii estis? Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, quomodo vos dicitis, quia blasphemo, quia dixi, filius Dei sum? *Hoc est, si hi qui gratis hoc acceperunt, non possunt accusari si seipsos Deos appellant: qui id natura habet, quomodo iure accusari poterit? Non tamen his verbis vsus est, sed postmodum id confirmet: primum remissus loquitur, rem ipsi relinquens intelligendam, cum inquit:* Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum. *Et eorum furore sedato, tunc veram affert sententiam. Primum ergo, vt suam acciperent rationem humilioribus vsus est verbis: inde altiora aggreditur:* si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: sin autem facio, & si mihi non creditis, operib. credite. *Vide quomodo, vt dixi, confirmat quod in nullo sit Patre inferior, sed æqualu in omnibus: cum .n. substantiam eius videre non sit, ab operum æqualitate eandem ostendit cum patre potestatem. Et quid credemus, dic quaso? Quod* ego in Patre, & Pater in me est. *Nihil ego aliud quam quod Pater, manens Filius. Nihil ille aliud quam quod ego, manens Pater:* & qui me nouit, nouit Patrem: & qui Patrē nouit, nouit & filium. *Quid si potentia minor esset, etiam cognitio mentiretur: neq; enim alia per aliam neq; substantia neq; potentia disci potest.*

§. 3. Ambros. eodem modo vt suis præcessorib. didicerat, pro Christi diuinitate defendenda semper illa verba protulit. Hexemeron l. 6. c. 7. *Imago Dei virtus est, non infirmitas, imago Dei sapientia est, & imago Dei iustitia est. Sed Sapientia diuina est sempiterna iustitia. imago Dei est solus ille qui dixit:* ego & Pater vnum sumus. *Ita habens similitudinem Patris, vt diuinitatis & plenitudinis habeat vnitatem. Vbi dicit: Faciamus, quomodo inæqualitas? Cum iterum dicat ad similitudinem nostram, vbi est dissimilitudo? Sic & in Euangelio vbi dicit:* Ego & Pater, *vtiq; non vna persona est. Vbi autem ait,* vnum sumus, *nulla est discrepantia diuinitatis aut operis. Non igitur in vtroq; vna persona est, sed vna substantia est, & benè addidit.* Sumus: *quia semper esse diuinum est, vt coæternum credas, quem putabas dissimilem esse.*

Ambrosius.

Ne vero longior sim vide in editione Parisiensi anni 1603. Tom. 1. 94. & 512. Tom. 2. 661. & 809. Tom. 3. 63. Tom. 4. 94. & 114. & 196. & 206. & 268. & 269. & 277. & 280. & 297.

Augustinus.

Augustinus eisdem armis contra Arianos depugnat. l. 2. de Trin. c. 5. & l. 4. c. 9. & l. 5. c. 3. & l. 6. c. 2. & l. 83. qq. q. 69. Verba eius omitto, tum quod passim habeantur, tum quod in tractatione ferè Athanasium, & Ambrosium sequitur.

§. 4. Nec mirum est Iudæos intellexisse, quomodo se Christus idem cum Patre diceret, nempe ὁμούσιον, consubstantialem. Sapientiam .n. Dei appellabant, & verbum Dei, ipsum Deum Messiam. Et Esaias c. 48. Manum Dei nominat, quod Chaldæus interpres verbum Dei dicit. Sic etiam est in lib. צניעותא דספרא *Tsinighota desiphra*, id est, *pudoris & occultationis.* Quin Isa. 45. Hos. Isa. 41. & 44. & Hos. 9. vbi in Hebræo ponitur Deus, nomen tetragrammaton, in Chaldæâ Paraphrasi valde vsitatâ Iudæis, dicitur verbum Dei, ita R. Ionathas vertit, & verbum Dei Messiam vocare solent. Sic Ps. 110. *Dixit Deus verbo suo sede à dextris meis.* Et quamuis ipsi non viderint, ex sensum tamen sententia ille vertit. Nam veteribus illam interpretationem tribuunt. Sic habet liber קבוצים *Kibutzim, collectionum.*

» [Hoc patet ex eo quod dixerunt in expositione Psal-
» morum, super illud Psalmi. Et dabis mihi scutum sal-
» uationem tuam, & dextera tua perforabitur, & sul-
» ciet me. Dixit Rabbi Iodan. in nomine Rabbi Hama.
» In tempore futuro Deus sanctus, & benedictus sedere faciet regem Messiam ad dexteram suam. Sicut dictum est Psal. 100. quod Ben Vziel vertit. Dixit Deus verbo suo, sede à dextris meis.] «

Eodem modo ista ex vetustioribus probauit R. Ishac Arama, in cap. 47 Gen. in illa verba, mittet verbum suum, & sanabit eos. Et consentit R. Samuel Leuita.

Intelligebant ergo Christum se Deum, & fidem Dei vocare. Sic illud exponebant. Sic Psal. 2. interpretati sunt: *osculamini filium.* Et quidem R. Salomon. *Magistri nostri*, inquit, *hanc Psalmum de Messia exposuerunt.* Testatur idem R. Abraham Auenezra. Itaq; cum Christus dixit, se idem esse & Patrem. Et se filium, expresè & disertè respondit, etiam secundum Iudæorū sententiam, se Messiam esse, se Deum esse, filium Dei, de Deo. Hinc mirum non est Ionathan Is. 28. *In die illa erit Deus exercituum, ad diadema gaudii, &c.* vbi ille quod in Hebræo est יהוה expressè vertit משיחא *Meßicho, Messias.* Itaq; receptissima erat apud doctos Iudæorum sententia Messiam esse Iehouam, quod soli Deo tribuitur, præsertim hoc loco vbi dicitur Deus exercituum. Hæc etiam Psellus c. 3. de differentibus quæstionibus exponit.

Sancta Catholica Ecclesia, in Domino nostro Iesu Christo vnam hypostasin prædicat, duas vero naturas, Hypostasin incarnatum filium: naturas vero diuinitatem & humanitatem. Corpus igitur animatum, & intellectuale, quod assumpsit, non vocat hypostasin, ne inuenientur duæ hypostases. ὅπερ ἐφ λυάει *Nestorius hæreticus Nominat vero* ἐνυπόστατον, *vt qui hypostasi filii, esse acceperit: ipse enim filius Dei, vna existens hypostasis sanctæ Trinitatis factus est corpori, quod assumpsit, hypostasis, ita vt corpus quidem Domini sit in hypostasi, non tamen ipsum sit hypostasis.*

§. 5. Nomen Dei יהוה quod est quatuor literarū Hebræi exponebant, per verba Trinitatem significātia. nempe אב בן ורוח הקדש *ab, ben, veruach, hacadoschi, Pater, filius, & Spiritus sanctus.* & hoc quasi vnum Dei nomen duodecim literarum appellabant: nec fuit hoc nouitium inuentum, sed ante Christi tempora vsitatum. Nam Rabbenus qui dictus est Haccados. Nomen Dei δωδεκαγράμματον, duodecim literarum, per aliud nomen quadraginta duarum literarum explicandum tradidit. Hunc in modum אב אלהים בן אלהים חקדש אלהים שלשה באחד ארך בשלשה. *Pater Deus, Filius Deus, Sanctus (subaudi Spiritus) Deus, tres in vno, vnus in trib.* Alii: *Pater Deus Filius Deus, Spiritus Deus sed tamen non tres dii, sed vnus Deus.* Hæc ante Christum nota erant, & edita est etiam Chaldæa paraphrasis R. Ionathan, vt satis constet, cur & Christus dixerit ista, & quomodo Iudæi acceperint. Quin de Messiâ non aliter quam de Deo loquebantur. Notum erat inter eos ex doctorib. vetustis, nomen Messiæ exponi etiam quadraginta duabus literis. באשר הנפש חמשלח וחכשר אדם אחר כן האל והאדם משיח אחר.

Trinitas apud Iudæos nota.

Sic anima intellectualis, & caro vnus est homo, sic Deus & homo vnus est Messias.

§. 6. Ne vero quispiam existimet liberam esse hāc expositionem posse etiam de solo consensū intelligi: audiendum est Concilium Sardicense, quo altera damnatur expositio. Ita habet apud Theodoretum l. 2. c. 8. historia. Eccl. *Confitemur vnam esse Patris, & Filii diuinitatem. Neq; tamen quisquam est, qui neget, Patrem Filio maiorem, non quod aliam habeat essentiam, aut quod ab eo differat, sed quia ipsum nomen Patris maius, quam Filii. Et ideo depravata est, & execrabilis Arianorum interpretatio, qui contendunt seruatorem ideo dixisse:* Ego & Pater vnum sumus, *quod sit inter eos consensus & concordia: Nos credimus & affirmamus & intelligimus, sacram illam Saluatoris sententiam, quæ ita habet: Ego & Pater vnum sumus, de æternitate essentiæ, qua est vna eademq; in Patre & Filio ca-*

lio capiendam esse. Itemq; illud, perpetuò credimus, hunc sine principio, & sine fine cum patre regnare, & regnum eius nec tempus habere quo terminetur, nec qua consumatur defectionem: Nam quod semper est, nunquam cœpit esse, nec aliquando deficere potest.

Concilii locum exponit. Quo loco non modo essentiæ vnitatem confitetur Concilium, sed etiam huius loci interpretatione ita accipiendam tradit, vt de essentiæ vnitate accipiatur. Vnum autem cum patre Deum esse docent.

Ignatius ad Philipp. & Ephes. & Philadelphianos.

Iustinus contra Tryphonem. Athenagoras legatione pro Christianis. Clemens Alexand. lib. 1. pœdagogi c. 2.

Dionysius Alexand. Epistol. ad Athanasium. Alexander Alexandrin ad Constant. Irenæus li. 3. c. 10.

Basil. M. l. de fide. Nazianzenus carmine de filio.

Epiphanius hæresi. 62. Tert. apolog. c. 21.

Osius Cordub. l. 2. de Synodo Nicenâ. Hieronymus l. 6. commentariorum in Ezechielem.

Vnitas essentialis intelligitur. §. 7. Quod si rem ipsam consideremus non possumus vnitatẽ aliter, quam de essentiali substantialiq; , vnitate accipere ? & Ariani quoque hic hærebant. Cum in Niceno Concilio Athanasius quæreret, & responderet: *Arius constrictus est.* Ἀδανάσιος· ἄπειρ, ὄφελ. μὴ μάχῃ πρὸς τ ἀλήθειαν· ὅπερ γὰρ ῥῆτ δοκεῖς ἔ παύλῳ κραξεῖν, ὥθι θεὸς πατὴρ, ἔτ ἡ ὡθὶ ἔ υἱὸ δύῃσεις παρ' αὐτῷ τῷ ἀποστόλῳ λεγόμενον φησὶ γὰρ, ἡ αὐτὸς ἔθελο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τὰς ἢ εὐαγγελιστὰς, ἰδὼς ἢ ποιμένας ἡ διδασκάλους, πρὸς τ καταρτισμὸν τῶν λαῶν, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν ἔ σώματο· ἔ χρισ ἔ, μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τ ἑνότητα τῆς πίστεως ἡ τ ἐπιγνώσεως ἔ υἱ ἔ θεῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας ἔ πληρώματο· ἔ χρισ ἔ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδανιζόμενοι ἡ περιφερόμενοι πάντι ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβεία τ ἀνθρώπων, ἐν πανουργία πρὸς τὴν μεθοδίαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες ἢ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ χρισὸς, ἐξ ἔ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον ἡ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τ ἐπιχορηγίας, ἡ τ ἐξῆς. ὁρᾷς ὅτι ἡ φωνὴ οἰκεῖως κατηγόρηται πατρὸς ἡ υἱ, ἡ σὺ μονομερῶς ἀπὸ πατρὸς ἐξενήνοχας. Vide ne pugnes cum veritate, nã dictum Pauli quod putas valere in causa Dei patris, hoc ipsum quoq; dici de Filio apud Paulum reperies. Ita enim inquit *Et ipse posuit in Ecclesia primum Apostolos, secundo Prophetas: istos rursum Euangelistas, illos vero pastores, & magistros, ad consummationem populorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, donec omnes occurramus in vnitatem fidei, & agnitionẽ filii Dei, in virum perfectum, in mensurã ætatis plenitudinis Christi, vt non amplius simus infantes fluctuemusq; & horsum illorsum rapiamur, vndiq; mobiles omni vento humanæ doctrinæ temerariæ & vafræ, ad iter sternendum e vori. Sed veraces in dilectione, adolescamusq; per omnia in eum, qui est caput Christum, ex quo omne corpus ratione & proportione coaptatum, conglutinatũq; per omnem iunctura suppeditationis, &c.* Videns hanc vocem (ex quo) communiter prædicari de patre & filio quam tu duntaxat patri vendicas?

Hic pari modo. Vnum est potentia, cuius de manu nemo ones potest rapere. Et in eod. Conc. Cum Arius negaret filium esse substantiã patris, infert ille. *Cur igitur locutus est Dominus*, Ego & Pater vnum sumus? *nisi idem sit cum Patre per paternam Deitatem, qui potuit dicere*, Ego & Pater vnum sumus? *Quid igitur falsane an vera locutus est: ab vt falsa. Veritas enim nunquã mendaciũ fuerit. Quin & illud*, Qui videt me, videt & Patrem meũ: *nihil aliud dixit quam vnam vtriusq; deitatem. Si enim Filius substantiâ alius est, ac proinde diuersus a patre, qui potest in Filio spectari Pater? Nam si non potest lignea imago virilem formam referens æstimari agnoscíq; ex lapidea, quum res sit diuersæ substantiæ, & aqua è impossibile sit, aut naturam lapideã in ligno, aut vicissim ligneam in lapidea deprehendi, quantum attinet ad substantiæ rationem: Omnino sequitur, Deum Regẽ omnium in Filio suo eiusdem secum substantiæ cognosci. Siquidem similia quatenus sunt eiusdem substantiæ oculis animaduersa eorum, quæ visa non sunt cognitionem offerunt.*

§. 8. Cum Pater & filius vnũ sint naturâ, & essentiâ ab vtroq; necesse est vt procedat Spiritus S. Nam pater & filius vnũ, idemq; simplicissime, & indiuidue sunt, vna est vtriusq; essentia, potẽtia, voluntas, amor, quæ sunt oĩa ipsa Dei essentia. Personis duntaxat diuersi sunt, q̃ relatiuè opponũtur, cum in quâ sint vna simplicissima natura, nec spiratione actiuâ inter se opponantur, necessarium est, vt persona quæ ab vno procedit, ab altero etiam procedat, cum igitur vnum sint, ẽt vnum principium in illis, vbi nulla relatio facit diuersos. At vnum sunt vnum, vnus igitur spirator sunt, ab vtroq; igitur, vt vnũ sunt procedit Spiritus S. Atq; ita est in Conc. Florent. docent Bessarion Genadius, Manuel Calecas. Epiphan. contra Sabellianos: ὥσπὴ ἀληθὰς γεννήσας υἱόν, ἡ υἱὸς ἀληθὰς γεννητὸς ἐν πατρός, ὑποστολ· ἀνάρχως, ἡ ἀχρόνως· ἡ πνεῦμα ἅγιον ἀληθᾶς, ἐκ πατρὸς ἡ υἱ τῆς αὐτῆς θεότητο· ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἡ ἔ υἱὸ λαμβάνον ἀεί. *Pater verè generans filiũ: & filius verè genitus ex patre, subsistens sine principio & tempore, & spiritus verè ex patre & filio eiusdem Deitatis, ex patre procedens, & filio accipiens* τὸ ἀεὶ *semper, seu æternitatem. Quod si eius æternitas à filio accipitur, fieri non potest, quin etiam à filio procedat. A quo autem filius habet vt ab illo, habet vtique, vt etiam de illo procedat Spiritus S.*

§. 9. Ieremias Patriarcha in responso ad Tubingẽses, captiose hoc argumentum retorquet. Ἆρα ἡ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἔ πατρὸς γεννᾷ τὸν υἱὸν, διότι τῆς αὐτῆς τῷ πατρὶ θεότητος ἐστι. *Igitur & Spiritus sanctus patre regenerat filium; eo quod sit eiusdem cum patre substantiæ.* Nam refutat ipsum ordo originum in personis: filius enim prior est Spiritu S. ille posterior. Ideo ab eo generari non pot. Nisi enim cum vnitate originũ seruetur ordo, posset etiam filius & Spiritus dici principium patris, nam pater dici posset seipsum generare, dum generando filio essentiam communicat. Filio a. est collata potestas spirandi, hoc ipso quod genitus, & Spiritu S. originẽ prior. Vis ergo argumenti est. Quorum eadem est essentia & natura indiuisibilis, eadem facultas spirandi, idem producunt. Sed patris & filii essentia, vis spiratiua, idem producunt. Occurrit Patriarcha. Non sunt idem numero; hoc enim est Sabellianorum.

Sed leuis obiectio, grauis error, nam eo cauillo totam Trinitatem tollit, sunt vnum idemq; numerò si essentiam spectes, non si personas. Sunt vnus Spirator, non vnus suppositio. Vnum spirandi principium, non vna persona. Hic est, & ille est, & bini sunt, sed vnum idemque.

Rationes hoc certè demonstrant, quas patrum citationes continent, & quod Iudæi lapidibus obruere Dominum conabantur. Aug. tract. 48. *Ad illud hoc responderunt, quod dixerat: Ego & Pater vnum sumus. Ecce Iudæi intellexerant, & non intelligunt Ariani, ideo enim mali sunt, quoniam senserunt, non posse dici.* Ego & Pater vnum sumus. *Nisi vbi æqualitas est patris & filii.*

Vide eundem l. 3. c. 22. contra Maximin. Arianum.

§. 10. Calni. contẽptis tot sanctis Patrib. Arianorum interpretationẽ prætulit. [Voluit impiorũ sannis „ occurrere, iactare enim poterãt, nihil ad ipsum, perti- „ nere Dei potentiam, vt discipulis eius præmitteret cer- „ tum eius præsidium. Testatur ergo sibi ita coniunctas “ cum patre rationes, vt eius auxilium sibi ac suis ouib. “ nunquã defuturũ sit. Abusi sunt hoc loco veteres, vt “ probarent Christũ patri esse ὁμοούσιον, neq; in. Christus “ de vili-

Calvinus impugnat Arianos sonat.

de vnitate substantiæ disputat, sed de consensu quem " cum patre habet: quicquid sc. geritur à Christo, patris " virtute confirmatum iri.]

" Quid homini improbo consilii fuerit, non est difficile coniectare. Nouos Arianos adiutare, fouere Samosatenianos, ita & in disputatione ad eius tribunal appellarunt. Dolet hoc cæteri, & Iunius, nollet factũ. Quin & Beza stat contra magistrum, & vnitatẽ patris & filii definit naturæ & essentiæ ταυτότητι, *identitate*. Muscul. tamen Caluini impietatem secutus est. [Ni- " hil, *inquit*, in hac causa ago, nihil possum, nihil præsto, " nihil ipse sum, quod non acceperim à patre meo, il- " lius sunt omnia mea, & quæ ille vicissim habet & fa- " cit, mea sunt, & per me facit. Agimus res easdem nec " diuisi sumus. Cæterum Christus hic non de vnitate " substãtiæ disputat, sed de consensu quem habet cum " patre. Quod sc. geritur à Christo patris virtute confir- " matum iri. Quanquam veteres hunc locum ad diui- " nam Christi substantiam aduersus hæreticos referebant.] Hæc ille ex Caluino, & Erasmo exultantibus Arianis.

Caluinus pugnatur.

Lutherani eisdem verbis non modo vnitatem essentiæ probari existimant, sed etiam nonnulli eorum probant, Spiritum S. à filio procedere, quod nullo modo fieri posset, nisi de essentiâ sermo esset. Ita ad Patriarchæ 2. responsum 272.

[Primum argumẽtum Latinorum eâ forma & mo- " do quo positum est à nobis non probamus. Attamen " ex minoris probatione (quæ est Ioã. c. 10 Ego & pater " vnum sumus) nos euidẽter concludimus, Spiritum S. " ex vtroq; procedere, idq; hac ratione. Pater prima " persona Trinitatis est; quia principium, fons, & origo " reliquarum: filius secunda, quia, origine non tempo- " re posterior patre, & Spiritu S. Spiritus S. tertia perso- " na, quia vtroq; originis ratione posterior. Hoc si non " detur: ordo inter filium, & Spiritum S. ratione origi- " nis nullus erit, nec ratio constabit, cur filius vel spiri- " tus, secunda, vel tertia persona Trinitatis ponatur.]

§. 11. Marganius obiicit. Pater & filius vnum sunt, si vnum in ratione spirandi, seu vnum spirationis principium, ergo & Spiritus S. est spirator. Nam ex Dionysio constat, nihil commune esse patri & filio, quod non sit etiam Spiritui S. commune. Verum ille de essentialibus loquitur, non autem notionalib. Spirandi vero facultas est notionale. Marganius imperitè confundit, personale & notionale: cum non omne notionale sit persona le.

Marganius obiicit.

§. 12. Obiiciunt etiam Ariani apud Athanasium oration. 4. Eunomius apud Basilium l. 7. Seruetus l. 1. de Trinit. Franciscus Dauid ex Act. 2. diei disputationis Albanensis, ministri Transyluani ex Caluino, & Caluinianis. Vnum se & patrem esse dicit consensu voluntatis, nam Ioan. 17. ita loquitur. *Vt sint vnum sicut & nos vnum sumus.* At nos vnum essentiâ non sum⁹, sed concordia. Obiecerat id falsè Athanasio in Nicenâ Synodo Arius.

Marganius obiicit.

Athanasius obiecit.

Respondet Athanasius: Eo modo Angelos & sanctos esse Deo concordes, nullum tamen ausum hactenus dicere, *se vnum esse cum Deo. At ego & Deus vnus sumus.* Sermon 4. Quin & Christus, ex operibus cognoscite, quia ego in patre, & pater in me est. Esse vnũ in illo, non de solo cõsensu, sed essentiâ dicitur. Quin Christus verborum suorum verus interpres, cum dixisset, se & patrem vnum, *Quia dixi*, inquit, *filius Dei sum.* Idem ergo esse, est filium Dei esse, non eo modo, quo sancti vocantur filii Dei, sed naturalem esse filium eâdem potentiâ præditum. Ita Hilar. l. 7. de Trinit. Et Basil. l. 1. contra Eunomium. *Ego & pater vnum sumus*, planè vnum pro æquali, & eodem secundum potentiam accipiens. Ex quibus constat non modo patres, & concilia vnitatem docuisse essentiæ, sed et- iam credidisse hæc verba sic accipienda, & alteram interpretationem, vt deprauatam damnasse.

Athanasii responsio.

VERSVS 31. 32.

Sustulerunt lapides Iudæi, vt lapidarent eum. Respondit eis Iesus, multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis?

QVÆSTIO I.

Cur Iudæi lapidare voluerunt Dominum?

§. 1. LApides sustulerunt, & roganti Domino, ob quod bonum opus lapidare ipsum velint? Respondent. *Non ob bonum opus, sed quod homo cum sit, faciat seipsum Deum.* V. 12. Aliqua exemplaria habent: ἔργον, alia ἔργων. Ostendere est, non modo facere, sed etiam palam facere, vt negare diuinam in Christo virtutem sese exerentem non possent. Itaque faciunt quod omnes solent improbi; vt quamuis inique sæuiant, non tamen id faciant absque prætextu. Iudæorum impietatem iam destructam esse docet Athanas. orat. 5. contra Arianos.

Sæuiendi prætextum quærunt.

Et Epistola ad Adelphium contra Arianos, contra gentes, & Arianos iuncta impietate blasphemantes: nos hominem seu creaturam in Christo adorare, disputat. Nam circumeuntes τὰς αἱρέσεις simpliciores, deuorabant. *Non enim*, inquit, *creaturã adoramus, absit. In Ethnicos & Arianos ist.iusmodi deliriũ competit: sed Dominũ rerum creatarum, incarnatum Verbum Dei adoramus. Nam tametsi caro ipsa per se pars sit rerum creatarum, attamen Dei corpus effecta est, neq; istiusmodi corpus seorsum discriminatum à Verbo adoratione prosequimur, nec Verbum adoraturi verbum à carne longè seponimus, sed cum sciamus, vt dictum est, verbum carnem esse factum, illud iam in carne situm Deum agnoscimus. Quis igitur tam vecors est, vt Domino ita loquatur, Abscste à corpore, vt te adorem? aut quis ita impius est, vt cum Iudæis propter corpus dicat ei,* Cur tu cum homo sis, Deum te facis?

Non adoramus creaturam.

VERSVS 33. 34.

Responderunt ei Iudæi, de bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus, nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, dii estis?

QVÆSTIO I.

Quomodo se Christus defendit?

§. 1. ARgumentum Christi eiusmodi est. Si illi ad quos sermo Dei factus est, dii in scriptura appellantur, cur non potius, ego quem pater sanctificauit, & misit in mundum, qui sum Dei filius, me, id quod sum nominabo? Non est blasphemia quod me Dei filium appellem. Si mihi non creditis, operibus credite. ideo enim illa facio vt me Dei filium esse credatis? Non ergo se Deum negat, sed Dei fil ũ apertè pronunciat, non eo modo, quo Prophetę, & sancti magistratus, ad quos verbum factum est: sed quod à Deo missus sit, & sanctificatus, ordinatus. Sanctificare, variè dicitur, multi interpretantur à patre proce-

Sanctificatio.

dere, sed rectius de missione ad salutem hominum accipitur. Est autem sanctificare sanctum agnoscere, prædicare, colere. Matth. 6. nomen sanctificatur. Ita Ezech. 36. *cum sanctificatus fuero in eis.* Leuitic. 10. Num. 20.

Sanctificatio est etiam separatio, ad opus aliquod ordinatio, abitio, Ioan. 17. dicit: *Ego me sanctifico pro ipsis.* Est & iustificatio infusa scilicet iustitiâ vt Ioan. 17. *Sanctifica eos in veritate.* Sic Ezech. 20. & Heb. 9. Hęc sanctificatio etiam nostram cooperationem requirit, 2. Cor. 7. *Vbi nostram sanctificationem perficere iubemur.* Et Rom. 6. His modis Christus sanctificatus & missus ad eximium munus redimendi generis humani. Præcipuè sanctificatus secundum humanam naturam, quę ad diuinam hypostasin est assumpta. Verè itaq; ie Deum esse dixit; nam & homo ille Deus est, & Deus homo.

Papa quomodo deus.

§. 2. Iam igitur friuolum apparet, quod crebro obiicere Catholicis solent hæretici. Papam interdum Deum appellari, ipse quidem Christi se Vicarium, & seruum seruorum Dei appellat, nec probat sibi datum Dei nomen, nec tamen alio in eum sensu confertur, quam quo Psalmo 81. dicuntur Prophetæ, doctores, iudices, dii. Et Moses Deus Pharaonis, ex Dei aliqua in ipsos iurisdictione collatâ. Cur enim, cui dedit claues regni cœlorum, non etiam more aliorum iudicum Deus æquiuocè vocari posset? Verum vt dixi, illum ipse titulum non admittit.

Qvæstio II.

Quâ in lege scriptum sit?

§. 1. Legem interdum solum pentateuchum, interdum totam scripturam veteres appellant. Ita, supra cap. 7. Maledictum dicitur vulgus, quòd legem ignoret. Et Ioan. 7. 12. *Audiuimus ex lege, hoc est, scripturâ.* Et Ioan. 15. *In lege eorum scriptum est, oderunt me gratis.* Sic 1. Cor. 14. Ex quo refellitur error Iunii Caluinistæ imperiti, qui idcirco, quod Iosephus, & alii dicunt legem à Septuaginta interpretibus in græcam linguam esse translatam, ad solum pentateuchum refert. Qui à Wittakero etiam hæreticisq;, non solis Catholicis iure merito irridetur.

§. 2. Quia verò scripturam Christus pronunciat solui non posse. Pareus lib. 4. c. 4. de gratiâ, & libero arbitrio, Patrum interpretationes reiicit; Bellarminum enim calumniatur, quod vetet proprio spiritu scripturas interpretari, sed iuxta communem sanctorum Patrum expositionem, occurrit ille. [Vnde verò Bellarmine habes regulam, quam nobis tradis? fuitne illa perpetua etiam ante Patres. Vnde Patres eam acceperunt: Quid si esset plumbea? Scripturæ sacræ nusquam ad Patres nos remittunt, sed ad legem & testimonium: ad Mosen & Prophetas: ad scripturas ipsas quæ solui non possunt. Patres ipsi ad se nos non alligant, sed ad diuinas scripturas pergere iubent. Adiungit Patres sæpè dissentire, Catholicos nolle ad eam regulam astringi.]

Respond. Stultam esse quæstionem: Vnde sit illa regula? Vnde nisi ab ipsa scripturâ? Nonne Scribas & Pharisæos audire Dominus iubet. Quis olim scripturas legere poterat, nisi doctus à magistro? Itaq; audire doctores Ecclesiæ, ite per vias antiquas, accipere à Pontifice summo legem, & sensum legis videbantur Israelitæ. Vnde verò hanc habet regulam Bellarminus? Certè non est ipse eius conditor. Aug. l. 1. de morib. Ecclesiæ, c. 1. eandem nobis regulam tradit. Et l. 2. c. 29. de nuptiis & concupiscentia, Pareanæ superbiæ anteambulones docet esse Manichæos, qui contemnebant Patres, & Pelagianos qui eâdem ratione Catholicis insultabant. Et l. 1. c. 1. contra Iulian. Pelagian. Et deinde eod. lib. *De reliquis sanè non habes quod dicas. Nunquid Irenæus, Cyprian. Reticius, Olymp. Hilar. Gregor. Basil. Ambros. & Ioan. de fœce Sellabariorum.* Et l. 1. c. 2. *Quod credunt, credo: Quod tenent teneo: quod docent, doceo: quod prædicant, prædico: Istis cede & mihi cedes. Acquiesce istis, & quiescis à me. Postremo si mihi per eos amicus fieri non vis, saltem peto, ne per me efficiaris illorum inimicus.* Hæc Pareo non Bellarminus, sed Augustin.

Regula nō plumbea.

§. 3. At sanè constat ad sacras literas rectè intelligendas opus esse doctore: Illum, quem sequemur, nisi veteres & doctos & sanctos? Augu. de morib. Eccl. l. 1. c. 1. *Quis enim mediocriter sanus non facilè intelligat, scripturarum expositionem ab his petendam esse, qui earum doctores se esse profitentur: fieriq; posse, imo id semper accidere: vt multa, in doctis videantur absurda, quæ cum à doctioribus exponuntur, eo laudanda videantur elatius, quo abiectius asternanda videbantur. Et eo accipiantur aperta dulcius, quo clausa difficilius aperiebantur.*

At est regula plumbea, inquit. Non est vetus illa plumbea, quam à Christi & Apostolicis temporibus, nec hæreticorum artes, nec violentia tyrannorum inflexit, quæ ipsa vetustate magis roboratur: illa quâ Pareus vtitur, iam multis modis in contrarium & reflexa & deflexa. Quisq; enim suo priuato spiritus instinctu scripturam in sua sensa flectit, vt nulla iam sit hæresis tam absurda, quæ non flexuosis errorum labyrinthis regulam illam accommodet. Iulianus audacter patres appellabat multitudinem cœcorum. August. l. 2. Et addit.

Ad legem alligamur sanè intelligendam.

§. 4. *Scripturâ nusquam ad Patres remittit. sed legem, ad Mosen.* Respondeo. Ad legem & Mosen non à quolibet, sed à præsidibus Ecclesiæ accipiendum. Deinde ad legem & Mosem, ex spiritu Dei. Ecclesiâ interprete intelligendum. Patrum, conciliorum, & Ecclesiæ cõsensus ad sensum scripturæ verum non modo alligat, sed etiam damnat refractarios. Nec de illis sententiis agimus, quæ vel ad fidem necessariæ non sunt, vel vbi aliqui Patrum ab Ecclesiâ, non pertinaciter, sed re nondum exploratâ recesserunt.

Quærit etiam fueritne illa perpetua: etiam ante Patres? Respondeo perpetuam fuisse non autem ante patres. Perpetuam non æternã, sed quæ cum scriptura cœpit, Patres autem quibus data est Scriptura, ante scripturam fuerunt, Moses à Deo scripturam accepit, & interpretatus est legem Dei sui, inde Patres Israelitarum consecuti, & nati natorum, & qui nascuntur ab illis. Apostoli nouam scripturam dederunt, veterem exposuerunt, ab illis viri Apostolici, verbo multi, scriptis pauci continua serie reliquerunt, vsusque Ecclesiæ vsq; ad nostra tempora, quibus hæretici multi, sed inter se dissentientes fidem detrahere, sunt conati. Quid de conciliis generalibus Ecclesię nonne illis potius quam pauculis apostatis adhęrendum est? Nos enim de totius Ecclesiæ sententia agimus. Aug. l. 2. c. 1. de baptismo contra Donatistas. *Quod per vniuersæ Ecclesiæ statuta firmatum est, vel vnius Episcopi auctoritati, vel vnius prouinciæ Concilio præferendum est.*

Et l. 3. contra Maximin. & Ep. 152. *Huic tantæ diligentiæ etiam illud est additum, vt & nos, & ipsi, quemadmodum ipse Iudex, verbis nostris subscriberemus, ne quisquam diceret in illis gestis aliquid vel postea fuisse corruptum. Cum enim adhuc viuentibus illis qui subscripserunt, innotuerint eadem gesta omnibus locis, in quibus oportet, vt innotescant, sic etiam ad posteros confirmata veritas perdurabit. Nolite ergo esse ingrati tantæ misericordiæ Dei, quæ per ipsam diligentiam vobis ministrata est. Nulla excusatio iam remansit, nimium dura, nimium diabolica sunt hominum corda, quæ adhuc tanta manifestationi veritatis obsistunt.*

VER-

VERSVS 37.38. & seq.

Si non facio opera patris mei: nolite credere mihi. Si autem facio: & si mihi non vultis credere, operibus credite: vt cognoscatis & credatis, quia pater in me est, & ego in patre, &c.

QVÆSTIO I.

Quomodo doctrinam suam Christus tuetur?

Deus miraculo non probat blasphemias.

§. 1. MIracula iterum proponit. Dico me filium Dei, dico me in patre, & patrem in me esse: hoc operibus confirmo. Non postulo vt mihi credatis, nisi opera facio, quibus nisi peruicaces & cœci estis, credere debetis. Opera patris sunt, opera Dei, ego illa facio, vt me probem Deum. Non sinet id Deus æterna veritas, vt falsitas tanto testimonio persuadeatur. Æqualitas operum, inquit Chrysostomus, æqualem probat potestatem. Itaque hic non est audiendus pro Arianis pugnans Caluinus: Nihil, inquit ago nisi auspicijs patris: hoc non probat Deum esse, sed potius hominem tantum, Christus hic se Deum esse contestatur. Hoc est enim quod ait, ἐν αὐτῷ se esse, seu vt alii, ἐν τῷ πατρὶ, In patre. Ita Athanas. de duab. in Christo naturis. Et de incarnatione verbi.

Et quia semel homo factus erat, necesse erat ista omnia de eo dici, vt re vera verum corpus non specie tenus habuisse videretur. *Caterum vt ex istis deprehendebatur corporaliter adesse: ita ex operibus quæ faciebat per corpus, Dei filium se manifestabat. Vnde ad incredulos Iudæos clamabat dicens: si non facio opera patris mei ne crediderit is: si vero illa facio, etiam si mihi non credatis, operibus credite, vt cognoscatis & credere possitis, & me in patre esse, & patrem in me. Vt enim (quatenus inuisibilis est) ex operibus mundi deprehenditur: ita quoq; homo factus, quamuis in corpore latens, minimè conspicuus sit, tamen ex operibus cognosceretur, eum qui talia operatur, non hominem sed Dei potentiam & rationem esse. Nam imperare etiam ipsis dæmonibus, eosq; extrudere, non opus humanum fuerit, sed diuinum.*

§. 2. Ex eo autem quod in patre est filius. Athanas. diuinitatem eius asserit orat. 4. contra Arianos. *Et hoc est quod ait, Qui cum in forma Dei esset: Nec non & illud, Pater in me. Non autem ex patre aliqua forma Deitatis conficitur, sed ex integra Deitate patris, essentia filii consurgit, & solidus Deus: idcoq; cum par esset Deo, non rapinam arbitratus est se æqualem Deo. Ac è diuerso, quoniã filii Deitas & species, nullius alterius est quam patris inde est illud, quod dixit, Ego in Patre. Ita Deus fuit in Christo mundum sibi reconcilians: nam propria substãtia patris filius est, in quo creatura Deo reconciliabatur: ita fit, vt quæ operatur filius, opera sint patris: quippe cum species deitatis paternæ, quæ author fuit talium operum, filius existat: ita quoq; qui vidit Filium, vidit Patrem: In paterna siquidem Deitate subsistit, & conspicitur filius: & eius paterna species ostendit in ipso ipsius Patrem. Atq; ad istum modum existit pater in filio, & patris in filio proprietas & diuinitas ostendit filium existere in patre, & semper indiuisibilem ab eo esse.*

§. 3. Fuere olim qui vnum Deum ex filio & patre compositum esse fingerent apud Athanasium oratione contra Sabellii gregales. *Sed tu mihi hi obiicis, esto sit vnus Deus, sed ex duabus partibus in quas soliditas Deitatis diffusa est, neutera; sit integer, sed compositus. Caterum ad hanc impietatem operæpretium est aures occludere & abluere animam: Nam qui talia blaterant nec patrem cum filio idem esse cogitant, nec integrum quiddam cum singulis constituunt. Atque, inquit, dictum est, quoniam ego in Patre, & Pater in me est: Recte: sed non est Pater & Verbum cogitabile in corde filii, neq; filius cogitabile Verbum in corde Patris, sed verbum viuum ex viuo patre Deo, æterna prouocatione editum, absq; principio cum patre coexistens, adeo vt nunquam solum Patrem fuisse intelligendum sit, eo quod Trinitas semper fuerit Trinitas, & sit, neq; auctarium Deitatis accipiat, neq; quasi filius qui antea cum patre non fuit, postmodum fuerit: ac cum iam extiterat, aliquid incrementi addiderit aut Filio spiritus super accreuerit. Quæ enim ab aliquo principio ortus traxerunt, creaturæ sunt, & mancipia, & cum Trinitate nequaquam numerantur.*

Ita vndiq; Satanas ad impugnandam Christi diuinitatem, aut alia absurda inducenda intentus instabiles animos concitat.

§. 4. Quemadmodum autem Christi miracula firma erant doctrinæ contra perfidiam Iudæorum testimonia. Ita in Ecclesiâ Christianâ martyrũ, & sanctorum miracula, tam gentes, quam hæreticos impietatis arguunt. Est de hisce Nazian. præclarum testimoniũ. Orat. 3. contra Iulianum. *Non victimas pro Christo cæsas veritus es? nec magnos pugiles extimuisti Ioannem illum, Petrum, Paulum, Iacobum, Stephanum, Lucam, Andream, eos qui & post illos, & ante illos pro veritate se periculis obiecerũt? qui cum igni, & ferro, & belluis, & tyrannis, & præsentibus malis, & denuntiatis alacri animo, velut in alienis corporibus, imò quasi corporum expertes, dimicarunt (cur? ne pietatem vel verbotenus proderent) Quibus præclari honores & festa constituta sunt: à quibus dæmones propelluntur, & morbi curantur: quorum apparitiones & prædictiones: quorum vel sola corpora idem possunt quod animæ sanctæ siue tangantur, siue honorentur: quorum vel solæ sanguinis guttæ, atq; exigua passionis signa idem possunt, quod corpora.*

Et Elias Cretensis Nazianzeni exegetes. *Quibus de causis & magnificis honoribus afficiuntur, & publica festa in eorum honorem celebrantur. Qui dæmones eiiciunt omniq; generis morbis medentur, ac corporibus soluti, quibusdam tanquam adhuc in corporib. versantes, apparent, ac multa ipsis ad eorum custodiam & præsidium futura prædicunt. Quorum sola etiam corpora disiuncta animis tot ac tanta operantur, quot & quanta animæ. Nam iis qui piè ipsa contingunt, aut etiam honore prosequuntur, vberrima beneficia, & sanitates profundunt. Quid autem corpora dico? Paucæ sanguinis guttæ & pili, & exigui panni, Martyrum cruore sanctificati, parem corporibus vim ac facultatem habent. Quonam igitur modo hos non veritus es? Quonam modo non pertimuisti? sic nimirum huius loci sententia plena & absoluta est.*

CAPVT XI.

ERAT autem quidam languens Lazarus à Bethania, de Castello Mariæ, & Marthæ sororis eius. 2. (Maria autem erat, quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus infirmabatur.) 3. Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur. 4. Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei per eam. 5. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, &

Lazarum. 6. Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. 7. Deinde post hæc dixit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum. 8. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? 9. Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt. 10. Si autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux non est in eo. 11. Hæc dixit, & post hæc dixit eis: Lazarus amicus noster dormit: sed vado vt à somno excitem eum. 12. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. 13. Dixerat autem Iesus de morte eius: Illi autem putauerunt quia de dormitione somni diceret. 14. Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè: Lazarus mortuus est. 15. Et gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi: sed eamus ad eum. 16. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, vt moriamur cum eo. 17. Venit itaq; Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. 18. (Erat autem Bethania iuxta Ierosolymam quasi stadios quindecim.) 19. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo. 20. Martha ergo, vt audiuit, quia Iesus venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat. 21. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. 22. Sed & nunc scio, quia quæcunq; poposceris à Deo, dabit tibi Deus. 23. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. 24. Dicit ei Martha, scio quia resurget in resurrectione nouissimo die. 25. Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio, & vita, qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet. 26. Et omnis, qui viuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? 27. Ait illi: Vtiq; Domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti. 28. Et cum hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te. 29. Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum. 30. Nondum enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco, vbi occurrerat ei Martha. 31. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam, quia citò surrexit, & exiit, secuti sunt eam dicentes: Quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi. 32. Maria ergo, cum venisset vbi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dixit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. 33. Iesus ergo, vt vidit eam plorantem, & Iudæos, qui venerant cum ea, plorantes infremuit spiritu, & turbauit seipsum. 34. Et dixit: Vbi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni, & vide. 35. Et lacrymatus est Iesus. 36. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. 37. Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere vt hic non moreretur? 38. Iesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentũ. erat autẽ spelunca: & lapis superpositus erat ei. 39. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius, qui mortuus fuerat: Domine, iam fœtet, quadriduanus est enim. 40. Dixit ei Iesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? 41. Tulerunt ergo lapidem: Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit. Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. 42. Ego autem sciebam, quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi: vt credant, quia tu me misisti. 43. Hæc cum dixisset, voce magna clamauit: Lazare veni foras. 44. Et statim prodiit qui fuerat mortuus ligatus pedibus, & manus institis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus: Soluite eum & sinite abire. 45. Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. 46. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus. 47. Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? 48. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem. 49. Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam. 50. Nec cogitatis, quia expedit vobis vt moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. 51. Hoc autem à semetipso non dixit: sed cum esset Pontifex anni illius, prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro gente. 52. Et non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. 53. Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum. 54. Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis. 55. Proximum autem erat Pascha Iudæorum: & ascenderunt multi Ierosolymam de regione ante Pascha, vt sanctificarent seipsos. 56. Quærebant ergo Iesum & colloquebantur ad inuicem, in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum? Dederant autem Pontifices, & Pharisæi mandatum, vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.

IN CAPVT VNDECIMVM

ARGVMENTVM

IN signe miraculum sub vitæ finem, iam passioni proximus ostendit, Lazaro quatriduano ad vitam reuocato, qui cum inter suos nobilis esset, & honoratus, & in ipsis Ierosolymorum agris suburbanis habitaret, nec ignota mors eius fuit, & resuscitatio principes commouit: vt vitæ auctorem occidendum esse decernerent. Fideles autem confirmauit, vt Christum resurrecturum crederent, quem tantum in mortem habere viderent imperium. A principio vsq; ad versum 47. legitur in quadragesimâ ad oblationem, vt fideles iam mortis memoriam celebraturi, de resurrectione cogitarent.

A versu 47. ad 55. vsq; feriâ quartâ passionis.

Inde ad finem matutinis septimanæ suscitationis Lazari, vocatur autem eorum lingua לעזר Laghazar, vel vt alii malunt Loghozar. interpretantur, Dei adiutorium. quasi dictum sit אלעזר Elghazar, literarum Metathesi.

VER-

VERSVS 1.

Erat autem quidam languens Lazarus à Bethania, de Castello Mariæ & Marthæ sororis eius.

QVÆSTIO I.

Quis Lazarus & Sorores?

Lectio diuersa.

§. 1. QVod in Græco est, ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας ἀδελφῆς αὐτῆς. Ex Castello Mariæ & Marthæ sororis eius, in Syro est אחוה *Achuach*, frater eius, Verum præferenda est Latina, & Græca lectio, cum paulo post fratrẽ appellet, dicitur porro ἀσθενῶν languens, דבריה quod pro omni morborum genere accipi potest, vt cognoscamus Dei amicos humanorum malorum immunes non esse, quod monuit Theophilactus.

Marjam.

§. 2. Castellum κώμη est, vicus, non arx aut munitio, nec Lazarus & sorores Dominio vici potiebantur, sed incolæ erant, quamuis honoratiores. Syrus קריתא pagum appellat. Porro בית עניא *Beth ghania*, domum humiliationis, afflictionis. Notandum & illud. Mariam hic non Mariam, sed Mirjam per j consonantem in medio appellari, more Syro. Quæ autem Maria fuerit, in Matthæo disputaui & Lucâ.

VERSVS 3.

Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes: Domine, ecce quem amas, infirmatur.

QVÆSTIO I.

Quæ fuit sororum ad Christum legatio?

Legati sororum.

§. 1. Ἀποστέλλω Græci, & Hebræi שלח *Schalach*, vsurpant absolutè, quemadmodum Latini, *Legare*. Periculo ingruente mox ad Deum confugiunt, vt illi 2. Par. 20. non in medico, non vllo in alio spem collocant. Verba legati pauca sunt, & plena fiduciæ. *Ecce quem amas infirmatur*, quod omnes notarunt expositores, Theophyl. Chrysost. Rupertus, Leontius, Beda. Admirantur sanè talem Christi amicum morbo affligi, vt monuit Cyrillus. Fiducia igitur amoris est. Amanti satis est nosse necessitates amici. Itaq; nec tempus sanandi præscribunt, nec vt aduenire precantur. *Sed Domine*. inquiunt, *quem amas infirmatur*, מרן *Maran*, Domine noster, Contentæ indicare, quid rei geratur, non quasi nescienti, sed vt desiderium suum aperiant, & vota.

VERSVS 4.

Ego dixi, dii estis? Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura.

QVÆSTIO I.

Quomodo infirmitas non sit ad mortem?

§. 1. NVncio Dominus respondet, non esse infirmitatem ad mortem, sed pro gloriâ Dei, vt Dei filius per eam glorificetur, sic enim legendum est, non vt quædam Græca habent exemplaria ἵνὸς ἀνθρώπου, *Filius hominis*. Ariani etiam lectionem alio modo corrumpebant. Nam legebant: ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ δι' αὐτῆς, vt glorificetur filius Dei per eum, nempe Deum: vnde concludebant, Deum non esse. At vero cuncta exemplaria habent, δι' αὐτῆς, nempe ἀσθενείας, *infirmitatem*. Et Christus per miracula glorificatur; nam probatur esse Deus, finis itaque mortis est Dei gloria. Et quidem non modo bonis tribuendis, sed malis inferendis Deus glorificatur; nam in supplicio impiorum iustitiæ diuinæ gloria relucet. Verum hoc loco singularissima sese virtus Christi exerit, ideoque Dei filius glorificatur, non sui, sed nostri causa, vt monet Augustinus tract. 49. in Ioan. *Talis glorificatio ipsum non auxit, sed nobis profuit. Hoc est ergo quod ait*, non est ad mortem, *sed potius ad miraculum, quo facto crederent homines in Christum, & vitarent veram mortem, sane videte quemadmodum ex obliquo Dominus Deum se dixit, propter quosdam, qui negarent filium Deum esse. Nam sunt hæretici, qui hoc dicunt, quod filius Dei, non sit Deus. Ecce audiant*: infirmitas hæc, *inquit*, non est ad mortem, sed pro gloriâ Dei. *Qua gloria? cuius Dei? Audi quid sequitur*, vt glorificetur filius Dei. Infirmitas ergo hæc, *inquit*, non est ad mortem sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam.

Finis morbi Dei gloria.

Christus filius Dei.

Quod vero Chrysostomus ait, τὸ δεῖνα, ἐνταῦθα οὐκ ἀπολογίας ἀλλὰ ἐπεξηγήσεώς ἐστι. *Particulam Vt, non causam significare, sed euentum*, de causa necessaria intelligo; poterat Deus filium glorificare absque morbo Lazari, sed per eum voluit. Quemadmodum vero Augustinus, ita etiam Cyrillus, Beda, Rupertus diuinitatem Christi hoc ex loco probant.

Non fuit igitur morbus ad mortem, nec mors ad mortem, non quod vera mors non secuta fuerit, sed quod more aliorum hominum in morte non manserit, sed mox fuerit excitatus. Somno itaque similior quam morti fuit. Sic aliquando mors accipitur pro ipsa animæ à corpore seiunctione, & omnibus, quæ illam consequi solent, hoc loco talem mortem Christus esse negat.

Morbus non ad mortem permanentem.

VERSVS 5. & 6.

Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum. Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.

QVÆSTIO I.

Cur interponat de dilectione Christi?

§. 1. VArias reddunt causas, sunt qui rationem reddi putant; cur Lazarum morbo sterni, & mori voluerit, vt ostenderet temporarias pœnas non esse, signa indignantis, sed sæpe diligentis Dei. Alij cur postea venerit, Euangelistam exponere. Mihi rationem reddere videtur, cur sorores Lazari, nunciarint illi, non Lazarum, non fratrem suum, sed eum quem amat infirmari. Singulari enim modo à Christo dilectum esse. Diligebat autem Lazarum dilectione æternâ, quâ illum elegit, & præsentem iustitiam amabat. Itaque etsi auxilium differt, non cessat, tamen: etsi cessat, non dormit. Tardius aduenit, vt mors, sepultura, luctus, fœtor, dies quatuor indubitatam miraculi fidem facerent.

Amor Dei causa omnium bonorum.

§. 2. Qui hinc conficere nituntur, Lazari non fuisse meritum, vt resuscitaretur, sed gratuitam Dei dilectionem; ac proinde nullum omnino esse sanctorum meritum, cum summâ impietate insaniunt. Quomodo ista consectaria sunt. Lazarus non meruit ἀνάστασιν, resur-

Meritum non omnium, sed permissorum.

resurrectionem post quatriduum, nemo ergo quicquam meretur? Deus bonorum operum meritis augmentum gratiæ, gloriam cœlestem promisit, celerem resuscitationem non promisit, sed nec eam Lazarus popoſcit, cui satis erat semel gustasse mortem.

Gratiam merita sejiuuntur.

Mereri igitur non potuit, quod nec Deus promisit, nec ipse quæsiuit. Alioqui dilectio Dei tantum abest, vt merita tollat, vt potius nulla esse possint, nisi Deus & gratuito promittat, & gratiam donet. Ita Augustinus de gratia & lib. arb. c. 6. cum testimonia scripturæ contra Pelagianos attulisset, addit: *His & talibus testimonijs diuinis probatur, gratia Dei non secundum nostra merita dari, quando quidem non solum nullis bonis, verum etiam multis meritis malis precedentibus vidimus datam: & quotidie dari videmus. Sed plane cum data fuerit, incipiunt esse etiam merita nostra bona, per illa tamen.*

Ante vero amauit, quàm gratiam contulit; ideo enim donat, quia amat. Omne enim meritum in nobis facit gratia. Præmium autem dati meritis testatur Augustinus, de moribus Ecclesiæ, l. 1. c. 25. & tract. 3. in Ioannem, de Paulo agens. *Iam debitum flagitat, iam debitum exigit: nam vide verba sequentia.* Quam reddet mihi Dominus in illâ die iustus Iudex. *Vt autem susciperet gratiam, misericordem patrem opus habet: vt præmium gratiæ, iudicem iustum.* Consule & tractatu 67. in Ioan. & expositionem in Psal. 93.

Lazarus igitur ex gratiâ Dei, cui cooperabatur viuens præmium habuit vitam æternam, quod meritorum est merces, non autem vllo merito suo à Christo resuscitatus est.

VERSVS 9.

Respondit Jesus: Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit: quia lucem huius mundi videt.

QVÆSTIO I.

Quorsum spectat, quod ait, duodecim horas diei esse?

§. 1. DIscipulos timentes iterum in Iudæam profici-sci memores sæuitiæ Ierosolymitanorum iubet absque metu esse. *Eamus in Iudæam inquit.* Syrus תר נאזל *Thaunizel, venite eamus. Nolite,* inquit *timere,* etsi nuper benefactis meis ingrati in furorem acti, lapidare me voluerint, & iam ferale decretum fecerint, vt quicunq; me deprehenderit, deferat magistratui, duodecim tamen sunt horæ diei, quibus ego cum ambulem, non offendam etiam inter mille pericula. Lyrani expositio quæ eadem & S. Thomæ multis placuit, & facilis est. Nunquid duodecim sunt horæ diei? & vt horæ, ita animi hominum instabiles, vt quod vnâ hora decreuerint, altera rescindant? furenter irascuntur, temere ponunt iras. Non est illa tam contemnenda, quam multis videtur expositio. Nam solent animi hominum mutari, non in dies modo, sed & in horas; facile iras vulgus ponit, præsertim non legitima causa sumptas. Plerunq; ira cum ingenti flamma exarsit, paruâ mora euanescit, verbo frangitur. Solent ita loqui. Nemo sapit omnibus horis: esto illis nuper furor iraque mentem abstulerint, reddet illis dies insequens magister, & iudex prioris. Consilium in melius referent. Non dissimili vsu, sed alio sensu dictum est, omnium horarum homo. Certe Horatius cum inconstantiam notat: *Et mutatur in horas,* inquit?

Tutos fore ostendit.

Animi mutabiles.

Describit in Hercule Oetæo similem mutationem Seneca:

Euripus vndas flectit instabilis vagas,
Septemq; rursus flectit, & totidem refert.
Dum lassum titan mergit oceano iubar.

Cicero pro Plancio, suffragia totius populi freto & Euripo comparat. Communi ergo argumento animos suorum deiectos consolari, & erigere constituit, duodecim esse horas diei, populum esse beluam δωδεκάμηχανον, singulis horis aliud atq; aliud volentē; his diei horis si quis ambulet, facile posse manus eius euadere, mollia tempora alloquendi, & ducendi captare.

§. 2. Chrysostomus duas adducit expositiones. Vel dicere Christum. Nullius mali se sibi esse conscium, itaque nec metuere, ἤ ὅτι ὁ τὸ φῶς τοῦ κόσμου τοῦτο βλέπων ἐν ἀσφαλείᾳ ἔσται, εἰδὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπων, πολλῷ μᾶλλον ὁ μετ' ἐμοῦ. ἐὰν μὴ ἀποχήσῃ ἑαυτὸν ἐμοῦ. *Vel, quod qui lucem huius mundi videt, est in securitate. Si vero lucem mundi videns, multo magis, qui mecum est, si non à me seipsum seiunxerit.* Cyrillus nondum esse tempus relinquendi Iudæos, nec puniendi, sed adhuc beneficia in eos porro conferenda, diei enim duodecim horas, nunc eas esse, quibus benefacere constituerit, Augustinus mysticè interpretatur. Ghristum solem esse, Apostolos vero horas, eos sequi, non præire sententia sua debere. Verba eius tract. 49. in Ioan. sunt ista: *Cum ego vellem dare consilium homines Deo, discipuli magistro, serui Domino, agroti medico, corripuit eos, & ait:* Nonne duodecim sunt horæ diei? *Quia vt diem se esse ostenderet, duodecim discipulos elegit. Si ego sum, inquit, dies, & vos horæ, nunquid horæ diei consilium dant. Horæ diem sequuntur, non dies horas. Si ergo illi horæ, quid Iudas, nonne & ille inter duodecim horas? Ad hoc respondet, in hoc Dominum non Iudam sed successorem eius præuidisse. Quo satis ostendit, se non literalem, sed mysticum sensum hac in sententiâ secutum.*

Christus innocens, securos præstat.

§. 3. Verus est sensus. Horas duodecim esse diei, per diem si quis ambulet, quacunque horâ, non impingere, eo quod lucem habeat; at si lapsis duodecim horis ambulare noctu velit, offendere eum, quia lux in eo non est, vt igitur duodecim horæ diei cum luce sunt operum arbitræ, illisq; homines res suas expediunt, noctu quiescunt, ita Christus quoque diem suam, & horas diei, hoc est tempus docendi, miracula faciendi, & omnes illius temporis articulos habet definitos. Itaque quicquid eo tempore, & vbicunq; egerit, non poterunt, vel insidiæ, vel vlla vis hostium impedimenta esse. Nec Domino, nec Apostolis Iudæorum machinationes nocere possunt, cum omnis in irritum sæuities cadat. Solem fallere quis posset? quis cœli cursum posset inhibere? vere dictum.

Hora diei tempus agendi.

πολλὰ ἂν εἰδείης εἰ τὸν θεὸν ἐξαπατήσεις.
Multa necesse est scias, vt Deum fallas.

Hæc quidem non eo pertinent, vt temerè nos periculis ingeramus, sed vt cum officium nostrum requirit constantiam, Deo confidamus, nec salutem nostram ab hominum insaniâ pendere credamus. Fugit aliquando Christus, sed tempus fugiendi erat, nunc mediam flammam ingreditur, hora enim erat; vt omnia imminentia discuteret, & tandem se sponte aduersarijs daret. In Apostolis lucta carnis, & Spiritus ingraueſcit, Domino timent, & sibi: interim tamen rectè faciunt, quod Christum sequuntur.

Metus non deterret à bono apostolos.

De horarum diuersa ratione, de æqualibus, & inæqualibus, vulgaribus, naturalibus, multa apud Clauium alioſque videri possunt. Apud Iudæos erant inæquales, non enim magna est diei diuersitas cum minus absint à lineâ æquinoctiali, minusque obliquiri signiferum habeant.

VER-

VERSVS 11. & seq.

Hæc ait: & post hæc dicit eis, Lazarus amicus noster dormit: sed vado vt à somno excitem eum.

QVÆSTIO I.

Quomodò mortem Lazari discipulis Christus indicat?

§. 1. PRimo, *amicus noster*, inquit, *dormit, sed vado vt eum à somno excitem*, figurâ non modo in scripturis, sed etiam familiari colloquio vsitatissimâ mortem exprimens. Est enim ὕπνος θανάτου καστγνητος, *somnus frater mortis*, aut sanè gelidæ mortis imago. Non tamen Apostoli tropum intellexerunt; putarunt enim de proprie dicto somno esse sermonem. Quapropter Musculus censorio supercilio eos damnat, & seueriore reprehensione pronunciat, quod scripturæ phrases non percipiant, sed frustra quidem ille accusat insontes, quos Christus non reprehendit. Dormire est in scripturâ, mortuum esse, & proprie dormire. Vtrâque significatione & frequentissime scriptura vtitur, frequentius propriâ. Nihil igitur peccarunt, cum propriè acceperunt verba Christi, cum ratio nulla esset, vt metaphoricè interpretarentur. Audierant eum infirmari, audiunt nunc dormire, concludunt conualiturum, tum demum dicit illis Iesus παῤῥησία, manifestè, disertè, *Lazarus mortuus est.* Itaq; ante non dixerat παῤῥησία manifestè, sed obscurè: non igitur peccabant, qui dicti ambigui sensum benigniorem acceperunt.

Mors somnus.

§. 2. Demonstrat autem & animæ immortalitatem, & communionem sanctorum. Dum amicum esse, & non suum tantummodo, sed nostrum amicum appellat. Nam illi qui non sunt, nec amici Dei sunt, nec hominum; & qui dormiunt amici censentur. Quod illis verbis: *ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*, resurrectio mortuorum comprobatur, cur non hoc etiam loco cum Dominus, Lazarum amicum & suum, & discipulorum vocat, & dormire asseuerat? si enim non Deus mortuorum, sed viuentium, non sunt etiam amici Dei, nec amici sermorum Dei mortui sed viuentes. Illi, inquam, qui mundo mortui Deo viuunt, secundum optimam sui partem, secundam animam; corpore etiam post resurrectionem immortaliter victuri. Quod si etiam amici sunt, quædam amicitiæ inter viuos & defunctos officia, intercedere necesse est. S. Augustinus l. de curâ pro mortuis, vtrunque complexus est. Nam & beatos amicos Dei existimat, & eorum etiam qui viuunt, quique in purgatorio sunt. cap. 4. *Quod si verum est, profectò etiam prouisus sepeliendis corporibus apud memoriam sanctorum locus, bonæ affectionis est humanæ erga funera suorum: quoniam si nonnulla religio est vt sepeliantur, non potest nulla esse, quando vbi sepeliantur attenditur. Sed cum talia viuorum solatia requiruntur, quibus illorum pius in suos animus appareat, non video quæ sunt adimenta mortuorum: nisi ad hoc, vt dum recolunt vbi sint posita eorum quos diligunt corpora, eisdem sanctis illos tanquam Patronis susceptis apud Dominum adiuuandos commendent, quod quidem facere possent, etiam si talibus eos locis humare non possint. Sed non ob aliud memoriæ vel monumenta dicuntur, ea quæ insignita sunt sepulchra mortuorum, nisi quia eos, qui viuentium oculis subtracti sunt &c. in memoriam reuocant.* Et deinceps. *Cum itaq; recolit animus vbi sepultum sit cariss mi corpus, & occurrit locus nomine martyris venerabilis eidem martyri animam dilectam commendat recordantis & precantis affectus, qui cum defunctus à Charissimis fidelibus exhibeatur, cum prodesse non dubium est ijs, qui cum in corpore viuerent, talia sibi post hanc vitam prodisse meruerunt. Deinde si talis sepultura non possit haberi. Non sunt prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum; quas faciendas pro omnibus in Christiana, & Catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus, quocunque sub generali commemoratione suscepit Ecclesia, at quibus ad ista desunt parentes, aut filij, aut quicunque cognati vel amici, ab vna ijs exhibeatur pia mater communi.*

Mortui amici Dei sunt.

§. 3. Discipuli eo ipso argumento vtuntur; ne in Iudæam Dominus redeat; *si enim dormit*, inquiunt, *saluus erit* מתחלם *Methihalem, valebit.* Somnus enim ægrotis est salutaris, tum ex causa, tum effectu; nam dolori mitigato, & concoctioni meliori succedit, reficitque ipse corpora, vt nouas vires recipiant. *In Misnatoth de benedictionibus* cap. 9. Signa melioris valetudinis recensentur, sternutatio, sudor, alui solutio somnus, somnium, fluxio. Quæ omnia tamen Hippocrates & Galenus sine variâ distinctione non admittunt, somnus attonitus, & grauis, exitij præcursor est, & in lethargum desinit. Veritissima definitio Hippocratis. *Somnus, aut vigilia si alterutrum exceßit modum, malè est.* Interim somnus naturalis, cum ex humore sufficiente, & concocto oriatur, εὐεξίας est signum. Neque enim æstuantes, aut aridi, aut vinolenti somnum capiunt naturalem.

Somnus signum boni.

VERSVS 15.

Et gaudeo propter vos: vt credatis, quoniam non eram ibi, sed eamus ad eum.

QVÆSTIO I.

Cur gaudet non fuisse se ibi?

§. 1. DIscipulorum causa gaudere se dicit; nam ex Lazari suscitatione futurum vt credant. Ante crediderant illi quidem, & confessi erant se credere, at nunc firmiorem promittit fidem. Magna præforibus erat tentatio, scandalum crucis & mortis, ad eam vincendam opus erat recenti, & noto mortui resurgentis aspectu. Hoc præstare suis voluit. Varia autem fuere miracula; nam & mortuum cognoscit absens, & resuscitaturum promittit. At cur gaudet non fuisse ibi? Nonne & Christo præsente mori Lazarus potuit, & post diem quartam resuscitari? Poterant illa fieri, verum vt mirabilius esset miraculum, absentem esse præstabat. Nam & mortuum absens prædixit, cum non vidisset, & omnis fraudum suspicio aberat; si præsens fuisset, sororum lacrymæ, Iudæorum preces, ipsa Christi humanitas, & quam erga Lazarum habebat dilectio, videbantur exigere, ne qui tot sanaret ægrotos mori amicum sineret, interessissent etiam Apostoli, qui vel audiendi, vel non sine repulsæ dolore negligendi fuissent. At vero alio in loco degit, morbus nunciatur; ille cum respondit ad mortem non esse, non putarunt vel Apostoli, vel discipuli vlterius interpellandum.

Tando miraculo fidem confirmat.

Cur non voluerit adesse.

Christus Deus.

§. 2. Diuinitatem suam absentium inspectu, & promissione resuscitandi satis comprobat. Et ita Chrysol. serm 63. *Et erat locus vbi non erat Christus? & quomodo non erat ibi, vnde mortuum Lazarum discipulis nunciabat? fratres, erat ibi Christus Deus, sed non erat ibi homo Christus: erat enim ibi Christus Deus cum moreretur Lazarus, sed tunc ad mortuum venturus erat Christus, quando erat mortè Christus Domi-*

Dominus subitus. Dicebat itaque; quoniam non erat ibi. Hoc est in morte, in sepulchro, in inferno, vbi per me, & per meam mortem, potestas tota mortis est subruenda.

Vbiquitas cadit.

§ 3. Clarum testimonium, & inuictum contra immane Vbiquitatis figmentum. Nam Christus se profitetur ibi non fuisse. Non igitur vbiq; est. Ridiculum est porro quod respondent. *Locali modo non fuisse, non circumscriptiue*: eo venisse verè, realiter, non simulatè. Nam si verè, & realiter erat ibi, & hoc sorores sciebant, quid opus erat legatione? Deinde noua est, & inaudita interpretatio. Non eram ibi localiter, & circumscriptiue, eram tamen immensitate vbiquistică. Absolutè se ibi fuisse negat. Pugnat etiam quod duas præsentias faciunt vnam immensam, & vbiquitariam, alteram localem; nam erat ibi totus Christus, tota humanitas, eaque iam facta omnipræsens: Christus istuc vadens pari modo erat omnipræsens, & ibat eo non localiter inclusus, sed immensus, quod fieri non potest. Denique quemadmodum immensitatem diuinitatis realiter in humanitatem transfusam comminiscuntur, ita quoque de cæteris attributis sentiunt, & sentire debent: cum in Deo omnia sint eadem: nec vnum sine altero communicari possit. Ex quo consequitur immutabilem esse & fuisse humanam Christi naturam, si locum spectes. Deo enim repugnat, aut alicubi non esse, aut ad locum venire, in quo ante non erat; venire inquam translatione deitatis. De nouo enim aduentu per effecta sermo non est. Nos de hac quæstione Vigilium l. 4. contra Eutychetem audiamus; eadem enim ratione nouos Eutychianos conuincemus. *Si verbi*, inquit, *& carnis vna est natura, quomodo cum Verbum vbiq; sit, non vbiq; inueniatur caro? Namque quando in terra fuit, non erat vtique in cœlo: Et nunc quia in cœlo est, non est vtique in terra. Et in tantum non est, vt secundum ipsam Christum expectemus venturum de cœlo, quem secundum Verbum nobiscum esse credimus in terra. Igitur secundum vos, aut Verbum cum carne sua loco continetur: aut caro cum Verbo vbiq; est: Et, quando vna natura contrariorum quid, & diuersum non recipit in seipsa. Diuersum est autem, & longè dissimile, circumscribi loco, & vbiq; esse: Et, quia Verbum vbiq; est; caro autem eius vbiq; non est; apparet, vnum eundemq; Christum vtriusque naturæ, & esse quidem vbiq; secundum naturam diuinitatis suæ: creatum esse, & in tium non habere: morti subiacere, & mori non posse: quod vnum illi est ex natura Verbi, qua Deus est: aliud ex natura carnis, quâ idem Deus homo est. Igitur vnus Dei filius, idemq; hominis factus filius, habet initium ex natura carnis suæ: & non habet initium ex natura diuinitatis suæ: circumscribitur loco per naturam carnis suæ; & loco non capitur per naturam diuinitatis suæ: minor est etiam Angelis per naturam carnis suæ; & æqualis est Patri secundum naturam diuinitatis suæ: mortuus est naturâ carnis suæ; & non est mortuus naturâ diuinitatis suæ. Hæc est fides & confessio Catholica, quam Apostoli tradiderunt, martyres roborauerunt, & fideles nunc vsq; custodiunt.*

Fictæ immensitas humanitatis.

At nostri Eutychiani, humanæ Christi naturæ tribuunt diuinitatis κτῆσιν, & χρῆσιν, possessionem, & vsum, non quidem ex ipsa, humanitate, sed communicatione. Nam quocunque modo tandem sit infinitum, si in se, & formaliter habet infinitatem Deus est. Nam æternitatem etiam & alia habere necesse est. Imperite respondet Hunnius l. 1. de persona Christi pag. 61. *Immensitatem Dei humanitati realiter communicari, non potest sic communicari æternitatem.* Nec eandem esse omnium attributorum rationem.

Attributa absoluta ita se habet, vt cum, vnum conueniat cætera

Respondeo. Neminem negare posse, singula attributa Dei absoluta de singulis affirmari posse. Nam omnipotentia Dei est, deitas, & æternitas Dei est ipsissima essentialiter deitas, ideoq; est omnipotentia. Omnipotentia est communicata, omnipotentia est æternitas; æternitas igitur est communicata, vt sit Christi humanitas æterna, vt est omnipotens. Hîc etiam communicatum locum habet, quod dici solet, quæ sunt eadem *etiam conuni tertio*, sunt eadem inter se. Quod vero suggerit, cum attributa considerantur respectu naturæ assumptæ, aut prout in creaturis operantur, non quidvis de quibusdam enunciari, adeo vanum est, vt ipse paulo post refutet. Hoc sane conuinco. Si omnipotentia humanitatem vere & realiter facit omnipotentem, & vt hoc parum sit, etiam formaliter, necesse esse, vt etiam ea res quæ est æternitas, communicetur, ideoque etiam realiter, vereque faciat æternam. Si autem æternitas verè communicata non facit æternam, nec ergo omnipotentia omnipotentem. Cur enim vnum attributum effectum habet aliud non habet effectum? Contra Flacianos autem facit exemplum, quod de iustitiâ, quâ punit, & misericordiâ, quâ liberat, proponitur. Nam reuera, ea res quæ punit, etsi est misericordia, est tamen eadem res etiam iustitia, & verè dicitur. Misericordia est iustitia, & iustitia quæ etiam est misericordia punit, effectus enim ille à totâ deitate procedit, licet nos rationes formales diuersas cogitemus. Si igitur illa res quæ est æternitas communicatur homini. Si Deitas ipsa, homo dici debet æternus, sicvt Deus.

Quod vero adiungit æternitatem mediantibus alijs attributis communicari, hoc omnia priora destruit. Nam quod per aliud communicatur realiter, id quoque facit tale, quale denominatur, vt cum per quantitatem candor inest niui, eam quoque candidam efficit.

Illud vero stolidum æternitate diuinâ Christi humanitatem æternam esse in posterum, non ante, ratione principij. Nam vt Christi humanitas totâ Dei sapientia sapiens est, ita etiam æterna est: nam Dei æternitas tota simul est, tota indiuisa: totam ergo æternitatem continet & confert.

VERSVS 16. & seq.

Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: eamus & nos, vt moriamur cum eo. Venit itaque Iesus. & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. (Erat autem Bethania iuxta Ierosolymam quasi stadiis quindecim.)

QVÆSTIO I.

Quomodo in Bethaniam venit Iesus?

§. 1. THomas qui dicitur Διδυμος, audito; Iesum omnino ire statuisse. *Eamus & nos*, inquit, *& moriamur cum illo.* Quod varie interpretantur. Nam Iansenius, alij; Ire & cum Lazaro mori voluisse censent: alij cum Christo, quem morituram putabat. Idque etiam duplici modo. Alij querentis, alij hortantis ad mortem esse vocé existimant. Chrisostomus timorem interpretatur. Καὶ πίστις μὲν φασὶν, ὅτι ὁπισυμεῖ καὶ αὐτὸς ἀποθανεῖν, ἀ δεῖ δὲ δειλίας γὰρ μᾶλλον τὸ Thomas τῆμα. *Quidam dicunt eum optasse mortem, sed non ita est; imit, nam Verbum est infirmitatis.* Christum tamen ait non reprehendisse, sed tolerasse imbecillitatem. Postea factum esse fortissimum, & insuperabilem, & concludit τοσαύτη ἡ χριστοῦ δύναμις. *Tanta est Christi potentia.*

Quo-

Credere debebant nihil triste sibi eventurum.

Quocunque tandem animo dixerit; etiam si cum Christo paratus ad mortem fuerit, non sine diffidentiâ tamen, & temeritate id asserit, cum credere debuerit, liberos fore se, & collegas ab infestatione Iudæorum; ea enim Dominus dixerat, ex quibus securi esse poterant; sed metus & conturbatio efficiunt, ne omnia perpendat. Interim fundamentum tenent, sequi Christum, quicquid tandem accidat. Thomas Syriacè vocatur תאמא *Thomo*, didymus autem תאומא *Thoumo*, itaque Græcum nomen est Syriaci explicatio.

§. 2. Hoc igitur modo progressi, quarto post mortem die veniunt Bethaniam, extra vicum tamen remanent, Marthæque nunciant, quæ venit obuiam Christo. Aberat autem Bethania quindecim stadijs Ierosolymis, hoc est passus 1875. puratis in singula stadia 125. passibus. Syrus vocat על גגב *ghalgenb*, *ad collem* Ierusalem, stadia vocat אסטרותא *Estaduatha*, & monet nota marginalis esse de linguâ Iauan. Sabbati erat hoc iter, consilio Sacerdotum ita definitum. Hieronym. ad Algasiam. Ita factum ex sententia Rabbinorum Attriba, & Hillel alij tradunt. Ex quo etiam constat, legis diuinæ expositionem Sacerdotum iudicio relictam esse. Martha prior excurrit, vti senior, cuique domus cura incumberet.

Iter Sabbati.

§. 2. Aderant & Iudæi solatij causa τῶν περὶ τὴν μάρθαν, καὶ μαρίαν, quod alij codices haud recte legunt, τῶν περὶ τὴν. Est enim elegantia peculiaris Græcæ linguæ, quare noster interpres imperitè à Valla alijsque reprehenditur, quem non modo nostri, sed Beza etiam defendit. Noti autem & amici erant, qui afflictas solabantur; Eccles. 7. monentur, ne desint plorantibus. Syrus לנמלין בלבחין *lenientes corda.*

§. 3. Hoc opus Iudæorum pium & humanissimum, Musculus ad fugillandas orationes pro defunctis detorquet. [Non habebant aliquid solatij, inquit, quod mortuo impenderent, igitur quod possunt, ad consolationem viuentium, hoc faciunt. Et sic olim agebat Ecclesia fidelium in exequijs, vt vocant, mortuorum. Postquam vero Spiritus errorum, & superstitionum, & quæstuum, mentes Episcoporum & presbyterorum, occupauit, quæ à priscis fuerant ad consolationem viuorum vsurpata, versa sunt ad fictum obsequium, & subsidium mortuorum.]

Respondeo de questu maleuolam esse calumniam, vt enim auari & sordidi nonnulli exequiarum potius questum, quam pietatem viuentium, & solatia mortuorum spectarint, ab Apostolis tamen, sanctisque viris exequiarum, pompa & solennitas adeoque sacrificia & preces pro defunctis adhibitæ sunt, non quæstus sed refrigerij causa. Fuit Aetianorum hæresis id negantium, de quo Augustinus de hæresib. ad quod vult Deum, hæresi 55. *Aetiani ab Aëtio quodam sunt nominati, qui cum esset presbyter doluisse fertur, quod Episcopus non potuit ordinari, & in Arianorum hæresin lapsus, propria quoq; dogmata addidisse nonnulla: dicens: orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportere.*

Et sermone 34. de verbis Apostoli. *Sed pro viribus curæ sepeliendi & sepulchra construendi, quia, & hæc in scriptura sanctis, inter bona opera deputata sunt, nec solum in corporibus Patriarcharum, aliorumq; sanctorum, & humanis corporibus, quorumque iacentium, verum etiam in ipsius Domini corpore prædicati sunt, atque laudati, qui ista fecerunt. Impleant hæc homines erga suos officia postremi muneris, & sui humani lenimenta mœroris. Verum illa quæ adiuuant Spiritus sanctorum, oblationes, orationes, erogationes, multo pro eis obseruantius, instantius, abundantius impendant, qui suos carne, non Spiritu mortuos, spiritualiter amant.*

Vtilia viuentium, mortuorum solatia.

Hanc fuisse consuetudinem & doctrinam Ecclesiæ vetustissimam, ex S. Dionysio Areopagita alijsque diuersis alibi ostendi. Ita vt nihil opus sit eadem hic recensere, cum etiam in Israelitarum Ecclesiâ orationes illæ vsitatæ fuerint.

VERSVS 21. 22.

Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.

QVÆSTIO I.

An Martha crediderit?

§. 1. CHrysost. δεσμεύεται, sed tamen ἀσθενῶς ἐφρόνει, *Feruentè sed infirmum*, fuisse dicit. Deum fuisse Christū non agnouisse, sic didicisse. ὅτι πιστεύουσι μὲν ἐν τῇ ἀμφοτέραις εἰς τὸν χριστὸν, ἀλλ' οὐκ ὡς ἔδει τοῦτο ἦν. ἔτι γὰρ οὐκ ἀκριβῶς ἠπίσταντο, ἔτι ὅτι θεὸς ἦν, ἔτι ὅτι οἰκείᾳ δυνάμει καὶ αὐθεντίᾳ τῶν τε ποιεῖ. *id est*, Credebant ambæ quidem in Christum, sed non vt conueniebat; non enim accurate sciebant, neque quod Deus esset, neque quod propriâ auctoritate & potestate illa faceret. Quod ex eo probat, quod præsentiam ad miraculum requirerent, de quo postea dicam.

Martham Augustinus laudat, *Non dixit*, ait, *sed & modo rogo te vt resuscites fratrem meum, vnde enim sciebat, si fratri eius resurgere vtile fuerit. Hoc tantum dixit: scio quia potes, & si vis facis. Vtrum enim facias, iudicij tui est, non præsumptionis meæ.* Sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.

Musculus & Caluinus eam reprehendunt. [Incipit à querimonia *ait Caluinus*; quanquam hoc modo verecundè significat, quid velit, &c. sic autem affectui suo magis indulget, quam se contineat sub fidei regulâ. Hæc quidem verba partim ex fide profecta esse fateor; sed dico permistos fuisse incompositos affectus, qui eam vltra metas abriperent. nam quod fratrem suum non fuisse moriturum sibi promittit, si ad fuisset Christus: vnde illi hæc fiduciâ? certe non concepta erat ex aliquâ promissione Christi.]

V. 22. Christi promissionem à Marthâ extenuari dicit. Ita operosus est admodum in vitiis Marthæ scrutandis, cum dominus eam non reprehendat, sed plus etiam, quam sperare audeat, vltro promittat. Mihi vt verè, quod sentio dicam: Probabile est Martham de Christi diuinitate non dubitasse eo tempore, sed cum à Christo, tum apostolis didicisse; nam eius confessio eadem planè cum eâ est, quam ante Petrus ediderat; Petrus autem filium dei naturalem cõfessus est, vt patres contra Arianos exponunt, & eo loco docui, Marthæ ergo cũ eadem sint, quæ Petri fuerant verba, ob quæ ille beatus est dictus, non debemus mentem eius interpretari diuersam esse; nam si Marthæ verba interpretemur aliter quam de filio naturali Dei, eodem sensu etiam Petri confessionem accipiet Ariana perfidia.

Martha confessio eadem quæ Petri.

Deinde certum est, hoc ex loco non confici Martham & Mariã Christi diuinitatis ignaras fuisse, Marthæ duas ob causas id imponunt, quarum nullâ probatur. *Si fuisses hic*, inquit, *frater meus non fuisset mortuus*, non ergo credidit esse vbique, non ergo Deum credidit. Hoc nequaquam consequitur. Sensus enim

enim est, si fuisses hic, omnes simul rogassemus te Deum hominem præsentem, ne emori fratrē sineres, idque tu pro tuo in eum & nos amore non negasses; fiduciâ ergo amoris, non autem intredulitate vtitur. Etenim si idcirco Deus esse non creditur, quia præsens sanaturus erat, quod absens non fecerat, consequetur Christum etiam sibi diuinitatem derogasse. Nam gaudet se non fuisse ibi; si enim ibi fuisset Lazarum sanasset, quod etiam absens potuit, sed noluit. Vtique ipse causam habuit, ne absens faceret, quod præsens facturus erat, ita Martha quoque iudicare poterat, eum præsentem facturum, quod absens non fecerat: cum præsertim pleraque miracula præsens faceret.

§. 2. Alterum dictum Marthæ est vers. 22. *Sed & nunc scio, quod quæcunque poposc eris à Deo dabit tibi Deus.* Quasi indicet eum non suâ, sed diuinâ quasi alienâ, & precariâ virtute fratrem posse resuscitare. Hoc refutari à Christo putat Chrysostomus; nam cum dixit: *resurget frater tuus*, ἐκεῖνο inquit πέπαυε ἀναστήσει τὸν ἀδελφόν. *Hoc refutat illud. Quæcunq; popoſcerit.* Verum si accuratè ista perpendamus, facile aduertemus à Martha non negari Christi diuinitatem, sed humanitatem affirmari. Non enim quia quæcunque à Deo popoſcerit, impetrabit, ideo non est Deus. *Nam postulauit à Deo, & dedit gentes hæreditatem illi.* Oratio Christi multa impetrauit, orabat in monte olineti prope Bethaniam, nec eam ob causam negamus esse Deum. Cur igitur Martha Deum negat, cum orationem illi tribuit? Imo Christus vers. 41. & 42. Gratias patri agit, quia audiuit eius preces, & addit, semper exauditum, ex quo constat Lazarum ita Christi diuinâ omnipotentia excitatum, vt tamen humana eius natura precibus suis vitam Lazaro impetrarit. Nihil igitur Martha in eo deliquit, quod precibus tribuit effectum, in quo faciendo se à patre auditum profitetur. Mihi potius contrarium inde consequi videtur. Nempe eum, qui impetrat omnia absolutè, sine restrictione, non modo hominem, sed Deum esse. Omnis creatura, natura mutabilis est & errori obnoxia, ideo vel mala, vel bona male, vel minus bona neglectis melioribus, vel Dei voluntati aduersaria petere potest: possunt enim eius preces, vt aliæ actiones extra orbitam ferri, quod si fiat, non mirum si non id omne, quod petunt, impetrent. At si cui illa sit facta potestas, vt votorum omnium consequatur effectum, eum & Dei voluntatem cognoscere, & sequi immutabiliter necesse est.

Oratio Christi humanitatem ostendit, nō negat diuinitatem.

Oratio semper impetrans argumentum est Deum esse.

§. 3. Caluinus Martham ex meris suspicionibus accusat. Perinde eam loqui ac si diceret. Poteras tuâ præsentiâ fratrem meum eripere à morte, imo nunc etiam potes, quia nihil tibi negabit Deus, hic ait eam se non continere sub regulâ fidei, quod promittat sibi præter Dei Verbum. Imo immoderata vota esse, fidem superstitione non omnino vacuam. Vno verbo: Calumniæ sunt Caluinianæ. Sperabat illa fratrem moriturum non fuisse, si Christus adfuisset; vnde hæc illi fiducia? Non ex scripturâ, non aliquâ singulari promissione Christi, sed quod ab eo Lazarum amari sciebat, ex Christi summâ bonitate. Non credebat hoc Martha fide Catholica, non erat reuelatum, sed fide humana, & spe magna in Christum. Alioqui non est necesse, vt omnia quæ à Deo petimus, certâ fide credamus nos consecuturos: cum Dei voluntas nobis sit ignota. Nec superstitione tenetur vlla, nec hæret in præsentia corporali: sed in Christo sperabat, vt ante ostendi. Nec tamen omnis quæ in præsentia Christi corporali spes reponitur superstitiosa est. Nam & fimbriam Christi tangebant, & ante pedes eius ægros deponebant, & pueros, vt super eos manus imponeret afferebant, nec tamen id superstitiosè faciebant; cum Christus etiam tacta, & præsentia sanaret. Mirum sanè Martham reprehendi quod sine verbo Dei sperarit, fratrem resuscitandum, cum Caluinus suos iubeat credere singulos, se prædestinatos esse. Cum nullum sit in scriptura Verbum quod huic, vel illi salutem promittat, nisi certis conditionibus, quarum seruatarum aut seruandarum illi incerti sunt.

§. 4. Nihil magis à ratione alienum hoc loco, quam Musculi ratiocinatio. [Ex fide generali omnium resurrectionis, argumentum etiam de speciali, quæ fratris futura sit, sumit. Ad hunc modum colligamus & nos. Resurgent omnes, resurgam ergo & ego. Resurgent in vitam æternam, qui credunt in Christum, igitur & ego. Parcit Deus propter Christum pœnitentibus, & credentibus, parcet igitur & mihi. Resistit superbis, igitur & antichristo. Notat etiam ad certitudinem pertinere, quod dicat scio, non credo, ad infirmitatem quod ex ea fide parum consolationis capiebat.]

Respondeo: Ex fide generali firmissimè colligi specialem, ex omnium resurrectione, singulorum resurrectionem. Ratio est, quia absoluta est, & ab hominum operibus, omni modo independens illa promissio. Nam singuli in illa continentur, omnes homines resurgent, Lazarus est homo, Lazarus ergo resurget. Hic omnia certa sunt. At vero in fiducia sectariorum alia ratio est. Resurgent ad vitam æternam qui credunt, in Christum, nempe viua fide, perseuerantiaque, absque peccato mortali, at ego sum, eroque semper sic credens in Christum, igitur & ego resurgam in vitam æternam. Hic minor extra fidei metas est, imo temeraria est; non enim hoctibi scriptura dicit; nec hoc tibi notum est naturaliter; nescit enim homo amore, an odio dignus sit: multo minus, quid se futurum sit. Ideo cum tremore salutem operatur, & dum stat, videt, ne cadat.

Specialis fides vitæ æternæ non nascitur ex generali.

Quod si ex Marthæ argumentatione ad fidem specialem progredi fas, aut nihil aut plus quam oportet, consequetur. Martha enim ex generali promissione de resurrectione, non ad suam, sed fratris resurrectionem procedit; at de aliorum salute nihil statuere possunt aduersarij ex promissionibus. Nec enim Bezam Caluinus, nec ille Caluinum ideo prædestinatum nouit, quod omnibus credentibus æterna vita promittatur; nam de fide Caluini nec Bezæ, nec Caluino de Bezæ fide quicquam potest constare. Totumque hoc illi iudicium caritatis, & probabile existimant.

Absit igitur vt inani præsumptione se fideles deludant: putentque de se atque alijs esse certa iudicia. Multa sunt sic abdita, atque retrusa. Clamat Dauid Psal. 18. *ab occultis meis munda me Domine.* Quis enim delicta intelligit? inquit Augustinus. Si videntur tenebræ intelliguntur delicta. *Quis ex multitudine fidelium, quamdiu in hac mortalitate viuitur, in numero prædestinatorum se esse præsumat? quia id occultari opus est in hoc loco, vbi sic cauenda est elatio, vt etiam per Satanæ angelum ne extolleretur, tantus colaphizaretur Apostolus.* Aurea eius est sententia. *Omnes etiam qui bene currunt, timeant, dum occultum est, quo perueniant.* Hic aliquando multos bene viuere, & tandem cadere, de corrept. & grat. cap. 13. Et de perseuerantia lib. 2 cap 22. *Quoniam de vita æterna, quam filijs promissionis promisit non mendax, ante tempora æterna, nemo potest esse securus: nisi consummata fuerit ista vita quæ tentatio est, super terram sed faciet nos perseuerare in se, vsq; in eius vitæ finem, cui quotidie dicimus; ne nos inferas in tentationem.*

Nemo securus est.

Imo

Imò Epistola 121. cap. 2. ad Probam, nec sibi notum esse quenquam ostendit. *Sed quotusquisque tale inuenitur de cuius animo, & moribus sit in hac vita securitas? Nam sicut sibi quisq;, nemo alter alteri notus est, & tamen nec sibi quisque ita notus est, vt sit de sua crastina conuersatione securus.*

Nulla ergo certitudo, nulla ex ea consolatio. Sed manet spes tamen consolatrix, non tamen sine metu.

§. 5. Insigne igitur documentum est, hanc fidem Martheę, quam sectarii veram & iustificantem esse concedunt, non esse certam fiduciam propriæ iustitiæ, perseuerantiæ, aut prædestinationis. Ipsa enim Martha obiectum fidei suæ exponit; nempe γὰρ οἶδα nunc scio, hoc est, *credo, quod quæcunque poposcerit à Deo, dabit tibi Deus.* Et: *Scio quia resurget in nouissimo die, in resurrectione*; Syriacè בבוחמא *bechuchama, in consolatione*, ita enim Syri appellant resurrectionem, quod ea sit consolatio omnium fidelium. Non ait scio me iustam esse, & permansuram, nec vlla scelera in posterum, etsi atrocissima committam, imputatum iri. Quorsum igitur ista ad fiduciationis stolidissimæ stabilimentum adducunt, vbi non modo eius nulla est mentio, sed ne de rebus quidem & statu agitur proprio, sed de virtute Christi, & Lazari resurrectione professio instituta est.

Fides Martha non iustificans.

VERSVS 24.

Dicit illi Jesus, Resurget frater tuus. Dixit ei Martha, Scio quia resurget in resurrectione, in nouissimo die.

QVÆSTIO I.

Quid de resurrectione Martha sentit?

§. 1. NOn extenuat Christi promissionem. Dixerat ille: *Resurget frater tuus*: non explicarat de quâ resurrectione loqueretur. Merito igitur illa dubitabat: an communi consolatione Christus vteretur, an speciali. Nam hodieque in vsu est, vt resurrectionis exspectatione solemur eos, qui morte carorum afliguntur, & in luctu sunt. Iudæis etiam fidelibus ex Iob. 19. Psal. 103. Isa. 26. aliisque Scripturæ locis erat vsitatissima, & ad consolationem, & ad fidem contra Sadducæorum errores firmandam ratio. Ità censebant veteres Iudæi, in Psal. 17. in Librum Deuter. R. Simai: *Omnium creaturarum, quæ de cælo creata sunt; anima & corpus ad cælum pertinent. Creaturarum vero quæ de terra creatæ sunt, anima & corpus ad terram pertinet. Si igitur obseruet homo legem, & voluntatem Patris sui, qui in cœlis est; efficitur sine dubio de numero creaturarum supernarum, &c. Quapropter dictum est Rabbi Simai: non extare vllum caput Scripturæ, in quo non fiat mentio de resurrectione, tametsi vis nostra illud penetrare non possit. Et hoc est quod scriptum est?* Vocabit cœlum desuper, & terram ad iudicandum populum suum.

Iudæi de resurrectione.

Et l. Sin ighotha desiphra. *Puri siue qui meruerunt præmium sunt iusti illi, qui recuperauerunt animas suas mediante corpore illo sanctissimo, quod vocatur homo, quod implet totam terram, & donatur corona ab illo. Accipiunt vero & coronam sancti, atq; coniunguntur ibi in illâ caterua, vbi conueniunt.* Pergit plura de Spiritu eorum recensere, & coniunctione cum Deo. Et in Midras Tehillim in Psi 11. vbi ex Daniel. 12. exponit *splendorem iustorũ*. Quamuis fabulas aliquas miscuerint veteres Iudæi, & posteri plurimas Sanctorum itaq; doctrinâ Martha excelluit, tum instituta à Magistris, tum vero à Christo Domino.

§. 2. Præclarum & illud omnem nostram spem, & consolationem in resurrectione consistere, vnde & in Syro dixi vocari consolationem. Ita ad virtutem & aspera subeunda, mortem etiam ipsam hortatur S. Cyprianus spe resurrectionis futuræ. De mortalitate. *Si enim credimus, inquit, quia Iesus mortuus est, & resurrexit; sic & Deus eos, qui dormierunt in Iesu, adducet cum illo, Eos contristari dicit in excessu suorum, qui spem non habent. Qui autem spe viuimus, in Deum credimus, & Christum passum esse pro nobis, & resurrexisse confidimus, in Christo manentes, & per ipsum, atq; in ipso resurgentes, quid aut ipsi recedere istinc de sæculo nolumus, aut nostros recedentes quasi perditos plangimus ac dolemus. Ipso Christo Domino nostro monente ac dicente, Ego sum resurrectio & vita, &c.*

§. 3. Eâ causa sancti mortem optare soliti sunt, non vt exitium, sed vt resurrectionis sementem S. Isidorus Epistol. 224. Gratulationem de recuperata valetudine non admittit, quod mortem vitâ optabiliorem existimarit. Atq; ita videmus plerosq; sanctorum læta securitate ad Christum venisse, & mortem non exhorruisse. Isidorus ea spe firmatus contra mortem, æternæ vitæ spe ductus Epist. 85. eam commendat potius, & expetendam docet. Nec enim piis est supplicium, vt l. 5. c. 8. constitut. Apost. Quinam hæreticorum, & quomodo articulum illum fidei oppugnarint alibi doceo.

VERSVS 25.

Dixit ei Jesus, ego sum resurrectio & vita. qui credit in me: etiam si mortuus fuerit, viuet.

QVÆSTIO I.

Quomodo Christus resurrectio & vita?

§. 1. DIuinitatem Christus ostendit, dum se resurrectionem & vitam nominat, nec enim tantummodo ex nihilo fecit viuos, sed mortuos in vitam reduxit. Quamuis maius omnino sit creare, quam resuscitare. Tamen dum vita est, vbicunque est. Lactant. l. 4. de vera sapientia. *Iacentia, inquit, mortuorum corpora erexit, eosq; nominibus suis inclamatos, à morte reuocauit. Quid congruentius Deo? quid miraculo dignius omnium sæculorum, quam decursam vitam resignasse? completisq; hominũ temporibus tempora adiecisse? Arcana mortis reuelasse. Sed hæc inenarrabilis potestas, imago virtutis maioris fuit, quæ demonstrabat tantam vim habituram esse doctrinam suam vt gentes in orbe toto, quæ aliena à Deo subiectæ morti fuerũt, cognitione veri luminis animatæ, ad immortalitatis præmia peruenirent.* Christus Deus.

Resurrectio igitur & vita est, quod eius resurrectio est, omnium resurrectio & vita. Et libro 1. de opificio Dei c. 4. contra eos disputat, qui hominem fragilem, morbis obnoxium, mortalem conditum affirmabant: ante autem ostenderat, immortalitatem, & integritatem futuræ vitæ reseruari.

Quocirca vita Christi, lignum vitæ Prou. 3. Psl. 103. 1. Corinth. 1. Sapientia etiam, & salus nostra. Contra Cerinthianos, alioſq; qui secuti Samosatenianos, Arianos, & nostros hæreticos: demõstrat etiam Irenæus, Christum esse Deum, qui cum Mose locutus est. *Sic enim Deus mortuorum non est, sed viuorum, hic autem dormientium Patrum Deus dictus est. indubitate viuunt Deo, & non perierunt, cum sint filij resurrectionis. Resurrectio autem ipse Dominus noster est, quemadmodum ipse ait.* Ego sum resurrectio & vita. *Patres autem eius filij. Dictum est enim à Prophetâ.* Pro patribus tuis facti sunt tibi filii tui. *Ipse igitur Christus cum Patre, viuorum est Deus, qui & locutus est Mosi, qui & Patribus manifestatus est.* Vnus Deus veteris & noui Testamenti.

Et sane etsi aliqui suscitarint aliquos; nemo tamen fuit resurrectio, sed vnus Deus, qui creauit resurrectio

dici meretur. Non enim duntaxat causa secundaria, sed instrumentum resurrectionis fuit, sed ipsa resurrectio & vita, hoc est causa primaria resurrectionis efficiens, & à qua sola vita tanquam à suo fonte dependeat, quæ quanta est tota sit vita, tota sapientia. Non ergo opus exspectare nouissimum mundi diem, vt tum demum excitetur, cum nunc ipsa adsit resurrectio, per quam tum quoque resurgent. Nam vti resurrectio in resurgente, & in viuente est vita, ita Deus solus in omnibus intimè ista operatur, & conseruat, cum ipse sit omnia in omnibus. Atque est vita in malis etiam, qui vitam externam, & animalem habent.

Nemo est resurrectio, nisi Christus.

§. 2. De vita tamen æterna præcipue intelligit, ita dicuntur ituri in resurrectionem vitæ, Ioan. cap. quinto. *qui bona fecerunt.* Sic enim *& mortui viuent*; nam impii non dicuntur resurgere ad vitam; eorum enim viuificatio est ad tormenta, & ad mortem secundam, diriſſima præparatio. Vide Tertullianum l. de resurrection. carnis. Causa igitur est finalis & obiectum vitæ æternæ, cuius in possessione sola est, & perfecta creaturæ beatitudo. Est etiam causa efficiens vt dixi, nec potentia solum efficit, sed passione, & morte etiam meruit, & per humanitatem velut instrumentum coniunctum operatur. Corpora erunt etiam in illa resurrectione gloriæ consortia, non animarum plena duntaxat felicitas: corpore enim viuificato Lazarus resurrexit. Refutatur itaque historia Lazari hæresis Saducæorum, Basilidis, Marcionis, de quibus Irenæus lib. 1. cap. 13. Tertullianus lib. 5. contra Marcionem. Epiphanius hæresi 64. Phorius lib. de septem Synodis cap. 5. Hieronym. Epistol. contra Mineri. & Alexand. Quin etiam Eutychiana insania conuellitur. Resurrectionem verbo ille concedebat, re ipsa negabat. Nam corpus in resurrectione non carneum, & osseum, sed spiritale fore prædicabat; quæ non est eius, quod cecidit resurrectio, sed noui corporis creatio. Vetustior ille tamen error Eutychete; nam ita Origenem sensisse, testis est Hieronymus Epist. ad Pammachium & Oceanum.

Impij non resurgunt.

§. 3. Resurrectionem non modo Iudæi orthodoxi vt ante ostendi credebant, sed eius etiam auctorem, & Dominum Messiam fore docebant, & nunc quoq; articulo illi fidem habent, sed varie corrumpunt, dum corpora resurgentium cibi & potus indiga libidinibus, & voluptatibus polluta describunt. Veterum sincerior fides erat. Nam resurrectionem corporum immortalium credebant, quæ non opus quotidiana resurrectione haberent. Sic in Psal. 3. *Dormiam & resurrexi*, interpretantur per manum Messiæ. Sic in interpretatione Psalmorum Psalm. vndecimo. *Sermo alius*, Videbunt faciem eius. *Hi sunt iusti, de quibus dictum Danielis* 12. Et intelligentes splendebunt, sicut splendor cœli. *Futurum siquidem est; vt facies iustorum fulgeant tanquam sol, tanquam luna, tanquam cœlum, tanquam fulgura, tanquam lilia, tanquam lampades. Probat simul ex Daniel. 12. Nahum. 2. Ex Psal.* Victori super lilia. *Describit deinde septem mansiones iustorum quas Messiam assignaturum profitetur. Qui & ipse merces erit eorum. vt in Isaiæ cap. 40. recte exposuit Ionathæ Chaldæa Paraphrasis.* Ex quo apparet, quantum à vetustis noui Iudæi degenerarint: dum vitam æternam carnali cogitatione definiunt.

Iudæorum error.

Sic etiam illud Daniel. 2. *Et lux cum eo est*, interpretantur esse ipsum Messiam. Ita Seder gholam. & versio Ionathæ. R. Abba cæteriq; e. Ex quo apparet quomodo non modo cum Scripturis, sed etiam interpretibus Christi dicta & facta consentiant. Nam illi quos nominaui Rabbinos, non de sua, sed veterum etiam sententia loquuntur.

§. 4. Caluinus hoc loco omnes præparationes ad iustitiam reiicit. *Eant nunc qui naturæ motui præparari hominem garriunt, ad recipiendam Dei gratiam, perinde est, ac si dicerent mortuos ambulare.* Si contra Pelagianos hæc garrit, non abs re agit, si contra orthodoxos, nihil ad rem est, quod profert. Nemo enim naturæ motui; præparationem animi tribuit, sed gratiæ præuenienti, cui tamen cooperatur libertas naturalis. Viuit autem fide, quicunque corpore moritur, si credat.

VERSVS 26. &c.

Et omnis qui viuit, & credit in me: non morietur in æternum. Credis hoc?

QVÆSTIO I.

An omnis qui credit non moriatur in æternum?

§. 1. QVantum quidem est ex parte fidei, si in ea vera & viua perseueret, morte spirituali non morietur. Itaq; hoc loco non opus est alio commentario, quam illis, quibus similia verba sunt explicata. Hoc vnice notandum est, non esse hic de fiduciatione Caluiniana mentionem. Nam Marthæ fides erat posse fratrem à Domino suscitari, deinde credidit; Christum esse filium Dei viui, qui in hunc mundum venit.

Martha fides non est fiduciaria.

Credidit enim, Christum esse resurrectionem & vitam, & credentem saluari. Non credebat tamen, sed sperabat, se in fide esse, & porro perseueraturam. Occurrit hic Pareus lib. 1. cap. 8. de iustificatione. *At hæc est fides misericordiæ Dei, ex qua & Christus ipse, & vita æterna omnibus & singulis credentibus donatur.* Vera sententia, sed non sensu Caluiniano. Ex ea fide gratia datur; at non est fides de propria cuiusque salute, nec Martha dicit, Ego credidi quia me prædestinasti, sed quia tu, es filius Dei viui.

Hæc cum dixisset Secreto vocat sororem: ne turba simul comitaretur, aut Domino periculum crearetur. CHRISTVS foris mansit, quod monumenta extra vrbes, & pagos & fere ad viam collocata essent.

Quod Iudæi comitantur humanitatis causa faciunt, Christus testes miraculi esse voluit.

Timuisse Mopsuetenus ait, ne manus sibi præ magnitudine doloris adferret. Maria nihil homines verita omnium in conspectu procidens Christum adorat, nec restringit ad præsentiam corporalem Christi virtutem: sed eo modo verba eius intelligenda sunt, quo ante de Marthæ oratione dixi.

VERSVS 33. & 34.

Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea, plorantes, infremuit Spiritu, & turbauit seipsum. Et dixit, vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide.

QVÆSTIO I.

Quis Christi fremitus? & quæ lachryma?

§. 1. CAluinus de Christi fremitu, & turbatione parum religiose disputat. [Quia videtur, *inquit*, quibusdam absurdum esse, si Christum dica-

dicamus tanquam vnum aliquem ex numero hominum fuisse, humanis passionibus subiectum, non aliter existimant vel doluisse, vel gauisum esse, nisi quia affectus istos quoties visum est, arcanâ quadam dispensatione in se recepit. Sensum ergo esse putat (Augustinus) quod Christus alioqui sedatus & ab omni passione immunis, fremitum & dolorem vltro accersierit. Atqui meo iudicio potius consentanea erit scripturæ hæc simplicitas, si dicamus filium Dei, cum carnem nostram induit, sponte etiam humanos affectus simul induisse, vt nihil à fratribus, excepto tantum peccato, differret. Hoc modo nihil derogatur Christi gloriæ, cum voluntaria tantum dicitur fuisse submissio, qua factū est, vt in animæ affectibus nobis similis esset. Cæterum postquam ab initio se submisit, non putandum est, ab illis vacuum fuisse, vel immunem, atque in eo fratrem se nostrum probauit, vt sciamus mediatorem nobis esse, qui infirmitatibus nostris facile ignoscat, & succurrere paratus sit, quas ipse in se expertus est. Fuisse tamen affectus in CHRISTO compositos ad Dei obsequium, & omni vitio caruisse.]

Vers. 38. Christum ait tanquam athletam se ad certamen instruere: non mirum esse, si iterum fremat. Violentam enim mortis tyrannidem, ob oculos versatam, quæ illi vincenda erat.

Miscet hic suo more, vera falsis, & Augustini sententiam reiicit.

Primum falsum est in animæ affectibus eum nobis prorsus similem fuisse. Nam etsi affectus similes habuit, vsum tamen eorum, dominiumque in sua liberrima tenuit potestate. Nullus vel minimus passionum, nisi iudicio rationis suadente, & iubente voluntate in illo fuit impulsus, in nobis sua sponte, non exspectato signo ducis prosiliunt. Quemadmodum autem voluntaria fuit affectuum assumptio, ita etiam voluntarius fuit eorum vsus.

Secundo etsi recte possit intelligi, quod dicit, non fuisse ab affectibus vacuum, & immunem, non est tamen ita loquendum, quia male in hac causa intelligi solet; non enim immunem esse, indicat necessitatem aliquam, qua affectibus teneretur. Cum Christus eos & libertimè susceperit, & vsum actionemque in potestate habuerit.

Tertio, Quod v. 38. Violentam mortis tyrannidem ei ob oculos versatam refert, quæ illi vincenda fuerit, ideoque se velut athleta ad certamen instruat, longe petitum est. Non enim ob mortem suam fremuit, ad quam tanquam agnus ad occisionem ductus est, sed alias habuit fremitus sui causas. Falsum autem quod Bullingerus Domino affingit, ita eum turbatū fuisse, vt vocem ad tempus edere non potuerit. Vitiosus ac turbulentus ille nimium est affectus, qui adeo corpus intemperanter concutit, vt loquendi instrumenta vinciat, ac premat, qui facit, vt vox faucibus hæreat.

Ecce qualem nobis Christum illi exhibent, fremitu, & turbatione mutum, qui mutorum linguas soluit.

§. 2. Quis porro affectus ille fuerit, quem fremitus indicat, non satis certum est inter auctores. Est enim fremitus externum vocis signum, affectus interioris index. Psal. 2. Est minantium. *Quare fremuerunt gentes,* רגשו *rágeschu*, quod est cum strepitu & tumultu congregari. Quidam Christum iratum fuisse præsentium incredulitati, at constat cum cæteri flerent ipsum quoque in lachrymas solutum, teneriorem igitur affectus fuit, miserationis, & amoris, quia malis hominum quos liberare venerat illachrymatus est. Chrysostomus & Leontius diuinitate affectum continuisse existimant. Non tamen affectum eo inuito erupisse, sed excitatum. Chrysostomus. Επειδὴ γὰρ τὸ θαῦ-

μα μέγα ἦν, καὶ πόσον ὂν ὀλιγάκις ἐπίστε, καὶ ἔμελλον πολλοὶ πιστεύειν, διὰ αὐτὸ ἵνα μὴ τὸ ἄνδρ αὐτὸν ποιήσωσι, φεύγει τοὺς ὄχλους, καὶ μηδὲν κερδάνωσι διὰ τὸ μεγέθος, πολλὰς θαπαὰ τὴν μάρτυρας ἐπισυγκαλούμενον, ἵνα μὴ πῶς ἡδέως δουλέση. καὶ δείκνυσιν ὅπερ ἦν ἀνθρωπίνης φύσεως. εἰκὸς δὲ πεπιμήσας τῷ πάθει. τὸ γὰρ ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι. τοῦτ' ἔστιν ἐπέσχε πῶς συγχυσιν. *Id est*:

Postquam enim miraculum [magnum erat, & tale, quale raro fecit, multiq; erant credituri per ipsum, ne si absque turba facere nihil ex magnitudine lucraretur, multos attrahit martyras, condescendens amplius, ne prædam perderet. Et ostendit humanam naturam, postea passioni imperauit, & infrenuit Spiritum, hoc est, motum cohibuit.

Voluit igitur reipsa se hominem, & mitem ostendere, vt qui dolore alieno etiam afficeretur. Atque ita testari, quo animo erga omnes sit, quando cum lugentibus quasi lachrymaturus venit ad sepulchrum.

QVÆSTIO II.

Cur locum sepulchri quærit?

§. 1. NOn ignorabat vbi sepultus esset, qui monumentum sat magnum, & speluncæ simile vix etiam purus homo nescire potuit. Sed rogat, vt ostendat se ad sepulchrum non fuisse, vt à sororibus, & Iudæis duceretur. Impii sunt, quia ex interrogatione ignorationem colligunt. Refutat eos Greg. Epist. ad Eulogium. 42. De eo vero loco, in quo mulieribus de Lazaro *dicit*; Vbi posuistis eum? *Ipsa specialiter sensimus, quæ sensistis. Quia si negant sciuisse Dominum vbi Lazarus fuerat sepultus, atque ideo requisisse. Procul dubio compellentur fateri, quia nescivit Dominus in quibus locis, se Adam & Eua post culpam absconderant: cum in Paradiso dixerat*: Adam vbi es? *aut cum Cain corripuit dicens*: vbi est Abel fratres tuus? *Qui si nesciebat, cur protinus adiunxit*: sanguis fratris tui de terra clamat ad me.

Rogare non est ignorantis.

Et Chrysostomus ideo interrogare, vt dicant; Veni & vide, voce & facto testentur, Lazarum esse non alium, qui excitatus fuerit. Nihil igitur Agnoetis, vel priscis, vel nostri temporis subsidii adferre potest. Nisi dicamus Deum in Paradiso rogantem, Adam vbi es? ignorasse, eius latebras; aut quærentem ex Caino vbi est Abel frater tuus? nescisse occisum.

Porro duplex erat de Christo iudicium, quod v. 37. refertur, vbi quidam omittunt, *Nati*. Lapidem remoueri iubet, vt ipsi videant in spelunca iacentem, & exurgentem.

VERSVS 40.

Dicit ei Iesus, Nonne dixi tibi quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?

QVÆSTIO I.

Quam fidem exigit Christus?

§. 1. NOnne dixi tibi, inquit, *si credideris, videbis gloriam Dei.* χρεὼν θπιμνιῶν ὡς ἂν ἀμνημονήσης, *pene increpat*, inquit Chrysostomus, *quasi oblitam.* Non dixerat eisdem verbis, sed eodem sensu, Dei gloriam appellat gloriam filii Dei. Vt supra docui.

Fides autem quam exigit hoc loco, nō est Marthæ. de propria perseuerantia & salute certitudo. Nec enim de eâ in superioribus actum est, nec illa ad Lazari susci-

Fides non est fiducia.

suscitationem erat necessaria, ac ne vtilis quidem. Non enim eius effectus est mortuorum resuscitatio: Iam multos annos sectarii stolida se securitate deludunt, nec tamen mortuos excitant, illa vero miracula ab iis fiunt, qui præsumptionem temerariam Caluini impugnant. Fidem quam hoc loco Caluinus dicat, non satis apparet. *Eam aperire*, ait, *nobis oculos, vt Dei gloriam in suis operibus fulgentem cernere nobis liceat: Dei potentiæ eam*, ait, *viam sternere, & bonitati, vt se erga nos exerat.* Quod in fidem fiduciariam non conuenit; illa enim credit se iam Dei bona accepisse; credit tamque sibi datam iustitiam à Deo, non sternit viam ad eam dandam.

Prius enim accipitur iustitia, quam credatur accepta. Ex quo constat, cum credere Martha, vel alii in Euangelio iubentur, non præsumptuosam illis fiduciationem iniungi, sed veritati à Deo reuelatæ assentiantur. Chrysostomus fidem hoc loco magnopere laudat, sed eam quæ Catholica est, non fiduciā specialem intelligit. *Magnum*, inquit, *namque bonum est fides, magnum inquam, & multorum bonorum causa vt Dei opera facere homines possint in nomine illius. Probat ex Matth. 17. & Iohan. 14. Actor. 1. Quanam*, inquit, *maiora? Etenim vmbræ illorum mortuos suscitabant, sic enim prædicabatur potestas Christi.* *Fides assensus rei reuelatæ.*

Hoc vero mirabile fuit, post resurrectionem eius à discipulis maiora fieri miracula, quam à viuente facta sint, vnde certo constabat eum viuere, & quidem magna in gloria ac potentia. Fidem autem Marthæ & sororis in eo clarius dicit, quod fœtentem, & quatriduanum esse resuscitandum crederent. Vide quæ magna parte homiliæ disputat, quæ ad fiduciam Caluinianam non pertinent.

Hæc illum de fiducia non posse dicere, ex monitione adiuncta planissimum est. ὅπου γὰρ κέρδος ὠφελεῖ πίστις ὀρθὴ βίος ὄντως διεφθαρμένος, καὶ ὁ Χριστὸς ὁ παῦλος δηλοῖ, τὸ πλεῖον τοῦτο μέρος προσποιοῦνται, *Quod enim nihil prosit recta fides, cum vita corrupta est, docet Christus & Paulus, plurimum huic parti incumbentes.* Addit: *qui hæc non attendunt, facile in vitia delabantur, etiamsi fidem rectam habeant.* Tales autem damnari docet. At fiduciariorum fides iustificans ab omni est parte secura, nullum illi crimen imputatur. Nec modo iusta faciendo, sed etiam animam corpusq; scelerando pulchra iustitiæ imputatione refulget: Corpus, animumq; Christo similis.

VERSVS 41.

Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit; Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.

QVÆSTIO I.

Verene Christus orauerit?

§. 1. QVidam hanc ipsam fuisse orationem, qua gratias agat, alii aliam quæ præcesserit. Et ita sane est; nam gratias agit, quod sit exauditus, imo semper audiatur, quod ad aliquid referendum est eorum, quæ postulata sunt. S. Chrysostomus multus in eo est, vt demonstret, non eguisse precibus Christum, sed ideo adhibuisse, vt populus crederet, qui humilibus eius verbis ædificabatur, sublimibus scandalizabatur. Orat igitur non dubius de voluntate Patris, sed vt populus cognosceret se semper exaudiri.

Proprie orauit. §. 2. Proprie Christum orasse, non modo diuina meditando, Deum videndo, gratias agendo, sed etiam obsecrando, supplicando, dicendum est Hebr. 5. 7. *In diebus carnis suæ, preces, supplicationes ad eum, qui posset illum saluū facere à morte cum clamore valido, & lachrymis offerens.*

Et docet Th. p. 3. q. 21. a. 4. Hilar. l. 10. de Trinit. August. Epist. 121. cap. 14. Ambros. lib. 5. in Lucam, Damascen. l. 3. c. 24.

Quæ vero ex Chrysostomo, Euthymioque adferuntur, non repugnant nostræ sententiæ. Illi enim solum docent orationem illi necessariam non fuisse, vt nobis, quod instar hominum aliena virtute non egeret, quod est verissimum. Fuit tamen oratio necessaria quemadmodum & passio, ex diuina ordinatione. Itaque nunc hominis personam sustinet, vt nos orare doceat. Cum autem dicit sciuisse se quod semper exaudiatur, summum sibi cum Patre consensum esse demonstrat, nec opus fuisse precatione, quod opus à Patre mandatum efficiat, ideoq; vere diuinum ac miraculosum fore. *Vt homines rat.*

§. 2. Gratias vero agit propter præsentes, & ideo se dixisse, vt credant, quia Deus ipsum misit. Quamuis enim Deum cognoscere poterant, non omnes tamen Christum ab eo missum agnoscebant. Quemadmodum igitur alia miracula Matth. 8. 22. Luc. 7. 14. Iterum Matth. 9. 6. Marci 5. 41. sine oratione sola voluntate fecit, & diuinitatem quæ suæ est absolutissimę potestatis ostendit, ita Iudæis Lazari amicis, & plerisque Deum timentibus suam ergo Patrem obseruantiam, patrisque in se charitatem oratione commendare voluit.

VERSVS 43.

Hæc cum dixisset, voce magna clamauit, Lazare, veni foras.

QVÆSTIO I.

Quomodo Lazarum resuscitat?

§. 1. MAgna voce supremo imperio mortuum ciat; nominatim appellat: amicitiæ enim Symbolum est proprii nominis honor. Vox magna est, vt omnes præsentes exaudiant eum esse, qui dixit, & facta sunt. Magna etiam tubam & vocem Angelorum in extremo mundi die designat, profundus enim somnus mors est, elato clamore excutiendus. Necinjuria cunctis voluit constare modum quo in miraculo vtitur, ne quis forte occulta arte, aut magico susurro agi existimaret. *Idem resuscitare, qui mortuum facere.*

§. 2. Ipsum egredi iubet, vt certo nobis constet eisdem corporibus nos resurrecturos, quibus morimur, vt olim docuit Irenæus l. 5. c. 13. *Dicant enim nobis, hi qui contraria dicunt, id est, saluti suæ contradicunt. Summi sacerdotis mortua filia & viduæ filius, qui circa portam mortuus eferebatur. Et Lazarus qui in monumento quartum habebat diem. in quibus surrexerunt corporibus? In ijsdem ipsis scilicet, in quibus & mortui fuerant, si non ijsdem ipsis videlicet, nec ijsdem ipsi qui mortui fuerant, resurrexerunt. Et Lazarum vocauit voce magna, dicens, Lazare veni foras, & exiuit, inquit, mortuus colligatus manus, & pedes institis, &c.*

Consulatur & Epiphanius contra Dimoritas. Et Tertullianus de resurrectione carnis, Lazarum vocat præcipuum resurrectionis exemplum. Et Ambrosius de fide resurrectionis, vbi pluribus ista disputat.

§. 3. Hostes Ecclesiæ de iustitia originali sentientes non recte, sed pene more Pelagianorum refutat viuus ipse Lazarus mortali corpore, & iterum morituro, & sine iustitia prima originali.

At vero hæretici negant, DEVM potuisse creare hominem in puris vt aiunt naturalibus, sine iustitia originali, eam homini esse naturalem; quod multis argumentis refutat Bellarminus l. de gratia primi

primi hominis cap. 6. *Quæra ratio. Si humana natura, qualis nunc est remota à culpâ mala est, & necessario labitur in peccatum, & ideo à Deo non potuit creari, vt aduersarij volunt, sine iustitia originali, certè sequitur non posse hominem mortuum, à Deo reuocari ad vitam, nisi præditum originali iustitia: Idem enim sequitur absurdum, siue creetur, siue reparetur à Deo natura mala & quæ necessario peccet. Non enim reparatio illa minus est opus Dei, quam creatio. Et sicut Deus diceretur auctor peccati, si naturam crearet, quæ non posset peccata vitare; sic etiam conferretur peccati auctor, si naturam repararet, præsertim solus, & immediata sua actione, quæ non posset peccato abstinere. Probat exemplo Lazari, & aliorum à morte excitatorum.*

Huic argumento obiicit Pareus in contumeliosis dictatis contra Bellarminum editis: Eo tandem delabitur, vt concedat primam illam integritatem fuisse aliquo modo supra naturam.

Respondeo. Hæc quidem ab illo fingi, verum eos, quos contra Bellarminus disputat, dicere: integritatem primi hominis fuisse illi naturalem, non supernaturalem; ita Caluinus, Lutherus & alii. Naturale enim fuisse Adamo Deum super omnia diligere, &c. nec donum vllum supernaturale accepisse docent. Nec potuisse à Deo hominem creari, qualis nunc nascitur concedunt: nam si peccator, & prauis affectionibus imbutus crearetur, in Deum ista refunderetur iniquitas, & illi auctori peccatum ascriberetur.

Quod si homo qualis nunc est, creari potest, ita vt malus non sit, in eo statu ignorantia, & propensio non erit peccatum, erit à natura; ergo eorum remotio erit per donum supernaturale: argumentum Bellarmini efficax esse, ostendi in eius libri defensione, quam hic repetere, non est necesse.

VERSVS 44.

Et statim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus pedes & manus institis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.

QVÆSTIO I.

Quomodo foris?

§. 1. LIgatus pedes, & manus institis, κειρίαις, tæniis, fasciis sepulchralibus; Prouerb. septimo. κειρίαις πέδαια τῶν πλινθίων μου. ζωνίω dicunt, qua lecti vinciuntur, sic & Aristophan. in auibus.

§. 2. Caluinus acerbe hic in Catholicos inuehitur. „ [Ter ridiculi sunt Papistæ, qui auricularem confessionem inde Eliciunt. Christus inquiunt postquam „ Lazarum vitæ reddiderat, à discipulis suis soluiv oluit. „ Ergo non est satis reconciliari nos Deo, nisi Ecclesia „ quoque peccata nobis remittat. Sed vnde soluendi „ Lazari iniunctas discipulis fuisse partes diuinant? „ Quin potius id Iudæis mandasse colligimus, quo illis „ omnem dubitationis scrupulum eximeret.]

Respondeo, non probationem, sed accommodationem esse. Quemadmodum enim Lazarum diuina virtute suscitatum, non Christus, sed discipuli soluerunt, ita peccatores misericordia diuina à peccatis liberari, & solui à sacerdotibus voluit; quibus dixit, *quicquid solueritis*, &c. At non hoc in Catholicos qui hodie viuunt, sed veteres iacit conuitium. Augustini est illa analogia. tractat. 49. *Soluite illum & sinite abire. Quid est soluite & sinite abire? Quæ solueritis in terra soluta erunt, & in cœlo.* Ter igitur ridiculus Augustinus Caluino, qui interpretationis seu accommodationis auctor est, si non primus, certè nobilis approbator. Eadem pene tractat. vigesimo secundo. *Quod dictum est ad funus Lazari: Soluite illum & sinite abire. Quomodo dictum est ministris Apostolis, quæ solueritis in terra soluta erunt & in cœlis, clarissime auctor de vera & falsa pœnitentia cap. 10. Quoniam verecundia magna est pœna, qui erubescit pro Christo, dignus est misericordia. Vnde patet, quòd quanto pluribus confitebitur, in spe veniæ turpitudinem criminis, tanto facilius consequetur misericordiam remissionis. Ipsi enim sacerdotes iam plus possunt proficere, plus confitentibus parcere, quibus enim remittunt, remittit Dominus, Lazarum quem de monumento iam suscitatum obtulit Dominus discipulis soluendum, per hoc ostendens, potestatem soluendi concessam sacerdotibus. Dixit enim:* Quodcunque, &c.

Concione 1. in Psal. 101. Clarius etiam hanc necessitatem exponit. *Quid enim prodesset Lazaro, quia processisset de monumento, nisi diceretur. Soluite eum, & sinite abire? Ipse quidem voce de sepulchro suscitauit, ipse clamando animam reddidit, ipse terrenam molem terreno sepulchro impositam vicit, & processit ille vinctus, Non ergo pedibus propriis, sed virtute producentis fit hoc in corde pœnitentis, cum audit hominem pœnitere suorum peccatorum iam reuixit. cum audit hominem confitendo proferre conscientiam, iam de sepulchro eductus est, sed nondum, solutus est; quando soluitur? à quibus soluitur. Quæ solueritis, inquit, in terra soluta erunt & in cœlo.*

Ne vero stigmatico scurræ ridiculus sit Augustinus solus, addendus & Cyrillus Alexand. libro septimo. in Ioannem: & Gregorius in hoc Euangelium. Antiquissima fuit illa interpretatio. Irenæus libro quinto, capite decimotertio. cum de Lazaro locutus esset. *Hoc Symbolum*, inquit, *eius hominis, qui illigatus fuerat in peccatis, Et propter hoc ait Dominus:* Soluite illum & sinite abire.

Addam & Augustini magistrum Ambrosium libro secundo, capite septimo. de pœnitentia. Quos cum Papistas esse fateatur, nobis proficit, cum ridiculos appellat, causam suam scurrilitate damnat.

Obiicit ille lib. 3. cap. 4. §. 5. [Dicunt: Dominus „ discipulis præcepit, vt suscitatum Lazarum fasciis soluerent, & expedirent. Hoc primum mentiuntur; nusquam enim legimus, hoc dixisse Dominum discipulis, &c.] „

Ecce tibi impudentiam Caluinianam: Irenæus, Augustinus, Gregorius, Cyrillus, Ambrosius mentiuntur. Caluinus cum Iudæis dictum esse asserit, verum dicit. At vero Christus cum dicit αὐτοῖς εἰς, Apostolis aut solis, aut præcipuè dixit; nam illi proximi erant, & administri, inter Iudæos erant alii maleuoli, alii magnates, aliæ fœminæ, itaque verisimilius est solis Apostolis, proximis, officiosis, fortibus dixisse, vt lapidem tollerent. Iudæis non dixisse. Cætera vide apud Bellarminum l. 3. c. 3. de pœnitentia. *Caluini mendacia.*

VERSVS 45.

Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant, quæ fecit Iesus, crediderunt in eum.

QVÆSTIO I.

Quomodo crediderunt?

§. 1. CAluinus vere credidisse negat. [Tenendus „ est duplex miraculorum vsus; nempe vt vel „ ad fidem nos præparent, vel in fide confirment. Prio- „

rem hic notat Euangelista. Eos enim de quibus hic loquitur, diuinam Christi potentiam miratos ac reueritos fuisse intelligit, vt se illi discipulos subiicerent: alioqui nudum miraculum ad fidem sufficere non poterat. Ideo credendi verbo nihil aliud hic intelligi debet, quam docilitas ad amplexandam Christi doctrinam.]

Miracula & verba tenent.

Vnde vero negat eos credidisse? *quia miracula non sufficiunt ad finem*, inquit. At hic non sola miracula, sed verbum Dei tenent, dicit se missum esse. agit gratias Patri, ideo se dixisse vt credant, dixit autem vt verè credant, non parati essent ad credendum. Non igitur dicendum est, non credidisse, quos Euangelista dicit credidisse. Vnde enim constat Caluino non credidisse, vnde illa glossa, *crediderunt*, id est, non crediderunt, *sed eo se submiserunt vt discipuli esse vellent*: Vnde noua illa exegesis, *crediderunt*, hoc est, *dociles facti sunt*? certe Marlorato ad fidem adductos addit. Musculus credidisse; quia ad vitam electi erant. At Bullingerus non modo credidisse testatur, sed etiam quæ fides fuerit ostendit. [Alii enim, *inquit*, obediunt vocationi Dei, recipiunt sanctam Dei institutionem, & rectè iudicant de operibus Dei, quales hi sunt, qui conspecto tam insigni prodigio; crediderunt Iesum esse Messiam.]

Zvvingliani contradicunt Caluino.

Non igitur dociles duntaxat fuerunt, sed etiam crediderunt, & quidem Iesum esse Messiam, quod credidit Martha. Deinde fides illa non fuit propriæ prædestinationis & iustitiæ, sed Christum credidit esse Messiam. Deprauat igitur diuinam Scripturam dum tantum dociles factos asserit. Id eo est intolerabilius, quod Euangelista dicat; *In eum credidisse*, quod fere interpretantur, non de fide sola, sed etiam affectu in Christum tendente.

VERSVS 47. &c.

Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant, Quid facimus, quia hic homo multa signa facit.

QVÆSTIO I.

Quod consilium Pontificum?

Pertinacia Pharisæorum.

§. 1. MIraculo tam inusitato & magno, ne quidem ad inquirendam veritatem sunt inducti, sed vehementer exasperati, vt in eum animaduerterent, & occiderent: perinde ac si Lazarum, virum nobilem, & amicum occidisset Dominus, imo & Lazarum occidere cogitabant. Tanto sceleri magna prætenditur causa, Reipublicæ salus. *Omnes credent in eum*, inquiunt; ita vera & multa signa agnoscunt. *Venient Romani & tollent nostrum locum & gentem.* Vnde hoc consequatur: queri tolet. Cur enim Romani qui sua quemque religione viuere sinebant, credentibus infensi essent? Nonnulli negant id eos timuisse, sed quamlibet causam obtendisse, ne sine ratione insanire viderentur. Verum errore suo decepti periculum imaginantur vbi nullum erat. Christum à suis pro Messia habere videbant, Messiam autem magna potentia sublatis aliarum gentium imperiis Monarchiam in Iudæa excitaturum pro certo persuasum habebant, itaque futurum arbitrabantur, vt concursu ad Christum facto tyrannidem arriperet, Romanos depelleret, atque ita cum gentium Dominis grauissimum bellum susciperet, deinde victus Iudæis exitii causa esset. Maturè igitur opprimendum putant, antequam pluribus miraculis inclarescat, factionemque suam augeat, & occupatis locis opportunis rebellionem meditetur.

Rebellionē timent.

Atque hoc est, quod Caiphas respondet, præstare vnius capitis interitu auertere imminentes calamitates, quam permittere vt mora vires auctoritatemque acquirat: vt non nisi gentis exitio malum reprimi possit. Itaque nec crimen examinant, nec spem in Deo habent sed politicis consiliis omnia metiuntur.

VERSVS 49. &seq.

Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis, vos nescitis quicquam.

QVÆSTIO I.

Quomodo Caiphas Prophetauit?

Caiphas non fuit Prophetes.

§. 1. NOn velut arreptitius aut insanus verba nō intellecta fundit, sed cum summa malitia odioque in Christum fureret; suadet, vt mature eum trucident, antequam ingens seditio coalescat, qua in regem eligi possit, vnde bellum maneat cruentissimum, & cruentissimum. Vnum ergo mori mauult quam totum populum in discrimen venire. Non quasi ille morte sua profuturus esset populo, sed quod sublato turbarum, vt rebatur, auctore, populus conquieturus esset, nec esset Romanis occasio belligerandi subministranda. Hoc autem ex se non dixit. Syrus, בִּן צְבוֹת נַפְשׁוֹ *men tzebuth naphschech, ex voluntate animæ suæ.* Non quod ita loqui cogeretur, sed quod cum ex voluntate animæ suæ Christum occidendum suaderet, id eis verbis ageret, quæ alium verum sensum haberent; nempe Christum pro gente ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, *pro populo morituru.* Nam ita Deus mentem impiam cogitationes suas exprimere permisit, vt alia verba illi occurrere non permitteret, quam quibus etiam inuitus generis humani redemptionem exprimeret. Nec enim pro gentis Iudaicæ salute duntaxat, sed pro omnibus Dei filiis per orbem dispersis mortem obiuit.

§. 2. Caluinus calumnias & ineptias miscet. [Fuit ergo, *inquit*, tunc quasi bilinguis Caiaphas, impiume- « nim & crudele necandi Christi consilium, quod in animo conceptum habebat, euomuit. Deus vero lin- « guam eius alio flexit, vt sub ambiguis verbis vatici- « nium suum proferret. Voluit, ante Deus ex sede Pon- « tificia manare cœleste oracultum, quo minus excusa- « tionis esset Iudæis. Nec obstitit Caiphæ impietas, « quin lingua eius esset Spiritus sancti organum: quia « Deus sacerdotium à se institutum potius respexit, « quam hominis personam.] «

Hæc verè, & ex vetustis: quod vero subiungit, ex malo, hoc est, ex proprio dicit. [Sed plusquam ridi- « culi sunt Papistæ, qui inde colligunt, habendum esse « pro oraculo, quicquid Pontifici Romano effutire li- « buit. Rationes reddit, quod à Deo non sit creatus, « quod Caipham Iudæi audire, & illi obedire non de- « buerint.] «

Respondeo: nos nec omnia Pontificum dicta pro oraculis habere: nec hoc loco auctoritatem Romani præsulis asserere. Tantum id inde colligere. Vera eum dixisse, prophetasse, quia Pontifex erat anni illius. quod Euangelista refert. Nec negare hoc Caluinus potest, & agnoscit auctor qq. veteris testamenti. q. 11. *Quanta autem sit dignitas ordinis sacerdotalis, hinc aduertamus. Dictum est enim de nequissimo Caipha, interfectore Saluatoris inter cætera.* Hoc autem à semetipso non dixit: sed cum esset Princeps sacerdotum anni illius

filius prophetauit. *Per quod ostenditur spiritum gratiarum non personam aut digni aut indigni, sed ordinationem traditionu: vt quamuis aliquis boni meriti sit, non tamen possit benedicere, nisi fuerit ordinatus vt officium ministerij exhibeat, Dei autem est effectum tribuere benedictionis.*

Sic Chrysostomus hom. 62. *Videsquanta sit pontificalis potestatis virtus? Cum enim pontifex esset licet indignus prophetauit, nescius tamen quid diceret, & os tantum gratia, non autem scelestum cor attigit. Multi praeterea alij futura praedixerunt indigni. Nabuchodonosor, Pharao, Balaam, & omnium causa manifesta. Quod autem dicit, hoc est, vos sedetis adhuc: pigrius rem intuemini, & nescitis vnius hominis salutem pro communi contemnendam. Videquanta spiritus potentia: à mala mente verba prophetica, & admirationis plena elicere potuit.*

Hoc tantummodo affirmamus, non ideo Ecclesiam deficere, veramque doctrinam, si interdum mali praesides eam regant.

Fugit deinde Christus nondum enim tempus erat moriendi, ideo vocationi & officio suo se non subducit, sed opportunitatem exspectat in ciuitate, quae Ephraim, vel Ephrem dicitur, postea vero publico triumpho in vrbem inuectus publice in templo docet, & miracula facit.

CAPVT XII.

IESVS ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. 2. Fecerunt autem ei cœnam ibi: & Martha ministrabat, Lazarus vero vnus erat ex discumbentibus cum eo. 3. Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici, pretiosi, & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: & domus impleta est odore vnguenti. 4. Dixit ergo vnus ex discipulis eius, Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus. 5. Quare hoc vnguentum non venyit trecentis denarijs, & datum est egenis? 6. Dixit autem hoc non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea, quæ mittebantur, portabat. 7. Dixit ergo Iesus: Sinite illam, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud. 8. Pauperes enim semper habetis vobiscum: me autem non semper habetis. 9. Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est: & venerunt, non propter Iesum tantum, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis. 10. Cogitauerunt autem principes sacerdotum, vt & Lazarum interficerent: 11. Quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum. 12. In crastinum autem turba multa, quæ venerat ad diem festum, cum audissent, quia venit Iesus Ierosolymam. 13. Acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabant: Hosanna benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israel. 14. Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum sicut scriptum est: 15. Noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ. 16. Hæc non cognouerunt discipuli eius primum: sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo: & hæc fecerunt ei. 17. Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis. 18. Proptrea & obuiam venit ei turba: quia audierunt eum fecisse hoc signum. 19. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis, quia nihil proficimus? ecce mundus totus post eum abijt. 20. Erant autem quidam Gentiles ex his, qui ascenderant, vt adorarent in die festo. 21. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Betsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes: Domine, volumus Iesum videre. 22. Venit Philippus, & dicit Andreæ: Andreas rursum, & Philippus dixerunt Iesu. 23. Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora, vt clarificetur Filius hominis. 24. Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit. 25. Ipsum solum manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. 26. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum Pater meus. 27. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, saluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. 28. Pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo: Et clarificaui, & iterum clarificabo 29. Turba ergo, quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant: Angelus ei locutus est. 30. Respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. 31. Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eijcietur foras. 32. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. 33. (hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus.) 34. Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis? 34. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. 36. Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus: & abijt, & abscondit se ab eis. 37. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum: 38. Vt sermo Isaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est? 39. Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias? 40. Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. 41. Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. 42. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è synagoga non eijcerentur. 43. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei. 44. Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me. 45. Et qui videt me, videt eum, qui misit me. 46. Ego lux in mundum veni: vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. 47. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit: ego non iudico eum: non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum. 48. Qui spernit me, & non accipit verba

mea, habet qui iudicet eum, sermo, quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. 49. Quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. 50. Et scio quia mandatum eius vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

IN CAPVT DVODECIMVM
ARGVMENTVM.

BEthaniam venit Christus sex dies ante pascha, à Maria in conuiuio vngitur, Iudas murmurans compescitur. Principes sacerdotum etiam de Lazaro occidendo consultant. Christus solenni pompa Ierosolymam ingressus, cum colloquium eius gentes peterent, venisse horam dicit, vt clarificetur filius hominis, granum mortuum fructum daturum, animam suam turbatam asserit. Vt clarificari nomen patris postulat, & mox voce de cœlo lapsa hoc promittitur. Iudicium mundi esse, se ad cœlum ascendentem omnia tracturum ad seipsum, adhuc modico tempore lucem in illis esse testatus abijt: illi vero non crediderunt, vt fore prædixerat Isaias, sed multi tamen, atque etiam principum quidam crediderunt: Christus autem ad fidem omnes hortatur, se mundi lucem esse. Infideles à sermone suo iudicandos esse, se non à seipso, sed ea, quæ acceperit à patre loqui protestatur.

In Syriaca Ecclesia à v. 12. vsque ad 23. legitur, Dominica palmarum, quam illi vocant Osanna. Inde vsque ad finem 2. feria hebdomadis passionis.

VERSVS 1. 2. &c.

Iesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus quem suscitauit Iesus. Fecerunt autem ei cœnã ibi: & Martha ministrabat: Lazarus vero vnus erat ex discumbentibus cum eo, &c.

QVÆSTIO I.

Cur Lazarum videre cupiebant?

§. 1. DE cœna & vnctione apud Matthæum dixi, in Ioannis textu quædã notanda sunt, nempe:

V. 4. Pro *dixit*, in aliis est, *dicit*.

V. 6. *Portabat*, alij *exportabat*.

V. 7. *Seruet*, alij *seruauit*.

V. 7. *Sine* alij *finite* Brugensis 1033.

V. 8. Habebitis, alij, habetis, ἔχετε.

§. 2. Quod ait ἐγνω οὖν, *cognouit ergo*, multi ad versum primum referunt: Nempe venit Bethaniam Iesus, cognouit turba: sed potest ad omnia referri; nempe cum Bethaniam venisset, conuiuio exceptus fuisset, latere id turbam non potuit, quare magno numero egressa est ad eum videndum. Nec eum videre modo gestiebant, qui tanta virtute se filium Dei, & Messiam esse probarat, sed etiam Lazarum cuius vita testimonium erat efficacissimũ. Quamuis autem in multis curiositatis esset, velle videre resuscitatum à mortuis, eum audire, colloqui, quid in altera vita illi obtigisset cognoscere, non est tamen dubium vllum, quin multi tam indigenæ, quam aduenæ, optimo animo diuinæ potentiæ, & benignitatis argumenta vsurpare oculis voluerint. Cur autem nunc eo profecti sint, antea non iuerint, duplex ratio potest reddi. Prima, Lazarum cum Christo abeunte, vna discessisse. Altera: Hactenus multis non fuisse animum, aut fidem tantam, vt videre dignarentur; aut sane occasionem defuisse, nunc audito aduenisse Iesum, auctaque fama exiuisse. Quamuis verisimile videtur magnam eorum, qui exierunt partem ex illis fuisse, qui peregre aduenerant, sub idem tempus, quo Christus in Bethaniam venit.

Vita Lazari testis Christi Mssiæ.

VERSVS 10. & seq.

Cogitauerunt autem principes sacerdotum vt & Lazarum interficerent, &c.

QVÆSTIO I.

Quid ad hæc principes?

§. 1. COgitauerunt & Lazarum occidere, Græce ἐβουλεύσαντο, *consultarunt*. Nullo iam iustitiæ respectu, ne famâ quidem, aut specie mouentur. Duo vero in illis præcipue crimina conspectissima sunt: Furor & cæcitas. Ille: quod nulla causa, nullum crimen erat in Lazaro; nam vt Christum calumniis premerent, Lazarum tamen nemo accusabat; nec crimen erat, diuinitus vitam recepisse: itaque plus quam humana rabie contra Deum insurgunt, & quam ille vitam dederat, eripere conantur. Multo præfractiore superbia, quam olim Nabuchodonosor, qui cum tres pueros in flamma inuiolatos videret, Deo cessit, virtutemque illius agnouit, & professus est: Horum in rediuiuum perstat odium, & in Christum inuidia. Vere Chrysostomus: ἔξω, τὸν χειρὸν ὅτι τὸ σάββατον ἔλυεν, ὅτι ἴσον αὐτὸν ἐποίει τῷ πατρὶ, δῆλε τὸς ῥωμαίους, ὃς φασὶ, τῷ λαζάρῳ τὴν ἔχοντες ἐγκαλεῖν, ὅτι χείρονν ἀνεῖλεν. *Esto Christum, quod sabbatum soluerit, quod æqualem se patri fecerit occidere cogitaueritis, quid habetis in quo Lazarum accusetis, quod ei interitum machinamini?*

Furor & cæcitas Iudæorum.

Alterum est, quod Augustinus, Cyrillus, omnes interpretes aduerterunt, cæcitas, & stultitia tanta, quanta in homines cadere vix possit, nedum principes sacerdotum. Nam qui absens mortuum sciebat, qui verbo in vitam restituit, non poterat vel eum monere, vt caueret insidias principum, vel sane tueri eum contra improbam violentiam? Quod si occidissent, nonne iterato resuscitare posset? iam non modo diuinæ potentiæ testem, sed etiam parricidij sacerdotalis? Nonne vel hoc timere debebant, Christum qui verbo quatriduanum è monumento euocauit, posse Lazari mortem verbo etiam, hostibus eius nece illata vindicare? & reuera furor, iraq, mentem præcipitant.

§. 2. Non absimili insania contra Christum eiusque *Hæreticorum rabies.* Ecclesiam hæretici grassantur. Multis quotidie miraculis veterem fidem effulgere magna indignatione sua, & opprobrio sectarum sentiunt, cum vero calumnias

mnias suas, mendaciaque tanta Dei virtute retundi intelligunt, vt etiam furi, sint ludibrio, in rabiem acti, contra templa, martyrum reliquias, arma capiunt, omniaq; deijciunt. *Ad exsincta*, inquit Gregorius hom. 32. super Euangelia. *ad sanctorum corpora viuentes ægri veniunt, & sanantur. Periuri veniunt, & à dæmone vexantur. Dæmoniaci veniunt, & liberantur. Quomodo ergo viuunt illuc vbi viuunt, si in tot miraculis viuunt hic, vbi mortui sunt?*

Et Epistolarum l. 3. c. 30. *In omnipotente Domino confido, quia nullo modo, benignissimæ voluntati surrepitur & sanctorum Apostolorum virtutem, quos toto corde, & mente diligitis, non ex corporali præsentia, sed ex protectione semper habetis; sudarium vero, quod similiter transmitti iussistis, cum corpore eius est, quod ita tangi non potest, sicut nec ad corpus illius accedi.*

Hæc plurimis hodie locis videant aduersarij, exscindere templa, exurere statuas, reliquias in prætefluentem proijcere: Plane quasi humanis armis Dei virtutem includi, ne sese exerat, sed qui hab tat in cœlis subsannat eos, plura enim nostro sæculo, quam superioribus, variaque sunt edita miracula: quodque vno in loco deficere videtur, in alio reponitur.

V. 12. In crastinum τῇ ἐπαύριον, Syrus אחרנא acharina, *postera.*

VERSVS 16.

Hæc non cognouerunt discipuli eius primùm: sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo; & hæc fecerunt ei.

QVÆSTIO I.

Quæ causa ignorantiæ fuerit?

§. 1. CAluinus causam ait, quia ducem scripturam non habebant. [Cùm dicitur recordatos esse tandem, quod hæc de eo scripta essent, causa notatur tam crassæ ignorantiæ, quæ scientiam præcessit: Nempe quia tunc ducem non habebant scripturam, ac magistram, quæ ipsorum mentes ad rectam, puramque, considerationem dirigeret, nos enim nisi verbo Dei præeunte cæci sumus, quanquam ne hoc quidem sufficit, vt nobis verbum Dei luceat, nisi vis illim illuminet oculos nostros spiritus, qui alioqui ad plenam lucem cæcutiremt.]

Respondeo. Verissime dici scriptura duce apostolos destitutos fuisse, quo minus regium Christi in vrbem Ierosolymitanam aduentum cognoscerent, cæcos esse, qui suo sensu ducuntur. At reuera firmo argumento colligimus, non satis esse scripturam habere, legere audire, nisi verum eius sensum teneamus. Nam apostoli iam crebro Zachariam, aliosque prophetas audierant: nō enim postquam glorificatus fuit Iesus primùm scripturam cognouerunt, sed ἐμνήσθησαν *recordati sunt*, eorum autem quorum aliquando cognitionem habuimus recordamur. Non sciebant de domino scripta, sed post Spiritu sancto magistro didicerunt. Vbi igitur sunt, qui omnes scripturas planas, apertas, nec interpretum indigas iactant? cum apostoli triennio cum domino conuersati, vereque fideles scripturarum verba tenerent, sensum non intelligerent? Quocirca & hoc Caluinus requirit, vt *oculos nostros spiritus illuminet*; at quis eorum fidem nobis, facere possit oculos se illuminatos habere? Ecclesiæ suæ spiritum suum Deus dedit, eam sequi iubet; at de priuatis nihil reuelauit, quocirca temeratio ausu, & scripturarum intelligentiam, & Dei spiritum sibi arrogant, qui ab Ecclesia recesserunt. Hæretici eas depranuant: *Sancta*, inquit Gregorius l. 8. mor. c. 3. *Ecclesiæ nec in lingua iniquitas, nec stultitia in faucibus resonat: quia ea quæ per publicam locutionem prædicat, etiam per intimam fidem seruat, nec in aperto aliud docet, & in occultis aliud retinet, sed & quod sentit, loquendo docet, & quod loquitur, viuendo custodit.*

V. 17. ὅτι τὸν λάζαρον ἐφώνησεν, alij libri εἶπε, quando, conformiter latinis.

V. 19. Totus mundus, ita Syrus בלח *cullech*, totus, libri Græci ὁ ὅλος crebro omittunt. Pro abiit, alij abit, ἀπῆλθεν est in Græco. Theophylactus mundum interpretatur turbam.

Ad semetipsos, πρὸς ἑαυτούς, Syrus חד לחד *chad lechad. Vnus ad vnum.*

VERSVS 20.

Erant autem quidam Gentiles ex his qui ascenderant vt adorarent in die festo.

QVÆSTIO I.

Qui gentiles fuerint?

§. 1. CAluinus Iudæos genere & circumcisos existimat. [Non existimo, *inquit*, gentiles fuisse, vel incircumcisos: Quia paulo post sequitur venisse, vt adorarent. Atqui hoc seuere prohibitum erat legibus Romanis, & acriter vindicabant proconsules, aliiq; magistratus, si quis patrio cultu relicto ad Iudaismum transire compertus esset. Deinde Iudæos negat hoc permissum fuisse, ne templum & sacrificia polluerentur.]

Multo melius docent alij gentiles fuisse, quamuis etiam aliquando exteri vocati sint ἕλληνες, qui tamen Israelitæ erant. At sane in Euangelio ἕλληνες pro illis qui ex Israel non essent, accipiuntur. Syrus etiam vocat בני עברמא אנשא *de gentibus viros*, quod de Iudæis dici non solet, ἔθνη enim gentes exteras appellabant. *Gentes ad Christum veniunt.*

Deinde rationi, & textui conueniens est, vt cum tam honorifice à populo Israelitico exceptus esset, gentium etiam primitiæ in eius conspectum admitterentur. Denique ita plures auctores sentiunt.

§. 2. Cæterum vtcunque sentire libeat, falsæ sunt rationes Caluini. Neque enim leges impediebant ad Iudaismum transire. Nec gentes prohibebantur munera offerre, & sacrificia, aut adorare in statione sua. Imo pro illis quoque orauit Salomon 3. Regum 8. 41. *Insuper & alienigena, qui non est de populo tuo Israel, cum venerit de terra longinqua, propter nomen tuum, (audietur enim nomen tuum magnū, & manus tua fortis, & brachium tuum extentum vbique) cum venerit ergo, & orauerit in hoc loco, tu exaudies in cœlo, in firmamento habitaculi tui, & facies omnia, pro quibus inuocauerit te alienigena.* *Gentibus licitū adorare.*

Ius ergo fuit gentibus vt adorarent, dona mitterent. Ita Cyrus, Darius, Seleucus, aliique fecerunt, cum templum condi iuberent illi, hic dona mitteret. Vide & exemplum Eunuchi Candaces reginæ, Act. 8. Non potest post scripturam certior de his auctor consuli, quam Iosephus, qui vnam porticum gentibus tribuit. Et l. 6. de bello contra Apionem.

Loca autē designata erant, quæ statuta capitis pœna transire gentibus non licuit, quam legem Romani firmarunt, vt constat ex oratione Titi, qua templi profanationem illis exprobrat. Paulus autem accusatur à Iudæis quod gentes introduxisset in templi eam partem in quam solis Iudæorum masculis ingredi licuit. Iosepho consentiunt aliæ quoque historiæ veterum, Iosepho igitur sacerdoti credendū qui illa omnia viderat, etsi non vidisset, certe audire poterat, nec preciū mentiendi habebat vllum. Paulus igitur eum, quem *Locus gentibus constitutus.*

Genti-

Gentilem putabant Iudæi, vltra columnas induxerat.

§. 2. Legem Romanam qua aliena sacra vetarentur fuisse non nego, sed de sacris publice colendis non de priuatis religionibus acceptam aio; nec tamen obstitisse, quin Roma omnium gentium seruiret idolis, quin etiam Cornelius, aliique centuriones Iudaicam religionem susciperent, eatenus certe, vt vnius cultores Dei efficerentur. Quin multos proselytos esse factos constat, ficta est illa legum seueritas. Fictum & illud: Gentium dona non accepta fuisse, & iudicasse Iudæos sacrificia sua illo commercio pollutum iri, vt constat ex 2. Macc. 3. *Nam Seleucus Asiæ rex præstabat de reditibus suis omnes sumptus, ad ministerium sacrificiorum.* Verissimum igitur est, quod Beda docet: *Fama & miraculis templi gentes accitas, preces fudisse, animo quo poterant, & sacrificia obtulisse.* Quod si tanta cura fuit Iudæis, proselytis, aliisque fidem suam publice profitendi, quid à nobis requiret Dei maiestas, postquam in redemptionem vnigenitum suum misit?

Gentes Iudaismũ suscipiebant.

Cur ad Philippum venerint causæ variæ adferuntur, verior illa est, quod ille primus occurrerit. Cur vero non ille Christo statim indicarit, sed Andream consuluerit, ratio fuit, quod meminissent Christum Chananæam reiecisse, nec apostolos quidem intercedentes audisse, sibi etiam mandatum: *in viam ne gentium abieritis.* Nec tutum videbatur coram Iudæis in templi parte exteriore cum gentibus agere. Iam enim contumelioſe quæsiuerant; *Nunquid in dispersionem gentium ibit? & docturus est gentes?* Deliberant igitur præstetne illos dimittere, an domino indicare, posterius consilium placuit, an vero eos admiserit Christus ad colloquium, non liquet.

Cur dubitant eos ad dominũ admittere.

§. 3. Caluinus quod Christum non nisi petita venia adierint reuerentiæ causa factum docet: nec inde „ ramen probari sanctorum inuocationem. [Hoc re- „ uerentiæ signum est, quod Christum non compel- „ lant, sed per Philippum cupiunt patefieri sibi acces- „ sum. Reuerentia enim modestiam semper ex se gi- „ gnit. Quod autem hinc colligunt Papistæ, inuocan- „ dos esse mortuos, vti nobis apud Christum, & patrem „ sint patroni, magis ridiculum est, quam vt refutatio- „ ne indigeat. Loquuntur Græci coram cum Philippo: „ qui mortuos inclamat, à quibus est separatus, quid „ obsecro habet simile: Sanctorum inuocationem te- „ mere commenti sunt Papistæ ex suo cerebro.]

Respondeo. Hinc colligere Papistas, reuerentiæ esse, & modestiæ cum sanctis ad Christum accedere. Hoc sane consequitur: nihil nos gloriæ Christi detrahere, cum per alios eum intercessores precamur. Si enim non peccabant gentes, quod Philippo agente, & quasi admissionali, ac interuentore aditum ad Christum patefieri cuperent, non potest nobis vitio verti, si eadem reuerentia sanctorum patrocinia petamus. Nec est ille humanæ audaciæ fructus, sed diuinæ institutionis, quod enim sanctos vocat mortuos, nos scimus mundo, & corpori mortuos, sed Christo viuere, illi assistere: posse intercedere. Sicut enim angeli vident semper faciem Dei, ita & illi, quos per contumeliam ille mortuos appellat. Quod vero commentum Papistarum esse calumniatur, causam nostram egregie adiuuat, cum omnes qui sanctos inuocarunt, Papistas appellat, hoc est orbem vniuersum, quam late patuit Christianismus.

Reuerentia in Catholicis.

Certe, qui Paulam defunctam sæculo, Christo viuentem hunc in modum inuocat Hieronymus, Romanæ Ecclesiæ assertor fuit. *Vale ô Paula, & cultoribus tui senectam orationibus tuis iuua.* Nec procul eam à Domino agere credidit: cum adiungit. *Fides & opera tua, te Christo sociant: præsens facilius, quod postulas, impetrabis.* Contra Caluinum idem ille respondet, quod contra Vigilantium olim probante vniuersa Ecclesia docuit. Nempe Philippum & Andream viuos & mortuos nostram causam agere, aut potius non mortuos, sed melius viuentes. Ita aduersum Vigilantium c. 3. *Dicis in libello tuo, quod dum viuimus, mutuo pro nobis orare possimus; postquã autem mortui fuerimus, nullius sit pro alio exaudienda oratio; præsertim cum martyres vltionem sanguinis sui obsecrantes impetrare non quiuerint, si Apostoli & martyres, adhuc in corpore constituti, possunt orare pro cæteris, quando pro se adhuc debent esse solliciti: quanto magis post coronas, victorias & triumphos?*

Huius in locum Dormitantij nunc substitutus est Caluinus, & iugulatum olim argumentum protrahit, & nouo fuco indutum, quasi nouum venditat. *Ergo cineres suos amant animæ martyrum,* dicebat Vigilantius, *& circumuolant eos, semperque præsentes sunt, ne forte, si aliquis precator aduenerit, absentes audire non possint.* Cui Hieronymus: *ô portentum in vltimas terras deportandum. Rides de reliquiis martyrum, & cum auctore huius hæreseos, Eunomio, Ecclesiis calumniam struis, nec tali societate terreris, vt eadem contra nos loquaris, quæ ille contra aliorum Ecclesiam loquitur.*

Aliorum in hunc sensum patrum sententias omitto. Hoc mihi satis totam veterem Ecclesiam in Vigilantio damnasse Caluinum.

VERSVS 21. & seq.

Hi ergo accesserunt ad Philippum qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes, Domine, volumus Iesum videre. Venit Philippus, & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dixerunt Iesu. Iesus autem respondit eis; dicens: Venit hora, vt clarificetur filius hominis, &c.

QVÆSTIO I.

Quæ fuerit illa clarificatio filij hominis?

Clarificatio ad omnia sequentia pertinet.

§. 1. „ INa δοξασθῇ, vt glorificetur, seu gloria illustretur. Multi auctorum de passione, alij de resurrectione, & ascensione, nonnulli de Euangelij prædicatione, & gloria Christi inter gentes interpretantur. Mihi dubium non est, de omnibus illis coniunctim Christi responsum esse intelligendum. Vixerat annos triginta & medium, supererant ad mortem dies pauci, cætera consecutura erant, nec ratio est, vt ad vnum potius mysterium restringamus, quam ad omnia sequentia extendamus miraculũ, mortem resurrectionem, ascensum, &c. De morte quidem ipsum loqui similitudo indicat: nam vt granum frumenti cum sulcis mandatur resolui, & putrescere videtur, maxime vires exerit, radiculas agit, & parte sui, quæ pinguis & viuida est germinat, quod fieri non posset nisi aliis partibus resolutis, & viua illa particula mollefacta, ita quoque filius hominis, quando iactati, obrui, & sepeliri videbatur, gloriam suam ostendit, mors fuit regerminatio qua tandem caput cœlo extulit, & gloria sua mundum vniuersum impleuit. Gloria ergo cum omnino opprimi, & obscurari videretur, occulte gliscebat, & radices æternitatis spargebat, nec in illa tamen germinatione duntaxat consistebat glorificatio, non enim filius hominis grano morienti & occulte germinanti, sed in spicas, & fructũ multitudinem exeũnti cõparatur, quare resurrectio, & ea quæ secuta sunt, etiam interpretatione sunt comprehendenda, & multus fru-

tus fructus, quem granum adfert, conuersionem gentium indicat, quæ solitudini grani non morientis est opposita. Occasio etiam hoc indicat; dum enim Iudæi & Christum & Lazarū occidere decernunt, gentes eum adoraturi veniunt, eorum enim salus morte Christi seminata, & Christo sub terram complantata lætum initiū habuit. Resurrectionem & ascensionem quoq; glorificationis nomine intelligi præcipue, tum ex eo constat, quod dictum est supra; *Spiritus nondum erat datus, quia Christus nondum erat clarificatus.* Et v. 16. *Quādo clarificatus est Iesus, tunc recordati sunt.* Omnia igitur illa siue dura, siue læta clarificationis nomine proponit, ne morte eius audita animis cadant discipuli.

VERSVS 26.

Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum Pater meus.

QVÆSTIO I.

Quomodo honorificabit eum pater?

§. 1. MInistros à patre honorandos esse dicit: τιμήσει, *nempe honore æterno, honorati enim sunt amici Dei nimis.* Honor enim proprie virtutis est præmium. τιμὴ τῆς ἀρετῆς ἐστὶ τὸ γέρας; *Honor virtutis est præmium.* Aristoteles id recte sensit, l. 1. Ethic. c. 5. & l. 4. c. 23. Natura enim ita comparatum est, vt in hoste quoque virtus & ametur, & honoretur; quocirca gentium prudentiores bonorum virorum virtutes, etiā post mortem laude, & beneuolentia prosecuti sunt: vt docet Eusebius l. 10. de præparatione Euangel. c. 7. l. 7. Ea causa igitur Ecclesia sanctos Apostolos & Martyres perpetuis honoribus celebrauit. Hinc martyrum monumentis omnia iam S. Augustini temporibus plena fuerunt. Ita Gregorius l. 2. dial. c. 8. *Castrum, quod Casinum dicitur, in excelsi montis latere situm est, vbi vetustissimum fanum fuit, &c. itaque illuc vir Dei Benedictus pergens contriuit idolum, subuertit aram, succendit lucos, atque in ipso templo Apollinis, oraculum B. Martini, vbi vero ara eiusdem Apollinis fuit, oraculum S. Ioannis construxit.*

Et l. 3. c. 9. l. 1. epist. 54. & l. 5. Ep. 145. & l. 7. Epist. indict. 2. c. 9. Vetustissimus fuit in martyrum festis celebrandis honor. De eo Clemens Romanus l. 5. c. 8. vide editionem Turriani c. 7.

Et Iustinus apol. 2. ad Antoninum imperatorem. Gentiles vero Christianos olim calumniabātur, quasi martyres pro diis colerent, vt constat ex vetustissimis Iustino, aliisque, q. 28. respondet. Eadem Vigilantius ex barathro pectoris sui euomebat, vt est apud Hieronymum Epist. 5. libro contra eundem c. 3. & Epist. 53. ad Riparium, & c. 8. in Epitaphio Marcellæ.

Hæc ergo ratio honorandorum sanctorum iam à principio in Ecclesia fuit: imo & apud veteres. Ossa Patriarcharum ex Ægypto secum Israelitæ extulerunt, Dauidis sepulchrum etiam apostolorum temporibus Ierosolymis visebatur. Honor autem mortuorum ille est, quem ratio, fidesque nobis dictat, cum certo sciamus eos cum Christo regnare, atque adeo Dei esse voluntatem, vt quos honoratos ille voluit, nos quoque honorandos esse censeamus.

§. 2. Meritum etiam, & mercedem esse bonorum operum ex eo discimus, quod secum fore ministrum suum Christus pollicetur, quod ministerium Christo exhibitum pater dicitur honoraturus. Honor enim ille non absolute decernitur, sed tanquam debitus ministerio, debitus inquam ex promisso. Imo hic iam promittitur. Quod si filij ministrum non honorat pater, irrita est promissio filij, qui promissa mercede ad obsequium omnes inuitat. Quinetiam quod miseris Zwinglio veritas illa excidit. Nam in horum verborum expositione diserte dicit, *Christum eos vtilitate, & præmio allicere.* Qui vero præmio allexit, etiam ex iusta fidelitate præmium dare tenetur, quod promisit. Ministrum porro sequi iubet, bona agendo, mala tolerando, crucem ferendo, non seipsum occidendo, vt impie olim circumcelliones docuerunt. Iam olim hunc locum ex apostolorum discipulatu, & sensu exposuit Irenæus l. 4. c. 28. *Nec nostro ministerio indigens iussit, vt eum sequeremur, sed vt nobis ipsis attribueret salutem, & sequi lumen, participare est lumen, &c.* Deinceps vero: *sic & seruitus erga Deum, Deo quidem nihil præstat, nec opus est Deo humano obsequio. Ipse autem sequentibus & seruientibus ei, vitam & incorruptelam, & gloriam æternam attribuit, beneficium præstans seruientibus sibi, ob id quod seruiunt.*

Et Dionysius Areopagita Eccles. Hier. c. 7. Si sanctam vitam egerit, fore vt ἱεραῖς ἀμοιβαῖς *sanctas retributiones recipiat.* Hanc vocat θείαν δικαιοσύνην, *diuinam iustitiam*, qua Deus præmia bene viuentibus tribuit.

Quod si iustitia Dei est, seu vt idem vocat δικαιοτάτῳ κρίματι, iustissima iudicia, non potest Deus non retribuere.

Et l. 3. diuinorum nominum c. 8. δικαιοσύνη ἡ αὐθης ὁ θεὸς, ὡς πᾶσι τὰ κατ' ἀξίαν ἐπινέμων ὁμνεῖται, καὶ εὐμετρίαν, καὶ κάλλος, καὶ εὐταξίαν, καὶ διακόσμησιν, καὶ πάσας διανομὰς, καὶ τάξεις ἀφορίζων ἑκάστῳ καὶ τὸν οἰκεῖον ὄντα δικαίως τόπον. *Diuina rursus iustitia quæ est Deus, laudatur, quod distribuat omnibus pro dignitate, modum bonum, pulchritudinem, ordinem bonum, ornatum, & omnes distributiones & ordines, desiuiens vnicuique reuera termino æquissimo.*

Denique eodem loco etiam causam reddit, cur viris fortibus aduersa obuenire permittat, & quomodo κατ' ἀξίαν, temporaria atque æterna conferat, magna tamen varietate pro cuiusque merito.

§. 3. Eadem doctrina perpetuo vsa est Ecclesia Dei, & Iouinianum damnauit, non absolute merita inficiatum, sed eorum æqualitatem nouo errore docentem. Quid patres illi de nostris hæreticis sentirent, qui non diuersorum paria, sed omnium nulla merita esse contendunt? Imo qui cœlo inferos miscent, & omnium, optimorum etiam operum meritum esse æternam damnationem impie docent? qua disputatione etiam eo deuenerunt, vt Christi meritis derogarent. Molinæus in 51. partem harm. vt Feuardent. dial. 4. hæres. 31. 32. p. 263. *Errarunt monachi*, inquit, *& sacrificuli, doctoresque Papistici, vrgentes merita tum incarnationis, tum natiuitatis, tum tentationum & afflictionum Christi. Nihil hæc omnia proderant nobis, nihil poterant.*

Meritorum diuersitas.

VERSVS 27. 28. & seq.

Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, saluifica me ex hac hora. Sed, propterea veni, in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo, Et clarificaui, & iterum clarificabo, &c.

QVÆSTIO I.

Qua vox de cœlo veniens?

§. 1. ÆTernus Deus vt ostenderet, sibi carissimum esse filium, eiusque orationes exaudiri, publice contestatur eum sibi cordi esse, foreque, vt iterum

rum eum clarificet, δόξαον; orat Christus: Et Deus, δοξάσω, *clarificabo. Clarifica*, inquit, *nomen tuum*, vbi in Græcis quibusdam non recte ponitur μs pro σs. Et quidem cum animam turbatam dixisset, rogassetque vt ex ea hora saluaretur, simul orat, vt nomen Dei clarificetur, quod mox promittitur. De anima turbata in Luca, & Matthæo dixi; Et hoc etiam Caluinus blasphemat, dum Christi votum correctum fingit, & inconsiderate effluxisse iudicat.

Blasphemia Caluini.

Messias nomen Dei.

§. 2. Nomen Dei natiuitate, prædicatione, & miraculis Christi clarificatum fuit, nunc morte, aliisque miraculis, & apostolorum, successorumque concionibus clarificandum erat. Obseruandum est nomen Dei apud Hebræos pro ipso Deo, & Messia poni. Ita commentarius in Psal. midras Tehillim, scriptum est: *Ego Deus facio omnia: extendens cœlos per me: firmans terram per eum qui mecum est. Nam* מאתי *meitthi is qui mecum, vel à me stat, vt latini solent loqui, scriptum est quoque apud Isaiam 44. cum dicitur. Quis ergo fuit mecum? Nomen meum vna mecum mixtum fuit, in creatione sæculi. Dixit ergo Dauid coram Deo sancto, & benedicto. Ex eo quod tu cum nomine tuo creasti cœlum, & terram, nomini tuo illa tribuam. Dicens: Dei est terra, & plenitudo eius.*

Nomen itaque quod cum Deo in mundi creatione fuisse dicit Iudæus commentator, est verbum Dei. Et in Psal. 18. in illa verba. Magnificans saluationes regis sui & faciens misericordiam Christo suo Dauid. Idem commentarius habet: בתוב אחר אמר מגדיל ומיתי מגדול ש נעשה לחם מלב חמשיח במגדול ש נאמר מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם *Vna scriptura dicit: magdil, i. magnificans, alia dicit, magdol*, id est, *turris, & quæ turris facta est illis? Rex Messias, tanquam turris, quæ dicta est turris saluationum, & scriptum est turris fortis nomen Domini, ad ipsum currit iustus, & eleuatur.* Et R. Hadarsan in Gen. 41. *Non est autem Dei hic dictum nisi Messiæ.* Et R. Tohanan in libro Sanedrin. c. Helec. De Messia dictum ait, Isaiæ 9. *Et timebunt ab occidente nomen Dei, & ab ortu solis, honorem & gloriam eius.* Et ex eo probat, quod mox sequatur, & veniet ad Sion גואל *goel, redemptor.*

§ 3. Mirum videri posset quod turba ait tonitruum factum esse, nam quod de angelo alij suspicantur, non adeo alienum est, opera enim angeli potuit vox illa in aere formari. Fuit autem vox illa articulata, significationem veram habens. Quamuis autem tonitru videri posset, ob magnitudinem soni, intelligi tamen potuit, necenim murmur inane fuit. Quomodo igitur turba putat esse tonitru? Quidam id factum stupore & ignauia, quod diuinis rebus, nec attenderent, nec eas caperent, alij quosdam sonum tantum, alios vocem articulatam audiuisse volunt. Chrysostomus: ἐκεῖνοι ἢ βροντὴν εἶναι ἐνόμισαν, εἰ ἄγγελον αὐτῷ λελαληκέναι. καὶ πόθεν τοῦτο ἐνόμισαν; μὴ γὰρ οὐχὶ σαφὴς, ἢ εὐσημος ἦν ἡ φωνὴ; ἀλλὰ παχέως αὐτῶν ἀπεῖπε, ἅτε παχυτέρων ὄντων, καὶ σαρκικῶν, καὶ ῥᾳθύμων; καὶ οἱ μὲν τὸν ἦχον κατεῖχον, οἱ ἢ ὅτι μὲν ἐναυδὲς ἦν ἡ φωνὴ, ἤδεσαν. τὶ ἢ ἐσήμαινεν οὐκ ἤπ. *Illi quidem tonitru esse existimabant, aut angelum illi locutum. Et vnde hoc existimabant: Nonne plana erat & significationem habens vox? At celeriter ab ipsis auolauit: vt qui crassiores, carnales, & negligentes essent, & hi quidem sonum perceperunt, hi vero, quod articulata vox esset, nouerunt. Quid vero significaret non amplius.*

Quidã verba non intellexerunt.

Fateor difficile videri, quomodo vocem tam claram, non omnes perceperint, adeo vt tonitruum putarent. Videor in primis esponderi posse, magnã turbam fuisse ex vicinis Asiæ Græciæq; vrbibus, quæ verba Hebræa non percepit. Deinde fuit vox antiqua Hebræa lingua prolatam, quam idcirco pauci intellexerint, illi vero tonitru putarint. Hebræa verba breuiora sunt, ideo facilius non attendentes fallere potuerunt. Syra verba sunt: שבחת ותוב משבח *schabgheth, vel ub meschabach*: addo etiam Syram esse variam dialectum; nam cum Græcis mixti cum alioqui varie loquerentur magis linguam corruperant. Esto ergo quacunque dialecto Syriace loqueretur, necesse est, à multis non satis intelligi, qui ex Arabia, Phœnicia, Ægypto, Chaldæa aderant. Illi igitur tonitru fuisse arbitrati sunt; qui autem articulatam vocem perceperunt, non tamen singulatim intellexerunt, quomodo nomen suum Deus honorificare statuisset. Honorificandi autẽ verbo vtitur Nouatianus libro de Trinitate. De glorificatione præclarum extat S. Athanasii dogma de communi essentia patris, filij & Spiritus sancti. *Filius glorificat patrem: dicit enim: Glorificaui nomen tuum in terra. Et pater dicit filio: glorificaui & iterum glorificabo. Pari modo dicit Spiritum glorificari a filio, & vicissim ab illo filium.* Idq; fieri δι' ἑνὸς πρὸς πατέρα καὶ υἱὸν κοινωνίας, Propter communionem quam habet cũ patre & filio.

Glorificatio Trinitatis.

Et de salutari Christi aduentu, de gloria æterna interpretatur. ἡ δόξασὸν με, τῇ ἀϊδίῳ δόξῃ, *glorifica me, æterna* scilicet *gloria.* Quia vero Ariani hoc loco contra Christi diuinitatem sunt abusi, ipse prudenter excipit, οὐ χωρεῖ θεὸς τῆς δόξης τοῦτο λέγει, ἀλλ' ἀδόξως με μετὰ τοῦ σώματος μεγάνως. ἵνα δείξῃ συχωρεῖ ζομένην τῆς θείας δόξης τὸν δι' ἡμᾶς μορφὴν. ἅπερ καὶ τὰν ὑπὸ θεικομένην. διὰ λέγει· ἡ δόξασα, ἡ πάλιν δοξάσω, μίαν τὸν σὺν σώματι δόξαν δείκνυς. *Non separatus a gloria hoc dicit, sed corpore non glorioso natus, vt ostenderet non separatam,* (legendum est, οὐ συχωρεῖ ζομένην) *a diuina gloria formam serui, sed illam ostendit; quapropter dicit: Et glorificaui, & iterum glorificabo. Vnam ante corpus, & in corpore gloriam significans.*

Inter mina Athanas. per nomen, etiã filium intellexit. Ita in Synopsi: idq; Græcorũ testimonio comprobat.

Vbi exp esse dicit δόξασον σὺ τὸν υἱόν. Clarifica filium tuum. Et l. 4. de nominibus singulis, hinc probat diuinitatem, & filium alium esse à patre. Atque hæc de glorificatione, & voce, nec audiendus est Theodorus Mopsuestenus, qui vocem articulatam fuisse negat.

Patrem appellat, & ab eo petit omnia, sicut etiam v. 26. remuneratorem pollicetur, quia pluris id videbatur, cum nondum ille surrexisset, vt monet Chrysostomus Qui etiam turbationem ex dispensatione esse ait. ταῦτα ᾗ τῆς οἰκονομίας ἐστὶν, οὐ τῆς φύσεως. Hæc dispensationis sunt, non diuinitatis. Quamuis autem perturbetur, & moueatur, non mortem fugit tamen. Humanitatis ergo illa fuit imbecillitas.

Diuinitatem, & potentiam suam inde etiam Christus demonstrat, quod negat propter se vocem illam ad aures accidisse, sed propter turbam. Non enim ille confortatione aut instructione egebat.

VERSVS 31.

Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eijcietur foras.

QVÆSTIO I.

Quod iudicium mundi?

§. 1. DVplex est interpretatio. Prima iudicium accipi in partem deteriorem, & condemnationem significare. Chrysostomus vocat δικαστήριον, *tribunal.* δικαστήριον, inquit, ἐστι, καὶ ἐκδίκησις. *Iudicium erit, & vltio*, ille expositionem præcedentium esse affirmat, ideo enim clarificatum esse, vt princeps huius mundi, foras ejceretur, imo clarificatione ejectum esse. Augustinus in hunc locum accipit in bonam partem iudicium mundi esse, quo ipse liberatus sit à tyrannide dæmonis. Verba Augustini sunt: *Dici etiam iudicium, non damnationis, sed discretionis, vnde scriptum est; Iudica me Deus, & discerne causam meam, de gente non sancta,*

sancta, &c. Per Christi autem fidem, quæ morte eius, & resurrectione firmata est, per eius sanguinem, qui in remissionem fusus est peccatorum, millia credentium à dominatu liberantur diaboli, Christi corpori copulantur, & sub tanto capite, vno eius spiritu, fidelia membra vegetantur. Hoc vocabat iudicium, hanc discretionem, hanc à suis redemptis diaboli expulsionem.

Eadem eius est sententia de agone Christiano c. 1. siue illius, siue alterius est libet.

Equidem iudicium pro mundo esse, quod iam instabat, redemptio docuit, absolutoria igitur sententia fuit, sed tamen & damnatoria, quia princeps huius mundi eiectus est foras. Coniungi igitur Augustini & Chrysostomi sententia debet. Vt iudicium institui dicatur, quod disceptationem complectitur & vnius partis absolutionem, eorum scilicet, qui credunt, aliorum damnationem, qui credere noluerunt. Qui omnes damnati censentur, cum princeps eorum victus, eiectus est foras. Hoc est principatu priuatus, omni potentia exutus.

§. 2. Princeps huius mundi diabolus vocatur, non quod iure aliquo mundum regat, sed quod eius dolis homines irretiti tanquam milites principem sequantur. Eiectus autem est inchoato Christi regno, in quo omnes eius potestate eximuntur, & quantum quidem ad Christum pertinet coërcitus est, sed multi sponte se illius seruitio tradunt. Olim quidem multi iugum dæmonis excusserunt, non tamen aliis viribus, quam Christi venturi potentia. S. Augustinus ejici quotidie docet, etiam per exorcismos in Baptismo, l. 1. de peccat. mer. & remiss. *Vellem aliquem istorum qui contraria sapiunt, mihi baptizandum paruulum offerret. Quid in illo agit exorcismus meus? si in familia diaboli non tenetur?*

Princeps mundi damnatus, mundus damnatus est.

Quomodo eiectus fuerit.

Baptismus necessarius.

Et l. 2. de peccat. orig. c. 40. *Ipsa sancta Ecclesiæ sacramenta satis indicant, paruulos à partu recentissimos, per gratiam Christi, de seruitio diaboli liberari.*

Principatus igitur diaboli fractus est, & minus ac minus valet, non tamen omnino deficiet, donec dies vltimus adueniat.

Peccata vincunt pij.

§. 3. Confutatur illa victoria Christi, hæresis fiduciariorum, qui negant ita victum ac eiectum dæmonem, vt nō quotidie pugnet ac vincat, hoc est, ad peccata pertrahat quos tentat, sed hoc interesse, quod peccata piis suis non imputentur, sed liberi sint à iugo diaboli, vt etsi millies delinquant, non tamen peccatum noceat illis, quibus non imputetur. Quasi ita ille victus sit, non ad tollendum peccatum, sed ad licentiam peccandi inducendam. Plura Ephes. 6. & Ioan. 14. & 16.

Carpocratiani.

§. 4. Abusi olim sunt his verbis Carpocratiani, turpissimi hæreticorum, vt probarent, dæmonem esse mundi creatorem ac dominum, vt habet Irenæus l. 3. c. 24. Augustinus hæres. 46.

At non eo modo princeps est; sed quia fraude impios circumuenit ad suam illos voluntatem trahit donec in exitium pertrahat, planeque perdat, hoc enim eius regnum vsurpatione, non iure occupatum, vt Gregorius Nazianzen. oratione de calamitate docet. Hinc etiam factum vt ab impiis pro Deo coleretur, quod vitia, in quæ præcipites ruunt impij, non permitteret modo, sed etiam exigeret. Hisce laqueis tenebat humani generis præcipuam partem. Nam id indicat apostolus 2. Tit. 2. *Deus det illi pœnitentiam, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad illius voluntatem.* De miserabili hac seruitute, qua diaboli tyrannide premuntur, vide Hier. l. 2. in Epist. ad Gal. c. 3. August. l. 13. de Trinit. c. 12. D. Th. Cyrill. Alexand. in collect. Bernard. Epist. 191. de erroribus Abaelardi. Seruitutem, & libertatem illam Apostolus Roman. 6 explicat. Et August. tractatu 52. Diabolum ait principem huius mundi appellatum, hoc est principem ac dominum malorum omnium, qui sunt in mundo. Et addit: *Possidebat diabolus genus humanum, & reos suppliciorum tenebat chirographo peccatorum, dominabatur in cordibus infidelium.*

Ad eundem modum exponit etiam Eusebius Emissenus hom. 11. de pascha. Nazianz. orat. 2. de pascha. Orig. in 15. Matthæi.

Omnibus autem veteribus horrori fuit Caluinianorum sententia, qui reprobos ita traditos diabolo mentiuntur, vt illi resistere non possint, sed cogantur necessario diuina potentia ordinante, & impellente peccare. Hoc enim in Borboritis, & Manichæis damnauit Ecclesia, legesque ciuiles.

VERSVS 32. 33.

Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus.

QVÆSTIO I.

Quomodo omnia Christus trahat ad seipsum?

§. 1. NOta est hoc loco inter Græcos & Latinos lectionis varietas, libri Græci habent πάντας, latini *omnia*, quasi scriptum esset πάντα. Augustinus admodum pro lectione latina defendenda laborat. Et sane in Græca facile potuit error additione vnius literæ incidere, *omnia* certe efficacius est, non enim homines modo, sed omnem potestatem, & ius regni. Idque *cum exaltatus fuero*. Syrum magis actionem in se designat, אתרוממתי דאתהרימת: nā sua sponte sic exaltatus erit. Hoc ergo significat non esse sibi mortem pertimescendam, nec ignominia crucis apostolos terreri oportere, illo se prælio omnia in suam potestatem esse redacturum. Loquitur autem more imperatoris, qui vicit: nam dici solet, victoris esse omnia. Sic Coloss. 1. 20. per sanguinem suam dicitur pacificasse omnia. Itaque non modo Augustinus, & Ambrosius in Psal. 118. Prosper, Leo, Rufinus, Beda, sed Theodorus etiam Mopsuestenus legit *omnia*, licet Chrysostomus, Theophylactus, & Græci legant: *omnes*. Syrus masculinum genus habet, sed cum neutro illa lingua careat, etiam pro neutro vsurpant. Porro quod addatur particula &, causalis videtur esse; si enim Christus omnia attrahat, diabolum spoliari necesse est.

Lectio varia.

§. 2. Irenæus legem & prophetas intelligit; nam omnia ad Christum tendebant, & ille in cruce omnia adimpleuit. *Sed & legem*, inquit l. 4. c. 5. *pædagogum nostrum in Iesum Christum dixit. Non ergo quorundam infidelitatem legi ascribant; non enim prohibebat eos credere in filium Dei, sed adhortabatur dicens, non aliter saluari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati, in ligno martyrij exaltatur à terra, & omnia trahit ad se, & viuificat mortuos.*

Hanc Irenæi sententiam Augustinus l. 3. c. 2. contra Iulianum ad peccatum originale probandum adducit. *Irenæus Lugdunensis Episcopus, non longe à temporibus apostolorum fuit. Iste ait, nō aliter saluari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem, &c.* Itaq; illa Pelagianis auctoritatem opposuit.

§. 3. Occurrit autem in limine difficultas, quoniam trahere se dicat, omnes, cum multo sit maior mundi pars quæ non trahitur, aut vtcunque trahatur, non venit tamen. Iustinus quæstionem proponit, q. 39. Et respondet, & clarius quæst one 29. At q. 29. respondet, omnia in fine sæculi trahenda. Si ergo trahere, *est prophetias implere*, vt Irenæus docuit, & ferm. 13.

In fine sæculi omnia trahenda.

Leo interpretatur, difficultas facile soluitur, quia tamen de hominibus se mo mouetur, qui seruitio diaboli exeunt, & in regnum Christi, libertatemque vindicantur aliter explicanda verba videntur. Duplex hic est expositio. Primo omnia absolute & generalissime ad Christum trahi. Deinde omnia cum aliqua restrict one. Qui nullam admittunt restrictionem; omnia sub imperium eius concedere dicunt, & hanc vim esse verborum Christi. Ita Paulus ait, *omnia illi subiecta, vt nihil sit illi non subiectum.* Qua autem humiliauit se vsque ad mortem, mortem autem crucis, propterea Deus exaltauit illum, &c. Et hæc expositio scripturâ nititur, & huic loco consentanea, est. Nam fructum victoriæ prædicit, qui omnibus dominatur. Generatim alij accipiunt, & omnes trahi morte crucis, quantum quidem in Christo est: nam pro cunctis sufficientissimum lytron est persolutum, omnibus dedit potestatem filios Dei fieri, nec vlli negatur gratia, ita Soa ez noster in opusculis.

Omnia sub imperio Christi.

Electi trahuntur efficaciter.

Qui restringunt particulam *omnia* ad certum genus, tres sententias efficiunt. Quidam omnes trahi dicunt prædestinatos, non alios, quod ne impie dicatur, addendum est, omnes prædestinatos, & solos trahi gratia efficace, & perseueranter. Alij omnia genera, vel partes trahi dicunt. Augustinus omnes partes hominis, quod exponit tract. 52. Chrysostomus ex omnibus hominibus, nationibus, Iudæis, gentibus. ἑλκύσω, inquit, δὲ φησὶ, ἅπτε ὑπὸ τυράννου κατεχομένους, καὶ ἀφ' ἑαυτῶν μόνων οὐ δυναμένων προσελθεῖν, καὶ τὰς ἐκείνου χεῖρας οὐ δυναμένους φυγεῖν, ἅπτε ἀντεχομένους. *Trahaam vero, inquit, tanquam sub tyranno detentos, & per seipsos solos adire non valentes, & manus eius effugere, vtpote repugnantis.* S. Cyprianus in expositione symboli etiam ad mortuos refert.

Omnia Christo subdita.

§. 4. Ex hisce expositionibus mihi maxime illa placet, quæ de potestate Christi, & imperio agit, atque adeo influxu in omnes, per quæcunque auxilia gratiamque, huic enim optime conuenit imperium. Vt sit sensus. Cum exaltatus fuero, merebor, & deinde potestatem in omnia quæ in terra, & in cœlo sunt, accipiam, vniuersum mundum sub me traham, omnia etiam dona per me conferentur, omnia iudicia exercebuntur. Ita vt nemo sit, mihi non subditus, nemo quicquam habeat, quod mea benignitate non acceperit. In Christo enim omnes sunt diuitiæ. Improbis etiam gratiam offert sufficientem qua conuerti possent, & frequenter efficacem, vt quædam peccata possint euitare, atque reipsa vitent, quo contingit, vt ipsi quamuis damnandi sint, illius tamen culpæ, quam accepta gratia fugerunt, pœnas non luant. Quocirca multorũ Ethnicorum, & impiorum Christianorum ciuiliter honesta vita, & scelerum enormium seria detestatio de auxiliis gratiæ crucis, manauit in multos.

Exaltatione supplicij summum significatur.

§. 5. De exaltatione crucis alibi dixi; Erat enim modus loquendi Iudæorum, vt generali vocabulo summi supplicij atrocitatem voce tenus mitigarent: vt Latini: *quæstionibus subijci dicunt*, cum per omnia quæ in natura sunt, tristissima rei ad confessionem criminũ adiguntur, addit Euangelista hæc ideo dicta: vt significaret, qua morte esset moriturus. Credo etiam vt Celso aliisque os obturaret, qui Christum aut ignorantiæ, aut imprudentiæ arguebant. Si non præsciuit non erat Messias propheta, nedum Deus, si præsciuit, imprudens fuit, qui non vitarit. Præsciuit enim ideoque non vitauit; venerat enim vt sua morte mundum viuificaret. Quomodo autem præscisset, si vitare voluisset? si enim vitare voluisset, non præsciuisset futurum.

VERSVS 34.

Respondit ei turba, Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis. Oportet exaltari filium hominis? Quis est iste filius hominis?

QVÆSTIO I.

An Messiam manere in æternum, & exaltari repugnet?

§. 1. CHristum turba κρ βίαιον, violenter refutare se putat, & ex propriis verbis falsi arguere. Messiam se professus est: addidit: Gloriam suam morte non obscurandam, sed more grani morientis regerminaturam, & omnia sub suam potestatem ventura.

Hic turba insurgit. Lex Messiam nobis pollicetur, qui maneat in æternum, non igitur filius hominis, qui crucifigendus, potest esse Messias: quis est igitur filius hominis? nos eum ignoramus. Christus plura dixerat, & inter ea, se filium hominis nominarat: compendio enim disputationem Euangelista recenset.

Hic apparet, quam sit periculosa Sciolorum eruditio. Partem legis nouerant, regnum Christi scilicet æternum fore. Psal. 109. 4. & 126. 2. Isa. 40. 6. Ezech. 37. 25. Daniel. 7. & 9. aliisque locis innumeris. De morte Messiæ non pauciora loca testantur, illa neglexerant, aut sane quamlibet calumniæ occasionem aucupati, dissimulabant. Obseruandum autem est, non modo in lege & prophetis doceri, quod hæc turba ignorat, Messiam oportere pati, & sic intrare in gloriam suam: verumetiam ita censuisse, & explicuisse illorum Rabbinos, vt appareat maleuolam omnino fuisse, & affectatam horum ignorantiam, de scribis & doctioribus loquor; nam vulgus hominum ea non intellexisse non est mirum, ipsi apostoli ad mortis mentionem horrebant. Malebant non mori dominum, quam à morte resurgere.

§. 2. Iudæorum Rabbini de passione Messiæ multa ante & post Christum scripserunt, vt appareat mysterium hoc ignoratum nõ fuisse. R. Hadarsan in Gen 1. *Deum ait lumen Messiæ sub throno gloriæ suæ recondidisse. Dixit igitur Satan coram Deo. Domine mundi, hoc lumen sub throno gloriæ tuæ reconditum cuius est? Respondit ei: Messiæ, & generationis eius. ait Satan coram eo. Domine mundi, permitte me, & aduersabor Messiæ, & generationi eius. Dixit ei Deus; non possis contra eum. Ait rursus coram eo Satan. Permitte me, & ego potero. Dixit ei Deus sanctus & benedictus. Si tu fueris Satan ita audax in hoc, ego destruam eum de mundo. Verumtamen nec vnam animam generationis illius destruam. Mox cœpit Deus sanctus & benedictus loqui cum Messia dixitq; ei. Messia iuste meus, isti qui reconditi sunt apud te, eiusmodi erunt, vt futurum sit, vt peccata eorum inducant te in iugum graue oculi tui enim non videbunt lumen: & aures tuæ audient opprobrium magnum, nasus tuus odorabitur fœtorem & os tuum gustabit amaritudinem: adhærebit q; lingua tua palato tuo: & hærebit cutis tua ossibus tuis: & attenuabitur fortitudo tua à luctu, & gemitu. Estne ergo voluntas tua in eis? si enim tu super te ea susceperis, bene quidem erit. Sin autem: Ecce ego abigam ea ex nunc. Tum respondisse Messiam, se omnia in se suscipere.*

Caput 52 & 53. quibus Isaias passionem Christi describit, etiam de Messia, eiusq; doloribus exponunt in Sanedrin Hebræi. Quamuis recentiores aliorsum detorqueant. Nam etiam Chaldæus textus, qui apud Iudæos magnæ est auctoritatis eos cõfutat: diserte enim de Messia propheram interpretatur. Quin in minori expositione Geneseos, c. 22. de lignis quæ tulit Isaac, ita scri-

ta scribitur. *Iste, hoc est, Deus qui fert crucem super humerum suum.* Mirum igitur non immerito posset videri, Iudæos ista ignorasse, sed si quis grauissima eorum temporum vitia considerabit minus mirabitur.

VERSVS 35. 36.

Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicũ, lumen in vobis est, Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant, & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus: & abijt, & abscondit se ab eis.

QVÆSTIO I.

De quonam lumine Christus loquatur?

§. 1. AD quæstionem imperite interrogantium nihil respondet, sed proprij eos periculi admonet. Fore vt modicum in illis sit lumen, hoc est breui tempore, nam *modicum* aduerbialiter ponitur, Græce est, τὸν μικρὸν χρόνον, modico tempore; pauci enim dies erant vsq; ad passionem. Ideo subdit, *ambulate dum lucem habetis.* Quamuis lux etiam cum apostolis manserit, ingens tamen erat solatium, habere Deum præsentem, atq; eius ore doceri. Quocirca & Apostolus Paulus se à Christo non ab hominibus Euangelium accepisse, Christum vidisse. De tempore igitur sermo est, & Syrus vertit ad modicũ tempus. Cum igitur maligne κακονέγως vt ait Chrysostomus interrogarent, ad deliria eorum non respondet, sed iubet bene agere, luce præsente vti, fore vt breui auferatur. Athanasius siue alius est auctor, q. 57. ad Antiochum. Lucem virtutes interpretatur. *Lux enim dicitur quod futurum est, arma vero lucis sunt virtutes. Ideo Christus quoque dixit. Dum lucem habetis ambulate, ne tenebræ vos apprehendant, vbi lucem virtutes vocauit, quas virtutes homo, dum viuit, præstare potest, post mortem enim non poterit eas inuenire. Tenebræ vero sunt, præsens hoc seculum, propter tenebricosas illius actiones. Sicut rursus inquit Christus; qui me sequitur, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Sequi namq; Christum, est quæ placita sunt ei facere, & eius mandata seruare. Talis non ambulabit in tenebris, hoc est in variis viis huius vitæ, sed accipiet, & inhabitabit æternam lucem æternæ vitæ quæ futura est, & immensum, quod ibi futurum est gaudium, & exultationem.*

§. 2. Quod interpretem nostrum calumniantur hæretici, qui *modicum* absolute posuit, satis fecit omnibus æquis iudicibus noster Maldonatus. *Adhuc*, inquit, *modicum, lumen in vobis est. In Græcis codicibus legitur, ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, adhuc modico tempore lumen vobiscum est, sed sensu eodem. Nam illud modicum per se sumptum, non cum lumine coniunctum pro breui accipitur tempore, vt c. 13. 33. Filioli adhuc modicum vobiscum sum. Et c. 14. 19. & c. 16. 16. 17. 19. Quibus in locis etiam Græce μικρὸν est absolute positum, quemadmodum & hoc loco credendum est nostrum legisse interpretem.*

§. 3. Augustinus etiam ab inferis extraxisse suos ad seipsum testatur, serm. 137. de tempore: *Vultis tamen audire quid egerit? audite quid fecerit, nulla necessitate, sed propria voluntate in ligno suspendi se permisit, clauis corpus sum perforari non renuit, &c. Per hanc electi, qui quamuis in tranquillitatis sinu, tamen apud inferni claustra tenebantur, ad paradisi amœna reducti sunt. Quod ante passionem dixit, in resurrectione sua dominus impleuit. Si exaltatus fuero, inquit, à terra, omnia traham ad me. Omnia enim traxit, qui de electis suis apud inferos nullum reliquit, omnia abstulit, vtique electa. Quamuis autem quidam de sermone illo dubitent, sitne Augustini, constat tamen esse in hom. 22. Gregorij Papæ in Ioannis c. 12. an ille ex Augustino accepit?*

Quibus verbis discimus, illam tractionem, de qua Euangelista loquitur, non esse tantum efficacem, aut sufficientem ad vitam vocationem, sed ad alia etiam pertinere, eos namque attraxit, qui in sinu Abrahæ apud inferos morabantur, & redemptionem exspectabant. Vnde etiam apparet, quantum à veteri Ecclesia desciuerint Caluiniani, dum Christi ad inferos descensum, aut negant, aut blasphemè interpretantur.

§. 4. Ex versu 26. Christum esse Deum mundi conditorem probat Athanasius orat. 5. contra Arianos. καὶ πάλιν αὕτη ἐστιν ἡ κρίσις ὅτι μὴ πιστεύουσιν εἰς τὸν υἱὸν, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, δηλονότι τὸ υἱῷ, αὐτὸς γὰρ ἂν εἴη τὸ φῶς τὸ φωτίζον, πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. *Et iterum hoc est iudicium non credentiũ in filium, quod lux venit in mundum, & non crediderunt illi, certum est quod filio. Ipse enim fuit lux, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundũ.* Christus lux.

Tanquam certum enim statuit, Ioannis primo capite idem esse lucem, & verbum, *per quod omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil:* cum ergo hic se lucem Christus appellet, etiam verbum nominat, illud scilicet, per quod facta sunt omnia. Quare concludit, aut duos mundos esse fingendos, quorum vnus per verbum, alius per filium sit factus, aut verbum, filium, lucem esse eundem, Deum scilicet, mundi conditorem, rectorem, & redemptorem.

VERSVS 37.

Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.

QVÆSTIO I.

Quæ fuit contumacia Iudæorum?

§. 1. QVasi admiratus duritiem & cæcitatẽ Euangelista, τοσαύτῃ, inquit, σημεῖα πεποιηκότος αὐτοῦ ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, *cum tam multa, tam magna fecisset,* cum Lazarum excitasset, & in templo multa fecisset, non tamen in eum credidêrunt: nam eo tempore, in tanto populorum confluxu plurima faciebat. Verum vt olim Pharao, magnis miraculis patem illis contumaciam opponebant, vt conscientia, & rerum euidentia victi Deo obsisterent.

§. 2. Non decrat gratia præueniens, non alia remedia conuersionis, sed indurata malitia excludit etiam ipsam cogitationem, qua se Deo coniungere velle debebant. Qua quidem ex re manifestissime constat, miraculis illam vim fuisse, vt credere debuerint, & peccarint non credendo. Miracula enim in hodiernum vsque diem fidem quam Dominus prædicauit, testantur. Augustinus l. 22. c. 9. de ciuitate Dei.

VERSVS 38.

Vt sermo Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est?

QVÆSTIO I.

An ideo non crediderint vt sermo Isaiæ impleretur?

§. 1. CHrysostomus interpretatur, non causam esse indicatam, sed euentum. Hoc ipsum ex Athanasio vetustioribusque habuit. Nam fuerunt o-

lim, qui nulla alia de cauſa etiam illa quæ in Euangelio facta leguntur facta crediderunt, niſi vt ſcripturæ implerentur. Longa ſed docta & plane Theologica eſt oratio hac de re apud Athanaſium de paſſione & cruce. *Multi*, inquit, *incidunt in Euangelia, & audientes illa verba: Vt impleretur ſcriptura, arbitrati ſunt, ea quæ facta ſunt, nullam ob aliam cauſam facta, quam vt implerentur ſcripturæ.*

Hinc vero in alium errorem inciderunt, καὶ ἐκ τούτων ὠήθησαν μὴ μόνον ἀναιτίους εἶναι τοὺς πεπτωκότας, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀξίους ἐπαίνου, ὅτι οὐχ ὡς ἁμαρτάνοντες, ἀλλὰ ὡς ὑπακούοντες τοῖς γεγραμμένοις ἐνεργοῦσι. *Atq; ex eo existimarunt, non modo innoxios esse eos qui faciunt, sed potius laude dignos, vtpote, qui non peccantes, sed scripturæ seruientes operati sint. Nam sermones prophetarum veros non fuisse futuros, nisi ipsi ista fecissent.*

Pergit deinde tantam illam refutare amentiam. Non enim si auferas sermonem prophetæ mox credent. Respondet enim ille: *Caterum illa opinio multum abest à veritate, non enim propheta istiu auctor est, neq; Iudæi extra culpam istius incredulitatis consistunt, sed prophe-*
Prophetia non tollit liberum arbitrium.
ta ea quæ ipsi facturi essent prospiciens futura esse denunciauit. Illiq; idipsum postea opere executi verum esse sermonem prophetæ declarauerunt. Neq; vt inseruientes propheticis verbis ista contra Christum ausi sunt, sed suo ipsimet studio, sponte volentesq; illa perpetrarunt, vt non propheta istarum rerum sit causa, aut auctor, sed ipsorum voluntas, quin potius ipsi in causa fuerunt: vt talia de ipsis prophetæ diuinarent. Siquidem prophetæ proprium est, futura prospicere, & in eo non hallucinari. Hominum autem proprie est agere, quod volunt. Et sicut oculis contuentes in contuendo non fallimur, neq; aliter videmus, & aliter res agitur: sed vt agitur videmus, & vt videmus, agitur. Ita quoq; prophetæ futura & præsentia videbant, verum quæ cernebant, oportebat fieri, & quæ fiebant, non poterant non videre. Rursum vt ea quæ nostris oculis videmus, necesse est esse, cum ea quæ sunt, sub aspectum veniant: neq; fieri potest, vt aliter sint, quam à nobis videntur: ita quoq; quæ à prophetis prospiciebantur, necessarium erat ea esse, neq; fieri poterat, vt aliter essent, quam ipsi præuiderant. Nam si ea quæ fiunt, non præuiderent, prophetæ non essent.

Concludit autem neruoso, & veriſſimo dicto diſputationem, quo Auguſtinus aliique vſi ſunt. οὐ γὰρ ἐπειδὴ γέγραπται δι' τοῦτο, ἦ ἀπέβαινον, ἀλλ' ὅτι ἐγίνετο πάντως, δι' τοῦτο καὶ προεῤῥέθη. *Non enim quia scriptæ sunt, idcirco euenerunt; sed quia omnino futura erant, ideo prædicta sunt.*

Alij idem interpretantur de euentuum certitudine: ita enim euenisse, ac ſi ad prophetiæ veritatem ſignificandam fieri debuerit. Vel non magis eos credidiſſe, quam ſi ob prophetiam fuiſſent impediti.

QVÆSTIO II.

Quod brachium Domini?

§. 1. EVſebius l. 3. de demonſtratione Euangelica c. 2. Chriſtum dominum fuiſſe interpretatur.
Chriſtus brachium.
Hoc ipſum ex S. Athanaſii l. de communi eſſentia patris, &c. ſumpſiſſe videtur. εἰκότως, inquit Athanaſius, οὖν ὁ προφήτης ἔλεγεν ὁκ προσώπῳ θεοῦ, καὶ τὸ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπιοῦσι. βραχίονα γὰρ τὸν πατρὸς καλεῖ τὸν μονογενῆ, βραχίονα δ' οὐχ ὡς μέρος θεότητος, καλεῖ, ἀλλ' ὡς τῆς ἴσης συνημμένον. *Merito igitur propheta dixit ex persona Dei. Salutare meum, vt lampas ardebit, & in brachium meum gentes sperabunt, brachium enim patris vocat, vnigenitum, brachium, non vt partem deitatis vocat, sed vt substantiæ coniunctum.* Nam brachium eſt eiuſdem naturæ, cuius homo eſt; non autem brachium hic vt pars dici poteſt, cum deitas non habeat partes.

Quamuis ergo in ſcriptura brachium domini ſoleat vocari potentia, hic tamen apud prophetam de filio, qui eſt patris potentia accipitur: Etenim diuina potentia hiſce, qui ſuperbe brachium contemnebant reuelata fuit. Nam Hebræum זרוע à ſpargendo, ventilando dici videtur, ita vocare ſolent, robur & vires, quod latini dicere ſolent lacertos, armos etiam beſtiarum ſic nominant. Deut. 33. 20. *cepitq; brachium, & verticem*, Sic Pſal. 98. Num. 6. 19. Solet vero redemptio tribui brachio domini, quocirca Chriſtum redemptorem vocant brachium domini. Deut. 7. 19. Viderunt Ægyptij, &c. *brachium extentum*, זרוע נטויה & *brachium extentum*, domini exertam virtutem: Chriſtus autem ex Ægypto filios Dei eduxit. Et Exod. 6. 6. *redimam vos in brachio extento.* Sic 2. Reg. 1. 10. Iſa. 30. 30. Exod. 15. 16. Ezech. 4. 7. Iſa. 63. 5. Pſal. 18. 35. Zach. 11. 17. Iſa. 33. 2. Ierem. 48. 25.

§. 2. Sabellius hoc loco abuſus eſt, vt vnam patris & filij hypoſtaſin probaret. Totius enim hominis, & brachij, quæ pars eſt, vna eſt hypoſtaſis. Quanto rectius, ſi verba aucupari fas eſſet, inde diſtinctionem aliquam confeciſſet: aliud enim eſt brachium, aliud homo. Pars in toto eſt, non ipſa totum eſt. Auguſtinus tractatu 53. etiam Dei filium dicit brachium. *Vbi satis ostendit, brachium domini filium Dei nuncupatum, non quod Deus pater figura carnis determinetur humana, eique filius tanquam membrum corporis hæreat, sed quia omnia per ipsum facta sunt, ideo brachium domini dictum est. Sicut enim tuum brachium per quod operaris, sic Dei brachium, dictum est eius verbum, quia per verbum mundum operatus est.* Sabellius.

Brachium ergo, vt Auguſtinus, Beda, Rupertus, Dei potentia, & vt Athanaſius, aliique, Chriſtus, qui vt eſt ſapientia patris ita & potentia.

VERSVS 39. 40.

Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias: Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum: vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

QVÆSTIO I.

Quomodo excæcati fuerint?

§. 1. BLaſphemia nimium hodie eſt vulgaris, qua Deo agenti, & cogenti excæcationem Libertini & Caluiniani tribuunt. Nec enim deſertionem, nec ſolam permiſſionem concedunt, ſed actionem requirunt Dei excæcantis, ἀσύστατον *est*, inquit Pareus, *verba activa significare permissionem, sunt enim secundæ, & tertiæ coniugationis.* Imo ipſe horrendo modo Iudæos hos excuſat. Non magis ait in hominum poteſtate eſſe contumaciam repellere, quam latronis non agi in crucem. Quod ſi eſt verum, ſine culpa contumaces ſunt, nam etſi non ſine culpa latro in crucem agitur, non tamen in crucem agi culpa eſt.

Nec ad rem facit, quod Pareus ait id fieri cum excæcatio peccatorum præcedentium eſt. Nam cum pœna infligitur, rationem peccati non habet, eſt enim coacta, at falſum eſt, hoc ſentire Caluinum, & cæteros Caluinianos, objicit Pareus contra quem demonſtraui eas impias ſententias eſſe ipſius beſtiæ, & ſymſtatum eius. Nunc alia quædam loca adferam. Beza contra Caſtalionem Dei omnipotentiam poſſe conſiſtere negat, niſi peccata velit. *Si est in Deo quadam simplex permissio peccatorum, non est Deus omnipotens; sed Deus Epicuri, ociosus, ignauus, & improuidus.*

Et Caluinus lib. 3. cap. 24. §. 6. contendit, non nu-

da Dei

da Dei præscientia, & permissu, sed nutu omnia fieri. Et l. 3. c. 23. §. 7. & 8. Decretum à Deo vt periret Adam. Imo Dei ordinatione hominem sibi accersisse interitum, & com. in 1. ad Rom. & in c. 9. Tractatus scripserunt contra hæc non modo Catholici, sed Lutherani quoque, Philippus Nicolai, Ioachimus Westphalus, Brentius, Iacobus Andreæ, Heshusius, Grawerus, Hunnius. Imo doctiores Caluiniani toto Belgio, qui exilio certamina sua luerunt.

Blasphemiæ Caluinianæ.

§. 2. Plane autem audacis est impudentiæ, nunc demum id negari, cum non modo libri exstent, sed cum olim Petrus Vermilius Zwinglianus in l. 2. Regum cap. 6. eum refutarit, *Caluini illas blasphemias appellet execrandas, libertinas, abominandas, sacrilegas, & plane diabolicas.* Quid quod Bernates anno D. 1554. libellos Caluini tam horrenda, & humano generi perniciosa continentes proscripserint, laceratione & flammis adiudicarint. Certe totus orbis tum intellexit, Caluinum impia dogmata tueri, sed arte satanæ factum est, vt quamuis primo aspectu mouerentur rei atrocitate, postea tamen quasi non imputaretur, neglexerunt.

Caluini libri damnati ab Zwinglianis.

Isaiæ 10. 9. *Mandabo ei vt auferat spolia.* Omnia eo loco flagitia, & facinora in Deum transcribit. Libertinos ista docere non negat, sed mirum in modum eos exagitat. Libro contra Libertinos cap. 4. *Oculis ipsis intueor, impuros istos, atq; impudentes, nobis, id etiam ignorantibus, quasi lenonibus vti, vt miseras animas corrumpant.* Nimirum Caluiniani horrendum illud Barathri prostibulum in lupanari suo conseruant; Martinum Bucerum in Christo sibi venerabilem fratrem, facillime eam Libertinorum doctrinâ comprobasse refert.

§. 3. Pareus contra Bell. l. 1. de amiss. gratiæ, & statu peccati cap. 14. Mollius loqui videtur, sed tamen rem ipsam Libertinorum agit. Pag. 371. Hæc habet: » [Quod Deus neminem excæcet, induret positiue, » hoc est, ex vidente cæcum; ex molli durum efficiat, » verum est: Quod verum in excæcatione, induratione » ne impiorum nihil positiue operetur, sed sit ociosus » spectator, permissor, est falsum. In pœnis enim inflgendis Deus positiue totum agit, quia agit, vt iudex. » At excæcatio, indurato vbique in scripturis singulatem pœnam peccatorum designat, &c. Ergo in his aliquid positiue egit Deus. Negatiue enim excæcare est » non excæcare, quod directe est contra scripturam & » falsum.] Permissionem sufficere negat, licet fateatur esse communem sententiam patrum.

Verum nusquam scriptura dicit: Deum positiue indurare, excæcare. Negatiue indurare, excæcare, non est simpliciter non excæcare, sed nõ excæcare efficiendo cæcitatem, sed excæcare permittendo non illuminando. Augustinus excæcationem hanc desertione gratiæ fieri multis locis docet. de natura & gratia c. 22. *Materiam peccati dicit esse vindictam si ad hoc peccator infirmatus est, vt plura peccaret, nec cogitat præuaricatorem legis, quem digne lux deserat veritatis. Qua desertus vtique sit cæcus, & plus necesse est offendat, & cadendo vexetur, vexatusq; non surgat. Hanc fieri pœnam dicit, deserente luce sapientiæ.*

§. 4. Soboles Marcionitarum sunt Caluiniani, illi Deum veteris testamenti auctorem peccati constituerunt, ex eo quod Pharaonem indurarit. Respondet l. 4. c. 48. Irenæus, non aliter Deum veteris testamenti indurasse, quam Deus noui testamenti excæcauerit. *Vnus enim, inquit, & idem Deus, his quidem, qui non credunt, sed nullificant eum, infert cæcitatem. Quemadmodum sol, qui est creatura eius, his qui propter aliquam infirmitatem oculorum non possunt, contemplari lumen eius; his autem, qui credunt ei: & sequuntur eum, pleniorem, & maiorem illuminationem, mentis præstat. Secundum hunc igitur sermonem, & apostolus ait, in secunda ad Corinthios. In quibus Deus huius sæculi excæcauit mentes infidelium, vti non fulgeat illumina-*

non sibi credentes ergo.

tio Euangelij gloriæ Christi. Et iterum in ea, quæ est ad Romanos, &c. Deinde fiat excæcatio, describit. Si igitur & nunc, & quotquot scit, non credituros Deus, cum sit omnium præcognitor, tradidit Deus infidelitati eorum, & auertit faciem ab huiusmodi, relinquens eos in tenebris, quas sibi ipsi elegerunt.

Similitudo solis, & relictio in tenebris, quas ipsi elegerunt, non illuminatio, longe sunt remota à positiua Libertinorum, & coactiua Zwinglij excæcatione. Eodem modo Tertullianus l. 2. contra Marcionem occurrit eidem errori. Et Archelaus Mesopotamienus Episcopus apud Cyrillum catech. 6. Augustinus de prædestinatione, & gratia c. 15. de prædest. sanctorum c. 8. de gratia & l. b. arbit. c. 21. 22. 23.

QVÆSTIO II.

Cur non poterant credere?

§. 1. PArticula *propterea* euentum significat, non causam, vt supra indicaui, alij adeo non credidisse, vt viderentur, non potuisse credere, quia hoc Isaias prædixit. Ita Maldonatus. Bellarminus negat ideo semper adesse gratiam conuersionis. Notant alij ideo credere non potuisse, quod excæcati essent: non quod prædictum esset, non credituros.

Caluinus audâcter in Deum causam transcribit, cur credere non potuerint. [Hic non tam præscientiæ « Dei, quam iudicij & vindictæ habenda est ratio. Neq; « enim Deus quid è cœlo speculetur, facturos esse ho- « mines; sed quid ipse facturus sit pronunciat; nempe « quod stupore, & vertigine percutiet impios: vt de i- « psorum malitia vltionem sumat, nam hic notatur cau- « sa propinqua & inferior, cur verbum suum quod na- « tura salutare est, Deus exitiale Iudæis ac mortiferum « esse velit: nempe quod sua malitia ita meriti essent. « Hanc pœnam ipsis impossibile fuit effugere, quam se- « mel Deo statutum esset, ipsos in reprobum sensum « conijcere, & verbi sui lucem illis vertere in tenebras.] «

Hinc coacta illa peccandi necessitas, quam sæpe Zwinglius inculcat, cum dicit Deum mouere latronem, ad facinora, vt in crucem agatur, de quo egi in idolo Caluiniano, pag. 251.

Plane horrenda contra Dei bonitatem blasphemia. Flecti illa non possunt, frangenda sunt. Vide eadem pagina eadem.

§. 2. Gregorius Nazianzenus sex modis, quibus aliquid posse aut non posse fieri dicitur, proponit, eum recentiores fere secuti sunt.

Nazianzenum secutus est Chrysostomus. ἰδὲ πάλιν, ὅτι καὶ εἶπεν, οὐχὶ αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως. οὐχὰρ ἐπειδὴ εἶπεν ἡσαΐας, οὐκ ὤπίστευσαν. ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔμελλον πιστεύειν, διὰ τοῦτο εἶπεν ἡσαΐας. *Ecce iterum, quia & dixit, non causam, sed euentum significat, non enim quia dixit Isaias, non crediderunt, sed quia crediturî non erant, ideo dixit Isaias.* Quod autem dixit *non potuerunt*, ipse significare voluisse ait, τὸ τῆς γραφῆς ἀψευδές, *scripturæ certitudinem.*

Non poterant igitur, quia nolebant. Quod adeo vsitatum fuit tractatoribus, vt ipse etiam Zwinglius hunc locum ad Borborianam suam mephitin torquere ausus non sit. [Cùm autem dixit: (*verba Zvvinglij* « *sunt*) non possunt credere, idem est, ac si dixisset; non « voluerunt credere, sic enim mos est loquendi: non « possum inquit aliquis, hominem istũ diligere. Id est, « non volo. Non potuerunt filij Israel Chanænæum eij- « cere, id est, non voluerunt, propter ignauiam, secor- « diam aut metum.] Ita ille vt posteris demeret occa- « sionem blasphemandi, si sequi eum bene aliquando docentem vellent.

Concludam sententia Augustini. *Quæ sequuntur: dicitur enim nobis, si non potuerunt credere, quod peccatum est hominis non facientis, quod non potest facere? Si autem non credendo peccauerunt, potuerunt ergo credere, & non fecerunt. Si ergo potuerunt quomodo dicit Euangelium, propterea non*

poterunt credere, quia iterum dicit Esaias, excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum. Vt (quod est grauius) ad Deum referatur causa qua non crediderunt: quandoquidem ipse excæcauit oculos eorum. Non enim saltem hoc de diabolo dicitur, sed de Deo quod ipsa prophetica scriptura testatur. Nam si arbitremur hoc dictum de diabolo, quod excæcauit oculos eorum, & cor indurauit, laborandum est, quomodo illorum culpam, quia non crediderunt, possimus ostendere de quibus dicitur, non poterant credere. Deinde quid respondebimus de alio propheta ipsius testimonio, quod posuit Paulus Apostolus dicens, Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant vsq; in hodiernum diem? Audistis fratres mei propositam quæstionem, nempe quam profunda sit cernitis: sed respondemus vt possumus. Non poterant credere, quia hoc Esaias propheta prædixit: hoc autem propheta prædixit, quia Deus hoc futurum esse præscivit. Quare autem non poterant, si à me quaratur, cito respondeo, quia nolebant, malam quippe eorum voluntatem præuidit Deus, & per prophetam prænuntiauit ille cui abscondi futura non possunt. Sed aliam causam, inquis, dicit propheta, non voluntatis eorum, quam causam dicit propheta? Quia dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos vt non videant, aures vt non audiant, & excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum. Etiam hoc eorum voluntatem meruisse respondeo. Sic enim excæcat, sic obdurat Deus deserendo, non adiuuando, quod occulto iudicio facere potest, iniquo non potest. Hoc omnino pietas religiosorum inconcussum debet inuiolatumq; seruare, sicut Apostolus dicit cum eandem ipsam tractaret difficillimam quæstionem. Quid ergo dicemus? inquit; Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Si ergo absit vt sit iniquitas apud Deum, siue quando adiuuat, misericorditer facit, siue quando non adiuuat, iuste facit: quia omnia non temeritate, sed iudicio facit. Porro si iudicia sanctorum iusta sunt, quanto magis sanctificantis & iustificantis Dei? Iusta ergo sunt, sed occulta. Ideo cum quæstiones huiusmodi in medium venerint, quare alius sic, alius autem sic: quare ille Deo deserente excæcetur, ille Deo iuuante illuminetur, non nobis iudicium de iudicio tanti iudicis vsurpemus, sed contremiscentes exclamemus cum Apostolo. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? vnde dictum est in Psalmo, Iudicia tua abyssus multa. Non ergo me fratres ad hanc penetrandam altitudinem, ad hanc abyssum discutiendam, ad inscrutabilia perscrutanda, expectatio vestra charitatis impingat.

QVÆSTIO III.

Quando hæc dixit Isaias?

§. 1. CVm videret gloriam eius, & loqueretur de eo. Controuertunt tamen auctores ad quem referantur, pronomina *eius*, & *eo*, ad Patrem, an Filium? Et certe si omnia consideremus, aliud concludere non possumus, quam de Christo Euangelistam loqui. De eo enim ante dixerat; non credebant in eum, & subiungit, multos exp incipibus credidisse in eum. Causa autem non erat, vt de patre diceret, gloriam eius ab Isaia visam, de eo enim dubium nulli erat. At Christi diuinitatem nobis certo argumento significare voluit; nam Deus erat cuius gloriam vidit Isaias c. 6. 1. *In anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea quæ sub erant, replebant templum, Seraphim stabant super illud. Deinde dicitur sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth.*

Spiritus Deus.

Christi gloriam vidit prophetes, Deus igitur Christus. Paulus Actor. 28. 27. Spiritum sanctum locutum esse ait, ex quo etiam illius diuinitas colligitur. Athanasius de communi essentia Patris & Filij. Apparuerunt ergo in illa visione filius, & Spiritus sanctus. Hoc est tota Trinitas, & ideo angeli ter repetunt, sanctus, sanctus, sanctus. Nec est excludendus pater; nam non minus apparere ille quam aliæ personæ debuit. Quod Hilarius lib. 5. de Trin. Tertullian. aduersus Praxean, Ambros. in 1. Luc. putant non apparuisse in veteri testamento, forte eo sensu dixerunt, quod pater sicut per filium redemit, ita per eum etiam prophetas erudierit, quadam appropriatione, non autem, quod non gloria patris simul etiam conspecta sit.

VERSVS 43.

Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei.

QVÆSTIO I.

An verè principes, & qua fide crediderint?

§. 1. PRincipes in Christum credebant, sed qui suæ existimationis, & auctoritatis tenaces erant, publice fidem non confitebantur, ne cum dedecore è synagoga ejicerentur; amabant enim magis gloriam quæ ab hominibus datur, quam quæ est à Deo. Qua ex re luculentum habemus testimonium, quo probamus à caritate posse fidem separari. Credebant in Christum, sed metu ignominiæ, fidem celabant, Ita Bellarminus lib. 1. cap. 15. de iustificatione. Respondet Pareus, veram eos fidem, & iustificantem habuisse, nec propter confessionis omissionem caritate priuatos. Veram fuisse igitur fidem concedit. Negat principes dilectione caruisse. [Crediderunt, *inquit p. 243. de iustif. lib. 1. cap. 15.* enim in Christum: Igitur non fuerunt hostes, sed amici Christi. Dilectionem igitur Christi aliquam habuerunt. Duo vero illa, quod dicuntur metu excommunicationis, Christum non confessi, & magis dilexisse gloriam hominum, quam Dei, non magis dilectioni, quam fidei eorum derogant. Docent quidem fidem eorum non fuisse vegetam, validam, de qua dicitur: Corde creditur ad iustitiam, ore fit confessio ad salutem: Non docent vero fidem eorum fuisse nullam, vel euanidam, & mortuam: sed fuisse ægram, infirmam, inualidam, vt eam vocat Cyrillus, quæ nihilominus vera esse potuit. Sicut enim verus homo variis morbis est obnoxius, salua sua essentia, sed non saluis actionibus vitalibus: sic vera fides non raro variis conflictatur morbis, saluo habitu, non saluis actibus.] Exempla Dauidis, Petri, Nicodemi adducit, & ex horum numero principes fuisse dicit.

Nec modo fidem mansisse veram, sed etiam dilectionem affirmat, sed fuisse infirmatam, non enim dicit, non dilexisse gloriam Dei, sed magis dilexisse gloriam hominum, probat hoc auctoritate Bucri.

Principum peccatum.

Respndeo. Principes illos qui magis dilexerunt gloriam hominum, quam Dei, adeo, vt præponerent illam diuinæ, grauiter peccasse, & quidem contra caritatem, quia taciturnitate obstabant cæteris. Nicodemus quidem noctu venit ad Christum, postea tamen & pro domino locutus est, & non consensit actibus eorum. Occultus potest esse quispiam Christi discipulus, verum si eo nomine ne gloriam hominum amittat, si humanæ laudis appetitu diuinam fastidit, excusari non potest. Quod exemplo Dauidis Bethsabeam rapientis, & Petri negantis principum caritatem probatur; tantum abest, vt fidem mereatur, vt potius contrarium consequatur. Nam & Dauid stupro, & innocentis sanguine oblitus caritate exciderat, & Petrus negando, ac peierando iustitiam perdiderat, fidem tenebat. Quod si Dauid in tantis flagitiis caritatem & iustitiam retinuit, nullum scelus facere iniustum potest credentem. Verum Pareus à suo patriarcha Caluino luculenter refutatur. [Quod nulla, « *inquit*, istis iniecta fuerit superstitio, sed solum apud « homi-

„ homines probrum fugitarint, disertè exprimit Euangelista. Nam si plus apud eos valuit ambitio, quam timor Dei, sequitur inani conscientiæ metu fuisse liberatos. Quid magis præposterum, imo quid magis ludicrum est, quam Dei iudicio, friuolos hominum applausus præferre? Hinc ergo mollities, quæ nos ad perfidam simulationem diffluere facit, quod in mundi aspectu omnes sensus nostri hebescunt: nam sincerus Dei aspectus, statim omnes opum, & honorum fumos discuteret. Eant nunc, quibus leue aliquod, & veniale delictum videtur esse, obliqua Christi negatio; cum ex aduerso pronunciet Spiritus. fœdius hoc portentum esse, quam si cœlum terræ misceatur. addit vero. Ergo intelligit Euangelista, ita mundo addictos fuisse istos, vt hominibus, quam Deo, placere mallent.]

Caluinus abnegationem esse grave delictum.

Negat Caluinus veniale delictum esse. At si mortale erat, non igitur in illis charitas erat. Augustinus illos proficisse negat; nam si proficerent, etiam superaturos fuisse illam vanitatem affirmat.

§. 2. Caluinus contra excommunicationem Pontificis, quâ hæretici solent percelli solatium conquirit. Quasi idcirco tyrannica sint illa fulmina, quia Pharisæorum excommunicatio iniqua, & sæua erat.

Excommunicatio Papæ.

Non erat illa par Pontificiæ. Illi excommunicabant Christum confitentes; Papa negantes. Causa diuersa est, ideo comparari non debent effectus. Quod si vspiam inane terriculamentum est excommunicatio, apud Caluinianos est. quod illorum conciliabulo eiici, magna pars est felicitatis. Verum hoc quasi per transennam. ad Principum fidem redeo, quos Bullingerus etiam damnat. *Christus disertè dicit: qui negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo qui in cœlis est.* Matthæi cap. 10. vers. 33. Et Brentius, Vanos & infelices vocat, ad ignominiam tendentes. Caluinus etiam obliquam vocat negationem, dum enim inimicis Christi communicarent, & separationem horrerent, hoc ipso ostendebant se à Christo alienos.

VERSVS 44.

Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.

QVÆSTIO I.

In quem credat, qui in Christum credit?

In Christi credere homo non desinit esse.

§. 1. NOn est in ipsis verbis aliqua pugna. Hoc enim duntaxat dicitur. Eum qui in Christum credit: non in eum duntaxat credere, nō in hominem aliquem, sed in eum qui misit ipsum. Gloriosam esse itaq; non infamem confessionem, vt quæ sit ipsorum angelorum, atq; adeo fuerit omnium prophetarum. Qui ergo in Christum credit, in eū credit, & in Deum Patrem, & Spiritum sanctum, non in hominem solum. Creditur autem in eum, vt Deum, non creditur ei duntaxat, vt legato Dei, vt notant Ambrosius, Augustinus, Leontius. Ipse enim & Pater vnum sunt, quocirca, qui in eum credit, ille & in Patrem credit. Augustinus serm. 53. de verbis Domini. Friuola itaque erat obiectio quorundam apud Ambrosium lib. 5. de fide, cap. 5. non esse in Christum credendum: ipsum enim dixisse, qui credit in me, non in me credit. Non enim negat in se credi, sed non in se solum, sed in Deum Patrem etiam. vt cum dixit: Qui vos audit, me audit. Augustinus de bono perseuerantiæ cap. 4. In Christum ergo qui credit, in hominem verū & Deum verum credit, ideoque in totum Deum, totam Trinitatem, quæ est fidei obiectum, non in hominem duntaxat. Pari modo qui videt Christum, videt & eum qui misit. Vnus est enim Deus, & natura non separabilis. Athanasius contra Sabellii Gregales. & oratione 5. contra Arianos.

Tribus modis Christus videtur.

§. 2. Tribus modis Christus videri potest, ideoque & tribus illis modis explicari verba, quæ sunt præ manibus, possunt. Videtur in æterna gloria Christi diuinitas & humanitas clarissimè facie ad faciem à beatis Angelis, & animabus. Cum autem in euidentissimo illo diuinitatis intuitu impossibile sit vnam pernam absque aliâ cognoscere, quod in eadem essentiâ conueniant, necesse est, eum qui Dei conspectu fruitur, omnes simul personas, atque adeo totam Trinitatem intueri. Argumentum itaque maius est, & diuinius, quam primâ fronte videatur. Probat enim eum qui in se credat, etiam in Patrem credere: nam & qui Christum vident Angeli, Patrem simul necessario vident. Itaque vera in Christum fides in personas illas tendit, in quas beata visio, nec separat quas illa coniungit; hoc est tum populus ille minus percepit, non tamen frustra dictum est, cum Christus non pauculos Iudæos, sed totam omnium sæculorum Ecclesiam instruxerit. Confirmat hoc verbum θεωρῶν, quod de rerum diuinarum contemplatione accipi consueuit. Alio modo videtur, & CHRISTVS, & videtur is, qui misit per fidem. Sic Ambrosius lib. 5. de fide capit. 5. Chrysostomus atque alii interpretantur. atque hoc modo non probatio, sed exegesis esset illius, quod superiore versu dixerat. *Qui credit in me*, &c.

Toletus Cardinalis de visione corporeâ intelligit. Qui enim oculis Christum intuetur, hominem quidem cernit, sed tamen & Deum videt, quia Deus est ille, quem videt homo. Quia vero etiam coniuncta est cum illo Deitas Patris atque essentia, Patrem etiam videt. Nec obstat non videri ipsam Deitatem: nam in homine, nec animam, nec substantiam corporis, sed colores, figuram, & lineamenta duntaxat cernimus, & hominem tamen videre nos dicimus. Mihi Dominus de fide loqui videtur, & sua diuinitate, horratur enim eos, vt qui se vident, in se credunt id sine metu & pudore confiteantur, quandoquidem non in hominem mortalem fides, & spes eorum recumbit, sed in Deum æternum, cuius veritatem supprimere graue plane scelus est.

VERSVS 45. 46.

Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni: vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

QVÆSTIO I.

Cur in mundum venit?

§. 1. NE in tenebris maneant, qui in eum credunt. Vniuersum igitur mundum caligo occupauit, nec vlla lux est, nisi in credentibus, sine luce illa impossibile est placere Deo. Frustra igitur extra veram fidem salus quæritur. Athanasius orat. 3. & 4. contra Arianos demonstrat hanc lucem esse verbum, & filium Dei, mundi conditorem. Quod ex eo etiam deducitur: quod venisse se cum dicat, antequam veniret, fuisse necesse sit.

VERSVS 47.

Et si quis audierit verba mea, & non custodierit: ego non iudico eum: non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum.

QVÆSTIO I.

An non sit Christus iudicaturus?

§. 1. QVod noster interpres habet. *Non custodierit*, φυλάξῃ, in Græcis variant exemplaria; nam multa habent, μὴ πιστεύσῃ, *non crediderit*. Latina lectio constans est, ideoque præferenda. Quod vero negat, se eum iudicaturum, non abdicat se potestate omnes iudicandi, sed nunc tempore existimationis negat se venisse vt Iudicem, sed vt Saluatorem. Hinc etiam Athanasius probat. Verbum esse Dei filium. orat. 5. contra Arianos. *Forsitan igitur impudentissimè dixerint, non Filij, sed verbi hanc vocem esse, Atque ex superibus dictis clarum est, Filium fuisse, qui ista loqueretur. Cum enim hic dicat, non veni iudicare mundum, sed seruare, in confesso est, non alium esse, quam vnigenitum Filium Dei. Dicit enim superius Ioannes: Ita Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum traderet, vt quisquis in eum credat, non pereat, sed habeat vitam æternam; non enim misit Deus Filium suum, vt iudicet mundum, sed vt seruetur mundus per ipsum: qui credit in eum non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est: eo quod non crediderit in nomen vnigeniti Filij Dei. Hoc autem iudicium est, quoniam lux venit in mundum, & homines dilexerunt magis tenebras, quam lucem, erant enim opera eorum mala. Si is, qui dixit, non venit vt iudicem mundum sed vt seruem, is autem qui venit in mundum seruet non vt eum iudicet, Filius est Dei vnigenitus: manifestum est eundem esse filium, qui dicit: Qui vidit me videt & eum qui misit me.*

Messias Iudex mundi.

§. 2. Quorsum illa verba CHRISTVS attulerit, non indicant auctores. Nihil enim ad institutum facere videtur, quod dicit, se iudicaturum: vt res penitus intelligatur, sciendum Iudæos ex Scripturis certò collegisse Messiam esse mundum iudicaturum. Nam in vetusta expositione Geneseos, quam magnã appellant. in cap. quadragesimum nonum. Vbi dicitur, *Donec veniat Silo.* Explicatur his verbis. *Hic est Messias, & ad eum aggregabunt se gentes. Quia ipse erit iudicans vniuersum mundum. Et hoc ipsum est, quod scribitur Michææ cap. 4. Et iudicabit inter populos multos, & arguet gentes fortes.* Et apud Isaiam 9. *Et iudicabit in iustitiã pauperes, & arguet in æquitate mansuetis terræ. & percutiet terram virga oris sui. & Spiritu labiorum suorum interficiet impium.* Ita eorum interpretes, qui etiam verba Danielis 7. huc accommodant, vt ex R. Iehosua docent, R. Abraham, & R. Selomo, & in Midras Tehillin, expositione Psalmorum. *Simile hoc est filiis hominum, qui venientes ad iudicium apud Tribunal, pertimescebant iudicium, dictumque est illis. Ne timeatis, neque grauetur cor vestrum. Sic enim est futurum, vt Israel stet in iudicio, coram Deo sancto, & benedicto, & ipsi quidem pertimescent; Angeli vero ministerij dicent eis. Ne timeatis, neque paueatis, neque terreamini. Filius quippe ciuitatis vestræ est. Sicut dicitur Isaiæ cap. 45. Ipse ædificabit ciuitatem, & captiuitatem meam emittet. Iterum dicens, ne timeatis iudicium meum. Nonne cognoscitis eum, quia propinquius est.* vt dictum Psal. 149.

Hoc non esse tempus iudicij.

Cum igitur ista Iudæis nota essent, & Christus dixisset, Nunc est iudicium huius mundi, se omnia ad seipsum esse tracturum, modico tempore eos lucem habituros, mansuros in tenebris, qui in se non crederent. Putabant iudicium mox futurum; nam videmus etiam Apostolos secundum Christi aduentum cum primo iunxisse. Ne igitur ea in re errarent, putarentque eos qui non crederent continuo Dei iudicio conterendos; aut si id viderent non fieri, de Messia dubitandi occasionem haberent, diserte monet, se nunc non venisse iudicatum, sed saluatum mundum. Periculum enim erat, vt impii piis, & fidelibus insultarent, ac subsannarent, quod nullas suæ infidelitatis pœnas penderent, cum interim fideles cum maximis calamitatibus conflictarentur.

VERSVS 48.

Qui spernit me, & non accipit verba mea: habet qui iudicet eum: sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die.

QVÆSTIO I.

Quomodo sermo sit iudicaturus?

§. 1. INfidelium proteruiæ occurrit. Etsi, inquit, nunc ego iudicandi & vlciscendi potestate non vtar. non tamen impune lasciuiet eorum insolentia, qui verba mea contemnunt. Iudicabuntur in nouissimo. Sermo quem locutus sum ille iudicabit. Sermo enim habet causam, & argumentum eos damnandi. Hinc apparet vers. 47. legendum negatiuè, *non custodierit.* non affirmatiue, vt Nouatiani, & Ambrosius legunt: agitur enim de infidelibus. Sensus igitur clarus est. Impios & incredulos sermo ipse, Euangelium ipsum, quod ex Prophetis probaui, quod miraculis confirmaui, quod sanctissimam doctrinam continet condemnabit, non pronunciando sententiam, sed ostendendo eorum scelera, & quæ illis pœna debeatur. Quemadmodum leges dicuntur damnare reum, quæ in eas commisit, & lege agere dicitur, qui crimen vlciscitur. Cum ergo veram doctrinam ferre nolint, tum dæmum apparebit, quantum bonum neglexerint, quantum malum secuti sint. Consule Augustinum lib. 1. cap. 12. de Trinitate. *Sermo damnat.*

VERSVS 49.50.

Quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

QVÆSTIO I.

An mandatum à Patre acceperit?

§. 1. QVidam negarunt. Patrem Filio quicquam mandasse, sed mandatum nihil aliud esse, quam eius cum Patre consentientem voluntatem: Verum cum toties de mandato agat, & obediens fuerit, non est dicendum mandatum non habuisse secundum formam serui, cuius est præceptis Domini obtemperare. *Mandatum habuit secundum formam serui.*

Minatur itaque iudicium, quoniam à seipso non loqui-

loquitur, non ex humana voluntate, cuius minas facile superbi contemnerent, sed Dei mandato illa proferre. Eum & veracem esse, & ad vindictam capiendam fortem cuius manum nemo posset effugere. Ita Cyrillus aliique.

§. 2. Ariani cupide hæc omnia arripuerunt: vt diuinitate Dominum spoliarent. Si enim nihil à seipso loquitur, si omnia mandato Patris mittentis agit, non ipse igitur Dominus est, sed more aliorum legatorum ab imperio legantis dependere cogitur. Si autem DEVS est, à seipso, & propria auctoritate loquitur.

Vt Deus nõ accepit mãdatum.

Respondent Ambrosius lib. 5. de fide cap. 5. & Augustinus Tractat. 54. Etiam secundum Deitatem non loqui filium à seipso, non est enim à seipso, sed à Patre genitus. Quid ergo mirum est, si accepit ab alio, quod loquitur, si ab alio accepit, quod est? Mandatum autem naturam interpretatur. Mutuati videntur hoc ipsum ab Athanasio, dial. 1. contra Macedonianos. vbi concludit tres personas vnam esse essentiam: & ait ὧν ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ φύσις. *Quorum est eadem operatio, seu vis operandi, est eadem natura.* Quærit deinde Macedonianus, Quomodo igitur dictum est, non loquetur à semetipso, sed quæcunque audierit, loquetur? Respondet orthodoxus. Quia filius quoq; ait: Pater qui misit me, præcepit mihi quid dicam, aut quid loquar. Hoc vero vel maxime ostendit, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum eiusdem esse naturæ. Quærit Macedonianus; Quomodo? Respondet orthodoxus. Vnamquamque naturam rationalem ita factam esse, vt à seipsa loqui possit, & sæpe loquatur; aliam voluntatem habeat à Dei voluntate, Spiritum sanctum non habere: nec posse habere nisi diuinam.

Responsio altera est expeditior; non enim loquitur quicquam, nisi quod Pater præcepit, secundum humanam naturam: illam enim in omnibus, & per omnia regit diuinitas. Hoc ergo elogio Patrem vt Patrem honorat, quemadmodum eodem in dialogo Athanasius interpretatur. Nam ipsa humana natura rationalis, & liberæ voluntatis præcepti capax erat. Mandatum porro vocat vitam æternam, quod in eo sit vita æterna. Quemadmodum Christus iustitia dicitur, & redemptio.

CAPVT XIII.

ANTE diem festum Paschæ, sciens Iesus, quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. 2. Et cœna facta, cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotæ: 3. Sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia à Deo exiuit, & ad Deum vadit: 4. Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua: & cum accepisset linteum, præcinxit se. 5. Deinde mittit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus. 6. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi laues pedes? 7. Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea. 8. Dicit ei Simon Petrus: Non lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero, non habebis partem mecum. 9. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos sed & manus, & caput. 10. Dicit ei Iesus: qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. 11. Sciebat enim, quisnam esset, qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes. 12. Postquam ergo lauit pedes eorum, & accepit vestimenta sua: cum recubuisset iterum dixit eis: Scitis, quid fecerim vobis? 13. Vos vocatis me Magister, & Domine: & bene dicitis. sum etenim. 14. Si ergo ego laui pedes vestros, Dominus, & Magister: & vos debetis alter alterius lauare pedes. 15. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. 16. Amen amen dico vobis: Non est seruus maior Domino suo: neq; Apostolus maior est eo, qui misit illum. 17. Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea. 18. Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim, sed vt adimpleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, leuabit contra me calcaneum suum. 19. A modo dico vobis priusquam fiat: vt cum factum fuerit, credatis, quia ego sum. 20. Amen, amen dico vobis. Qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum, qui misit me. 21. Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est Spiritu: & protestatus est, & dixit: Amen, amen dico vobis: Quia vnus ex vobis tradet me. 22. Aspiciebant ergo ad inuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. 23. Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. 24. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est, de quo dicit? 25. Itaque cum recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei: Domine quis est? Respondit Iesus: ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Iscariotæ. 27. Et post buccellam introiuit in eum Satanas. Et dixit ei Iesus: Quod facis, fac citius. 28. Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei. 29. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis vt aliquid daret. 30. Cum ergo accepisset ille buccellam, exiuit continuo. Erat autem nox. 31. Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis: & Deus clarificatus est in eo. 32. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso: & continuo clarificabit eum. 33. Filioli adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis: Quo ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo. 34. Mandatum nouum do vobis: Vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. 35. In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. 36. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea. 37. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. 38. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.

IN CA-

IN CAPVT DECIMVMTERTIVM

ARGVMENTVM.

CHRISTVS insigni humilitatis exemplo pedes discipulorum lauat, ad idem officii genus alios hortatur, deinde turbatus Spiritu proditorem prædicit, & Ioanni indicat, Iudas acceptâ buccella, iam plenus Satana egreditur ad vendendum Dominum, qui postquam exiuit, Dominus hortatus est cæteros ad constantiam, filium hominis iam esse clarificatum, mandatum nouum dilectionis dat, & Petro lapsum suum prædicit.

In Syriacâ Ecclesiâ leguntur triginta primi versus in lotione secreta. Ita enim habetur: קריגא רשיגתא ארזניתא *keriana deschigata arzenitha*, *lectio in lotione secretâ.* Secretam autem appellant, non quod Christus eam tantam esse voluerit, cum Iudas fuerit conscius, nec domestici ignorauerint, à quibus peluim, linteum & aquam accepit, sed quod plenam mysterio iudicarent. Sic Daniel. 2. Et Psal. 25. Est etiam 13. Matthæi ארזא *araza*, *secretum.* Et 1. Ioan. 4. & Iud. 4. In rituali Seueri Patriarchæ pro mysteriis Synaxeos accipi solet. Quocirca etiam hic lotionem accipio pro ea quæ mysterium Eucharistiæ antecessit.

VERSVS 1.

Ante diem autem festum Paschæ, sciens Iesus quia venit hora eius vt transeat ex hoc mundo ad Patrem: cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

QVÆSTIO I.

Quomodo sciuerit Christus mortem?

§. 1. QVod noster interpres vertit: *ante diem festum*: in Græcis est, πρὸ ἑορτῆς, *ante festum.* eodem sensu. Horam cum omnibus circumstantiis sciebat diuina scientia ab æterno, humana autem à prima conceptione. De quare vide Cyrillum Theophylactum, cæterosque: quamuis de æterna notitia præcipuè intelligant. Videatur & Augustinus serm. 127. de tempore. Crebro ante sese faroribus sacerdotum subduxit, nondum enim erat hora eius. Nunc cum adest illa ipsa mortis à Patre constituta hora, ipse vltro se ad mortem comparat, vrbem ingreditur, seq; capientibus facilem offert.

Omnia præsciuit.

§. 2. Quamuis autem experimentali scientia profecerit, non tamen vlla vnquam laborauit ignorantia; nam quæ expertus est eadem ante experientiam perfectissimè norat. Quâ in re Caluinus, Beza, Iunius, Danæus vehementer errant. Cognouit quædam aliter, quam ante, sed non alia. à principio statim vnctus est; omniaque cognouit. Sed ea de dixi Lucæ cap. 2. vers. 40. & 54. Consulatur D. Thom. quæstio. 12. a. 2. in 3. p. Bellarminum libro 4. de Christo capit. 2. & 3. Præcipue Athanasium orat. 4. contra Arianos. Quod vero Damascenus ait, Christum πάντα τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη ἀνθρώπου suscepisse, non tamen ideo consequitur, nec ille existimat ignorantiam suscepisse.

Non ignorauit.

Nam illa cum est rei, quam posset homo scire, quamque consideratis omnibus circumstantiis scire deceret, multum de dignitate, & perfectione eius detrahit. vt explicat noster Gregorius de Valentia. T. 4. quæstio. 15. pag. 1. Iunius Agnoeticam illam Caluinianorum impietatem emollire se putat, cum vocat, nescientiam, noua voce veterem hæresin, vt vendibilior sit interpolans, negatque esse ignorationem priuatiuam, pure negatiuam appellat. At nos aliquam in Christo nescientiam esse non negamus: Sic vocabulo tantum significatur Deitatem minus perfecte ab humanitate, quam seipsa cognosci. Cum enim anima illius creata sit, finitaque, non potest Deum cognitione sua comprehendere. Verum nouorum Agnoetarum est alia ignorantiæ ratio, quam Christo attribuunt. Contendunt illi omnes infirmitates humanæ naturæ à Christo assumptas, quæ peccata propriè dicta non sunt. Ex illis quoque ignorantiam esse priuatiuam nemo est, qui nesciat. Hanc ergo in Christo esse affirmant, aut sane argumento, quod ipsos euertit, vtuntur. Ipse Danæus scientiam sectam, ignorantiam igitur præcessisse docet. Additque diuinam Christi naturam humanæ per gradus, & tempora dispensasse, quæ ad salutem humani generis erant necessaria cognitu, & factu. Itaque docent, in principio ne quidem ea sciuisse, quæ cognitu necessaria erant.

Nescientia Iunij.

§. 3. Danæus tantopere illam Christi ignorantiam prosequitur, vt nisi in illo reperiatur in diuinitatem putet migrasse humanitatem.

Atque etiam Lombardi sententiam deprauat, Quâ de re vide Cydonium nostrum in erudito opere, quo ipsum confutat, c. 13.

Respondeo. Argumento tam improbo Christi gloriam prorsus obscurari. Si enim idcirco non potest anima Christi à primo ortu extremum iudicii diem cognoscere, ne Deo æquaretur, & ex Lombardo æqualitatē inter Christi humanitatē, & deitatem illa scientia constituit, ideoque probatur Christi ignorantia, ne nunc quidem ad Patris dexteram residens, omnibus in eius potestatem datis, diem illum decretorium cognoscet, neque enim etiam nunc Deo est æqualis anima illius, quamuis beatissima. Neque Durandus, neque Lombardus dum negant CHRISTI Vbiquitatem, ignorantiam asserunt. Imo Danæus dum ex CHRISTI scientia Vbiquitatem se qui contendit, & ea quidem scientia, quam illi in glorioso statu concedit, veritatem prodit Vbiquitariis, qui Christi humanitati omni scientiam, omnipræsentiam, aliaque affingunt, quibus nouum Deum fabricent. Nos nec omnia quæ Deus nouit, nec ipsum Deum tanta perfectione cognoscere Christi animam dicimus, vt eum comprehendat: Denique actum, habitumque scientiæ, quæ in Christo est finitum dicimus, creatumque, ab actu cognitionis quæ in Deo est omnino distinctum. Ipse Hunnius vbi de persona Christi agit, capite de communicatione omni scientiæ, Vere Iudicii diem tradit ignorasse. in statu autem gloriæ, nihil ignorare eorum, quæ Deus nouit.

Anima Christum est Deus qualis.

Quâ

Quâ quidem in re grauius errant, naturarum confusione. Sed huius loci non est ista disputatio.

QVÆSTIO II.

Cur mortem appellat transitum?

§. 1. MOrtem etiam Philosophi, qui animarum crediderunt immortalitatem, transitum appellarunt, ita Plato θάνατον μετάβασιν nominat. Si in prima sua dignitate homo perstitisset, à vita temporali ad æternam sine morte transisset, subita corporis mortalis in immortale commutatione. Nunc in transitu iustorum difficultas inuenitur. Mors enim intercedit, corporumque dissolutio. At CHRISTI mors quam continuò resurrectio insecuta est, transitus potius quam mors dicenda fuit. Alludit etiam ad פסח *pesach*, Pascha, quod transitum significat. Augustin. Tractatu 55. *Vtique vt & ipsi de hoc mundo vbi erant, ad suum caput, quod hinc transisset, eius dilectione transirent: quid enim est, in finem, nisi in Christum?* Finis enim legis Christus, *ait Apostolus*, ad iustitiam omni credenti. *Finis perficiens non interficiens: finis quousque eamus, non vbi pereamus. Sic omnino intelligendum est*, Pascha nostrum immolatus est Christus. *Ipse est finis noster, in illum est transitus noster.*

Mors piorũ transitus.

Non igitur mors timenda est, quæ aditum ad regnum aperit, non magis quam egressus ex carcere, cum eo itinere dux, & legifer noster antecessit.

§. 2. Transitus indicat, non fuisse ante in cœlo apud Patrem secundum humanitatem. Nam quod fingit Hunnius lib. 1. de maiestate Christi. Christum esse illocali præsentia vbique. Id & falsum est, & ad rem non pertinet, stultum est enim, si dicere velit, ideo transire quod in cœlo ante non fuerit illocaliter, cum nullo modo fuerit.

Si enim eo modo quo Deus est vbique, illocaliter humanitas est vbique, ergo & in cœlo, & vbique assumebatur, & nascebatur, imo & æterna erat.

Quod vero eodem loco de illocalitate repetit, & modo Vbiquitatis, etiam absurdius est. Nam & illocaliter in cœlo & vbique assumeretur, nasceretur Christus secundùm humanitatem, & humana natura quæ cum tempore creata est, diuina æternitate donaretur.

Humanitas Christi non vbique.

Si ergo supra, citra, extra, vltra omnem locum est, non est dubium quin sit illocaliter infinita, vt si Angelum, ac animam supra, & extra omnem locum esse imaginemur. Etsi enim in illis corporum, aut quantitatum extensio nulla sit, Vbiquitas tamen illorum habet infinitatem, nulla enim re finitur. Itaque & in cœlo erat, & vbique.

QVÆSTIO III.

Quomodo in finem dilexit?

§. 1. CHrysostomus interpretatus est, εἰς τέλος, quasi dictum sit, τελείως, *perfectè*, & absolutè sine vllo penitus defectu. Cyrillus moriendo dilexisse vult, quod non sic intelligendum est, quasi postea diligere defierit; nam & post mortem dilexit, vt ex, ponit Augustinus. *Nam video*, inquit, *posse ista verba Euangelica quodam humano modo etiam sic accipi, tanquam vsque ad mortem Christus dilexerit suos, vt hoc videatur esse, in finem dilexit eos. Humana est hæc sententia, non diuina. neque enim nos hucusque ille dilexit, qui semper & sine fine nos diligit, absit vt dilectionem morte finierit, qui non est in morte finitus. Etiam post mortem quinquè fratres suos dilexit dives ille superbus atque impius, & vsque ad mortem nos dilexisse putandus est Christus? Absit charissimi, nequaquam ille nos diligendo vsq; ad mortem veniret, si dilectionem nostram morte finiret. Nisi forte ita sit intelligendum, in finem dilexit eos, quitantum dilexit, vsque ad mortem dilexit eos, qui tantum dilexit eos, vt moreretur pro eis. Hoc enim testatus est dicens.* Maiorem hac charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. *Ita sanè non prohibemus intelligi*, in finem dilexit, *vsque ad mortem dilexit, id est, vsque ad mortem illum dilecto ipsa perduxit.*

Finem

Hic ergo probat Cyrilli interpretationem, rectè intellectam. Nam ipse, *In finem*, interpretatus est, *In Christum*, seu *propter Christum dilexit eos.* Quod etiam verum est. Quanquam aliud dici non videatur, esse, *In finem dilexit*; quam constanter vsque ad finem vitæ dilexit, vt etiam pro illis moreretur, atque adeo resurgens etiam diligere pergeret. Suos autem vocat, ἰδίους familiares, quos discipulos elegerat; nam & Iudam sic dilexit, cum ille tamen tandem non perseuerarit. Sed dilectione contempta, odio se dignum fecerit. Dilectionis porro indicium pedum lotio fuit. Suos autem qui erant in mundo dicit, quod alii iam defuncti in requie essent: Patriarchæ & Prophetæ. aut sanè, quod in mediis periculis seu fluctibus eos relicturus abiret, singulari subsidio defendendos.

VERSVS 2.

Et cœna facta, cum diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Iscariotes:

QVÆSTIO I.

An diabolus miserit in cor Iudæ?

§. 1. QVod vetus interpres habet, *facta cœnâ*, in Græco textu legitur tribus modis, γινομένου, γενομένου τοῦ δείπνου. Syrus cum vetere consentit: de lotionis tempore alibi actum esse constat, & ante lotionem cœnasse, & post lotionem cœnam fuisse continuatam. Quod in Græco τοῦ διαβόλου ἤδη διαβεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ἰούδα, *cum diabolus misisset in cor Iudæ.* Syrus interpres videtur legisse διαβεβληκότος ἑαυτὸν, *cum se iniecisset in cor Iudæ.* רמיא חרחלה לסטנא בלבה דיהודא *Cum iniecisset se Satanas in cor Iudæ.*

Diabolus in corde Iudæ.

Idem opus Iudæ, & Satanæ tribuitur, Iudæ vt patratori, Satanæ, vt auctori. Ideo nec Iudas excusari potuit, qui diabolo paruit, nec Deo adscribi peccatum, quoniam diserte opus dæmonis esse Scriptura testatur.

Quin præcipuè scelèris atrocitas indicatur, cum auctor eius dæmon esse perhibetur, vix enim cadere in hominem videtur posse tanta peruicacia. Etiam Christi clementiam bonitatemque commendat, qui hominem, cuius in animo iam Satanas residebat, non modo non eiiceret è suorum consortio, sed mensa etiam, & charitatis summæ officiis dignaretur.

§. 2. Habuit suos olim Iudas, atque adeo dæmon ipse Patronos. Caiani Iudam defendebant, vt est apud Epiphan. hæresi 38. Alii Christum accusabant

sabant violatæ legis, alij Iudæ à Deo reuelatum vt eum proderet, adeoque diuino id iussu factum. S. Irenæus libro 5. cap. 29. *Omnem malitiæ commixtionem ante diluuium factam esse ex angelica apostasia, nec minus in posteris lex ea valuit, quâ dæmon sibi in hominibus ad flagitium impellendis in hodiernum vsque diem pestilentissimo labore occupatur.* Origenes in Iob, cum in illa verba commentatur: *Vnde venis?* *Ab homicidiis, à sanguinibus, ab adulteriis, à furtis mendaciis, horum auctor & inuentor existens super terram. Vnde venis tu? ab internecione Abel, à Gigantum impudicitiâ, à turri contumaciæ, ab Esau auiditate, à Pharaonis pertinaciâ.*

De Caianis ita refert Irenæus lib. 1. cap. 34. *Alij rursus Cain à superiore principalitate dicunt & Esau & Core, & Sodomitas, & omnes tales cognatos suos confitentur, & propter hoc à factore impugnatos,* &c.

Iudam qui laudent. Hæc Iudam proditorem diligenter cognouisse dicunt. Et solum cæteris cognoscentem veritate perfecisse proditionis mysterium. per quem & terrena, & cœlestia omnia dissoluta dicunt, & confictionem adferunt eiusmodi. Euangelium Iudæ illud vocantes.

Horum consors etiam Iudas fuit. Theodoretus, Caianos dixisse; *Cain superiore auctoritate fuisse liberatum: Eum & cæteros odio habitos à creatore.* Sed nihil ab eo *noxiæ accepisse, sapientiam enim ab eis eripuisse, quod in illis habebat.* Vide etiam Epiphanium contra hæresin 38. alios quoque qui de Manichæis & Gnosticis egerunt. Vide etiam Nicetæ orthodoxiam. Et hi quidem dæmonibus, aut Angelis illa tribuebant auctoribus sua scelera, fœda & horrenda Gnosticorum progenies: eorum tamen insaniam longè superarunt, quos Vsinulca auctore furentes, quidam aptissimo nomine Hyperephanios appellat, qui in Deum ista transscribunt. Verecundius enim veteres Angelos, scelerum auctores, quam Deum nostri appellarunt. Illi quidem ad flagitia sua angelos hortatores, & adiutores sibi esse iactabant, nostri Hyperephanii Deum etiam impulsorem, & coactorem esse blasphemant. Negant quidem nonnulli id se dicere, sed suis libris conuincuntur. Nicolaus Greuinchouius in absterſione calumniarum Adriani Smoutii eos ita sentire probat. vt ostendi in Coronide omnium Iubilorum pagina 289.

Caluinus ita dicitur in Argenide.

Deus Caluinistarũ. Obiecerunt olim ista Borborianis nostris, non modo Catholici, sed etiam Lutherani, & Caluiniani alii. Hunnius, Alberus, Melanchthon, Henningius, Gellius, Snecanus, Anastasius Veluanus, inter cæteros Philippus Nicolai, integris tractatibus docet, Deum Caluinianorum ipsum esse cacodæmonem.

VERSVS 3.

Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia à Deo exiuit, ad Deum vadit.

QVÆSTIO I.

Quomodo Pater dedit illi omnia in manus?

§. 1. NOn sunt audiendi, qui verbum εἰδὼς, *sciens*, ad Iudam referunt, quasi sciuerit Patrem omnia in manus Christi tradidisse. Non conueniunt ista proditori, itaque nonnulli codices Latini addunt nomen Iesus, quod est in pluribus Græcis: εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς. *Sciens Iesus.* Vide Gregor. Moral. lib. 3. cap. 11. Sciens igitur ista CHRISTVS filius Dei naturalis tanto amore, ac maiestate digna opera facturus ponit vestimenta ac pedes lauat. Iam autem omnia danda erant: Imperium in omnes, etiam diabolum, cuius suasione moriturus erat. Omnia dedit, etiam moriendi potestatem, matura iam redemptione. Etsi ergo tradendus esset ipse aliorum potestati, ipsi tamen Domino tradita sunt omnia. Tradita sunt autem vt homini, nam vt Deo omnia ab æterno illi tradita fuerunt, quæ & ille facturus erat; vt enim primum res quæque facta est, ita etiam mox tota quanta est, creatoris est. Et plana quidem est ista responsio, contra eos, qui filium Dei omnia accipientem à Patre, minorem Patre dicebant. Accipere sanè eius est, qui non habuit. *Omnia accepit.*

Chrysostomus tamen aliam responsionem etiam adhibet. Nihilo enim ex eo minorem esse demonstrat.

Cum vero traditionem audis, nihil humanum suspiceris: honorem enim erga Patrem & concordiam signat. Quemadmodum enim Pater ei tradit, ita & ipse Patri: & hoc indicat Paulus, inquiens: Cum tradet regnum Deo & Patri: *hoc autem hoc in loco humanius locutus est, multam eorum curam, & incredibilem dilectionem præseferens, tanquam familiares eos curans, bonorum matrem humilitatem docens, quam & principium & finem inquit esse virtutis.*

§. 2. A Deo se exisse dicit, cum formam serui acciperet, non mutatione sui, aut in alium locum egressu, sed humanitatis assumptione. Redire autem dicitur, cum humanam naturam cum diuinitate iunctam in cœlo collocat: Cum igitur illa consideraret, à Deo se exiuisse, ad Deum redire, tantæ humilitatis opus hominibus ad exemplum proponere voluit, qui non alio modo ad Deum, nisi modestiâ adire possunt, cum eum qui exiuit, non nisi sic redire credunt. Si enim illi tanti stetit reditus, quid nobis futurum est, qui de puluere exiuimus? si tantus sit tumor noster, vt eum cœlestis portæ angustiæ non capiant? Interim nec à Deo exiens Deum deseruit, nec ad Patrem rediens, nos relinquit. *A Deo exisse, uit.*

VERSVS 4. & 5.

Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua: & cum accepisset linteum, præcinxit se. Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

QVÆSTIO I.

Quomodo lauat pedes?

§. 1. CVm tantus ac talis esset, magna diligentia pedes lauat. Docerque nihil boni operis faciendum esse negligenter. Itaque vestimentum ponit, togam superiorem, non enim pene nudus lauit, vt Origenes falso putauit. Deinde linteo se cingit, Græc⁹ etiam λέντιον appellat. Syrus vero סרונא *sedona*, quasi Syndonem dicat. A Sidone esse memorant, at Sidon non per Samech, sed ש scribitur, & licet soleant mitigare asperitatem Hebræam Syri, Sidonem tamen appellant צירן Tsaidon. Verum parum hoc forte ad rem, licet omnia Scripturæ verba magni sint æstimanda. Hoc potius animaduersione dignum est: CHRISTVM præcingi voluisse linteo; venerat enim ministrari. Cinctura autem ministrantium est. Syrus habet cinctum fuisse בחצרוהי *bethatsarohi* *Cinctura ministrantium.*

chatzaubi, in lumbis suis. Ipse denique mittit aquam in peluim, ipse omnia administrat.

§. 2. Illo tamen opere in speciem sordido & seruili maiestatem suam declarauit-quod Apostolorum discipulus Irenæus agnouit lib. 4. c. 39. *In nouissimis autem temporibus cum venit plenitudo temporis libertatis, ipsum verbum per seipsum sordes abluit filiorum Sion, manibus suis lauans pedes discipulorum. Qui enim pedes lauit discipulorum, totum sanctificauit corpus, & ad emundationem adduxit.*

Illam igitur lotionem figuram esse dicit eius, qua quotidie sordes peccatorum, abluuntur, & eundem esse qui pedes Apostolorum, & qui sordes filiarum Sion olim abstersit. Ita & Cyprianus de lotione pedum, siue quis alius est auctor, & Augustinus in hunc locum, & Cyrillus exponunt. Consule & Augustinū de virginit. c. 32. Tert. de patientia. c. 3. Tertull. l. de baptismo c. 9. Notat Christum plurimū aqua vsum, eaque re baptismi sacramentum probat; quin etiam id in veteri testamento factum, elegans est eius ratiocinatio, & ipsum audire fas est. *Quot igitur patrocinia naturæ quot priuilegia gratiæ, quot solennia disciplinæ, figuræ præstructiones, precationes, religionem aquæ ordinauerunt.* Multa recenset aquæ mysteria, & concludit, baptismum illis figuratum, qui & ipse in aqua confertur.

Est autem fœdissimum ministerium alienas expurgare sordes, Dominus tamen sordes omnium sordidissimas, putentissimas, & grauissimas abstersit, sordes peccatorum.

§. 3. Hanc ob causam lotionem pedum quidam inter sacramenta recensent, Est enim cærimonia sacra à Christo instituta, quam etiam esse vsitatam Apostolis Christianisq; voluit. Mysteriū indicat, quod tum Petrus nesciebat, promissionem gratiæ habet, & minas in negligentes; *nisi lauero te, non habebis partem mecum.* Hinc Cyprianus, de ablutione pedum. Ambr. l. 3. de sacram. c. 1. Bernardus sacramentum appellant. At non dicunt illi proprie sacramentum esse, ideoq; falso à Kemnitio alijsque traducuntur, quasi plura sacramenta, quam Catholica facit Ecclesia, agnoscunt. Ambrosius symbolum baptismi esse existimat, nec eos damnat, qui non vtuntur lotione pedum. Cum vero ille Baptismi necessitatem sæpe inculcet, & baptismi symbolū ab ipso baptismo separet, nullo modo pro sacramento proprie dicto vsurpat.

Lotio pedum non est sacramentum.

Quomodo sit sanctificatio & mysterium, ipse vno verbo definit. *Quia in baptismate omnis culpa diluitur.* Itaque cærimoniam dicit, & baptismatis figuram: non autem proprie sacramentum. Cyprianus siue auctor de ablutione pedum non vocat sacramentum, quo vtamur, sed eam lotionem qua Christus Apostolorū lauit pedes vocat sacramentum, & significationem eius purgationis quotidianorū, quæ in nobis fit peccatorum. Verba sunt: *Et ne quid consummationi doctrinæ deesset, inter fixa, & immobilia præcepta, & ea quæ moueri possunt, & repeti, distinctionem posuit, vt cæteris immutabiliter semel statutis, vltima lauacri species, quotidianis expiationibus commodata commendaretur fidelibus.*

Humilitas

Et deinde. *Propter hoc benignissime Domine pedes lauas discipulis, quia post baptismum, quem sui reuerentia non patitur iterari, aliud lauacrum procurasti, quod non debeat intermitti: tamen ipse, quod doces, facis: vt quanti quæstus hoc opus sit, ex tua bonitate discamus, & inclinata ad nostros pedes altitudine tua, stans aduersus proximos, & erigens se contra Deum confundatur superbia hominum, & ad humilitatem Dei, noverit de se humilia sapere lutum.*

Non habet illa lotio gratiæ promissionē, nec iussa est, vt sacramentum, sed vt officium humilitatis & caritatis. Nec peccant illi, qui eam non vsurpant, etiā totæ Ecclesiæ, vt Romana, sed nec vnquam in Ecclesiam ad remissionem peccatorum est inducta.

QVAESTIO II.

Rectene faciant prælati qui subditorum lauant pedes?

§. 1. BVcerus negat Christum lotionem pedum tātum exigere *Nequaquam*, inquit, *lotionem pedum tantum exigit Christus. sed veræ dilectionis officia quæuis.* Ita sane est, si. n. Deus homo, Dominus noster eo se demisit, quid nos facere oportet, & si pedes aliorum lauare, nonne & alia præstare fratribus oportet? Subiungit. *Nihil minus, quam Christum imitantur episcopi, dum quotannis semel aliquot pauperum pedes abluunt, & deosculantur.* Cur vero non imitantur Christū. Quod Christus fecit, faciunt, & ipsi. Linteo se præcingunt, aquā mittunt in peluim, pedes lauant. Cur igitur non imitantur? An quia quotannis semel faciunt? At Christus tota vita semel fecit. Nō ideo igitur accusandi, quod semel faciunt, forte & sæpius faciunt. Cur igitur non imitantur. Quia non modo ante lotos, sed aqua etiā odorata perfusos lauant, & deosculantur. Theatricā lotionem Caluinus appellat. Sed tamen etiam lotos lauare pedes pauperum, & odoratos abluere, & deosculari virtutis est, ministrant illis ad mensam nō modo Episcopi, sed dynastæ, reges, imperatores, & Dominum humilitate sua imitantur, sane figere oscula pauperum pedibus, lauare vtcunq; lotos, opus est illius, qui fratribus humilia obsequia deferre didicerit, qui superbiam fregerit. Quamuis igitur delicatum ministeriū videatur, lotos, & odoratos pedes abluere, tale tamen officium est, vt humilitatis commendationem mereatur, & fastidiosæ magnatū vitæ possit ignosci, quod ad fœtores, & sordes illas abstergendas non satis animi habeant. Imitantur Christum, sed dispare facto. In secundis tertijsq; subsistunt, primas non attigerunt. Quin etiam falsum est, quod de lotis & odoratis pedibus iactant, alibi aliquando factum credo, semper, & vbiq; nego. Imo nec crebro quidē. Interdum pauperes ante domi verecundiæ causa abluunt, non culpabili ciuilitate, ne putorem suarum sordium Episcopo ingerant, alij id negligunt. Vtrisque lauantur pedes.

Episcopi lauant pedes.

§. 2. Caluinus aliam causam cōminiscitur. [Quotannis theatricam pedū lotionem instituunt: Ita inani nudaq; cerimonia se pulchre defunctos putā; defuncti sibi permittunt fratres contemnere. Neque id modo: sed postquam duodecim hominibus lauerunt pedes, omnia Christi membra se suosq; crudeliter lacerant, atq; adeo in faciem ipsius Christi conspuunt.] «

At non ideo lauare pedes malum est, quia contemnere fratres peccatū est. Possunt hoc recte facere, possunt in alijs delinquere. Attamē quos Caluinus Christi membra appellat, Episcopi rectius iudicant membra dæmonis, lupos non parcentes gregi: quos dū expellunt, Christum imitantur. Fures sunt, & latrones quos contra armari pastores oportet, ne mercenariorum ritu gregem prodant: Et mirum esse non debet, si illi quorum audaciā sacra & profana per totā Europam sunt lacerata, fidelium Episcoporum vigilantia, & imperio sint compressi, ne quo arbitrio in vitam & sanguinem miserorum grassari possent. Quid in Belgio, Francia, Anglia egerint satis Theatrum Caluinisticæ crudelitatis demonstrat. Historiæ Gallicæ, Belgicæ, Anglicanæ nobis illa omnia exhibent. Neque vlli ista clarius quam Lutherani depinxerunt.

At noluit Christus annuam esse cærimoniam, sed nos semper paratos esse voluit, ad lauandos fratrum pedes. Respondeo: Paratos nos esse voluisse: ac eo nos externa cærimonia, seu potius exercitium ducit: eo enim admonemur officij nostri, non modo cum doctrinam Christi audimus, sed etiam cum eius imitationem spectamus.

§. 3. Musculus postquam indicauit suos non modo non lauare pedes, sed ne quidem ex mille esse vnũ, qui hoc sibi faciendum agnoscat, in pontificem inuehitur. [Et forsan quisque nostrum paratus esset Christo præsenti lauare pedes: verum vt alij aliorum, fratres fratrum, ministri comministrorum pedes lauent: tale quid est, quod inter mille vix vnus, aut alter non dico faciant, sed quod magis est, faciendum sibi fateãtur, & agnoscant. Præsertim illi qui sunt alijs potiores &c. Romanus ille Pontifex, qui seruum seruorũ Dei vocat, hoc sibi reuerentiæ, & subiectionis, etiam à regibus & imperatoribus deberi credit, vt pedes eius in maiestate non Christi, sed antichristi sedentis deosculentur. Quando vero seruus ille seruorum Dei, ad pedes subditorum exemplo Christi se submittet, qui etiam in humeros eorum, qui sanguine Christi redempti sunt, fastu plusquã Persico, perinde portandus ascendit, ac si à bestijs omnium vilissimis, quo & quomodo velit vehatur.] Post illa etiã indigne fert Monachorum primores lauare pedes suorum, aut simulare se lauare, cum Spiritus Christi non tam exterum factu, quam animum quærit. Inter mille igitur ministros vix vnus est, præsertim inter, priores, qui id quod faciendum Dominus dixit, sibi faciendum agnoscat, aut fateatur. Quid igitur non audierunt illud. *Debetis & vos alter alterius lauare pedes?* Aut si audierunt non intelligunt? & si intelligunt, fateri non volunt? Quid vero pontifex seruus seruorum Dei? Respondeo ad pedes subditorũ lauandos exemplo Christi se dimittit. Plurium pedes vnus pontifex, quam tota prædicãtium colluuies abluit. Nec indignum sua persona putat, vt cuius pedes reges in maiestatis Christi respectũ osculantur, ipse quoq; fratrũ pedes lauet, & deosculetur fratrũ quidẽ pauperum, vti quorum est regnũ cœlorum; nam hoc officij sui esse meminit. Dignitatem vero qua præsidet toti Ecclesiæ sibi periculosissimam, & omnium precibus indigam cognoscit.

Prædicantum superbia.

Lectica.

At lectica etiam vehitur, quæ aliorum humeris attollitur. Miram sanctitatem ministri, qui lecticas, & lecticarios, eorumq; Dominos prorsus cõdemnet. Si enim vti lectica non licet, nec sane ferre eam fas erit. Romanis moribus vsitatum fuit lecticis vehi, vtebantur illa & priuati. Nihil inuidiam veriti etiã Christiani, nec tam indignum alium hominẽ ab alio portari, quam alios ab alio seruiri. Alienis humeris ferri non est iniustum admittere id potest etiam, qui fastũ horret quam alieno ministerio alijs in negocijs vti, descendunt in terram metallarij, in mare vrinatores, in cloacas mercenarij, onera ferunt baiuli, quid mirũ si etiam hominem ferant homines? Vilia ministeria obire & Christianis fas est, quem humero refert pastor, pecudem homo, & scelus erit si hominem ferat homo? si arrogantia id facit Papa, resistet illi Deus, qui superbis resistit, si absque arrogantia potest vti lectica, non impunita erit eorum temeritas, qui in aliena conscientia damnant, quod malum non est.

Lecticæ vsus non vetitus.

VERSVS 6.

Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus. Domine, tu mihi lauas pedes?

QVÆSTIO I.

Cur se Petrus excusarit?

§. 1. PEtrum accusat Origenes, quod suo facto alios, qui lotionem admiserunt, reprehenderit. Basilius eius inobedientiam culpauit. Constat reuerentia quadam negasse hoc officium sibi exhiberi Petrum, in eo tamen errabat. *Habebat in excusatione*, inquit, Auctor de ablutione pedum, *Zelum Dei Petrus, sed non secundum scientiam: & tolerabile aliquo modo videretur, quod humilitas suggerebat, si non obstinato resistere præceptori miteretur.* Non lauabis, *inquit*, mihi pedes in æternum. Ego si oportuerit me mori tecum paratus sum. *Hoc enim debeo, hoc amplector. pro te libenter ceruicem porrigo percussori, sed Deum meum. & Dominum meum, ad pedes meos prostratum non patior, non audeo sustinere.* Reuera sicut Deo patendum est in omnibus, si ingenui discipuli fuit illa non illaudabilis verecundia: Atque adeo maiestatis, quæ in Christo refulgebat, Apostolica confessio, & suę vilitatis agnitio. Cogitare poterat hic deprecationis, suæ locum esse. Errat tamen: quia erat absolutum Dei decretum. Magno igitur documento demonstrat in rebus diuinis rationem aberrare; nec cum à Domino aliquid præcipitur rationem esse quærendã, pro argumento esse debet auctoritas imperantis.

Error Petri valde tenuis.

§. 2. Musculus quæritur nos eam ob causam Petro primatum tribuere, quod ad eum prior Dominus accedat. At profecto non facimus id omnes, multi enim negant lotionis à Petro initium fuisse. Alij quidẽ existimant, non indecorũ putant à primo Apostolo incepisse. Non est vero ille, quem Catholicis tribuit, error, sed nec recens sententia. Conuitiũ illud in veteres patres redundat. *Non egisse Dominum*, ait *vt primatum constitueret, sed vt animos ab ambitu, & studio illius auelleret. Venisse primo ad Petrum, vt ad studium humilitatis eum hortaretur.*

Primatus non pugnat cum officio.

Respondeo. Scelus esse, & graue quidẽ, quod Ecclesiam & Rempublicam pessundet, quod obijcit, non indicari primatum posse illo, quo humilitas docetur exemplo. Non pugnant institutio primatus, & commendatio humilitatis, quæ maxime necessaria est primatibus: ne potestas arrogans sit, ne dignitate sua delectetur, sed humana, & officiosa, seseque proximis & subditis impendat. An stolidus ille sine superbia magistratum creari posse negabit? Nõne Deus cum reges designat, eleuari eos tamen, & dominari per superbiam vetat? Petrum omnino de caritate tribus vicibus examinat, cum oues pascendas commendat. Verum hæretico orthodoxum opponamus Augustinum, cuius sententia etiam ipsis hæreticis potior esse debet, quam Musculi ille tract. 56. huc in modũ ratiocinatur, *Quis enim non expauesceret lauari sibi pedes à Dei Filio? Quamuis itaq; magna fuisset audacia contradicere seruum Domino, hominem Deo tamen hoc Petrus facere maluit, quam perpeti vt sibi pedes lauarentur à Domino & Deo. Nec putare debemus hoc Petrum inter cæteros formidasse atque recusasse, cum id alij ante ipsum libenter vel aquanimiter sibi fieri permisissent: facilius quippe sic accipiuntur ista verba Euangelij quia cum dictum esset, Coepit lauare pedes discipulorũ, extergere linteo quo erat præcinctus: deinde subiunctum est, venit ergo ad Simonem Petrum. quasi aliquibus iam lauisset, & post eos venisset ad primum. Quis enim nesciat primum Apostolorum esse beatissimum Petrum.*

Quod igitur Papistis ille tribuit, Augustini est quẽ ille suo conuitio nobis asserit, dum inscius eius doctrinæ, in nobis illam insectatur, & fragili quærens illidere dentem infringit solido. Hoc etiam cogitandum eos, qui ad Petrum primo accessisse Dominum negant, imo qui Iudam primo lotum arbitrantur, Petro Primatum tribuere. Ita Chrysostomus, & Theophylactus, qui à Iuda incepisse arbitrantur Theophylacti verba sunt. οὐ πεῶτον τὸν πέτρον νίπτει, εἰ καὶ τὰ πεῶτα τῶν μαθητῶν ἐφέρετο, &c. *Non primo lauat Petrum, etsi primas inter discipulos teneret. Sed proditor subito promptus & inuerecundus erat, ante Petrum recubuit, & pedes lotus est, Vnde hoc constat? Ex eo, cœpit lauare pedes discipulorum & abstergere. Postea venit ad Simonem Petrum, vt ostendat, non primum lotum esse Petrum. Non enim dixisset. Venisse, ad Simonem Petrum si non alium ante lauisset. Consentaneum est autem*

autem proditorem id primo ausum. Nam si ab alio aliquo discipulo inchoasset, Dominum ille prohibuisset, quicunq; tandē fuisset, & dixisset quæ Petrus. Domine tu mihi lauas pedes. Sed non est illud factum, non igitur alium prius quam proditorem lauit, deinde petrum. Ex Petro autem reprehenso, cæteros, æquum fuit, non resistere, sed honorem à Domino in ipsos collatum accipere.

Augustinus tamen hoc Theophylacti argumentum iam olim soluerat.

VERSVS 7. 8.

Respondit Iesus, & dixit ei, Quod ego facio, tu nescis modo, scies postea. Dicit ei Petrus, Non lauabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Iesus, Si non lauero te, non habebis partem mecum.

QVAESTIO I.

An Petrus si non lauaretur partem non haberet cum Christo?

§. 1. CHristi verba intelligi duobus modis possunt. Proprie & metaphoricè. Proprie, vt sensus sit, si non lauero pedes aqua vera, non habebis partem mecum, nihil mihi tecum commune erit. Metaphorice, vt Christus de lotione spiritali dicat. Nisi te lauero, mundauero, à peccatis non habebis partem mecum, non quod iam in mortali peccato esset Petrus, sed vel quod etiam à venialibus sanguine Christi mūdandus erat, cum nihil coinquinatum in regnum cœlorum ingrediatur, vel quod mortaliter eum negatione & periurio peccaturum sciebat. Proprie malim accipi verba Christi; nam de ea lotione agebat, quam admittere nolebat Petrus, non autem spiritalem ille lotionem recusabat. Quin & eo modo intelligendū est, quo Petrus, & cæteri Apostoli acceperunt, cum honorem à Dei filio delatum ad plenum humilitatis exemplum acceperunt. Neque difficile est intelligere, cur Petrus si eum Dominus non lauisset, damnaretur. Nam si in sententia perstitisset, mortaliter peccasset tam contumaciter diuinæ sapientiæ resistendo. Ita audito illo decreto animum mutat, additq;, *& manus & caput*. Vehemens in omnem partem, quod est vehementer amantium. καὶ ἐν τῇ παρρησίᾳ σφοδρὸς καὶ ἐν τῇ συγχωρήσει σφοδρότερος γίνεται, ἑκάτερα δὲ ἐξ ἀγάπης. *Et in recusatione vehemens, & in permissione vehementior, verunq; tamen ex caritate. Et manus & caput*, inquit, si ita videtur, *lauabis*; nam Syrus addit verbum תשיגא *Theschig*.

Lotio proprie intelligenda.

§. 2. Partem habere cum aliquo Hebræi dicunt, pro eo, quod est, amicum esse, participemque communium bonorum, 3. Reg. 12. 16. אין לנו חלק בדוד וגו׳ *non est tibi pars in eo*. Hic etiam non tibi mecum pars. Sumpta similitudo ex diuisione hæreditatis, qui enim exhæredantur, partem cum patre, & fratribus nō habent, sed reputantur alieni. Sic & c. 8. Act. *Non est tibi pars in sermone isto*. Hoc est; *Non erit tibi in ea re felicitas, aut successus*. Pars pro portione, & re quæcuique conuenit, solet accipi, siue præmium, siue pœna sit. Psal. 141. Thren. 3. Iob. 31. Isa. 17. Iere. 13. Apoc. 20. Dan. 4. *Pars eius cum bestijs*, id est Societas, communio, participatio, sic Matth. 24. Luc. 12. *partem eius cum hypocritis ponet*. Sic Colos. 1. pars sortis sanctorum. Sic interdū etiam profani loquuntur. Demosthenis verba sunt. τὸ δὲ προσιέσθαι, καὶ μὴ πάντα ὡς ἠβουλόμεθα ἡμῖν συμβῆναι, τῆς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τύχης τὸ ὑπεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς μέρος μετειληφέναι νομίζω τὴν πόλιν.

Adami Conzen in Euang. Tom. II.

Quod impingimus, quodque non omnia nobis, vt volumus, euentant, vrbem existimo participare partem fortunæ aliorum hominū, quæ pars in nos reuoluitur, seu quæ nobis assignata est.

§. 3. Brentius Petrum superstitionis accusat: *Carnem* ait *superstitiosulam esse*. Caluinus eo exemplo quosdam pudore vetari ne ad Deum in necessitatibus accurrant. Ideo ad sanctos refugere.

Respondeo. Superstitionem in Petro non fuisse, errorem fuisse. De pudore qui à Deo orando retrahat, merum figmentum est, & calumnia. Qui sanctos interpellant, etiam Deum adorant; non enim sine nobis, sed nobiscum ad thronum Dei accedunt, & in illorum inuocatione Deus oratur, & honoratur, qui multa non aliter, nisi sanctorum interuentu dare constituit. *Petrus nō superstitiosus.*

§. 4. Quod vero etiam Petrum culpat Caluinus, *eum ita loqui, quasi nulla remissione peccatorum donatus sit*. valde aberrat, (ita loquitur) quomodo enim Petrus ignorare potuit, sibi peccata remissa, cum Christus ipse eum beatum dixerit? si tamen Petrus in eo errore fuit, vt putaret, se nulla remissione donatum, certè de remissione peccatorum dubitauit, nòn igitur tum ille Caluiniana πληροφορία. tenebatur; Illis enim dubitare fas non est de remissione peccatorum suorum, nec modo præterita sciunt non imputari, sed etiam præsentia & futura. Quod si hoc Petrus non credebat sibi remissa, nec fidelis quidem erat, sed fidem habebat, vt Caluinistæ loqui solent, dæmonum. Valde itaque dum Petrum oppugnat, & eius culpam exaggerat, suam hæresin euertit. *Petrus remissionem peccatorum habuit.*

[Quum audiret Petrus, *inquit*, se esse perditum nisi purgationem, à Christo oblatam admitteret. Hæc necessitas ad eum domandum apta demum magistra fuit, ergo deposita contentione cedit, sed vult lauari totus: & vere quidem agnoscit, se totum, quantus, quantus est, natura sordibus refertum esse. Ideo q; nihil agi, si in vna tantum parte abluatur. Sed hic quoq; per incogitantiam errat, quod acceptum iam beneficium pro nihilo ducit: perinde enim loquitur, ac si nulla adhuc peccatorum remissione, nulla Spiritus sanctificatione donatus esset.] « « «

latum videtur. Quæri solet; & de proprio & Metaphorico sensu. Quomodo mundus totus, indiget pedū lotione? Si.n. totus mūdus est, mundi sunt, & pedes; si pedes immundi sunt, non est mūdus totus. Varia solent adferre: sed dicendū, similitudinē è Balineorū vsu esse, cū enim lauerint, & è solio mūdi exiuerint, pedes in via maculare solent, ideoq; illi antequam in lectulum se componant, pedes abluuntur. Hic est prior pars similitudinis, Christus spiritali puritati hoc accommodat, & Apostolos esse mundos pronunciat, sed opus tamen habere spiritali lotione pedum: Mundos esse totos, exceptis scilicet pedibus, illis lotis sine exceptione mundos fore.

Similitudo vnde sumpta.

§. 2. Quæ sit spiritalis pedum immunditia, quæ post emundationē corporis supereſt quæritur. Chrysostomus nondum omnibus peccatis liberos fuisse dicit. *Quid autem significat?* Scies postea: *Quando? Cum in nomine meo dæmonia eijcies, cum in cœlum me assumi suspicies cum à spiritu intelliges me ad dextram patris sedere, tūc cognosces cur hoc faciam. Christus autem, cum dixisset Petrus.* Non tantum pedes sed & manus & caput: Qui lotus est, *inquit*, non indiget, nisi pedes lauet, sed est totus mundus; Iā vos mūdi estis propter verba quæ locutus sum vobis. *At si mundi sunt, qua gratia lauas pedes? Vt modestiam doceam, propterea vilius membrum elegit. Lotus autē hoc est mundus. Nunquid ergo mundi non erant? Nondum à peccatis erant liberi, neq; Spiritu sancto digni habiti fuerant, peccato & maledicto adhuc regnante, & chirographo non abolito, neq; oblata victima. Quomodo ergo mundos dixit? Ne propterea arbitrareris ideo mundos dixisse, quod nullis essent peccatis obnoxij, addidit*: Iam vos mundi estis propter verba quæ locutus sum vobis: *hoc est. Hac tantum ratione estis mundi. Iam lumen recepistis, iam errore liberati estis Iudæorum, nam & propheta inquit*, Lauamini, mundi estote abijcite malitiam ab animis vestris. *Itaq; talis lotus & mundatus est, cum omnem animæ malitiam abiecerit, & syncera mente Deo adhæserit. Ideo secundum propheticum sermonem inquit:* qui lotus est, iam mundus est. *Neque enim Iudaicam aquæ lotionem, sed opificij purgationem intelligit. Fiamus ergo & nos mundi, discamus benefacere. Et quomodo possumus?* Iudicate pupillo, iustificate viduam, & venite disputemus. Verba Chrysostomi non ita sunt intelligenda, quasi Apostolis putauerit iustificationē abfuisse, Nam cum ait non fuisse τῶν ἁμαρτημάτων ἀπηλλαγμένους, *nondum liberatos peccatis*, non dicit eos adhuc hærere in peccatis, sed tantum nondum omnib. exolutos, ad eum modum quo postea accepto Spiritu sancto, nam in multis adhuc imperfecti delinquebant. Cum negat dignos habitos Spiritu sancto, de eminentibus donis, & copia gratiæ loquitur, quam in pentecoste acceptarunt. Peccatum, & maledictum adhuc regnasse dicit, quia nondum affixum erat cruci Chirographum. Mundos tamen fuisse malitia abiecta, sincera cum Deo adhæsione. Eodem. S. Ambrosius de initiatis c. 6. intelligendus est. Cum ait peccatum aliquod non tolli baptismo. Hoc non ita accipiendum est, vt Ambrosium dicere putemus peccatum originale non tolli baptismo, sed lotione pedum siue propria, siue impropria. Nunquā enim vlla in Ecclesia, lotio ad remissionē peccati originalis nisi per baptismum est exhibita. Nam baptismum iustificare sæpe docet. Vocat salutare lauacrū, in eo ait naturæ primordia renouari, ab omnibus delictorū maculis nos abluī, regeneratione filios Dei effici, sanctificari imo expresse docet originale & actuale tolli. Epist. 33. l. 4. Pelagianos reprehendit, quod baptismo negaret tolli peccatum originale. *Hinc*, inquit *Euacuatio baptismatis paruulorum, qui sola adoptione donari, nullo autem reatu dicerentur ab olui.* Peccata igitur hæreditaria non intelligit ipsum originale, nam illud vnum est, & baptismo tollitur, itaque videntur ita vocari affectus & pronitas ad peccandum, quæ non sunt prōprie peccata, sed ita vocantur, quia causa sunt, & effectus peccatorum, Hæreditaria sunt, nec baptismo tolluntur, sed multa gratia & exercitatione sensim minuuntur, quotidiana itaque cura tolluntur tanta mala.

Quomodo Apostoli liberi à peccato.

Peccata Baptismo tolluntur.

§. 3. Constat autem Christum de munditie spiritali agere, quam corporali comparauerat; nam Apostolos omnes negat esse mundos; Sciebat enim proditorem. Ita Cyprianus. Ambrosius, Augustinus Alij igitur sordes pedum interpretantur peccata venialia: quæ ex affectibus non bene domitis in dies singulos ebulliunt. Mundi sunt ergo, non qui sine omni, sed qui sine mortali peccato inueniuntur. Atque hæc interpretatio à pluribus recepta est: nam in omnibus iustis ista quotidie lauanda sunt, Augustinus in iustis illa peccata agnoscit esse tract. 56.

Apostoli mundi.

Quid fratres mei, quid putatis, nisi quia homo in sancto quidem baptismo totus abluitur, non prater pedes, sed totus omnino? Veruntamen cum in rebus humanis postea viuitur, vtique terra calcatur. Ipsi igitur humani affectus, sine quibus in hac mortalitate non viuitur, quasi pedes sunt, vbi ex humanis rebus afficimur, & sic afficimur, vt si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos decipiamus, & veritas in nobis non sit. Quotidie igitur pedes lauat nobis, qui interpellat pro nobis: & quotidie nos opus habere vt pedes lauemus, id est, vias spiritualium gressuum dirigamus, in ipsa oratione Dominica confitemur, cum dicimus: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. *Si enim confiteamur sicut scriptum est, peccata nostra profectò ille qui lauit pedes discipulorum suorum, fidelis est, & iustus qui dimittat nobis peccata nostra, & mundet nos ab omni iniquitate, id est, vsq; ad pedes quibus conuersamur in terra. Proinde Ecclesia quam mundat Christus lauacro aquæ in verbo, non solū in illis est sine macula & ruga, qui post lauacrum regenerationis continuo ex huius vitæ contagione tolluntur, nec calcant terram vt opus habeant pedes lauare: verumetiam in ijs quibus istam misericordiam præuens Dominus, fecit eos de seculo isto lotis etiam pedibus emigrare. In his autem qui hic demorantur, etiamsi munda sit, quoniam iuste viuunt, opus tamen habent pedes lauare, quoniam sine peccato vtiq; non sunt.* Nec omnes sectarij ab hac veritate recedunt; Augustinum Zwinglius sequitur, & lapsos vocat quotidianos. Cū autem in iustis illi inueniantur, nec iusti esse desinant, constat venialia esse.

Peccata & iustorum.

§. 4. Lotionem nihilominus veteres hæretici, & Augustini interpretationem contra distinctionē peccati in venialia & mortalia detorquent: & suos veteres imitatus Pareus lib. 1. c. 12. de amissione gratiæ & statu peccati. [Ioannes 13. 8. *inquit*, Si nō lauero te non habebis partem mecum. Inde sic. Quæ peccata excludunt à parte Domini sunt mortalia. Etiam leuia excludunt à parte Domini. Ergo &c. Assumptio probatur. Quia dicitur si non lauero.]

Respondet. Bellarminus: Duplici modo posse intelligi, primo, si tu mihi lauaturo non obtemperaueris, inobedientia te excludet. Deinde, nisi lauero te à venialibus, venialia non simpliciter, sed ad tempus excludunt.

De materiali lotione accipiendam iam ante docui de illa enim Petrus intellexit & Apostoli. De spiritali etiam vere intelliguntur. Cum enim manent etiam minima delicta, aditus cœlorum occlusus est, donec eleuantur.

De vtraq; purgatione ne intelligitur Christus

Occurrit tamen Pareus & objcit Bellarmino. [Posterior distinctio spars est falsa. Si enim Christus lauat à venialibus, quis lauabitā criminalibus? Quis Petrum à negatione lauit mortali, nisi Christus sanguis, & Spiritus? Denique venialia in perpetuum arcent à vita.]

Respondeo. Ridiculam esse obiectionem, Christū non purgare à mortalibus, si purget à venialib. Petrus crimina-

criminalia non habebat, cum Christus ad lauandum accederet; mundus enim erat, venialia habebat, ideo pedes eius lauantur. Postea mortali negatione peccantem iterum mũdauit idem qui ante Christus mũdauerat à veniali. Idem ergo omnino est, qui à criminalibus, & à venialibus nos liberat. Augustinus de venialibus loquitur cum ait tract. 56. *In his autem qui hic demorantur, etiamsi munda sit, quoniam iuste viuunt, opus tamen habent pedes lauare, quoniam sine peccato vtique non sunt.* De venialibus autem non est obscura sententia Augustini. De Spiritu & litera c. 36.

Peccatum veniale. Et in Euchiridio. c. 22. *Non ideo mendacium poterit aliquando laudari, quia nonnunquam pro salute quorundam mentimur, peccatum ergo est, sed veniale, quod benevolentia excusat, & ideo fallacia damnat.* consule eum etiam l. 3. c. 3. contra duas Epistolas.

§. 5. Eadem nos Christi doctrina instruit, vt credamus iustos mortaliter aliquando peccare, & fieri peccando iniustos. Petrus testimonio Christi mundus erat, hoc est iustus; lauit pedes illi Dominus, & à quotidianis, seu venialibus eum purgauit vt habet Augustinus tract. 56. *Dominus dicit, veritas loquitur, quod opus habeat pedes lauare etiam ille qui lotus est.*

Quod si peccata non imputantur, quid opus est remissione? Quod vero etiam prædestinatos negant peccare mortaliter, Petrus ipse confutat; nam prædestinatus erat, Matth. 16. vbi beatus dicitur, & mundus ac lotus. Ille tamen prædestinatus, mundus totus etiam pedes lotus, negando, & peierãdo peccat mortaliter. Stolide vero respondet lib. 1. de amissione gratiæ & statu peccati Pareus. [Hoc datur totum etiam; ex propositione vero, amplificatione omissa sic argumentor. Aut Petrus Apostolus ter negando, & eiurãdo Dominum, penitus excussit Spiritum sanctum, & fidem amisit aut non. Si penitus amisit sequitur irritam fuisse Christi precationem. Si non amisit penitus fidem Spiritum sanctum, gratiam. Stat sententia; sanctos quando letaliter peccant, non amittere Spiritum sanctum. &c.

Respondeo. Spiritus sancti gratiam amisisse penitus, qua gratus Deo reddebatur, & iustus, fidem retinuisse. Neque enim cum negaret, fidem perdidit, sed professionem fidei non fecit, contrarium fecit, metus vt contra suam fidem, mentemque loqueretur extorsit. Non autem omnia dona perdunt peccatores cum labuntur, sed ea quibus iusti sunt, & sancti.

§. 5. Non habẽt hic aduersarij quod respondeant, aut quod constanter affirment: pudet enim suæ illos nequitiæ, cum illa, quæ sunt consectaria admoniti intuentur. Bellarminus libro 1. de amissione gratiæ & statu peccati cap. 7. hanc vrget ratiocinationem. *Peccata* illa in Adamo, Dauide, Petro, aut potuerunt consistere cum fide iustificante, aut non. Si non: excuserunt fidẽ iustificantẽ & per hoc fuerunt lethalia. Responsio Parei est. Quod Caluinus lethalia dixerit non esse negandum. Non tamen inde sequi iustificatos habere peccandi licentiam. Addit: Quod Caluinus dicat, adulteria, homicidia periuria &c. posse consistere cum fide iustificante, vel fidem veram, viuam, & iustificantem manere in homine cum grauissimis lapsibus, est pura puta calumnia. Quin etiam fatetur, fidem ægram, sauciam, sordibus carnis oppressam, peccatorum compedibus quasi ligatam non iustificare: nec eum actum posse exercere. Etiam Deum impurare iustificatis peccata, & punire temporali pœna.

Verum omnia illa sese implicant, & Caluino contraria sunt, qui minimam fidem iustificare pronunciat, & iustitiam cum grauibus lapsibus posse consistere, vt in Dauide alijsq; docet: & demonstraui libro de Idolo Caluinistarum.

VERSVS 11. 12.

Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum: & accepit vestimenta sua, cũ recubuisset, iterũ dixit eis, Scitis quid fecerim vobis?

QVAESTIO I.

Cur lauerit discipulorum pedes Christus?

§. 1. MVndos dixerat, *sed non omnes*: etsi enim in medio eorum erat Iudas, tanta aliorum existimatione, vt nemo siniſtram de illo opinionẽ conciperet. Fucus aliorum oculos decepit, veritas Christi aspectibus patebat. In hominum oculis fucus non modo par est sæpe sinceritati, sed etiam sæpe est quam illa spectatior. Fulgor auri in Iuda, & externi nitoris species erat. veritas non erat. Itaque Christus eo stimulo hominem impium monere voluit, ne latere se existimaret. *Fucus simili vero.*

§. 2. Causam operis sui esse dicit, vt illo exemplo ad imitationem incitarentur. Vocatis inquit me, ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος. Vetus interpres habet in vocatiuo; *Domine*. Et possent Græca more Attico dici, nisi articulus præcederet. Nominatiuos autem esse nihil prohibet. Nam non modo præsentem eo titulo honorabant, sed etiam quod maius erat, & confessionis vim habebat, absentem; cum de illo sermo incideret. Itaque nihil opus erat corrigere, & dicere: *Magistrum.* aut *Dominum.* Verus & singulari modo Dominus erat, & magister, vt hic docet Toletus. Syrus more gentis habet רבן *Rabban, Magister noster.* & מרן *Dominus noster, maran.* Et bene inquit dicitis. Syrus שפיר *schaphir, bene, pulchre.* *Dominus & Magister.*

§. 3. Musculus hic etiam occasionem arripit obtrectandi Pontificibus: [Ergo bene dicit, qui Dominum vocat magistrum. &c. Male dicit qui lupos vocat pastores, Antichristum vocat Christi vicarium, spurcissimum, & abominandissimum, vocat sanctissimum. Tyrannum vocat, patrem, Simoniacos principes, & ociosos ventres, vocat Episcopos, carnalissimos, vocat cardinales, &c.]

Respondeo. Antichristũ non esse dicendũ sanctissimum, nec studium ventris, esse cultum Dei: non tamen improbis pastoribus, & magistratibus honoris titulos negandos, qui officio non moribus debentur. Nõ est pontifex Antichristus, sed Musculus ante ambulo & satelles Antichristi, si vel Pontificum vel Episcoporum nonnulli officio desunt, grauissimo Dei iudicio conterentur, interim dum loca sanctorum, & officia in Ecclesia tenent, etiam honoris appellatione fraudandi non sunt. Apostolus Paulus præsidem Syriæ Felicem Optimũ appellat, Magistratus respectu, hominem pessimum, Optimi titulo dignatus. Pontifex ergo sanctissimus est officio, licet profanus moribus, de quibus non quilibet, sed iustus iudex sententiam feret. Hæc de titulo Pontificum & Episcoporũ At ministros Caluinianos Apostatas, votifragos, Manichæos, Borborianos, Deo scelera sua inscribentes vocare pastores quantum crimen sit, si nostrũ quisquam dubitaret, Lutherani, & Caluiniani molliores satis ostenderent. Quondam in Zachariæ Riuandri Lutherani lupo excoriato titulos Caluinisticos legisse memini. Vocat illos, impios, Dei negatores. Somniatores, blasphemos, irrisores, sine fide agentes, σπιλάδας in quas dæmon omnes suas sordes effudit. Sordes, & stercora, quæ in Ecclesijs, & Scholis magnum *Malo magistratui honor debetur.* *Ministri Caluiniani nõ sunt honorandi.* *Lutherani de Caluinianis.*

fœtorem excitant, nubes, sine aqua, arbores infructuosas, eradicatas, mortuas; fluctus maris, sidera errantia, πλοσωπολήπτας, & superbos, subsannatores religionis, seditiosos, scandulosos. quorum Deus venter est, hypocritas in quibus ne vnica quidem gutta sinceri sanguinis, inflatos sensu carnis suæ adhærentes spiritibus erroris, Doctores diabolicos, in hypocrisi loquentes mendacium, cauteriatam habentes conscientiam & tergũ & caput. Auaros, insatiabiles, vrsilupos, ingratos, contumaces, libidinosos, indomitos, iracundos, vindictæ amatores, calumniatores, verbum Dei mendacij accusantes. Proditores, mulierculas captiuas ducentes, semper discentes, nunquã ad scientiam peruenientes, homines reprobo sensu, Hæreticos, fanaticos, ipsissimum dæmonem in illis contumaciam efficere. Lupos infernales, canes infernales. Et Pouchenius de eiusdem: Bruchi, locustæ, Ciniphes, Ecclesiæ vastatores sunt. Iacobus Andreæ. Leuissimos esse homines, Epicureos, Arianos, Nestorianos, Sataneæ tradendos, Carnalissimos Capernaitas. Vitus ait, ipsum mendacium, non modo mendaces esse Caluinistas. Habere Spiritum Homicidalem, Spiritum Fanaticum, animæ cidalem, efferum, insanientem, sectarium, melancholicum, infirmum, mœstum, esse ipsum dæmonem, esse capita horrida conturbata. Eiusmodi Caluinistas esse voluminibus probant Lutherani, & millesimam partem non recenseo, nec huius loci, tantum ostẽdere volui, qua fama sint, qui Pontifici maledicun'. Deteriora sunt, quæ molles contra rigidos scribunt, de quibus in coronide Iubilorum, atque alibi egi satis.

VERSVS 14. 15.

Si ergo ego laui pedes vestros, Dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.

QVÆSTIO I.

An Christum imitari non liceat, nisi vbi exemplum se dedisse conteſtatur?

§. 1. NOtandum est, *inquit Caluinus*, quod Christus se exemplum dedisse admonet. Neq; enim omnia eius facta promiscue ad imitationem trahi conuenit. Inde concludit. Ieiunium quadragesimale non esse seruandum. Esse enim peruersam æmulationem. Constat non omnia nos Christi imitari facta, aut posse, aut debere. Ieiunium ex illis esse, quæ imitari oporteat satis ipse docuit, cum discipulos suos ieiunaturos prædixit. Quemadmodum autem cœterarum virtutum imitationem nobis ratio, & scriptura indixit, ita temperantiæ quoque legem, & mortificationem carnis, quæ in ieiunio inuenitur, suo exemplo sanciuit: nõ quasi eum nos assequi possemus, sed quo possumus, tendendum est, si non eodem modo, ad eundem tamen scopum actiones dirigendæ sunt. Quadragesimæ porro obseruatio Christi exemplo nobis tradita est, veterum consensu. Ignatius ad Philippenses. τὰς ἑορτὰς μὴ ἀπεμάζετε, τὴν τεσσαρακοστὴν μὴ ἐξουθενεῖτε, μίμησις γὰρ ἀφέλεχει τῆς τοῦ κυρίου πολιτείας. Festa ne inhoneretis, quadragesimam ne spernatis, imitationem enim continet Domini conuersationis. Similia & Clemens Can. 60. Apost. Nazian. de amore pauperum. Clemens Alexand. pædag. l. 2. c. 1. Euseb. Hist. l. 2. c. 16. Epiph. hæres. 29. sed de his alibi plura dixi. Q-

In virtutũ studio Christum imitari oportet.

Quadragesima seruanda.

rigenes Hom. 20. in Leuiticum. Quadragesimæ dies habere nos ait ieunio cõsecratos. Mira porro Caluini impudentia. Ieiunia vetat, quia Christus ieiunans, non protestatur exemplum se dedisse, quod nobis ad imitationem sit propositum. Sed cum de pedibus lauandis exemplo se præiuisse monet, non tamẽ è mille vnus est teste Musculo, qui comministro pedes non dico lauet, sed id sibi faciendum, aut agnoscat, aut fateatur. Hic certo exemplo præitur, nec est qui putet sequi oportere.

VERSVS 17.

Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea.

QVAESTIO I.

An beatitudo operibus tribui possit?

§. 1. SCientiam sine operibus euanidam esse, & non modo inutilem, sed damnosam etiam nos diuinæ literæ docent. Hoc & Christus indicauit: si creditis pedes fratribus lauandos, & cum vera humilitate officia præstanda, non vos scientia, aut fides beatos reddit, sed opus. Beati eritis si feceritis, non ergo beati, si facere volueritis, ab operibus ergo salus dependet. Quid vero si opus præstare non possis? Respondet Augustinus in Psal. 103. *Coronat Deus intus bonitatem, vbi non inuenit facultatem.* Quare virtutem exscindere conantur, qui clamant, salutem non modo operibus nos non mereri, sed etiam, ne conditionẽ quidem operum ad salutem requiri, vt Mansfeldici in Synodo sua docuerunt. Quin etiam ipsi sectarij quãdoque vi veritatis adacti recte exponunt. Augustinus Marloratus, *Contra, si hæc scitis, nec tamen facitis, miseri estis. Qui enim nouerit recte facere, nec facit, hic peccato tenetur.* Iacob. 4. 17. & Luc. 12. 47. Et Musculus non hic inscientiam culpari iudicat, sed caritatis omissionem & operis [Cæterum *inquit*, locus iste ijs potissimũ obijci debet, qui vbi doctrinam Euangelij audiunt, dicũt: Quis ista nesciat? dicatur ergo illis. Si hæc noueritis, beati estis, si feceritis ea.] Hi igitur scientiam esse posse concedunt, sed inutilem, si opera desint. Caluinus sententiam Christi inuertit, quia suis decretis aduersam experiebatur. [Neq; enim vera cognitio Dei meretur nisi quæ fideles eousq; adducit, vt se capitis suo conforment. Vana potius imaginatio est, dum Christum, & quę Christi sunt, extra nos conspicimus. Hinc collige, donec se quis fratribus suis subijcere didicerit, eum nescire, sitne Christus magister.] Christus: *si hæc scitis*, inquit, *beati eritis, si feceritis ea.* Scientiam esse posse, opus posse negligi asserit. At Caluinus nisi Christo se conformẽt, negat veram esse cognitionem. Nisi lauent pedes vana imaginatio est. Nescire Christũ esse magistrum, nisi se fratribus subijcere didicerit. At contrarium Christus indicat, scire meliora, & probare, sequi autẽ deteriora. Quid honestũ sit omnes Græcos scire, solos Lacedæmonios facere, dicebat verus censor, cum illi senem, quẽ cæteri excluserant, in theatrum ad spectaculũ recepissent, & tota Græcia plausu illos honorasset, se damnasset. Pulchre Theophylactus ipsos scisse, sed de facto quæstionem fuisse. ἵνα μὴ εἴπτωσιν ὅτι τὶ τοῦτο λέγεις ἡμῖν ὡς δὴ ἀγνοοῦσιν, οἶδαμὲν καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς ταπεινώσεως καλὸν. ἀλλ' τοῦτ' ἔφησιν εἰ οἶδατε οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον. ἀλλὰ τότε ὄντος ἐσὲ μακάριοι, ἐὰν ποιῆτε αὐτά. *Ne dicerent: cur ista nobis quasi ignorantibus loquerus? Humilitatis honestatem & ipsi nouimus. Propterea dicit: si scitis non hoc sufficit. Sed tunc vere eritis beati, si feceritis ista, addit. Nam & Iudæi præcepta nouerunt: At non beati, imo miserrimi vt qui ea non facerent.* Non igitur præuaricatio signũ est ignorationis, nec hoc Dominus dicere instituit, sed cognitioni cõiungi imperat executionẽ.

Non fides, sed opera saluant.

Caluinus deprauat verba Christi.

Scientia sine operibus damnatur.

Scimus

seruus enim sciens voluntatem Domini & non faciens vapulabit plagis multis. Ipse non ausus est corrumpere textum Zvvinglius. *Non est satis*, inquit, *hæc nouisse, nisi facto præstiteris. Christum imitemur oportet, si beati esse volumus.*

VERSVS 18.

Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim. Sed vt adimpleatur scriptura: Qui manducat mecum panem, leuabit contra me calcaneum suum.

QVÆSTIO I.

Quomodo elegit?

§. 1. GRæca multa habent: ἐγὼ γὰρ οἶδα. *Ego enim scio.* Sed causalem plures codices & correctiores omittunt. Triplex est interpretatio. Prima vt electio sit ad vitam, & media quæ idonea sunt. Altera, vt sit ad officium Apostolatus. Tertia, vt dicat quales elegerit; scio quales fuerint, sint, & futuri sint, quos ego elegi. Quarta adiungi solet, vt agatur de electione ad Apostolatum non quauis, sed cum perseuerantia, vt electi non deficiant, vti Iudæ contigit. Sed illa electio à prædestinatione & electione ad gloriam cõiungi debet. Cæterum omnem electionem Christus hoc verbo complexus est. Nam obiici poterat, vt quid proditorem elegisti? tanto honore Iudam dignatus es, cur principum tantorum collegium societate proditoris infamas? Respondet se nequaquam inscium futurorum, elegisse, sibi notum esse non modo quales elegerit, sed etiam quos elegerit ad Apostolatum permansuros, quos ad eandem dignitatem rebellaturos, qui proinde sint filii Dei secundum electionis propositum, qui vero sua culpa rami exscindendi. Nec mirum videri oportere aliquem tanto fastigio indignum in suam familiam esse adscitum, cum Scripturæ id satis indicent futurum fuisse. *Electio varia.*

§. 2. Caluinus Iudam veram gratiam, veramque fidem habuisse negat, sed tantum externa quædam ornamenta: idque de omnibus reprobis Iudicat. » [Reprobos, *inquit*, quidem interdum Deus ornat, » Spiritus sui donis, ad exequendum, quod illis iniun- » git munus. Sic regiæ in Saule virtutes ad tempus refulgent: Sic & Iudas egregiis dotibus pollebat, quales » Apostolum Christi decebant. Sed alia longe est Spiri- » tus sanctificatio, qua Dominus, non nisi filios suos » dignatur: nam eos mente & corde renouat, vt in eius » conspectu sint, & irreprehensibiles] addit: *adoptionem esse perpetuam, &c.* *Videsne non esse indelebilia.*

Nituntur falso Caluinistarum effato de fide indelebili. Non enim vlli fidem dari existimant illi, qui eam aliquando amittat. At si alia dona aliquando reprobi accipiant, & perdant, non potest esse maior certitudo de fide, caritate, iustitia quam de aliis. Quod si virtutes illæ ad tempus refulgent, non potest quisquam certo statuere an perpetuo mansuræ sint, an temporariæ sint. Eosdem enim motus sentiunt reprobi & electi aliquando, & initia pietatis, & progressus magnos habent, quos perseuerantia non coronat. Nemo itaque de sua perseuerantia secutus est. Augustinus timere omnes iubet l. 11. cap. 31. de ciuit. Dei. *Quis enim primos illos homines in paradiso negare audeat beatos fuisse ante peccatum: quamuis de sua beatitudine, quam diuturna, vel vtrum æterna esset, incertos? Esset autem æterna nisi peccassent:* De illis vero, qui nunc pie viuunt, sic pronunciat. *Qui licet de sua perseuerantiæ præmio certi sint, de ipsa tamen perseuerantia sua reperiuntur incerti. Quis enim hominum, se in actione profectuque virtutum perseueraturum vsque in finem sciat? nisi aliqua reuelatione ab illo fiat certus, qui de hac re iusto latentique iudicio, non omnes instruit, sed neminem fallit.*

Idem etiam Epist. 107. docet nonnullos vere iustos deficere, & damnari. & c. 7. de corrept. & gratia. l. 2. c. 1. de bono perseuerantiæ. & c. 13. eodem loco. Docet enim timendum omnibus, quia nescitur, quo perueniendum. Quosdam filios perditionis bene & iuste incipere viuere, & postea cadere, neque de vita priusquam hoc illis contingat auferri. *Iusti sapè deficiunt, & damnantur.*

Si in eodem statu rapti fuissent, salui essent, nunc damnantur, quia malitia mutauit mentem ante, quam morerentur.

§. 3. Interim monemur ne iniuriam inferentibus irascamur, pro illorum potius salute oremus: Omnia eo dirigamus, vt corrigantur, vt serio monet Chrysostomus. Nec etiam animo cadamus, aut miremur, si ad summos in Ecclesia honores aliquando videamus ascendere hypocritas; imo proditores. Apostolus & quidem œconomus Christi talis erat.

QVÆSTIO II.

Quid est calcaneum contra aliquem leuare?

§. 1. SEnsus imperfectus est, subaudiendum enim est, hoc factum esse, vt impleretur Scriptura. Leuauit, est ἐπῆρεν Psalmo 40. 10. Dauid queritur, *hominem pacis suæ qui comedebat panem eius magnificasse super se calcaneum*, הגדיל עלי עקב *Higdil ghalai ghaketbh. Magnificauit super calcaneum*, seu plantam, hoc est, supplantauit, dolo euertit. Dauidi quidem amicitiæ illuserunt fraudulenti, hic tamen locus de Christo literaliter accipiendus est. Dicitur porro de illis, quibus tantum virium non est, vt aperta vi hostem aggrediantur, sed dolo tentant. Græcis est ὑποσκελίζεσθαι; luctatorum erat, calcaneo crura aduersarii impedire, vel ferire, vt deiicerent. ita Psal. 55. 7. *Ipsi calcaneum meum obseruabunt*, hoc est, omnia vestigia, vt deiiciant. Agellius in com. ἐπιβουλεύεσθαι μοι τῷ πτέρναν. τελέσι τῷ τὸ βῖς πορείαν εἰπὼς σκελίζοντες καὶ καθαλῶσί με, καὶ τὰ ἔχνη μὲ παρεληροῦν. *Laborabant solliciti circa calcaneum meum, hoc est vitæ gressum, si quomodo supplantando deiicerent me, & vestigia mea obseruabãt.* at hic calcaneum suum contra vestigia amici eleuat insidiator. *Magnificauit*; nam magnifico se stratagemate vicisse putabat, quod & rem sibi pararet, & scelus latiturum confideret. Similis locutio est Abdiæ 1. 7. Ieremiæ 9. 4. Valde igitur dolose & prudenter se agere Iudas existimabat. *Calcaneũ tollere, dolo perdere.* *Magnificare.*

Pulchre Theophylactus; καὶ οὐκ εἶπεν. ὃν ἐτῶ δῶρα δίδωσί με. ἀλλ' ἦρεν ἐπ' ἐμὲ πέρνισμὸν τετέχι δόλον, καὶ ἀπάτην καὶ ἐμῶ σὺν ἐθηκεν. *Et non dixit: Quod ille tradidit me. Sed leuauit super me calcaneum, siue supplantationem. hoc est dolum, & deceptionem contra me constituit.* Originem locutionis etiam adducit. ὃν μεταφορᾷ τῶν παλαιόντων οἱ ὑποσκελίζοντες τὰς ἀντιπαλαίοντας, δόλῳ τε καὶ τὰς πτέρνας αὐτῶν παίοντες, καταβάλλουσιν. Ex *metaphora luctantium, qui supplantantes colluctatores, dum calces eorum calcant, deiciunt.*

VERSVS 19.

Amodo dico vobis, priusquam fiat: vt cum factum fuerit, credatis, quia ego sum.

QVAESTIO I.

Cur prædixit?

§. 1. MAgna futura erat inter Apostolos conturbatio, cum eum quem plurimi faciebant & ipsi, & Iudæi, vtpote Oeconomum, & æratii dominici præsidem videt proditorẽ, Hoc scandalũ Dominus anteuertit, vt & ipse qui cogitationes sceleris agitabat animo, intelligeret sciri omnia ipsius consilia, & alii prædicta esse recordarentur, *ideo*, inquit, *prædixi, vt cum facta fuerint sciatis me esse*; nempe ipsum Dei filium. Theophylactus interpretatur, ὅτι ἀληθεύω, *quod verum dico.* Et ante dixerat: ὅτι περὶ τούτου λέγει ἡ γραφὴ ὃν ὁρῶμεν τὸν ἔργον τελέσαντα. *De eo loqui scripturam, quem opus perficere videmus.* Totum ergo hoc Christo est, & ipsius diuinitatem nobis ostendit. Nam & Iudam elegit, quod Deitatis est, & scripturam impleuit, & quid futurum esset, ante prædixit. Nec malum tamen elegit.

Ne turbarentur facto, prædicit.

Sed vt idem Theophylactus ait: Τί φήσομεν περὶ τοῦ Ἰούδα; ἆρ' οὐχὶ καὶ αὐτὸν ἐξελέξατο μὲν οὖν καλὸν ὄντα, ὡς καὶ τὸν Σαοὺλ, ἀπὸ δὲ μετεβλήθη, αὐτεξούσιον γὰρ συγχωρεῖ ὁ Θεὸς ἕκαστον, καὶ βλέπειν. οὐ γὰρ ἀναιρεῖ τὸ αὐτεξούσιον, μεταβληθέντα δὲ τὸν Ἰούδαν ἀπώσατο, εἰ καὶ πρὶν ἐξελέξατο. *Quid de Iuda dicemus? nonne & ipsum elegit? Elegit equidem ipsum cum bonus esset (Iudas) vt & Saulem, sed mutatus est. Nam liberi arbitrij fuit. Permittit vero vnicuique, prout vult, agere. Non enim tollit liberum arbitrium mutatum autem Iudam repulit, etsi prius elegerat.* Itaque & Iudas vt priore quæstione docui, defecit, nec prædictio Scripturæ aut Christi eum prodere coegit. Quam autem vim habeat vera non ex rerum causis, aut coniectura futurorum prædictio, vt ex ea diuinitas colligatur, alio loco docui. Hic vero se verum esse scripturæ interpretem probat; nempe ea quæ futura sunt, prædicendo, *vt sciatis*, inquit, *me esse eum*, de quo Dauid prophetauit, id ex euentu colligetis; nam amicus meus me prodet. cum igitur de futuris, quorum est maxime recondita ratio verissime prophetem, etiam veterem scripturam me intelligere, non erit prudenter considerantibus dubium. Messiam autem fuisse Prophetam creditum ex Deut. 18. satis constat, & in Midras Coheleth manifestum est Iudæos ita sensisse.

Iudas bonus electus, malus reiectus.

VERSVS 20. 21. &c.

Amen, amen dico vobis, qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit. Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu: & protestatus est, & dixit: Amen, amen dico vobis; quia vnus ex vobis tradet me, &c.

QVÆSTIO I.

Cur iterato prædixit vnum proditorem?

§. 1. PRimo quidem mœstos solatur, ne se putent Deo minus curæ fore, si humiles, & in mundo sint abiecti, si pedes inuicem lauẽt; Tanti enim eos esse, vt qui eos receperit, Christum, & Deum patrem recipiat. Optime Chrysostomus. μεγάλη τῆς περὶ τοὺς δούλους τῆς ἀγαθοποιΐας ἡ ἀνταπόδοσις, καὶ τοὺς. καρπὸς ἐντεῦθεν ἡμῖν ἀποδίδωσιν. ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται. ὁ δὲ λαμβάνων ἐμὲ, λαμβάνει τὸν πέμψαντά με. *Magna Dei remuneratio in seruos, & cultores suos, & merces inde nobis comparatur.* Qui vos accipit, *inquit*, me accipit: & qui accipit me, accipit eum, qui misit me.

§. 2. Protestatus autem est, & turbatus, vt tanti sceleris magnitudinem Iudæ considerandam proponeret, & Apostolis inculcaret, non insciũm, neque inuitum ad mortem ire; omnium quæ Iudas, & sacerdotes machinarentur omnino gnarum. Quin ipsi Domino horrorem incussit Iudæ facinus Apostolicum ordinem infamantis. Qui vero timorem putabant argumentum esse diuinitatis absentis, eos refutat Athanasius oratione 4. & καθ' ἑτέρους appellat. de quibus iam sæpius actum est.

Deum se ostendit.

VERSVS 23. & 24.

Erat ergo recumbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis est de quo dicit?

QVÆSTIO I.

Cur Petrus per Ioannem rogauit?

§. 1. VErs. 24. Græci codices variant, alii habent: πυθέσθαι τίς ἂν εἴη, alii: εἶπε τίς ἐστι. Posteriorem lectionem Latinus interpres expressit. Ioannem Petrus interrogat, non tanquam maiorem aut sanctiorem, sed Christo viciniorem, & qui posset facile priuatim quærere, cum in eius sinu recumberet, ita monet Chrysostomus.

Quomodo dilexit Ioannem.

§. 2. Ioannem dilexit peculiari quodam amicitiæ humanæ modo, non quod sanctior ille, vel maior Petro vel etiam aliis foret, sed vt ostenderet, inter sanctos etiam humanæ amicitiæ locum esse; nam consuetudine & amicitia quadam plerunque alii aliis conciliati sunt, non sola commendatione virtutis, sed alias etiam ab causas honestas, quamuis interdum, factum aliquod, aut virtus, vt fidelitas, fortitudo, meritum, verecundia caros faciant amicis. Sic igitur Ioannem amabat, & familiarius vtebatur, vt in Ecclesiastico officio legitur ob castitatem, Petrum alioqui magis amabat, & ab eo plus diligebatur, quocirca & oues specialiter illi commendat. Explicuit erudite hanc partem Toletus in comment. in Ioannem.

Permittit prodition

In sinum recubuisse ait, quod veteri more in lectulis recumberent, non ad mensam sederent. Qua de Baronius, ann. 1. & multi viri docti scripserunt. Nostri pictores ridiculè ad mensam sedere fingunt, & reclinato corpore in sinu Iesu recumbere. Augustinus per sinum secretorum societatem indicari docet. Alioqui in sinu ferre vti & in oculis ferre, prouerbium est, quo amor in aliquem indicatur. Hæc tamen cæteris hæsitantibus ἀπερκμώσις dicta non sunt. Iudas vero rupe durior immotus in proposito proditionis perstat.

§. 3. Quod post buccellam dicitur intrasse in eum Satanas, significatur, magis illa Christi benignitate induratum, & Satanæ suggestionibus toto affectu paruisse. ψωμίον panis est embammate tinctus. Offulam alii vocant, Syrus simpliciter לחמא *lachme*, panem appellat. Consule Augustinum tr. 61.

* * *

VERSVS

VERSVS 26.27.& 28.

Respondit Iesus: Ille est cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis, Iscariotæ. Et post buccellam, tunc introiuit in eum Satanas. Et dicit ei Jesus, Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei.

QVÆSTIO I.

Quid Iudæ Christus significat?

§. 1. QVod facis fac citius. Augustinus tract. 62. *Non præcipit facinus, sed prædixit Iudæ malum, nobis bonum. Quid enim Iudæ petius, & quid nobis melius quã traditus Christus ab illo aduersus illum pro nobis præter illum?* Quod facis, fac citius. *O verbum libentius parati ad passionem, quàm irati ad vindictam. O verbum non tam pœnam exprimens venditoris, quàm mercem significans redemptoris, dixit enim.* Quod facis, fac citius: *non tam in perniciem perfidi sæuiendo, quam ad salutem fidelium festinando, quia traditus est propter delicta nostra, & dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea: Vnde & de seipso dicit Apostolus,* Qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me. *Nisi ergo se traderet Christus, nemo traderet Christum. Quid habet Iudas nisi peccatum? Neque enim in tradendo Christo salutem nostram cogitauit, propter quam traditus est Christus, sed cogitauit pecuniæ lucrum, & inuenit animæ detrimentum. Accepit mercedem quam voluit, sed nolenti est data, quam meruit. Tradidit Iudas Christum, tradidit Christus seipsum. Ille agebat negotium suæ venditionis, iste nostræ redemptionis.* Quod facis, fac citius: *non quia tu potes, sed quia hoc vult qui omnia potest.*

Permittit prodition. Permissionis igitur est quod dicit, vt ostenderet mortem se non fugere, & conscium esse rerum omnium. Chrysostomus adhortationem esse, qua Iudam ad emendationem reuocaret. Quin hoc ipsum indicasse puto, se nec sua præscientia qua cauere insidias potuit, vel fugiendo, vel latendo apud notos. vel etiam discipulorum manu obstaturum Iudæ conatui, insidias & dolos successum habituros, precium etiam fore sceleri dandum. Cur autem hoc diceret illi, nemo cæterorum excepto Ioanne sciebat. Nam de necessariis, aut pauperibus loqui putabant.

VERSVS 29.

Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixisset ei Jesus, Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis vt aliquid daret.

QVÆSTIO I.

Quæ ratio pecuniæ in Christi familiâ fuit?

§. 1. HOc etiam dignationis summæ fuit, & humilitatis, quod Christus cum imperare omnibus posset, vt sibi necessaria præstarent, cum plurimi sanati id promptissimè facturi essent, cum ipse sibi miraculosè omnia comparare, vel Angelorum ministerio potuisset, acceperit eleemosynas & dona, atq; ita vitam tolerarit. Iudas itaque loculos habuit. Syrus גלוסקמא צאדוחי *Glossecoma ad latus eius.* Ex quo apparet Christum egenis solitum dare eleemosynam; nam si ordinarium id non fuisset, de eleemosyna nequaquam essent suspicati. S. Augustinus Ecclesiarum habentium pecuniam ex Christi facto vult manasse. Tract. 62. *Habebat ergo & Dominus loculos, & à fidelibus oblata conseruans, & suorum necessitatibus & aliis indigentibus tribuebat. Tunc primũ Ecclesiasticæ pecuniæ forma est instituta, vbi intelligeremus quod præcepit non cogitandum esse de crastino, non ad hoc fuisse præceptum, vt nihil pecuniæ seruetur à sanctis, sed ne Deo pro ista seruitatur, & propter inopia timorem iustitia deseratur, nam & Apostolus in posterum præuidens, ait. si quis fidelis habet viduas, sufficienter tribuat eis, vt non grauetur Ecclesia, quo veris viduis sufficere possit.* *Christus Eleemosynam dabat.*

§. 2. Bullingerus Christi exemplo contra paupertatem religiosorum vtitur, qui pecunia carent. Quid vero maleuolis obtrectatoribus facias, qui nec diuitias cleri nec religiosorum paupertatem ferre possunt, vtrisque ex æquo infensi? Anabaptistis etiam nos consociat, qui neminem, nisi omnia in commune referentem in suos cœtus recipiunt. At longe diuersa ratio est. Anabaptistæ Christi exemplum in necessitatem paupertatis trahunt: orthodoxi nulli legem deferendi patrimonii ferunt, qui id sponte & voto ferunt, promisso teneri docent. *Paupertas religiosa.* *Paupertas Anabaptistica.*

Cæterum religiosa paupertas facto Christi magnoperè firmatur; nam priuatim Apostoli pecuniam non possidebant, quæstor omnium erat Iudas, commune ærarium tale erat, vt non modo illis sufficeret, sed etiam libe alitati in egenos, & furtis Iudæ.

Augustinus in Psal. 132. Apostolorum exemplo Monachorum paupertatem probat. *Veruntamen dilectissimi si consideremus de illo pariete circumcisionis prius nata est ista benedictio. Num enim omnes Iudæi perierunt? Et vnde Apostoli filij Prophetarum, filij Excussorum? Sicut iam scientibus loquimur. Vnde illi quingenti, qui Dominum post resurrectionem viderunt, quod commemorat Apostolus Paulus? Vnde illi centum viginti, qui simul erant in vno loco post resurrectionem Domini & ascensionem in cœlum, quibus in vno loco constitutis superuenit Spiritus Sanctus diebus pentecostes missus de cœlo, sic missus sicut promissus?*

Idem Augustinus l. 17. cap. 4. de ciuitate, Apostolorum paupertatem ex voto fuisse scribit. Vide eundem Ep. 89. ad Hilarium. l. 2. c. 104. contra literas Petiliani. In Psal. 75. & 99.

VERSVS 30.31.& seqq.

Cum ergo accepisset ille buccellam, exiuit continuo. Erat autem nox. Cum ergo exisset, dixit Jesus, Nunc clarificatus est filius hominis: & Deus clarificatus est in eo, &c.

QVÆSTIO I.

Quid Christus post Iudæ discessum monuit?

§. 1. IVdas accepta buccella continuo exiuit, etiam noctu, tum impellente eum Satana, ne forte ad pœnitentiam cogitati sceleris peruenire, tum etiam ne manifestaretur cæteris id quod videbat iam Dominum nosse. Christus primum sibi, & suis gratulatur, quos blandissime filios appellat. Iam inchoari prælium sciebat, iam moueri Pontifices, armari familias, cohortem conuocari, itaque in Spiritu exultans, *iam*, inquit, *filius hominis clarificatus est*, more Hebræo præteritum pro futuro ponit; *Christus ad crucem suos excitat.*

Iam

Iam enim victoria exiguo tempore differenda erat. ita Origenes, Chrysostomus, Cyrillus, Theod. Mopsuestenus Theophylactus. Imperatores cæteri cum pugna instat, spem vultu simulant, prælium sperare milites iubent, sed premunt animo curas & dolores: Christus certus victoriæ, certus etiam mortis, totum hoc opus clarificationem vocat, Paradoxon autem videbatur, summam gloriæ in crucis ignominia collocare, sed ita Deo visum, vt cunctis certum esset, non posse venire ad regnum fideles, nisi per crucem.

§. 2. Alio autem sensu dicit, Eos iam sequi non posse, alio dixerat Iudæis. Apostoli iam sequi non poterant, diuino decreto ad aliud tempus dilati, Iudæi nunquam secuti sunt, nisi qui à perfidia recesserunt. Nonnulli ad Apostolorum infirmitatem referunt, qui nondum ad obeundam pro Christi gloria mortem sat animo erant parato, & firmato, quod experientia declarauit.

VERSVS 34. 35. & seq.

Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem: sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem, &c.

QVÆSTIO I.

Cur mandatum dilectionis vocet nouum?

§. 1. SYrus suo more habet חד לחד chad lechad, *vnus ad vnum*. In Græco etiam est quædam varietas lectionis, quæ tamen sensum non immutat.

Cur autem nouum vocat mandatum, cum olim Iudæis dictum sit: *diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, omnes auctores quærunt; præsertim cum Ioannes in Epistola sua, nouum vocet & vetus. Chrysostomus nouum ait: τῷ τρόπῳ modo, nempe, vt diligant se mutuo, *sicut ipse dilexit eos*, non frigide, non inconstanter, sed in finem, sed vt vitam pro fratribus ponere sint parati. Sic etiam Theophylactus; nempe hoc Christum exigere, vt sicut ipse gratuito, nullo discipulorum merito antecedente dilexit, imo inimicos humana natura corrupta, ita quoque se mutuo diligant, hostes etiam & fratres à quibus iniuria afficiuntur, beneficiis sibi conciliare nitantur. Hanc perfectionem amoris postulare noua lege Christum. Verum hæc omnia etiam in lege veteri commendata fuere. Nam perfectam caritatis normam lex diuina constituit.

Noua non ideo quod sine cæremoniis.

Nouitatem legis nonnulli in eo constituunt, quod absque figuris, & cærimoniis diserte promulgetur, Verum tam claris, tam emphaticis etiam olim verbis promulgata fuit, vt nullæ cærimoniæ obscurare lucem illam potuerint, iuuerint omnes potius ac promouerint. Nec decorum vt Deum tales cæremonias dedisse populo suo dicamus, quibus à fine legis & perfectione, vnde lex & Prophetæ, omnesque ritus pendebant, auerterentur.

Noua quod innouet.

Augustinus mãdatum interpretatur nouum, quod renouat. Tract. 65. *Nonne iam erat hoc mandatum in antiqua Dei lege, vbi scriptum est; Diliges proximum tuum, tanquam teipsum? An ideo nouum, quia exuto vetere homine, induit nos hominem nouum? Innouat quippe audientem, vel potius obedientem, non omnis sed ista dilectio, quam Dominus mandat. & vt à carnali dilectione distingueret, addidit: Sicut dilexi vos. Dilectio nos innouat vt simus homines noui,* Hæc eadem omnes quoscumque Deus in suos recepit, à mundi principio, renouauit, lex renouans, reformans, regenerans.

§. 2. Non ambigo modo illo nouum mandatum posse dici. Nouum tamen appellari malo, quod moribus in contrarium prævalentibus antiquatum erat, ita vt in paucissimis eius vigor resideret. Pauci Christum sequebantur, nec omnes illi sinceri erant, interipsos Apostolos ambitio gliscebat venenum caritatis. Pharisæi cum dicerent. *Diliges proximum tuum*: addebant; *& odio habebis inimicum*, quo additamento, penitus caritatis legem corruperunt. Nouum igitur mandatum dedit, nouum & vetus vocat Ioannes. Vetus quia olim datum in deserto, nouum quia renouatum, & in mores reductum, postquam vitia antiquam legem prope obruerunt, aut aboleuerunt. Hanc igitur Christus iterum renouatam suis inculcat: in ea enim omnia consummantur: Hanc non modo vt Dei legis summam, sed vt suæ incarnationis causam, & Ecclesiæ toto orbe dispersæ vinculum commendet. Quasi omnium incurius hoc in mandato solo hæret. *Nouum mandatũ.*

§. 3. *Quum hac mutuâ dilectionis notâ suos Christus discernat ab alienis*; inquit Caluinus. *frustra se fatigant qui relictâ caritate nouos & commentitios cultus suspiciunt, qualis hodie vanitas in Papatu regnat.* Hoc in Sectarios conuenit, qui relicta caritate, vnitate, fide, nouos cultus, nouas opiniones suscipiant, apud quos multi, & contrarii regnant errores. Nouos cultus non habet Ecclesia. Quicquid nouitatis nomine inuisum populo reddere laborant nouatores, antiquum est. *Ecclesia nouos cultus non habet.*

Quod si mandatum Apostolis proponitur, sola fides non sufficit, mandati enim obseruatio requiritur. ipse Caluinus hoc agnoscit. *Quisque vero Christi esse & à Deo agnosci cupit, totam vitam componat, & dirigat ad amandos fratres, & huc se assidue sollicitet.* Itaque à Deo pro alieno habetur, qui fratrum amore careti omnia enim facere potest inimicus Dei, amare non potest, aut si amat, iam est amicus. Itaque vera est, & trita Augustini sententia. *Fides sine caritate potest esse, non potest prodesse.* Idem lib. 50. homil. hom. 7.

Et Enchiridii c. 67. *Librum autem de hac quæstione scripsi, cuius titulus est*, de Fide & operibus. *Vbi secundum scripturas Sanctas, quantum Deo adiuuante potui, demonstraui eam fidem saluos facere, quam satis euidenter expressit Paulus Apostolus dicens*, In Christo enim Iesu neque circumcisio quicquam valet, neque præputium, sed fides quæ bene per dilectionem operatur. *Si autem male & non bene operatur, proculdubio secundum Apostolum Iacobum, mortua est in semetipsa. Qui rursus ait*, Si fidem dicat se quisquam habere, opera autem non habeat, nunquid poterit fides saluare eum? *Porro autem si homo sceleratus propter fidem solam per ignem saluabitur, & sic est accipiendum, quod beatus Paulus Apostolus*, Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem: *poterit ergo saluare sine operibus fides, & falsum erit quod dixit eius Coapostolus Iacobus. Falsum erit & illud quod idem Apostolus Paulus dixit*, Nolite, *inquit*, errare, neque fornicatores, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque maledici, neque ebriosi, neque rapaces regnum Dei possidebunt. *Si enim etiam in istis perseuerantes crimnibus, tamen propter fidem Christi salui erunt, quomodo in regno Dei non erunt?*

§. 3. Hoc autem Christianorum symbolum est, mutua caritas. Proprium enim discipulorum est, imitari magistrum. Vide Augustinum q. 71. in lib. qq. 83. Athanasius illis qui mirabantur, misericordes, & caritate præditos plures fieri à multis, quam eos qui miraculis illustres erant, respondet. *Non à seipsis hoc suffragium dixerunt: Sed cum audiuerint seruatorem nostrum dicentem: Hinc cognoscent omnes quod discipuli mei sitis, nonsi signa feceritis, sed si dilexeritis vos inter vos.* *Caritas pluris est, quam miracula.*

CAPVT

CAPVT XIV.

NON turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite. 2. In domo Patris mei mansiones multæ sunt si quo minus dixissem vobis: Quia vado parare vobis locum. 3. Et si abiero, & præparauero vobis locum: iterum venio, & accipiam vos ad meipsum, vt vbi sum ego, & vos sitis. 4. Et quo ego vado scitis, & viam scitis. 5. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis: & quo modo possumus viam scire? 6. Dicit ei Iesus: Ego sum via, & veritas, & vita, nemo venit ad Patrem, nisi per me. 7. Si cognouissetis me, & Patrem meum vtique cognouissetis: & amodo cognoscetis eum, & vidistis eum. 8. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. 9. Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrē. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? 10. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. Pater autem in me manens, ipsa facit opera. 11. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? 12. Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet: quia ego ad Patrem vado. 13. Et quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio. 14. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. 15. Si diligitis me, mandata mea seruate. 16. Et ego rogabo Patrem, & alium paraclitum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum. 17. Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum, vos autem cognoscetis eum: quia apud vos manebit, & in vobis erit. 18. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos. 19. Adhuc modicum: & mundus me iam non videt. Vos autem videtis me: quia ego viuo, & vos viuetis. 20. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis. 21. Qui habet mandata mea, & seruat ea: ille est, qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo meipsum. 22. Dicit ei Iudas non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? 23 Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonē meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus: 24. Qui non diligit me, sermones meos non seruat. Et sermonem, quem vos audistis, non est meus: sed eius, qui misit me, Patris. 25. Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. 26. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunq; dixero vobis. 27. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. 28. Audistis, quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad Patrem: quia Pater maior est. 29. Et nunc dixi vobis prius quam fiat, vt cum factum fuerit, credatis. 30. Iam non multa loquar vobiscum, venit enim princeps huius mundi, & in me non habet quidquam. 31. Sed vt cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

IN CAPVT DECIMVMQVARTVM

ARGVMENTVM.

CONSOLATIONE & variâ doctrinâ plenum est caput decimum quartum; mœsti erant auditâ de cruce Prophetiâ, maximè sollicitos habuit. Petro prædicta negatio, & incerti proditoris scelus. At Christus promissione regni afflictos solatur, se esse viam veritatem & vitam ostendit, Patrem in se videri, alio modo non posse ostendi, operibus suis credendum esse. Mandata sua ab illis custodiri, qui eum diligunt. Venturum spiritum veritatis, omnia docturum, caritatem seruandis mandatis cerni. Pacem illis relinquit, & rediturum promittit.

Quatuordecim versus initio apud Syros leguntur in commemoratione Thomæ Apostoli, & Philippi. Syriace ברוברנא beducherana. *in commemoratione, &c.* Cætera vesperæ Dominicæ Pentecostes.

VERSVS 1.

Et ait discipulis suis: non turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite.

QVÆSTIO I.

Cur admonet ne turbentur?

§. 1. MAgnum præ manibus certamen videbant, magnam θλῖψιν & δυσολίας aiunt Chrysostomus & Theophylactus: Circumstantes procellas, & molestias ex verbis Domini coniiciebant, quod fortissimo eorum Petro lapsus grauis prædiceretur, odia, fraudes hostium norant, toties de morte Domini admoniti dubitare non poterant, tristia igitur omnia & sæua augurabantur. Christus cogitationibus varia agitantibus vario solandi genere occurrit, & initia mollire conatur, nam intrantibus affectibus si quis obsistat, facile exeludit, admissi hominem rapiunt. Ne igitur dolori indulgerent, qui ex magistri morte grauissima, contumeliisq; iam animo perceptis tantum doloris contraxerant, monet. Dolere, & angi in mortib. carorum naturale est, at Christus grauius eos conturbari vetat. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία. Ne conturbetur, vt mœrori succumbat, spem abiiciat. Nam tristes esse aliquo modo, & intra metas rectæ rationis, non prohibet. Flere cum flentibus, & lugere cum lugentibus pietatis pars est.

Dolori succumbere Apostolis vetat Dominus.

Quia

Quia vero metus in periculo frangere animos, & fidem, constantiamque excutere facile potuit, ideo tam serio hortatur, vt conturbationem culpabilem ex animo reiiciant.

§. 2. Interim magna consolationis pars erat, cum animaduerterent, non modo Christum ea, quæ sibi erant euentura prædicere, sed intimis etiam cordium suorum disceptationibus, & affectibus interesse, proditores dolentes, negaturos cognoscere. Annotarunt id Theodorus Mopsuestenus, Leontius Maldonatus. Nam Deum se esse contestatur, etiam Augustino interprete. Turbari cor vetat, rationem metu excuti, vt Cyrillus, l. 9. c. 19. Quod aliqui Græci codices habent adiectum. καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. *Et dixit discipulis suis*, ex glossa marginali in textum irrepsit. Est tamen apud D. Thomam Rupertum, Bedam, Augustinum, quamuis apud hunc paulo aliter. Sed correctiora exemplaria, vt & Sixtina editio omittit.

Ad constantiam igitur eos Dominus hortatur, vt nos quoque exemplo Apostolorum aduersum aspera obduremus, non stoica apatheta, sed fide & veritate Christiana: Ambrosius in Ps. 118. 8. multis id admonet. Nunquam enim bene viuentibus desunt aduersa, quæ sint vincenda: quin etiam læta, & secunda animum fortem postulant, ne emolliatur?

QVÆSTIO II.

Quod remedium contra tentationes proponit?

Fide vincitur mundus.

§. 1. FIdem. *Creditis in Deum, & in me credite.* In Græco textu verba ambigua sunt. πιστεύετε εἰς τὸν θεὸν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. Quod verti potest. *Creditis in Deum & in me creditis.* vt causa reddatur, cur constantes esse oporteat. Vos, inquit, in Deum creditis, etiam in me Dei filium creditis, fides fulcrum est animorum, ne agitentur, & concidant. Fide statur. Altera versio est, vt sit iubentis, aut consilium dantis. *Credite in Deum, & in me credite.* Faciessent illa terribilia carcerum, & vltimi supplicii, si in Deum, & in me respicitis. Fides omnium est victrix, etiam mortis. Fide ergo vincite, credite me resurrecturum: & mors facile contemnetur. πάντως, inquit, Chrysostomus παρελθοῦσα τὴν δεινὰ: ἡ γὰρ εἰς ἐμὲ πίστις, καὶ τὸν γεγενημένον δυναμωτέρα τῶν ὁπλούντων ἐστί. Omnia grauia præteribunt, nam fides in me & patrem, insurgentib. est potentior.

Hanc videtur sequi Syrus qui habet הֵימְנוּ Heimenu credite ergo, & non turbabitur, non premetur cor vestrum נִתְרוּר nethdauzd.

3 Tertia expositio. Credite in Deum, & in me creditis. quam fere nemo sequitur.

4 Quarta est Latini interpretis. *Creditis in Deum & in me credite.* Nemo vestrum non confitetur in Deum se credere. At si in Deum creditis etiam me in credite; nam & Deus ego sum. Vide Rupertum. Vigilium l. 4. contra Eutychetem. *Ne mortem* ait Augustinus, tractatu 67. *tanquam homines timerent, & ideo turbarentur, consolatur eos, etiam se Deum esse contestans. Creditis, inquit, in Deum, & in me credite. Consequens est enim vt si in Deum creditis, in me credere debeatis. quod non esset consequens si Christus non esset Deus. Creditis in Deum, & in eum credite, cui natura est, non rapina, esse aqualem Deo.* Non enim creaturæ id diceret, si creditis in Deum & in me credite: Fides enim in Deum tendit.

§. 2. Quid sit credere hoc loco controuertunt hæretici noui. Pareus l. 1. c. 6. de iustificatione. *Credere* „ ait poni pro *confidere*. [Sicut fidei, *inquit*, vocabulum „ ὁμώνυμον sumitur modo pro notitia vel assensu, mo„ do pro fiducia, vel seorsum vel coniunctim, sic ver„ bum *credere*, etiam ὁμώνυμον sumitur, modo pro as„ sentiri, modo pro *fidere*, idq; seorsim, vel cõiunctim.] Hic ait accipi pro confidere, & Bellarminum inde expugnat. Atqui Dominus fidem exigit, vt credant esse vera, quæ dixit: non vt credant se omni in scelere fore iustos. Hoc iubet credere. quod v. 10. quod ipse in patre, & patre in ipso sit. Eodem v. 11. & 12. Ex illa fide nascitur fiducia, non est ipsa fides. Et Augustinus obiectum fidei, quod exigitur proponit; *mortem metuitis formæ serui, non turbetur cor vestrum, suscipiet illam formæ Dei.* *Credere est assentiri.*

Non hoc dicebat Petro, ne turbetur cor tuum, et negabis, peierabis, iustitiam tamen retinebis & spiritum Sanctum. Imo si tu ipse me proderes, non tamen tibi imputaretur. Abest vt hoc credi Dominus voluerit, totum Sacræ Scripturæ corpus illabla'phemiam excludit. Imo illa ipsa disiunctio satis indicat agi de fide quæ pro obiecto Deum habet, & Christum: non autem hoc velle: credite vos prædestinatos. Credite iustos. Non ignoro ab illis mira pro indelebili iustitia adferri, sed euanida sunt. aiunt eos credere iussos, se non perdituros iustitiam, nec Petrum perdidisse. Zanchius ex Aristotele probat. Aristotelem in Ethicis tradere: Nautam cum propter tempestatem, merces proiicit in mare, hoc facere partim ἑκόντα, partim, ἄκοντα, id est, *partim volentem, partim nolentem*, quod Latini dicunt, non ex animo, non tota voluntate. Petrum non odio Dei, sed infirmitate peccasse hoc quidem verũ est. At si Philosophia vtemur, iam quicquid ira, auaritia, amor, metus impium suadebit, cum non tota voluntate fiat, iustitiam non auferet, & si quis Christum negarit, si electus sit, non perdet negando iustitiam. Hoc Manichæi, Hoc Priscillianistæ velint, & magno mercentur Simoniaci. Hinc Oecolampadius dubius fuit, & inconstans in hac sententia. Super Epist. Ioan. p. 60. Spiritum Sanctum auferri docet: aliique fere ante Caluinum, quasi medii inter Zvinglianos, & Lutheranos. *Indelebilis iustitia Caluinii.*

Et mortalia posse peccata committi ab illis, qui illuminati sunt. Quod postea tanto ardore resumpserunt Arminiani in Belgio, vt ab aduersariis, omnibus modis vexati sint, nec pacem, nisi exilio obtinere potuerint.

Idem etiam docet Hemmingius in Syntagmate. p. 124. Quin etiam Conradus Schlusselbergius alios multos contra rigidos Caluinistas in testimonium producit: vt iam eam sententiam pene pro desperata habeant.

Atque ex his initiis Belgæ Caluiniani doctiores cum Arminio, à stolidissima illa præsumptione docenda recesserunt. Fidem vero interpretantur, vt nequaquam suæ iustitiæ, aut prædestinationis certitudinem esse dicant.

§. 3. Caluinus graui calumnia hic orthodoxos onerat Negat eos Christum pro scopo habere propositum. [Se ergo Christus quasi scopum proponit, ad „ quem fides nostra dirigatur. reperiet in promptu vbi „ quiescat. Est enim vetus Immanuel, qui simul ac fide „ quæritur, intus nobis respondet. „

Theologi papales cum de obiecto fidei disputant, „ vel garriunt potius. nudam faciunt solum Dei men„ tionem: Christi nulla ratio. „

Pudet superbos homines humilitatis Christi.] „

Respondeo. Nos quoque Christum pro scopo tenere, per Christum ire ad patrem. Obiectum fide & Theologiæ, Deus est. Sed Christum non excludimus, cum Deum ipsum esse cõfiteamur. Sicut igitur Deum esse, & remuneratorem esse fide credimus, ita quoque Christum Deum esse credimus, & hominem, & fidem nostram in Deum referimus. Fidei obiectum duplex Theologi statuunt: Primarium & adæquatum. Illud appellant in quod omnia referuntur, quod inter omnia excellit, à quo omnia dependent. *Non solum Deum est obiectum fidei.*

Quod

Quod est Deus, summa, prima, creatrix, increata veritas, Deus trinus & vnus. Adæquatum est, quod æque late patet, atque ea quæ reuelata sunt, Deum, Christum etiam hominem, totam scripturam, traditionesq; complectitur. Falsum igitur nudam nos Dei facere mentionem, cum de obiecto fidei agitur: omnium rerum reuelatarum mẽtionem facimus, inter quas iustitiam inter scelera sartam, tectam, & in animis facinorosorum manentem numerare fas non iudicamus. Multi autem sunt, qui Christum seu Deum hominem obiectum fidei existiment.

Christus etiam obiectum fidei est.

Quin Gregorius de Valentia in analysei fidei hanc primam propositionem probandam suscipit. *Necessarium omnino ad salutem esse, firmâ fide credere, doctrinam supra rationis naturalis captum, à Christo traditam esse diuinam, atque verissimam.*

VERSVS 2.

In domo Patris mei mansiones multæ sunt, si quo minus, dixissem vobis, Quia vado parare vobis locum.

QVÆSTIO I.

Quæ vera sit lectio versus secundi?

§. 1. LEctionis varietatem Valla, Erasmus, Brugẽsis, Maldonatus, Toletus, cæterique annotarunt. Verba Brugensis p. 1089. *Hũ verbũ non est præponendum,* & ait discipulis suis. *quod optima quæque manuscripta, cum Græcis & Syricis libris prætereunt, astipulantibus tractatoribus tam Græcis, quam Latinis, vt autem hoc non est præponendum, ita nec quod alij libri habent*; neque formidet: *postponendum est: est enim non huius loci, sed versus 27. subsequentis.*

Cardo in eo vertitur, an sit versus legendus, quasi vna periodus. *In domo patris mei mansiones multæ sunt, si quo minus, dixissem, quia vado parare vobis locum.* ita vt significet, se si multæ mansiones non essent, dicturum fuisse se iturum, & locum, paraturum, vt mansiones si non essent, fierent. In Græco non est ὅτι, seu *quia.* ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν, εἰ δὲ μὴ εἶπον ἂν ὑμῖν, πορεύομαι ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον. Possunt tamẽ, & Græca ita exponi, vt vna sit periodus. *Dixissem vobis, vadam parare vobis locum.* Possunt sic intelligi, vt post, *dixissem vobis*; sit perfecta distinctio. Et noua periodus inchoetur ab illis verbis: πορεύομαι *vadam.* Erasmus contendit ὅτι *quia* esse superfluum. Beza à πορεύομαι nouum versum inchoat, vt omnino distinguat. Sed & in Græcis vna est periodus, ita Chrysostomus, Cyrillus, Nonnus, Leontius, Theophylactus. Ab hac igitur lectione non est recedendum, nec noua versuum facienda distinctio.

Vetus lectio probatur.

Ratio est, quod veteres Græci & Latini ita legunt. Nam etiam Augustinus, & Latini Græcis quos nominaui consentiunt. vt Rupertus, Beda. Deinde etiam Syrus in vnam sententiam omnia concludit, & etiam illud ὅτι addit, non enim simpliciter dicit אזל sed דאזל dazel, quod est: *nam vado*; eam particulam in versione Bibliorum regiorum non bene omissam video.

§. 2. Sensus est apud Theophylactum & aliõs nonnullos. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt; quod si ita non esset, vobis dixissem, me ire & parare illas,* vt vos securos redderem. Verba Theophylacti sunt. ὥστε οὐ χρὴ θορυβεῖσθαι πρὸς τοῦτο, πολλαὶ γὰρ μοναί εἰσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου. τοῦτέστιν ὥσπερ πολλὴ ἐξουσία τοῦ πατρός. οἰκίαν πᾶν ἐξουσίαν καὶ ἀρχὴν νόει. εἰ δὲ καὶ μὴ ἦσαν οἰκίαι, ἐγὼ ἂν ἐποιησάμην καὶ ἡτοίμασα ὑμῖν. *Vt non oporteat turbari circa locum; multæ sunt enim mansiones in domo Patris mei; Hoc est, sub potestate Patris, Domum enim potestatem, seu principatum intellige. Si vero non essent domus,* (οἰκίαι puto legendum μοναὶ mansiones) *ego iuissem & parassem vobis*: Addit: *vt neutrâ ex parte vos turbari oporteat, siue paratæ sint, siue non, Etsi enim non essent paratæ, ego omni studio eas vobis pararem. Siue etiam ad parandum vobis locum profectus essem, non tamen, sicvos deseruissem, sed assumpsissem, vt vbi ego sum, vos etiam essetis. Vides consolationu, & animum mulcentia verba? Vbi ego sum, illic & vos eritis, non igitur ratio est, cur turbemini, cum mecum futuri sitis.*

In hac explicatione illud minus commodum videtur, quod dicit: *Si non essent parata loca, fore vt pararet ipse.*

§. 3. Perspicua igitur & sibi cohærens sententia est. Non oportet turbari, mecum eritis, in regno cœlorum, non mihi tantum, & Petro, sed cunctis fidelibus & piis parata est mansio. Hoc si factum non esset, non vos inani pollicitatione frustratus essem, sed diserte dixissem vobis: nam vado vt locum vobis parem. Cum ergo ipse in me susceperim, vt eam parare locum, eam vero aspera, & horrida via crucis, non fefellissem promissione loci, quem habere non potestis. Cur enim pro vobis morerer, si mortis nulla vtilitas in vestram salutem redundare posset? Itaque sensus non est: Dixissem vobis me ire parare locum, qui imparatus est. Sed ille: Si non essent multæ mansiones, & vobis destinatæ, id dixissem vobis, nec falsæ beatitudinis exspectatione decepissem, quando quidem iam ibo, & omnia parabo. Eodem modo Theodoretus.

Non fallit suos Christus.

§. 4. At quomodo iam erant, & quomodo parandæ? Paratæ erant ab æterno, ante mundi constitutionem, prædestinatione & electione hæredum futurorum. Parandæ erant patefacto aditu per Christi in cœlos ingressum, cum Sancta sanctorũ intrauit, & propalauit viam sanctorum. Duplex igitur loci præparatio est, per electionem, & acceptam in Christo possessionem.

Paratur duplici modo locus.

QVAESTIO II.

Quid mansiones significent?

§. 1. MOras vocauit, quo æternum in illis manerent. alioqui mansiones Latinis etiam διαῖται vocantur, & diuersoria, quæ Hebræis dicuntur מסע & מלון & משכן, mischan, malon, masagh. Syrus hic apppellat אורנא *auane.*

Omnes veteres in cœlo distinctos mercedis, & honoris in cœlo gradus esse, ex multis mansionibus collegerunt. Nam ad consolationem omnium pertinebat in tanta inæqualitate perfectionis, quæ est in hac vita, gloriæ diuersitatem in cœlo cognoscere. Caluinus Iouiniani fautor omnes antiquos reprehendit, quod distinctos honorum gradus in cœlo faciant.

Diuersa in cœlo mercedis.

Causa cur reuocet olim damnatam hæresin, est, vt nouam inducat; nempe merita omnia tollat, si enim diuersus virtutibus gloriæ modus attribuitur, negare non potest, quin operum ratio à Deo iusto Iudice habeatur, cadatque iustitiæ imputatiuæ figmentum. At veteres magno consensu inæqualitatem docuerunt, & contra Iouinianum propugnarunt. Cyprianus de disciplina, & habitu Virginum. *Nec hoc iubet Dominus, sed hortatur; nec iugum necessitatis imponit, quando maneat voluntatis arbitrium liberum. Sed cum habitationes multas apud Patrem suum dicat, melioris habitaculi hospitia demonstrat: Habitacula illa meliora vos petitis, carnis desideria castrantes, maioris gratiæ præmium, in cœlestibus obtinetis.* Et Iren. l. 3. c. 21. plura in hanc sententiam habet Augustinus *quia* (tract. 67.) *etsi alius alio fortior, alius alio sapientior, alius alio iustior, alius alio sanctior, in domo pa-*

mo patris mei mansiones multæ sunt. Nullus eorum alienabitur ab illa domo, vbi mansionem pro suo quisque acceptur⁹ est merito. & paulò post: Sed multæ mansiones diuersas meritorum, in vna vitâ æternâ significant dignitates.

Et Serm. 45. de verbis Domini. & de Sancta Virginit. c. 26. Et sermone 59. de verbis Domini. At sermone 191. de tempore. *At Iouiniani*, inquit, *damnamus errorem, qui dicit nullam in futuro meritorum distantiam.* Pari modo Hieronymus l. 2. contra Iouinianum. Vbi etiam hæreticam interpretationem refutat, Ecclesias habitationum nomine venire. Et eodem libro ca. 15. *Locus & mansiones, quas præparare se Christus dicit Apostolis, in domo vtique sunt patris hoc est in regno cœlorum, non in terrâ, in quâ præsens Apostolos relinquebat. Simulque sensus scripturæ intuendus. Dicerem inquit vobis, quia vado, & præparabo vobis locum, si non mansiones multæ essent apud patrem. Hoc est, si non vnusquisque mansionem sibi, ex largitate Dei, sed ex propriis operibus præpararet.*

Et l. 1. aduersus Pelagium. *Multæ mansiones sunt apud Patrem, quia & merita diuersa.*

Diuersa præmia. Basilius l. de Spiritu Sancto ad Amphilochium c. 8. Nazianzenus orat. 33. *Multæ ne apud Deum mansiones sunt, quemadmodum scriptura docet, an vna tantum? Multæ, inquies, non vna. Recte. Age vero easne omnes impleri? Deinceps quærit. Estne aliquid, quod nobis has mansiones conciliet? vt mea est sententia, an omnino nihil? Est sane, inquis, Quid nam hoc? Hoc nimirum, quod diuersa sint viuendi genera & institutâ, quodque pro fidei proportione alia vita alio ducat, quas nos vias appellamus.*

Diuersa ergo viuendi, mansiones diuersas faciunt. Non enim propter locorum discrimina, sed propter domorum ordinem ita vocantur, in vna enim domo sunt, & simul, *Nam vt*, inquit Nicetas, *si vnam domum, vna lucerna tantum collustret suo splendore, quilibet seorsum peculiarẽ lucem percipit, quanquam lumen in multas faces non diuidatur. Sic in futuro seculo, vniuersi homines iusti recipientur, eodem loco, & non separatim, singuli pro suo modo, ex eodem lumine spirituali splendorem haurientibus, rationeque sibi conueniente gaudium, ac lætitiam capientibus.*

Gregorius Magnus diuersas mansiones, sed diuersitate concordes esse ait. l. 4. mor. c. 42.

Eodem l. 4. Dial. c. 35. & l. 35. mor. c. 24. & hom. 16. in Ezechiel. Ambrosius in psal. 38. *Quem autem numerum quærat, accipe. In domo, inquit, patris mei, mansiones multæ sunt. Dat ergo vnicuique locum Dominus Iesus, hoc est, aptam pro vniuscuiusque meritis mansionem. Vnusquisque enim in suo ordine.* Et l. 1. c. 48. de officiis. *Ideo & dies illos, requirit vita æterna, qui sunt, non qui prætereunt, vt cognoscat, quid sibi desit, quæ terra sit repromissionis, perpetuos fructus ferens, quæ prima apud Deum mansio, quæ secunda, quæ tertia, in quibus pro ratione meritorum vnusquisque requiescit.* Propter meritum itaque, & meritorum prærogatiuis respondentia præmia litem antiquitati Caluinus indixit.

§ 2. Fuit olim etiam alia hæresis, quæ beatos paruulos extra regnum cœlorum constituit. Contra eos Augustinus argumentatur tract. 67. *Proinde resipuendi sunt, à corde Christiano, qui putant ideo dictum multas esse mansiones, quia extra regnum cœlorum erit aliquid, vbi maneant beati innocentes, qui sine baptismo ex hac vitâ emigrarunt, quia sine illo in regnum cœlorum intrare non potuerunt. Hæc fides non est fides, quia non est vera, & Catholica fides.*

Innocentes in mansione ponebãt Pelagiani.

Mentio horum est apud Augustinum l. 3. de anima & eius origine, cap. 11. & l. 5. Hypognosticõn: Erant vero Pelagiani. At regnum Dei, & domus Dei in quam Apostoli vocantur, idem est. Et si diuersa fingantur, domus ipsa regia regno dignior est: Domestici enim regis propiores illius sunt maiestati, quam subditi cæteri: apud eos enim dignus rege splendor & copia.

VERSVS 3.

Et si abiero, & præparauero vobis locum: iterum venio & accipiam vos ad meipsum, vt vbi sum ego, & vos sitis.

QVÆSTIO I.

Quomodo locum parabit?

§. 1. ETsi abiero, inquit, καὶ ἐὰν, non est locutio hypothetica, sed particula ἐὰν accipienda est more Hebræo, apud quos אם, *si* frequenter accipitur, pro, quando, vel postquam. Certe enim Dominus abiturus erat. Gen. 28. 9. ita loquitur Moses. Et Donatus illos Vergilii versus sic interpretatur.

Præterea si nona diem mortalibus agris
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem.

Interim Theophylactus pro καὶ ἐὰν interpretatur.

§. 2. Ante Christi mortem nemo in regnum cœlorum admissus est: Sed in lymbo patres redemptionem expectarunt; post Christi ascensum in cœlos liber est omnibus aditus. Caluinus ita disserit, vt vtrum- que non obscure neget. [Exoritur tanta quæstio, quales fuerit Patrum conditio post mortem, antequam Christus in cœlum ascenderet: Vulgo enim colligunt, fideles animas in limbo inclusas fuisse, quasi dicat Christus, suo in cœlum ascensu paratum iri locum. Sed reponsio facilis, quod locus hic parari dicatur in diem resurrectionis. Natura enim exulat humanum genus à regno Dei. ante reconciliationem animas ait, velut in specula fuisse.] *Anima in specula.*

Hic exulare humanum genus ait; In specula fuisse ait, quod si quæras quo loco illa specula fuerit, supra an infra, nihil facile respondebit. Atqui alibi illam collocet necesse; nec enim nullibi, nec vbique fuerunt. Nec exponit, quid sit, quod ait, non fruemur tanto bono, nisi quo vsque iterum in cœlo appareat, neque quid per illam quietem intelligat; an pannychiam quandam, an vero diuinæ præsentiæ fruitionem. Lib. 2. instit. c. 26. §. 9. Limbum habere magnos auctores, sed fabulam appellat.

Vbi & speculam vel turrim speculatoriam pro limbo illis attribuit, nouo inuento.

De animabus mortuorum alibi existimat eas nec tormenta, nec gloriam experiri ante extremum diem Iudicii. qui error fuit, Albigensum, Almarici, Hermanni Kisvvik. Caluinus verò de Dæmonibus. *Quocunque pergunt, sua trahunt secum vincula, & tenebris suis obuoluti manent, interea in magnum diem extremum eorum supplicium differtur.* Vide nostrum Gualterium in anno 1500. p. 778.

Atqui in abyssum Satanas ire formidat, & dives epulo apud inferos in flamma cruciatur. Verum illâ de quæstione alibi disputatum est.

VERSVS 4. 5. & 6.

Et quo ego vado scitis, & viam scitis. Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quo vadis: & quomodo possumus viam scire? Dicit ei Iesus, Ego sum via, & veritas, & vita: nemo venit ad Patrem, nisi per me.

QVÆSTIO

QVÆSTIO I.

Quomodo Christus via, veritas, vita?

§. 1. CONsolatur suos Dominus, quod mors grauis videri non debeat, cum sciant, quo eat, nempe ad patrem, viam etiam norint, ideo & ipsi secuturi sint. Respondet Thomas & amans, & timens, *neſcire ſe viam*, & quomodo scire possit, interrogat. Chrysostomus alio illum animo interrogare dicit, quam Petrum. Hunc enim vt sequeremur animos è quæsisse, Thomam timuisse. Forte & magistro, & sibi timuit: omnia autem illa proponit, vt instruantur, & viam discant. Erat vero obscura & confusa in Thoma vt & in cæteris cognitio. Ad regnum iturum credebat, & viam esse mortem crucis etiam audierat, deinde viam, qua ad ipsum patrem veniretur esse Christum. At quomodo regnum auspicaturus esset, quomodo ipsi eum secuturi, ignorabat. Viam sciebant, quia Christum norant, sciebant, quæ non recogitabant, ideo scire se nesciebant, quod vbi se collegerant, scire poterant.

Thomas interrogat.

Sciebant, & non ſciebant.

§ 2. Viam se dicit qua ad regnum itur, non modo qua homines, sed qua ierunt & Angeli vt docet noster Soar. T. 1. in 3. partem. Nam & doctrinam cœlestem tradidit, vt tanquam via regia sine diuerticulis, & anfractibus ad patriam pertingere possent; Fidem etiam dedit, & gratiam, denique præiuit, vt eum imitarentur. Vide Basilium de Spiritu S. c. 8. Leonem ser. 2. de resurrectione. Theophylactus viam esse, quia per ipsum eundem. Et pari modo Augustinus. *Ipsum iuisse per ſeipſum, ad ſeipſum; nos quo imus niſi ad ipſum; & quà imus, niſi per ipſum? Ipſe igitur per ſeipſum ad ſeipſum, imo & ad patrem, & nos & ipſe.* Qua autem re proprie viam nobis esse se docet, nisi qua mediator est, qua facta est via per inuia, per immane chaos quod nos à Deo separabat. Via est, præter quam quisquis, graditur, quantumcumque currat, etiam si volet, non tamen ad patrem perueniet, quantumcumque currat, quia extra viam est. Egregie nobis viam Chrysosto, mus describit. ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς: τῦτο ἀποδείξις τῦ, ὐδεὶς ἔρχεται εἰ μὴ δι ἐμῦ, τὸ δὲ καὶ ἀληθεια, καὶ ἡ ζωὴ, &c. ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, ἀ δεήσεσθαι τῦ χειραγωγῦντος, &c. *Ego ſum via. Hæc demonſtratio eſt eius: Nemo venit niſi per me. Veritas quia ſine dubio hæc erunt. Ego ſum via, non indigebitis manu ductore.*

Ad Ad Christum ire per Christum docet S. Leo serm. 16. de passione Domini, cum per semitam humilitatis & obedientiæ incedimus. Et serm. 18. *Viam*, ait *eſſe in formâ conuerſationis noſtræ.* Augustinus l. 1. de Trin. c. 12. *Viam esse secundum formam serui.* Nazianzenus oratione. 5. *Via dicitur, vt quæ per ſeipſam nos ducat;* Et Elias commendator.

Ad Chriſtum quomodo eatur.

Via quid.

In Christo igitur ambulamus, & mouemur quasi in via, sumus quasi in veritate, viuimus quasi in vita æterna. Via igitur doctrina est. Isaiæ 2. *docebit nos vias ſuas.* Mos est & agendi ratio. *Sic videtur via homini aliquando recta, ſed quæ ducit ad interitum.* Isaiæ. 8. & 10. Amos. 8. opera etiam actiones conatus, Iob 40. Prouerb. 3. Psal. 24. omnibus illis modis Christus nobis via est. Vide & Ambrosium T. 1. p. 301. & T. 4. p. 173. & 282.

§. 2. Hinc facile apparet quantum illi aberrent à vero, qui solam fidem sufficere arbitrantur, cum per viam, quæ Christus est, etiam cæterarum virtutum comitatu esse cinctos oporteat, non nuda fide securos vitiorum cloacas secum trahere. Obseruauit l. 3. stromatum Renatus Benedictus, demonstrauitque non posse viæ huius, veritatis, & vitæ participes esse, nisi sanctitatem colant. Identidem id in horum verborum expositione inculcant Patres, præter os quos citauit: Augustinus Epist. 49. atque aliis locis plurimis. Non patitur via illa impuros gressus, non imputat veritas improbis iustitiam.

Via iuſtos requirit.

§. 3. Bullingerus nos monet, vt & nos Caluinianos moneamus, ne neglecta via vnica salutis, quæ Christus est. Vias Zvinglianas, Caluinianas, Libertinas sequantur, laxas quidem illas, & dealbatas, sed vias ad exitium ducentes. Nam miratur ille, quis malus genius illos in transuersum rapiat, quibus allubescit, via Francisci, Dominici, Benedicti potius, quam Christi. Cui promptum est respondere esse vias non modo eorum quos enumerat, sed etiam viam Augustini, Basilii, Antonii, Pauli, Apostolorum, atque adeo viam Christi. Christus ipsa via est, Apostolici, & viri Apostolici per eam ambularunt, magnis virtutibus, & miraculis in Ecclesia inclyti. Quod si dubitet quisquam, qui de amœnis mundi diuerticulis in hanc viam quasi per obliquum prospicit, accedat propius, cumq; arctam virtutis, & abnegationis propræuiam esse cognouerit, cum mundam, & puram, cum veritate statam, & munitam, & cœlesti lumine fulgentem non dubitabit asserere viam esse Christi.

Via Monachorum, via Chriſti.

QVÆSTIO II.

Quomodo Christus est veritas?

§. 1. CLemens Alexandrinus lib. 1. stromatum varias esse veritates docet, vnam Christi, μόνη ἡ κυρία αὕτη ἀλήθεια ἀπαρεγχείρητος, ἣν παρὰ τῷ υἱῷ τῦ θεῦ παιδεύομεθα. *Vna principalis eſt ipſa veritas, quæ per manus non traditur, quam à filio Dei didicimus*: addendum illi elogio, quæ ipsa est Dei filius. Nam Iudæorum sententia Messias veritas dicebatur. Ex Psalmo 67. vt Galatinus folio 145.

§. 2. Non itaque anxie quærendum, cur Christus se veritatem dicat, cum viam dixisset; multæ enim reddi causæ possunt. Nam cum viam dixisset, etiam veritatem addit, quæ luce cœlesti sine errore duceret, quæ sit ipsa vita, vt ostenderet eum qui in via esset, & veritatem, & vitam tenere. Leo ser. 18. de resurrect. Via in forma conuersationis iustæ, veritas doctrinæ diuinæ; & vita beatitudinis sempiternæ. Ambrosius l. de bono mortis c. 12. Eodem pene modo interpretatur.

August. l. 1. de Trinit. 12. secundum formam serui esse viam, secundum formam Dei veritatem. Alii viam esse; & veritatem absque legis cæremoniis Nazianzenus viam falsitatis expertem.

Denique vitam dicit, nam felicitatis æternæ obiectum est, & vitæ nostræ spiritalis effector, gratiæ, & gloriæ dator. Ita quidem, vt etiam mortui in hanc vitam perueniant.

QVÆSTIO III.

Cur nemo veniat ad patrem niſi per ipſum?

§. 1. VNum atque vnicum se mediatorem esse Christus profitetur, per quem vita æterna percipiatur. Quare fugiendi sunt noui Samosateniani, Sociniani, qui mediatorem non agnoscunt, etiam Osiandriani, qui redemptos nos morte & sanguine Christi negarunt, Synodus Osterrhodensis ait, duas iustitias esse à Wirtenbergensibus positas, vnam prædicatam in Euangelio, opera quæ Christus in sua humanitate fecit, pro nobis, item, fidem, remissionem peccatorum, sanguinem, passionem, queriturque Osiandricam mediationem & iustitiam à Brentio & Wirtenbergensibus induci Osiander enim omnibus Christi actionibus neglectis, iustitia Dei essentiali nos iustos es-

Chriſtus mediator.

Oſiandriſmus.

stos esse sensit. Ita Christum mediatorem negauit. Nam à Brentio & Wirtenburgensibus Christi meritum ac passionem, negari, ac damnari, & petulantibus quidem verbis, affirmant, abnegari dominum, qui nos redemit. Osiander Christum mediatorem negauit, dubitauit an humanitas Christi in vtero virginis fuisset sancta; negauit esse in scriptura. Posse Deum nos per alium hominem redimere. nec in eâ extare, passione Christi nos iustificari. Hæc omnia ille libere; fretus vt dicebat, tribus A. A. A. Hoc est; Er traut auff dem Allmächtigen / Albertum ducem Borussiæ, Adam den Scharffrichter/ impium hominem animaduertis, Deum, ducem, carnificem, qui Adam vocabatur coniungere. Damnatus deinde est in Synodo hæreticorum à suismet Osiander, tum Regiomontana, tum Naumburgensi, verum in Poloniam illis contemptis abiit: cæteros Lutheranos hæreticos, apostatas, Simios, sues, canes, appellauit, scholam Wittembergensem vero Cothurnum, locos communes, lotium. ita est in confessione & Synodo Osterhodensi pag. 331. Contra illa omnia vnicum hoc pronunciatum Christi sufficit; nemo venit ad patrem nisi per me, & quidem per me, tanquam viam; sum enim via; ostendit enim necessarium esse suum abitum, hoc est mortem & passionem: mediator igitur est morte & passione sua.

Fiducia hæretica.

Lutherani Osiandro occasionem dederunt.

§. 2. Furori Osiandrico occasionem dedisse ruditatem Lutheranorum intellexit Stancarus, apostata quidem ipse, sed qui Theologiam Orthodoxam olim audisset, ideoque cæteris doctior Osiandro se opposuit. Lutherani cum Christum esse mediatorem secundum diuinam naturam docerent, esse, hoc ipso & diuinitatem falsam fingebant, & passionis meritum, ac satisfactionem ita extenuabant, vt ex eorum opinione, eam contemneret Osiander. Si enim Christus non modo secundum humanitatem, sed etiam diuinitatem mediator est, non dubium est, eum etiam sibi vti Deo reconciliasse genus humanum, per suam diuinitatem, at qui sibi ipsi alium reconciliat per se ipsum non est mediator. Imo eo procedit insciticæ Wigandus: vt Christum orasse secundum vtramque naturam contendat. l. 2. §. 18. de stancarismo. p. 106.

Hactam impudente responsione offensus Stancarus atrocia dixit in Lutheranos, Osiandrũ, Mörlonũ; alios etiam, vt Simlerum, Alesium, Caluinum, Tigurinos, nam illi miserum oppugnarunt, omnesque in eum concitarunt. Vocabat Doctorellos, Lutheranellos, indoctos, imperitos Theologiæ. Atque hæc eius erant de Lutheranis iudicia, vt l. 2. de stancarismo in principio habet V Vigandus.

§. 3. Verissime, nihil enim in eos dici dignum tanta fatuitate, & impietate potest, qui Deum filium, etiam nondum incarnatum supplicem esse patri, & pro nobis orare, docere non verentur, supplicem esse alteri, adorare alterum, pro aliis intercedere, minoris est potestatis. Nec animaduertunt homines imperiti errore illo totum induci Arianismum, filioque non aliud quam creaturis attribui adeoque si Semiarianos audiamus, secundariam quandam diuinitatem primariæ adiungi.

Cur non eodem etiam modo Spiritui sancto, & sibi supplicat? Respondet ille. l. 1. pag. 11. non esse id sacris literis traditum, considerandum tamen ait patrem esse fontem Deitatis? Quid hoc obsecro, an ideo supplicare patri solet, quia fons est Deitatis? an maior filio pater? & maior ante incarnationem? Quis vero dubitat, Christum si secundum diuinam naturã orauit, sacrificauit, obediens fuit, minorem fuisse eo secundum illam naturam, qua alterius excellentiam professus est? Quin non potuit id agere secunda persona, nisi & pater oraret. Secundum personam Wigandus etiam ante incarnationem orasse pro nobis affirmat. orare autem, supplicare, intercedere, non sunt actiones personales, sed absolutæ & conueniunt Deo vt Deo, ideoque omnibus personis. Quemadmodum igitur mundum condere, eligere ad vitam æternam, velle saluare iustos, damnare impios, omnium sunt personarum, & si aliqua nonnunquam vni personæ attribuantur, vt sanctificatio Spiritui sancto, non tamen ita sunt vnius vt non etiam aliæ idem præstent personæ, si igitur secunda persona orauit patrem, orauit & pater, & Spiritus Sanctus, & si patrem adorauit, adorauit & Spiritum Sanctum, ideoque & pater orauit, & Spiritus Sanctus, imo pater filium, & Spiritum Sanctum orauit, illi supplicauit, oratio enim qua vni personæ supplicatur, ad alias etiam se personas extendit. Atque hoc est, quod merito gloriatur Strancarus vniuersam scripturam, Patres, & concilia à se stare. Eodem modo legem implesse Christum, secundum vtramque naturam, & sic redemisse fingit, pag. 113. & negat potuisse legem impleri Christo secundum humanam naturam, pag. 114. Respondet ille quidem omnes personas cooperari in hoc opere, sed seruata proprietate. at vero non potest esse vnius personæ proprietas, vt se alteri subdat, alteri supplicet. Imo tandem eo procedit: vt p. 128. vt filium fuisse seruum secundum diuinam naturam dicat. Nam ad argumentum Stancari hoc respondet.

Christus ante incarnationem orauit.

Quia Deus secundum suam diuinam naturam, aut personam non potest esse seruus, nec alteri in sedare dominium. Respondet Wigandus. Posse etiam secundum diuinam naturam seruire filium.

Quanta hic insciticæ est confidentia? Isaias Christum seruum appellat, non secundum naturam, qua æqualis est patri, sed quam accepit ex semine Dauid. Filium suum Pater misit redemptorem, & mediatorem; Vere enim Deus mediator est, vti & mortuus, sed mediator, orator, sacerdos, mortuus secundum humanam, non diuinam naturam. Liberare diuinitatis, & potentiæ, seruire, supplicare, mori, humanitatis. Si seruire diuinitas potest, etiam mori potest. Tam enim repugnat diuinitati dominium in se alterius, quam potestas Iudæorum qua eam occiderent. Diuinam itaque maiestatem de throno istæ insciticæ deturbant, cum illi proprie & secundam naturam eius tribuunt, quod ratione naturæ assumptæ de ea prædicatur. Quod autem æternum est peri e non potest, nec mori secundum naturam, qua æternum est, ita nec quod natura sua non potest habere dominum, aut superiorem, quodque essentialiter est supremum, non potest seruire, non potest esse in aliena potestate, secundum naturam, qua super omnia est. Ita Cyrillus intelligendus est in Apologia.

§. 3. Cyrillus nunquam diuinitatem orasse, aut mortuam dicit, aut mediatricem esse, sed Deum, non qua Deus est, sed qua formam serui accepit. Alius in Polonia impium scriptum edidit, quod postea Cracouiæ eiurauit. cui etiam noster Gregorius de Valentia respondit. l. 5. c. 10. Vbi notandum est, humanam naturam ita mediatricem fuisse, vt illa fuerit principium operum obedientiæ, caritatis proximum; Sic enim & Augustinus l. 9. c. 15. de ciuitate. Non ob hoc mediator est Christus, quia est verbum, sed mediator est, secundum quod homo. At si considerationem alia vtamur, & quæramus vnde meriti infiniti valor, & actionum humanarum dignitas originem habuerit, dicendum est, ex diuinitate id esse. Atque hoc modo dici potest mediator, qua Deus & homo. Actiones dignitatem sunt hominis qua homo est, dignitas autem actionũ

Deitas non meretur, est tamen causa vnde

merito.

à per-

à personæ præstantia sumitur, quæ Deus est. Interim etsi orationis, obedientiæ, sacrificii dignitas est à Deitate, non tamen orat, obedit, aut sacrificat Deitas. Nam labor Christi, fames, sitis, fatigatio, dolor, lachrymæ, mors, merendi & satisfaciendi immensam dignitatem ex personæ diuinitate traxerunt, nec tamen diuinitas laborauit, esuriit, sitiuit, doluit fatigata est, aut mortua: ita vere & proprie secundum humanam naturam Christus mediator est, & via, qua ad Deum venimus.

Sic Athanasius in expos. fidei. ἀρχὴ γὰρ ὁδῶν ἐκλιθη ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος, ὃν εἰς σωτηριαν ἡμῶν ἐφανέρωσε. Διὰ τοῦτο γὰρ τῷ πρὸς τὸν πατέρα ἔχομεν προσαγωγὴν. αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ὁδὸς καθ' ὡς λέγει. *Principium enim viarum conditus est homo dominicus, quem in salutem nostram manifestauit, propterea habemus ad patrem aditum, ipse enim est via, quemadmodum dixit.* adiungit viam esse, σωματικὸν τι θεαμα, corporeum aliquid spectabile, quod est homo dominicus.

Eodem modo fere l. de salutari Christi aduentu, dicit. ἐκαίνησεν ἡμῖν πρόσφατον καὶ ζῶσαν, *recentem & viuam viam innouauit.*

Christus Deus, & veritas immutabilis.

§. 3. S. Athanasius etiam hinc Deitatem Christi & Spiritus S. probat. disputatione contra Arium in Conc. l. Niceno *Scriptum est: estote sancti, sicut ego sanctus sum: sanctificans vos. Et Seruator iterum ad suum patrem de sanctificatione discipulorum locutus est: Pater sanctifica eos in veritate tuâ. cum tamen idem de se ipso dicat. Ego sum veritas. ac proinde secundum ista ipsa patris filiique diuinitas, & sancta est, & sanctificans, vt quæ sanctificet omnia rationalia, quæ digna habentur ex libero studio, & arbitrio recipere, beatam essentiam, in communionem sanctificationis.*

Ex eadem veritate Christi immutabilitatem probat, disputatione secunda cõtra Arianos, cum enim se veritatem dicit, τὸ ἀτρεπτον, inquit, *immutabilitatem suam demonstrat.* Et oratione 4. contra Arianos, probat etiam eandem incommutabilem Christi veritatem.

Quomodo autem sit veritas demonstrat lib. de passione & cruce. *Verus est autem Deus, non modo scilicet, quod non moriatur; nihil enim contrarium est in illo: neque vt homo homini, ita ille testimonium verum præbet, cum nemini sit obnoxius: sed quod ipsam ex se veritatem gignat, paterque sit Domini ita loquentis: Ego sum veritas: veritati porro nunquam mendacium amicum fuerit.*

Veritas est igitur originalis, & fons omnium veritatum.

QVÆSTIO II.

Quomodo filius est vita?

§. 1. S. Athanasius vitam esse verbum, & Deum probat, oratione 4. contra Arianos. εἰ γὰρ ὁ υἱός ἐστιν ἡ ζωὴ, καὶ αὕτη πρὸς τὸν πατέρα, &c. ὁ μὲν τοιγὰρ τὸν Ἰωάννην θεὸς οὐκ ἁπλῶς, ἀλλ' ἀληθινὸς θεός ἐστι καὶ τὸν αὐτὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, ἐλέγετε ὁ υἱὸς, ἐγώ εἰμι ἡ ζωή. *Si vero filius est vita & ipsa apud patrem, &c. Si vero filius est vita, secundum Ioannem non simpliciter, sed verus Deus, & secundum ipsum: Et Deus erat verbum, dicitque filius ego sum vita.* Qui vitam igitur se nominat, satis indicat, se Deum esse, alioqui vere vitam se non nominaret. Vitam autem spiritalem per Messiam sibi reddendam etiam Iudæi crediderunt. Vulgatum quippe apud eos. *Merces bonorum operum in hoc sæculo non est.* Et כל ישר אל יש להם חלק לעולם הבא *omni Israeli est pars in sæculo venturo.*

Vita est Deus.

VERSVS 7.

Si cognouissetis me, & patrem meum vtique cognouissetis: & amodo cognoscetis eum, & vidistis eum.

QVÆSTIO I.

Quomodo ex Christi cognitione orta est cognitio patris?

§. 1. QVod Patrem tanquam viæ terminum non cognoscant, causam reddit, quod non satis ipsum cognoscant. In posterum tamen fore vt cognoscant, מִן הַשָּׁעָה *ab hoc tempore*, Nam breui misso Spiritu Sancto illuminandi fuerunt. *Et vidistis eum*, inquit, *qui Christum viderunt, qui Deus erat, vnius cum patre essentiæ. Sed quia Christi diuinitatem non satis cognouerunt: nec ex ea patrem etiam cognouerunt, Confessi patrem erant cum Petro, sed multa hoc tempore fidem non turbabant modo, sed cum de morte audirent, non poterant ista conciliare, quomodo filius Dei, hoc esset, ipsa vita moriendo, & non viuendo redimeret.*

Patrem nõ satis nouerunt.

Quod alii legunt *cognoscitis*, non potest probari, cum sit in Græco particula potentialis ἄν. Non cognoscebant Deum vt patrem quemadmodum monet Chrysostomus. Et Theophylactus: ἤδεσαν γὰρ τὸν πατέρα οὐχ οὕτως ἐχεῖν, ὡς θεὸν γὰρ ἤδεσαν ὡς πατέρα ἢ οὔπω. Nouerant enim patrem vt Deum, nondum autem vt Patrem. De perfectiore aliqua cognitione, & distinctiore intelligendus est. Deinde addit. εἰ δὲν ἐγνώκειτε ἢ ἐμὴν κοινωνὸν τῆς ἀξίας τοῦτε πατρὸς ἂν ἐγνώκειτε. *Si igitur cognosceretis meam essentiam, & dignitatem vtique Patris cognosceretis.* Nazianzenus oratione 36. filium habere se ad patrem ait, quo definitio ad definitum, ideo cognitionem vtriusque esse coniunctam. *Verbum porro, quia ita se habet ad patrem, vt sermo ad mentem, non modo propter generationem passionis omnis expertem, verum etiam propter coniunctionem ipsius cum patre, vimque enunciatricem.*

Vbi notat Elias illa verba: *peculiari modo*, μονοτρόπως, quod nullam comparationem admittat cum illis, quæ corporaliter gignuntur, æterna generatio. Fit enim ἀχρόνως, ἀῤῥύτως, ἀπαθῶς *sine tempore, sine fluxione*, scilicet, nouæ substantiæ, quæ sit in genito, non in gignente, eadem enim numero essentia communicatur filio, quæ est patris. Sine vlla passione aut mutatione, vel gignentis vel geniti, alter enim ab æterno immutabiliter gignit, alter generatur.

Generatio æterna.

VERSVS 8. & 9.

Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus, Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem?

QVÆSTIO I.

Quomodo Philippo volenti patrem ostendi, respondit?

§. 1. CVm vere crederet, & tamen confusa, & obscura omnia sibi esse animaduerteret, ostendi patrem postulat. Hoc sufficere professus, ne opus esset in posterum interrogare, vel occasio esset dubitandi. Caluinus hic queritur Philippo ingratitudinem obstitisse quo minus patrem videret; verum ille facit quod solent anxii, certus esse cuperet, aliquo signo quod in perpetuum ipsum confirmaret. Perinde est ac si dicat, filius Dei es, à Patre diligeris, & exaudiris, patrem etiam adeo tibi similem asseris,

Quomodo voluerit videre patrem?

vt te cognito & illum cognoscere possimus, age ergo ostende nobis patrem. An oculis corporeis eum apparere aliqua specie externa, an cognitione aliqua, quæ euidentiam habuerit in attestante, cognoscere voluerit, incertum est, hoc certum est, cognoscere voluisse, modum ostendendi credo Domino reliquisse.

§. 2. Respondet Dominus. Tanto tempore vobiscum sum: Syrus הנא בלה זבנא *Hana cullech zabna.* Toto hoc tempore vobiscum sum, frustra ne laborauí, docendo vos? & non cognouistis me. Chrysostomus, Hilarius, & alii nonnulli habent ἔγνωκας, *cognouisti*; nam ad solum Philippum refert. Non infert, *& non cognouistu patrem, sed non cognouistis me.* Triennio enim cognosci potuit & debuit. Tamquam certissimum igitur statuit se & patrem eiusdem esse omnino essentiæ. Nam poscentibus ostendi patrem, se substituit, tanquam verissimam, expressissimam & coessentialem imaginem patris. Quod si oculis corporeis patrem videre voluit, vt putat Theophylactus

Philippus certus esse cupit.

οὐ δυνάμεθα οὕτως μαθεῖν τὸν πατέρα, δεῖξον οὖν ἡμῖν αὐτὸν τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς. *Non possumus sic discere patrem, ostende illum corporeis oculis.* Si hoc fuit desiderium Philippi, non tamen aliud illis oculis exhiberi potuit, quam Christus: pater enim corporis expers erat, & in Christo tota erat essentia patris.

§. 3. Firmam rationem nobis verba Christi suppeditant pro eius diuinitate contra Arianos, & pro personarum diuersitate contra Sabellium. Contra Arianos quidem: Nam nulla creatura esse potest, quæ nobis diuinitatem ita referat, vt ea cognita, cognoscatur & pater. Omnis enim creatura infinitissimis modis minor est creatore. Contra Sabellianos autem. Quia se & patrem semper distinguit; qui me cognoscit, cognoscit & patrem, alium & alium; Si enim non sunt diuersi, verum ita loquitur, ac si quis diceret, qui cognoscit Tullium, cognoscit & Ciceronem, fraude discipulos circumueniret, si de vna eademque persona, quasi de pluribus loqueretur. Itaque merito fronte meretricia esse pronunciat eos, qui post illa verba adhuc in Christo negant, vel æqualem esse cum patre diuinitatem, vel eandem personam, quod idem vehementius vrget Theophylactus. Per se enim patrem cognosci Christus affirmat, vt qui suam substantiam videat, etiam videat patris. Basilius eodem modo l. de Spiritu Sancto cap. 8. probat duplicem in Christo naturam. Augustinus: *Non quod ipse esset pater & filius, quod in Sabellianis, qui vocantur etiam Patripassiani, Catholica fides damnat: sed quod tam similes sint Pater & filius, vt qui vnum nouerit, ambos nouerit. Solemus enim de similimis duobus ita loqui eis qui vnum eorum vident, & qualis sit alius volunt nosse; vt dicamus: Vidistis istum, illum vidistis. Sic ergo dictum est, qui videt me, videt & Patrem. Non vtique vt ipse sit Pater, qui filius, sed quod à Patris similitudine in nullo prorsus discrepet filius.*

Filius similimus patri, non est Pater.

Addit Augustinus Philippum patrem voluisse ostendi, tanquam filio meliorem, idcirco à magistro illum argui, qui cor postulantis videbat. Se ait in Patre esse, & in se patrem. Non esse dissimiles substantiarum distantia, non posse inseparabiles separatim cognosci. Sic & Amb. l. 1. in Lucam. Victor Vticensis l. 2. de persecutione Wandalica. *Hoc non dixisset*, inquit, *nisi Patri per omnia esset æqualis.* Cyrillus l. 1. Thesauri cap. 6. Et Epist. 29. Hanc vocem competentissimam diuinitati esse affirmat. Plura de eisdem Augustinus de verbis Domin. serm. 18. de Trinit. l. 1. cap. 8.

Contra Maximinum Arianum l. 3. c. 24. Hilarius l. 7. de Trin. Vide D. Thomam hoc loco, Bedam etiam atque alios.

§. 2. Nazianzenus hoc ex loco præcipue ὁμοούσιον probare instituit. orat. 49. *Ergo ipsum quod est, hoc erit substantia huius rei, quæ esse defenditur, quod tamen, vt iam dictum est, quantus & qualis sit, nec mente concipi, nec sensu æstimari, nec animo definiri potest. Summodo constet esse, quod creditur, vt de eo ipso quod Deus est, nude sit filius, & verus sit filius, & verus sit pater in filio, & filius in patre.* Hoc erit ὁμοούσιον, *i. vnius essentiæ cum patre: Sicut ipse dominus ait. Ego in Patre, & Pater in me. Ego & pater vnum sumus. Declarat hoc exemplo luminis, brachij, & multis deinde testimoniis Sacræ Scripturæ.* Consentiens est Iustini sententia de veritate religionis Christianæ. Tertullianus contra Praxeam. Epiphan. contra Sem arianos: Clemens lib. 5. stromatum ex Platone quædam similia producit.

§. 3. Præ omnibus tamen hoc loco vtitur Athanasius contra Arianos. oratione breui contra Arianos, initio. Dialog. 1. monet θεωρίαν idem esse quod γνῶσιν. Dial. 2. Exprobrat Anomeo, quod philosophetur in vocibus, ἀγέννητον & ἀνόμοιον, ingenitum, & dissimile. Loqui de ἀφθάρτῳ & ἀθανάτῳ mallet. interim notanda eius sententia. *Abit autem ad patrem, vt qui formam serui accepit; quatenus vero est Deus, habet patrem in semetipso, dicens. Ego in Patre, &c.* Et paulo post, ex eo quod dicit, Qui videt me, videt & patrem, probat ταὐτότητα eius esse ἀπαράλλακτον, inuariatam ab essen-

Vna essentia, tia patris,

tia patris, nisi enim esset talis qualis Pater, eo cognito, non continuo cognosceretur & Pater. & Dialog. 3. *filii.* qui est contra Macedonianos vbi orthodoxus sic concludit. ὁ δὲ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν ἑώρακε τὸν πατέρα. μία ἄρα θεότης πατρὸς καὶ υἱοῦ. *Qui videt filium, videt & patrem, vna igitur patris & filij Deitas.* Et Dialog. 5. Hanc visionem de Deitatis cognitione intelligendam docet, non enim aspectores Deum patrem viderunt. Et l. 3. de assumptione. Inde probat vnam esse, inuisibilem naturæ veritatis imaginem. Idem repetit in regula confess. fidei. & addit: *Cur ipse clamat, pater in me, & ego in patre, si in his natura diuersa, vel exisa est?* Disputatione in Niceno, etiam æqualitatem probat. Et secunda disputatione demonstrat de personis, non ex rerum naturis ratiocinandum. οὐ βλέπε τὴν κλίσιν, *ne intueare naturam.* nam omnia ex creaturis similia hic deficiunt. Et oratione secunda contra Arianos, nobilis eius est sententia. ἡ γὰρ τοῦ υἱοῦ ἔννοια, καὶ κατάληψις, γνῶσις ἐστὶ τοῦ πατρὸς, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιον εἶναι τὸ γέννημα. *Filij intellectio & comprehensio est cognitio de patre, eo quod ex substantia eius sit propria proles.* & orat. 2. *Hic loqui filium, vt est verbum, & imago patris.* Et orat. 3. *Absolute illum loqui, nec causam addere, ne secundus aut posterior videretur illis, ob quæ talis esset.* Et orationem quartam hac sententia concludit, eaque triumphat. Pariterque oration. 5. vbi ostendit, neminem sanctorum ita loqui ausum, atque etiam deinceps probat vnam atque eandem esse in patrem & in filium fidem. oratione 5. Quid maius aut perfectius, quam hoc: *Ego, & pater vnum sumus*: aut illud: *Ego in patre, &c.* Tandem oratione eadem concludit: *non separandam Deitatem verbi ab eo, qui ex Maria genitus est* Oration. de Christi diuinitate. *Quæ vides in patre, vides in filio.* Et lib. *quod Spiritus non sit creatura.* æternitatem, & ὁμοούσιον declarare ait. In expositione fidei docet ὅλον ἐξ ὅλου, *totum ex toto similem esse patri.* Idem etiam est in decreto Concilii Niceni contra Arianos, vbi reprehendunt eos qui his verbis auditis non retrahuntur à sua opinione, qua filium putant à patre alienum. Eadem exprobratio est in sententia Dionysii Alexandrini. De incarnatione vero probat, id non habere vt sit consubstantialis, sed quod ex substantia patris natus est.

Contra Sabellii gregales Athanasius hunc in modũ argumentatur. *Non seipsum*, patrem dicens: quî enim id fieri posset? Cum Pater sit inuisibilis, sed talem se dicit: qualis Pater est. Nam superius dixerat; si cognouisse.

uisſetis me, etiam patrem cognouisſetis, dualitatem perſonarum expreſſis verbis nobis declarans. Prolixe locum tractat Epiſtola ad Africanos. *Quid? credantne filio ita dicenti: Ego & Pater vnum ſumus? Certe, inquiunt, quoniam ita ſcriptum eſt, credimus.* Interpretantur tamen hoc de ſimilitudine, cum vero vrgerētur, vt ſimilitudinem exponerent, ad concordiam voluntatum omnia reuocabant. Quos ille refutat, & ait. Illam concordiam rerum creatarum cum Dei voluntate eſſe mutabilem.

Pergit deinde reliqua parte ſimilitudinem hanc eſſe ſubſtantiæ identitatem, non conſenſum voluntatis. Similia paſſim apud orthodoxos patres inuenies. Nyſſenum Leonem, Fulgentium, Vigilium, Boetium, Iſidorum, Anſelmum, Richardum, D. Thomā, alios. Ex quibus facile conuinci poſſunt Blandrata, Seruetus, aliæque peſtes, à quibus nunc religionis ſinceritas oppugnatur.

Patres hac ſententia ipſi omnes.

§. 4. Magna mihi cauſa fuit, vt ſtudioſe veterum expoſitiones colligerem, vimq; earum oſtenderem; nā illa verba pro clypeo, & haſta fuiſſe, & patribus ſingulis, & integris concilijs, videmus contra Arianorū perfidiam. Ita vt Conc lium miretur, hæreticos ſola tam claræ ſcripturæ auditione errorem non ponere. Noſtri tamen Caluiniani nihil hic dici contra Arianos arbitrantur, ac proinde fidem, quantum inſtar in ipſis eſt, produnt. Caluini iſta ſunt in commentario [Hæc verba non ad diuinam eſſentiam refero, ſed ad
„ modum reuelationis. Chriſtus enim quo ad arcanam
„ ſuam d uinitatem, nihil nobis notior eſt, quam pa-
„ ter; Verū dicitur eſſe expreſſe Dei imago. Quia ſe to-
„ tum in illis patefecit Deus. Neque tamen perperam
„ veteres, qui hinc teſtimonium ſumunt pro aſſerenda
Chriſti diuinitate, ſed quia non ſimpliciter differit
„ Chriſtus, quis in ſe ſit. Sed qualis debeat agnoſci à
„ nobis; virtutis potius, quam eſſentiæ elogium eſt.]

Et eſt in editione ann. 1581.

Non habet in editione Stephani: *Neque tamen &c.* anno. 1555. Marlo atus addit alia verba, nempe; *non tamen veteres perperam hinc Chriſti diuinitatem probaſſe.* At reuera perperam fecerunt, ſi hic nō de eſſentia ſed de modo reuelationis agitur. Quin ante Caluinum Zwinglius aditum Arianis patefecit. Cum etiā hinc deitatem probari negaret. Quem primo Caluinus ſecutus eſt, poſtea vt mutigaret, ſibi contradicere voluit.

Zwinglius & Caluinus arianizant

Zwinglius quamuis ex miraculis probari diuinitatem concedat; non tamen recte exponit, illa verba. *Qui videt me*, hoc eſt miracula mea: nam eodem modo & illa interpretabuntur Ariani, *ſi cognouiſſetis me, cognouiſſetis & patrem meum.* Denique ſi cum dicit: *Me*, intelligit miracula & opera: quo ſenſu dicitur. *Ego in patre, & pater in me*, hoc eſt, *miraculis meis*? Quæ omnia ita abſurda ſunt, vt poſteros eorum pudeat, & patrum interpretationem ſequantur. Multa impia interim ſcripta ſpar ſerunt, quale eſt illud Ioachimi Vadiani, vbi circulis includit Trinitatem. Hinc Paulus Alciatus; Valentinus Gentilis, Matthæus Gribaldus, Lælius Zozinus, Petrus Statorius, Georgius Blandrata, Bernard. Ochinus, Ioannes Syluanus, Franciſcus Balduinus, Sebaſtianus Caſtellio, Eraſmus Ioannis, cum veterum ſanctorum interpretationes faſtidiunt, noua ſque cudunt, ad Arianiſmum, Anabaptiſmum, imo etiam Turciſmum deflexerunt. Adamus Neuſerus miniſter Caluiniſta Heidelbergenſis per Arianiſmū factus eſt Machomediſta; Cuius extat poſteris notāda ſententia anno 1574. 2. Iulij ad Stephanum Gerlachium ſcripta. *Nullus*, inquit, *noſtro tempore, mihi notus, factus eſt Arianus, qui non antea factus fuerit Caluiniſta, Seruetus, Blandrata, Alciatus, Franciſcus Dauidis, Gentilis, Gribaldus, Syluanus, alij. Igitur qui timet ſibi ne incidat in Arianiſmum, caueat Caluiniſmū.* Hæc ille. Vt vero caueat Caluiniſmum, in primis eorum in ſcripturam commentarios plenos veneno mortifero caueat. Alemannus Pedemontanus Bezæ familiaris, & ferox, dum ſcripturam de Trinitate à ſuis corrumpi videt, paulatim dubitare cœpit, donec ad Iudaiſmum defecit. Atque hæc de loco celeberrimo, quem patres contra hæreſes præcipue vſurparunt, quemque nunc Caluiniani extorquere conantur orthodoxis. De quo nihil nunc habeo quod addam, quam in Syriaco textu pulcherrimam eſſe alliterationem. דאנא באבי ואבי בי *Dena babi, vabi bi. Ego in patre, & Pater in me.* Nam verbum omittunt.

QVAESTIO II.

Quomodo pater in filio manens faciat opera?

§. 1. NOn modo pater in me manet, ſed & ego in patre, Deus de Deo, Deus in Deo, ille autem opera facit, facio & ego, non aliter ille, aliter ego, ſed vnā vterque atque indiuiſa potentia ac ſapientia. Nō autem in me eſt, vt in ſanctis, aut prophetis eſt, velut in legato, ſic enim non eſt in principe legatus, at ego ita in patre ſum, vt omnia eius mea ſint. Quorum vero opera ſunt communia, illorum etiam eadem eſt ſubſtantia, vt Theophylactus vere argumentatur. Itaque ope a non facio vt filius Ioſephi, ſed vt filius Dei. Verba autem quæ loquor, non loquor vt homo, ſola mea auctoritate hominis, ſed pater mihi illa dedit, Homini Deus. Diuinæ auctoritatis itaque ſunt. Beda data Chriſto verba, ſeu auctoritatem docendi vult æterna generatione, alij concinnius Chriſtum vt homo eſt, ea accepiſſe. Opera non modo miracula, ſed etiā internam, qua corda illuſtrat, gratiam, omniaque alia intelligi poſſunt. Vide hoc loco quæ Auguſtinus habet de quinque hæreſibus c. 6. de verbis Domini ſerm. 56. & 55.

Opera & patris & filij.

§. 2. Auguſtinus tractatu 61. verba à patre data ait, quia filius eſt à patre, quem Beda ſecutus eſt. *Sed quid eſt à meipſo non loquor, niſi à meipſo non ſum, qui loquor, Et quippe tribuit, quod facit, de quo eſt ipſe, qui facit: Pater enim Deus eſt, non de aliquo, filius autem Deus eſt quidem patri æqualis, ſed de patre Deo. Ideo ille Deus ſed non de Deo, lumen ſed non de lumine. Iſte vero Deus de Deo, lumen de lumine.*

Oſtendit deinde ex his ſententijs duas hæreſes exortas eſſe, Arianorum & Sabellianorum. Ariani dicunt: non eſt æqualis, quia à ſeipſo verba non loquitur. Sabelliani, ſeu Patripaſſiani, pater eſt filius, quia in ipſo manens facit opera: Ille vtroſque à via, ſed cōtrario errore exorbitantes reducere conatur. Sabellianis obijcit, Tam non eſſe eoſdem patrem & filium, vt Ariani negent æquales. Arianis vero; Tam eſſe æquales, vt Sabelliani dicant eoſdem. Longius itaque eos à ſe mutuo, quam à veritate abeſſe docet. Interim ideo filium demonſtrat non loqui à ſemetipſo, quia non eſt à ſemetipſo, ſed ab altero, nempe à patre. Qui tamen æqualis, eſt patri, nam quæcunque pater facit, ea & filius facit. Ita tamen æqualis eſt, vt ſit tamen alter, ideo patrem in ſe eſſe dicit, & in ſe manere, idem autem in ſeipſo eſſe non dicitur. Sic etiam Fulgentius l. 3. cap. 6.

Ariani & Sabelliani contrarij.

§. 3. Non acquieſcunt tamen in veterum Catholicorum expoſitione noui Ariani, Imo ſe capere illa diſſimulant, cum nihil certius ſit, quam duobus modis poſſe aliquid ab alia accipere perſona diuina Chriſtum, vel per æternam originem, vel ratione humanitatis. Hoc de doctrina, operibuſq; pariter accipi poteſt. Nam hoc ipſo quod filius æterna generatione poteſtatē creandi ac operādi accepit à patre, ēt operatur in eo, & cū cooperāte patre. Hinc Io. 5. *Eadē quæ facit*

pater, facit & filius. Vterq; abdita perspicit, saluat, sanctificat, eligit, prædestinat, peccata remittit. Prouerb. 8. Ioan. 1. Colos. 1. 1. Cor. 8. Psal. 31.

§. 4. *At vero pater inquiunt omnia dat filio, etiam ipsa verba & opera. Pater ergo maior, filius minor. Beatius est enim dare quam accipere. Dare enim est abundantis, accipere vero indigentis. Qui dat actu perfectionem habet, qui accipit est in potentia. Quod si negemus filium cum accepit in potentia fuisse, cum accepit à patre, haud recte dictum videtur. Nam filius, quod à Patre accepisse dicitur, potuit recipere. si non potuit, non recepit, si potuit in potentia fuit. Deinde etsi nunquam caruerit, eo quod recepit, nunc etiam perpetuo recipiat, hoc ipsum tamen imperfectionis est, recipere, non à se habere. Sic materia nunquam informis fuit, nec tamen idcirco non est ignobilior, forma, à qua perfectionem suam accepit.* Hæc Blandrata, & Franciscus Dauid, atque alij ex posteris Serueti. Huic argutiæ respondendum est. Secundam personam in diuinitate non esse inæqualem primæ, quod per generationem accipiat substantiam, nec tertiam esse duabus minorem, quod eandem essentiam accipiat per æternam processionem à patre filioque. Ratio est, quia in eadem indiuisibili essentia, sapientia, potentia, vnum sunt, atque idem perfectissime: Deinde communicatur accipientibus perfectissime tota essentia cum attributis absolutis, quocirca tanta est præstantia in accipiente, quanta est in dante, quia vtriusque est eadem deitas, ab hoc data ab illo accepta. Tam necessario accepta, quam necessario data. Vnum autem sunt dans, & accipiens. Non autem filius dicitur esse in potentia Physica ad actum aliquem recipiendum, sed illud ipsum posse accipere à patre eandem essentiam, est pollere, & valere accipere, atque adeo diuinitatis. Itaque in diuinis personis tam magnum, diuinum, ac dignum est posse generari, quam generare, posse spirari passiue, quam posse spirare actiue, Generare, generari spirare, spirari, procedere, verba sunt non dignitatis inæqualium personarum, sed ordinis, & originis. Ac pati ratione dare, ac dari, communicare, & communicari, cum eadem sit necessitas accipiendi, quæ est dandi: nec mendicato & precario accipiant personæ, quibus aliquid datur. Nam cum vna sit, simplicissima omnium essentia, omniaque omnium personarum cum ea identificentur, non potest non esse summa omnium æqualitas. Dare autem est beatius quã accipere, in auxilijs humanis, cum aliorum benignitate & abundantia, egentium inopia subleuatur. Nam alioqui sæpe accipientium, quam dantium maior est dignitas, & dona crebro sunt seruitutis & obsequiorum, non præstantiæ & dignitatis argumenta. Quin etiam in rebus naturalibus videmus membra ignobiliora multa dare nobilioribus. Cum ergo dare sit superiorum, & inferiorum, etiam esse patium potest, quod in diuinis perfectissime fieri dicimus, in quibus nulla dantis est eminentia, nulla accipientis subiectio.

Accipere non est minoris.

Dare & accipere in diuinis æqualia sunt.

QVAESTIO III.

Cur credi iubeat?

§. 1. *NOn creditis quia pater in me est, & ego in patre?* Alioqui εἰ δὲ μὴ, *si non* mihi creditis, *propter opera credite.* Latinus & Syrus textus habet interrogationem: *non creditis*, Græcus, *Credite mihi*, absque interrogatione. Ita etiam Theodorus Heracleotes, & aliqua nonnulla exemplaria Græcorum. Operum ergo cõmunio eiusdem naturæ signum est. Ambr. lib. 1. de fide. c. 2. *Denique habes in Psalmo 44 quod Deum Patrem dicit Propheta, & Deum filium declaraut, dicens: sedes tua Deus in sæculum sæculi. Deinde de operibus subiungit. Operationis enim vnitas, non facit pluralem diuinitatem, sicut ipse Dominus ostendit dicens: Credite mihi, quia ego in Patre, & pater in me, alioqui vel propter opera ipsa credite, & hic aduertimus quod vnitatẽ diuinitatis, per vnitatẽ operationis designauerit.*

Vbi est notandum legisse illum. *Vel propter opera*, aut quod probabilius est, explicationis ergo, particulam *vel*, addidisse. Solet autem Christus & Iudæos, & discipulos Ioannis Baptistæ, atque adeo suos Apostolos ad opera, hoc est miracula remittere, vt quod sibi non tribuitur, istis tribuatur. Quare & merito nos quoque ab hæreticis opera postulamus; quandoquidem enim nihil adferunt, nisi scripturas mancas, sensu, aut stylo adulteratas, vitamque improbam, merito flagitamus aliud ab illis indicium veritatis. Quod cum præstare non possint, non modo illis quæ non credunt sua præmia debentur, verum etiam illi, qui credunt sunt inexcusabiles. Cum nulla sit causa credendi, multæ aũt quibus impostura detegi possit. Cũ enim sit auctoritas, qua stultos oportet ad sapientiam peruenire, vt docet Augustinus, considerandum est, qua parte auctoritas illa stet, quæ mouere posset dubitantes, vt credant hos, non illos Dei legatos esse. Nam si hinc signa multa & magna, illinc nihil supra communẽ naturæ cursum appareat, sine excusatione nouis Apostatis, sine vllo veritatis symbolo creditur.

Ad opera dubios Christus remittit.

§. 2. Occurrit tamen Caluinus. *At illis ipsis miraculis freti sumus, quæ Apostolis ediderunt, quandoquidem non nisi illam ipsam doctrinam proponimus, quæ ab ipsis Apostolis est explicata.* Arqui hoc ipsum est quod controuertitur. Catholici se eam doctrinam retinere docent, nõmodo ex scripturis, sed per seriem & successionem ætatũ omnium, & miraculis continue probatam integritatem, quæ nec dum in Ecclesia cessant. Itaque Apostolorum miracula esse nostræ doctrinæ testimonia docet non interrupta series. Nec veritas doctrinæ quam iactant id efficit, falsam enim esse plures norunt, pauci veram esse credunt. Hoc autem ipsum est, quod in quæstionem venit; an doctrina eorum vera sit? Hoc non vita, non miraculis, non ratione, non scriptura vtuntur; vt nempe ad suos sensus scripturæ verba, & sententiam detorqueant. Cum vero quæritur. Qua nobis ratione illam nouam scripturæ interpretationem, quam vel mundus ante nesciuerat, vel in hæreticis notissimis damnauerat, probẽt, nullam amplius reddere vrgentibus rationem possunt, quam Spiritus sancti, quam sibi adesse imaginantur, instinctum.

Hæretici nunc improbant, non consensu patrum. Vnica ratio est, qua pudentia.

VERSVS 12.

Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet, & maiora horum faciet.

QVÆSTIO I.

An credentes maiora fecerint, quam Christus miracula?

§. 1. PRecium mortis suæ, & fidei in ipsum ostendit. Non est, inquit, virtus mea & potentia corporali præsentiæ alligata, nolite mœrere, aut metuere, ne me abeunte, etiam gloria, & memoria destituar, ne illi qui in me credunt, auxilio destituantur; nam cum in regnum venero, de solio meo illustriora munera largiar, illi ipsi quos misero non modo opera quæ facio, æquabunt verum etiam superabunt. Facient vero mea virtute & gratia, vt me non perijsse, sed dominari mundus intelligat. Facient vero non sua, sed mea virtute, vt me mundus agnoscat. Nam ego in omnibus operabor, ἐντὸς, inquit Chrysostomus, πάντα ἐνεργεῖ, ὁρᾷς τὴν αὐθεντίαν, ipse omnia operatur, vides Dominium?

Opera nunquam destituent.

§. 2. *Ma-*

Maiora sanctorū, quā Christi miracula.

§. 2. *Maiora horum faciet.* μειζονα τούτων, noster Græcismum retinuit. Quomodo fecerint sancti maiora, quæritur, & variæ sunt sententiæ, hoc enim difficillimum adiecit, vt monet Augustinus. Quærimus qui faciat opera, quæ Christus fecit, quomodo inueniemus qui maiora faciat? Idem Augustinus duas adfert responsiones. Prima est; Maiora miracula facta; nā Petrus vmbræ tactu sanabat ægros, hoc Christus non legitur fecisse. Deinde ad Apostolorum prædicationē, & miracula multo maior facta est conuersio, quam ad Christi conciones: non quod illi maiores fuerint vnigenito Dei filio, sed quod per eos vnigenitus illa facere dignaretur.

Alij maiora facta, quod in alio genere facta sint: Nā Christus non nisi miracula fecit, quibus humano generi bene faceret. Apostoli etiam miraculis punierunt, act. 5. v. 8. 9. 10. 1. Cor. 5. 5.

Alij ad multitudinem referunt, nec mirum esset, quosdam per annos quadraginta aut quinquaginta plura operatos, quam Christus triennio fecit, quod tamen vix credibile est. Nonnulli in eo excessum collocant, quod Apostoli gentes conuerterint. Nec desunt qui hoc ipso maiora miracula esse aiunt, quod dæmonem per seruos suos vincat, non modo per seipsum. Vt Origen. hom. 7. in Esaiam.

§. 2. Dicendum tamen est, quosdam sanctos fecisse maiora miracula, quam ipsum Dominum comparatione operum inter se, de his enim loquitur, & modo etiam faciendi. Maximum fuit miraculum resurrectio Christi sed de illa non agimus, sed miraculis quæ hominum aspectibus exhibita, vt Apostolos, aliosque Christi ministros esse, Christum autem dominum & Deum esse crederent, ne minus potentem putarent post resurrectionem quam fuit in mortali corpore. At quæ fuerunt illa maiora? Quidam ægros vmbra Petri sanatos, alij semicinctijs Pauli restitutos, & sane non eo modo videtur fecisse Christus miracula. Excitauit Christus mortuos, sed excitarunt, & alij, & quidem Paulus Act. 20. adolescentem qui de tertio cœnaculo ceciderat, excitauit, in quo non modo fuit mortui resuscitatio, sed etiam membrorum collisorum, & fractorum subita redintegratio, & consolidatio, quæ in mortuis à Christo excitatis nulla fuit. Hac igitur ex parte multo maius miraculum fuit. Gregorius Thaumaturgus montem loco mouit, stagnū siccauit, Lycum coercuit, nihil de Christo tale est auditum. Legio fulminatrix pluuiam impetrauit, ne exercitus Romanus periret siti. Ambrosius 3. de fide notauit verbis prioribus similitudinem nobis miraculorum donari.

Si igitur illa verba: *Et ipse faciet*, similitudinem indicant, necessario sequentia, & maiora horū faciet, excessum significare debent. Petrum certe multa fecisse, & posteros, si quis historiam recenseat, cognoscet. Aratus in hunc modum exponit.

Apostolorū miracula.

Excute Petre gradus: tecum medicina salutis
Ambulat, adde viam, ut pes est ad gaudia velox.
In pedibus non esse moram, tua semita vita est,
Si properas, iam nemo iacet: tu motibus vmbra
Corpora cuncta leuas, atq; hoc simul inscia voti
Sumit turba tacens, quod cum rogat, accipit vnus.

Et Lactant. l. 4. de vera sapientia. c. 21. *Discipuli vero per prouincias dispersi, fundamenta Ecclesiæ vbique posuerunt, facientes & ipsi in nomine magistri Dei magna & pene incredibilia miracula; quia discedens instruxerat eos virtute, & potestate, qua posset noua annunciationis ratio fundari, & confirmari.*

§. 3. Caluinus miraculorum faciendorum gratiam, non esse aliquid commune singulis pijs, sed ad totum Ecclesiæ corpus pertinere: nec solis Apostolis conuenire. Nam diffusum esse per totum Ecclesiæ corpus. At corpus Ecclesiæ non facit miracula, sed nonnulli, qui in corpore illo versantur. Si igitur aliquis sit vbicunque cœtus, qui Ecclesiæ nomine se vēditet, in quo nemo sit, qui miracula faciat, nullus locus, nullum oratorium, nullum templum miraculis illustre; certissimum esse debet, in eo veram Christi Ecclesiam non esse. Miraculorum enim potestas est dos Ecclesiæ, vt nunquam desint, qui illa faciunt, quemadmodum alio loco ex S. Augustino docui.

VERSVS 13. 14.

Quia, ego ad Patrem vado, & quodcunque petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

QVÆSTIO I.

Quid promittit petentibus aliquid à Patre?

§. 1. NOn vno modo se Deum esse demonstrat. Nam primo si quid petant, in nomine suo se facturum, nempe si patrem rogent, se facturū. Vt Pater in filio glorificetur. Syrus habet בבורה *babberech in filio suo.* Quædam adiunctum, *Patrem*, quod est etiam in correctis, & addendum videtur omnino. Nam postea versu 14. habet, *si quid petieritis me.* Deinde cū addit, *vt glorificetur Pater in filio, satis indicat patrem rogatum per filium dare.* Brugensis ita de lectione huius versus iudicat. *Quinque manuscripta nostra Brug. Lobb. Clar. & Audomarensia duo. Aliaque Hentenij & Zegeri, & Epanorthota, omittunt patrem, consentanee Græco ac Syro, ac fauentibus tractatoribus veteribus Augustino, nisi quod Nonnus eiusmodi quid addat, paraphrasten agens.*

Solatium nostrū in eo est, quod Christus vadit ad patrem.

Summa est illa consolario, cum se iturum ad patrem dicit: Sed ita tamen, vt quicquid petierint à patre, vel à se id sit ipse facturus, ideo enim ad patrem ire, vt eos exaudiat. Postquam cœleste sanctuariū intrauit eius humanitas maiore quodammodo intercedit.

Vbi non sunt miracula nō est Ecclesia.

§. 2. Qua ex re etiam clarum ac manifestum est. Christum, cum pro omnibus intercedat, petentibus postulata concedat, etiam miraculorum gratiam Ecclesiæ non negare. Ideoque constat & illud; eos cœtus, quibus nullius vnquam signi potestatem dedit, nō pertinere ad eorum numerū, quibus dictum est: si quid petieritis me, faciam. Ecclesia itaque expers miraculorum, non est vera Ecclesia. Sic Apoc. 11. 3. Testibus suis Deus promittit miraculorum potestatem. *Dabo duobus testibus meis, & Prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti sacco. Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum. Et si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint.*

Per hos testes intelligunt suos aduersarij ministros, & reformatores, alij Hussum, Hieronymum Pragensem. Alij Lutherum, alij Zwinglium, aut Caluinum, aut Mennonem, & prout quisque in partibus est, suæ factionis aliquē Coryphæum nominant. At illi miraculorum, non modo sunt expertes, sed cum ludibrio, & periculo ingenti tentarunt, nullo euentu.

Miratus sum Brentij impudentiam, cum refert in commentarijs siue homilijs. Ideo suos miracula nulla

nulla patrare, quod à Deo non petant, si peterent impetraturos. Cur vero non petendum sibi illam potestatem arbitrentur, causam esse, quod iam miracula gloriam Dei non illustrarent. Ita nolunt sibi eam fieri potestatem. Vtrunque falsum est. Nam & misere cuperent vel, vnico miraculo suas sectas inclarescere, & miraculis Dei gloria etiam hodie illustratur.

Hæretici non volũt miracula.

Miraculorum effectione cupere illos hęresin suam confirmare docet nobile Lutheri exemplum, quo ipsum pene dæmon oppressit. Quin ipse lib. de seruo arbitrio. *Mandatum esse nobis dicit, vt prorsus nullum dogma admittamus diuinũ signũ non ante probatum.* Et in Deut. 18. *Deum ait solere signis firmare dogmata, nullo sæculi carnalis respectu.* Quod si miracula facere possent, vt duo illi testes, iam dudum nos ignibus & aquis oppressissent. Non orare quidem credo illos, vt miracula impetrent, non quod ea non cupiant, sed desperatione impetrandi.

§. 3. Diuinam porro gloriam miraculis illustrari etiam hoc tempore probatius est, quam vt probatione egeat. Cur enim olim facta sunt miracula gloriæ diuinæ illustrandæ, iam fieri non debent? Apostolorum tempore non ab illis modo verum & successoribus innumera facta esse nec aduersarij inficias eunt. Post eorum tempora plurima fuisse, auctor est Iustinus Dial. contra Tryphonem.

Et Apologia ad Marcum Imperatorem, & Senatum. Irenæus etiam sui temporis miracula recenset l. 2. c. 57. & ex eo hæreticos confutat. *Super hæc arguentur, inquit, qui sunt à Simone & Carpocrate, & si qui alij virtutes operari dicuntur, non in virtute Dei, neque in veritate,* &c. Sed in perniciem &c. & addit: *Tantum absunt ab eo, vt mortuum excitent, quemadmodum Dominus excitauit, & Apostoli per orationem, & in fraternitate sæpissime propter aliquid necessarium, ea quæ est in quoque loco Ecclesia, vniuersa postulante per ieiunium & supplicationem multam, reuersus est Spiritus mortui, & donatus orationibus sanctorum: & ne quidem credant in totum hoc posse fieri, esse autem resurrectionem à mortuis, agnitionem eius, quæ ab eis dicitur veritatis.* Hostes autem Catholicorum ab illis sæpè sanitatum accipere beneficia protestatur. *Quando igitur apud eos error & seductio & magica phantasia, in speculatu hominum impie fiat: in Ecclesia autem miseratio, & misericordia & fraternitas, & veritas ad opitulationẽ hominum, non solum sine mercede & gratis, impertiatur, sed & nobis ipsis erogantibus, quæ sunt nostra, pro salute hominum, & ea, quibus hi qui curantur indigent, sæpissime non habentes à nobis accipiunt, vere arguuntur* &c.

Veterum miraculũ.

Et Iustinus in eodem dialogo. Ex rebus gestisque quotidianis Christianorum, Ethnicos accurate confutat.

Hæc talia apud Tertullianum, Cypriaanum, Eusebium, Hyeronimum, Augustinum, Gregorium, Leonem cæteros prope innumera reperiuntur, & doctissime persecutus est noster Adamus Tannerus anatomiæ p. 2. Demonstr. 9. Si igitur omnibus sæculis miraculorum effectores habuit Ecclesia, eaque res ad gloriam Dei cessit, fideique confirmationem, etiam hoc tempore ad eiusdem gloriam pertinet, vt inter tot hęreses, schismata, versiones, euersiones, lacerationesq; scripturæ vera Ecclesia & genuina nota & symbolo miraculorum sese exerat, & supra spurias Satanæ synagogas caput attollat. Tot animæ inter contrarias hæreses, velut depugnantes procellas pendent, cur non illæ, vt olim, ita & nunc mirabilium operum aspecta cognoscere possint, vbi sit digitus Dei? Illa igitur vera est Ecclesia in qua sermonem Dominus confirmat sequentibus signis, quæ confirmatio cum ab omnibus hæreticorum congregationibus procul absit, non possunt Ecclesia Dei esse. Hæreticis autem vera & propria miracula Deus negauit, præstigias in lucem hæresis produxit, vt Anaxilai πεῖγμα, Marcum eius imitatorem, similesque impostores, Veteribus igitur vera negauit, nostris vt Caluino & Luthero, ne falsa quidem permisit, ne saltem miraculorum veterum imitamentis simplicium ruditatem, circumuenire possint. At omnes fidei nostræ articulos, multas etiam Cærimonias miracula probarunt.

Ecclesia sola miraculis claret.

§. 4. Verissime itaque nos affirmare possumus, non modo Apostolicis, sed continua serie sequentiũ sæculorum, per miracula fidem Catholicam esse confirmatam. Multi hoc docuerunt, & demonstrarunt. Doctissimus Pammelius in l. 1. c. 9. Irenæi commentarius id neruose & breuiter demonstrat. *Hinc primum obserua quantæ, qualesue sint Hæresiarcharum artes, & cacodæmonis vires in propagandis erroribus: quippe qui Apostolos, prophetas, & Martyres Catholicum dogma innumeris miraculis Constabilisse cernentes, illisque hominum mentes facile conmoueri: hoc charismate se omnino destitui iniquissimo animo ferunt, & tanto liuore tabescunt, vt sanctorum miraculis quam maxime possunt detrahant. Vt autem vel illos æquare saltem videantur, ad Diabolicas magorum fraudes se se conuertunt, quibus incautis imponant, auaritiam suam expleant, & gloriæ inseruiant. Nec deest furoris sui satellitibus, technarumque ministris mendaciorum parens, qui cum exigentibus hominum delictis permiserit æquissimus & supremus Iudex, nihil non potest. Hinc stupendæ impostura Appollonij Thyanei, quibus apud Eusebium, Hierocles illum conatur Christo adæquare. Inde oracula illa Delphica, Pythica, Claria, Dodonea, quæ saluberrimo Christi aduentu periisse scribit idem Eusebius. Ex eadem officina prodierunt insignes Simonis Magi illusiones, quas fusissimè describunt Clemens, Abdias, Iustinus, & hic noster Irenæus. Similibus artibus grassabitur filius ille perditionis, cuius aduentus erit in signis & prodigijs mendacibus. Postremo & hic obseruare licet impios illos priores Gnosticos, relicto Catholicorum ritu, quem Christus per Apostolos omnibus Ecclesijs tradiderat, celebrandæ Eucharistiæ, recentes formulas cuiusdam cœnæ finxisse, quod & posteriores nostro hoc æuo sedulo imitati sunt. Contra Hieroclem. Lib. 4. de præpa. cap. 1. & 2. & lib. 5. cap. 1. 2. 3. 4. Lib. 6. de consist. Apost. c. 9. & l. 2. recog.*

Sanctũ intercessio.

§. 5. *Alios patronos Caluinus putat omnes excludi, cum dicitur, si quid petieritis in nomine meo ego faciam.* Respondeo. Christum quidem orationes in suo nomine factas exaudire. Nam serio ait, *ego faciam* אנא עבר אנא *Ego faciens, ego.* Nec admittit vllum patronum, qui exaudire, & præstare id possit, nisi data à Christo potestate. At vero cum aliorum pro nobis orationes petimus, eas quoque in nomine Christi petimus, vt nobiscum illi thronũ regis nostri adeant. Si enim Christi patrocinium aliorum hominum viuorum, vel cum Christo regnantium appellatione lædit, peccauit Apostolus cum Ecclesiæ pro se orationes postulauit, peccant hodie principes cum subditorum publicas orationes postulant. Aliorum igitur suffragia ad Christum, in Christo, in communione fidei & caritatis petimus, non quasi ipsi Christo æquentur, sed vt Christo nostri causa supplicent. At ego nec illos qui fratrũ se precibus commendant, à Christo abire iudicio, & S. Ambrosium, dum sanctorum se intercessionibus committit, cum illis Christum adire certum habeo. Ille l. de viduis. *Isti sunt Dei martyres, nostri præsules, speculatores vitæ, actuumq; nostrorum, Non erubescamus eos intercessores, nostræ infirmitatis adhibere, quia ipsi infirmitatẽ corporis etiam cum vincerent cognouerunt.* Et serm. 3. de natali Nazarij & Celsi. *Quæ cum ita sint, carissimi, licet hic tantus Christi testis,* (Nazarius) *pretiosus confessione, pretiosus sanguine, crudeli vulnere pretiosior, & ideo tincta veste candidior, licet hic Mediolanensium peculiaris putaretur priuilegio sepulchri, sed omnium est, communione suffragij.*

Patronos & aduocatos dicere non veretur, sub magno patrono, & Domino conseruos, iam Domino carioles

riores. Sensum suum ipse Ambrosius oratione 2. Præparatoria ad Missam mirifice expressit. *Et vt efficax mea fit deprecatio, Beatæ Mariæ Virginis suffragia peto, quam tanti meriti esse fecisti, vt prima inter mulieres nouum munus offerret. &c. Martyrum preces deposco, confessorum orationes expostulo, orat. 2. præpar. ad Missam.* Vide etiam exhortationem ad virgines.

VERSVS 15.

Si diligitis me: mandata mea seruate.

QVAESTIO I.

An qui diligit, mandata seruet?

§. 1. HOs versus eandem, eamque vtilem ac necessariam doctrinam continentes coniungere visum est, licet disiuncti sint, ne eadem opus sit repetere. Seruare in Syro טרר נטר *à Taru à netar*, forte huc pertinet Græcum τηρεῖν.

V. 21. *Qui habet mandata mea*, in Syro est, *apud quem sunt mandata mea.*

Custodia legis amor Dei. Cum Christus promisisset omnia, quæ peterentur se facturum, conditionem adiungit, vt se diligant, vehementer autem eum se diligere putabant, quod discessu illius tantopere dolerent; At Christus aliud dilectionis signum exigit, non lachrymas, & fletus ob discessum, sed mandatorum suorum custodiam. Nã probatio dilectionis est exhibitio operis, vt docet Gregorius. *Tanto autem quisque magis à superioribus disiungitur, quanto inferioribus delectatur.* & Chrysostomus *Semper Deo inhærendum docet.*

Caritate lex impletur. §. 2. Caritate legem impleri hinc docemur; *Qui enim diligit, legem impleuit*, & qui diligit mandata seruat. Verissime Theodoretus in Gal. 5. *Es amator legis serua quæ sunt legis necessaria.* Habe caritatem in proximum, per eam enim lex vniuersa impletur, circumcisionis autem & præputij discrimen fides sustulit, neque enim in militibus albedinem, aut nigredinem, sed rei militaris peritiam duces postulant.

Sine caritate lex non seruatur. §. 3. Econtrario etiam constat non posse sine caritate legem seruare, cum caritas præcipua sit legis pars, & omnium legum particularium caput. Ita Chrysostomus in Psal. 7. Quicquid enim in singulis liberalitatis, benignitatis, auxilij proximo adfertur, id totum ad communem legem caritatis pertinet.

Mandata seruari possunt. §. 4. Concludimus etiam falsam esse opinionẽ, qua negatur posse seruari mandata. Christus enim tanquam certum, & euidens statuit, Apostolos diligere non modò diligere posse. At qui diligit mandata seruat, seruari igitur mandata possunt. Dilectionẽ autem esse possibilem probatur ex v. 15. *Si diligitis me mandata mea seruate.* Alioqui respondere potuissent, non possumus te diligere: at postea Petrus respondet. *Domine tu scis omnia, tu scis, quia diligo te.* Deinde 21. Aliqui à patre diliguntur, & à filio, & Ioannes erat discipulus quem diligebat Iesus, at nemo à patre diligitur. nisi & ipse diligat, nemini nisi diligenti se manifestat, loquor autem de amore, qui est Dei erga iustos. Denique ad aliquem veniunt filius & Pater, at non nisi ad eum, qui sermonem Christi seruat. Itaque opera & obseruatio mandatorum Dei, ad iustitiæ augmentum facit, imo & gloriæ. Ad diligentes enim, hoc est, iustos venient Pater, & filius.

Respondet ad ista tam perspicua Pareus lib. 4. cap. 19. de iustificatione, *Nihil hoc ad iustificationem maiorem coram Deo per opera: sed diligentibus Deum quales sunt iustificati fide, promittitur dilectio, & benedictio gratuita.*

Atqui promittitur dilectio, & mansio Dei, illa noua dilectio, & inhabitatio fit per gratiam, & maiorem sanctitatem, illa vero maior est iustitia. Per effectum venire docet Augustinus. *Ecce exposita est causa, quare se suis manifestaturus est, non alienis, quos mundi nomine appellat, & ipsa est causa, quod hi diligant, illi non diligant. Qui enim diliguntur, quia diligunt, eliguntur, qui vero non diligunt, si linguis hominum loquantur, & angelorum, fiunt æramentum sonans, aut cymbalum tinniens.*

Mereri autem dicimus, quia Deus se ad dilectores venturum promisit, itaque dilectionis, & obseruationis mandatorum respectu venit, gratuita benedictione, seu promissa; ex facto autem non potest non venire posita conditione dilectionis. Audiẽdus ergo Augustinus tract. 74. qui multum hoc facere ad iustificationem per opera dicit. *Restat ergo vt intelligamus Spiritum sanctum habere qui diligit: & habendo mereri, vt plus habeat, & plus habendo plus diligat. Iam itaque habebant Spiritum discipuli, quem Dominus promittebat, sine quo eum Dominum non dicebant: nec tamen eum adhuc habebant, sicut Dominus promittebat, habebant ergo, & non habebant, qui quantum habendus fuerat, nondum habebant. Habebant itaq; minus, dandus erat amplius.* *Augmentum gratiæ ex meritorio.*

Si igitur exspectamus Spiritus sancti maiorem gratiam, & consolationem; nam paracletus est, quod nomen adeo notum fuit Ecclesijs, vt etiam Syri retinuerint, vocant enim פרקליטא, *paraclita*, quod glossa interpretatur מנחם *consolatorem.*

§. 5. Prior quidem nos ille diligit, sed postquam à nobis vicissim diligitur maiore dilectione vicem reddit, illis autẽ se diligentibus sese manifestat. Porrò cum veram dilectionem, non modò studium dilectionis quærat, eodem modo etiam quæ de mandatorum obseruatione dicuntur sunt intelligenda. Itaq; deprauat sensum scripturæ Caluinus, & Catena Marlorati, dum solius doctrinę obseruantiam, cum studio incumbendi ad mandata seruanda requirunt, etsi effectus conatui non respondeat.

§. 6. Quomodo se ostensurus esset Apostolis non Iudæis dubitauit Iudas, an forte semel atque iterum id futurum esset; nam regnum restituturum existimabant Theophyl. Non per somnum apparituram, sed vt æquum est patrem apparere, sic etiam se apparitu- *Clarè apparebit.* rum. Somnia enim prætereunt, se vero permansurum οὐκ ὄναρ ἀναῤῥώσῃ ἔσῃ ἡ ἐπιφοίτησις μοῦ. Non enim per somnum aduentus meus. Id dixit, ne vt phantasma venturum existimarent. Excitat vero ad obseruationem præceptorum, cum illa seruantibus apparitum se promittit, & simul etiam fore secum patrem. Manifestauit autem se tam in hac, quam futura vita, ampliorem sui cognitionem tanquam peculiare præmium nostri in se amoris pollicetur. Hoc opus Paracleti erit ille ὑπομνήσει, *suggeret.* ὁ παράκλητος τὰ ἀσαφῆ καὶ δυσνόητα εὐγνωστα κατασήσει. *Paracletus illa quæ sunt obscura, & difficilia cognitu, facilia cognitu efficiet.* Et Theophylactus. τὸ οὖν ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἐδίδαξε, καὶ ὑπεμνησε. ἐδίδαξε μὲν ὅσα εἶπεν χριστὸς αὐτοῖς, ὡς μὴ δυναμένοις βαστάσαι. ὑπεμνησε δὲ ὅσα εἶπε μὲν ὁ κύριος, οὐκ ἤδυνήθησαν κατανοῆσαι οἱ ἀπόστολοι. *Spiritus sanctus igitur, & docuit, & in memoriam reduxit. Docuit, quæ illis Dominus, vt ferre nonvalentibus non dixit. In memoriam reduxit, quæ Dominus dixit, sed vel propter obscuritatem, vel intellectus imbecillitatem non poterant Apostoli capere.*

VERSVS 16.

Et ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis; vt maneat vobiscum in æternum.

QVAE-

QVAESTIO I.

Quis alius Paracletus?

§. 1. CVm vtraque in vna, eademque sit hypostasi, suaſq; actiones proprias, ac iura contineat, Christus modo vt homo, modovt Deus loquitur, cũ rogaturum se patrem promittit, human ędispensationis est actio, cum mittere se Spiritum sanctum, diuinæ maiestatis est professio. Monet Chrysostomus promitti Spiritum sanctum, ne alterius incarnationis posset esse suspicio. Paracletus enim quem promittit, non est futurus homo, qui aspectabili præsentia, aut verbis auditum pulsantibus, sed qui interna inspiratione & energia animas consoletur. Quare quod Erasmus queratur non consolatorem vertisse, sed paracleti nomen retinuisse, nulla ratio est. Nam & Syrus Græcum nomen vt dixi retinuit.

Christus modo vt homo, modo vt Deus loquitur.

§. 2. Contra Sabellianos tres distinctas personas veteres probarunt, & Christi, ac Spiritus sancti diuinitatem. Αἰχύνθησαν inquit Chrysostomus p. 376. δ. καὶ οἱ τὸ σαβελλίου νοσοῦντες. καὶ οἱ πρὸς τὸ πνεύματος οὐ τὴν προσήκουσαν δόξαν ἔχοντες. *Erubescant, inquit, qui illa quæ Sabellij sunt, sapiunt, & qui de Spiritu sancto veram sententiam non habent.* Mirum enim esse dicit duas est è diametro pugnantes hæreses vno ictu cõfectas. τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ἄλλον δείκνυσιν αὐτὸ τῆς ὑποστάσεως τὴν διαφοράν. τῷ δὲ εἰπεῖν: παράκλητον, ἕνωσας τὴν συγγένειαν. *Dicendo eum Alium, subsistentiæ differentiam ostendit. Dicendo vero paracletum, substantiæ cognationem.*

Consulatur & Nazianzenus oratione 37. quæ est de Spiritu sancto. p. 597. πῶς γὰρ ἡγῇ τὸ ἐκπορευτὸν; εἰπέ μοι, μέσον ἀναφανὲν τῆς διαιρέσεως, καὶ πρὸς κρεῖσσον, ἢ κατὰ σε θεολόγε τὸ σωτῆρος ἡμῶν εἰσαγόμενον. *Vbi igitur id quod procedit collocabis? Dic mihi, quod medium indiuisione tua apparet, quod à Theologo meliore, quã tis, Saluatore nostro inductum est.* Vt vero accuratissimi Theologi disputatio & modus plane Scholasticus cognoscatur; plura eius verba apponere visum est. καθ' ὅσον μὲν ἐκεῖθεν ἐκπορεύεται οὐ κτίσμα. καθ' ὅσον δὲ οὐ γέννητον, οὐχ υἱός. καθ' ὅσον δὲ τὸ ἀγέννητε, καὶ γεννητὸ μέσον θεός. *Quatenus illinc procedit, non est creatura. Quatenus non est genitus non est filius. Quatenus inter ingenitum, & genitum est medius, Deus est.*

Processio Spiritus sancti.

Non vero quis quæreret, quæ esset illa processio. Ipse quærit quid sit ἀγεννησία τὸ πατρὸς. *Patris ingenitura.* Hæc autem non posse vllum φυσιολογεῖν, nisi se præcipitare in insaniam velit, vt qui nec catenas maris, nec pluuiæ guttas, nec alia, quæ sunt ante pedes cognoscere possimus. Vide quæ de relationum differentia ibidem disputat.

Spiritus Sanctus dat vires seruandi præcepta.

§. 3. Hoc etiam ex Caluino obseruandum: Existimare eum; Christum dum Spiritum sanctum promittit simul etiam polliceri, *se præceptis suis seruandis vires daturum. Nam alioqui parum efficax esset exhortatio.* Quod si verum est, vt est verissimum: Consequitur omnino Dei præcepta obseruari posse. cum ad id Christus vires promittat, & quod promittit, etiam præstet. Curenim vires ad inefficacem, & imbecillem conatum voluntatis duntaxat, præstare, non ad effectum prestare fingit. Quin etiam illud satis constat, dari gratiam sufficientem omnibus. Nam sine illa fatetur fore exhortationem non efficacem.

VERSVS 17.

Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum. Vos autem cognoscitis eum quia apud vos manebit, & in vobis erit.

QVAESTIO I.

Quare mundus non possit accipere Spiritum sanctum?

§. 1. MVndum sine dubio appellat homines carnales peccato deditos, quos id citeo negat posse accipere Spiritum sanctum, *quia non videt eum, nec scit eum.* Hic autem est Spiritus veritatis, qui vmbris, creaturis, erraticis hominum enthusiasmis opponitur. At cur non dando Spiritum suum Deus fecit, vt eum possit accipere mundus videre & scire? Nonne multi impij accepto Spiritu eum sciuerunt: Theophylactus non posse videri & cognosci, & corporaliter suscipi, non enim incarnandus, itaque mundi nomine externam susceptionem Verum nec scillum Apostoli acceperunt, non enim viderunt. Augustinus vero; mundum nõ posse accipere, quandiu suo in statu permanet; nam si aliqui è mundo accipiant, iam in mundo esse desinunt. *Sic autem mundum dixit, non posse accipere Spiritum sanctum, sicut etiam dictum est; prudentia carnis inimica est in Deum. Legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest: velut si dicamus iniustitia, iustitia esse non potest, mundum quippe ait hoc loco, mundi significans dilectores, quæ dilectio non est à patre.* Adiungit. *Non habet inuisibiles oculos, mundana dilectio, per quos videri spiritus sanctus potest, qui videri nisi inuisibiliter non potest.*

Mundus nõ accipit Spiritum sanctum.

Mundus vt talis nõ potest accipere Spiritum sanctum.

Falsum est autem solos electos accipere Spiritum Dei. Vt Caluinus hoc loco fingit, cum multi reprobi eum excutiant: Ideoque necesse est vt habuerint.

§. 2. Caluinus ad πληροφορίαν suam stabiliendã hunc locum inducit. Pareus l. 3. c. 9. de iustificat. Sic argumentum format. [Si fideles cognoscunt Spiritũ « sanctum in se manentem, & arcanam sui cum Deo « coniunctionem, quam mundus nec nouit, nec com- « prehendit: fieri non potest quin eiusdem Spiritus in- « habitantis testimonio indubitanter cognoscant pro- « priam gratiam. Spiritus enim ille sanctus, inquit Do- « minus v. 26. docebit vos omnia.]

Hæc erudite l. 3. c. 9. refutat Bellarminus. Respondeo. Ex priore loco solum colligi, eos qui per fidem Spiritum sanctum noscunt, non sine eius gratia, & auxilio noscere. Non potest accipi Spiritus sanctus, nisi prius cognoscatur, nec cognosci, nisi accipiatur. Duobus modis est in nobis, per fidem & iustitiam integram. Mundus eum non potest accipere ad iustitiã perfectam; quia non habet per fidem. Apostolos autem cognouisse constat Spiritum sanctum, & certi fuerunt, ea quæ acceperunt, non esse sine Dei auxilio. Possunt autem habere Spiritum sanctum, nec tamen id certo scire. Videri autem, & scire, vt videndus & sciendus est, non potest à nobis, nisi sit in nobis, monet tract. 74. Augustinus. Nec Spiritus sanctus prorsus omnes omnia docet, sed pro Dei ordinatione omnia, vt alibi exposui: nec enim omnibus futura prænunciat.

Occurrit Pareus. [Ex priore *ait*, colligi cognitio- « nem ipsius Spiritus. Ergo cognitionem eorum quæ « sunt Spiritus, inter quæ facile primum est cognitio « proprię gratiæ.] «

Hæc ille contra scripturas tot manifestas, & toties excussas. Quasi Spiritum sanctum non noscat quispiam, nisi omnia quæ ipsius dona & officia sunt penitus perspecta habeat.

Deum cognoscentibus, multa sunt incerta.

Assumit ergo veluti certum id, quod probandum est. Si fide cognoscimus Spiritum sanctum, omnia igitur quę sunt Spiritus cognoscimus. Nihil absurdius dici potest; Deum nouimus per fidem, nec omnia tamen

meñ quæ sunt Dei cognoscimus. Nam Deum cognoscimus ex parte. Consilia Dei, & decreta nobis ignota sunt. Quod si omnia cognoscimus ex eo, qui Deum cognoscimus, etiam aliorum iustitiam, vel iniquitatem cognoscimus. At Deus etiam amicis suis multa incerta esse voluit.

VERSVS 18. 19.

Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos. Adhuc modicum: Et mundus me iam non videt. Vos autem videtis me: quia ego viuo, & vos viuetis.

QVÆSTIO I.

De quo reditu loquatur?

§. 1. SYrus verba duo priora, quæ inchoant versum 19. iungit cum versu 18. hoc modo *Redibo ad vos paulo post.* בלויל אחרין *Calil acharin*: sed facile appareret nec Latino, nec Græco textui conuenire, nec adeo sensui: consueta itaq; lectio retinenda est.

S. Augustinus de secundo aduentu verba interpretatur. Alii de resurrectione, & Spiritus sancti missione. Mihi certum est, non illa modo, sed perpetuam etiam suam prouidentiam, & fidelium conseruationem indicare. Non enim solis Apostolis hoc promittit, sed Ecclesiæ suæ & fidelibus, quos resurrectione, alloquio, missione Spiritus sancti, miraculis, variis auxiliis inter dæmonis, mundi & carnis tentationes tuetur, & regit, donec tandem immortalitate donatos secum in regnum adducat, quamuis orphanorum instar omnibus inutilibus expositi videantur, non tamen deserti sunt, sed benevolum & potentem habent tutorem, qui eos in adolescentia huius vitæ sic exercet, vt totam illis hæreditatem multo fœnore multiplicatam iam maturis optimâ fide reddat, immensum gloriæ pondus apud se depositum, quod illi in hac vitâ cognoscere non potuerunt. Huc enim pertinet orphanorum mentio. Nam tutorem se omni Patre amantiorem, & sapientiorem dicere voluit.

Perpetuus Ecclesiæ defensor Christus.

§. 2. Nec obstat, quod v. 19. negat, à mundo se videndum. Non enim mundus eum videbit: nam etsi iudicem, & hominem visuri sunt, diuinitatem tamen non videbunt, in extrema die. Sed neq; eum homine à resurrectione cõspexerunt. Ratio redditur: Quia & ille, & Apostoli viuent, vitam scilicet æternam, mundus mortuus est. In Christo autem viuunt fideles. Quo autem in Deo quisq; magis est, eo magis viuit. Egregie Nazianzenus οἱ κόσμῳ χωρὶζοντες ἑαυτὸς, καὶ τὴν ἔρημον ἀσπαζόμενοι, ζῶσι θεῷ πάντων μᾶλλον τῶν σὺν σώμασι. *A mundo se separantes, & eremum amplectentes, magis Deo viuunt, quam omnes, qui in corpore versantur.* De illis verè loquitur, qui Ægypti sacra monasteria ingressi sunt. Omnes quidem fideles Deo viuunt, dum fide, spe, charitate instructi illi seruiunt, sed generosior est quorundam certatio. Illi cum vitam solitariam, & puram agunt, sibi ipsis, & Deo colloquentes, & hoc in mundo solum scientes, quod in eremo vident. Alii legem charitatis in vita sociali amantes, eremitæ sunt, & cœnobitæ; aliis quidem hominibus, & negociis mortui, quæ in medio & versant, & versantur, nosque subitis murationibus deludunt, sibi mutuo sunt mundus, & collatione virtutem acuunt. Hoc ille modo veram, & quæ in Deo sit vitam describit, cui Deus, & proximi salus, solus atque vnicus sit mundus.

VERSVS 20. & seq.

In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata mea & seruat ea: ille est qui diligit me, diligetur à patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum, &c.

QVÆSTIO I.

An hinc certo cognoscant se electos esse?

§. 1. CAluiniani ita plane iactant. *Nam qui cognoscit se in Christo esse, & Christum in se; ille nouit certo se iustum esse. In Christo enim esse non potest, qui iustus non est.*

Augustinus & Cyrillus de cognitione beata vitæ æternæ interpretati sunt, ideoque in eorum sententiâ non habet res difficultatem. Quod si de cognitione fidelium in hac vita accipiamus. Ne sic quidem de electione certitudo constabit. Nam etsi discipulis & ante, & post resurrectionem specialibus verbis prædestinationem, & in doctrina infallibilitatem prædixit, non tamen id omnibus contigit; videmus enim Apostolis multa specialiter concessa. Nam Pauli prædestinationem non ipsi modo, sed etiam Ananiæ, & Ecclesiæ indicauit. Cognouerunt igitur discipuli se accepisse Spiritum sanctum, se esse in gratia confirmatos; nam & Ecclesia vetus eorum temporum hoc agnouit: alia tamen est cæterorum ratio. Qui tamen Christum in nobis esse cognoscunt, hoc est caput esse Ecclesiæ, ab eo quicquid bonorum in fidelium cœtum tenetur, manare. Nullius igitur momenti est, quod priuilegium Apostolorum ad omnes extendit Pareus lib. 3. cap. 9. de iustificatione. [Non possumus « esse in Christo, nisi sanctificati, non sanctificati, nisi fi- « de iustificati? Et cognoscere nos esse in Christo, est « cognoscere, nos iustificatos.] Concedi illa possunt. « Si vero pergat dicere. Omnibus concedi eam cognitionem; negandum est. Nam hoc priuilegium eorum duntaxat est, quibus consilium suum Deus dignatus est reuelare.

Apostoli multa sunt specialiter concessa.

Non omnes iustificati sciunt esse tales.

§. 2. Quod dicit: se in patre esse, similitudinem indicat, nõ paritatem, quæ sit inter esse in patre, & Apostolorum in Christo, aut Christi in Apostolis. Agit autem de essentia æterna, quam communem cum patre habet. Chrysost. p. 378. Ἐπὶ μὲν ὁ πατὴρ, καὶ οὐσίας ἐστὶν. Ἐπὶ δὲ αὐτῶν, ὁμονοίας καὶ βουλήσεως τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἐρημίαν. *In patre quidem substantiæ est. In ipsis vero, concordiæ, & auxilij quod est à Deo.* Nec mirandum esse monet, quod eodẽ modo loquatur, nam solet interdum verbis eisdem de Deo, & hominibus non eodem modo vti. Cum enim nos Dei vocamur, & filii Dei, non eandem vim habet idem verbum de Deo, & de nobis positum. Sic & imago & gloria dicitur filius similiter & nos, sed longe alio modo. *Et sicut misit me Pater, ita ego mitto vos,* & multum inter Christum, & inter Apostolos interest. Hæc Chrysostomus.

VERSVS 28. 29.

Audistis quia ego dixi vobis, Vado & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad Patrem;

trem; quia Pater maior me est. Et nunc dixi vobis prius quam fiat: vt cum factum fuerit, credatis.

QVÆSTIO I.

Quòmodo maior Pater Christo?

§. 1. ARianorum hic scopulus erat. ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι. *Pater meus maior me est.* Syrus רבא מנני חו *Magnus ille præme.* Responsio orthodoxorum communis, Christum loqui secũdum humanitatem. Vide August. de fide, & Symbolo. c. 7. lib. 83. quæstionum. De Trinit. sæpius. Contra Maxim. Arian. l. b. 5. cap. 24. & 25. Athanasium variis locis. Argutabantur Ariani; *Comparatio non est nisi eiusdem generis: non ergo hominẽ Deo, sed Deum Deo cõparat.* Quibus recte Basilius occurrit. *Si non sit nisi in eodem genere comparatio, Christum Deum esse. Nam Deo se comparat, non humanitatem suam, vt aiunt Ariani, igitur diuinitatem.* Falsa tamen est Arianorum illa maxima. Res enim diuersi generis inter se comparari videmus, niuem, & lanam, perfectionem hominum, & Dei. Baptistam & Angelos. De tota hac materia multa erudite disputat Nazianzenus orat one 35. vbi ad omnia similia respondet. *Iam dicentibus vobis, Patrem, quantum ad causam, filio maiorem esse, ipsi hanc propositionem assumant. At causa naturâ maior est. Hinc post concludunt, ergo maior naturâ. Haud scio, ne magis, an eos quibuscum disputant hac captiosâ argumentatione circumueniant. Neque enim omnia, quæ de aliquo dicuntur, etiam de eo quod ipsi subiectum est dicuntur, sed perspicuum est, de quo, & quenam dicantur. Alioqui quid vetat, quo minus ipse quoque allatâ hac propositione. Pater maior naturâ est, ac deinde assumptâ alterâ. Non omnino maior naturâ, neque Pater, ac postremo concludam. Maius igitur non omnino maius. Vel Pater non omnino Pater. Vel si mauis adhunc modum agam: Deus est essentia: Essentia non est omnino Deus. Quod sequitur ipse ridet. Ergo Deus non est omnino Deus. Verum ab eo quod secundum rationem aliquam dicitur, ni fallor, ad id quod simpliciter dicitur. Captiosè producitur hac argumentatio, quod artis huius studiosis vsitatum est & familiare.* Ἡμῶν γὰρ, inquit, τὸ μεῖζον τῇ τε αἰτίᾳ φύσει διδόντων, αὐτοὶ τὸ τῇ φύσει μεῖζον ἐπάγουσιν. *Nobis enim nomen* μεῖζον, maius *tribuentibus naturæ eius quod causa est, ipsi nomen illud* μεῖζον *maius, ipsi naturæ tribuunt, obscura sunt ista. Verus sensus est. Fatemur Patrem quâ est* αἴτιον *seu vera causa, maiorem esse eo, cuius est causa; non tamen ideo rectè Eunomiani dicunt; Ergo Pater naturâ maior est filio. Nam Pater vt habet rationem veræ causæ cum humanâ Christi naturâ comparatur, quâ maior est, at Patris natura est eadem quæ natura filij Dei: & relationes paternitatis, & filiationis pares sunt. Hoc simili exponit: Quemadmodum dicentibus nobis: ille est homo mortuus; illi simpliciter inferrent esse hominem. Nam causam habere filium negat, & secundum relationes docet esse. Atque adeo insigne eius dictum est.* Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν θαῤῥήσωμεν. ὅτι εἰ καὶ μέγα τῷ πατρὶ, τὸ μηδαμόθεν ὁρμᾶσθαι, ὅσον ἔλαττον τῷ υἱῷ τὸ ἐκ τοιούτου πατρός. *Nos vero tantum dicere audemus. Quod si magnum est Patri à nullo profectum esse, non minus est filio, ex tanto Patre esse.*

Deus & homo comparatur.

Scio interdum apud Græcos αἴτιον pro principio poni, sed eo modo Pater filio maior non est, sed par esse ingenitum ostendi. Quamuis alii velint Nazianzenum dicere Patrem esse filio maiorem ratione principii.

VERSVS 30.

Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim Princeps mundi huius, & in me non habet quicquam.

QVÆSTIO I.

Cur Princeps mundi in Christo non habet quicquam?

§. 1. SYrus רבי ליה לה במרם. *Et in me non illi quicquam.* Non multa locuturum se ait: Venire enim Principem mundi, acturumq; vt discedat. Principem mundi appellat, non quod iure mundo imperet, *Domini est enim terra & plenitudo eius.* Multum enim non à fide modo, sed etiam ratione naturali abierunt Valentiniani, Manichæi, & qui Manichæissimum Patrum memoria renouarunt. Ἄρχων ὁ τῆς κτίσεως, inquit Theophylactus, ἀλλὰ νυδαίως λαὸς καὶ τὸ κόσμου φρονῶντος. *Princeps non creaturæ, seu creationis, sed dissoluti populi, & ea, quæ mundi sunt, sapientis.* Suis deditiis & apostatis dominatur, in Christum nihil habuit potestatis, nihil iuris, planè per omnia victus est. Cum hæc diceret, iam in procinctu erat Iudas, & satellites dæmonis, sed nihil tamen inuito Domino Satanæ illa cohors potuit; nam cum diceret: *ego sum; abierunt, & ceciderunt retrorsum.* Augustinus. l. 13. c. 14. de Trinit. & super Deut. q. 55. Theophylactus. οὐκ ὑποδύομαι δὲ ὧν τῷ θανάτῳ, οὐδὲ ὀφείλων τῷ διαβόλῳ, ἀλλὰ δίδωμι τῷ πατρὶ ἀγαπῶν ἐκὼν ὀφείλομαι τὸ πάθος. Non enim morti obnoxius, neque obligatus diabolo, lubens ob amorem erga Patrem, sustineo passionem.

In Christo nihil iuris dæmon habuit.

VERSVS 31.

Sed vt cognoscat mundus, quia diligo Patrem; & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio: Surgite, eamus hinc.

QVÆSTIO I.

Quo ierint?

§. 1. SVrgite eamus hinc. Iubet exurgere à mensa, atque inde discedere. Nam obuiam inimicis ibat. Verba autem quæ sequuntur alio loco dicta sunt. Vt Chrysostomus, & Theophylactus docent. Hic addit. Eos à Christo quasi in locum secretiorem, & tutiorem ductos, ne nimium turbarentur, sed timorem paulum excuterent, sed re uera fuisse ἐκούσιον ἔκδοσιν voluntariam deditionem, etsi videretur ἀναχώρησις, secessio.

In atrio vel in vicinatu est.

Hæc igitur paulò post dicta sunt, dum enim à mensa surgunt, seque ad exeundum parant, iam stantibus vel in conclaui, vel atrio ista dixisse, vel etiam dum exeunt, maxime inter vrbem, & hortum crediderim; non enim cum adeo mœsti essent, in via tacitus eos sine consolatione reliquit.

§. 2. *Eamus hinc*, inquit, non igitur in eodem loco manfit, sed locum mutauit; si enim vbiq; esset, nec illinc, nec alio se conferret. De quo dictum Ioan. 11. in illa verba: *Quia non eram ibi.* Quæ lector consulat.

CAPVT

CAPVT XV.

EGO sum vitis vera: & Pater meus agricola est. 2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem, qui fert fructum, purgabit eum, vt fructum plus afferat. 3. Iam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. 4. Manete in me: & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis. 5. Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potest facere. 6. Si quis in me non manserit: mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignē mittent, & ardet. 7. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint: quodcunq; volueritis petetis, & fiet vobis. 8. In hoc clarificatus est Pater meus, vt fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli. 9. Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. 10. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione. 11. Hæc locutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur. 12. Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. 13. Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis. 14. Vos amici mei estis si feceritis, quæ ego præcipio vobis. 15. Iam non dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcunq; audiui a Patre meo, nota feci vobis. 16. Non vos me elegistis: sed ego elegi vos, & posui vos, vt eatis, & fructum afferatis: & fructus vester maneat: vt quodcunq; petieritis Patrem in nomine meo, det vobis. 17. Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem. 18. Si mundus vos odit: scitote, quia me priorem vobis odio habuit. 19. Si de mundo fuissetis: mundus quod suum erat diligeret: quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. 20. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis: Non est seruus maior Domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt. 21. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum: quia nesciunt eum, qui misit me. 22. Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo. 23. Qui me odit: & Patrem meum odit. 24. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt me, & Patrem meum. 25. Sed vt adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. 26. Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre Spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. 27. Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. dña 6 post paschа

IN CAPVT DECIMVMQVINTVM
ARGVMENTVM.

CONSOLATVR discipulos Dominus variis argumentis, atque charitatem mutuam, constantiamq; hortatur. Præcipuum consolationis est caput; vt intelligant, se à Christo moriente, atq; ad Patrem abeunte non deseri, sed non modo cum illo, sed etiam in illo, tanquam membra illius manere, quod pulcherrima similitudine vitis & palmitum exponit, ex quo consequitur, eos illi adhærere, vitam vigoremque ex eo ducere, fructus producere. Cum ergo sint in eandem vitem insiti surculi, naturâ steriles, de gratiâ redemptoris fœcundi, amare se mutuo, & mandata seruare necesse esse, si enim vel infructuosi sint, vel degeneres, vti spuria vitulamina abscindendos esse pronunciat. Nunc amicos suos vocat, beneuolâ electione, non eorum meritis, mitum non esse si mundus eos oderit; de mundo enim selectos esse: & in eam vitem insitos, quam mundus semper oderit. Non esse meliorem seruorum, quam Domini conditionem. Nec tamen mundum impune odia iniusta & persecutiones habiturum minatur, & Spiritum sanctum denig; illis promittit.

A vers. 8. In Syro titulus est. *In Matutinis Dominicæ Pentecostes*, quam vocem, & Syri retinent, ܦܢܛܩܘܣܛܝ *Pentecusti.* & monet glossa marginalis esse מן לשון יון *de linguâ Iauan*, seu Ionicâ.

VERSVS 1.
Ego sum vitis vera: & Pater meus agricola est.

QVÆSTIO I.
Cur vitem se Christus appellat?

§. 1. OBseruandum est hoc loco, quod in aliis parabolis aliquando monui, non omnia singulatim excutienda, sed scopū esse considerandū, quo omnia dirigēda sunt. Græcè dicitur ἄμπελος quod vineam, seu terrā vitibus consitā significat, quemadmodum & Syriacè ܓܦܬܐ quod notationes in Syrum testamentum appellant Hebraicè גפן *Gophen.* Vitis etiam apud Latinos frutex est, & terra vitibus consita seu vinetum. Pauperum agellos & viticulas Cicero appellat, rus in quo vites sunt, vel fruges. Cum autem Dominus non modo vitis, sed etiam ipsa terra vitium propagatrix & altrix eâdem metaphorâ vocari possit, hoc tamen loco comparatio non inter vites, & terram, sed inter truncum qui radici iunctus est, & ramos seu palmites est instituta. Palmites enim vel degeneres, vel infructuosi à vite abscinduntur, & exuruntur. Vitis autem similitudine frequenter Spiritus sanctus vtitur. Isaiæ cap. 5. Iudicum cap. 9. vers. 13. Oseæ 10. v. 1. Psal. 128. v. 3. *Vitū ager & frutex.*

§. 2. Nec vitem se modo, sed emphaticè vitem se

Vitis Metaphorice.

veram appellat. Ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, *Ego illa vitis, illa vera.* Syrus vocat vitem ארשרא *daſcheraa, vitem veritatis.* Est enim ea dictio idem quod אמרת Hebræis, vt obſeruauit Syrus ſcholiaſtes. Porro vera dicitur vitis, non vt metaphoricam excludamus, ſed quod veros effectus vitis habeat, non proprietate formæ, ſed efficacia conſeruandi, vegetandi, fœcundandi ſibi inſitos homines, ſicut propriè dicta vitis palmites. Meliore & nobiliore ſucco palmites ſuo imbuit, quam botros ſuos vitis terrena. Pari ratione vere lux dicitur; quæ multo præſtantior animis ſe infidelium infundit, quã oculis illa quæ videtur. Ita optimè Rupertus, & hoc loco Auguſtinus. Sic verum ſacrificium Auguſt. l. 10. c. 16. de ciuitate Dei vocat, pietatis & charitatis opera, *non proprietate naturæ, ſed præſtantia*; eſt enim charitas omnibus holocauſtis præſtantior. Vera igitur vitis eſt, quæ fructus optimos, immortales proferat, Deo caros, non acidos, non labruſcas.

Picturæ decent.

§. 3. Multa ſunt equidem in quibus vitis, & Chriſtus: palmites, & Apoſtoli conueniunt: quæ facile fuerit cuiq; inuenire. Huius autem parabolæ ſcopus eo tendit, vt demonſtret, fruſtra omnia alia tentari, non poſſe vllam eſſe vitæ æternæ, fructuumq; ſpem, niſi in Chriſto. Areſcere, & perire quicquid viti illi non inhæret. Quicquid infructuoſum eſt, quantumcunque lætis pampinis luxuriet, amputandũ nõ eſſe in rem vllam vtile, niſi in ignem. Hoc igitur vnicè agendum vt radici, & trunco fixi hæreamus. Hoc enim toto capite Chriſtus vrget, vt Eccleſiã & illi doceãt: omnes fideles Chriſto inſeri Chriſto complãtari, Chriſti mẽbra eſſe.

Sine Chriſto nihil poſſumus.

§. 4. Inſanire mihi videntur hoc loco Aretius, & Rudolphus Gualterus: qui occaſione ſimilitudines à vite ſumptæ, imagines ſacras impugnant, non modo hoc conati, ne colantur, ſed ne ad memoriam quidem myſteriorum reſeruentur. *Seruit hoc iis confutandũ*, inquit, *qui imagines tuentur, quod libri ſint laicorum, vt per eas excitentur, & eruditiantur, qui literas ignorant.* Rectè illi quidem, ſed quonã illos argumento refellit? *Quid*, inquit, *mutis ſimulachris opus eſt, & arte factis, quando Deus nobis paſſim imagines proponit minime otioſas?* Addit parabolis fere omnium conſecraſſe agriculturam, ſementem, meſſem, vineas, vindemiam, arbores omnis generis, rem paſtoritiam, militarem, piſtoriam, mercaturam, rem domeſticam, nuptias, ſolem, ſtellas, terram, aquam, aerem, vias, oſtia, & quid non? Ex quo concludit ſtultos, & in Deum ingratos, iniquiſſimos eſſe, qui his non contenti inſuper ſimulachra fingunt, quæ ab illo legibus ſeueriſſimis prohibentur.

Vitis imaginibus non obſtat.

Reſp. Contrarium ex Chriſti doctrina potius concludi. Parabolis & ſimilitudine rerum, quæ in vſu ſunt Chriſtus vtitur, vt nos erudiat, atq; excitet, pictura igitur vti non licet? Quin potius conſectarium eſt, etiã picturis vti licitum? Parabola quædam pictura eſt, ita hoc loco, fateri in erroris ſui euictionem Caluiniſta cogitur. *Etſi*, inquit, *cœleſtis regni myſteria terrenis omnibus longe excellentiora ſint, imo captum quoq; humani ingenij ſuperent, propter nos tamen eo ſeſe demittit ille, vt fidiſſimi & indulgentiſſimi præceptoris inſtar exemplis, & ſimilibus vtatur, quibus myſteria hæc adumbret, & quaſi depicta ſenſibus noſtris proponat, quæ ex iis fere rebus deſumit, quæ in frequenti vſu hominũ ſunt, vt perſpicua magis ſint omnia, & nunquã non occurrat occaſio cogitandi de illis, quæ ad ſalutẽ noſtrã faciunt.* Si parabolæ excitant, & depicta tradunt imaginationi, cur non eadem depingere licet oculis? Voce pinxit Chriſtus, calamo pinxit Ioannes, cur nõ penicillo nobis pictor exhibeat vitem cuius palmites alii vuis gra-

Vinea vera & picta eiuſdem rei ſymbola.

ues, alii folioſi, alii ſint exciſi, & arentes? Proponet vinea picta, quod vera, veram non omnes adire, pictam domi habere omnes poſſunt. Eadem eſt ſemẽtis, meſſium, arborum, nuptiarum, militiæ ratio, quæ in templis, aut ædibus depicta, non minus ſalutarium cogitationum fomenta præbent, quam ſi res ipſas natãs audiamus. Cur enim, ſi quis nec exire domo queat, nec legere poſſit, nec concionatorẽ domi habeat, non oculis ſubiicere picturas liceat, quibus & myſteriorum meditatione animũ reficiat, & affectum paſcat. Quid intereſt, an verborum ὑποτυπώσεις, an Apellæa arte iſta oculis ſpectanda proponat? quod verba per aures cogitationi ſuggerunt, hoc per oculos fideliter tradũt lineamẽta picturæ. Et ſane ſimilitudines imaginũ maius, quam parabolæ excitamentũ habent: dum vineã, militiam, arbores, nuptias, aliaq; legimus, ſæpe in res ipſas, abripitur cogitatio, non viuaciter ſemper in id, cuius cauſa eſt allata ſimilitudo, fertur: at vero ſi Chriſtum in cunis, inter doctores, in horto, in prætorio, in cruce, in ſepulchro, in reſurrectione depictũ liceat ſpectare, occaſione violẽta ad myſteria redemptionis cogitanda mens rapitur, & picturis idiotæ eruditiuntur. Quod vero fingit imagines legibus prohibitas, eſt friuolũ. Imagines quæ pro idolis adorentur, gentiũ ritu, ſunt vetitæ, quæ memores nos diuinorũ myſteriorum faciant, nuſquã reprehenduntur. An ſuorũ Principum imagines, ad memoriã poſteritatis proponere ipſis ius eſt, nos Chriſti trophæa demoliemur? Vide Damaſcenũ ex Athanaſio Archiep. & Patriarcha Antiocheno ad Simeonem Boſtrenſem & Baſilium in Iſaiam. vt Damaſcenus refert l. 3. Et vero quod mireris Beza cum ſociis Caluinianis in colloquio Mompelgar. imagines inter adiaphora collocat, modo ne idololatricè adorentur, atq; ea in re cum Lutheranis conſentit. At vero imagines ad excitandum, vel eruditendum populum habere, non eſt idololatriæ crimen.

Arianorũ argutia.

§. 5. Ariani apud Ambr. l. 5. de fide c. 5. Baſil. li. 4. contra Eunom. ſtolida argutia τὸ ὁμοούσιον impugnabant ex eo, quod Chriſtus vitis, Pater agricola eſſet, eiuſdem autem ſubſtantiæ vitis & agricola eſſe non poſſent. Acceperunt ab ipſo Ario hoc poſteri; nam in Conc. Niceno ille cum Athanaſ. diſputans, vt probet Patrem, & filium non eſſe vnum, hoc loco vtitur. Ἀρειος ἔφη· πῶς ἂν ὁ κύριος λέγῃ, ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν; δύναται ἄμπελος, καὶ γεωργὸς εἶναι ὁμοούσιος; *Arius dixit. Quomodo igitur Dominus dicit: Ego ſum vitis vera, & Pater meus agricola eſt, poſſuntne vitis & agricola eiuſdem eſſe naturæ?*

Reſpondet multis Athanaſ. Summa eſt ex figuris non eſſe de eſſentia filii & Patris conſtituendum, hic tantummodo hoc agi, vt Chriſtus ſe vitem oſtendat bonos fructus ferentem, & omnes fideles ſuos eſſe palmites. Clarius reſpondet in explicatione ſententiæ S. Dionyſ. Alex. qui cõtra Sabellianos ea ſententia vſus eſt.

Ea autem de humanitate ſeruatoris dicta, vel hic ſentiri animaduertiq; licet, quandoquidẽ Agricola quantũ ad ſubſtantiã vitis pertinet, natura ab ea externus, & alienigena cenſerẽ debet, palmites contra, congeneres cum vite, indiuiſumq; cohærentes, & ipſi interim eãdem naturam poſſidere, ſi igitur filium eiuſdẽ nobiſcũ ſubſtantiæ eſſe velit, eandemq; naturã poſſidere, ſi igitur eatenus alienus à ſubſtãtia Patris, eo modo quo vitis ab agricola. Sin aũt filius aliud eſt, & diuerſũ à nobis, nimirũ verba, ratioq; Patris, vos contra nil niſi terrigenæ & poſteri Adæ. Certũ eſt illud dictũ de vite & agricola, nõ referri ad deitatem verbi, ſed ad eius humanitatẽ, cum ad iſtũ modũ Dominus ſua verba ẽxperẽrit, Ego ſum vitis, & vos palmites, Pater verò meus agricola eſt. Nos n reſpectu corporis noſtri Domini cognati ſumꝰ ac proinde ab illo dictũ eſt, Annunciabo nomẽ tuũ fratrib. meis. Et vt palmites ex vite ſunt, eoq; cõſubſtantiales habentur, ita & nos cognati ẽxtũ Domino corpora ſortiti incrementũ ex eius plenitudine accipimus. eiuſq; radice ad reſurrectionẽ & ſalutẽ nutrimur. Pater verò agricolæ nomẽ meretur, eo q; ipſe per verbũ, vitẽ, quæ eſt humanitas Saluatoris, cõdiderit, atq; ideo nemo ad Dominum venire poteſt, niſi Pater eo illũ traxerit. Cum igitur iſte ſit huius ſententiæ intellectus, opportuniſſimè ea de hac vite ſcribuntur, fidelem eum fuiſſe illi, qui ipſum fecerat.

Ad

Ad humanitatem tamen Cyrillus pertinere non putat, sed verior est Dionysii, Arhanasii, & Augustini sententia; Cæterum Arianorum ratio futilis est; Non enim Pater & filius diuersis similibus conferuntur, eiusdem naturæ esse desinunt. Cum Patrem ipsum, diuersis hieroglyphicis Spiritus sanctus depingat. Si enim Arium audimus dicentem: Pater est agricola, filius est vitis; agricola & vitis non sunt eiusdem substantiæ; nec ergo Pater & filius. Pari modo duos filios aut plures faciemus. Filius est agnus, filius est leo de tribu Iuda. Leo & agnus non sunt eiusdem substantiæ. Sic Christus cap. 10. ostium est, & Pastor, nec tamen idem est ostium & Pastor. Itaque hominis imperiti est, ac cauillatoris ex metaphoris, & parabolis proprietatem sermonis euertere.

VERSVS 2.

Omnem palmitem in me, non ferentem fructum, tollet eum: & omnem qui fert fructum, purgabit eum, vt fructum plus afferat.

QVÆSTIO I.

Quis sit fructus quem ferunt palmites?

Fructus virtutes.

§. 1. FErunt palmites fructum aliquando rationem, eos vinitor purgat, vt vberiorem prouentum præstent. vt ferant πλείονα καρπὸν, Syrus vocat דמארא כדירא *dephire sagie*, plurimos fructus: nam qui nullum ferunt, eos falce putat maturè vinitor.

Palmitum fructus non est sola fides, sed opera etiam charitatis, aliarumque virtutum exercitia. Aurea sunt hoc loco verba Theophylacti. Πᾶν γὰρ κλῆμα φησὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἴρει αὐτὸ, τουτέστι, πᾶν ὃ ἂν θεωρῶν, τὸν δι' αὐτὸ τῆς πίστεως μὴ μέρος θεωρούμενον τῆς ῥίζης, καὶ ἐνωθέν γε τῷ κυρίῳ, καὶ ὑποτιμώμενον αὐτῷ ὑγρούμενον, δεῖ καὶ καρπὸν φέρειν, τουτέστι βίον ἔχειν ἐναρέτον, ὡς ἐὰν γὰρ μόνῳ ψιλῷ λογισμῷ τῆς πίστεως ἔχῃ τις, ἀμοιρεῖ καὶ αὐτὸς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν καὶ παραφθορᾶς, νεκρὸν γὰρ κλῆμα, πίστις δὲ χωρὶς ἔργων νεκρά. πᾶς ἐν πίστει ἐν τῷ Χριστῷ μένειν δοκεῖ, καθὸ πιστεύει, πᾶν δὲ κλῆμα φησὶν, ὃν οὐκ ἐμοὶ ἔοικεν μὴ φέρῃ καρπὸν, αἴρει αὐτὸ ὁ πατὴρ, τουτέστιν, ἔξω τῆς ἐμῆς κοινωνίας πήγνησι, τῇ μὴ καρποφορίᾳ, καθαίρει.

Operibus seruantur.

Nam in vite nullus est palmes, nisi per fidem. Qui enim non credit in Christo non est. Fructus ergo operum est ex fide procedentium. Per opera enim seruamur, vt optime Cyrillus lib. 10. cap. 13. p. 644. *Conseruamur autem in hoc statu, & ad hoc (vt ita dixerim) inserti quodammodo ipsi sumus: id est, firmiter retinentes tradita nobis ab ipso mandata, studentesq; huius nobilitatis bonum seruare. Quod fit, si Spiritum sanctum per quem in nobis Deus habitat non offendamus.*

Non modo credendo, sed faciendo seruantur mandata. Atq; illa est voluntaria palmitum cum vite conglutinatio, &, vt ita dicam, coalescentia. Natiuo enim succo radicis imbuti degeneres fructus non ferunt. Quæ autem vel superflua, vel eruda sunt, ea vinitoris industria, recidiuntur, aut corriguntur.

Palmites qui excidiuntur in vite fuerunt.

§. 2. Redarguit Caluinum similitudo palmitum, qui tolluntur. Ille eos qui fructum non ferunt, nunquam in vite fuisse contendit; solum errante hominum opinione in vite visos fuisse. Si enim in vite non fuerunt, nec palmites esse potuerunt, non enim crescit palmes nisi de vite. Spinæ igitur, & rhamni cum fuerint, nec prima origine, nec insitione vitibus coniuncti, quid opus erat tollere de vite? at hic αἴρει tollit de vite, & putator Deus sarmenta inutilia abscindit: sic ramos idem Deus apud Paulum ex olea excidit: ramos inquam, & naturales, & insititios qui pinguedinis oliuæ participes facti sunt. Quin etiam hoc loco abscisli palmites arescunt, aliquando ergo fronduerunt, succum autem nullum, si in vite nunquam fuerunt habere potuerunt. Falsa est igitur Caluini opinio, eos qui deficiunt, fideles non fuisse, & fideles non posse deficere. Docuit hoc multis modis Athanasius in concilio Niceno contra Arium disceptans. *Ego sum vitis illa vera*, inquit, *cuius fructus vita est: gaudium, pax, dilectio, iustitia, fides syncerissima, cognitio, religio, sanctitas, grauitas, humanitas, mansuetudo, continentia, aliaque similia. Et quoniam palmites, qui eiusdem generositatis sunt, veræ illius vitis palmites sunt, oportet eos similem fructum proferre cum ea vinea cuius palmites. Apostolis igitur dixit dum eos instruit, vt manerent in fide, ne dum desiliunt è veritate quemadmodum Iudas fecit, infructuosi reddantur. Qui enim delabuntur è Domini charitate & fide; quasi palmites amputati abijciuntur extra diuina.*

Vbi dicit eos ὑποτεμνομένους abscissos. Et deinde eos & fuisse in vite & defecisse demonstrat. *Dominus igitur personam vitis palmitosæ & opacæ sustinens, tum propter multitudinem discipulorum populorumq;, vndiq; ad eum pro auxilio ventitantium, adeo vt numerus fidem superet, partim desiderio eius, quo illi, vt palmites inseparabiliter adhærescerent: partim spiritualis commodi gratia, neutiquã extra eum esse sed cum illo esse cupientes: aliq; ab eo sanitatẽ quærerent, aliq; rursus nomine Messiæ excitti, cum illum audirent aduenisse, ad eum se conferrent, quo illud admirabile spectaculum Deumin homine præsentem cõtuerentur, eumq; in corpore cum hominibus cõuersari. Hic cum omnia gaudio redundarent, nemoque ab eo discedere vellet, velut densa aliqua vitis, inter tot myriades agminum secum ambulantiũ incedebat, verum omnibus Christo ob eius desiderium vnitis, vt experimentum de tot sectatoribus caperetur; cœpere hyberni venti summa cacumina perflare, multisq; proinde frondium instar exarescentibus euenit, vt non pauci e vitali ista vite excciderint, dum isti metu Principum sacerdotum, ne exularent è synagoga, vitam suam abnegant, quarum rerum exempla etiamnum videmus, cum hypocrita nostri temporis cæterorum omnium securi, malunt gloriam persecutorum Ecclesiæ, quàm gloriam Dei.*

Ex quo etiam colligimus verissimum esse, quod Chrysostomus docet: Christum demonstrate: ὅτι χωρὶς ἔργων ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτῷ εἶναι. *Quod sine operibus non possit in eo quispiam manere.* Cum igitur fructus sit bonorum operum, facile apparet, ea à fide posse separari. Nam rami in vite sunt, & tamen fructum non ferunt, in vite esse non possunt, nisi per fidem: Fidem igitur habent, sed infructuosam ideo excciduntur. de quo plura Epistola ad Romanos. Interim dum in vite esse, & à Patre purgari tradit: Omnia quæ à se exspectari nouit, se præstitisse declarat.

Recte Theophylactus. ὅδεν τὸ παρ' ἐμοὶ ἐνέλειψε, δεῖ ὑπάρξαι λοιπὸν καὶ τὰ παρ' ὑμῶν. *Nihil ex mea parte defuit, oportet & illa adesse, quæ à vestra parte requiruntur.*

VERSVS 3.

Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.

QVÆSTIO I.

Quomodo mundati sunt?

§. 1. PAtri vt agricolæ palmitum munditiem tribuit, nunc sermoni eandem transcribit, quem ex ore illius audierant, ac proinde sibi ipsi, quod tract. 80. in Ioannem Augustinus annotauit, & ex Chrysostomo, Theophylactus, Euthymius, Beda, qui etiam ex eo Christi diuinitatem probant: nam corda mundare solius est diuinæ potestatis. Quapropter & erudite Cyrillus toti diuinitati hoc commune esse demon-

strat. lib. 10. cap. 13. *Nam si alia Patri, alia filio seorsum accommodabimus: quoniam vitis filius nuncupatur, Pater verò agricola; à solo filio contineri & nutriri videbimur, à Patre autem nuda solummodò visitatione coli. Vitis enim palmites suos nutrit, agricola verò visitat solummodo vitem, & colit, Quare nec illud à Patre, nec hoc à filio, nec vtrumq; à Spiritu separandum. Omnia enim à Patre per filium in Spiritu sunt. Idcirco enim Patrem cultorem vitis appellauit, ne quis vnigenito soli salutem nostram attribuat: & ad hæc vt discamus visitatione diuina nos indigere. Commodissime igitur cum vitem & palmites nominauerit, cultoris quoque fecit mentionem, cura, prouidentia, gubernationeq; Dei adduci ad virtutem, continerique nos demonstrans. Si verò credimus filium in Patre, & Patrem in filio naturaliter esse, & ex ipsis esse omnia in Spiritu, vt ab vna Deitate: nec Pater ab alendo nobis separabitur, nec filius à cultura erit alienus: & iure id quidem. Vbi enim summa naturæ identitas est ibi quamuis multis variisq; modis fieri nonnulla videatur, vna tamen est operatio nullo modo distincta. Vna verò natura in Patre, Filio, & Spiritu sancto est.*

Videmus igitur Patri, filio, sermoni mundationem attribui, sed modo plane diuerso; verbum vt ministra causa, Pater & filius tanquam principalis emundant. Sic Christus vt homo suam habet efficientiam, vt caput Ecclesiæ, vt caput in membra. Fertum enim candefactum propter insitum sibi ignem adurit, vt Damascen. l. 3. c. 15. & 18. de fide orthodoxa. Basil. hom. 25. de humana Christi generatione. Et D. Th. 3. p. q. 8. art. 1. & q. 29. art. 4. & q. 7. art. 11. & Aug. tract. 47. & Tract. 18. vbi cõtra Pelag. verè Christũ gratiã omnib. tanq; palmitib. præbere, nõ tñ id posse facere nisi ēt Deus esset.

§. 2. Quocirca futile cauillum est, quo Aretius hoc loco veritatem vellicat. *Verbum, non oleum ergo mundat, non aqua baptismi, non alia sacramenta.* Profitemur enim mundari à solo Deo palmites, à solo Deo dari gratiam à quo facta est, & natura; solus Deus, aliis plantantibus in crementum dare potest: suo sibi tamen arbitrio causas secundarias non necessitate, sed ad nostram institutionem assumit. Hic enim verbum additur diuinitati, alibi fides alibi lauacrum baptismi, alibi oleum: nam & mundauit sibi eo lauacro Ecclesiam, & ægrum oleo vngere iubentur presbyteri, vt peccatis soluatur. Facere ista propria auctoritate, excedit ejus imangelicam dignitatem, vt monet Augustinus, nec pertinet nisi ad agricolam Trinitatem. Hæc nos elegit ante mundi constitutionẽ, & gratos fecit Eph. 1. & Coloss. 2. donauit omnia. Sed omnia in Christo, omnia per ea, quæ voluit organa. Sunt n. plantatores rigatores, aqua ipsa rigatrix, quæ locum in emundatione habent. atq; adeo hæc ipsa simil tudo causarum Deo subditarum multitudinem requirit. Vitis n. postquam in palmites germinat vt fructum ferat, sole, vento, pluuia, solo pastinatione multaq; cura indiget, non quod non solo nutu bonos efficere Deus posset, sed quod creaturarum cooperationem requirat.

Deus agendi organa cum vult assumit.

Qvæstio II.

Quis est sermo quo mundati sunt?

§. 1. Fertilitati palmitum obstat impuritas, quæ partim ex palmitum natura, partim extrinseco. Multa enim vitem lædunt, vt singula fructũ impediant. Christus porro nos consolatur iã mundos esse pronuncians vt sciant, nihil iam deesse sibi, quo minus magnos fructus ferant. Mundatos autem verbo διὰ τὸν λόγον *propter sermonẽ*. Rupertus interpretatur, passionẽ, alii ipsum Christum. Verum aliud est quærere cur sint mũdi propter sermonẽ aliud quid sit hoc loco sermo. Mundati sunt ab agricola Trinitate, vt Aug. ideo à verbo quod erat in principio apud Deum, mundi etiam passionis merito & satisfactione futuræ. At verò hoc loco λόγος verbũ Euangelii, seu doctrinã Euangelicã significat: disertè enim Dominus addit τὸν λελάληκα ὑμῖν, *quẽ dixi vobis*, Ita Cyrill. l. 10. cap. 15. Et Augustinus tract. 80. *Quare*, inquit, *non ait, Mundi estis propter baptismum quo loti estis: sed ait, propter verbũ, quod locutus sum vobis: nisi quia & in aqua verbum mundat? Detrahe verbum & quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum & fit sacramentũ, etiam ipsum tanquã visibile verbum: nam & hoc vtiq; dixerat, quando pedes discipulu lauit: Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus. Vnde ista tanta virtus aquæ, vt corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo? Non quia dicitur, sed quia creditur. Nam & in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus manẽs. Hoc est verbũ fidei, quod prædicamus, ait Apostolus, quia si confessus fueris in ore tuo, quia Dominus est Iesus, & credideris in corde tuo quia Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. Corde n. creditur ad iustitiã, ore autem confessio fit ad salutẽ. Vnde in actib. Apostolorũ legimus: Fide mundans corda eorum.* Et in Epistola sua B. Petrus, *Sic & vos*, inquit, *Baptisma saluos facit, non carnis depositio sordiũ, sed cõscientiæ bonæ interrogatio. Hoc est verbũ fidei, quod prædicamus, quo sine dubio vt mũdare posit, consecratur & Baptismus. Christus, quippe nobis cũ vitis, cum Patre Agricola, dilexit Ecclesiã, & seipsũ tradidit pro ea. Lege Apostolũ & vide quid ad iungat: Vt eam sanctificaret*, inquit, *mundans eam lauacro aquæ in verbo. Mundatio igitur nequaquam fluxo & labili tribueretur elemento nisi adderetur in verbo. Hoc verbum fidei tantũ valet in Ecclesia Dei, vt per ipsam credentem offerentem benedicentem, tingentem etiam tantillum mundet infantem, quamuis nondum valentem corde credere ad iustitiam, & ore confiteri ad salutem. Totum hoc fit per verbum, de quo Dominus ait: Iam vos mundi estis propter verbũ quod locutus sum vobis.*

Mundi propter sermonem Euangelij.

Verbum fidei mundat.

§. 2. Verbo igitur mundati sunt; sed maior controuersia oritur, verbone concionali, an verò sacramẽtali & Apostoli mundati sint? & in Ecclesia Christi mundentur fideles. Ad quod respondendũ est, vtroq; verbo eos mundatos. Nam & baptizati sunt, & deinde Christi doctrinam audierunt, cui credendo mundiores sunt effecti. Quod vero hæretici nullum in sacramentis verbum nisi concionale agnoscunt, in eo Scripturæ & patribus repugnant. Nam neq; qui baptizant concionantur omnes, neq; illi qui concionantur hoc ipso baptizant, diuersa sunt enim munia. Non n. concio est forma sacramenti, nec de eius essentia, baptizat enim qui concionari non possunt. Quin facto hoc ipsum probant: nam in Catholica Ecclesia etiã à fœminis, & priuatim sine vlla cõcione baptizatos Caluiniani, si ad ipsos defecerint, sine anabaptismo recipiunt. Ita Calu. l. 4. c. 15. §. 16. instit. Sanè infantes sine concione baptizantur, quã intelligere non possunt. Constat igitur verbũ quod proprie sacramentum est, non esse cõcionale, verbũ quo instructi illi qui sacramenta suscipiũt, credũt, & fide iustificantur: nam de infantib. palã est, nõ intelligere illos quid dicatur. De hoc tamẽ verbo hoc loco Christus nõ agit, sed de doctrina, quã audierãt Apostoli. Atq; hæc de verbo sacramentorũ.

Verbum sacramenti est in elementis.

§. 3. Vento ad Augustinum cuius à me citata, Bucerus, Bulling. Gualt. aliiq; corrumpunt. At vero Aug. nusquam docet verbum sacramentorum esse concionarium, sed generatim verbum Dei siue in sacramentis siue in concione mundare. Non enim mundat tantummodo cum creditur, sed etiam cum nondum intelligitur. *Hoc verbum fidei*, inquit, *tantum valet in Ecclesia Dei, vt per ipsam credentem, offerentem, benedicentem, tingentem etiam tantillum mundet infantem, quamuis nondum valentem corde credere ad iustitiam, & ore confiteri ad salutem. Totum hoc fit per verbum de quo Dominus ait: Iam vos mundi estis propter verbum quod locutus sum vobis.* Si igitur infans nondũ credens mundatur, non mundatur concione fidem excitante, quam non intelligit, & crebro non audit, non est opus concione in baptismo. Cum ergo Augustin. detracto verbo negat aquam esse aliud, quam aquam, at si concionem Baptismo auferas nõ ideo desinit esse Sacramentum: nec concio suo accessu sacramentũ efficit. Aqua vim habet à verbo, nõ habet à cõcione, potest verbũ quod iunctũ aquæ facit sacramentũ

Verbum mundat infantes, non concionando.

materia

materia concionis esse, sed vt est forma sacramenti, non est concio. Nam verbo, vt mundare possit baptismus consecratur. Augustinus vero generaliter de verbo loquitur, siue concionali, siue sacramentali, nam & forma baptismi ex Christi est doctrina. Baptismus enim mundat infantem propter verbum quod Dominus locutus est, cum doceret apostolos; sed verbum idem cum iam mundat infantem, non facit id concionis titu, sed efficientia sacramentali.

Mundat sermo quia creditur.

Abutuntur præcipue istis verbis, aduersarij, quæ sunt apud Augustinum. *Vnde tantum virtus aquæ, vt corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur.* Si verbum igitur quia creditur, dat virtutem aquæ, vt cor abluat, verbum igitur concionarium, quod fidem excitat audientes instruit.

Respondeo. Non posse sensum illum tribui Augustino, cum perpetuo ille consecrationem, & vim internam ac sacramentalem vrgeat. Deinde falsus ille sensus est, & contra Caluinianos. Negant enim illi cor ablui per aquam, negant aquæ adferri aliquam virtutem, qua cor abluit, magiæ eam vim infamant. Denique nemo eorum est, qui concione sua virtutem illam aquæ conferri doceat. Sed neque nos ideo à verbo vim aquæ collatam dicimus quia creditur, fide nimirum actuali, nec hoc sensit Augustinus, qui infantem nec credentem, nec intelligentem mundari pronunciat. Non mundatur autem ille, quia verbum creditur fide actuali, ideo nec ideo, quia concionariũ est. Quid est igitur, quia creditur? Quia res sacra est spiritalis, obiectũ fidei, inuocatio Trinitatis. Nã in ipso verbo est aliud sonus transiens, aliud virtus manens, non ideo mundandi vim cõfert aquæ, quia sonus est, & aeris impulsu vocẽ efficit auribꝰ perceptibilem, sed quia virtus manens est in eo, non enim vt est res naturalis, sed vt à Deo ordinata, & fide percipi potest vim mundandi habet. Atque hoc est, quod Cyrillus ait, per inuocationem S. Trinitatis aquam accipere sanctitatem.

Secundum id quod in eo creditur, mundat.

§. 4. Caluinus mundos, interpretatur non omnino puros, quod verum est; omnis, etiam magna mortalium puritas admistione terrenæ fæcis immunda est, omnis pulchritudo suos habet næuos. Rudolphus Gualterus eos mundos interpretatur, qui se mundos credunt. Ex quo consequitur vt frugiferos palmites, dicat, qui ferre se fructum credunt. Quo nihil dici potest absurdius. Nam qui vel maxime improbi sunt, si Caluiniani sint, facile sibi persuadere possunt, mundos se esse. Tum quod credant scelera sua sibi non imputari, tũ vero quod certo statuant, si furantibus, adulterantibus, latrocinantibus studium bonorum adesse. In eo etenim munditiem, & fructum bonorum operũ consistere sibi imaginantur. Sic Aretius, Bucerus ac cæteri, cũ tamen Christus in vite nõ conatũ, non gemmas, aut flores, nec fructuum duntaxat initia, sed maturitatem exposcat. Sic munditiem etiam non quamlibet in palmite postulat, sed eam qua bonos, non malos fructus ferre possint, si enim et alibus criminibus contaminati sint, qua venenato siccoimbuti, non censentur mundi; at Caluino etiã & Gualtero mundi habentur in grauissimis flagitiis, modo mundos se esse ipsi iudicent. Quod si verum est nullus vnquã palmes tolletur, arescet, & in ignẽ mittetur: cum enim constet Caluinistis Dauidem in adulterio, & homicidio, & arrogantia manifestum fructuosum palmitem, mundũ etiam, & Spiritus sancti retinentem, multosque alios, vt Abrahamum & Iacobũ in diuturnis adulteriis vt ipsi iudicant, puritate sua fructus protulisse bonos, & salubres, non putant sibi grauius aliquid timendũ, etiam si grauissimis lapsibus collidantur. Atque hoc est, quod Otho Brunsfeldius inculcare contendit: *Si fides & verbum mundat, non ergo opera.* Quasi verõ non sit opus, credere, sicut est opus amare proximum. Verbũ mundat cum creditur, cũ quod præcipit, efficitur: si enim non obtemperatur mandanti, inquinat non verbum, sed inobedientia ex verbo occasionem cõtumaciæ nacta.

Mundities est solius imputationis.

Fructus Caluinistis.

VERSVS 4.

Manete in me: & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos nisi in me manseritis.

QVÆSTIO I.

Quid manere in vite?

In vite manere, Christo adhærere per fidẽ & caritatem.

§. 1. VIti coalitum esse, ex vite vitam ducere; nam animam nostrã Christus sibi συγκεκραμένην conglutinat, vt ait Theophylactus: & Cyrillus interpretatur, in vite manere esse ardenti caritate Christo inhærere per mandatorum obseruationem. Sunt enim in vite palmites vt inde viuant, vitis in palmitibus, vt alimentum subministret illis, non sumat ab illis, docet Augustinus tract. 81. ac per hoc & manentem in se habere Christum, & manere in Christo discipulos interpretatur. Sic & de Genesi ad lit. l. 8. c. 12.

§. 2. Falsa est vero Othonis Brunsfeldij interpretatio. Manere in Christo esse in fide perseuerare. Porro in fide perseuerare, idem ille stolide exponit. *Certos esse se à Christo diligi*, at Christus hoc requirit, vt mandata obseruent, & sic maneant in dilectione sua. Quod si illa præsumptio satis est: *Certum esse se à Christo diligi*, nec aliud requiritur omnem disciplinam, omnem caritatem excidere necesse est.

Caluini interpretatio.

Caluinus licet ambigue hic loquatur, aperte tamen Brunsfeldio contradicit. Nam ad curã retinendæ gratiæ qua præditi sunt, Christum eos hortari asserit, quia nunquã satis expergefieri possit carnis securitas. Nec alio spectare Christũ, quam vt nos quasi gallina, pullos sub alis cõtineat, ne nostra leuitate in exitiũ auolemus. Non ergo potest esse fides certa, nos in eo esse, in eo semper mansuros: cur enim tã serio Christus moner, vt in se maneant, si sciunt in fatis esse, vt non excidant? Excidunt autẽ multi, & suppliciis se tradunt, vt monet Cyrillus. Et posse excidere docet l. 10. c. 16. *Quoniam igitur dictũ est, mundos illos fuisse propter sermonem Christi: ne quis putet nequaquã se posse, si semel purgatus fuerit, ad peiora delabi, in eo permanere imperauit. Quod nihil aliud est, vt mihi videtur, quã illud Pauli: Qui putat se stare, videat ne cadat. Mille namq; pericula, nisi vigilanter studeamus, etiã stantibus imminent. Quare oportet omni cura, opera, studio, ad maiora semper niti. Quam magnum enim detrimentum patiatur qui per negligentiam à Christo decidit, subiecit dicens: nõ posse illos fructum ferre nisi in se manentes: sicut palmites à vite, sic inde humorem trahant, quo mirabiles alant botriones. Vt enim palmes decisus à vite nunquam fructum feret sic nos à Christo decisi, nunquam secundum virtutem germinabimus.*

Possunt excidere.

§. 3. Melanchthon de perseueran ia in Ecclesia interpretatur, manifesto errore; nam in Ecclesia sunt, qui in vite nõ manent. Nam nõ modo hypocritæ, reprobi, & scelerati in intimis ecclesiarum adytis versantur, sed etiã multi, qui fidei professione sola, & cærimoniis ac sacramentorũ vsu ecclesiã colunt: ideoq; non nisi tristissimos fructus ferunt. Quie tamen insigne testimonium hoc loco Ecclesiæ hostis illius profert, quo ipse, & collegæ illius possunt cõuinci, verba eius describam. *Nunc sequuntur*, inquit, *duæ sententiæ valde memorabiles, quæ docent rursus, vbi, & quæ sit ecclesia: & quis sit præcipuus cultus. Coniungantur autem cũ hoc dicto multæ sententiæ suprarecitatæ, prorsus similes quæ idẽ docent, Ecclesiam esse cœtum amplectentium Euangelium, nec pingentiũ Ideam Platonicam, sed loquimur de visibili ecclesia. Nulli sunt electi ad vitã æternã nisi in hoc visibili cœtu, q profitetur Euangeliũ Dei. Sicut Paulus*

Ecclesia.

inquit, quos elegit, hos & vocauit, & in Psalmo dicitur. In omnem terram exiuit sonus eorum. Vult Deus recte agnosci, & inuocari, vult suum Euangelium exaudiri in toto orbe terrarum, & vbiq; propagari. Quare non abdit Ecclesiam suam in latebras, sed vult eam notam esse, & vocem eius audiri. Cum igitur legimus has dulcissimas consolationes huius concionis Christi, & similium, non reijciamus eas ad aliam Ecclesiam nobis ignotam, sed accommodemus ad hanc visibilem Ecclesiam, & eius membra, hoc est, ad nos ipsos. Quid efficacius dici potest contra eos, qui Ecclesiam defecisse, multis annorũ centuriis abditam latuisse, vocem eius non auditam fingunt, vt sua ipsi pseudoecclesiam stabiliant?

In hac ergo Ecclesia, qui non inuenitur, imo qui eã perisse calumniatur, in illam Ecclesiam primitiuorum quæ est in cœlis nunquam transscribetur. Verum vt dixi de Ecclesia non agitur, sed de coniunctione cum Christo, in qua manentes per fidem & caritatem operantur.

QVÆSTIO II.

An nemo nisi in Christo manens possit quicquam facere?

Pelagiani & nostri hæretici extremos errores tuentur.

§. 1. SOlus ille locus Augustino & patribus visus est Pelagianis refutandis sufficere: Verum nostrates sectarij ita ad oppugnationem Pelagianorum imprudenter incubuerunt, vt in contrarium errorem impegerint. Pelagiani adiutorium gratiæ libero arbitrio necessarium negabant, sed posse illud suis viribus ad virtutem, & iustitiam eniti. Nostri hæretici ita totum gratiæ tribuunt, vt arbitrium de medio tollant; adeoque consequenter nec gratiam admittunt, cum nihil quod adiuuari possit, relinquant, nos de vtroque errore breuiter dicamus.

§. 2. Pelagianos igitur, & Semipelagianos verba Christi diserte, & omnium patrum consensu refutant. Verba Augustini tract. 81. *Magna gratia commendatio fratres mei, corda instruit humilium, ora obstruit superborum. Ecce cui si audent respondeant, qui ignorantes Dei iustitiam & suam volentes constituere, iustitiæ Dei nõ sunt subiecti. Ecce cui respondeant sibi placentes, & ad bona opera facienda Deum sibi necessarium non putantes. Nonne huic resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem, qui respondent, & loquuntur iniquitatem dicentes: A Deo habemus, quod homines sumus, à nobisipsis autem quod iusti sumus? Quid dicitis? quid vosipsos decipitis, non assertores, sed præcipitatores liberi arbitrij, ex alto elationis per inania præsumptionis in profunda submersionis? Nempe vox vestra est, quod homo ex semetipso facit iustitiam, hoc altum elationis vestræ, sed veritas contradicit & dicit: palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite. Ite nunc per abrupta, & non habentes vbi figamini, ventosa loquacitate inflamini. Hæc sunt inania præsumptionis vestræ. Sed quid vos sequatur videte, & si est in vobis vllus sensus, horrete, qui enim à semetipso se fructum existimat ferre, in vite non est: qui in vite non est, in Christo non est; qui in Christo non est, Christianus non est. Hæc sunt profunda submersionis vestræ. Etiam atq; etiam considerate quid adhuc veritas adiungat & dicat: Ego sum, inquit, vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum, quia sine me nihil potestis facere. Ne quisquam putaret saltem paruum aliquem fructum posse à semetipso palmitem ferre, cum dixisset, hic fert fructum multum: non ait, quia sine me parum potestis facere: sed, nihil potestis facere. Siue ergo parum, siue multum sine illo fieri non potest, sine quo nihil fieri potest, quia etsi parum attulerit palmes, eum purgat agricola, vt plus afferat: tamen nisi in vite manserit, & vixerit de radice, quantumlibet fructum à semetipso non potest ferre. Quamuis autem Christus vitis non esset, nisi homo esset, tamen istam gratiam palmitibus non præberet, nisi etiam Deus esset. Verum quia ita sine ista gratia non potest viui, vt & mors in potestate sit liberi arbitrij.*

Nazianzenus orat. 42. ἐπεὶ ἡ ἐν αὐτῷ τῶν ὄρει θεὸς ἀνθρώποις φαντάζεται τὸ μὴ τι καὶ ἁβδαίων ἀνῆκες τῆς οἰκείας ὠφελιμότης, τὸ ἧμᾶς ἀναγαγὸν ἐκ τῆς κάτω ἐν ταπεινώσει, ἵνα χωρηθῇ μετέωρος γ' ὢν θνητῇ φύσει, ἡ ὅσον ἀσφαλὲς, ὁ ἀχώρητος. ἔ γὰρ οἷός τε ἄλλως ἐν ὠφελείᾳ. θεὸς ἡνύετο σώματος ὑλικῆς ἡ δεσμὸς νοὸς πάχος μὴ βουθούμενον, τότε σοφὸν οὐ πάντες τῆς αὐτῆς ἀξιωθέντες φαίνονται τάξεως τε ἡ στάσεως. ἀλλ' ὁ μὲν τῆς, ὁ δὲ τῆς, ὡς μέτρον οἷμαι τῆς ἑκάστου καθάρσεως ἕκαστος. *Nam in ipso quoq; monte Deus hominibus apparet, partim de specula sua ipse descendens, partim nos ex terrena depressione in altum euehens, vt à creata natura leuiter saltem, & quatenus tutum est, incomprehensibilia ille concipiatur. Neq; enim alteri terreni corporis, ac mentis vinculo grauitis Deum concipere potest, nisi diuinitus adiuuetur. Tunc igitur non eodem statu atq; ordine omnes dignos habitos fuisse constat, verum hunc alio, illum alio, vnumquemque, vt opinor, pro purgationis suæ modo ac ratione.*

Et Theophylactus: χωρὶς γὰρ τῆς ἄνωθεν αὐτοῦ πνευματικῆς καὶ ζωογονίας οὐ δυνήσονται ποιεῖν οὐδέν. *Sine efficientia enim seu auxilio, quod ab ipso est, & viuificatione non possunt quicquam facere.* Sic pluribus locis Augustinus. Et ipsa similitudo adeo clara est, vt omnem præiudicium contentiosis auferat. Virgultum enim ferro præcisum non potest vllo modo reuirescere, nedum fructus ferre, nisi iterum inseratur, & succum de vite trahat; similitudo autem illa ita olim sermone trita fuit, vt etiam apud veteres legamus. Agammennon sic apud Homerum lib. 1. iurat.

Ἀλλ' ἐκ τοι ἐρέω, καὶ ἐπὶ μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι,
Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους
Φύσει, ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσι λέλοιπεν,
Οὐδ' ἀναθηλήσει. (περὶ γὰρ ῥα ἐχάλκευε τέκνα
Φύλλα τε καὶ φλοιόν) νῦν αὖτέ μιν ὗες Ἀχαιῶν
Ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
Πρὸς Διὸς εἰρύαται. ὃ δέ τοι μέγας ἔσεται ὅρκος.
Sed tibi dico, atq; adeo magnum iuramentum iuro
Certe per hoc sceptrũ, quod quidem nunquam folia & rami
Producet, postquam primũ incisionem in montibus reliquit,
Neque pullulabit (circum enim ipsi gladius decorticauit
Foliaque & corticem) nunc iterum ipsum filij Achiuorum
In manibus portant iudices, quique leges (ramentum.
A Ioue acceptas protegunt: hoc autem tibi erit magnum iu-

Ex Homero sumpsit Virgilius, cum in simili ait:

De matre recisum est. Et: *Posuitq; comas & brachia ferro.*

§. 3. Nihil igitur eorum quæ ad salutem pertinent, sine Deo possumus, vel agere vel cogitare. Nec Deum sine Deo duce inuenire possumus. Isaiæ 65. 1. Cor. 4. Philip. 2. & 4. Hoc Concilium Palæstinum contra Pelagium definit art. 7. *Nullum actum sine gratia ad salutem pertinentem fieri posse.* Inde secuta sunt Africana concilia, Arausicanum, cæterique doctores, qui magno conatu, profectuque se Pelagianis opposuerunt. Neq; est hoc concedendum: posse se quenquam disponere, cor præparare, posset enim Domino obijcere: Ecce sine te cor meum præparaui.

QVÆSTIO III.

An liberum arbitrium negandum sit, quia sine Christo nihil possumus facere?

§. 1. HÆretici duplicem arbitrij seruitutem comminiscuntur. Prima omnium est miserrima, *Hæretici tollunt arbitrium.* cum gratia Dei destituitur; nam in eo statu nihil aliud facere, quam peccare contendunt, omniaq; eius operatiua esse mala. Quia nihil boni inquiunt potest facere sine Christo, quæ ergo facit mala sunt. Altera seruitus est, cum iam gratia Dei præuenta est, neque enim tum agere libere & cooperari gratiæ concedunt. Catholici negant adeo corruptam naturam vt semper peccet, & peccare cogatur. Nam & illi qui regenerati non sunt quædam adiaphora, quæ moraliter sunt bona, faciunt: nõ tamen ad salutem pertinentia. Quam multa clementer, liberaliter, fideliter faciunt etiam gentiles? Quæ si quis omnia inter scelera damnabilia ecen-

seat, to-

feat, totam naturam euertat necesse est inter damnatos Lutheri articulos est. [Etiam in ipso malo & peccato liberos non esse nos, liberum arbitrium tam in malum, quam in bonum amissum esse, ideo propter corruptionem naturæ, hominem non solum semper de facto, sed etiam necessario peccare.]

Peccandi necessitas.

At vero cum homo sine Christo nihil facere posse dicitur, non negatur posse eũ aliquod ad vitæ bonum conueniens efficere, in quo nõ delinquat, illud autem cum ordinari possit ad verum vltimumq; finem, non potest esse malum, vt S. Thom. 2.2.q.23.art.7. exponit. Nam proposita peccandi occasione aliquando eã vitare etiam peccator potest: cum potest transgredi, potest & nolle transgredi, atque adeo aliquid facere non malum natura, nec malum intentione praua. Gentes enim quæ legis sunt, naturaliter faciunt. Et Augustin. l. de spiritu & litera c. 28. *Sicut*, inquit, *in homine iusto non desint peccata venialia, sic sine aliquibus operibus bonis difficillime vita pessimi cuiuslibet hominis inuenitur.* Sunt steriles quidem istæ improborum virtutes, nõ vitia tamen, & licet nõ proficiant ad vitam æternam, non tamen damnabilia sunt, nisi mala intentione peragantur, vitioue aliquo seruiant. Augustin. l. 4. c. 3. contra Iulianum. *Scito*, inquit, *nos illud bonum hominum dicere, illam voluntatem bonam, illud opus bonum sine Dei gratia nemini posse conferri, per quod solum homo potest ad Dei regnũ perduci.* Addit non esse à Deo, ideo non esse opus beatificũ. Idem etiam Epistola 130. l. 1. c. 3. de nuptiis & concupiscentia, epist. 99. & 5. l. 5. c. 15. de ciuitate, concedit non esse peccata opera gentilium laudabiliter facta.

Peccatorũ non omnia opera peccata.

§. 2. Alter error est, quod liberum arbitrium negent etiam illis, qui Dei gratia præditi sunt.

Eorum hæc est rationis insania. [Sine me nihil potestis facere: non igitur est in nobis libera faciendi potestas. *Caluinus:* Hanc sententiã Papistæ nõ extenuant modo, sed eneruant; imo prorsus eludunt. Etsi enim verbotenus fatentur nos sine Christo nihil posse, aliquid tamen facultatis nobis suppetere somniãt, quod per se quidem non sufficiat, Dei tamen gratia adiutum cooperetur. Neq; enim hominem ita exinaniri sustinent, quin aliquid ex se cõferat. Verum tã clara Christi verba eludere non ita promptũ est. Tale est commentum Papistarũ. Nos sine Christo nihil posse: ab eo tamẽ adiutos habere aliquid ex nobis præter eius gratiã. Christus vero cõtra pronunciat, nos nihil posse ex nobis. Palmes inquit fructũ non fert à seipso. Ergo non tantũ cooperantis suæ gratiæ auxiliũ hic commendat, sed nos penitus priuat omni virtute, nisi quam suppeditat ipse nobis. Ergo hæc particula sine me sic resoluenda est: Non nisi ex me.] Eundem in sensum Rudolphus Gualterus philosophatur nullas esse vires liberi arbitrij.

Gratiæ adiuuanti cooperamur.

Respondeo. Somniũ vocat homo impurus, quod fidei orthodoxæ decretum est. Gratiæ enim Dei cooperamur, adeo vt qui cooperationem tollit, in gratiam ipsam sit iniurius, necesse sit. *Deus*, inquit Apostolus, Philip. 2. *est, qui operatur in vobis velle & perficere pro bona voluntate.* Quod explicat Augustinus de gratia & libero arbitrio. *Ipse vt velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens.* Et l. 2. contra duas Epistolas Pelagianorum c. 8. *Homo præparat cor, non tamen sine adiutorio Dei, qui tangit cor.* Et deinde: *Quamuis enim nisi adiuuante illo sine quo nihil possumus facere, os non possumus aperire, tamen nos aperiemus illius adiumento & opere nostro, impletur autem illud Dominus sine opere nostro. Nam quid est præparare cor & os aperire, nisi voluntatem parare? & tamen in eisdem litteris legitur, præparatur voluntas à Domino: Et labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Ecce Dominus admonet vt præparemus voluntatem in eo quod legimus, Hominis est aperire cor: & tamen vt hoc faciat homo, adiuuat Deus, quia præparatur voluntas à Domino.*

Voluntas gratiæ iungitur.

Explicuit id Prosper Aquitanus l. 2. de vocatione gentium, c. 26. *Hanc quippe abundantiorem gratiam, ita credimus atq; experimur potentem, vt nullo modo arbitremur esse violentã, quo quicquid in saluandis hominibus agitur, ex sola Dei voluntate peragatur, cum etiam ipsis paruulis per alienæ voluntatis subueniatur obsequium. Gratia quidem Dei in omnibus iustificationibus principaliter præeminet, suadendo exhortationibus, mouendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dando intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando, & fidei affectionibus imbuendo: sed etiã voluntas hominis subiungitur ei atq; cõiungitur, quæ ad hoc prædicta est excitata præsidiis, vt diuino in se cooperetur operi, & incipiat exercere ad meritũ quod superno semine concepit ad studium, de sua habens mutabilitate, si deficit, de gratiæ opitulatione, si proficit. Quæ opitulatio per innumeros modos, siue occultos, siue manifestos, omnibus adhibetur, & quod à multis refutatur, ipsorum est nequitiæ: quod autem à multis suscipitur, & gratiæ est diuinæ, & voluntatis humanæ. Siue igitur initia, siue profectus fidelium, siue vsq; in finem perseuerantium cogitemus*

genus,

genus, nulla ſpecies cuiuſquam virtutis occurrit, quæ vel ſine dono diuinæ gratiæ, vel ſine conſenſu diuinæ voluntatis habeatur. Ipſa enim gratia hoc omni genere medendi atque auxiliandi agit, vt in eo quem vocat primam ſibi receptricem & famulam donorum ſuorum præparet voluntatem. Nam virtus nolentium nulla eſt, nec poteſt aſſeri vel fidem, vel ſpem, vel charitatem eis ineſſe, quorum ab hîs bonis conſenſus alienus eſt.

Eadem eſt Ambroſii, Hieronymi & poſterorũ ſententia, qui voluntatis cooperationem agnoſcunt in conuerſione. Caluinus ne tantos habere ſuæ hæreſeos aduerſarios videretur, vno verbo Papiſtas appellauit.

„ §. 3. Pergit tamen: [nihil poteſt palmes ferre à ſe-
„ ipſo, ergo nec nos ex nobis, non enim Chriſti verba
„ promptũ eſt eludere] intelligit vt ſupra, etiã præſento.

Reſpondeo. Chriſti verba nos venerari, Caluini verbis, quibus Chriſti verba deprauat, non credere. Tale Caluini commentum eſt, nihil nos poſſe etiam gratia Chriſti adiutos, palmites enim nihil poſſe à ſeipſis. At Chriſtus non dicit: meo auxilio, mea gratia, in me nihil poteſtis facere, ſed trunci inſtar ἀνεργῶς, & immobiles eſtis, mere paſſiue, vt aliqui loquuntur, vos haberis, ſed ſine me, ſolis viribus naturæ corruptæ, ſola voluntate veſtra, niſi in ea ego operer nihil poteſtis facere. De palmite vero dicit, nihil poſſe à ſeipſo, ſed addit, niſi manſerit in vite, ſi manſerit in vite ferre fructum multum, non quem vitis ſine palmite formet, educat, maturet, palmite inſtar ſaxi nihil opis conferente, ſed ſocia vtriuſq; efficientia. Itaq; ferre fructum à ſeipſo duplici modo intelligitur. Primo ex deprauatione Pelagiana: Vt dicatur arbitrium à ſeipſo poſſe ferre fructum, hoc ſuis viribus naturalibus, ſine adiutorio gratiæ, licet gratia aliquando egeat, non vt operetur, ſed vt facilius operetur. Hoc Chriſtus refutat: nam ferret à ſeipſo nõ manens in vite ferret ſine Chriſto. Auguſtinus l. 1. contra Pelagium & Cœleſtium de gratia Chriſti, & originali peccato, cum eorũ iſta verba recitaſſet. *Vt quod per liberum homines iubentur facere arbitrium, facilius poſſint implere per gratiam.* Reſpondet: *Tolle facilius & non ſolum plenus, verumetiam ſanus eſt ſenſus, ſi ita dicatur, vt quod per liberum facere iubentur homines arbitrium, poſſint implere per gratiam. Cum autem Facilius additur, adimpletio boni operis etiam ſine Dei gratia poſſe fieri tacita ſignificatione ſuggeritur. Quem ſenſum redarguit, qui dicit, ſine me nihil poteſtis facere.*

Caluinus deprauat Chriſti verba.

Gratiæ neceſſitas.

Et c. 27. *In libro quippe ad virginem ſacram, quod & ſupra commemoraui, cum dicit, Diuinam mereamur gratiam, & facilius nequam ſpiritui ſancti Spiritus auxilio reſiſtamus: ſignificat profecto quid ſapiat. Vt quid enim hoc verbum interpoſuit, id eſt, facilius? An vero non erat integer ſenſus, vt nequam ſpiritui, ſancti Spiritus auxilio reſiſtamus? Sed quantum detrimentum hoc addimento fecerit, quis non intelligat? Volens vtiquè credi tantas eſſe naturæ vires, quas extollendo præcipitat, vt etiam ſine auxilio Spiritus ſancti etſi minus facile, tamen aliquo modo nequam ſpiritui reſiſtatur.*

Hanc nos Pelagianam interpretationem vt in Dei gratiam iniuriam deteſtamur. Aliam vero amplectimur, quæ gratiæ Dei omnia defert, ſed ita tamen, vt naturam hominis in ſaxa & truncos nõ transformet: nihil poſſe nos à noſmetipſis, ſine Deo, ſine adiutorio, à Deo adiutos poſſe vti noſtris facultatibus ad ſalutem, & reipſa vti, non noſtris viribus innixos ſed adiutorio gratiæ. Vt ſi medicus extremum ſpiritum trahenti ſuccurrat, cibum & medecinam porrigat, ille manu vel ore recipiat, totum medico debet, nec tamen nihil ille omnino egit, ſed nihil ſine medico. Eodem libro c. 28. Auguſtinus clarius exponit.

Millies Auguſtinus adiutorium, auxiliũ, adiumentum appellat: Quia ſcilicet & Deus agit, & nos cooperamur. *Operatur ille velle & perficere.* Quid clarius: Eleemoſynam dat Cornelius, filium offert Abraham, lachrymatur & orat Daniel, dubium non eſt, quin nihil iſtorum iſti ſine Deo fecerint, nec etiã hoc dubium ita Deum operatum perficere, vt tamen & illi manum admouerint, Cornelius gratia adiutus, naturali manum opere nummos diuiſerit, Abraham ligna fiderit, filium ligarit, gladium ſtrinxerit, Daniel clamarit, lacrymas fuderit, ſi igitur perficit Deus, vt homo ſua etiam facultate naturali vratur, nõ tamen ſine Deo, quid mirum eſt, ſi etiam ſic Deus operatur velle, vt tamen naturalis volendi facultas operationem exerat adiuta per gratiam ſupernaturalem, vere tamen ipſa velit?

Homo cum Deo operatur.

§. 4. Hæc adeo certa ſunt, vt non modo conſtans fuerit ſemper patrum ſententia, ſed etiam Arminiani in Belgio, Caluinum cæteroſq; reliquerint, aliter ſentientes. Quinetiam Aretius Caluiniſta multo ante cõtra Caluinum ſic interpretatus eſt, vi veritatis compulſus. [κλῆμα dicitur ferre fructum à ſeipſo, *inquit*, « dum in vite non eſt ſterile: ſed fructũ teſtatur, ſe in vi- « te bona inſitum, ac fructum à ſe fert, quia naturale hoc « illi eſt, vtpote vnius cũ vite naturæ. Eundem fructum « viri debent tanquam origini & fonti, à qua ſuccum ha- « bet. Ita ſancti Chriſto debent, quicquid habent. Idem « tamen à ſe facere dicuntur, quia in illis Chriſti ſpiritus « agit σύμφυτος. Hinc apoſtolis tribuitur rigatio, plan- « tatio, diſpenſatores eſſe myſteriorum Dei. Quod « Deus in nobis ſua coronet dona: cum ipſe omnia in « omnibus agat Deus.] Hæc ille: vbi oſtendit κλῆμα à « ſeipſo agere: ſed in Chriſto, & Deus omnia agit, ita tamen vt nos cooperemur. Denique ait Chriſtum eſſe *αἴτιον ἀνδ' ὃ μὴ, cauſam ſine qua non.*

Quamuis autem Lutherus hominem libero arbitrio priuarit, eum tamen errorem multi Lutherahorũ tandem damnarunt, idq; auctore Melanchthone qui varius licet ſit, hunc tamen locum à corruptione collegarum vindicauit. Cum enim quæſtionem propoſuiſſet: [*Si ſine Chriſti auxilio nihil agimus, quid* « *prodeſt humana diligentia. Reſpondet*: Primum ſimus « inſiti in vitem, à qua palmites ſuccum trahunt, id eſt, « audiamus Euangelium, & amplectamur, per quod « Deus trahit, & mouet corda noſtra. Moti vero non re- « pugnemus, ſed obtemperemus, nec voluntas eſt ſa- « xum, aut truncus, ſed poteſt repugnare ſua malitia, ſic- *Lucta voluntatis ſpiritui.* ut Dauid volens excuſſit gubernatorem Spiritum ſan- *eſt eius effectus.* ctum. E contra cum iam voluntas iuuatur Spiritu ſan- ctõ, retinere donum Dei poteſt. Et hic ingens lucta & *inuitis.* difficultas manifeſte teſtatur, voluntatem non eſſe o- « cioſam, nec inanem eſſe diligentiam, vt Ioſeph non « ſine lucta retinet donum Dei. Quod ſi voluntas ſe ha- « beret vt ſaxum, ac tantum pateretur impreſſionem « nouæ virtutis, nulla lucta eſſet retinendæ fidei aut a- « liatum virtutum.] «

Probat hoc ex 2. Cor. 6. Philip. 2. Itaq; imbecillitas noſtra adminiculũ diuinæ virtutis requirit, vt ſuſtentetur, & agat. Nec humana ſapientia, aut philoſophia ad morum innocentiam ſufficit, ſed gratia Dei opus eſt, vt ſecundum Deum viuamus & operemur. Quæ omnia tum variis locis, tum vero c. 14. de correptione & gratia S. Auguſtinus explicuit: *Sic enim omnia ait eſſe in voluntate, vt diuinam non impediant poteſtatem.* Non eſt in hominis poteſtate vita eius, niſi cum eam Deus ſuppeditat. Hinc etiam conſequitur, voluntatis cooperantis eſſe merita, quia bona eſt actio, bonus fructus, & agens liberum, quod promiſſo præmio operatur. Merita autem non ſunt ex nobis, ſed ex gratia, ideo dicuntur & gratia, augmentum vero meritorũ eſt etiam gratia, quia meritis datur, quia & ipſa ſunt gratia.

VERSVS 56. & ſeqq.

Ego ſum vitis: vos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum

Etiam multum: quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit: mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet, &c.

QVÆSTIO I.

An possit aliquis non manere in vite?

§. 1. CAluinus: proposita ingratitudinis pœna eos ad perseuerantiam acuit, & sollicitat. Quos vero sollicitat; nonne eos qui iam in vite erant? si timor non erat defectionis, quorsum ad constantiam hortatur? Respondet ille: *Est quidem hoc Dei donum: sed non est superuacua ad timorem Dei exhortatio: ne caro nostra exultans nos eradicet.* At quomodo si Caluinistas audiamus nō est superuacua, cum certissimum sit carnem vtcunq; exultet, proteruiat, non posse nos eradicare? Et ille ipse, negat electum vllum posse excæcari, id autem dici de hypocritis, qui sæpe florent, & virent, sed fructum non ferunt. At sane hypocritis nihil magnopere aduersi accidit, si excæcentur; si non nisi opinione hominum in vite erant. Cur vero toties Christus hortatur, vt permaneant, idemq; fecere prophetæ ante Christum, & post eum apostoli, si Dei spiritus ita fidelium corda obsignat, vt certo illis constet, non magis se posse, quam Christum ipsum eradicari? tam certam esse palmitum, quam vitis ipsius vitam? consule Rom. 11. Isaiam 40. Vide Hieronym. in cap. 5. Ezech. in c. 2. Isaiæ. Augustinum de prædest. & grat. c. 13. de perfection. instit. c. 19. Caluinus in c. 13. Matth. v. 20. Fidem quam Spiritus sanctus piorum cordibus insculpsit euanescere, impossibile esse ait. Beza negat eam à perseuerantiæ posse separari, at multi non manent, qui sunt in vite. Et hoc in c. 13. Ioannis, Caluinus fatetur. [Plus satis apparet, quam teneri simus ad accipienda ex malis exemplis vulnera, ita fit vt vnius hominis defectio ducentis aliis letale infligat vulnus ad exstinguendam eorum fidem.] Et in c. 16. Ioan. & 20.

Quin ipse in c. 26. Matth. v. 70. hos ipsos non mansisse in vite contendit. Petrum ait tertia negatione *in summum infidelitatis erga præceptorem cumulum peruenisse*, non mansit ergo in vite qui vitem esse non credidit. Et nos quidem fidem perdidisse negamus, non enim infidelitate, & errore mentis, sed metu peccauit, & mentitus est. Augustinus toto libro de bono perseuerantiæ docet posse bonos deficere. *Adhuc pergat & dicat, cur quibusdam qui eum coluerunt bona fide, perseuerare vsq; in finem non dedit? Cur putas, nisi quia non mentitur qui dicit? Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis, manssissent vtiq; nobiscum? Nunquid ergo hominum naturæ duæ sunt? Absit: si duæ naturæ essent, gratia vlla non esset; nulli enim daretur gratuita liberatio, si naturæ debita redderetur. Hominibus autem videtur, omnes qui boni apparent fideles, perseuerantiam vsq; in finem accipere debuisse. Deus autem melius esse iudicauit, miscere quosdam non perseueraturos certo numero sanctorum suorum; vt quibus non expedit in huius vitæ tentatione securitas, non possint esse securi: multos enim à perniciosa elatione reprimit quod ait Apostolus; Quapropter qui videtur stare videat ne cadat. Voluntate autem suæ cadit, qui cadit; & voluntate Dei stat, qui stat. Potens enim est Deus statuere illum: non ergo ipse seipsum, sed Deus. Verumtamen bonum est non altum sapere, sed timere. In cogitatione autem sua vel cadit quisque vel stat.*

Et initio libri. *Asserimus ergo donum Dei esse perseuerantiam quæ vsque in finem perseueratur in Christo: finem autem dico, quo vita ista finitur, in qua tantummodo periculum est ne cadatur. Itaq; vtrum quisq; hoc munus acceperit, quandiu hanc vitam ducit incertum est. Si enim priusquam moriatur cadat, non perseuerasse vtiq; dicitur, & verissime dicitur. Quomodo ergo perseuerantiam qui non perseuerauit, accepisse vel habuisse dicendus est? Nam si habeat aliquis continentiam, & ab ea decidat atq; incontinens fiat, si iustitiam, similiter si patientiam, si ipsam fidem recte dicitur habuisse, & non habere. Continens enim fuit, vel iustus fuit, quamdiu fuit: cum vero esse desiit, non est quod fuit: qui vero non perseuerauerit, quomodo perseuerans fuit; cum perseuerando quisque ostendat se perseuerantem, quod iste non fecit?*

Amisisse igitur fidem satis constat aliquos ex illis, qui illa præditi fuerant, & quotidie id experimur, dum naufragia fidei, ex cupiditatum variarum procellis in Christianis videmus. Quod etiam suo tempore factum, testis est Chrysostomus hom. 47. in Ioan. Cyrillus lib. 4. cap. 20. in eundem.

Manendum ergo in dilectione, & fructus plurimus adferendus, vt constantes discipuli efficiantur, in hoc enim glorificatus est pater: Piorum enim sancta opera gloriam Dei illustrant, sicut eorum peccata faciunt, vt nomen Domini blasphemetur. Manere autem in dilectione sua admonet, tum vt diligant, tum vt diligantur.

VERSVS 10.

Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.

QVÆSTIO I.

An præceptorum obseruatio necessaria sit, vt in dilectione maneatur?

§. 1. AVgustinus in hunc locum ostendit, non esse obseruationem præceptorum primam dilectionis causam, sed eam consequi; seruando enim mandata diligere nos ostendimus: & mandata non seruantur nisi à diligentibus: augetur tamen obseruatione legis dilectio, & amando crescit amor. Hinc vetus error Beguardi refutatur, qui docebat, iustos cum ad perfectionem peruenissent, non debere amplius bona opera facere. Vide Clementin. *ad nostrum.* Semper enim requiritur, vt plurimum fructum adferant, semper proficiant. Inutilis enim arbor, quæ infructuosa est.

Prima causa dilectionis non nostra dilectio.

§. 2. Verbis potius, quam re discedunt à tam pernicioſa interpretatione Caluiniani. Nam præcepta seruare apud eos est, non ea quæ Deus facere iussit, facere, & omittenda omittere, sed vt interpretatur Aretius: *habere studium præcepta seruandi.* Non interpretantur studium modo quo pertendant, & efficaciter velint, ac faciant facienda: sed etiam imbecillum, quodque tentationibus, frequenter succumbat, faciatque non facienda, & omittat non omittenda. Manere autem in dilectione se prædicant. Caluinus mira arte interpretationis suæ impietatem obtegit. [Modum, *inquit*, perseuerantiæ ostendit: si sequamur quo ipse vocat; nam vt dicit Paulus. Qui in Christo sunt, non ambulant secundum carnem, sed secundum spiritum.] Vera ista sunt: sed sensu Caluiniano falsa, vt ostendam. Vti & quæ sequuntur. [Non reconciliare Christum patri fideles, vt impune lasciuiāt, sed vt spiritu suo ipsos gubernans sub manu patris & imperio contineat. Vnde sequitur, abijcere Christi amorem, nisi qui vera obedictia probant se eius discipulos esse.] Quia vero ea doctrina suam interimi hæresin videbat. Ipse sibi obijcit. [Si quis obijciat: pendere igitur à nobis nostræ salutis firmitudinē: perperā trahi in illam partem Christi verba. Quia obedientia

quam

Excidunt, qui malè viuunt.

quam illi præstant fideles, non tam causa est, cur suum erga eos amorem continuet, quam effectus.]

Nihil ad rem illa responsio. Nam nisi fideles secundum spiritum ambulent, à gratia excidunt, si opera carnis perpetrant, regnum Dei non possidebunt, teste apostolo, nisi probent vera obedientia se eius esse discipulos, inter eos recensentur, qui cum sint operarij iniquitatis clâmant irrita præsumptione: Domine, Domine, ab ipsis pendet vt in dilectione maneant, si spiritu viuant: aut dilectione excidant, si secundum carnem vixerint, & moriantur. Siue enim dilectio est causa seruandarum legum, siue obseruatio est maioris dilectionis, & causa salutis, siue conditio sine qua non datur salus: à dilectione & salute custodia mandatorum Dei, & obedientia separari nō potest. Quocirca nulla est cuiquam certitudo suæ salutis, nisi cui certa est sua iustitia, non modo, quæ nunc est, sed quæ etiam futura est. Soli autem Deo cognitum est quales in morte futuri sint, qui nunc vel boni sunt, vel mali. Hoc nullus hominum nouit, nisi cui voluerit Deus reuelare.

§. 3. Aliam etiam quæstionem hic proponit, ad „ quam respondet flagitiosissime. [Sed videtur nimis „ conditio nobis imponi, vt Christi præcepta seruemus, quibus continetur exacta iustitiæ perfectio: quæ „ modum nostrum longe superat. Nam inde conficitur, irritum fore amorem Christi, nisi angelica puritate prædi simus. Solutio facilis est. Nam cum de „ studio rectè sanctèque viuendi agit Christus, quod in „ sua doctrina præcipuum caput est, minime excludit, „ nempe de gratuita imputatione, qua fit vt per indulgentiam veniæ Deo placeant nostra officia, quæ mutila per se, & impura reijci merebantur. Censentur igitur fideles seruare Christi præcepta, cùm huc studium suum applicant, etiamsi longe à meta distent, „ quia soluti sunt ab illo rigore legis: *Maledictus qui non „ impleuerit omnia.*]

Verum est à fidelibus angelica puritate non seruari legem, corpus enim deprimit animam, & ipse animus prauis affectibus imbutus non recto semper itinere in

Opera nostra sunt imperfecta.

metam tendit. Cum enim optimus & sanctissimus quisque pietati se dedit, multa cogitationibus, verbis, factisque delinquit, quibus opera sua reddit imperfecta: Quia vero illa peccata sunt quotidiana, eadem quoque quotidiana pœnitentia expiat: vt enim criminibus non implicatur, ita venialia non vitat, & quamuis multis abstineat, multa tamen committit. Nec tamen nimis arduam sibi cōditionem imponi cum Caluinianis queritur, sed facile iugum, & suaue, mandata enim Christi grauia non sunt amanti, quem gratia Dei confortat vt possit omnia. At Caluini ratio longe aliud proponit. Nam Christum fingit solum studium seruandi mandata postulare. *Censentur fideles seruare præcepta, si studium suum huc applicant.* Quod sic intelligunt: Quamuis à meta longe absint, nomen Dei in vanum accipiant, peierent, occidant, mœchentur, furentur, aliena rapiant, si rapere non possint concupiscant, si tamen cum illa vel agunt, vel agere constituunt, studium pietatis, veritatis, mansuetudinis, iu-

Imputatio Caluiniana.

stitiæ, castitatis habeant, manere in dilectione, & sub Dei manu, & imperio contineri, secundum spiritum non secundum carnem ambulare obedientia sua vero Christi discipulos probare, bona conscientia frui, & in nouitate vitæ ambulare. Quod si obijcias eos qui talia agunt esse maledictos à lege, pœnas mereri. Respondet: Legis rigorem pertinere ad eos, quibus Christus peccata imputat, ad se non pertinere, qui soluti sint à rigore legis, quibus dominus nihil imputet. Quia peierantibus, occidentibus iustitiam imputat, quod studium iustitiæ in animis foueant, & credant sibi ista non posse nocere. De barbarâ illa hæresi, & omnium scelerum auctore in Epistolam ad Romanos egi. Nunc ex præsenti doctrina refellitur. Primo enim mundos discipulos Christus pronunciat; illa vero mundities in eo non versabatur, vt reipsa crimina patrarent, solo studio virtutis, eoq; imbecillo, & tentationibus succumbenti puritatē tuerentur. Deinde in palmite qui in vite mansurus est, requiritur, nō modo conatus, & inchoatio bonorum fructuum, sed fructus ipsi. Quamuis enim more salubrium palmitum gemmascat, floreat, fructus inchoet, si tamen deinde virulentos & venenatos producit plurimos, nullos vero bonos maturet: nemini dubium est, quin falce prouidi vinitoris rescindendus sit. Est vero etiam illa interpretatio in gratiam Dei contumeliosa, quasi ideo in vite maneant, ideo illo auxilio adiuuentur, non vt faciant fructum cum eo, sine quo nihil possunt facere, sed vt studium faciendi inane, & irritum foueant, non vt agant. An gratia Dei non potest eo deducere, vt superata tentatione inimici, proximum diligant, Deum colant, non modo vt studeant facere, & velle quod nec faciunt, nec volunt? Nec video quomodo non sint depraua tissimi eiusmodi interpretes. *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunq; volueritis, petetis & fiet vobis. Hic velle suos intelligit non diuitias, vel honores, vel aliquid simile, quod stulte expetit caro: sed vitalem Spiritus sancti succum, quo fructificent.* Hic semper eos exaudiri cōtendit. Cupio sane cognoscere, qua mente precentur. Si enim orant, vt succus vitalis à vite sibi submini stretur, quo salubres fructus producant, pietatem, iustitiam, castitatem, ita vt nec furentur, nec adulteriis polluantur, nec alia faciant, quæ legibus decalogi prohibentur, à Deo illa obtinent, vt Caluinus docet: & dono Dei consequuntur, vt præcepta obseruent, iustique sint non futili studio virtutis, sed custodia fideli mandatorum. Si vero eam perfectionem à Deo poscunt; verum solum studium pietatis desiderant, petuntque sua sibi flagitia non imputari, fateanturq; se rigore legis solutos, ad solum studium obstringi, impudentiam obstupesco.

Mundities apostolorū imputata.

Oratio Caluiniana.

Verum Christus quasi suis eos verbis retundere fatageret. Non modo studium obseruandæ legis, sed etiam imperauit effectum. *Sicut & ego*, inquit, *patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.* Non requiro hic parem in præcepto seruando perfectionem. Christus enim vt exemplar omnium virtutum absolutissime omnia obseruauit, & quidem perfectissima caritate, & nos imitatores suos esse iussit non studio inefficace, quod tollatur voluntate peccatrice, legem violante, sed seria executione, vt sicut ipse non blasphemauit, non alia præcepta transgressus est, ita manum & voluntatem nos contineamus. Misertus est dominus creditor serui debitoris, & omne debitum remisit ei, ab eo tamen postulauit, vt & ipse non modo misericordiæ studeret, sed re ipsa conseruo clementiam, quam sibi sensetat esse salutarem, exhiberet. Non est enim vera imitatio Christi cum inter scelera studium virtutis & innocentiæ iactatur. Pauci sunt quibus non displiceant scelera quæ faciunt, nec ideo tamen innocentes sunt. Denique hoc præceptum vt diligant inuicem, nō studium dilectionis tantum imperat, nec de rigore tantum remittit, vt odisse permittat. Sed verum amorem requirit. Clarius hoc ipsum est in præcepto fidei, quod credendo, & reuelatis assentiendo perficitur, non studio credendi, cui adiuncta sit, vel adiungi possit infidelitas. Verum audiatur Augustinus toto libro de libero arbitrio. Nam gratia omnia impleri posse docet. *Et fidem orando impetrare, quod lex imperat.* Clarius ita definit controuersiam. *Certum est nos velle cum volumus, sed ille facit vt velimus bonum, de quo dictum est, quod paulo ante posui, præparatur voluntas à Domino; de quo dictum est; A Domino gressus hominis dirigentur, & viam*

Non sua est sanctos discutere, quorum merita non scimus.

& viam eius volet: de quo dictum est; Deus est, qui operatur in vobis & velle. Certum est nos facere cum facimus, sed ille facit vt faciamus, præbendo vires efficacissimas voluntati, qui dixit: Faciam, vt in iustificationibus meis ambuletis, & iudicia mea obseruetis & faciatis. Cum dicit, faciam vt faciatis: quid aliud dicit, nisi, auferam à vobis cor lapideum, vnde non faciebatis, & dabo vobis cor carneum, vnde faciatis? Et hoc quid est, nisi auferam cor durum, vnde non faciebatis, & dabo vobis cor obediens vnde faciatis? ille facit vt faciamus, cui dicit homo, pone Domine custodiam ori meo: hoc est dicere, fac vt ponam custodiam ori meo: quod beneficium Dei iam fuerat consecutus, qui dixit: posui ori meo custodiam.

Qui ergo vult facere Dei mandatum & non potest, iam quidem habet voluntatem bonam, sed adhuc paruam & inualidam: poterit autem, cum magnam habuerit & robustam. Quando enim martyres magna illa mandata fecerunt, magna vtiq; voluntate, hoc est, magna charitate fecerunt: de qua charitate ipse Dominus ait, Maiorem hac charitatem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Vnde & Apostolus dicit: Qui diligit proximum legem impleuit: nam non adulterabis, non homicidium facies, non furaberis, non concupisces; & si quod aliud est mandatum, in hoc sermone recapitulatur; Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur, plenitudo ergo legis, dilectio.

VERSVS 11.

Hæc locutus sum vobis: vt gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur.

QVÆSTIO I.

Quod gaudium, & quomodo impleatur?

Gaudium de electis.

§. 1. GAudium duplici modo intelligitur. Nam Christi gaudium est in discipulis, gaudet enim eos fructum facere, mandata seruare. Itaque gaudium in vobis interpretantur gaudium de vobis, sicut dicitur sibi pater in filio complacere, alij gaudio illo discipulos gaudere censent; vt Chrysostomus, Euthymius. Nec multo aliter Leontius, qui in discipulis tale gaudium esse existimat, quale in Christo est. Magna occasio gaudendi, vt quibus omnia aduersa ad salutem prosint, & gaudij materiam suppeditent. Crescit indies hoc gaudium donec in æterna gloria consummetur. Magnus Christi affectus in eo ostenditur, quod de miseris, sed ad vitã electis se gaudere dicat, illis etiam gaudiũ suadeat, ita & Matth. 5. & Paulus Phil. 4.

Ideo vero præceptum est additum de dilectione: nam præcipua gaudiorum causa est inter caros dilectio, adeo vt nec inter impios sine amicitia vlla vitæ suauitas esse possit.

VERSVS 12. &c.

Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis.

QVÆSTIO I.

An nulla maior sit caritas, quam eius qui animam pro amico ponit?

Christus mortuus pro inimicis.

§. 1. SYrus habet: *Nulla maior est caritas, quam vt quis animam ponit pro amico.* Particulam *quam* multi omittendã censent. Maiorem habuisse caritatem quidam existimant, qui pro inimicis animam posuit. Verum recte respondent communiter, Christum etiam pro amicis animam posuisse, cum pro inimicis mortuus est; amicos enim hic Dominus appellat, qui diliguntur, etsi vicissim non ament, nec digni sint, qui diligantur, sed quos gratuito amore, beneficiisque prosequitur benefactor. Amici quia diliguntur, inimici, quia oderunt.

§. 2. Non esse vlla supererogationis opera sectarij efficere conantur ex verbis Christi. [Si namque non est maior caritas, quam illius, qui animam ponit, vel pro Dei gloria, vel proximorum salute, & hoc tamen est in præcepto, non potest quicquam maius esse.]

Opera supererogationis.

Respondeo. Quamuis maius opus esse non possit, quam animam ponere, non ideo tamen effici, non posse esse minus aliquod opus non præceptum. Magnum opus erat, quod Paulus ab Illyrico vsque Euangelium impleuerat, vt præceptum illi erat. *Væ enim*, inquit, *mihi si non euangelizauero.* Quod autem sine sumptu Euangelium posuerit, id supererogationis erat: Nam præclarum erat factum, nec à Deo mandatum. Talia vero opera supererogationis vocamus. Nonnulli existimant in martyrio nõ iustificari quemquam ex opere operato. Nam caritatem iam habet, antequam animam ponit, ipsa autem caritate iustificatur, nam caritas iustitia est, & magna caritas magna iustitia, vt docet Augustinus. Bellarminus tamen l. 1. de sacramentis c. 6. In ipso martyrio infundi caritatem ex opere operato docet. Vt si quis rapiatur ad necem pro Christo subeundam, non caritate Dei, sed metu gehennæ, vel spe cœlestis præmij, eum hoc ipso quod patiatur iustificari, ac proinde illi caritatem infundi censet.

VERSVS 16.

Non vos me elegistis: sed ego elegi vos, & posui vos: vt eatis, & fructum afferatis; & fructus vester maneat: vt quodcunque petieritis patrem in nomine meo, det vobis. Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.

QVÆSTIO I.

De qua electione loquatur?

Electio ad apostolatũ, & ad vitã.

§. 1. ELegit eos ad apostolatum, & ad vitam æternam, non tamen electi ad honorem apostolatus, etiam electi sunt ad vitam æternam. Iudas enim excidit. De electione ad apostolatum Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theodoretus, Thomas interpretantur. Augustinus vero etiam de electione ad vitam æternam. Quocirca vtrunque hæc electio complectitur. Ad apostolatum electi erant, vt abeuntes fructum plurimum ferrent, & fructus eorum maneret. Cum addit, elegisse vt quicquid petierint in nomine suo, impetrent satis insinuat etiam electionem ad vitam æternam. Hocenim & petierant & petebant, atq; hoc est, quod ait se eos delegisse de mundo, mundum eos odisse. Vtrique electioni commune est, vt nulla præcesserit in apostolis causa, sed gratuita sit, neque enim illi ante Christum elegerant, vt Euangelium promulgarent, neque vt ei seruirent, nisi postquam eos Dominus elegit, & eorum præueniens voluntatem mouit, vt vtrunque vellent. Cum vero ipsos elegerit vt abeuntes fructum ferant, zeli Christiani admonet, vt vltro se ingerant, & doceant, non exspectent, donec adnocentur. Positi enim ad hoc sunt vt fructum faciant. Optime Theophylactus: ὁρᾷς τὴν ἰσότιμον πατρὸς καὶ υἱοῦ· ὁ πατὴρ γεωργὸς, ὁ υἱὸς νῦν δείκνυται γεωργὸς.

Christi dei tas.

γὸς, ἀιαχύνην ἐνδυσάμενος, μετὰ τῶν σὺν σοὶ εἰς ἀσέβειαν ἐκτεθαχηλιασθέντων, ὅσα δὲ καὶ ἕτερον, ἵνα ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα δῶ ὑμῖν, ἐγὼ δώσω. *Vides æqualitatem patris & filij, pater Agricola est, & filius nunc ostenditur Agricola. Pudore induere ô Ari, cum illis qui tecum sunt ejecti, vide & aliud, vt quæ petieritis patrem, do vobis, Ego dabo.* Cum tamen textus exigere videretur, vt diceret, dabit vobis.

§. 2. Elegisse autem eos constat, amici vt essent, non serui, quod latius patet, quam vocatio ad apostolatum. Alludit vero ad pristinum morem, quo homines Deus est allocutus, vt est apud Iren. l. 4. c. 27. *Hic est autem Dominus noster verbum Dei, qui primo quidem seruos attraxit Deo, postea autem liberauit eos qui subiecti sunt ei, quemadmodum ipse ait discipulis, Iam non dico vos seruos: quia seruus nescit, quid Dominus eius faciat. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo, nota feci vobis. In eo enim quod dicit, Iam non dico vos seruos, manifestissime significauit se esse, qui primo quidem eam seruitutem, quæ est erga Deum, hominibus per legem constituerit, post deinde libertatem eis donauerit. Et in eo quod dicit, Quoniam seruus nescit quid faciat Dominus eius, ignorantiam seruilis populi manifestat per suum aduentum. In eo autem, quod amicos Dei dicit suos discipulos, manifeste ostendit se esse verbum Dei, quem & Abraham voluntarie & sine vinculis propter generositatem fidei sequens, amicus factus est Dei.*

Hanc suam amicitiam totius mundi odio, cunctisque periculis, & tormentis tyrannorum opponit; Deus enim toto mundo fremente saluare potest, quē amicum dixit.

Quæ audierit.

§. 3. Amicos esse ex eo probat, quod secreta illis sua reuelarit. Omnia quæ audiuit à patre, eo tempore indicanda significarit, sic enim generalis particula restringenda est; multa enim supererant dicenda, quorum hoc tempore capaces non erant, interim multa admiranda derexit, & opportune cætera detecturum promisit. Amicis autem secreta committi solent, non seruis. Nazianz. orat. 6. *Amico fideli nulla est comparatio: & non est digna ponderatio auri & argenti contra bonitatem illius. Amicus fidelis protectio fortis, & munitum palatium: Amicus fidelis viuus thesaurus. Amicus fidelis super aurum & lapidem pretiosum multum. Amicus fidelis hortus conclusus, fons signatus, qui opportune aperiuntur & communicantur. Amicus fidelis solatij portus.*

Serui erant, & seruos appellant, nec negat hoc dominus, sed etiam amicos esse asserit. Liberali illa seruitute, & spontanea Deo obtemperantes, quæ est proprie fidelium amicorum, adeoque filiorum. Vide Iren. l. b. 4. cap. 21.

Mandata obseruanda non sola conatu, sed effectu.

§. 4. Inculcat Christus abiturus crebro mandatorum obseruationem, & hic amicitiæ suæ necessariam conditionem demonstrat, sine qua consistere nō possit. *Si feceritis quæcunque ego mando vobis.* Non ait quod hæretici inde colligunt, *si studium faciendi adhibueritis, licet, contra, quam præcipio faciatis.* Nunquam vel in veteri, vel noua scriptura legis obseruatio in hunc præcipitur modum. Nempe circumcides omnem masculum, sabbatum seruabis, decimas solues, vt solum studium requiratur, soli conatui iustitia imputetur, si re ipsa contrarium agatur. Sane in paradiso peccatum est, violatione legis, non modo conatu ad seruandum neglecto. Quod vero impossibilia sunt obseruatu præcepta, cur non etiam conatus impossibilis est? an non poterit hoc efficere gratia, vt possit, quæ facit, vt conetur? Quomodo porro verum est, esse Christianos sine criminibus, si seruare præcepta nulla possunt? vide Augustin. tract. 41. in Ioan.

§. 5. Hoc etiam inter friuola cauillationum referri debet, quod Rudolphus Gualterus mouet. *Omnia Apostolis tradidisse Dominum, nihil itaque superesse Ecclesiæ, conciliis, nullas traditiones.*

Solutio non modo facilis est ex textu, sed etiam scriptoribus aduersariorum. Non enim omnia absolute docuit, sed quorum eo illi tempore capaces erant. Nam paracletus postea multa docuit. Quo si omnia sine exceptione Christus tradidisset, non ideo traditiones ἀγράφως, & decreta conciliorum reijcienda essent, & sola scriptura pro norma habenda. Non enim omnia, quæ norunt, scripto tradiderunt.

VERSVS 20. 21.

Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis, Non est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt: & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrū seruabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui misit me.

QVÆSTIO I.

Cur persecuturi sint apostolos?

Persecutionis causa, Dei ignoratio.

§. 1. SVo illos exemplo pati aduersa docet, non enim aliam fore eorum in mundo fortē, quam suam prædicit. Causam porro tantæ persecutionis fore confirmat, ignorantiam Dei, qui ipsum misit. Vexandis enim & omni suppliciorum genere torquendis apostolis gratum se Deo præstare obsequium arbitrabuntur. Non nouerunt autem, qui scire noluerunt, obsistente malitia, prauisque moribus fidei, qua sola emendari poterant. Philosophia enim & scientiæ cæteræ inflabant, non ædificabant, sola fides Christi erat, qua induci spes & caritas poterant, vt iustificarentur, sine illa radice non remissio peccatorum, nō iustitia esse poterat. Duplex igitur erat iniquitas, & quod patrem nescirent, & filio docenti ac corrigenti resisterent. *Quomodo autem oderunt, si nescierunt?*

Oderunt patrem.

Respondet Augustinus. Quia nollent esse talem, qualis est, nempe exactorem iustitiæ vindicem iniquitatis. Partim enim cognoscebant Deum generali notione, tanquam legislatorem & dominum, sed vt patrem Domini nostri Christi Iesu ignorabant; perinde enim est ac si dicat: Ideo discipulos suos nō ferre, quod nesciant esse eum à quo missi sunt, filium Dei, qui patris nomine salutem, atq; Euangeliū attulerit. Quod prætexebant sæuitiæ suæ iustitiam, hoc etiam ratione caret. Dicebant se Dei causa Christum persequi, vt qui legem violaret. At Dominus contra excipit eos, qui se oderint, tam multa ex patre documenta suæ legationis adferentem, etiam Deum odisse. Deum enim etiam oderant, legemque Dei sceleribus suis aduersam. Ignorantia itaque culpabilis erat, & odium ignorantiæ causa.

VERSVS 22.

Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

QVÆSTIO I.

An si non venisset peccatum non haberent?

Singulare peccatum, cōtumacia.

§. 1. IN confesso est, sermonem non esse de omni peccato: Verum de singulari crimine incredulitatis, quod tot auditis exhortationibus, visisque mi-

racu-

raculis credere noluerint, illis detraxerint, illa dæmoni attribuerint. Alia vero peccata, & plurima quidem haberent, auaritiam, fœuitiam, superbiam, & omnium detestimum hypocrisin. Ex eo constat, induratos excusationem peccatorum non habere, cum sua culpa indurentur, & in pertinacia perseuerent.

§. 2. Durandus sola fide infusa, sine externa vite, & miraculorum Christi effectione negat Iudæos credere potuisse, eadem in sententia etiam Gabriel fuit. Nam si Christus non venisset, & dixisset, & miracula fecisset, peccatum infidelitatis non habuissent; Causa autem excusationis adfertur, quod sine illis mediis credere non poterant, si enim credere sine his potuissent, & alia sufficientia fidei adminicula habuissent, non poterant habere infidelitatis excusationem.

Respondendum vero est. Si fidem infusam habuissent aliaque dona, etiam sine miraculis credidissent. Et qui credidissent, peccatum non habuissent. Qui vero sine externa prædicatione & miraculis non credidissent, non eiusdem conditionis erant omnes. Nonnulli eorum fidem habuerunt veram, & infusam, sed cum Christi conciones audirent, & miracula viderent, monerenturque vt in eum tanquam Messiam crederent, qui odio, auaritia, inuidia aliisque vitiis impliciti, primo quidem consensu & dissensu abstinere; non enim habitus fidei necessario inclinat, deinde positiue desciuerunt, & iudicio fidei contrario Christum falsa docere definiuerunt, quare fidem excusserunt, & idcirco Christus illis fuit in ruinam. Exemplum est Capernaitarum, quorum multi crediderunt, sed audito nouo fidei articulo, de corporis Christi manducatione, credere desierunt. Hi idcirco excusationem non habuerunt; quia tot verbis, & miraculis fidem Christus sanxit, sufficientissimeque proposuit, vt excusari non possent. Quod si non fecisset, non peccassent, si nihil noui credidissent: nam sine propositione sufficienti nemo fidelis, tenetur nouum dogma, aut articulum credere, quem hactenus non audierat. Nec opus erat Christum credere Messiam, si non fecisset miracula, quæ facturum prophetæ olim prædixerant. Alij vero erant, qui fide vera carebant, vel quod Atheï essent, vel quod hæretici, vt qui fatum stoicum amplecterentur, vel resurrectionem negarent, aut aliis in erroribus versarentur, quales Pharisæorum, & Saduccæorum recenseri solent. Hi peccatum infidelitatis iam ante habebant, quod oraculis Dei non crederent, nec orthodoxos, vt Simeonem, Zachariam aliosque audirent. Postquam dominus aduenit, & clarissime illa quæ prophetæ docuerant, exposuit, insuper se Messiam dixit, & operibus, quæ nemo alius fecit, doctrinæ veritatem comprobauit, nouo peccato infidelitatis, contemptusque Dei, & odio Messiæ sese obstrinxerunt, præsertim cum gratiam sufficientem etiam internam, seu auxilia accepissent. Hoc tam graui peccato caruissent, si Christus non venisset, nec mirabilia opera fecisset.

Fidem quidam perdiderunt.

Miracula excusationē incredulis adimerunt.

VERSVS 23. 24.

Qui me odit: & Patrem meum odit. Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit: peccatum non haberent, nunc autem & viderunt & oderunt & me, & Patrem meum.

QVÆSTIO I.

An fecerit opera quæ nemo alius fecit?

§. 1. ALij de multitudine: alij de genere operum interpretantur. Prophetæ multa signa olim fecerunt: etiam mortuos excitarunt. Veruntamen multa sunt, quæ solius Christi sunt, quæ filio pater reseruauit, vt cap. 9. *à sæculo non est auditum, vt quis aperuerit oculos cæci nati.* Etsi ergo aliqua non omnia tamen prophetæ fecerunt, quæ Christus. *Opera quæ nemo fecit.*

§. 2. Augustinus admonet alios etiam fecisse, quæ ipse non fecit. *Nulla quippe tract. 91. in operibus Christi videntur esse maiora quam suscitatio mortuorum: quod scimus etiam antiquos fecisse prophetas. Fecit hoc etiam Helias, fecit hoc Heliseus: & cum in hac carne viueret, & cum in suo monumento sepultus iaceret. Nam quidam portantes mortuum cum irruentibus hostibus, eo refugissent, eumque ibi posuissent, continuo resurrexit: Fecit tamen aliqua Christus, quæ nemo alius fecit, quod millia hominum de quinque, & quatuor millia de septem panibus pauit, quod super aquas ambulauit, & Petro vt hoc faceret præstitit, quod aquam mutauit in vinum; quod aperuit oculos cæci nati, & alia multa, quæ commemorare longum est. Sed respondetur nobis, & alios fecisse quæ ipse non fecit, & quæ nemo alius fecisset. Quis enim nisi Moyses Ægyptios plagis tot tantisque percussit; diuisa mari populum duxit, manna de cœlo esurientibus impetrauit, aquam de petra sitientibus fudit? Quis nisi Iesus naue populo transituro Iordanis fluenta diuisit, & currentem solem emissa ad Deum oratione frenauit & fixit? Quis præter Samson propter suam sitim maxilla asini exundante satiatus est? Quis præter Heliam curru igneo in alta sublatus est? Quis præter Heliseum quod paulo ante commemoraui, sepulto suo cadauere, cadauer alterius reddidit vitæ? Quis præter Danielem inter ora incluforum secum leonum esurientium vixit innocuus? Quis præter tres viros, Ananiam, Azariam, Misaelem, in flammis ardentibus & non vrentibus deambulauit illæsus? prætereo cætera, quoniam hæc satis esse arbitror, quibus demonstretur & alios sanctos quædam opera miranda fecisse, quæ nemo alius fecit. Sed qui tam multa vitia & malas valetudines vexationesque mortalium tanta potestate sanaret, nullus omnino legitur antiquorum. Vt enim taceamus, quos iubendo sicut occurrebant, saluos singulos fecit: Marcus Euangelista quodam loco ait, vespere autem facto cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, & damonia habentes, & erat omnis ciuitas ad ianuam congregata, & curauit multos qui vexabantur varijs languoribus, & damonia multa eiciebat. Id autem cum commemorasset Matthæus, etiam testimonium propheticum addit dicens: Vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, & ægritudines portauit. Item alio loco dicit Marcus, Et quocunque loco introibat in vicos, vel in villas, aut in ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent: & quotquot tangebant eum, saluifiebant. Hæc nemo alius fecit in eis. Sic enim intelligendum est quod ait, in eis, non inter eos vel coram eis: sed prorsus in eis quia sanauit eos. Hæc quippe intelligi voluit, quæ non solum facerent admirationem, verumetiam manifestam conferrent salutem, pro quibus beneficijs vtique amorem, non odium tribuere debuerunt.*

His miraculis aliud non effectum, quam vt gratis ipsum odissent Syriace ܒܛܠ quod glossa interpretatur חנם frustra. Psalm. 34. 9.

VERSVS 26.

Cum autē venerit paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, spiritū veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.

QVÆSTIO I.

Quæ de Spiritu sancto traduntur hoc loco?

§. 1. PRimo paraclerum appellat: quod fideles in hac vita semper afflictos spe futuræ retribu- *Paracletus.*

tionis consoletur: qui Christo absente mittendus est: non erat enim adeo necessarius illis, quamdiu Domini præsentia fruebantur apostoli. De magna autem & vbere consolatione agitur.

Trinitas. §. 2. Cyrillus fieri docet mentionem Spiritus sancti, vt de Trinitate suos instituat: *Nemo enim*, inquit, *impiorum nos ad ea, quæ intelligere nefas est, verbis suis impellere conetur. Nemo, inquam, spiritum patris per filium vt per ministrum mitti ad creaturas credat. Nam etiam id nonnulli dicere ausi sunt. Credere namque debemus, quoniam spiritus sic proprius filij est, sicut sane ipsius quoque Dei patris: idcirco ad sanctificationem suorum discipulorum ab eo mittit.*

Identitatem etiam hinc satis exponit clare: *Identitatem ergo substantiæ filij ac patris ostendens, cùm veritatis spiritum dixerit, à patre illum procedere asseruit: ita Christi hostem Dei esse hostem comprobauit. Qui enim in filium insultat, illum non veneratur vnde filius est. Quando igitur venerit paracletus, ait, spiritus veritatis, id est, meus, qui ex patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Quomodo ergo autem perhibebit? magna in vobis, & per vos miracula faciens, diuina meæ potestatis, atque virtutis testis erit grauissimus. Spiritus enim meus est, qui operabitur in vobis, sed sicut meus est, sic & Dei patris. Necesse autem est intelligere omnes etiam qui in persona Christi (in quo habitauit corporaliter plenitudo Deitatis, secundum Paulum) miracula per spiritum ad probationem fidei fecerunt, non minus iniuriis contemptu prædicationis affici. Sed ad testificationem spiritus, ait: Vos quoque qui mecum semper fuistis, & signa oculis vestris vidistis, testimonium perhibete.*

Et Hilarius lib. 8. de Trinitat. *Sed audiant quam à nobis vnanimitas non negetur. Vnum sunt pater & filius natura, honore, virtute: nec natura eadem potest velle diuersa. Et audiant ad hoc enim naturæ sibi cum patre vnitatem filium testantem, ait enim: Cum venerit aduocatus ille quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre meo procedit.*

Idem affirmat Theodoretus, Euthymius, & in primis Theophylactus. Et Augustinus lib. 4. cap. 20. de sanctissima Trinit.

Spiritus sanctus Deus. §. 3. Nazianzenus etiam diuinitatem Spiritus sancti illo testimonio probat. Si enim Deus non est, diuinitatem asserere non potest, pag. 429. *Si Spiritus sanctus Deus non est, Deus prius efficiatur atque ita demum me, aqualem suum Deum efficiat. At nunc quæ hæc gratiæ impostura est, vel eorum potius qui gratiam tribuunt, velut in Deum credere & Atheum recedere? aliud professum esse, & aliud doceri? Quales verborum nexus & captiones, per aliam interrogationem & confessionem alio ferentes.*

Plane similia sunt, quæ nostri Ariani in Transylvania, & Polonia machinantur, omnibus insidiantes.

Et eiusdem essentiæ cum Christo esse, p. 430. *Caput autem sermonis hoc sit: cum Seraphim diuinam gloriam prædica, tres sanctitates in vnam dominationem contrahentibus, primamque essentiam hactenus indicantibus, quatenus eam studiosis hominibus eorum alæ paulùm aperiunt. Cum Dauide illuminare, lumen ita alloquente, In lumine tuo videbimus lumen, hoc est, in spiritu filium: quo quid fulgidius esse possit? Cum Ioanne illo tonitrus filio, intona, nihil de Deo abiectum ac terrenum insonans, sed excelsum & sublime, nempe verbum illud, quod in principio erat.*

Et 736. *Non sic vnum Deum quasi solitarium, nec eundem qui ipse sibi pater sit, ipse & filius, sed patrem verum, qui genuit filium verum, vt est Deus de Deo, lumen de lumine, vita ex vita, perfectum de perfecto, totum à toto, plenum à pleno: non creatum, sed genitum: non ex nihilo, sed ex patre, vnius substantiæ cum patre, Spiritum vero sanctum, Deum, non ingenitum neque genitum: non creatum nec factum, sed patris & filij, semper in patre coæternum veneramur. Vnum tamen Deum, qui ex vno patre totum quod patris est, Deus natus est filius, & in patre totum quod inest, totum genuit in filium. Pater filium generans, non minuit, nec amisit plenitudini suæ deitatem. Totum autem quod Deus pater est, id esse filium ab eo natum certissime tenentes, cum Spiritu sancto vnum Deum pissime confitemur.*

Falsum itaque esse concludit, quod eum Pneumatomachi Peregrinum vocant, vt docet p. 593. *Vnde nobis peregrinum Deum, nulloque scripturæ loco proditum introducis? Atque hoc illi quoque obiiciunt, qui æquiores se erga filium moderatioresque præbent.* *Spiritus sanctus non est peregrinus.*

Et Saduccæos confutat p. 595. *Spiritum sanctum Sadducæi penitus non esse censuerunt, quem admodū nec Angelos nec resurrectionem: quibus haud scio quid acciderit, vt tot ac tanta de eo in instrumento veteri testimonia pro nihilo haberent. Qui autem apud ethnicos Theologiæ laude magis excelluerunt, propiusque ad nos accesserunt, per imaginem quandam ipsam, meo quidem iudicio, conceperunt, tametsi nomine dissenserint, vniuersitatis nempe mentem, & extrinsecam mentem, aliisque id genus nominibus eum appellantes.*

Ethnicorum etiam testimonia habet p. 595. *Alios etiam quodammodo sapientiores audiui, qui diuinitatem metiuntur, ac tria quidem, perinde ac nos, intelligi confitentur, sed ea ita inter se disiungunt, vt vnum eorum & essentia & potestate infinitum statuant, alterum potestate, non item essentia, postremum vtroque circumscriptum. Sic alio quodam modo eos imitamur, qui opificem & cooperarium & ministrum nominant, atque ordinem & gratiam, quæ nominibus inest, rerum quoque seriem, esse arbitrantur. Nos vero, nec cum iis, qui ne spiritum quidem esse censent, nec cum nugatoribus ethnicis verba illa commutabimus.* *Ethnici de Trinitate.*

§. 4. Spiritus sancti diuinitatem Ariani, & Macedoniani ex hoc loco oppugnabant. *Nam qui mittitur minor illo est, à quo mittitur.*

Quibus orthodoxi responderunt, eum qui alieno imperio, vel consilio mittitur, vel potestate, vel sapientia imparem esse eo, à quo mittitur. At Spiritum sanctum alio modo mitti; quia à patre & filio procedit. Ita Augustinus l. 2. c. 5. de Trinit. Multis hoc Tertullianus aduersus Praxean exponit, l. aduersus Praxean, c. 8. *Protulit*, p. 1076. *enim Deus sermonem, quemadmodum etiam paracletus docet: Sicut radix fruticem, & fons fluuium, & sol radium. Nam & ista species probolæ sunt earum substantiarum, ex quibus prodeunt. Nec dubitauerim filium dicere, & radicis fruticem, & fontis fluuium, & solis radium: quia omnis origo parens est: & omne quod ex origine profertur, progenies est: multo magis sermo Dei, qui etiam proprie nomen filij Dei accepit: nec frutex tamen à radice, nec fluuius à fonte, nec radius à sole discernitur, sicut nec à Deo sermo. Igitur secundum horum exemplorum formam, profiteor me duos dicere, Deum & sermonem eius, patrem & filium ipsius. Nam & radix & frutex dua res sunt, sed coniuncta. Et fons & flumen duæ species sunt, sed induisa. Et sol & radius duæ formæ sunt, sed cohærentes. Omne quod prodit ex aliquo, secundum sit eius necesse est, de quo prodit, non ideo tamen est separatum. Secundus autem vbi est, duo sunt. Et tertius vbi est, tres sunt. Tertius enim est spiritus à Deo & filio, sicut tertius à radice fructus ex frutice. Et tertius à fonte, riuus ex flumine. Et tertius à sole apex ex radio.* *Qui mittitur quia procedit ab alio, ille ut minor est mittente.*

Vide etiam Dionysium Alexandrinum aduersus Sabellium. Athanas. oratione de æterna substantia filij & Spiritus sancti in Deo Patre. Nyssen. orat. 2. Chrysostom. hom. 5. de visione Isaiæ. Rufin. in Symboli exposit. Fulgent. de Trinit. libro singulari Euthymium in panoplia orthodoxa.

§. 5. Græci etiam erroris sui firmandi occasionem hinc sumpserunt. *Non enim à patre filioque, sed à patre procedit*, inquiunt.

Respondeo. Hoc ipso quod à filio mittitur, ab eo etiam procedere Spiritum sanctum. Nam cum vna persona diuina alterius imperio, vel auctoritate non mittatur, in summa omnium identitate cum essentia, ideoque & inter se paritate, non potest aliter missio intelligi, quam processione, vt iam ex Tertulliano declaraui. *Spiritus à filio nō mitteretur nisi procederet.*

Nec

Nec aliud est Græcorum effugium, quam vt Arianos adiuuent. Nam mitti Spiritum sanctum aiunt significare dona Spiritus sancti.

Sed eos textus refellit, atque adeo ipsa verba euidentia. Cum enim dicit: Venturum paracletum consolatorem, eum se à patre missurum, non de donis modo, sed ipsa persona loquitur.

Deinde Rom. 5. caritas diffusa est in cordibus nostris, per spiritum qui datus est nobis, 1. Cor. 6. templa Spiritus sancti fideles vocantur. Sic Ioan. 14. & iterum 16. Dona vero illa tam Patris sunt, & Filij, quam Spiritus sancti, itaque filius etiam patrem mitteret, cuius dona mittit.

Quod si spiritus dona significat, non possunt illis locis contra Arianos vti Græcorum scriptores, & id tamen faciunt, probantque Athanasium, qui hinc diuinitatem Spiritus sancti astruit. Nam lib. ad Serap. vbi docet Spiritum sanctum non esse creaturam inter multa testimonia hæc etiam adducit, & librum sic claudit. οἱ ἀληθινοὶ p. 370. προσκυνηταὶ, προσκυνοῦσι μὲν τῷ πατρὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ ὁμολογοῦντες υἱὸν, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ πνεῦμα· ἀχώριστον γὰρ ἔχει τὸ πνεῦμα· ὡς ἀχώριστος ὁ υἱὸς τοῦ πατρός· αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ ἡ λέγουσα, πέμψω ὑμῖν τὸν παράκλητον τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν ὅς ἐστιν οἱ ἀγνοοῦντες αὐτὸν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ χριστῷ. *Veri idcirco adoratores adorant quidem patrem, sed in spiritu & veritate confitentes filium; & in filio spiritum, cum sit spiritus inseparabilis à filio, vt inseparabilis est filius à patre. Quod & ipsa veritas suo testimonio probat, quum dicit: Mittam vobis paracletum spiritum veritatis, qui à patre procedit, quem mundus capere non potest, hoc est, illi qui eum negant ex patre procedere, & in filio esse.*

Itaq; improbe faciunt, dum suos errores ita tuentur, vt omnia contra Arianos præsidia demoliantur.

Et libro de humana natura suscepta. οἶδε γὰρ πρὸ τοῦ θεοῦ πατρὸς ὄντα τὸν υἱὸν πηγὴν καὶ ἁγίου πνεύματος. *Nouerat enim apud patrem, filium esse fontem Spiritus sancti.* Eodem modo Cyprianus de Spiritu sancto: *Spiritus sanctus, inquit, procedens à patre & filio.* Et Epiph. contra Sabellianos: *Non etiam Spiritus sanctus seipsum vnquam Christum nominauit, sed Spiritum sanctum, spiritum Christi, qui per Christum datur à patre procedens, & quæ sunt filij accipiens.* Sic Chrysost. Cyrill. alij, vt est sess. 7. & 8. conc. Florent. Etiam Didymus lib. de Spiritu sancto. Fulgentius de fide ad Petrum: *Firmissimetene & nullatenus dubita, eundem Spiritum sanctum, qui patris, & filij vnus est spiritus, de patre & filio procedere.*

Hic Spiritus de Christo testimonium reddit, & ipsi apostoli, vt ministri, quos spiritus regebat, ad testimonij porro veritatem pertinebat, quod ab initio cum Christo essent.

CAPVT XVI.

HÆc locutus sum vobis, vt non scandalizemini. 2. Absque synagogis facient vos, sed venit hora, vt omnis, qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. 3. Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me. 4. Sed hæc locutus sum vobis: vt cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. 5. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram: Et nunc vado ad eum, qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis? 6. Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implenit cor vestrum. 7. Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis, vt ego vadam, si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. 8. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. 9. De peccato quidem: quia non crediderunt in me. 10. De iustitia vero: quia ad Patrem vado: & iam non videbitis me. 11. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est. 12. Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo. 13. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur à semetipso: sed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis. 14. Ille me clarificabit: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. 15. Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. 16. Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me: quia vado ad Patrem. 17. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem: Quid est hoc, quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad Patrem? 18. Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, Modicum? nescimus quid loquitur. 19. Cognouit autem Iesus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi, Modicum, & non videbitis me, & iterum modicum videbitis me. 20. Amen, amen dico vobis: quia plorabitis, & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. 21. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: cum autem peperit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium: quia natus est homo in mundum. 22. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum: & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. 23. Et in illo die me non rogabitis quidquam. Amen, amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. 24. Vsque modo non petistis quidquam in nomine meo: Petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum. 25. Hæc in prouerbijs locutus sum vobis. Venit hora cum iam non in prouerbijs loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis. 26. In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis. 27. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quia ego à Deo exiui. 28. Exiui à Patre, & veni in mundum, & vado ad Patrem. 29. Dicunt ei discipuli eius. Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis. 30. Nunc scimus, quia scis omnia, & non opus tibi vt quis te interroget: in hoc credimus, quia à Deo existi. 31. Respondit eis Iesus: Modo creditis? 32. Ecce venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est. 33. Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

IN CAPVT DECIMVMSEXTVM

ARGVMENTVM.

GRauissimas apostolis persecutiones & certamina prædicit, quorum tamen atrocitatem auxilio Spiritus sancti superabunt, à quo omnia percepturos promittit, quorum nunc capaces non sunt. Diuinitatem Spiritus sancti varie astruit; & expedire docet vt vadat, alioqui non venturum paracletum: Eum aperte omnia traditurum, etiam futura annunciaturum, eorum dolores comparat mulieri parturienti, cuius dolor breuis, & acer, mox prolis in lucem editæ fructu pensatur. Abire se & rediturum promittit, omniaque interim quæ postularint à patre accepturos, nec de eorum iam imminente terrore & defectione tacet.

Syra Ecclesia à versu 16. ad 31. legit in vesperis Dominicæ tertiæ post resurrectionem. Hinc vsque ad v. 13. c. 17. Matutinis Dominicæ ignis post resurrectionem, & consecrationem presbyterorum. Syriace רביורטוניא vechirutonia, quod ex Græco sumptum est, χειροτονίαν enim vocant, & Glossa notat esse de lingua Iauan. De consuetudine porro antiquissima vide Dionysium de Hierarchico ordine c. 5.

VERSVS 1. 2. 3.

Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Absque synagogis facient vos: sed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem, neque me.

QVÆSTIO I.

Cur persecutiones, & quas prædicit?

§. 1. MAxima est timidis consolatio, ea quæ piétatis causa patiuntur aduersa, iam olim prædicta esse, non præuisa modo. Nec modo animos apostolorum dominus prophetia tam insigni excitat, vt ne improuiso illos calamitatum procellæ obruant, sed muniti ac obfirmati contra mundi desæuientis fluctus persistant, quanquam & hoc vsitatum est; cui enim meditata iam sua mala sunt, facile illa contemnit: & qui sub re mortem decreuit, ferum libenter recipit: sed maius & altius solatiū, quo Ecclesiam vniuersam & singulos fidelium ad certamen roborare Deus voluit. Qui egestate premuntur, in carcere tabescunt, fortunis exuuntur, excruciantur; facile in voces querulas erumpunt, se Deo cutæ non esse, inde animi contractio ac mœstitia enasci solet. At Christus ipsa veritas non modo omnium Deum esse memorem prænunciat, sed iam ab æterno præuidisse, tantique fecisse suorum patientiam ac dolores, vt tanquam res magnas prædixerit. Cyro & deinde Alexandro Israelitarum pontifex de monarchia veterum vaticinia ostendit, & mirifice vtrunque ad res gerendas, quarum administrationem diuinitus sibi datam cognouerant, accendit. Patri modo amicorum suorum contumelias, tormenta, pulchraſque pro veritatis testimonio mortes, tanquam res maximas præsignificauit, vt cum eorum tempora incidissent, martyres reminiscerentur per illa iter esse ad regnum æternum. Hoc quisquis animo perpenderit, nunquam aduersis offendi poterit, siue ipse patiatur, siue videat, vt ait Chrysostomus: πολλὰς ἀπειθοῦντας, καὶ δεινὰ πάσχοντας, multos incredulos & dira patientes.

Sanctorum passiones vt res maximas prædixit.

§. 2. Persecutiones autem & aduersa in hoc mundo suis Deus amicis constituit, vt vera virtute, non cupiditatibus prauis numen conciliare sibi consuescerent, & sincero animo fortique, mundo contempto ad Deum tenderent. Explicuit hoc Dionysius Areopagita de diuinis nominibus c. 8. *An non propius accedunt ad Angelicas virtutes tum, cum pro virili parte diuinarum cupiditate ducti, à terrenorum bonorum studio secedunt, atq; ad hos fortiter exercentur in iis periculis & malis, quæ honesti causa perferunt? Itaq; hoc vere dici potest potius esse diuina iustitiæ proprium, non demulcere & dissoluere virilem optimi cuiusq; animum terrenorum bonorum largitionibus: nec si quis hoc facere conetur, auxilio præsidioque desertor esse sinere, sed confirmare eos in præclaro immutabilique statu, eisque qui eiusmodi sint tribuere pro dignitate. Hæc etiam diuina iustitia, vt omnium salus laudatur, quod suam cuiusque & ab aliis solutam ac liberam essentiam atque ordinem conseruet atq; tueatur, causaque sit suæ cuiusque rei actionis.*

Virtus aduersis cernitur.

Cum autem talium rerum affectus abesse debeat à seruo Dei, non potest id rectius fieri, quam si res ipsa, occasioque tollatur. Certamina vero quæcunque siue athletarum, siue militum, si delicioſa essent, coronas non meterentur; Quis non eos rideret, qui ciuica aut murali donarentur, quod in rosa vix sient? Egregie Theodorus Pelusiota Ep. 201. τὸ δὲ τὰς δικαίας, καὶ πάσῃ τῇ ἀρετῇ κομώσας, πολλὰ ἐν τῷδε τῷ βίῳ ὑπομεμενηκέναι τὰς ἐυπειθοπόνους αὐτὰς ἐκεῖσε στεφάνους μηνύει. *Quod vero iusti & omni virtute ornati, multa hic patiantur, hoc conuenientes ipsis illic coronas significat.* Quemadmodum igitur cum fortiter certantem videmus coronam illi dandam iudicamus, ita quos hic pie viuentes cum dura rerum sorte videmus colluctari, præmia æterna illa fortunæ asperitate designari certum habemus.

Delicijs merces non datur.

§. 3. Atque hinc apparet aduersitates esse Ecclesiæ velut condimenta, vt Nazianzenus oratione 3. in Iulian. exposuit, probatque exemplis, & scripturis, Prouerb. 16. Psalm. 118. Deut. 31. In gentilibus vero hoc præcipue deplorat, quod huius vitæ tranquillitate beatitudinem, contraque aduersis casibus infelicitatem definiant. Ipse Iulianus non ignarus Christianorum virtutem vexationum, & aduersitatum tolerantia acui atque augeri, blanditiis potius emollire, quam tormentis frangere eorū robur constituit. Rem hunc in modum recenset Nazianzenus oratione tertia. *Hæc prima ipsius facinora extiterunt. Cum autem iam, quod parturiebat continere non posset, persecutionq; erumperet, quiddam animaduertere cœpit, sapienti in vitio atque in impietate excellenti viro dignum: aut certe ab iis qui ipsum ad eam acuebant, ac velut inungebat edoctus est. Sic enim secum reputauit, si bellum aperte susciperet, seq; impietatis ducem profiteretur, præterquam quod id nimis temerarium atq; imperitū futurum esset, huic insuper scopo ad quem collimabat, omnino contrarium fore. Nos enim si vis inferretur, acriore cōtentione in victoriam incubituros, ac tyrannidi obnixum pietatis studium obiecturos cogita-*

Aduersitates Ecclesiæ.

cogitauit. *Solent enim fortes & generosi animi, ei, qui vim asserre parat, contumaciter obsistere, non secus ac flamma quæ à vento excitatur, quo amplius perflatur eò vehementius accenditur.*

De eisdem persecutionibus etiam oratione 32. initio multa. Et oratione 15. hortatur, vt iam nunc malint πυθόδυῆναι καὶ καθαρθῆναι, quam in altera vita βασάνῳ παθεῖν μυθῆναι. Huius enim vitæ castigatio est expiatio, at illius tormentum.

Ignominiæ cum tormẽto ferendæ.

§. 4. Duplicem porro suorum in hac vita cladem prædicit Christus. Ignominiam, contumeliam, quæq; ad famæ, atque honoris detrimenta pertinent, Deinde graues cruciatus ac mortem. Nam si tormenta quidem & necem cum gloria proponeret, iam virtus ipsa intercideret hominum laudibus ancillata. Fecerunt ingentia facinora homines alioqui improbissimi quo gloriam, vt illi putabant, nominis æternam consequerentur; mortem voluerunt pro laude pacisci. Illa stultissima vanitate cætera vitia præsserunt. At Christiano sanctissima facienti, atrocissima propter iustitiam toleranti satis est à Deo videri, illi se probare. Testes alios non quærit, qui vel errore, vel malignitate corrumpere testimonii religionem possunt. Itaque non modo patiuntur, sed veluti extrema exempla meriti, vt Tacitus iudicauit, vt hominum genus superstitionis maleficæ, vt Suetonius, vt impii, Athei, venenifici, catharmata & eiectamenta. Occiduntur vt qui corrigi non possint, qui suis sceleribus alios inficiant. Itaque primum est vt communione sacrorum, orationum, lectionum arceant, & excommunicent, hoc est enim facere ἀποσυναγώγους, extra synagogam fieri, vide cap. 9. 22. & 12. 42. Magna erat illa ignominiæ nota, quasi detestabiles, & profanos conspectu & conuersatione populi Dei indignos iudicari, nam cæteris etiam honoribus consequens erat, vt excluderentur. Imitatus id postea est sæuissimus persecutorum, Dioclet ianus, qui edicto Christianos ab honoribus capessendis prohibuit, vt Eusebius habet libro octauo historiæ.

Non sufficit solum studium.

§. 5. Vbi igitur sunt, qui in Christianis veris ac iustis studium duntaxat bonorum operum requirunt? ipsa opera negligunt? non enim eo se vsque legis rigorem extendere commini cuntur? Ecce contra excommunicationem, contumeliam, tormenta, morte stare iubentur Christiani, nec sufficit niti, & conari contra, re autem ipsa succumbere. Qui enim Christum negarit, qui scelus fecerit iam è piorum numero eiectus est. Quærit Augustinus. Quid mali sit in eo quod synagoga impiorum eiiciantur fideles, cum vltro, & sua se sponte separare debeant? Et mysterium in eo agnoscit, quod illi qui nollent esse in Christo, eos eiicerent, qui non poterant esse sine Christo. Habuisse autem eos zelum, sed non secundum scientiam. Pœnæ enim magnitudo non consistebat in eo, quod improborum societate seiungeretur, sed quod tanquam impii, omnium odio digni, omnium alloquio indigni, ab illis qui se Dei populũ iactabant arcerẽtur.

Lutheri scrupulus.

§. 6. Lutherus in expositione horum verborum anxie disputat de sua excommunicatione. [Nam Catholicos habere dicit baptisma, sacramenta Scripturam, ab Apostolis, in eorum sedere cathedra, si hic Deus non est, vbi erit.] Hoc argumentum ait esse, quod supra modum illis difficile sit capere, & eloqui.] Imo sibi difficile esse soluere, & refutare: præsertim cum tam multa illis concedenda sint. Verum esse, in papatu esse verbum Dei, munus apostolicum, suos ab illis scripturam, baptismum, sacramenta, concionandi potestatem ab illis accepisse. Quid alioqui de illis, *inquit*, sciremus? Quocirca oportet & fidem, & Ecclesiam Christi, Christum & Spiritum sanctum cum illis esse. Quid igitur facio, cum discipulus contra magistros concionor. Hic eiusmodi cogitationes in animum faciunt impetum. Nunc errasse me video. Vtinam ne verbo quidem vnquam cõcionatus essem. Quis enim audeat Ecclesiæ aduersari, à qua fidẽ accepimus? Credo sanctam Christianam Ecclesiam. Hanc etiam in Papatu inuenio. Quare necessario consequitur si eam condemnem, me summa in excommunicatione esse, abiectum, & à Deo, omnibusq; sanctis damnatũ esse.]

Consolatio improba Lutheri.

His cogitationibus subinde Deus pulsabat obduratum pectus. Quid vero ad hæc respondit? Ieremiæ se exemplo tuetur, & Apostolorum. Ieremias solus contra Israelem prophetabat, Apostoli è Synagoga eiiciuntur: non esse illam veram Ecclesiam à qua eiectus sit.

Malim Ecclesia non tollunt Ecclesiam.

§. 7. Verum quamuis illa argumenta emendationem impedierunt, non tamen animum tranquillum reddiderunt, nec sane potuerunt. Quid enim exemplum Ieremiæ ad Lutherum? Ieremias sanctificatus est in vtero, à Deo nominatim missus est, & quidẽ deprecatus multum tam magnam Prouinciam iussus est obire exitium prædixit mores impios corrigere conatus est: Dogmata fidei, quæ tum Ecclesia illa tenebat non mutauit. Lutherus nunquam Dei se voce missum dicere ausus est. Arrogantia, licentia, libido eum à societate Ecclesiæ remouit. Apostolorum facta eum omnino conuincunt, eiecti sunt à Synagoga, cum iam in ipsis Apostolis & Christianis esset Ecclesia, ab illa Synagoga, quam desituram leges ipsius, quibus constituta fuit, prædixerunt. Fidem suam sanctitate vitæ, & miraculis probarunt. *At Ecclesia Catholica non est vera Ecclesia, non enim omnes Israëlitæ, sunt filij Israel.* Quid hoc ad rem? sint multi sane in Ecclesia reprobi, an ideo Ecclesia non est vera Ecclesia? an ideo potestatẽ non habet hæreticos eiiciendi? In republica maior fere pars est malorum, nec illa tamen ius suum amittit. Quod si illa sequimur Hussiana errata, nulli Ecclesiæ ius excommunicandi relictum est; nulla est, quæ non habeat malos, ac reprobos, vna sola quæ habet bonos. Nam in Ecclesia impiorum iusti esse non possunt. Si vera illa Ecclesia fuit, à qua verbum Dei, baptismum, concionandi munus accepit, vera etiam fuit, cum errantem excommunicauit. Quem enim verum imperatorem accipiendo donatiuo miles agnoscit, etiam delicta castigantem ferat necesse est. Ecclesiæ verbum Dei tenenti, tradenti, explicanti credidit, sacramenta, & cathedram porrigentem agnouit, Et sane credere, & agnoscere debuit. Nisi enim illi crederet, nulla erat alia cui posset credere. Si credẽdi necessitas audienti & accipiẽti imposita fuit, ẽt Ecclesiæ fidei inconcussa veritas cõcessa est, qua nõ falleretur. Nõ n. illi quę fallit, credere nos Deus iubet, sed ei quæ est columna, & firmamentum veritatis. Par autem Ecclesiæ in fidei & morum doctrina auctoritas. Cum ergo crediderit discens docenti, & necessario crediderit, credere etiam debet errans corrigenti. Nam eadem prorsus Ecclesiæ potestas, quâ veritatem ostendit, & firmat, & qua errores manifestat, & dissoluit, quaque contumaces errorum propugnatores à consortio fidelium abscindit. In Ecclesia enim illa iam olim coniuncta, fuere. *Cogimur*, inquit Tertullianus apolog. cap. 39. *Ad diuinarum litterarum commemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certè fidem sanctis vocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus. Ibidem etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. nam & iudicatur magno cum pondere, vt apud certos de Dei conspectu: summumque futuri iudicij præiudicium est, si quis ita deliquerit, vt à communicatione orationis & conuentus & omnis sancti commercij relegetur.*

Ecclesiæ non fallit.

Vide Cyprianum Epist. 55. & 72. Proteruus autem

filius est, qui matrem agnoscit alentem, abnegat corrigentem, quasi non eiusdem sit, & vitam tueri, & mores formare. Bona docere, mala docere. probare honesta sectantem, exorbitantem frenare, & coercere.

§.7. Non dispar Caluini causa. *Anathemata Papæ negligenda: excommunicationem tamen in Ecclesia retinendam persuadere conatur.* Quâ quidem in re bis fallitur. *Excommunicatio Caluiniana.* Nam & Pontifici ius est in omes suas, vt pascat, & exitiosas contagione aliquâ remoueat: vt Caluino nullũ ius est alios excommunicandi, cum ille in nulla sit Ecclesia, nisi quam sibi ipse fecit. Cur sit enim sicut Ethnicus & publicanus, si quis Caluini Ecclesiam non audierit falsa docentem. Clemens l.7. Stromatũ, Eos qui à vetere Ecclesia recedunt pios, & viros Dei desinere esse docet, sicut illi quos Circe mutabat in corpora beluarum homines esse desierunt. Nam verissime docet. Δι' αἰτῶν τῶν γραφῶν ὅλων ἡνίκα δοκιμαστέον, ὅπως μὴ ἀπεσφάλησαν αἱ αἱρέσεις, ὅπως ἡ ἐν μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ, ἢ τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἡ τ' ἀκριβεστάτη γνῶσις, καὶ ἡ τῶν ὅλων αἵρεσις ἄφεσις. *Ex ipsis*, inquit, *Scripturis necesse est vt clarissime discamus, quomodo hæreses aberrarint, & in sola veritate, & veteri Ecclesia cognitio sit exactissima, & reuera optima secta*: Ea est in illis, qui Caluinismi succo & colore sunt imbuti, mutatio.

Vnde vero ius illud veteri Ecclesiæ aufers, & nouæ transcribis? nonne idem omnes sectæ faciunt, vt iam diabolo etiam suæ sint excommunicationes? Pontificiorum ius illud iam olim concessum est; cum pastor à Domino constitutus est totius Ecclesiæ ad eum toto orbe appellatur, ab eo non appellabatur. Constitutio Sardicensis Concilii est. c.4. Præscriptionem ergo habet illa Ecclesia, vt hæreticos excommunicet, potestatem nullam excommunicandi habet Caluinus, aut Beza: nec modo nos eos legitimos pastores negamus, verum etiam ipsi in Anglia faciunt Episcopi & presbyteri, quos tamen collegas existimant.

§.8. Cum vero Christus tot suis monitionibus apostolos instruat, ne scandalizarentur, quis nostrum est, qui securum se à scandalo præsumere audeat? & Caluinus tamen arbitratur; *minime fuisse periculum, ne quis à recto cursu auertatur, modo infixa admonitiones hæreant.* At si illæ excidant? excidere sane possunt: ac proinde scandalizari poterunt. Quid autem opus tam frequenter inculcare, si semel dicta non possant excidere.

§.9. A calumniis & contumeliis ad crudelitatem proceditur, non quamuis, non vsitatam sæuitiem, sed inauditam: vt existiment obsequium se præstare Deo: Græcè λατρείαν προσφέρειν, *quasi sacrificium offerre*. Tam carum Deo opus esse Christianos occidere, quam gratum Deo sit sacrificium. *Sæuities in Christianos.* vide de latreia Deuter. 13.9. & 17.25. Zach. 13.3. Quod dicitur ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, *sed venit hora*. Theophyl. Leont. sed ponit pro *etiam*, aut, vt alii pro οὖν, ὄν. *Quia enim*. Itaq; sensus, è synagogis vos eiicient, *quinetiam venit hora*, vt existiment se obsequium præstare Deo, si vos occidant. Cultum religionis & sacrificium esse arbitrabuntur. & totam crudelitatem pietati imputabunt. Syrus de sacrificio interpretatus est: קורבנא מיקרב לאלהא *Corbenam offerre Deo*, seu *facere appropinquare Deo*. Quanto odio orthodoxos hæretici, & Christianos Gentiles persecuti sint, omnium temporum historia edocuit. Et nunc quoq; & Patrum memoria nimium acta Germaniæ demonstrarunt. Proponam vetus exemplum vnum è millibus, quod mutatis nominibus in Caluinianos ita conuenit, vt iam non historia, sed Prophetia videri possit orat. 3. *Vt enim edicta eius, (Iuliani) preteream quæ aduersus ades sacras, tum publicè proponebantur, tum priuatim explebantur, & votiuorum donorum ac pecuniarum expilationem, non magis ab impietate quàm ab auaritia manantem, & sacrorum vasculorum, quæ prophanis manibus petulanter & contumeliosè tractabantur, direptionem, vt etiam sacerdotes & subditos, quæ pro his rebus abstrahebantur, acerbissimeq; torquebantur, & columnas cruoris plenas, horum manibus atq; complexu dum virgis caderentur, per orbem cinctas, vt etiam sagittarios per regiones & vrbes discurrentes, atq; ipso etiam qui hæc imperabat, acriores & crudeliores (quo nos videliçet cum Persis & Scythis aliisq; Barbaris in ditionem suam atq; imperium redigerent) vt hæc, inquam, omnia prætermittam, eccui tandem Alexandrinorum crudelitas ignota est, qui præter multa alia, quæ aduersus nos designarunt, temporis licentia immoderate abutentes plebs etiam alioqui seditiosa & furiosa, hunc quoq; impietatibus suis cumulum addidisse referuntur, vt sacrosanctum templum nostrum duplici cruore, hoc est victimarum, & hominum imbuerent, idq; Imperatorij cuiusdam Philosophi ductu atq; auspicijs perpetrasse (Pythiodorus is erat) ab his tantum rebus nominis famam consecuti? Eccui Heliopolitarum concursio incognita est? eccui Græcorum, (qui apud eum in admiratione & honore erant: propterea quod ipsius magnificentiam probe persentiebant) effrænis audacia? Eccui Arethusiorũ furor, qui cum prius obscuri atq; ignobiles essent, ab eo tempore perquam etiam nobiles ac celebres fuerunt? Nec enim præclara duntaxat actio celebritatem hominum parit: sed etiam improbitas prauorũ hominum gloriam sperans. Illi enim, (vt vnum ex multis commemorem, quod etiam Atheis horrorem incutere queat) Virgines castas, & mundo sublimiores, quæq; vix etiam viris in conspectum venerant, in medium productas, vestibusq; nudatas (vt per aspectum contumeliam ipsis prius inferrent) ac postea prosciss as atque dissectas (ô Christe, quomodo tuam illius temporis patientiam feram?) partim propriis etiam dentibus comminutas ediisse, atque, vt eorum execrandum furorem dicebat, crudo hepatibus sese ingurgitasse feruntur, ac cibo illo perfunctos, communem & vsitatum admisisse: partim palpitantibus adhuc visceribus suillum pabulum inseruisse, ferocissimisq; porcis immissis hoc spectaculum obiecisse, vt simul cum hordeo carnes laniare atq; exedi perspicerent, mixtum alimentum, ac tum primum conspectum & auditum: quo sanè is solum damones suos alere merebatur, qui horum scelerum architectus erat: quemadmodum etiam, vt par erat, & sanguine illo & vulnere aluit, quod in præcordiis accepit: etiamsi miseri homines ad res huiusmodi sensu careant, ac præ impietate, ne mentis quidem sint compotes.*

Veterum crudelitas.

§.10. Quod vero v.3. dicuntur id facturi, quinon nouerunt, neq; Christum, neq; Patrem, non dicitur ad impiorum excusationem, sed vt Apostoli fidentius contra eos insurgant, docere, ac corrigere pergant. Crassa enim & affectata ignorantia fuit, quæ ipsa peccatum erat, qua etiam Deo illudere tentabant: itaque odium, reprehensione irritatũ, furor, cœcitus omnia præcipitabant. Non aliam agendi rationem hæretici tenent, prætextum omnium furorum faciunt pietatẽ. *Furor hæreticorum cœcus.* Nõ omniũ vna est ratio, seductis ignosci potest, seductores veniam non merentur. Tenenda lex quam habet orat. 21. Nazianz. *Non quemadmodum Leonum cæterorumq; animantium non iidem sunt motus atq; impetus, nec virorum ac mulierum, nec senum ac iuuenum; verum & ætatũ & generum haud exiguum discrimen est: sic nec præfectorum & subditorum. Nam plebeis hominibus, qui per errorem id admiserint, ignoscendum fortasse fuerit, quibus illud plerumq; saluti est, quòd animum à curiosa exploratione alienum habent. At Doctori quo tandem modo idem concedemus, qui aliorum etiã insciticias emendat, nisi id falso sibi nomen arroget. Nam cum Romanorum legem nemini, quamlibet rustico & indocto, ignorare liceat, nec lex vllà extet, quæ crimini bus per ignorantiam commissis opem ferat: nonnè absurdum est, salutis Doctores & Antistites salutis principia nescire, etiamsi aliquando simpliciores sint hebetioriq; animo? Verùm his sanè ignoscatur, qui impij dogmatibus per ignorationem assensum præbuerunt. Quid autẽ de aliis dixeris qui etiam ingenij laudem sibi vendicantes, ob eas tamen, quas commemorauimus causas, hæreticis rerum potentibus manus dederunt, & cum pietatis personam diuturnio tempore tanquam per ludam gessissent, simul & aliquid apparuit,*

uit, quo conuinci atque coargui possent, protinus corruerunt?

Hæc omnia maiore furore faciunt nostri Sectarii. Non enim excusari possunt, qui vt exosos redderent Catholicos, eos concionibus, calumniis, famosis libellis, ita depinxerunt, vt si quis omnia consideret, facile deprehensurus, plura, grauiora, & quidem notorie falsa contra Catholicos confinxisse iam à centum annis, quam totis reliquis mundi ætatibus, quibus contra hæreses fides luctata est.

VERSVS 4.

Sed hæc locutus sum vobis vt cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis, &c.

QVÆSTIO I.

An à principio non dixerit?

§. 1. COntrouersa sunt verba Christi. Nam siue de Spiritu sancto dando, siue de tribulationib. intelligantur, non apparet, quomodo non ante dixerit. De Spiritus sancti aduentu Auguſt. Beda, Rupert. interpretantur. De Spiritu sancto dando mentio est. c. 2. & 3. v. 5. & 6. & c. 4. 38. & v. 13. & c. 7. 39. Verum persecutiones etiam sæpenumero prædixit. mittam tanquam oues in medio luporum: itaque variæ sunt expositiones.

Ab initio non dixit.

Chrysostomus, Cyrillus, ac pleriq; de afflictionib. hoc est, præsenti materia intelligunt, atq; etiã Euthymius. Quidam de tanto odio non dixisse, vt morte eorum sacrificium iudicarent. Alii de persecutione quidem mentionem factam, non de morte. Nonnulli de gentium non Iudæorum persecutione ante locutum. Mihi contra illas interpretationes disputare necessarium non puto: Probabilis illa est, quâ dicitur ab initio Christum illis non dixisse, cum colligeret discipulos, sed in medio cursu, cum iam fortiores essent. Quamuis autem narrationem Matthæus habeat ante vincula Ioannis recensita, & legationem, Lucas tamẽ postponit; nec sane initio discipulos ad prædicandum misit, sed postquam ab ipso satis ad docendos alios instructi essent. Hoc obstare videtur, quod ideo non dixisse asserit, *quia cum illo erat.* quod ad secundum, & tertium annum etiam extendi potest.

Respondendum mihi videtur, dixisse quidem de illis quæ euentura erant, vt ex Matthæo, & Luca constat: verum non eo modo, quo hoc loco, & quamuis totum dixerit, id tamen quod formidolosissimũ erat Apostolis non est intellectum. Duo nunciant, quæ illis denunciat, suum abitum, & discipulorum tristitiã, persecutiones post abitum, hoc vero erat, quod in malis tristissimum videbatur, abeunte Domino, se mundi dubriis, suppliciisque relinqui: cum ante moneret fore vt eos mundus persequeretur, discipuli, qui de eius morte nihil tum conceperant, non æstimabant illa omnia, quibus præsente Domino nihil triste videbatur, quod ad eum refugium sibi paratum viderent, qui se læsos facile sanari, occisos resuscitari posse viderent. At nunc duo illa coniungit, & se in mortem traditum iri, & eos odio omnium, iniuriisque obnoxios fore. Hortatur tamen ne animum despondeant: non relinquendos orphanos, sed Spiritu sancto corroborandos. Quamuis autẽ de morte Domini audierãt, & suis aduersitatibus, nunquã tamen illa apertè Domino coniunxerat, ne nimia tristitia absorberentur.

Prænunciat & suum abitum & persecutiones.

§. 2. Cur autem non dixerit, causam reddit: *Quia vobiscum eram.* Quia vobis nulla acerbior erat oratio, quam de meo abscessu, tanquam filios nuptiarum, cum essem sponsus, nolui vos contristare. Nunc vero omnia dicenda sunt, ne cum venerint scandalizemini. Dicenda etiam posteris vestris, ne alia conditione mihi seruituros arbitrentur, quam vt crucem tollant, & sequantur me: & quamuis aspectabilem præsentiam non habeant, vti vos nunc habuistis, Spiritu tamen eodem firmentur. Optime Theophyl. Διὸ οὐκ εἶπεν ὅσα ἂν αἰτήσητε, παρακαλέσω τὸν πατέρα, καὶ ποιήσει, ἀλλ' ἐγὼ ποιήσω, ἵνα οἰκείαν ἐξουσίαν δηλῶν, ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. ὅταν γὰρ φανῇ ὁ υἱὸς μεγάλα διὰ ἀμῶν, τότε δοξάζεται ὁ ποιῶν μόνον γενναίως. ὅσα δὲ ἀνηλωθέντα τοῦ πατρὸς δόξης. ἐν τῷ ὀνόματί μου ἐκεῖνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐφάνοντο τὰ σημεῖα, ὅπερ τῶν σημείων ὀλίγῳ τῷ λόγῳ τῶν ὅπου φάλων, καὶ λοιπὸν εἰς θεογνωσίαν ἐρχόμενοι, ἐπιγνωσκον τὸν πατέρα, καὶ ἔτως ἐδοξάζετο ἐν τῷ υἱῷ. Noua igitur nunc sorte viuendum est; Nuptiæ transierunt, ad certamen vos accingite, finiti sunt dies Alcedonii, iam venti & fluctus omnia turbabunt.

§. 3. Temere hic Bullingerus argutatur, ex eo quod dicit: Vobiscum eram, sequi postea cum illis non futurum; atq; ex eo demum in sacramento Eucharistiæ non esse concludit. At Christus hoc loco non de quatis absentia loquitur, sed ea quæ familiarem cum illis congressum, & aspectum auferret. De Sacramentali præsentia nulla est mentio: Eâ se ad futurum promisit, cum corpus suum illis, dedit & sanguinem, iussis, vt idem etiam illi facerent, vt in Matthæo docui cap. 26. Quæ vero relicta nobis sit Christi præsentia, omnes docent veteres. Iustinus Dialogo cum Triphone. *Diaconi dant vnicuiq; adstantium communionem panis consecrati, & vini aqua mixti. Non enim vt communem panem, neq; vt communem potum ista sumimus. sed quomodo per verbum Dei incarnatus Iesus Christus Seruator noster, carnem & sanguinem pro salute nostra habuit. Ita & cibum benedictum per orationem verbi Dei ab ipso, ex quo cibo caro & sanguis per mutationem alitur, carnem & sanguinem illius Christi incarnati esse docti sumus.*

Et Eusebius Emyssemus hom. de Paschate quomodo non sit nobiscum, & quomodo nobiscum maneat verbis disertis exponit. *Et ideo quia corpus assumptum ablaturus erat ex oculis nostris, & sideribus illaturus, necessarium erat vt nobis in hac die sacramentum corporis & sanguinis sui consecraret, vt coleretur iugiter per mysteriũ quod semel offerebatur in pretiũ vt quia quotidiana & indefessa currebat pro hominũ salute redemptio perpetua esset etiam redemptionis oblatio & perennis illa victima viueret in memoria, & semper præsens esset in gratia: verè vnica & perfecta hostia, fide æstimanda non specie nec exteriori censenda visu, sed interiori affectu. Vnde meritò cœlestis confirmat authoritas: Quia caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Recedat ergo omne infidelitatis ambiguum, quandoquidem qui author est muneris, ipse etiam testis est veritatis. Nam inuisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis & sanguinis sui verbo suo secreta potestate conuertit dicens: Accipite, & edite, hoc est enim corpus meum, & sanct sticatione repetita accipite & bibite, hic est sanguis meus: Ergo sicut ad nutum præcipientis Domini repente ex nihilo substiterunt, excelsa cœlorum & profunda fluctuum, vasta terrarum pari potentia in spiritualibus sacramentis verbi præcipit virtus, & seruit effectus.*

VERSVS 5. & 6.

QVÆSTIO I.

Cur dicat neminem rogare quo vadat?

§. 1. MIrum etiam hoc videri posset, cur dicat neminem rogare quo iret. Cum tamen & viã nescire se profiterentur, & sequi paratos ostenderent, atq; adeo scire se cupere ostenderent, quo esset iturus. Quidam reprehendi eos existimant, quod non rogarent; idq; tribus modis, vel quod mœrore impediti nõ quærerent, quæ ad salutem erant, necessaria. Vel quod non instarent, vrgerentque, vt explicatè omnia cognoscerent. Vel quod cum ante rogassent, quasi secu-

secuturi, nunc cum ad rem ventū est, taceant, quasi fugituri. Augustinus ait, non rogare, quia sciunt. Sciebant, quidem: dixerat enim se ire ad Patrem, sed vterius quærendum erat, vt tristitiam animo eiicerent. Proficiscebatur ille ad Patrem, ad capessendum summum imperium, dominaturus creaturæ vniuersæ, de hac re, seu de conditione qua proficiscebatur, quærere oportebat. Solent eorum ministri, qui ad regna ex humili fortuna euehuntur sibi gratulari, & maiestatem dominorum non vanesua incrementa existimare, cum ergo Christus exuta mortalitate æternum totius vniuersi imperium accepturus esset, magna alacritate, & fiducia triumphos imperatoris prosequi primos militum, Apostolos oportebat, nec causas mœroris fingere, sed plura à regnante exspectare. Atque nos saltem cum res friuolæ turbant, eo animos attollamus, vbi verum est solatium, verum bonum: & non vbi simus, sed quo migremus, nobiscum quotidie pensemus, nec tristitia impleret cor nostrum, nec lætitia exinaniret, nec spe, nec metu miseram vitam diuideremus.

VERSVS 7.

Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis vt ego vadam, Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

QVÆSTIO I.

Cur Christo manente paracletus non erat venturus?

§.1. IN confesso est potuisse Spiritum sanctum etiam Christo manente venire, atque omnibus donis ornare Apostolos, qui iam ante B. Virginem gratia impleuerat. Itaq; non est hic quærendum quid fieri potuerit, omnia enim Deo erant possibilia. Nec dicendum est, potuisse quidem, sed non decuisse, neq; apparet cur indecorum fuerit, Apostolos & discipulos Christi viuentis tales fuisse, signis, virtutibus, sermone, constantia quales post Spiritum sanctum mundo apparuerunt Rupertus respondet. Non futurum fuisse paracletum, seu consolatorem, non enim Christo non abeunte tristitia discipulos oppressisset, quocirca nec consolator fuisset necessarius. Verum etiam Christo præsente, si aduersa contingerent consolatione opus habebant. Alii alias adducunt causas. vera est, decretum Dei; statuerat, enim post Christi ascensionem mittere Sp. sanctū, vt doceret ūr homines, quanta eius illius maiestas, qui post morte tam magna operaretur.

§.2. *Expedit*, inquit, *vt ego vadam*. Recte Chrysostom. hic Macedonianos refutat. *Quid hic dicunt, qui veram de Spiritu sancto sententiam non habent? An expedit abire Dominum, vt veniat seruus?* & ex Chrysostomo, Theophylactus eodem modo argumentatur. Et Spiritus sancti diuinitatem demōstrat, ne minor videatur, quia posterior venit. Vterq; ex S. Athanasio sumpsit qui libello contra omnes hæreses sic interpretatur. Ἰδὲ τὸ πνεῦμα ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ πατρὶ, ἰδοὺ ἡ τριὰς ἀδιαίρετος, τὸ τρίπλοκον σχοινίον, ἐν ᾧ τὰ δράγματα σφίγγοντες, προσφέρομεν τῷ πατρὶ, *ideſt*: Ecce Spiritus in veritate, & veritas in Patre, ecce Trinitas indiuidua, & funiculus triplex, in quo manipulos constringendo offerimus patri.

Spiritus sanctus Deus.

Quin etiam ex eo quo Id dicit, mittam: Chrysostomus Christi diuinitatem demonstrat. *Quomodo enim qui vbiq; est mittitur? præterea & personarum differentiam ostendit, cum duas ponit: & cum ita inseparabiliter se habeant, vt Spiritum complectantur & colant, suadet. Poterat & ipse hoc facere, sed propterea Spiritum miraculis clarere permisit, vt eius intelligerent dignitatem. Sicut enim Pater quæ sunt producere potuit, filius autem ea facere dicitur, vt eius potentiam intelligamus: ita & hoc: Et ideo ipse carnem accepit, Spiritui operationem reseruauit: & ita his silentium imposuit, qui in ea rabilis benignitatis materiam in impietatis argumentum accipiunt. Cum enim dicant propterea filium incarnatum, quoniam inferior erat Patre: dicemus ad illos: Quid de Spiritu dicetis? Non accepit carnem, neq; propterea ipsum filio maiorem asseretis. Ideo in baptismate Trinitatis accipitur. Etenim Pater totum facere potest, & filius & Spiritus sanctus, sed cum nemo de Patre, sed de filio & Spiritu dubitaret, in initiatione accipitur, vt in communione Societatis illorum arcanorum bonorum, & dignitatis communicationem intelligamus.*

VERSVS 8.9.

Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem: quia non credunt in me.

QVÆSTIO I.

Quomodo mundum arguet de peccato?

§.1. LOci huius obscuritatem peperisse varias interpretationes etiam hæretici fatentur, in primis Caluinus, tantum igitur abest, vt tota Scriptura plana sit, & aperta, vt etiam hodie post innumeras interpretum volumina de sensu eius disputetur. Diuini Spiritus efficaciam, & dominatum ostendit, quamuis enim Apostoli mundo exosi sint futuri, atq; extrema passuri, in medijs tamen persecutionibus Spiritus adiutorio mundum vincent, & reum ad Dei tribunal statuent. Non ergo impune habebunt contumaciam homines impij, qua contra Dei seruos proterunt, & quamuis inuisa sit illis veritas, errorum & scelerum incorrupta expultrix, excellentiam tamen præconum testabitur, qui Dominos & tyrannos quorum sub ictu stant, conuincent, & arguent. Spiritus enim sanctus arcana virtute eos instruet, & roborabit, vt aut predicatione persuadeant veritatem Euangelij, aut qui conuicti nolue rint, ita conuincantur, vt ratione nihil aduersum eos valeant, atque ea ratione iurisdictionem quandam in mundum vniuersum exercebunt, tanquam legati à Deo cum potestate missi.

Argumt docendo, conuincendo.

§.2. Arguere, ἐλέγχειν, non est modo comprehendere, sed demonstrare, verbis aut re conuincere, 1. Cor. 14. *arguitur ab omnibus*. Sic Theodor. Peluſiota Ep. 366. εἰδὲ ἐλεγχόμενος εἰς ἀναισχυντίαν τραπείη, si postquam conuictus es ad impudentiam conuersus fuerit. Solent, nim impij, cum ratione & argumentis se constrictos animaduertūt, ad calumniandi, aut perspicua negandi impudentiā prolabi. Sic etiam interpretatur, Theophyl. Δείξει αὐτὸς ἁμαρτωλὸς, ostendet ipsos peccatores. Syrus ܢܒܣܝܬܗ *Nachsiuhi*, *increpabit*, vel, arguet, à verbo ܒܣ vel ܒܪܣ *Cas*, vel *cus*. quod tamen non solam in correptionem, sed blandum etiam colloquium significat. Hoc igitur munus est Sp. sancti mundo demonstrare peccatum, quod odiosissimum est, & periculosissimū. Nam conuitium toti mundo, aut humano generi facere, eius esse videtur, qui omnes oderit, aut contemnat. At Spiritus ideo facit, non vt contumelia vexet, sed vt miseri delicta cognoscentes, & fatentes, remissionem accipiant. Arguet ergo mundum de peccato, inquit Chrysostomus, πάσαν ἀπολογίαν αὐτῶν ἀνελεῖ, ἐκ δείξει πᾶσιν ἐμεμελημένον ἀσυγγνώστως, *Omnē eorū excusationē abscindet, & ostendet non ignoscenda patrasse.*

Arguere.

§.3. Mundum non eodem modo interpretantur, quidam reprobos & impios tantummodo, alii omnes intel-

intelliguht etiam electos, etiam regenitos. Controuersiam illã satis ipsa Scriptura decidit. Deinde arguit de peccato, quia non crediderunt in eum. Infidelitas improborum est, igitur & eorum est redargutio. Non tamen negandum etiam renatis Spiritum sanctũ sua ostendere peccata, tam ea, quæ olim antequam renascerentur, habuerunt, quam illa quę quotidie infirmitate carnis admittunt: sed Spiritus hic mundum seu vt Syrus habet עלמא sæculum conuincit, quod Apostolis obsistebat, de fidelibus peccata sua agnoscentibus & deflentibus non agitur: illos enim consolatur, non arguit, eo modo quo mundum in omnem illos veritatem deducit.

Mundus infideles hic significat.

§. 4. *Arguet de peccato.* Lutherus Spiritum sanctum ait mundum arguere de illo peccato, quod non nouit mundus esse peccatum. Nam alia peccata quæ nouit mundus esse peccata, multi non commiserunt, hæc autem redargutio ad omnes pertinet. Cruciger infidus Lutheri socius in comment: huius loci. Eodem pene modo, caliginem mentis & inclinationẽ in peccata, non habita esse pro peccatis à mundo, ideo de his Spiritum sanctum arguere mundum. Caluinus docere Spiritum sanctum, sine Christo, ne vel guttam rectitudinis esse. Extra Christum regnare peccatum. Et Bucerus; Eos nihil quam peccare posse, qui non credunt. At Lucas Lossius, solam infidelitatem argui, cætera etiam peccata à lege damnari. & Aretius: Solus Spiritus sanctus ἀμαρτίαν arguet. Apparet hic magna diuersitas hæreticarum opinionum.

Diuersitas hæreticorũ.

Quidam enim vnam infidelitatem, alii omnia peccata, alii etiam illa quę verè peccata non sunt argui volunt à Spiritu sancto. Alii deniq; alia paradoxa stabilire conantur, nempe malos nihil aliud posse, quam peccare.

§. 5. Spiritus sanctus arguit mundum de omni peccato: nam ostendit omnes esse sub peccato, nisi quos gratia Christi à peccato liberauit. Incipit autem à peccato, quoniam omnes peccatores inuenit. Qui enim iusti erant, non suis viribus, aut philosophorum legibus iusti erant. Nullum igitur peccatum excipiendum est, quia nullum irreprehensum, nullum vel non expiatum, vel non punitum. Spiritus enim scrutatur corda, & renes, dicta, facta, cogitata, & horum intentiones, atq; adeo intentionum radices; ideo iustus vix saluabitur. Fidelem sanè doctorem, cui salus Ecclesiæ cordi est, non vni alteriue vitio exstirpando operam dare oportet, sed vniuersam aciem, & robur peccati opprimere. Hanc nos expositionem Apostolorũ conciones, & Epistolæ docuerunt, adeoq; sanctorum Patrum in hodiernum diem continuata ministeria. Nullum enim peccatum adeo reconditum est, ac subtile contra quod non in omnibus cathedris, ac libris Spiritus sanctus concionetur. Non igitur ad vnum peccati genus restringere oportet, quod videmus contra omne vitium fieri.

De omni peccato arguit.

§. 6. Cur igitur sola nominatur infidelitas, si omnium est redargutio? Respondeo. Eam ob causam illam nominari, quia principalis est causa, cur mundus etiam de aliis sceleribus arguatur. Si enim credetent in Christum, & fidei charitatem coniungerent, Spiritus sanctus iam deleret peccata, non argueret, redargutio enim eorum est, quæ non fatentur rei. Sic dicitur Iudex reum conuincere de crimine, cum factum negat; testes enim, & argumenta producuntur: si ipse fassus est, & ignosci petit, cessat quæsitoris industria. Sic etiam conuincitur, cum factum concedit, sed recte factum defendit; probandum enim est actori non rectè factum esse. Si quæras, cur actor arguit? cur conuincere nititur, testes tabulasq; producit?

Omnis actio reus.

Respondetur, quia reus inficiatur factum, aut legitime factum esse defendit. Non quod sola facti infitiatio, aut praua defẽsio id sit, quod actor incusat, sed quod conuictione & probatione non esset opus, si fatentem haberet reum. Ita causa ad sancti Spiritus tribunal disputatur. Mundus totus in maligno positus erat, nullum scelus tam atrox, nullum flagitiũ tam turpe erat, cuius passim non exempla cernerentur. Plerique innocentes haberi volebant, esse pauci studebant, quibusdam etiam peccatis virtutum nomina imponebant, nasci se in peccatis negabant, sua se virtute, & philosophia iustos esse iactabant, in Christũ credere nolebant. Hic se magna vi Spiritus sanctus opponit, & omnium ac singulorum mundum conuincit, teste lege Dei, voce naturæ, ac cuiusq; conscientia vsus. Tot conciones, tot miracula, tot adhibet disputationes, vt arguat, & conuincat; quia non crediderunt in Christum, quod si facerent, viua fide, iam causa peracta esset, & venia etiam sceleratissimis concessa. Infidelitas igitur respondet inficiationi rei contumacis, quæ causa est laboriosæ quæstionis, & sua peruicacia rigorem legis irritat, iudicis condonare parati misericordiam inhibet, quam humilis, ingenua, & facti pœnitens confessio prouocaret. Atque hoc modo verba S. Augustini sunt intelligenda, quæ de infidelitate habet. De peccato igitur conuincitur mundus, quia in illo pertinaciter hæret, & eius infidelitas est conuersionis impedimentum. Se ipsi igitur separant, & arguuntur à Spiritu sancto. *Quemadmodum*, inquit Irenæus l. 5. c. 27. *In immenso lumine, qui excæcauerunt semetipsos, vel ab aliis excæcati sunt, semper priuati sunt iucunditate luminis: non quod lumen pœnam eis inferat cæcitatis, sed quod ipsa cæcitas superinducat eis calamitatem. Et propter hoc Dominus dicebat, qui credit in me, non iudicatur. i. e. non separatur à Deo: ad vnitus est enim per fidẽ Deo.* Qui autem non credit (*ait*) iam iudicatus est, quoniam non crediderit in nomine vnigeniti filii Dei, *id est, separauit semetipsum à Deo voluntaria sententia.* Hoc est enim iudicium, quoniam lumen venit in hunc mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem. Omnis enim quidem malè agit, odit lucem, & non veniet ad lumen, ne traducantur opera eius. Qui autem facit voluntatem, venit ad lumen, vt manifestentur opera eius, quoniam in Deo est operatus. *Quoniam igitur in hoc mundo quidam quidem accurrunt lumini, & per fidem vniunt se Deo, alij abstant à lumine, & separant seipsos à Deo.*

Omnis actio reus.

§. 7. Facessant igitur, qui iniurioſe contra Spiritum sanctum insurgunt, atque eius impulsu peccare se iactant; arguit ille mundum de peccato, arguere non potest, cuius ille auctor est, mundus instrumentum. An contra gladium causam agent latrones, quod hominem confoderit; aut contra falcem furtiua manus quod messem alienam desecuerit? Quomodo Zwingliani in Deum peccata sua referant alibi demonstraui.

Spiritus sanctus non se iactant; impellit ad peccata.

VERSVS 10.

De iustitia vero: quia ad Patrem vado: & iam non videbitis me.

QVÆSTIO I.

Quomodo mundum arguet de iustitia?

§. 1. DVplex est interpretatio. Prima: Spiritus sanctus mundum conuincet, de Christi iustitia; nam probabit eum iustũ fuisse: iniquo, imo infando iudicio damnatũ. Altera: Conuincet mundũ, non esse iustitiã nisi per Christum: quod Epist. ad Romanos & Galat. maxime probat Paulus. Argumentum quod id probat Spiritus sanctus est; quia vadit ad Patrem, hoc est in cœlum, paternũ regnũ possessurus: eum autem iustitia & innocentia conspicuum fuisse necesse

Christus iustitia est & sine illo non est iustitia.

est.

est. Profectum vero ad Patrem esse, multiplicia signa, quibus doctrinam Apostoli confirmabant, indubitato demonstrant. Eodem argumento etiam secunda expositio comprobatur. Ab eo enim nostra iustitia, & sanctitas manat, qui pro nobis mortuus ad Patrē abiit; qui pro nobis interpellat, & remissionem peccatorum impetrat, resurrexit propter iustificationem nostram: hoc ergo Spiritus sanctus ostendit, in alio nullo salutem nobis sperandam esse, nisi in Christo; ille enim hanc ob causam sedet ad dextram Patris, & passionis merita pro nostra redemptione exhibet. Priorem habet Chrysostomus. Conuincet inquit, ὅτι ἄληπτον παρεχόμενον βίον ἦν, τοῦτο πεπιθέναι τὸν κόσμον πρὸς τὴν πατέρα προὔβαινεν. *Conuincet inculpabilem egisse vitam, cuius indicium est, profectio ad Patrem.* Neque enim illa signa facere possunt peccatores. Theophylactus paulo aliter in parte. ὅτι ἐστέρηται τῆς δικαιοσύνης. *Demonstrabit, quod mundus iustitiâ careat.* Commodissimè vtraque expositio coniungitur.

Nam Christi ad Patrem profectio, & ipsum iustum ostendit, & ab eo vti omnium capite manare omnem iustitiam, absq; eo nullam esse necesse. Conuincet igitur Spiritus sanctus mundum de iustitia Christi quæ in illo formaliter vt loquuntur inhæret, quæque efficax est, atque in omnibus membris suis iustitiæ productrix, seu de iustitia Christi, origine & fonte iustitiæ, omnis quæ in fidelibus est.

Profectio ipsa non est iustitia.

§. 2. Iustitiam nostram esse ipsam profectionem ad Patrem multis conatur Lutherus ostendere, at totum hoc est falsissimum, nisi de causa meritoria, & efficiente, intelligatur. Eousq; vero æstu mentiendi abripitur, vt fingat de Christi iustitia nihil hactenus à Theologis cognitum esse.

Hanc quidem iustitiam, quam illi sceleratissimis à Deo imputari fingunt, omnis retro ætas non tam ignorauit, quam iam damnauit, Christi iustitiam omnes iustificantem agnouit, iustitiam peccati expultricem, animę ornamentum, donum gratię inhærens, ad opera virtutum inclinans, à vitiis seuocans. Hanc iustitiam in suis requisiuit maiorem ac meliorem iustitiâ Pharisæorum. Respondemus Lutheranis, quod Irenæus Marcioni lib. 4. cap. 2. *Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Quid autem erat plus? Primò quidem non tantum in Patrem, sed & in filium eius iam manifestatum credere: hic est enim, qui in communionem & vnitatem Dei hominem duxit. Post deinde non solum dicere, sed & facere. Illi enim dicebant, sed non faciebant: & non tantum abstinere à malis operibus, sed etiam à concupiscentiis eorum. Hæc autem non quasi contraria legi docebat, sed adimplens legem, & insigens iustificationes legis in nobis. Illud autem fuisset legi contrarium, si quodcumque lex vetasset fieri, idipsum discipulis suis iussisset facere. Et hoc autem quod præcepit, non solum vetitis à lege, sed etiam à concupiscentiis eorum abstinere, non contrarium est, quemadmodum diximus, neq; solentis legem, sed adimplentis, & extendentis, & dilatantis. Etenim lex quippe seruis posita, per ea quæ foris erant corporalia animam erudiebat, velut per vinculum attrahens eam, ad obedientiam præceptorum, vt disceret homo adseruire Deo. Verbum autem liberans animam, & per ipsam corpus voluntariè emundari docuit: quo facto necesse fuit auferre quidem vincula seruitutis, quibus iam homo assuuerat, & sine vinculis sequi Deum, superextendi verò decreta libertatis, & augeri subiectionem quæ est ad regem, vt non retrorsus quis renitens indignus appareat ei, qui se liberauit. Eam vero pietatem & obedientiam, quæ est erga Patrem familias, esse quidem eandem & seruis & liberis: maiorem autem fiduciam habere liberos, quoniam sit maior & glorioſior operatio libertatis, quàm ea quæ est in seruitutem obsequentia.*

Iustitia ergo Lutheri hoc loco est Christi ad Patrem profectio, ita vt nulla sit in ipsis sanctitas, qua iusti reddantur, sed nulla peccata imputentur. Tales apud Irenæum lib. 1. sunt Valentiniani. *Quapropter & immoratè omnia quæ vetantur, hi qui sunt ipsorum perfecti operantur. De quibus Scripturæ confirmant, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non hæreditabunt. Etenim idolothyta indifferenter manducant, nihil iniquinari ab ijs putantes, & in omnem diem festum Ethnicorum pro voluntate in honore eorum factum primi conueniunt, vt in nihilo quidem abstineant, quod est apud Deum, & apud homines otiosum muneris homicidiale spectaculum.* Hæc illi liberè, & sine vllo Dei timore faciebant.

Caluiniani Simoniani pares.

§. 3. Similis iactantia fiduciariorum, se, cum semel fidem receperunt, ob omni peccatorum imputatione liberos esse; Christi iustitiam esse suam. Et quemadmodum nostri sectarii à rigore legis se liberos iactitant, pari modo olim Simoniani, vt Irenæus libro 1. c. 20. *Prophetas autem à mundi fabricatoribus Angelis inspiratos dixisse Prophetias: quapropter nec vlt erius curarent eos, hi qui in eum & in Selenen eius spem habeant, & vt liberos agere quæ velint: secundùm enim ipsius gratiam saluari homines, sed non secundum operas iustas. Nec enim esse naturaliter operas iustas, sed ex accidenti quemadmodum posuerunt, qui mundum fecerunt Angeli per huiusmodi præcepta in seruitute deducentes homines. Quapropter & solus mundum & liberari eos qui sunt eius ab imperio eorum qui mundum fecerunt, repromisit.*

Illi quidem in Selenen, seu Helenam spem habebant, nostri in Christum sperare se fingunt, sed reuera ex Christo Simonem & Selenen faciunt. Cum legis rigore se exsoluros clamant, & placere Christo solo conatu bonorum operum, etsi malorum pleni sint.

VERSVS 11.

De iudicio autem: quia Princeps huius mundi iam iudicatus est.

QVÆSTIO I.

De quo iudicio conuincet mundum?

§. 1. QVorundam interpretatio est, iudicii nomine, intelligi, ordinē, & mundi compositionem atq; opponi τῇ ἀταξίᾳ, perturbationi, & rebus incompositis: excogitatum est Caluini, quod nouatoribus multis placuit, non omnibus tamen, ne ipsi quidem Bezæ. Qui de auctoritate & potestate iudicandi interpretatur, quam Christus in Ecclesia, totoque mundo exercet, de qua Matth. 28. Caluini expositio sanè displicet, dum nimium à proprietate verbi κρίσεως recedit: deinde inconcinnè adderetur, Princeps mundi iam iudicatus est, κέκριται: nec causa est, cur in eâdem sententiâ, cum sit causæ expositio, æquinocè Dominum locutum dicamus. Etsi enim dæmone iudicato & eiecto, Respublica mundi sit composita, de iudicio tamen non republicâ hic agitur. *Iudicium.*

§. 2. Conuincet igitur mundum de iudicio, quod contrà Christum ipse magnâ iniquitate pronunciauit. Illud iniustum fuisse. Iudicium etiam falsum, quo Euangelium damnat, Ecclesiam perituram arbitratur. Hoc ex eo probat, quod Princeps mundi iam iudicatus sit, & victus. Cum ergo CHRISTVS Principem ipsum mundi vicerit, iudicarit, eiecerit, prauum est mundi iudicium CHRISTVM damnantis, sanctissimum Christi Angelorum malorum Principem iudicantis. Iudicatum autem & victum mundi Principem Spiritus sanctus multis modis edocuit, dum dæmonas mundi Deos, non Apostoli modo, sed pueri etiam puellæque fugarent. Tertull. apol. cap. 23. *Si altera parte, verè Dei sunt, cur sese dæmonia mentiuntur? an vt nobis obsequantur? Iam ergo subiecta est Christianis diuini-* *Princeps mundi victus.*

diuinitas vestra, nec diuinitas deputanda est, quæ subdita est homini, & si quid ad dedecus facit æmulis suis. Si altera parte dæmones sunt vel Angeli, cur se alibi pro Dijs agere respondent? Nam sicut illi qui Dij habentur, dæmones se dicere noluissent, si veri dij essent, scilicet ne de maiestate se deponerent: Ita & isti, quos directo dæmones nostis non auderent alibi pro dijs agere, si aliqui omnino dij essent, quorum nominibus vtuntur. Vererentur enim abuti maiestate superiorum sine dubio, & timendorum: adeo nulla est diuinitas ista quam tenetis, quia si esset neque à dæmonijs affectaretur in confessione, neque à Deis negaretur. Cum ergo vtraque pars concurrit in confessionem Deos esse negans, agnoscite vnum genus esse, id est dæmonas. Verum vtrobiq; iam Deos quærite. Quos enim præsumpseratis dæmonas esse cognoscitis. Eadem vero opera nostra, ab eisdem dijs vestris non tantum hoc detegentibus, quod neq; ipsi Dei sint, neque vlli alij. Etiam illud in continenti cognoscitis, qui sit vere Deus & an ille, & an vnicus quē Christiani profitemur, & an ita credendus colendusq;, vt fides, vt disciplina posita est Christianorū. Sane per Tertullian. tum Catholicum, vt per alios clarissime gentes conuicit. In eodem apologetico verba eius sunt. *Dicent ibidem, ecquis ille Christus cum sua fabula? Si homo communis conditionis, si magus, si post mortem de sepulchro à discipulis surreptus, si nunc denique penes inferos, si non in cœlis potius, & inde venturus cum totius mundi motu, cum horrore orbis, cum planctu omnium, si non Christianorum, vt Dei virtus & Dei Spiritus, & sermo & sapientia & ratio & Dei filius. Quodcunque rideris, rideant & illi vobiscum: negent Christum omnem ab æuo animam, restituto corpore iudicaturum. Dicant hoc pro tribunali (si forte) Minoen & Radamanthum secundum consensum Platonis & poetarum hoc esse sortitos: suæ saltem ignominiæ & damnationis notam refutent. Renuntient se immundos Spiritus esse, quod vel expabulis eorum sanguine & fumo & putidis rogis pecorum, & impuratissimis linguis ipsorum vatum intelligi debuerit. Renuant ob malitiam prædamnatos se in eundem iudicij diem cū omnibus cultoribus, & operatoribus suis. Atquin omnis hæc nostra in illis damnatio & potestas de nominatione Christi valet. & de commemoratione eorum quæ sibi à Deo per arbitrum Christum imminentia expectant. Christum timentes in Deo, & Deum in Christo subijciuntur seruis Dei & Christi. Ita de contactu, deque afflatu nostro contemplatione & repræsentatione ignis illius correpti etiā de corporibus nostro imperio excedunt inuiti & dolentes, & vobis præsentibus erubescentes. Credite illis cum verum de se loquuntur, qui mentientibus creditis. Nemo ad suum dedecus mentitur, quin potius ad honorem. Magis fides prona est in aduersus semetipsos confitientes, quam pro semetipsis negantes. Hæc denique testimonia Deorum vestrorum Christianos facere consueuerunt, quia plurimum illis credendo, in Christo Domino credimus. Ipsi litterarum nostrarum fidem accendunt, ipsi spei nostræ fidentiam ædificant. At colitis illos quod sciam etiam de sanguine Christianorum. Nollent itaque vos tam fructuosos, tam officiosos sibi amittere, vel ne à vobis quandoque Christianis fugentur, si illis sub Christiano volente vobis veritatem probare mentiri liceret.*

VERSVS 12.

Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo:

QVÆSTIO I.

Quæ illa multa, quæ portare non poterant?

§. 1. VErba clara, nec sensus ambiguus est. Multa enim habere se Christus profitetur dicenda Apostolis, sed quæ non possint portare modo, quorū nunc idonei non sint auditores, intellecturos postea cum acceperint Spiritum sanctū. Hæretici nonnulli quæ Apostoli nondum portare poterant, suas hæreses esse dicebant, vt testatur Augustinus tract. 97. *Omnes autem insipientissimi hæretici, qui se Christianos vocari volunt, audacias figmentorum suorum, quas maxime horret sensus humanus, hac occasione Euangelicæ sententiæ colorare conantur, vbi Dominus ait, Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo: quasi hæc ipsa sint, quæ tunc discipuli portare non poterant, & ea docuerit Spiritus sanctus, quæ palam docere atq; prædicare, quantalibet feratur audacia, Spiritus erubescit immundus. Hoc Apostolus in Spiritu sancto præuidens ait: Erit enim tempus quo sanam doctrinam non sustinebunt, sed secundum desideria sua Magistros sibi coacernabunt prurientes auribus: & à veritate quidem auditum suum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Illa enim secreti furtiq; commemoratio qua dicitur, panes occultos libenter attingite, & aquæ furtiuæ dulcedinem: pruritum facit audientibus in auribus spiritaliter fornicantibus, sicut pruritu quodam libidinis etiam in carne corrumpitur integritas castitatis.*

Hæreticorum veterum superbia.

Id Tertullianus fecit, dum bigamiam damnat, c. 2. Hæc ille pro Montani Paracleto ex Valentinianis & Gnosticis, aliter c. 28. & 29. de præscriptionibus locutus est.

§. 2. Augustinus tractatu 97. in Ioannem fatetur illa, quæ portare non poterant, magna & sublimia fuisse, quæ vero fuerint non posse sine temeritate defiMagna quæ portā- niri. Theophylactus. *Qualem autem veritatem dicit? aut fuerunt, de omnibus cognitionem. Ipse quidem Dominus, nihil de se magnifice dixit, simul humilitatis typum exprimens, simul ob re non poaudientium imbecillitatem, & Iudæorum ignorantiam, sed nō tuerunt. palam recensuit legalium obseruationum dissolutionem. Ne omnibus videretur esse Deo contrarius. At postquam venit Spiritus sanctus, & filij maiestas manifestata est. & vera omnium cognitio eluxit, & sublatis è medio legalibus typis, & mutilibus factis, in verum cultum qui est in spiritu traducti sumus, per signa quæ in Spiritu perfecta sunt, stabilitâ fide.*

Eodem sensu etiam Irenæus disputat contra eos qui hæreticorum nouitates docuisse Spiritum sanctum volunt.

Catholicorum est vera expositio; quædam nimium sublimia mysteria eo tempore prætermisisse, quod eorum imbecillitati conuenire non posse videret, ea tamen deinde per spiritum sanctum tradidisse.

§. 3. Hæretici calumniosa & improba obiectione Catholicos omnes grauant, cui Lutherus homilia in hunc locum initium dedit. Fingit enim Catholicos ex hoc loco *traditiones, & cærimonias Ecclesiasticas probare*, quas ipse scurriliter enumerat, ostenditque eas non esse tales, quas Apostoli portare non potuerint, cum nunc eas pueri, ac mulieres capiant. Lutherum tam Caluiniani, quam Lutherani sequuntur. Bucerus præCalumniæ hæretico- sertim, qui multus in eo est, vt probet, illa quæ Spiri- rum. tui sancto reseruata sunt, cærimonias non esse. Eadem Cruciger, Musculus, Lossius, Aretius, Caluinus. Bullingerus, cuius verba adferam, tum quia posteriores fere ex eo descripserunt, tum vero, vt Calumniæ notoriæ modum formamque lector inspiciat. [Abutuntur præsenti Euangelij loco Pontificij Sophistę, hinc fulcientes omnia sua commenta, quæ vel extra, vel contra scripturæ canonem, Ecclesiæ tradiderunt obseruanda. Non omnia tradita sunt, inquiunt ab Apostolis, quia nec omnia his quoque reuelata sunt. Multa enim reseruata sunt patrum in concilijs determinationi. Vnde scriptum est. Adhuc multa habeo vobis dicere, sed nunc non potestis portare. Atque hinc iā numerant Missarum celebrationem, Idolorum cultum, cœlibatum clericorum, Vota Monachorum. & quæ huius generis alia sunt.] Contra ista deinde disputat adeo vehementer, quasi nesciat confictam esse à se calumniam, mirumque ait, nos illa futilia capita proferre audere, & pro ijs venditare, quæ Dominus in cœna illa reuelare noluerit.

Respondeo. Quæ illa sint, quæ reseruarit Dominus nobis incognitum esse, vt etiam docet Augustinus, grauia esse & sublimia non dubitamus, nec tamē necessariū est, omnia grauissima, & difficillima intelle-

Grauia fuerunt quæ reseruauit, aut talia, quorum tunc capaces nõ erant.

ctu fuisse, duæ enim causæ erant, cur portare non possent. Prima, recondita rerũ maximarũ obscuritas, cui nõdum idonea erat ruditas Apostolorũ. Altera mœror, timor & consternatio Apostolorũ, ob discessum Domini, & imminens omnibus periculum, quo circa ne facilium rerum expositioni quidem valde attendere poterant. Verissime Augustinus docet, esse quædam quæ illi tum capere non poterant, nunc etiam Christiana plebs capere possit. *Sed quænam sunt ista*, inquit, tract. 96. *quæ ipse non dixit, temerarium est velle præsumere & dicere nam & mori pro Christo nondum erant idonei tunc Apostoli quibus dicebat, Non potestis me sequi modo. Vnde primus eorum Petrus qui hoc iam se posse præsumpserat, aliud expertus est quam putabat: & tamen postea & viri & mulieres, pueri & puellæ, iuuenes & virgines, senes cũ iuuioribus innumerabiles martyrio coronati: & posse inuentæ sunt oues, quod tunc quando ista Dominus loquebatur, nondũ poterant portare pastores. Nunquid ergo debuit illis ouibus dici in illo tentationis articulo, quo certare vsq; ad mortẽ pro veritate oportebat & pro Christi nomine vel doctrina sanguinẽ fundere: nunquid inquã debuit eis dici, Quis vestrum audeat idoneũ Martyrio se putare, cui Petrus idoneus nondũ fuerat, quando eum os ad os Dominus ipse instruebat? Sic itaq; dixerit aliquis, non debere dici populis Christianis audire cupientibus quæ sint de quib. Dominus tunc dicebat,* Ad huc habeo multa vobis dicere, sed non potestis portare modo. *Si Apostoli nondum poterant, multo minus vos potestis: quia forte sic multi possunt audire, quæ tunc nondum poterat Petrus. Sic multi possunt martyrio coronari, quod tunc nõdum poterat Petrus.* Non igitur rectè concluditur ea quæ nunc capiunt multi, & illos potuisse portare. Verũ hac in re non hæremus. Nescire nos quædam dicimus, quæ præsens Dominus docuerit, quæ Spiritui sancto reseruarit. Nam multa Apostoli cognouerunt, quæ in Euangelio nõ scribũtur.

Quæ non dixerit, in certum.

Addit Bullingerus temerarium esse definire quæ illa sint, idq; probat ex Augustino: id nos & dicimus, & operosæ ac verbosæ calumniæ negatione occurrimus. Nec Bullingerũ tamen excusare possumus, qui contra sententiam, quã probat, quæ sint illa temerariè pronunciat. *Dixit Dominus*, inquit, *plura se potuisse dicere, nõ de ijs capitibus, quæ isti numerant, sed de peccato, iustitia, atq; iudicio: eã differtationẽ, quia nec breuitas temporis, nec auditorum perturbatio admittat, dilaturum in tempus aliud, atque commodius.* Hæc Dominũ dixisse non docet scriptura, non dicit se de cęremonijs, missa, veneratione sanctorũ, votis monachorũ non dicturũ per Spiritum sanctũ, nec de peccato plura dicturũ. *Cum ille tacuerit quis nostrũ dicat, illa vel illa sunt*, inquit Augustinus. Aut si dicere audeat, vnde probat? *Quis .n. est tam vanus aut temerarius, qui cũ dixerit & vera, quibus voluerit, quæ voluerit, sine vllo testimonio diuino affirmet, ea esse quæ tunc Dominus dicere noluit?* At Bullingerus non modo definit, quæ ea sint, quæ tunc noluit, postea voluit, sed etiam quæ ea, quæ nec postea dicere noluit. De missa, cæteris q; non est iã dicendi locus, consulantur, quæ Matt. 26. dixi. Nos hoc ex loco solũ colligimus: Ante mortem suam Apostolis non esse perfectã fidei, & mysteriorũ cognitionem à Christo collatam, eam vero perfectam die pẽtecostes accepisse, cum munus Apostolicum sunt aggressi. Atq; hęc est expositio Catholicorum: Augustini, Chrysost. Theodor. Bedæ, Ruperti, Theophyl. Euthym. Maldonati, aliorũq; recentiorũ.

§. 4. Hæreticorũ quorundam opinio est. Multa illa quæ iã portare non poterant, non esse alia, quã docuit imo nec alia, quam quæ ab Euangelistis scripta sunt; Spiritum sanctũ eadẽ in memoriam reducere, & latius explicare. Ita Hunnius hunc in locũ, & Lucas Lossius. Causa cur eo redigi se patiantur est, quod alioqui dicere cogerentur non esse integrã doctrinã ab Euangelistis conscriptã, ideoq; opus esse traditionibus, & explicatione Conciliorũ, ac Pontificũ. Hos conuincit ipse Apostolus Thess. 2. 25. *Tenete traditiones.* Illa tamen nunc omitto. *Adhuc multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo.* Illa multa si ante docuit, si ex illis sunt, quæ in concionib. Euangelicis habentur, portare potuerunt, cũ audirent, & sanè nunc ẽt poterant. Quid vero erat necessariũ illa repetere, cũ nec ita multa essent, nec probabile Apostolos obliuioni tradidisse? Nõ igitur illa sunt, quæ audierant? Non .n. omnẽ veritatẽ audierant, sed eã, quã pro captu, & statu eorũ diuinitas reuelare decreuerat, cætera deinceps auditurũ. Non aũt omnia in Euangelio scripta esse, quæ postea Apostoli docuerũt, & scripserunt clamant libri ipsi. Quod si obscurè à Christo dicta, vt sine explanatione, quã postea Sp. S. adderet, percipi non possent, quid illis in mentẽ venit, vt scripturam, & sine interprete omnibus notissimam esse sibi imaginentur? Cur vero Christũ ita locutũ tradunt obscure suis, vt eo tẽpore, quo loquebatur, intelligi nõ posset, sed postea demũ: Neq; nobis concedunt, vt explicationẽ aliquã factæ scripturæ à patrib. quos Deus Ecclesiæ Doctores dedit, petamus? An magisteriũ Spiritus sancti cũ ipsis Apostolis sublatũ est? Consentiunt veritati manifestæ contra suos collegas ẽt ipsi hæretici. Bullingerus, quia alia quædã docuisse fatetur, atq; adeo Caluinus, qui ẽt addit: *Sp. S. à Christo acceptã sapientiã per manus tradidisse.* Nec mirũ si dicamus alriora Apostolos ignorasse, quod ẽt Caluinus dicit, cum ẽt Bucerus fateatur, *sanctos ad quædã, quæ indubitatò Dei sunt, stupere.* Nunc multa ignorabant, imo ne portare quidem poterant, postea imo perfectam scientiam acceperunt. Frustra itaque se hic iactat Rudolphus Gualteri, cum accusat nos, quasi ignorantes Apostolos dicamus: & maligne omnino Bullingerus. Hoc tempore ignorantes & tyrones dicimus, postea perfectos Ecclesiæ Doctores. Indignũ est nos ab illis reprehendi, quod Apostolis ante Christi passionem ignorantiam tribuamus, cum ipsi Christum Dominum ignorantem fuisse existiment. Brentius hom. 19. in Lucam, vt corpore ita & animo creuisse fingit, Osiander idiotam appellat. Gallasius ignorasse adeo, vt discceret more hominũ. Molinæus scientiam per gradus acquisiuisse. Quæ omnia Ariana sunt. Quod si igitur pro Apostolorum honore solliciti sunt, cur non magis pro gloria redemptoris. Cur non potius lustinum audiunt. q. 58. πεοσάπτειν τῷ χεάςῳ ἄγνοιαν ἀσεβες. *Ignorantiam Christo tribuere impiũ est.*

Apostoli imperfectam scientiam acceperunt.

ignorantes postea sciẽtissimi.

§. 5. Hunnius in huius loci expositione negat opus fuisse supplemento patrũ & traditionum. *Nam omnia se tradidisse ante professus est.* Nos quoq; concedimus omnia accurate docuisse Christũ, quæ ante passionem docenda acceperat, non omnia absolute; nam multa Spiritui sancto reseruauit, ipse Hunnius fatetur opus fuisse Spiritu sancto, qui dicta illustret, explicet, in memoriam reducat, obsignet, in omnẽ inducat veritatem, mentes eorũ aperuisse, vt non modo ipsi portare, sed alijs etiam possent annunciare, atq; hoc est, quod dicimus opus esse doctoribus, qui scripturã lectam explicent, illustrent, hoc in Ecclesia per ordinarios pastores Spiritum sanctum facere. Cur enim ipsi tam pestilentioso labore textum deprauãt, si omnia aperta sunt? Hac de re consulat Apostolorum discipulum Dionysium Areopagitam Epist. 9. ad Titũ. Multa autem illa scripta esse nemo hactenus ostendit. Et traditiones quidem aliquas antiquissimas esse admittendas ne Hunnius quidem negare in Colloquio, quo victus est, potuit. Deinde illustratio, atque explicatio qua Spiritus sanctus scripturam exponit, traditio est: quæ in Ecclesia non minus necessaria est, quam ipsa scriptura. Testem cito eum, qui scripturam, & traditionem de manibus Apostolorum accepit, Dionysium, l. de Ecclesiastica Hierarchia, quasdã traditiones ne scribi quidẽ testatur, cũ iã notæ sunt.

Opus explicatione scripturæ est.

Tam necessaria est explicatio quam ipsa scriptura.

τὰς δὲ

τὰς δὲ τελεστικὰς ἁπλήστως, ἃ θεμιτὸν ἐν φανεραῖς ἀφερμηνέυειν, οὐδὲ τὸ μυστικὸν αὐτῶν ἥπτοις ἐπ' αὐτοῖς ἐνεργηκύας ἐκ θεῦ δυνάμεις ἐκ τῆ κρυφίᾳ πρὸς τὸν κοινὸν ἐξάγειν. ἀλλ' ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ἱερὰ παράδοσις ἔχει, τοῖς ἀνεκπομπεύτοις μήστσιν αὐτὰς ἐκμαθῶν, καὶ πρὸς θειοτέραν ἕξιν καὶ ἀναγωγὴν ἑρωπθείῳ καὶ ἐνεργείαις ἱεραῖς ὁποτελεσθείς, ὑπὸ τῆς τελεταρχικῆς ἐλλάμψεως ἀναχθῆναι πρὸς τὸν ὑπερτάτην αἰτῶν ἀπιστήμην. *Precationes autem quæ in mysteriis adhibentur, nefas est scripto interpretari, & mysticam eorum intelligentiã aut vim, quæ in eis Deo auctore, efficacitatem habet, ex adyto in publicum efferre: Sed quemadmodum à maioribus nostris traditum accepimus, cum eas doctrina quæ foras exire non debet, hauseris & ad diuiniorẽ animi constitutionem & mentis eleuationem, diuino amore, sanctisq; actionibus perfectus euaseris: diuino (Sacramenti ordinis) lumine ad summam earum scientiam deducere.* Nec opus est vt traditio patrum decreta exspectet. Simul cum scriptura datam fatetur idem Dionysius eodem libro. *Nostræ enim hierarchiæ vis omnis in verbis, quæ à Deo tradita sunt cernitur. Sanctissima autem veneratioque dignissima verba ea esse dicimus, quæ nobis à Sanctis nostris præceptoribus in sacrosanctis atq; Theologicis libris sunt prodita, quæque ab ijsdem sanctis viris institutione, quæ magis à materia abhorret, proximaq; iam quodammodo esset, ac similis cœlesti hierarchiæ, ex mente in mentem, vel corporeo illo quidem, sed quod minus materiæ est particeps, sine scripto studiorum nostrorum duces principesque didicerunt, neque hæc hierarchis scilicet Apostolis, in commune sacrificij bonum diuino numine permotis apertis intelligentijs, sed sanctis signis tradiderunt. Neque enim quiuis Sanctus est: Nec omnium est, vt ait Paulus scientia.* Vide & Maximi & Pachymerij Scholia, & manifestissime apparebit, semper traditionem χωρὶς γραφῆς ἐκτὸς, *extra scripturam, fuisse comitem scripturæ.*

VERSVS 13.

Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur à semetipso: sed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annuntiabit vobis.

QVÆSTIO I.

Quis est ille qui veniet?

§. 1. GRæce signanter, ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. *Cum venerit ille paracletus, τὸ πνεῦμα, qui est spiritus.* Nam ἐκεῖνος quod est masculinum, non potest ad πνεῦμα quod neutrum est referri. Quod Augustinus, Cyrillus, alijque notarunt. Vocatur autem Spiritus veritatis, vt per entithesin dæmoni opponatur, qui est Spiritus mendax, & pater mendacij. Nec quocunq; modo veritatis est Spiritus, sed ipse veritas creatrix est increata, fons & scaturigo veræ doctrinæ, qua mundum imbuere Apostoli debebant Ita Athan. oratione 2. contra Arianos, cum filium parẽ facit Spiritui sancto. Datur autem Christo vt Deo, à quo acceptus erat, vt homo. Monet autem Augustinus l. 4. de Trinit. c. 21. Non ideo patre minorem esse, quia missus fuerit, sed propter principij auctoritatem commendandam. Quomodo autem veniat cum sit vbique Spiritus Sanctus non est arduum cognoscere; Est enim missio personæ diuinæ ab alia processio cum habitudine & respectu alicuius effectus, qui circa eos, quibus mittitur, effici solet. Itaque nec persona quæ non producitur, mitti potest, nec ea quę producitur mitti potest, sine nouo in rebus creatis effectu; mitti enim aliqua sui mutatione non potest, cum sit omnino immutabilis, & immensa; nouo ergo modo alicubi esse dicitur, cum noua dona gratiæ confert, quia vero vt id possit habet à mittente, mitti dicitur. Itaque nec à Spiritu sancto mittitur filius, nec vlla persona à seipsa, quia filius à solo patre à quo procedit, mitti potest, & nulla persona à seipsa producitur. Quamuis autem effectus per ἰδιώματα & proprietatem vni personę tribuatur, non tamen vnius est, sed omnium; omnes enim vna essentia conueniunt. Estque omnium cum omnibus intima coniunctio & inhabitatio, quam περιχώρησιν Græci appellant. Datur autem Spiritus sanctus, non modo dona eius, vt Augustinus l. 15. *Deus enim dat Deum.* & Amb. lib. 1. c. 4. de Spiritu sancto. & c. 3. Lombard. distinct. 15.

Processio quid sit.

QVAESTIO II.

Quomodo docebit omnem veritatem?

§. 1. GRæcè est ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν, *ducet vos in omnem veritatem.* Vetus videtur legisse διδάξει, *docebit*, Syrus habet גרברבון *nedabbarchun, ducet vos*, quod glossa interpretatur גרחון *duxit.* vtroq; modo in libris veterum legitur, & idem est sensus. Quamuis enim deducere esse videtur plus quam docere, idem tamen sensus est.

Omnem igitur veritatem Apostolos docuit, non eam modo, quæ singulis etiã idiotis necessaria est ad salutem, sed etiam eam, quæ sublimior est, sine cuius cognitione multi saluantur, qua Iudæos gentes, hæreticos erudire, & conuincere possent, vt Spiritui & sapientiæ eorũ, ne totius quidem mundi calliditas posset obsistere. Qua ex re concludimus, Ecclesiam ita regi à Spiritu sancto, vt in rebus ad salutem necessarijs non erret. Nã Spiritus sanctus non Apostolis modo, sed eorum etiam successoribus necessarius erat, vt nimirum in fallibilis certitudo dogmatũ semper apud aliquos resideret, ne deesset discere volentibus certus magister, & errantibus corrector ac ductor, cum enim scripturę sensus in varias interpretationes rapiatur, cũ minima pars eam in lingua primęua intelligere possit. Si nemo est, qui eã sine errãdi periculo explanare potest, non est Ecclesia firmamentũ & columna veritatis, in qua etsi multa multi vera doceant, & plures vbique terrarum veritatis professione glorientur, non erit tamen cui tanquã veraci fidere possit, qui ad Ecclesiã tendit, si errare omnes possunt. Vereri. n. debẽt, ne quod fieri posse norunt, reipsa fiat. Cum ergo Spiritum ductorem Ecclesiæ Christus polliceatur fore, non potest errare, nisi & Spiritum errare dicamus. Nã quantum ad res fidei pertinet, ne falsum Deum, aut falsa fide verum Deum colant Chriſtiani ad prouidẽtiam Spiritus sancti maxime pertinet. Nec in omnem veritatem ducitur, qui contra aliquem tuetur errorẽ. Ideo veritatem toties repetit scriptura, vt suspicionẽ erroris excludat. Hinc in concilijs illa sanctæ fiduciæ verba: *Visum est Spiritui sancto & nobis.*

Semper necessarius fuit Spiritus sanctus Ecclesiæ. Fallaci nemo credere tenetur.

§. 2. Apostolis datum esse Spiritum sanctũ, vt errare non possent, hæretici fatentur; magnopere enim contendunt eos post pentecostẽ omnia fidei dogmata perfectè tenuisse: itaq; percepisse veritatem, vt falsa docere non possent: In eorũ igitur doctrina certitudo fuit, seu vt vocant, infallibilitas, quã etiam discipuli agnouerunt, & tuto crediderunt, tanquã Spiritui sancto per eos loquenti, seu ipsi Christo. At vero cũ posteritati non minus consultũ Deus noluerit, quã Ecclesiæ, quæ prima ætate floruit, non deseruit eã Spiritus sanctus. Hunnius hoc loco promissionẽ primo & principaliter in Apostolis ait impletam, quos Spiritus sanctus ita in omnẽ induxit veritatẽ, vt in doctrina fidei non errarent. Deinde secundario impleri in Ecclesia vsque ad finem mundi. *Quæ quamdiu audit vocẽ pastoris, ac se baculo verbi Dei regi, ac duci patitur, tamdiu*

Non potest fallí.

in veritate inducitur, quando vero baculū è manibus, quasi dimittit, errare vtiq; potest & deficere. Illa argutia promissionē Christi nō tantū extenuat, sed prorsus elidit. Christus .n. cū promittit Apostolis eos ducendos in omnē veritatē, hoc ipsum dicit; *Eos contra verbum Dei nihil iudicaturos.* Nā sub omni veritate, etiā continetur omnis verbi Dei & scripturæ veritas. Nulla est autē eminentia promissionis, si hypotesis Hunniana locum habet, non *Errabis*, inquit, *si rectam viā teneas, non falleris si veritati obsequaris, recte ædificabis turrim, si ad normam architectonicam, si ad perpendiculū exstruas.* Apostolis promittitur cognitio omnis veritatis; Hoc est dogmatū fidei, morū, sensuum scripturæ. Nō illa conditione; *Inducet in omnē veritatem, si scripturam recte intellexeritis*, promissio .n. conditionem ipsam includit. Quod si Ecclesiæ dicitur. Non errabis, si recte scripturā intelligas, nihil singulare promittitur, nihil quo se tueatur, Spiritus largitur. Datur autem Sp. S. Apostolis, & Ecclesiæ, vt scripturam recte intelligant, atq; ad hunc finē manet in Ecclesia vsque ad finē sęculi. Quod si verum est, nō deficit Ecclesia. Ea autem firmitate manet in Ecclesia veritas, qua mansit in Apostolis: si enim veritas abijt, etiam Spiritus abscessit, nulla igitur tum erat Ecclesia. Non erat igitur iudex controuersiarū, ac proinde nec verus scripturæ sensus vspiā, qui sine Ecclesia esse nullus potest. Nec ignorat illa distinctiuncula non modo Conciliorū auctoritatē eludi. Nam contra primā synodū excipere poterant turbones illi Iudaizantes, eos recte iudicare, si Sp. S. accepissent, si ductum eius sequerentur. Idem exceperunt contra Synodum Nicenā Ariani, idem omnes sectæ faciunt, quarū auctores tantum stolidæ arrogantiæ indulserunt, vt certo statuerint, sibi datum Spiritum, à se baculum non demitti, veterem Ecclesiam lapsam esse.

Absolute Ecclesiæ promittitur veritas

Ecclesia est scripturæ custos, & interpres non Domina.

§. 3. Nec tamen Ecclesiā commendandā scripturā contēnimus, nec Ecclesiā extra scripturā cōstituimus, nec supra scripturam: sed fidelē scripturæ custodē, & interpretē agnoscimus. Neq; .n. de literarū apicib. sed de sensu scripturarū cōtrouertitur. Caluiniani corpus Christi in vno dūtaxat loco, Lutherani in omni loco esse asserunt. Nō errare se vtriq; profitētur: & ideo nō errare: quia scripturā sequātur: At illa nec in vno duntaxat loco, nec in omni loco dicet esse corpus Christi. Interpretantur itaq; diuersa scripturarū verba, vt aliqua quidē in vno loco, alia in omni esse corp° Christi velint dicere. Si quæras cur illis hoc, alijs aliud videātur? Respondēt, hoc scripturā dicere, hoc se Sp. S. auctore, & ductore intelligere. Hoc quod quisq; sibi arrogāter attribuit, Christus Apostolis, & Ecclesiæ promisit. Vide Tertullianum de præscriptionibus c. 28.

QVÆSTIO III.

An non loquatur à semetipso?

§. 1. SYrus interpretatur בין רעין נפשה *men reghian naphschech: De voluntate animæ suæ.* Nam Syrum verbum, voluntatem, beneplacitum significat. Itaque & Glossator monet esse בעוי רצה *idem quod Ratza.* Abusi sunt contra Spiritus diuinitatem illa periodo Macedoniani, & ante eos Ariani, qui interpretabantur, quasi non sua, sed aliena, hoc est Dei auctoritate tanquā minister veniret Sp. S. Sanctus Athanasius Epistola ad Serapionem hinc probat diuinitatē Sp. S. & dial. 1. de Trin. Quærit Anomœus πῶς οὖν εἴρηται περὶ τοῦ πνεύματος, ὅτι οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει, ἕνεκεν τῆς αὐτῆς ἐστι φύσεως, *Quomodo ergo de spiritu dicitur quod non loquetur ex se, sed quæcunq; audiet loquetur: siquidem iustum est naturæ?* Respondet orthodoxus, & alternis locum exponunt hunc in modum.

Deitas Spiritus sancti.

Imo hoc ipsum ostendit eum quoq; mentiri non posse & eiusdem esse naturæ. Anom. Quomodo? ORTH. Quoniam quicquid factū est, siquidē sit rationis particeps, quidquid vult & ex se loquitur, quandoquidem etiā peculiari sua prædita est voluntate, cui silentiū imponit, vt Dei voluntatem ducat. At Spiritus nō ita est, sed vt Dei Spiritus, eandem habet atq; Deus ipse volun-

tatē: & hoc est. Non loquetur ex seipso. Nā & filius de se dixit, *Ex meipso nihil facio, sed vt docuit me Pater ista loquor. An igitur sermo ille Dei & illa Dei sapientia nesciebat quid loquuturæ esset? Absit vt quisquam Christianus hoc existimet: Sed ista nos docemur, vt & naturā vtriusq; eandē esse sciamus, & voluntatem quæ diuisionem nullā patitur. Sin minus Paulus quidē dicit, De virginibus non habeo mandatū, sententiam aūt edo, vt qui misericordiā sim consequutus. At Filius mandatū accipit de eo quod docturus & locuturus est, & Spiritus ex semetipso non loquitur. Anom. Spiritus vero nonne propriā & peculiarē habet voluntatem? ORT. Absit, quæ quidem Deo ex aduersorespondeat: nec .n. modo vult quæ Dei sunt, modo vero quæ suipsius: sed si quid vult Sp. S. hæc est Dei voluntas: & siquid vult Deus, hæc est spiritus voluntas.* Addit Athanasius Prophetas interdum ex seipsis loqui, vt Aaronis Matiæ, Ionæ, Dauidis exēplo demonstrat, & concludit. *Nam omnia quoq; sic condita vt ratione prædita sint, interdū sua, interdū quæ à Deo sunt loquuntur. At non ita Spiritus: nec .n. modo quæ Dei sunt, modo sua loquitur, quū ei non insit alia quapiā voluntas: (vt ne in filio quidē) sed vna sit Patris, Filij & Sp. S. voluntas. Idcirco dictū est de Spiritu, Non loquetur ex seipso: & de filio, Nihil ex meipso facio, sed sicut docuit me Pater ista loquor: non quod nesciat quidquam loqui, sed quia nō aliud vult Pater, aliud vult Filius & aliud Sp. S.* Athanas. sententiā, quā ille dial. 1. cōtra Macedonianos eisdē pene verbis repetit, & habet Aug. tract. 99. cū dixisset, in Sp. S. nō esse aliā naturā diuinitatis, aliam humanitatis, ideoq; magnā oriri difficultatē. *Ardua quæstio est,* inquit, *nimis ardua.* Respondet: *nostrā substantiā posse mutari. At diuina non potest* p. 201 *quia id quod habet est, ac per hoc non sic habet scientiam, vt aliud illi sit scientia quā sit, aliud essentia quam est, sed vtrumq; vnū est: nec vtrumq; dicendū est, quod simpliciter vnū est: sicut habet Pater vitam in semetipso, nec aliud est ipse quā vita quæ in ipso est, & dedit Filio habere vitā in semetipso, hoc est genuit filiū, qui & ipse vita esset. Sic itaq; debemus accipere quod de Sp. S. dictū est, Non .n. loquetur à semetipso, sed quæcunq; audiet loquetur: vt intelligamus non eū esse à semetipso. Pater quippe solus de alio non est, nam & filius de patre natus est, & Sp. S. de patre procedit. Nec ideo sane aliqua disparilitas in summa illa trinitate cogitationi occurrat humanæ. Nā & filius ei de quo natus est, & Sp. S. ei, de quo procedit æqualis est. Quid aūt illic intersit inter procedere & nasci, & longū est quærēdo disserere, & temerariū cū disseruerīs definire quia hoc & menti vtcunq; cōprehendere, & si quid forte mens inde comprehenderit, lingua difficillimum est explicare, quantuslibet sit Doctor quantuslibet adsit auditor. Nō ergo loquetur à semetipso, sed quæcunq; audiet loquetur, ab illo audiet à quo processit. Audire illis scire est: scire vero esse sicut superius disputatum est. Quia ergo non est à semetipso, sed ab illo à quo procedit, à quo illi est essentia, ab illo scientia. Ab illo igitur audientia, quod nihil est aliud quā scientia. Nec moueat quod verbū futuri tēporis positū est, non .n. dictum est, quæcunq; audiuit, aut quæcunq; audit sed quæcunq; audiet loquetur. Illa quippe audientia sempiterna est, quia sempiterna est scientia. In eo aūt quod sempiternū est, sine initio & sine fine, cuiuslibet temporis verbum ponatur, siue præteriti, siue præsentis, siue futuri, non mendaciter ponitur.* A semetipso igitur non loquetur inquit, quia à semetipso nō est. Ne quispiā creaturā esse putaret, aut posse esse fallacē, Deū esse contestatur. Tertull. *Quæ audiet loquetur,* aliter legit. Chrysost. ēt hinc filium esse Deum probat, quia Sp. S. à filio habet, quæ loquitur, Deus aūt cū sit Sp. S. non habet à creatura quæ loquatur, sed à diuina persona à qua processit. διὰ τοῦτο καὶ οὐ τὸς εσαρκώθη τῶν πνεύματος πρῶν ἢ ἐνηνέναι, καὶ ἐμφράττων τὰ σώμματα ἢ ἢ ἰπήχησιν ἢ ἐφάπτε φιλανθρωπίας εἰς ἀφορμὴν ἀσεβείας λαμβανόντων. ὅτ' ἂν δὲ λέγωσιν, ὅτι διατοῦτο ἐσαρκώθη ὁ υἱὸς, ἐπειδὴ καθ' ὑστέρεσ ἦν δὲ πατρὸς, ἐρῶμεν πρὸς αὐτὸς, τί οὖν ἂν εἶπεν περὶ πνεύματος, ὃ δὲ ἔλαβε σάρκα, καὶ οὐ δήπου διατοῦτο μείζονα ἔχει αὐτοῦ ἐρεῖ τε, ὅτε τὸν υἱὸν αὐτοῦ κατεδέεστερον. διατοῦτο καὶ οὐδὲ τὸ βαπτίσματος ἢ τελὰς παρελαμβάνετω. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ, τὸ πᾶν ἐχάστοθη δώματω, καὶ ὁ υἱὸς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸν ἅγιον. *Et ideo ipse carnem accepit, spiritui operationem reseruauit: & ita his silentiū*

A seipso non loquitur quia à seipso non est.

Christus à Deo habet.

imposuit quū inenarrabilis benignitatis materiam in impietatis argumentum accipiunt. Cum enim dicant propterea filium incarnatū, quoniam inferior erat patre dicemus ad alios: Quid de spiritu dicetis: Non accepit carnem, neq; propterea ipsum filio maiorem asseretis. Theophylactus quoque Spiritum sanctum nihil à se dixisse, sicut Christus nihil dixit à se, existimat. Chrysostomus, ὥσπερ οὖν εἶπον ἐγώ, ταῦτα κἀκεῖνο φησὶν ἐρεῖ, οὐδὲν ἐναντίον, οὐδὲν ἴδιον ἔχων τὰ ἐμά. *Quæ ego dixi, ille & ille dicet: nihil contrarium, nihil proprium præter mea.* Non quod nihil noui, sed nihil non à Christo, hoc enim ipse explicat. ὥσπερ οὖν καὶ ἑαυτὸν λέγων, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ τοῦτο φησὶν ὅτι κάθεν ἐκτὸς τοῦ πατρὸς, οὐδὲν ἴδιον παρ' ἐκεῖνον καὶ ἀλλότριον οὕτω καὶ περὶ τοῦ πνεύματος. *Quemadmodū igitur de seipso loquens, à me ipso non loquor, hoc dicit: quod nihil sine patre, nihil proprium præter illum, & alienum, sic & de Spiritu sancto.* Quemadmodum igitur non omnia ante Pater dixerat, quæ ipse docuit, ita neque omnia ipse quæ Spiritus sanctus postea suggessit licet non aliena.

§. 2. Calumnia vera est, cum nos sectarij accusant quasi ex nobis ipsis aliqua doceamus. Ita Rudolphus Gualteri, Bullingerus, Hunnius, alijq;. Et Bullingerus quidem omnia Catholicos à seipsis loqui, quæ in sacris literis disertè expressa non sunt, quod idem etiam Caluinus oggannit. Bullingerus quidem omnia dogmata in scripturis clarissime proposita imaginatur, imo Apostolos perfidiæ accusandos si non omnia scripsissent accurate, quæ in Ecclesia sunt credenda.

Respondeo. Hæc omnia ipsos loqui à seipsis & iacere in nos calumniā παλινδρομοῦσαν, quæ in ipsos recidit. Nā nihil in Ecclesia docendū esse, quod non est in scriptura. nulla docet scriptura. Omnia disertissime ex pressa esse nusquā legimus. Ne alia quidem eorū dogmata, vt corpus Christi esse figurā corporis, credere esse simulare fidem. Homicidas & adulteros retinere Sp. S. & iustitiam. hæc aliena Christo, hæc nō à Spiritu sancto, sed à seipsis, imo à patre diabolo loquūtur.

Hæreticorū dogmata nō sunt in scriptura.

Apostoli ad prædicandum non scribendū missi.

At Apostoli cur non omnia scripserunt? Cur Christus nihil scripsit, nec viuus scribi curauit? Ad prædicandū, non scribendū omnes missi sunt, cū visum est opportunum, scripserunt. Cur vero non nisi paucis, & vt visum est hæreticis, non nisi Græce scripserunt? An Hebræis, Latinis, barbaris Euangelium inuiderunt? An ideo illarū gentiū Ecclesiæ non fuere veræ, qui verbo tradito non scripto vtebantur? At explicata est illis scriptura Græca, ita sanè: traditione ergo Euangelium didicerunt, vti illi qui legere nesciunt. Legunt Germani, & Poloni sonantes sua lingua scripturas, nec tamen scriptū est, eas esse veras scripturas, sed credunt tralatoribus. Cur non etiam & explicatoribus? Non putarunt Apostoli omnibus linguis scribendum, sed successoribus explicanda reliquerunt, & quæ scripserunt, & quæ prædicarunt.

QVÆSTIO IV.

Quæ futura annuntiabit?

Summa auctoritas Prophetarum.

§. 1. Consolatio ad hoc pertinet, vt ostendat eos fore magnæ auctoritatis, quā possint cōuincere Iudæos & gentes, atq; inter cætera promittit donū Prophetiæ. Summa aūt erat inter Iudæos auctoritas prophetarū. Nam humanæ mentis curiositas præsentium fastidiosa, futurorum auida, maximi eos æstimat, quos futura prænidere cognoscit. Futura illa quidam restringunt ad statū Ecclesiæ, & spiritalia, verum ad omnia quæ cognouerunt per Spiritum prophetiæ homines diuersi, tam Apostoli, quā alij. Lutherus negat iā opus esse miraculis, nec iā futura cognosci. Sed refellitur Christi verbis. Ecclesiæ suæ promisit Spiritū prophetiæ, τὰ ἐρχόμενα futura annuntiabit Sp. S. & tēpore Apostolorū Agabus, & filiæ Philippi prophetiā habuerunt, atq; adeo, vsq; ad nostra tempora non defuerunt, qui longe dissita, & futura prædixerint. Prophetiæ igitur donū inter cæteras notas veræ Ecclesiæ

Opus etiā nunc miraculis.

signū est, vt illa sit Ecclesia in qua Prophetæ sunt, & ea nō sit in qua nulla est futurorū presensio. Ita Io. Apoc. 19. *Testimonium Iesu est Spiritus prophetiæ.* Et Ephes. 4. ad extremum vsq; diem vt alia dona, ita etiam Spiritus prophetiæ in Ecclesia continuatur. Inter cæteros vide de his Bozium l. 6. c. 11. de signis Ecclesiæ.

VERSVS 14.

Ille me clarificabit: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

QVÆSTIO I.

Quid sit quod ait Dominus, de meo accipiet?

§. 1. Ne maiorem forte Spiritum sanctum filio esse existimarent, fore ait, vt ipse Spiritū clarificet & illustret, δοξάσει glorificabit; docebit enim eius diuinitatem maximisq; miraculis cōfirmabit. Ipse quasi legatus Christi omnia præstabit, caritatem diffundet in corda fideliū. Expositio est triplex. *De meo accipiet,* hoc est ex scripturis accipiet. Deinde de meo, hoc est de mea doctrina accipiet. Tertio de meo accipiet, quia à me procedit. ita vt procedendo essentiam, ita etiam docendi munus aliaq; accipiet. Prima expositio est aliena; non enim sola scriptura vsus est, sed multa non scripta reuelauit, nondū nouum fœdus erat scriptum: sed ipse reuelauit, quæ scribenda, & quæ non scribenda fuerunt. Deinde scriptura tam Spiritus sancti quā Christi erat. Illo. n. inspirati locuti sunt prophetę quę inspiratio Spiritui sancto appropriatur. De scripturis tamen accepit, dum eas interpretatus est Apostolis, & memoriam bibliorum illis momento contulit.

De meo quid?

De scripturis accepit.

§. 2. Altera interpretatio duplici modo intelligi potest. Primo vt nihil docturus dicatur, nisi quod Christus docuit, eiusq; doctrinā in memoriā reuocaturus. Hunc sensum nonnulli hæretici frustra contra traditiones vrgent, & supra refutaui. Alius sensus verus est: nempe de mea doctrina factisq; accipiet & docebit, quæ ego docturus eram, si iā idonei esseris auditores. Chrysostomus monet, non ideo accipere, quod indigeat aliena institutione, ἐξ ὧν ἐγὼ ἔμελλον διδάσκειν ἐκ τούτων καὶ αὐτὸς ἐρεῖ *Ex quibus ego docturus eram, ex eisdem & ille loquetur.* Addit ille Spiritum plura locuturū, quā locutus sit filius, ideo filium clarificare. Non ergo à Christo abducet, sed Christum commendabit, idque de meritis Christi; nam omnis etiam gratia, quam nobis donat, de merito redemptoris donabit.

§. 3. Tertiam interpretationē magno consensu habent patres interpretes, atq; adeo etiam multi hæretici. De meo accipiet, quia à me procedit. Quia eadē mea, & illius scientia, sicut essentia. ἐκ ἐμοῦ ἤτοι σαυτοῦ καὶ κατὰ γνῶσεως inquit Chrysostomus, *Ex eodem thesauro, & diuitijs scientiæ.* Et Nazianzenus. Ex eo vtiq; quod est filius, quia & filius ex eo, quod est pater. Orat. 5. Et Theophylactus: *Glorificabit me, nam in nomine meo omnia loquetur, & faciet, & nihil contrarium dicet: vt ego propter facta per ipsum miracula Deus credar, vobis meū discipulis diuite gratiā infusa & per meam mortem nomen meū magis effulgeat. Postea cum audierunt Dominum dicentem: quod vnus nobis dux Christus est. Vt ne existimarent: quod postquā vnus magister es ipse, quomodo nobis dicū & alium fore magistrum Spiritum? subinfert: Ex meo accipiet; hoc est. Ex meo thesauro, qui est patris. Postquam enim omnia, quæ habet pater, mea sunt, & meæ diuitiæ, & Paracletus ex illis quæ patris sunt, loquetur, merito dico, Ex meo accipiet: hoc est, Thesauro, & diuitijs, & cognitione.* Quare hinc deitatem Spiritus probat: Nulla enim creatura eo modo accipere potest de illis quæ sunt Dei. Eadem est sententia Ignatij ad Ephesios, Martialis ad Burdegal. c. 10. Cyrilli Ierosolymit. catech. 17. Epiphanij. Sed eam præcipue in disputationibus cōtra Arianos Athanasius illustrauit. Maxime ad consolationem pertinebat, vt intelligerent,

Ex Christi accipit prō cedendo.

Spiritum eiusdem secum esse naturæ, atque essentiæ, atque adeo se quoque semper cum illis fore. Athanasius contra Vrbicum. *Si pater non est, sed ab eo procedit, si filius dicit: de meo accipiet, nec tamen factus est, quid tibi esse videtur?* Et oratione secunda contra Arianos. Dominum qui Sp. S. accepit, vt hominum, etiam misisse, & dedisse, καὶ μὴν αὐτὸς ὁ κύριός φησι. τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. καὶ ἐγὼ αὐτὸ ἀποστελῶ. καὶ λάβετε πνεῦμα ἅγιον τοῖς μαθηταῖς. καὶ ὅμως ἄλλοις παρέχων ὡς λόγῳ καὶ ἀπαυγασμα τοῦ πατρὸς, λέγεται νῦν ἁγιάζεσθαι. ἐπειδὴ πάλιν γέγονεν ἄνθρωπος καὶ τὸ ἁγιαζόμενον σῶμα αὐτοῦ ἐστιν. *Quin & ipse Dominus loquitur discipulis, Spiritus de meo capiet: &, Ego illum mitto: &, Accipite Sp. S. Attamen is qui alijs donat, vtpote verbū & splendor Patris, nunc dicitur sanctificari postquam homo factus est: & ipsius est corpus quod sanctificatur.* Et de communi essentia patris filij & Sp. S. probat, ὅτι ἡ τελὰς ὑφ' ἑαυτῆς δοξάζεται. *Quod Trinitas à seipsa glorificetur.* Et eodem libro communem doctrinam contra Arianos asserit, qui inter illa verba ἐξ οὗ, & δι' οὗ hanc distinctionem faciebant. attribuentes illud ἐξ οὗ, *Ex quo*, patri, at vero δι' οὗ, *per quem*, filio. *Inuenimus enim*, inquit, *in scripturis & de patre dici δι' οὗ, & de filio, ἐξ οὗ, & de Sp. S. similiter.* De filio hunc locum citat. Quin etiam illi qui de donis interpretantur, hanc tamen ὁμοουσιότητα identitatem naturæ hinc probare concedunt.

§. 4. Hinc facile refellitur, quod Theodorus Vitus obijcit. *Sp. S. nihil à seipso dicere, à Christo accipere, non igitur Papam posse à seipso legem ferre, aut dogmata præponere.* Nam ridicula consequentia est, quæ à personarum in eadem essentia coniunctione sumitur, ad leges Ecclesiasticas ferendas. Cur enim Papa nō possit, aut de moribus aliquid cōstituere, aut scripturam explicare, aut errores damnare, aut traditiones à maioribus datas tueri, idcirco, quod à patre filioq; procedat Sp. S. Ita vero locum eum etiam hæretici interpretantur. Bullingerus, de meo accipiet. *Hoc est, meæ est naturæ.* Rudolphus Gualteri, hic ait indicari Trinitatis mysteriū Strigelius; *De meo, accipiet aliquid essentiale.* Et Hunnius hūc in locū. [Octauus (locus est) de summo & ineffabili plane mysterio admirandæ illius κοινωνίας, quā in Trinitate habent, Pater, Filius, & Sp. S. Eam paucis verbis expressit Christus, inquiens, Omnia quæ habet pater mea sunt. Cū igitur omnia sint patris, & Christus probet, ideo Sp. S. de suo accipere, quia omnia patris sua sint, clarum est. Eius hanc esse argumentationem. Sp. S. accipit de eo quod est patris, omnia patris sunt filij, ergo accipit de eo quod est filij. Quod de essentia veteres & recentiores interpretantur.] Verba Hunnij sunt. [Quicquid igitur pater esse, & habere dicitur, exceptra personæ suæ singularitate, id totū filij quoq; est, cum quo æternā suam diuinitatē, essentiam, maiestatem, gloriam, & vitæ suæ plenitudinem, in vnitate essentiæ sine vlla diuisione, & distractione communem habet pater: Ita pater & filius communem quoq; habent Spiritum, qui ipse quoq; in vnitate essentiæ, cum patre filioq; viuit, regnatq; Deus benedictus in sæcula.] Hæc non ideo dico, quod si concedamus de donis sermonem esse, sequatur quod infert hæreticus. Nam quicquid Pontifex ex auctoritate docet Ecclesiam, à Christo accepit, non de suo commentus est.

Trinitatis processio non impedit leges Ecclesiasticas.

Caluini error in Trinitate.

§. 5. Quæ ēt Caluinus passim contra Sp. S. blasphemat, ex hisce confutantur, vt cū patri primū, filio secūdū, tertiū honoris gradū Sp. S. tenere docet, vt in c. 6. Io. in 26. Matt. & in confess. 6. Beza in Geneuensibus. *Essentiā diuinam realiter, & ab æterno distinctam dicit, in personis.* & Caluin. l. 1. c. 8. §. 19. 23. *Sp. S. non habere essentiam seu deitatem à patre & filio per æternam productionem, aut communicationem, sed à semetipso.* Eodem modo contra Valentinū gentilem disputat. Hinc Trinitarij in Illyrico & Dacia tres se Deos habere ex doctrina Caluini profitentur. Contra hæc Athanasius multis locis, & l. de susceptione humanæ naturæ. Si n. non habet à patre & filio eandē essentiā, aut plures Dei sunt, aut creatura est Sp. S. vt Basilius Ancyranus, Georgius Laodicenus, Sylanus, cœteriq; semiariani docuerunt. Vide & Theodoretū l. 2. fabul. hæreticarū. Basiliū contra Eunomiū. Ambrosium Hilariū, cœteros. Verū ille essentiā habere vnāquamq; personam à seipsa comminiscitur, & Patres Nicenos durius locutos, & stolidā texuisse Battologiam. In actis serueti. p. 44. At si tres essentiæ sunt. necesse est, tres esse Deos. Tres personas appellat aliquando in vna essentia residētias. Et Beza fane à Christo non accepit, quod in confess. c. 2. habet. *Scriptura sacra perspicue nos docet, hanc diuinam essentiam, in tres personas vere realiterq; distinctam nempe patrem, filium, & Sp. S.* At nusquam hoc scriptura dicit, nusquam iubet illud eradi, *Deum de Deo.* Hinc Statorio & Blandratæ tres Dei esse visi sunt.

VERSVS 15.

Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quia. &c.

QVÆSTIO I.

Quomodo omnia quæ habet pater, sua dicit?

§. 1. CVm se omnia à patre accepisse sæpius sit testatus, nunc obiectioni, quę discipulorū animos pulsare poterat, occurrit, cur non dicat ēt Sp. S. accipere à patre? Responsio est. Omnia quæ habet pater mea sunt, itaq; quicquid à patre accipit, etiā à me accipit. Caluinus de donis ita interpretatur, vt de naturæ communione neget. *Alij exponunt*, inquit, *cōmune esse filio, quicquid habet pater, quatenus idē est Deus. Sed hic nontā de arcana & intrinseca, vt sic loquar, potentia disserit, quā de iniūcto sibi erga nos officio. Deniq; suas diuitias prædicat, vt nos ad fruendū inuitet: atq; inter dona, quæ per eius manū à patre accipimus Spiritum recēset.* Caluinū refutat patrū expositio imo & Zwingliani, vt Bullingerus: Omnia esse substantiæ paternæ, & esse Characterē docet. Accurate Cyrillus l. 11. c. 2. & Hilar. l. 8. de Trin. docet non esse Deū solitariū, & opes has ad essentiā pertinere, *A filio*, inquit, *igitur accipit, qui & ab eo mittitur, & à patre procedit: & interrogo vtrū idipsum sit à filio accipere, quod à patre procedere? Quod si nihil differre creditur, accipere à filio & à patre procedere certe idipsum atq; vnū existimabitur, accipere à filio, quod sit accipere à patre. Ipse. n. Dominus ait: Quoniam de meo accipiet & annūciabit vobis. Omnia quæ habet pater mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet & annuntiabit vobis. Hoc quod accepit siue potestas, siue virtus, siue Doctrina, filius à se accipiēdū esse dixit: & rursum hoc ipsum significat: accipiendū esse à patre. Cū. n. ait: Omnia quæcunq; habet pater, sua esse, & idcirco dixisse se, de suo accipiendum esse, docet ēt à patre accipienda, à se tamen accipi: quia omnia quæ patris sunt, sua sint. Nō habet hæc vnitas diuersitatem: nec differt à quo acceptum sit quod datum à patre datum referatur à filio. Nunquid & hic voluntatis vnitas afferetur? Omnia quæ habet Pater filij sunt: & omnia quæ filij sunt, patris sunt. Ipse. n. ait: Et mea omnia tua sunt, & tua mea. Nondum loci est vt demonstrem cur ita dixerit, Quoniam de meo accipiet: futuri. n. temporis significatio est vbi accepturus ostenditur: nunc certe ideo à se accepturum ait, quia omnia patris sua essent. Dissecta naturæ huius, si potes, vnitatem: & aliquā dissimilitudinis inter necessitatem, per quam filius non sit in vnitate naturæ. A patre enim procedit Spiritus veritatis: sed à filio mittitur, & à patre. Omnia quæ patris sunt filij sunt: & idcirco quidquid accipiet à filio accipiet ille mittendus, quia filij sunt vniuersa quæ patris sunt. Natura itaque in omnibus tenet suā legem, & quod vnum ambo sunt, eiusdem in viroq; per generationem natiuitatemq; diuinitatis significatio est: cum id, quod accipiet à patre Spiritus veritatis, id filius dandum à se fateatur. Non permittenda igitur ad impiæ intelligentiæ libertatem hæretica peruersitas est vt dictum hoc Domini quod quia omnia patris sunt, sua sunt, idcirco à se accipiet Spiritus veritatis non ad vnitatem confiteatur referendum esse naturæ.* Athanasius clarissime in ipso Cōcilio Niceno disputans cōtra Arium

Omnia patrū & filij.

Arium sic verba interpretatus est: quod nobis magno esse argumento debet, ne eum sensum excludamus, quem videmus in præsentia tot sanctorum virorum contra hæreses valuisse. γινώσκων γὰρ ἑαυτὸν μὴ διεξῶσα ὅτι ὁ πατὴρ καὶ ἐγώ ἐσμεν, ἀλλ' ἡνωμένον τῇ θεότητι τῷ θεῷ πατρὶ αὐτοῦ, τῷ ἑαυτὸν προγνῶσιν ἐν τῇ τοῦ πατρὸς προγνώσει ἐσήμανεν, ὡς φησὶν, ὁ κύριος, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν, καὶ πάλιν, πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν. οὐχ ἕνεκεν κλεῖων ἀγαθημάτων τοῦτο ἔφη ὁ σωτὴρ, τὸ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστιν, ἀλλ' ὅσα ἀνῆκεν τῇ θεότητι, τοῦ πατρὸς αὐτὰ ἴδια, ἔφη ὁ κύριος. οἷον τὸ ἀΐδιον, τὸ ἄφθαρτον, τὸ ἀκτίστον, τὸ ἀπερίληπτον, τὸ δυνατὸν, τὸ προγνωστικόν, καὶ ὅσα ἐστὶν ὁ πατὴρ ταῦτα ἴδια τοῦ υἱοῦ τυγχάνει. *Cognoscens enim se à patre non distingui substantiâ, sed Deo Patri Deitate vnitum, suam in Patris prouidentiâ prouidentiam significauit, vt dicit Dominus. Ego & Pater vnum sumus. Et rursum: omnia quæ habet Pater mea sunt, Non hoc dicit propter res creatas Saluator, omnia quæ habet Pater mea sunt, sed quæ sunt in Deitate patris illa propria, dicit Dominus: vt immortalitas, incorruptibilitas, incomprehensibilitas, immutabilitas, potentia, prouidentia, & quæ est Pater, illa propria sunt filij.* Patris diuinitas est filij.

Oratione 2. contra eosdem, eum cum dicitur sedere ad dextram patris, indicare non patrem sinistrum sibi esse, sed id quod δεξιὸν est, & ἦμιον, *dextrum, & magnificum* patri, id quoque suum esse, atque inde esse, quod dicit. Omnia quæ habet Pater mea sunt. Idem confirmat oratione. 4. In hoc autem dictum. Omnia mihi tradita sunt, hunc locum manifestissimum esse dicit. Diuinam substantiam verbi vnitam esse naturaliter suo patri. & illud dictum quod in manibus habemus, clarissimam rei claritatem, quam quærimus exhibet; dicente saluatore: *Omnia patris mea sunt.* Quid sit à dextra esse.

Constat ex eodem Athanasio non modò eum locum sic vsurpasse, frequenter contra Arianos, & Macedonianos, nec ab illis vnquam responsum, sed etiã interpretationem à patribus Nicenis approbatam. Verba etiam eius referam, quia sententiam 318. patrũ continent. l. ad Serapionem: *Spiritum non esse creaturã. Cæterum quia omnia Patris illi propria sunt, consubstantialis esse Patri merito reputabitur. Ita enim patres rem intelligentes, confessi sunt in Nicæna Synodo coessentialem, & ex substantia Patris filium esse. Satis enim perspiciebant, creatam substantiam nunquam sibi posse arrogare hoc dictum, omnia quæ Pater habet mea sunt. Quomodo enim quæ initium existendi sortita sunt haberent in se illud, qui est, & qui erat in æternum? Ideoque cum filius habeat hæc omnia & quæ patris sunt, necessarium est, filij naturam non creatam, sed substantialem patri existere, præsertim cum natura illa creatitia neutiquam capax esse possit eorum, quæ propria sunt Dei. Propria autem Dei sunt, ex quibus cognoscitur Deus, qualia sunt, omnipotentia, ipsa essentia & immutabilitas, aliaque superius dicta: ne consubstantialis cum suis creaturis ipse creator appareat secundum istos stultos, habeatque tantummodo ea quæ res creatæ in se habere possunt. Et ita refutaueris impietatem eorum, qui dicunt Filium Dei creaturam esse.*

Nollem ergo ab eã interpretatione recedere, quã venerabilem fecit, tanti Concilii assensus. Vide & Bellarminum l. 1. c. 6. de Christo, & l. 2. c. 22.

VERSVS 16.

Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me: quia vado ad Patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem, Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, & , quia vado ad Patrem? Dicebant ergo, quid est hoc quod dicit, Modicum? nescimus quid loquitur.

QVÆSTIO I.

Quod illud modicum?

§. 1. NOn discipuli duntaxat tristes, & afflicti dubitant, sed hodie etiam à multis ignoratur. Abiturum audierant, sed quomodo post modicum rediturum sperarent, non inueniebant. Prima interpretatio. *Modicum & nõ videbitis me*; nam post exiguum tẽpus capiar, crucifigar, moriar, quæ omnia intra diei spacium euenient. Et modicum iterũ, & videbitis: nã tertia die resurgam, & ostẽdam me vobis. Hæc Chrys. & qui sequi eum solent. Secunda. Modicũ tẽpus, quo me visuri non estis, hoc est tempus, quo in sepulchro ero. & modicum tẽpus fore ẽt illud tempus quo post resurrectionẽ visuri erant: nam dies erunt quadraginta. Tertia. Post modicum tempus nũquam visuros in corpore mortali, post aliud modicum semper visuros, nẽpe in regno suo, & gloria. Quarta. Modicum tẽpus erit, post quod non videbitis me, nempe vsq; ad ascẽsionem, & modicũ erit, post quod videbitis me, nẽpe ab ascensione ad extremũ iudicii diem. Nã videtur illud etiam longissimum tempus modicũ esse. 2. Pet. c. 3. Omnibus expositionib. conuenit ratio, quã subiecit: Quia vado ad patrẽ. Deinde etiam tristitia, & quæ inde consecuta est lætitia. Omnes expositiones suos habent, & bonos auctores. Vltima Augustini est, & Maldonati. Cui solum obstat, quod Christus de consolatione aliqua loqui videtur, quę breui eos exhilaratura esset, non quã post multa sæcula acceptari essent. Rationis etiam consentaneum videtur, vt inter illa modica sit aliqua proportio; quæ nulla est, si primo modico pauci dies, altero vero duo annorũ forsan millia designantur. Neq; necesse vt flendi & plorandi tẽpus ad totam Apostolorũ vitam extendatur: nã accepto Spiritu S. quamuis aduersa passa sint, & tristitiam habuerint, non tamen plorauerunt, & fleuerunt, sed iuerũt gaudentes à conspectu consilii. Quin v. 24. *Petite accipietis, vt gaudium vestrũ plenũ.* in hac ergo vita petierũt, & gaudium plenũ fuit, & gaudium nullo ab illis abstulit Quare secunda interpretatio accõmodatior videtur. Varia interpretationes.

§. 2. Hanc etiam partem Ariani allatarunt. Vadit ad patrem, non ergo est Deus. In promptu est solutio. De natura enim assumpta loquitur, qua mortus est, & sepultus, & resurrexit.

VERSVS 20. 21. & 22.

Cognouit autem Jesus, quia volebant eum interrogare: & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi vobis, Modicum, & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, &c.

QVÆSTIO I.

Quid promittit?

§. 1. FVturorum cognitionem à Spiritu Sancto discipulis promisit. Nunc occultarũ cogitationum se cognitorẽ demonstrat; cũ scire se dicit, quibus de rebus inter se cogitarent, & agerent. Nec videtur tamen rem exponere: sed tamẽ cũm tristitiam eorum Breuem dolorẽ fore promittit.

prædicit, & lætitiæ vicissitudinem, maximam consolationem adfert. Exiguum vero tempus tristitiæ definit, lætitiæ maximum, quod etiam parturientis exemplo declarat, cuius est acutissimus, sed breuis dolor, & gaudio de nato filio compensatur. Quæ promissio maxime dolorem lenit. Mundi ex paruo & fluxo gaudio æternos dolores tacet: non enim ad eorum consolationem hoc necessarium erat. Pulchre expressit Nonnus.

Κλαύσετε καὶ θρήνυς ἐπαΐσσετε, λισσαλέως ἡ
Κόσμος ἐφ' ἁχθόσοισι χαρήσεται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
Πένθιμος ὑμείερης μεταγνίσεται οἴστρος ἀνίης,
ὅττι γυνὴ βαρυφόρτος ἀχος πελέθυμον ἐλέσσει.
ὀξυλεροὺς βελέεσσιν, ἰμαστιμένη τοκέτοιο,
ὥρην γὰρ τεμέει βαρυώδινον, ἣν δὲ λοχεύσῃ,
θρύπτεται παπαινομένης ὀδύνης ἀχθος ἀνίης,
καὶ πεσέρης ὠδῖνος οὐ μνάεται, ὅττι καὶ ἄλλο
Αὐλὶ φανὴς βλάστησεν ἀνὴρ παλινάυξει κόσμῳ.
Ἀγχίλοκος μίμημα λεχοῖδος, ἄφελε καὶ ὑμεῖς
πρῶτα μὲν ἀγλαΐσητε ἀμιξέλε θυμὸν ἀνίης.
Ἀλλὰ πάλιν θρήσω ὑμέας, ὑμείερη δὲ
μηδήσει κραδίη πλινάγρεϊ, ὑφιφανὴς δὲ
χάρμα πάρ' ὑμείων ἀμέλατον πόρῃ, οὐ λίς ἀμέρσει
εἰς χρόνον οὐ λήγοντα.

Plorabitis & threnos occinetis, rabiosè vero
Mundus in rebus non sanctis gaudebit, sed & iterum
Lugubris vestræ doloris stimulus abibit,
Vt mulier grauida dolorem circum animum voluit,
Acutis telis partus vexata,
Horam enim tremit dolorum partus, postquam vero peperit,
Acerbum concocti doloris onus excutit,
Et prioris doloris non meminit. quod & alius
Apparens floruit vir mundo qui iterum angetur.
Vicini partus instar, nunc & vos
Primum vigilacibus animum doloribus pungetis,
Sed congregabo vos, vestrum autem
Cor gaudebit, iterum collectum, sublime vero
Gaudium à vobis immutabile nemo auferet.

VERSVS 23.

Et in illo die me non rogabitis quicquam. Amen, amen dico vobis, si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

QVÆSTIO I.

Quo die non rogabunt quicquam?

§. 1. VErbum Græcum est ἐρωτᾶσθε, quod proprie est, interrogare, explicetur, quod nescias. Sic ἐρώτημα & ἐρώτησις significant quæstionem, aliquando tamen est idem quod precor, peto. Quidam illum diem interpretantur diem iudicii: & vitæ æternæ, quo pii omnes Deum videndo, ita omnia ad se pertinentia cognoscent, vt nihil interrogaturi sint: nec pro se nec aliis rogaturi. Verum de hoc præsenti tempore accipere malo, quo illuminati, Spiritu Sancto, non interrogabant, quid dicendum esset, sed omnia à spiritu dictabantur. Non quod os Domini non consulerent Apostoli & successores, sed quod in quæstionibus talibus, quales nunc vt difficiles proponuntur, hæsuri non sunt. Nunc enim tirones sunt, postea perfecti euadent, & tales quales Ierem. c. 31. 34. describit. Theophylactus, non rogabitis πίστιν οἷον καὶ πρώην, πῶς ὑπάγεις; *Tale quale prius; quo vadis?* Et Chrysostomus. Τί ἐστιν ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε; οὐδὲ ἠσθόμεσθα τίτε, ἀλλ' ἔοικε τὸ ὄνομα μόνον εἰπόντας, πάντα λαβεῖν, δείκνυσι δὲ ὀνόματος τὴν δύναμιν, ἡνίκα ἐρώμεν, μηδὲν προσκαλούμενον, ἀλλὰ ὄνομα ζόμενον μόνον, καὶ πάντα τῷ πατρὶ παιεῖ διὰ τούτου. *Quid vero est, non rogabitis? neque egebitis mediatore, sed sufficit nomen solum proferentes omnia accipere; ostendit vim nominis, quod neque visus, neque inuocatus sed nominatus solum, à patre facit mirabilia.*

Non rogabunt quæ ante.

Quod vero Caluinus nugatur, Apostolos magis truncis similes fuisse, quam hominibus, consuetum est illi conuitio sanctos incessere: Christus infirmos non truncos æstimat. Trunci ne rudes quidem quæstiones proponunt.

QVÆSTIO II.

An omnia quæ in Christi nomine petunt, sint impetraturi?

§. 1. ALio loco, quo modo restringendum sit, quod dicit, *omnia*, docui. Nunc quid sit in nomine Christi petere, explicandum est. Theophylactus, solo nomine Christi, seu nominatione dicit omnia posse impetrari.

Hic ergo vnus est modus. Alter, vt Deum rogemus per Christum redemptorem, quo Ecclesia perpetuo vtitur, & omnes orationes ea inuocatione concludit. Sic Athanasius de vita Antonii. *Saluatoris enim promissio est ita dicentis: Si habueritis fidem vt granum sinapis, dicetis huic monti, Transfer te & transferetur, & nihil impossibile erit vobis. Et iterum: Amen Amen dico vobis, omne quod petieritis patrem in nomine meo dabit vobis: Petite & accipietis. Ipse enim suis discipulis, & vniuerso credentium cœtui nunc subiectionem dæmonum, nunc variarum infirmitatum pollicens curationem, aiebat: Gratis accepistis, gratis date. Nunquid sua virtutis imperio curabat Antonius? Nunquid suæ possibilitatis arbitrabatur esse quod fecerat? orationibus non præceptis dæmones morbique cesserunt, & ad Christi Dei nostri nominationem semper vniuersa perfecta sunt. Nemo sapientum sanitatum admirationem adscribat Antonio, sed Domino Iesu, qui solitam erga creaturas suas ostendens benevolentiam, nūc quoq; per electū famulum suum indulgēter exercuit. Antonius tantū orabat, & ob vitæ eius merita, cuncta Dominus largiebatur.*

§. 2. Nomen hoc diuinum esse, & indicare filium esse eiusdem cum patre substantiæ, & Spiritum S. pariter, & tamen diuersas personas demonstrat Athanasius l. 2. de propriis personis. *Sed & si Spiritus S. in suo nomine tantum veniisset, & nō in substantia communi, tam proprium nomen eius in persona esse videretur, non secundum cōmunem naturam, vt tātum vnusquisq; nomina singula in personis suis ostenderet, Deitatis autem vnitum nomen non indicaret, Porro in hoc nomine Deitatis venit filius, in quo est natura cum patre. Et in cuius natura nomine venit Spiritus paracletus, quæ in hac ipsa sacrosancta trinitate vniter consistit, sicut superius prædixi, patre de filio suo indicante: Nomen meum est in illo: Et filio hac dicta confirmante:* Ego veni in nomine patris mei & non recepistis me. Cum autem alius venerit in nomine suo, illum recipietis. *Sed & de Spiritu Sancto ipso rursum repetente:* quem mittit Pater meus in nomine meo. *Et deinceps eum de nomine suo audi discipulos adhortantem:* Omnia quæcunq; petieritis à patre in nomine meo, dabit vobis. *Sed Apostolum Paulum eadem testantem:* Sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & Spiritu Dei nostri. *Audi & Esaiam de vnito nomine gloriæ S. Spiritus declarantem:* Descendit Spiritus à Deo, & eduxit eos: Sic eduxisti populum tuum facere tibi nomen gloriæ. *Discè iam vnitum nomen esse in natura diuina trinitatis.*

Nomen Christi diuinum.

§. 3. Sectarii omnes pene, vt Lutherus, Caluinus, Theodorus Vitus, Hunnius, petulantissime Bullingetus, ex hoc loco, inuocationem sanctorum damnant Idololatriæ. Hunnius qui recens scripsit, cum non ignoraret, quid Catholici respondere soleant, mēdacio grauare nos maluit, quam tritum cauillum suorū omittere. [Damnanda quoq; Pontificiorū idolomania mul-

„nia multiplex, qui hunc summum cultum inuocatio-
„nis ad sanctos defunctos, atq; Angelos transtulit rũt.]
„Sed argumenti vim inspiciamus [Orandus est Deus in
„Christi nomine, ergo inuocare Angelos est crimẽ ido-
„lolatriæ: & multo magis defunctos.] Cõsequentiam
alio modo probare non possunt, nisi dicãt eodem in-
uocationis genere, nos inuocare Deum, & sanctos,
quod nobis securus veri, & famæ Hunnius impingit.

Sanctis nõ tribuimus honorem diuinum

Nos enim omnibus libris & concionib. protestamur, alio genere, nos Deum, alios sanctos inuocare. Deum vt creatorẽ & Dominum rogamus, vt sua nos benevolentia, & potentia protegat: Sanctos rogamus vt nobis adsint, pro nobis, & nobiscum Deum orando. Atq; adeo profitemur & verbis cõceptis cõtestamur. Sanctos Dei amicos, Dei famulos, Dei creaturas, nihil de nobis scire, nihil posse, nisi quod benignissima misericordia Deus illis dederit: nihil nisi precario nobis conferre posse. at qui misero precibus auxilium à Deo impetrat, non est ille Deus: Sed minister eius quem adorat. Hæc cum omnes Catholici, & pueri clamitẽt, effrons est calumnia, cum dicimur summum cultum ad Angelos & sanctos defunctos transferre. Blasphemus est, quisquis inuocationem sanctorum ad Deum transfert, Deum enim fingeret alteri Deo supplicem. Sanctos viuos eodem modo inuocamus, nec Deos tamen dicimus.

§. 4. Hæc cum ita sint, alii mitius in speciem nos
„accusant: [Et Christum mediatorem nos fugere cla-
„mant, cum alios patronos, aduocatos, intercessores
„adsciscimus: & suo nos officio Christum spoliare
„contendunt.]

Christus solus mediator.

Graue etiam hoc crimẽ est, quam autem graue est, tam ab illo longe nos absumus. Non cognoscunt illi mediatoris officium, nec dignitatem; nam aliorum intercessione derogari Domino suspicantur: quod omnino falsum est. Christus mediator est, infinito merito, quo nobis omnia dona quæ à Deo accipimus, ex vera iustitia promeruit. Infinita etiã satisfactione, qua nos à delictis redemit. Efficacissima interpellatione apud patrem, qua ex iustitia semper exauditur. Hoc meritum, hanc satisfactionem, & intercessionẽ, si quis in alios transfert, Christum negauit, & est infideli deterior. At vero si quis alios amicos, siue viuos, siue defunctos roget, vt secum orent in nomine mediatoris, simulq; cum fiducia meritorum Christi ad thronum gratiæ accedant, Christum honorãt non contemnũt. Si enim orationis alienæ pro nobis postulatio, est idolomania, non potest Paulus excusari, qui Ecclesiarum preces exposcit. Imo si quis pro potestatibus, regibus, ducibus, fratribus orat, Christi officium inuadit, cum vnicus sit ille mediator: si aduersariis credimus. Si igitur nos cum pro aliis rogamus patrem in nomine filii, non substituimus nos in solium filii Dei, nec patri nos nouos mediatores obtrudimus, sed ante pedes filii supplices iacemus, pacemq; fratribus per eius merita exposcimus: cur id non possint Angeli sine idolomania. Moses prostratus humi iacet ante arcam, & orat pro gente exasperatrice, cur Angelus qui eos præcedebat orare non possit. Si autem honesta est oratio alterius pro alio, siue hominis pro homine, siue Angeli pro homine, cur eam petere honestum non est? Cur non liceat rogare alium vt faciat, quod eum facere etiam Scriptura iubet? Parui autem refert, in hac vita, an in altera degat, qui rogatur: quantum quidem ad hoc vt intelligamus, non obstare officio mediatoris preces aliorum pro aliis, sed multitudine comprecantium agnosci vnicum mediatorem. Nec nostrum est, aut recens inuentum petere sanctorum cum Christo regnantium intercessiones, quarum nulla nisi in nomine Iesu Christi fieri potest: Sed Ecclesiæ est vsus antiquissimus, quo Vigilantius, Copronymus, Waldẽses, Wicleffus, aliiq; damnati sunt. Cyprianus Epist. 2. *Orantes Deum, & Dominum nostrum Iesum Christum, vt intercedentibus Sanctis eius Apostolis, maculæ purget peccatorũ vestrorum.* Et Hieron. contra Vigilantium c. 3. *Dicis in libello tuo, quod, dum viuimus, mutuo pro nobis orare possumus; postquam autẽ mortui fuerimus, nullius sit pro alio exaudienda oratio; præsertim cum Martyres vltionem sui sanguinis obsecrantes, impetrare non quiuerint. Si Apostoli & Martyres adhuc in corpore constituti, possunt orare pro cæteris, quando pro se adhuc debent esse solliciti: quanto magis post coronas, victorias, & triumphos? Vnus homo Moyses sexcentis millibus armatorum impetrat à Deo veniam: Et Stephanus imitator Domini sui, & primus Martyr in Christo, pro persecutoribus veniam deprecatur: & postquam cum Christo esse cœperint, minus valebunt? Paulus Apostolus ducentos septuaginta sex sibi dicit in naui animas condonatas, & postquam resolutus esse cœperit cum Christo, tunc ora clausurus est, & pro ijs, qui in toto orbe ad suum Euangelium crediderunt mutire non poterit.*

Orantium multitudo ad vnum mediatorẽ conuertitur.

Id quod de mortuis dicit, habet ex Dionysio de Ecclesiastica c. 3. vbi ostendit etiam in sacrificiis sanctorũ fieri mentionem, non quasi mortuorum, sed vere viuentium. Idque ostendunt Liturgiæ vetustissimæ D. Petri, D. Iacobi, Æthiopica, quam Matthæo tribuunt, & Mediolanensis. Ita & Augustinus in Ps. 88. Hil. in Psal. 124. Amb. l. de viduis, Damasus de S. Agnete Nyssenus de S. Theodoro. Chrys. hom. 26. in 2. Corin. Cyrillus die Ioan. Baptist. in Ephesino. Vbi in tanta Synodo [illegible] his verbis inuocat. *Quis obsecro is est, qui in terrarum orbem ingressus est? quo quaso modo in illum inductus est? Mysterium hoc aperi ô Euangelista: essare nobis ô beate Ioannes, magnum quippiam & eximium. Tu qui tonitrui filius appellatus es, tu qui orbem totum singulari tua doctrina in admirationem rapuisti, tu qui voces habes immortales, tuis ô Apostole obluio & tempus cedunt verbis. Ecce tantus hic pastorum cœtus ad te venit, remoue nobis lapidem, sicut beatus Iacob pastoribus Haran: resera nobis puteum vitæ; da, vt nunc quoque de fontibus hauriamus, immo vero tuum nobis fontem appone.*

Quanta ergo impudentia est, totam antiquitatem, viros sanctos, & martyres accusare idolomanias? Quamuis cum solos Pontificios accusat, eorum probat antiquitatem; necesse est enim veteres illos omnes esse hac in re Pontificios, Lutheranum nẽ vnum quidem fuisse, multo minus Caluinianum.

QVÆSTIO III.

An Christus adorandus sit?

§. 1. CHristum cultu latriæ, vt verum Deum adorare conuenit. Cum enim Pater adoratur, etiam reliquæ personæ includuntur eadem oratione, cũ vnius sint essentiæ. Cum vero diuinitas Christi sic adoratur, etiam respectiue, & improprie, eius humanitas adoratur, tãquam coniuncta diuinitati, quemadmodum cum homo adoratur, etiam vestis adoratur, improprie tamen, & quasi per accidens. Potest tamen ẽt Christi humanitas sola seorsum spectata adorari, verũ cultu inferiore, qui creaturæ, non Deo conueniat. Quare impie dicit Lambertus Danæus: [Eum Dei o-
„re esse maledictum, qui ad ipsam carnem Christi, ẽt vt
„filio Dei hypostatice cõiũcta est, inuocationẽ dirigit.]
Ita ille Exam. l. Kemnitii. Et Petrus Richerus aduersus Iacobũ Andreæ. [Eum qui dixerit Iesum Chri-
„stum necessario orandũ, & inuocãdum; hæreticũ esse.
„Et per Christum quidẽ orandũ esse patrem, sed filium
„nũquã inuocãdũ, ne humanitati eius honor haberet.]

Christi humanitas adorãtur.

Christus adoratus est.

Non igitur mirum est, ab illis sanctorum orationes reiici, qui nefas putant ipsum Christum adorare: quos iam olim damnauit in cruce pendens latro, Luc. 23. & Ioan. 4. 10. Christus ipse. ille Samaritanam ad orationem hortatur, ille ad se venire iubet, vt reficiat, à multis adoratus, diuinitatis eius non satis gnaris, vt testantur iidem Caluiniani.

§. 2. Cal-

§. 2. Caluinianos ita Deum orare in confesso est, vt mediatorem Christum non admittãt. Negant esse posse mediatorem secundum humanam naturam, hoc officium fingunt exercuisse secundum naturam diuinam. contra illud: *Vnus mediator Dei, & hominum homo Christus Iesus.* Deum vero esse mediatorem, sacerdotem, satisfactorem, interpellatorem secundum naturam diuinam, tam repugnat æternę maiestati, quam repugnat, non esse Deum. Deum enim & mediatorẽ diuersos esse oportet, at personæ à Deo non differunt, si mediatoris officium exercet filii diuinitas, ipsa etiam sibi mediatrix est, sibi sacrificat, & cum opus illud sit commune, etiam Pater & Spiritus mediatores dicendi sunt. Deus quidem nos sibi reconciliauit, non sacrificando sibi, sed dando mediatorem Christum Iesum, qui cum nõ sit minor patre, quoad diuinitatẽ, non potest se patri per preces & sacrificia submittere, eius excellentiam sibi adorandam, & in se dominatũ protestari. Hæc ergo humanitatis sunt opera. Nos cum vetere Ecclesia hoc teneamus: Eum, qui Deo sacrificia, preces, satisfactionem offert, meretur, secundum illam naturam, qua ista præstat Deo minorẽ esse. Ac proinde secundum illam naturam Deum nõ essẽ. Quod si quis Deum esse contendat, etiam secundam illam naturam, dum mediatoris dignitatem attollit, diuinitatem partitur, in maiorem, & minorem: ideoq; Deos multiplicando, & Deum mediatorem abnegauit. Id facit Beza q. & resp. p. 33. [Cum ait Christum ẽt secũdum Deitatem humanæ naturæ coniunctam intercedere pro nobis apud patrem, non tamen inde sequi quod apud seipsum intercedat.] Id omnino nõ sequitur. Nam ipse & Pater vnum sunt: nam intercedere non est personale, aut notionale, sed absolutum, & nos cum patrem oramus, etiam filium, & Spiritum S. adoramus, par ergo in filio Dei est ratio. Imo sicut intelligere, velle, amare, opera sunt talia, quæ cunctis personis conueniant, ita etiam intercedere, orare, sactificare. Si igitur filii diuinitas ista facit, non est negandum etiam Patris & Spiritus Sancti diuinitatem idem operari.

Diuinitas non est mediatrix.

Diuinitas non orat.

VERSVS 24.

Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo. Petite & accipietis: vt gaudium vestrum sit plenum.

QVAESTIO I.

An hucusque nihil in nomine Christi petierint?

§. 1. VAria est admodum verborum interpretatio. Cyrillus non petiisse quicquam, quod mediatorẽ ignorent. Euthymius in nomine Christi multa petiisse, à Patre nihil rogasse in nomine Christi. Bucerus hæreticus, & alii nonnulli, spiritale nihil rogasse, non enim ea intellexisse, sed animales fuisse. Alii non petiisse quicquam à patre, contentos corporali Christi præsentia.

Si illa quæ certa sunt, constituamus vt confessa, cætera facile intelligemus. Primo itaque certum est Apostolos Deum Patrem orasse, & spiritalia precatos. Nam orationem Dominicam à Christo didicerunt, in qua, & Pater oratur, & spiritalia petuntur. Certum etiam deinde est. Christum orasse, & spiritalia petiisse. Adauge nobis fidem. Deniq; eos per mediatorẽ orasse ex communi Iudæorum consuetudine, & fide etiã manifestum, per Messiam omnia impetrari credebãt. Postquam vero Christum agnouerunt Messiam esse, non videntur expresse per eum orasse patrem, sed ad eum ipsum orationem direxisse: quãuis implicite per eum orarent, seu in nomine eius. Itaq; non ita accipio verba Christi quasi reprehendat Apostolos, quod in suo nomine nihil petiuerint; Sed quid in posterũ futurum sit ostendit: nempe fore, vt fide vera qua credãt Christum residere ad dextram patris per eum absentẽ precentur, quod eo modo hactenus non fecerant, vt expresse, in precationib. Christum nominarent, nec enim in oratione Dominica illa mentio est diserta mediatoris: at vero postea in omnibus orationib. vsitata fuit clausula, vt mediator interponeretur. Apparet hoc in Epistolis Apostolorum, qui singulis pene versibus ingeminant in Christo Iesu, est etiam apud Clementem l. 8. c. 6. Vbi Diaconus loquitur fidelibus. Ipsi soli ingenito Deo per Christũ Iesum vos commẽdatẽ. Et Episcopus in Benedictione danda. *Et aggrega eos Ecclesiæ tuæ Sanctæ, & participes fac sanctorum mysteriorũ, per Christum Iesum qui est spes nostra, quiq; pro nobis mortuus est, per quem tibi gloria, & adoratio in Spiritu in secula, amen.* Et pro energumenis. *Vnigenite Deus magni Patrũ fili, increpa Spiritus nequam, & libera opera manuum tuarum ab illum oralieni Spiritus vexatione: quoniam tibi gloria honor adoratio, & per te tuo patri, & Spiritui Sancto, in secula amen.*

Apostoli Patrem orarunt.

Per absentem sedentẽ ad dextrã patris orabunt.

Per Christum terminate.

Atq; ita cæleræ orationes terminantur, vt etiam in aliis liturgiis, qui modus orandi ante non fuit, non enim Apostoli eo modo per nomen Iesum Christum orarunt. At postea cum in nomine Iesu omne genu flecteretur, in omnibus orationibus nomen Iesu additum est. Varie tamen. vt, *Per Christum Deum, & saluatorem nostrum, per quem tibi gloria & adoratio in S. Spiritu per secula. Amen.* Vel, *rogemus Deum per Christum eius,* Vel. *omnes Deum attente per Christum inuocemus.* Vel. *Excitemus nos orantes intentè, & mutuo nosmet commendemus Deo viuo, per Christum eius.* Vel. *& dignos fac eos vita æterna, quæ est in Christo filio tuo vnigenito, Deo & Saluatore nostro per quem tibi gloria & honor, &c.* Vel. *Christo tuo digni efficiamur.* Hęcatq; similia vsitata sunt in Liturgiis, atque aliis orationibus, de quibus Christus hic intelligendus, non quod finis tantum orationum Christi mentionem habeat, sed quod ex eo significetur modus orandi per Christum ante non vsurpatus.

VERSVS 25.

Hæc in prouerbiis locutus sum vobis: Venit hora cum iam non in prouerbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis.

QVÆSTIO I.

Cur in prouerbiis locutus sit?

§. 1. Ἐν παροιμίαις, in paroemiis. Theophylactus παροιμία ἐστὶ λόγος πλαγίως, καὶ ὑπεκκεκυμμένως, καὶ τὸ ὅλον παραβολικῶς ὑπακούμενον ἢ δεικνύον. *Paroemia est quæ oblique, & absconditè, & omnino parabolicè rem ostendit.*

Postea non loquetur in parabolis post resurrectionem, vt Chrysostomus ἔστι καιρὸς, ὅτε πάντες εἰσόμεθα σαφῶς. λέγει γὰρ τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν, τότε παῤῥησίᾳ περὶ τοῦ πατρὸς ἀναγγελῶ ὑμῖν, καὶ γὰρ ὅλη πεπαρρησίασται ἡμέρας σωτὴρ καὶ διελέχθη αὐτοῖς ἀναλιζόμενος, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. *Erit tempus cum omnes scietis clarè, dicit vero tempus resurrectionis. Tunc liberrime de patre annunciabo vobis. nam dies quadraginta erat cum illis, & colloquebatur, & conuersans agebat de regno Dei.*

Alii tamen de vita æterna interpretari malunt, Conciliari ista possunt, vt claritas post resurrectionẽ incipiat, & ad vitam æternam vsque perueniat, & augescat. de hac tamen vita loqui Dominum constat. Cum dicat: *In illo die petetis.*

§. 2. Omnes

§.2. Omnes hic aliquam verborum obscuritatem agnoscunt. Etiam hæretici. Instar paroemiarum quæ fere obscuritatis aliquid habent, vobis sermones mei fuerunt, tecti scilicet. Et: *Quæ rem manifestam obscuritate tegunt.* Erant igitur sermones obscuri, non modo ob eorum turbatos animos ac ruditatem, sed etiam quod reuera interprete egerent. quemadmodum hodie in illis ipsis exponendis omnium fidelium doctorum labor desudat. Verum de obscuritate scripturarum aliis dictum est. Quocirca etiam ἄσαφες & κρύψιν Vocat Aretius Caluinianus. *Quod planum non sit, verum abscondatur, ne percipiatur intelligentiâ quod dicitur.*

Obscuritas in scripturâ.

VERSVS 26. & 27.

In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quia ego à Deo exiui.

QVÆSTIO I.

Cur non est Christus rogaturus pro suis?

§. 1. CVm Christus Pontifex sit ingressus sancta sanctorum, & pro nobis interpellet, mirũ videri posset ipsum se abdicare suo sacerdotio, atque officio redemptoris; si igitur non desinit agere aduocatum, & patronum pro nobis, necesse est, id cum dicit, se non oraturum, eo modo intelligendum, ne honorem redemptionis & intercessionis ab eo tollamus.

Christus non desinit orare.

Theodorus Mopsuestenus putat cum dicere, non rogaturum *vt Deum*, sed *vt hominem*. Verissima doctrina, Deus enim neminem rogat, sed neq; ante vt Deus, sed vt homo rogauit. Euthymius, in verbo, *Non dico*, vim facit, quasi sensus sit, *nõ dico me oraturum, sed repræstabo.* Non opus erit promissione dona ipsa & postulata repræsentabo. Chrysostomi, & Leontii vera sententia est. Non ideo vos iussi in meo nomine petere, quasi à vobis alienus sit pater, & velut exosos audire nolit, imo ita celeriter, promptequeoccurret obsecrationibus vestris, quasi mea intercessione non egeatis. Itaq; non dico me oraturum quasi pro iis quos Pater non amat; amat enim ille vos, quia vos amastis me. Amicis autem rogantibus omnia dantur. Amici sunt omnes iusti, sed tamen reconciliatore Christo, nec pro illis orare desinit, quos redemit, vocauit, iustificauit, neq; negat illos egere oratione sua, sed tantum significat, non egere intercessione quasi ipsi Deo cari non sint; hoc enim ratio significat, cum dicit: Quia ipse Pater amat vos, duo ergo præsidia apud patrem habetis, patrocinium meum, & amorem patris.

Pater Apostolos amat.

§. 2. Causam paterni erga eos amoris reddit, quia vos me amastis. Rationi consentaneum est, vt parentes diligant eos, à quibus filios suos amari sciunt. Nec opus est hic illa quæstione de amore Dei erga homines, qui prior est amore nostro; nam & inimicos dilexit, & dedit filium vnigenitum pro nobis. Est Dei amor in omnes deinde singularis in electos, etsi nondum regenitos, maximus vero erga eos, qui iam diligunt. Diligentes se diligit. Ex quo apparet bona opera apud Deum esse in precio, nec caritatem qua filium Dei Apostoli dilexerunt peccatum mortale fuisse. Non enim eos diligeret Deus, quia mortaliter peccarent, Christum amando. vt docet Calu. in Antid. Concilii Tridentini.

Amor diuinus est amore.

Et in c.2. Luc. v.6. *Opera bona esse immunda, dimidiata, indigna Dei conspectu, nedum amore.* At hic Christus eos amari à patre asserit, quia filium amarunt, & id quod petierint impetraturos. Quorsum eos ad opera hortatur, si tam sunt pernicioſa, si digna damnatione. Nullum peccatum Deo gratum esse potest. Nos contrarium scriptura docet, quæ præmia operibus pollicetur. Matth. 25. quæ quosdam sine peccato esse dicit: Iob 1. Vide & Tob. 1. 1. Cor. 7. Thess. 2. Act. 10. Apoc. 5. Exod. 20. 1. Petri 1. & Rom. 2. vbi Latius exposui in horum verborum consideratione. *Gloria & honor & pax omni operanti bonum.*

VERSVS 28.

Exiui à patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.

QVAESTIO I.

Quomodo exiuit à Patre, & redit?

§. 1. NVnc apertè monet, quo vadat, Exiui à patre, & veni in mundum, inquit, Exire à patre est procedere ab eo more filii, hoc est generari, venire in mundum, est assumere carnem, & redemptionem operari in medio terræ. Redire ad patrem est assumptã humanitatem glorificatam in cœlum adducere, & in æterna gloria collocare Athanasius l. contra Vitalicum diuersum esse patrem, & filium ostendit. *Sed dicas mihi hæretice quemadmodum Spiritus de vnitâ naturâ constitit? Ecce filius de eo testatur. A patre procedit. Et sic prosecutus est: de meo accipiet, Quod testimonium Pater comprobat, dicens: Spiritus à me procedit. O homo si Spiritus hic paraclitus Pater non est; filius non est, factura non est, quid tibi videtur?*

Exire à Patre & redire.

Tractatu vero contra omnes hæreses, æternitatem Christi adeoq; diuinitatem probat, quod ab æterno à patre exierit. Vtrunque complexus est in expositione fidei. οὔτε γὰρ ὁ πατὴρ υἱός ἐστιν, οὔτε ὁ υἱὸς πατὴρ ἐστιν· ὁ γὰρ πατὴρ υἱὸν πατὴρ ἐστι, καὶ ὁ υἱὸς πατρὸς υἱός ἐστιν. ὡς γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ πηγὴ ποταμὸς, οὐδὲ ὁ ποταμὸς πηγὴ, ἀμφότερα δὲ ἓν καὶ ταὐτόν ἐστιν ὕδωρ, τὸ ἐκ τῆς πηγῆς εἰς τὸν ποταμὸν μεταχωρῆσαν, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς ἐκ πατρὸς εἰς τὸν υἱὸν θεότης ἀπορρεύσασα καὶ ἀναιρέτως τυγχάνει. *Neque enim Pater filius est, neque filius est Pater, vt neque fons est fluuius, neque fluuius est fons sed vna sunt eademque ambo aqua, quod ex fonte in fluuium transfunditur, sic Deitas ex patre in filium sine fluxu, & diuisione est.*

§. 3. Egressus est à patre, non habet essentiam à seipso. Error Caluini est l. 1. instit. c. 13. 13. *Fateri*, inquit, *necesse est, Filium Dei eum esse, cuius Deitas sæpius apud Isaiam probatur ex mundi creatione. Quomodo autem creator, qui omnibus esse dat non erit ex seipso, sed Essentiam aliunde mutuabitur? Nam quisquis Essentiatum à Patre filium esse dicit, à seipso negat esse. Reclamat autem Spiritus illum IEHOVA nominans: quæ vox Hebræa eum qui ex se suaq; virtute est, significat.*

Filius essentiam habet à patre.

Contra clamat Scriptura. *Exiui à Patre*, & Ps. 109. 3. *ante Luciferum ex vtero genuite.* Non est enim egressus à patre absq; aliqua natura in sua natiuitate. Hil. l. 6. de Trin. *Essentiam habet à Patre, & quidem diuinam, nec enim filius est, nisi à patre.* Gregorius Naz. orat. 3. *Quid ergo, inquies, si filius, & Spiritus Patri coæterni sunt, quid afferri potest, si principij quoq; quemadmodum & ille, sint expertes? Ista deinde quæstioni posita respondet. Quia ab ipso sunt, licet, non post ipsum, quod enim principio caret, æternum quoq; est: quod autem æternum est, non protinus quoq; principio vacat, quamdiu ad patrem, velut ad principium, & originem referatur.*

Nec sequitur creaturã esse, quod essentiam habet alio: vti nec creatura est, id quod procedit ab alio, aut nascitur ab alio, sed quod procedit, vel nascitur in tempore. Quod essentiam accipit ab alio aliam quam habet ille alius: at si eandem accipiat essentiam, quæ est in alio, eamque ita accipiat, vt sit tantum alius relatio-

relatione & personalitate, non aliud realitate, & substantia, non est res creata. itaque recte dixit Eusebius l. 2. hist. cap. 3. ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ πεποίησται, τοῦτ' ἔστι, πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ὑσιαμένου. *Ex ipso Deo ante Luciferum, hoc est, ante mundi constitutionem essentiatum*, ὑσιαμένου dicit, quod substantiam à patre acceperit. Patris igitur maiestatem minuunt, qui filii negant natiuitatem æternam Hil. l. 2. de Trinit. *Quod Pater est, patri adimunt, dum volunt filio auferre, quod filius est, adimunt autem, cum ea non de naturâ sit filius. Non ex naturâ est, quando non eandem in se habent, ortus & generans. Neque enim filius est, cui alia ac dissimilis erit à patre substantia. Pater autem quomodo erit, si non quod substantiæ atque naturæ est, genuerit in filio?*

VERSVS 29. & 30.

Dicunt ei discipuli eius, Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis. Nunc scimus, quia scis omnia, & non opus est tibi vt quis te interroget, in hoc credimus quia à Deo existi.

QVÆSTIO I.

Verène Apostoli cognouerint, quæ Christus dixit?

§. 1. CAluinus suo more grauiter discipulos accusat. [Exultare eos ante tempus, perinde ac si „ quis vno nummo aureo diuitem se putaret, perinde „ gloriari ac si nihil deesset. Atqui ab ea notitia longe „ adhuc aberant, quandiu non tenebant, qualis sibi futurus in posterum esset Christus nimium sibi placuisse, iactasse se quasi fide refertos.] Hæc ille: at nihil horum Scriptura meminit, non exultationem, non inanem gloriationem. Tantum ex eo, quod occultam voluntatem cognoscere videbant, colligebant tanquam ex miraculo, verum esse quod à Deo se exiuisse diceret. Sincera est autem fidei confessio, qua filium Dei agnoscunt, non gloriatio vana, ita non modo veteres fidem confessionemque laudant, sed etiam Caluiniani interpretes. Musculus eos laudat, *recte dicere, & credere, nec Dominum repugnare illis fatetur.* Quod idem etiam Bullingerus asserit.

Apostoli fidem sincere profitentur.

VERSVS 31. & 32.

Respondit eis Iesus: Modo creditis? Ecce, venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est.

§. 1. VArie legitur Latine nam πιστεύετε, esse potest & præsens, Creditis, & imperatiuum, Credite. Syris est הימנתון credite. Creditis alii legunt cum interrogatione. alii absolute asserendo. Fidem laudat, sed infirmitatem prædicit, qua cedent mox persecutioni, itaque cum vtraque lectio id indicet, perinde est, quam sequamur: correcta tamen interrogationem, & melior, magisque emphatica.

Cum dicit dispergendos in proprias, non intelligit, domos suas statim abituros, vt patum considerati sint, qui inde probare nituntur Apostolos se reb. suis non abdicasse, alioqui domos proprias non habuissent. Nam τὰ ἴδια non significant domum cuiusquam, sed locum, quo se priuatim ex fuga quisque recepit. Id ita esse historia docet; nam Iesosolymis manserunt, vbi domos non habebant.

§. 2. Fere exstinctam fidem Caluinus affirmat, mansisse tamen aliquid vnde iterum pullularet. Hoc posteriores pluribus exponunt. Mansisse fidei habitum, mansisse iustitiam, etiam in Petro cum negatione & periurio. Quod quam sit absurdum, de iustitiæ habitu alio loco dictum est. Quin & illud falsum quod Caluinus de suo addit. si euentu dubio certemus, studium concidet. Nam dum spe incerta in agone decertant, spe eriguntur ad laborem, atque hoc ipsum industriam acuit, si desperent, pusillanimes, si certi sint, lenti & securi certabant, victoriæ non spe, sed πληροφορίᾳ, summa certitudine. Petris inquit ille tanquam Cæsaris candidatus. Pari ergo modo securitas & desperatio reddit inertes.

VERSVS 33.

Hæc locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

QVAESTIO I.

Quam habere illos pacem iubet?

§. 1. PAx illa est, vt Christo adhæreant æterno fœdere sociati, fidem, spem, caritatem retineant, dominum suum agnoscant. Neq; etiam totius mundi terroribus à Christo se auelli sinant. Contra imminentia pericula munit ac roborat: Dæmon & mundus totus, Romana Monarchia, Iudæorum sacerdotes, & Scribæ conspirauerant contra Dominum, & aduersum Christum eius: *nolite*, inquit, *esse solliciti*, nolite à meis castris more transfugarum ad hostes meos desciscere, si apud me paucos inermes, apud illos totum mundum, omnia arma diaboli, & furorem conspiciatis. Nam hos ego iam vici, factis, doctrina, certamine, & moriendo perfectius vincam. Miseris se nemo solet socium iungere, præsertim si nocentes sint: nolite timere eos, turba est, sed morituorum & iam pene cadauerum: Mea igitur signa sequimini, signa victricia, à me donatiuum exspectate. Facile exercitum sibi victor, & dives spoliis cõparat, facile retinet spe triumphi. Latet igitur in eo verbo similitudo à duce sumpta, qui ne in periculo mutatis animis transfugiant ad hostem milites hortatur. Theophylactus de eadem perseuerantia loquitur, μένετε ἀκλόνητοι καὶ ἀδιάσειστοι τὰ πιστὰ, ἅπερ εἶπον ὑμῖν. *Manete imperturbati, immoti, amplectentes fida quæ dixi vobis.* Frustra itaque sunt Caluiniani, qui pacem, quam suis Dominus imperat, certitudinem salutis interpretantur. Quasi vero illa maneat inter scelera, negantium Christum: non est illa pax, sed acerrimum bellum. De hac pace Christi Dionysius Areop. l. de diuinis nominibus. *Vnam esse & simplicem coniunctionis & pacis diuinæ naturam, quæ omnia inconfusa, & imperturbata conseruet. Hanc ad omnia pertingere diuina virtute, quæ cum omnibus se communicat, omnia penetrat, maxime mentes, & voluntates fidelium summo bono cohærentes*, considera totum caput 11. quo de pace agitur.

Hanc pacem si quis tenuerit facile ille etiam mundum vincet, iam à Christo victum. Omnes enim ille tentationes subiuit, vt victoriam pro nobis operaretur, vt Athanasius de salutari aduentu Christi docet, & de incarnatione. Hinc fieri experientia docet, vt in summis persecutionum bellis veri, & fortes Christiani,

ſtiani, quaſi in media pace Deo ſuo adhæreant, & mente munda immobiles perſiſtant, in ipſos carceres, & rogos pacem illam ſecum ferunt.

Pax ergo eſt in Chriſti obſequio, fide & caritate, perſeuerantia, ſine quibus quæcunque pax fingitur, bellum eſt.

CAPVT XVII.

HÆC locutus eſt IESVS: & ſubleuatis oculis in cœlum, dixit: Pater venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te: 2. Sicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis, vt omne, quod dediſti ei, det eis vitam æternam. 3. Hæc eſt autem vita æterna: Vt cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti IESVM CHRISTVM. 4. Ego te clarificaui ſuper terram: opus conſummaui, quod dediſti mihi vt faciam: 5. Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipſum, claritate, quam habui prius, quam mundus eſſet, apud te. 6. Manifeſtaui nomen tuum hominibus, quos dediſti mihi de mundo: Tui erant, & mihi eos dediſti: & ſermonem tuum ſeruauerunt. 7. Nunc cognouerunt, quia omnia, quæ dediſti mihi, abs te ſunt: 8. Quia verba, quæ dediſti mihi, dedi eis: & ipſi acceperunt, cognouerunt vere quia à te exiui, & crediderunt, quia tu me miſiſti. 9. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo, ſed pro his, quos dediſti mihi, quia tui ſunt: 10. Et mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt: & clarificatus ſum in eis. 11. Et iam non ſum in mundo, & hi in mundo ſunt, & ego ad te venio. Pater ſancte, ſerua eos in nomine tuo, quos dediſti mihi: vt ſint vnum, ſicut & nos. 12. Cum eſſem cum eis, ego ſeruabam eos in nomine tuo. Quos dediſti mihi, cuſtodiui: & nemo ex eis periit, niſi filius perditionis, vt Scriptura impleatur. 13. Nunc autem ad te venio: & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis. 14. Ego dedit eis ſermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non ſunt de mundo, ſicut, & ego non ſum de mundo. 15. Non rogo vt tollas eos de mundo, ſed vt ſerues eos à malo. 16. De mundo non ſunt, ſicut, & ego non ſum de mundo. 17. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas eſt. 18. Sicut tu me miſiſti in mundum, & ego miſi eos in mundum. 19. Et pro eis ego ſanctifico meipſum: vt ſint & ipſi ſanctificati in veritate. 20. Non pro eis autem rogo tantum, ſed & pro eis, qui credituri ſunt per verbum eorũ in me. 21. Vt omnes vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint: vt credat mundus, quia tu me miſiſti. 22. Et ego claritatem, quam dediſti mihi, dedi eis: vt ſint vnum, ſicut & nos vnum ſumus. 23. Ego in eis, & tu in me: vt ſint conſummati in vnum: & cognoſcat mundus, quia tu me miſiſti, & dilexiſti. 24. Pater quos dediſti mihi, volo vt vbi ſum ego, & illi ſint mecum: vt videant claritatem meam, quam dediſti mihi: quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi. 25. Pater iuſte, mundus te non cognouit, ego autem te cognoui: & hi cognouerunt, quia tu me miſiſti. 26. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt dilectio, qua dilexiſti me, in ipſis ſit, & ego in ipſis.

IN CAPVT DECIMVMSEPTIMVM

ARGVMENTVM.

EXHORTATIONEM claudit oratione, in quâ primum de ſua clarificatione, & patris gloriâ agit, deinde pro diſcipulis ac totâ tandem Eccleſia precatur. Multis autem rationibus diſcipulos cœleſti patri commendat, idque non neceſſitate alieni auxilii, cum ille omnipotentiâ ſuâ eos ſeruare poſſet, ſed vt eos conſolaretur, cum præſentes audirent, quam ex animo patri à filio commendarentur. Exemplo etiam præiret, quo ipſos doceret orare.

A verſ. 15. In Eccleſiâ Syrâ legitur dominicâ tertiâ poſt feſtum crucis, ܕܨܠܝܒܐ *dazeliba.*

Orationem hanc in horto habitam exiſtimat Rupertus, verũ eo in loco proiectus in terram, & à ſuis ſeparatus orauit, hic ſublatis in cœlum oculis, ac diſcipulis audientibus precatur. Deinde occaſionem eius erroris ſcripturæ amputat; ταῦτα εἰπών, inquit, *cum iſta dixiſſet egreſſus eſt.* Quamuis autem Syrus habeat, ܗܠܝܢ ܐܡܪ *halen emar iſta dixit, & egreſſus eſt*; eodem tamen recidit.

VERSVS 1.

Hæc locutus eſt Jeſus: & ſubleuatis oculis in cœlum, dixit: Pater, venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te:

QVAESTIO I.

Cur orat, & quo geſtu?

Orando humanitatem denam naturam monſtrat.

§. 1. ORat Dominus, non quod ipſe auxilio egeret, qui Deus eſſet: Sed vt verum etiam ſe hominem eſſe demonſtraret: Ideoque quoad humanam naturam à Deo totum depẽdere. Sine Deo nihil poſſe. In Deo omne pſidium collocare. atq; ita exemplo præit, ne nobis fidamus, ne noſtris viribus aliquid moliamur. Ita ergo ſe exhibuit precatorem, vt præſtaret nobis doctorem. re ipſa non monitis erudiret: ne homine indigna videretur ſupplex oratio, quam redemptor adhibuit. *Poterat*, inquit Auguſtinus, tr. 104. *Dominus noſter vnigenitus, & coæternus patri, in formâ ſerui, & ex formâ ſerui, ſi hoc opus eſſet orare ſilentio: ſed ita ſe patri exhibere voluit precatorem, vt meminiſſet noſtrum ſe eſſe doctorem. Proinde eam quam fecit orationem pro nobis, notam fecit, & nobis; quoniam tanti magiſtri non ſolum ad ipſos ſermocina-*

mocinatio, sed etiam ipsius pro ipsis ad patrem oratio discipulorum est ædificatio.

Atque eodem modo Hieronymus, Cyrillus, Leontius, Chrysostomus Beda. Theophylactus interpretati sunt. Non modo ergo cõcionibus, & vitæ exemplis erudiendus est populus, sed oratione iuuandus. Omnia enim opera Deo grata, vt oratione impetrata sunt à Deo, ita quoque oratione obsignanda sunt, & eorum fructus Deo referendus.

Oratio necessaria.

§. 2. Lutherus concione in hunc locum, orandũ esse docet: Nam sine oratione fidẽ negat seruari posse, aut permanere. Quod quamuis sane intelligi oporteat, ipsum tamen refutat. Nam initio fidem docet esse delebilem, quippe quæ sine orationis fomento frigeat, atque euanescat. Deinde constat hinc fidem non posse solam sufficere; nam oratione indiget, vt maneat, vt consistat. Nemo igitur de fidei, & salutis perseuerantia certus est, nisi, qui de orationis efficacia certus, cum sit illa conditio, sine qua fides non permanet. *Qui enim non orant, ostendunt se præsumptuosos & securos esse*, inquit, *quasi omnino non egeant Dei gratiâ, ignorant necessitatem & pericula sua, &c. eos à dæmone præcipitari, vt non aduertant.* At vero cum doceat idem difficillimum esse bene orare, idque paucorum, non potest ex oratione colligi certitudo. Quod vero idem fingit, in choro cum canuntur Psalmi, neminem esse, qui vel cogitet à Deo quippiam petere, mera calumnia est.

Gestus in oratione non præceptus.

§. 3. Gestu etiam, ac compositu corporis mentem in Deum eleuare nos docet, cum oculos subleuat. Sic Ps. 123. Dauid oculos in mõtes tollit. Falsum est, quod Rudolphus Gualtheri fingit, oculorum subleuationẽ nobis præceptã esse prœmio orationis dominicæ; cũ orare iubemur. *Pater noster, qui es in cœlis.* Non enim diuina lex corporum suspectum, aut despectum exigit, sed animi cogitationem, & affectũ in Deum dirigi imperat. Cærimoniæ quę orationi adduntur, vel ex affectu nascuntur, vel affectum, cum imbecillis est, excitant. Alii flexis genibus, alii facie proni in terram: 1. Tim. 2. Marc. 11. Matth. c. 14. v. 14. & 26.

Orare pro aliis licet.

§. 4. Ridiculè hoc loco Otto Brunfelsius ex medico stolido, insanus Theologus. *Christus hic patrem orat, non igitur sancti orandi sunt.*

Perinde ac si dicat: Christus à nulla Ecclesia, à nullo homine intercessionem expetiit, non igitur sine flagitio id facere nos possumus. Pro fratribus orare nos caritas docet, pro Christo orare blasphemum est. nec sanctos pro Deo colimus sed cũ illis comprecatoribus ad communem Dominum supplices cum supplicibus accedimus. Qua de re vide Franciscum Horatium l. 3. locorum communium c. 14. & 15. contra Caluinum.

QVÆSTIO II.

Quæ sit hora?

Hora ex decreto Dei.

§. 1. VEnit *horâ*. tẽpore præterito legẽdum, ἐλήλυθεν vt & Syriacũ ܐܬܬ *Ethath* lã ergo propinquauit. vt iam pati inciperet. Dum enim ista loquitur iam cohortem instruebat tribunus, & ad iter se parabant inimici. Significat autem aduenisse horam à sanctissima Trinitate ab æterno constitutam, non fatalem ex causis naturalibus ortam, non εἱμαρμένην, sed quam sibi filius Dei ab æterno constituit. non est hora in quã impegit, sed quam elegit; spõte enim & omnium præscius in horam illam venit, vt qui non modo omnia momenta passionis, sed gressus etiam, & hostium machinationes in numerato tenebat. Ita interpretatur l. 3. c. 3. de Trinitate Sanctus Hilarius. Cum enim Ariani obiicerent verba Ioannis c. 5. *Non veni vt voluntatem meam faciam, sed eius, qui me misit.* Ipse hæc verba opponit, vt ostendat, etiam filii voluntatem fuisse. *Non quod nolit* ille quod faciat: Sed obedientiam suam sub effectu paternæ voluntatis ostendit, volens ipse voluntatem patris explere. Erat autem hæc efficiendæ voluntatis voluntas, cuius ipse testis est, dicens: *Pater venit hora*, &c.

Voluntas Dei volita à Christo.

Hæc autem sibi exponenda sumpsit Hilarius contra Arianos, contra quos magno periculo, & labore depugnauit, & tandem triumphauit.

QVÆSTIO III.

Quæ sit clarificatio?

Clarificatio cruciatio eorum.

§. 1. PAssionem Christi quidam clarificationem appellant, S. Augustinus potius exaltationẽ ita appellandam censet. nam passio humilitatis est, nõ claritudinis. Est tamen in ipsa morte etiam claritas, nõ quidem si interitum carnis spectemus, sed caritatem, fortitudinem, constantiam. Sic Petrus sua morte clarificauit Deum, sine dubio multo illustrior fuit mors Christi, cum qua ne in comparationem quidẽ venire mors Petri debuit. Hilarius l. 3. de Trin. c. 3. cruce clarificatum docet. nec de sola tamen passione interpretatur, sed de signis quæ Deus ad eius claritudinem edidit, & filium suum esse contestatus est. Verba Hilarii audire præstat. *Ait: Pater clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te. Non diem, non tempus, sed horam venisse dicit, in horâ diei portio est. Et quæ hæc erit hora? nempe illa, de qua tempore passionis, discipulos confirmans locutus est. Ecce venit hora vt filius hominis clarificetur. Hæc ergo hora est, in qua se à patre clarificari orat, vt patrem ipse clarificet.* Quid deinde sit glorificari contra mundi sophistas, & Græciæ sapientes se explicare profitetur. Non enim passio nobis solum hominem erat contestatura. *Clarificat Pater filium*, inquit. Quomodo tandem? suffigitur cruci.

Deinde quid sequitur: Sol non occidit, sed refugit. Sed quid refugisse dico? non receptus in nube est, sed de cursu operis sui defecit, & interitum suum cum eo reliqua mundi elementa senserunt. Pergit de terra, rupibus & Saxis miracula recensere.

§. 2. Obiiciebant Ariani. [Ergo clarificatione egebat filius, quam orabat, & infirmus reperitur, dum clarificationem potioris exspectat.]

Respondet Hilarius. *Hæc ita vt sunt, intelligenda sunt: Sed cauendum ne apud imperitos gloriam filij honor Patris infirmet: nec infirmari se patitur hæc ipsa clarificatio postulata. Ad id enim quod dictum est: Pater clarifica filium tuum, sequitur & illud: vt filius tuus clarificet te. Non ergo infirmus est filius, vicem clarificationis ipse cum clarificandus sit, redditurus. Sed si non infirmus, quid postulat? Aut nunquid infirmus est, & Pater? &. Sed neque hic eguit, neque ille desiderat, sed tamen alteri alter impertit. Ergo expostulatio clarificationis dandæ, vicissimque reddendæ, nec patri quicquam adimit, nec infirmat filium. Sed eandem diuinitatis ostendit in vtroque virtutem, cum clarificari se filius à patre orat: & clarificationem Pater non dedignetur à filio. Sed hæc in Patre & filio virtutis vnitatem per vicissitudinem danda, & referendæ clarificationis ostendunt.*

Est ergo in morte decus omnium virtutum, claritudo signorum, redemptio mundi, omnibus ad tolerandam crucem incitamentum. Locum illum egregie expositit. Horatius l. 4. locorum communium c. 3. *Cum itaque pati & crucifigi, inciperet, supinos suos hostes prostrauit, serui auriculam suo loco restituit, vniuersa illa sua mirificâ mansuetudine finiuit, suspensus mirabiliora patrauit, solis radios auertit, lapides fregit, pridem defunctos excitauit, scelerati vxorem iudicis per somnia terruit, infinita prædixit coram tribunali, & quod omnia vincit, in ipsa cruce clamat, &c.* Vide cætera apud eundem auctorem, ex quo apparet eodem Spiritu Athanasium, & Hilarium scripturam interpretatos; nã Athanasius in disputatione

Lau-

Laodicena ad eandem obiectionem, eodem modo respondens, hunc locum pro Christi diuinitate adducit. Idem libro de communi essentia patris & filii, & Spiritus Sancti, hinc etiam probat Trinitatem. Sponte autem passum docet in Apolog. sua pro fuga. ὁμοῦ οὖν κύριος καὶ προφήτης ὢν καὶ λόγος τοῦ πατρὸς, καὶ εἰδὼς τὰ μετὰ ταῦτα τοῖς πᾶσι δι' αὐτοῦ καιρὸν, καὶ χρόνον ὡρισμένον, ὃν αὐτὸς ἤλεγε, καὶ τῷ ἰδίῳ σώματι χρόνον εἰς τὸ παθεῖν, ἐπειδὴ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονε μᾶλλον, πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν ἡμέρας, καὶ αὐτὸς ὡς ἡμεῖς ὑπερῆλθε ζῆλον, διωγμόν τε ἔφυγε. *Dominus quidem est Deus & verbum patris & gnarus omnib. à se tempus statutum, & noscens quod ipse definiuerat, & proprio corpori tempus patiendi, cum ante tempus quæreretur, & persecutionem pateretur, fugit.* Ac cum venit tempus quo corporaliter pati ipse voluit, allocutus est patrem hisce verbis. Pater venit hora, clarifica filium tuum.

Libere patitur.

§. 3. Clarificatio illa fuit partim diuinitatis apud homines prædicatio, & fides recepta, partim humanæ naturæ exaltatio. De posteriore nemo dubitare potest. De priore etiam res certa est: nam quemadmodum Christus patrem clarificat eius bonitatem, & potentiam manifestando, ita Pater quoq; filium clarificat. Athanasius oratione 4. contra Arianos de sola carne interpretatus est. Quod verissimum est, si intelligatur, de donatione, qua Christo dignitatis aliquid accederet, non etiam de sola manifestatione gloriæ. Ariani vero de priore glorificatione locuti sunt. Nam manifestationem etiam Pater ipse accipit.

Ex Basilio autem apparet Photinum ex his verbis argutias blasphemas contra Christi diuinitatem confinxisse. Cui ille l. 4. contra Eunomium respondet. οὐ προσθήκην τῆς δόξης αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τὴν φανέρωσιν γενέσθαι. *Non additamentum gloriæ ipsius, sed dispensationis manifestationem factam.* Et paulo post: φαίνεται ἄρα Παῦλος τὴν οἰκονομίαν τῆς ἀνθρωπότητος, οὐ κατ' ἔλλειψιν τῆς θεότητος εἰρηκώς. *Apparet illa secundum œconomiam, vel dispensationem humanitatis, non ex defectu diuinitatis dixisse.* Atque hoc ipsum est, quod Athanasius vrget. Clarificatio ergo est humanitatis καὶ προσθήκην, *ex accessione.* Diuinitatis καὶ οἰκονομίαν, *ex dispensatione.* Quia manifestatur mundo.

VERSVS 2.

Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt, omne quod dedisti ei, det eis, vitam æternam.

QVAESTIO I.

Cur dedit illi potestatem omnis carnis?

§. 1. POtestas omnis carnis, est potestas in omnem carnem. Ita expressit disertè Syrus interpres שולטנא לה על כל בסר *Schuletana ghal cul besar, potestatem super omnem carnem.* Carnis autem nomine homines significat. Plenissimum autem ius, & absolutum Dominium Christo dedit pro beneplacito suo statuendi de omnibus. 1. Cor. 15. 27. Ephes. 1. 22. Colos. 1. 18. Data autem potestas homini: nam qua Deus ab æterno eam cum patre æqualem habuit, quamuis à patre eam accepit, sed generatione æterna, sicut etiam essentiam.

Homini data potestas.

Porro similitudinis particula sensum imperfectum esse ostendit: Supplendum est igitur. Sicut dedisti illi potestatem omnis carnis, sic illum clarifica, vt nimirum quod datum est illi ad salutem omnium id norint omnes, vt salutem consequantur. Sic ille te etiam clarificet. Omnes, non necessitate seruili, sed libera ac prompta voluntate illi sese submittant, imperata faciant.

§. 2. In his verbis, *vt omne quod dedisti ei, det illis vitam æternam.* ἵνα πᾶν ὃ ἔδωκας αὐτῷ δώσῃ αὐτοῖς duplex est Hebraismus. Nam sensus Latinis & Græcis est. ἵνα πᾶσι, οὓς ἔγωκας αὐτῷ, δώσῃ, *vt omnibus, quos dedisti illi, det vitam æternam.* Ponitur igitur primum nominatiuus, pro datiuo, & relatiuum pro antecedente, vt Psal. 70. 4. *Dominus in cœlo sedes eius.* Syrus pro αὐτοῖς habet לה *ei.*

Causa vero cur illi sit data potestas in omnem carnem additur. *vt det illis vitam æternam.* Ad hoc enim filius clarificatur, vt ad eum saluatorem omnibus accessus patefiat, non Iudæis solis, sed omnibus, neque Iudæorum Deus tantum, sed & gentium. Nam etsi Dei gloria in se nec augeri potest, nec minui, apud homines augeri, & decrescere censetur, ante erat notus in Iudæa Deus, nunc autem posito Christo in lucem gentium magna est apud omnes gentes gloria eius.

Omnibus dat vitam æternam.

§. 3. *Quos dedisti*, inquit. Non omnes accipiunt vitam æternam, sed quos dedit illi Pater. Sunt quidem omnes eius subditi, sunt sub eius imperio, sed multi improbi, in peccatis suis permansuri, qui sunt etiam eius. καὶ μιῶν τὸ μέρος αὐτοῦ πάντες. *Nam & omnes sane pars eius sunt*, vt ait Chrysostomus. Quod vero non veniant, οὐ τοῦ διδάσκοντος ἔγκλημα, ἀλλὰ τῶν οὐ δεχομένων. *Non est culpa docentis, sed eorum, qui non recipiunt.* Non dedit omnibus, quia noluerunt. Frustra igitur hæretici nonnulli fingunt, impossibilem illis esse ad salutis suæ spem, & dona fidei accessum. Caluinus ipse hoc docet. *Ceterum non dicit Christus se toti mundo præfectum esse, vt vitam omnibus promiscue conferat: sed gratiam hanc restringit ad eos, qui sibi dati sunt.* Verum Caluinum optime refutat Aretius Caluinianus, imitatus verba Chrysostomi. *Quod non omnes accipiunt*, inquit, *non docentis est crimen, sed nolentium culpa.* Nihil autem certius, quam Dei voluntate antecedente ad omnium salutem venisse Christum: Verum hac de quæstione paulo post dicetur.

Illis.

§. 4. Deum esse Christum manifestum est etiam ex eo, quod credentibus det vitam æternam. Cum enim vita æterna sit possessio summi boni, certa, immutabilis, Dei visio, amor, fruitio, non potest à creatura dari, quomodo enim creatura det possessionem creatoris? Nec Christus non est Deus, quia Pater illi dedit; nam & essentiam filio dedit, & humanitati vitam dedit, sed ille vt Deus dat vitam æternam. nec rursus ideo Deus non est, quia Deum rogat; hoc enim facit vt homo. Clarificat filius patrem, & honorat, non adorat vt Deus est. Olim erant illa Arianorum Cauilla, vt est apud Augustinum contra sermonem Arianorum c. 25. *Filius*, inquiunt, *pro nobis interpellat patrem & Spiritus pro nobis postulat filium.* Respondet, superius se respondisse, quomodo filius interpellet patrē. non inueniri vbi Spiritus pro nobis postulet filium. Spiritum vero Sanctum dicit, non interpellare Christum aut patrem, sed facere vt nos interpellemus.

Christus Deus.

§. 5. *Vitam æternam dabit*, inquiunt Fiduciarii, *certa est ergo cuique sua salus.* Respondeo. Certam omnino esse illis, quibus certum est, se à patre datos esse filio, non extemporaria aliqua donatione, sed electione æterna. nemo autem certo id scire potest, nisi cui Deus reuelauit. Lutherus quidem valde in huius loci deprauatione præsumptionem prædestinationis vrget, vt ex qua omnia pendere arbitretur. Sed tamē etiam Bernardum sanctum eodem in discursu appellat, qui certe ab illa fiduciatione lōgissime abfuit. Sermone primo de septuagesima. *Quis potest dicere, ego de electis sum? Ego de prædestinatis ad vitam? Ego de numero filiorum? Quis hæc inquam dicere potest? reclamante nimirum scriptura. Nescit homo si sit dignus amore, an odio? Certitudinem vtique non habemus: sed ipsei fiducia consolatur nos, ne dubitationis huius anxietate penitus cruciemur.*

Propter hoc data sunt signa quædam, & indicia manifesta salutis, vt indubitabile sit eum esse de numero electorum, in quo ea signa permanserint: & paulo post. Hoc enim est, vnde semper solliciti, & in timore, & tremore humiliemur, necesse est sub potenti manu Dei, quoniam quales sumus nosse possumus, vel ex parte: quales autem futuri sumus, id nosse nobis penitus impossibile est.

VERSVS 3.

Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.

QVÆSTIO I.

Qualis visio sit vita æterna?

§. 1. QVam vitam æternam intelligat, mox declarat; nempe vt cognoscant te verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. δὲ autem pro γὰρ positum esse videtur: vt causa reddatur cur dicat, se dare. Vitam æternam magna pars Theologorum interpretatur, declara, & beata Dei cognitione, qua in cœlo electi fruuntur. Adeo vt inde conficere conentur, essentialem beatitudinem in sola visione consistere: quod necesse non est, etsi demus Dominum de beatitudine loqui: nam beatitudo etsi prima eius pars sit clara visio, non tamen eam integram efficit. Dupliciter vero interpretantur patres, Catholici interpretes, atque etiam hæretici. Cyprianus ad Demetrianum de fide accipit. *Deum vel sero cognoscite, quia Christus aduenies hoc admonet*, & docet, dicens: *hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum, Deum, & quem misisti Iesum Christum. Credite illi qui omnino non fallit. Credite illi, qui hæc omnia futura prædixit. Credite illi, qui credentibus præmium vitæ æternæ dabit.*

Visio non est integra beatitudo.

Augustinus etiam tract. 105. *Sic te igitur, filius glorificat, vt omnibus quos dedisti ei cognitum te faciat. Alios nominare non est necesse.* Hos sequitur Maldonatus. Et ex aduersariis Caluinus. At Hunnius de cœlesti visione interpretatur.

§. 2. Rectissimè vtraque interpretatio coniungitur: Christus vitam æternam cum nominat, sine dubio de illa loquitur, quæ vere æterna est, quæ est eorũ, quos dedit pater, de qua dicit. *Volo vt vbi ego sum, sit & minister meus.* Hæc enim vere ac proprie est æterna. Deinde hanc inchoat à vero principio, & semine quæ est vera Dei cognitio, quæ in hac vita incipit, in illa perficitur. Hæc est etiam Augustini loco citato sententia, Porro si cognitio Dei est vita æterna, tanto magis viuere tendimus, quanto magis in hac cognitione proficimus. Non autem moriemur in vita æterna. Tunc ergo cognitio Dei perfecta erit, quando nulla mors erit. Summa Dei tunc clarificatio, quia summa gloria. Eodem modo etiam Prosper Aquitanus intellexit; nam cognitio vocatur vita æterna si tota spectetur, vt perfecta est, parit, si accipiatur, vt semen est. Verba Prosperi contra collatorem. c. 37. *Frustra ergo vt inuidiam damnati erroris euadas, summam salutis negas in fidei nostræ ditione consistere: cum omnino salus nisi ex fide esse non possit: iustus enim ex fide viuit. Quoniam veritas dicit: Amen, amen, dico vobis, quoniam qui audit verbum meum, & credit in eum, qui me misit, habet vitam æternam, &c. Et iterum: hæc est vita æterna, vt cognoscant, &c. cum itaque huic fidei, quam ideo meritis, & laudibus honorasti, qui magis eam inter liberi arbitrij bona, quam inter Dei dona numerari, æternam beatamque vitam constet partam.*

Vita æterna cœlestis beatitudo.

Vbi notandum est, quod ait: *Qui credit habet vitam æternam*; nempe in spe, in herba, arrhabonem habet Deinde adiungit, fide partam vitam æternam.

Quod vero Lutherus multis verbis hic fiduciationem exaggerat, extra rem, est. Certitudo enim vitæ æternæ non modo fidei certitudinem, sed etiam bonorum operum, & perseuerantiæ requirit.

§. 3. Non minus imperite cognitionem vrget: nã sola fide iubet esse contentos: & Si opera adiungantur, Christi meritis detrahi clamat. *Cognitio est*, inquit, *vita æterna. Et quæ cognitio? nempe, me per Christum fore salium, quamuis opera desint.* Quocirca etiam hoc loco. S. Hilarionem condemnat, post diuturnum Dei seruitium, & miracula de corpore exire trepidantem. Seseque excitantem recordatione vitæ anteactæ.

At vero iniuriam facit sanctissimo viro. Non enim ille suis meritis sine gratia Christi saluari se putauit. nondum insanierat tum Pelagius, sed vita anteacta se consolabatur, quod nihil sibi conscius esset, vt qui peccata pœnitentia deleuisset, eamque Deo vtiomnia bona gratiæ diuinæ accepta referret. Verba autem sunt confidentis in Christo, & bona conscientia fruentis, non vanè gloriantis. Alioquin nec Dauid dicere debuisset; *Memento Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius.* Nec Ezechias innocentiæ suæ mentionem inferre. Porro Hilarionem ad mortem semper *S. Hilarionis* paratum fuisse, eadem historia ostendit. *Cum habitaret in tuguriolo annos sensus. natus decem, & octo, latrones ad eum nocte venerunt. Porro clara luce reperto puero, quasi per iocum. Quid, inquunt, faceres, si latrones ad te venirent? Quibus ille post alia respondet. Possum, possum occidi, & ideo latrones non timeo, qui mori paratus sum.*

Non autem damnatum esse, etiam quæ post mortem fecit miracula testantur. *Iamque modius*, inquit Hieronym. *calor tepebat in pectore, nec præter sensum, quicquid viui hominis superer at: & tamen apertis oculis loquebatur. Egredere quid times? Egredere anima mea, quid dubitas? Septuaginta prope annos seruisti Christo, & mortem times? in hæc verba exhalauit Spiritum.* Hesychius post decem menses corpus eius furatus est, & in antiquo monasterio condidit, illasa tunica, cuculla, & palliolo, & toto corpore, quasi adhuc viueret integro, tantisque fragrante odoribus, vt delibutum vnguentis videretur. Addit Hieronymus. *Cernas vsque hodie miram inter Palestinos & Cyprios contentionem, hic corpus Hilarionis illis Spiritum se habere certantibus, & tamen in vtrisque locis, magna quotidie signa fiunt, sed magis in hortulo Cypri, forsitan quia illum locum dilexerit.* Hæc ad S. Hilarionis defensionem.

QVÆSTIO II.

An Pater solus Deus?

§. 1. ARianorum famosissimum est hoc loco argumentum. *Hic patrem appellat solum Deum, & filium excludit.* Ita apud Hil. l. 4. & 5. de Trinit. Nazianz. orat. 4. Ambr. l. 5. de fide Augustinum tract. 105. Apud Theophylactum ita proponunt: ὁ πατὴρ θεὸς ἀληθινός, οὐκ ἂν υἱὸς εἴη θεὸς ψεῦδος. *Pater solus est verus Deus filius ergo falsus.* Quibus ille reponit similem argumentationẽ. υἱὸς τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, *filius est lumen verum*, non sequitur tamen, *patrem esse lumen falsum.*

S. Athanasius de suscepta humana natura Christi diuinatem ex hoc loco probat. καὶ ὅτε λέγει ὁ κύριος vita æterna ἐν τῷ κατ' ἰωάνλεω διαγγελίῳ. αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, κα. &c. *Et cum dicit Dominus, in Euangelio secundum Ioannem, hæc est vita æterna, &c. Nouimus enim, inquit, venisse filium Dei, deditque nobis intellectum. vt cognoscamus verum Deum, & simus in vero filio eius Iesu Christo, qui verus est Deus, & vita æterna.*

Ambro-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Ambrosius simili modo, Deum esse illum, cuius in cognitione vita æterna ponitur. Non enim creaturæ id conuenit. Theod. Heraclet. respondet patrem dici solum Deum ὡς τὸ ἀγέννητον, quod sit ingenitus. Melior est responsio communis, Nazianz. Cæsarii, Basilii, Cyprian. Theophyl. Euthymii & aliorum. Patrem vocari solum Deum, non vt filius & Spiritus Sanctus excludantur, cum in essentia patris intime includantur, & vt Theologi loquuntur identificentur, sed vt à sanctissima Trinitate omnia idola, omnes dii gentium excludantur.

Optima est responsio Augustini. Ambrosii, Chrysostomi, verba sic coniungenda. Vt cognoscant te & quem misisti Iesum Christum solum verum Deum: illum etiam solum Deum. Nam vna est, & sola vtriusque Deitas. Chrysostomus similem locutionem adfert ex 1. Cor. 9. *An ego solus, & Barnabas non habemus hanc potestatem?* Verba Augustini tract. 105. *Ordo verborum est, vt te & quem misisti Iesum Christum, cognoscant, solum verum Deum, consequenter enim Spiritus intelligitur, quia Spiritus est patris & filij, tanquam caritas substantialis, & consubstantialis amborum, quoniam non duo dij Pater & filius, nec tres dij, Pater & filius & Spiritus Sanctus: Sed ipsa trinitas vnus, solus, verus Deus.*

§. 4. Ariani & Trinitarii recentiores alia sophismata accumulant. *Qui non misit filium, non est Deus, Trinitas non misit, non est ergo Deus. Qui nō habet Christum mediatorem non est Deus. Trinitas non habet mediatorem, non est ergo Deus.*

Respondeo ad primum antecedens esse falsum. At solus Deus est, cuius filius est Christus, Respondeo: Solus exclusis diis falsis, non solus respectu personarum, quæ sunt idem Deus, qui est Pater.

Alterius sophismatis occasionem dedit Caluinus & eius asseclæ, qui Christum mediatorem secundum diuinitatem esse finxerunt. In orthodoxa sententia facile soluitur. Tota enim Trinitas habet mediatorem, Christum secundum humanitatem, quæ adorat, patitur pro humano genere, nec patrem solum colit, sed etiam filium. Quicquid vero creatura obsequii præstat vni personæ, id toti Trinitati exhibetur Hieronymus in cap. 4. Ephes. *Sivt existimant Ariani, Deus Pater est Deus solus; eadem consequentia solus erit Iesus Christus, & sic ne Pater erit Dominus, nec filius Deus, sed absit, vt non sit vel in dominatione Deitas, vel in Deitate dominatio. Vnus est Deus, & vnus est Dominus, quia patris & filij dominatio vna est diuinitas. Præterea, & fides vna dicitur: Quia similiter in patrem, & filium, & Spiritum Sanctum credimus.*

Vbi enim vnus est Dominus, ad vnum obsequia deferuntur: quod etiam Augustinus l. 6. c. 9. de Trinit. exponit. Singulæ enim personæ sunt vnus solus verus Deus, & omnes simul. Ex Domini ergo testimonio inquit, & patrem vnum verum Deum dicimus, & filium vnum verum Deum, & Spiritum Sanctum vnum verum Deum; simul & patrem, & filium, & Spiritum Sanctum, id est simul ipsam Trinitatem, non tres Deos, sed vnum verum Deum.

VERSVS 4.

Ego te clarificaui super terram: opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam:

QVÆSTIO I.

Quod opus consummauit?

§. 1. PRimaria pars operis superesse videbatur. tota crucis ignominia, sed consummatum di-

cit, vel de futuro locutus in præterito, quod iam certo certius, & Breui absoluendum esset, vt Augustinus. Vel quod iam inchoasset vt Leontius, vel denique de prædicatione accipiendum est. Vt expositio sit verborum præcedentium; *Clarificaui nomen tuum super terram*; nam in cœlo iam notum erat. *Opus inquit quod dedisti mihi.* Syrus addit: לְאַבָּרָא *ad operandum*, deinde relatiuum adiungit שְׁלִמוּתָא *schalemthech absolui illud.* Christo enim vnicus erat scopus propositus in omnibus, & singulis actionibus, Deum clarificare. In quem omnes etiam homines nascuntur, adeo vt qui id sponte non faciunt, nec virtute; pœna luenda inuiti sint facturi. Quisque enim pensum sui operis à Deo accepti, cuius vel absolutione beatus, vel neglectu futurus est miser, perficere debet.

Finis Christi gloriæ Dei.

Quidam apud Aretium de impletione, & abrogatione Mosaicarum cærimoniarum interpretati sunt: At primarius finis erat Dei clarificatio ex hominum redemptione, consequens erat, vt vmbræ crederent, luci venienti, & figuræ cessarent veritate præsente.

§. 2. Inter hæreticorum interpretes diffusissimus Rudolphus Gualteri, Christi verba ad cofirmationē hæreseos atripuit. [Christus opus à Deo datum consummauit, nullum est ergo opus Dei, nisi sit à Deo imperatum. Proinde peccatum est, quicquid obsequii Deo exhibetur, cuius mandatum non habetur in Scripturâ.]

Respondeo. De scripturâ nihil conuinci. Nam satis est verbo mandari. Nec scripto Christus Apostolis legationem mandauit: nec illi primis Christianis. Hoc ergo in medio relinquimus, tanquam manifeste falsum, cum Sectarii etiam diem dominicam celebrent nullo diplomate iussi. Nulla vero consequentia est: *Christus opus sibi datum absoluit. Nihil ergo faciendum est, nisi de mandato Domini.* Seruus cum mandatâ Domini exhausit, si aliquid faciat iniussus, non peccat. Malum est non obedire mandato, bonum tamen est benefacere sine mandato. Eius generis multæ sunt cærimoniæ, quas si mandatum Dei habere concedant Sectarii, seipsos non obseruando condemnent, necesse est. Si vero absque mandato scelerata esse contendant, sine causa primitiuam Ecclesiam, & viros Apostolicos magnorum criminum accusant. Dionysius Areopagita de Hierarchia cap. 2. varias Baptismi cærimonias recenset, & explicat, & eas quidem iam tum in Ecclesia vsitatas, non contemnas sacratum literarum monumentis: Si illæ tum laudabiles fuerūt, cur nūc non modo irridentur, sed etiam vt damnabiles ἐθελοθρησκείαι accensentur? Si illæ etiam Ecclesiæ tam criminosæ fuerunt, vt Episcopi, martyresque fidem abnegarent, cur Apostoli non obsisterunt? nam Dionysius Apostolorum discipulus, cum sui temporis recenset historiam, & consuetudinem, id narrat, quod ab Apostolis institutum nouit. Ideo mox initio ex λογίοις, docet esse tradenda, & interpretatur S. Maximus διὰ τὼν ἱερεργικὼν διατάξεως παρέλαβεν, *Quod Hierarchiam scientiam ex traditione acceperit.* Quod ipsum initio profitetur. Quod si Augustinū audiamus, tract. 105. date non est hoc loco iubere. *Non ait, iussisti, sed dedisti, vbi commendatur euidens gratia. Quid enim habet, quod non accepit, etiam in vnigenito humana natura?* An accepit, vt nihil mali, sed bona faceret omnia, quando in vnitatem personæ, susceptā est à verbo, per quod facta sunt omnia?

Non omnia scripta.

Quædam non iussi bene facimus.

VERSVS 5.

Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum, claritate quam habui prius quam mundus esset, apud te.

QVÆSTIO I.

Quæ sit claritas, quam habuit apud Patrem antequam mundus fieret?

§. 1. VErba alioqui clara, si quis sine interprete legat, expositionum diuersitas ambigua reddidit. Nunc, inquit, nam ante te clarificaui, viciſſim me clarifica, atq; adeo ab hoc tẽpore, vt Theophylactus, & Euthymius docent. Clarificatio est claritatis prædicatio, atque demonstratio. Sensus itaque est: Mundo ostende me esse talem, qualem ab æterno me esse nouisti, non seductorem, non prophetam duntaxat, sed filium tuum vnigenitum.

§. 2. Quidam hæc verba sic interpretati sunt, quasi humana natura eâ clarificatione mutanda esset in diuinam, quæ fuit ante mundi constitutionem. Errorem illum Augustinus vt facile confutaret, à veterum interpretatione recessit: & claritatem quam habuit ante mundum conditum, de prædestinata gloria intelligit, atque hæc se dicere propter contentiosos asserit. Verba Augustini sunt. *Ordo* (tract. 105.) *verborum est, quam habui apud te, priusquam mundus esset. Ad hoc valet quod ait: Et nunc clarifica me, hoc est, sicut tunc, ita nunc. Sicut tunc prædestinatione, ita & nunc perfectione fac in mundo, quod apud te fuerat ante mundum. fac in suo tempore, quod ante omnia tempora statuisti. Hoc quidam sic intelligendum putarunt, tanquam natura humana, qua suscepta est, à verbo, conuerteretur in verbum, & homo mutaretur in Deum: Imo si diligentius quod opinati sunt, cogitemus, homo periret in Deo. Ad hanc opinionem nihil vrgere non dicit: Si intelligamus prædestinationem claritatis humanæ. Causa ergo cur sic interpretur, est vt obiectionem illam declinet.*

Humana natura nõ est mutata in diuinitatem.

§. 3. Vetustissimorum scriptorum alia est interpretatio. Clarifica filium, vt mundus agnoscat claritatem diuinitatis eius, quam ante rerum creationem habuit. Hoc enim argumento contra negatores Christi diuinitatis vsi sunt orthodoxi.

Solet vero æternitas describi cum dicitur, aliquid fieri ante mundi constitutionem. Eph. 1. *Elegit nos ante mundi constitutionem.* & Hebr. 7. & 13. Ioan. Epist. 1. c. 5. Si ergo æternus, ergo Deus non extemporarius, sed æternus. Ita Athanasius orat. 4. contra Arianos. καὶ τὸν ἐξουσίαν, ἣν ἔλεγε μὴ τὸν ἀναβασιν εἰληφέναι, τοῦτον ἔσχε καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν, καὶ πρὸς τῆς ἀναβάσεως. *Et potestatem, quam se dixit post resurrectionem accepisse, habuit antequam acciperet, etiam ante resurrectionem.* Et oratione contra Sabellium & eius Gregales. *Memor sit patris dicentis ex vtero ante luciferum genui te. Item filij qui erat ante mundum apud Patrem. atque etiam tũ gloriam Dei posidebat, de se testimonium tale perhibentis: Clarifica me Pater illâ gloriâ, quam habui antequam mundus existeret apud te. Quibus verbis gloriam quidem secundum hominem postulabat, cum testaretur tamen, se gloriam secundum Deum ante mundum habuisse. Habuit autem gloriam ὧν καὶ ὑπάρχων, cum esset, & existeret.* οὐδὲ δόξαν ὧν δεδόξασται. *non enim non existens glorificatus est.* Hæc Athanasius.

Ante Athanasium Nouatianus. *Et quomodo post mundum, qua homo nascitur, sic ante mundum, qua Deus fuisse perhibetur.* Et c. 13. *Quoniam vsque ad summum, nec quisquam in cœlum ascendit, nisi qui de cœlo descendit. Filius hominis, qui est in cœlis. Repetens hoc ipsum dicit: Pater clarifica me eo honore, &c.*

VERSVS 6.

Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo: Tui erant, & mihi eos dedisti: & sermonem tuum seruauerunt.

QVÆSTIO I.

Quomodo Apostoli sermonem seruauerunt?

§. 1. MAnifestasse se nomen Dei profitetur, ideo præmium petit, & pro illis orare incipit. De futuro etiam intelligit Augustinus, Theophylactus. Solis fere Iudæis manifestauit, & paucis gentilibus, sed ita vt iam plurimis manifestandum foret. Hier. in Psal. 75. vtitur verbo *reuelandi.* Iudæis etiam Dei nomen qua Pater est reuelauit, *Omnia enim filius,* vt inquit Hieronymus, *nomen est patris.* Adrianus Pontifex hoc testimonio tanquam primario vtitur contra errorem Elipandi Episcopi Toletani. Vide Concilium Francofur. T. 3. parte 1. pag. 412. editionis Binianæ.

Solũ pene Iudæis reuelauit.

Sermonem autem seruauerunt, reuera obediendo, non studio tantum inani, & succumbente tentationibus voluntate. Nam Apostoli cum Christo mãserunt in tentationibus, deinde reipsa non modo conatuum tenus crediderunt, seruati erant à malo. Si autem veram fidem, non elumbem credendi operationem requirit, non dubium est, quin eodem modo & caritatem, & spem requirat. Hinc erroris etiam Caluinus arguitur, qui adeo certam hinc fiduciæ præsumptionem deducit, perinde ac si de ipso Dominus dixisset: *Sermonem meum seruauerunt.* Et dedisti illos mihi.

Vere seruarũt sermonem Apostoli.

Rudolphus Gualteri ex pronomine *Tuum,* etiam concludit: *nullas esse in Ecclesiâ leges à præsulibus dandas, vel obseruandas. Sermonem tuum seruauerunt, non ergo sermo Episcopi vel Pastoris est seruandus.*

Puerilis inscitia est. Imperium regis seruandum est, & ducis à rege missi. Nam si omnem aliam legem excludit sermo Dei. Cur quotidie nouas sibi condunt Respublicæ? Audire propositos iubemur: non contradicere sacerdoti. Obedientia enim magistratui debetur, siue verbo imperet, siue lege aliquid sanciat; Cor. 13. 1. Rom. 13. Ita Concil. Chalced. Act. 15. Romano sub Hilario primo can. 1. Concilio 6. Act. 4. & in 8. Synodo Act. 1. Dei verbo data est prælatis auctoritas imperandi, ideo & subditis imposita necessitas parendi. Nulla est iubentis potestas, si manet in subdito parendi, vel non parendi libertas.

Christi & eius legati sermo seruandus est.

VERSVS 7. & 8.

Nunc cognouerunt, quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt: Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt vere quia à te exiui, & crediderunt quia tu me misisti.

QVÆSTIO I.

Quid Apostoli cognouerunt?

§. 1. SVperiore capite v. 30. cum discipuli respondent: *In hoc credimus, quoniam à Deo existi,* eos grauiter Caluinus reprehendit, *quod plus sibi tribuant, quam cognouerint. in eo deceptos, quod plus sibi sapere viderentur, gloriari ac si nihil deesset.* Christus autẽ eos defendit. Nomen enim suum ait illis manifestasse, sermonẽ ab illis

illis seruatum nouisse omnia sibi à patre data, verba illos accepisse, & credidisse quod verè à Deo exierit. Eisdem imo euidentioribus asserit, quod ipsi professi sunt. *Credimus quia à Deo existi.* Non est ergo fides fiducia, qua certum haberent, omnia sibi peccata etiã manentibus in illis condonari. Nec Petrus credebat se in abnegationis mendacio, periurio, & anathemate iustum permansurum. Quid ergo nouerunt? Quid credunt? *Omnia à patre data esse Christo, Christum à Deo exisse.* Hoc est obiectum fidei: cui spes deinde adiungitur. Fidem autem assensu definit hic Christus, non volũtatis affectu. Porro ex his omnibus clarum efficitur, fidem non esse ex nobis, sed Dei donum vt crebro inculcat August. & Prosper responsionibus ad excerpta Genuensium. dubio. 4. 5. 6.

Fides non est fiducia.

VERSVS 9.

Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi: quia tui sunt:

QVAESTIO I.

An non pro mundo roget Christus?

§. 1. FAcile est intelligere, quomodo pro discipulis oret quia amici, quia à patre dati. Cur se neget rogare pro mũdo, magna disputatio est. Hæresis Prædestinatianorũ hoc loco exultat; *non orat pro mundo, hoc est reprobis, non ergo passus est pro illis: non ergo possunt illi saluari.* Caluinus *preces pro omnibus fusas ad electos* ait *restringi*, nos ait, *quãuis pro electis oremus simul tamen à Deo petere, vt hostes perdat.* Christi tamen exemplo vti non posse, quod arcana Dei ignoremus. Vt veteres prædestinatianos, taceã, Boquinum, Pincerius, Clebitius, seu vt eum Lutherani vocant Cleinvvitzius, eodem in errore versantur. Sic Simon Simonius l. 2. cõtra Scheckium. Gommarus contra Arminium. Aretius patte secunda problematum. Zanchius in miscellanea doctrina, eumq; secuti Vrsinus, Pareus alij. Qui negant pro omnibus Christum venisse, sed pro paucis tantũ electis. Quos Ioan. c. 1. v. 29. refutat. *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi.* Rom. 3. 23. Verum hunc locum cõsideremus: nam paulo post pro crucifigentibus orat in cruce pendens, & merito cum satisfecerit pro omniũ nostrum peccatis, & pro peccatis totius mundi.

Pro omnibus passus est.

§. 2. Ex diuina voluntate antecedẽte, & caritate sua omnium salutem quæsiuit, precium sufficiens, & satisfactionem obtulit, quia tamen etiam hominum in propria salute consensum requisiuit, non fuit efficax redemptio in illis, qui contumaciter restiterunt. Origen. in Epist. ad Rom. l. 2. *Sanguis Christi adeo pretiosus fuit, vt solus pro omnium redemptione sufficeret.* Verissime dictum, sed magna pars preciũ quo redimeretur contempsit, spreta libertate. Sic etiam oratio Christi efficax fuit, vt tamen consensum requireret eorum quibus erat profutura: nec enim inuitos saluare voluit. Sic Euseb. Cæsarien. l. 10 in præfat: Hoc etiam obseruandum, doctores hæreticorum non detorquere ista verba ad blasphemiam, prædestinatianorum, Lutherus in hom. huius loci. *Non orare Christum pro mundo vt eius insaniam*, superbiam, tyrannidem tueatur, & prauis consilijs, actibusq; det successum. Aretius Caluinianus. *Non orare Dominum pro mundo inemendabili, sed alijs:* Speciales esse vero has preces pro Apostolis, & ad solos illos pertinere; illorum enim tutelam commendari singulatim, quod maius onus illis incumbat. Alias pro amicis, inimicis, hostibus, alijsq; omnibus orare filium Dei. Rudolphus non oro pro mundo, *qui pertinaciter in corrupta massa hæret, nec ad Christum accedit, nec admittit venientem.* Sensus verissimus: Christũ, qui pro inimicis orauit, & mortuus est, hoc tempore orare pro solis Apostolis, vt eos consoletur; vtitur vero ratione admodum efficaci & vsitata, cur à patre ex auditi debeat, non enim orat pro inimicis, blasphemis, contemptoribus, idololatris, sed pro amicis, seruis, filijs Dei, quos Deus sibi dederat, has ergo preces Deum exauditi æquum existimabit, qui pro mundo orantem etiã audijt. Nec Christus protestatur se pro mundo nunquam orasse, nec oraturum, sed nũc speciatim Apostolos commendare. Cuius hoc indicium est, quod postea seorsum orat pro creditur is per verbum Apostolorum. Hoc ergo versu solos Apostolos complectitur. Non enim necesse est; omnem orationem semper esse pro omnibus. Sed pro vno alteroue orare licet, non comprehensis omnibus alijs, qui oratione indigent. At si orauit pro mundo, cur non exauditus est, vt se mundus conuerteret? Respondeo: orationem pro illis fuisse sufficientem, vti & dona gratiæ, auxiliaque fuere sufficientia, vt si ipsi quoque vellent, conuerti possent, qui manserunt obdurati. Atq; hac ratione exaudita est oratio mediatoris: non est autem progressa vltra Dei voluntatem cognitam, qua ille salutem illis dare voluit, sed obduratas deserere statuit. Semper autem vt corpora aluit, ita mentes viuificat, gratia sua, non æquali omnes, sed sufficiente tamen singulos præuenit. Optime Prosper. l. 2. de vocatione gentium. l. 2. c. 10. *Patienter igitur & longanimiter tam remotum ab humana cogitatione secretum. Nec tamen quia nequeunt clausa penetrari, ideo etiam reseratorum est praetereundus introitus. Manifestauerunt enim diuinorum eloquiorũ multæ auctoritates, & communia omnium seculorum experimenta docuerunt, iustam Dei misericordiam, misericordemq; iustitiam, nec alendis vnquam corporibus hominum, nec docendis, iuuandisq; eorum mentibus defuisse. Probat hoc ab initio mundi, etiam ante diluuium fuisse.*

Fides pro solis Apostolis orat.

Non desinit mundo Dei gratia

§. 3. Obijcit Brunsfeldius. *Christus orat pro Apostolis, non fuit ergo in illis liberum arbitrium.*

Respondeo. Imo vero idcirco orauit, quia erat in illis liberum arbitrium, quod deficere poterat, & quo multi abutuntur. Liberum arbitrium gratiæ est indigum, vt rectè faciat, vitia declinet, non destruit gratiam, nec ab ea destruitur. Audierat forte homo & indoctus, & temerarius Pelagianos à patribus conuinci; necessariam esse gratiam, liberum arbitrium bonæ vitæ non sufficere, hinc in eam suspicionem venit, vt putaret liberum non esse arbitrium. Qua in re imprudens Pelagianis subscribit, quorum erat error. Gratiã quam orthodoxi prædicabant, destruere liberũ arbitrium, vt docet Prosper. Epist. ad Ruffinũ de libero arbitrio. *Nimium vero* ineptè *nimiumq; inconsiderate ab aduersantibus dicitur, quod per hãc Dei gratiam nihil libero relinquatur arbitrio. Quamuis enim in paruulis baptismũ transeuntibus manifestissime nullum opus, nullusq; appetitus eorum voluntatis existat: & plerosq; vtentes quidem libero arbitrio, sed auersos à vero Deo, vitamq; in flagitijs exigentes liberatrix regeneratio in ipso exhalandi Spiritus fine sanctificet:* Et paulo post. *Proinde homo qui libero arbitrio fuit malus, in ipso libero arbitrio factus est bonus. Sed per se malus, per Deũ bonus.* Eadem insania laborabãt etiam sem pelagiani, vt videre est in libro Prosperi contra collatorem. Dicemus igitur, & medico sectario. *Quid de elisarum argumentationum ratiunculis fracta studes arma colligere, quid cineres exstincti dogmatis refouendo, deficientis fumi nidorem in redituam flammam conaris accendere? Non est periculum libero arbitrio ex gratia Dei, nec voluntas auferetur, cum in ipsa bene velle generatur? Nam si ideo non putanda est nostra, quia formatur, regitur, ordinatur, imbuitur; spoliantur libertate filij Dei, qui aguntur Spiritu Dei.*

Gratia nõ tollit arbitrium.

Origenes Lutherus.

Et de vocatione gentium l. 1. c. 8. *Fuit enim in Adam natura sine vitio, qui per voluntatis inobedientiam multa mala contraxit, & in posteros magis, magisque multiplicanda*

Voluntas agit cum Spiritu Dei.

transfudit. Qua vt vincantur atq; in nihilum deducantur, nō effecit, nisi gratia saluatoris, qui opus suum opere suo reparat. Sic enim dicit Ioannes Apostolus: In hac apparuit filius Dei, vt soluat opera Diaboli, & sic rumpit vincula captiui, sic vestit nuditatem spoliati, sic sanat vulnera sauciati, vt quod in ipso agit, etiam per ipsum geratur. Cui vtiq; contra hostem suum non expedit, sine protectore consligere. &c. Nec quia Spiritu Dei agitur, ideo se putet liberum arbitrium non habere: quod ne tunc quidem perdidit, quando diabolo voluntate se dedit, à quo iudicium voluntatis deprauatum est non ablatum.

Christus orauit pro nobis orant & sancti.

§. 4. Aliam etiam hastam, sed retusam, & fractam resumit idem Brunsfeldius. *Christus pro nobis orat, non igitur sancti.* Retorsit iam olim Apostolus hoc imbelle telum: Ecclesiæ enim pro se preces expetit. Quin pro captiuo Petro Ecclesia orabat, nec tum quisquam erat, qui moneret, Christum orasse pro Petro, nouas preces in Christi preces esse contumelios as. Orabant illi Christum, & orationem lacrymasq; iungebant, vt pastorem Dominus liberare dignaretur: orauit Christus pro nobis, vt etiam pro inuicem, imo etiam pro persequentibus, & calumniantibus oremus. Nostras orationes suis iungi. & in vnū quasi colligari voluit, & virtute suarum orationum exaudiri. Non iam hac de controuersia disputo. Hoc tantum dico Christi oratione non modo sanctorū pro alijs preces non prohiberi, sed formari, cum Dominum in illis imitentur. Brunsfeldio oppono Concilium Chalcedon. act. 11. *Flauiano æterna memoria. Ecce vltio, ecce veritas. Flauianus post mortem viuit, martyr pro nobis orat.*

VERSVS 10.

Et mea omnia, tua sunt, & tua mea sunt: & clarificatus sum in eis.

QVAESTIO I.

Quomodo filij sunt patris, & è contrario?

Christus quomodo accepit.

§. 1. ROgaturum se promiserat, accepisse se à patre professus erat, suboriri hinc cogitatio poterat; filium esse patre minorem: ideoque nec Deum. Eam suspicionem remouet, & omnia patris esse sua, omnia sua esse patris contestatur, non modo Apostolos, mundum, Angelos, sed diuinitatem, substantiam, naturam, sapientiam, omni scientiam, omnipotentiam. Ac proinde qui patris sint etiam filij esse, nec se aliter accepisse, quam æterna generatione, qua Deus est; vel libera donatione, qua homo. Athanasius oratione 4. contra Arianos. p. 254. & Synodis arimini, & Seleuciæ habitis. p. 711. & de sanctissima Deipara. Nā omnia intelligit, excepto solo, quod filius non sit pater, nec pater sit filius. Cætera omnia ait communia εἶεν τὸ θεὸς. Nulla autem creatura, quantumcunque glorios a dicere potest. Omnia Dei mea sunt, quamuis hoc recte dicat, omnia mea Dei sunt, & ego quoque quicquid sum Dei sum. & dial. 2. de Trinit. probat non esse ἀσύγκριτον patrem ad filium, hoc est, incomparabilem, cum filius dicat: *Omnia tua mea sunt,* Et dialogo contra Macedonianos probat; non hoc de solis Apostolis intelligi, sic enim illi interpretabantur, omnes Apostoli tui, mei sunt, & omnes mei sunt tui: Instat Athanasius. οἶδα κἀγώ ὅτι σοὶ τῶν μαθητῶν ἐλάλων εἶπεν τοῦτο. ἀλλὰ συνῆψε τοῖς μαθηταῖς πάντα. οὐκ ἐτι ἐιτῶν, οἱ ἐμοὶ σοί εἰσιν. ἀλλὰ, πάντα ἐμὰ σὰ ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. *Noui & ego quod de discipulis loquens illa dixerit. Sed discipulis coniunxit omnia. Non amplius dicens: Mei sunt tui, sed omnia tua sunt mea & mea tua.* Eadē in disputatione Laodicena contra Atium repetit, & instantius vrget.

Spiritus sanctus à filio.

§. 2. Si omnia itaque patris sunt filij, necessario consequitur Spiritum sanctum esse etiam à filio. Nā si à solo patre procedit, pater solus spirator est, ac productor Spiritus sancti; hoc ergo cum patre commune filio non est. Non ergo omnia patris sunt filij. Imō cum ratione spirationis filio pater non opponatur, necessario in ea vnum sunt, & idem. Ita Augustinus argumentatur l. 5. c. 14. de Trinitate. Et orthodoxi in Concilio Florentino.

VERSVS 11.

Etiam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi: vt sint vnum, sicut & nos.

QVAESTIO I.

An non iam sit mundo?

In mundo esse est more hominū viuere.

§. 1. ADhuc in mundo erat, si naturam spectes at iā morali quodam loquendi modo aberat, iam enim post aliquot horas abiturus erat, vt solent qui iam in procinctu sunt inter absentes, & qui in extremis, inter mortuos semet numerare. Hinc argumentum sumit Apostolos commendandi Deo Patri. Iam non sum, abeo enim, in itinere sum, & vale dixi. Illi medijs in periculis hærent, defendendi sunt igitur, vt intelligant, meo discessu nihil detrimenti se facere. Sanctum patrem appellat, vt magno se affectu orare ostendat. Quorundam inepta, & si consequentiam spectes, impia est interpretatio. Non sum in mundo hoc est, mundana non sapio, quasi vero ante mundana saperet, qui Deus, nihil nisi diuinum etiam in humana natura cogitauit.

§. 2, Bullingerus sacramentariæ hæresi prodesse putauit, quod dixit: *se non esse in mundo.* Atque in eos grauiter inuehitur, qui alio quodam modo inuisibiliter in mundo esse profitētur. Nullo tamen argumēto, sed sola negatione pugnat. Quasi non possit & adesse suis, & ab illis non videri, qui ostio clauso ingressus est, conclaue, qui per medium hostium ibat, nec videbatur. Non esse in mundo, est, non hominū more viuere, corpore mortali, cibo, potu, somno, cæteraque corporis cura egere. Nam alioqui & corpus etiam post mortem in sepulchro mansit, & post resurrectionem dies quadraginta discipulos instruendo totus in terra mansit; non tamen erat hoc esse in mūdo non enim nisi per interualla, & ad exiguum tempus cum illis agebat, eodem modo nunc quoque in mundo nō est, vt more humano nobiscum versetur, sed modo prorsus admirabili in sacramento, quo nobis sese in cibum & potum donauit.

Sic inuisibiliter nobiscum omnes liturgiæ docent. Liturgia S. Basilij. Et Epiphanius in Ancorato Alijq;, qui præsentiam Christi inuisibilem agnouerunt. Sed alibi, & suo loco de ea controuersia disputaui.

Basilius quidem cum Angelis adesse dicit: σιγησάτω πᾶσα σαρξ βροτεία, καὶ στήτω μετὰ φόβου, καὶ τρόμου ὁ ἁγὸς βασιλεὺς τῶν. Βαλεύοντων προσέρχεται σφαγιασθῆναι. τοῖς πιστοῖς. *Sileat omnis caro humana, & stet cum timore & tremore progreditur enim rex regum vt immoletur fidelibus.* Singulatim Patriarcha Constantinopolitanus, Germanus μεταπεποιῆσθαι *conuerti ait panem & vinum in corpus & sanguinem.* De Caluinianis recte Magnes auctor antiquus. οὐκ ἔστι εὐχαριστία τύπου τοῦ σώματος, καὶ τοῦ αἵματος, ὅπερ τινες ἐφαντάσθησαν, πεπληρωμένοι τοῦ νοῦ, μᾶλλον δὲ σῶμα, καὶ αἷμα *Non est Eucharistia figura corporis & sanguinis, vt aliqui mentis expertes cocinunt, sed potius corpus & sanguis.* Illi fuisse videntur reliquiæ Caphernaitarum. Idem monuit Anastasius contra Caianitas. μὴ γένοιτο ἡμᾶς εἰπεῖν ἀντίτυπον τοῦ σώματος χριστοῦ τὸν ἁγίαν κοινωνίαν, ἢ ψιλὸν ἄρτον, ἀλλ' ἀληθῶς σῶμα, καὶ αἷμα τοῦ κυ-

τῶ κελεύω. *Absit vt dicamus sacram communionem esse antitypon corporis & sanguinis, aut nudum panem; sed vere corpus & sanguinem Christi.* Christus igitur in mundo est etiam secundum humanam naturam, sed ἀοράτως inuisibiliter, non humanæ conuersationis modo, & aspectui conspicuus.

QVAESTIO II.

Quomodo Apostolos vnum esse velit?

§. 1. ARiani veteres & noui, vno ore contra Christi diuinitatem hæc verba contorquent. *Vnũ esse Apostolos vult Christus, vt ipse & pater vnum sunt. Apostoli, non essentia, aut substantia, sed consensu, fidei caritate vnum sunt, eodem ergo modo filius & pater vnum sunt.* Ad hoc Athanasius, Cyrillus. Theodoret. Euthymius, cæteri respondent.

Apostoli aliter, filius & Pater aliter vnũ sunt.

Respondeo. Christum petere, vt Apostoli sint vnũ, non essentia, nõ substantia, sed voluntate & consensu. Argumentum ducit à simili vt vnum sint, sicut pater & filius vnum sunt, voluntate, & consensu, qui necessitate vnũ sunt, vna est enim patris & filij voluntas, quia vna essentia, nec potest esse vlla diuersitas. Hoc exemplũ ponit concordiæ, non æqualitate in vnitate posita, sed similitudine. Vt cũ dicit estote misericordes sicut & pater vester cœlestis misericors est, nõ hoc imperat, vt per essentiam infinitam, immutabilẽ misericordes simus, & Dei infinitam, bonitatem, humana infirmitas adæquet, sed vt pro nostro modulo misericordiam Dei imitemur. Nec inepta est illa cõparatio vt l. 1. de Trinitate blasphemat Seruetus: nam inter disparata esse potest. Summum. n. atq; absolutissimũ consensionis & amoris exemplar est in Deo, vbi personarũ inter se amor, est vna, indiuisa simplicissima essentia, & perfectio infinita, hoc vtcunq; creatura rationis particeps imitetur, tantum tamen abest à perfectione, quantum creatura à factore suo.

Athanasius orat. 4. contra Arianos, hoc Argumentum dissoluit. Objiciebant illi, ἕτως ἐστιν ὁ υἱὸς, καὶ ὁ πατὴρ ἓν, καὶ ἕτως ἐστιν ὁ πατὴρ ἐν τῶ υἱῶ, καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῶ πατρὶ, ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῶ γενώμεθα. *Sic est filius & pater vnum, & sic pater in filio, & filius in patre, sicut, & nos esse possemus.* Deinde hunc locum adducunt. Commodum autem fuerit Athanasium ipsum audire, orat. 3. *Si enim, (vt sapius iam dixi) verbum est in nobis idem, quod est in Deo, neq; id vllam præterquam in modo temporis differentiam habet: Esto, sit simile verbum Dei nobis, & eundem locum nobiscum apud patrem possideat. &c. Æquum erat, nos tales esse, qualis & ille est.*

Et paulo post. *Vt igitur bene & recte eo sensu hæc verba intelliguntur, ita quoq; in verbis Ioannis similis intellectus cõstituendus est: & non prout filius est in patre, ita & nos simus. Qui enim aut vnde id fieri poterit, cum ipse sit verbum & sapientia Dei, nos autem terreni? Ipse natura & essentia verbum, & verus Deus; nos contra non natura sed adoptione & gratia filij reddimur per eum, idq; participatione ipsius Spiritus?*

VERSVS 12. & 13.

Cum essem cum eis, ego seruabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui: & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, vt scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio: & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

QVÆSTIO I.

Cur Iudas perierit?

§. 1. SEruasse se omnes affirmat, solum Iudã excipit. Seũ enim perijsse, vt scriptura impleretur. Scriptura est Psal. 41. 10. & Psal. 69. 26. & Psal. 108. 8. Act. 1. 10. Omnes interpretes adnotarunt, particulam ἵνα non causam, sed effectum significare. Ita Theophyl. Alijque, Cyrillus, Augustinus, & quod Mireris Caluinus & Aretius; *non enim prædictio causa est, vt res eueniat, nec enim præuidendo peccaturum peccare cogo.* Improbe ergo causam proditionis Deo transcribit Zwinglius, & eum imitati rigidi Caluiniani, non enim ille causa est malitiæ Iudæ, nec Deus illum in scelus impulit, sed sponte sua, & Satanæ tentatione ausus est immane nefas. Obseruanda etiam & admonitio Aretij, *neminem oportere securum esse: si enim ille concidit, quid alys metuendũ est?* Si metuendus est lapsus non est promissa perseuerantiæ securitas. *Scriptura non est causa facti.*

§. 2. Seruarat igitur eos in nomine patris, tanquã legatus illius, nunc se commendasse eos patri profitetur, vt gaudium suum sit plenum in ipsis, nempe vt gaudium quod dedit ipsis discessu non pereat, sed impleatur, vt nunc doceantur, fore, vt ipso absente etiam plura accepturi sint è cœlo dona.

§. 3. Bullingerus in suo commentario multa subinde ex Cyrillo describit, hoc loco prolixus est, in eodẽ citando, imaginatur enim sibi eũ fauere. [Rursus aũt gratissimam rem lectoribus facturus mihi videor, inquit, si sanctissimi & acutissimi viri S. Cyrilli enarrationẽ huius loci ex libro eius in Io. 11. c. 21. in hoste nostros cõmentarios transcripsero. Propter eos præsertim qui bonorum librorum inopia laborant. Paulatim clarior saluatoris redditur sermo, & quasi ab vmbra ad solis radios aut à fluctibus ad stationem reducitur. Putabant enim discipuli absentiam Christi, vt hominis dico, (Deus enim vbiq; adest) multorum enim incommodorum causam futuram, cum non adesset, qui ab omnibus posset eos malis eruere. Sed oportebat, (vt liberè dicam,) si luminaria orbis postea facti sunt, non solum in carnem Christi, verum etiam in deitatem respicere. Et: oportuit eos intellexisse, ineffabilẽ deitatis potestate, vna cum eis semper futurũ, etiamsi carne abesset. Et: aperte significans eos deitatis ratione, non carnis præsentia posse seruari. &c. 22. Nam cum præsens esset carne Christus cum discipulis, vniuersa se facile superaturos pericula putabãt. Illo absente omnia extrema passuros esse arbitrabantur. His Dominus respondit, vt ait Cyrillus, in hunc sensum. Nihil mali vobis accidere potest, si carne abfuero, cum deitatis meæ potestas, quæ vos hucusque seruauit, in posterum conseruatura sit.] *Deitas nõ humanitas Christi seruat.*

Hæc ille ex Cyrillo, quæ cũ omnia sint orthodoxa, solent tamen Caluiniani ad errores suos vsurpare. Primo vt doceãt carnis Christi præsentiam nullam esse: Deinde eam nihil prodesse. Posterior quidam error à Cyrillo refutatur, *nũ enim caro vt caro: caro vt humana caro potest quicquam, sed vt Dei caro.* Atque ita quidem non omnia omni potest modo. Nam tantum vt Dei caro potest, vt organum diuinitatis. Nam qui potest facere quod Deus, & quomodo Deus, ille Deus est. Nec tamen sequitur carnem Christi, vt est Dei caro vtilem nobis non esse, Quia etiam tum cum secundum carnem adesset Christus, deitate suos seruabat, nec tamen carnis præsentia erat inutilis, nec inutilis est Solis præsentia, quamuis Deus incrementum det, & plantatoris ac rigatoris laborem prospero exitu prosequatur. Quandoquidem autem Bullingerus Cyrillum Alexandrinum & sanctissimum & acutissimum appellat, merito ex eo quærimus, cur ipse non sequatur, cur nos eum sectantes con- *Caro Christi vt caro Dei prodest.*

tes condemnet? Verba sanctissimi, & acutissimi auctoris sunt, approbata etiam à Concilio. *Si quis carnem Domini non confitetur esse viuificam, & ipsius verbi, quod ex Deo patre est, propriam, sed tanquam alterius præter ipsum: &c.* Ita anathematismo vndecimo, contra eos qui veritatem illam negabant. In Eucharistia esse idem corpus demonstrat. In declaratione vero proprie sanguinem & corpus esse docet. *Sanctum ac viuificum, incruentumq; in Ecclesia celebramus sacrificium, non hominis alicuius nobis similis, & communis corpus, consimiliter & pretiosum sanguinem, quod præponitur credentes, sed magis tanquã proprium viuificantes verbi corpus & sanguinem accipimus. Communis enim caro viuificare non potest.*

Veritas Eucharistiæ.

Et Epistola ad Calosyrium. *Nec dubites* an hoc verũ sit, eo manifeste dicente; *Hoc est corpus meũ: sed potius suscipe verba saluatoris in fide. &c. Insaniũt igitur, dicentes mysticam benedictionem, à sanctificatione cessare, si quæ reliquiæ eius remanserint in diem sequentem. Non enim mutabitur sacrosanctum corpus Christi sed virtus benedictionis, & viuificatiua gratia iugis in eo est.* Et: *Ne enim horreremus carnem & sanguinem apposita sacris altaribus, condescendens Deus nostris fragilitatibus, influit oblatis vim vitæ, conuertens ea in veritatem propriæ carnis, vt corpus vitæ, quasi quoddam semen viuificatiuum inueniatur in nobis. Vnde subdit: Hoc facite in meam commemorationem.* Quod si vinum sanctissimum & acutissimum sequi ipse detrectat, eos saltem qui doctrinam eius amplectuntur, non contemnat.

VERSVS 14. & 15.

Ego dedi eis sermonem tuum, & mũdus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo. Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo.

QVAESTIO I.

Cur non sint de mundo?

Apostoli non sunt de mundo.

§. 1. INter cæteras causas commendationis est & illa, quod non sint de mũdo, vti nec Christus de mũdo, ideo mundus eos oderit, Duplex hic ratio; quod hostibus Dei sint odio, tanquam hostes; & quod secum sint quasi eiusdem patriæ, & iam in aliam ciuitatem transcripti, patriæ & populi peccantis obliti. Magna interim consolatio, in mundi odio diuinum in se amorem experiri, Deo carum esse, in cuius conspectu mundus est, quasi arena exigua. De mundo tamen nõ tollit, quia certamini permittit, sine quo coronari non possunt.

§. 2. Seruari eos à malo, est defendi & adiuuari ne vincantur à diabolo. Nam Græce est ἐκ τοῦ πονηροῦ, ex malo, improbo, scelerato dæmone, qui noctes & dies circumit, quærens, quem deuoret. Syrus habet בִּישָׁא *men bischa*, quod vt Latinum ad rem & personam refertur. Quibus ex verbis etiam Pelagiani refutantur, qui hominem suis viribus à malo liberari, & vincere malignum posse docebant.

VERSVS 16. 17. & 18.

De mundo non sunt: sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum.

QVAESTIO I.

Quomodo sanctificati Apostoli?

Sanctificatio Apostolorum.

§. 1. Ἁγιάζειν varie vsurpat scriptura, vt etiam Hebræi verbum קִדֵּשׁ *kadasch*. Duæ sunt significationes, primariæ. Nam significat separari, atque ad munus aliquod destinari. Deinde infusa sanctitate iustificari, idque vel prima iustitia, qua pellitur peccatũ, vel augmento iustitiæ, quo sancti magis ac magis sanctificantur. Vide Gen. 2. 3. Exod. 20. & 29. 11. & 13. 18. Num. 3. 18. & 8. 18. & 11. 22. 26. Certo tenendum est, vtraque sanctificatione Apostolos præditos, iustificatos erant, & accepto Spiritu, ingenti virtutum ac gratiarum incremento ornandi. Destinati erant ad conuersionem gentium, & paulo post reipsa in opus mittendi, matura iam messe. Sunt deinde illa connexa, legitima vocatio ac missio, & sanctificatio, seu dona, quæ ad fungendum officio sunt necessaria. Caluinus etiam sanctitatem & iustitiam complectitur nomine sanctificationis, quod alij Caluiniani negant, iustitiam enim sola imputatione definiunt.

Vera sanctificatio.

§. 2. In veritate sanctificari eos vult, hoc est sermone Dei, in Christo, in cœlesti sapientia, fide vera, viua, non mera & falsa imputatione sanctitatis, & iustitiæ, vt sint quidam adulteri, homicidæ, qui à Deo pro iustis habeantur. In veritate non modo vmbris, & inuolucris antiquæ legis. Hoc ergo modo omnib. numeris iustitiæ, sanctitatis, & donis sapientiæ, prophetiæ, linguarum absolutissimos legatos in mundũ misit, vt nemo qui eos audisset, à Deo missos esse posset ambigere.

Ecclesia.

§. 3. Hæc sanctificatio eo tendebat, vt certo constaret, Ecclesiam Christi ea Spiritus sancti prærogatiua fruituram, vt in dogmatibus fidei non aberraret. Nec modo collegium Apostolicum ea gratia claruit, *suam habet semper* sed fideles etiam, qui Apostolis crediderunt, quique discipulis Apostolorum, in omnem posteritatem; nã *auctorem* pro illis etiam Dominus orauit. Quamuis vero fide- *tatem.* les errasse singuli potuerint, in Ecclesia tamen publica perseuerauit auctoritas, quæ nec falli potest, nec fallere. Ita vt non in verbo retinendo, & legendo, sed etiam exponenda eius sancta sint dictata.

§. 4. S. Athanasius dial. 3. contra Macedonianos, docet Spiritum sanctum Deum esse. Cum enim Macedonianus obijceret: *Spiritus sanctus ἁγιάζει sanctificat ὃν κτίζει* non *creat.* Subijcit orthodoxus. *Dei quidem opus esse creationem, sed non maius, quam sanctificationẽ.* Nam sanctificare Dei esse opus, ex hisce probat verbis. Christum quidem Deum esse qui seipsum sanctificet, nos autem seruos, qui ab eo sanctificamur, idem docet. Nos per imitationem virtutis imbuimur, & reddimur filij. Itaq; ille filiationem in sanctificatione ponit.

QVAESTIO II.

An sanctificatio quæ est in veritate contraria fit consecrationi sacerdotum?

§. 1. MOuent quæstionem nonnulli sectariorum. Rudolphus Gualteri impotentiore stoliditate rem vrget pag. 341. [Docet præterea locus in- « quit hic, sanctificationem veram per verbum Dei fie- « ri, non inanibus cærimonijs, aut superstitiosis pre- « cularum anilium, aut exorcismorum demurmura- « tionibus. Quare sancta censeri debent, non quæ suf- « fitu, aquæ lustralis aspersione, crucibus, & histrioni- « ca gesticulatione consecrata sunt, sed quæ Dei certo « mandato ad bonum vsum destinata sunt?] Hic om- « nes consecrationes, & benedictiones recenset.

Respon-

Consecrationes probata.

Respondeo si quidem de cærimonijs & benedictionibus cõtrouersia moueatur; habere nos expressum Dei verbum & factũ; *Omnis enim creatura per verbum Dei, & orationem sanctificatur.* Quin Christus panes benedixit, vt suo loco ostendi. Porro sanctitas seu locorum, seu vestium, seu aliarum rerum in eo consistit, quod singulari modo ad cultum Dei atque vsus sacros deputentur. Alia est prorsus ministrorũ Dei sanctitas, qui præterquam quod ad munera diuina ordinantur, interiora etiam dona à Deo recipiunt, seu gratiam sacramentorum, qua legitimè officium obire possint. Non enim debet se alijs ducem, præstare, τὸν οὐ μετὰ πᾶσαν ἕξιν αὐτὸ γεγονότα θεοειδέστατον, καὶ πρὸς τῆς θείας ὑπεροψίας καὶ κρίσεως ἀριθμὸν ἀναδεδειγμένον, *qui non secundum omnem sui habitum Deo similimus sit effectus, & Dei instinctu iudicioque moderator designatus.* Cuius cõtrarium fieri in sua Ecclesia ipse Rudolphus calũniator fatetur. Non sine cærimonijs suffitu, crucis consignatione ministros docet nos Dionysius Areopagita de Ecclesiastica Hierarchia. ὁ μὲν ἱεράρχης ὑπὸ τὴν ἱερατικὴν τελείωσιν προσαγόμενος, ἀμφοτέρῳ πόδε κλίνας ὑπὲρ προθύρου τῆς θυσιαστηρίου, ὑπὸ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεοπαράδοτα λόγια, καὶ τὴν ἱεραρχικὴν χεῖρα. ἣ τούτῳ τῷ τρόπῳ, παῖς παναγεστέρας ὑπακήκοεν ὑποτελεῖται. ὁ δὲ ἱερεὺς ἅμφω τὼ πόδε κλίνας ὑπὲρ προθύρου τῆς θείας θυσιαστηρίου, ὑπὸ κεφαλῆς ἔχει τὴν ἱεραρχικὴν δεξιάν. καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ πρὸς τὸ τελοῦντα αὐτὸν ἱεραρχικὰς ἱεροποιοῖς ὑπακήκοεν ἀγαλίζεται. ὁ δὲ λειτουργὸς ἑνὸς τῶν ποδῶν κλίνας ὑπὲρ προθύρου τῆς θείας θυσιαστηρίου, ὑπὸ κεφαλῆς ἔχει τὸν τὰ τελοῦντα αὐτὸν ἱεραρχικὰ δεξίαν τελοῦμενον ἐπ' αὐτοῖς τοῖς τῶν λειτουργῶν τελεστικοῖς ὑπακήκοεν. ἑκάτερον δὲ αὐτῶν ἡ σταυροειδὴς ἐνσημαίνεται πρὸς τὸ τελοῦντα ἱεραρχικὰ σφραγίς, καὶ καθ' ἕκαστον ἀναῤῥήσεις ἱερὰ γίγνεται, καὶ τελειωτικὸς ἀπασμὸς, ἀπαρξομένου παντὸς ἱερατικὰ παρόντα ἀνδρὸς, ἢ τὰ τελεσθέντα ἱεραρχικὰ τὸ πρὸς τι τῶν εἰρημένων ἱερατικῶν ταγμάτων ὀνομοθέτηται. *Pontifex quidem, qui ad consecrationem in pontificem adducitur, vtroque genu flexo ante altare, supra caput habet Euangelia à Deo tradita, manumq; pontificis, atque hoc modo ab eo pontifice, qui eum consecrat, sanctissimis precationibus appellationibusque consecratur. Sacerdos autem flexis ante aram genibus, capiti suo admotam Pontificis manum dextram habet: Atq; ita pontifice, qui eum consecrat sanctis precationibus consecratur. Minister vero genu altero flexo ante altare, dextram manum Pontificis, qui eum consecrat, super caput habet, ab eoque consecratur ijs precationibus, & inuocationibus, quibus ministri consecrari solent. Vnicuique vero eorum signum crucis à consecrante pontifice imprimitur, & singulorum nomen & gradus declaratur, perficiensque salutatio, adhibetur omnibus Ecclesiastici ordinis consalutantibus ac pontifice consecratore, eum, qui in aliquem ordinem Ecclesiasticum eorum quos enumeratimus, cooptatus est.*

Quo loco sunt etiam cærimoniæ non nominatæ ab hæretico. Vide & S. Maximum in eum locum περὶ τῆς θυσιαστηρίου καθιερώσεως, *de altaris consecratione*, καὶ τῶν ἱερατικῶν χειροτονίας, *& Ecclesiasticorũ ordinatione.* Nec anileum precularum demurmurationibus, aut Episcoporum histrionica saltatione fiunt ista, sed sanctis orationibus, gestu graui, lectione scripturarum, hæc omnia areopagita vocat, non preces aniles, sed πλεστουργοὺς εἰκόνας τῆς θείας δυναμέως. *Perfectionis seu consecrationis effectrices imagines diuinæ potestatis.* Habere eos ait Deum τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν ἐν παντὶ καθηγεμόνα. *Suarum actionum in omnibus ducem.* Crucis signum ferre nõ potest nec dæmon nec vero Rudolphus: At vero crucis signum, seu sigillum, σφραγίδα enim vocat Dionysius mysterium continere docet. ἡ σταυροειδὴς δὲ σφραγὶς τὴν ἀπίστων ὁμοῦ τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων ἀνενεργησίαν, καὶ τὴν θεομύητον ζωὴν, ἀφορῶσαν ἀκλινῶς εἰς τὴν ἀδελκὴν ἡσῦ θειότητα ζωὴν, ἄχρι σταυροῦ, καὶ θανάτου μετὰ θεαρχικὴς ἀναμαρτησίας ἐλληνθότα, καὶ τὸς οὕτω ζῶντας, ὡς ὁμοειδεῖς ἐνσημαίνοντα τῇ σταυροειδεῖ τῆς οἰκίας ἀναμαρτησίας εἰκόνι. *Signum figura crucis impressum significat omnium simul corporearum cupiditatum cessationem, seu inefficaciam, diuinæ vitæ imitationem, quæ constanter, humanam Iesu, diuinissimam vitam intueatur, qui ad crucem vsque & mortem cum impeccabilitate à diuina subsistentia procedente peruenit, & eos qui sic venit, quasi similes figurã gerentis crucem, propriæ impeccabilitatis, insignit.*

Contemnunt templorum consecrationem, & basilicas hæretici exemplo maiorum Eustachius martyrum basilicis contemptis priuatum conuentus agebat, vt est in concilio Gangrensi c. 5. 6. 20. apud Sozom. l. 3. c. 13. Socratem l. 2. c. 25. De Eunomianis testis est Hieronymus contra Vigilantium, eos Basilicas Apostolorum & Martyrum ingredi nõ solitos & Gennad. c. 73. Amb. vero l. 3. c. 85. Epistolarum, se basilicãni dedicasse. Verum hæc obiter; alius est enim de his dicendi locus. Tantum responderi homini improbo oportuit, qui hæc inducta sub regno Antichristi fabulatur. Ignarus se Ecclesias omnes, etiam Apostolicas hoc nomine infamare.

VERSVS 19.

Et pro eis ego sanctifico meipsum: vt sint & ipsi sanctificati in veritate.

QVÆSTIO I.

Quomodo pro suis se Christus sanctificet?

§. 1. SAnctificat se Christus pro Apostolis, ac toto mundo, offerendo se hostiã, vt omnes qui nà tura erant peccatores sanctificarẽtur. Pro Ecclesia itaque iam se à principio sanctificabat, vt Apostoli quoque sanctificarentur, & alij partim ad prædicandum, partim ad martyrium destinati, omnes vero ad veram sanctitatem, quam non nisi ex Christi sanctitate habere possunt. Vere Chrysostom. τί ἐστιν ἁγιάζω ἐμαυτὸν. προσφέρω σωτῆρίαν, αἱ δὲ θυσίαι πᾶσαι ἅγιαι λέγονται. καὶ κυρίως ἅγια τὰ τῷ θεῷ ἀνακείμενα. *Quid est sanctifico meipsum? Offero tibi sacrificium, omnia vero sacrificia sancta dicuntur. Et proprie sancta, quæ Deo sunt dedicata.*

Sanctificatio est oblatio.

§. 2. Hinc constat mortem proprie sacrificium fuisse, cum ipse se sanctificaret offerendo, & animâ suam poneret pro multis. Sic enim nobis sanctificationem parauit. Quare impium est dogma Socini par. 2. c. 2. p. 21. Christum non alio modo nobis propitiationem esse, aut sanctificationem, quam olim fuit arca fœderis. Nam illa erat etiam ἱλαστήριον, & sacrificia erant ἱλασμοὶ propitiationes, sed arca tantum idcirco, quod in ea se Deus propitium ac placatum ostenderet, non quod cedrus, vel aurum Deum placaret, in veterum etiam sacrificiorum oblatione nulla vis erat, vt Deum redderent propitium, aut sanctificationem conferrẽt. Quid enim carnium nidores, aut sanies & cruor ad diuinam misericordiam, aut munditiem animarum conferret? Par ratio est in Christo vt mentis expers argumentatur Socinus. At longe diuersa erat typorum, alia veritatis ratio. Illa sacrificia nihil poterant, tantum præfigurabant, vnicum quo Deus placandus erat sacrificium, quod erat in sanguine dilecti; Arca & sacrificia solam significationem remissionis peccatorũ & sanctificationis continebant, qui tamen rite, adorabant, & sacrificabant, reuera sanctificabantur, sed in sanguine agni olim fundẽdo, in morte inquam mediatoris. Misericordiam autem Deus in arca ostendit, vt in figura Christi, ad quem nos illa ducebat. Occasio tam tætri erroris dedit Caluinistarum opinio de sacramentis nouæ legis. Nam cum viderent Socinus omnia loca scripturæ, quæ illis vim lauandi, mũdandi, sanctificandi, tribuũt, eludunt, atq; ad nudã significationẽ referunt, Animaduertit igitur

tanto

tanto magisterio edoctus Ostorodius & Socinus, eadem interpretatione etiam efficientiam omnē, quæ Christi sacrificio tribuitur posse euerti.

§. 3. Hinc Christum nobis sanctificationem dedisse videmus: atq; inde colligimus: eū nobis esse iustitiā, vt est sanctificatio. Caluinus de sanctificatione recte, de iustitia nō recte. [His verbis clarius explicat, ex quo fonte fluat illa sanctificatio, quæ per Euangelij doctrinam in nobis peragitur: Nempe quia seipse patri consecrauit: vt eius sanctitas ad nos perueniret. Sicuti enim à primitijs benedictio diffunditur in totū prouentum ita nos Spiritus Dei Christi sanctitate aspergit, facitq; eius participes, neq; id imputatione solum (nam hac ratione dicitur nobis factus esse iustitia.) Sed dicitur etiam factus esse nobis sanctificatio, quia nos in sua persona patri quodammodo obtulit, vt Spiritu eius renouemur in veram sanctitatem.] Errat dum iustitiam sola imputatione definit, & ab ea sanctitatem diuersam facit: Christus nobis facta est iustitia, dum veram iustitiam infundit, sanctificatio dum nobis eandem iustitiam donauit, & Deo consecrauit. Hæc sanctificatio in morte Christi vim omnem exercuit, cū sese sanctificans immolaret summus Pontifex, & vt in Syro est: מקדש אנא נפשי *sanctificans ego animam meam.* Animam enim hoc est seipsum Deo obtulit, vitam, merita, omniaque quibus nos sanctificauit.

Christus nobis est iustitia vt est sanctificatio.

VERSVS 20. & seqq.

Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me: &c.

QVÆSTIO I.

Quid pro credentibus petat?

§. 1. VT omnes sint vnum, sicut tu pater in me, & ego in te. *Vt & ipsi in vnum sint: Deinde vt credat mundus quod tu me miſisti.* De primo prolixe agit Athanasius oratione contra Arianos. *Non identitatem, sed similitudinem significare.* Nam qui dicit καθὼς, non ταυτότητα sed εἰκόνα, & paradeigma dicit. *Non dicit autem vt vnum sint in te, vel ego & ipsi in te vnum, sed vocem quemadmodum subinsert.* Verum de vnitate iam ante dictum est. S. Cyprianus Epistola 75. monet non posse esse inter eos vnitatem, qui à Deo sunt separati.

Aliter nos vnum, aliter pater & filius.

§. 2. Mundum nonnulli hoc loco pro electis, alij pro reprobris accipiunt. Malo accipere vniuersè pro hominibus, quorum aliqui nō credebant, postea crediturі, alij ne postea quidem erant crediturі, sed cogebantur tamen fateri illa esse signa, eam vitam Apostolorum, vt prudenter negari non posset Christianæ fidei veritas. Ideoque & mundus, qui conuictus, non tamen manus dat Deo, condemnabitur. Mundus etiam credens sed fidem operibus negans, in eadem est damnatione.

Mundus hic omnes continet.

VERSVS 24.

Pater, quos dedisti mihi, volo, vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi &c.

QVAESTIO I.

Quod præmium credentium?

§. 1. BReui sententia, sed insigni proponit. *Vt sint vbi & ipse est*, nec modo præsentes, sed tanquam amici omnibus eius fruātur bonis. Atq; hoc est, quod Philip. 3. dicit: *conuersatio nostra in cœlis est*, Tales, inquit Cyprianus, libro de mortalitate, *nos futuros & Christus Dominus pollicetur, quando vt cum illo simus, & cum illo in aeternu sedibus viuamus, atq; in regnis cœlestibus gaudeamus patrem pro nobis precatur dicens*: Pater quos dedisti mihi, &c. *Venturus ad Christi sedem, ad regnorum cœlestem claritatem, lugere non debet, & plangere, sed potius secundum pollicitationem Domini secundum fidem veritatem, in profectione hac sua, & translatione gaudere.*

§. 2. Verbum *volo* multi precantis, non absolute volentis quasi ex auctoritate existimant, atque ita accipi solent interdum verba cum magna fiducia orantium: Cerealis tamen contra Maximinum diuinam Christi auctoritatem exinde probari existimat. Magnopere obsetuandum est hoc loco præmiorum spe Christum discipulos ad virtutē excitare. Exinde clarū est, spe præmij cœlestis recte agere licitum esse. Quod contra suos symmystas hunc in locum, pagina 345 etiam docet Rudolphus Gualteri. Nunc, inquit, de futuri sæculi præmijs admonet, quæ in finem vsque perseuerantibus præparata sunt, & eorum consideratione confirmati, aduersa omnia patienter ferant. Quin etiam Deum iustum redditurum præmia affirmat, & si non reddat fore iniustum.

Volo vitiū precantis est.

CAPVT XVIII.

HÆC cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse, & discipuli eius. 2. Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. 3. Iudas ergo cum accepisset cohortem, & à Pontificibus, & Pharisæis ministros, venit illuc laternis, & facibus, & armis. 4. Iesus itaq; sciens omnia quæ ventura erant super eum processit, & dixit: Quem quæritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenū. Dicit eis Iesus. Ego sum. Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis. 6. Vt ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. 7. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. 8. Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum: si ergo me quæritis, sinite hos abire. 9. Vt impleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquam. 10. Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum: & percussit pontificis seruum: & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus. 11. Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum? 12. Cohors ergo, & tribunus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum: 13. Et adduxerunt eum ad Annam primum, erat autem socer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. 14. Erat autem Caiphas, qui consilium dederat Iudæis; Quia expedit vnum hominem mori

Non est in Cedron

mori pro populo. 15. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus Pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium Pontificis. 16. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus alius, qui erat notus Pontifici, & dixit ostiariæ: & introduxit Petrum. 17. Dicit ergo Petro ancilla ostiaria Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. 18. Stabant autem serui, & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se, erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se. 19. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. 20. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo: ego semper docui in synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. 21. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt quid locutus sim ipsis: ecce hi sciunt quæ dixerim ego. 22. Hæc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu dicens: Sic respondes Pontifici? 23. Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis? 24. Et misit eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem. 25. Erat autem Simon Petrus stans & calefaciens se: Dixerunt ergo ei: Nunquid & tu ex discipulis eius es? negauit ille, & dixit: Non sum. 26. Dicit ei vnus ex seruis Pontificis, cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? 27. Iterum ergo negauit Petrus: & statim gallus cantauit. 28. Adducunt ergo Iesum à Caipha in prætorium. Erat autem mane: & ipsi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur sed vt manducarent Pascha. 29. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? 30. Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. 31. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam. 32. Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit significans qua morte esset moriturus. 33. Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocauit Iesum, & dixit ei: Tu es rex Iudæorum? Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? 35. Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus sum? Gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti? 36. Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo, si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtiq; decertarent, vt non traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc. 37. Dixit itaq; ei Pilatus. Ergo rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicis, quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati: omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. 38. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo causam. 39. Est autem consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum. 40. Clamauerunt ergo rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barrabbas latro.

IN CAPVT DECIMVMOCTAVVM

ARGVMENTVM.

IN hortum venit cum milite, & Iudæorum satellitio Iudas, obuius venientibus vadit Christus, & interrogat quem quærant, clamantibus vero; Iesum Nazarenum: respondet: *ego sum.* Quo audito supini cadunt. Tandem se illis permittit, iussis Apostolos dimittere, Petrus Malcho auriculam abscindit: Christus restituit, à Pontifice Christus examinatur, & alapâ cæditur.

In Ecclesiâ Syriacâ legitur ad versum 28. vsque. *In nocte parasceues crucifixionis.* Inde verò matutinis feriæ sextæ. Pleraque exposita sunt in aliis Euangelistis. Quædam tantummodo notanda occurrunt.

VERSVS 1.

Hæc cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans Torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius.

QVÆSTIO I.

Quis torrens Cedron?

§. 1. QVi legerunt πέραν τ χειμάῤῥ τ κέδρων similitudine nominis lapsi sunt: neq; enim in valle illa Cedri erant: nec locus Cedrorum in Hebræo vocatur, nec in Syro mentio est ארזין Cedrorum, sed legitur לעברא דרגלתא דקדרון *Leghebra dargeltha dekedrun, ad transitum vadi Kedrum.* Error itaq; est in Regiis & plerisque aliis libris Græcis, ex Latino, Syro, & vera historia corrigendus. Nam 2. Reg. 15. 23. Septuaginta vocant τ χειμάῤῥον κεδρων, vbi legitur κεδρὼν accentu in vltima, non prima, & paulò ante significat vallem vocatam Cedron ἐν χειμάῤῥῳ τ κεδρων in torrente τ κέδρων, Cedronis, nempe vallis. Hebr. בנחל קדרון *in torrente Kidron,* Quamuis etiam נחל sit vallis, quamuis aqua careat. 3. Reg. 15. 13. in eadem valle idolum combussit. & Iosias 4. Reg. 23. 12. cinerem idolorum proiecit in torrentem Kidron. Torrens igitur & vallis Kidron, hoc est, obscura, tenebrosa, tristis, appellatur, ab Hebræo קדר Kadar, non à Cedris. Iosephus his suffragatur l. 5. c. 8. de bello Iudaico. πρὸς ἑπτάκοντα ὁ ἀὼ τοῖς ἀπέχουσας τ ἱεροσολύμων ἐξ ἀπεχουσας σταδίοις σταυροπεδοῦσθαι, κ τὸ ἐλαιῶν ἀκαλέμυον ὄρ, ὁ τὴ πόλει πρὸς ἀνατολὴν ἀντικειται μέσῃ φάραγγι βαθείᾳ διειργόμυον ἡ κεδρὼν ὀνόμασται. *Præceptum illis erat sex stadiis Ierosolymis distantia castra metari, ad montem dictum oliuarum, qui contra vrbem ad Orientem situs est, Media valle profunda discretus, quæ Cedron appellatur.* Sic penè etiam Hebræum exemplar histo iæ Iudaicæ Veneris impressum l. 6. Titum enim ait venisse ad montem oliuarum, quem vallis illa dist rminat, addit etiam גאין מי מים רבים תמיד. *Et non in illa aquæ multæ semper.*

Non est vallis Cedrorū.

Dauid itaque Typus Domini transeuntis erat. Ille quidem filii furias euasit, Christus se obtulit; nam ad locum venit, non fugæ causa, sed vt inueniretur.

VERSVS 2.

Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis.

QVÆSTIO I.

Vnde sciebat Iudas?

§. 1. FRequenter eo solebat accedere Dominus, nec dubitabat, ea etiam nocte venturum Iudas. Voluit in horto capi Dominus, nam in horto captum erat humanum genus, frequenter eo se conferebat Dominus, quasi in Palęstram, in qua initium erat sumpturus sui certaminis. Hinc & Iudas locum norat. *Iudæ locum nouit.*

§. 2. Oportune monet hoc loco Rudolphus Gualteri Caluinianus, Iudam typum esse hæreticorum, qui Scripturas corrumpunt, maxime apostatarum. [Vt enim, *inquit*, eius, (*Scripturæ*) mysteria quodammodo degustarunt, ita norunt fere, qui primi oppugnandi sint, quibus vtendum artibus, & qua parte vires adhibere maximas oporteat. Exempla huius rei in hæreticis habemus, qui cum Ecclesiæ societatem reliquunt, fere horribiles turbas dant, dum ex Scripturæ hortis decerptos flores, sophisticis artibus contexunt, & infirmis fucum faciunt, quorum multos suis dolis in errorem inducunt. *Probat exemplo Iuliani. Et concludit:* Norunt enim hortos illos, & sæpe in eos ingrediuntur, non vt Christum & Ecclesiam eius iuuent, sed vt prodant: itaque, vt quæ per se salutaria sunt, illis lethifera fiant.] *Iudas typus hæreticorum.*

Nihil dici potuit melius, nihil quod in dicentem conueniat aptius, qui apostata præceptores habuit, qui hortos Scripturæ ingressus, flores eius dictis impiis, & laculentis alumniis suis, tanquam aconito intexuit, & illos qui mendacium amplexi resistunt veritati fucum facere pergit. Omnes autem hæretici Scripturam ingrediuntur non ducti à Christo, nec eas ex Christi mente interpretantur, sed Iudæos & gentes eo ducunt, ratiocinationes philosophicas, fabulas Iudaicas: imo nostrates cum fingunt nihil credendum nisi Scripturæ verbis contineatur, hoc Scripturarum sibi fidem auferunt; hoc est enim ἄγραφον. Traditiones autem de veritate, & interpretatione Scripturæ reiiciendas non esse, etiam interdum ipsi hæretici fatentur, sicut & Iudas cum proditionem suam ipse damnauit. *Hæretici Scripturas corrumpit.*

Aretius T. 3. cap. de traditionibus inter multa falsa hæc vere docet. *Secunda quæstio quæ sint igitur admittenda ἄγραφα? Respondemus, quæ sacris literis consona sunt, & quæcum Apostolorum scripta non pugnant.* Hoc rectè. Nihil enim pugnans alteri veritati, verum esse potest. *Eius generis*, inquit, *quædam sunt apud Epiphanium.* T. 1. l. 2. & 3. & apud Basilium, & Tertullianum. *Qualia sunt sanctificatio diei dominicæ, Baptismus infantium, Symbolum Apostolorum, qui sint libri canonici. Quæsit verè Scripturæ interpretatio.* Paulo ante dixerat. *Vniuersales traditiones & obseruatu necessariæ sunt: Symbolum Apostolorum, qui sint libri canonici, quæ sit interpretatio præcipuorum locorum Scripturæ*, &c.

Has igitur cum violent hæretici, horum Scripturæ ingrediuntur, non vt iuuent, sed vt prodant Dominũ. Nec magis illis credendum est de Scripturâ disputantibus, quam Iudæ Christum quærenti.

VERSVS 3. 4. & seq.

Iudas ergo cum accepisset cohortem, & à Pontificibus & Pharisæis ministros: venit illuc cum laternis & facibus & armis. Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super se, processit, & dixit eis, Quem quæritis? &c.

QVÆSTIO I.

Quæ miracula facta dum ad capiendum Dominum veniunt?

§. 1. PRimum est, quod oculos eorum percussit cæcitate, ne vllus sæpe visum agnosceret. Deinde vocem quoq; sæpe auditam ignorabant. Nam multos fuisse qui eum audissent, verba Christi ostendunt, cũ dicit: *Interroga hos his sciunt, quid dixerim ego.* Tertio vno verbo cum diceret: *Ego sum*, velut turbine omnes prostrauit, vt supini caderent, magno sonitu cohors integra cum Iudæis, eorumq; ministris, ingenti etiam indignatione cum ad terram cum armis allideretur, multiq; vt conferti stabant, in se mutuo impingerent. Denique cum etiam Apostolos inermes Petrum præsertim, qui gladium in seruum Pontificis strinxerat, facile capere potuissent, omnino abstinuerint, arcano dominicæ vocis imperio ligati. *Christum non cognoscunt.* *Caduerũt.*

§. 2. Opportuna vero erat illa diuinæ potentiæ demonstratio; etsi enim militum furor sic non est mitigatus, sed magis casu territus atque exasperatus, conuincere tamen voluit etiam contumaces, quibus non sine infirmitatis exprobratione dicit: *Dixi vobis, quia ego sum*, quasi dicat. Cur in me manus non iniecistis, cum dicerem me esse? cur retrorsum abijstis? Ecce tota vestra potentia quasi arena exigua in mea est manu, & quos verbo deieci, poteram surgendi lapis vires auferre. Neq; dubium etiam huius miraculi fuisse aliquam efficaciam; cum audita Apostolorum prædicatione recordarentur Christum sponte se in mortem dedisse, se nec cognoscere, nec oblatum vltro apprehendere potuisse. Quin etiam illud quod milites passim narrabant sibi accidisse, magnam admirationem commilitonibus, & cæteris tam fidelibus, quam infidelibus pariebat, Apostolos etiam animosiores reddidit, cum totum exercitum supinum iacere ante pedes cernerent; hinc & Petrus postea in inuentes gladium strinxit, de quo, & auriculæ redintegratæ miraculo apud Matthæum dixi. *Diuinæ potentia opportune ostensa.*

§. 3. Quæsitum est à multis, quomodo ausi fuerint in Dominum manus iniicere, postquam adeo facile se prostratos viderunt, nec timuerint grauius aliquod malum? Non est mirum in vltimo actu tam fuisse obstinatos, quos nulla olim miracula mouerunt, qui etiam Lazarum occidere cogitabant. Videntur Pharisæorum cohortationibus incitati, quia potentiam diuinam, quam experiebantur, magicis artibus tribuebant. Depingit ista grauibus verbis Nonnus, in quo tamen non probo, quod πένητες pronos cecidisse dicat. pag. 103. *Obstinati non mouentur.*

Καὶ ὡς ἐφθέγξατο λαῷ
Ἀξιοπίτων, ἀσίδηρος ἀναξ ἐνέηνοεν φωνῇ
Πάντες ἐπ' ἀκλήροισι μαχήμονες ἄσπιδι πίπτον
Ἀυτόματοι πίπτοντες ἐπεστυφέλιξε κονίῃ
Πρηνέες, οἱ πρὶν ἔθηγον ἀτὸν χάλκασπι φονῆϊ.

Vt

Vt verò populo locutus rex, molli thorace vestitus, ferro carens, vocem viuorum ruptrice, omnes super se inuicem bellatores clypleati, vltro cadentes, prosternabantur in puluerem. Proni, inermi procella vocis, quasi œstro stimulati.

Itaq; iam domitos & trepitos cõfirmat, & quasi imperator mandata dat, vt Apostolos dimittant, qua voce illis in se potestatem permisit. Recte Chrys. p. 421. *Τίς ὢν αὐτὸς κατεῖχεν; ἀλλ' οὐδεὶς, ἡ δύναμις αὐτὸς ἀνέκοπτε. Quis igitur ipsos continuit? Alius quidem nullus. Verum quæ ipsis supinos deiecit potentia. Fuit igitur non Apostolorum hoc facinus, sed superna virtutis.*

VERSVS 9.

Vt impleretur sermo quẽ dixit, Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquam.

QVÆSTIO I.

An nulla sint merita sanctorum quia Christus socios Apostolos in morte noluit?

§. 1. INterpretes & Patres in eo conueniunt, vt inter alias causas, cur subire solus mortem Dominus voluerit, etiam hanc esse. Ne satisfactio pro peccatis nostris, ne meritum salutis, ne redemptio vlli alteri quam Christo adscriberetur, nec enim Petrus pro nobis crucifixus est, nec gladio cæsus Paulus. Optimè Cyrillus, quem citat Rudolphus Gualteri. Vnum mori oportuit, sufficientem pro vita omnium redemptionem: vt & mortuorum, & viuorum imperium acciperet: Ne quis illud ridiculum verum esse putaret. *Apostolorum mortem ad destructionem interitus aliquid contulisse, cum libertatis enim ab interitu, etiam Apostoli iure connumerantur. Vnius enim nobiscum illos fuisse naturæ constat, in quos imperium mors suum exercuit. Solus ergo qui ex vno Patre est, pro vita omnium carnem tradidit suam quæ post mortem, coniunctam secum verbi naturam secuta, vitam nobis dedit, qua mortis laqueos possimus superare.*

Solus Christus pro nobis est mortuus.

» Hic Sectarius. [Vides in his, quam procul ab iis » abfuerint veteris Ecclesiæ doctores, qui hodie diuo» rum cœlitum meritis salutem nostram adiuuari clà» mant, & eo argumento superstitiosum illorum cul» tum tuentur.]

Respondeo. Cyrillum ne quidem latum vnguem à nobis recedere: nos enim soli Christo redemptionis integerrimæ, sufficientissimæ, infiniti meriti gloriam tribuimus. Imo non modo factum fuisse, sed nec fieri potuisse docemus, vt homo purus, qualis fuit mater Dei, Apostoli, aut etiam Angeli satisfacerent & ex iustitia mererentur redemptionem. Dicimus illum non modo satisfeciſse æqualiter, sed abundanter, ipso operum valore, pro peccatis, pro pœnis. Satisfecit vt homo, si actiones spectes, sed earum dignitas, & æstimatio moralis erat ex diuina persona. Et si millenæ essent mundorum myriades, & omnium peccata in maiora infinitis modis quàm huius mundi, omnibus tamen delendis vna sanguinis gutta sufficeret. Tantum abest, vt additamento humanorum meritorum, vel auxilio egeant merita Christi. Hæc doctrina Catholica. Clement. 6. Extrau. *Vnigenitus.* Sic omnes Scholastici in tertiam partem D. Thom. lege Suarezum T. 1. disput. 4. tota. Calumnia igitur maligne doctrinam Catholicam grauat: contrarium enim omnes docemus.

Homo non potuit pro nobis satisfacere.

§. 2. Necidcirco tamen veteris Ecclesiæ doctores merita sanctorum reiecerunt, etsi negarint Christi meritis auxilio fuisse: nec enim nationem, ieiunia, mortem sanctorum reiicimus, quia illa & Christus fecit: nec ideo illa honesta non sunt, quia Christi fuerunt honestissimæ, nec ideo ingrata Deo, quia Christi opera fuerunt gratissima. Sanctorum merita aliis siue sanctis, siue improbis nihil conferunt ad redemptionem, nec enim alteri mereri alter vitam æternam potest, de vero merito, & quod de condigno vocatur loquor. Nam de congruo fieri potest, vt Dei bonitas alicui misericordiam impendat alieni meriti respectu, & efficaciter eum sanet merito Christi, non quod meritum Christi iuuetur meritò seruorum Christi, sed quia hoc serui Dei expetunt, sicut, cum Stephanus pro lapidatoribus orauit, pro Paulo exorauit, pro quo tamen & Christus rogarat iam ante mortem, non quod Stephani oratio Christi orationem adiuuaret, absit blasphemia. Sed quod Christi merito Paulum iustificare Deus voluit, orante Stephano; nam etiam respectum martyris sui Deus habuit, cuius oratio erat ex fide, spe, charite, & vt ista omnia, sic & ipsa ex meritis Christi. Quod de oratione dicimus, id etiam de meritis veteres dixerunt. De meritis sanctorum alibi ostendi veteres sentire nobiscum, nunc quia aduersarius Cyrillum quasi consentientem suæ Ecclesiæ producit, & Diuum appellat, eius solius vtar auctoritate, quam ipse cum laudarit, subtergere non potest.

Sanctorum merita non repugnant Christi meritis.

Ille libro 4. de vita hominis iustificati hunc in modum scribit. Palladius. *Sic igitur*, pag. 377. *erit nobis existimandũ participes vos futuros eorum, quæ sancti viri ad suum ipsorum commodum, atque gloriam feliciter gesserint, in eo quod viros se præstiterint, summoq; studio curarint, vt laudem mereri possent.* Respondet Cyrillus, verum id esse. *Tamen in nos quoq;*, inquit, *sua ex charitate Dei dona refundũt.*

Et paulò post. *Aliá quoq; ratione, non inutilis, est cæterùs hominibus ille sanctorum virorum splendor: illorum namque rebus bene gestis, nostræ infeliciter gestæ obruuntur. Et cum nobiliorum virorum animi magnitudinem noster ille virtutis amator*, &c.

Versu 14. Quæ interiecta sunt, in quibusdam sunt omittenda. de quibus in notis Franciscus Brugensis in Matthæo explicui.

Versu 15. Quis fuerit ille discipulus incertum est, plerique putant Euangelistam fuisse. Vide 1. T. Baronius.

Versu 20. In occulto aliqua locutus est, instruens discipulos, non autem erant illa ad turbas, aut seditiones concitandas. Ita Chrysostomus hoc loco. & Theophylactus.

Pro mundo, Syrus habet: apud populum.

Omnes Iudæi, est in Latino & Syro, Græca pleraque πάντοτε, semper.

Versu 21. Iniuriam grauem sibi factam indicat: id ideo, ne agnoscere videretur in responsione delictum. Non præbet alteram maxillam ne magis concitet, vt monet Augustinus.

Versu 36. Anabaptistarum error, non posse regnum CHRISTI defendi armis, in Matthæo refutus, &c.

CAPVT XIX.

TVN C ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit. 2. Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius: & veste purpurea circumdederunt eum. 3. Et veniebant ad eum, & dicebant: Aue rex Iudæorum: & dabant ei alapas. 4. Exiuit ergo iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, vt cognoscatis, quia nullam inuenio in eo causam. (5. Exiuit ergo Iesus portans coronam spineam, & purpureum vestimentum:) Et dicit eis: Ecce homo. 6. Cum ergo vidissent eum Pontifices, & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige eum. Dicit eis Pilatus. Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo causam. 7. Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit. 8. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. 9. Et ingressus est prætorium iterum: & dixit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. 10. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? nescis, quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? 11. Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. 12. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabãt dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis enim, qui se Regem facit, contradicit Cæsari. 13. Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum: & sedit pro tribunali, in loco, qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem Gabbatha. 14. Erat autem parasceue Paschæ, hora quasi sexta, & dicit Iudæis: Ecce rex vester. 15. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus Regem, nisi Cæsarem. 16. Tunc ergo tradidit eis illum vt crucifigeretur. Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt. 17. Et baiulans sibi crucem exiuit in eum, qui dicitur Caluariæ, locũ, Hebraice autem Golgatha: 18. Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos hinc & hinc, mediũ autem Iesum. 19. Scripsit autem & titulum Pilatus: & posuit super crucem. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus, Rex Iudæorum. 20. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus est Iesus: Et erat scriptum Hebraice, Græce, & Latine. 21. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum: sed quia ipse dixit: Rex sum Iudæorum. 22. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. 23. Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes: vnicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. 24. Dixerunt ergo ad inuicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Vt scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi: & in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. 25. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalenæ. 26. Cum vidisset ergo Iesus matrẽ, & discipulũ stantẽ, quẽ diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. 27. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eã discipulus in suã. 28. Postea sciens Iesus, quia omnia cõsummata sunt, vt consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. 29. Vas ergo erat positum aceto plenũ. Illi autem spongiam plenam accepto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius. 30. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. Et inclinato capite tradidit Spiritum. 31. Iudæi ergo, (quoniam Parasceue erat) vt non remanerent in cruce corpora Sabbatho, (erat enim magnus dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatum, vt frangerentur eorum crura, & tollerentur. 32. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius, qui crucifixus est cũ eo. 33. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. 34. Sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis, & aqua. 35. Et qui vidit, testimonium perhibuit: & verum est testimonium eius. Et ille scit, quia vera dicit: vt & vos credatis. 36. Facta sunt enim hæc, vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. 37. Et iterũ alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. 38. Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathæa, (eo quod esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Iesu. 39. Venit autem Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum ferens mixturam myrrhæ, & aloes, quasi libras centum. 40. Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. 41. Erat autem in loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus erat. 42. Ibi ergo propter Parasceuen Iudæorũ, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

IN CAPVT DECIMVMNONVM ARGVMENTVM.

HIstoriam flagellationis, vsque ad sepulturam, continet. Multa quæ apud alios sunt, omittit, quædam adiungit. Vt vero toto Euangelio, ita hic quoque præcipue recenset quæ ad eius diuinitatem probandam faciunt.

Syri hoc caput à versu 5. ducto initio in quatuor membra partiuntur, à versu 5. ad decimo quinto, legunt, *hora tertia*. Nam titulus est: רחלת שעין *dathelath schaghin*. A versu decimo quinto, ad vegesimo tertio, legunt, *hora sexta*, hinc ad versum 31. *hora nona*. Atque inde vsque ad finem. *vespere Sabbathi annunciationis* דסבראתא *leti nunciy* Euangelii. Posset vocari etiam Sabbathum spei, exspectationis, sustinentiæ, quod eâ die Maria mater, Apostoli, cunctique fideles summo mœrore resurrectionem sequenti die futuram exspectarent. Nam & hoc ipsum

ipsum habet verbi Syriaci significatio. Ita in Chaldæo Genes. 49. Psal. 5, Ierem. 14. Prouerb. 11. Malo tamen vocari Sabbathum annunciationis, vel quod Iudæorum Principes nunciarunt Pilato de eo quod Dominus se resurrecturum prædixisset, & vt sepulchrum custodiret, quæ res sine dubio notissima per vrbem fuit, & timoris signum, quo Pharisæi vrebantur: vel potius, quod festum paschatis à Sabbathi vesperâ, vt cætera omnia ordiatur illa Ecclesia, ideo tum resurrectio, vt in nostris Ecclesiis annuncietur.

V. 1. GRæcus ἔλαβεν habet, & Latinus, *apprehendit*, sed in Syro omittitur. Reliqua de flagellatione dicta sunt in Matthæo.

V. 7. Filium Dei se dicere graue erat, sed totiam signis se filium Dei probarat, vt occasio calumniæ nulla esset. Constabat id ipsum ex Prophetis, ex Psalmis. Psal. 2. 7. & 105. 3. & 44. 7. Isaiæ 9. 6. Non igitur lex obstabat vlla Christo Domino, in Græco & Syro additur ἡμῶν. *secundum legem nostram.* Persequuntur Christum Iudæi, quia filium Dei se dixit, & Messiam, eo modo quo nunc sectarii persequuntur vicarium Christi, quem infamant, quasi Antichristum.

Pontificem sectarij persequuntur.

» V. 8. Recte Caluinus. [Exemplum hoc imprimis
» notatu dignum est, cum tam deformis esset Christi
» conspectus, simul tamen ac Dei nomen audit Pilatus,
» eum inuasit timor, ne diuinum numen in homine plus
» quam abiecto, & contempto violet. Si tantum in ho-
» mine profano valuit Dei reuerentia, nonne ter repro-
» bos esse oportet, qui hodie de rebus diuinis, per luum
» & iocum secure, & absq; vllo metu iudicant?] Verè omnino ac grauiter. Sensus enim reprobus est, sibi tribuere soli rerum diuinarum cognitionem, spiritusque sancti instinctum: toti vetustati denegare. Ideo dico in sensum reprobum coniectos esse, quos in tractanda Scripturæ doctrina, non magis afficit Dei maiestas, quam si de vmbra asini esset disputatio. Sentiet tamen olim in suum exitium, quam venerandum sit Dei nomen: cui hodie tam contemptim, imo contumelioseè illudunt. Dictu horrendum est, quam superbe, ac ferociter à Caluinistis damnetur clara & testata veritas, & innoxius sanguis fundatur. Vnde obsecro tam ebrius stupor, nisi quia in mentem illis non venit, quicquam sibi negocii esse cum Deo? Clara veritas est Hoc est, corpus meũ, testata est scriptis Apostolorum, consensu quindecim sæculorum, sanguine martyrum. Illi dati in reprobum sensum diuinam maiestatem falsi arguunt: figuram pro veritate inducunt.

Deum hæretici contemnunt.

V. 9. Non dat Pilato responsum: Nam sat erat innocentia eius cognita, nec Pilatus aut capax erat, aut vllo modo dignus qui acciperet de diuinitate Christi doctrinam. Noluit autem tanquam fictitius Deus, de Iouis aut Martis adulterio natus videri: quæ omnia facilius homini fabulis dementato in mentem venirent, quam mysterium incarnationis. aut sanctissimæ Trinitatis.

Cur non respondit Pilato?

VERSVS 11.

Respondit Jesus: Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

QVÆSTIO I.

Vnde Pilato in Christum potestas?

S. Pilatus tanquam Christi silentio contemptus, mox vim potestatis intentat, sibi in eum ius vitæ & necis esse. Proinde se non contumaci taciturnitate irritandũ, sed blandis precib. ambiendũ: miratur autem reum, non supplicem, non metuentem sui iudicis iram. Nec tamen ita ægrè silentium tulit, vt animum Christi seruandi deposuerit: Christus illum admonet; Nullam habere eum potestatem nisi è cœlo datam. quâ ille quidem abutatur, sed maius tamen peccatum apud eos residere, qui inuidiâ atq; odio ad peccatum pertrahant. Syrus addit: מן קדמיך *prætę*, vel *quam tu.*

§. 2. Potestas Pilato ordinaria & magistratus à Deo constituente datus erat, etsi eius forte initia tyrannica fuerant. Fuit & alia potestas à Deo permittente, quam potentia sua abusus in exitium innocentium conuertebat. Quæ potestas multis conceditur regibus & Tyrannis: quæ omnino est infelix potestas, & hoc efficit, vt potentes potenter tormenta patiantur. Talem Principum potestatem fideles quotidie experiuntur, quâ bonis, fama, vita spoliantur. Cyprianus pag. 270. *Potestas vero dupliciter aduersus nos datur, vel in pœnam cum delinquimus, vel ad gloriam cum probamur: sicuti de Iob factum videmus, manifestante Deo, & dicente: Ecce omnia quæ habeo in manus tuas do, tantum ipsum ne tangas. Et Dominus in Euangelio, tempore passionis loquitur ad Pilatum. Nullam haberes aduersus me potestatem nisi data tibi esset desuper.*

Potestas duplex.

Augustinus l. 2. 1. ad simplicianũ. Eodem modo de potestatibus aduersum bonos, vel pro bonis disputat.

§. 3. Non possunt tamen pro sua libidine, & furore illam exercere potestatem impii, sed eos Deus frenat, coercet, alia permittendo, alia inhibendo peruenire eo finit, quod suam gloriam facit. Nam & malorum peccata in Dei sunt potestate. Pulchre de hac disputat Prosper dubio 7. ad excerpta Genuensium. *Subnexuisti* p. 144. *etiam, quod post multa differens,* ait: Est ergo in malorũ potestate peccare: vt autem peccando hoc vel illa malitia faciant, non est in eorum potestate, sed Dei, diuidentis tenebras, & ordinantis eas, vt hinc etiam, quod faciunt contra voluntatem Dei, non impleatur nisi voluntas Dei.

Potestas impiorum à Deo cohibetur.

Hoc in hunc modum Prosper interpretatur. *Male enim velle facilimum est malis; & eorum damnabilem voluntatem, non dubium est, à Dei voluntate concludi, vt effectum cupiditatis suæ nisi ille permiserit, habere non possit. Vti nat malæ autem sapientiam, & iustitiam Dei, etiam malorum operibus, per à bonum. quæ ex ipsorum prodeunt appetitu, ad implenda consilia, & iudicia sua, nullus vel tenuiter secundum pietatem doctus, ignorat: Qui videt Dei Patris optimam voluntatem, non parcentis filio suo, sed pro nobis omnibus tradentis eum, pessima traditorum Iudæ, & Iudæorum voluntate completam.* Probat hoc ex hoc loco. & addit. *Tantum progredi sinens malitiam nocere cupientium, quantum eam sanctis suis vel castigandis nouit vtilem, vel probandis.*

Deus ordinat.

Atque hinc tyrannorum insaniam semper martyrum fortitudo contempsit, & quamuis illos sine causa non irritarent, nunquam tamen illis supplices facti sunt, totiè enim, à diuinâ prouidentiâ pendebant, cuius absque nutu sciebant capillos capitis, omnes numeratos, nec vniuerso dæmonum regno in se minimam esse potestatem, nisi quam optimus Pater permisisset.

Versus 13. Λιθόστρωτον Syriacè vocatur רציפתא רבתא *pauimentum lapidum.*

Cabbata à גבה quod excelsũ significat. Alii à גבע

quod est pauire. Syriace est גבירתא quod *loricam, peribolum* significat.

V. 17. Baiulans sibi crucem, σκευὸν αὑτῷ, noster legit αὐτῷ.

De Golgatha apud Matthæum dictum est.

V. 19. Titulum Syrus vocat, לוחא *lucha*, tabulam.

V. 24. Cuius sit. Græcus ἔσται Psal. 21. 19.

QVÆSTIO II.

Quid tunica inconsutilis?

Tunica Ecclesia.

§. 1. DE eâ etiam abunde alibi dictum. Cyprianus, Alexander, Athanas. Ecclesiam dixerunt. De vnitate Ecclesiæ Cyprianus p. 254. *Hoc vnitatis Sacramentum, hoc vinculum concordiæ inseparabiliter cohærentis ostenditur; quando in Euangelio tunica Domini Iesu Christi non diuiditur omnino, nec scinditur. Sed sortientibus de veste Christi, quis ipsa potius indueret, integra vestis accipitur, & incorrupta atque indiuidua tunica possidetur.* Et. *Vnitatem illa portabat de superiore parte veniente.*

Augustinus eodem modo. Caluinus affingit nos Ecclesiam fingere sine Scriptura, cum non modo cum Scriptura, sed etiam cum sensu, & interpretatione Scripturæ vera, eam formemus.

VERSVS 26.

Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

VERSVS 27.

Quomodo Ioannes recepit matrem Domini in sua?

§. 1. CAluinus Apostolos suas habuisse familias contendit; nam dicitur εἰς τὰ ἴδια. Syrus dicit: *Ad se.* Constat id falsum fuisse; nam τὰ ἴδια, Ierosolymis Ioannes non habebat, ea significatione, quam solam probat Caluinus. Sed erat siue apud hospitem notum, & discipulum, siue in conducto, quo in loco & matri Domini habitationem curabat, eique seruiebat. Ita Augustinus, & refutarunt Caluinum etiam „ ipsi sectarii, inter quos Bullingerus. [Sed in quæ sua „ matrem Domini Ioannes accepit? Non vtique præ„ dia, quæ nulla propria possidebat, sed officia quæ pro„ pria dispensatione exequenda curabat.] Hæc ille ex Augustino.

VERSVS 31.

Iudæi ergo (quoniam Parasceue erat) vt non remanerent in cruce corpora Sabbatho (erat enim magnus dies ille Sabbathi) rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura, & tollerentur.

32. Venerunt ergo milites: & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo.

QVÆSTIO I.

Cur ossa fracta?

§. 1. DEponere eos qui cruci affixi essent ante noctem lex iubebat. Deut. 21. 22. de qua re dictum eo loco. Ea tamen 2. Reg. 20. 9. Nō videtur obser-

Crurifragium.

uata. Nec id Romanos fecisse constat, vt patet ex Lipsio, & nostro Gretsero de cruce. Quocirca hoc in gratiam Sabbathi petunt, ne maneant in cruce corpora, fiatque Sabbatho ad ea viuentia forte concussus, & curiosorum atq; inimicorum, atq; etiam amicorum, & religio Sabbathi magni impediretur. Frangi igitur crura postulant, ne effugere possint, aut si auferrentur, viuere. Ita enim comminuebant omnia, vt vitæ spes nulla esset. Vide Plinium l. 11. c. 45. Verum de crurifragio consuli possunt auctores à me nominati.

VERSVS 34.

Sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis & aqua.

QVÆSTIO I.

Quid sanguis & aqua?

§. 1. CAluinus naturaliter aquam & sanguinem fluxisse commemorat. Hallucinatos ait esse quosdam, miraculum hic fingentes. Naturale est enim dum coagulatur sanguis, amisso rubore fieri aquæ similem.

Notum est etiam membranâ quadam præcordiis vicinâ aquâ contineri. Verum ista minoris momenti sunt, quam vt mouere nos debeant. Constat sanguineo, bilioso, Melancholico, Phlegmatico humore venas viuentium impleri, eorum vero in sanguine effuso fieri aliquam paulatim separationem. At vero in sanguine cadauerum, non nisi longo spacio id fieri solet. Nam in vasis naturalibus etsi vita euanuerit diu seruatur integra sanguinis natura: quo experientia quotidiana nos edocet: non igitur iam sanguinis in corpore Domini facta fuit coagulatio, imo cum illa separatio humorum quæ apparet in sanguine post venæ sectionem sit corruptio, non est tribuenda sanguini Domini ne quidem iacentis in sepulchro. Sed vti caro eius non sensit corruptionem, ita nec sanguis. De membranula quam Caluinus recenset, fabulam esse existimant, nusquam enim in corpore bene constituto talia reperta sunt. Ex latere autem Christi seorsum sanguis & aqua effluxerunt, vt videri oculis etiam possent.

§. 2. Cum vero Scriptura sanguinem & aquam nominet, non debet animus cuiusquam tam esse à veritate alienus, vt coagulatum sanguinem interpretetur, qui calore perdiderit. Non enim vocatur sanguis & aqua, sed sanies, aut corruptus sanguis, nec aqua, nisi omnia liquida aquam vocare placeat, nec video cur pituita, aut bilis potius aqua appellari debeat, quam cætera quæ χυμὰ sunt, vt oleum vinū, albugo & vitellus oui. Quod si sanguis proprie dictus & incorruptus fluxit, colorem ille, cæteraq; sanguini propria retinuit. Aquam igitur pari modo proprie dictam, non corruptam saniem accipere oportet. Mysterium vero ductum sacramentorum fluxisse inde, omnes Patres, & multi sectarii consitentur, Baptismi, & Eucharistiæ.

Verus sanguis fluxit.

§. 3. Nec Catholici reprehendi debent, quod in sacrificio aquā vino misceant. Nam quod hic Caluinus calumniatur, quod etiā Rudolphus Gualterii argumentatur, non ideo miscendum vino aquam quod in cruce de latere Domini fluxerit. Alioqui posse sine pane sacrificium peragi. Nullam vim consequentiæ: nam panis in cœna vltima, non in cruce fuit. Nos alia causa nitimur, sed tamen nec hanc reiicimus. Maximè hinc probant veteres veram aquam, qualis in baptismo, & verum sanguinem. Cyprianus seu auctor de passione p. 487. *De latere tuo fons egreditur in vitam æternam profiliens; & de eadem consubstantialique origi-*

Sanguis & aqua in sacrificio.

ne, di-

re, diuisis limitibus aqua & sanguis, emanant ad complementum, perfectionem totius iustitiæ, sacramenta perpetuum duraturæ, & fontis illius libertas, perenni lapsu vniuersam Ecclesiam irrigat, & fœcundat.

Et in expositione Symboli, quæ Rufino tribuitur, pag. 552. *Scribitur Iesus in latere percussus aquam simul & sanguinem profudisse. Hoc quidem mysticum est, ipse enim dixerat, quia flumina de ventre eius procedent aquæ viuæ, sed produxit & sanguinem, quem petierant Iudæi venire super se, & filios suos, produxit ergo aquam quæ credentes diluat: produxit, & sanguinem, qui condemnet incredulos.*

Est ergo ista consentanea quædam, non tamen conuincens ratio, vt aquæ misceatur vinum; imo nobis in memoriam reducit, vt totam passionem ita esse sanguinis cum aqua profluuium. Ideoq; causa illa à quibusdam adfertur, non cur oporteat absolute fieri, sed cur recte fiat, nimirum ad mysterium illud significantius exprimendum.

Miscebant vinum.

§. 4. Vinum itaque mistum aquâ offerimus, quia sic Dominus fecit. Constat satis omnium iudicio, meracum seu ἄκρατον purum vinum sine aqua non solitum ab hominibus temperate viuentibus in Iudæa & multis Græciæ locis, bibi, adeo vt κεραννύω, & miscere perinde sit ac infundere, non enim sine temperatura aquæ tam calidum Palæstinæ vinum bibebatur. S. Cyprianus epistola 63. huc adducit illud Prouerbiorū 9. *Macauit hostias*, inquit, p. 144. *miscuit in cratera vinum suum, & paravit mensam suam, &c.* Bibite vinum quod miscui vobis. Vinum mistum declarat, id est, calicem Domini, aqua & vino mixtum, prophetica voce prænunciat; vt appareat in passione Dominica id esse gestum, quod fuerat ante præd ctum.

In benedictione.

Et deinde: *Quod si & à Domino* p. 143. *& ab apostolo eius hoc idem confirmatur, & traditur, vt quotiescunque biberimus, in commemorationem Domini, hoc faciamus, quod fecit & Dominus, inuenimus non obseruari à vobis quod mandatum est, nisi eadem quæ Dominus fecit, nos quoque faciamus, & calicem Domini, pari ratione miscentes, à diuino mysterio non recedamus.*

Et paulo post: *calix vtique inebrians vino mistus est.* Aliud etiam mysterium exponit in mistione vini & aquæ pag. 146. *In aqua*, ait, *populos intelligi, in vino sanguinem Christi. Quando autem* inquit, *in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunitur, & credentium ei in quem credidit, copulatur, & coniungitur. Quæ copulatio, & coniunctio aquæ, & vini sic miscetur in calice Domini, vt commixtio illa non possit, ab inuicem separari.*

Cypriani sententiam probat Augustinus de doctrina Christiana l. 4. c. 21. *Beatus* subinde eo genere dicendi vtitur in eo libro, vbi de sacramento calicis disputat. *Soluitur quippe ibi quæstio, in quâ quæritur, Vtrum calix Dominicus aquam solam, an eam vino mixtam debeat habere. Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post principium ergo Epistolæ iam soluere incipiens propositã quæstionem. Admonitos autẽ vos scire vis, inquit vt in calice offerendo Dominica traditio seruetur, neque aliud fiat à vobis, quam pro vobis Dominus prior fecit, vt calix qui commemoratione eius offertur, vino mistus offeratur. Et libro de Ecclesiasticis dogmatibus. In eucharistia non debet pura aqua offerri, vt quidam sobrietatis fallantur imagine, sed vinum cum aquâ mistum.*

Eidem habent concilium 3. & 4. Carthaginense, quæ præsente Augustino habita sunt, quæ aquæ & vini mistionem semper requirunt.

Ἐνεφράχθησαν.

§. 4. Theophylactus hoc loco vtitur contra Armenios, qui aquam vino non miscebant. Διαχυθῆσαν οἱ Ἀρμένιοι οἱ μὴ μιγνύοντες ὕδωρ τῷ οἴνῳ ἐν τοῖς μυστηρίοις, οὐ γὰρ πιστεύουσιν (ὡς ἔοικεν) ὅτι τὸ ὕδωρ ἐξηνέχθη τῆς πλευρᾶς τοῦ σωτῆρος μόνον αἷμα. *Erubescant Armenij, non miscentes aquam vino, in mysteriis, non enim credunt, vt apparet, aquam de latere fluxisse, quod est magis præter opinionem, sed solum sanguinem.*

Itaque nobis prosunt probra Rudolphi, cum ait. [Quod vero Papistæ, hinc suum morem sumpsere, « quo vinum in cœna mystica, vel potius missa sua di- « luunt, adeo friuolum est, vt vix mereatur, aliquam « confutationem.] «

Nullam profecto meretur confutationem: sed cauillator moris sancti, moris antiqui fustuarium meretur. Nam in orientalibus morem concedit Wolffg. Musculus in locis cõmunibus de cœna Domini. Deinde quanta impudentia est, morem irridere, qui non apud veteres modo inuenitur, quos citaui. Sed est in liturgiis pene omnibus expressus, Petri, Iacobi, Marci, Clementis l. 8. constit. c. 12. Basilij, Chrysostomi, Æthiopum. Idem testatur Iustinus orat. ad Antoninum, consuetũdinem esse in Ecclesia, at ille anno 160. scripsit, & ante eum Alexander Papa anno 110. epist. 1. *In sacramentorum oblationibus, quæ inter missarum sollennia Domino offeruntur, passio Domini miscenda est, vt eius cuius corpus, & sanguis conficitur, passio celebretur. Ita vt repulsis opinionibus superstitionum, panis tantum, & vinum, aqua permistum in sacrificio offerantur, non debet enim, vt à patribus accepimus, & ipsa ratio docet, in calice Domini, aut vinum solum, aut aqua sola offerri, sed vtrunque permistum, quia vtrunque ex latere eius in passione sua profluxisse legitur.*

Iulius Papa anno 336. Ambrosius de sacramentis c. 4. l. 4. & l. 5. c. 1. & in liturgia. Hieron. in c. 14. Marci. Augustinus tract. 120. *aqua illa salutare temperat poculum.* Eucherius Lugd. de pascha re. *& omnes qui secuti sunt.*

§. 5. Inter cæteras caussas fuit hæc vna, quæ nobilissimum virum Nicolaum Villagagnonem mouit vt à Caluinistis recederet. Libro ad articulos quosdam Caluinistarum, c. 73. multis probat argumentis.

Merito igitur homo improbus fustibus non argumentis conuincendus, qui nobis ritum illum velut impium obijcit, quem à temporibus apostolorum, imo ab ipsis apostolis accepimus: Id vero maxime, quod magno suæ hæreseos detrimento, omnes veteres Papistas appellat, qua in re suam nouitatem, nostram antiquitatem probare cogitur. Nec cõtemnendum est, quod hoc Ecclesia faciat licet in scriptura præceptum non habeat, sed id fecisse dominum ex traditione credat: & ex communi omnium more, quo vinum aqua temperabant, vt supra dixi. Non modo apud Hebræos. sed Græcos etiam, vbi maior erat potandi, hoc est Græcandi licẽtia, & vinum natura debilius, in vitio erat ἄκρατον merum, & meracũ bibere.

§. 6. Quod militem illum lanceariũ nobis Caluinus obijcit, non moramur; apocryphorum sunt fabulæ. Verior historia centurionem Longinũ appellat.

VERSVS 37.

Et iterum alia scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.

QVÆSTIO I.

Quis sensus horum verborum: videbunt, in quem confixerunt?

§. 1. VErba sunt Zachariæ 12. 20. *Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem, spiritum gratiæ, & precum, & aspicient ad me, quem confixerunt. Et plangent eum planctu quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti.*

Duplex est interpretatio. Quidam de vindicta sumenda loqui Chr stum putant, alij vero de misericordia exhibenda crucifixoribus. Constat autem quod in Hebræo est דקרו de hoc milite intelligendum qui ἔνυξε percussit, seu confodit. Septuaginta interpretum exemplaria pleraque habent,

καθ' ὧν κἀλωρχήσαντο pro eo quod insultarunt, alia tamen habent ἐξενόντησαν confixerunt. Quæ lectio etiam est apud Symmachum, alioſque. S. Athanaſius l.1. de Trinit. hoc loco præteritum pro futuro poſitum dicit. Cauſa diuerſæ lectionis eſt vna in litera. Nam דקר dakar, eſt perfodit, transfixit, דקר eſt ſubſilijt. inſiſtit. Longior huius loci expoſitio pertinet ad prophetam ipſum, in quo vide Riberam, & Ariam Montanum.

CAPVT XX.

VNa autem ſabbathi, Maria Magdalenæ venit mane, cum adhuc tenebræ eſſent, ad monumentum: & vidit lapidem ſublatum à monumento. 2. Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium diſcipulum, quem amabat Ieſus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & neſcimus vbi poſuerunt eum. 3. Exijt ergo Petrus, & ille alius diſcipulus, & venerunt ad monumentum. 4. Currebant autem duo ſimul, & ille alius diſcipulus præcurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum. 5. Et cum ſe inclinaſſet, vidit poſita linteamina, non tamen introiuit. 6. Venit ergo Simon Petrus ſequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit linteamina poſita. 7. Et ſudarium, quod fuerat ſuper caput eius, non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in vnum locum. 8. Tunc ergo introiuit & ille diſcipulus, qui venerat primus ad monumentum: & vidit, & credidit. 9. Nondum enim ſciebant Scripturam, quia oportebat eum à mortuis reſurgere. 10. Abierunt ergo iterum diſcipuli ad ſemetipſos. 11. Maria autem ſtabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinauit ſe, & proſpexit in monumentum. 12. Et vidit duos angelos in albis, ſedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi poſitum fuerat corpus Ieſu. 13. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum: & neſcio vbi poſuerunt eum. 14. Hæc cum dixiſſet, conuerſa eſt retrorſum, & vidit Ieſum ſtantem: & non ſciebat, quia Ieſus eſt. 15. Dicit ei Ieſus: Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa exiſtimans, quia hortulanus eſſet, dicit ei: Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum, dicito mihi vbi poſuiſti eum: & ego eum tollam. 16. Dicit ei Ieſus: Maria. Conuerſa illa, dicit ei: Rabboni (quod dicitur Magiſter) 17. Dicit ei Ieſus: Noli me tangere, nondum enim aſcendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad Patrem meũ, & Patrem veſtrum, Deum meum, & Deum veſtrum. 18. Venit Maria Magdalenæ annuncians diſcipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi. 19. Cum ergo ſero eſſet die illo, vna ſabbatorum, & fores eſſent clauſæ, vbi erant diſcipuli congregati propter metum Iudæorum: venit Ieſus, & ſtetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. 20. Et cum hoc dixiſſet, oſtendit eis manus, & latus. Gauiſi ſunt ergo diſcipuli, viſo Domino. 21. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut miſit me Pater, & ego mitto vos. 22. Hæc cum dixiſſet, inſufflauit, & dixit eis: Accipite Spiritum ſanctum: quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta ſunt. 24. Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando venit Ieſus. 25. Dixerunt ergo ei alij diſcipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Niſi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam digitum meum in locum clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. 26. Et poſt dies octo, iterum erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Ieſus ianuis clauſis, & ſtetit in medio, & dixit: Pax vobis. 27. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum: & noli eſſe incredulus, ſed fidelis. 28. Reſpondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. 29. Dixit ei Ieſus: Quia vidiſti me Thoma, credidiſti: beati qui non viderunt, & crediderunt. 30. Multa quidem, & alia ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. 31. Hæc autem ſcripta ſunt, vt credatis, quia Ieſus eſt Chriſtus Filius Dei: & vt credentes, vitam habeatis in nomine eius.

IN CAPVT VICESIMVM ARGVMENTVM.

RESVRRECTIONIS fidem confirmat Euangeliſta, ex angelorum aſſeueratione, vacuo loco ſepulchri, apparitione facta Magdalenæ, & duabus quarum prior contigit eadem die, Thoma abſente altera poſt dies octo eodem præſente, & credente. Quæ omnia ſcripta eſſe teſtatur Euangeliſta, vt credamus, pleraque iam ante expoſita ſunt. Vſque ad verſum 19. omnia legunt Syri Dominica reſurrectionis in matutinis. Quæ vero ſequuntur vſque ad c. 21. v. 15. diuidunt in tres lectiones, à verſu 19. ad 26. Dicitur *lectio veſpertina Dominicæ nouæ.* Hinc ad c. 21. *Lectio matutina Dominicæ nouæ*, ab initio c. 21. ad verſum 15. *ad oblationem Dominicæ nouæ.* Dominicam nouam ſeu שבא חדתא *Sabba chadetha, ſabbatum nouum.* Vocant à nouis, & candidis veſtibus baptizatorum, vti nos Dominicam in albis. Quæ conſuetudo nunc deſiit, quod non vno, alteroue die ſollennis baptiſmus celebretur, ſed fidelium parentum liberi mox ad baptiſmum adferantur, non multo poſt partum tempore. Sabbatum interdum illi proprie dictum ſabbatum, interdum hebdomadem totam, aliquando quamlibet diem appellant, præſertim Dominicam, quæ in ſabbati locum ſucceſſit, vocant autem & שבא & שבחא Sabba, & Sabbetha.

VERSVS

VERSVS 17.

Dicit ei Iesus, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meũ: vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meũ, & Patrem vestrum, Deũ meum, & Deum vestrum.

QVÆSTIO I.

Cur vetet tangere?

§. 1. DE ea quæstione in Matthæo actum est. Non enim voluit admittere consueta, quasi adhuc viueret, officia. Non autem causa fuit, quam hæretici quidam fingunt, quod noluerit adorari humanitatem. Nam reuera etiam Christus vt homo adoratur, quia coniuncta est verbo humanitas, Athanasius de incarnatione verbi contra sectarios hoc omnino conuincit: *O stulti, cur non cogitatis, creatum Domini corpus, non auferre debere adorationem eius quia eius qui increatus est, corpus est?* Et rationem veram reddit, οὗ γὰρ σῶμα γέγονε, τούτῳ προσάγεται ἡ προσκύνησις. *Cuius enim corpus est illi defertur adoratio, debita enim, & diuina adoratione colitur, Deus enim est verbum cuius corpus est proprium, itaq; & cum mulieres accesserunt ad dominum, vetans dixit, noli me tangere. Nondum enim ascendi ad patrem, indicans opus esse ascensione, & vnam esse ascensionem, tamen accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt,* πόδας ἐκράτησαν, θεὸν προσεκύνησαν, *pedes tenuerunt, Deum adorauerunt.*

Humanitas adoratur.

Ascendit ad patrem secundũ humanitatem.

§. 2. Quod addit, *ascendo ad patrem meum & patrem vestrum*, eodem modo de humanitate est intelligendum. Tristitiam enim mulierum minuere, & tollere constituerat, nulla re huius mundi proposita, sed gloria cœlesti, in quam & illas secuturas promittat, cum dicit, & patrem vestrum, si videlicet in ea qua erant fide ac caritate permaneant. Optime Chrysostomus: τὸ δὲ πατέρα μὲν ἡμῶν, καὶ θεὸν μὲν καὶ θεὸν ὑμῶν τῆς οἰκονομίας ἐστί. *Hoc vero: ad patrem & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum, dispensationis est.* Ratio est: quia ascendere carnis est, non diuinitatis.

Obijciebant & hunc locum Ariani apud Nazianzenum contra Christi diuinitatem; quibus ille respondet: *Patrem suum vocare Deum suum, secundum humanitatem assumptam, qua ascendebat, quaq; à patre differebat.*

VERSVS 19.

Cum ergo sero esset die illo, vna sabbathorum, & fores essent clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum: venit Iesus, & stetit in medio, & dicit eis: Pax vobis.

QVÆSTIO I.

An clausis ianuis sit Dominus ingressus?

§. 1. IN expositione Matthæi de egressu ex sepulchro manente lapide, & ingressu in conclaue clausis ianuis dixi: Quia tamen iterum hoc loco sacramentarij verba deprauant, nec credunt diuina potentia fieri posse, vt corporum penetratio fiat, pauca addenda existimo. Matthias Hoe cum temerarie pronunciasset in Græco esse, *per ianuas clausas*, διὰ θυρῶν κεκλεισμένων, vehementer à legato Anglicano agitatus & irrisus est. Caluiniani nonnulli interpretati sunt *ianuis clausis*, hoc est, cum serum esset, vt ianuæ clauderentur, seu eo tempore, quo claudi ianuæ solent. Alij ianuas esse apertas manu angeli, alij alia sunt commenti.

Ianuis clausis ingressus est.

Hos Caluinus refutat: [Circumstantia hæc diserte addita fuit, quia diuinæ in Christo potentiæ illustre specimen continet. Nam quod quidam putant, reseratas fuisse illi fores per aliquem, & humano more ingressum prorsus à mente Euangelistæ discrepat. Sic igitur habendum est, Christum non sine miraculo ingressum esse, vt documentum ederet suæ diuinitatis, quo suos discipulos magis attentos redderet. Interea tamen verum esse minime concedo, quod asserunt Papistæ, Christi corpus penetrasse per ianuas clausas. Hoc ideo contendunt, vt corpus glorioſum, non modo reddant simile spiritui, sed immensum esse, nulloq; contineri loco obtineant. Verum tale nihil sonant verba: quia non dicit Euangelista penetrasse per ianuas clausas: sed repente stetisse inter discipulos, cum tamen clausæ essent ianuæ, nec tamen adtus illi esset patefactus manu hominis.]

Respondeo: Improbe nominari Papistas cum sit omnium sanctorum Patrum sententia, Caluinus autem in solos Catholicos deriuare absurdum sensum conatur, vt impudenter dicere queat, ex ea sequi multa delira, hoc enim postea concludit. Deinde inuidiose & ambigue garrit, nos corpus glorioſum reddere spiritui simile. Dicimus cum apostolo, *seminari corpus animale, resurgere spirituale*, cum Christo docemus: Beatos fore sicut angelos Dei, non immutatione essentiæ, qua in aliam substantiam transeant, sed qualitatum, & accidentium diuersitate à mortali, similitudine cum angelis. Inter eas qualitates & eam numeramus, quod nulla corporum crassities, nulla duricies, nullus lentor obsistere possint, omnia penetret, sicut angelus, nec sit naturæ immaterialis, vt est angelus, sed ea conditione quam corporum moles nulla remoretur.

Corpus Christi essentiam nõ mutauit.

§. 2. Quod vero id fieri posse negant Caluiniani nisi corpus ipsum spiritale prorsus reddatur, in eo diuinam potentiam maligne restringunt: Quia enim vident corpora mutuo impulsu aut cedere sibi, aut frangi, aut cum vtrinque paribus viribus concurrunt, fisti, imperite concludunt naturæ illa lege Deum quoque teneri, nec penetrationem posse efficere. Nullam tamen reddere possunt rationem, cur id Deus non possit, cur ipsam vim qua aliud alterum eundem in locum non admittit, tollere non possit à corpore, qui duritiem, & alias qualitates non modo tollere potest, sed etiam efficientias earum, resistendique vires inhibere? Contra omnes non modo patres, sed Christianos etiam Philosophos hoc magna peruicacia, nullo argumento pertendunt. Certe Chrysostomus hoc loco penetrationem diserte admittit. Ἄξιον, inquit, δὲ διαπορῆσαι πῶς σῶμα ἄφθαρτον τύπους ἐδείκνυτο τῶν θυρῶν, καὶ ἀπλοῦν ὂν δυνητὴ χειρὶ. ἀλλὰ μὴ θορυβηθῇς, συγκεχωρήσεως γὰρ ἦν τὸ γινόμενον. τὸ γὰρ οὕτω λεπτὸν, καὶ κᾶφον ὡς κεκλεισμένων εἰσελθεῖν τῶν θυρῶν, παχύτητι & πάσης ἀπήλλακτο. *Dignum est dubitare? quomodo corpus incorruptibile, fixuras ostenderit clauorum, & tactile fuerit mortali manu, sed ne turbêre. Permissionis enim, seu condescensionis hoc fuit, sic enim tenue & leue, vt clausis ostijs ingrederetur, omni crassitudine caruit.*

Penetratio Deo possibilis.

Vbi corpus sine crassitudine vocat, non quod careat quantitate, & internis dimensionibus, sed quod ea sit præditũ virtute, vt suã magnitudinem in locum alterius molis inferre, & cum ea penetrare se possit.

§. 3. Quod vero etiã addit, nos corpus glorioſum, reddere immensum, & vbiquitatem nobis Brentianã, & inde orientia monstra impingit, non modo contra suam, quam dudũ suppressit, sed contra totius mundi conscientiam locutus est. Cui enim ignotum est, nos in ea causa cum Lutheranis nequaquam conuenire?

Calumnia Caluini.

§. 4. Ru-

§. 4. Rudolphus Gualterus nec virtute propria, nec aliena apertum ostium fuisse tradit, sed quomodo id sit factum, ait curiosum esse inquirere, probat tamen sententiam priscorum patrum. Hoc quidem accipimus, & sententias repræsentabimus, vbi ostensum fuerit, vel penetratione, vel remotione ianuæ, vel apertione Christum ingressum esse. Nam concedere debent, Christum cum procederet ad locum quem sua substantia & qualitate ianua implebat venisse, & antequam intra ianuam venerit, locum etiam eum, in quo ianuæ corpus erat occupasse, id si factum est remota ianuæ mole, non est miraculum quale Gualterus describit, si manst immotum ianuæ corpus, & Christus transiit, non potest negare vel aliquo tempore, vel momento Christi substantiam, & ianuæ quantitatem in eodem loco fuisse. Atque hæc est, simplicior, & verisimilior sententia, quam placare sibi fingit, quæ placuit etiam priscis, vt consentit ipse, patribus. Placuit sane Amphilochio quem citat Theodoretus dialogo 2. Διὰ ταῦτα μὲν οὐ προῆλθε παθους, ἀλλὰ μὴ τὸ πάθος, ἵνα γνῶς, ὅτι καὶ σῶμα τὸ ψυχικὸν σῶμα σπείρει, ἐγείρεται σῶμα πνευματικὸν, ἵνα δὲ μὴ πάλιν ἄλλο νομίσῃς εἶναι τὸ ἀνιστάμενον ἢ σῶμα πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἀπιστήσαντες, δείκνυσιν αὐτῷ τοὺς τύπους τῶν ἥλων, δείκνυσιν αὐτῷ τῶν τραυμάτων τὰ ἴχνη. Ἆρ' οὖν ἰσχυσεν ἑαυτὸν ἰάσασθαι; καὶ πολλὰ μεθ' ἁπάντων, ὁ παντας καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἰασάμενος; ἀλλὰ διὰ τῶν μὲν τοὺς τύπους τῶν ἥλων δείκνυσι, προδιδοὺς ὅτι τοῦτο, δι' ὧν ἦ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἴσεισι, δείκνυσιν ὅτι οὐ τοῦτο. *Propterea sane non ante, sed post passionem, ianuis clausis stetit medius discipulorum dominus, vt scias & tuum corpus animale, seminatum, resurrecturum spirituale, ne vero aliud esse putes quod resurrexit, Thoma resurrectionem nõ credente, ostendit fixuram clauorum, ostendit illi vulnerum cicatrices. An igitur non valuit seipse sanare? & quidem post resurrectionem, qui ante resurrectionem sanabat omnes? Verum ideo fixuram clauorum ostendit, vt monstraret idem esse corpus, ideo ianuis clausis ingressus, vt ostenderet, non tale. Nempe quale ante fuit, si autem ianuæ apertæ sunt, aut remotæ, aut liquefactæ, aut in nihilum ad tempus redactæ, non ostendit ingressus corporis mutationem.* Atque hoc est contra Bullingerum, qui penetrationem corporum, & veritatem posse consistere negat.

Ingressus ostendit corpus nõ tale.

§. 5. Et in Bullingero quidem stupor se prodit, cum enim citet, quasi in suam rem Hieronymum & Cyrillum, nihilominus tamen neutrum intelligit. Hieronymus ad Pammachium scribit de Ioanne Ierosolymitano, eumque oppugnat, quod Origenistarum in errore esset, qui Christo post resurrectionem corpus aereum, & spiritale tribuebant. Hoc autem loco abutebantur, nisi enim spiritale esset, non posset ingredi clausis ostiis. Hoc Hieronymus grauiter refutat, & solide, & in Matthæo ostendi.

Christi corpus non aereum.

Eadem refutatio eisdem verbis Bullingerum retundit, non enim corporis veritatem, sed affectiones, & passiones mortalitatis negamus, atque eadem est sententia Cyrilli: si enim aperto per angelum, aut per aliam vim ostio ingressus est, non est verendum, ne corpus verum non sit, nam Origenes promptam audiet responsionem; adeo corpus Domini fuisse crassum, vt ingredi, nisi angeli aperirent ostiũ non posset.

Cyrillus idem miraculum agnoscit, lib. 12. cap. 53. *Clausis ergo foribus, repente Dominus omnipotentia sua natura rerum superata ad discipulos est ingressus. Nullus igitur quærat quomodo clausis ianuis corpus Domini penetrauit, cum intelligat, non de homine nudo, vt modo nos sumus, sed de omnipotente filio Dei, hæc ab Euangelista conscribi. Nam cum verus Deus sit, rerum naturæ non subiacet, quod in cæteris quoq; miraculis patuit, omnem enim mentem ac rationem excedunt, quæ fecit. Quæ enim ratione dices ipsum super maria, quasi per aridam ambulasse, cum aquarum natura corporibus nostris, naturaliter non substernatur, aut quomodo mille alia signa verbo solum effecit? scio quia supra omnem humanam rationem illa fuisse contendes, cum illis igitur hoc etiam numera, nec (vt quidam ex imperitia dicunt) credas non surrexisse cum corpore suo Dominum, sed nudum corpore omnino apparuisse.* Pluribus contra eos disputat, qui rationibus philosophicis omnipotentiam Dei oppugnabant.

Pro coronide obseruandum est, apud Eusebium Emissenum esse hæreticos, qui fabularentur omnes etiam beatos cum defectibus corporum quos in hac vita contraxissent, vitiisque resurrecturos, ducto ex cicatricibus vulnerum in corpore Dominico remanentibus argumento. Verum non sunt signa illa passionis corporis glorioſi defectus, aut vitia, sed ornamenta, & decora, gloriosa stigmata, victoriæ signa.

Hæretici de resurrectione corporũ.

VERSVS 21.

Dixit ergo eis iterum, Pax vobis. Sicut misit me pater, & ego mitto vos.

QVÆSTIO I.

Qua in re consistat similitudo missionis Christi & Apostolorum?

§. 1. VT perterritis animum faceret, nouo eos Spiritus sancti dono exornat, & vt omnes interpretes notarunt, officio & gradu Episcopali instruit. Quasi iam omnia instructa sint ad gentium salutem, omnia ablata impedimenta, iam *mitto* vos, inquit, *sicut misit me pater.* Vere Chrysostomus: *Nullum habetis impedimentum, & propter ea quæ iam facta sunt, & propter meam dignitatem. Quare hoc dicit? suorum animos erigit, & suam proponit auctoritatem, siquidem suum illu relicturus erat ministerium, & cum nondum rogasset patrem, sua illis auctoritate potestatem præbet.*

Creat Episcopos.

§. 2. Diuersæ rationis fuit Christi missio, & apostolorum. Ille enim filius, hi serui. Obseruauit hoc Athanasius T. 1. p. 468. *Quemadmodum igitur nos serui Dei, filij Dei sumus effecti, ita Dominus cœlorum filius serui sui effectus est,* οὐ γὰρ ἦν θεὸς σαρκοφόρος, καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι πνευματοφόροι. *Ille Deus est carniger, nos homines spiritiferi.*

Ex quo Arianis respondetur. Non enim in omnibus est par missio, sed in dignitate legatorum admodũ dispar. Christus Deus & homo, apostoli homines. Missi tamen sunt apostoli, sicut missus est Christus.

§. 3. Missionis par est auctoritas ratione Dei mittentis; tam enim apostoli, quam Christus missi sunt, non ab hominibus, sed à Deo. Par igitur hactenus est apostolorum, & Christi auctoritas, quia vtraque diuina, vtraque infallibilis veritatis. Ita enim gratia apostolos muniuit, & contra Satanam vndique instruxit, vt non possent in dogmatum iudicio aberrare. Hinc dictum est: *qui vos audit me audit.* Verba illa ad apostolos pertinent, & eorum successores, Basilius in constit. monast. c. 23. Cyprian. l. 4. epist. 9. Omnis igitur prædicandi, sacramenta administrandi, iudicandi, regendi, puniendi potestas datur. Eam vero iurisdictionem à Deo habent immediate, vt docet Bellarminus l. 4. c. 23. de pontifice. Et Cyprianus de vnitate Ecclesiæ. Nec obstat primatui vnius omnium in munere docendi & regendi par potestas; nam quæcunque ea erat, tamen erat sub Petro, omnium pastores erant Apostoli, Petrus etiam pascebat apostolos. Et quamuis, inquit Cyprianus, *apostolis omnibus post suam resurrectionem potestatem parem tribuat, & dicat: sicut misit me pater, & ego mitto vos. Tamen vt vnitatem manifestaret, vnam cathedram constituit.*

Missio apostolorũ est apostolorum, & Christi auctoritas, quia vtraque fallibilis. Apostolorũ potestas sub Petro.

§. 3. Hinc

§. 3. Hinc etiam constat, quam imperite argumentetur Kemnitius in secunda parte examinis Concilij Tridentini, p. 986. *Non aliter Christus Apostolos misit, quam ipse missus fuerat. Ioan. 20. sicut misit me pater, & ego mitto vos. At ipse ad generalem confessionem, vel ore vel signis expressam, absolutionem impertiebatur, neque singulorum peccatorum enumerationem exigebat, vt patet Luc. 7. de peccatrice, & Matth. 9. de paralytico: non igitur debent ministri à pœnitentibus exigere singulorum peccatorum enumerationem.* Respondet Bellarminus, verba illa: *Sicut misit me pater, & ego mitto vos, non ita accipienda esse, quasi eodem modo debuerint Apostoli omnia facere, quo à Christo ipso fiebant: alioqui enim non debuissent, Act. 2. Apostoli baptizare in remissionem peccatorum, quia Christus sine baptismo peccata remisit Magdalenæ, & paralytico; nec debuissent Actor. 8. per impositionem manuum Spiritum sanctum dare, quia Christus non manum imponendo, sed insufflando Spiritum sanctum dedit. Ioan. 20.*

Igitur misit Christus Apostolos, sicut ipse missus fuerat à patre: quia potestatem eis dedit ligandi, & soluendi, vt ipse à patre acceperat: quæ est Chrysostomi expositio. Sed tamen accepit ipse vt filius, & proinde talem ac tantam, vt posset etiam sine sacramentis iustificare: dedit autem eam Apostolis, vt ministris, ac seruis, ac per hoc longe minorem; & sacramentis aliisque medijs à se institutis aliquatam.

Vera est solutio, & aliæ causæ similitudinis additæ, nempe ratione finis. Nam media diuersa fuerunt. Erat in Christo potestas excellentiæ, erat diuinitas, qui sine baptismo, sine vllo sacramento pro beneplacito omnia faciebat: at vero apostolorum potestas etsi plena erat, legibus tamen astricta erat, non opus erat, vt Christo omnia scienti peccata confiteretur, cui cognitæ erant intimæ cogitationes; at apostoli iudicare de reis absoluendis, aut vinciendis non poterant, nisi causa vtcunque cognita. Aperire igitur delicta iudici oportet eos, qui veniam sperare volunt. Par est in Christo tamen & apostolis absoluendi potestas, tam enim à peccatis liberatur, quem apostoli, quam, quem Christus absoluit. In hoc tamen dispar, quod Christus ab omni pœna & culpa, sacerdotes à culpa, & pœna æterna absoluunt. Et Dionysium Areopagitam Epist. 9. ad Demophilum vbi apparet, quomodo se ad sacerdotis pedes abiecerit, alius sacerdos peccator. *Tu vero non modo non exhorruisti, verumetiam bonum sacerdotem protectus audacia maledictis vexasti, iudicante Deo peccatorem quoque, dum pœnitet misericordia dignum. Et ad extremum, exi, sacerdoti dixisti, cum tui similibus. Quodque nefas est, in adyta ingressus es, & sancta sanctorum vilipendisti, & tamen scribis nobis, sacra quæ futurum erat, vt violarentur, summa prouidentia conseruaui, atque etiam inuiolata tueor.*

Christi quomodo maior, quàm Apostolorũ potestas.

QVÆSTIO II.

Cur insufflauit?

§. 1. SPiritus sanctus flatus quidam est, patris & filij, sicut & flatus est, quod exspiramus; indicat vero à se Spiritum sanctum procedere, se esse qui omnium ora conformet, omnium voce loquatur. Calvinus hic suo more sibi scelera fingit, vt amarulentiam spiritus sui euomat. [Quo magis detestabile est Papistarum sacrilegium, qui honorem filij Dei proprium ad se rapiunt. Nam cornuti eorum Episcopi in creandis sacrificis spiritum, ructando se efflare iactant. Sed res ipsa clare demonstrat, quantum à diuino Christi flatu differat putidus eorum anhelitus: quia nihil aliud quam ex equis asinos faciunt. Adde quod non modo spiritum Christus quē accepit, communicat cum suis discipulis, sed tanquam suum largitur, nempe quem habet cum patre communem. Quare diuinitatis gloriam sibi vsurpant, quicunque spiritum se flatu dare profitentur. Iam verò notandum est, quos ad munus pastorale vocat Christus, necessariis etiam donis ornare, vt pares sint exequendo muneri, vel saltem non inanes, nudique accedant. Quod si verum est, nullo negocio refellitur stulta Papistarum iactantia, qui dum suam Hierarchiam magnificis præconiis extollunt, ne minimam scintillam Spiritus sancti possunt in suis episcopis ostendere, addit apparere omni prorsus spiritus gratia vacuos.]

Respondeo. Calumnias illas tam verbosa malignitate productas, vno flatu facile discuti. Dat Spiritum sanctum Christus, dat per Apostolos Spiritū sanctum, aliud Christus, aliud agunt apostoli. Christ⁹ ex auctoritate diuina, apostoli precibus, & officio ministeriali. Id siue flatu, siue manuum impositione fiat, nō æquatur creatori suo minister. Detestabile non est, non est sacrilegium, cærimonia testari id factū esse à Christo, quod factum narrat Euangelista, sacrilegum quidem est mendacium, quo Episcopis tantum crimen imponitur; quia vero nulla talis iactantiæ species, nullum vestigium in vllo Catholicorum libro inuenitur, in eo, qui dixit, emortuum est: In chrismate quidē consecrando exhalationis vsus est, sed in sacerdotio conferendo manuum impositio. Sacrilegium tamen non est, si Apostoli aut Episcopi per manuum impositionem ordines conferant, si Spiritus sanctus detur ad eorum insufflationem, tantum enim illorum est ministerium; Deus ipse est, qui donat. Tale autem esse mendacium cuius vel ipsum Satanam pudeat, ex eo constat, quod nemo Catholicorum hoc dixit, nemo scripsit. Augustinus lib. 15. c. 26. A Deo dari Spiritum sanctum, non à discipulis testatur, hoc amplexi sunt omnes Theologi, & relatum est in librum 1. sentent. distinct. 14. vbi c. 4. 5. 6. hac de re disputatur. *Hic quæritur, vtrum viri sancti dent vel possint dare alijs Spiritum sanctum. Quem si alijs dent, cum eius donatio supra sit dicta processio, videtur ab ijs procedere Spiritus sanctus vel mitti: sed creator à creatura nō mittitur vel procedit. Restat ergo vt Spiritum sanctum ipsi non dent, nec possint dare. Vnde Augustin. in 15 lib. de Trinit. Non aliquis discipulorum Christi dedit spiritum, Orabant quippe vt veniret in eos, quibus manum imponebant, non ipsi eum dabant. Quem morem in suis propositis etiam nunc seruat Ecclesia. Denique Simon Magus offerens Apostolis pecuniam non ait, Date mihi & hanc potestatem, vt dem Spiritum sanctum: sed cuicunq; inquit imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum: quia nec scriptura superius dixerat, Videns autem Simon quòd Apostoli darent Spiritum sanctum, Videns autem Simon, quia per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus. Ecce his verbis ostendit Augustinus nec Apostolos, nec alios Ecclesiæ prælatos dedisse vel dare Spiritum sanctum.*

Deus dat Spiritum sanctum.

CAP. V.

Quod non possint dare Spiritum sanctum hic docet.

ET *quod plus est non posse etiam dare dicit in eodem libro, subdens, De Christo scriptum est, quod acceperit à patre promissionem Spiritus sancti, & effuderit: in quo vtraq; natura monstrata est, humana scilicet & diuina. Accepit quippe vt homo, effudit vt Deus. Nos autem accipere hoc donum possumus pro nostro modulo. Effundere vero super alios non vtique possumus: sed vt hoc fiat, Deum super eos, à quo id efficitur, inuocamus. His verbis expresse dicit, nos Spiritum sanctum non posse super alios effundere, id est, alijs dare.*

CAP. VI.

Quod videtur contrarium.

SEd *huic videtur contrarium, quod Apostolus ad Gal. de se loquens, ait, Qui tribuit vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis. Ecce euidenter dicit se tribuisse spiritum. Sed intelligen-*

telligendum est, hoc dixisse Apostolum, non quia haberet potestatem & authoritatem dandi Spiritum sanctum sed quia ministerium habuerit in quo dabatur à Deo Spiritus sanctus. Vt enim ait D. Augustin. super eundem locum, exponens illud Apostoli verbum, Ab Apostolo prædicata est eis fides: in qua prædicatione aduentum & præsentiam Spiritus sancti senserant, sicut illo tempore in nouitate inuitationis ad fidem, etiam sensibilibus miraculis præsentia Spiritus sancti apparebat, vt in actibus Apostolorum legitur. Aperte hic ostendit quomodo illis Spiritum sanctum Apostolus tribuerit: non vtique ipsum mittendo in eos, sed prædicando eis fidem Christi: quam illis recipientibus quod Spiritus sanctus in eis esset, aliquibus signis visibilibus monstrabatur. Non ergo homines quantumcunq; sancti dare possunt Spiritum sanctum.

Nec inuenit Lombardi mastix Danæus Bezæ, quod carperet, nisi interpretationem c. 3. ad Galatas, in qua tamen ipsam Lombardi sententiam nequaquam reprehendit de Spiritu sancto non nisi à Deo nobis dato. Verba Danæi: *Ex quibus ipsis satis intelligitur si quis ea ad Paulum & apostolos referat, de ministerio tantum, non etiam de ipsa auctoritate agi, quæ penes vnum Deum sit:* quamuis ille aliam interpretationem sequatur. Cum ergo neget Augustinus, Lombardus, omnes Scholastici qui commentati sunt in Lombardū, Episcopos dare Spiritum sanctum, cum inter eos multi sint Episcopi, & pontifices, cuius oris est, dicere Episcopos sibi Dei gloriam vsurpare, dum iactant ructando se dare spiritum; sunt ructus illi de præcordiis hæreticorum, qui de ingurgitatione cacodæmonis violenter erumpunt. Cæterum egregie hunc locum de missione apostolorum, & dato Spiritu sancto exposuit Turrianus noster l. 1. de ordinatione Hierarchica ministrorū Ecclesiæ c. 2. 2. 3.

Ministri ad Spiritus sancti dationem.

§. 6. Tam longe autem ab illa blasphemia absunt, vt omnes Catholici tractatores potius consensu magno doceant, cōtra Arianos tanquam irrefragabili testimonio diuinitatē Christi probari. Solius enim Dei est dare Spiritum sanctum. Sic & Athanasius orat. 1. contra Arianos: Ἀμέλει ὥσπερ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λογῳ ὢν ἐχορήγει τοῖς ἁγίοις ὡς ἴδωντο πνεῦμα, ἵνα ὡς ἄνθρωπος γεγονὼς θεῷ, ἁγιάζει πάντας τῷ πνεύματι. *Nimirum quemadmodum ante incarnationem cum verbum esset, dabat sanctis, vt proprium Spiritum sanctum, sic & homo factus sanctificat omnes spiritu.* Ex quo demonstrat verbum non mutari, sed dare nunc vt ante Spiritum sanctum, accipere vt homo nem, dare vt verbum. Verbum esse, quod manet in æternum.

Deus solus dat Spiritū sanctum.

QVÆSTIO II.

Quomodo nunc accipiant spiritum?

§. 1. Sine gratia vocati non sunt, sine gratia non crediderunt, in die pentecostes vberrimā gratiam acceperunt, nunc vero gratiam ordinationis, & sacerdotij sui præcipue acceperunt. Variæ sunt enim dispensationes & dona gratiarum, nunc eius præcipue est mentio, quod in soluendis & ligandis consistit, de quo apud Matthæum multa dicta sunt. Nec noua sunt, quæ hoc loco Caluinus, Rudolphus, aliiq; obijciunt. Consuli potest inter alios noster Gregorius de Valentia libro de necessitate cōfessionis. Absoluam sententia D. Chrysostomi dialogo 3. περὶ ἱερωσύνης, c. 5. ἅπερ ἂν ἐργάσωνται ἱερεῖς, ταῦτα ὁ θεὸς ἄνω κυροῖ, καὶ τὴν τῶν δούλων γνώμην ὁ δεσπότης βεβαιοῖ. *Quæ faciunt sacerdotes, illa Deus supra rata habet, & sententiā seruorū Dominus cōfirmat.*

Sacerdotes creati apostoli.

Non intelligenda esse de sola annunciatione & res ipsa & patres docent. Quin & aduersariorum dissensiones. Caluinus hic Fanaticos reprehendit claues Ecclesiæ, & ministrorum annunciationes, & bruta fulmina prorsus contemnunt.

Ipse vero stultitia omnem fanaticismum anteit. Dum apostolos ad hoc factos, ministros iactat, vt salutem & remissionem peccatorum annuncient. Imo quibus illi renunciant remissa esse peccata, ita certos esse ait remissionis ac si Deus ipso suo sacrosancto ore id assereret. *Videmus nunc*, inquit, *cur tum splendido elogio commendet Christus ac ornet ministerium quod apostolis iniungit, nempe vt tuto sibi persuadeant fideles ratum esse quod audiunt de remissis peccatis, nec minoris faciant reconciliationem, quæ voce hominis offertur, quam si Deus ipse manum è cælo porrigeret.* Non potest ea esse certitudo in voce hominis. Nam imprimis omnis homo mendax est, & nimiū frequenter à vero abeunt ministri Caluiniani, adeo, vt à Lutheranis nō mendaces, sed ipsum mendacium vocentur. Deinde si quæram ex ministro. Dicis tu mihi peccata remissa esse, vnde nosti? Tu n' certus, an incertus es de meo statu? An tu rimatus es cor mecum, & renes examinasti? cur igitur tam certo me certū esse vis, cum albus an ater sim nescias. Si credas inquit, & regenitus sis, & Spiritum sanctum habeas, remissa sunt. Quasi vero hoc quisquam Christianus ignoret, positis omnibus hypothesibus salutis & iustitiæ, saluos & iustos esse homines. Non quæritur hic an prædestinatus certo salutem assecuturus sit, sed an ego vel ille sit prædestinatus. Hoc si mihi Deus æterna, immutabilisq; dicat veritas, si manū porrigat, cœloq; inferat, certissimum me faciet; si vero ministeri id millies clamet, non credam illi me certum esse, quamdiu ille incertum esse confitetur, quod certo mihi persuadere conatur: nam nihil tale tam impudenter audent impostores, & circumforanei, qui vt improbas merces obtrudant credulo popello, esse iustas, & se ea de re certos esse pe-e-rant, nemo venditat merces, vt dicat sibi ignotas, aliis notas & probatas esse debere. Nam quanā fronte me electum à Deo, & iustum asseris, & verbis tuis haberi fidem me postulas, perinde ac si ex Trinitatis arcano consilio prodirent, si tu idem id nescire te profiteare? Multos tulit retro ætas insaniā famosos, multos parisitandi arte nobiles, nemo Caluinianos Gnatones æquauit, nam veterū illi diuitum arrosores & irrisores, laudes quas falso aliis tribuebant veras esse se credere simulabant: Caluiniani cum falsis encomiis miseros dementarunt, ac credere iusserunt, ipsos iustos, beatos esse, verene an falso ista dixerint, ignorare se fatentur.

Certitudo non est in voce hominis.

Caluiniani ministri parasiti.

VERSVS 26.

Et post dies octo, iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis.

QVÆSTIO I.

An fidem Thomas amiserit?

§. 1. Caluinus cum id concedere videatur, postea tamen negat. [Thomæ, *inquit*, incredulitas " refertur. Non modo tardus ille & difficilis ad creden- " dum fuit, sed etiam contumax. Peruicaciam illi inge- " nitam impedisse ipsum, verba eius nihil habent fidei, " sed sensuale iudicium. Mirus autem ac prodigiosus " Thomæ stupor: simplici Christi conspectu non con- " tentus, manus quoq; volebat sibi resurrectionis testes " esse. Ita non pertinax solum, sed superbus etiam, & in " Christum contumelios us erat, nō prius resipuit, quam " tactū ipso conuictus esset.] Quis hominem talem fi- " delem crederet? Caluinus tamen negat fidem exstinctam, concedit suffocatam, exemplo Dauidis qui libidinis suæ compos secure exultat, ita de cæteris quoq; iudicat. Quantū ad homines attinet, perinde rei sunt, ac si fide, & omni Spiritus sancti gratia se abdicassent, *sed fit immensa Dei bonitate ne electi in tantum aberrationis præcipitium ruant.*

Caluinius ut Thoma incredulitatem.

Hæc

Fides Caluiniana.

Hæc est ergo fides Caluiniana iustificans, qua iusti manent, Spiritus gratiam retinent, etsi increduli sint, contumaces, pernicaces, pertinaces, prodigiosè stupidi, superbi, in Christum contumelioli, in libidine exultent, perinde se habeant, ac si fidem cum gratia omni Sp. S. abdicassent. Hoc est omni se flagitio contaminent; qua quidē iustitia nihil magis nefarium excogitari potest. Eiusmodi hominē si profiteatur se aliquando credidisse electum se esse, beatum, iustumq; prædicant. Indelebilem illā fidem esse: vt mirum non sit tātam in mundum induci improbitatem per Caluinismum, quantam ne idololatriæ quidem colluuies inuexit. Accedit tamen aliâ ex parte summa eorum, in alios qui mysterijs illis initiati recusant, censurę acerbitas. Thomas post tot visa miracula, audita q; conciones iam incredulus, contumax superbus, contumelioſus, fidem, & iustitiam non amittit. At ego si hoc non credo, si talem hominem negem iustum & fidelē, mox à Caluinistis tanquā Antichristianus Satanæ addicor: cur illi qui in suis iustis omnia flagitia, etiam adulteria & homicidia negant abesse iustitiæ, Me, si ea de re dubito, infidelem, & reprobum proclamant. Dura profecto in alienos, suauis in suos hæresis. Video Caluinianū non modo tardum ad credendū, sed incredulitate contumacem, superbum, adulterū, homicidam, contumacem, periurum, incendiarium, aliena regna occupantem, mūdum sanguine innoxio purpurantē, hunc Caluinus electum, suæ fidei iustificantis, ideoq; iustitiæ, & gratiæ indelebilis, retinentem pronunciat: meam hæsitationem, si id non probem æternis ignib. addicit. Cur nō mea quoq; veniam mereri potest dubitatio. cur non cum illa scintilla latere fidei, quam accendat aliquando Sp. S. vt talem hominem fidelem, iustum, sanctum fuisse, & esse in medio illo scelerum æstu ipse quoq; videam? Ecce peccator ille Caluinianus se iustum, & beatum nouit, & cum in Christum nō credit, fidelis & iustus est; nam suffocata fidei scintilla iniustū esse non sinit, cur ego continuo infidelis & iniustus fuero, si in Eucharistia credā esse corpus Christi, quod dicit Christus? non credam corporis figuram, quam dicit Caluinus? A deone fragilis est mea fides, vt vnius, eiusq; nouitiæ glossæ ἀπιστίαι non modo, suffocet, sed exstinguat, totam cum fide gratiam, Caluinianus illa omnia retineat, si resurrectionem credere pertinaciter recuset?

Caluinistarū mira prosopolipsia.

§. 2. Caluino contrarius est Rudolphus Gualterus, qui Apostolos errasse in re ad salutem necessaria fatetur. Vniuersum opus redemptionis in dubium vocasse Thomam non credidisse carnis resurrectionem, etsi aliquos excitatos vidisset, Apostolos vanitatis & mendacij arguisses, nec scripturas, nec Christi prędictiones in mentem reuocasse. Tales fuisse Israelitas in deserto, addit. Nusquam illud frequentius, & impudentius fit, quam in resurrectionis articulo. Etsi enim huius exēpla euidentissima nobis in rerū natura ob oculos ponantur, quæ scripturis sacris fidem possint facere, non desunt tamen, qui scurrili dicacitate, (sicut futurum Petrus prædixit) omnia in dubium vocant, quæ de nouissimo huius sæculi fine, de corporum restitutione, & vita æterna dicuntur: neq; alijs ista argumentis oppugnant, quā quæ sub sensum cadunt Quis, (aiunt) vnquam arcano Dei consilio interfuit, vt mundum aliquando veritum intellexerit? Quis è cœlis, aut inferis redijt? Quis oculatus eorum testis produci potest, quæ de his dicuntur, Si illa videre coram, & sensu percipere liceret, tunc tuto credi possent. Quis vero non plus quam insanos dixerit, si quæ in manibus sunt, huius vitæ commoda, propter incertam futurorum spem amittamus? Quid autem isti aliud dicunt quam Thomas? &c.] Si igitur illi tales, nō sunt fideles, nec Thomas erat, qui se contumaciter veritati opponit, vt ait sectarius. Nec ad rem facit, quod Christum resurrexisse optat; nam & illi per suas voluptates optant futura bona, si quæ sint adite.

Fides Caluiniana.

§. 3. Aliud vero concludit vanissime eodem ex loco Rudolphus. [Et arguitur hisce exemplis, *inquit*, illorū impudentia, qui Romanos pontifices errare posse negant, cum Apostoli in ijs errarint, & dubitarint turpissime, sine quibus salus nostra consistere non potest. Discant potius omnis loci, & ordinis homines de semetipsis humiliter sentire, & in solum Dei verbum respicere, quod ipsos errare non sinet.]

Respondeo. Non omnes Apostolos contra fidem errasse; nam Petro Christus dicit, se rogasse ne deficeret fides eius, mulieribus non crediderunt nuncianti-bus, quod testimonium sufficiens non videretur, nec infideles, sed tardi ad credendum omnes fuerunt. Nō est autem eadem omnium ratio. Deinde Apostoli nōdum eo tempore erant Ecclesiæ pastores cum mulieres resurrectionem illis nunciarent, at post acceptum hoc munus, & Spiritum, non erarunt.

Apostoli post acceptum Spiritū sanctum, & pentecostē non errarunt.

Quid vero mirum si pontificē negamus errare posse, ob Dei qua Ecclesiæ suæ præest, auxilium, cum suis electis omnibus hoc concedant Caluinistæ? *Eos*, aiunt, *in solum Dei verbum respicere, quod errare non sinit.* Si verbū Dei errare non sinit Caluinistam vllum in ijs sine quibus salus nostra consistere non potest, quomodo errare Thomam permisit? Non erat ille Caluinianus. Si hoc priuilegio muniti sunt omnes Caluiniani, non modo Doctores, sed idiotæ, & mulieres, quæ tandem inuidia est, nos tribuere Pontifici, quæ illi totis turbis affingunt? At illi in solum Dei verbum respiciunt. Solumne, ita vt cum diuersi sensus esse possint, Deus verum illis tantum dictet. Nam scripturarum apices, sine sensu parum ad rem faciunt. Sensum ergo, vitam, Spiritum mysteria scripturæ illis Deus reuelat, nec errare sinit. At si ex idiota Tigurino quæram, vnde scis illam esse scripturam? vnde tibi certum est eandem in linguā Helueticam sine errore translatam: interpretem nec ignorantia, nec vlla negligentia, ne malitia quidē fallere? quid mihi ex verbo Dei respondebit? Hæc omnia dicet mihi. Dei Spiritus suggerit, errare non potest. At quanto præstat, se qui Ecclesiam, & eius magistratum, quem docendis hominibus Deus præposuit, & regendis? Verissime Augustin. l. 1. c. 33. contra Cresconium. *Proinde quamuis huius rei certe de scripturis canonicis non proferatur exemplum, earundem tamen scripturarū de rerum etiā in hac re tenetur veritas, cum hoc facimus quod vniuersæ iam placuit Ecclesiæ, quam ipsarum scripturarum commendat auctoritas, vt quoniam sancta scriptura fallere non potest, quisq; falli metuit huius obscuritate quæstionis, eandem Ecclesiam de illa consulat, quam sine vlla ambiguitate scriptura demonstrat.*

Caluinistarum iactantia.

VERSVS 28.

Respondit Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus.

QVAESTIO I.

An Thomæ testimonio Christi diuinitas probetur?

§. 1. HOc ex loco probari Christi diuinitatem doce Synodus Oecomen ca vniuersalis quinta collatione 8. Theod. Mopsuestenus interpretatus ita Thomę verba est, vt ex admiratione dicere eū finxerit

Deus meus, Christum resuscitastis. *Palpauit Thomas eum qui resurrexit, & adorauit eum, qui suscitauit.* Ita dixit, cũ Cyrillo mortuo insultaret. Synodus vero rem ita definit. *Si quis defendit impium Theodorum Mopsuestenum, qui dixit alium esse Deum verbum, & alium Christum, à passionibus animæ & desideriis carnis molestias patientem, & à deterioribus paulatim recedentem. & sic ex profectu operum melioratum, & à conuersatione immaculatum factum, & tanquã purum hominem: baptizatum esse in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti, & per baptisma Spiritus sancti gratiam accepisse, & filiationem meruisse, &c. Iste enim & confessionem quam fecit Thomas, cum palpasset manus, & latus Domini post resurrectionem dicens:* Dominus meus, & Deus meus *inquit, non esse dictum à Domino de Christo, nec enim dicit Theodorus Deum esse Christum: sed ad miraculum resurrectionis stupefactum.* Thomam glorificasse Deum qui Thomam resuscitauit. *Atq; ob hanc causam etiam damnatus est. Nam alios præterea errores docuit.*

Theodorus Mopsuestenus.

Athanasius oratione contra Arianos eodem loco vtitur, qui eo nondum tempore subtilem illã distinctionem inuenerant. Sic etiam Chrysostomus & Augustinus interpretantur. Nec vllum est signum vt ipsi fingunt exclamationis. Indicat autẽ se credere, quod ante non credebat, nempe Christum esse Dominum & Deum. Athanasius orat: 3. ὁ τὸν Θωμᾶν λέγοντα αὐτῷ, ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου, συγχωρεῖ λέγειν ἢ μᾶλλον ὑποδέχεται, μὴ κωλύων αὐτόν. *Et Thomam ipsi dicentem, Dominus meus, & Deus meus permittit dicere, & potius accipit, nec prohibet ipsi.* Titulum autem Domini deique non admisisset nisi ex vero datum.

§. 2. Pareus l. de iustificatione contra Bellarminum: hanc Thomæ fidem, interpretatur *fiduciam.* Nã quia dixit: *Dominus meus, & Deus meus, credidit sibi omnia peccata remissa.* Nemo tamen id veterum agnouit: nam credidit id quod ante oppugnabat, nempe Christũ resurrexisse, nec hoc tantum, sed etiam Deum esse, quod palpare non poterat. Peccata sibi remissa non credebat fide, nisi Christus reuelarit; nam sine reuelatione non est fides, Dominum suum, & Deum dicere poterat, etiam de remissione incertus, sic sancti rogãt Deum, si forte conuertatur, & liberet.

Thomæ fides non est fiducia.

Denique Christus eius fidem comparat cum eorum fide, qui non viderunt, & crediderunt, quod ad corpus resurgentis pertinet. Non ad remissionem peccatorum, quam nec Thomas, nec posteri viderunt:

CAPVT XXI.

Postea manifestauit se iterum Iesus discipulis suis ad mare Tiberiadis. Manifestauit autem sic. 2. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo. 3: Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prendiderunt: 4. Mane autem facto stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli, quia Iesus est. 5. Dixit ergo eis Iesus: Pueri numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non. 6. Dicit eis: Mittite in dexteram nauis rete & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. 7. Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro: Dominus est. Simon Petrus cum audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare. 8. Alij autem discipuli nauigio venerunt: (non enim longe erant à terra, sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium. 9. Vt ergo descenderunt in terram viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem. 10. Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus, quos perendidistis nunc. 11. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cum tantis essent, non est scissum rete. 12. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat ex discumbentibus interrogare eum: Tu quis es? scientes, quia Dominus est. 13. Et venit Iesus, & accepit panem, & dat eis, & piscem similiter. 14. Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis cum resurrexisset à mortuis. 15. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis, quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos 16. Dicit iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi, Etiam Domine tu scis, quia amo te. Dicit ei. Pasce agnos meos. 17. Dicit ei tertio: Simon Ioannis, amas me? Contristatus est Petrus: quia dixit ei tertio. Amas me? & dixit ei: Domine, tu omnia nosti: tu scis, quia amo te. Dixit ei. Pasce oues meas. 18. Amen, amen dico tibi: cum esses iunior, cingebas te & ambulabas vbi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis. 19. Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei. Sequere me. 20. Conuersus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus sequentem qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine, quis est qui tradet te? 21. Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine hic autem quid? 22. Dicit ei Iesus: Sic eum volo manere, donec veniam, quid ad te? tu me sequere. 23. Exijt ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus: non moritur: sed, Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? 24. Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus, quia verum est testimonium eius. 25. Sunt autem & alia multa, quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt libros.

IN CAPVT VIGESIMVM PRIMVM

ARGVMENTVM.

APparitionem ab alijs omissam, accurate cum circumstãtijs describit Ioannes, cum enim Petrus piscatum ire decreuisset, venerunt cum illo cœteri sex qui simul erant, tota nocte frustra laborant, mane suadente Domino iactum faciunt, & capiunt 150. magnos pisces Petrus per aquas ad Christum venit, trina interrogatione & responsione intercedente ter pastor constituitur. Martyriũ illi prædicitur, de Ioanne quærẽti respõdetur; *quid ad te, tu me sequere.* Tandem Ioannes de veritate testimonij sui, & de multis non scriptis Christi gestis protestatur. Syri legunt versus quatuordecim primos. *Ad oblationem Dominicæ nouæ.*

Inde

Inde vsque ad versum 20. *In commemoratione Simonis Petri, & sanctificatione Ecclesiæ, & consecratione Episcopi.*

Hinc vsque ad finem in commemoratione Ioannis Euangelistæ. In fine additur: *Finitum est Euangelium sacrosanctum, prædicatto Ioannis Euangelistæ, quod locutus est Ionice Ephesi.*

VERSVS 1.

Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tiberiadis. Manifestauit autem sic:

QVÆSTIO I.

Quorsum ista apparitio narretur?

§. 1. COmpleuisse narrationem videbatur Euãgelista; ideo .n. hæc scripta esse, vt crederemus, dixerat, v. vltimo cap. 20. Nunc aliam historiam recenset, non necessariam illam quidem ad faciendam fidem; iam .n. crediderant Apostoli: sed ad eam confirmandam: multa .n. in ea miracula sunt: captura piscium, propositum in loco solitario prandium, non scissum rete, cognitio amoris Petri erga Dominum, martyrij prædictio. Primaria tamen causa fuisse videtur, vt Ioannes ostenderet, quisnã fuerit constitutus Apostolorũ princeps, & ne quis posset de ipso dubitare, quod neq; negasset, vt Petrus, nec contumaciter dubitasset vt Thomas, quodq; Christi in eum peculiaris videretur amor, quod eum suo loco in matris cura substituisset. Hinc promptum erat conijcere Ioannem primas habiturum, vt qui etiam proxime ad crucem astiterit, sed ille diserte demonstrat sibi prælatum Petrum, Petro oues commendatas, Petrũ plus amasse Dominum quam ipse amarit.

Historia Petri primatum ostendit.

QVÆSTIO II.

Vnde retia & nauis Petro?

§. 1. SEctarij vt Rudolphus, alij q;, naues & retia atq; adeo familiam viuo Christo retinuisse aiunt, tantum animo, atq; affectu reliquisse; quamuis fatẽtur, post ascensionem omnia reipsa deseruisse. Idque ex hoc se loco probare posse contendunt. Nisi enim nauem, & instrumenta piscandi Petrus habuisset: nõ poterat piscari. Hinc impetum faciunt in ocia monachorum, & eos, qui omnia sua deseruerunt, furiose calumniantur.

Apostoli omnia deseruerunt.

Respondeo. Paupertatem voluntariam, & omniũ rerum abdicationem, Apostolorum & doctrina & exemplo commendatam, alio loco defendi. Nec opus habent tamen Monachi defensione cum ab Apostolorum temporibus ad nostra semper in Ecclesia fuerint. Dionysius c. 6. de Ecclesiastica Hierarchia illorũ non modo vitam sed etiam consecrationem describit, & ipsum μυστήριον μοναχικῆς τελειώσεως, mysterium monasticæ consecrationis. τελέσας δ' αὐτὴν (θεάληψιν) ὁ ἱερεὺς ὅλῃ τὸν τελούμενον ἐλθὼν ἐπερωτᾷ πρῶτον αὐτὸν εἰ πίστεις ἔστω τούτοις τοῖς διαιρετοῖς, ἑνοειδῆ ζωὴν ἁπλῆν καὶ φανερωτάτην, ἐπιτείνουσαν τὴν τελειοτάτην αὐτοῦ ζωὴν ὑφηγεῖται. *Perfecta ea (precatione) sacerdos veniens ad eum qui perficitur, & interrogat: An renunciet omnibus diuersis non modo vitiis, sed etiam pantasiis, seu imaginationibus, deinde exponit illi vitam perfectissimam.* Et testatur mediam oportere illum superare. Quæ deinde in Theoria exponit. Georgius Pachymeres διαιρετὰ vocare dicit, τὰ βιωτικὰ, vt ἐμπορίας, πραγματείας, συναλλάγματα, & alia. *Res huius vitæ, vt negotiationes, res agendas, commercia, & similia, à quibus præcipi in Monachis ait ἀναχώρησιν secessionem.*

§. 2. Sed hunc locum videamus, quam vim habeat contra Apostolorum paupertatem, vt Petrum mendacij arguat, dicentem, *nos reliquimus omnia.* Petrus abijt piscatum aiunt, non ergo nauem, non cete-

ra reliquerat. Itane vero? Petrus Bethsaidæ erat, vxorem ibi & socrum habebat, erant cum ipso filij Zebedæi, sine dubio & mater eorum, & pater, imo & mercenarij, quos illi cum patre & naue reliquerant, nullusne nauiculam, amicis, cognatis, filijs, per noctem piscari volentibus mutuum dare poterat: Stant nauiculæ piscatorum multæ in fluminum ripis & littoribus maris, vsum piscari volentibus, negare non solẽt piscatores, præsertim si amici, si cognati sint. Potuit igitur vti alienis instrumẽtis Petrus & Apostoli, vt qui inter se erant amici, & alios haberent amicos, & notos. τῷ ὄντι μόνοι φίλοι τῷ θεῷ, ἢ ἀλλήλοις οἱ ἅγιοι. *Reuera soli amici Deo, & sibi mutuo sunt sancti,* Cum ergo Socrus Petri, cum Zebedæus, cum tota illa piscatorum natio Apostolis amica esset, non fuit difficile illis obtinere, vel suo iure nauem. Quod si forte duo alij discipuli non erant Apostoli, quod incertum est, illorum naue vti poterant, & forte ipse Nathanael piscator erat: nã cum Petro ad piscandum egreditur. Nec obstat, quod erat à Cana, siue vt Syrus habet קטנא *Catne,* Nam certe hic ad mare est, & piscatum egreditur. Quis igitur non videt, si piscatio Petri conuincit, nauem eum & retia habuisse, non eodem modo sequi etiam alios qui piscatum ierunt habuisse naues & retia, si enim nõ potuit Petrus nisi in propria naue piscari, cur alij potuerunt in aliena. Septem fuere piscatores, nauis vna non nisi vnius fuit, & forte ex illis septẽ omnino nullius. Mihi probabile est, duos discipulos ex duodecim Apostolis non fuisse, eo quod eos non nominarit Ioannes, cum Petrũ Thomam, se, cum fratre, & Nathanaelem, nominasset, non omissurus eos qui Apostoli, & Socij fuissent. Iuit igitur piscatũ Petrus seu vt Syrus אתרר גונא *venatum pisces,* vel naue quæ alicuius ex præsentibus erat, vel quæ alterius noti tamen & amici. Hæc ad loci huius expositionem dicenda fuerunt, interim laboriosum vitæ institutum quod monachi sectantur ita prædicamus vt tamen eorum, qui sanctum ordinẽ inertia, & vagis d scursibus infamãt, ocia non probemus. Labores manuum in Christi ministris non reprehendamus. Tota nocte nihil capiũt, quia sui beneficij voluit esse Christus, non humanæ industriæ fructum laborum. Iam vero figurabat, ingentem totius mundi capturam, in qua Apostoli laboraturi erant, ipse autem pisces in nassam tracturus. Piscatio itaque mysterium conuersionis erat.

Petrus mutuatitia naue piscatus est.

VERSVS 5.

Dixit ergo eis Iesus: Pueri nunquid pulmentarium habetis? Respondérunt ei: Non.

QVÆSTIO I.

Quid Christus aduenies agit?

§. 1. QVasi pisces emprum veniat, eos affatur. *Pueri,* inquit, *nunquid pulmentarium habetis.* παιδία vocat, *puerulos,* quod blandientis est, & signum apparuisse Christum tanquam virum grauem, & affabilem, qui eos sic compellaret. Syrus habet טלא *Telae,* quod interpretatur glossator חנגריתא *Hanegharimi iuuenes,* seu adolescentes.

Pulmentarium Græce est πρόσφαγον, quicquid pani additur in cibo. Syrus למלעם *ad edendum.* De pulte, pulmento, pulmentario vide, quæ hoc loco erudite disserit Maldonatus.

§. 2. Cum senihil habere dixissent, iubet in dextram nauigij iacere rete, cui paruerunt, & felice iactu totius noctis ærumnas pensarunt. Mox Ioannes vel ex miraculo piscium, vel aliter Domino se reuelante, cognouit, & Petro dicit: *Dominus est.*

QVAESTIO II.

Rectene Petrus se in aquam dimiserit?

§. 1. PEtrus impatiens moræ oblitus prædæ, induit ἐπενδύτην superiorem vestem; erat enim nudus more piscantium, leuibus, & ad opus habilibus vestibus indutus. Decore autem sic ad Christum accedit, seu nando, seu vadando, seu etiam fluctus calcando. Nauis tardior erat progressus, quod rete plenum magno labore traherent. Iossius hæreticus litem intendit, Petro, vix absolui finit, quod iniussus aquæ se cõmiserit. Ardorem ait non imitandum, addit, non ideo quicquam, cuius præceptum non habemus, esse faciendum; non enim valere argumentum à singulari Petri facto ad vniuersale.

Petrus nõ peccauit.

Cæteri omnes & sectarij Petri caritatem commẽdant. Catholici vero demonstrant: Non omne quod diserte non præcipitur Dei mandato, illicitum esse. Nec à singulari ad vniuersale ducunt argumentum: sed hæreticorum vniuersale pronunciatum falsum esse ex singulari Petri facto conuincunt. Nam propositio vniuersalis datâ Enstasi in contrarium, falsa conuincitur. Petri hoc factum, quod periculosum videbatur, quod indecori seruoris poterat videri, madentem scilicet ad Christum venire, iniussu Christi factũ est, & tamen placuit Deo; non ergo peccatũ est, quicquid sine præeunte mandato agitur. Atque hoc iam tertio Christus se manifestauit, hoc est tertio hoc die, nam ipsa prima die resurrectionis sæpius, deinde octauo die apparuit, ac tandẽ tertio hoc die, non vice.

VERSVS 15.16.17.

Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon Iona, diligis me plus his? Dicit ei, Etiam Domine: tu scis quia amo te, Dicit ei, Pasce agnos meos. Dicit ei iterum, Simon Iona diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te, Dicit ei: pasce agnos meos. Dicit ei tertio, Simon Iona amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? & dixit ei, Domine, tu omnia scis: tu scis quia amo te. Dicit ei, pasce oues meas.

QVAESTIO I.

An hoc loco detur Petro peculiaris potestas?

§. 1. VErba illa *pasce agnos meos pasce agnos meos, pasce oues meas*, hoc tempore plurimum agitantur, adeo vt vix alia sint in Ioanne, quæ magis hæretici torqueant, & lacerent. Corruptelæ sectariorum variæ sunt. Quidam illa verba, vt euaderent ictum argumenti, ἀγαπᾷς με πλέον τούτων, *diligis me plus his*, sic interpretati sunt. *Diligis me plus quam hos.* Verum cum sensus ille absurdus sit; nec enim magnopere commendari poterat, si plus Dominum, quam seruos amaret, itaque Caluinus Bullingerus, atq; alij vt suorum ruditati occurrerent, nec ludibrio Catholicis essent, verterunt; *Diligis me plus quam hi?* Syrus etiã manifeste vertit. יתיר מן הלין *plus præ his.* Alij totiin eo fuerunt, vt illa verba non soli Petro dicta assererent, sed omnibus communiter Apostolis. Verum istam etiam tergiuersationem posteri à Cardinale Bellarmino conuicti omiserunt. Nam nominatim illum appellat. *Simonem Ioannis.* seu יונא *columbæ.* Deinde maiorem ab eo quam ab alijs amorem requirit, ab hoc igitur alij excluduntur colloquio. Cætera de tristitia, martyrio, interrogatione, soli Petro conueniunt, idcirco, hæc dicunt. Danæus, Iunius, Sutlinius, concedunt, & interrogationem ad solum Petrum, & consentaneè etiã Christi responsum, ad vnum, eundemq; pertinere Petrũ, quæruntur que id à Bellarmino probari, quod ipsi vltra dant. Alij negant omnes Petro oues commissas, alij pascere sola doctrina definiunt. Alij denique nihil hic Petro concedi singulare, sed eum recepisse Apostolatum à quo exciderat negando.

Depræuatio verborum.

Soli Petro commissa.

§. 2. Omnes agnos, omnes oues Petro Christus commisit. In Latino legitur bis: agnos meos, semel oues. In Græco è contrario: bis προβάτια, semel ἀρνία. Bellarminus secundo loco putat legendũ πρόβατα, oiculas, idque probat veterũ auctoritate, eũ erudite defendit contra calumniatores Gretserus noster. Vtriusq; iudicium confirmat textus Syriacus vbi Fabricius vertit v. 16. *agnos meos*, v. 17. *oues meas*, v. 18. *ouiculas meas.* Primo loco est: אימרי *Imrai, agnos meos.* & אמרא *agnus*, Ios. 6. & Gen. 30. & glossa hic interpretatur טלשא quod agniculum significat. v. 17. est עדבי quod oues meas sine controuersia significat, glossa vocat עאן, quod minutas pecudes, & oues significat. Tertio loco v. 18. est נקורתי quod vt dixi ouiculas vertit Fabricius, & alij: proprie gregem seu congregationem significare videtur. Tamen pro oue accipitur, glossa vocat ריחלי certe Isaiæ 53. 7. Hieronymus vertit, *agnum.* Non igitur dubiũ est, quin Syrus interpres, etsi non eodem ordine legerit ἀρνία, πρόβατα, προβάτια, quæ omnia diuerso reddidit sermone. Vt vel hinc appareat, quãta sit temeritas eruditos antiquitate fultos calumniari. Quod vero ad rem præsentem attiner, non magni refert, vtram lectionem teneamus. Hoc constat agnos quos dicit suos, oues quas dicit suas Christum Petro pascendas committere. Cum autem nemo sit in Ecclesia nisi oues Christi, & in ea omnes oues Christi. Nulla enim ouis Christi est, quæ sit extra hoc ouile, cum constat ouem esse, cum tota Ecclesia sit Christi ouile, & totum ouile Ecclesia, necesse est omnes esse commendatas. Non habet ergo pro suis Christus ouibus, quas non pascit Petrus. Quod sita men sensus est, *pasce oues meas*, non omnes, sed aliquas, quas illi committit, quas cura illius eximit? Si dixisset, *pasce oues domus Israel*, vel oues Græcas, vel Romanas, possent inimici pontificis partẽ Petro permittere, & curam pastoralem certa ditione definire, nunc absolutè cũ *meas* dicat Dominus, Vbiuis gentium, vbiuis locorum, pertinacis est audaciæ commissionem Domini ad certas & paucas restringere. Si liberos quispiã alicui committat paruos & magnos, nullum excipit; Ioseph filio fratres Iacobus committit, non solum Beniamin & Ruben, sed Simeonem etiam & Danem: Crudele fuisset non omnes in fidem recipere. *Ego inquit ille, pascam vos, & paruulos vestros*, non dicit omnes, sed omnes tamen intelligebat, & fratres de omnibus verba fratris accipiebant, si enim aliquibus benignitatẽ fratris clausum iri animaduertissent, essent pleriq; exspectatione solliciti & mœsti recessissent. Vnũ ouile est, & vnus pastor Christus, Petrus etiam pastoris vnius à vicarius ouilis vnius, vt toti prouideat, vt

Non est omnes Christi quæ nõ pascitur à Petro.

Nullus omnes Christi excipit.

omni

omni parte lupos arceat, aut si partem illi commisit, quæ illa pars esse fingetur?

§.3. Rudolphus Gualterus omnes oues Petro negat: Rationes eius futiles sunt: Nam Petrum euehēdo alios Apostolos in lutū deprimi, Petrum tanto oneri ferendo parem non fuisse. Deniq; Petrum orbem totum non circumiuisse, nec id potuisse, atq; ita officio suo nō esse functum. Cum mandatum sit: *pasce omnes*, ille vero vnicam partem aliquam pauerit, eamque aliis comparatam non admodum magnam.

Habere principem non est deprimi.

Responsio facilis. Non deprimi Apostolos cū vnus princeps inter eos cognoscitur, nec enim ea ambitione erant, vt superiorem ferre non possent. Inter ministros noui Euangelii fastus ille regnat, nec ferre maiorē, nec parem queunt. Ioannes narratione ipsa declarat; Petrum magis amasse, quam ipse & alii amarint, nec honori inuidit, cuius caritatem nondū æquarat. Non est abiecta Apostolorū conditio, si vnus honore præcellat: nec singulorū dignitati ita est prospiciendū, vt ordo, & magistratus tollatur. Nec impar est labori Petrus, non n. per se singula, sed per alios administrat; habet Apostolos non seruos suos, sed conseruos suos, seruos a. Christi, habet Episcopos, qui pascāt suis locis gregem, vt vnitati cōsulatur, vni publica totius gregis cura incūbit. Ita nec opus est, vt ille vel obeundo gentes omnes verbo, aut scripto doceat, sed vt eorū pastores dirigat, communib. rebus præsit. errores ex infallibili auctoritate exscindat, lites cōponat, sanā doctrinam tueatur, morū & disciplinæ sanctitatem legib. firmet. Quæ præstare potest vno in loco residens, cura, & sollicitudine omnes orbis partes cōplexus, qua ratione nūc fieri videmus, vt in vtraq; India, Iaponia, China, atq; adeo Africæ æstuosis partibus, florentissimas, & numerosissimas Ecclesias gubernet Pontifex.

Petrus par est officio.

§.5. Pascere nō est modo cibare, sed regere, atq; omnia pastoris exercere officia. Imperita est quorundā ministrorū, quos quadratos vocant, expositio. Pascere esse famulorū, procuratorumq; cibos mensæ inferentium, & ministrantium; Itaq; cū dicitur: *Pasce oues meas* ministerium imperari, nō dari præfecturā. Cardinalis Bellarminus cū eiusmodi pecudib. negocium habuit: itaq; in eo est, vt probet ποιμαίνειν, pascere, & רְעֵה in Syro habetur, esse patrisfamilias seu Domini. atq; adeo esse regere: nā reges sunt pastores populorū: Nūc tanta luce perculsi, imo suorum cœtuum cōtumacia edocti, pascēdi nomine ius aliquod potestatemq; acquiri concedunt. Ita olim etiam Chrys. de sacerdotio l. 2. Augustinus & cæteri. Dionysius ad Domophilū Epist. 8. Sed de patrib. postea videro. Pascere Caluinus *regere* interpretatur. *Qui ad Ecclesiam regendam vocantur*, inquit. paulo post Petrum *præfectum gregi dicit.* Musculus ēt ex Etasmo notat, duo esse in Græco verba, βόσκε & ποίμαινε, *quorū posterius nō modo pascere, sed regere, etiā & moderari significet.* Nec ad solam doctrinam pertinet, sed ēt ad mores regēdos, & disciplinam, atq; ita vsurparunt ministri Geneuenses, de quib. Caluin⁹ Epist. 167. Qui cū quendam excōmunicassent, & ille à senatu ad communionē seu cœnā admissus esset, noluerunt decreto senatus stare: sed hominē reiecerunt. *Inter alios*, inquit, *præcipuus extitit nebulo quidā, cuius impobitas his firmis ac validis rationibus, ita refutata fuit, vt à senatu pronunciatū sit, etiam iure excommunicatum esse, cum per sesquiannum Sacra communione priuari maluerit, quam pœnitentiam apud consistorium testari, nuper ius ac libertatem cœnæ recipiendæ, à senatu impetrauit: consistorio non audito: admissus tamen non fuit: quia pastores fas sibi negarunt, leges, in quas iurauerant, violare; cum multi obstreperent, vocati sunt in curiam ministri.*

Pascere est regere.

Hæretici pro nobis stant.

Ius consistorij.

Respondet Cōsistorium. *Nunc friuolo cauillo ius suum consistorio eripere tentant, quia alicubi additū est, vt consistorium de suo iudicio vos certiores reddat. Neq; n. hoc modo impeditur consistorij libertas, quo minus disciplinā sibi mandatam exerceat: Sed in aliū finē posita sunt hæc verba, vt duros & indomitos homines coerceatis, quibus contemptui est spiritalis correctio. Et sanè vobis denunciare non iubetur, vt iudiciū ad vos transferat, quis nam priuandus cœna sit nec ne quemadmodum alibi diserte exprimitur, vt de pœnis & tota ciuili iurisdictione vobis integra seruetur cognitio.* Quin illi *regimen Ecclesia sibi mandatū, Sanctū ac spirituale regimen vocant, in eadē Epistola quod Deo precio sum esse sciant.* In Syro est vnicū solū verbum, vt in Latino, רְעֵה לִי *pasce mihi.* Sed tamen illud ēt de gubernatione intelligitur, apud Hebræos & Syros, vt Ps. 2. Rudolphus Gualterus idē fatetur. *At quod vno verbo latini interpretes reddiderunt, Ioannes in Græco sermone duabus expressit, βόσκε & ποίμαινε, quorū illud quidem de sola pastura exponi potest, hoc vero simul gregū totius, ouium q; singularū gubernationem comprehendit. Vtrunq; per verbū administratur, sed diuersa ratione, præsumitur. n. qui de Dei bona voluntate edocentur, & de Christi mysterijs edocti salutis suæ certi fiunt hi. n. intra animos suos saturi nihil præterea esuriunt, & sitiunt. Ad alterū vero cū doctrina simul ēt admonitione, hortatione, correptione, increpatione, adeoq; disciplina publica opus est quā sub vno capite Iesu Christo contineantur, qui illi nomen dederūt.* Addit deinde: *huc pertinere ēt sacramentorū administrationē, pastoribus cōmissam.* Deinde describit agnos, & oues, robustas alias, alias infirmas, alias macras, alias errantes, & omnia officia pastorū, quæ verbo pascendi Christū cōprehendere concludit. Eadē ēt Aretius habet hoc loco, qui ποιμαίνειν *ad omnes partes curādi gregū, ducendi, reducendi, defendendi, sanandi & quæcunq; sunt boni pastorū partes extendit.* Hinc ad reges & principes referre, *Hic de cura docendi, & sanā doctrinā defendendi accipitur*, inquit. Et Lambertus Dan. l. 4. c. 2. Isagoges *potestatē Ecclesia datā asserit*, ἐξουσίαν διδωμι ἀνθρωπίαν, Id est, *ius & auctoritatē alicuius gubernationis illi traditæ, i. alicuius rei gerēdæ, & regendæ.* Toto illo libro ita de potestate Ecclesiastica disputat, vt facile constet, eū pastores non ministros modo, sed præfectos cū potestate facere. Cap. 19. cōtra eos agit, qui nullā in Ecclesiā politiā admittunt: quales ait hæreticos plerosq;. Probat ex primitiua Ecclesia, quodq; ea domus, in qua nihil fieri debet ἀτάκτως. At c. 52. Probat omnes & singulos subditos esse clauib. Ecclesiæ, & iurisdictioni: Spurios esse Christianos, qui disciplinā illā reijciunt. Iā igitur hoc obtinemus, & omnes Petro cōmendari, & pascere cōtinere omnē in Ecclesia disciplinā, cū doctrina. Nā qui ista olim negarūt, ab exercitatiorib. iā sunt dānati erroris & ignorantiæ. Imo ipse Rudolphus qui omnes oues Petro commissas negabat, postea fatetur, *verbo pascēdi omnes cōtineri.*

Ministros cum potestate constituit.

§.6. Non fuit hæc interrogatio instituta duntaxat, vt huius Petro honor restitueretur, aut vt Apostolico gradui redderetur. Etsi. n. trina negatio triplici confessione fuerit abolita, non tamen Apostolatus est redditus, qui non erat perditus. Deinde negatio lacrymis, fide confessione, qñ ad sepulchrum, & inter Apostolos publicè credidit, qñ Dominus illi apparuit speciatim, qñ ad eū nominatim testes resurrectionis suæ legauit, pro Apostolo habitus est itaq;, inter Apostolos semper versat⁹ est, nec vllus Petrū quasi ejectū fugit, aut contēpsit. Nō amisit aūt apostolatū peccando, vt constat; nā neq; ministri Caluinistarū peccando, ministerio excidere censentur. Est aūt antiqua hæresis Donatistarū, & Wicleffi, Episcopū peccatorē nō esse Episcopū. Multo minus affirmare id possunt Caluinistæ, qui Petrū negāt fidē, & iustitiā peccādo amisisse. Quod si tantū restituendus erat in integrū, nō opus erat vt magis diligeret, sed vt more & mensura cœterorū diligeret. Pascere aūt iubetur postq; pfessus est se diligere, idq; iureiurando, Christi scientiā contestatus. Christi quæstio est; *diligis me plus his?* πλεῖον τούτων, *ita Domine, omnino Dē mine:* Maiori itaq; amori plus datū est, quā cœteris, nā ideo Christus eū ad hoc officiū designauit, quia magis quā cœteri amabat. Non quod mensura dignitatis, sit etiam certum indicium caritatis: Sed quia Christus in

Petrus nō perdidit Apostolatum.

Maiori cāritate data maius officium.

Petro perfectissimam boni pastoris formã exprimere voluit interrogatione sua, & approbatione indicauit eum maxime idoneum esse ad Ecclesiæ præfecturam, qui maxima sit caritate præditus. Nam vere & ex animo respondisse Petrum, Christi sententia decernit: cũ statim subiungit, *pasce agnos meos*, quasi dicat: quia reuera me amas, tibi quod maxime amo, propter quod mortuus sum, commendo, nempe Ecclesiam, & cœtum omniũ fidelium. Nec negãt hoc ipsum hæretici; Musculus excellentiam amoris Petro tribuit, seq; illi commissurum oues ait, *quia plus diligat*. Si enim par omnibus est cura commissa, cur solum Petrum interrogat? Constat igitur ex hisce, omnes oues, & quidem tanquam pastori comẽdatas. qui pascat, hoc est regat, quia ille singulari amore Christum prosecutus est. Petro itaq; omnes ẽt cœteri pastores atq; adeo Apostoli sunt commissi, non vt illis dominaretur tanquam seruis, sed vt coleret tanquã fratres. Quocirca Caluinus etiam tandem dat manus: *Atq; vt demus ait priuatim illi aliquid honoris delatum, vnde queso, euincent locatum esse in primatu. Fuerit sane præcipuus inter Apostolos, an inde protinus sequetur fuisse vniuersalem totius orbis episcopum.* Veritas sua vi extorsit homini confessionem, quam mox adulterat. Priuatim illi honoris aliquid delatum concedit: Non est actio illa priuata. sed maxime publica, à summo Deo, post legitimam quæstionem, & professionem, coram testibus instituta; De in honor qui delatus est, non in re priuata datus est, sed in pastione agnorum, & ouiũ, quæ res maxime publica, si in hoc officio Petro priuatim hoc est soli honor delatus est, datũ est ergo aliquid cœteris non cõmune. Alio ergo singulari modo & iure quam cœteri pascit. Si præcipuus est inter Apostolos, quia præcipue iussus est pascere gregẽ Dominicũ, data est illi potestas, ius, aut iurisdictio, quæ eum præcipuũ faceret. Quod Caluinus tectius scripsit, id magis ingenue confessus Bucerus. *Ioannes* inquit, *præterea momorat tertio Dominũ Petrum rogasse, si se plus aliis amaret: & appellante illo Domini conscientiam, commendasse Dominũ ei curam ouiũ suarũ. Hic videtur, & hoc voluisse dicere. Tu vero Simon præ te fers magnũ mei amorẽ, & vis videri præ his fratribus tuis, me diligere, si ita est, fac id in eo declares, vt fideliter pascas oues meas, his te impendendo declarabis si me vere diligas. Eo aũt significarat Dominus, Petrum omnino præcipuum ouium suarum pastorem fore neq; enim refutauit professionem illius de præcipuo in ipsum amore. Iam cum vere Dominum amaret, non potuit amorem suum in eo non declarare, in quo Dominus eũ declarari poscebat, curã videlicet, & pastu ouiũ suarũ. Omnino ergo præ aliis D. Petrus ouium Christi pastor fuit. At earũ potissimũ, quæ tũ in nomine censuq; ouium habebantur, quæ erãt à domo Israel.* Hæc ille: Præcipuum pastorem illum ouium cõfitetur, & præ alijs, nec ad solos Iudæos restringit, sed Petrum etiam in gentibus Euangelizasse cõcedit. si præcipuus fuit, non solo nomine fuit, ius ergo aliquod datũ est, quo præcipuus fieret, non quouis modo, vt ætate, doctrina, sanctitate, sed ouium cura pastuq;. Nã ius hoc datum est, cum diceret, *pasce*: Sensus ergo fuit. *Pasce tãquam pastor præ alijs, pastor præcipuus*, qua oratione curam Petro ac officium imponit, non inanem titulum aut honorem, quem accipere poterat, etsi non magis amaret; Cum ergo constituit præcipuũ præ alijs pastorem, curam illi præ alijs præcipuam imposuit, & peculiare pascendi officiũ: quod sine potestate, & iure aliquo non potest intelligi; nam si præcipua illi cura mandata est, vt præcipuo pastori. etiam ouibus imperatum est, vt præcipuæ reuerentia, & obedientia eũ vt præcipuum pastorem colant. Iura enim superiorum, & subditorum relationem habent necessariam.

Petro priuatim non est honor delatus sed publice & in re publica.

Petrus præcipuus pastor.

QVAESTIO II.

Quomodo verba Ioannis pasce oues meas patres exposuerint?

§. 1. CAsaubonus literatus homo, nec à Catholicis ita alienus, vt conuitijs admodum delectare tur, postquam regio stipendio conductus, eruditione in adulationem versa, hidem Catholicam oppugnare cœpit, inter cœtera, securus famæ, prodigus veri, pronunciauit. *Nos vero serio affirmamus neminem fuisse è scriptoribus Ecclesiasticis, per annos sexcentos & plures, qui meminerit monarchiæ illius Petri & Romæ Pontificum.* Idem de concilijs sacris annotat. Hoc ille post tot Patrum testimonia à varijs allata. Sed rem ipsam considerem us, vt appareat, quid de spirituali potestate Petri, quam inuidiose Monarchiam appellat, patres, consiliaq; censuerint Prius vero quam testimonia adducam, parapharasin Nonni explicabo, qui singulari elegantia hoc colloquium expressit, & quæ ad rẽ pertinent, non pauca attulit. Sic vero ille canit.

καὶ ἐν ἑνὶ πάντας ἐάσας
Ἰχθυόεν μετὰ δεῖπνον ἀδαιτέϊ πουλὶ τραπέζης.
Ἀγχυπόρῳ σίμωνι θεηγόρον ἴαχε φανήν.

Et simul omnes deserens, post prandium pisculentum mensæ indiuisæ, seu communi, diuina voce sonuit vicino Petro. Omnes deseruit, non abscessu, omnes. n. audierunt, sed ad solũ Petrũ sermonẽ conuertit. Soli. n. Petro oues cõmittebat. Porro prandium vocat ἰχθυόεν piscosum, in quo piscium copia erat; ea vero prandia priscis opulẽta, & lauta censebantur, vt docet Maldonatus: imo apud comœdos dum conuiuia instruuntur, pisces præstinatum eunt, & ostrea, & mullos.

Σίμων γνήσιον ἔρνος ἰωαννακοῖο.

Simon genuine rame Ioannis parentis.

Honoris enim causa parentem nominat, quem & alio versu à pietate commendat.

Συμμιγέων ἐμὲ μᾶλλον ὅλον ἑτάρων ἀγαπάζεις;

Magis me diligis, quam omnes coniuncti socij.

Vbi hoc ipse ex vero addidit ὅλων, *omniũ*: nemo enim è toto Apostolorum cœtu par fuit Petro.

καὶ οἱ εἶπε· ἔφη, ναὶ κύριε, καὶ σὺ δὲ θυμῷ
Οἶδας ὅτι φιλέω σε, καὶ οὐ μύθοισι κατίζεις.

Et illi Petrus dixit: Etiam Domine, & tu animo nosti, quod amo te, nec indiges sermone, Subdit deinde.

καὶ ζαθέοις ἐμὸν ἆσσον ἀνὰξ ἐπετέλλετο ποίμνῃ.
Βόσκε μοι ἐμφρονας ἄρνας ἀσιγήτῳ στοργῇ σῷ.

Et diuino ore rex imperauit Petro,
Pasce mihi intelligentes agnos, non tacente baculo.

Ἰησοῦς δ' ἐρέαινεν ἀμοιβαδὶ πέτρον ἰωῆ.
Σίμων ἀγλαόπαιδας ἰώννακος ἐνθλης
μᾶλλον ὁμοζυγέων φιλέεις ἐμὲ μᾶλλον ἑταίρων.

Iesus vero rogauit iterata Petrum voce, Simon de stirpe Ioannæ filijs inclyti, me solum amas magis, quam coniuncti socij. Hic & tertia etiam interrogatione quærit apud Nonnum an magis amet? Iterum respondet Petrus.

ναὶ βασιλεῦ, σὺ δὲ μάρτυς ἐμῆς φρενὸς οἷσθα κἀνῶς.
ὅσσον ἐγὼ γλυκὺ φίλτρον ἀθέσφατον εἰς σὲ κομίζω.

Etiam rex. Tu vero testis es mentis meæ. scis & ipse, quantũ ego dulcem amorem immensum erga te gero.

Tum Christus respondit.

ἡμετέρων ποίμαινε νοήμονα πῶεα μήλων.

Nostrarum ouium greges intelligentes pasce.

Tertia interrogatio est;

Ἀσφαλέος θρέψεις μὲ πολὺ φίλτερον ἢ περ ἄλλους:

Reuera magis me amas quam alij. & Petro respondenti imperat:

ἀρσενίην ποίμαινε καλαύροπι μῆλα κατ' ἄρνας,

Cœlesti baculo pasce oues & agnos, itaque videtur vtrũque ille legisse, πρόβατα κατ' ἄρνια. Verum nunc quomodo patres hæc explicarint consideremus.

Soli Petro dictum esse pasce oues meas Chrysostomus testatur hom. 88. in Ioannem. τί δήποτε τοὺς ἄλλους παρεὶς τούτων διαλέγεται; ἔκκειται τῶν ἀποστόλων, καὶ γόμα τῶν μαθητῶν, καὶ κορυφὴ τῆς χορείας,

ἀλλὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἀνέβη τότε αὐτὸν ὑστερήσειν προσδοκήσας. ἅμα γὰρ δεικνὺς αὐτῷ, ὅτι χρὴ θαρρεῖν λοιπόν, ὡς τῆς ἀρνήσεως ἐξεληλαμένης, ἐγχειρίζει τῷ πεποιθότι τῶν ἀδελφῶν, καὶ τῷ μὴ ἀρνησιν ὑποφέρει, οὐδὲ ὀνειδίζει τὸ γεγονός. λέγει γὰρ ὅτι εἰ φιλεῖς με, ποίησον τῶν ἀδελφῶν. *Quid tandem alios prateriens solum de his Petrum alloquitur? Eximius erat inter Apostolos, & os discipulorum, & vertex chori. Propterea & Paulus ascendit prater alios eum visurus. Simul ostendens oportere eum fiduciam habere. Tanquam enim negationis obliuiscretur fratrum & prafecturam committit, neque negationis meminit, neque exprobrat factum, tantum dicit: Si amas me, praside to fratribus.*

S. Leo Epistola 89. ad Episcopum Viennensem. *Cui cum præ cæteris soluendi & ligandi facultas tradita sit, pascendarum tamen ouium cura specialis mandata est. Sermon. 3. De assumptione sua ad Pontificem, De toto mundo vnus Petrus eligitur, qui & vniuersarum gentium vocationi, & omnibus Apostolis, cunctisque Ecclesiæ patribus præponatur, vt quamuis in populo Dei multi sacerdotes sint, multique pastores, omnes tamen propriè regat Petrus, quos principaliter regit & Christus.*

Doctissimè hæc verba exponit Bulengerus diatribe 12. contra Casaubonum. p. 45. Tu vero, vt Caluini sententiam astruas, hæc verba Domini, *pasce oues meas*, hic accipis, quasi non vni Petro, sed omnibus ex æquo Apostolis dicta sint, quibus idem imperium in gregem Ecclesiæ Dominus dederit. Ea interpretatio iam olim à patribus damnata est, qui verbis illis imperium ac principatum in vniuersum gregem Petro soli attributum ostendunt. Ambros. in c. vlt. Luc. *Per hæc verba*, inquit, *pasce oues meas, Dominus reliquit nobis Petrum quasi vicarium amoris sui.* Sic Epiph. p. 277. Chrysost. lib. 2. de Sacerdot. *Hæc*, inquit, *Domini verba principem Apostolorum Petrum constituunt, & vniuersi gregis curam, gubernationemque mandant. Est enim fidelis seruus & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam.* Matth. 24. Ita D. Leo Serm. 3. in assumptionem suam ad Pontificem hæc verba accipienda ostendit, cæterique patres consentiunt, qui Rom. Pontifici gregem Ecclesiæ commissum asseuerant: eius est Episcopos constituere, solio pellere, restituere, arguere, docere, fideique fundamenta tueri. Origenes à Fabiano Pontifice veniam expetiit, quod multa parum pie scripsisset antequam accuratius limata essent, & ad fidei obrussam exacta, præpropere ab Amb. vulgata, ait Hieronymus in Apolog. ad Pammachium. Iustiniani æuo Anthemius Constantinop. Episcopus Apostolicum Patrem Agapetum I. cæteris Episcopis superiorem expertus est, à quo vt Monothelita Sacro Magistratu abire coactus, vt Zonaras & Cedrin. Tomo 1. Concilior. Salonius & Sigittarius Episcopi Synodo Lugdunensi exauctorati sub Guntrano Aureliarum rege à Ioanne 3. Pontifice Max. in integrum restituti sunt. Gregorius I. Vigilio Arelatensi vsum Pallii ac vices Apostolicæ sedis, potestatemque in Ecclesias Gallicanas concessit, Epist. 61. lib. 4. Siagrio Heduensi pallium Archiepiscopi Epist. 12. l. 7. Leonis 2. Papæ decreto Pallia Archiepiscopalia Græcis concessa. Ioannes V. iura Ecclesiæ Rom. in Episcoporum consecratione qui sibi passim Archiepiscopi vsurparant restituit, statuitque vt Papa ab Ostiensi, Portuensi, Veliterno Episcopis in Ecclesia seruatoris ad Lateranum consecraretur. Nicolaus I. Regibus act yrannis imperauit, vt Regino lib. 2. eisque, ac si Dominus orbis terrarum esset, præfuit authoritate, piis humilis, impiis terribilis. Nicolaus Epist. ad Michaël. & Epist. ad Episc. Asiæ acta legatorum suorum rescindit, Ignatium Patriarcham nullo iure solio eiectum, nullo iure Photium electum pronunciat, ait Zonaras. Innocentius in Epistol. dist. 1. ait omnes ad occasum & meridiem Ecclesias à Petro & eius successoribus propagatas. Oppones mihi Constantinopolitanum, Rauennatem, Mediolanensem Episcopos, qui de loco principe cum Romano Pontifice contenderunt, & afferes forte illud Zygomalæ lib. 2. Turcograeciæ, ὁ πατελάρχης ἢ τῆς κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ ἀξίωμα πατελαρχικὸν, ὡς πάπης τῶν πατρῶν, καὶ ὡς πατριάρχης τῶν πατριαρχῶν, μετροπολιτῶν, ἀρχιεπισκόπων, καὶ ἐπισκόπων καὶ παντὸς ἱερωμένου, καὶ κοσμικοῦ, ὅλης τῆς οἰκουμένης, *id est*, Patriarcha Constantinop. ex dignitate solii sui, vt Pater Patrum, vt Pastor pastorum, siue Metropolitæ, siue Archiepiscopi sint, & Episcopi, Pater idem est totius ordinis tùm sacri, tum ciuilis huius vniuersi.

Cyprianus de vnitate Ecclesiæ. *Super vnum illum ædificat Ecclesiam suam, & illi pascendas mandat oues. Et quamuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat*, Sicut misit me Pater & ego mitto vos. Accipite Spiritum Sanctum. Si cui remiseritis peccata remittuntur illi, si cui retinebitis retinebuntur. *Tamen vt vnitatem manifestaret, vnam cathedram constituit & vnitatis suæ originem ab vno incipientem sua authoritate disposuit. Hoc erant vtique cæteri Apostoli, quod erat Petrus pari consortio præditi honoris & potestatis. Sed exordium ab vnitate proficiscitur. Primatus Petro datur, vt vna Christi Ecclesia, & cathedra vna monstretur. Et Pastores sunt omnes, sed grex vnus ostenditur, qui ab Apostolis omnibus vnanimi consensione pascatur. Quam vnam Ecclesiam etiam in cantico canticorum Spiritus Sanctus ex persona Domini designat, & dicit*, Vna est columba mea, perfecta mea, vna est matri suæ, electa genitrici suæ. *Hanc Ecclesiæ vnitatem, qui non tenet tenere fidem sibi credit? Qui Ecclesiæ renititur & resistit, qui Cathedram Petri super quam ædificata est Ecclesia deserit, in Ecclesia esse confidit? Vnus est Petri inter Pastores primatus: nam pascit vt primus & supremus.*

Soli datum primatum docet Optatus Mileuitanus l. 2. *Bono vnitatis beatus Petrus, cui satis erat, si postquam negauit solam veniam consequeretur, & præferri omnibus Apostolis meruit, & claues regni cœlorum communicandas cæteris solus accepit.*

Leo ad Anastasium Thessalon. Episcopum. *Inter beatissimos Apostolos in similitudine honoris, fuit quædam discretio potestatis, & cum omnium par esset electio, vni tamen datum est, vt cæteris præmineret, de qua forma Episcoporum est orta distinctio.*

Ouium nomine etiam Apostoli intelliguntur; nam sunt in ouili pastores ouium, sed sub Petro. Chrysostomus diserte: ἐγχειρίζει τῷ πεποιθόσι τῶν ἀδελφῶν. *In manum dat præsulatum fratrum.* Fratres certè erant Apostoli, nec ideo non fratres, quia primatus frater Petrus, nec ideo ordo tollitur, quia fratres.

Theophilactus, soli Petro & omnium ouium datam præfecturam testatur. ἐπεὶ γὰρ οὗτος ὁ Πέτρος ἤκουσεν, καὶ πίστεως ἠξιώθη, ὡς καὶ τῶν ὁπλιτῶν ἐγχειρισθῆναι, καὶ μαρτυρίου ἀξιωθῆναι, σφόδρα τὸν Ἰωάννην ἀγαπᾷ, ἐπηρώτα περὶ αὐτοῦ. *Postquam vero Petrus illa audiuit, tanto se dignum honore æstimatum, vt in manus eius orbis terrarum traderetur, etiam martyrio dignus haberetur, valdè Ioannem diligens, & de illo interrogauit.*

Chrysostomus etiam magistrum vocat. & l. 2. de sacerdotio, διὰ τί καὶ τὸ αἷμα ἐξέχεν; ἵνα τὰ πρόβατα λήσεται οὗτος, ἃ τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς μετ' ἐκεῖνον ἐνεχείρησεν. *Propter quid & sanguinem fudit, vt oues illas possideret, (acquireret) quas Petro & successoribus tradidit.* Et obseruandum illas oues quas sanguine redemit, Petro commendatas, & Petri successoribus; nulla autem ouis est, nisi quæ sanguine agni talis est. Ne vero dubites Chrysostomum Petro primatum addicere; subiunxit: καὶ οὗτος πρόσωπον, ἃ καὶ τὸν πέτρον ποιοῦσι ἐφθέγξεν θωμήσεσθαι, καὶ τῶν λοιπῶν ὑπερέχοντα τὸ λοιπὸν. *Et ista faciens, quæ cum Petrus faceret, voluit illis potestate præditum, & reliquos Apostolos longe transcendere.*

Totum ouile Petro commissum docet Gregorius l. 4. Epist. 31. *Totius Ecclesiæ cura Petro commissa est, ipsi quippe dicitur, pasce oues meas.* Bernardus ad Eugenium, *Tu es cui claues traditæ, cui oues commissæ sunt. Sunt quidem & alij cœli ianitores, & gregum Pastores, sed tu tanto gloriosius, quanto differentius vtrumque præ cæteris nomen hæreditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos. Tibi vniuersi crediti sunt, vni vnus, nec modo ouium, sed & pastorum tu vnus omnium Pastor. Vnde id probem quæris. Ex verbo Domini. Cui etiam non dico Episcoporum, sed & Apostolorum sic absolute & indiscrete commissæ sunt oues. Si me amas Petre, pasce oues meas. Quas? illius vel illius populosæ ciuitatis, aut regionis aut certe regni. Oues meas inquit. Cui non planum, non designasse aliquas, sed designasse omnes?*

Sic Tertull. l. de pudicitia. Cypr. de bono patientiæ Origenes hom. 5. in Exod. Hieronymus ad Damasum. Prosper. lib. 1. de ingratis. Augustinus Epist. 162. Dionysius Areopag. de diuinis nominibus.

Verbum ποιμαίνειν vrgeri putat imperitè & absurdè Casaubonus. at iam ex ipsis sectariis ostensum significare imperium. Eusebius ideo κορυφαῖον vocat in Chronico *τῆς θείας παροικώσεως ἔτος μὲν Πέτρῳ ὁ κορυφαῖος τὴν ἐν ἀντιοχείᾳ πεφώτιν θεμελιώσας ἐκκλησίαν εἰς ῥώμην ἀπεισι τῆς ῥωμαίων ἐκκλησίας ἀ ὄβισκοπῶν μετέτεον τὸν κορυφαῖον λίνον ἔτη ιη. Anno à Christo incarnato Petrus vertex Apostolorum qui fundauit primam Ecclesiam Antiochiæ.* Ecclesiæ Romanorum primus Episcopus post Petrum Coryphæum fuit Linus annos 18. Bull. p. 273. Lib. 2. Histor. cap. 14. πεσήγορον vocat, Augustinus l. 2. cap. 1. de Baptismo. *Quis enim nescit illum Apostolatus principatum cuilibet principatui præferendum.* Eucherius Lugdunensis, *Paulum principem, Petrum primum vocat.*

VERSVS 18.

Amen, amen dico tibi, cum esses iunior cingebas te, & ambulabas vbi volebas, cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo non vis.

QVÆSTIO I.

Cur martyrium Petro Dominus prædicit?

§. 1. CVm senueris, inquit, *alius cinget te*, Efficax est allusio ad mortem, & ætatem, solent iuuenes ipsi se cingere: senes alieno ministerio vtuntur: acuta est igitur amphibologia in sermone Domini, quæ ab inexspectato gratiam habet. Cum enim dixisset: Petrum, cum iunior esset, cingere se solitum, & ire quo vellet, sibi ministrare, & seruum sibi esse, tenor sermonis exigere videbatur, vt diceret in senectute habiturũ, qui eum cingeret, veheret, lectica portaret, vti Pastorem totius gregis, at Christi vicarium: quo iuuentutis labores, senectutis quiete solaretur, at contrarium Christus subinfert; *alius cinget te*, vinculis coercebit, ad crucem cum tormento deducet. me enim sequeris. Hæc consolationis ergo Pontifici primo suo Petro Christus proponit, ne honorem in terris ambiret; Deinde mortem illi prædicit, ne principatum illi quisquam inuideret, qui grauissimas totius vitæ ærumnas tandem summo supplicio finiturus esset. atque hæc est Christianorum palæstra post vitæ labores, & valentis ætatis certamina, senectam tormentis carnificum terminare, ne in terris nostra sit merces.

Quid promissum Petro?

Ne tamen omnibus necessarium videretur martyrium, multos sanctorum inter obsequia discipulorum, & familiarium placide obdormire voluit, sicut istum Ioannem Euangelistam. Virtutem etiam Petri, & constantiam omnibus Christianis indicare voluit, ne quisquam eum aut negaturum, aut fide defecturum suspicari posset, sed omnibus ex Domini Prophetia certum esset, martyrem futurum.

§. 2. Ne simplice eum morte defunctum prædicit, sed in eo quod dicit: *extendes manum tuam*, etiam indicat, qua morte esset clarificaturus Deum: nempe in qua extensione manuum, mors subitur, quod summo crucis supplicio contingit. Caluinus quo mortis genere sit defunctus, præstare nescire quam dubiis fabulis fidem habere, dicit. Alios tamen fatetur ad supplicium crucis referre. Caluinus idem negat Romæ Episcopum fuisse, & Episcopatum retinuisse ad finem vsque vitæ. l. 4. instit. c. 6. §. 15. Velenus integro illud libro oppugnat. Bellarm. l. 2. de Pontifice c. 1. 2. 3. 4. & sequentibus defendit. Consule & Gretserum Bellarmini. Hyperaspisten.

Neque negant Sectarii, nisi quibus inscitia impudentior impedimento est, ne veteres attingant scriptores. Bullingerus affirmat: [Certe Petrus fol. 220. " *Petrus* p. 2. constanti & diuturna prædicatione Euangelii, o- " *Romæ* mnium in se impiorum odia conscivit, Neronis in " *mortuus.* primis, cuius vltimo anno, sicut auctor est Eusebius in " Chronicis. & Ecclesiastica historia, & post ipsum Orosius l. 7. cap. 7. Romæ vna cum Paulo occisus est. " Supplicii modum descripsit Hieronymus in viris suis " illustribus; siue Ecclesiasticis. scriptoribus dicens: à " Nerone Petrus affixus cruci, martyrio coronatus est, " capite ad terram verso, & in sublime pedibus eleuatis, asserens se indignum vt sic crucifigeretur, sicut " Dominus suus. Atque in ea re videtur Hieronymus " Hegesippum secutus, qui valde vicinus temporibus " Apostolorum, paria de exitu Petri narrat libro de " excidio Ierosolymorum, c. 3. Ideo vero in præsenti di- " cit Dominus: Extendes manus tuas. Extendes in- " quam ad vincula, & crucem.] "

Eodem modo Rudolphus Gualterus, Egesippi testimonium admittit, quod circa annum Christi centesimum septuagesimum vixerit.

§. 3. Perridiculè, hoc est, suo more idem Rudolphus argumentatur. Petrus mortuus est, vt morte sua Deum clarificaret non igitur ipse honorandus est, non inuocandus. Quin hoc ipso quod diuinam gloriam factis & verbis illustrauit, quod amauit plus cæteris, ipse quoque honore dignus est; nam contemptus gloriæ glorioſum effecit. *Nimis honorati sunt amici tui Deus.* Virtus vera honore digna est. An non sunt nobis in honore habendi prædicatores, & doctores, qui diuinum nomen illustrant, etsi suam illi gloriam non quærant? Honor illis impensus in Deum confertur. Qui eos audit, Deum audit, qui eos suscipit, Deum suscipit: Non est ergo quod hominem stolidũ vrat, honor Sancto Petro exhibitus, & concursus ad sepulchra Apostolorum. Ille sensus est illa mens Ecclesiæ. Hieronymus ad Marcellam. *& martyrum vbique sepulchra veneramur, & sacram sauillam oculis apponentes, si licet ore contingimus.* Et Augustinus Epist. ad Quintian. *Reliquias sancti martyris non ignorat sanctitas vestra, quam honeste conuenienter honorare debeatis.* Hæc Catholici docent. Rudolphus Iuliani spiritu agitur in rabiem. Gregorius Nazianz. orat. 4. in Iulian. *Martyrũ honet.*

ὥστε εἴ τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν πονηρῶς ἐμβλέψεσιν. ὥστε εἴ μιανοῦσιν αἵματι μιαρῷ τὰ τῶν καθαρωτάτων καὶ ἀναιμάκτων θυσιῶν ἐπώνυμα θυσιαστήρια. οὐδὲ βωμοῖς ἁγίοις τὰ ἄθεσα καθιερωσουσι, &c. ὥστε εἴ σωμάγχοις ἁγίων ἀναμιγθείων ἐπιφήσουσι συῶν μιαρίαν, ἵνα ὁμῶς τροφῆς, καὶ τῶν σπλάγχνων ἐμφορηθῶσιν. ὥστε εἴ προσάξουσιν ὡς μαρτύρων μνήμασιν.

Non

Non amplius malignis oculis sacra nostra aspicient, Non vltra contaminabunt impuro sanguine, altaria nominata à purissima, & incruenta victimâ. neque impiis aris inaccessa adita polluent, &c. Neque vltra visceribus sanctorum indiuisis porcorum immunditiem inducent, vt pariter pastu, visceribusque impleantur, non amplius admouebunt ignem martyrum monumentis. Hæc sunt quæ Iuliano duce gentiles faciebant, hæc imitantur Caluiniani.

VERSVS 20.

Conuersus Petrus, vidit illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit, Domine quis est qui tradet te?

QVAESTIO I.

Quid Christus Petro imperat, cum dicit: sequere me?

§. 1. TRiplici modo Dominum sequi potuit Petrus; gressu, moribus, morte. Hinc tres ortæ sententiæ interpretum. Quas omnes complexus est verbo Christus. Nam primo constat Christum cum dixit: *sequere me*, abiisse, & Petrum secutum fuisse. Nam Petrus secutus dominum, conuersus, ἀπροφεὶς vidit Ioannem sequentem, cui Christus non dixerat, *sequere me*. Præibat igitur Dominus, iussus Petrus, iniussus Ioannes sequebatur. Deinde etiam certum est, Christum de morte locutum esse, Vt Augustinus, Beda, Rupertus, Maldonatus, alii docent. Nam cum martyrium prædixisset, ad tolerantiam illum suo exemplo hortatur. Non grauem videri oportere seruo crucem, quam Dominus sustulit. Petrus enim, & Ioannes, atque alii ænigma hoc intellexerunt. Nam sequi interpretati sunt mori eo modo quo Christus mortuus est, saltem morte violenta, si non de morte crucis omnes acceperunt, quam tamen Christus, dum manuum extensionem nominat satis insinuauit. Ioannem manere interpretati sunt, non mori. Nec dubium est, quin Petrus de illo quæsierit, quomodo moriturus esset? Quod autem pedibus sequitur signum erat spiritalis in morte obeunda imitationis. Hæc porro etiam morum similitudinem continet; nemo enim magis Christum imitatur, quam is qui animam suam pro Christi gloria ponit.

Petrus gressu Christum secutus.

Et morte.

§. 2. In Petro sollicitudo superuacua notatur, quo circa eum Christus reprehendit: nec ad interrogata respondet. Nimium autem exaggerant Petri delictum, qui noxiam curiositatem interpretantur, vt Caluinus. Audierat Ioannes Petrum martyrio coronandum, sibi de eo nihil dici, cum tamen ille professus esset, calicem se bibere posse. Petrus cum sciret carum Domino discipulum, non tam sua, quam illius causa interrogat.

§. 3. Respondet Christus: *Si eum volo manere donec veniam, quid ad te, tu me sequere.* Latina lectio variat. Alii legunt. *Sic eum volo manere.* Augustinus & Ambrosius. Alii Si sic: Hieronym. aduersus Iouinianum. Retinenda est illa lectio, quæ solam conditionalem particulam habet. *Si eum volo manere.* Ita in Græco est, ἐὰν, si, & in Syro patiter. Nullo modo retinendum aduerbium similitudinis. De morte Ioannis alio loco dixi. Christus de suo ad iudicium aduentu loquitur.

Discipulos illos pro auctoritate Rudolphus graniter reprehendit, quod verba Christi aliorum sint interpretati, animos à terrenis non auocauerint, illis similes ait, qui de cœna, imaginibus aliter, quam ipsis placet, credunt. Quod ad discipulos attinet, non intellexerunt, verborum Christi, sensum, aut potius cō- *Intelligen-*
sequentiam inde deduxerunt, quæ inanis fuit. Ma- *tia scri-*
gno nobis documento illud est, parum prodesse ver- *pturæ non*
bum seu scriptum, seu prædicatum, nisi legitima illius *est omniū.*
sententia teneatur. Et illi quidem de morte Ioannis dubitabant; at nostri Sectarii, quod illis visum est de Scriptura comminisci, tanquam Euangelium credi à cæteris æquum putant: Impios enim errores scripturis imputare non verentur.

VERSVS 24.

Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus, quia verum est testimonium eius.

QVÆSTIO I.

Quid illa protestatio, Hic est discipulus, &c.

§. 1. QVidam cum Theodoro Mopsuesteno versum illum, auferunt: nullo argumento, & contra Concilii Tridentini decretum. Puerile est, quod monet hic Rudolphus Gualterus. [Ioannes se « vocat discipulum. Nemini ergo Christiano licitum « est, titulum magistri aut doctoris admittere, vel tri- « buere alteri. Confer cum ista Apostolorum modestia, « eorum insolentiam, atque fastum, qui titulos magni- « ficos prece, & precio redimunt. Imo ex philosopho- « rum scholis eos petunt, vt apud rude vulgus sese « venditent: & facile videbis quo spiritu isti agantur. « Sunt hi Iudæorum similes, quos grauiter accusat « Christus, quod magister & doctores dici vellent. Ex- « cusant quidem sese publica, & à multis seculis rece- « pta consuetudine. & ipsi ministerio, inde aliquam « dignitatem accedere aiunt. Atqui nulla consuetudo « Christi præcepto præiudicare debet: qui ne quid hu- « ius fiat, grauiter monuit, vt alibi demonstrauimus. « *Gradus Academici damnatus ab hæreticis.*

Deinde seipsos isti accusant, quod nimis ignaui « sint in suo officio, quando pro pastoribus legitimis « non agnoscuntur, nisi inanium titulorum splendor « auctoritatem illis conciliet. Atqui ex Christi voce & « imitatione, Pastor agnosci debet, non ex titulo: qui a- « nimum ambitioni potius deditum, quā Christi spiritu « illuminatum arguit. Quid autem de illis dicemus, qui « vbi Ecclesiæ iam multis annis seruierunt, sub extre- « mam senectam ad scholas redeunt, vt ibi doctores « creentur, & deinde maiore cum fastu, ad Ecclesiam « reuertantur, cum humilitatis & modestiæ exemplum « præbere debebant? Sunt hæc indigna Christi mini- « stris, quibus legitima vocatio, & publicum Ecclesiæ « testimonium sufficere debet, cum his Apostoli olim « contenti fuerint.] «

Respondeo. Non esse vlli dubium magnam esse in illis honoribus petendis Predicantium ambitionē, & vanitatem: fere enim fit, vt qui propudiosas aliquas, & calumniosas theses protrudere ausi fuerint, Academicis titulis insignes, & famosi reddantur. In- *Academici*
terim qua ratione magistri & doctores vocari prohi- *gradus li-*
beantur, vel permittantur in Matthæo docui. Nec *cti.*
nomen Christus, sed factum culpat. Quod nō modo

Catho-

Catholici, sed Collegæ etiam Rudolphi docuerunt, dum Academias, & titulos suos proponunt. Hic etiam apparet, quàm accurate attendendum sit, ne pro suo quisque sensu scripturam interpretetur. Ex his verbis omnes Academicos, Doctores, magistros insolentiæ, factus damnat Rudolphus, non agi Spiritu Apostolico, agere contra mandatum, ignauos, ambitioni deditos esse contendit. Contra eum Britanni, Germani, Galli sentiunt, & faciunt, de Academicis gradibus dixi l. 4. Politicorum, quæ hoc loco non repeto.

Ioannes se auctorem testatur.

§. 2. Ioannes iterum contestatur se libri auctorem esse, se ad fidem firmandum illa scripsisse; ne quis in dubium vocare scriptum auderet, nullus videtur superfuisse Apostolus, cum illa scriberet, summa erat Ioannis auctoritas, præsertim cum visa à se testataque scribat. addit: *Et scimus quia verum est testimonium eius.* De seipso locutus est in tertia persona, vt vero ostendat authenticum esse, mutat, & personam, & numerum: vt in Epistola, *Quod vidimus, quod audiuimus, quod manus nostræ contrectauerunt, &c.* Posset etiam referri ad Ecclesiam. vt omnes significent, scire verum esse suum tanquam Apostoli testimonium.

§. 4. Bullingerus testimonium Ecclesiæ eum citare putat. Quasi dicat, *eos, qui Domini gesta viderant, & audierant, sibi testes esse, nihil à vero abhorrens à se scriptũ esse.*

Non appellat alios testes.

Hoc non confirmat scripti auctoritatem, sed eleuat; nam paucissimi superarant, qui Dominum viderant, nemo qui de omnibus testari potuit, nec de Apostolica auctoritate iudicium aliis permittit.

Quod vero apponit Bullingerus, non facile prætereundum est. *Hac vero ratione, & eo modo testimonium fert Euangelio, & Scripturæ Ecclesia, non quauis sed primitiua, quæ de rebus scriptis vere testari potuit, vtpote quæ & vidit, & audiuit quæ testatur. Deinceps vero valere debet scripti eius auctoritas; maxime cum videamus authentica esse instrumenta, quæ ordine conscripta, & legitimis testimoniis confirmata, sigillisque sint roborata.*

Verum testimonium erat Apostoli.

Ac primo quidem falsum est, scriptum Ioannis à primitiua Ecclesia confirmatum, quod testaretur vera esse, quæ de Christo ipse scripsisset. Nam quædam scribit: de quibus nemo testari potuit, Apostoli enim iam defuncti erant. Deinde Apostolorum testimonium non modo authenticum fuit, sed etiam tale, vt nulla in re à testimonio Ecclesiæ dependeret. Non aliud testata est primitiua Ecclesia, quam hoc scriptum sibi ab Apostolo traditum, tanquam Spiritu Dei dictatum seque id agnoscere proscripto Apostolico & diuino, hoc Ioanne viuo, & tradente Ecclesia credidit. Nam continuo cum Euangelium Ioannes per Pastores euulgauit, creditum est, & pro fidei certo articulo acceptum. Non ergo Ecclesia testata est se vidisse, quod in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, sed à Ioanne se didicisse, & volumen quod ista docebat recepisse. Hoc primitiua Ecclesia secundæ tradidit, illa tertiæ, hæc sequenti per manus, & doctrinæ traduces, ad nostram vsque ætatem, quæ credit librum esse diuinum, quod Deus reuelauit, & credit proponente Ecclesia, quæ à primitiua per intermedias accepit. Par igitur est testimonium primitiuæ Ecclesiæ & nostræ, non quo ipsa auctoritas probetur Apostoli, sed quæ testetur scriptum esse Apostolicum. Eadem Ecclesia est, quæ de sensu scripti iudicat, quæ de libris Canonicis statuit; Et quicquid tergiuersentur hæretici eo tamen redire coguntur, vt ius illud Ecclesiæ adscribant. Danæus libro de potestate Eccle-

„ siæ c. 7. [Authoritas Ecclesiæ est potestas à Deo con-
„ cessa Ecclesiæ tum ordinis, tum Politiæ in domo Dei
„ constituendæ causa, tum legitimi in vera fide consen-
„ sus retinendi gratia, vtrunque enim ius habet Ecclesia
„ ex ea auctoritate, quam à Deo accepit, & vt politiam constitueret in se regenda, & vt legitimum in vera fi- „
de, consensum, inter pios tueri, & conseruare possit; „
itaque est, vt mox dicetur, duplex hæc auctoritas Ec- „
clesiastica. Vtraque vero aliquid primum discernit, „
quod vel ad decorum illud externum Ecclesiæ con- „
stituendum, vel ad consensum in vera fide retinen- „
dum, ac conseruandum pertineat. Itaque quæstiones „
de dogmate fidei primum exortas definit.] „

Aliter profecto ex auctoritate consensum non potest statuere, quin quæstiones decidat, & quis verus sit sensus scripturarum, de quo controuertitur, statuit. Statuere autem in dogmatis fidei posse Ecclesiam dicit, quatenus verbo Dei aperto, vel Analogia fidei nititur. Ecce ergo potest etsi verbum apertum non sit: Sed analogia fidei, quæ analogia fidei. cum sit in variis sectis diuersissima; hinc fit vt variè fides definiatur. Negat habere potestatem, aut nomotheſiam, sed donum explicationis, & interpretationis, quam clauem scientiæ & appellari debere contendit.

VERSVS 25.

Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus: quæ si scribantur in singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt libros.

QVÆSTIO I.

An mundus non posset capere libros si scribenda essent omnia gesta?

§. 1. PRoprie multi interpretantur vere mundum non posse libros capere, si per singula scriberentur. Alii hyperbolice, vt cum dicuntur vrbes in cœlum vsq; muratæ, vt significetur fore conscribendos plurimos libros. Qui proprie interpretantur, sensus diuersos habent. Nam capere potest, esse idem quod intelligere. Si omnia quæ fecit, per singula scriberentur, non posset libros mundus intelligere, qui quidem sensus verus est, sed ad institutum nihil facit; nam etiam nunc cum pauci sint, totus tamen mundus eos non intelligit. Ex eo autem de multitudine nihil concluditur. Idem de eorum sententia dicendum est, qui de memoria interpretantur, & de emptione. Nam & nunc vel vnum Euangelium pauci memoria comprehendunt, pauci emunt. Quod si mundus collectio accipiatur, magna esset bibliotheca, quæ emi orbis opibus non posset. Alii res adeo magnas esse, de incarnatione, merito, miraculorum natura, potentia, quæ si omnia explicarentur, tanta efficeretur Bibliotheca, vt totus mundus ea legenda, conferenda, intelligenda non sufficeret, hoc est nemo hominum, ne quidem multi coniunctis viribus, & ordine rerum qui nunc est constituto. Equidem hyperbolem in sacris literis, non nisi cum est necesse admitto, nec tamen eos qui hoc loco eam probant reprehendo. Sine tropo tamen clarum sensum esse iudico. Libros capere, non est loco tantum continere, sed comparare, vti, intelligi aliquam earum partem præcipuam. Mundum non intelligo singulos, nec totum mundum collectiue, sed morali sensu: Hoc modo: Si omnia scribenda essent per singula, quæ fecit, quæ dixit Christus, & modus dicendus ac explicandus, tanta efficeretur Bibliotheca, quam nulla pars mundi, nullum regnum, nulla ciuitas caperet, legeret, sed tanta esset multitudo, vt singuli singulis ætatibus tantum particulam aliquam legerent. Non quod si

Varij sensus.

Verus sensus.

operas

operas totus mundus partiretur, non posset legendo absoluere, sed si eum legendi, & discendi modum seruaret, qui hactenus vsitatus est, non caperet vtendo totus mundus. Eo modo dicere posset aliquis non posse totum mundum imponere Ossan olympo, non quod temporis decursu id fieri consentiente & laborante mundo non possit, sed quod eo statu mundi, qui fuit, quique nunc est, non sit futurum. nec fieri possit: In concionibus eius multa passim miracula fuerunt, vt cum Luc. c. 24. v. 27. Interpretatur illis in omnibus prophetis & in omnibus scripturis, quæ erant de illo; non potuit vllo modo id fieri nisi miraculo: nam stadia erant sexaginta quorum partem discipuli iam confecerant. Quomodo enim tam breui tempore tam multas scripturas exponere nisi ingenti miraculo potuit. Quod si cui hæc interpretatio displiceat, illam quæ hyperbolen agnoscit, sequi poterit; eam enim etiam probat Augustinus. *Non spacio locorum credendum est mundum capere non posse, quæ in eo scribi quomodo possent, si scripta non ferret? Sed capacitate legentium comprehendi fortasse non possent, quamuis salua rerum fide, plerumque verba excedere videantur fidem, quod non fit quando aliquid quod erat obscurum vel dubium, causa & ratione reddita exponitur: Sed quando id quod apertum est, vel augetur vel extenuatur, nec tamen à tramite significandæ veritatis erratur, quoniam sic verba rem quæ indicatur excedunt, vt voluntas loquentis nec fallentis appareat, qui nouit quousque credatur, à quo vltra quam credendum est, vel minuitur loquendo aliquid vel augetur. Hunc loquendi modum Græco sermone, non solum Græcarum, verum etiam Latinarum litterarum magistri Hyperbolen vocant: qui modus sicut hoc loco, ita in nonnullis aliis diuinis literis inuenitur, vt est, posuerunt in cœlum os suum: & verticem capilli perambulantium in delictis suis: & multa huiuscemodi, quæ Scripturis Sanctis non desunt, sicut alij tropi, hoc est, locutionum modi, de quibus operosius disputarem, nisi Euangelista terminante Euangelium suum etiam ipse compellerer meum terminare sermonem.*

* *
*

Finis Comment. in Euang. S. Ioannis.

INDEX

Adnotationes
in
+ Evangelia
CVI
14